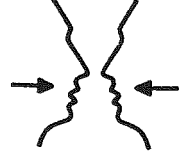

II. ULUSAL SOSYOLOJİ KONGRESİ

TOPLUM VE GÖÇ

**T.C.
BAŞBAKANLIK
DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ**

**SOSYOLOJİ
DERNEĞİ**

II. ULUSAL SOSYOLOJİ KONGRESİ

TOPLUM VE GÖÇ

20-21-22 Kasım 1996

MERSİN

T.C.
BAŞBAKANLIK
DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ

SOSYOLOJİ
DERNEĞİ

Bu yayının 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'na göre her hakkı Sosyoloji Derneği ve Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı'na aittir. Gerçek veya tüzel kişiler tarafından izinsiz çoğaltılamaz ve dağıtılamaz.

ISBN 975 - 19 - 1798 - 0

D.İ.E. Yayın No: 2046

Sosyoloji Derneği Yayın No: 5

Bu yayındaki bildirilerin sorumluluğu yazarına ve/veya kuruluşuna aittir.

Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası - Ankara, Ağustos 1997
MTB : 97 - 1404 - 1050 Adet

ÖNSÖZ

Göç, sosyo-kültürel ve ekonomik yönleri olan çok boyutlu sosyolojik bir olgudur ve büyük değişmelerin yaşandığı toplumlarda gözlenen başlıca sorunlar arasında yer almaktadır.

Son elli yıldır göç olgusunun yurt içi ve yurt dışı çeşitli boyutlarının yaşandığı ülkemizde, ulusal ve uluslararası hareketliliğin bir gerçeklik olan kırdan kente göç Batı ülkelerindeki gibi sosyalleşme ile paralel gelişmemiş ve sosyalleşmenin zorunlu bir sonucu olarak ortaya çıkmamıştır.

Tarımdaki hızlı makineleşme, kırsal kesimlerde ekonomik yapıyı oluşturan toprak -nüfus dengesizliğine yol açmıştır. Üretim dışı kalan işgücü, özellikle genç nüfus, yeni geçim kaynakları bulmak üzere kentlere göç etmeye başlamıştır.

1950'li yıllarda ekonomik nedenle başlayan göç daha sonra nüfus artışı, eğitim ve sağlık olanaklarına bağlı olarak kentin çekiciliği ile de ivme kazanmıştır. Başlangıçta sadece Ankara, İstanbul, İzmir gibi büyük kentlere doğru yakın çevrelerden başlayan bu hareket, yıllar içinde etki alanını genişleterek ülke çapında yaygınlaşmış ve giderek hızını arttırmıştır. Kırdan kente, doğu'dan batı'ya ve yurt dışına olan göç, hem göçe konu olan kitleleri hem de göçe hedef olan bölgelerin yaşamını ve dolayısıyla Türk toplumunu etkilemiş ve ciddi toplumsal yapı sorunlarına yol açmıştır.

Büyük oluşum ve değişime neden olan göç, ekonomik, toplumsal ve siyasal yaşamla doğrudan ilişkilidir ve ülkesinde çığ gibi büyüyen sorunlara zemin oluşturmuştur.

Sorunların çözümü için gerekli birikimi sağlayacak araştırmaların yapılmasının zorunlu oluşu konunun diğer bir boyutudur. Bu nedenle Sosyoloji Derneği'nin II. Ulusal Sosyoloji Kongresi'nin konusunu; toplumsal sorunlar ve göç olarak belirlemesi sonucu göçün çeşitli boyutlarını inceleyen 90'a yakın bildiri, bu konuda ülkeler için birikimi sağlamış ve bir kaynak oluşturmuştur.

Ülkemizin ekonomik, sosyal ve kültürel faaliyetlerinin izlenip değerlendirilmesine olanak sağlayan bir istatistik bilgi alt yapısı oluşturan ve günümüzün değişen koşullarında araştırma sonuçlarını hızla ve öncelikle yayımlayan Devlet İstatistik Enstitüsü; Toplum ve Göç konusundaki çalışmalara ilişkin olarak; kantitatif yöntemlerle iç göçün analizlerinin en önemli kaynaklarından olan nüfus sayımlarında yer alan göçün nitel ve nicelliğine ait makaleyi 1985-1990 verileri ile bu yayın içinde kullanıcıya sunmuştur.

Göçün çeşitli boyutları ile ele alındığı bildirilerin bu konudaki çalışmalara ışık tutacağı inancıyla hazırlanan bu yayının, araştırmacı ve tüm kullanıcılara yararlı olmasını dilerim.

M. Sıddık ENSARİ
Başkan
Devlet İstatistik Enstitüsü

SUNUŞ

Türkiye'de yaşanan hızlı değişim sürecinin en temel ögesinden biri kuşkusuz "göç" olgusudur. Kırdan kente, doğudan batıya, yurt içine ve yurt dışına olan göç, hem göçe konu olan kitleleri hem göçe hedef olan bölgenin yaşamını ve hem de Türk toplumunu yolundan etkilemiştir.

Kırdan kente gelenler fiziksel alt yapı sütunlarının yanında kentle ve toplumla nasıl bütünleşecekleri konusunda da çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadır. Kısaca kültürel kimlik, dini kimlik, etnik kimlik ve siyasal kimlik arayışları Türk toplumunu bunalıma itmiştir. Böylece çeşitli boyutlarıyla Türkiye'nin gündemini belirleyen göç olgusu üzerinde bilimsel bilgi üretmek üzere II. Ulusal Sosyoloji Kongresi **Toplum ve Göç** konusunda yapılmıştır.

Sosyoloji Derneği ve Mersin Üniversitesi işbirliği içinde **20-22 Kasım 1996 tarihinde Mersin'de** yapılan Kongreye gösterilen ilgi büyük olmuştur. Üç günde, 24 oturumda yüzün üstünde bildiri sunulmuş, açılış ve kapanış oturumlarında yapılan konuşmalarla katılım ulusal boyutlarda gerçekleşmiştir.

Sosyologların yanında yoksa bilim dallarının da bilgi birikimlerinin aktarılabilmesine olanak sağlayacağı Kongre'nin gerçekleşmesine destek veren, katkı sağlayan maddi ve manevi yardımlarıyla bizi güçlendiren İçel Valisi Sn. Şenol ENGİN, Mersin Belediye Başkanı Sn. Okan MERZECİ ve Rektörü Sn. Prof. Dr. Vural ÜLKÜ'ye içtenlikle teşekkür ederiz.

Bildirilerin basımını üstlenen ve geniş kitlelere bu birikimin ulaştırmasını sağlamakla Kongre'yi kalıcı kılan Devlet İstatistik Başkanı Sn. M. Sıddık ENSARI ve Enstitü Başkan Yardımcısı Sn. Sühendan EKNİ'ye ve de gerek kongre de gerekse bildirilerin yayını aşamasında tüm emeği geçenlere teşekkür ediyor, yayının ülke sorunlarına ışık tutmasını diliyorum.

Temmuz 1997, Ankara

Prof. Dr. Birsen GÖKÇE
Sosyoloji Derneği Başkanı

İÇİNDEKİLER

Sayfa

Önsöz	III
Sunuş	V
Açılış Konuşmaları	
Prof.Dr.Birsen GÖKÇE	
Sosyoloji Derneği Başkanı	3
Prof.Dr. Vural ÜLKÜ	
Mersin Üniversitesi Rektörü	8
Prof.Dr. Hamit FIŞEK	
Türkiye Bilimler Akademisi Temsilcisi	10
Şenol ENGİN	
İçel Valisi	13
Taha AKYOL	
Gazeteci- Yazar	16
Açılış Tebliği	
Prof.Dr. Bozkurt GÜVENÇ	
Cumhurbaşkanı Baş Danışmanı	21
Belediye Başkanları Paneli	
Aytaç DURAK	
Adana Belediye Başkanı	29
Okan MERZECİ	
Mersin Belediye Başkanı	32
Mehmet BAHÇIVAN	
Urfa Belediye Başkanı	35
Devlet İstatistik Enstitüsü Tebliği	
1980-1985 ve 1985-1990 Sayımlar Arası Dönemlerde Türkiye'de İç Göçler	41
Kongrede Sunulan Bildiriler	
Göç, Nedenler ve Sonuçlar	
Karayollarının Teknoloji ve Çevre Etkileşimi:Arazi Kullanım ve Nüfus Hareketleri	
Prof. Dr. Aytül KASAPÖĞLU	65
Kalkınma Projelerinin Bir Sonucu Olarak Göç: Boyabat Barajı Örneği	
Doç. Dr. Yıldız ECEVİT	72
Köyün Çekiciliği-Kentin İtçiciliği	
Yrd.Doç Dr. Nurgün OKTİK	81
Göç Nedenleri ve Göçenlerin Beklentilerindeki Gerçekleşme Durumu: Bolu İli Kıbrıscık İlçesi Örneği	
Yrd. Doç. Dr. Gülsen DEMİR	85
Sosyal Değişme, Göç ve Sosyal Hareketler	
Yrd. Doç. Dr. Esmâ DURUGÖNÜL	95
Göç Doğal Kaynaklar İlişkisine Çevre Güvenliği Açısından Bir Bakış	
Dr. Meral DİNÇER	101
Terör ve Göç	
Dr. Mustafa GÜNDÜZ, Arş. Gör. Nalan YETİM	109

Göç ve Kentleşme

Kentleşme ve Konut Politikaları Açısından Yeni Yerleşmeler Prof. Dr. Cevat GERAY	119
Kentleşmenin Neden Olduğu Fiziksel ve Toplumsal Çürüme Karşısında Kentsel Yenileme Uygulamaları Prof. Dr. Esin KÜNTAY	131
1878-1900 Yılları Arasında Balkanlardan Anadolu'ya Yönelik Göçlerin Anadolu'daki Sürekli Yerleşme Yerleri ve Toplumsal Yapıya Etkileri Prof. Dr. Faruk KOCACIK	137
Göçler ve Şehirleşemeyen Şehirler Prof. Dr. İhsan SEZAL	147
Yeni Bir Göçmen Türü: Türk Üniversitelerinde Yabancı Uyruklu Öğrenci Olmak Yrd. Doç. Dr. Ali ÇAĞLAR	152
Banliyöleşme ve Kent İçi Göç:Ankara'nın İki Toplu Konut Banliyösünün Karşılaştırılması Arş. Gör. Erol DEMİR	163
Türkiye'de İç Göçler ve Anomik Kentleşme Yrd. Doç. Dr. Vehbi BAYHAN	178
Türkiye'de Göçmen Olarak Gelenlerin Yerleşimi Filiz DOĞANAY	194
Bursa'da Meskun Bulgaristan Göçmenlerinin Ekonomik Durumları Üzerine Bir İnceleme Dr. Nesrin TÜRKARSLAN	206
Başka Bir Göç veya Türkiye'de Yabancı Olmak Arş. Gör. Yıldız Akpolat DAVUD	211

Kültürel Kimlik

Türkiye'de Etnik Kimlik ve Etnik Gruplar Prof. Dr. Ayşe GÜNEŞ AYATA	221
Göç ve Kimlik Yrd. Doç. Dr. Selahattin ERHAN	231
Göç, Din ve Asimilasyon Yrd. Doç. Dr. Adnan GÜMÜŞ	243
Göç, Kimlik ve Taraftarlık Yrd. Doç. Dr. Nefise BULGU, Yrd. Doç. Dr. Ziya KORUÇ	252
Tarikat ve Göç Yrd. Doç. Dr. Fulya ATACAN	259
Göçmenlerde Sosyal Hareketlilik ile ilgili Beklentilerin Din Görüşü ve Cinsiyete Göre Farklılaşması; Ankara'dan Bir Örneklem Dr. Sibel KALAYCIOĞLU	264
Göçmenlik, Mültecilik, Yeni Bir Kültürel Yaşam ve Sonrası Dr. Belkıs KÜMBETOĞLU	271

Göç ve Metodolojik Tartışmalar

"Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Göç" Konusunda Yapılmış Çalışmaların Metod Açısından Değerlendirilmesi Prof. Dr. Birsen GÖKÇE	283
Göç ve Hareket Prof. Dr. Nilgün ÇELEBLİ	292

Kentleşme ve Kent Kimliği

Göç ve Bütünleş(e)me/me Sorunu Nazilli'de "Gelen Nüfus" ve "Yerli Nüfus" Açısından Sosyal Bütünleş(e)me/me Sorunu (Sempati ve Antipati mi? Empati ve Mobilite mi?)	
Yrd. Doç. Dr. Halil MUTİOĞLU	297
Şehirli Olmak yada Köylü Kalmak: Kentteki Kır Göçmeninin Kendini Tanımlaması olayı	
Yrd. Doç. Dr. Tahire ERMAN	303
"Kentleşme", Geleneksel-Modern Geriliminde Kimlikler	
Emur GENÇ	308

Doğu-Güneydoğu Anadolu ve Göç

Doğu Aşiretlerinde Göç Olgusu ve Bunun Doğurguları	
Prof. Dr. Ali GÜLER	321
Doğu Anadolu Bölgesinde Zorunlu Göç Olgusunun Sosyolojik Çözümlemesi:Van Örneği	
Doç. Dr. Ahmet BİLGİLİ, Yrd. Doç. Dr. Feramuz AYDOĞAN	
Arş. Gör. Celil GÜNGÖR	327
Kentsel Bütünleşme Üzerinde Köy-Kent Farklılaşması ve Aile Kurumunun Etkileri:Sivas Örneği	
Yrd. Doç. Dr. Metin EROL, Yrd. Doç. Dr. Nesrin ÖZDEMİR	
Arş. Gör. Güney NAİR	339
Zorunlu Göç ve Bir Kent:Diyarbakır	
Yrd. Doç. Dr. Atilla GÖKTÜRK	356

Güneydoğu Anadolu ve Göç

Göç Olgusu ve Doğu Anadolu	
Yrd. Doç. Dr. Sevil ÖNER, Yrd. Doç. Dr. H. Bayram KAÇMAZOĞLU	371
Sivasta Kentleşme İşsizlik ve Göç	
Yrd. Doç. Dr. Meral SAĞIR	379

Göç ve Siyaset

Sivasta Göç Olgusunun Siyasal Katılma Üzerine Etkileri	
Prof. Dr. Vahap SAĞ, Yrd. Doç. Dr. Nevzat GÜLDİKEN	
Arş. Gör. Mustafa ÇAĞLAYANDERELİ	393
Türkiye'den İsrail'e Göç Eden Yahudiler: Toplumsal Neden ve Sonuçları	
Yrd. Doç. Dr. Hale OKÇAY	424
Kentsel Toplumda Anomi Yabancılaşma Olgusu Kente Göç Edenlerin Alternatif Çözümü:Hemşehri Birlikleri	
Yrd. Doç. Dr. Hüseyin BAL	431
Hemşehri Derneklerinin İçerdiği İletişimin Yapısı	
Yrd. Doç. Dr. Dilek ÇİFTÇİ YEŞİLTUNA	441
Kent Dayanışma ve Hemşehrilik Dernekleri	
Dr. Engin ÖNEN	450
Yerel Yönetimler, Temsil ve Demokrasi: İzmir Büyükşehir Belediye Meclis Üyeleri Üzerinde Bir Araştırma	
Arş. Gör. Bekir BALKIZ	459

Göç ve Ekonomi

Küreselleşmenin Sermaye ve İşgücü Üzerine Etkileri Prof. Dr. Önal SAYIN	477
Şanlıurfa Tarım Reformu Uygulama Bölgesindeki Seçilmiş Bazı Köylerin Toplumsal Yapıları Üzerine Bir Araştırma Prof. Dr. Mustafa SOYSAL	486
İç Göçün Unutulan Kaynakları Tarımsal Farklılaşma ve Dönüşüm Dinamikleri: Doç Dr. Mehmet C. ECEVİT	493
Kapitalist Dönüşümler Cinsiyete Dayalı İş Bölümü ve Göç Yrd. Doç Dr. Nilay ÇABUK	502
Göç ve Kent İşsizliği Arş. Gör. Özlem IRMAK	510

Göç, Aile ve Kadın

Göç ve Gençlik Doç Dr. Vildan AKAN	521
Göç ve Yaşının Toplumsal Konumu:Ankara Yaşlı Danışma Merkezinde Bir Çalışma Doç. Dr. Aylin Görgün BARAN	533
Köyden Kente Göçün Ailenin Akrabalık ve Komşuluk İlişkileri Üzerine Etkileri Yrd. Doç. Dr. Feramuz AYDOĞAN	546
Evlilik Göçü Yrd. Doç. Dr. İnci USER	556
Almanya'dan Geriye Göç ve Kadın Dr. Helga RITTERSBERGER TILIÇ	564
Büyük Kentle Bütünleşme Sürecinin Aile Kurumuna Etkileri Yrd. Doç. Dr. Ayşegül Yaraman BAŞBUĞU	573
Şanlıurfa Kırsal ve Kentsel Alanda Kadın Odaklı Çok Amaçlı Toplum Merkezi Pilot Uygulaması (Çatom) Aygül FAZLIOĞLU, İbrahim TUĞRUL	580

Göç ve Eğitim

Ulusal ve Uluslararası Göçün Eğitimsel Sonuçları Prof. Dr. Mahmut TEZCAN	591
Hızlı Kentleşmenin Eğitim Politikaları Üzerine Etkileri Prof. Dr. Ercan TATLIDİL	598
Kentte Gelenlerin Eğitim İhtiyaçları Doç. Dr. Reşide KABADAYI	605
Göç ve Çalışan Çocukların Sorunları Arş. Gör. Neriman AÇIKALIN	615

Göç ve Sağlık

Kentleşme Sürecinde Sağlık Problemleri ve Politikaları Doç Dr. Sevinç ÖZEN	623
Kente Göç Eden Kadınların Aile Planlaması İle Tutumları:Ümraniye Örneği Yrd. Doç. Müzeyen GÜLER	629
Mersin'e Göç Etmiş İnsanların Sağlık Koşulları Üzerine Bir Çalışma Yrd. Doç Dr. Sezgin KIZILÇELİK	657

	Sayfa
Tıp Etiği Açısından Göç ve Sağlık	
Dr. Nesrin ÇOBANOĞLU	667
Kentleşme Sürecinde Kadının Sağlık Eğilimleri	
Arş. Gör. Nurşen ÖZÇELİK	672
Göç, Tarih ve Kültür	
Çok Partili Hayata Geçiş ve Yeni Siyasi Yapılanmanın Toplumsal Hareketlilikte Meydana Getirdiği Değişim	
Yrd. Doç. Dr. Hürriyet KONYAR	679
Türk Sinemasında Göç Sorunu	
Doç. Dr. Kurtuluş KAYALI	688
XVIII. Yüzyılda Osmanlı Cemiyetinde "Göçerler"ın Köy ve Şehir Hayatına Etkisi	
Yrd. Doç. Dr. İbrahim GÜLER	694
Kongre Değerlendirmeleri	707
Kongreye Gönderilen Telgraflar	729
Dizin	737

AÇILIŞ KONUŞMALARI

Prof.Dr. Birsen GÖKÇE

Sosyoloji Derneği Başkanı

Prof.Dr. Vural ÜLKÜ

Mersin Üniversitesi Rektörü

Prof.Dr.Hamit FİŞEK

Türkiye Bilimler Akademisi Temsilcisi

Şenol ERGİN

Mersin Valisi

Taha AKYOL

Gazeteci - Yazar

AÇILIŞ KONUŞMALARI

Prof. Dr. Birsen GÖKÇE*

Sayın Vali, Sayın Belediye Başkanlarımız, Sayın Amiral, Sayın Rektör, Sayın Konuklar, Değerli Meslektaşlarımız

Sosyoloji Derneği ve Mersin Üniversitesi işbirliğiyle gerçekleştirilen II. Ulusal Sosyoloji Kongresi'ne katılmakla bizi onurlandırdınız. Sosyoloji Derneği adına hepimize içtenlikle teşekkür ediyor, saygılar sunuyorum.

Altı yaşını dolduran Sosyoloji Derneği 1990 yılında kurulmuştur. İlk genel kurulunda kırklarda olan üye sayısı bugün on kat artarak dörtüze yaklaşmış bulunmaktadır. Derneğimiz; toplumsal değişimin ve toplumsal sorunlara ilişkin bilinçlenmenin hız kazandığı günümüzde ve özellikle demokratikleşmenin yeniden yapılanmaya başladığı bir dönemde kurulmuştur. Sosyologlar mesleki sorumluluklarını örgütlü bir yapı içinde yerine getirebilmek, mesleklerini geliştirebilmek, yaygınlaştırmak Sosyoloji Biliminin ve öğretiminin iç sorunlarıyla toplumumuzdan kaynaklanan dış sorunlarına çözüm bulabilmek amacıyla bir çatı altında toplanma ve güçlerini birleştirme gereksinimini duymuşlardır.

Çağdaşlaşmanın ön koşulunun örgütlenme olduğu ve örgütlenmenin de dayanışma ve ekip çalışmasıyla gerçekleşebileceği düşüncesinden kaynaklanan bu girişim kaçınılmaz olmuştur. Öte yandan toplumsal gelişim de bu süreci hızlandırmıştır.

İşte bu ortamda kurulan derneğin amacı, ülkemizde yaygınlaşması geciken sosyoloji mesleğinin gelişme ve yaygınlaşmasına katkı yapmak, bu alanda bilimsel etkinliklerde bulunmak, toplumbilimciler arasında birlik ve dayanışma duygusunu güçlendirerek, sorumluluklarının alanını genişletmek, haklarının korunmasını sağlamak ve toplumumuza yararlı hizmetlerde bulunmaktır. Bu amaç çerçevesinde belirtilen görevleri gerçekleştirmek üzere;

- Ülke sorunlarının çözümüne yardımcı olacak araştırma projelerinin yapılması,
- Yakın bilim dallarıyla ve kuruluşlarla işbirliğinde bulunulması,
- Kongre, sempozyum, seminer, konferanslar düzenlenmesi,
- Toplumbilimcilerin meselelerine ilişkin sorunlara çözüm olacak girişimlerde bulunulması, konularında çalışmalar yapmakta, özellikle de sosyologların özlük haklarına ilişkin konulara öncelik vermektedir.

Derneğimiz kuruluşundan bu yana geçen bu kısa sürede heybesine üç proje, üç bilimsel toplantı ve de dört yayın yüklemiş bulunmaktadır.

* Sosyoloji Derneği Başkanı

Öte yandan dernek yönetim kurulu sosyologların bürokrasideki kadro sorununu aşmak üzere geniş bir ilişkiler ağı kurmaya çalışmakta ve sosyoloji öğretmenliğinin felsefe grubu öğretmenliğinden ayrılması konusunda çaba sarf etmektedir.

Son yıllarda yirmiiki ye ulaşan sosyoloji bölümlerine her yıl yaklaşık 1200 civarında öğrenci alınmaktadır. Burada mesleki yönden çok ciddi ve iki taraflı bir sorun yaşanmaktadır.

Birincisi akademik kadro oluşturulmadan, alt yapı hazırlanmadan açılan sosyoloji bölümlerindeki öğretim düzeyi ve bunun doğal sonucu olarak akademisyenlere ve mezunlara yansıyan kitle sorunu. İkincisi ise her geçen gün sayıları katlanarak artan genç sosyologların kadro sorunu.

Bütün çabalara rağmen bu konulara açıklık getirmekle görevli kurumlar hala büyük bir sessizlik ve kayıtsızlık içindeler.

Devlet Personel Başkanlığı'ndaki meslekler listesinde yer almadığı gerekçesiyle resmi kuruluşlarda sosyolog ünvanının kullanılmamış ve sosyolog kadroları iptal edilmiştir. Sosyologların yaptığı işin kapsamı gereği teknik sınıfa dahil edilmeleri gerekirken, bu olanaktan yoksun olmaları ve ayrıca yakın disiplinlerden mezun olanların sağlık sınıfına dahil edilerek bir üst dereceden maaş almaları gibi konular mezunlarımız arasında tedirginlik yaratmakta ve eşitlik ilkesiyle bağdaşmamaktadır.

Kamu kuruluşları için belirlenen standart ünvanlar ve görev tanımlarında sosyolog standart bir ünvan olarak kabul edilmiş, 8303 ünvan kodu verilmiş ve görev tanımında "insan topluluklarının kökenini, gelişmesini, yaşama biçimini ve toplumsal ilişkilerini araştırmak çevre, gelenekler, aile ve öteki toplumsal olaylara ilişkin bilimsel bilgiler toplamak, düzenlemek, değerlendirmek, bunları yöneticilere, yetkili elemanlara, eğitimcilere ve toplumsal sorunların çözümü ile uğraşan öteki birey ve kuruluşlara ulaştırmak" biçiminde ifade edildiği halde, sosyologların kamu kuruluşlarında birkaç kuruluş dışında sosyolog kadrosuyla istihdam edilmemeleri meşleğimiz açısından çok önemli bir sorundur. Toplumsal konum bakımından üst düzeyde görevlere gelebilen mezunlarımızın en doğal hakkı olan kadro sorununun ivedi olarak çözülmesi gerekmektedir.

Derneğimiz bilimsel etkinliklerinin ve mesleki sorunların çözümü konusundaki çabaları yanında gönüllü bir kuruluş olarak çevre, aile, kadın ve çeşitli toplumsal konularda çalışma yapan derneklerle de iletişim kurmakta ve işbirliği yapmaktadır. Nitekim bu yıl İstanbul'da yapılan Uluslararası Habitat II. Birleşmiş Milletler Yaşam ve Yerleşimleri Konferansının Sivil Toplum Kuruluşları (STK) arasında kendi girişim ve olanaklarıyla yer alan derneğimiz yaptığı etkinliklerle adını kitlelere duyurmaya çalışmıştır.

Öte yandan Sosyoloji Derneği adına alınan projelerde çalışan meslektaşlarımızın çabalarıyla Ankara'da bir dernek merkezine sahip oluşumuz, projelerimizi yürütebilmemize, küçük toplantılar yapmamıza olanak sağlamakta bir anlamda kurumsallaşabilmemizi kolaylaştırmaktadır. Halen yurt dışından destekli iki, yurt içinden destekli iki olmak üzere dernek adına dört proje yürütülmektedir. Önümüzdeki yıldan itibaren bir bilimsel dergi çıkarmak üzere de çalışmalarımıza başlamış bulunuyoruz.

Bilindiği üzere I. Ulusal Sosyoloji Kongresi İzmir'de, Ege Üniversitesinde "Güncel Sosyolojik Gelişmeler" başlığı altında gerçekleştirilmişti, konu sınırlandırması yapılmamıştı. Bu defa II. Ulusal Sosyoloji Kongresinin konusu **Toplum ve Göç** olarak belirlenmiştir.

Genelde gelişmekte olan toplumlarda özelde ülkemiz için güncel olan ve sonuçları ciddi boyutlara ulaşan Göç olgusunun geniş ve kapsamlı olarak tartışılmasının bilimsel bir birikime yol açacağı ve alınması gereken önlemlere de ışık tutacağı düşünülmüştür.

Yirminci yüzyılın ikinci yarısında dünya ortalamalarında kişi başına düşen gelir; yaşam beklentisi, ekonomik ve sosyal göstergelerde somut gelişmeler kaydedilmekle beraber bu gelişmelerin yararı gerek dünya çapında gerekse ülkeler düzeyinde eşit dağılmamıştır. Eşitlenme yerine kutuplaşma gözlenmekte, yoksullar daha fazla yoksullaşırken, zenginler daha da zenginleşmektedir.

İşsizlikteki artış dünya çapında sosyal kalkınmaya ciddi bir tehdit oluşturmakta üretken ve tatminkar iş eksikliği toplumsal çözülmeye, çatışmaya ve iç göçlere neden olmaktadır. Kırdan kente göç eden nüfusla nüfusu çoğalan kentlerde kronik işsizlik artmaktadır. Ekonomik bunalımın sürekli artan işsizlikle bileşimi yetersiz altyapı, plansız kentleşme, hızlı sosyal değişme gibi nedenlerle giderek büyüyen ciddi bir sorun kümesi oluşturmaktadır. İşsizlik arttıkça beraberinde yalnızlık, sosyal dışlanma ve uyumsuzluk sorunlarını gündeme getirdiği gibi, suç oranlarında da artış gözlenmektedir.

Mart 1995'de Danimarka/Kopenhag'da yapılan Dünya Sosyal Kalkınma zirvesinde bu durum Küresel Bir Bunalım mı? ifadesi ile gündeme getirilmiştir. Zirvenin hedefi insanların ve toplumların kalkınması için işsizliğin azaltılması ve sosyal bütünleşmenin adalet ve demokratik değerlerle özdeşleştirilerek gerçekleştirilmesidir. Bu hedeflere ulaşmada üretken istihdam, eğitim yatırımı ve olumsuz gelişmelere açık olan özellikle göç eden grupların korunması konularına ağırlık verilmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerin en önemli sorunlarından biri olan nüfus artışı ve sanayileşmenin gerisinde kalan hızlı kentleşme, 1950'li yıllardan sonra ülkemizin yerleşim modellerinde önemli bir değişikliğe yol açmıştır. Hızla artan nüfus toplumsal ve coğrafi hareketliliği de artırarak Türk toplumunda gözle görülür bir değişiklik yaratmıştır. Cumhuriyetin kuruluşunda nüfusun dörtte biri kentte, dörtte üçü kırdan yaşarken giderek bu oran tersine dönme ivmesi kazanmış bulunmaktadır. 1990 nüfus sayımında kentsel nüfus oranı kırsal nüfus oranını hızla aşarak %60'a ulaşmıştır.

Türkiye'de iç göç hareketi, yalnız kırdan kente yönelik bir özellik göstermekle kalmamakta, aynı zamanda bölgeler arası nüfus hareketlerini de içermektedir. Büyük kentler, sanayi ve ticaret merkezlerini oluşturan kent ve bölgeler sürekli nüfus alırken diğerleri hızla nüfus kaybetmektedir. Bu süreçte ortaya çıkan en önemli sorun, istihdam gücünün tarım sektöründen tarım dışı sektöre kaymasıdır. Kent merkezlerinin iş gücü transferine hazır olmaması ve kırdan kente gelenlerin işsiz kalma nedenleri kentleşmeyi yalnızca nüfus hareketi olarak ele almayı olanaksız kılmaktadır. Kentleşme, toplumun ekonomik ve toplumsal yapısında meydana gelen köklü değişimin yaşandığı bir olgudur.

Türkiye'de kırdan kente göçün doğurduğu yığınlaşma sürecini yaşayan göçenler kent çevresini hızla gecekondulaştırarak oturmaktadır; bir taraftan kır özelliklerini kente taşımaya çalışan öte taraftan kent özelliklerine uyum sağlamak zorunda kalan kırdan kent arasına sıkışmış, yaşamlarında zaman zaman kente tepiyi zaman zaman da kıra özlemi sergileyen bir alt kültür oluşturmuşlardır.

Türkiye'nin gündemine 1950 sonrasında giren ve 80'li yıllardan itibaren kendini iyice hissettiren 90'lara varıldığında ise artık ülkenin sosyal, siyasal ve ekonomik yapısını doğrudan etkileyebilecek ölçülere varan gecekondulaştırma, günümüzde hem niceliği hem de niteliği ile başlı başına bir sorun alanı olmuştur. Bugün artık her yıl İstanbul'a yaklaşık bir Anadolu kentinin (500 bin kişi civarında) eklenmesi boyutuna ulaşan gecekondulaştırma, kendine özgün kültürü, yapılaşması, sosyal, siyasal ve ekonomik ilişkileri ile öncelikli olarak gündemde yer almaktadır.

Yapılan araştırmalar göstermiştir ki göç edenin kente bütünleşmesi daha çok maddi kültür yolu ile gerçekleşmekte, sosyal ve davranışsal bütünleşme ise belirli bir süreç gerektirmektedir.

Göç ve toplum ilişkisi nüfus artışından başlayarak, kırdan kente göç, kentleşme, kentileşme, gecekondulaştırma, işsizlik, konut, çevre ve trafik gibi sorunların yanında yeni yaşam tarzından kaynaklanan uyumsuzluk sorunlarına kadar uzanan bir dizi sorunun geniş bir yelpazede ele alınmasına olanak vermektedir. Öte yandan özellikle bölgeler arası gelişmişlik farkından kaynaklanan ekonomik ve fonksiyonel dengesizliklerin doğal sonucu olarak, toplumsal yapıya yarıyan kaba kuvvet ve terör olaylarına toplumumuz çeşitli boyutlarda esir olmuştur. Bu sonuçların giderek toplumumuzu yaşanmaz hale getirdiği ve bireyleri bunalıma sürüklediği gözlenmektedir.

İşte bu nedenlerle çok boyutlu, güncel ve ülkemiz için yaşamsal olan sorunları toplum ve göç başlığı altında gündeme getirmeyi uygun bulduk. Nitekim 21 ayrı oturumda sunulacak 93 bildirin elimize ulaşması bu konuda doğru bir seçim yapıldığını kanıtlamış oldu. Sonuçların ve nedenlerin doğru saptanması gerçekçi çözümleri de beraberinde getirecektir.

Bugün açılışını yapmakta olduğumuz II. Ulusal Sosyoloji Kongresi'nin gerçekleşmesi için maddi ve manevi katkılarıyla bizi destekleyen İçel Valisi Sayın **Şenol ENGİN**'e, Mersin Belediye Başkanı Sayın **Okan MERZECİ** ve Mersin Üniversitesinin kapılarını bize açan ve ev sahipliğini yüklenen Mersin Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Dr. **Vural ÜLKÜ** ve mesai arkadaşlarına ve **Mersin Yeni Karamürsel Mağazası** yetkililerine en içten teşekkürlerimizi sunarız.

Ayrıca yoğun işlerini bırakarak öğleden sonraki oturuma katılmak üzere davetimizi kabul eden Belediye Başkanlarımıza, konuk konuşmacılara ve oturum başkanlarına kongremize yapacakları katkılar için teşekkür ediyoruz.

Bildirileriyle, katılımlarıyla kongremizi mümkün kılan tüm meslektaşlarıma Prof. Dr. **Aytül KASAPOĞLU** başta olmak üzere organizasyon komitesi üyelerine, Mersin Üniversitesi Sosyoloji Bölümü mensuplarına ve görünmeyen hizmetleri için gece gündüz uğraş verenlere gönül dolusu teşekkür ediyorum.

Son olarak sunucularımız Sevgili **Sevil** ve **Yaşar**'ın olağanüstü çalışmaları için huzurunuzda kendilerine teşekkür ediyorum.

II. Ulusal Sosyoloji Kongresi'ni açarken meslektaşlarımızın dayanışma ve beraberlik içinde toplumumuzun göç konusundaki güncel sorunlarını saptayacak, geliştirilecek çözüm önerilerini başta karar mekanizmalarının ve kamuoyunun dikkatine sunacağı umut ve beklentisi içinde toplantıyı onurlandıran tüm konuklarımıza tekrar hoşgeldiniz diyor, hepinize ayrı ayrı saygılar sunuyorum.

Sayın Valim; Cumhurbaşkanı Başdanışmanı, değerli konuğumuz **Prof. Dr. Bozkurt GÜVENÇ**; sayın Komutan; sayın Belediye Başkanı; Sosyoloji Derneği Başkanı değerli dostum sayın **Prof. Dr. Birsen GÖKÇE**; basın ve yayın kuruluşlarının değerli temsilcileri; ülkemizin çeşitli yörelerinden ve çeşitli üniversitelerden gelen, bu kongrenin yapılmasına katkıda bulunan değerli bilim insanları; değerli konuklar.

Üniversitemizle Sosyoloji Derneği işbirliği sonucu yapılan II. Sosyoloji Kongresi'ne hepiniz hoşgeldiniz. Bu toplantının Üniversitemiz ile işbirliği içerisinde yapılmasından çok büyük mutluluk duyuyorum. Üniversitemiz üç yaşındadır ve kuruluşundan itibaren bilim-sanat-kültür etkinliklerine çok özel önem veren çalışmalar içerisindedir. Çünkü bir üniversitenin görevi eğitim ve öğretimle bitmiyor: Halkla kucaklaşmak, ülke sorunlarıyla ilgilenmek de başlıca ilkelerimizdendir. Bu bakımdan Sayın **Prof. Dr. Birsen GÖKÇE**'nin başkanlığını yaptığı Sosyoloji Derneği'nin bu Kongreyi Mersin'de -üniversitemizde- yapma isteğini büyük memnunlukla karşıladım ve bunun gerçekleşmesini büyük mutlulukla izliyorum. Kusurlarımız olursa af ola diyerek bir iki söz söylemek istiyorum.

Ben Sosyolog değilim fakat bu toplantının ve bir sosyal bilim etkinliği olarak üniversitemiz işbirliği ile yapılmasını özellikle diledim.

Göç ve toplum önemli iki genellemedir. Türkiye'nin önemli bir sorunu aşırı nüfus artışıdır. Bütün olayları bilimsel olarak iki şekilde tanımlamak mümkündür. Birincisi, tarihsel model içerisinde, ikincisi eş zamanlı model içerisinde.

Anadolu tarih boyunca çok çeşitli göçlere hedef olmuştur. Bunların en büyük kısmı barışçı olmayan, yani istila amaçlı göçlerdir. Bunlardan bir tanesi tarihte çok kanlı izler bırakan ve M.Ö. 1200'lü yıllarda meydana gelen deniz kavimlerinin Anadolu'ya göçüdür. Bu bir göç olmanın yanında gerçekte bir saldırı, Hitit İmparatorluğu'nun yıkılması ve Anadolu'nun gelişmekte olan, filizlenmekte olan uygarlığının kanla, ateşle boğulmasıdır. Anadolu bu istiladan 200-300 yıllık, bazı tarihçilere göre de 500 yıllık bir çaba ile ancak sıyrılabilmiştir. Böylece Orta Anadolu'da yeni bir uygarlık filizlenmiştir.

Tarihte bir çok göçler vardır. Avrupa'yı oluşturan Kavimler Göçü 4-6. yüzyıllarda çeşitli savaşlara yol açmış ve sonuçta bugünkü Avrupa'nın temelleri atılmıştır. Bu tarihteki istilalar, göçler çok çeşitli gelişmelere yol açmış, ama eşzamanlı olarak düşünecek (gözlemleyecek) olursak bazı büyük olayların yeterince farkında değilmişiz gibi geliyor. Şu anda, tarihteki en büyük göçleri yaşayan bir ülkeyiz. Hemen hemen dünyanın her ülkesine göç var. Sadece Almanya'da resmi rakamlara göre 3 milyona yakın Türk var. Tarihçiler Anadolu'ya 11. yüzyılda yapılan Türk akınının yaklaşık 1-2 milyondan oluştuğunu ileri sürmektedirler. Dolayısıyla o zaman Anadolu'da yaşadığı tahmin edilen 3-4 milyon insanla bir karışım sözkonusudur. Şu anda bizim Avrupa ülkelerine 2-3 milyon insan gönderdiğimizizi düşünecek olursak hemen hemen o boyutta

* Mersin Üniversitesi Rektörü

dışarıya göç vardır. Öte yandan bir de iç göç yaşanmaktadır. İç göç bir yandan kırsal bölgelerden kentlere doğru bir akın şeklinde oluyor, bir yandan da bazı bölgelerimizde nüfus boşalması anlamını taşıyor. Ve sayısız kültürel, sosyal sorunlara yol açıyor. Mersin bu göçten fazlasıyla etkilenen bir merkezimiz. Ben 1950'li yıllarda Mersin'de bulunduğum zaman kentin nüfusunun 50-60 bin civarında olduğu söyleniyordu. Şu anda resmi rakam 500 bin civarında, ancak gayri-resmi rakam bir milyunun üzerindedir.

İstanbul'un nüfusunun ise şu anda 10-14 milyon arasında değiştiği tahmin ediliyor. Dolayısıyla ülkemizin aşırı bir dinamizm içerisinde olduğu söylenilebilir. Bu ülkemizde aşırı uçların güçlenmesi gibi olayların ortaya çıkması ve benzeri sosyal sorunların varlığını ifade ediyor. Mersin'de bu bakımdan bir laboratuvar kuruluyor. Bunun yüzde yüz bilimsel bir çerçevede yapılıyor olması kamuoyunun dikkatinden kaçmamıştır. Üniversitemizin ve tüm bilim adamlarının, gerekli titizliği bilimsel veriler çerçevesinde göstermesiyle bu toplantının çok verimli geçeceğine inanıyorum. Bu nedenle tüm katılımcıları kutluyor tekrar hoşgeldiniz diyorum ve programın gerçekleşmesini sağlayan herkesi sevgi ve saygıyla selamlıyorum. Bu şekildeki programların devamını diliyorum.

Bu noktada üniversitemiz hakkında da bir iki şey söylemek istiyorum. Biraz evvel de belirttiğim üzere Mersin Üniversitesi üç yaşını tamamladı. Şu anda 5 Fakülte'de 25 bölüm ile eğitim faaliyetlerini sürdürmektedir. Yedi önlisans düzeyinde eğitim veren kurumumuz ve çok özünç duyduğumuz Devlet Konservatuarımız var. Lisansüstü program da yürütüyoruz. Öğrenci sayımız 5200, Öğretim Elemanı sayımız 450. Bunun 110'u Profesör, Doçent ve Yardımcı Doçent. Bu bakımdan Mersin Üniversitesi hızla gelişmektedir. Mersin dışında Anamur, Silifke, Erdemli, Tarsus gibi ilçelere de hizmet götürülmektedir. Yine bildiğiniz gibi eğitim ve öğretimin yanısıra bilimsel, sanatsal ve kültürel aktivitelere de çok önem veriyoruz. Kampüsümüz oluşum içerisinde. Ayrıca gurur kaynağımız olan üniversitemizin yeni binasının açılışını bu toplantı ile gerçekleştirmiş olmak da ayrı bir anlam taşımaktadır. Bunun için de ayrıca mutluyuz. Hepinize sevgiler, saygılar sunuyorum. Kongre'nin başarılı geçmesini diliyorum.

Sayın Vali; Sayın Belediye Başkanı; Sayın Komutan; Sayın Rektör; Sayın Başkan; Değerli meslekdaşlarım ve sayın konuklar. Benim için II. Ulusal Sosyoloji Kongresi'nde Türkiye Bilimler Akademisi adına bir konuşma yapabilmek büyük bir şeref ve gerçek bir kıvanç kaynağıdır. Özel bir kıvanç duyuyorum. Bunun nedeni: Üç çok genç bilim kurulunun, ulusal bilim kurulunun biraraya gelmesi, çok genç bir üniversitemiz, çok genç bir bilim derneğimiz ve çok genç bir bilim kurulu olan Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA).

TÜBA, 7 Ocak 1994'de kuruldu. Sanırım çoğumuzun Akademi hakkında fazla bir bilgisi yoktur. Gençliğinden dolayı, kısmen de bilimciler örgütü olarak halkla ilişkiler konularını çok iyi bilmemesi nedeniyle. Sizlere hitap ederken benim için konuşulabilecek iki konu vardı:

1. Akademi'yi genelde tanıtmak,
2. Sosyal Bilimler alanında Akademinin faaliyetlerini tanıtmak.

Her ikisini birden böyle bir konuşmanın süresi içerisine sığdırmak mümkün olmadığı için bugün ikincisini seçtim. Sizlere Akademinin Sosyoloji Bilimi alanındaki etkinliklerini tanıtmaya çalışacağım.

Akademi tüm bilimleri kapsıyor; sadece sosyolojiyi değil. Ancak oluşumundaki bazı tarihi gelişmeler ve ülkenin durumu bakımından, Akademi kendini, özellikle Sosyal Bilim ile ilgilenmek durumunda buldu. Şöyle: 1993 yılında Sayın **Erdal İNÖNÜ**'nün Bilimden Sorumlu Devlet Bakanı olduğu dönemde Ulusal Bilim sorunlarını düzenlemek üzere üç tane Kanun Hükmünde Karaname hazırlandı:

- I. TÜBİTAK'ı bağımsız bir kurum olarak reorganize ediyordu.
- II. TÜBİTAK'a paralel olarak TESAK isminde Sosyal Bilimlere destek bir araştırma kurumunu kuruyordu.
- III. TÜBA'yı kuruyordu.

Bu üç kararnameden ikisi geçti. Bunlar TÜBİTAK ve TÜBA ile ilgili olanlardı. Fakat bu arada Anayasa Mahkemesi bunun K.H.K. dayalı yetki yasasını iptal etti. Dolayısıyla TESAK Kararnamesi geçmedi. Böylece arzulandığı gibi Sosyoloji'nin araştırmalarına destek olacak kurum oluşmadı, bu durumda TÜBA bu boşluğu doldurma gereğini hissetti. Bu duruma bakıp değerlendirme yapıldığı zaman, görülen bir tablo var. Bundan 3-4 ay önce Cumhuriyet gazetesinin Bilim ve Teknik ekinde 4 hocamız, **Prof. Dr. Adnan DAGEKEN**, **Prof. Dr. Çiğdem KAĞITÇIBAŞI**, **Prof. Dr. Namık Kemal PAK**, **Prof. Dr. Şevket PAMUK** için Sosyoloji Bilimleri yayınları hakkında bir yazı çıktı. Oradan birtakım şeyleri tekrarlayayım. Uluslararası düzeyde yapılan yayınlara baktığımız zaman Doğa Bilimleri alanındaki yayınların, Sosyal Bilimler alanındaki yayınlara oranı kabaca 1/26'dır. Bunun büyük bir miktarı Sosyal Bilim

* Türkiye Bilimler Akademisi Temsilcisi

ve Doğa Bilimlerinin özelliklerinde yatıyor. Her yerde böyle bir farklılık var. ABD'de bu oran 1/3'tür. Bu çok büyük farklılığı evrenin bilim sosyologları uzun uzun inceleyebilir, nedenlerini arayabilirler. Fakat en basit mantıkla baktığımız zaman, her yerde doğa bilimlerinin araştırmalarını destekleyen bir kurumun varlığı diğer yandan Sosyoloji Bilimleri'nin araştırmalarını destekleyen bir kurumun yokluğu göze çarpmaktadır. Ve bir tarafta 26 araştırma çıkarken diğer taraftan 1 araştırma çıkıyor. Yani burada çok derin bir incelemeye gerek yok. En azından kuşkusuz destek azlığı; bu oranın önemli bir nedenidir.

Bu arada TÜBA'da çoğunluk sosyal bilimci değil. Buna rağmen Sayın **Prof.Dr. Ayhan Çavdar**'ın önderliğinde sosyoloji bilimine sahip çıkma çabası içindeler. Bu üç yıl içinde 5 program başlatıldı. Bu programları kısaca tanıtayım:

İlk başlatılan; Temmuz 1995'teki yayın destekleme programı. Bir sosyal bilimci yurtdışında bir bilimsel dergide bir araştırma yayınladığı zaman bunu TÜBA'ya gönderirse, kendisine küçük de olsa bir ödül veriliyor. Temmuz 1995'ten bu yana bu ödüllerden 143 tane verildi. Bu ödülleri alan sosyal bilimcilerimizden bir tanesi polis akademisinden diğerleri ise on üç üniversitedendir.

Sanıyorum, rakamlara baktığımız zaman ilk başlangıç için oldukça önemli rakamlar ve bu program belirli bir etki yapmaktadır. Bundan sonraki yıllarda bu programın, belki 1/26 oranını azaltmakta etkisi olacaktır.

II. Program Sosyal Bilimler Hizmet ve Teşvik Ödülleri. Biliyorsunuz TÜBİTAK Doğa Bilimleri'ne bunu yıllardır yapıyor. TÜBA da Sosyal Bilimler için böyle bir program başlattı. 1995'te bir hocamıza, 1996'da iki hocamıza hizmet ödülü verildi.

III. program 1996'da başlatıldı. Bence en önemli program. Yurtiçi, yurtdışı bütünleştirilmiş Doktora-burs programı denilen bir programdır. Biliyorsunuz; bizim bilimadamları yetiştirmede dışarıya doktora yapmak için öğrenci göndermek önemli bir kaynak olmuştur. Hatta bu bir gelenek oluşturmuştur. Birçok bilimcimiz bu şekilde yetişmiştir. Her ikisinin de sorunları vardı. TÜBA'nın başlattığı bu programın yapmaya çalıştığı şey esasında, yurtiçinde yapılan doktora programlarını dışarı, yabancı üniversitelerde, 2 yılını orada geçirecek şekilde, hem yurtiçinde, hem yurtdışında yapılan doktoraların alanlarını birleştirerek, doktorasını tamamlamasını sağlar. 1995 yılında 20 burs verildi. Yeni öğrencilere de burs verildi. Bu öğrenciler ayrı üniversitelerden gelmiştir.

IV. Program Uluslararası Toplantı destekleme programıdır. Uluslararası bilimsel toplantı düzenlemek isteyenlere bir destek sağlıyor. Bu yıl içinde bir tane kongre kararına destek sağlandı.

V. ve son olarak başlatılan program; Doktora sonrası yurtdışı araştırma bursları. Genç araştırmacılar için, 40 yaşını geçmemiş, doktorasını bitirmiş araştırmacılar için 1 yıl yurt dışında araştırmalarını yapmak için burs veriliyor.

TÜBA; kısaca özetlediğim üzere, elinden geleni yapıyor. Yalnız programları anlatırken, olduğundan fazla pembe bir resim sunduğumu düşünüyorum. Bu projelerin yürütülmesi için gereken şey paradır. TÜBA bu yıl 160 milyar liralık bir bütçe istedi. Bu şişirilmiş bir bütçe değildi. Bu programların

yürütülmesi için gereken bir bütçeydi. Şu anda maliyede aktığı şekliyle bütçe 60 milyar. 160 nerede, 60 nerede?

Dolayısıyla, bu beş program önümüzdeki yıl nereye kadar sürecek? Hangisi kısıtlanacak? Bunu söylemek mümkün değil. Ama maalesef, kâğıt üzerinde geliştirdiğimiz kadar bu iş olmayacak. Kabul ediyorum. Fakat gene de; az, hiç yoktan iyidir. TÜBA elinden geldiği kadar araştırmaların yapılması için desteğini sürdürüyor.

Beni dinlediğiniz için teşekkür eder, kongrenin çok başarılı, verimli geçmesini dilerim.

Sosyoloji Derneği Sayın Başkanı; Sayın Garnizon Komutanı; Değerli Büyükşehir Belediye Başkanı; Sayın Rektör; Bilimadamlarımız, hanımefendiler, Beyefendiler. Basınımızın, TV'lerimizin seçkin temsilcileri.

İçel Valisi olarak böylesi bilimsel bir toplantının ilimizde yapılmasından dolayı duyduğum memnuniyeti dile getirmeme müsaade ediniz. Sayın Başkanımıza ve Sayın Rektörümüze ülkemiz için fevkalâde önemli olan böyle bir kongreyi ilimizde düzenledikleri için şükranlarımı sunarım.

Değerli konuklar heğimiz biliyoruz ki 1950'lerden beri, biz çeşitli göçleri yaşıyoruz. Daha evvelde Sayın Rektörümüzün ifade ettiği gibi Türkiye göçlere alıştıktır. Başka göçler de görmüştür. Yani yakın tarihimize bakacak olursak Osmanlı döneminde kaybettiğimiz topraklardan soydaşlarımız ülkemize göç etmişlerdir.

Trakya'da da görev yaptım, onların izlerini buldum. Tespit ettim. Arkasından gerek doğal afetlerden ve gerekse diğer sebeplerden, özellikle siyasetçilerin verdiği kararlarla tekrar göçettiler. Ama konumuz o değildir. Konumuz ekonomik ve sosyal sebeplerle insanlarımızın ülkemiz içinde bir yerden farklı olanaklara sahip daha iyi başka bir yere yerleşmeleri ve orada daha farklı, daha güzel, ekonomik yönden kendisini daha da rahat ettirecek hayat şartları aramalarıdır. 1950'lerden bu yana bu olguyla karşılaşyoruz. Bir taraftan tarıma mekanizasyonun girmesi, iletişim ve ulaşım imkânlarının artması, kentlerin cazibe merkezleri haline gelmesi insanlarımızı önce köyden kasabaya taşıdı, sonra da kasabadan kente taşıyarak kentle tanıştırdı. İlk başta alkışladık. Nüfusumuz artıyor, büyüyor, ekonomik imkanlarımız artıyor, artacak diye kucak açtık. 'Hoşgeldiniz. Sizlerle iftihar ediyoruz. Sizleri aramızda görmekten çok mutluyuz' dedik. İşlerimizi görüyorlar, tarımda bize destek veriyorlar, tarım işçiliği yapıyorlardı. Mevsimlik göç hareketleri olarak bu bizim hoşumuza gidiyordu. Sonra bir baktık ki pastayı paylaşmaya gelince kıyamet koptu. Eyvah! Artık göç istemiyoruz. İşte bugün biz göçle gelen insanımızı geldiği yerde tutmanın yollarını aramaya başladık. Ekonomik, sosyal tedbirlerimizi o şekilde düzenlemek istiyoruz. Çünkü gelen göçler hepimizin pastasını küçülttü ve kent olayını tersine etkiledi, belediyelerimizi sıkıntıya soktu. Bunun yanında gecekondulaşma hadisesi ortaya çıktı. Yıllardır bu olay devam etti ve devam edecek, çünkü kanunlarla ya da kanun koyucunun kabul ettiği hukuki metinlerle bunu önlemenin anlamı yok. Öte yandan bunun imkânı da yok. O zaman tabii bu konuyu bilimsel yöntemlerle incelemek, irdelemek ve bilimin bulgularını bu işe tatbik etmek lazım. Siyasetçinin görevi, yöneticinin görevi bu olmalıdır. Mahalli bazda alırsak bu bizim görevimiz, ülke bazında ele alırsak siyasetçilerin görevidir. Ama Türkiye'de siyasetçi yoğun işlerinin içinde bunu tam manasıyla algılayamıyor.

Siyasetçi konuya gerekli ilgiyi gösteremedi, gecekondu kanunu çıkaramadı. 3194 sayılı kanun ile düzenlemeler getirdi. Ama bu fiziki olarak ele alınan düzenlemeler halinde kaldı. Efendim; gecekondu yaptırmayalım eeee... yaptırmayın, peki bu insanları nereye koyacaksınız. Eee göç gelmesin, ama

* İçel Valisi

gelmesin demekle olmuyor. Eğer siz Türkiye Cumhuriyeti'nin bütün insanlarını birinci sınıf insan sayarsanız ki öyle, başka türlüşünü düşünemezsiniz. Eğer Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bütün bu insanları birarada laik-demokratik rejime sahip çıktılarsa 'sen Mersin'e gelme' diyemezsin.

Ben buraya gelirken bir takım gözlemler yaptım. Neyin araştırmasını yaptım? Oturdum TV'de hava durumunu izledim. Erzurum'da sıfırın altında, Kars'ta sıfırın altında, oralarda kaloriferler yanmaya başladı, kışlık giysiler giyilmeye başladı. Ama Mersin'de hava sıcaklığı 15°C. Gayet tabii ki ben bu ülkenin insanıysam Mersin'e geleceğim. İklim, toprak, iş imkânları vs., o zaman bana göre iki şeyi karıştırıyoruz: Kentileşme ile kentleşme.

Kentlerin problemleri göçle artıyor ve kamu hizmetleri ağırlaşıyor. Kamu hizmetlerinde yetersizlikler ortaya çıkıyor: Güvenlikte, sağlıkta, konutta, eğitimde, çevrede. Ama bir de kentin altyapısında bazı sorunlar ortaya çıkıyor. Kanalizasyon, yol ve elektrik problemleri ağırlaşıyor. Tüm bunları düzeltebiliriz. Siyasi kararlarla, daha fazla ödenek ayırmakla, Türkiye'nin kaynaklarını biraz daha fazla kullanmakla bunun altından kalkarız. Fakat kentileşme için ayrı bir çaba sarfetmek gerek.

İlk önce insanlara Hoşgeldiniz dedik, sonra yok hayır yeter gelmesinler diyoruz. Bu doğru değil, bunu çözeriz. Onun içinde kırsal kesimden gelen insanımızın kente entegrasyonu çok önemli. Onların rehabilitasyonu, kendizi kentli sayması çok önemli. Biliyorsunuz 1989'da göç alan illerimizin toplu nüfus artışı %4.8, Mersin'de ise bu oran %5.9'dur. Türkiye'nin nüfus artışını %2-3 olduğunu gözönüne alırsak, göçün büyüklüğü daha da belirginleşecektir.

Efendim; İstanbul'da 1989 ve 90'da Sayın **Nurettin SÖZEN**'in döneminde Sayın Cumhurbaşkanımızın emir ve direktifleri, MGK'nın da kararıyla İstanbul'un meseleleri tartışılmıştı. Üst düzey kurullar oluşturuldu, raporlar hazırlandı ve bu meseleler ele alındı. Düzensiz sanayileşme, çarpık kentleşme, çevre, trafik ve de göç. Sayın **SÖZEN** o dönemde bir kamuoyu araştırması yaptırdı, insanların %47'si kendisini İstanbullu saymadı. Bu noktada siyasetçiye, bilimadamına ve bizlere düşen bu %47'yi İstanbullu yapabilmektir.

Mersin'de ise çok daha çarpıcı bir tablo var Mersin'de 64 mahalle var ve bunların 34'ü halen kendisini Mersinli saymıyor. Ağrılıyız, Karslıyız, Diyarbakırlıyız diyorlar. Biz bundan bıkmıyoruz, korkmuyoruz. Gayet tabii ki bunlar bizim insanlarımız, ne kadar zorlarsanız zorlayınız kısa vadede bu insanlara ben Mersinliyim dedirtiremezsiniz. Bu insanlar sosyolojik kurallara uygun olarak gerekli hizmetleri sunduğunuz taktirde ve bu insanlar bu hizmetleri özümseğinde Mersinli olacaklardır. Bizim görevimiz çok önemli kentleşmeyi düzgün hale getiririz, düzgün imar planları hazırlarız, uygulamaya koyarız. Bu bir noktada kaynak meselesidir. Ama kentileşme çok önemli. Ben kentliyim, ben Mersinliyim, ben Tarsusluyum, ben İstanbulluyum dedirtirmek çok önemlidir. İşte burada yol gösterecek olan, destek verecek olan göçle gelmiş olan insanımıza kentleşme sürecinde daha önemli adımlar atmayı öğretecek olan tek şey var elimizde: Sosyoloji ve bilim, bilimadamı. Mersin'de göreve başladığımızdan beri bu konudaki çalışmalarını yürütüyoruz, halkla çalışıyoruz. Üniversitemizde çalışıyoruz ve yasaları uygularken insanın beşeri bir varlık olduğunu, yaşayan, düşünen ve düşündüğünü uygulayan, duyan, hisseden ve kültürle yoğrulmuş, bir kültür bocalaması içinde kırsal kesimle kent arasında

sıkışmış bir durumda olduğunu çok iyi biliyoruz. Bu bakımdan kamu hizmeti yapanları eğitmemiz çok önemlidir. Yakında inşallah üniversitede böyle bir programa da başlayacağız.

Ben bu kongrenin çok iyi sonuçlarla kapanacağına inanıyorum bu kongreyi düzenleyenlere ve bildiri sunan 93 bilimadamına ve katılanlara İçel Valisi olarak şükranlarımı sunuyorum.

Sayın Belediye Başkanları, Sayın Komutan, Sayın Vali, Sayın Rektör, Değerli Dinleyenler ve Değerli Bilim Adamları. Bana sosyolog denilmesi beni onurlandıran bir iltifattır. Ben hukuk fakültesi mezunuyum. Sosyolojinin içinde yaşadığımız dünyayı ve beşeri faaliyetleri anlamak bakımından çok çok önemli olduğunu biliyorum. Hayatımdaki hatalarla yanılığlarla, derin sorgu yaparak öğrendiğim sosyolojiye hususi bir ilgi duyuyorum. O bakımdan benimle sosyoloji arasında iltifat düzeyinde bir ilgi olursa bu bana büyük bir onur verir. Ne diyeceğimi düşünürken 1858 yılına gidiyor kafam. İstanbul Haliç tersanesindeyiz. Tanzimatın modernleşme sürecinde, Osmanlı Avrupai usullerle, modern bir gemi yapmıştır. Daha önceki gemilere göre daha büyük daha ağır bir gemidir. Fakat bu gemiyi kızağa bağlayan kazıklar eski kazıklardır. Bütün devlet ricali, ulema, aydınlar, askerler toplanmış, padişah **Sultan Abdülmecid**'in gelmesini beklemişlerdir. Küçük gemilere göre yapılan yapılan kazıklar bırakılır ve gemi kendiliğinden denize doğru gider. O sırada mecele yazarı **Ahmet Cevdet Paşa**'nın yanında duran İstanbul müftülerinden; Tekirdağ müftüsü **Mehmet Efendi**; O, saf, temiz haliyle ellerini kaldırarak «Melekler gemiyi indiriyorlar» demeye başlamıştır. **Ahmet Cevdet Paşa** buna sinirlenir fakat sesini çıkaramaz. Sonra denize doğru kayan gemi, kızak üzerinde çalışan iki kişiye çarpar ve öldürür. Ve **Cevdet Paşa** birden patlar «Hoca efendi şimdi de şeytanlar mı ısırıldı?» der.

Burada anlatmak istediğim olay Cumhuriyet Dönemi'nde de üzerimizden bir türlü atamadığımız, olayların, sebeplerin sonuçlarını araştırma mantığından uzak olup, onun yerine zihnimizdeki klişeyi, olaylara yakıştırmak alışkanlığıdır. Burada Tekirdağ Müftüsü'nün yaptığı da zihnindeki ve kalbindeki melek inancını, kopan kazıkları görmeden geminin hareketine yorması gibi.

Şimdi Cumhuriyet Döneminde zihnimizdeki yakıştırmalara dahil vereceğim 2 basit örnekten sonra sosyoloji hakkında birşey söyleyeyim. Hatırlayacaksınız Türkiye'de bir ara bekâret kontrolü olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu zamanında Fransız tipi kız rüştiyelerine öğrenci alındığı zaman, Fransa'dan tercüme edilen yönetmelikte o günkü standartlara göre suç teşkil eden, disiplin kurulu kararıyla şüphelenilen kızın tabibe gönderilip, bekâret kontrolü yapılmasıyla ilgili. Bunun bilhassa Fransa'dan alındığını ve Bekir-i Sultaniye'de uygulandığını belirtiyorum. 9 Şubat 1995'te gazetelerde adının basında «ilerici» sıfatı taşıyan bir kadın derneğin yayınladığı bildiride; Milli Eğitim Bakanlığı'nda yeniden tekrarlanan bu yönetmeliğin, MEB'na sızmış olan şeriatçı kadronun, kadın onuruna karşı bir saldırısı olduğu belirtiliyor. Aynı günkü bir başka gazetede 'II. Cumhuriyetçi' olan bir yazar, bu yönetmeliğin sebebini başka bir yerde arıyor. Bu yazara göre Türkiye zaten Kemalist diktatörlük tarafından idare ediliyor. Kemalizm orduya dayanan bir rejimdir. Ordu tarafından kurulan Cumhuriyetin 'Erkeksi' olması tabiidir. Erkeksi Cumhuriyet de kızları bekâret kontrolüne götürür.

Gazetenin ve meslektaşımın adını vermiyorum. Ama tarihini ve yazdıklarını kendime alıntı yapmıştım. Şimdi Osmanlı müftüsü melek imajını,

* Milliyet Gazetesi Yazarı

kopan kızakları görmeden, akan gemiye yakıştırması ne ise burada 'ilerici' ile 'II. Cumhuriyetçi'lerin yaptığı şey aynıdır. Halbuki sosyal bilimler bize öğretir ki her sosyal hadisenin sebebi yine sosyaldır. Tıbbi, fiziki hadiselerin sebebinin sosyal olması gibi.

İşte biz eski zihni alışkanlıklarımızla olaylara zihnimizdeki olayları, bir adım daha atıyorum; ideolojilerimizi, bir adım daha atıyorum; önyargılarımızı, yakıştırdığımız için karşılaştığımız sosyoloji problemlerini teşhis etme konusunda hemen kavgalara (ideolojik olarak) başlıyoruz. Büyük Fransız sosyologlarından ve sosyal bilimcilerinden **Baymond Aron** Fransızların teknik ekonomik meselelerini; meselâ: Enflasyonu bilen entellektüalize, ekonomik, büyük felsefi ideolojik politik kavgalara girdiklerini; halbuki teknik çözümler üretmediklerini söyler.

Bugün Türkiye'de enflasyonu Yahudilerin ürettiği, globalleşmenin emperyalizm olduğunu, teknolojinin emek düşmanı olduğunu söyleyen politikacılarımız var. İşte ben bundan dolayı Sosyal Bilimler'de bilgimiz olmasa da, Sosyal Bilimler'in kullandığı metoda herkesin bir aşinalığı olmalıdır. Bugün Türkiye'de yaşanan göç, Türkiye'nin en derin ve en tehlikeli, en patlayıcı sorunlarından bir tanesidir. Ama ben kafamdaki imajı yakıştırarak, karşılaştığım problemi, işsizlik problemini, kente adapte olamamayı, kültür çatışmasını, yaşadığım şokları "ben Müslümanım, Kemalist, laik devlet bana zulm ediyor, yaşasın adil düzen" olarak izah edersem ve "yaşadığım bu tür problemleri (göç hayatının ortaya çıkardığı) bu sempozyumda da görülecek olan bir din-tarikat gibi olayları sosyolojik bir süreçte, bizden önce sanayileşmiş olan toplumların da yaşamış olduğu olguları görmeyip de "laiklik elden gidiyor" diye görerek laiklik kavgasına girersem; Yahut "ben Alevi olduğum için, sünni devlet beni eziyor" diye mezhep kavgasına girersem, yahut "Kürt olduğum için Türk Devleti beni eziyor" dersem, bu devlet "kozmpolit değil" diye Türk milliyetçiliğine girersem, göç meselesinin ortaya çıkardığı sorunları anlamak da çözmek de mümkün olmaz. Bugün maalesef, politikacılarımızı, yazarlarımızı, çizerlerimizi gördüğümüz zaman çok yoğun bir, subjektif, politik, ideolojik dil kullandığını, Sosyal Bilim terminolojisinin hiç olmazsa; Sosyal Bilimler'in, sosyal değişme gibi temel kavramlarını günlük dilimize, aydınlar katında bile girmediğini görüyoruz. Ve ben bundan dolayı problemlerimizin çözümsüz kaldığı kanaatindeyim. Biraz önce **Raymond Aron**'dan alıntı yaparak; 'Fransızlar teknik problemlerini bile entellektüalize ederek ideolojik kavga konusu yapıyorlar' demiştim. Fransızlar 150 yıl içinde 4 kez Cumhuriyeti yıktılar. 2 defa krallığı geri getirdiler. 2 defa imparatorluk kurdular. 5 defa da Cumhuriyeti tekrar kurmuşlardır. Fransa ancak 1958'den sonra iki kanatlı demokrasiye, bu çağın rasyoneli, politik temelleri olan merkez sağ ve merkez sol demokrasiye geçtikten sonra bu ideolojik dilim yerine sağ kendi pragmatik dilimini, sol kendi pragmatik dilimini kullanarak ülkenin problemlerini çözdü. Ve **Derviş Ali**'nin yazdığı gibi 1958 öncesi 150 yıl içinde Avrupa'nın "Maskara Adamı" iken bugün Avrupa'nın, Almanya'dan sonra ikinci devleti olmuştur.

Ve o bakımdan Sosyal Bilimler'de bilgi sahibi olmak tabii ki profesyonel bir iş. Aman Sosyal Bilim terminolojisine vakıf olmak, çağdaş bir toplum olmak istiyorsak 2000'li yıllara "Türk asrı" damgasını vurmak istiyorsak, onları da bırakarak insan gibi yaşamak istiyorsak, bunun temelinin Sosyal Bilimler terminolojisi ile konuşmaya başlamış olmaktan geçeceğine inanıyorum. Bu

bakımdan böyle bir kongrenin yapılmasını emin olun büyük bir sevinçle karşıladım. Ve bu heyecan içinde amatör fikirlerimi sundum. Hepinize saygılar sunuyorum. Başarılar diliyorum.

AÇILIŞ TEBLİĞİ

Prof. Dr. Bozkurt GÜVENÇ

Cumhurbaşkanı Baş Danışmanı

AÇILIŞ TEBLİĞİ

GÖÇ OLGUSU VE TÜRK TOPLUMU

Prof. Dr. Bozkurt GÜVENÇ

Giriş: Anahtar Sözcükler ve Kavramlar

Göç Olgusu. Biyoloji ve zoolojide, bir grup canlının belli mevsimlerde veya kalıcı olarak yer-yurt (mekan) değiştirmesine "göç" deniyor. Kuşlar, memeliler, balıklar, sürüngenler ve böcekler göçen/göçer canlılar olarak biliniyor. Deniz kırlangıçları, kuzey ile güney kutbu arasında her yıl 40 bin km uçarlar. Leylekler, bahar mevsimlerinde yükselen, yer değiştiren hava akımlarından da yararlanarak, bir planör gibi toplam 15-20 bin km uçarlar. Balinalar kuzey-güney ekseninde göçerler; kuzeyde beslenir güneyde doğururlar. Som balıkları, yumurtadan çıktıkları ırmağa döner orada ölürler. Yeşil Deniz kaplumbağlar, Asansiyon adasından doğar, Brezilya kıyılarında yaşar sonra aynı adaya dönerler. Çekirge gibi kimi böcekler de, besin kaynaklarının tükenmesi veya aşırı artış nedeniyle göçerler. Göçmen kuşlar yer ve yön belirlemede ustadırlar ama hava durumunu önceden tahmin edemedikleri için, sis ve fırtınalı havalarda çok kayıp verirler. Yine de göçün zarardan çok yararlı olduğu kabul ediliyor.

Göçmenlerin, yönlerini, gündüz güneşe, geceleri yıldızlara göre belirledikleri saptanmıştır. Bazı hayvanların yer çekimindeki veya magnetik alanındaki değişmelere duyarlı oldukları; göç takvimini, zamana değil, iç salgı bezlerinin (hormonların) belirlediği sanılıyor. Göçmen kuşların yörüngelerini izleyerek yaşayan "Göçmen doğanların" türü son yıllarda tükenmeye yüz tutmuş.

Bu tür canlılara "göçmen" kuşlar, balıklar, memeliler, böcekler, kelebekler ve sürüngenler deniyor.

Göçebe. Aileleri, eşyaları ve canlı hayvan sürüleriyle birlikte, mevsimlere bağlı olarak, yazın otlak ve yaylalara, kışın, kışlaklara ulaşmak üzere, göçen topluluk ve kültürleri "Göçebe" denmektedir. Böyle bir hayatı yaşayan Türkler ve Moğollar, Avrupa ile Asya'nın biçimlenişinde, Orta Doğu'nun kültür tarihinde önemli roller oynadılar. Hayvancılıkla geçinen atalarımız, yerleşik hayata geçmeden önce **göçebeydi**, çadır biçimindeki yuvarlak obalarda yaşar, yazları yaylakta, kışları kışlakta geçirirler, belli bir yörede uzun süre (yıl boyu) yaşayamazlardı. Askerlerimizin kışın konakladığı yerin "kışla" adı kışlaktan gelmektedir. Bu tür topluluklara, eski Türkçemizde "köçer-oba" denirdi. Zamanla "r-o" düşünce önce "**köçebe**" sonra "**göçebe**" oldu. Aynı sözcüğün "keçübe" ve "geçübe" biçimlerine de rastlanır. Göç sözcüğünün, yaşam tarzı (kültür) anlamında, "**göçebe**" den geldiği söylenebilir.

Göçebelik. Atalarımız, 2-3 milyon yıllık insanlık tarihinin %90'ında, avladıkları hayvanların ve topladıkları besinlerin türüne ve çokluğuna bağlı kalarak, **göçebe düzende** yaşamışlardır. Bugün kutupaltı yörelerde ve çöllerde (Kalahari), göçebe olarak yaşayan ilkel kültürler var. Yerleşik hayata zorlandıkları için sayıları giderek azalmakla birlikte, besledikleri sürülerle birlikte göçen aşiretler/konar-göçerler bulunmaktadır. İmparatorluklar döneminde varlıklarını sürdüren göçebeler, Ulus-devletler döneminde(18.-19. yy'da) yerleşik düzene geçilerek, genel nüfus içinde eritildiler. Ancak, günümüzde hala, **göçebe, yarı göçebe, ve pastoral** hayat tarzında direnen küçük topluluklar bulunmaktadır.

Nüfusbilimi ve Göç. Nüfus dağılımı ile hareketlerini (dinamiklerini) araştıran ve "Nüfus coğrafyası" olarak bilinen demografya'nın incelediği temel olgulardan birisi de göç'tür. Yalnız göçmen hayvanlar değil, insan toplulukları da, çevreleriyle kurdukları Ekolojik (teknolojik) dengenin bozulması, (a) nüfusun artması, (b) çevredeki doğal kaynaklarının tükenmesi veya (c) her ikisinin birden (a+b) gerçekleşmesiyle olur. Bildirimin anahtar kavramları, öyleyse, **göç. göçer, göçebe, göçebelik**'tir.

İnsanlık Tarihi Boyunca Nüfus ve Göçler

Atalarımız, 2-3 milyon yıllık insanlık/kültür tarihleri boyunca, sırasıyla:

(1) Avcılık-Toplayıcılık, (2) Hayvancılık-Tarımcılık ve (3) Endüstri-Kent evrelerinden geçtiler.

Avcılık-Toplayıcılık evresi boyunca, hemen bütün insan grupları (boyları, oymakları) ve toplulukları **göçebeydi**. Bazı büyükbaş ve küçükbaş hayvan türlerinin ve tahıl bitkilerinin evcilleştirilmesiyle 10-11 bin yıl önce başlayan **Tarım (Neolitik) devrimi**'nde, rençber köylüler yerleşik hayata geçerken, çevre ve iklim koşulları nedeniyle hayvancılığı (çobanlığı) seçenler, mevsimlik beslenme, çoğalma ve korunmayı sağlamak için **göçebe, yarı-göçebe ya da pastoral** bir hayat düzenini buldular ve sürdürdüler.

Tahıl yetiştiren tarımcılar, ancak, deprem, yanardağ, heyelan, seylap, yangın vb gibi **doğal**, aşırı erozyon, çoraklaşma, çölleşme, savaşlar, hastalıklar ve aşırı tüketim gibi **kültürel afetler** sonunda göç etmek zorunda kalmışlardır (Indus vadisinde **Chandigarh** örneği) Tarımsal üretimin artışı sonunda gerçekleşen **Birinci Kent Devrimi**'ni gerçekleştiren göçmenler, toplam nüfusun %10-15 düzeyinde kalmıştı.

Ancak, Avrupa kıtasında 17. yüzyıl sonunda başlayan nüfus dönüşümü, endüstri devriminin getirdiği bollukla, toplumdaki, kır-kent dengesini alt-üst etmiş; %85 köylü %15 kentli piramidini tersine çevirmiştir. Kentlerdeki eğitim, sağlık hizmetleriyle bilim, nüfus artışında bir patlamaya ve dolayısıyla eş görülmedik, bilinmedik göçlere yol açtı.

Kültürel Evreler Boyunca Nüfus Artışı ve Göçler

1) Avcılık-Toplayıcılık evresi (2-3 milyon yıl) boyunca, nüfus artışı ortalama 1000 yılda artışı **Bin yılda $r = \%20$** kadardı. İnsanoğlu nadir bir türdü ve çok yavaş çoğalıyordu. **Yüksek doğum ($\%35$) yüksek ölüm ($\%33$) dengesi** kuraldı.

2) Hayvancılık-Tarımcılık evresi son 10-11 bin yıl boyunca, yerleşik hayata geçen topluluklarda, doğumlar biraz yükselirken ($\%40$), ölümler biraz düşüyor ($\%30$). Nüfus artışı **$r = \%20/\text{yüzyılda}$** , öncesine göre 10 kat hızlı olmakla birlikte, 17.yy'a kadar, Asya kökenli göçbelerin Batıya ve Amerikaya göçleri dışında büyük göçler görülmedi.

3)İkinci Kent ve Endüstri Devrimi. 17. yüzyılın ortasında başlayan **İkinci Kent** ve 18. yüzyılın ortalarında başlayan **Endüstri devrimi**, eğitim ve sağlık koşullarını kökten değiştirdi. 150-200 yıl içinde, ölüm oranlarını $\%30$ 'lardaki **yüksek denge düzeyinden**, $\%10$ 'daki düşük denge düzeyine indirdi. Ömür beklentisi 35'lerden 70'lere yükseldi. Yılda $\%20$ dolayında artan, 20-25 yılda ikiye katlanan nüfusu besleyemeyen (istihdam edemeyen) gelişmiş Avrupa ülkeleri, 1850-1910 yılları arasında Amerika'ya, 60 yılda yaklaşık 60 milyongöçmen gönderdi Avcılık Toplayıcılık evresinde bulunan Amerika kıtasında, toprak bol nüfus azdı. ABD, Avrupa'dan gelen büyük göçmen kitlelerini kabul etti ve özümsemi. 1910'lardan sonra kotalar koymaya, göçü sınırlamaya başladı.

4)Gelişmekte olan (Endüstrileşmekte geciken) Ülkelerde Nüfus Artışı. Gelişmiş Sağlık hizmetleriyle teknolojisinden yararlanan Üçüncü Dünya Ülkeleri, İkinci Dünya savaşı'ndan sonra, 15-20 yıl kadar kısa bir sürede, ölüm oranlarını, yılda **binde onlara ($\%10$)** düşürürlerken, doğum oranlarının aynı hızla düşmediği, $\%30$ 'lar düzeyinde direndiği görüldü. Kişi başına sadece bir dolarlık sağlık yatırımının ölüm oranlarını bir puan düşürmeye yettiği görüldü. Sonuç, yılda $\%30$ 'lere varan bir nüfus patlaması oldu. Artan nüfusİkinci Dünya Savaşında 50-60 milyon Avrupalıya göçerek geçici işçi oldu. Avrupa'nın kalkınmasına katıldı.

Türk Toplumunda (Türkiye'de) Göç

Türkiye'deki göç olgusunu bir kaç evrede izlemek doğru olabilir.

1)Türklerden önceki Küçük Asya, yaban buğday-arpa gibi tahılların ve koyun-keçi gibi ilk evcilleştirilen küçükbaş hayvanların vatanı, yani Neolitik/tarım devriminin beşiği olmakla birlikte, tarıma elverişli olmayan dağlık yörelerde, Toroslarda ve yüksek mera ve yaylalarda pastoral hayvancılık, yani **göçebelik, yarı göçebelik, yaylacılık** günümüze değin devam etmiştir.

2) Küçük Asya'dan önce Türkler, Mavarünnehir (Taşkent, Semerkant Kaşgar ve Horasan) yöresinde 8.-10. yy arasında yerleşik düzene çmeye başlamakla birlikte, Anadolu'ya gelip yerleştikleri 11.-15 yy arasında hala yarıgöçebe bir hayat düzenini sürdürmekteydiler. "Türkmen ve Yürük" adları, jenerik olarak, göçebeliğin sürdüğünü göstermektedir. Türkmenlerin çoğunlukta olduğu Türkmenistan'da, göçebelik yaygındır.

3) Türkler Anadolu'da.. Küçük Asya'yı fetheden Oğuz-Türk boylarının kurduğu Anadolu Selçuklu ve Bizans'ın yerini alan Osmanlı devletleri, kurucu

(göçebe) boyları yönetimden uzak tutup, yerleşik düzene geçirmeye çalıştılsa da çok da başarılı olamadılar. Osmanlı'nın Göçebe aşiretleri yerleşik düzene geçirme çabası 19.yy'a sonuna sürdü geldi, bugün de sürüyor. Henüz sonuçlanmış da sayılmaz. (İbn Haldun, Mukaddime; Ahmet Vefik Paşa Tezahir, Yaşar Kemal, Akçasazın Ağaları)

4) Balkanlar ve Rumeli'de hızla yayılan Osmanlı devleti, kendi sınır ve iç güvenliği açısından, Anadolu'daki bazı yerleşik köyleri ve göçebe boyları Rumeli'de iskan etmiştir. Göçebelerin yerleşik hayata geçmeleri için türlü vergi bağımsızlıkları tanınmışsa da başarılı olamamıştır. Göçebe Türk boyları, devlete vergi ödeyen, "oturakçı" Reaya olmaktansa, oturakçılara vergi koyan, yönetici göçebe kalmayı seçmiş, göçebeliği, oturakçılığa üstün tutmuştur. Türklerle ilgili olumsuz deyişlerin bir bölümü göçebe (Türkmen)'er için söylenmiştir.

5) Cumhuriyet (veya Birinci Dünya Savaşı) öncesi Türkiye, "Emperyalizmin yarı sömürgesi durumuna düşürülmüş tarım ülkesiydi". (Tipik olarak, %85 köylü %15 kentli nüfusuyla -- Novıçev 1937). Bu yargı, Türk tarihçileri tarafından çoğunlukla doğrulanmaktadır. (Çavdar)

6) Cumhuriyet döneminde başlanan ve gerçekleştirilen, vergi (öşür) eğitim ve sağlık politikaları, ancak 1950'lerden sonra köye ulaştı ve etkisini gösterdi. Türk toplumu, %85 köylü ve %15 kentli nüfus yapısını, 35 yıllık ortalama ömür beklentisini 1945-50 nüfus sayımına kadar sürdürdü. 1950'li yıllarda izlenen, köye/köylüye yol, su, enerji, toprak ve kredi politikası sonucunda, artan kırsal nüfus, giderek artan bir hızla kentlere göçmeye başladı. Bugün, büyük kentlerde yaşayan nüfusun yaklaşık dörtte-biri ile üçte-ikisi kır kökenli yurttaşlarımızdan oluşuyor. Öyle kibu büyük iç göç, büyük kentlerde de durmadı, 1960'lardan sonra Almanya yolarını tuttu, Avrupa'da konuk işçi ve gurbetçi olmaya başladı. Bugün Almanya'da 2, Avrupa'da 3.5 milyon soydaşımız yaşıyor.

7) Bu arada, büyük kentlerimiz, ülke ortalamasından en az iki kat hızlı büyüdü. Ola, bir söyleme göre, gecekondulaşmaya ve çarpık kentleşmeye, ötekinde Arabeskleşmeye yol açtı. 1990'larda ulsal artış oranı %15 'lere düşerken göç, yavaşlamakla birlikte sürüyor ve sürecek gibi görünüyor. Öyle ki, demografik değişimin başladığı, 1950'de %70 köylü ve % köylü nüfus yüzyıl sona ererken görünen nüfus öyle ki, demografik değişimin başladığı, 1950'de %70 köylü ve %30 köylü görünen nüfus yüzyıl sona ererken %30 köylü ve %70 kentli olavak. (Shorter)

Bölgelerarası Gelişmişlik Farklarının Yol Açtığı Göçler

1) Doğu Bölgelerinden Batıya Doğru Göç.

Türkiye'deki sosyo-ekonomik bölgeler, günlük hava raporunda izlenen sıralamayla Kuzey-Batıdan Güney-Doğuya doğru gidip numaralanırsa;

1) Trakya-Marmara,

2) İzmir-Ege

3) Akdeniz,

4)Orta Anadolu

5) Karadeniz

6) Doğu Anadolu

7) GÜneydoğu

Alt sıralarda yeralan yüksek numaralı bölgelerden üst sıralarda yer alan düşük numaralı bölgelere doğru genel bir göç trendi sağlanmıştır.

2) İ illerden Kıyı İllere Doğru Göç

Doğu illerden batıya doğru tesbit edilen göçe paralel ve onunla eş zamanlı olarak, iç illerden **kıyı illerimize doğru ikinci bir göç** eğilimi de gözlemlenmiştir. Öyle ki Ülke nüfusunun yarından fazlası bugün artık kıyı illerimizde, %25'ten fazlası belli başlı kıyı kentlerimizde yaşamaktadır. İstanbul nüfusu, çizilen sınıra göre, 8 ila 15 milyon arasında değişiyor.

3) İ illerimizde kalan yarından az nüfusun önemlice bir bölümü, yaz taillerini ve yıllık izinlerini kıyı illerimizdeki yazlıklarında, ikinci üçüncü konutlarında ve kamplarda geçirmektedir. Öyle ki, kıyılarıdaki bazı küçük tatil beldelerimiz, yaz mevsimi boyunca, yabancı turistlerle birlikte, yerleşik (kayıtlı) nüfusun kat kat fazlasını barındırmaktadır.

Sonuç: Özet ve Öneriler

Nüfus patlamasından meydana ileri gelen yapısal ve işlevsel iş ve dış göçler yavaşlamaklar birlikte, Türk toplumu göçünü sürdürmek, göçer-konarlık, yazlak-kışlak geleneğini korumaktadır. Özdeyişe göre, "Göçün yolda düzeleceği" umud ve dileği ile.

Göç olgusunu, sosyal hareketliliğin yatay boyutu olarak görüp incelerken kanaatimca, göçlerin düşey boyutu gözden kaçmaktadır. Nüfusbilim, çağdaş sosyolojinin kantitatif boyutu haline gelmiştir. Değişim ve kent sosyolojisinde, göç olgusuna daha geniş yer verme zamanı gelmiştir, denebilir.

BELEDİYE BAŞKANLARI PANELİ

Aytaç DURAK

Adana Belediye Başkanı

Okan MERZECİ

Mersin Belediye Başkanı

Ahmet BAHÇIVAN

Urfa Belediye Başkanı

BELEDİYE BAŞKANLARI PANELİ

Aytaç DURAK*

Bu ovanın getirdiği düzlüğün problemlerini bu varoşlarda doğan gettolaşmayı, 12-13 yıldır haykırıyoruz. Ama Türk basınına ve Türk medyasına, Türk politikasına 'Varoş' ve 'Getto' kelimeleri 6 ay kadar önce 'Gaziosmanpaşa Olayları' ile girdi. Bu ova düz olduğu ve arka tarafları görünmediği için sorunlar İstanbul'da Adana'dan daha ağır zannediliyor. Artan nüfus sayısında zengin fakir karışıktır. Adanamızın zenginleri de tüm Anadolumuzun zenginleri de karışıktır, oradadır. Antalya'da zengin nüfus artışı vardır. Bursa'da ve bütün Trakya'da Avrupa görmüş göçmen nüfus artışı, Ankara'da emekli, memur ağırlıklı, aydın kesim artışı vardır.Orta Anadolu'da ve diğer şehirlerde nüfus artışı yoktur.Ama Çukurova'nın kentlerinde ekonomik ve kültürel yönden yoksun insanların getirdiği problemlerle birlikte patlamalı nüfus artışı vardır. Türkiye'de son elli yılda nüfusumuz 4 kat artarken, şehirlerimizin nüfusu 10 kat artmış. Ama Çukurova'nın şehir nüfusları 20'ser kat artmıştır; Osmaniye, Adana, Mersin gibi.

Bu insanlar yemeğini neden sokakta yaparlar? Neden sokakta otururlar? Neden annesi yemek hazırlarken bir çocuk burada rahat bir şekilde uyku çekiyor?

Bu insan da rahat uyuyor. Bütün insanlar koltukta oturuyorlar. Çünkü yazın, sıcak rutubet, geceleri sivrisinek ve tek cepheli evler ve pencere seviyeleri yol seviyesine gelmiş. Pencereyi açsa aile mahremiyetinden dolayı rahat edemez. Rahat etse bile sinek içeriye dolar. Kapasa sıcaktan uyunmaz. İşte bunlar yüzünden geceleri ayaktalar.

Bu çocuk elinde yemeği ve ekmek, annesi pislik içinde ve kırsal kesimden gelen insanlar. Burada kaç çocuk görüyorsunuz? 8 tane.

Bir futbol topunun peşinde bunlar. Bir karış yeşil sahası olmayan futbol sahası ve sosyal altyapı alanları olmayan bu kentin, Çukurova'ya yerleşen varoşlarında gettolar oluşmaktadır. İşte bu gettolarda büyüyen çocuklar için yarının sosyal patlamalarına bir kenti hazırlamaktadır.Bu şehrin planı yok muydu? Bu şehrin 50 yıldır imar planı var. Hayali planlar yapılmış, gerçekçi, uygulanabilir olmayan planlar. Büyük kapsamlı imar planları yerine uygulanabilir nitelikte planlar yapılırsa, bu olayların çözüleceğine inanıyorum.

Şimdi buraya kadar getirdiğimiz tablo bu acı gerçeğin bir göstergesi. Türkiye'nin en çarpık kentinin; Adana'nın yarısını işgal eden alanları, biz bunları bilerek geldik.

Ben 12 yıl evvel Belediye Başkanlığı adaylığımdan bugüne Adana'nın sorunu, Adana'nın boyunu aşmıştır, ve bu belediye bütçesiyle bu sorunun altından kalkmak mümkün değildir. Dış kaynaklardan yararlanmak gerekir. Bugün Allah için şehirlerimizi destekleyecek güç kalmamıştır. Ayakta durmamız dış kaynaklarla veya imar faaliyetleriyle ancak mümkündür.

Son adaylığımızda da aynı şeyi söylemişiz. Kimse hayal görmesin diyoruz. Halktan rey isterken, biz bu işleri yapamayız diyoruz. Çünkü boyumuzu çoktan aşmış. 1984-89 arası yapılacak bazı şeyler yapıldı. Türkiye'de ana kanalizasyon konnektörlerinin bitirildiği tek şehir Adana'dır. Eskişehir'de kanalizasyon dahil altyapının yapılması fevkâlade zor olmuştur. Son derece problemlidir, pahalıdır. yetersizdir. [Seyhan Nehri Vadisi] Atık suların yazın sulama

* Adana Büyükşehir Belediye Başkanı (Slayt ile anlatım)

kanallarına, barajdan kesilen suları bırakmasıyla pislik yuvası haline dönüşen bu nehir bir uygulama projesiyle, Haliç'in mavi olacağına tartışıldığı yıllarda Belediyemizce hiç para harcanmadan bir özel sektör kuruluşuna bu regülatörün enerjisini satmak suretiyle bir enerji santrali kuruldu ve köprü yapıldı. Burası bu santral sayesinde içgöl haline geldi ve bugünkü şehir yatağımız 4.5 km şehir merkezine bağlandı.

Belediyemiz, Türkiye'de zabıta, teftiş kurulu, itfaiye ve hukuk bürosu dışında herşeyi özelleştiren ve ilk özelleştiren belediye olma özelliğine sahiptir. Bunların hepsi satıldı. Hepsi özel sektöre teslim edildi. Bütün sokakların temizliği 10 yıl önce özel sektöre devredildi.

Dünyanın her yerinde bildiğim kadarıyla ulaşımda belediyeler zarar ederler ve halka da layık olduğu hizmeti veremezler. Ancak özel sektörde bir hizmet suretiyle biz bu zarardan kurtulduk ve vatandaş bugün daha rahattadı.

Emlak vergisi tahsilatında farklı miktarlarda tahsilat yapabildik. Zira devletin 1986 yılında Adana'dan devletin memurunun yılda topladığı emlak vergisi 550 milyon lira idi. Tespitlerimizi de defterdarlıktan aldık. Bunun için defterdarlığın harcadığı para da 550 milyon lira idi. Hiç toplamasalar daha iyiydi. Bunu belediyeler hiç toplayamazdı.

Şimdi konumuzda biz sadece ilçeleri topluyoruz. Onlar bizim problemlerimizi aynı şekilde halletmiyor. Aynı dilden konuşmuyoruz biz. Özel sektörden aldılar, yeniden emlak büroları açıldı ve ellerine yüzlerine bulaştı.

Devlet büyüklerimizden 1988 yılında **Sn. Deniz BAYKAL** bizimle aynı lisansı kullanıyor. Şehirlerin gelişme alanları saptanacak, devlet arazileri kamulaşacak imar parselli altyapılı arsalar üretilecek ve böylece imarlı gelişmeler sağlanacak diyorlardı. Ancak ne zaman? 1988 yılının sonunda. Yine **Sn. KARAYALÇIN** Belediye Başkanlığımın II. yılının sonunda bu olayın tek çözümlenmesi imarlı altyapılı parseller üretmekten geçtiğini ve Ankara'da her yıl 300 hektar üretilirse o yıl Ankara'nın kurtulacağını söylemişlerdi. Tamamen iştirak ettiğimiz bu fikir çözümdür. Ancak 2 yılın sonunda imarlı arsa üretmemenin rahatsızlığını kentsel toprak reformunun yapılamamasına bağlıyorlar ve reform yapılmazsa Anayasa değişikliği olmazsa bu işin olmayacağını söylüyorlar. Oysa biz o tarihten önce 1989'dan önce 300 hektar yerine (**Sn. KARAYALÇIN**'in vaat ettiği); 3000 hektar bir alanı kamulaştırdık. Bir encümen kararıyla onbinlerce dönüm alanda tapularının tamamını iptal ettik ve o zaman imar kanununun 42. maddesiyle %25 düzenleme yaptık -altyapı ortaklık payını alabilecek iken, zamanın iktidarının bizimle bütünleşmesi sonucu %35'e çıkartılmıştır. İmar değişiklik yetkileri de bize verilmiştir. İşte biz bu yürüyen plan dediğimiz, bu planla boş ve fakir alanlarda 30.000 dönüm alanda bir milyon insanın yaşayacağı, 200 bin konutun yapılacağı bu alanda mülkiyet düzenlemesini hallettik.

Bu arada 75 tane okul yeri, 36 tane cami yeri, bütün sosyal altyapı alanları, yeşil alanlar, otoparklar, imkanlar nispetinde, mülkiyet düzenlemesi halledilerek belediyemizin mülkiyetine geçirildi.

Bütün yollar, kullanılmayan tarım alanının yukarısında, serin ve yüksek tepelerde, göz seviyesinden bu kadar yukarda boş ve fakir alanlar olması münasebetiyle dozerler ve greyderlerle altyapının ne kadar kolay yapılacağı gösterildi.

Burada biryere varmak istiyorum: Cazibe merkezleri haline gelen 200 bin konutlu, Ataköy'ün 4 katı büyüklükteki bu yerleşim yerinde asayiş olayları,

polisiye vakalar olmaz. Eğer buralarda olmazsa, insanlar aşağıya yığılacaktı. Belki o kentlerde (aşağıdaki) olaylar daha fazla olacaktı.

Dar gelirli vatandaşlarımız da toplu konut fonuyla 300-400 milyona, ayda 60-70 bin lira taksitle evsahibi oldu. Bunlar 5 yıl içinde yapıldı ve vatandaşa dağıtıldı. Burada dikkati çekmek istediğim şu: Her yerden, her yörenin insanı geldi ve devlet kredi verdi. Gettolar oluştu. Ben bugün diyorum ki; devletin verdiği krediyle aldılar. 100'er bin lira ile. Ve her yörenin insanı harman oldu. Burada problem olmaz.

Bu Belediye Evleri'nin, yeni Adana'daki evlerin muhtarı Adıyamanlıdır. Geçenlerde benim odamda diyordu ki, "CHP'nin il yönetiminde çalıştım, kürtüm ve bu mahallede muhtar oldum. Siz bana kur'a ile ev verdiniz. Bayram günü komşum Vanlı'nın evine gittiğimde, kocası nöbetçiymiş fabrikada" peki kurbanı kim kesiyor? dedim. Dedi ki "Kozanlı komşum". İşte komşuluk münasebeti imarlı altyapılı düzenli kentlerde vatandaş teröre alet olmaz. Evi olan, işi olan insan onun bunun aleti olmayacaktır. Bu tarihlerde bir gazetede çıkan şöyle görüntüdeki aileye fakir fukara fonundan 100 bin lirasını biz temin ederek bu evlerden birini verdik. Bu aile o eve yerleşti ve o insanlar sağlıklarına ve huzuruna kavuştu.

Biz o tarihlerde İstanbul için bir formül önerdik, Rahmetli Özal'a: 1987'de Ümraniye tepesi, Beykoz, Pendik arasında boş bâkir alanlarda aynı olay yapılabilirdi. şimdi Sn. **Tayyip ERDOĞAN** dolu alanlara bakarak "Ben ne yapabilirim?" demiş.

Ama diyoruz ki İstanbul bugün 10 milyon. Türkiye'de göçü kimse durduramayacaktır. Yarın 15-20 milyon olacaktır.

Yine boşluk, bâki, hazine arazileri var. Türkiye'de gecekondular hazinenin bahşettiğiyle yapılır. Eğer bu hazine arazileri belediyelerin eline verilirse, sanıyorum bu gettolaşma olmayacak.

Efendim benim hazırladığım bu kadar, hepinize teşekkürler.

Sn. Başkan, Muhterem Hanımefendiler, Beyefendiler ve Kıymetli Gençler

Evvla bu kongrenin; Mersin'de düzenlenmesinden duyduğum memnuniyetimi arz etmekle konuşmalarına başlayayım. Hepinize sonsuz sevgi ve saygılarımı sunuyorum.

Efendim; Aytaç Bey burada Mersin'den de resimler, slaytlar gösterdi sayılır. Yani bugün Adana'da görülen manzaraların Mersin'deki manzaralardan çok farkı yok. Belki bir nebze daha iyiyiz. Şehirlerarası bir çekişme vardır ya "Mersin Adana'dan daha iyidir" filan diye. Biz biraz daha belki iyiyiz. Fakat problemler, hepimizde aynı; hasil olan göç dolayısıyla, hızlı büyüyen şehirlerin de büyüme süreci içerisinde yetişilemeyen hizmetler neticesinde maruz kaldığımız problemlerdir.

Şimdi dikkat edecek olursanız bu şehirlerin hızlı gelişmesi 1950'li yıllardan sonra başladı. Benim edindiğim, kendi şahsi kanaatim; bir kere demin Sn. Hocamız orada çok güzel bir mevzuya dokundu; insanların göç etmesi ve bunun önlenmesi. Eğer biz hukuk devleti içinde yaşıyorsak, Anayasal haklarımız var ise insanların bir yerden bir yere göç etmesinin önlenmesi diye bir olay olamaz. Yani bunun bir vizeye tabi tutulması veya yasaklanması diye bir olay olamaz. Eğer bunlarla muaffak olunabilseydi, Rusya'da şehirden şehire gitmek yasaktı. Ancak Rusya'da bir balon gibi patladı, bitti. Birşey daha söyleyeyim: Eğer göçler yasak olsaydı, bugün Türk milleti burada olmazdı. Çünkü hepimiz okullarda öğrendik ki, Türk milleti Orta Asya'dan buralara göç etti geldi. Öyleyse göçün önlenmesi diye bir olay mümkün değildir. İnsanlar rahat bir şekilde bir yerden bir yere gidiyorlar. Ancak Türkiye'de bugün karşı karşıya olduğumuz göçün bir kaç ana sebebi vardır. Bunlardan bir tanesi; "Ekonomik sebeptir". Diğerleri ise:

II. Can güvenliği, mal güvenliğinin sebep olduğu göç.

III. İnsanların mekan değiştirme arzusundan kaynaklanan sebepler ki, (bunun altında yine ekonomik sebepler yatıyor.)

Mesela, ben bu üçüncüsü için bir örnek vermek istiyorum: Mersin'e Türkiye'nin bir çok yerinden bilhassa İç Anadolu'dan Kuzey Anadolu'dan işçi ve memur emeklileri gelir. Sebebine gelince iklim burada daha iyi. Amerika'da, Kaliforniya'daki, Florida'daki iklimden Mersin'deki iklimin hiçbir farkı yok. Adam buraya göçerken kışlık yakacağı odundaki tasarrufu bile hesap etmek mecburiyetinde. Dolayısıyla, göç daha da olacaktır.

Burada en büyük mesele ekonomik sebeplerle; evini, barkını bırakan, Doğu'dan, Güneydoğu Anadolu'dan can ve mal güvenliği dolayısıyla, korku içerisinde yurdunu, yuvasını terk edip gelen vatandaşların yarattığı sorun vardır.

Şimdi, biraz evvel, Kıymetli Mesektaşım Aytaç Bey'in gösterdiği, o çarpık yerleşim bölgelerinin oluşma sebepleri bana kalsa yine Türkiye'deki merkezîyetçi sistemden kaynaklanmaktadır. Bildiğiniz üzere 1984 senesine kadar Türkiye'deki bütün şehirlerin planları (İstanbul ve bir iki vilayet hariç) Ankara tarafından yapılmaktaydı ve bu planların yapım süresi ve yapım hızı bu şehirlerin nüfus artışı hızına ve gelişme hızına yetişememekteydi. Dolayısıyla ne oldu? Planlar, memlekette planlı gelişmeyi değil, sadece plansız gelişmeyi temin

* İçel Büyükşehir Belediye Başkanı

eden araçlar oldu. Menfaat tutkusu, insanın yaradılışında olan, ne kadar çok parayı ne kadar az yerden kazanırım tutkusu neticesinde ve planın geriden gelmesi hıza yetişememesi sebebiyle Türkiye'de bugün şehirlerin içinde bulunduğu plansız gelişme ortaya çıktı.

Buna yetişme, nüfus artışı, nüfusun göçü, planlı gelişmeyle mümkün olmadığına göre vatandaş kendi evini kendi yapabilmek için hisseli tapu şeklinde bir faaliyete girişti. Şehirler etrafında, varoşlarda çok çarpık bir manzara bugün karşımıza geliyor. Bugünden sonra bunlar nasıl düzelecek? Bunu öyle 5 dakikada geçip atlatmanın imkânı yok. Eğer siyasi iktidarlar gelip geçen ve ondan sonra gelecekler, bir kere taviz vermekten vazgeçmezlerse bu asla düzelmez. Şimdi ben şunu şurada size belirteyim; gecekondun nereden yapılmış? Gecekondunun yapıldığı arsaların %99'u hazine veya kamuya ait arazidir. Hazine ve kamu dediğimiz örgütler, toplumdaki bu istilayı önleyemiyorlar. Çünkü hazine kendi malına sahip olamıyor. Kendi malına sahip olmadığı sürece de halk gelip bunun üstüne istediği gibi konuyor. Arkasından seçim yaklaşıyor. Seçimlerde meydanlara çıkan siyasiler yaptıkları konuşmalarda "Biz sizin tapularınızı vereceğiz" ve "biz size imar affı getireceğiz", "biz size gecekondun affı getireceğiz" diyorlar. Dolayısıyla her seçimden evvel tabiri caiz ise; kusura bakmayın, siyasilerin seçip getirdiği bir azınlık neticesinde hepimizin müşterek malı olan, 60 milyon kişinin sahibi bulunduğu mallar talan ediliyor. Bu talan neticesinde de biraz evvel gördüğünüz çarpık kentler meydana geliyor.

Bunun tek çaresi hazinenin malına sıkı sıkıya sahip olması, ancak bu malı da bir an evvel ihtiyaca cevap verecek şekilde planlı, altyapılı, halka sunması halinde, şehirler bugünkü maruz kaldığı problemlerden bir an evvel kurtulabilir.

Bir de Türkiye'deki uygulamada bugün, hiçbir şehir kaç kişilik nüfusa sahip olduğunu söyleyemez. Burada Mersin'in girişinde 442 bin diye bir rakam var. Adana'nın girişinde galiba 990 bin gibi bir rakam var.

Bunlar böyle olmasına rağmen, bunların hiçbirisi gerçek değil. Bugün Mersin'de belki 700 bin kişinin üzerinde insan yaşadığı tahmin edilmektedir. Bu durum karşısında yapılması gereken şey; nüfusu, Türkiye'deki nüfus artışının 3 katı gibi, nüfus artışıyla muatap olan şehirlerin; ki bunların sayıları belli; topu topu 8-10 tane, ayrı bir statüyle belediyelerin o şehirde oturan sakinlere daha iyi hizmet verebilmeleri için, ayrıca göçün getirdiği kişilerin yaratacağı sosyal, psikolojik vb. türlü problemleri ortadan kaldırebilmeleri için güçlendirilmeleri şarttır.

Eğer, özel bir statüyle bu güçlendirilme temin edilmediği takdirde, daha nice toplantılar düzenlenir, nice temenniler arz olunur. Fakat bir neticeye varılmaz. Bunu söylerken diyeceksiniz ki siz bu kadar kötümser misiniz? Ben 1984'den 1989'a kadar yine Mersin Belediye Başkanlığı yapmışım. O vakitlerde bu dahili düzenlenmişti. Yine de aynı şeyler konuşuldu. Ancak şöyle ciddi bakacak olursak o günden bugüne bu mevzularda ciddi gelişmeler olmadı. Dertler yine aynı dertler, problemler yine aynı problemler. Herkes gönlünden geldiği gibi bazı çözümler öneriyor. Fakat her ne hikmet ise neticeye kavuşulamıyor. Ben demin bir laf söylerken gerisini tam tamamlayamadım galiba. Bu Türkiye'deki siyasi iktidarların muhtelif dönemlerde çıkardıkları aflar Türkiye'yi çıkmaza sürüklemektedir. Şuanda da; tahmin ediyorum, Parlamento'da yine gecekondun affı, gecekondun affı şeklinde değil de başka isimler altında çalışılmakta olan bir oval şeklindedir. Eğer gelen siyasi iktidar

veya değişen siyasi iktidar bir af çıkarırsa namuslu olan vatandaşın cezalandırıldığı bir sistem yaratılmış olur. Belki bugün bu toplantıda hiçkimse hazinenin malını gasp edip de üstüne gecekondurmuş değildir. Ama Ahmet'in, Mehmet'in gidip gecekondurduğu veyahutta gecekondurduğu mafyalarının türlü şekillerde ele geçirdiği arazilerde, şu anda salonda oturan herkesin hissesi olduğu gibi Türkiye Cumhuriyeti hudutları dahilinde yaşıyan 60 milyon kişinin de hakkı vardır. İnanın benim vicdanım sızıyor. Yani iyi vatandaş zamanında su parasını ödüyor, kötü vatandaş ödemiyor. Arkasından bir kısmı cezalı ödüyor. Bir bakıyorsunuz ki bir af çıkarıyoruz. Eeee namuslu ödeyenin cezası ne? Yok öyle, olmasına rağmen işte Allah kahretsin "politika" diyelim insanları bu şekilde yanlış yönetmeye sevk ediyor.

İnşallah bundan sonra af çıkmaz. Ne olursa olsun, her çıkan af ondan sonra işlenecek zulümleri teşvik ediyor. Halk arasında şöyle bir kanaat gelişıyor "nasıl olsa yakında bir af çıkar" ve dolayısıyla biraz önce söylediğim gibi seçimlere yaklaştıkları vakit suçta teşvik edercesine insanlar kamçılanıyor. Bunlardan toplum olarak vazgeçmemiz politikacılarımızın bu gibi olaylardan artık ellerini eteklerini çekmesi gerekir kanaatindeyim.

Efendim; demin hocam söyledi; Devletin Anayasal görevlerinden bir tanesi, vatandaşını başını sokacak bir hane sahibi etmesi veya buna yardımcı olması ki bu çok iyi bir olay. Ben İngiltere'de de inceledim. Yalnız enflasyonun %70-80 bazan %100'ün üstüne çıktığı bir ülkede, devletin dar gelirli vatandaşını ne yapsa da bir ev sahibi yapamacağı da bir gerçektir. Ben bunu, bir inşaatçı çocuğu ve 34 yıllık bir inşaat mühendisi olarak söylemekteyim. Buna devletin gücü yetmez. Bugün hepiniz biliyorsunuz ki devlet kendi ekonomik problemlerini çözebilmek için türlü sistemler aramaktadır. Dolayısıyla Anayasada öngörülen vatandaşın ev bark sahibi edilmesi bir temenni olarak kalabiliyor. Fakat 1983'ten sonra çıkan Toplu Konut Kanunu, Toplu Konut Fonu ve Toplu Konut İdaresi uygulamada yozlaştırılmasaydı, bugün çok daha iyi neticeler olacaktı. Fakat şu anda o sistem biraz da olsa çalışıyor. O sistem sayesinde Adana'dan Mersin'e birkaç büyükşehirde toplu konut alanları vatandaşıya hizmet vermektedir. Biz bu proje kapsamında 35 bin konutluk bir proje başlatmıştık. 1984-89 döneminde bunun 7234 tanesine, 1994'ten itibaren de aşağı yukarı 5000'in üzerinde konutu dargelirli vatandaşlara vermiş durumdayız. Fakat yine slaytlarda gördük şehirlerde çok katlı binalar geliştii. Açıkça söylemeliyim ki Mersin'deki yanlış uygulama da bu. Bilhassa şehrin Batı tarafında çok katlı, apartman diye tarif ettiğimiz yapılar gelişıyor. Ben 1984-89 döneminde 5 yıl Avrupa Konseyi'nde Altyapı ve Şehircilik bölümünde görev aldım. Orada bütün Avrupa'da hatta bütün Dünya'da yapılan incelemeler sonucunda, suç işleme oranının çok katlı binalarda, az katlı binalara oranla 8 kat daha fazla olduğu tespit edilmiş. Gönül ister ki, insanımız bu şekilde sardalya kutuları gibi ya da depo gibi değil de tek katlı veya iki katlı müstakil, toprakla içiçe, evinin önündeki toprakla boş zamanlarında iki fidanı çapalayacak şekilde bir yaşama kavuşturulsun. Eğer zamanında bu planlamalar düzgün yapılmış olsaydı, planlama süreçleri konuşmamın başında söylediğim gibi şehirlerin gelişme hızından daha önce, daha çabuk hazırlanmış olsaydı ne kadar göç gelirse gelsin, Türkiye'de maruz kaldığımız çarpık kentleşme, Türkiye'deki kentlerde yaşıyanların maruz kaldıkları türlü problemler bu kadar büyük olmazdı.

Beni dinlemek lütfunda bulunduğunuz için hepinize teşekkürler.

Sayın Başkan, Sayın Vali, Sayın Garnizon Komutanı, Sayın Rektörüm ve Sevgili Öğrenciler.

Öncelikle Türkiye'nin gündeminden hiç eksilmeyen önemli bir konuyu Sosyoloji Derneği'nin bugünkü kongresiyle yeniden gündeme getirmesi ve önemli bir konuyu tartışma ortamına açması dolayısıyla başta Sayın Sosyoloji Derneği Başkanı'na ve mümtaz üyelerine tebriklerimi sunarak konuşmama başlamak istiyorum. Ve burada Sayın Başkanıma ve bu basılan belgelerde Urfa'nın, Şanlı Urfa olduğunu ifade ederek konuşmama girmek istiyorum. Çünkü Şanlı Urfa ismini bi yıllar süren mücadeleden sonra aldık.

İkinci olarak Sn. Hocamın ilgisini çeken konuya şükranlarımı arz ederek girmek istiyorum; "Mersin, Kayseri Büyükşehir'de Şanlı Urfa neden Büyükşehir değil"

Bugün Şanlı Urfa'nın bulunduğu konum itibarıyla yalnız Türkiye'nin değil, dünyanın gündemini işgal ettiğini söylemiş olsak yanlış bir ifade kullanmamış oluruz.

Hafta yok ki, dünyanın birçok yerinden Kore'den, Japonya'dan, ABD'den hatta Pakistan'dan heyetler gelmemiş olsun, rapor vermiş olduğu grubu değerlendirme durumuna girmiş olmasınlar. Ve bu umut Şanlı Urfa'nın il bazında göçlere kaynak olan ve göçler için Adana'da olduğu gibi ki Adana geçmişte Çukurova adıyla bugünkü sıkıntıları veya bugünkü büyümeye nasıl geçtiyse, yalnız Şanlı Urfa'da kullanılacak alanın Çukurova'daki alanın 5 misli olduğunu düşünecek olursak ve yine istatistiklere göre 2015 yılında Şanlı Urfa'nın nüfusunun 3.5 milyon olması ihtimali göz önüne getirilirse ve bugünkü haliyle nüfusunun 800 bini aşması nedeniyle eğer büyükşehir olmamışsa, ben bunu tamamen bir siyasi hesaba bağlıyorum. Siyasi hesap diyorum. Çünkü ben %45 oyla Şanlı Urfa'da Belediye Başkanı seçildim. Ancak aradan 2 yıl geçmesine rağmen genel seçimlerde şehir içerisinde almış olduğum oy %49 olduğu için ben bunu bu ihtimale bağlıyorum. İnşallah yanlış değerlendirmemiş olurum ve Şanlı Urfa'yı hak etmiş olurum. GAP interlantından dolayı bu büyükşehir sathına kavuşur veya Sayın Başkanın ifade ettiği gibi bu statüye bir açıklık getirdim.

Efendim, göç olayı tarihinin her safhasında zararlı bir şekilde arz etmiş değildir. Tarih sürecinde zaman zaman göçlerin medeniyet doğurduğunu, Ör: Yunan Medeniyetinin Mezopotamya'dan göç eden insanlarla oluştuğunu hepimiz tarih kitaplarından biliyoruz.

Ancak bugün 20.yy.dagerçekteleşen göç olgusu tarihinin hiçbir sayfasında görülmemiştir. Türkiye'de, Mısır'da, Pakistan'da ve Dünya'nın bazı geri kalmış ülkelerinde sanayiye bağlı kalmaksızın göçlerin hızlandığını görmemiz mümkündür. İşte Türkiye bu örneklerden biridir.

Bu göç olayı yalnız Adana'yı değil, Diyarbakır'ı değil, ŞanlıUrfa'yı değil, başta ülkenin batı kentleri olmak üzere gelişmeye müsait olan bütün alanları için geçerlidir. Ben şahsen klasik göç nedenlerinin yanında bazı bölgesel göç nedenlerini de sıralayarak göçün tepkilerimize göre belki daha fazla olabilir ama en azından 6 sebebini de en azından bunu açıklamak istiyorum.

GAP bölgesi için özellikle göç olgusunun temel nedenleri şunlardır:

* Urfa Belediye Başkanı

1. Köylerde makinalaşmanın getirdiği işsizlik veya insan gücünün fazlalığı.
2. Çocuklarını iyi bir eğitime kavuşturma arzusu ve kırsal kesimdeki yaşam standardının düşüklüğü.
3. Güneydoğu Anadolu'daki sulamanın getireceği umut ve GAP umudu.
4. Sağlık nedenleri
5. Şehirlerdeki yaşam standartlarının çekiciliği
6. Bölgedeki sıcak çatışmadan dolayı kentlerin güvenilirliği.

İşte bu ve buna benzer nedenler göç olayını hızlandırmış ve yerel yönetimlerin başı derinden ve sıkıntıdan kurtulamamıştır. Yine bu ve bu gibi nedenler göçü devam ettirdiği gibi, göçe devam ettirecektir. Bu nedenlerdir ki Diyarbakır'ın nüfusu 1 milyonu aşarken, Şanlı Urfa'nın nüfusu 6 yılda %300 artarak 800 bin düzeyini aşmıştır. Her ne kadar Diyarbakır'a olan göç, köylerin boşaltılmasından kaynaklanan ve şehirdeki güvenlik ortamından oluşsa da, Şanlı Urfa'daki göç GAP umudundan ve bu umudun getireceği sanayileşmenin, işsizliği giderebilecek tesislerin kurulması fabrikaların açılması nedenidir.

Bugün medyanın bölgede meydana gelebilecek ürün artışlarını ve yine meydana getireceği zenginlik ve fabrikaların artması ve bu gerçeğin maddi durumu en önemli nedenlerin arasındadır.

Ayrıca Atatürk Barajı, çevre köylerin boşaltılması önemli nedenler arasındadır. Bugün GüneyDoğu Anadolu'da özellikle Şanlı Urfa ve Diyarbakır'daki nüfus artışı bütün istatistik hesapları alt-üst etmiştir. Batı'daki illerde ve ülkelerde yine bir şehrin nüfusu özellikle Avrupa'da 300 yılda %100 oranında artarken bizde ülkenin belli bölgelerinde özellikle Urfa, Diyarbakır ve Batman gibi yerlerde 6 yılda %300 oranını aşmıştır.

Göçeden insan; kırsal kesimden gelen insan beraberinde yaşam tarzını getirmiştir. Birlikte yaşadığı çevresini taşımıştır. Gelenek ve göreneklerini, sorunlarını taşımıştır. Getirdikleri, şehirdeki sorunlarıyla birleşince değişik bir insan yapısı meydana gelmiştir. Sonuçta kente gelen insan ne köylü ne de kentli kalabilmiştir, olabilmıştır.

Göç olayının bir de gözardı edilemeyen yönü, göç veren kentler açısından önemli bir yanı vardır ki onu görmemezlikten gelmek mümkün değildir. Özellikle GAP bölgesinden Batı'ya doğru göç olurken kan kaybı olmaktadır. Sermaye göçü ve beyin göçü ve bulunduğu kentin potansiyeli de beraberinde gitmektedir. Kentin adeta içi boşaltılmaktadır. Bu bakımdan köyden kente gelen göç kentleşmemekte, kenti köylüleştirilmektedir. Böylece sosyal, kültürel, ekonomik ve yerel yönetim yönünden sorunlar gittikçe artmıştır ve artmaya da devam edecektir. Birbirini izleyen sorunlar bir taraftan gelen insanlar açısından, bir taraftan kentte yaşayan insanlar açısından problem olmaya başlamıştır. Göç sürdükçe sorun hep devam edecektir, hep olacaktır. Bu açıdan bakınca da kentlilerin iki çehresini görmek mümkün olacaktır. İki görünümü bir taraftan yerleşik insanların oturduğu gelir düzeyi daha yüksek, eğitim oranı daha yüksek, kentsel yapının hazır olduğu bölüm; diğer taraftan ekonomik yapısı düşük, gecekonduların sıralandığı eğitim düzeyi daha az, kentsel ihtiyaçların karşılanmadığı, daha farklı bir ortam, işte bu iki mozaik yapı, sürekli olarak birbiriyle çatışacak, belki bunların birbiriyle bütünleşmesi için nice on yıllar yetmeyecektir.

Genel olarak göçün getirdiği egzantrik durum, her göç alan kentsel yerleşim merkezlerinde yaşanacaktır. Kiminde az, kiminde çok. Fakat gerçek

olan Şu ki sorun aynı olacaktır. Bu gç olayı beraberinde aędaŐ Şehirleşmeyi, modern kentleşmeyi getirmemektedir. Göç eden kırsal kesimden gelen nüfus, Şehrin varoşlarında, hazine arsaları üzerine imarsız yapılan, altyapısı olmayan rastgele mahalleler oluşturması, kentte çarpık yapılaŐmayı, Şehirde demografik ŐiŐmeyi meydana getirmektedir. Aslında insanların istediği yerde yaşama özgürlüğünü kısıtlamak düşünülemez. Fakat, kente gelecek insanı yetiştiren, istihdam edecek eğitecek diğer bir ifadeyle aędaŐ biçimini veren Şehirleşmenin altyapısına hazırlama zorunluluğu vardır. Aksi halde kentte yaşamak ŐehirleŐmek demek değildir. Bir uygarlık ölçüsü değil sıkıntı ve stres yumağı olacaktır. Ve olmaya devam edecektir.

Böyle durumlarda bu gç olgusundan kesit kesit herkes kendi çapında aldığı g oranında etkilenecektir. Özellikle Batı illerimiz İstanbul, Ankara ve İzmir vb. gibi illerimiz bu olaylardan büyük boyutta etkilenecektir.

Şunu belirtmeliyiz ki, Doğu ve GüneyDoğu'da ge neden olan problemleri yerinde zmedike kaynağındaki nedenleri ortadan kaldırmadıkça batıdaki kentleri bu sorunlardan kurtaramayız. Onlar bu g olgusunun getireceği Şartlardan; arpık kentleşme, çarpık yapılaşma gibi sıkıntılardan kendilerini alıkoyamazlar. Bu açıdan Batı'daki kentlerimizin yöneticileri bu sorunları yaşamak istemiyorlarsa yani Doğu ve GüneyDoğu'dan gelen glerin kendilerini etkilemelerini arzu etmiyorlarsa Merkezi hükümet nezninde g nedenlerini ortadan kaldıracak, GüneyDoğu ve Doğu'da g nedenlerini yerinde çözme ve kaldırmaya çalıŐmalıdır. Hkmetleri bu noktada zorlamalıdır.

Şimdi g olayının yerel yönetim yapılan boyutuna inceleyelim. Kırdan-kente yapılan gn meydana getirdiği nüfus artışı öncelikle belli bir nüfusa göre yapılmış Belediyesinin bütçesini allak bullak eder. Belediye bütçesine göre yapılan programları bozar. Hesapları, tahminleri alt üst eder. Bu nüfus artışının getirdiği mali külfetten ötürü her yıl yapılacak hizmetler gittikçe azalacaktır. Bu haliyle de her yıl Şehir, Şehircilik yönünden kan kaybına uğrayacaktır. Ve sonuçta bugün olduğu gibi kentten kyleŐecek. Belki de köy kentten meydana gelecektir.

Başta da söylediğimiz gibi kırsal nüfus kente geldiği zaman onu değiştiren ve dönüştüren dinamikleri zayıflamış belki de yok olmuş olacaktır. Bu değişimler olmayınca çarpık yapılaşma, çarpık kentleşme, sağlıksız, altyapısı olmayan, problemleri zlemeyen bir kentleşme olacaktır.

Görüldüğü gibi kente gelen nüfusun kente bir maliyeti vardır. Bir külfeti vardır. Maliyeti artıran nüfusun bedeli belediye bütçesinde olmadığı zaman, hizmetlere yetiŐilemez. Bu açıdan belediyeler vatandaŐlarını memnun edemeyeceklerdir. Zabıta hizmetlerinde aksamalar olacak, denetimlerin güçleŐmesine neden olacaktır. Ancak ne yaparsak yapalım Türkiye Şartlarında zikredilen nedenler olduğu müddetçe sanayileşmeye doğru gittikçe kırdan kente göçü önlemek mümkün olmayacaktır. Batı toplumlarında olduğu gibi kent nüfusları %90 düzeye çıkacaktır. Bugün hepimizin bildiği gibi batıdaki kent nüfusu özellikle ABD'de %95-96 düzeyindedir.

Bu problemleri Şimdiden irdelemek ve onun çözüm yollarını bulmak yolunda geç kaldığımızı belirtmek durumundayım. Peki bu durumda ne yapmak gerekir? zm nedir? zm yalnız yerel yönetimlere mi aittir? Tabii ki değil. Sorun öncelikle merkezi hkmetlerin, merkezi yönetimlerin sorunudur. zm öncelikle iktidarların yapması gerekir. Hkmetlerin bu sorunları çözme için hazine arsalarını yerel yönetimlere arsa arazisi yapmak üzere sunması gerekir.

Yaşanabilir koşulları oluşturabilmesi için merkezi yönetimlerin göç eden nüfusa göre imkanları yerel yönetimlere dağıtması gerekir. Yerel yönetimler de bu imkanları organize ederek çağdaş kentleşmeye öncelik etmelidir. Yerel yönetimler ekonomik bağımlılıktan, gözü hükümetin cebinde olan dilenci konumundan kurtarılmalıdır. Yerel yönetimler her türlü yerel hizmetin sunulmasında yetki ve sorumluluklarla donatılmalıdır. Gayri Safi Milli Hasıla'daki payları artırılmalıdır. Büyükşehir payları bir havuz oluşturularak adil bir biçimde bütün belediyelere dağıtılmalıdır. 1580 ve 3030 sayılı yasalar 2000'li yılların çağdaş yapısına göre düzeltilmelidir. Bu sorunlar zabıta ya da polis ile çözülemeyeceği için mutlaka yasal düzenlemeler yapılmalıdır. Göç alan bu kentlerde Toplu Konut Fonu'na kaynak ayırmak, toplukonutu hızlandırmak, gecekondu bölgelerine imar planları götürmek ve bu planları sonra kredilerle desteklemek ve uygar yaşam alanı oluşturmak gerekir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi bu göç olayı ile kente nüfus hareketi sürecektir. Bütün bu konuşulan ve konuşulacak olanlar kentlerdeki iki çehreyi, değişik iki yapıyı, tabiri yerindeyse arabesk yaşam biçimini ortadan kaldırmak içindir. Kentleri kültürel açıdan ayıran etmenlerin sosyo-ekonomik yapı farklılığını ortadan kaldırmak içindir. Şehrin çehresini değiştiren altyapıdan yoksun, eğitim ve sağlık farklılıklarını ortadan kaldırmak içindir. Şehrin varoşlarındaki gecekondu bölgesi ile gelişmiş bölgeler arasındaki farklılığı ortadan kaldırmak içindir. Yoksa biraz önce sayın belediye başkanlarının kentlerine göç eden insanları almamaları gibi herhangi bir yasal olmayan davranışı uygulamaları mümkün değildir.

Bu kırsal alandan kentlere gelen insanların daha rahat bir ortamda yaşama hakları yoktur diyemeyiz. Onların da dedeleri bu topraklar için Sakarya'da, Dumlupınar'da, Çanakkale'de canını verdi. Gittikleri yerler hiç kimsenin şahsi mülkü değildir.

Bu durumun sömürgeci beyazların kızilderilileri bölgelerinden alıp, zencileri köle gibi çalıştırıp geri dönen ancak yıllar sonra daha rahat, huzurlu bir yaşam için aralarına katılmak isteyen zenci ve kızilderili hareketine de benzetemeyiz.

Aynı gemide seyrediyorsak batmaması için birlikte mücadele ediyorsak farklı otobüslere binemeyiz, bindiremeyiz. Onun için bu insanların birbirlerine tahammül etmesi gereği vardır.

Bugün Batman'da, Adıyaman'da üretilen petrolü, Atatürk Barajı'nın elektriğini kullanıyorsak, Batıdaki ve Doğu'daki insanımız da bunları kullanıyorsa, yarın Harran Ovası'nın bereketini birlikte yiyeceksek bunu söylemeye hakkımız yoktur. Yöneticinin şikayet hakkı da yoktur. Ona düşen çözüm bulmaktır. Kentlerdeki ayrı yaşayış şekillerini, eğitim farklılığını, merkez ve çevre arasındaki yapı farklılığını, yaşam düzeyleri arasındaki yapı farklarını asgariye indirirsek inaniyorumki tarihte olduğu gibi göç ve göçler medeniyet doğuracaktır. Uygarlık biçimini yeniden şekillendirecektir. Bu bakımdan göç sonuçları ilk anda bunalım doğuracak gibi görülsede diyalektik süreç sonucu medeniyet doğuracaktır. Bu dengeler kurulduğu zaman kentsel nüfusun artışının başta olduğu zenginleşmenin ve modernleşmenin ölçüsü olacaktır.

Konuşmamı burada bitiriyor hepimizi saygıyla selamlıyorum.

DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ TEBLİĞİ

1980-1985 ve 1985-1990 Sayımları Arası Dönemlerde Türkiyede İç Göçler

1980-1985 ve 1985-1990 SAYIMLAR ARASI DÖNEMLERDE TÜRKİYE'DE İÇ GÖÇLER

Günümüzde ülkelerin nüfus dinamiğinin ölçülmesinde iç göç kavramı, ülke karar alıcılarının doğum ve ölüm olaylarının yanısıra daha bir dikkatli takip edilmesi gereken bir değişken olmaya başlamıştır. Gerek ekonomik gerekse başka nedenlerden, idari bölünüş bazında ilden-ile, bölgeden-bölgeye veya yerleşim yerinden-yerleşim yerine dönemler itibarı ile iç göçün takip edilmesi ve nicelik bilgilerinin tespit edilmesi hem göçün orjin alanındaki göçe iten sebeplerin ortadan kaldırılması, hem de hedef yani varış noktasındaki alt yapı sorunlarının giderilmesi açısından önemlidir.

Göç edenlere ilişkin Türkiye geneline ait en sağlıklı istatistiki bilgiler Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından yapılan nüfus sayımlarından elde edilmektedir. Genel Nüfus Sayımlarında sayımlar arası periyoda eşit (bu güne kadar 5 yıl) 5 yada daha yukarı yaşlardaki nüfusun iki nüfus sayımı arasındaki dönemde daimi ikametgah değiştirdiği durumlarda, bu kişiler göç etmiş olarak tanımlanmaktadır. İç göçün sorgulandığı tüm nüfus sayımlarında daimi ikametgahını yurt dışı olarak belirtenler kapsam dışında bırakılmışlardır.

Bu çalışmanın amacı 1980-1985 ve 1985-1990 sayımlar arası dönemlerde tespit edilen 5 ve daha yukarı yaşlardaki nüfusun, iç göçünü idari bölünüş olarak iller arası ve kırdan-kente, istatistiki bölünüş olarak da bölgeler arası iç göçün temel büyüklüklerini, akım yönlerini ve dönemler arası değişimlerini tablolar vasıtası ile kullanıcıya sunmaktır.

Türkiye genelinde göçün yapısı 1980-1985, 1985-1990 dönemleri için, il (iller arası), yerleşim yeri (şehirden şehire, şehirden köye, köyden şehire, köyden köye) ve bölge (5 bölge) bazında altı tablo ile incelenmeye çalışılmıştır.

Tablo 1 ve Tablo 2 illerin 1985-1990 döneminde aldığı, verdiği ve net göç'ünü inceleyen tablolar olmakla beraber Tablo 2, Tablo 1'de yer alan illerin net göç açısından büyükten küçüğe, bir başka deyişle net göçü pozitif olarak en yüksek olan ilden, net göçü negatif olan en yüksek il'e sıralanması ile elde edilmiş kullanıcıya yorum ve görme kolaylığı sağlayan tablolardır.

Tablo 3 ve Tablo 4 ise illerin 1980-1985 döneminde aldığı, verdiği ve net göç'ünü inceleyen Tablo 1 ve Tablo 2'ye benzer tablolardır.

Tablo 5'de bölgelerin 1980-1985 ve 1985-1990 dönemlerinde aldığı, verdiği ve net göçleri, Tablo 6'da ise sayım dönemleri arasında yerleşim birimlerine göre göç ve göç oranları görülebilir.

Tablo 1 ve Tablo 3'den görülebileceği gibi 5 yaşın üstünde 1980-1985 döneminde 2 885 873 kişi, 1985-1990 döneminde 4 065 173 kişi bir ilden diğerine göç etmiştir. Daimi ikametgah nüfusuna göre 1985 yılında her yüz kişiden 7'si, 1990 yılında ise her yüz kişiden 8'i yer değiştirmiştir. Buna göre 1990 yılında, 1985 yılına göre ülkede iller arası göç eden nüfusta 1.41 lik bir artış görülmektedir. Toplam nüfusa (De-Facto nüfusa) göre bakıldığında ise 1985 yılında her yüz kişiden 6 sı, 1990 yılında ise her yüz kişiden 7'si yer değiştirmiştir.

Bir yerleşim yerinin aldığı göç ile verdiği göç arasındaki fark net göçü vermektedir. Eğer yerleşim yerinin aldığı göç verdiği göçten fazla ise net göç pozitif, yerleşim yerinin aldığı göç verdiğiğinden az ise net göç negatiftir.

Tablo 2 ve tablo 4'de iller net göç hızları büyüklüklerine göre sıralanarak, illerin göç büyüklükleri görülmüştür. 1980-1985 döneminde en fazla göç alan ilin Kocaeli ili olduğu, 1985-1990 döneminde de İstanbul ve Kocaeli ilinin en fazla net göç alan il durumunda olduğu görülmektedir. 1980-1985 döneminde Tunceli ili en fazla göç veren il durumunda iken, 1985-1990 döneminde Kars en fazla göç veren il durumuna gelmiş, Tunceli ise Karstan sonra en çok göç veren ikinci il durumuna geçmiştir.

En fazla göç alan ve göç veren iller sıralamasında bazı iller 1990' da 1985'e göre yer değiştirmişlerdir. 1985'de net göç hızı en yüksek olan iller Kocaeli, İstanbul, İçel, İzmir, Bursa, Antalya şeklinde sıralanırken 1990'da bu sıralama Kocaeli ve İstanbul sabit kalmak üzere Antalya, İçel, İzmir ve Bursa şeklinde değişmiştir. 1985'de Kütahya'nın net göç hızı "0" iken, 1990'da Kütahya "-9" luk net göç hızı ile verdiği göç, aldığı göçten daha fazla bir duruma gelmiştir. 1985'de net göç hızı "-5"olan Gaziantep ilinin 1990'da net göçü "0" olmuş, aldığı göç verdiği göçe çok yakın hale gelmiştir.

1985-1990 döneminde net göç hızına göre en fazla göç alan ilk on il;

<u>İl Adı</u>		<u>İl Adı</u>	
Kocaeli	108	Bursa	62
İstanbul	108	Tekirdağ	47
Antalya	90	Muğla	33
İçel	68	Aydın	27
İzmir	64	Ankara	25

1985-1990 döneminde net göç hızına göre en fazla göç veren ilk on il;

<u>İl Adı</u>		<u>İl Adı</u>	
Kars	-164	Erzurum	-113
Tunceli	-154	Sivas	-106
Siirt	-141	Muş	-100
Gümüşhane	-135	Artvin	-99
Bayburt	-133	Ağrı	-95

Not: İllerin karşısında verilen net göç hızları binde olarak ifade edilmiştir.

1980-1985 döneminde 67 ilden 19'unda aldığı göçün verdiği göçten fazla olduğu, 48 ilde de aldığından daha çok göç verdiği görülmektedir. 1985-1990 döneminde 73 ilden 21'inde aldığı göçün verdiğiinden fazla olduğu, 52'sinde de aldığından daha çok göç vermekte olduğu Tablo 2 ve Tablo 4'den görülmektedir.

Tablo 5' de Türkiye Beş Bölgeye ayrılarak bölgeler arası olan göç incelenmiştir. 1990 daimi ikametgah nüfuslarında 1985 yılına göre tüm bölgelerde bir artış olduğu gözlenmektedir. Tüm bölgelerde bu artış olurken, göç hareketlerinden 1980-1985 ve 1985-1990 dönemlerinin her ikisinde Marmara ve Ege bölgesinden oluşan 1. bölgenin ağırlıklı olarak göç aldığı ve bunu 2. bölgenin izlediği görülmüştür. 1. Bölgenin net göç hızı 1980-1985'de % 36 iken, 1985-1990 döneminde % 65 olmuştur. Burada en çok göç alan illerin bu bölgede olması dikkat çekmektedir. Göç veren bölgelerin 3. bölge, 4. bölge, 5. bölgeden oluştuğu ve bunların içinde de en fazla göç veren bölgenin 1980-1985'de %(- 40), 1985-1990'da %(- 70) lik bir artış hızı ile Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu daki illerden oluşan 5. bölgenin olduğu görülmüştür. En fazla göç veren illerinde bu bölgede olduğu görülmektedir.

Nüfus hareketleri; 1980-1985 ve 1985-1990 dönemleri için şehirden şehire, köyden şehire, şehirden köye ve köyden köye göç olmak üzere dört kısımda tablo 6'da incelenmiştir. Bu tablonun altındaki dipnotlardaki tanımlamalarda, göçlerin hangi yerleşim birimlerinden nereye olduğu; yani hangi yerleşim birimlerini kapsadığı açıklanmıştır. Burada göç; iller arası olan göç ve illerin kendi ili içindeki yerleşim yerleri değişikliğini de kapsama alınmış iki şekliyle, yerleşim yeri bazında incelenmiştir. Her iki şekliyle de şehirden şehire, köyden şehire, şehirden ve köyden köye olan göç hareketinde rakamsal olarak bir artma görülürken, şehirden şehire olan göç de; 1980-1985 den 1985-1990 dönemine göre hem rakamsal hemde oransal bir artma görülürken, köyden şehire, şehirden köye ve köyden köye olan göçün oranında ise bir azalma olmuştur.

1. İllerin 1985-1990 döneminde aldığı, verdiği ve net göç

1990 Yılı daimi ikametgahı	1990 Yılı daimi ikametgah			Net göç (2)	Aldığı
	nüfusu (1)	Aldığı göç (2)	Verdiği göç (2)		göçün daimi ikametgah nüfusu içindeki oranı %
Toplam	49 986 117	4 065 173	4 065 173	0	8,13
Adana	1 714 297	124 479	97 545	26 934	7,26
Adıyaman	454 013	19 370	36 742	- 17 372	4,27
Afyon	670 610	25 053	50 832	- 25 779	3,74
Ağrı	372 450	17 162	54 474	- 37 312	4,61
Amasya	323 387	20 273	40 189	- 19 916	6,27
Ankara	2 825 967	326 301	256 790	69 511	11,55
Antalya	964 218	123 737	41 000	82 737	12,83
Artvin	196 401	12 341	32 713	- 20 372	6,28
Aydın	714 718	60 657	41 580	19 077	8,49
Balıkesir	897 357	65 588	60 740	4 848	7,31
Bilecik	155 327	17 269	14 260	3 009	11,12
Bingöl	216 793	9 878	29 766	- 19 888	4,56
Bitlis	274 864	13 606	34 115	- 20 509	4,95
Bolu	481 066	33 826	37 975	- 4 149	7,03
Burdur	235 124	14 624	23 449	- 8 825	6,22
Bursa	1 399 259	141 460	57 819	83 641	10,11
Çanakkale	390 145	27 428	29 470	- 2 042	7,03
Çankırı	246 538	21 591	37 094	- 15 503	8,76
Çorum	562 781	25 299	59 196	- 33 897	4,50
Denizli	692 543	43 521	32 951	10 570	6,28
Diyarbakır	910 683	46 883	79 095	- 32 212	5,15
Edirne	349 517	24 462	31 955	- 7 493	7,00
Elazığ	448 882	25 880	47 044	- 21 164	5,77
Erzincan	261 300	24 246	49 820	- 25 574	9,28
Erzurum	736 075	34 250	122 548	- 88 298	4,65
Eskişehir	581 203	53 563	47 053	6 510	9,22
Gaziantep	998 887	52 589	53 070	- 481	5,26
Giresun	453 687	23 308	58 136	- 34 828	5,14
Gümüşhane	153 717	10 526	32 831	- 22 305	6,85
Hakkari	133 594	6 990	11 462	- 4 472	5,23
Hatay	973 985	44 580	48 582	- 4 002	4,58
İsparta	379 020	24 326	30 821	- 6 495	6,42
İçel	1 131 345	131 573	56 856	74 717	11,63
İstanbul	6 433 569	995 717	339 040	656 677	15,48
İzmir	2 366 343	276 378	130 170	146 208	11,68
Kars	589 680	26 759	131 784	- 105 025	4,54
Kastamonu	391 714	22 565	49 342	- 26 777	5,76
Kayseri	840 876	52 529	68 534	- 16 005	6,25

Verdiği göçün daimi ikametgah nüfusu içindeki oranı %	Net göçün daimi ikametgah nüfusu içindeki oranı %	Net göç hızı %0	1990 Yılı toplamları nüfus (3)	Aldığı göçün toplamları nüfus içindeki oranı %	Verdiği göçün toplamları nüfus içindeki oranı %	Net göçün toplamları nüfus içindeki oranı %	1990 Yılı daimi ikametgahı Toplam
8,13	0	0	50 473 809	8,05	8,05	0	Toplam
5,69	1,57	16	1 712 459	7,27	5,70	1,57	Adana
8,09	-3,83	-38	437 279	4,43	8,40	-3,97	Adıyaman
7,58	-3,84	-38	660 162	3,79	7,70	-3,90	Afyon
14,63	-10,02	-95	362 782	4,73	15,02	-10,28	Ağrı
12,43	-6,16	-60	322 687	6,28	12,45	-6,17	Amasya
9,09	2,46	25	2 943 637	11,08	8,72	2,36	Ankara
4,25	8,58	90	1 028 972	12,03	3,98	8,04	Antalya
16,66	-10,37	-99	193 731	6,37	16,89	-10,52	Artvin
5,82	2,67	27	753 010	8,06	5,52	2,53	Aydın
6,77	0,54	5	895 322	7,33	6,78	0,54	Balıkesir
9,18	1,94	20	161 221	10,71	8,85	1,87	Bilecik
13,73	-9,17	-88	214 378	4,61	13,88	-9,28	Bingöl
12,41	-7,46	-72	272 782	4,99	12,51	-7,52	Bitlis
7,89	-0,86	-9	488 410	6,93	7,78	-0,85	Bolu
9,97	-3,75	-37	234 186	6,24	10,01	-3,77	Burdur
4,13	5,98	62	1 462 048	9,68	3,95	5,72	Bursa
7,55	-0,52	-5	402 139	6,82	7,33	-0,51	Çanakkale
15,05	-6,29	-61	252 481	8,55	14,69	-6,14	Çankırı
10,52	-6,02	-58	542 546	4,66	10,91	-6,25	Çorum
4,76	1,53	15	682 267	6,38	4,83	1,55	Denizli
8,69	-3,54	-35	920 336	5,09	8,59	-3,50	Diyarbakır
9,14	-2,14	-21	375 346	6,52	8,51	-2,00	Edirne
10,48	-4,71	-46	445 339	5,81	10,56	-4,75	Elazığ
19,07	-9,79	-93	271 906	8,92	18,32	-9,41	Erzincan
16,65	-12,00	-113	740 261	4,63	16,55	-11,93	Erzurum
8,10	1,12	11	588 873	9,10	7,99	1,11	Eskişehir
5,31	-0,05	0	988 641	5,32	5,37	-0,05	Gaziantep
12,81	-7,68	-74	450 777	5,17	12,90	-7,73	Giresun
21,36	-14,51	-135	150 282	7,00	21,85	-14,84	Gümüşhane
8,58	-3,35	-33	140 201	4,99	8,18	-3,19	Hakkari
4,99	-0,41	-4	976 565	4,56	4,97	-0,41	Hatay
8,13	-1,71	-17	396 172	6,14	7,78	-1,64	Isparta
5,03	6,60	68	1 134 670	11,60	5,01	6,58	İçel
5,27	10,21	108	6 657 655	14,96	5,09	9,86	İstanbul
5,50	6,18	64	2 472 930	11,18	5,26	5,91	İzmir
22,35	-17,81	-164	578 359	4,63	22,79	-18,16	Kars
12,60	-6,84	-66	384 978	5,86	12,82	-6,96	Kastamonu
8,15	-1,90	-19	841 812	6,24	8,14	-1,90	Kayseri

1. İllerin 1985-1990 döneminde aldığı, verdiği ve net göç (devam)

1990 Yılı daimi ikametgahı	1990 Yılı daimi ikametgah nüfusu (1)	Aldığı göç (2)	Verdiği göç (2)	Net göç (2)	Aldığı
					göçün daimi ikametgah nüfusu içindeki oranı %
Kırklareli	263 279	21 749	27 259	- 5 510	8,26
Kırşehir	234 578	16 094	35 741	- 19 647	6,86
Kocaeli	811 051	137 408	54 146	83 262	16,94
Konya	1 569 640	71 113	98 297	- 27 184	4,53
Kütahya	526 986	26 327	30 936	- 4 609	5,00
Malatya	631 377	36 364	71 571	- 35 207	5,76
Manisa	1 025 406	71 669	50 723	20 946	6,99
Kahramanmaraş	800 036	23 957	57 906	- 33 949	2,99
Mardin	477 854	21 281	56 031	- 34 750	4,45
Muğla	494 575	43 712	27 714	15 998	8,84
Muş	319 813	12 425	46 254	- 33 829	3,89
Nevşehir	255 531	16 662	27 370	- 10 708	6,52
Niğde	276 989	15 653	31 510	- 15 857	5,65
Ordu	764 782	28 124	71 034	- 42 910	3,68
Rize	327 715	20 159	48 885	- 28 726	6,15
Sakarya	610 208	44 380	38 027	6 353	7,27
Samsun	1 058 963	53 547	84 769	- 31 222	5,06
Siirt	206 834	10 960	42 271	- 31 311	5,30
Sinop	243 144	14 532	37 101	- 22 569	5,98
Sivas	684 183	33 463	109 914	- 76 451	4,89
Tekirdağ	392 512	49 734	31 827	17 907	12,67
Tokat	654 932	25 974	71 720	- 45 746	3,97
Trabzon	732 919	29 999	81 494	- 51 495	4,09
Tunceli	122 027	9 118	29 450	- 20 332	7,47
Şanlıurfa	881 366	30 660	57 460	- 26 800	3,48
Uşak	267 175	17 362	16 792	570	6,50
Van	537 978	22 187	42 967	- 20 780	4,12
Yozgat	519 285	20 843	55 345	- 34 502	4,01
Zonguldak	983 254	38 943	68 311	- 29 368	3,96
Aksaray	290 581	12 313	14 704	- 2 391	4,24
Bayburt	96 788	6 480	20 288	- 13 808	6,70
Karaman	197 443	13 027	12 093	934	6,60
Kırıkkale	313 350	18 457	27 270	- 8 813	5,89
Batman	285 194	20 542	16 617	3 925	7,20
Şırnak	206 434	9 368	14 533	- 5 165	4,54

(1) 1990 Sayım günündeki daimi ikametgah nüfusu içinde, 1990 daimi ikametgahı (il bazında) bilinmeyenleri kapsamamaktadır.

(2) Göç analizlerinde (Aldığı, Verdiği, Net göç) 1985 ve 1990 sayım günündeki daimi ikametgahı (il bazında) bilinmeyenleri kapsamamaktadır.

(3) Toplam nüfus 5 ve daha yukarı yaştaki nüfus olup, yaşı bilinmeyenler kapsamamıştır.

Verdiği göçün daimi ikametgah nüfusu içindeki oranı %	Net göçün daimi ikametgah nüfusu içindeki oranı %	Net göç hızı %0	1990 Yılı toplam nüfus (3)	Aldığı göçün toplam nüfus içindeki oranı %	Verdiği göçün toplam nüfus içindeki oranı %	Net göçün toplam nüfus içindeki oranı %	1990 Yılı daimi ikametgahı
10,35	-2,09	- 21	286 928	7,58	9,50	-1,92	Kırklareli
15,24	-8,38	- 80	229 448	7,01	15,58	-8,56	Kırşehir
6,68	10,27	108	844 625	16,27	6,41	9,86	Kocaeli
6,26	-1,73	- 17	1 558 544	4,56	6,31	-1,74	Konya
5,87	-0,87	- 9	524 436	5,02	5,90	-0,88	Kütahya
11,34	-5,58	- 54	625 626	5,81	11,44	-5,63	Malatya
4,95	2,04	21	1 050 114	6,82	4,83	1,99	Manisa
7,24	-4,24	- 42	782 017	3,06	7,40	-4,34	K.Maraş
11,73	-7,27	- 70	457 944	4,65	12,24	-7,59	Mardin
5,60	3,23	33	516 464	8,46	5,37	3,10	Muğla
14,46	-10,58	- 100	311 927	3,98	14,83	-10,85	Muş
10,71	-4,19	- 41	259 660	6,42	10,54	-4,12	Nevşehir
11,38	-5,72	- 56	270 483	5,79	11,65	-5,86	Niğde
9,29	-5,61	- 55	741 043	3,80	9,59	-5,79	Ordu
14,92	-8,77	- 84	316 552	6,37	15,44	-9,07	Rize
6,23	1,04	10	618 943	7,17	6,14	1,03	Sakarya
8,00	-2,95	- 29	1 031 566	5,19	8,22	-3,03	Samsun
20,44	-15,14	- 141	198 761	5,51	21,27	-15,75	Siirt
15,26	-9,28	- 89	236 665	6,14	15,68	-9,54	Sinop
16,07	-11,17	- 106	684 919	4,89	16,05	-11,16	Sivas
8,11	4,56	47	431 541	11,52	7,38	4,15	Tekirdağ
10,95	-6,98	- 67	636 929	4,08	11,26	-7,18	Tokat
11,12	-7,03	- 68	718 767	4,17	11,34	-7,16	Trabzon
24,13	-16,66	- 154	119 506	7,63	24,64	-17,01	Tunceli
6,52	-3,04	- 30	839 036	3,65	6,85	-3,19	Şanlıurfa
6,29	0,21	2	263 077	6,60	6,38	0,22	Uşak
7,99	-3,86	- 38	519 749	4,27	8,27	-4,00	Van
10,66	-6,64	- 64	508 667	4,10	10,88	-6,78	Zonguldak
6,95	-2,99	- 29	969 028	4,02	7,05	-3,03	Yozgat
5,06	-0,82	- 8	285 068	4,32	5,16	-0,84	Aksaray
20,96	-14,27	- 133	95 023	6,82	21,35	-14,53	Bayburt
6,12	0,47	5	193 951	6,72	6,24	0,48	Karaman
8,70	-2,81	- 28	313 592	5,89	8,70	-2,81	Kırıkkale
5,83	1,38	14	282 710	7,27	5,88	1,39	Batman
7,04	-2,50	- 25	212 898	4,40	6,83	-2,43	Şırnak

2. İllerin, 1985-1990 dönemi için net göç hızına göre sıralanması

1990 Yılı daimi ikametgahı	1990 Yılı daimi ikametgah			Net göç (2)	Aldığı
	nüfusu (1)	Aldığı göç (2)	Verdiği göç (2)		göçün daimi ikametgah nüfusu içindeki oranı %
Kocaeli	811 051	137 408	54 146	83 262	16,94
İstanbul	6 433 569	995 717	339 040	656 677	15,48
Antalya	964 218	123 737	41 000	82 737	12,83
İçel	1 131 345	131 573	56 856	74 717	11,63
İzmir	2 366 343	276 378	130 170	146 208	11,68
Bursa	1 399 259	141 460	57 819	83 641	10,11
Tekirdağ	392 512	49 734	31 827	17 907	12,67
Muğla	494 575	43 712	27 714	15 998	8,84
Aydın	714 718	60 657	41 580	19 077	8,49
Ankara	2 825 967	326 301	256 790	69 511	11,55
Manisa	1 025 406	71 669	50 723	20 946	6,99
Bilecik	155 327	17 269	14 260	3 009	11,12
Adana	1 714 297	124 479	97 545	26 934	7,26
Denizli	692 543	43 521	32 951	10 570	6,28
Batman	285 194	20 542	16 617	3 925	7,20
Eskişehir	581 203	53 563	47 053	6 510	9,22
Sakarya	610 208	44 380	38 027	6 353	7,27
Balıkesir	897 357	65 588	60 740	4 848	7,31
Karaman	197 443	13 027	12 093	934	6,60
Uşak	267 175	17 362	16 792	570	6,50
Gaziantep	998 887	52 589	53 070	-481	5,26
Hatay	973 985	44 580	48 582	-4 002	4,58
Çanakkale	390 145	27 428	29 470	-2 042	7,03
Aksaray	290 581	12 313	14 704	-2 391	4,24
Bolu	481 066	33 826	37 975	-4 149	7,03
Kütahya	526 986	26 327	30 936	-4 609	5,00
Isparta	379 020	24 326	30 821	-6 495	6,42
Konya	1 569 640	71 113	98 297	-27 184	4,53
Kayseri	840 876	52 529	68 534	-16 005	6,25
Kırklareli	263 279	21 749	27 259	-5 510	8,26
Edirne	349 517	24 462	31 955	-7 493	7,00
Şırnak	206 434	9 368	14 533	-5 165	4,54
Kırıkkale	313 350	18 457	27 270	-8 813	5,89
Samsun	1 058 963	53 547	84 769	-31 222	5,06
Zonguldak	983 254	38 943	68 311	-29 368	3,96
Şanlıurfa	881 366	30 660	57 460	-26 800	3,48
Hakkari	133 594	6 990	11 462	-4 472	5,23
Diyarbakır	910 683	46 883	79 095	-32 212	5,15
Burdur	235 124	14 624	23 449	-8 825	6,22

Verdiği göçün daimi ikametgah nüfusu içindeki oranı %	Net göçün daimi ikametgah nüfusu içindeki oranı %	Net göç hızı %0	1990 Yılı toplam nüfus (3)	Aldığı göçün toplam nüfus içindeki oranı %	Verdiği göçün toplam nüfus içindeki oranı %	Net göçün toplam nüfus içindeki oranı %	1990 Yılı daimi ikametgahı
6,68	10,27	108	844 625	16,27	6,41	9,86	Kocaeli
5,27	10,21	108	6 657 655	14,96	5,09	9,86	İstanbul
4,25	8,58	90	1 028 972	12,03	3,98	8,04	Antalya
5,03	6,60	68	1 134 670	11,60	5,01	6,58	İçel
5,50	6,18	64	2 472 930	11,18	5,26	5,91	İzmir
4,13	5,98	62	1 462 048	9,68	3,95	5,72	Bursa
8,11	4,56	47	431 541	11,52	7,38	4,15	Tekirdağ
5,60	3,23	33	516 464	8,46	5,37	3,10	Muğla
5,82	2,67	27	753 010	8,06	5,52	2,53	Aydın
9,09	2,46	25	2 943 637	11,08	8,72	2,36	Ankara
4,95	2,04	21	1 050 114	6,82	4,83	1,99	Manisa
9,18	1,94	20	161 221	10,71	8,85	1,87	Bilecik
5,69	1,57	16	1 712 459	7,27	5,70	1,57	Adana
4,76	1,53	15	682 267	6,38	4,83	1,55	Denizli
5,83	1,38	14	282 710	7,27	5,88	1,39	Batman
8,10	1,12	11	588 873	9,10	7,99	1,11	Eskişehir
6,23	1,04	10	618 943	7,17	6,14	1,03	Sakarya
6,77	0,54	5	895 322	7,33	6,78	0,54	Balıkesir
6,12	0,47	5	193 951	6,72	6,24	0,48	Karaman
6,29	0,21	2	263 077	6,60	6,38	0,22	Uşak
5,31	-0,05	0	988 641	5,32	5,37	-0,05	Gaziantep
4,99	-0,41	-4	976 565	4,56	4,97	-0,41	Hatay
7,55	-0,52	-5	402 139	6,82	7,33	-0,51	Çanakkale
5,06	-0,82	-8	285 068	4,32	5,16	-0,84	Aksaray
7,89	-0,86	-9	488 410	6,93	7,78	-0,85	Bolu
5,87	-0,87	-9	524 436	5,02	5,90	-0,88	Kütahya
8,13	-1,71	-17	396 172	6,14	7,78	-1,64	İsparta
6,26	-1,73	-17	1 558 544	4,56	6,31	-1,74	Konya
8,15	-1,90	-19	841 812	6,24	8,14	-1,90	Kayseri
10,35	-2,09	-21	286 928	7,58	9,50	-1,92	Kırklareli
9,14	-2,14	-21	375 346	6,52	8,51	-2,00	Edirne
7,04	-2,50	-25	212 898	4,40	6,83	-2,43	Şırnak
8,70	-2,81	-28	313 592	5,89	8,70	-2,81	Kırkkale
8,00	-2,95	-29	1 031 566	5,19	8,22	-3,03	Samsun
6,95	-2,99	-29	969 028	4,02	7,05	-3,03	Zonguldak
6,52	-3,04	-30	839 036	3,65	6,85	-3,19	Şanlıurfa
8,58	-3,35	-33	140 201	4,99	8,18	-3,19	Hakkari
8,69	-3,54	-35	920 336	5,09	8,59	-3,50	Diyarbakır
9,97	-3,75	-37	234 186	6,24	10,01	-3,77	Burdur

2. İllerin, 1985-1990 dönemi için net göç hızına göre sıralanması (devam)

1990 Yılı daimi ikametgahı	1990 Yılı daimi ikametgah nüfusu (1)	Aldığı göç (2)	Verdiği göç (2)	Net göç (2)	Aldığı
					göçün daimi ikametgah nüfusu içindeki oranı %
Adıyaman	454 013	19 370	36 742	- 17 372	4,27
Afyon	670 610	25 053	50 832	- 25 779	3,74
Van	537 978	22 187	42 967	- 20 780	4,12
Nevşehir	255 531	16 662	27 370	- 10 708	6,52
K.Maraş	800 036	23 957	57 906	- 33 949	2,99
Elazığ	448 882	25 880	47 044	- 21 164	5,77
Malatya	631 377	36 364	71 571	- 35 207	5,76
Ordu	764 782	28 124	71 034	- 42 910	3,68
Niğde	276 989	15 653	31 510	- 15 857	5,65
Çorum	562 781	25 299	59 196	- 33 897	4,50
Amasya	323 387	20 273	40 189	- 19 916	6,27
Çankırı	246 538	21 591	37 094	- 15 503	8,76
Yozgat	519 285	20 843	55 345	- 34 502	4,01
Kastamonu	391 714	22 565	49 342	- 26 777	5,76
Tokat	654 932	25 974	71 720	- 45 746	3,97
Trabzon	732 919	29 999	81 494	- 51 495	4,09
Mardin	477 854	21 281	56 031	- 34 750	4,45
Bitlis	274 864	13 606	34 115	- 20 509	4,95
Giresun	453 687	23 308	58 136	- 34 828	5,14
Kırşehir	234 578	16 094	35 741	- 19 647	6,86
Rize	327 715	20 159	48 885	- 28 726	6,15
Bingöl	216 793	9 878	29 766	- 19 888	4,56
Sinop	243 144	14 532	37 101	- 22 569	5,98
Erzincan	261 300	24 246	49 820	- 25 574	9,28
Ağrı	372 450	17 162	54 474	- 37 312	4,61
Artvin	196 401	12 341	32 713	- 20 372	6,28
Muş	319 813	12 425	46 254	- 33 829	3,89
Sivas	684 183	33 463	109 914	- 76 451	4,89
Erzurum	736 075	34 250	122 548	- 88 298	4,65
Bayburt	96 788	6 480	20 288	- 13 808	6,70
Gümüşhane	153 717	10 526	32 831	- 22 305	6,85
Siirt	206 834	10 960	42 271	- 31 311	5,30
Tunceli	122 027	9 118	29 450	- 20 332	7,47
Kars	589 680	26 759	131 784	- 105 025	4,54

(1) 1990 Sayım günündeki daimi ikametgah nüfusu içinde, 1990 daimi ikametgahı (il bazında) bilinmeyenleri kapsamamaktadır.

(2) Göç analizlerinde (Aldığı, Verdiği, Net göç) 1985 ve 1990 sayım günündeki daimi ikametgahı (il bazında) bilinmeyenleri kapsamamaktadır.

(3) Toplam nüfus 5 ve daha yukarı yaştaki nüfus olup, yaşı bilinmeyenler kapsamamıştır.

Verdiği göçün daimi ikametgah nüfusu içindeki oranı %	Net göçün daimi		1990 Yılı toplamlar nüfus (3)	Aldığı	Verdiği	Net	1990 Yılı daimi ikametgahı
	ikametgah nüfusu içindeki oranı %	Net göç hızı %0		göçün toplamlar nüfus içindeki oranı %	göçün toplamlar nüfus içindeki oranı %	göçün toplamlar nüfus içindeki oranı %	
8,09	-3,83	-38	437 279	4,43	8,40	-3,97	Adıyaman
7,58	-3,84	-38	660 162	3,79	7,70	-3,90	Afyon
7,99	-3,86	-38	519 749	4,27	8,27	-4,00	Van
10,71	-4,19	-41	259 660	6,42	10,54	-4,12	Nevşehir
7,24	-4,24	-42	782 017	3,06	7,40	-4,34	K.Maraş
10,48	-4,71	-46	445 339	5,81	10,56	-4,75	Elazığ
11,34	-5,58	-54	625 626	5,81	11,44	-5,63	Malatya
9,29	-5,61	-55	741 043	3,80	9,59	-5,79	Ordu
11,38	-5,72	-56	270 483	5,79	11,65	-5,86	Niğde
10,52	-6,02	-58	542 546	4,66	10,91	-6,25	Çorum
12,43	-6,16	-60	322 687	6,28	12,45	-6,17	Amasya
15,05	-6,29	-61	252 481	8,55	14,69	-6,14	Çankırı
10,66	-6,64	-64	508 667	4,10	10,88	-6,78	Yozgat
12,60	-6,84	-66	384 978	5,86	12,82	-6,96	Kastamonu
10,95	-6,98	-67	636 929	4,08	11,26	-7,18	Tokat
11,12	-7,03	-68	718 767	4,17	11,34	-7,16	Trabzon
11,73	-7,27	-70	457 944	4,65	12,24	-7,59	Mardin
12,41	-7,46	-72	272 782	4,99	12,51	-7,52	Bitlis
12,81	-7,68	-74	450 777	5,17	12,90	-7,73	Giresun
15,24	-8,38	-80	229 448	7,01	15,58	-8,56	Kırşehir
14,92	-8,77	-84	316 552	6,37	15,44	-9,07	Rize
13,73	-9,17	-88	214 378	4,61	13,88	-9,28	Bingöl
15,26	-9,28	-89	236 665	6,14	15,68	-9,54	Sinop
19,07	-9,79	-93	271 906	8,92	18,32	-9,41	Erzincan
14,63	-10,02	-95	362 782	4,73	15,02	-10,28	Ağrı
16,66	-10,37	-99	193 731	6,37	16,89	-10,52	Artvin
14,46	-10,58	-100	311 927	3,98	14,83	-10,85	Muş
16,07	-11,17	-106	684 919	4,89	16,05	-11,16	Sivas
16,65	-12,00	-113	740 261	4,63	16,55	-11,93	Erzurum
20,96	-14,27	-133	95 023	6,82	21,35	-14,53	Bayburt
21,36	-14,51	-135	150 282	7,00	21,85	-14,84	Gümüşhane
20,44	-15,14	-141	198 761	5,51	21,27	-15,75	Siirt
24,13	-16,66	-154	119 506	7,63	24,64	-17,01	Tunceli
22,35	-17,81	-164	578 359	4,63	22,79	-18,16	Kars

3. İllerin 1980-1985 döneminde aldığı, verdiği ve net göç

1985 Yılı daimi ikametgahı	1985 Yılı daimi ikametgah nüfusu (1)	Aldığı Göç (2)	Verdiği Göç (2)	Net Göç (2)	Aldığı göçün daimi ikametgah nüfusu içindeki oranı %
Toplam	44 078 033	2 885 873	2 885 873	0	6,55
Adana	1 463 546	99 672	75 843	23 829	6,81
Adıyaman	378 092	14 552	28 166	- 13 614	3,85
Afyon	591 232	21 663	37 518	- 15 855	3,66
Ağrı	345 873	13 662	32 667	- 19 005	3,95
Amasya	317 179	17 096	27 559	- 10 463	5,39
Ankara	2 843 732	257 516	220 885	36 631	9,06
Antalya	784 764	54 427	29 088	25 339	6,94
Artvin	206 880	12 276	23 131	- 10 855	5,93
Aydın	640 666	43 421	34 056	9 365	6,78
Balıkesir	833 715	53 501	50 241	3 260	6,42
Bilecik	139 715	13 136	12 041	1 095	9,40
Bingöl	205 716	7 703	16 989	- 9 286	3,74
Bitlis	245 287	11 070	20 310	- 9 240	4,51
Bolu	448 514	24 909	29 811	- 4 902	5,55
Burdur	224 668	12 706	16 751	- 4 045	5,66
Bursa	1 178 179	94 085	46 651	47 434	7,99
Çanakkale	372 113	24 974	26 808	- 1 834	6,71
Çankırı	235 092	18 001	27 136	- 9 135	7,66
Çorum	534 658	20 257	37 969	- 17 712	3,79
Denizli	603 467	31 811	29 716	2 095	5,27
Diyarbakır	774 782	40 225	52 775	- 12 550	5,19
Edirne	332 316	23 754	29 269	- 5 515	7,15
Elazığ	426 601	23 619	37 302	- 13 683	5,54
Erzincan	249 424	19 628	31 211	- 11 583	7,87
Erzurum	727 608	29 407	78 152	- 48 745	4,04
Eskişehir	534 390	44 995	36 489	8 506	8,42
Gaziantep	823 192	37 007	41 263	- 4 256	4,50
Giresun	449 706	21 962	41 917	- 19 955	4,88
Gümüşhane	252 891	12 724	26 799	- 14 075	5,03
Hakkari	137 410	5 211	6 263	- 1 052	3,79
Hatay	852 168	39 667	34 798	4 869	4,65
Isparta	332 505	18 323	23 471	- 5 148	5,51
İçel	902 570	89 342	39 749	49 593	9,90
İstanbul	5 068 512	576 782	279 184	297 598	11,38
İzmir	2 000 733	194 245	112 072	82 173	9,71
Kars	621 799	25 209	75 635	- 50 426	4,05
Kastamonu	406 509	23 590	34 684	- 11 094	5,80
Kayseri	744 777	43 071	48 216	- 5 145	5,78

Verdiği çün daimi ikametgah nüfusu içindeki oranı %	Net içün daimi ikametgah nüfusu içindeki oranı %	Net göç Hızı %0	1985 Yılı toplam nüfusu (3)	Aldığı göçün toplam nüfus içindeki oranı %	Verdiği göçün toplam nüfus içindeki oranı %	Net göçün toplam nüfus içindeki oranı %	1985 Yılı daimi ikametgahı
6,55	0	0	44 491 140	6,49	6,49	0,00	Toplam
5,18	1,63	16	1 497 516	6,66	5,06	1,59	Adana
7,45	-3,60	-35	358 361	4,06	7,86	-3,80	Adıyaman
6,35	-2,68	-26	583 736	3,71	6,43	-2,72	Afyon
9,44	-5,49	-53	344 162	3,97	9,49	-5,52	Ağrı
8,69	-3,30		317 197	5,39	8,69	-3,30	Amasya
7,77	1,29	-32	2 957 830	8,71	7,47	1,24	Ankara
3,71	3,23	33	798 365	6,82	3,64	3,17	Antalya
11,18	-5,25	-51	201 879	6,08	11,46	-5,38	Artvin
5,32	1,46	15	670 807	6,47	5,08	1,40	Aydın
6,03	0,39	4	827 667	6,46	6,07	0,39	Balıkesir
8,62	0,78	8	146 283	8,98	8,23	0,75	Bilecik
8,26	-4,51	-44	200 220	3,85	8,49	-4,64	Bingöl
8,28	-3,77	-37	243 213	4,55	8,35	-3,80	Bitlis
6,65	-1,09	-11	452 061	5,51	6,59	-1,08	Bolu
7,46	-1,80	-18	224 473	5,66	7,46	-1,80	Burdur
3,96	4,03	41	1 193 892	7,88	3,91	3,97	Bursa
7,20	-0,49	-5	382 827	6,52	7,00	-0,48	Çanakkale
11,54	-3,89	-38	233 058	7,72	11,64	-3,92	Çankırı
7,10	-3,31	-33	519 651	3,90	7,31	-3,41	Çorum
4,92	0,35	3	596 479	5,33	4,98	0,35	Denizli
6,81	-1,62	-16	775 147	5,19	6,81	-1,62	Diyarbakır
8,81	-1,66	-16	356 755	6,66	8,20	-1,55	Edirne
8,74	-3,21	-32	422 971	5,58	8,82	-3,23	Elazığ
12,51	-4,64	-45	265 242	7,40	11,77	-4,37	Erzincan
10,74	-6,70	-65	732 163	4,02	10,67	-6,66	Erzurum
6,83	1,59	16	540 912	8,32	6,75	1,57	Eskişehir
5,01	-0,52	-5	820 662	4,51	5,03	-0,52	Gaziantep
9,32	-4,44	-43	441 391	4,98	9,50	-4,52	Giresun
10,60	-5,57	-54	245 375	5,19	10,92	-5,74	Gümüşhane
4,56	-0,77	-8	145 771	3,57	4,30	-0,72	Hakkari
4,08	0,57	6	858 774	4,62	4,05	0,57	Hatay
7,06	-1,55	-15	342 990	5,34	6,84	-1,50	Isparta
4,40	5,49	56	911 916	9,80	4,36	5,44	İçel
5,51	5,87	60	5 262 860	10,96	5,30	5,65	İstanbul
5,60	4,11	42	2 104 630	9,23	5,33	3,90	İzmir
12,16	-8,11	-78	618 358	4,08	12,23	-8,15	Kars
8,53	-2,73	-27	400 054	5,90	8,67	-2,77	Kastamonu
6,47	-0,69	-7	753 994	5,71	6,39	-0,68	Kayseri

3. illerin 1980-1985 döneminde aldığı, verdiği ve net göç (devam)

1985 Yılı daimi ikametgahı	1985 Yılı daimi ikametgah nüfusu (1)	Aldığı Göç (2)	Verdiği Göç (2)	Net Göç (2)	Aldığı göçün daimi ikametgah nüfusu içindeki oranı %
Kırklareli	251 935	21 301	23 553	- 2 252	8,45
Kırşehir	226 936	15 034	21 114	- 6 080	6,62
Kocaeli	636 866	80 410	39 123	41 287	12,63
Konya	1 555 448	61 478	72 101	- 10 623	3,95
Kütahya	479 856	23 390	23 353	37	4,87
Malatya	582 007	33 149	46 093	- 12 944	5,70
Manisa	918 302	48 113	41 614	6 499	5,24
K.Maraş	733 252	25 181	35 681	- 10 500	3,43
Mardin	551 803	22 620	40 115	- 17 495	4,10
Muğla	436 787	23 742	20 684	3 058	5,44
Muş	283 438	11 237	25 583	- 14 346	3,96
Nevşehir	240 734	15 664	17 063	- 1 399	6,51
Niğde	488 700	18 876	30 043	- 11 167	3,86
Ordu	689 804	20 916	45 146	- 24 230	3,03
Rize	339 902	21 662	32 919	- 11 257	6,37
Sakarya	538 216	36 857	29 775	7 082	6,85
Samsun	985 215	38 687	52 396	- 13 709	3,93
Siirt	428 080	18 217	36 449	- 18 232	4,26
Sinop	249 503	12 043	21 820	- 9 777	4,83
Sivas	671 190	31 331	69 018	- 37 687	4,67
Tekirdağ	335 542	31 066	27 628	3 438	9,26
Tokat	605 864	22 060	38 842	- 16 782	3,64
Trabzon	702 700	25 821	51 317	- 25 496	3,67
Tunceli	134 747	8 489	26 286	- 17 797	6,30
Şanlıurfa	687 068	27 559	42 068	- 14 509	4,01
Uşak	244 933	11 026	13 935	- 2 909	4,50
Van	450 377	15 506	27 500	- 11 994	3,44
Yozgat	479 758	20 020	34 299	- 14 279	4,17
Zonguldak	918 089	29 219	47 770	- 18 551	3,18

(1) 1985 Sayım günündeki daimi ikametgah nüfusu içinde, 1985 daimi ikametgahı (il bazında) bilinmeyenleri kapsamamaktadır.

(2) Göç analizlerinde (Aldığı, Verdiği, Net göç) 1980 ve 1985 sayım günündeki daimi ikametgahı (il bazında) bilinmeyenleri kapsamamaktadır.

(3) Toplam nüfus 5 ve daha yukarı yaştaki nüfus olup, yaşı bilinmeyenler kapsamamıştır.

Verdiği çün daimi ikametgah nüfusu içindeki oranı %	Net büçün daimi ikametgah nüfusu içindeki oranı %	Net göç Hızı %0	1985 Yılı toplam nüfusu (3)	Aldığı göçün toplam nüfus içindeki oranı %	Verdiği göçün toplam nüfus içindeki oranı %	Net göçün toplam nüfus içindeki oranı %	1985 Yılı daimi ikametgahı
9,35	-0,89	-9	272 377	7,82	8,65	-0,83	Kırklareli
9,30	-2,68	-26	225 909	6,65	9,35	-2,69	Kırşehir
6,14	6,48	67	658 259	12,22	5,94	6,27	Kocaeli
4,64	-0,68	-7	1 544 377	3,98	4,67	-0,69	Konya
4,87	0,01	0	482 984	4,84	4,84	0,01	Kütahya
7,92	-2,22	-22	580 302	5,71	7,94	-2,23	Malatya
4,53	0,71	7	943 463	5,10	4,41	0,69	Manisa
4,87	-1,43	-14	716 823	3,51	4,98	-1,46	K.Maraş
7,27	-3,17	-31	530 048	4,27	7,57	-3,30	Mardin
4,74	0,70	7	440 874	5,39	4,69	0,69	Muğla
9,03	-5,06	-49	275 579	4,08	9,28	-5,21	Muş
7,09	-0,58	-6	243 553	6,43	7,01	-0,57	Nevşehir
6,15	-2,29	-23	482 747	3,91	6,22	-2,31	Niğde
6,54	-3,51	-35	660 646	3,17	6,83	-3,67	Ordu
9,68	-3,31	-33	335 609	6,45	9,81	-3,35	Rize
5,53	1,32	13	545 180	6,76	5,46	1,30	Sakarya
5,32	-1,39	-14	965 723	4,01	5,43	-1,42	Samsun
8,51	-4,26	-42	416 955	4,37	8,74	-4,37	Siirt
8,75	-3,92	-38	243 826	4,94	8,95	-4,01	Sinop
10,28	-5,61	-55	671 339	4,67	10,28	-5,61	Sivas
8,23	1,02	10	366 896	8,47	7,53	0,94	Tekirdağ
6,41	-2,77	-27	588 679	3,75	6,60	-2,85	Tokat
7,30	-3,63	-36	694 282	3,72	7,39	-3,67	Trabzon
19,51	-13,21	-124	131 111	6,47	20,05	-13,57	Tunceli
6,12	-2,11	-21	657 657	4,19	6,40	-2,21	Şanlıurfa
5,69	-1,19	-12	241 350	4,57	5,77	-1,21	Uşak
6,11	-2,66	-26	441 299	3,51	6,23	-2,72	Van
7,15	-2,98	-29	469 697	4,26	7,30	-3,04	Yozgat
5,20	-2,02	-20	913 954	3,20	5,23	-2,03	Zonguldak

4. İllerin, 1980-1985 dönemi için net göç hızına göre sıralanması

1985 Yılı daimi ikametgah nüfusu (1)	Aldığı Göç (2)	Verdiği Göç (2)	Net Göç (2)	Aldığı göçün daimi ikametgah nüfusu içindeki oranı %	
Koçaeli	636 866	80 410	39 123	41 287	12,63
İstanbul	5 068 512	576 782	279 184	297 598	11,38
İçel	902 570	89 342	39 749	49 593	9,90
İzmir	2 000 733	194 245	112 072	82 173	9,71
Bursa	1 178 179	94 085	46 651	47 434	7,99
Antalya	784 764	54 427	29 088	25 339	6,94
Adana	1 463 546	99 672	75 843	23 829	6,81
Eskişehir	534 390	44 995	36 489	8 506	8,42
Aydın	640 666	43 421	34 056	9 365	6,78
Sakarya	538 216	36 857	29 775	7 082	6,85
Ankara	2 843 732	257 516	220 885	36 631	9,06
Tekirdağ	335 542	31 066	27 628	3 438	9,26
Bilecik	139 715	13 136	12 041	1 095	9,40
Manisa	918 302	48 113	41 614	6 499	5,24
Muğla	436 787	23 742	20 684	3 058	5,44
Hatay	852 168	39 667	34 798	4 869	4,65
Balıkesir	833 715	53 501	50 241	3 260	6,42
Denizli	603 467	31 811	29 716	2 095	5,27
Kütahya	479 856	23 390	23 353	37	4,87
Çanakkale	372 113	24 974	26 808	- 1 834	6,71
Gaziantep	823 192	37 007	41 263	- 4 256	4,50
Nevşehir	240 734	15 664	17 063	- 1 399	6,51
Konya	1 555 448	61 478	72 101	- 10 623	3,95
Kayseri	744 777	43 071	48 216	- 5 145	5,78
Hakkari	137 410	5 211	6 263	- 1 052	3,79
Kırklareli	251 935	21 301	23 553	- 2 252	8,45
Bolu	448 514	24 909	29 811	- 4 902	5,55
Uşak	244 933	11 026	13 935	- 2 909	4,50
Samsun	985 215	38 687	52 396	- 13 709	3,93
K.Maraş	733 252	25 181	35 681	- 10 500	3,43
Isparta	332 505	18 323	23 471	- 5 148	5,51
Diyarbakır	774 782	40 225	52 775	- 12 550	5,19
Edirne	332 316	23 754	29 269	- 5 515	7,15
Burdur	224 668	12 706	16 751	- 4 045	5,66
Zonguldak	918 089	29 219	47 770	- 18 551	3,18
Şanlıurfa	687 068	27 559	42 068	- 14 509	4,01
Malatya	582 007	33 149	46 093	- 12 944	5,70
Niğde	488 700	18 876	30 043	- 11 167	3,86
Van	450 377	15 506	27 500	- 11 994	3,44
Kırşehir	226 936	15 034	21 114	- 6 080	6,62
Afyon	591 232	21 663	37 518	- 15 855	3,66

Verdiği göçün daimi ikametgah nüfusu içindeki oranı %	Net göçün daimi ikametgah nüfusu içindeki oranı %	Net göç Hızı %0	1985 Yılı toplam nüfusu	Aldığı göçün toplam nüfusu içindeki oranı %	Verdiği göçün toplam nüfusu içindeki oranı %	Net göçün toplam nüfusu içindeki oranı %	1985 Yılı daimi ikametgahı
6,14	6,48	67	658 259	12,22	5,94	6,27	Kocaeli
5,51	5,87	60	5 262 860	10,96	5,30	5,65	İstanbul
4,40	5,49	56	911 916	9,80	4,36	5,44	İçel
5,60	4,11	42	2 108 230	9,21	5,32	3,90	İzmir
3,96	4,03	41	1 193 892	7,88	3,91	3,97	Bursa
3,71	3,23	33	798 365	6,82	3,64	3,17	Antalya
5,18	1,63	16	1 497 516	6,66	5,06	1,59	Adana
6,83	1,59	16	540 912	8,32	6,75	1,57	Eskişehir
5,32	1,46	15	670 807	6,47	5,08	1,40	Aydın
5,53	1,32	13	545 180	6,76	5,46	1,30	Sakarya
7,77	1,29	13	2 957 830	8,71	7,47	1,24	Ankara
8,23	1,02	10	366 946	8,47	7,53	0,94	Tekirdağ
8,62	0,78	8	146 283	8,98	8,23	0,75	Bilecik
4,53	0,71	7	943 463	5,10	4,41	0,69	Manisa
4,74	0,70	7	440 874	5,39	4,69	0,69	Muğla
4,08	0,57	6	858 774	4,62	4,05	0,57	Hatay
6,03	0,39	4	827 667	6,46	6,07	0,39	Balıkesir
4,92	0,35	3	596 479	5,33	4,98	0,35	Denizli
4,87	0,01	0	482 984	4,84	4,84	0,01	Kütahya
7,20	-0,49	-5	382 827	6,52	7,00	-0,48	Çanakkale
5,01	-0,52	-5	820 662	4,51	5,03	-0,52	Gaziantep
7,09	-0,58	-6	243 553	6,43	7,01	-0,57	Nevşehir
4,64	-0,68	-7	1 544 377	3,98	4,67	-0,69	Konya
6,47	-0,69	-7	753 994	5,71	6,39	-0,68	Kayseri
4,56	-0,77	-8	145 771	3,57	4,30	-0,72	Hakkari
9,35	-0,89	-9	272 377	7,82	8,65	-0,83	Kırklareli
6,65	-1,09	-11	452 061	5,51	6,59	-1,08	Bolu
5,69	-1,19	-12	241 350	4,57	5,77	-1,21	Uşak
5,32	-1,39	-14	965 723	4,01	5,43	-1,42	Samsun
4,87	-1,43	-14	716 823	3,51	4,98	-1,46	K.Maraş
7,06	-1,55	-15	342 990	5,34	6,84	-1,50	Isparta
6,81	-1,62	-16	775 147	5,19	6,81	-1,62	Diyarbakır
8,81	-1,66	-16	356 755	6,66	8,20	-1,55	Edirne
7,46	-1,80	-18	224 473	5,66	7,46	-1,80	Burdur
5,20	-2,02	-20	913 954	3,20	5,23	-2,03	Zonguldak
6,12	-2,11	-21	657 657	4,19	6,40	-2,21	Şanlıurfa
7,92	-2,22	-22	580 302	5,71	7,94	-2,23	Malatya
6,15	-2,29	-23	482 747	3,91	6,22	-2,31	Niğde
6,11	-2,66	-26	441 299	3,51	6,23	-2,72	Van
9,30	-2,68	-26	225 909	6,65	9,35	-2,69	Kırşehir
6,35	-2,68	-26	583 736	3,71	6,43	-2,72	Afyon

4. İllerin, 1980-1985 dönemi için net göç hızına göre sıralanması (devam)

1985 Yılı daimi ikametgah nüfusu (1)	Aldığı Göç (2)	Verdiği Göç (2)	Net Göç (2)	Aldığı göçün daimi ikametgah nüfusu içindeki oranı %	
Kastamonu	406 509	23 590	34 684	- 11 094	5,80
Tokat	605 864	22 060	38 842	- 16 782	3,64
Yozgat	479 758	20 020	34 299	- 14 279	4,17
Mardin	551 803	22 620	40 115	- 17 495	4,10
Elazığ	426 601	23 619	37 302	- 13 683	5,54
Amasya	317 179	17 096	27 559	- 10 463	5,39
Rize	339 902	21 662	32 919	- 11 257	6,37
Çorum	534 658	20 257	37 969	- 17 712	3,79
Ordu	689 804	20 916	45 146	- 24 230	3,03
Adıyaman	378 092	14 552	28 166	- 13 614	3,85
Trabzon	702 700	25 821	51 317	- 25 496	3,67
Bitlis	245 287	11 070	20 310	- 9 240	4,51
Çankırı	235 092	18 001	27 136	- 9 135	7,66
Sinop	249 503	12 043	21 820	- 9 777	4,83
Siirt	428 080	18 217	36 449	- 18 232	4,26
Giresun	449 706	21 962	41 917	- 19 955	4,88
Bingöl	205 716	7 703	16 989	- 9 286	3,74
Erzincan	249 424	19 628	31 211	- 11 583	7,87
Muş	283 438	11 237	25 583	- 14 346	3,96
Artvin	206 880	12 276	23 131	- 10 855	5,93
Ağrı	345 873	13 662	32 667	- 19 005	3,95
Gümüşhane	252 891	12 724	26 799	- 14 075	5,03
Sivas	671 190	31 331	69 018	- 37 687	4,67
Erzurum	727 608	29 407	78 152	- 48 745	4,04
Kars	621 799	25 209	75 635	- 50 426	4,05
Tunceli	134 747	8 489	26 286	- 17 797	6,30

(1) 1985 Sayım günündeki daimi ikametgah nüfusu içinde, 1985 daimi ikametgahı (il bazında) bilinmeyenleri kapsamamaktadır.

(2) Göç analizlerinde (Aldığı, Verdiği, Net göç) 1980 ve 1985 sayım günündeki daimi ikametgahı (il bazında) bilinmeyenleri kapsamamaktadır.

Verdiği göçün daimi ikametgah nüfusu içindeki oranı %	Net göçün daimi ikametgah nüfusu içindeki oranı %	Net göç Hızı %0	1985 Yılı toplam nüfusu	Aldığı göçün toplam nüfus içindeki oranı %	Verdiği göçün toplam nüfus içindeki oranı %	Net göçün toplam nüfus içindeki oranı %	1985 Yılı daimi ikametgahı
8,53	-2,73	-27	400 054	5,90	8,67	-2,77	Kastamonu
6,41	-2,77	-27	588 679	3,75	6,60	-2,85	Tokat
7,15	-2,98	-29	469 697	4,26	7,30	-3,04	Yozgat
7,27	-3,17	-31	530 048	4,27	7,57	-3,30	Mardin
8,74	-3,21	-32	422 971	5,58	8,82	-3,23	Elazığ
8,69	-3,30	-32	317 197	5,39	8,69	-3,30	Amasya
9,68	-3,31	-33	335 609	6,45	9,81	-3,35	Rize
7,10	-3,31	-33	519 651	3,90	7,31	-3,41	Çorum
6,54	-3,51	-35	660 646	3,17	6,83	-3,67	Ordu
7,45	-3,60	-35	358 361	4,06	7,86	-3,80	Adıyaman
7,30	-3,63	-36	694 282	3,72	7,39	-3,67	Trabzon
8,28	-3,77	-37	243 213	4,55	8,35	-3,80	Bittis
11,54	-3,89	-38	233 058	7,72	11,64	-3,92	Çankırı
8,75	-3,92	-38	243 826	4,94	8,95	-4,01	Sinop
8,51	-4,26	-42	416 955	4,37	8,74	-4,37	Siirt
9,32	-4,44	-43	441 391	4,98	9,50	-4,52	Giresun
8,26	-4,51	-44	200 220	3,85	8,49	-4,64	Bingöl
12,51	-4,64	-45	265 242	7,40	11,77	-4,37	Erzincan
9,03	-5,06	-49	303 279	3,71	8,44	-4,73	Muş
11,18	-5,25	-51	201 879	6,08	11,46	-5,38	Artvin
9,44	-5,49	-53	344 162	3,97	9,49	-5,52	Ağrı
10,60	-5,57	-54	245 375	5,19	10,92	-5,74	Gümüşhane
10,28	-5,61	-55	671 339	4,67	10,28	-5,61	Sivas
10,74	-6,70	-65	732 163	4,02	10,67	-6,66	Erzurum
12,16	-8,11	-78	618 358	4,08	12,23	-8,15	Kars
19,51	-13,21	-124	131 111	6,47	20,05	-13,57	Tunceli

5. 1980-1985, 1985-1990 Dönemi itibariyle bölgelerin aldığı, verdiği ve net göç

Bölge	1980-1985						Net göç hızı %0
	1985 daimi ikametgah nüfusu	Aldığı göç	Aldığı göç hızı %0	Verdiği göç	Verdiği göç hızı %C	Net Göç	
Toplam	44 078 033	2 040 842	46	2 040 842	46	0	0
I. Bölge	13 710 562	901 946	66	411 216	30	490 730	36
II. Bölge	5 820 200	296 575	51	203 336	35	93 239	16
III. Bölge	10 394 339	406 531	39	476 350	46	-69 819	- 7
IV. Bölge	5 265 487	167 188	32	322 575	61	-155 387	- 29
V. Bölge	8 887 445	268 602	30	627 365	71	-358 763	- 40

5. 1980-1985, 1985-1990 Dönemi itibariyle bölgelerin aldığı, verdiği ve net göç (devam)

Bölge	1985-1990						Net Göç Hızı %0
	1990 daimi ikametgah nüfusu	Aldığı göç	Aldığı göç hızı %0	Verdiği göç	Verdiği göç hızı %C	Net Göç	
Toplam	49 986 117	2 966 673	59	2 966 673	59	0	0
I. Bölge	16 345 907	1 518 669	93	483 631	30	1 035 038	65
II. Bölge	6 891 451	450 925	65	270 645	39	180 280	27
III. Bölge	11 470 858	485 711	42	670 555	58	- 184 844	- 16
IV. Bölge	5 475 966	202 228	37	523 919	96	- 321 691	- 57
V. Bölge	9 801 935	309 140	32	1 017 923	104	- 708 783	- 70

I. Bölge : Aydın, Balıkesir, Bursa, Çanakkale, Denizli, Edirne, İstanbul, İzmir, Kırklareli, Kocaeli, Manisa, Tekirdağ.

II. Bölge : Adana, Antalya, Burdur, Gaziantep, Hatay, Isparta, İçel, Muğla.

III. Bölge : Afyon, Ankara, Bilecik, Bolu, Çankırı, Çorum, Eskişehir, Kayseri, Kırşehir, Konya, Niğde, To Yozgat Aksaray, Karaman, Kırıkkale.

IV. Bölge : Amasya, Artvin, Giresun, Kastamonu, Ordu, Rize, Samsun, Sinop, Trabzon, Zonguldak, Ba

V. Bölge : Adıyaman, Ağrı, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Gümüşhane, Hakkari, Malatya, Kahramanmaraş, Mardin, Muş, Siirt, Sivas, Tunceli, Şanlıurfa, Van, Baybu Şırnak, Ardahan.

6. Sayım dönemleri arasında yerleşim birimlerine göre göç ve göç oranları

Yerleşim birimleri	1980-1985 (1)	1985-1990 (1)	1980-1985 (2)	1985-1990 (2)
Toplam	3 819 911 100,00	5 402 690 100,00	2 885 299 100,00	4 064 902 100,00
Şehirden şehire %	2 146 110 56,18	3 359 357 62,18	1 885 689 65,36	2 872 788 70,67
Köyden şehire %	860 438 22,53	969 871 17,95	378 971 13,13	420 246 10,34
Şehirden köye %	490 653 12,84	680 527 12,60	297 929 10,33	378 933 9,32
Köyden köye %	322 710 8,45	392 935 7,27	322 710 11,18	392 935 9,67

(1) İllerin kendi ili içindeki yerleşim birimi değişikliğinde kapsar. Yerleşim yeri bilinmeye kapsamaz.

Şehirden şehire olan göç; Kendi il merkezinden ilçe merkezlerine, kendi ilçe merkez il merkezine, diğer illerin merkezlerinden, diğer illerin ilçelerinden

Köyden şehire olan göç; Kendi illinin köylerinden ve diğer illerin köylerinden

Şehirden köye olan göç; Kendi illinin şehirden ve diğer illerin şehirlerinden

Köyden köye olan göç; Diğer illerin köylerinden

(2) İller arası olan göçtür. İlin kendi ili içindeki yerleşim birimi değişikliğini kapsamaz.

Şehirden şehire olan göç; Diğer illerin merkezlerinden ve diğer illerin ilçelerinden

Köyden şehire olan göç; Diğer illerin köylerinden

Şehirden köye olan göç; Diğer illerin şehirlerinden

Köyden köye olan göç; Diğer illerin köylerinden

GÖÇ, NEDENLER VE SONUÇLAR

Oturum Başkanları
Prof. Dr. Ayşe ÖNCÜ
Prof. Dr. Nilgün ÇELEBİ

Prof. Dr. Aytül KASAPOĞLU

Karayollarının Teknoji ve Çevre Etkileşimi: Arazi Kullanımı ve Nüfus Hareketleri

Doç. Dr. Yıldız ECEVİT

Kalkınma Projelerinin Önemli Bir Sonuç Olarak Göç: Boyabat Barajı Örneği

Yrd. Doç Dr. Nurgün OKTİK

Köyün Çekiciliği - Kentin iticiliği

Yrd. Doç. Dr. Gülsen DEMİR

Göç Nedenleri ve Göçenlerin Beklentilerindeki Gerçekleşme Durumu: Bolu İli Kırısıcık İlçesi Örneği

Yrd.Doç. Dr. Esmâ DURUGÖNÜL

Sosyal Değişme, Göç ve Sosyal Hareketler

Dr. Meral DİNÇER

Göç Doğal Kaynaklar İlişisini Çevre Güvenliği Açısından Bir Bakış

Dr. Mustafa GÜNDÜZ

Terör ve Göç

Ar. Gör. Nalan YETİM

GÖÇ, NEDENLER VE SONUÇLAR

KARAYOLLARI (TEKNOLOJİ) VE ÇEVRE ETKİLEŞİMİ : ARAZI KULLANIMI NÜFUS HAREKETLERİ

Prof.Dr.Aytül KASAPOĞLU*

Giriş

Sosyolojide toplumsal değişimin geleneksel olarak zaman boyutunda ele alındığı ve sosyoloji ile tarih arasında çok sıkı bir ilişkinin bulunduğu bir gerçektir. Buna karşılık son yıllarda mekan değişkeninin analizlere katıldığı, dolayısıyla sosyoloji ile coğrafyanın da yakından ilişkili olduğu savları giderek dikkat çekmektedir. Oysa sosyoloji tarihi incelendiğinde, örneğin Marxism' in beşeri coğrafya(human geography) konusunu, toplumsal varlığın temel yapısal koşulları arasında görmediğine dair bir çok kanıt bulunmaktadır. Marxist coğrafyacılar da, kentsel eşitsizlik ve yoksulluk gibi konuları analiz ederken, bu tür sorunlara yol açan faktörler olarak, yerel ve ulusal yönetim politikalarını ve mali kurumların aktivitelerini sıralamışlardır. Aslında Marxist yaklaşımın beşeri coğrafyaya bakışının temelinde, uzam bilimlerinin(spatial sciences) sınırlılığı hakkındaki eleştirisi yatmaktadır.Mekan üzerindeki sosyo-ekonomik ve politik koşulların etkisinin gözardı edilmesine karşı olan Marxistler, daha çok farklı sosyo-ekonomik koşullar altında toplumda ortaya çıkan değişmelerin önemini vurgulamaktadır. Sonuç olarak, doğa bilimleri ve coğrafyanın analizleriyle tatmin olmamakta ve coğrafik araştırmalarda sosyal faktörlerin önemsenmesini alternatif yaklaşım olarak savunmaktadırlar. Coğrafyacıların kentsel mekanlardaki eşitsizlikleri, konut koşulları veya yerel çevresel niteliklerle açıklamaları yetersiz kaldığı için daha sonra Marxist görüşü inceleyen radikal coğrafyacılar, özellikle toplumu refah, mülkiyet ve güç açısından eşitsiz parçalara bölen kapitalist sistemden kaynaklanan açıklamalara yer vermeye başlamışlardır (Croke, Philo ve Saler,1991:28-29).

Son yıllarda 'Hümanistik' coğrafya akımı gelişerek, insanı tüm incelemelerinin temeline koymaya başlamıştır.Böylelikle coğrafyanın insansız niteliğine karşı bilinçli bir karşı koyma hareketi başlamıştır.Hümanistik coğrafya akımının beşeri (human) coğrafyaya yaptığı en büyük katkı yalnızca araştırmacıların insanların üzerinde yaşadıkları mekanla ilgili fenomenolojik ve existansiyal ilişkilerini görmelerini sağlamak olmamıştır.Coğrafyacıların, her tür insanın gündelik ve oldukça mahrem sayılan konularıyla ilgilenen çok sayıda araştırma yapmasına da katkı yapmıştır .Gündelik yaşamın coğrafyanın çalışma objesi olması nedeniyle bugün artık sosyal ve kültürel coğrafya dalları ortaya çıkmıştır (Clove ve diğ.,1991:82).

Yapı ve bireyi biraya getiren Giddens'in "Yapılaşma Kuramı" (Structuration Theory)'ında ilk önceleri 'zaman' ve 'mekan' temel örgütleyici ilkeler olmuştur. Daha sonra Giddens kuramını geliştirdikçe zaman ve mekan, kuramın bütünleyici öğeleri olmuştur. Gerek birey gerekse insanoğlunun tümü için vazgeçilmez şey eylemde bulunmaktır. İnsanlar yemek yemek, çalışmak, arkadaş bulmak için zaman içinde ve mekan üzerinde hareket etmek zorundadırlar. İşte zaman ve coğrafya, birey ve yapının buluşmasına, dolayısıyla da bu ilişkinin kavramlaştırılmasına olanak sağladığı için önem kazanmaktadır.

Zaman-coğrafya , hem zaman ve mekan içinde hareket eden bireyi izlememizi hem de aynı zamanda onun sosyal, ekonomik, kültürel ve politik koşullar tarafından yönlendirilen ve belirli yollar ve yerler arasında geçen düzenli hareketlerini , zaman-mekan yapısı içinde anlamlandırmamızı sağladığı için önem taşımaktadır(Cloke ve diğ. 1991:109).

Son olarak Realist filozof Bhaskar'ın konuya ilişkin düşünceleri ile beşeri coğrafyaya Realist Yaklaşım'ın katkıları olmuştur. Bhaskar'a göre, gerçek bir dünya vardır. Fakat bu dünyanın bazı çok önemli bölümleri hemen dışarıdan gözlenebilecek nitelikte değildir. Bu deneyimler, sistemler ve yapılar doğrudan ölçülemeyebilirler ;ama bir şekilde vardırlar ve insan yaşamında ortaya çıkarlar. Realist projenin beşeri coğrafyaya doğrudan ilgili en önemli katkısı, sosyal sistemi anlamada mekanın önemine işaret etmesidir. Onlar pozitivist araştırmaları ve büyük teori kurma çabalarını reddetmeleriyle dikkat çekmektedirler(Cloke, 1991:133).

Karayolları ve Nüfus Hareketleri

Sosyal bilimlerin en temel kavramlarından biri toplumsal değişimdir. Toplumsal değişmeye yol açan faktörlerin başında ise nüfus ve teknoloji gelmektedir. Bu bağlamda karayolları, teknolojik değişme aracı olarak, insanları ve onların yoğun şekilde yaşadıkları kentleri, nüfus hareketlerine yol açarak etkileyebilmektedir. Sosyal bilimlerin giderek ilgisini çeken konu disiplinlerarası çalışmayı gerektirmekte, karayolları inşasından sorumlu mühendisler, kent planlamacıları, sosyologlar ve iktisatçılar işbirliğine girmektedirler. Bunun güzel bir örneği T.C. Karayolları Genel Müdürlüğü: Yollar Türk Milli Komitesi, Sosyo-Ekonomik Çevre Alt Komisyonu'nun çalışmalarında verilmektedir. Nitekim, bu bildiri de Sosyoloji Derneğini temsilen çalışmalara katılma sonucu ortaya çıkmıştır denilebilir. Sosyologlar için oldukça yeni bir alan olan karayollarının , sosyo-ekonomik çevreye olan etkilerinin değerlendirilmesinde nasıl bir yol izleneceği, uygun veri toplama araçlarının neler olduğu konularındaki taleplerin karşılanabilmesi için hazırlıklar yapılmakta; sosyologlara yeni bir çalışma alanı sunulmaktadır.

Günümüzde karayollarının iyileşmesi ve genişlemesi, seyahat edenleri çekmekte ya da diğer ulaşım olanaklarından daha fazla talep yaratarak, trafiğin artmasına yol açmaktadır. Karayollarındaki her kapasite artışı, ek motorlu taşıt aracı ve dolayısıyla hava kalitesinde düşme ve enerji tüketiminde artış demektir (Bkz. Şekil 1). Yüzeysel olarak fiziksel ya da mekanik olarak algılanan ilişkinin aslında, insanların seyahat etme veya kent dışında daha büyük evlerde yaşama isteği gibi sosyal içerikli tutum ve davranışlardan etkilendiği gözlenmektedir. Bu bağlamda karayolları ile arazi kullanımı(land use) ilişkisi önemli bir konu olarak

gündeme gelmektedir. Tüm bunlar, sosyal faktörleri ihmal edilemeyecek derecede ön plana çıkarmakta, ve analiz dışı tutulduklarında tüm çabalar anlamını yitirebilmektedir. Ancak çok değişkenli analizlerin metodolojik güçlükler taşıdıkları ve etkilerini uzun yıllar sonra gösteren değişkenlerin değerlendirilmesinin zaman alıcı olduğu ve karmaşık süreçlerin incelenmesini zorunlu kıldığı hiçbirzaman unutulmamalıdır.

Yukarıda belirtilenler ışığında, en kritik sorulardan biri, A ve B noktaları arasındaki yolun iyileştirilmesi veya yeni yol yapımı, nüfus artışına yol açar mı? Yoksa nüfus artış beklentisi ve talebi yolu genişletme ya da iyileştirme baskısı mı yaratmaktadır?. Bu tür bir sorunun mevcut kuram ve araştırmalarla yanıtlanması pek mümkün görünmemektedir. Bunun temel nedeni, araştırmaların çok karmaşık süreçleri içermesi gereğidir. Örneğin, 1985 yılında yapılan Muğla -Kale Karayolu örneğinde konu incelendiğinde, yol üzerindeki 10 yerleşim yerinden beşinde hane sayısı bazında önemli artışlar olduğu gözlenmektedir (Hane sayısı yeni gelenleri , dolayısıyla göç edenleri gösterdiği için tercih edilmiştir). Ancak hemen belirtmelidir ki, yerleşim birimlerindeki nüfus artışının tek nedeni karayolu değildir. Nitekim, Muğla valiliğinden alınan bilgilere göre, nüfusun en fazla arttığı yerleşim birimlerinden biri olan Köteklide, Muğla Üniversitesi, Köteklî Kampüsü inşaatı sürmektedir. Burada pek yakında 500 kişilik Milli Piyango Kız Öğrenci Yurdu açılacaktır. Tüm bu veriler ışığında Muğla- Kale yolunun sosyo-ekonomik çevreye etkisinin ne olduğunu tam olarak değerlendirmek oldukça güçleşmektedir. Kaldı ki aynı yol üzerinde 10 yıllık süre içinde nüfusunda , doğal artış dışında göç yoluyla artış olmayan diğer beş yerleşim birimindeki durumun da açıklanması için daha ileri analizlere gereksinme olduğu açıktır.

Karayolları'nın (Ulaşım Sistemi'nin) Etkileri

Karayolları ulaşım sistemi etkileri Şekil 2'de şematik olarak gösterilmiştir. Şemanın incelenmesi sonucunda, fiziksel/dış çevre ile toplumsal maliyetlerin karşılıklı ilişki içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Diğer bir ifade ile, hava kirliliği, gürültü, su kirliliği, elektro-magnetik alanlar ve tehlikeli maddeler fiziksel çevre olarak kavramlaştırılmakta ve bunların arazi kullanımı, toplumun bölünmesi, enerji maliyeti, güvenlik ve izdiham gibi sosyal maliyetlerle ilişkisi kurulmaktadır. Şekilde ayrıca zarara yol açan nedenler/etkilerin, maliyetini en aza indirebilmekte izlenmesi gereken stratejilere yer verilmektedir.

Yukarıda sözü edilen genel çerçevenin tüm aşamalarını örneklendirebilmek amacıyla, toplumsal maliyetler alanından yalnızca biri; "arazi kullanımı" seçilmiş ve aşağıda verilmiştir (Federal Railroad Administration Office of Policy, 1993).

Ulaşım-Arazi Kullanımı (Land Use) İlişkisi

Aslında arazi kullanımının da çevresel etkileri bulunmakla birlikte, ulaşımın arazi kullanımı üzerinde önemli sosyo-ekonomik etkileri vardır. Kentsel bölgelerde ulaşım olanakları (limanlar, otobanlar, park yerleri, tamir/bakım yerleri, demiryolları ve havaalanları) özel/değerli alanları gerektirir.

A. Nedenler (causes)

ATIKLAR İÇİN DOĞRUDAN VEYA DOLAYLI
ARAZİ KULLANIMI (NEDENİYLE)

Etkiler (effects)

EV VE İŞYERLERİNİN TAŞINMASI

YAYA VE BİSİKLET SÜRÜCÜLERE ETK.

*TARİHSEL/KÜLTÜREL/ARKEOLOJİK DİNLENME
YERLERİ/PARKLARI tehdit eder; bu kaynakların
kullanımını, arazi olarak "ETKİLER"

*KONUT-SANAYİ-TİCARET gelişimini teşvik eder.

*TİCARET VE ULAŞIM OLANAKLARININ GELİŞİM
KARARLARINI ETKİLEYEREK DAĞINIK VEYA
TOPLU ARAZİ KULLANIMINI ETKİLER

B.Zararları Azaltma/Düşürme Stratejileri

1. Kaynak Sınırlaması/Azaltılması

* VAROLAN KAYNAKLARIN DAHA ETKİN KULLANIMI İÇİN :

ARAZİDE NÜFUS YOĞUNLUĞUNU TEŞVİK;

KONUT-TİCARET ve UYGUN SANAYİİ BİRARAYA GETİRMEK

ALIŞVERİŞ MERKEZLERİNDE BAKIM SERVİSLERİ AÇMAK

TRANSİT DURAKLARDA DÜKKANLAR AÇMAK

* DAĞINIK YERLEŞİMİ SINIRLAMAK ;

BUNU TEŞVİK EDEN ALT-YAPI İYİLEŞTİRMELERİNDEN VAZGEÇMEK

2. Önlemler

*TOPLUMUN BÖLÜNMESİNİ EN AZA İNDİREN ULAŞIM GÜZERGAHI

*EN AZ GEÇİŞLİ BİÇİMİN SEÇİLMESİ/ İZİNSİZ GEÇİŞLERİN ÖNLENMESİ

*ORTAK ARAZİ KULLANIMINDAN DOĞAN HUKUKSAL ÇATIŞMALARI
AZALTMAK

*ARAZİ KULLANIMI VE ULAŞIM PLANLAMASINI GELİŞTİRMEK

-ETKİLİ ULAŞIM İÇİN TOPLUMUN ÖRGÜTLENMESİ

-TRANSİT NOKTALARA YÜRÜME MESAFESİNİ EN AZA İNDİRMEK

3. Azaltma

ULAŞIMIN ETKİLERİNİ AZALTMAK İÇİN TAMPON DÜZENLEMELER

*SESE DAYANIKLI / ÇİFT PENCERELİ BINALAR VE EVLER

C . Maliyet Stratejileri

1. Zararın Tüm Maliyetinin Tahmini

* MAHALLİN ULAŞIM OLANAKLARI İÇİN GEREKLİ DOĞRUDAN MALİYET

*ULAŞIM İÇİN KULLANIM SONUCU TAHMİNİ VERGİ KAYBI

2. Fiat / Maliyet Stratejileri

*DAĞINIK YERLEŞİMİN BİR SONUCU OLARAK:

YOLU KULLANANLARDAN ALT YAPININ FİNANSMANI İÇİN

GEÇİŞ ÜCRETLERİ

* PARK ÜCRETİ / İŞGALİYE ALMAK

* VERGİ

* TOPLU GELİŞİMİ TEŞVİK İÇİN GİRİŞ ÜCRETİ ALMAK

Sonuç

18.yy. Aydınlanma düşüncesine göre,bilim ve teknoloji,insan ve toplumların,doğayı denetim altına alarak özgürleşmesinin temel araçlarıdır.Ancak bu görüş, Lukacs, Bloch ve Marcuse tarafından eleştirilmiş ve teknolojinin bir sömürü/baskı aracı olduğu savunulmuştur. Ayrıca radikal çevreciler, feministler ve politik iktisatçılar da bilim ve teknoloji hakkındaki aydınlanmacı iyimserliğe karşı çıkmaktadırlar. Onlara göre, 'kapitalist teknoloji' ,gerçekte bir yıkım aracıdır. Nükleer silahlar ve enerji, zehirli kimyasal maddeler ve bio-mühendislik gezegenimizi tehdit etmektedir.Robotlar, kompüterler,uydu iletişimi, yeni maddeler teknolojisi işsizliğe yol açmakta,eşitsizlik ve yoksulluğu arttırmaktadır (O'Connor,1988). Öte yandan Mesthene(1990:77) 'a göre, teknoloji sosyal değişmeyi iki yönde etkilemektedir: Bunlardan biri toplum ve bireyler için yeni fırsatlar yaratarak gerçekleşmektedir.İkincisi ise yine toplum ve bireyler için yeni sorunlara yol açarak, teknoloji sosyal değişmenin başlatıcısı olmaktadır.Bu bağlamda teknolojinin hem olumlu hem de olumsuz etkileri sözkonusudur.Ayrıca bu etkiler birbiri yüzünden veya birbirine rağmen ortaya çıkmaktadır. Örneğin gelişmiş ulaşım teknolojisi ve artan otomobil sahipliği, işlerin ve bireylerin hareketliliğini arttırmıştır. Bu durum, sanayi ve konut alanlarının örüntüsünü değiştirmiş, eski kentler giderek artan biçimde karmaşık metropollere dönüşmüştür. Teknoloji tarafından yeni fiziksel olanaklar ve toplumsal seçeneklerin yaratılması, yeni değerlerin, yeni ekonomik eylem biçimlerinin ve politik örgütlenmelerin ortaya çıkmasını gerektirmektedir. Öte yandan teknolojik değişim, toplumsal ve psikolojik sorunlara yol açmaktadır. Sonuç olarak her iki olgu da birbiriyle ilişkili olduğu gibi aynı zamanda ortaya çıkmaktadır.

Önemli bir teknolojik gelişme olarak karayolları, günümüzde toplumsal değişmeyi etkilemekte. Karayollarının gelişimi ile arazi kullanımı ilişkisi ve ulaşım yatırımları ile bölgesel büyüme arasındaki bağıntıyı yordayabilmek için çok sayıda model geliştirilmiştir. Bunun en güzel örneği Yerleşim Kuramıdır (Location Theory). Ayrıca, ulaşım sağlanması banliyöleşme (suburbanizasyon) için bir gerekse de, banliyöleşmeye yönelik eğilimin, ulaşım kapasitesinden daha etkili olabildiği unutulmamalıdır. Çünkü, banliyöleşme baskısı, karayollarında genişleme talebi yaratabilmektedir. Ek olarak gelişme, yeni ve çoğu zaman öngörülemeyen ulaşım talebi doğurabilmektedir. Bu yüzden ulaşım ve arazi kullanımının birbirine içten bağlı süreçler olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Ancak arazi kullanımı, dolayısıyla nüfus hareketlerini anlayıp açıklayabilmek uzun yıllar almaktadır. Muğla-Kale yolu da zaten bunun güzel bir örneğidir.

Politikaların mı tercihleri, tercihlerin mi politikaları belirlemesi gerektiği sorusu herkese açıktır. Kent ve çevresindeki arazi kullanımında ulaşımın karmaşık rolünü anlayabilmek için, konunun ekonomik ve mali yönlerinin, halkın tercihleriyle birlikte incelenmesi gerekmektedir. Çünkü kent nüfusunun geliri arttıkça, kent dışına yerleşme ve banliyöleşme eğilimi de artmaktadır. Gelir arttıkça insanlar daha büyük evlerde yaşamak istemektedirler. Bu evler arazi maliyetinin düşüklüğü yüzünden kent çevresinde daha ucuz olmaktadır (Gomez ve Ibanez, 1985) Gelirin artması, merkezden uzaklaşma ile ilgili açıklamalardaki nedenlerin her ikisi üzerinde de etkilidir (Mieszkowski ve Mills, 1993). Nitekim bunlar, ulaşım maliyeti düşerse o zaman merkez dışına yöneliş olduğunu göstermektedir. Ampirik kanıtlar, konuya ilişkin metodolojik sorunlar olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yüzden konunun olgunlaştırılması için zamana ve sosyologların çalışmalarına ihtiyaç vardır denilebilir.

Kaynakça

Catton, W.R., Dunlap, R.E. (1980) "A New Ecological Paradigm for Post-Exuberant Sociology" **American Behavioral Scientist**, Vol.24, No:1, pp.15-47

Cloke, P., Philo, C., Sadler, D. (1991) "Approaching Human Geography: An Introduction To Contemporary Theoretical Debates", Newyork and London, The Guilford Press.

Federal Railroad Administration (1993) "Social Costs of Transportation Systems" (Karayolları Genel Md.Arşivi'nden)

Gouldner, A.W. (1970) "The Coming Crisis of Western Sociology", New York, Basic Books.

Mesthene, E.G., (1990) "The Role of Technology in Society" in **Echnology and The Future** Alber H. Teich (Ed).New York, St.Martin Press.

O'Connor, J., (1988) "Capitalism, Nature, Socialism", **A Theoretical Introduction**, CNS, 5.

Ritzer, G., (1975) "Sociology: A Multiple Paradigme Science" Boston, Allyn and Bacon.

Sessions, G., (1974) "Antropocentrism and Environmental Crisis", **Humboldt J. of Social Relations** 2, pp71-81.

Transportation Research Board (1995) "Land Use and Urban Form", in Expanding Metropolitan Highways, Washington, National Academy Press.

Uslu, O., (1994) "ÇED Kavramına Genel Bakış", Çed Eğitimi, Ankara, T.Ç.V. yay.

White, L., (1967) "The Historical-roots of our Ecological Crisis", **Science** 1,55, pp.1203-1207.

KALKINMA PROJELERİNİN BİR SONUCU OLARAK GÖÇ: BOYABAT BARAJI ÖRNEĞİ

Doç.Dr. Yıldız ECEVİT*

Giriş

Kalkınma ile ilgili literatürde uzun zamandan beri kalkınma projelerinin etkileri tartışılmaktadır. Baraj, karayolları ve hava limanları yapımı, büyük sanayi siteleri oluşturma, savunma tesisleri kurma gibi bu tür projelerin etkileri, doğal çevre üzerine, ekonomik yapı üzerine ve nüfus üzerine olmak üzere başlıca üç grupta toplanabilir.

Kalkınma projelerinin nüfus üzerine etkileri, çok yönlü ve karmaşık süreçler oluşturduğundan, bu süreçlerin incelenmesi, sosyologların ilgilendiği önemli bir alan durumuna gelmiştir. Sosyologların bu konuya eğilmelerinin temel nedeni, projelerin, onlardan etkilenen nüfusun sosyal, ekonomik ve kültürel yapısında köklü değişmelere neden olmasıdır. Başka deyişle, bu projeler gerçekleştirildikleri bölgede yaşayan insanların yukarıdaki üç alanla ilgili örüntüler ağını farklılaştırıcı etkiler ortaya çıkarmakta ve yeni örüntülerin doğmasına neden olmaktadır.(Silier, 1976; Goldsmith and Hildyard, 1984/5; Cernea, 1988; White, 1988; Dixon, et.al., 1990; GAP, 1994b)

Özellikle projelerden etkilenen nüfusun yeniden yerleşmesi söz konusu olduğunda;

* Yeniden yerleştirilecekler için toprak arayışında, verimli toprakların sınırlılığı sorun olmaktadır. Alternatif istihdam alanlarının yaratılmasında zorluk çekildiği veya hiç yaratılmadığı da görülmektedir.

* Kimi zaman yeniden iskan edilmesi gereken nüfus çok büyük olmakta, bu nedenle hepsinin iskanı yapılamamakta, bölge halkının bir bölümü kaderine terk edilmektedir.

* Gelir kaynakları ve geçim türündeki değişimler ilişkilerin de farklılaşmasına yol açmaktadır.

* Toplumsal kurumlar etkilenmekte, geleneksel dayanışma örüntüleri değişmekte, komşuluk ve akrabalık ilişkilerinin destekleyici özelliği kaybolmaktadır. Bireyler ve ailelerin geleceğe dair kuşkuları artmakta, kendilerine güvenleri azalmaktadır.

* Yerli halkın ekonomik, toplumsal ve kültürel geleceği çoğu kez pek fazla dikkate alınmamakta, onlara konut temini ve arazi sağlama ile yetinilebilmektedir.

Kısacası tüm ülke nüfusunu olumlu yönde etkileyeceği düşünülen kalkınma projelerinin maliyeti, özellikle bu projelerin gerçekleştiği bölge nüfusu açısından yüksek olmaktadır.

* Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Türkiye’de kalkınma projelerinin nüfus üzerindeki etkilerini araştıran çalışmalar giderek yaygınlaşmakta ve bu konudaki bilgi birikimi, gelecekte yapılacak olanlara ışık tutmaktadır. Özellikle baraj projelerinden etkilenen nüfus ve bu nüfusun göç ile ilgili sorunları hakkında yapılmış sosyolojik çalışmalarda dikkate değer bir gelişme vardır.(GAP, 1994a, 1994b, 1994c; Erginer, 1996; Tuğrul, 1994) Ayrıca yeniden yerleşim uygulamalarında hedef ve politika belirleyici planlamacılar ile nüfus hareketleri konusunda ilgilenen diğer sosyal bilimciler de konuya önemli katkılarda bulunmaktadır. (Doğanay, 1995, 1996; Bayram ve Hazar, 1996)

Bütün bu çalışmalar, kalkınma projelerinden etkilenen nüfusun, sosyo-ekonomik, kültürel, etnik yapı ve bileşimindeki değişmelerin ortaya çıkarılabilmesi için projeler öncesinde ve sonrasında incelenmesi ve izlenmesi gereğini ısrarla belirtmekte ve projelerden elde edilecek yararların artırılabilmesi ve ortaya çıkacak olumsuzlukların en aza indirilebilmesinin, ancak bu yolla mümkün olacağını vurgulamaktadırlar. Böyle bir yaklaşım, hem proje başlamadan yapılacak sosyo-ekonomik çevre analizlerinde hem de yeniden yerleşim planlamalarının yapılmasında sosyolojik çalışmaların önemini artırmaktadır.

Bu bildiri, yukarıdaki genel çerçevede içinde 1997 yılında başlatılması planlanan Boyabat Baraj Proje’sinden etkilenecek nüfusun, baraj yapımından önceki sosyo-ekonomik durumunu saptamak ve projenin olası etkilerini belirlemek amacıyla yapılmış olan sosyo-ekonomik çevre araştırmasının sonuçlarını tartışmayı hedeflemektedir. Söz konusu nüfus, baraj yapımı ile birlikte, ya kamulaştırma bedeli almayı ya da yeniden iskan edilmeyi seçerek köylerini terk edecek köylülerden oluşmaktadır. Her iki durumun kaçınılmaz sonucu da göçtür. Bildiride, kalkınma projelerinin bir sonucu olarak göç olgusu, göç edecek köylülerin bu konuyla ilgili tepkilerinin ışığında incelenecektir.

I. Boyabat Barajı Sosyo-Ekonomik Çevre Araştırması

Boyabat Barajı ve Hidroelektrik Santrali Projesinin bölgede yaşayan nüfusu ne yönde ve hangi şekilde etkileyeceğini saptamak üzere yapılan Sosyo-Ekonomik Çevre Araştırması¹ ve bu araştırmanın bulgularının yer aldığı rapor, Çevre Yasası ve ilgili mevzuatın² baraj ve hidroelektrik santrallerinin yapımı için gerekli gördüğü Çevre Değerlendirme Raporu’nun üç ana bölümünden biri olarak hazırlanmıştır. Diğer bölümler için Fizik ve Biyolojik Çevre Raporları da hazırlanmış ve böylece baraj yapımının bölgeye bu üç yönlü (fiziksel, biyolojik, sosyo-ekonomik) etkisi ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. (ENCON, 1996)

Baraj, kara ve hava yolları, sanayi siteleri gibi, ciddi altyapısal değişmelere yol açacak faaliyetlerin nüfusa önemli etkileri olduğu düşünülerek başlatılan Çevre Değerlendirme çalışmalarının çok kısa bir geçmişi vardır. Bununla birlikte bu çalışmaların gelecekte bir altyapı faaliyetinin başlatılmasına karar verilmeden önce, karar vericiler için önemli bir yol gösterici olacağı düşünülmektedir. 1993’den beri hazırlanmakta olan çevre değerlendirme

¹ Bu Araştırma Projesi, Mehmet Ecevit ile birlikte yapılmıştır.

² 1983 Sayılı Çevre Yasası 10. maddesi ve bu yasadan sonra 1993 da hazırlanan ‘Çevre Etkisi Değerlendirme Tüzüğü’.

raporlarının amacı, yapılacak proje ile ilgili oluşacak zararları ve doğacak sorunları saptayıp, bunlar için önerilerde bulunmak ve izleme planları hazırlamaktır.

Boyabat Barajı Projesi'ne ilişkin olarak hazırlanan Sosyo-Ekonomik Çevre Raporu üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Projenin etkileyeceği kırsal nüfusun sosyo-ekonomik durumuna yönelik olarak toplanan bilgiler sunulmaktadır. İkinci bölümde, Projenin söz konusu nüfus üzerinde olası etkileri tartışılmaktadır. Üçüncü ve son bölümde ise Baraj Projesi'nin gerçekleştirilme ve uygulamaya geçilmesi aşamalarından etkilenecek nüfusa yönelik öneriler yer almaktadır. Bu raporun hazırlanmasında, konuya ilişkin ve bölgeye yönelik bilimsel çalışmalardan, dokümanlar ve istatistiksel bilgilerden yararlanılmış olmakla birlikte, rapor temel olarak, bölge köylerinde gerçekleştirilen geniş çaplı bir araştırmanın bulgularına dayanılarak yazılmıştır. Bu araştırma, projenin dolaylı ve dolaysız etkileyeceği 28 köyden 14 ünde 1996 Ocak ayında yapılmıştır. Bu köyler, barajın etki alanında kalacak Çorum, Samsun ve Sinop illerinin köyleridir.³ Araştırmanın saha çalışması 11 kişilik deneyimli bir ekip tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu ekibin her köyde yaptığı a) köy mülakatları; b) köy tarihi mülakatları ve c) kadın ve erkek odak grup görüşmeleri ile saha bilgisi toplanmıştır. Köy mülakatları, başta köy muhtarı olmak üzere, köy hakkında en geniş bilgiye sahip kişilerle yapılmıştır. Köy tarihi bilgileri, köyün yaşlı ve tecrübeli kişilerinden alınmıştır. Odak grup görüşmeleri, köyün farklı kesimlerini temsil edebilecek özelliklere ve bilgiye sahip kadınlar ve erkekler ayrı bir araya getirilerek ve görüşmeler kaydedilerek yapılmıştır. Saha çalışmasından elde edilen nicel bilgiler bilgisayar ortamına aktarılarak analizleri sağlanmıştır. Odak grup görüşmeleri teyp kayıtlarından deşifre edilmiş, köy tarihi bilgileri ile birlikte değerlendirilmiştir. Rapor yazımından önce, toplanan bu bilgiler, saha çalışmasını yürüten araştırma ekibinin tüm üyelerinin katıldığı, bir gün süren bir atölye çalışmasında derinlemesine ele alınıp tartışılmış, araştırmacıların gözlemleri de değerlendirmelere katılmıştır.

İzleyen bölümde, Sosyo-Ekonomik Çevre Raporu'nun bulgularına dayanılarak önce Boyabat Barajı Projesi'nin bu güne dek bölgede yaşayan nüfusu nasıl etkilediği; daha sonra da baraj yapımının başlaması ile göç etmek zorunda kalacak olan 12 bin kişilik nüfusun bu projeden nasıl etkileneceği tartışılacaktır. Tartışmada sözü edilen gerçekleşmiş ve gerçekleşebilecek etkilerin belirlenmesinde, bölge halkının bu konudaki düşünceleri önemli rol oynamıştır.

II. Projenin Köylü Nüfus Üzerinde Bu Güne Dek Yarattığı Etkiler

Genellikle, baraj projelerinin nüfusa etkileri araştırılırken, baraj yapımı başlangıcından itibaren, göç etmek zorunda kalacak nüfusun gelecekte nasıl etkileneceğine ilişkin sorgulamalar yapılır. Oysa Boyabat Barajı örneğinde, barajın yapımı öncesi yarattığı çok önemli etkiler de söz konusudur. Çünkü, barajla ilgili ilk uygulanabilirlik çalışmaları 1979 da yapılmış ve o günden bu yana köylüler, hep sözü edilen, ancak bir türlü gerçekleşmeyen bu olayın yarattığı belirsizlik içinde kalmıştır. Projenin gerçekleşme olasılığı 1987 de

³ Çorum'un Osmancık ilçesi köylerinden 5, Kargı ilçesi köylerinden 5, Samsun'un Vezirköprü ilçesinden 2 ve Sinop'un Saraydüzü ilçesinden 2 köy, 28 köyü temsil edebilecek özelliklere sahip bulunarak seçilmiştir.

yapımına başlanan yaklaşım yolları, derivasyon tünelleri ve köprü yapımı ile artmış, ancak o tarihten bu güne de 9 sene daha geçmiştir. Böylece, bölge köylüleri, neredeyse yirmi sene süren bir belirsizlik yaşamışlardır. Bu durumun sonucu olarak

* Köyler göç etme olasılığı ile yenilenmemiş, evler tamir edilmemiş ve altyapı tesislerinin bakımı yapılmamıştır.

* Köylüler tarım arazisine ve ormana yatırım yapmamıştır.

* Köylerde genç nüfus arasında iç göç eğilimi artmış, yaşlı nüfus oranı yükselmiştir. Halen köylerde yaşayan nüfusun yarısı 40 yaşın üzerindedir.⁴

* Köylüler tarafından göçün olumsuz etkilerinin hafifletecek bireysel ve toplu çözümler aranmıştır. Bazı köyler toplu olarak konut yapmak için arazi satın alma girişimleri başlatırken, tasarruf yapabilenler yakın ilçelerde konut sahibi olmaya çalışmışlardır.

* Devlet baraj bölgesi içinde kaldıkları gerekçesiyle köylere uzun zamandır yatırım yapmamış, hizmet sunmamış ve kredi sağlamamıştır.

III. Projenin Zorunlu Göç Yapacak Köylü Nüfusa Gelecekteki Etkileri

Boyabat Barajı yapımından dolaysız etkilenecek 8 köy ve dolaylı etkilenecek 20 köy vardır. Bu köylerde 1990 yılı itibariyle 16.600 kişi yaşamaktadır. Baraj yapımının bu köyler üzerinde göç ve yeniden yerleşme bağlamında birtakım etkilerinin olacağı kuşkusuzdur. Bu etkiler aşağıdaki başlıklar altında sınıflandırılabilir:

1. Nüfus Bağlamında

Göçten en olumsuz etkilenecek nüfus, yaşlı nüfus olacaktır. Yaşanılan ve 'yurt bilinen' yeri terketmenin yaşlılar üzerinde yaratacağı olumsuz etki, yeni yerleşim yerlerine, fizik ve sosyal çevreye daha güç alışma ve uyum sorunları yaşama şeklinde ortaya çıkacaktır. Yaşlıların halen köylerinde başka köylülerden aldıkları yardım ve destek azalacak ya da hiç kalmayacaktır. Toprağı olmakla birlikte yaşlılığı nedeniyle bu toprağı işleyemeyen ve ortağa verip geçimini böylece sağlayan yaşlıların göç durumunda aynı ilişkileri yeniden kurabilmeleri az bir olasılıktır.

Köylerde yaşayan evli genç erkekler, babalarıyla birlikte aynı haneyi paylaşıyorlarsa, babalarının göçte yönelik kararları onları da büyük ölçüde bağlayacaktır. Babaların, kamulaştırma bedeli alma durumunda bu bedeli kendi kontrol ve insiyatifleriyle kullanacakları tahmin edilmektedir.

⁴ Son yıllarda, araştırma yapılan köylerden 1455 hane göç etmiştir. 100 ve üzeri hanenin göç ettiği köy sayısı 7'dir; üç köyde 250'şer hane göç etmiştir. Bütün göç eden hanelerin göçünde baraj yapımı, kişisel nedenler/işsizlikten sonra ikinci neden olarak görülmektedir. 1985 Nüfus Sayımına göre, 28 köyün toplam nüfusu 18 bin iken, 1990 Nüfus Sayımında bu nüfus 16 bine düşmüş, son beş senede Baraj'ın yapılacağı düşüncesiyle 1400 kişi köylerini terk etmiştir. (ENCON, 1996)

Köyde yaşamakla birlikte, senenin büyük bir kısmını mevsimlik işçi olarak köy dışında geçiren genç erkek nüfus baraj yapımından en az etkilenecek nüfus olma durumundadır. Çünkü bu grubun kette iş bulma olasılıkları diğerlerinden daha fazladır.

Köyde yaşayan genç kızlar arasında uzun zamandan beri 'evlenip dışarıya, kente gitme' geleneği oluşmuştur. Bu nedenle, bu grup üzerinde göçün olumsuz etkisinin en az olacağı varsayılmaktadır.

Köyde okul çağının altında ve okul çağında olan çocuk ve genç nüfusun, kente göç durumunda eğitim olanaklarından daha fazla yararlanma olasılığı vardır. Köye göç durumunda ise, yerleşilen yerin özelliğine göre eğitim fırsatları azalabilir veya artabilir.

2. İstihdam Bağlamında

Köylerde yaşayan nüfusun eğitim düzeyi düşüktür. Taşımacılık faaliyetleri nedeniyle sürücü belgesi olanlardan başka, özel meslek veya becerisi olan köylü sayısı azdır. Bu durumda kentlere göç edecek köylüler, tarımsal faaliyetlerle ilgili becerilerini kentte kullanamayacaklar ve işsiz kalma olasılıkları yüksek olacaktır. Kamulaştırma bedeli alarak kentlere göçü düşünen köylülerin ev, arsa ve araba satın almak, ticarek yapmak gibi düşünceleri vardır. Ancak, üretken olmayan yatırımlar yaptıktan sonra geçimlerini neyle ve nasıl sağlayacakları çok net değildir. Köylere göç etmeyi planlayan köylülerin şu anda sahip oldukları tarımsal faaliyetlerle ilgili bilgiler ve beceriler, ancak benzer faaliyetleri yapma olanağı bulabilirlerse işe yarayacaktır. Yerleşecekleri yerin özelliklerinden ötürü farklı bir iş-güç biçimini sürdürmeleri durumunda geçim düzeylerinde azalma beklenebilir.

Baraj yapımının yerinden edilen nüfusa olumsuz etkilerini azaltıcı çözümlerden biri olarak, bölgede yaşayanların baraj inşaatında istihdam edilmeleri sık sık gündeme getirilmektedir. Bu açıdan Boyabat Barajı'nın kısa dönem istihdam yaratıcı etkisi oldukça küçüktür. 57 ay süre ile ortalama 750 kişilik personel ihtiyacı olacağı ve bu sayının yoğun çalışma dönemlerinde 1200 kişiye çıkacağı tahmin edilmektedir. Baraj yapımı bitirilip santral faaliyete geçtikten sonra ise 100-120 kişilik bir işgücü ile faaliyetlerin sürdürülmesi planlanmaktadır. Bu durumda Barajın uzun vadede istihdam yaratıcı özelliğinin önemli olduğu düşünülemez.

3. Geçim Düzeyi ve Refah Bağlamında

Baraj bölgesi köylerinde yaşayan köylülerin büyük bir kısmı, şimdiki geçim düzeylerinden çok fazla şikayetçi değillerdir. Baraj nedeniyle göç etmek durumunda kaldıklarında, kendilerine devletçe hazırlanması beklenen koşullar yeterince hazırlanmazsa, geçim düzeylerinde gerileme, yaşam kalitelerinde bozulma, hatta yoksullaşma ile karşılaşabilirler.

Köylülerin şimdiki geçim düzeylerini elde etmelerini ve bugün de korumalarını sağlayan önemli bir faktör, oldukça geniş çaplı ve güçlü bir geçimlik üretim gerçekleştirerek, pazardan alınan mallara daha az gereksinim duymalarıdır. Bu köylüler, kente göç durumunda, halen topraklarından elde

ettikleri geçimlik malları ve ürünleri pazardan nakit para ile almak zorunda kalacaklar ve bu da geçim düzeylerini olumsuz yönde etkileyecektir. Böyle bir olumsuz durumdan korunma, ancak, köylü ailelerin şimdiki gelirlerinin birkaç katını kazanmaları ile mümkün olabilir.

Köylü ailelerin geçim düzeylerinin görece yüksek olması ve büyük çoğunluğunun durumunu tatmin edici görmesi, tarımsal faaliyetlere hanede yaşayan her yaşta insanın katılımının bir sonucudur. Bu bağlamda kadın, çocuk ve yaşlıların emeği üretime önemli katkılarda bulunmaktadır. Kentsel iskan durumunda, bu grupların emek sunumu güçleşecek ve ev içi ile sınırlanacak, ailelerin geçim koşullarında bu nedenle uzunca bir süre bozulma görülebilecektir.

Baraj yapımı ve göç, zengin köylüleri olumsuz etkileyecektir. Başka barajlarla ilgili olarak yapılan araştırmalar, kamulaştırma bedellerinin hemen hiçbir zaman, verilmelerine neden olan toprak miktarına denk düşmediğini göstermektedir. Bu nedenle zengin köylüler kamulaştırmadan yana değillerdir. Yeniden iskan durumunda ise kendilerine verilecek toprağın şimdiki topraklarının verimine erişemeyeceğini kuvvetle tahmin etmektedirler. Bu nedenle bu köylüler yöreden ayrılmayı istememekte ve mevcut refah düzeylerini kaybetmekten korkmaktadır.

Yoksul köylüler için ise, yeniden iskan ve göçün durumlarını ne kadar kötüleştireceği veya ne kadar iyileştireceği, esasen sağlanacak toprağın miktar, yer ve verimine bağlıdır. Uygun toprak dağılımı gerçekleştirilir ve bu topraklarda köylüler eski türden tarımsal faaliyetlerini sürdürebilirlerse, barajın olumsuz etkileri minimum düzeyde kalabilir. Tersine bir durum göçün olumsuz etkilerinden biri olarak ortaya çıkabilir ve çıkmaya da hazırdır.

4. Yaşam Stratejileri ve Toplumsal İlişkiler Bağlamında

Köylerin dağılması, parçalanması ve köylülerin değişik yerlere göç nedeniyle birbirinden kopması, mevcut toplumsal ilişkileri, özel durumlarda (yoksulluk, hastalık, ölüm, borçlanma gibi) çok yönlü işlevsellik taşıyan yardımlaşma ve dayanışma bağlarını azaltacaktır.

Kente göç etme kararı alan ve kentlerde oturan aile üyeleri ve akrabalarının yanına gitmeyi planlayan köylülerin, katıldıkları hanelerdeki ilişki ve dinamikleri etkilemeleri söz konusudur. Onlara evlerini açan ve birlikte yaşamayı kabul eden diğer aile üyelerinin yaşamları da değişecek ve geçimin zorlaşması ile muhtemel olumsuzluklar doğacaktır. Kentte yeni bir düzen ve ilişkiler, göçenler açısından, şimdikiye kadar yaşanmamış yeni sorunlarla yüze yüze gelmeyi gerektirecektir.

Baraj nedeniyle köylülerin köylerini terk etmek zorunda kalmaları, göç gerçekleşmeden çok önce başlayan ve göçten sonra da devam eden bir belirsizlik durumu içine girmelerine neden olmaktadır. Köylülerde şimdiden 'gelecekte korkma', 'tedirginlik', 'güvensizlik', 'şüphelilik' ve 'huzursuzluk' görülmektedir. Bölgeye baraj yapımının neredeyse yirmi senedir söz konusu olmasına karşın araştırma yapılan köylülerde köylülerin, iskan ve kamulaştırma konularına ilişkin net bir bilgilerinin olmadığı, kulaktan duyma bilgilerle yetinmek

zorunda kaldıkları anlaşılmıştır. Bu bilgisizlik ve onun sonucu olarak belirsizlik, ciddi psikolojik baskılar yaratmaktadır.

Yeniden iskan durumunda fiziksel ve toplumsal çevreye uyumun nasıl ve ne ölçüde gerçekleşeceği, yöre köylülerinin en önemli sorusu ve varolan endişelerinin kaynağıdır. Köylüler, yeni yerleşecekleri yerlerin halen yaşadıkları köylerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyine denk düşecek özelliklere sahip olup olmayacağı konusunda bir dizi soruya sahiptirler. Yeni yerleşecekleri yerlerde tarımsal arazi, şimdi işledikleri arazinin miktar ve verim düzeyine sahip olacak mıdır? Toplu göç yapabilecek ve bu yolla mevcut dayanışma ve yardımlaşma ilişkilerini sürdürebilecekler midir? Yaşlıların, hane reisi kadınların ve toprağı olmayıp da ortaklık yaparak geçimlerini sağlayan köylülerin durumu ne olacaktır? Devlet kendilerine ne tür olanaklar sağlayacaktır? Bu bağlamda devlet, köylülerin taşınmalarını gerçekleştirmede, araziyi tarıma hazırlamada, kredi, girdi ve teknik yardım sağlamada, alt yapı hizmetlerinin oluşmasında ne kadar yardımcı olacaktır? Yeni yerleşilen bölgelerde bölgenin yerli halkı ile kurulacak ilişkiler ne kadar sağlıklı olacaktır? Kabul görecektir midir, yoksa dışlanma ile mi karşılaşacaklardır? Kısaca, göç durumu kendilerine neye mal olacaktır? Bu tür sorular, köylülerin hiçbir şekilde cevaplandıramadığı sorulardır ve geleceğe yönelik olarak tam bir belirsizlik ve kuşku içinde olmak, onları son derece sıkıntılı duruma sokmaktadır.

5.Sonuç

Köylülerle yapılan görüşmeler, köylerini terketme durumunda yaşamlarını nerede ve nasıl devam ettirmek istediklerine ilişkin dört ana eğilimi ortaya çıkarmıştır. Birinci grup köylüler kamulaştırma bedeli alıp kentte yeni bir yaşam kurmak istemektedirler. İkinci grupta kette iskan edilmek isteyenler vardır. Üçüncü grup tarımsal iskanı isteyenlerden oluşmaktadır. Son grupta kısmi toprak kaybına uğrayacaklarını bildikleri halde köylerinde kalmak isteyenler bulunmaktadır. Her grubun tercihlerinden dolayı karşılaşacakları sorunlar farklı olacağı için onlara yönelik çözümlerin de farklılaşacağı açıktır.

Kamulaştırma bedeli istemek, ilk bakışta cazip görünse de beraberinde bir takım risk ve sorunlar getirmektedir. Bu bedeli almak isteyenler, köylerinden ayrıldıktan sonra yaşamlarını nasıl sürdürebileceklerine ilişkin net bir görüş oluşturamamışlardır. Belirttikleri alternatiflerin bir kısmı da gerçekçi görünmemektedir. Kendilerine ödenecek para ile ne yapacakları konusunda düşünceleri benzer durumu yaşamış olan komşu köylülerin tecrübelerine dayanmaktadır ve bu tecrübeler de sınırlı ve pek azı başarılıdır. Bu açıdan, kamulaştırma bedeline talip olan köylüler, yapabilecekleri işler ve yatırım olanakları konusunda aydınlatılmalı, bu gruba örgütlenme, kooperatif kurma, birlikte konut yapma ve işyeri açma gibi konularda yol gösterilmelidir.

Aynı rehberliğe, kentsel iskan isteyen köylüler de ihtiyaç duyacaklardır. Devletin kendilerine sağlayacağı olanaklarla kentte bir konut sahibi olmak yetmez; geçim için bir iş tutmak ve düzenli bir gelir de gerekir. Bu bağlamda, kente göç etmek isteyen köylülere kentteki işgücü piyasasına girebilmelerine imkan tanıyacak bilgi ve becerilerin kazandırılması, bu tür becerileri olanlara iş bulmada yardımcı olunması, özellikle kadınlara istihdam alanları yaratılması için çaba sarfedilmesi; kendi adına iş kurmak isteyenlere kredi olanakları

sağlanması ve uyum sorunlarını hafifletici danışma ve rehberlik hizmeti verilmesi kente gidecek köylülerin burada tutunabilmesi için sunulabilecek önerilerdir.

Tarımsal iskan isteyenler, barajdan etkilenen olan köylüler arasında en büyük grubu oluşturmakta ve bu tercihleriyle, şimdiye dek sürdürdükleri iş gücü biçimini bundan böyle de sürdürmek istediklerini göstermektedirler. Ancak iskan edildikleri yerlerde toplumsal örgütlenmelerini en az zararlı yeniden gerçekleştirebilmeleri ve mevcut refah düzeylerini koruyabilmeleri bazı koşullara bağlıdır. Köylülerin öncelikle kendi il sınırları içinde veya bölgelerinde iskan edilmeleri, iklim-doğa-insan çelişkisi nedeniyle doğabilecek birçok soruna engel olabilme açısından önemlidir. Köylüler de kendilerine en yakın ilçe civarında veya il sınırları içinde bir tarım alanında iskan edilmek ve yaşadıkları yerin doğa ve insan dokusundan uzak kalmamak arzusunadırlar. Tarımsal iskanın mümkün olduğunca toplu yapılması, köyler nüfusunun çok fazla parçalanmaması da, geleneklerin, akrabalık ve komşuluk ilişkilerinin korunması, dolayısıyla dayanışma ve yardımlaşmanın devamı açısından önemlidir. Mümkün olabilirse nüfusu küçük birkaç köyün birlikte iskanı, bu yönden fayda sağlayacaktır. Öte yandan, tarımsal iskan sağlanan köylüler kendilerini bugünkü geçim düzeyinin altına düşürmeyecek ölçüde toprak verilmesi, bunun kredi ve tarım aletleriyle desteklenmesi, eğitim, sağlık ve kültürel faaliyetlerini gerçekleştirebilmelerine yardımcı olunması onların yeni yaşayacakları yere daha rahat uyum göstermeleri bakımından üzerinde önemle durulması gereken noktalaradır.

Baraj yapımı ile ilgili gelişmeler buna paralel olarak yöre köylülerinin yeniden iskanı ile ilgili yapılacak işler (taşınmaz mal varlığının saptanması, kamulaştırma, resmi bilgilendirme, iskan yerlerinin ve göç zamanının belirlenmesi, taşınma, v.b.) konusunda köylülerle olabildiğince yakın ilişki kurulması, katılım ve diyaloga imkan verecek bir ortam sağlanması ve en önemlisi, köylülerin bilgilendirilmesi, yöre halkının sıkıntılarının azaltılması ve huzurunun sağlanması açısından son derece önemlidir.

Kaynakça

Bayram, M. ve T. Hazar (1996). "Baraj Projelerinde Kamulaştırmanın Sebep Olduğu Sosyal ve Çevresel Etkiler", M. Bayram, T. Hazar ve A. Kudat (Der.) **Yeniden Yerleşim Planlaması, Uygulaması, İnceleme ve Rehabilitasyonu**, AKV, DSİV, The World Bank, Ankara.

Cernea, M.M. (1988). **Involuntary Resettlement in Development Projects**, World Bank Technical Paper No.80, World Bank, Washington.

Dixon, J. et.al. (1990). **Dams and Environment: Considerations in World Bank Projects**, World Bank Technical Paper No.110, World Bank, Washington.

Doğanay, F. (1995). "Ulusal Planlama İçinde Yeniden Yerleşim Politikaları", M. Bayram, T. Hazar ve A. Kudat (Der.) **Yeniden Yerleşim Planlaması, Uygulaması, İzleme ve Rehabilitasyonu**, AKV, DSİV, The World Bank, Ankara.

Doğanay, F. (1996). "Yeniden Yerleştirilenler için Konut", E. Komut (Der.) **Diğerlerinin Konut Sorunları**, TMMOB Mimarlar Odası, Habitat II, Ön Konferansı, Ankara.

ENCON, (1996). **Boyabat Dam and Hydroelectric Power Plant Environmental Assesment, Preliminary Report**, Ankara.

Erginer, G. (1996) "Kayraktape Baraj Bölgesi Sakinlerini Zorunlu Yeniden Yerleştirmede Sosyo-Kültürel Sorunlara Dayalı Bulgu ve Bilgiler" M. Bayram, T. Hazar ve A. Kudat (Der.) **Yeniden Yerleşim Planlaması, Uygulaması, İzleme ve Rehabilitasyonu**, AKV, DSI, The World Bank, Ankara.

GAP Bölge Kalkınma Dairesi Başkanlığı (1994a). **GAP Bölgesi Nüfus Hareketleri Araştırması**, ODTÜ Sosyoloji Bölümü, Ankara.

GAP Bölge Kalkınma Dairesi Başkanlığı (1994b). **GAP Bölgesi Baraj Göl Aynasında Kalacak Yörelerde İstihdam ve Yeniden Yerleştirme Sorunları Araştırması**, Sosyoloji Derneği, Ankara.

GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı (1994c). **GAP Bölgesi'nde Kadının Statüsü ve Kalkınma Sürecine Entegrasyonu Araştırması**, Türkiye Kalkınma Vakfı, Ankara.

Goldsmith, E. ve N. Hildyard (1984/5). **The Social and Environmental Effects of Large Dams**, Vol. 1'2, UK Wadebridge Ecological Centre.

Silier, O. (1976). **Keban Köylerinde Sosyo-Ekonomik Yapı ve Yeniden Yerleşme Sorunları**, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.

Tuğrul, İ. (1994). "GAP Örneğinde Sosyolojik Yaklaşım ve Araştırmanın Kalkınma Projelerinin Tasarımlanması ve Uygulanmasına Katkıları" Sosyoloji Derneği, **Dünya'da ve Türkiye'de Güncel Sosyolojik Gelişmeler**, 2. Cilt, Sosyoloji Derneği Yayınları III, Ankara.

White, G.F. (1988). "The Environmental Effects of the High Dam at Aswan", **Environment**, Vol. 30, No. 7, September.

KÖYÜN ÇEKİCİLİĞİ - KENTİN İTİCİLİĞİ

Yrd.Doç.Dr. Nurgün OKTİK*

1947 yılında Redfield 'The Folk Society' adlı makalede Wirth'ün çizgisinde köy ve kent yaşam şeklinin belirleyicisi olarak coğrafik bölgenin önemli rol oynadığını belirtmekteydi. Bu yaklaşım aslında 1929 yılında gerek Zimmerman gerekse Sorokin tarafından değişik yaşam şekillerinin belirleyicisi olarak coğrafi bölgelerin ve yerleşim alanlarının farklılıklarından kaynaklandığı şeklinde savunulmuştur. (Morris, R.N., Urban Sociology, Unwin books, 1968, pp. 16-24)

Sanayinin gelişmesiyle birlikte köy ve köydeki nüfus hem endüstri için işgücü kaynağı oluşturmuş hem de sanayi toplumunu beslemeyi üstlenmiştir. Bunun yanısıra sanayileşmenin gelişmesiyle birlikte, köyden kente işgücü akımı ve makinalaşma köydeki düşünce yapısının ve yaşam şeklinin sürekli değişime uğramasına neden olmuştur. (Akşit, B., Köy,Kasaba ve Kentlerde Toplumsal Değişme, 1985, Turhan Kitabevi) Özellikle kentlere göç eden bireylerin köyle bağlantıları kesilmediğinden bu değişim daha hızlı bir ivme kazanmıştır. Aynı şekilde kentlerin nüfus potansiyelini oluşturan göçle oluşmuş kitlelerin değerleri hızlı bir şekilde kente kaymaya başlamıştır. Sonuç olarak kentler gün geçtikçe büyüyüp köyün değerlerini taşımakta iken köylerde de nüfusu azalarak kentin ve teknolojinin oluşturduğu gelişimlere açılmaktadır.

Kentlerin yapısına tarihsel bir süreç içinde baktığımızda görünen temel olgu köylere sürekli gereksinim duymalarıdır. Köyler sadece kentleri doyurmakla kalmamış aynı zamanda kentlerin nüfus ve işgücü kaynağını da oluşturmuşlardır.

Kentler , özellikle gelişmekte olan ülkelerde, köy yaşamından tamamen soyutlanmış bir yaşamı değil köy - kent sürekliliğini sağlayan bir yaşam şeklini göç olgusuyla birlikte geniş kitlelere sunmaktadır. Bu şekilde yaşayan kitlelerin sayısı üçüncü dünya ülkelerinde kent nüfusunun ortalama olarak %30 una ulaşmaktadır. (Keleş, R., Kentleşme Politikası, İmge Kitabevi, 1990, s.359)

Bugün sanayileşme süreci içerisinde kabul edilen gerçek kentleşmenin bunun bir uzantısı olan göçün durdurulamayacağıdır. 1920'lerde ülke nüfusunun %90'ı kırsal kesimde yaşarken 1990'larda bu oran %50'ye düşmüştür. Kırsal kesimin ülke genelinde ulusal gelirdeki payı 1960 yılında %55.4 iken 1990 yılında bu oran yaklaşık %16 civarına düşmüştür. (Keleş, a.g.e., s.32)

Tarım kesimindeki gerek nüfusun gerekse ulusal gelir payının düşme nedenleri tarım politikalarının yanlışlığı, nüfus artışının hızlı olması nedeniyle köy topraklarının parçalanmışlığı , 1950'den buyana tarımda hızlı makinalaşma ve daha geniş alanların tarıma açılmalarının yanısıra köylünün elde ettiği gelirin ve yaşam düzeyinin düşmesi köyün iticiliği olarak kabul edilmektedir. Bunun

* Muğla Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

yanısına ulaşım olanaklarının artmasıyla bireylerin daha özgür hareket edebilmeleri, iş olanaklarının bireyi sürekli gelir elde eden ve özgürce tüketen bireylere dönüştürmesi, çalışmanın getirdiği sosyal güvence, kentin aile bireylerine eğitimden sağlığa tanıdığı olanaklar kenti çekici kılan özelliklerden bazılarıdır.

Ancak kentin itici, köyün çekici yanları da sosyal bilimcilerce zaman zaman romantik, zaman zaman da gerçekçi kalıplar içerisinde incelenmiştir. Bu araştırmalarda insanların doğal ortamdan kopup sağlıksız koşullar içerisinde mutsuzluğa, yalnızlığa ve yabancılaşmaya, pasifliğe, çıkarıcılığa itelendikleri tartışılmıştır. (Sorokin, Zimmermen, Wirth) Özellikle çağdaş Britanya toplumunun yitmiş, kaybolmuş bir topluluk olarak tanınması oldukça yaygındır (Lee and Newby, The Problem of Sociology, Unwin Hyman, 1989, pp. 49-53).

Ülkemizde her ne kadar kente göç eden toplulukların büyük bir çoğunluğu kendi ufak topluluklarını kurarak kentlerde yaşamlarını sürdürseler de kentte yaşamın getirdiği yitmeyi, sosyal kontrolün baskısını, geleneksel yaşamdan kopup kendi içlerine kapanarak yabancılaşmayı gerçekte yaşamaktadırlar.

Ancak bu yaşam şeklini koşullarının farklı olmasından kaynaklanarak benimsemeyen Muğla ve çevresi, gerek tarihsel ve doğal zenginlikleri, gerek iklimi ve gerekse engebeli arazileri ve gelişen turizm potansiyeli ile ülkemiz genelinde belirli bir konuma sahip bölgelerinden biridir. Arazisinin yaklaşık olarak %67 si ormanlarla kaplı olup nüfusunun %66 sı köylerde yaşamaktadır. Muğla iline bağlı köyler coğrafik yapı açısından büyük farklılıklar göstermektedir. Bazı ilçeler deniz kenarında olup turizm açısından büyük bir gelişmişlik çizgisi gösterirken özellikle orman köyleri genelde içe kapanık ve ekonomik açıdan daha az gelişmiş bir yapı sergilemektedirler.

Muğla ve ilçelerinde nüfus artış hızı köylerde %2.25 ile Türkiye genelinde %3.38 olan nüfus artış hızının altında bulunmaktadır. Bu il merkezimizde okur yazarlık oranı %86, ilköğretimde okullaşma oranı %100 dür. Bunun yanısıra ülkemiz genelinde en yüksek gelirli ilk beş il sıralamasına giren Muğla'da hemen hemen her ürün yetiştirilebilmektedir.

Yaklaşık bir yıldır Muğla'nın orman ve deniz kıyısındaki beş köyünde yapılan sosyolojik araştırmaların sırasında gözlemlenen göç olgusu kısaca bu bildiride tartışılmaya çalışılacaktır.

Bu beş köyün ikisi Marmaris ilçesine bağlı olup deniz ve orman köyüdür. Yerkesik ilçesine bağlı iki orman köyü ise anayoldan uzakta ve ilçeye stabilize yolla bağlıdır. Köyceğiz ilçesine bağlı olan son köy ise ova köyü olup ana yol üzerindedir. Köylerin tümünde ilkokul ve sağlıkevi bulunmakta olup köylerin nüfusu 600 ile 1200 arasında değişmektedir.

Denek köylerin tümünde poli kültür ziraat yapılmakta olup hem meta olarak üretilen ürünler hem hayvancılık hem de orman ürünlerinden yararlanılmaktadır. Bunun yanısıra bu köylerin dördünde tarımın yanısıra arıcılık yaygın olarak yapılmaktadır. Özellikle Marmaris köylerinde turizm pazarına yönelik meyve ve sebzecilik gelişmiş olup ülkemizde pek tanınmayan meyve ve sebze türleri oteller için üretilip satılmaktadır.

Araştırmanın yoğunlaştığı bu beş köyde yurtdışına işçi olarak kimse gitmemiştir. Nedeni sorulduğunda alınan yanıt bu köylerdeki yaşam şeklinin Almanya'dan daha iyi olduğu inancıdır.

Ardından bu beş köyde gözlemlenen bu köylerdeki nüfusun uzun yıllardır pek değişmediği ve aile başına düşen çocuk sayısının genelde ikiden fazla olmadığıdır. Özellikle köylerdeki kadınların doğum kontrolü ve sağlık konusundaki bilinç düzeyi kentli kadınlarınkiyle boy ölçüşecek durumdadır. Bu beş köyde iki çocuktan fazla çocuk sayısı olan hane sayısı onu geçmemektedir.

Bu köylerin tümünde Muğla yöresi geleneği olan evlendikten hemen sonra kek çocuğun evini ayırmak yerleşmiş bir gelenek haline gelmiştir.

Eğitim düzeyleri genelde ilkokul eğitimiyle sınırlı olan bu beş köyde toplam altı kişi yüksek okul diplomasına sahiptir. Yerkesiğe bağlı iki köyün dışındaki üç köyde de alt yapı sorunları kısmen çözümlenmiş olup köyler yerleşim alanı ve yaşam koşulları açısından kenti aratmayacak bir modernliğe sahiptirler. Bu köylerde televizyonsuz ev hemen hemen olmayıp özellikle Marmaris ve Köyceğize bağlı köylerde çanak antende evlerde yaygın olarak görülmektedir. Bunun yanısıra köylerin tümünde gözlenen köylünün köydeki toplu yaşama verdiği değer ve köye sahip çıkma duygusudur.

Bu köylerde tarım dışında ek gelir olarak gözlenen sadece minübüs ve deniz taşımacılığı olup 1970'lerden bu yana tarımda sürekli alternatiflerin bulunması, örneğin tütün yerine seracılığın ve arıcılığın gelişmesi toprağın bölünüp hane halkının payının azalmasına neden olmayıp daha fazla gelir elde edebilme olanaklarını doğurmaktadır.

Köylerin tümü de gerek doğa güzellikleri gerekse turizm merkezlerine yakınlıkları açısından dışa açılabilme olanağına sahip olmasına rağmen köylü turizm olgusuna pek sıcak bakmamaktadır. Köylerin tümünde gözlemlenen öglü köylünün köyü ve yaşam şekliyle gurur duymasıdır.

Köylerdeki erkek ve kadınlara değişik ortam ve zaman dilimlerinde şehire göçmek isteyip istemedikleri sorulduğunda yanıt hep 'hiç düşünmedikleri' olmuştur. Bunun yanısıra bu köylerden eğitim amacıyla büyük kentlere gidenlerden sadece bir kaç tanesi bu kentlerde kalmayı yeğlemiştir. Özellikle eğitimi bittikten bir kaç yıl sonra dönen kişilerle yapılan söyleşide bu kişilerin bu bölgeden kopamayacağı, doğanın ve yaşamın burada cömert olduğu, insan ilişkilerinin sıcak olduğu, değerlerin ve yaşam şeklinin sağlıklı olduğu ve kentte yabancı olmak istemedikleri gibi yaklaşımlar öne sürülmüştür.

Ancak bu beş köyde de göç olmamasının temel nedeni ekonomik girdilerinin Türkiye genelinden yüksek olmasıdır. Bu köylerin tümünde yol, su, yetersiz telefon santrali gibi problemler olmasına karşın köylerin tümünde yöre tüketimine, turizme ve sanayiye yönelik tarım yapılmakta olup bunun yanısıra köylerin arıcılık, hayvancılık ve zeytincilikten elde ettikleri gelirler hem yüksektir hem de köylüye bağımsız ve kaygısız hareket edebilme olanağı vermektedir. Bu ürünlerin aracı olmaksızın ya yöre pazarları aracılığı ile ya da direk otellere satılması sonucunda köylü, Keyder'in vurguladığı gibi, kar mantığına dayalı olarak üretim yapmaktadırlar. Bunun yanısıra bu köylerde geçimlik kaygısının temel olmadığı ve Keyder'in kıyı bölgelerindeki küçük meta üretimindeki örneklemediği özerk gerçek piyasa durumunu bu köylerde gözlemek mümkündür.

(Keyder,Ç.,Türk Tarımında Küçük Meta Üretimini Yerleşmesi, s.165-167, Pamuk -Toprak (der) , Türkiye'de Tarımsal Yapılar 1923-2000, Yurt Yay, 1988). Bu köylerde gözlemlenen diğer bir özellik köylünün toprak mülkiyetinde ağalık sisteminin olmaması ve köylerin tümünde arazinin ormanla içiçe olması ve kıt olması nedeniyle tahıla dayalı tarım yerine köylünün tümünün aynı düzeyde katılabileceği , zengin -fakir köylü ayırımının oluşmadığı bir düzende üretici köylü sağlıklı bir şekilde serbest piyasa modelini sürdürmektedir.

Bunun yanısıra bu köylerin tümünün gerçek anlamda ekonomik sorunlarının olmaması ve gerek coğrafi koşulların, gerekse yadsısalar da turizmin getirdiği esneklik nedeniyle değişime açık olmaları ve daha fazla kar getirebilecek ürünleri diğer geleneksel köylerden daha rahatlıkla deneyebilmeleri köylerin gelişimine ayrı bir hız kazandırmaktadır.

Bu beş köyün tümünde gözlenen diğer bir özellik de köylerin dışarıdan gelen yabancılara pek sıcak bakmayıp toprak satmak istemedikleridir. Köydeki değişimin başka bir yabancıнын etkisiyle olması yada köyde başka bir sınıfın oluşmasına ortaklaşa karşı çıkmaktadır. Buradan bu köylerin tümündeki gurupların farklı bir sınıf oluşturmadıkları genelde bireylerarasında ortalama bir yaşam şeklinin benimsendiği sonucu çıkarılabilmektedir.

Bu köylerde köyün tarihçesi sorulduğunda köylülerin hemen hepsinin ağız birliği etmişcesine toplumlarının yüzyıllarca öteye dayandığını vurgulamaları ve köylerden birine otuz yıl önce yerleşen bir ailenin bile o köylü sayılmaması köylünün köy içinde hareketliliği benimsemediğinin göstergesidir.

Bu araştırma henüz sürmekte olup bir yıla yakın bir süredir yapılan çalışmalarda köylerde yaşayan bireylerin yaşam şekillerinden ve üretim faaliyetlerinden mutlu olduğu ve tarıma dayalı meta üretimlerini geliştirerek güçlendirmeyi amaçladıklarını göstermektedir. Bunun yanısıra şimdilik yakın bir zamanda da kente göçü düşünmedikleri gibi kentten de göç almayı düşünmemektedirler.

Bu köylerin tümünde de gerek coğrafi koşullar gerekse yeni gelişen turizm olgusu bu yörede kent- köy farklılaşmasına yeni bir boyut getirmektedir. Bunun yanısıra bu yöredeki insanların köyün iticiliğine kapılmaları yerine kentten ve daha az şanslı olan yörelerden bu bölgenin göç alması kaçınılmaz olarak görünmektedir. Bunun sonucu olarak diğer turistik yörelerde olduğu gibi yeni bir farklılaşma ve çelişkinin bu köyleri etkilemesi ve büyük kentlerde göçle görünen sorunların yakın bir gelecekte buralarda yaşanması olasılığı daha kuvvetli görünmektedir.

GÖÇ NEDENLERİ VE GÖÇENLERİN BEKLENTİLERİNDEKİ GERÇEKLEŞME DURUMU: BOLU İLİ KIBRISCIK İLÇESİ ÖRNEĞİ

Yrd.Doç.Dr. Gülsen DEMİR*

Giriş

Göç, kişilerin gelecek yaşantılarının ya bir bölümünü ya da tamamını geçirmek üzere bir yerleşim biriminden diğerine yerleşmek amacıyla yapmış oldukları coğrafi nitelikli yer değiştirme olayıdır. Bu konuda verilen tanımların hemen hepsi, aynı belirlemeyi yapmaktadır.

Evrensel bir olgu olan göç, günümüzde yeni bir nitelik kazanmıştır; geçmişteki nüfus hareketlerinin yerine bugün giderek artan önemde insangücü hareketleri yaşanmaktadır.

Ülkemizde yurtiçi göçlerin özellikle 1950'den sonra giderek hızlandığı, çok az değişiklik gösteren davranış kalıp ve biçimleri halinde yurdun belirli yerlerine doğru sürüp gittiği, resmi belgeler, istatistikler, araştırma ve incelemelerle ortaya konulmuştur. Yurtiçi göç nedenleri, devingenlik (hareketlilik) doğrultuları, oluşum ve yönelimleri, ayrılış ve varış yerlerinde doğurmuş oldukları çok yönlü sorunlar ve bunları önleme yol ve önerileri gibi daha başka açılardan üzerinde durulup inceleme yapılabilir, yapılmaktadır da.¹

Türkiye'de iç göçler genellikle belli bir takım merkezlere yapılmaktadır. Daha çok kırsal topluluklardan kentlere doğru olan iç göçün hep aynı merkezlere yapılması, zamanla buralarda bir doygunluğa yol açmakta ve iç göç bu merkeze en yakın yerlere doğru kayma göstermektedir.

1955 - 1960 arasında göç vermede ilçe merkezleri önemli yer tutarken 1970 - 1975 devresinde göç vermede ilçe merkezleri yerine köy ve bucakların önem kazandığı görülmektedir. Söz konusu değişim, eskiden beri nüfus çekim merkezleri olan büyük şehirlerin çekiciliklerinin devam etmekle birlikte, artık iller içinde mahalli merkez durumunda olan bazı ilçe merkezlerine de gitmenin önem kazandığını yansıtmaktadır. Böylece Türkiye'deki iç göçlerde nüfus alan alanlarda da önemli değişim meydana gelmektedir.²

Yurtiçi göçlerin birtakım temel ve yan nedenleri vardır. Temel ekonomik nedenler arasında etkin nüfusun iş kollarına ayrılışı, bu kollar arasında ulusal gelirin dağılışı, toprak tasarrufu düzeni, arazi genişliklerine göre köylü ve çiftçi ailelerin bölünüşü gibi etkenler rol oynamakta; tarımın makineleşmesi, tarım ve sanayi kesimlerinde ücret ayrılıkları, gizli ve açık işsizlik, yaygın tarım geleneği,

* Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi - Bolu

¹ İbrahim Yasa, Ömer Bozkurt, "Orta Anadolu'dan Batı Avrupa'ya Göç ve Toplumsal Değişme", Amme İdaresi Dergisi, Cilt 2, Sayı 3, Eylül 1974

² Erol Tümertekin, "Türkiye'de İç Göçler Üzerine", İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi, 1977

toprak yetersizliği ve verimsizliği, tarım kredilerinin açılmasındaki eşitsizlik gibi birtakım yan ekonomik nedenler yer almaktadır. Ayrıca bunlara ek olarak, nüfus artışı ve kentleşme olayı ve bu olayın hızlanması ataerkil aile kurumunun parçalanması, miras kuşkusunu, toplumsal güvensizlik ve huzursuzluk, toprağa yerleşme biçimi, kırsal yörelerde toplumsal gelişme ve konum hizmetlerinin yetersizliği gibi toplumsal nedenler sıralanabilir.³

Araştırma

Araştırmamıza konu olan Kıbrısık, Bolu ilinin diğer ilçeleri arasında en çok göç veren, nüfus kaybeden ilçe olarak tanınmaktadır. Gerek nüfus, gerekse göçle ilgili istatistiklere bakıldığında da bu yargı doğrulanmaktadır.

1935 yılında Bucak merkezi olduğu yıllarda nüfusu 300 iken buraya bağlı Yazıcı'nın nüfusu 797, Deveören'in 729, Alemdar'ın ise 523 idi. Bu durum Karadoğan'ın ilçe merkezi olduğu yıla kadar devam etmiş, ancak bu yıldan itibaren ilçe merkezine diğer köylerden göç başlamış yeni memurların da katılmasıyla nüfus yönünden bir hareketlenme olmuştur. İlçe olduktan sonra yapılan ilk sayımda (1960) nüfus 745'e, 1965'te 1027'ye, 1970'te 1390'a ulaşan Kıbrısık, iki sayım daha aynı hızla artmaya devam etmiş; 1985'te 1737 olan nüfus 1990 sayım sonuçlarına göre 1632; nüfus artış hızı da -12.47 olarak belirlenmiştir. Köyleriyle birlikte toplam nüfus 6716'dır. Nüfusun % 50.5'i kadın, % 49.5'i ise erkektir. Aynı yıl itibariyle (1990) ilçenin kütük kayıtlarına gören nüfusu 14.364 olup bunun 7173'ü kadın, 7191'i ise erkektir. Kıbrısık ilçesi köylerinin nüfus dağılımı da aşağıda belirtilmiştir.⁴

³ İbrahim Yasa, Ömer Bozkurt, a.g.m

⁴ 1973 Bolu İl Yıllığı
1990 Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

Sıra No	Köyün Adı	İlçeye Uzaklığı	Nüfus	Yerleşim Durumu	Hane Sayısı
1	Kıbrıscık İlçe Merkezi	-	1633	İki Mahalle	405
2	Alanhimmeler Köyü	16	240	Tek Mahalle	53
3	Alemdar Köyü	13	400	"	82
4	Balı Köyü	16	104	"	32
5	Belen Köyü	15	454	Beş Mahalle	51
6	Borucak Köyü	13	169	Tek Mahalle	52
7	Bölücekaya Köyü	3	134	"	38
8	Çökeler Köyü	15	360	"	59
9	Deveci Köyü	11	98	"	26
10	Deveören Köyü	10	430	"	92
11	Dokumacılar Köyü	14	70	"	20
12	Geniş Köyü	10	267	"	70
13	Karacaören Köyü	7	175	"	50
14	Karaköy Köyü	9	577	İki Mahalle	105
15	Kılkara Köyü	14	230	Tek Mahalle	42
16	Kızık - Sarıkaya Köyü	17	243	İki Mahalle	44
17	Kızılcaören Köyü	4	68	Tek Mahalle	20
18	Kökez Köyü	6	215	İki Mahalle	61
19	Köseler Köyü	14	112	Tek Mahalle	48
20	Kuzca Köyü	17	194	İki Mahalle	37
21	Nadas Köyü	4	129	"	37
22	Taşlık Köyü	11	173	"	49
23	Yazıca Köyü	10	249	Tek Mahalle	70

Şu anda mevcut nüfusun bu sayıların altında olduğu söylenmekte ise de örneklem grubu oluşturulurken 1990 sayım sonuçlarını içeren rakamlara göre hareket edilmiştir. Öncelikle hem ilçe merkezinde hem de köylerde mevcut olan hane sayıları belirlenmiş %25 oranında oluşturulan örneklem grubu içinde yalnızca "hane reislerine" anket uygulanmıştır. Böylece "398 hane reisi", örneklem grubumuzu oluşturmuştur. Anket sorularının kolay anlaşılır ve kolay cevaplanabilir olmasına özen gösterilmiştir. Zira anket uygulamak üzere çok sınırlı sayıda öğretmenden yararlanırken, ilçe merkezinde yer alan Yatılı İlköğretim Bölge Okulu öğrencilerinden de anketör olarak yararlanmak gereği

doğmuştur. Bir taraftan bu kişilerin hafta sonunda evlerine - köylerine gitmeleri, diğer taraftan Perşembe günleri ilçe merkezinde kurulan pazara hemen hemen bütün köylerden (çoğu aile reisi olan kişilerin) gelmeleri, anketlerin oldukça kısa sayılabilecek bir sürede cevaplanmasını sağlamıştır. Anketörler, uygulama öncesi kısa bir eğitimden geçirilmişlerdir.

Kıbrıscık'ta yaşanan nüfus kaybının nedenlerini belirlemek üzere; kimlik bilgilerini, yaşantının niteliği ile yaşantıdan memnuniyet derecesini ve söz konusu göçün nedenlerini belirlemeye yönelik çeşitli soruları içeren 38 soruluk bir anket formu geliştirilmiş ve ön denemeden sonra uygulamaya geçilmiştir. Anket acacılığı ile elde edilen bilgilere ek olarak çeşitli görüşmeler ve gözlemler yapılmış, bilgi toplama konusunda hiç bir sorunla karşılaşılmadığı gibi pek çok kolaylığı da birlikte yaşamak mümkün olmuştur. Bir taraftan Kıbrıscık'ın yakın ve ulaşımı kolay bir yer olması, diğer taraftan bilgileri yoklama ve pekiştirmek amacıyla başvurmak gerektiğinde bulunduğumuz yerde (A.İ.B.Ü.) çok sayıda Kıbrıscıklı'nın bulunması (Kıbrıscıklı bir öğretim üyesi ile bir kısım idari personel ve aslen öğretmen olan Eğitim Yönetimi ve Denetimi alanında öğretim gören öğrenciler); ayrıca gerek sayısal verileri sağlamada, gerekse anket uygulamalarında büyük bir içtenlikle yardımcı olan Milli Eğitim il ve ilçe örgütünün büyük katkısı olmuştur.

Bulgular

Örneklem grubunu oluşturan hane reislerinin % 81'ini erkekler, % 19'unu kadınlar oluşturmaktadır, % 73'ü evlidir. Doğum yeri açısından köy kökenlilerin oranı % 86.18 iken kent (ilçe) merkezi doğumlular % 13.56'sı oluşturmakta, yaş açısından da şöyle bir dağılım görülmektedir: 20 - 30 yaş % 12.8, 31 - 40 yaş 21.35, 41 - 50 yaş 20.34, 50 yaşın üstündekiler ise 44.72. Görüldüğü gibi Kıbrıscık ilçe ve köylerinde orta yaş ve üzeri bir nüfus yaşamaktadır. Öğrenim durumu açısından ise; %13.82'sinin okuma - yazması yok, %11.31'i okur yazar, % 53.26 ile çoğunluğu oluşturan grup ilkökul mezunu, % 10.05 ortaokul mezunu, % 8.25 lise mezunu, % 2.51 yüksekokul mezunu durumdadır. Eşlerin eğitim durumlarını gösteren dağılım da hemen hemen aynı değerleri içermekte, orada da % 59.54'lük çoğunluk ilkökul mezunu olduğunu belirtmektedir.

Kıbrıscık ilçesi Cumhuriyetten sonra ve hatta 1958'e kadar ulaşamayan, şehirle bağlantının kopuk olduğu bir yaşantıdaki yerleşim alanı durumundadır, o nedenle de eğitim- öğretim yaşantılarından uzak kalmıştır. Ancak Cumhuriyetten önce Kıbrıscık'ta medrese eğitiminin yapıldığı bilinmekte, hatta yıkılmış olan bu medresenin bugün kalıntıları bulunmaktadır. 1923 yılında Yazıcı ve Deveören 'de, 1926 da Alemdar, 1933'de Alanhimmetler köylerinde ilkökul açılmış, zamanla diğer köylerde açılan ilkökullarla okul sayısı artmış, 1959'da ortaokul, 1977'de ortaokul binasında lise açılmıştır. Bugün okulsuz köy bulunmamakta ve bütün köylerde de okullar açık durumdadır. İki yıl taşımali sistemle eğitim - öğretim faaliyetleri sürdürülmüş, ancak şu anda iki yıl önce kurulan YİBO (Yatılı İlköğretim Bölge Okulu) bünyesinde olduğu için nüfusu az öğretmen tayininin mümkün olmadığı, köylerin öğrencileri toplanmış bulunmaktadır. Okulun yeni olması birtakım zorlukları beraberinde getirmekle birlikte (kadro sorunu olduğu için günlük ücretle dışarıdan eleman çalıştırmak

zorunda kalabiliyorlar), birtakım avantajları da aynı anda taşımaktadır. Öğrenciler çok özenli olarak hazırlanmış ortamlarda rahat bir yaşantı ile öğrenimlerini sürdürüyorlar. Yatakhanelerine kadar yerlerin halıfleks döşendiği ve öğleleri yemek verildiği, düzenli çalışma saatlerini öğretmenleri eşliğinde geçirdiklerini öğreniyoruz.

Geçmişte ortaokulu bitirenler lise öğrenimi için, sonraları da liseyi bitirenler yüksek öğrenimi sürdürebilmek için ayrılmışlar; muhtemelen öğrenimlerinin bittiği noktada ise yaşantılarına gene başka yerlerde devam etmişlerdir. Böylece geçmişte eğitim imkanlarının kısıtlı oluşu, göç için önemli bir neden oluşturmuş sayılabilir.

Geçimi sağlayan uğraş, iş ya da meslek ve meslekteki konum açısından değerlendirdiğimizde, örneklem grubumuz belirtilen dağılımlar içinde yer almaktadır.

Meslek		Meslekteki Konum	
İşsiz	% 8.04	Düz İşçi	% 49.24
İşçi	% 5.77	Yarı Kalifiye İşçi	% 3.26
Çiftçi	% 51.50	Kalifiye İşçi	% 2.26
Memur	% 16.08	Usta	% 1.50
Esnaf	% 7.03	Teknisyen	-
Zanaatkar	% 0.25	Memur	% 14.32
Serbest Meslek	% 4.77	Yönetici	% 2.51
Tüccar	% 0.25	İşveren	% 1.75
Başka	% 6.03	Başka	% 13.82

İlçe yönetim teşkilatından aldığımız bilgilere göre enerji ve hammadde yokluğu nedeniyle, devlet ve özel teşebbüse ait herhangi bir endüstri kuruluşu yoktur. Orman ürünlerini değerlendirmek üzere küçük çapta doğrama atölyeleri kurulmuştur. Bunların dışında esnaf ve sanatkârların uğraş alanları şöyle bir dağılım içerisindedir.

14 adet bakkal	13 adet tuhafiyeye - manifatura
8 adet kahvehane	4 adet lokanta
4 adet doğrama atölyesi	4 adet mobilyacı
3 adet tekeli bayii	3 adet LPG bayii
3 adet toptancı	3 adet kasap
3 adet terzi	3 adet züccaciyeci
3 adet ayakkabıcı	2 adet eczane
2 adet fotoğrafçı	2 adet oto tamirhanesi
2 adet berber	2 adet hırdavatçı

2 adet fırın	2 adet oto yazıhanesi
1 adet akücü	1 adet demirci
1 adet dişçi	1 adet kırtasiyecisi
1 adet radyo - TV tamircisi	1 adet büfe
1 adet tiftikçi	1 adet nakliyecisi

Kamu görevlisi (memur) durumunda olanlar ise ilçe merkezinde yaşayanlar arasındadır.

Çiftçi sayısının çokluğu isabetli olarak tarımda yoğunlaşan bir uğraşı da göstermektedir. % 62.81'lik bir oranla en yoğun tarım türü olarak kuru tarımı görüyoruz; bunu ikinci yüksek oranla (% 23.86) hayvancılık izlemektedir. Bu durumla bağlantılı olarak, % 72.86 oranında toprak sahibi olan grubun yanısıra % 13.82'nin kendisine ait toprağı yoktur. Sahip olunan toprak miktarı açısından çoğunluk % 37.43'le 10- 50 dönüm arası toprağı olanları, ikinci sırada % 31.65 ile 10 dönümden az toprağı olanları oluşturmaktadır.

Sahip olunan toprağın miktarı ile toprağın taşıdığı özellikler açısından önem derecesini araştırdığımızda, bölgeden edindiğimiz bilgiler, toprakların arazideki dağılımlarının aynı özellikte olmadığını göstermektedir. İlçenin alan grubuna giren 6 köyde tarıma uygun araziler yer almakta ve bu köylerde tarıma çok önem verilmektedir. Diğer köylerde ise arazinin yapısının dağlık ve engebeli olması nedeniyle ilkel bir tarım yapılabilmekte, bu da yüksek verim almayı engellemektedir. Toprak yapısı itibarıyla köyler iki gruba ayrılmaktadır:

1. Grup: Alanhimmeler, Bali, Borucak, Dokumacılar, Geriş, Kuzca. Bu köylerin arazisi ve toprak kullanımı, toprak yapısı tarıma uygun olup başta pirinç olmak üzere hububat, fiğ sebze, meyva, bağ yetiştirilmektedir.

2. Grup: Taşlık, K. Sarıkaya, Devenci, Kösel, Yazıca, Alemdar, Deveören, Kızılcören, Karacaören, Nadas, Bölücekaya, Kökez, Kalkara, Belen, Çökeler. Bu köylerin arazi yapısı ve toprak kullanımı tarıma elverişsiz olup, taşlık ve kayalıktır.

İlçede hayvancılığın, tarıma göre daha uygun şartları taşıdığı ortaya çıkmaktadır. % 30.15 büyükbaş, % 39.70 küçükbaş hayvana sahipken % 15.57 kümes hayvancılığı yapılmaktadır.

Edinilen bilgilere göre ilçede mera varlığının yetersiz olması nedeniyle genel olarak göçer hayvancılık yapılmaktadır. Bu hayvanlar yazın yaylalara, kışın Polatlı - Haymana ovalarına ve Eskişehir civarına gitmektedir. Ancak son 10 yıldır Sarıyar barajının etkisiyle iklimde yumuşama olduğu, fazla kar yağmadığı, yağdığı takdirde de uzun süre kalmadığı için artık kışın da hayvan yaymaya uygun şartların oluştuğu belirtilmektedir.

Geçmişe ait olarak verilen bilgilere göre 1950'lerde geniş çaplı hayvancılığın yapıldığı, bir evde 5 bin civarında küçükbaş hayvan olduğu, bunlar arasında iyi nitelikli sağmal koyunla Ankara keçisi olarak bilinen iyi cins tiftik keçisinin yer aldığı ifade ediliyor. Ancak tiftik keçisi, ormana yayılması ve ormanı tahrip etmesi nedeniyle orman idaresi tarafından yasaklanmış, köylü de

yayma konusunda problem yaşadığı için tiftik keçisi yetiştirmekten vazgeçmiş. Aynı yıllarda (1950'ler) Haymana'da toprak dağıtımı başlayınca öncelikle Deveören köyünden buraya göç olmuş; ilk yıllarda sürdürülen hayvancılık daha sonra özellikle tarımda makinallaşma başlayınca yerini tarıma bırakmış.

Kümes hayvanları konusuna gelince, son yıllarda yeni bir üretim alanı olarak tavukçuluk başlamıştır. (Tavukçuluk Bolu yöresinde önemli bir endüstri alanı oluşturmuş durumdadır.) Sevindirici bir gelişme olarak tavukçuluktan iyi bir gelecek beklenmektedir. Şu anda 150 olan kümes miktarının yıl sonuna kadar 200'e ulaşacağı ifade edilmektedir.

Geçimi sağlamaya ilişkin yollar açısından % 62.56'lık büyük çoğunluğun ücret dışında bir geliri bulunmamakta, % 15.83'lük bölüm ise daha çok tarladan ürün olarak (% 7.28), ya da ek iş yaparak (% 7.05) gelirlerini arttırmaya çalışmaktadırlar. Bir başka gelir kaynağı olarak eşin çalışmasını düşündüğümüzde bu imkanın olmadığını görüyoruz (% 83.43 oranıyla eşleri çalışmıyor).

Gelirin yıllık dağılımı belirlenirken karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır:

100 milyondan az	% 47.48
100 - 250 milyon	% 31.65
250 - 300 milyon	% 14.07
500 milyondan fazla	% 6.78

Nüfusun yaklaşık yarından fazlasının yıllık geliri 100 milyon üzerindedir. Belirtilenlere göre yaşlıların çoğu 2022 sayılı (65 yaşla ilgili) yasadan yararlanarak maaş almakta, sosyal yardımlaşma fonundan da kendilerine yardım edilmekte. Tek başına veya iki kişilik yaşlı aile olarak yaşayanlara bu yardımlardan başka çocukları da yardım edilmektedir. Çok varlıklı olarak görünmemelerinin yanısıra Kıbrısık'ta "bir ekmeğe muhtaç" denebilecek kimsenin bulunmadığı ifade edilmektedir.

Yaşantıdan memnuniyet derecesini belirlemeye yönelik sorulara geldiğimizde, % 58.04'lük kesim (yarıdan fazlası) işinden memnun olduğunu belirtmiştir. Memnun olmayanlar ise % 35.17'lik oranla "kazancını az" bulduklarını belirtmişlerdir. Ancak yapılan iş'in karşılığında alınan ücretin mi yetersiz, yoksa bulunulan yer nedeniyle mi ücretin yetersiz olduğu belli değildir.

% 78.89 ahşap mimariyi içeren bir konutta, % 66.83'ü kendi sahibi olduğu evde oturmaktadır. % 39.44'ünün de evindeki oda sayısı üçten fazladır. Konuta ilişkin bilgiler birlikte değerlendirildiğinde, değişken bir nüfusun olmadığı, geleneksel yaşantının devam ettiğini gösteren bir özellik hakimdir.

İlçe merkezinde konut ihtiyacı daha çok tayin olarak gelen memur için sorun olmaktadır. Nüfusun dışa akmış olması nedeniyle konut yapımı oldukça az olmaktadır. İlçe merkezindeki evlerin çoğu betonarmedir. Kamu kuruluşlarına ait bazıları kaloriferli olmak üzere toplam 73 adet lojman bulunmaktadır.

Konutların donanım olanaklarına göre dağılımı da şöyledir:

Su	% 39.69
Elektrik	% 74.62
Kanalizasyon	% 14.07
Tuvalet - banyo	% 77.63
Kalorifer	% 13.56
Radyo	% 71.60
Televizyon	% 68.84
Telefon	% 55.02
Hepsi	% 5.52

Görülüyor ki bütün evlerde rahat barınmayı sağlayacak imkanlar bulunmaktadır.

Buraya kadar sorulan sorulara verilen cevaplar doğrultusunda, "Halen yaşadığınız yerden ayrılmak ister misiniz?" sorusuna verilen cevapların büyük çoğunluk tarafından (% 70.85) "hayır" diye cevaplanması şaşırtıcı olmasa gerektir. Mevcut nüfusun yaşı dikkate alındığında, özellikle 60 yaşın üzerinde olanlar gitmek istemiyorlar. Alışkanlıklarından kopamıyor, çocuğunun yanına dahi gitmek istemiyor, "yapamam, ben orada boğulurum", hakim olan kanıları. Helling'lere göre baba için köy, teneffüs ettiği hava gibi hayatın ta kendisidir, başka bir yerde olmayı aklından bile geçirmez; oğul için köy bir hapishanedir, şehirde iyi bir iş bulunca veya yeterli parayı kazanınca tamamen oradan kurtulmayı ümit etmektedir.⁵

Ayrılmak isteyenlerin gitme sebepleri, daha önce göçmüş olanların da gidiş nedenlerine ışık tutmaktadır. Öncelikle gitmekten amaç iş bulmaya dönük olmaktadır. Toprakların tarım için yetersiz oluşu (% 22.61), genel olarak iş imkanlarının yetersiz oluşu (% 20.85), arazinin hayvancılık için yetersiz oluşu (% 10.55), gitmek isteyenler açısından asıl amacın çalışabilecek iş edinme konusunda yoğunlaşmaktadır. Zaten % 77.13 oranındaki büyük kesimin ailesinden bir çok kişi başka yerlere gitmiş durumdadır. Onların gidiş nedenleri de aynı amaç etrafında toplanmaktadır, geçinmek.

Gidenlerin şu anki durumlarını geçmişe göre daha iyi (% 64.32) değerlendirmeleri, onların birtakım yoksunluklarını gidermiş olduklarını göstermektedir. Onların durumundaki iyileşme de kalanlar açısından özendiriciliğini korumaktadır. Gidenlerin çoğunlukla aynı yer ya da bölgeyi tercih etmesinde de çoğunlukla (% 68.58) tanıdık ve akrabaların oluşu etkili olmaktadır.

⁵ Cavit Orhan Tütengil, "Sosyoloji Konferansları", 1961 - 1962 Ders Yılı

Sonuç

Batı Karadeniz Bölgesinde yer alan Kıbrısçık bu bölgenin özelliklerini taşımakta, diğer ilçelerden farklı olarak ormanlık, çalılık ve taşlık bir arazide yer almaktadır. Kuzeyde Köroğlu Dağları, güneyde Beypazarı Burgaz Dağı, batısı Seben ve güneybatısı Nallıhan ilçeleriyle çevrilidir. Köroğlu dağlarının eteklerinde çanak biçiminde bir alanda kurulmuş olan ve üç tarafı ormanlarla çevrili bulunan Kıbrısçık'ın zemini taşlık ve kayalıktır. Yazları serin ve kurak, kışları soğuk ve yağışlı olan iklim karasal niteliklidir. Topraklarının yüzölçümü 641 km² olup en büyük akarsuyu Uludere, doğu-batı yönünde ilçeyi ikiye bölmektedir. Geçtiği köylere göre çeşitli adlar alan ve birçok yan kolu olan bu dere Sakarya nehrine ulaşarak karadenize dökülmektedir. Son yıllarda erozyonun artmasıyla orman kaybı meydana gelmiş, Uludere kenarında yapılan çeltik ekimi de bu nedenle % 70 kayba uğramıştır. İlçenin ancak güneydoğusunda yer alan topraklar tarıma uygun olup diğer yerlerdeki arazilerde hayvancılık yapılmaktadır. Kıbrısçık - Beypazarı yolu üzerinde yer alan ve doğal bir göl olan Karagöl, hem piknik alanı hem de milli parklar içinde sayılmaktadır. Şimdiye kadar nüfusunun 1/3'ünü (1990 verilerine göre) göç nedeniyle kaybetmiş olan Kıbrısçık'tan yapılan göçün yönünü Ankara'da Polatlı, Beypazarı; İzmir'de Kemalpaşa; İstanbul'da Pendik oluşturmaktadır. İlçe merkezi Bolu-Beypazarı yolu üzerinde olup Bolu'ya uzaklığı 65, Beypazarı'na ise 54 km dir. İlçeye bağlı bulunan 22 köy 3 anahat üzerinde toplanmıştır:

1. Bolu- Kıbrısçık karayolu üzerinde ve etrafındaki 6 köy,
2. Kıbrısçık- Beypazarı karayolu üzerinde ve etrafındaki 8 köy,
3. Kıbrısçık-Seben-Nallıhan bağlantısını sağlayan yol üzerindeki 8 köy.

İlçe ile köyler arasındaki ulaşımı sağlayan minibüsler bulunmaktadır. Her sabah ilçe merkezinden Bolu'ya 4, Beypazarı'na 2 otobüs çalışmaktadır. Kıbrısçık - Bolu arası asfalt, Kıbrısçık - Beypazarı arası ise Karaşar yol ayrımına kadar stabilize, ilerisi asfalt olup planlı yol çalışmaları sürmektedir. Böylece ilçeden Ankara'ya ulaşım yakın gelecekte 1.5 - 2 saatte sağlanabilecektir.

Tarıma dayalı bir yaşantının ve ekonominin yer aldığı Kıbrısçık'ta, tarımdan elde edilen gelir de ancak yaşantıyı sürdürmeye yetecek düzeyde kalmaktadır.. Göçlerin temel amacını bugüne kadar "iş bulmak" kaygısı oluşturduğu açık olarak görülmektedir. Bölge insanının yapısını iyi tanıyan ve rasyonel bir değerlendirme yapan Kaymakam vekili, bu eğilimin de aslında birbirine özenmekten kaynaklandığını ve özellikle gençlerin çalışmak için gitmeye koşullandığını, dolayısıyla tembellik nedeniyle, varolan kapasitenin de değerlendirilmediğini belirtmektedir. Aynı kişilerin yer değiştirdiklerinde çalışmaya motive olmaları, psikolojik etkenlerin varlığını işaret etmektedir. Bu noktada bir başka problem kendisini göstermektedir, "örgütlenme problemi". Yaşanan değişik örnekler bakıldığında ahalinin bir araya gelerek iş yapma becerisini gösteremedikleri hatta böyle bir eğilim içine dahi girmedikleri anlaşılmaktadır. Başka yerlere göçmüş yakınlarını güvence olarak görme, "nasıl olsa gidebilirim" düşüncesi belki kolay yolun seçimi biçiminde yorumlanabilir.

İlçede yakın zamanda başlayan tavukçuluk umut verici olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca orman ürünleri ile ilgili olmak üzere 9 adet kooperatif bulunduğu ancak kooperatiflere işlerlik kazandırma sorunu olduğu

belirtilmektedir. Bir başka örnek olarak, halk eğitim kurslarını bitirenlerden el sanatlarına ilişkin becerilerini üretime dökmeleri istenmiş, talep de gördüğü halde cevapsız kalmış olduğu da ifade edilmektedir. İki ay önce tayin olup giden kaymakamın özellikle örgütlenme ve birlikte iş yapma konusunda, ilçe siyasi örgütlerini de içine alan yoğun bir çaba gösterdiği belirtilmektedir.

Şu anda ilçe gerek yönetim, gerek orada yaşayanlar olarak başka bir beklenti içindedirler, o da ilçe merkezinde üniversiteye bağlı bir yüksekokulun açılması isteğidir. Bu konuda hazırlanan bir rapor üniversite rektörlüğüne sunulmuş ve incelemeye alınmıştır. Yüksekokula gelecek öğrenci kapasitesinin, ilçede bir hareket yaratacağı gibi okulun gelişmeye ve kalkınmaya itici güç oluşturacağı düşünülmektedir. Öte yandan büyük bir kuruluş tarafından, uluslararası bağlantılı olmak üzere yayla turizmine dönük ve yıl boyu hizmet vermek üzere çok geniş boyutlarda düşünülen ve ön çalışmaları tamamlanmış bulunan bir turistik tesisin, ilçe merkezine yakın bir bölgede yapımı söz konusudur. Ancak bütün bu değişiklikler karşısında bireylerin mevcut davranışlarının bir anda değişmesi de beklenmemelidir. Örneğinin yaşanmadığı davranışları benimsemek, insan yapısının özellikleriyle açıklanabilir.

Kısaca denebilir ki, Kıbrısçık'ta, başta eğitim olmak üzere yaşantının sürdürülmesi için ciddi bir sorun bulunmamaktadır. (Aksine zaman fazlalığı alkol alışkanlığını körüklemiştir ki bu da yöre halkı tarafından, gençler açısından özendirici olması nedeniyle onaylanmamaktadır.) Şu anda göç durma noktasındadır. Görüldüğü kadarıyla "burada neler yapabiliriz?" sorusuna cevaplar bulunmaya çalışıldığı, hayatını düzene koymuş orta yaş ve üzeri ahalinin gelecek nesiller için kendi imkanlarını kullanarak iş yapabilme, mevcut potansiyeli değerlendirme eğilimi içinde oldukları sonucu ortaya çıkmaktadır.

SOSYAL DEĞİŞME, GÖÇ VE SOSYAL HAREKETLER

Yrd.Doç.Dr. Esmâ DURUGÖNÜL*

Göç ve toplum ilişkisinde göçe neden olan ve aynı zamanda göçün neden olduğu olguları tanımlamanın konuya açıklık getireceği kesindir.

Göç ve sosyal hareketler, sosyo-kültürel ve ekonomiik yönleri olan, sosyal değişmeye yol açan veya ona ivme kazandıran olgulardır. Diğer yandan sosyal değişme de, hem göçe hem de sosyal hareketlere neden olabilmektedir.

Göç insanların içinde yaşadıkları coğrafi ve sosyo-kültürel çevreden ayrılarak başka bir coğrafi ve sosyo-kültürel çevreye girmesidir. Karakterine göre iç göç, dış göç, gönüllü ve zorunlu göç, kısıtlı ya da sürekli göç ayırdedilmektedir. (Hillmann, 1994: 920). Göçte insanlar yeni çevrelerinde sosyo-kültürel değişmelere neden oldukları gibi, kendileri de değişmektedirler. Sonuçta itici veya çekici nedenlere bağlı olarak, göç, toplumsal yapıda sosyal, kültürel, ekonomik ve politik değişimlere neden olmaktadır.

Sosyal değişme bir sosyal yapıdaki maddi ve normatif-düşünsel koşullar, unsurlar ve güçler arasındaki niceliksel ve niteliksel ilişki ve bağıntılar arasındaki değişimdir (Hillmann, 1994: 919). Diğer bir deyişle, sosyal değişme sosyal yapıdaki ve normlardaki (ya da düşünce, duygu ve eylem kalıplarındaki) temel dönüşümleri içermektedir. Bunlar bilgi, inanç ve değerlerde; teknoloji ve maddi kültürde, aile, eğitim, din, ekonomi gibi çeşitli kurumlarda, sanatta, sosyal tabakalaşma ile gruplararası ilişkilerde, aynı zamanda insanların dünya ve kendilerine ilişkin kabullerinde görülen değişimlerdir (Biesanz / Biesanz 1973: 402-403). Sosyal değişimin üç temel dinamiği ya da türü vardır: Bunlar planlama faaliyetleri, -yani toplumu yönetenlerin kendi istekleri doğrultusunda yön verdikleri değiştirme süreçleri-, kendiliğinden oluşan sosyal değişimler ve sosyal hareketlerdir (Wilson 1971: 457). Bunlardan sosyal hareket, bir insan topluluğunun, parçası olduğu toplumda ya da grupta değişme meydana getirmeye ya da bir değişmeyi engellemeye yönelik sürekli eylemlerini ifade eder (Biesanz / Biesanz 1973: 555). Sosyal hareketler, sosyal değişimin aynı zamanda hem ürünü hem üreticisidir (Rucht, 1988: 306).

Sosyal hareketlerin bir türü, özellikle 1980'lerden sonra giderek ivme kazanan reislamizasyon hareketidir. Söz konusu hareket "dini ve kültürel içiçeliği ve dokunulmazlığı, ve kendi kimliğini yabancı/Batı saldırılarına karşı savunmak, kendi özgün gelişme yolunu göstermek için sarfedilen bilinçli çaba" olarak tanımlanabilir. İnsanlar bu özgün gelişme yolunu İslam'da bulduklarına inanmaktadırlar. Sonuç olarak hedeflenen siyasi, sosyal ve ekonomik düzeni yeniden İslami temellere oturtmaktır. Reislamizasyon daha önceki yoğun batılılaşmaya, modernleşme krizine ve yoksullaşmaya tepki olarak ortaya çıkmaktadır (Durugönül, 1995: 81-82).

* A.Ü. D.T.C.F. Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi

Örnek olay olarak ele alacağımız Türkiye'den Almanya'ya göçeden işçilere ve Almanya'daki reislamizasyon hareketine geçmeden önce göç olgusunun tarihçesine kısaca gözatmakta yarar vardır. Modern dönemde beş farklı göç dalgası yaşanmıştır. Bunlardan ilki 17. yüzyılda Avrupa devletlerinin emperyal güçler olarak ortaya çıkmasından I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar sürmüştür. Britanya, İspanya, Portekiz, Hollanda ve Fransa artan nüfuslarından kurtulabilecekleri koloniler oluşturmuşlardır. İkinci göç dalgası ise 17. ve 18. yüzyıllarda Avrupalı tüccarların Batı Afrika'dan Amerika'nın güneyine, Karibik adalarına, Brezilya'ya ve Guyana'ya köle taşımalarından ve kölelik sona erdikten sonra da İngilizlerin Güney Asya'dan Doğu Afrika, Fiji, Jamaika, Surinam ve Trinidad'a sözleşmeli uşak ve işçi götürmelerinden oluşmaktadır. Bu üç yüzyıl boyunca süren göçler Kanada, A.B.D., Latin Amerika, Avustralya ve Yeni Zelanda'da kurulacak devletlerin temellerini oluşturmuştur. Birçok yerde yerli nüfus azınlık konumuna düşürülmüştür. Ancak Avrupalı göçmenlerin sayıca çoğunluk oluşturmadığı yerlerde yerli nüfus beyaz yöneticilere tabi kılınmıştır; Güney Afrika'daki 'Apartheid' sistemi bunun en çarpıcı örneğidir. Avrupa kontrollü köle ve sözleşmeli uşak akışı Sri Lanka, Uganda ve Kenya gibi göçmen çoğunluklu toplumlar da yaratmıştır.

Üçüncü göç dalgası I. Dünya Savaşı sonunda imparatorlukların dağılmasıyla oluşmuştur. Habsburg ve Osmanlı İmparatorluklarının dağılmasıyla Orta, Doğu ve Güney Avrupa'da sınırları etnik yerleşimlerle uyumlu olmayan yeni devletler oluşmuş ve bu devletlerin homojen nüfuslar yaratma çabası içine girmesiyle de zorunlu göçler başlamıştır. Bunların yanısıra Rus Devrimi, 1930'larda Hitler'in güçlenmesi ve Nazi askeri gücünün Avrupa'ya yayılması da göçlere neden olmuştur.

II. Dünya savaşından sonra başlayan dördüncü göç dalgası ise sömürge ülkelerinin bağımsızlıklarına kavuşmasıyla başlamıştır. Bu yeni devletler etnik açıdan bölünmüş, otoriter rejimlerle yönetilen, dolayısıyla önlenemez şiddetli çatışmalara sahne olan ülkelerdir. Yeni oluşturulan bu hükümetler, sömürgeciler tarafından kendi topraklarına getirilen Avrupalıların geldikleri yerlere dönmeleri gerektiği savunmuşlardır.

Beşinci göç dalgası ise dördüncüyle kısmen aynı zamana denk gelmiş olan 1950 ve 1960'larda Batı Avrupa, A.B.D. ve petrol üreten Orta Doğu ülkelerindeki işgücü açığını kapatmak amacıyla işçi ithal edilmesi olarak gerçekleşmiştir. Batı Avrupa'ya genelde Türkiye, Kuzey Afrika ve Yugoslavya'dan, A.B.D.'ne Meksika ve Karibik'ten, Suudi Arabistan, Libya, Irak ve Arap Emirliklerine ise Mısır, Yemen, Güney ve Güneydoğu Asya'dan işgöçü olmuştur.

İşgöçü akımları, göç alan ülkelere geçici olarak düşünüldüyse de misafir işçilerin çoğu, gittikleri ülkelerde kalmış ve evsahibi ülkelerin etnik ve dini yapılarında değişimlere neden olmuşlardır. Örneğin Orta Doğu'daki Asyalılar işgücü piyasasında Araplardan daha başat bir unsur oluşturmuşlardır. A.B.D. de Latino'lar en büyük azınlık grup olan siyahların yerini almışlardır. Konumuz açısından en önemlisi ise Batı Avrupa ülkelerinde İslamın yeni bir güç olarak ortaya çıkmasıdır (Weiner, 1995: 21-25).

1970'lerin ortalarından beri uluslararası mülteci hareketlerindeki büyük artış ise giderek dünya kamuoyunun daha çok dikkatini çekmeye başlamıştır

(Opitz, 1987: 25). Son yıllarda, özellikle "Demir Perde"nin ortadan kalkmasıyla birlikte eski Varşova Paktı ülkeleri köklü politik, sosyo-ekonomik, kültürel ve özellikle düşünsel bir dönüşüm süreci yaşamaktadır. Sosyalist rejimlerin çözümlüğü bu ülke halklarını da göçün öznesi haline getirmiştir.

Öte yandan, örneğin Fransa'da Magrip ülkelerinden gelenler "yeni proleterya" haline gelip büyük ölçüde gettolarda yaşamaktadır. Bu getto insanları yüksek işsizlik oranı, düşük ücretli işler, vatanlarından politik kopuş gibi nedenlerle bir kültürel içe kapanma ve giderek militan İslam'a tutunma gibi eğilimler içine girmektedirler. Bu unsurlar ise onların toplumsal entegrasyonunu güçleştirmektedir. Magrip ülkelerindeki İslamcılar-İlimlilar kutuplaşması bir yandan göç baskısı yaratırken, diğer yandan bu kutuplaşma ve çatışma potansiyeli Batı Avrupa ülkelerine sıçramaktadır (Biermann, 1992: 30; 33).

Türkiye'de ise 1950'lerden itibaren özellikle toplumun hızlı kapitalistleşme sürecine girmesi, sanayileşme ve tarımdaki hızlı makinalaşma sonucu kırsal kesimlerdeki toprak-nüfus dengesinin bozulması vb. nedenler, üretim dışı kalan işgücünün yeni geçim kaynakları elde etmek için büyük kentlere göç etmesine yolaçmıştır. Ülkenin ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel koşullarıyla sıkı bir ilişki içerisinde olan iç göç hareketleri, daha çok ülkenin geri kalmış bölge ve kentlerinden gelişmiş ve görece iyi yaşam koşullarının olduğu bölge ve kentlere yönelmektedir. 1980'li yıllardan itibaren ise göçün nedenlerine bir de terör eklenmiştir. Ülkenin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde son yıllarda yoğun bir şekilde yaşanan ve büyük ölçüde zorunlu göç olarak nitelendirilebilecek bu göçler, bölgedeki kent merkezlerinin sosyo-kültürel yapısında önemli değişikliklere neden olmaktadır.

Türkiye'de 1960'lardan itibaren dış göç başlamış ve daha önce Türkiye'de yaşanmamış bu olgu 1970'lerde beklenmedik boyutlara ulaşmıştır. Dış göçün durdurulduğu 1973 yılı sonunda bir milyona yakın Türk işçisi Batı Avrupa'da çalışmaktaydı. Yurtdışındaki Türk nüfusunun %40'ını 18 yaşın altındaki işçi çocukları oluşturmaktaydı.

Sanayileşmiş ülkeler arasında uluslararası göçten en çok etkilenen ülke Almanya'dır. Bilindiği gibi II. Dünya Savaşı sonrasında Almanya, gereksinimi olan işgücünü İtalya, Yugoslavya ve Türkiye gibi ülkelere karşılamış, ancak 1973'te işgücü alımını durdurduğu halde göç edilen ülke olmaya devam etmiştir. Özellikle Berlin Duvarı'nın yıkılması, Doğu Avrupa'da Sovyet egemenliğinin sona ermesi, Yugoslavya ve Sovyetler Birliğinin dağılması Federal Almanya'nın göçmen ve mülteci akınına uğramasına yolaçmıştır.

1993 verilerine göre Almanya'da 6.5 milyon yabancı yaşamaktadır. Bu yabancıların çoğunluğunu Türkiye ve Yugoslavya'dan gelenler oluşturmaktadır. 6.5 milyon yabancıdan 1.9 milyonu Türkiye'dendir (Bundesministerium des Inneren, 1993: 10). 1987 nüfus sayımına göre ise Almanya'da 1.651.000 Müslüman yaşamaktadır. Bu toplam nüfusun %2.7'sini oluşturmaktadır. Söz konusu insanların sosyalizasyonunun İslam dini tarafından belirlenmiş olması, geldikleri kültürle Batı kültürü arasındaki çatışmanın hıristiyan kültüründen gelenlere oranla daha büyük olmasına yol açmaktadır.

Almanya'daki müslümanların %90'ı, İslamın diğer mezheplerine oranla daha liberal olan Sünnî'liğin Hanefilik mezhebindedir. Ancak bu müslümanlar bile bazen hoşgörüsüz ve radikal bir izlenim bırakabilmektedirler. Bunun

nedenlerinden biri bu kişilerin yetersiz eğitim düzeyine bağlı olarak Önyasya ve Kuzey Afrika'dan destek alan aşırı çevrelerin kolayca etkisinde kalmalarıdır (Balic, 1990: 32).

Almanya'da 1970'li yıllara kadar oldukça önemsiz bir olgu olan örgütlü İslam 1980'li yıllarda daha iyi örgütlenmeye ve hatta Alman toplumunda da kök salmaya başlamıştır. Almanya'da örgütlü İslamın merkezleri Münih, Hamburg, Berlin, Köln ve Frankfurt'tur. Alman kamuoyu 1980'lerin ortalarına kadar müslümanların Alman toplumuna entegre olacakları düşüncesindeyken, ulusal ve dini gettoya geri çekilme ve kendini sınırlandırma çabaları; dini kuruluş ve grupların üyelerinin sayılarındaki artış bunun gerçekleşme olasılığını azaltmıştır. Almanya'da bir yandan şeriat için çalışan, bir yandan da demokrasi, çoğulculuk ve hıristiyan-seküler topluma entegrasyona karşı çıkan örgütler, Avrupa Millî Görüş Teşkilatları, Ülkücüler Dernekleri, Türk-İslam Dernekleri Birliği, Nurcular ve Avrupa İslam Kültür Merkezleri Birliği olarak bilinen Süleymancılar gibi Türk örgütleridir.

Özellikle Arap Emirlikleri ve Libya gibi ülkelerden gelen maddi desteğin ve müslümanların bağışlarının yanısıra Almanya'da ekonomik açıdan oldukça güçlü İslami bir kesim oluşmaktadır. Köktendinci yöneticiler çok sayıda firma ve sadece müslümanlara hizmet veren bankalar ve sigorta şirketler yoluyla hem kendilerini hem de sayesinde oldukça iyi yaşam şartlarına sahip oldukları İslami hareketi zenginleştirmek için çalışmaktadırlar. Tüm bunların yanısıra örneğin sadece Süleymancılar 1500 Kuran kursu yönetmektedirler (Stolz, 1994: 234-248).

Alman Anayasayı Koruma Dairesi'nden (Verfassungsschutzamt) belirtildiğine göre Almanya'daki daha birçok örgütün faaliyetlerini de izlemek gerekmektedir, zira bu dairenin raporları Avrupa'da radikal İslamcı merkezlerin sayısının -sadece AB Ülkelerinde 47 örgüt- köktenci azınlıkların etkinliklerinin arttığını ve maddi olanaklarının boyutlarını göstermektedir (Erck, 1991: 37).

Bu bilgilerin tümü bize Türkiye'de tanık olduğumuz anti-laik, anti-demokratik ve şeriatçı olarak tanımlanan sosyal hareketlerin Almanya'daki Türklerin arasında da yaygın olduğunu kanıtlamaktadır. Türkiye'deki birtakım sosyal değişimler sonucu göç etmek zorunda kalan bu insanlar yeni çevrelerinde kendileri değiştikleri gibi içinde yaşadıkları toplumu da değiştirmektedirler. Alman toplumu, diğer birçok yabancı grubun kendisine taşıdığı ya da Almanya'daki birtakım toplumsal koşulların yolaçtığı sosyal hareketlere olduğu kadar bu toplumda yaşayan Türkler ve diğer müslümanlar arasındaki aşırı dincilerin oluşturduğu reislamizasyon hareketine karşı da genellikle olumsuz tepkiler vermektedir. Ancak göçmen ve mülteciler arasında oluşan bu tür sosyal hareketler zamanla Alman toplumunun dikkatini dünyanın başka yerlerinde olup bitenlere çekerek, sözkonusu sosyal hareketlerin birçoğunun asıl kaynağını oluşturan, o toplumların sorunlarına karşı duyarlı olma ve sorunların çözümü için daha etkin çalışmalar yapılması yönünde kendi hükümetini etkilemesi sonucunu doğurabilir. Böylece Alman toplumu özellikle son yıllarda tartıştığı "çokkültürlü toplum" (multikulturelle Gesellschaft) olma yolunda da ilerlemiş olur. Ancak bu iyimser düşünceler göç olgusuna neden olan sorunların küçümsendiği anlamına gelmemelidir. Göçmen ve mülteciler arasında oluşan ya da onların kendi toplumlarından beraberlerinde getirdikleri sosyal hareketler, yine Almanya ve reislamizasyon hareketi örneğini ele alacak

olursak, İslam'ın Batı'nın "yeni düşmanı" olarak değerlendirilmesi sonucunda hem Alman toplumunda Alman nüfus ile oradaki müslümanlar arasında, hem de dünya çapında Hıristiyanlık-İslam kutuplaşmalarına yol açabilir.

Uluslararası göç büyük ölçüde dünya ticaretinin, iletişimin ve ulaşımın globalleşmesinden kaynaklanmaktadır, ancak bunun önemli kısmı da devletlerin politik, ekonomik ve dış politikaya ilişkin çıkarları için ülkelerindeki göçü desteklemelerinden kaynaklanmaktadır (Weiner, 1995:25). Günümüzde milyonlarca insan şiddetten, ayrımcılıktan, baskıcı rejimlerden kurtulmak veya iş aramak ya da aileleri ile biraraya gelebilmek için ülkelerini terketmektedirler. Dünyadaki savaşlar, içsavaşlar, askeri ayaklanmalar, sömürgecilik sonrası kurulan birçok ulus-devletin seçkinlerinin büyük ekonomik, sosyal ve politik sorunlara hazırlıklı olmamaları vs. toplumsal sorunlara yolaçmaktadır. Üçüncü Dünya'nın birçok ülkesinde çoğulcu ve katılımcı yapılar eksiktir, diğer bir deyişle politik, askeri ve ekonomik güç belirli toplumsal grupların tekelindedir. Bu gruplar bir azınlık, geleneksel seçkinler ya da devrimci partiler, veya etnik ya da dini gruplar olabilmektedir. Her koşulda toplumun bir kısmı ihmal edilmekte veya baskı ve zulme maruz kalmaktadır. Bu koşullar altında insanlar son çare olarak siyasi bölünmeyi, otonomiye, direnişiyi ya da devrim hareketlerini görmektedirler (Opitz, 1987: 35-36). Öte yanda savaşlar, insan hakları ihlalleri, kötü ekonomi politikaları ve yönetimler, hızlı nüfus artışı ve doğal kaynakların yok edilmesi göçe neden olan koşulları yaratmaktadır. Yani göçün nedenleri ve sonuçta göç, dünya sorunlarıdır (Arnold, 1990: 64). Bir sosyal hareket de sadece içinden çıktığı toplumun sorunu olmayıp, göç nedeniyle başka ülkelere hatta kıtalara taşınabilmektedir. Dünya toplumundaki birtakım değişimlerin, göçe ve göçle birlikte (dünyanın bir yerinden başka yerine taşınan, ya da göçedilen toplumun koşullarının yarattığı) sosyal hareketlere yolaçıp, o toplumun/dünya toplumunun yapısında her zaman olumlu olmayan değişimlere neden olmaması için aslında dünya sorunları olan ve sosyal hareketlere yolaçan toplumsal sorunlara evrensel boyutta çözümler getirilerek, uzun vadede bile olsa göçü yaratan olumsuz koşullar bir ölçüde olsun değiştirilmelidir.

Öncelikle Üçüncü Dünya'lı mülteciler ve göçmenler sözkonusu olduğunda büyük göç hareketlerinin nedenleri bertaraf edilmelidir. Özellikle Avrupa eğer kendisini Doğu'yu Batı'dan değil Kuzey'i Güney'den ayıran yeni bir demir perde ile çevrelemek istemiyorsa yeni ve daha adil bir dünya ticaret düzeni için çalışılmalıdır (Aziz, 1992: 44). Demokrasi, konsensüs ve barışa evrensel boyutta ulaşmanın ve böylece uluslararası göçün önlenmesinin tek yolu tüm insanlık için belli bir yaşam standardının garanti edilmesidir.

Sonuç olarak bu açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, sosyal değişme, göç ve sosyal hareketler arasında doğrudan ve karşılıklı bağıntılar sözkonusudur. Sosyal değişme ve sosyal hareketler göçe neden olan, aynı zamanda göçün neden olduğu olgulardır.

Kaynakça

Arnold, H. (1990), Der Marsch: Das Phänomen, das Syndrom, die Kosequenz, in: Nicholson, W.: Der Marsch. Aufbruch der Massen nach Europa, Horizonte: Rosenheim, S. 43-102.

Aufzeichnung zur Ausländerpolitik und zum Ausländerrecht in der Bundesrepublik Deutschland, herausgegeben von Bundesministerium des Inneren, April 1993, S. 10.

Aziz, Namo (1992), Zur Lage der Nicht-Deutschen in Deutschland, in: Aus Politik und Zeitgeschichte, B 9/92, S. 37-44.

Balic, S. (1990), Der Islam im europäischen Umfeld, in: Aus Politik und Zeitgeschichte, B 22/90, S. 30-39.

Biermann, Rafael (1992), Migration aus Osteuropa und dem Magreb, in: Aus Politik und Zeitgeschichte, B 9/92, S. 29-36.

Biesanz, M.H./Biesanz, J. (1973), Introduction to Sociology, New Jersey.

Durugönül, Esmâ (1995), Über die Reislamisierungsbewegung in der Türkei als sozial-religiöse Bewegung, Frankfurt am Main.

Erck, Cristina (1991), Ursprung und Entwicklung des Islam, in: Aus Politik und Zeitgeschichte, B 30-31/91, S. 31-38.

Opitz, Peter J. (1987), Das Weltflüchtlingsproblem im 20. Jahrhundert, in: Aus Politik und Zeitgeschichte, B 26/87, S. 25-39.

Rucht, D. (1988), "Themes, logics and arenas of social movements: a structural approach", in: L. Kriesberg (Ed.), International Social Movement Research, Vol. 1, pp. 305-328, Syracuse: JAI Press.

Stolz, R. (1994), Die Mullahs am Rhein. Der Vormarsch des Islam in Europa, Herbig, München.

Hillmann, K.-H. (1994), Wanderungen, in: Wörterbuch der Soziologie, Kröner, Stuttgart.

Weiner, M. (1995), The Global Migration Crisis: Challenge to States and to Human Rights, Harper Collins College Publishers.

Wilson, Everett K. (1971), Sociology, Rules, Roles and Relationships, Illinois.

GÖÇ-DOĞAL KAYNAKLAR İLİŞKİSİNE ÇEVRE GÜVENLİĞİ AÇISINDAN BİR BAKIŞ

Dr. Meral DİNÇER*

Oluşumundan bu yana 4.5 milyon yıl geçtiği saptanan gezegenimiz tüm ömrünün ancak 1/3'ünü tamamlayabilmiştir. Yüzbinlerce yıl doğal dengesini koruyabilmiş olan dünyamız, 19. yy. Sanayi Devrimi ve yüzyılımızdaki teknolojik gelişmelerle kirlenmiş durumdadır.

İnsan varlığı güç ve egemenliğe dayalı; diğer türlere hükmediyor, hayvanlar üzerinde deneyler yapıyor, bitkileri inceliyor. Onlar yaşamak için bize muhtaç, güç bizde. Kendi türümüzün yaşamasını, diğer bütün türlerin üstünde tutuyoruz. Capra'nın deyimiyle, "hizmet etmek zorunda olan köle gibidir doğa", peki ya gerçekte... İnsanlar arasındaki soykırımdan söz edilirken, insanların diğer türlere karşı soy kırımından neden söz edilmiyor?

Tahminlere göre, tarih boyunca yaşamış canlıların % 1'inden azı muhafaza olmuş. Canlı türlerin belli bir oranı yakın gelecekte kaybolacak. Araştırmacılar bunu 1/5 olarak tahmin ediyor, yani diyelim ki 5 milyon canlı türü varsa 1 milyon tür 25-30 sene içinde kaybolacak.

Çevreye bakışımız bugüne kadar hep insan merkezli olmuştur, egosantrik. Bu, insanı öne çıkaran, çevrenin ve doğanın merkezi durumuna getiren, bütün kuralları bu merkeze göre kuran bir anlayıştır. Oysa insan, çevrenin bir parçasıdır, hem de ayrılmaz parça niteliği taşımayan parçası.

Tükünen türler hep doğal çevrenin değişimi sonucu ortadan kalkmış ve yerlerini yenilerine terk etmişlerdir. İnsanoğlunun da başına neden aynı son gelmesin?

Geçmişten ders alınması gereken nokta, türlerin doğal çevrelerini kaybettikleri zaman yok oldukları gerçeğidir. İnsanoğlu istediği kadar doğayı denetimi altında tutsun, dengesini bozduğu doğal düzenin bir gün kurbanı olmaya mahkumdur (Alpagut, 1993: 81).

Hızla artan nüfus, çarpık kentleşme, azalan, yok olan kaynaklar, enerjinin sınırlılığı, çevrenin kirlenmesi derken, insanlığın geleceği öylesine karamsar bir tablo çiziyor ki, bu durumda çevrenin en çok tartışılan bir konu olması kaçınılmaz hale geldi. 21. yüzyıla yaklaşan dünyamızda, çevrenin kazandığı

önem bilinmektedir ve 2000'li yıllarda çevre, hemen her gelişmeyi yönlendiren en önemli faktörlerin başında yer alacaktır.

İnsanoğlunun aya ayak basması çevre duyarlılığı için bir basamak teşkil eder, çünkü Armstrong aydan dünyaya baktığında, gidilecek ve

* FORUM Fuarçılık Şirketi Koordinatörü

yaşanacak başka bir yer olmadığını anladı. Tüketirsek, yok olacağımızın; hem de savaşıla, bombayla değil doğayı tüketerek yok olacağımızın farkına vardık ama...

Mezopotamya uygarlıklarının bitkilere dinsel bir saygı beslediklerini gösteren pek çok belge günümüze kadar ulaşmıştır. Savaşlarda düşmana yapılacak en büyük kötülüğün, o ülkenin ağaçlarını tahrip etmek olduğuna inanırlardı. Günümüzdeki durumu görebilseler, herhalde kendimize neden bu kadar düşman olduğumuzu anlamakta güçlük çekerlerdi (Sözen, 1993: 89).

İnsanoğlu yaşamını sürdürebilmek için çevresinde barınacak bir alanı, ihtiyaçlarını karşılayacak mal ve hizmet üretimini gerçekleştirmek üzere gerekli doğal kaynakları, havayı, suyu ve artıkların emilmesini ister. İnsan, ihtiyaçlarını karşılayan mal ve hizmet üretimi için gerekli hava, su ve doğal kaynakları çevreden alıp kullandıktan sonra çevreye, çevre tarafından emilmek üzere atık denilen bazı maddeler ile kirli hava ve kirli suyu bırakır.

Nüfus artışına bağlı olarak artan nüfusun beslenme, giyinme, konut, sağlık ve eğitim gibi temel ihtiyaçlarını giderebilmek ve artan işgücü arzına istihdam olanakları yaratabilmek, kıt kaynaklar kullanılarak gerçekleştirilen üretimden elde edilen gelirin bir kısmının tasarruf edilip konut, sağlık ve eğitim yatırımları ile istihdam yaratıcı üretken yatırımlara yönetilmesini gerektirir. Nüfus artışı, basit ve kabaca kişi başına mal ve hizmet üretimi artışı olarak tanımlanabilen iktisadi gelişme ile birlikte gerçekleştiğinde doğal kaynak kullanım hızının daha da artması gerekeceği açıktır (Tanyeri, 1990: 37).

Kentleşme, kentlerin büyümesi, yeni kentsel yerleşimlerinin ortaya çıkması ve ekonomik sektörler arasında toprak paylaşma savaşının nüfusun çevreye etkisinin yönünü ve derecesini etkileyecektir.

Ülkedeki kentli nüfus kentlerde bir nüfus yığılmasına dönüştükçe, kentsel sorunlar yalnızca çevreye zarar vermekle kalmamış, toplumsal ve siyasal bunalımlara da ortam hazırlanmıştır (Keleş, 1993: 59).

Nüfus artışı, verimli toprak alanlarının dünya üzerinde dengesiz dağılışı, sanayileşmeyle tarım alanlarının daralması, niteliklerinin kötüleştirilmesi, yoksul ülkelerin alım gücünün olmayışı gibi çok çeşitli nedenlerle, dünya üzerindeki bazı ülkeler ya da toplumlar için bir besin maddesi bunalımı ve beslenme sorunları söz konusudur. Bu konuda ekolojik etkenler etkili olduğu gibi, dengesiz gelir dağılımı, işsizlik, küçük üreticilerin ihmal edilmesi gibi ekonomik etkenler de önemli rol oynamaktadır.

Nüfus artışıyla hammadde kullanımı, besin maddesi tüketimi ve konut gereksinimi artmaktadır. Buna bağlı olarak da doğal mekanlar daralmakta, katı, sıvı ve gaz halindeki zararlı ve zehirli maddeler gittikçe artmaktadır. Bazı düşünürlere göre bu süreçler çevre sorunlarının kaynağını oluşturmuştur. Bir kısım araştırmacılar ve uzmanlar ise, bunun tamamen doğru olmadığını savunurlar. Bu konuda nüfus çokluğunun değil, yüksek yaşam düzeyinin ve ileri teknolojinin önemli rol oynadığını ifade ederler.

Kentlerin hızlı bir biçimde büyümesi kentsel gelişmenin kontrol edilmesini zorlaştırmıştır. Kontrolsüz kentsel büyüme dolayısı ile konut, su, kanalizasyon, ulaşım, okul ve sağlık hizmetlerinin sağlanması daha pahalı olmuştur. Büyük kentlerimizin ulaşım, konut, temiz içme suyu, kanalizasyon

sorunu ile karşı karşıya bulunduğu bir gerçektir. Kentlerin ısıtılmasında kullanılan yakıtlar ile ulaşım araçlarının havaya bıraktıkları atıklar ve sınav kuruluşların kentler içinde bulunması dolayısıyla ortaya çıkan atıklar kentlerin doğal çevresini bozan ve kentsel çevre kirlenmesini tahammül edilemez boyutlara ulaştıran faktörler olmuştur (UNCED,1989: 321).

Gelişmekte olan ülkelerde yoksulluk ve nüfus artışı, elde bulunan kaynaklar üzerinde büyük bir baskı yaratmaktadır. Gittikçe artan sayıdaki toplumlar yiyecek ihtiyaçlarını karşılayabilmek için, yaşamın dayandığı hava, su ve toprağı tehdit eden sürdürülebilirliği yok eden yöntemlere yönelmektedir. Tarım topraklarının hızla azalışı birçok ülkede kontrolsüz bir kentleşmeye neden olmuştur. Asrın sonlarında gelişmekte olan ülkelerin kent nüfuslarının, 1990'daki dünya kent nüfusunun toplamına eşit olacağı tahmin edilmektedir. Büyümekte olan şehirlerdeki su ve yiyecek ihtiyacı her yıl hızla artmaktadır.

Özellikle düzensiz kitleşmeden ve göçlerden doğan sorunlar çok değişiktir. Aslında alt yapıdan genellikle yoksun olan kentlerin, hızlı bir nüfus kalabalıklaşması nedeniyle konut sağlama, temiz su ve sağlık hizmetleri, okul ve ulaşım, eğitilmiş personel, çöp ve enerji sorunlarını çözme bakımından ne kadar yetersiz kalacağını kestirmek için uzun uzun hesap yapmaya bile gerek yoktur. Çünkü plansız yerleşim bölgelerini düzeltmek, ilkel yaşam koşullarını iyileştirmek çok güç olduğu gibi, kaybedilmiş sağlıklı bir çevreyi de özellikle fiziksel mekan olarak yeniden kazanma olanağı hemen hemen hiç yok gibidir. Ülkelerin, kendi ulusal nüfus taşıma kapasitelerini bilmeleri gerekir. Su ve toprak ile ekosistemin sağlığı, biyolojik çeşitlilik ve çevre faktörleri gibi çeşitli sebeplerle tehdit altında olan kaynaklara özel ilgi gösterilmelidir (Keating, 1995: 32)

Dünyanın; nüfus gelişmesi, kişi başına kaynak kullanımı ve gelir dağılımı ile mevcut insan faaliyetlerinin muhtemel sonuçlarını tahminde daha başarılı olması gerekmektedir. Muhtemel bir sonuç, geçimi zorlaştıracak olan iklim değişikliğinin ve çevre bozulmalarının büyük göçlere sebep olacağıdır. Dünyanın, çevre kirliliğinden kaynaklanan ve yine çevre tahribatına sebep olacak göçlerle ilgili politikalara ihtiyacı olacaktır.

Şehirlerin, tarım alanlarına ve çevre yönünden hassas bölgelere doğru yayılmalarını engellemek için akıllı bir yönetim tarzına ihtiyaç vardır. Ayrıca, yerleşme bölgelerinin; fırtına, sel, deprem ve yer kaymaları gibi doğal felaketlerden zarar görme riskini azaltan yerlerde bulunması ve malzeme ile tasarımın da buna uygun olması önemlidir. Şehir planlaması, atık azaltma, su kalitesi, sağlık, enerji verimliliği, uygun ve temiz taşımacılık gibi konularda uzman yetiştirmek için, kalkınmakta olan ülkeler finansman desteğine ve teknik yardıma ihtiyaç duymaktadır.

Sorunun çok yönlü olarak bilimsel bir tarzda ve bir bütün olarak ele alınmadan çözümlenmesine olanak yoktur. Çünkü çevre sorunları nüfus patlaması, yanlış arazi kullanma, hatalı transport ve ulaşım politikası, doğal kaynakların bilinçsizce kullanılması gibi çok çeşitli nedenlerden doğmaktadır. Bundan dolayı da sorunlar ancak, nüfus kontrolü ve aile planlaması, akılcı bir ulaşım ve yerleşim politikası, kaynak koruma, arazi planlaması gibi etkenlerin birarada düşünülmesiyle çözümlenebilir (Keating, 1995: 217).

Çevre ve Kalkınma Üzerine Rio Deklerasyonu'nda sürekli ve dengeli kalkınmayı ve insanlar için daha kaliteli bir yaşamı gerçekleştirebilmek için

devletler sürdürülebilir olmayan üretim ve tüketim kalıplarını azaltmalı ve ortadan kaldırmalı ve demografi politikalarını iyileştirmelidirler.

Dünyanın her köşesinde insanlar isli duman, kükürtdioksit, asit yağmuru, karbonmonoksit ve diğer zehirli kirleticileri soluyor. Dünyadaki akarsuların % 10'u kirli ve okyanuslara her yıl 6,5 milyon ton çöp dökülüyor. Ağaçların yok olması; çölleşme, sel, erozyon ve küresel ısınmaya neden oluyor. Mutedil iklimlerde ozon tabakası, 2000 yılına kadar % 10 incelmış olacak. Kuraklık, tarım değişimleri % 26'ya varan deri kanseri., tahmin edilen sonuçlar arasında. Bugüne kadar üretilen zehirli atıklar bir kaç nesil boyunca yer yüzünde kalacak. Çıkan gazların toplamı gelecek yüz yıl içinde yer yüzünde 2.2° - 5 °C ısı artışlarına neden olacaktır (Prokop:1994).

Dünya nüfusu 5.3 milyar, gelecek 40 yılda bu sayı 10 milyarı bulacaktır. Her yıl 25 milyar ton tarım alanı erozyon ile kayboluyor, beslenmesi gereken insan sayısı her yıl 97 milyon artıyor. 2000 yılında ekilebilir topraklar % 30 oranında azalacaktır.

Yılda ortalama 10-30 milyon insan besin yetersizliğinden ölmektedir.FAO'nun belirlenmesine göre 15 yıl içinde 65 ülke besin maddesi dış alımı yapmazsa kendi nüfusunu besleyemeyecek (Çepel, 1992: 155).

İnsanoğlunun yapay bir dünyada kendi yağıyla kavru olarak yaşayabileceğini kanıtlamak amacıyla 1991'de büyük iddialarla başlatılan "Bilimsel Biyosfer-2 Projesi", bu çalışmaya katılanların birbirlerine düştükleri bir "kavga ve nifak gezegeni" haline geldi. Arizona Çölü'nde 1 hektar alan üzerinde kurulan dev serada camdan oluşan, kapalı yapılarının altında kendi oksijenlerini üretilip, sebze ve hayvanlarını yetiştirerek yaşamaya başlayan bilim adamları, birbiri ardına gelen felaketlerle karşılaşmaya başladılar.Yaşamın bir başka gezegene aktarılıp aktarılamayacağını inceleyen uzmanlar, bunun mümkün olmadığını anladılar. 4800 bitki ve çeşitli hayvanlarla yaşayan bilim adamları, burada temiz bir yaşam ortamı hayalini kurmuşlardı ama sonuç başarısız oldu (Hürriyet 11.9.1993)

Artan nüfus baskısı ile doğanın tahribi bu hızla sürerse, yeryüzündeki canlı türlerinin % 20'si, yani en az 1 milyonu 20-30 yıl içinde silinip gidebilir.

Bazı çevresel sorunları sonucu tarım alanları yok olacak ve bu topraklarda yaşayanlar kendi isteğinde olmaksızın yerlerini terketmeleri gerekebilecektir.

Günümüz dünyasında savunma güvenliği kadar, hatta daha önemli olan şey çevre güvenliği, çevre barışı. Çevre güvenliği kavramı iki şekilde yorumlanabilir: Birincisi; doğal kaynakların bozulmaması, kirlilik yaratılmaması anlamında çevre güvenliği. İkincisi ise; doğal kaynakların bozulması, yokolması sebebiyle, yaşamın sürdürülebilmesi için ülkeler arasında oluşabilecek sorunlar ve ülkelerarası güvenlik anlamında çevre güvenliği.. Bizim üzerinde duracağımız ise ikinci anlamdır.

Dünyadaki bazı doğal kaynaklar hiç bir ulusun malı olmadığı gibi bunların ticareti ya da askeri güçlerce korunması da mümkün değildir. Ancak, bu kaynaklar o kadar önemlidir ki, sadece ulusal ekonomilerin sürekliliğini değil, fakat aynı zamanda yaşamın sürekliliğini de sağlamaktadır. Stratejik önem

taşıyan sistemler arasında en önemlisi olan ekolojik sistem için ulusların birbirlerine karşılıklı bağımlılığının politik yönünün kavranmasında oldukça geç kalmıştır.

Güvenlik kavramı, ulusal egemenliğe karşı siyasal ve askeri tehditler anlamıyla sınırlı kalmayıp, çevre baskısının giderek büyüyen etkileri ulusal, bölgesel ve global olarak ifade eder duruma getirilmelidir. Anlaşmazlıklar yalnız ulusal egemenliğe yönelik tehditlerden çıkmaz, aynı zamanda çevre bozulmasından da çıkabilir. Çevre sorunları uluslararası işbirliğini teşvik etmekte, hangi yolların seçilmesi konusunda ortak tavır aldırılmaktadır.

Çevre baskısı; siyasal ve askeri çatışmanın hem sebebi, hem de sonucu olabilir. Öyle ki uluslar hammadde için, enerji, üretim arazisi, deniz ve kilit çevre kaynakları için savaşabilirler. Çevrenin onarılamayacak derecede bozulması, belirli bir bölgede yaşama imkanı kalmayan insanların başka bölgelere göçünü de gündeme getirebilecektir. Çevrenin karşı karşıya bulunduğu tehlikeler arasında en ciddi olanı, bir nükleer savaş ihtimali veya daha küçük çaptaki bir askeri çatışmada kitle imha silahlarının kullanılmasıdır. Çevre çelişkilerinin ve yaygınlaşan yoksulluğun yarattığı güvenlik tedbirlerini azaltmakta kullanılabilecek kaynakları, silahlanma yarışı kendine çekmekte, daha verimli kullanılabilecekken o kaynakları silahlara yönlendirmektedir.

Sadece ulusların işbirliği ile yönetilmesi mümkün olan uluslar ötesi kaynaklar, ulusların güvenliğinin bölünmez bir bütün oluşturması gibi gerçekler, ulusal çıkarları, dünya kaynaklarına ve dolayısıyla da tüm dünya için geçerli bir güvenlik sistemine başlayan çağdaş dünya görüşünün vazgeçilmez unsurlarıdır. Ulusal çıkarların, başka türlü yönetilmesi mümkün olmayan uluslar ötesi sistemlerin yönetiminde, düşman sayılan ülkelerin bile işbirliğine girebileceği belirtilmektedir.

Nükleer silahlanma yarışı içinde olmayan ülkeler, günümüz dünyasında güvenliğin bir bütün olduğunu; askeri ya da sivil amaçlı nükleer girişimlerle bozulan ekosistemin tüm insanların güvenliğini tehdit ettiğini kavramışlardır. Yakın zamana kadar ulusal güvenliğin büyük ölçüde askeri güce bağlı olduğu ve bununla sınırlı bulunduğu kabul edilmekteydi. Ancak, güvenlik kavramı artık değişmeye başlamıştır. Askeri alandaki çelişkilerin çevre ve kaynaklar ile ilişkili olduğu, daha yaygın bir biçimde kabul görmektedir. Nüfus artışı, yoksulluk ve çevrenin bozulması olgularının, pek çok ulusun güvenliğini tehdit ettiğinin de bilincine varılmaktadır.

Nükleer tehdit öyle bir boyuta ulaşmıştır ki, nükleer bir savaşta kimin kazanacağı kimin kaybedeceği belirsizdir. Bir büyük nükleer patlamadan sonra güneş ışınlarını geçirmeyecek bir toz-duman tabakası ve bunun sonucunda da iklim değişikliği, soğuma, "nükleer kış" beklenmektedir. Böyle bir durumda nükleer savaşa hiçbir şekilde katılmamış ülkeler de etkileneceklerdir.

Soğuk savaş dönemindeki muazzam miktarda silahın üretimi, bakımı, ortadan yok edilmelerinin çevre koruma ve finansman bakımından maliyeti, ders alınması gereken bir durum olmakla beraber bu olayın bugün, başka bir kısıp altında aynen sahneye konmakta olduğunu görmemiz gerekir. Ülkeler "güçlü olarak barış sağlamak" ilkesinin mirasının ne olduğunu ancak yeni yeni anlamaya başlamaktadır. Askeri amaçlarla oluşturulmuş büyük miktarda tehlikeli malzeme zarar vermeyecek bir hale getirilip imha edilecek, ağır bir

şekilde zehirlenmiş toprak ve su kirletici maddelerden arındırılacak, dağlar gibi yığılmış eski ve kullanılmayacak askeri malzeme sağlıklı bir şekilde yok edilecektir. Bunlar uzun bir süre hepimizin dikkatle ve özenle takip etmesi gereken -ve son derece pahalıya çıkması beklenen- çok önemli konulardır (Brown, 1994:186).

Çevre koruma açısından bakılacak olursa, kimyasal ve nükleer sanayilerin bu kadar fazla hammaddeye boğulmaları üzerinde düşünülmesi gereken bir noktadır.

Silahsızlanma anlaşmaları, güvenilirlik ve çevre koruma standartlarına uyma gibi faktörlerle göz önüne alınmadan sürdürülmüştür. Silahlar ve askeri malzeme, hem uluslararası şartlara, hem de bunların çevreye zarar vermeden nasıl imha edilebileceklerine uygun olmalıdır.

Aşağıda vereceğimiz rakamlar hayli düşündürücüdür:

Askeri harcamaların global rakamı yılda 1 trilyon dolara yakın olup, artmaya devam etmektedir. Bir çok ülkede askeri harcamalar gayrisafi milli hasılanın büyük bir oranını bilip süpürmekte, bu toplumların gelişme çabalarına ciddi zararlar vermektedir. Askeri harcamalar Çin, Hindistan ve Sahra'nın güneyinde kalan Afrika ülkelerinin toplam gayrisafi milli hasılanını aşıyor. Başkan Eisenhower, şöyle bir gözlemde bulunmuş: "imal edilen her tabanca, denize indirilen her savaş gemisi, atılan her roket, nihai analizde, acıktığı halde doyurulamayanlardan, üşüdüğü halde giydirilemeyenlerden çalınmış demektir"(Ortak Geleceğimiz)

Tropikal ormanların korunması için yapılması düşünülen 5 yıllık eylem planının 8 milyar dolara mal olacağı hesaplanmıştır. Oysa bu rakam dünya askeri harcamalarının 3 günlüğüdür. Çölleşme konusunda Birleşmiş Milletler Eylem Planı'nın uygulaması, son 20 yıl için yılda 4,5 milyar dolara malolacaktır. Bu rakam askeri harcamaların 2 günlüğünden daha azdır (Demirer :265).

Üçüncü Dünya Ülkelerindeki en büyük tehlikelerden biri olan temiz su sorununa çözüm için, 80'li yıllarda ihtiyacın karşılanması yılda 30 milyon dolar tutardı. Bu rakam 10 günlük askeri harcama idi.

Dünyaya bakarsak yılda yaklaşık 900 milyar dolar savunma güvenliği amacıyla harcanıyor, oysa 900 milyar yerine 750 milyar dolar harcanacak olsa, geri kalan 150 milyar dolar ile temiz bir dünya yaratabilmek için çalışmalar yapılabilir. Şöyle ki, eğer yılda 150 milyar dolarlık ekolojik yatırım yapılırsa, bozulan ekolojik denge ancak 30 yılda yeniden kurulabilecektir.

Bilimin yarattıklarının etkisi, insanların bunu yapıcı ya da yıkıcı amaçla kullanmalarına bağlı. Gerçi teknik doğanın çehresini değiştiriyor ama bu tekniğin ürünleri ya da artıkları da doğa için, dolayısıyla da insanlar için çoğu zaman zararlı olabiliyor. Hükümetler ve uluslararası kuruluşlar da, silahlanmaya harcanan para ile yoksulluğu azaltıp güvenli, temiz bir çevre yaratmaya harcamalıdır. Uluslar "silah kültürü"nü yıkıcı mantığından uzaklaşmalı, onun yerine dikkatlerini kendi ortak geleceklerine çevirmelidir.

Biz insanoğlu uygarlık şemsiyesi altında, halâ kendi doğal dengesini korumaya çalışan Dünyamızı inatla mahvediyoruz. Evsel ve endüstriyel atıklar, nükleer uzay denemeleri, yırtılan ozon, yok edilen ormanlar ve sulak alanlar,

çöplüğe dönüşen atmosferimiz ve denizlerimiz, sayıları ürkütücü biçimde azalan canlı türleri, bugün soluduğumuz havada 70 milyar/ton iken, 2025 yılında 45 milyar/tona düşeceği hesaplanan oksijenimiz, akla ister istemez "Biz ne olacağız" sorusunu getiriyor.

Savaş, kıtlık, ölüm ve veba geçmişte Mahşerin Dört Atlısı olarak nitelendirilirdi. Vebanın yerini günümüzde AIDS aldı. Gerilerden dört nala gelen beşinci atlı ise çevre felaketi, farkı henüz kapatmış değil.

İnsanoğlu bugünkü üreme düzeyinde seyrettiği takdirde, yoğun nüfus, dünya sermayesini yalayıp yutmaya devam edecek ve yoksul ülkeler, nüfus artışını caydırıcı nitelikte, teknolojik gelişmeye yatırım yapacak kaynak bulamayacaklar. Susuz, gıdasız kalan milyonlarca insan, göç yollarına düşecek. Çevre mültecilerinin baskısından korkan zenginler, topraklarını, su ve orman kaynaklarını korumak için, çekirge sürüsüne karşı dururcasına önlemler alacaklar. Bir yudum su uğruna, cinayetler işlenebilecek, denilmektedir...

Doğa koşullarına uyum sağlayabilecek türler, fare, böcek, yabancı ot ve mikropların önderliğinde yaşamlarını sürdürecekler. Dünya coğrafyası alabildiğine çöllere, yamalı bohçaya dönmüş tropik ormanlara, aşınmış dağlara, ölü mercan kayalıklara, tükenmiş okyanuslara bürünecek (Hürriyet 29.12.1992).

Soğuk savaşın amacı, başkalarının değer ve davranışlarını değiştirmektir, oysa yerküremizi kurtarma savaşının kazanılabilmesi, bizzat kendi değer ve davranışlarımızda değişikliklere gitmemize bağlıdır (Brown, 1994:2).

Doğayı bu hale getiren ve yaşamayı olanaksız kılan korkunç değişimin düzeltilmesi için, herhalde bu değişmeyi meydana getiren insanın düzeltilmesi gerekmektedir.. Gelecekteki dünya barışının da çevre güvenliği ile yakından ilgili olacağı gözüküyor.

Kaynakça

Alpagut, Berna; "Doğal Çevre ve İnsanın Evrimi", İnsan Çevre Toplum, İmge Yay. 1992

Brown, Lester, Dünyanın Durumu, Worldwatch Enstitüsü Raporu, TEMA Yay. 1994

Çepel, Necmettin, Doğa Çevre Ekoloji, Altın Kit. 1992.

Hürriyet, 11.9.1993 ve 29.12.1992.

Keating Michael, Değişim Gündemi, UNEP Türkiye Komitesi Yay. 1995.

Demirer, Mehmet Arif "Sürdürülebilir Kalkınma, Güvenlik ve Ekopolitik Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı" 1990.

Keleş, Ruşen - Hamamcı, Can; Çevrebilim, İmge Yay. 1993.

Ortak Geleceğimiz, Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu Raporu, T. Çevre Vakfı Yay. 2.b, 1989.

Prokop, Marian, Yeşil Yönetim, Türkiye Çevre Vakfı Yay. 1994.

Sözen, Nur. "Yeşil Saygısının Evrensel Kuralları", İnsan Çevre Toplum, İmge Yay. 1992.

Tanyeri, İbrahim, "Nüfus Artışı, İktisadi Gelişme, Doğal Kaynaklar ve Çevre", Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı, 1990.

UNCED; BM Çevre ve Kalkınma Konferansı, Çevre Bakanlığı 1993.

TERÖR VE GÖÇ

Dr.Mustafa GÜNDÜZ*

Arş.Gör.Nalan YETİM**

Bu çalışmanın terör ve göç olarak iki genel kavramı bulunmaktadır. Bunlar birbirinden uzak alanları kapsıyor gibi görünseler de aralarında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. İçinde bulunduğumuz yüzyılın son çeyreği dikkate alındığında Türkiye ve benzer koşullarda bulunan daha bir çok ülkede terör ile göç olgusu nedensel bir ilişki içinde görünmektedir. Öyleki biri diğzerinin nedeni veya sonucu olarak kabul edilmektedir. Türkiye'de 1980 öncesi büyük kentlerde yaşanan terör olaylarının gerçekleştiği ortam ile bu olayları gerçekleştirenlerin durumu yukarıdaki ifadeyi desteklemektedir⁽¹⁾. Ayrıca bu çalışmanın temel konusu olarak 1985'den bu yana gittikçe artan göç de yaşanan terör olaylarının bir sonucu olarak kendini göstermektedir.

Bu bakımdan burada aralarında anlamlı ve nedensel bir ilişki görülebilen göç ve terör olgularının kavramsal çerçevesinin belirlenmesi gerekmektedir. Bu belirlemeden sonra araştırma evreninde yer alanların göç ve geriye göçe ilişkin düşüncelerinden edinilen bulgular değerlendirilmektedir.

I.Kavramsal Çerçeve

A.Terör

Kavramın ifade ettiği alan belirgin olmasına karşın bu alanda meydana gelen olayların hangi tür ve biçiminin terör olarak nitelendirileceği yeterince açıklıkla görülmemektedir. Bu durum, terörün çok yönlü ve karmaşık olmasından başka onu değerlendirenlerin konumu ile yönelimine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır.

Meydana gelen herhangi bir olayı dikkate alıp onu meşrulaştırma ya da gayri meşru kılma çabasının bir yönü olarak terörü tanımlama istek ve eğilimleri, üzerinde birlikte durulan bir tanıma ulaşmayı her zaman engelleyecektir. Bu engelin aşılabilmesi, terörün bir toplumsal olgu olarak görülüp değerlendirilmesine bağlıdır. O halde bir olgu olarak **terör, şiddet kullanarak veya kullanmakla tehdit ederek toplumda güvensizlik havası yaratmaya yol açan eylemlerdir**⁽²⁾. Bu çerçevede onun iki genel biçiminden söz edilebilir. Bunlar; **devlet terörü ve devlete karşı terördür**⁽³⁾.

* Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü
** Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

Devlet terörü, devlet veya onun dışında bulunan ama ona herhangi bir biçimde bağlı olanların gerçekleştirdikleri yasadışı şiddet eylemleri ve şiddet kullanma tehditleridir(4).

Devlete karşı terör ise, çoğunlukla ve ilk akla gelendir. Oysa yukarıdaki ayırmamada da dikkat edildiği üzere devlet ile devlete karşı terör birbirinden açıkça ayrılanabilir. Nitekim devlete karşı terör, toplumsal düzene, onun sınırlarına yöneltilen eylemlerdir.

Devlet terörü ile devlete karşı terörün temel söylemi ortaya koydukları eylemlerin birer tepki biçiminde sergilenmesine dayanmaktadır. Her ikisi de halk adına ancak hemen her zaman onun üzerine uygulanan terör eylemleriyle amacına ulaşmak ister. Halk üzerine uygulanan bu eylemler güvensizlik havası yaratmaya, insanları tedirgin etmeye ve sorunun yaşandığı alandan olabildiğince uzaklaşma çabalarına yol açmaktadır. İşte bu son durum, terör eylemlerinin yoğun olarak yaşandığı bir yer/bölgeden uzaklaşmayı gerektirmektedir. Böylece, ancak 20.yy'da örneklerine rastladığımız türden göçler olmaktadır.

B.Göç

Demografik bir süreç olarak göç, insanların buldukları yerden bir başka yere hareketliliğini ifade eder. Bu genel yaklaşımın ortaya çıkardığı tanımdan başka göçün, insanların doğdukları yerin dışında bulunmaları veya yaşamalarını karşıladığı da bilinmektedir(5). Bir başka tanıma göre göç, belirli bir zaman içinde belirli bir yerleşim biriminden başka bir yerleşim birimine yönelik yer değiştirmektir.(6). Daha açık bir ifadeyle göç, "birey ve grupların ekonomik, sosyal, kültürel v.b. nedenlerden dolayı bir yerden başka bir yere gitmelerine(7)" denir.

İnsan yaşamında çok önemli bir yere sahip olan göç, tüm toplumsal olaylarda olduğu gibi bir çok faktör tarafından etkilenmektedir. Bu durum onun tüm insanlığı kapsayabilecek genişlikte olması, toplumlara göre farklı biçim ve içerikte gerçekleşmesi ve zamana bağlı olarak yoğunluk ve yönünde meydana gelen değişimlerden kaynaklanmaktadır. Böylelikle göçün bir çok türünden söz edilmektedir. Ancak aralarındaki birlik ve benzerlikten hareketle yapılacak kategorileştirme onun beş türünü ortaya çıkarmaktadır.

Tarih boyunca görülebilen göç türleri beş kategoride toplanabilir. Bunlar, kontrollü, zorunlu, ilkel, serbest ve zorlama göçtür. Bu türlerden bu araştırmanın konusunu oluşturması bakımından zorunlu ve zorlama göçten söz edilebilir. **Zorunlu göç**, insanların içinde yaşadıkları koşullar gereği bir bölgeden ötekine göç etmeleridir. **Zorlama ile göç** ise insanların kendi istekleri dışında baskı ile bir yerden ötekine göç ettirilmeleridir.

Ortaya çıkan bu türlerin temel özelliklerine bağlı olarak göçün iki faktör tarafından etkilendiği de bildirilmektedir(8). Bu faktörler "itme" ve "çekme" olarak adlandırılır. İtme faktörü, insanların içinde yaşadıkları koşulların ya katlanılamaz olarak görülmesi ya da rahatsızlık vermesidir. İtme faktörleri arasında toprağın düşük verimi, düşük ücret, sınırlı iş olanakları, eğitim-sağlık v.b. olanaklardan yoksunluk, kıtlık, sınırlı toplumsal devingenlik, toplumsal çatışma ve terör

özellikle anılabilir. Çekme faktörü ise içinde bulunulmakla bir öncekine göre daha iyi koşullara ulaşılacağına göstergeleridir. Çekme faktörleri arasında iş olanakları, yüksek ücret, ucuz ve verimli toprak, yükselme olanakları, sağlık- eğitim v.b. olanakların artması, gıda maddelerinin bol ve çeşitli olması, iyi konut olanağı, toplumsal güven ve huzur özellikle anılabilir.

II.Bulguların Değerlendirilmesi

Bu araştırma, 1996 yılı içerisinde Mersin İlinin Büyükşehir Belediyesi sınırlarında yer alan yerleşim birimlerinde gerçekleştirildi. Son on beş yıldan bu yana Mersin'e göç etmiş hane reislerine uygulanan anket ve onlarla yapılan görüşmeler sonucu değerlendirmelere gidildi. Bu değerlendirmeler 550 hane reisinin bildirimlerine dayandırıldı(9).

A. Araştırma Evreninin Bazı Özellikleri

Araştırmada uygulanan anket ve yapılan görüşmeler sonucu 550 hane reisinin tamamının zorunlu göç kavramı çerçevesinde değerlendirilebileceği görüldü. Bunlardan 126 hanenin terör nedeniyle göç etmiş olması bakımından zorlama göçe konu oldukları belirlendi.

Zorlama göçe maruz kalan hane reislerinin bazı demografik ve toplumsal özellikleri burada anılabilir.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinden Mersin'e göç edenlerle sınırlanmış bu çalışmanın evreninde yer alan hane reislerinin %89'u ilçe ve daha küçük yerleşim birimleri doğumludur. Bunların %66'sı 25-35 yaş aralığında bulunması bakımından genç sayılabilir. Zorla göç edenlerin eğitim durum ve düzeylerinin araştırma evreninin öteki kısmına oranla bir üst kategoride bulunduğu bildirilebilir. Buna göre zorlama göç kapsamının dışında bırakılan 424 kişilik grubun eğitim düzeyi %85 oranında ilkökul ve daha alt düzeyde bulunurken geriye kalan 126 hane reisinin ortaokul ve daha alt düzeyde oldukları söylenebilir. Birinci grupta hiç okuma-yazma bilmeyenlerin oranı %93'e ulaşırken ikinci grupta bu oran %19'da kalmaktadır.

Zorlama göçe konu olan ailelerin üye sayıları araştırma evreninin toplam ortalamasının altında bulunmaktadır. Zaten çoğunlukla genç yaş aralığında bulunan zorlama yolu ile göçmenlerin %88'i 1-6 üyeye sahiptir. Bunların meslekleri ve çalışma alanlarına bakıldığında tamamının çiftçi olduğu ve tarım ya da çoğunlukla inşaat sektöründe çalıştıkları görüldü.

Yine zorlama göçe konu olan 126 hane reisinin toplumsal özelliklerinden konuştukları dil , yerine getirdikleri dini vecibeler ve gazete okuma-televizyon izleme bakımından durumları da belirlenebilir. Araştırma konusu göçmen grubun birden fazla dil bildiği ortaya çıktı. Bunlar Türkçe, Kürtçe, Zazaca ve Arapça dillerinden en az ikisi olarak görüldü. Bununla birlikte %76'sının üç dil yani Türkçe, Kürtçe ve Zazaca bildikleri belirlendi.

Hane reislerinin %27'sinin islamın temel koşulları olarak bilinen ve daha çok sunni mezhebini karşılayan ibadetleri yerine getirdikleri, %14'ünün daha çok alevi mezhebinin karşıladığı ibadetleri yerine getirdikleri ve geriye kalan

%59'unun ise bu konudaki soruları yanıtsız bıraktıkları görüldü. Zorlama göç ile yer değiştiren bu 126 hane reisinden %51'i günlük gazete okuduklarını bildirdi. Bunlardan %34'ü günlük siyasi kitle gazetesi okurken %29'unun etnik temelli sorunları gündeme getiren gazetelere yöneldikleri görüldü. Televizyon yayını izleme oranı ise %84 gibi çok yüksek bir rakama ulaşırken bunların %91'inin kanaldan kanala geçmek suretiyle özel televizyon kuruluşlarının yayınlarına itibar ettikleri belirlendi. Bu kanallar arasında izlenme payı birbirine yakın orandadır.

B. Araştırma Evreninde Yer Alanların Göç ve Geriye Göçe İlişkin Düşünceleri

Zorlama göçe konu olan 126 hane reisinin göç ve geriye göçe ilişkin görüşlerinin belirlenebilmesi için bazı değerlendirmelerin gerçekleştirilmesi gereği ortaya çıktı. Buna göre söz konusu hane reislerinin terkedilen yere ve terketme nedenine ilişkin görüşlerinin belirlenmesinin yanısıra başka bunu göç edilen yer olarak Mersin'in tercih edilmesi ve Mersin'e ilişkin düşünceler ele alınmaktadır. Son olarak göç edilen yere geriye dönme isteği ve eğilimi belirlenmektedir.

Araştırma evreninde yer alan 550 hane reisinin yarıya yakını terkedilen yere ilişkin olarak olumlu görüş bildirmektedir. Bu olumlu bildirim göç edilen yıl sayısı ttıkça kendini göstermektedir. Yakın zamanlarda göç edenler ise geldikleri yerden daha çok olumsuz içerikte söz etmektedir. Bu durum kuşkusuz göçe neden olan etmenler açısından değerlendirilebilir. Çünkü terkedilen yere ilişkin olumlu görüş bildirenlerin çoğunluğu zorunlu göç kapsamında yer alan sorunları ifade etmektedir. Gerçekten zorlama göçe konu olan nedenlerden ötürü göç edenlerin, terkedilen yere ilişkin olarak %89 oranında olumsuz görüşe sahip oldukları ortaya çıktı. Bununla birlikte bu grup göçmenlerin tamamının, son sekiz yıldan bu yana göç ettikleri belirlendi. Özellikle 1990-1993 yılları arasında terör nedeniyle göç edenlerin oranı %73 gibi oldukça yüksek oranda yer aldı.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinden Mersin'e göç edenlerin göçe ilişkin bildirdikleri nedenler, göçün genel geçer-evrensel nedenlerinden bağımsız değildir. Araştırma evreninin tümü dikkate alındığında göçün en önemli nedenleri ekonomik ve toplumsal koşulların daha iyisine ulaşma istek ve eğiliminde toplanmaktadır. Bu genel çerçevede yapılan denetleme yukarıdaki ifadeyi doğrulamaktadır. Buna göre Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan Mersin'e göç **ekonomik yaşamın güçlükleri** ve **terör** olmak üzere iki temel etmen üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu çalışmanın ana konusu olarak, zorlama göçe konu olanların bildirdikleri göçün tek ve ana nedeni ise terördür. Yazının başında anılan terör türleri dikkate alındığında devlet ya da onun yandaşları eliyle gerçekleştirilen terör sonucu göç etmek durumunda kalanların oranı %37'dir. Geriye kalan %63'ü ise söz konusu bölgede terör eylemlerini gerçekleştiren PKK'nın zoruyla göç ettiklerini bildirmektedir.

Devletin zoruyla göç ettiklerini bildirenlerin tamamı köy ve daha küçük yerleşim birimleri doğumludur. Hane reisi olmaları bakımından 30-40 gibi genç yaş aralığı olarak alınabilecek durumdaki bu insanların eğitim durumları ortaokul ve daha aşağı düzeydedir. Yerine getirilen ibadetler bakımından devlet

teröründen göç ettiklerini bildirenlerin daha çok alevi mezhebinin gereklerine uyanlar olduğu belirlendi. Türkçe, Kürtçe ve Zazaca dillerini konuştuklarını bildiren bu grup göçmenlerin televizyon izledikleri, etnik temelli sorunları daha sıklıkla gündeme getiren gazeteler başta olmak üzere diğer günlük siyasi kitle gazetelerini de okudukları ortaya çıktı.

PKK'nın zoruyla göç ettiklerini bildirenlerin tamamı ise ilçe ve daha küçük yerleşim birimleri doğumludur. Yine 25-35 gibi genç yaş aralığındaki bu insanların eğitim durumu ilkököl ve daha aşağı düzeydedir. PKK'nın ortaya koyduğu terör eylem ve tehditlerinden göç ettiklerini bildirenlerin yerine getirdikleri badetler bakımından daha çok sunni mezhebinin gereklerine uyanlar olduğu belirlendi. Daha çok Türkçe ve Kürtçe dillerini konuştuklarını bildiren bu grup göçmenlerin televizyon izledikleri ve günlük siyasi gazeteler okudukları ortaya çıktı.

Yapılan görüşmelerde her iki terör türünden kaynaklanan göçe ilişkin değerlendirmelerin somut olaylarla temellendirilmesinin oldukça güç olduğu belirlendi. Çünkü gösterilen gerekçeler herhangi bir kesimden şiddet kullanarak ya da kullanmakla tehdit ederek toplumda güvensizlik havası yaratmaya yol açan eylemler olarak terörün sonucuna dayanmaktadır. İster devlet isterse PKK olsun bölgede taraftar toplam çalışmalarının zora dayalı ve tehditle gerçekleştirilmesi söz konusudur. Devletin doğası gereği da olsa güvenlik gerekçesiyle zora dayalı boşalttığı yerleşim birimlerindeki insanların bu durumu terör kapsamında düşünülemez⁽¹⁰⁾. Ancak bu insanların tehditle taraf olmalarını sağlamaya çalışmak da kabul edilemez. PKK'nın zoruyla göç etmek durumunda kalanlar ise öncelikle can güvenliği sorununu gündeme getirmektedir. Burada da adına mücadele verildiği iddia edilen halkın öncelikle can güvenliğinin tehdit ediliyor olması, söz konusu iddianın ne kadar aldatıcı olduğunu gösteriyor olsa gerekir.

Devlet ya da PKK'nın zoruyla Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden göç edenlerin Mersin ili'ni tercih etmelerinin gerisinde her iki grup açısından değişmeyen ölçülerde pek çok etken bulunmaktadır. Genel olarak "çekme" faktörleri arasında anılan gereklerden başka Mersin'in çoğunlukla vasıfsız işçilerin iş alanı olması, mevsimlik işçi olarak gelip gidilirken önceden bilinmesi ve eş, dost, akraba ve hemşehrilerin olması anılabilir.

Zorlama yoluyla göç ederken Mersin'i tercih eden bu göçmenlerin Mersin'e ilişkin düşünceleri de değerlendirilebilir. Buna göre "çekme" faktörleri arasında görülen iş yapma olanaklarının fazla olduğu görüşü pek doğrulanamamıştır. Çünkü, bir tarım ve inşaat işçiliği kenti olarak görülen Mersin'de bu alanlarda her zaman iş bulmak olanaklı değildir. Kaldı ki bulunan iş karşılığı ücretler de oldukça düşüktür. Bu durum söz konusu nedenlerle Türkiye'nin göç alan öteki büyük kentleri için de geçerlidir. Ancak, Mersin'in öteki kentlerden ayrılan bir başka özel konumu var ki, o da göçmenlerin kendileriyle Mersin halkı arasında fiziksel ve kültürel yönden uzaklık olduğunu bildirmeleridir. Fiziksel bakımdan uzaklık, oturlan kesimlerin neredeyse sınırlarla birbirinden ayrılanacak ölçüye varan mahalleler oluşmuş olmasına dayanmaktadır. Kültürel bakımdan uzaklık olduğunun bildirilmesi ise göçmenlerin Mersin halkıyla yeterince ilişki kuramamalarından kaynaklanmaktadır. Her iki yönden duyulan uzaklık, gelecekte birçok toplumsal sorunun habercisidir.

Yaşanması olası bu sorunların çözümü ya göçmenlerin Mersin'e uyum sorunlarının önüne geçilebilecek uygulamalara gidilmesi ya da bu insanların göçmesine neden olan koşulların ortadan kaldırılmasına dayanmaktadır. Birincisi tüm halkın ikincisi de önemli ölçüde devletin yerine getirmesi gereken görevleri olarak beklemektedir.

Bunlarla birlikte başta devlet olmak üzere hemen her kesimin üzerinde birlikte durması gereken sorun, zorlama göçe konu olanların geriye göç eğilim ve isteklerinin belirlenip bunun koşullarının ortaya çıkarılmasıdır. Çünkü söz konusu göç ve ona maruz kalanların durumu kendilerinden çok göç edilen yerleşim birimlerindeki insanları ve devleti ilgilendiren duruma gelmiştir. Bir yandan ev, tarla, bağ ve bostanlarını bırakıp kaçarak geldikleri Mersin'de yaşadıkları ekonomik sorunlar, diğer yanda toplumsal dışlanmışlıkla karşı karşıya insanca yaşamının alt sınırında bulunan bu insanların koşullarının iyileştirilmesinden çok, neredeyse insansızlaşan bölge(lere) dönmeleri açıkça bildirilmektedir. Bu açıkça bildirim"istenmeme"ye dayanmaktadır. Oysa, göçmenlerin geriye göçe ilişkin istek ve eğilimlerinin belirlenip önlem alınması daha etkili sonuçlar doğurabilir.

Geldikleri yerden önemli ölçüde (%89) olumsuz ifadelerle söz eden bu grup göçmenlerin orada ev, bağ, bostan ve özellikle tarlaları bulunmaktadır. Akrabaları bulunmakta ve onlarla yılda en az iki kez olmak üzere ilişkileri sürmektedir. Bunlarla birlikte Mersin'de içinde buldukları koşulların katlanılamaz olduğunu da düşünmektedirler. O halde, göçmenlerin ne kadarı geriye göçü düşünüyor ve bunların düşüncelerinde beliren koşullar nelerdir? Uygulanan anket ve yapılan görüşmeler sonucu zorlama göçe konu olanların araştırma evreninin öteki grubuna oranla geriye göç eğilimi daha düşüktür. Bununla birlikte geriye göçü düşünmeyenlerin oranı ancak %30'u bulmaktadır. Arda kalan %70'i koşullu olarak geldikleri yere dönmeyi düşünüyor. Bu koşulların başında, göçün temel nedeni olarak alınan terörden çok ekonomik yaşamın organizasyonu gelmektedir. Daha sonra bunu sırasıyla terörün bitmesi baskı ve tehditlerin ortadan kaldırılması ve elektrik, su, okul gibi alt yapı hizmetlerinin sağlanmış olması izlemektedir. Esasında bu koşulların hemen tamamı bölgede uzun yıllardır yaşanan teröre bağlanabilir. Çünkü terörün etkisinin azaltılması ya da ortadan kaldırılmasıyla ekonomik yaşamın sağlanması ve alt yapı hizmetlerinin götürülmesi daha kolay gerçekleşecektir.

III.SONUÇ

Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü öğretim elemanlarının gerçekleştirdiği çalışmanın kapsamında yer alan bu araştırmada ortaya çıkan sonuçlar aşağıdaki gibi sıralanabilir:

1.Zorlama göçe konu olan göçmenlerin %89'u ilçe ve daha küçük yerleşim birimleri doğumlu ve %66'sı 25-35 yaşları arasındadır,

2.Çoğunlukla ortaokul ve daha alt eğitim düzeyindedirler. Hiç okuma yazma bilmeyenlerin oranı %19'dur,

3.Göç edenler önemli ölçüde vasıf gerektirmeyen ve fiziki güce dayalı işler görebilecek durumdadır. Nitekim bunlar, tarım ya da inşaat sektöründe işçi olarak çalışmaktadır,

4.Zorla göç etmek durumunda kalanların Türkçe-Kürtçe ve Zazaca dillerinden en az ikisini bildikleri görülmektedir,

5.Terör nedeniyle göç eden bu grup göçmenlerin Mersin'i tercih etmesi, vasıf gerektirmeyen işlerin bulunması, mevsimlik işçi olarak gelinip gidilirken önceden bilinmesi ve eş-dost-akraba ve hemşehrilerin bulunmasına dayanmaktadır,

6.Mersin'de önem sırasıyla iş bulamama, barınma ve halkla ilişki kuramama önemli birer sorun olarak görülmektedir,

7.Göç edenlerin %70'i geriye göçü düşünmektedir. Bu düşünceyi ekonomik yaşamın yeniden organizasyonu ve can güvenliğinin sağlanması koşulları desteklemektedir.

Kaynakça

- 1.Artun ÜNSAL ve Ruşen KELEŞ: **Kent ve Siyasal Şiddet**, A.Ü. B.Y.Y.O.Basımevi, Ankara, 1982
- 2.Mustafa GÜNDÜZ: **Basın ve Terör**, Saray Kitabevleri, İzmir, 1996, s.54.
- 3.Doğu ERGİL: **Türkiye'de Terör ve Şiddet**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1980, s.26-48
- 4.Atilla YAYLA: "*Terörizm:Kavramsal bir Çerçeve*", **A.Ü.SBF Dergisi**, 45, 1-4, s.335-385.
- 5.Hayati DOĞANAY: **Demografya**, Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Yay., Erzurum, 1990, s.103-110.
- 6.İlhan TEKELİ, Leila ERDER: **Yerleşme Yapısının Uyum Süreci Olarak İç Göçler**, Hacettepe Üniv. Yay., Ankara, 1989, s.61
- 7.Sezgin KIZILÇELİK ve Yaşar ERJEM: **Açıklamalı Sosyoloji Sözlüğü**, Saray Kitabevleri, İzmir, 1996, s.235.(4.Baskı)
- 8.Enver ÖZKALP: **Sosyolojiye Giriş**, Anadolu Üniversitesi Yay., Eskişehir, 1992, S.209-212.
- 9.Bu araştırma Prof.Dr.Eyüp KEMERLİOĞLU'nun yönetiminde Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Elemanlarınca gerçekleştirildi.
- 10.Gerçekten, belli bir arazide meşru zor kullanma yalnızca devletin tekelindedir. Bkz.,Max Weber: **Sosyoloji Yazıları**,(Çev:Taha PARLA) Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul, 1986, s.49.

GÖÇ VE KENTLEŞME

Oturum Başkanları
Prof.Dr.İnan ÖZER
Prof. Dr. Ruşen KELEŞ

Prof. Dr. Cevat GERAY

Kentleşme ve Konut Politikaları
Açısından Yeni Yerleşmeler

Prof. Dr. Esin KÜNTAY

Kentleşmenin Neden Olduğu Fiziksel
ve Toplumsal Çürüme Karşısında
Kentsel Yenileme Uygulamaları

Prof. Dr. Faruk KOCACIK

1878-1900 Yılları Arasında
Balkanlar'dan Anadolu'ya Yönelik
Göçlerin Anadolu'daki Sürekli Yerleşme
Yerleri ve Toplumsal Yapıya Etkileri

Prof. Dr. İhsan SEZAL
Yrd. Doç. Ali ÇAĞLAR

Göçler ve Şehirleşemeyen Şehirler
Yeni Bir Göçmen Türü: Türk
Üniversitelerinde Yabancı Öğrenci
Olmak

Ar. Gör. Erol DEMİR

Banliyöleşme ve Kent İçi Göç:
Ankara'nın İki Toplu Konut
Banliyösünün Karşılaştırılması

Yrd. Doç. Dr. Vehbi BAYHAN

Türkiye'de İç Göçler ve Anomik
Kentleşme

Filiz DOĞANAY

Türkiye'de Göçmen Olarak Gelenlerin
Yerleşimi

Dr. Nesrin TÜR KARSLAN

Bursa'da Meskun Bulgaristan
Göçmenlerinin Ekonomik Durumları
Üzerine Bir İnceleme

Arş. Gör. Yıldız AKPOLAT DAVUD

Başka Bir Göç veya Türkiye'de Yabancı
Olmak

GÖÇ VE KENTLEŞME

KENTLEŞME VE KONUT POLİTİKALARI AÇISINDAN YENİ YERLEŞMELER

Prof. Dr. Cevat GERAY*

Giriş

Bildirinin başlığından da anlaşılacağı gibi, konumuz yeni yerleşme'ler olduğuna göre ilkönce bu kavramı açıklamakla işe başlamak istiyorum. Genellikle, yeni yerleşme deyimi ister kente bir parça olarak eklenmiş olan ya da kent sınırları dışındaki alanlarda oluşan, yeni kurulan insan yerleşmelerini anlatmaktadır. "Uydu kent" ya da "yeni kent" terimleriyle de anlatılan yerleşmeler yanında kentin gelişmeğe elverişli bölgelerinde ve komşu (mücvir) alanlarda yeni gelişen kent parçaları gibi gecekondular da yeni yerleşme bölgeleri sayılabilir. Bununla birlikte, burada daha çok yerbölüt (parsel) ve ada boyutlarını aşan komşuluk, semt ölçeklerindeki planlı, imarlı kentsel gelişmeler üzerinde duracağız. Fakat gerektiğinde gecekondular alanlarıyla da karşılaştırmalar yapılacaktır.

Yeni yerleşmeleri, imarlı ve imarsız, daha doğrusu kaçak gelişmeler olarak ele alabiliriz. Bunun gibi, yeni yerleşmenin planlanmasında, uygulanmasında ve tamamlanmasında, tamamlandıktan sonra da bakım, onarım ve işletme sorunlarının çözümünde istem örgütleyicisi, yapımcı ve işletmeci olarak rol alan örgütler açısından da farklılıkları ortaya çıkarmak istiyoruz. Böylece, kentsel çevrenin yaratılmasında ve konut gereksinmesinin karşılanmasında rol alan yapsatçı firmalar, kooperatif kuruluşlar, belediyeler, Toplu Konut İdaresi gibi kamu kuruluşlarının gerçekleştirdikleri yeni yerleşmeleri çeşitli açılardan karşılaştırmak gerekmektedir.

Kentleşme Politikası deyimiyle, kentleşmenin düzenli, dengeli biçimde yurt düzeyine dağılmasını, kentsel yerleşmelerin planlı, sağlıklı biçimde gelişmelerini amaçlayan politikalar demetini anlatmak istiyoruz. Konut Politikası terimini, konut hakkının gerçekleştirilmesini, konut gereksinmesinin karşılanmasını erekleleyen politikalar demetini anlatmak için kullanıyoruz. Kuşkusuz, konut politikasının özellikle düşük gelirli toplumsal katmanlara öncelik tanıyan toplumsal içerikli bir kavram olduğunu göz önünde bulundurmalıyız. Ülke topraklarının toplum yararına kullanılmasını, kentsel, endüstriyel ve öbür işlevler için gerekli arsaları sağlanmasını amaçlayan arsa politikası gerçekte, hem kentleşme hem de konut politikalarının ortak bileşkesini oluşturmaktadır. Konuyu incelerken arsa politikasının ereklerini dikkatte bulunduracağız.

Yerleşmelerin Yapısal Özellikleri konusunu, yeni yerleşmelerde oturanların toplumsal, ekonomik, kültürel özelliklerini, kentsel bütünleşme

* Mersin Üniversitesi Öğretim Üyesi

düzeyini, birbiriyle olan ilişkilerini, katılım yollarını, örgütlenmelerini, sorunlarına karşı tutumlarını, yaygın ve başat olan davranış ve tutum biçimlerini, çevre ve kenttaşlık bilinç ve duyarlılıklarını geniş bir içerikle ele almağa çalışacağız.

İmar plan ve yasalarına aykırı olan kaçak yapılardan oluşan gecekonduların bu bildirin kapsamı dışındadır.

Yeni yerleşmeleri iki ayrı ayrı açıdan ele alacağız:

- 1) kentsel gelişme ya da kentleşme politikası
- 2) konut politikası

Kentleşme Politikası Açısından Yeni Yerleşmeler

Kentleşme politikası açısından ülkemizde yeni yerleşmeler:

- Kentleşmenin yurt yüzeyinde ve bölgeler ölçüsünde dengeli dağılımını amaçlayan politikaların uygulama aracı olarak düşünülüyor.
- Bu siyasaların, kentleşmenin hızı ve yönü ile ilgisi yoktur.
- Yeni yerleşmelere, yalnızca kentleşmenin doğurduğu konut ve altyapı gereksinmelerini karşılamak, böylece "günü kurtarmak" amacı ağır basıyor. Başka bir anlatımla, bugünkü kentleşme süreci veri olarak benimseniyor, yarattığı sorunlara çözüm getirme, doğurduğu gereksinimleri giderme amaçlanıyor.

.Doğu ve Güneydoğu'daki konutlandırma projelerine girilmesi, bu bölgede güvenlik, barış ve ekonomik istikrar sağlanmadıkça amaca yeterince ulaşamıyor. Toplu Konut İdaresi'nin yaptığı konutların satışının istendik hızla yapılamaması ya da alıcı bulunamaması bununla ilgilidir.

Konut gereksinmesinin şiddetle duyumsanmadığı küçük kasabalardaki, kıyı kasaba ve köylerindeki konut ve tatil sitelerinin krediyle desteklenmesi yanlış bir uygulamadır.

İmar planının uygulanması ya da imar planına uygunluk açısından bakıldığında yeni yerleşmelerin genellikle:

- sağlanacak arsanın ucuzluğu nedeniyle kentin yerleşik alanı dışına ve çevresine yönelen yeni yerleşim girişimleri, kentin sıçramalar yaparak büyümesine yol açmakta, bu da;

. arada boş bırakılarak atlanan alanlardaki değer artışları nedeniyle arsa vurgunculuğuna (spekülasyona) neden oluyor,

.kentsel kamu hizmetleri ve alt yapı sağlamanın (kişi başına) maloluşu artıyor, belediyenin giderlerine, ne arsayı pazarlayan, rantta el koyan, orayı yapıp satan ya da yapımcılar, ne de orada yaşayanlar katkıda bulunuyor

- kamu eliyle ucuz ve donatılı olarak sunulan kentsel arsalar üzerindeki yeni yerleşme alanları,

. konutların maloluşunda ucuzluk gerçekleştirdiğinden, daha düşük gelirli kümelerin de yararlanması amacına yaramaktadır.

. Kamunun girişimiyle imara hazırlanan arsaların iyeliğinin kamunun elinden çıkarılması nedeniyle doğacak rantlar yararlanana kişilere bırakılmış oluyor.

. bu tür kentsel gelişme projeleri genellikle nazım imar planıyla tutarlı olduğundan düzenli bir yapılaşma doğuruyor,

. imar planının gelişme amaçlarının gerçekleşmesine yarıyor.

Burada önemli olan yapımcının kimliğidir. Şöyle ki:

Kamu, örneğin belediye ya da arsa ofisi, iyeliğindeki arsayı;

- 1- yapsatçı firmaya devretmişse,
- 2- belediye kendi imar-limited şirketi eliyle projeyi yürütüyorsa,
- 3- kâr amacı gütmeyen kuruluş olarak kooperatife devretmişse

farklı farklı durumlar ortaya çıkmaktadır.

1) Yapsatçı firma, arsanın rantına da konmuş olmakta, kârını en yüksek düzeye çıkartmak amacıyla yüksek gelirli kümelere yönelmektedir,

2) Belediye sahibi bulunduğu bir ortaklık (mesken ya da imar-limited, Ankara'da Metropol A.Ş. vb.) yoluyla arsa sağlıyor ve/ya da konut yapıyor;

. genellikle altyapı ve belediye hizmetlerini sağlıyor,

. seçim yatırımı olarak kullanma durumunda, arsa iyeliğini

çok ucuza devrederek, arsaları elden çıkarmaktadır.

.konut isteminin örgütlenmesini kâr amacı gütmeyen bir örgüt aracılığıyla yapmadığından, halkın katılımı sağlanamıyor ya da sağlanmak istenmiyor.

. hemşehriliğe ya da akrabalığa, etnik, dinsel kümeleşmeye yol açmayacak biçimde farklı kökenli insanları biraraya getirmeye dikkat edilme konusunda özen gösterilmesine çalışılmadığı durumlar da vardır.

3)Kooperatif ve üst birliklerinin öncülüğündeki yeni yerleşme alanlarında, genellikle TOKİ kredi desteğiyle belediye-kooperatif işbirliğinde yürütülen kent kooperatifleri projelerinde:

. başarılı sonuçlar alınabiliyor,

. arsa vurgunculuğu (spekülasyon) amacı geri plana itilmiş oluyor. Ancak belediyenin ya da kooperatifin iyeliğinde kalmadığından arsanın rantı kişilerin varsıllaşması için araç olarak kullanılmış oluyor. En iyisi, arsanın iyeliğinin kamuda ya da kooperatife bırakılması, uzun süreli kiralama yoluna gidilmesidir.

. kooperatifler, sivil toplum örgütü olarak yerel işlere halkın katılımını sağlamada daha başarılı uygulamalara yol açabiliyor (Batıkent, Egekent, Dikmen Vadisi...örnekleri).

Konut Politikası Açısından Yeni Yerleşmeler

Konut politikası açısından da yeni yerleşmeler özellikle girişimci ve yapımcı örgütün niteliğine göre değişik uygulamalara yol açmaktadır:

. Kamunun, genellikle gecekonduda çözüm arayan alt ve alt-orta gelir kümelerine yönelik uygulamalar yok denecek ölçüde azdır.

. Biriktirim gücü bulunmayan en alt gelir kümesindekiler, kamunun umurunda değildir.

. kooperatiflerle belediyelerin işbirliğine dayalı (kent kooperatifçiliği modeline uygun) girişimler yoluyla orta gelir kümelerinin konut sahibi olması sağlanabilmektedir (Egekent, Batıkent, Silivri, Söke ..örneklerinde olduğu gibi).

. belediyelerce kurulan ortaklıkların (mesken ya da imar-limited ortaklıklarının) hatta belediyenin güdüm ve denetimindeki kooperatiflerin, giriştiği projelerde, siyasal yeğlemeler yüzünden kimi sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Ayrıca, tasarlananın çok üstünde kişiye seçim öncesinde tapu verilmesi ya da arsa ve konut sözü verilmesi biçimindeki uygulamalar belediye başkanı seçilemeyince kimi aksamalara yol açabiliyor. Mersin, Adana.. örneklerinde olduğu gibi sonradan seçilen başkanların bu projelere sahip çıkmamaları yüzünden önemli aksaklıklarla karşılaşmaktadır. Örneğin, Ayaç Durak'tan sonra işbaşına gelen Selahattin Çolak'ın Yeni Adana projesine sahip çıkmaması yüzünden para yatırıp arsa tapusu almış binlerce kenttaş ortada kalmıştır. Bunların biraraya gelmesine öncülük eden Adana-Koop'un girişimlerini Çolak yönetimi sonradan destekleme durumuna girmiştir. Durak, yeniden işbaşına gelince bu kez Adana-Koop çatısında toplananları yeniden İmar-limited'e gelmeye çağırmış, bu kez Adana-Koop ile belediye arasında sürtüşmeler çıkmıştır.

.Belediyenin bu tür girişimlerinde halkın katılımı söz konusu değildir. Başkan değişikliğinden sonra örgütlenmemiş olan kenttaşlar toparlanamamakta, haklarını arayamamaktadır (Adana'da tapusu elinde olan pek çok insan, çözümünü sonradan koooperatifleşmede bulmuştur).

.Toplu Konut İdaresi (TOKİ)'nin doğrudan yaptırdığı toplu konutlar daha çok orta üst ve üst gelir kümelerine yöneliktir (Eryaman örneğinde olduğu gibi). Bu yerleşmede:

- kiracılık oranı oldukça yüksektir,
- yatırım aracı olarak kullananlar türemiştir.

. Emlak Bankası'nın yaptırdıkları da yüksek gelirli katmanların edinebilecekleri konulardır. İşin ilginç yönü, adı geçen Banka'nın, işçi ve memurlarla emeklilerine konut edindirme yardımı adı altında işverenden kesilen paralardan oluşan hesapta birikmiş olan (nemalarıyla bugün 85-90 trilyonu bulduğu söylenen) paraları, "yuvam kredisi" adı altında lüks villaların finansmanında, "toplumsal konut politikası"nın amaçlarına aykırı biçimde, kullanmasıdır (Konutkent örneğinde olduğu gibi).

. Yapsatıcı firmalar, genellikle ucuza kapattıkları arsaların rantını da kârlarına ekleyerek giriştikleri yeni yerleşme projelerinde, yüksek gelir

katmanlarına yönelindikleri için oldukça kolay alıcı bulmaktadır. Yapıların ve çevrenin nitelikleri kentsel yaşam kalitesi açısından oldukça yüksek olmaktadır.

Kredi Politikası Yüksek Gelirli Kümelere Yönelik

Konutun finansmanında en önemli kredi kaynağı kuşkusuz Toplu Konut Fonu'dur. Bu fonun kullanımında yeni yerleşmeler ve konut politikaları açısından belli başlı uygulamalar kaba hatlarıyla şöyle özetlenebilir:

1) Başlangıçta, konutun büyüklüğü, yazlık ya da ikincil konut olup olmadığı dikkate alınmaksızın herkese Fon'dan kredi sağlamıştır. Yasanın adında "toplu konut" deyimini bulunmasına karşın bireysel kredi de açılmıştır.

2) Geri dönüşler hesaba katılmaksızın, kaynağın besleyebileceğinden çok tutarda kredilendirme yapılmıştır.

3) Sonradan, 1987'de Fon darboğaza girince, 100 m²'den büyük konutlara, yazlık evlere, konut sahibi olanlara kredi verilmemesi kararı alınmışsa da bunun uygulamasına ancak 1992'de geçilebilmiştir.

4) Fon'un başlangıçta yüzde 95'inden çoğunu kullanan kooperatifler, 1987'den sonra bir yana itilerek TOKİ doğrudan devlet eliyle konut üretme yoluna gitmiştir. ANAP'ın başlattığı bu politika bugüne değin giderek kooperatif girişimlere haksızlık yaratacak biçimde sürdürülmüştür.

5) Fon gelirleri, 1987'den başlayarak iki yıl % 30, 1990'dan sonradan % 50 oranında kesilerek 119'den bu yana tümüyle hazineye kaynak gösterilmiş, bütçeden ayrılan ödenek de çok küçük bir bölümüyle Fon'a aktarılmıştır.

Site İçi Kaynaşma, Kenttaşlık Bilinci

Ankara'nın eski bir kooperatif yerleşmesi olan 100.Yıl Sitesi'nde, Kent Kooperatifçiliği girişimi olan Batıkent'te, Toplu Konut İdaresi'nin doğrudan yatırdığı Eryaman ile Emlak Kredi Bankası'nın Huzurkent'inde yaptığımız araştırmaların sonuçlarından çıkardığımız kimi önemli noktaları burada özetle sunmak isterim:

Kiracılık oldukça yaygın

Yeni yerleşmeler de kiracılığın yüksek oranda olması bu girişimlerin gerçek gereksinmeyi karşılamaktan çok bir tür yatırım aracı olarak kullanıldığını göstermektedir. Ev sahipliği oranının Konutkent'te en yüksek düzeyde olması (% 68) bir yana bırakılırsa, Devletin doğrudan ürettiği Eryaman'da bu ortalama % 49'dur. Toplu Konut yasalarından önce kooperatif girişimi olarak kurulmuş olan Yüzüncü yıl'da % 57 düzeyindedir. Toplu Konut yasalarına göre gerçekleştirilmiş olan kooperatif yerleşmesi olan Batıkent'te ev sahipliği oranı oldukça yüksektir(% 65), Konutkent düzeyine pek yakındır.

Bu verileri ev sahibi olanların konutlarını edinme yollarına ilişkin verilerle birlikte yorumlamakta yarar vardır. Kooperatif üyeliği yoluyla konut edinme en yüksek oranda (% 69) Batıkent'te (doğal olarak) görülmektedir. Buna karşılık, Batıkent'te konutların yapımı sırasında üyeliğin devralınması yoluyla konut edinilmesi % 10 dolayındadır. Bu oranın, Eryaman'da yapım sırasında "devren

satın alma" yolunun daha yüksek bir oranda (% 17 dolayında) olduğu anlaşılmaktadır. Oldukça eski bir kooperatif yerleşme olan Yüzüncüyıl Sitesi'nde bu oranın düşük olması doğal karşılanmalıdır. Huzurkent'te Banka alıcılarından devren satın alma yolunun % 51 gibi yüksek bir oranda görülmesi, sorumuzun anlaşılmamasından kaynaklandığını sanıyoruz. Bununla birlikte, Eryaman'da ortalama % 23 dolayındaki deneklerin konutlarını TOKİ'den değil de ilk sahiplerinden satın almış olması ilgi çekicidir. Aynı bağlamda, Batıkent'te de ilk sahibinden satın alma oranı Eryaman'dan biraz düşüktür (% 21).

Görüldüğü gibi, her ikisi de Toplu Konut Fonu'ndan kredilendirilmiş olan Batıkent ve Eryaman'da gerçek konut gereksinmesini karşılamak için konut edinenlerin önemli bir bölümünün (onda üçünün) edindikleri konutu elden çıkardıkları, böylece özellikle imardan kaynaklanan kentsel rantı cebine koydukları anlaşılıyor. Bu, konut kredilerinin gerçek gereksinim sahiplerine yönelmediğini yansıtmaya açısından düşündürücüdür.

Batıkent dışındaki kamu destekli proje alanlarında kiracılık oranının yükselikliği ve satış konusu oluşu, güdülen konut politikasının bu olanağı "yatırım amacıyla konut edinme" amacını güdenlerin çıkarına katkıda bulunduğunu gösteriyor.

Eğitim Düzeyleri

Yeni yerleşmelerden Huzurkent gelir düzeyinin, dolayısıyla eğitim düzeyinin en yüksek olduğu bir yerleşmedir. Üniversite ya da yüksek okul bitirmiş olanların oranı Huzurkent'te % 85 iken, Eryaman'da % 56-57, Batıkent'te % 45, Yüzüncüyıl'da % 42'dir. Ortaokulun altında eğitim görmüş olanların 100.Yıl'da % 31, gibi oldukça yüksek bir oranda iken Eryaman'da % 10-15 arasında Batıkent'te % 21, 100. Yıl'da % 20'dir. Lise bitirenlerin oranı en yüksek düzeyde Batıkent'te % 33, sonra sırasıyla Eryaman'da % 27-28, 100. Yıl'da % 20, en az düzeyde de Konutkent'te % 14'dir.

Gelir Düzeyindeki Farklılıklar

Farklı kaynaklardan yararlanılarak geliştirilen yeni yerleşme alanlarında yaşayanların gelir düzeyleri karşılaştırıldığında, bir kamu bankasınca yaptırılıp pazarlanan konutlarda (Konutkent'te) yaşayanların konut düzeyi 1996 Temmuz ve Ağustos'undaki değerlerle geliri 30 milyonun altında hiçbir hanehalkına raslanılmamıştır. Buna karşılık bu gelir düzeyinin altında olanlar 100.Yıl'da % 39'u, Batıkent'te % 22'i oluşturmaktaydı. Aylık geliri 30-50 milyon arasında olanlar, Huzurkent'te yalnızca % 6 dolayında iken, Eryaman'da % 32, Batıkent'te % 28 dolayındaydı. Başka bir anlatımla, aylık geliri 50 milyon liranın üzerinde olanların oranı Huzurkent'te % 85 gibi çok yüksek bir düzeyde iken, 100. Yıl'da % 19; Eryaman'da % 40'tır. Bu da kamu kaynaklı TOKİ ve Banka kredisinden yararlananlar arasında gelir düzeyleri açısından önemli farklılıklar bulunduğuna ilişkin savları kanıtlamaktadır. Bu girişimler ile karşılaştırdığımızda, bir kooperatif örgütlenme biçimi olan Batıkent'te yaşayanların gelir düzeyinin daha da düşük olduğunu söyleyebiliriz.

Gelir düzeyindeki farklılıkların bir yansıması da kiracıların ödeyebildikleri aylık kira düzeylerindeki önemli farklılıklardır. Huzurkent'te 10 milyondan düşük kira ödeyenlerin oranı % 17'dir. Buna karşılık, kiracıların Eryaman'lıların % 44'ü, 100.Yıl'lıların % 39'u 10 milyonun altında kira ödemektedir. Aylık 10 milyonun üstünde kira ödeyenlerin oranı Huzurkent'te % 74'ü oluştururken, 100.Yılda yalnızca % 1'i, Eryaman'da % 8'i gibi küçük bir bölümün bu düzeyde kira ödemekte olması, konutların ne ölçüde rant amaçlı olarak edinildiğini açıklayabilir, kanısındayız.

Hanehalkı Büyüklükleri

Hanehalkının nüfusça büyüklüğü açısından yeni yerleşmeler kimi farklılıklar göstermektedir. Batıkent'te 1 kişilik hanehalkına hiç rastlanılmamıştır. Buna karşılık, bunların oranı Konutkent'te % 2, 100.Yıl'da % 5, Eryaman'da % 8'dir. Bunların özellikle Eryaman'da daha çok öğrencilerden oluştuğunu gözlemledik. Genellikle hanehalklarının büyük çoğunluğunun 2 ya da 3 kişiden oluştuğu anlaşılıyor. Batıkent'te bu hanehalklarının oranı % 37 iken, Eryaman'da % 52, Konutkent ve 100.Yıl'da yaklaşık % 54 dolaylarındadır. Bundan, Batıkent'te hanehalkı büyüklüğü ortalamasının daha yüksek olduğunu, bunun da konutta yoğunluğu etkilediği sonucunu çıkarabiliriz. Gerçekten, Batıkent'te 4 ve daha çok kişiden oluşan hanehalklarının oranı toplamın % 63 gibi önemli bir çoğunluğunu oluştururken, Konutkent'te % 44, Eryaman'da % 31, Yüzüncü Yıl'da % 41 olduğunu saptamış bulunuyoruz. Eryaman'da dört ve daha çok nüfuslu hanehalkları ortalamasının % 44 olduğunu kestirebiliyoruz.

Konut ve Çevresiden Memnunluk

Yeni yerleşmelerde yaşayanların oturdukları konuttan ve çevresinden ne denli hoşnut olduklarına ilişkin sorularımıza aldığımız yanıtlardan kimi ipuçları çıkarabiliyoruz. Oturdukları evi begenip beğenmemeleri, evden çıkmak isteyip istememeleri, evden çıkmak isteyenlerin nasıl bir konut istediği, hangi semte taşınmak istediği anlam taşımaktadır.

Eski bir kooperatif yerleşme olan 100.Yıl bir yana bırakılırsa (% 69), Konutkent'teki hanehalklarının % 45 gibi önemli bir oranı, Batıkent'lilerden % 34'ü evinden çıkmak istiyor. Oturduğu evin beğenmediği bir yanı olmadığını söyleyenlerin oranı Konutkent'te % 46, Eryaman'da % 35, Yüzüncü Yıl'da % 10 düzeyindedir. Yüzüncüyıl'ın oldukça eski bir yerleşme oluşu günümüzün geresinim ve alışkanlıklarına yanıt vermediği anlaşılıyor.

Taşınılmak istenen evde aradıkları nitelikler arasında "daha büyük bir ev" eğilimi yanında bahçeli/villa tipi evlere taşınmak isteği ağır basmaktadır.

Evden taşınmak isteyenlerden önemli bir çoğunluğunun Konutkent'te % 51'i, Yüzüncüyıl'da % 50'i, Eryaman'da % 86'ı aynı semtte bir eve taşınmak istemektedir. Eryaman'lıların % 23'ü kent merkezine ya da yakını bir semte taşınmak isterken % 29'u da kent dışındaki uydu kentlere taşınmak istemektedir. Çankaya ve Gaziosmanpaşa gibi "prestij"li semtleri isteyen Eryamanlılar da var (% 20 oranında). Öbür yerleşmeler de adigeçen semtlere

gitmek isteyenler bulunmakla birlikte, onlar da kent dışı yerleşmelere taşınmak isteklerini belirtmişlerdir. Ankara'nın eski semtlerine taşınmak isteyenlerin oranı oldukça düşüktür. Eryamanlıların % 15 oranında daha iyi bir komşuluk ortamı bulunan bir yere taşınmak istemeleri ilginçtir.

Yeni Yerleşmelerde Kentsel Hizmetler

Eryaman'da yaşayanların belediye hizmetleri açısından hoşnut olmadıkları anlaşılıyor. Gerçekten, sorularımıza verdikleri yanıtlar arasında, "belediyenin hiçbir hizmet getirmiyor" görüşünde olanlar % 17 dolayındadır. Ayrıca, yetersiz ulaşım ve çöp toplama dışında belediyenin hiçbir hizmet sunmadığı görüşünde olanlar da % 28'i oluşturuyor. Her ikisi birlikte ele alınırsa Eryamanlıların yarısına yakın bir bölümü (% 45'i) belediye hizmetlerinden yakınmalıdır. Burada önemli olan, yeni yerleşmelerin yönetsel yapısı konusunda önlemler alınmadığıdır. Belediyenin sunduğu hizmetlerden hoşnut olup olmadıkları sorulduğunda, Eryamanlıların % 84'ü, Konutkent'lilerin % 62'i gibi büyük çoğunluğu olumsuz yanıt vermiştir. Yüzüncüyıl'da hoşnut olmayanların oranı, daha düşüktür (% 24). Gerçekten, Yüzüncüyıl'da oturanların Çankaya belediyesinin sunduğu hizmetlerden yararlandıkları anlaşılmaktadır. Gerçekten, Eryaman'da belediye hizmetlerinden hoşnut olanların yüzdesi 11, Konutkent'te % 26'dır.

Belediyenin sunduğu hizmetler arasında ulaşım ve çöp toplama en çok belirtilen hizmet konularıdır. Konutkent'te ikisi % 94, Yüzüncüyıl'da % 84, Eryaman'da % 62 düzeyinde belirtilmiştir. Belediyeden çok yerel topluluğun, daha doğrusu site halkının yönetimi aracılığıyla yapması gereken kimi hizmetlerin de belediyece yapıldığını belirtenler de var. Örneğin, site temizliği, yeşil alanların sulanması ve bakımı bunlar arasındadır. Daha eski bir yerleşme olan Yüzüncüyıl'da deneklerin yaklaşık % 45'i bu iki hizmeti belediyenin sağladığı bir hizmet olarak göstermektedir. Belediyenin halk ekmeği etkinliğinden Yüzüncüyıl halkının % 79'unun, Konutkent'lilerin % 16'sının yararlandığı, buna karşılık sözkonusu hizmetin Eryaman'a değin götürülmediği (yalnızca deneklerden % 1'i yararlanabiliyor) anlatılıyor. Çankaya ilçe belediyesinin özgün bir girişimi olan Ulupazar yalnızca Yüzüncüyıl'da açılmış olduğundan bundan yararlandıklarını belirtenlerin oranı % 88'dir. Konutkent ve Eryaman halkının bundan yararlanamamaları açıktır. Aynı bağlamda, belediyenin park ve bahçe yapımı hizmetlerinden Konutkent'liler % 39, Yüzüncüyıl'lılar % 33 oranında yararlandıklarını söylerken, Eryamanlıların ancak % 3'nün bundan yararlandıklarını belirtmişlerdir. Yüzüncüyıl halkının % 95'inin pazaryerinden yararlanmasına karşılık, Eryaman halkının 39'u, Konutkent'in yalnızca % 3'ünün bundan yararlanabildiği ortaya çıkmıştır. Pazaryeri olmadığını belirten Konutkent'lilerin gelir durumları ve işgüçleri pazar yerine büyük mağaza ve marketlerden alışveriş etmelerine elverdiği anlaşılıyor.

Yeni yerleşmelerde karşılaşılan sorunlara ilişkin yanıtlardan bu sorunlarından kiminin belediyeden, kimisinin site yönetiminden, kimisinin de orada yaşayan halktan kaynaklandığı anlaşılıyor. Gölün (Eryaman'dadır), açık ve yeşil alanların bakımsızlığına Yüzüncüyıl'da % 47, Konutkent'te % 42, Eryaman'da % 23 oranında değinilmiştir. Kent merkezine uzaklık, Eryaman'da yüzde 68, Konutkent'te yüzde 27 düzeyinde belirtilirken, Yüzüncüyıl'da yalnızca

% 3 oranında değinilmiştir. Buna koşut olarak, ulaşım sorunu Yüzüncüyıl'da yalnızca % 1 düzeyinde, Eryaman'da % 90, Konutkent'te % 62 oranında belirtilmiştir.

Gürültü çıkarılması, köpeklerin başıboş bırakılması, çevreye ilgi gösterilmemesi gibi orada yaşayan halkın tutum ve davranışlarından kaynaklanan sorunlara da değinilmektedir (Konutkent'te % 18, Eryaman'da % 11, Yüzüncüyıl'da % 27 oranında). Ayrıca, semt sorunlarının farklı kültürlerden insanların biraraya gelmelerinden kaynaklandığı, Yüzüncüyıl'da % 34, Eryaman'da % 18 oranında belirtilmiştir.

Yalnızca Konutkent'lilerce, belediyenin ilgisizliğine ya da ihmeline bağlanabilecek sorunlar arasında yolların ve kaldırımların yetersizliği (% 29) sözkonusu edilmiştir. Aynı semtte otopark yetersizliği sorununa da % 44 oranında parmak basılmıştır. Bu sorun, yalnızca belediyenin ilgisizlik ya da ihmalden kaynaklanmış olamaz. Proje planlanırken, yeterli sayıda park yeri ayrılmayışı da bunda etkili olmuştur, diyebiliriz. Eryaman'da sağlık kuruluşu olmadığı (% 6) da semtin sorunları arasında bildirilmiştir. Eryaman'lı deneklerin % 15'i telefonsuzluk sorununu ileri sürmüştür.

Dikkat edilirse, Eryaman'da halkın öne sürdüğü pek çok semt sorununun devletçe doğrudan yapılan bir yerleşmede rastlanılmaması gereken eksiklikler olması düşündürücüdür.

Bir işçi konut kooperatifinin ürettiği Yüzüncüyıl sitesi semt olarak (% 16) kimi sorunlarını bir ölçüde aza indirme olanağını bulmuşsa da Devletin doğrudan ürettiği konut alanı Eryaman (% 21) ile konutta uzmanlaşması beklenen bir kamu bankasının ürettiği Konutkent (% 22) (biraz daha yüksek düzeyde) semt sorunlarıyla karşı karşıya buldukları gerçeği üzerine ciddi olarak eğilmek gerekir.

Semtin sorunlarının bir bölümünün de site yönetiminin iyi olmamasından kaynaklandığı anlaşılıyor. Eryaman'da deneklerin yarısı (%50), Konutkent'te % 46'ı, Yüzüncüyıl'da % 44'ü yönetimin semte iyi bakmadığından, siteye sahip çıkılmadığından yakınmaktadır. Bu da bugünkü biçimiyle site yönetimlerinin etkin ve verimli çalışmadığını gösteriyor. Bunun büyük ölçüde katılımsızlıktan kaynaklandığını söyleyebiliriz. Bu konuda belediyeleşme ya da komşuluk (mahalle) düzeyinde halkın katılım ve denetimine en elverişli bir yerinden yönetim biriminin oluşturulmasına ilişkin tartışmaları gündeme getirmektedir (GERAY, 1994). Batıkentlilerin belediye olmak için savaşım verdikleri bilinmektedir.

Site Yönetimine Katılma

Konutkent'te hanehalklarının % 56 gibi önemli bir oranının, Yüzüncüyıl'da % 38'inin Eryamanda % 66'ının site yönetiminden memnun olmadıkları anlaşılıyor. Site yönetimine katılmıyanların oranı, Yüzüncüyıl'da % 89, Eryaman'da % 82, Konutkent'te % 75 gibi önemli bir düzeydedir. Katıldığını belirtenler de genelde toplantılara katılma, yönetim kuruluna üye sečilme, uyarılarda bulunma yoluyla katıldıklarını belirtmektedirler.

Site yönetimine katılmama nedenleri arasında "zamansızlık" en çok belirtilenidir. Bu arada Eryaman'lılardan TOKI'nin site yönetimini etkilemesi yüzünden katılmadıklarını gerekçe olarak gösterenler küçümsenmeyece (% 28)

bir orandadır. "Site yönetimine katılmıyorum" diyenler Konutkent'te % 75 dolayında iken bu Eryaman'da % 82, Yüzüncüyıl'da % 89 gibi çok yüksek düzeylerde. Bu da yukarıdaki gözlemimizi doğruluyor. Yüzüncüyıl'da deneklerin % 9'u yönetimin belli kişilerin elinde olduğunu, Eryaman'da % 30'u yönetimin TOKI'nin güdümlendiğini belirtmektedir. Bu, TOKI projelerinde daha katılımcı demokratik düzeneklerin ve etkinliklerin düzenlenmesi gereğini vurgulamaktadır. TOKI'nin yaptırdığı konut sitelerinde yönetimle ilgili yönetmeliklerin gözden geçirilmesi, uygulamanın değerlendirilmesi gerekiyor.

Konutkent ve Eryaman'da deneklerin "site yönetiminin katılımı istemediği"ne değinenler (% 3'er oranında) olmuştur. Çok düşük oranlarda da olsa (Konutkent'te % 9, Yüzüncüyıl'da % 6, Eryaman'da % 1) kiracılığı yönetime katılmamak için bir gerekçe olarak belirtmektedir. Oysa, site yönetiminin karar ve uygulamaları evsahipleri yanında kiracıları da etkilemektedir. Burada da katılım için gerekli bilinç ve duyarlılık düzeyinin yeterince gelişmemiş olması gerçeği karşımıza çıkmaktadır.

Site yönetimine katılmanın büyük ölçüde yılda ya da iki yılda bir toplantılara katılmak ya da yönetim kurulunda üye olmak olarak anlaşılmaktadır. Konutkent'e % 39, Yüzüncüyıl'da 24, Eryaman'da % 68 oranında). Uyarıda ve önerilerde bulunma yoluyla katılmaya, Konutkent'teki denekler % 26, Eryaman'da % 40 oranlarında değinirken, Yüzüncüyıl'dakilerin hiç değinmemiş olmaları ilgi çekicidir. Çevre koruma ve temizlik çabalarına katılmaya değinenler Yüzüncüyıl'da % 24, Eryaman'da % 31, Konutkent'te % 44 gibi küçümsenmeyecek oranlardadır. Bu, ünlü "herkes kapısının önünü süpürsün, sokaklar temiz olacaktır" sözlerinin bir yansıması olarak olumlu bir davranış olarak değerlendirilmelidir. Konutkent'te deneklerden yüzde sekizinin bir Güzelleştirme derneği kurulduğundan haberi vardır. Büyük çoğunluk buna değinmemiştir. Bir örgütlenme biçimi olarak derneğin etkinliğini izlemekte yarar görüyoruz.

Ortak alanları korumak için çaba gösterenlerin Yüzüncüyıl'da en düşük düzeyde (% 25) , buna karşılık, Batıkent'te en yüksek düzeyde (% 70) olduğu ortaya çıkmıştır. Bu oran, Konutkent'te 55, Eryaman'da % 65 dolayındadır.

Komşuların site yönetiminin kararlarına genellikle uymadıkları anlaşılıyor. Kararlara en yüksek düzeyde (% 52 oranıyla) Konutkent'te, sırasıyla Batıkent'te % 29, Yüzüncüyıl'da % 25, Eryaman'da ortalama % 31 oranlarıyla uyulduğu belirtilmektedir. Bunun en önemli nedeninin eğitimsizlik olduğu ortaya çıkmaktadır. Çoğunun kiracı oluşunu neden olarak gösterenler Yüzüncüyıl'da % 33, Konutkent'te % 25 Eryaman'da ortalama % 23, Batıkent'te % 16 oranındadır. Site yönetimine tepki olarak kararlara uyulmadığını ileri sürerler küçümsenmeyecek bir yüzde oluşturuyorlar (Konutkent % 9, Yüzüncüyıl % 8, Batıkent % 7, Eryaman ortalama % 4'tür).

Çevreyle İlgili Tutumlar

Yeni yerleşmelerde oturanların çevreyle ilgili hiçbir etkinlik olmadığını belirtenler Konutkent'te % 8 düzeyinde iken, Eryaman'da % 30. Yüzüncüyıl'da % 40 düzeyindedir. Oldukça yakın bir geçmişte yerleşmeye açılmış olan Konutkent'in çevreye ilişkin pek çok etkinliğin yapılmasına sahne olduğu

anlaşıyor. Konutkent'liler ağaç,çiçek dikme, site temizliği, spor ve kültür konularında etkinlikler yapıldığını 263 kez, Eryaman'lılar 234 kez, Yüzüncüyıl'lılar da 116 kez değinmişlerdir. Eryaman'lılar gölün temizlenmesi için etkinlik yapıldığını % 7 oranında belirtmişlerdir.

Her üç yerleşmede de oturanlar sözkonusu etkinliklerden genelde % 49 ile % 78 arasında değişen oranlarda hoşnut olduklarını belirtmişlerdir. Hoşnut olmayanların oranı Konutkent'te en düşük (% 6), Eryaman'da orta (% 30) ve Yüzüncüyıl'da en yüksek (48) düzeydedir.

Sonuç

Gelir ve eğitim düzeyleri, meslekleri, kültürel değer ve alışkanlıkları açısından görölen farklılıkların, genelde, kentle bütünleşme, katılımcılık açısından kimi farklı durumların ortaya çıkmasına neden olduğu anlaşılıyor. Hanehalkı büyüklüğü açısından öbür yerleşmelerde genellikle 3 kişiden az iken Batıkent'te daha fazla olduğu, buna karşılık 4 ve daha çok kişiden oluşan hanehalklarının Batıkent'te yoğunlaştığı anlaşılıyor.

Yüksek gelirlielerin yaşadığı Konutkent'te (yarısına yakın bölümünün aylık geliri 80 milyonun üstündedir) kiracılık oranı en düşük orandadır. Buna koşut olarak, burada kiracıların yaklaşık yarısı aylık kira mikrarı 15 milyondan yüksek iken, Eryaman'da yalnızca beşte biri bu tutarda kira ödemekte, buna karşılık bu tutarda kira ödeyenlerin oranı Batıkent'te onda biri bile bulmamaktadır. Başka bir anlatımla, kamu projelerinin getiri düzeyinin yüksek oluşu, yatırım amaçlı bireyleri destekleyen konut kredisi siyasasının açmazını ortaya koymaktadır.

Devletin ürettiği konutlardan oluşan Eryaman'da kiracılık oranının yüksek oluşu, buna karşılık kooperatif kesimin ürettiği konutların bulunduğu Batıkent'te oldukça düşük oluşu ilgi çekicidir. Bu, konut siyasasının gerçek gereksinim sahibine değil, Eryaman'da olduğu gibi yatırım yapacak güçte olanlara, örneğin, eski bir Cumhurbaşkanı ile Başbakana, kimi iktidar milletvekillerine, yöneliktir.

Eğitim düzeyinin yüksek olduğu Huzurkent, gelirle eğitim düzeyi arasında çok güçlü bir ilişki olduğunu açıklıyor. Birer kooperatif girişimi olan Yüzüncüyıl ve Batıkent'te eğitim düzeyi öbürlerine göre daha düşüktür. İşçi, küçük esnaf ve sanatkârlar Batıkent'in dörtte birini oluştururken, Eryaman'da beşte bir ile onda bir arasında olduğu ortaya çıkmıştır.

Site yönetimini beğenmeyenlerin, belediyenin sunduğu hizmetlerden hoşnut olmadığını, komşularla ilişkilerin sık ve iyi olmadığını belirtenlerin Eryaman'da daha yüksek oranlarda görölmesi ilginçtir. Eryamanlıların site yönetiminden hoşnutsuzluk nedenleri arasında TOKİ'nin güdülenmesinden yakındakileri gözardı edilmemelidir.

Yaşadığı konutu beğenenlerin oranı Konutkent'te daha yüksektir. Ama, evinden çıkmak isteyenlerin oranı da sözkonusu yeni yerleşmede aynı düzeydedir. Bunların büyük ölçüde aynı semtte başka bir eve taşınmak istedikleri anlaşılıyor. Buna karşılık, Eryaman'da evinden çıkmak isteyenlerin oranı oldukça yüksektir. Batıkent'te bu daha az düzeydedir. Eryaman'da evinden çıkmak isteyenlerden beşte biri Çankaya ve Gazi Osman Paşa gibi

varlıklı ailelerin yaşadığı semtlere gitmek isterken Konutkentlilerin yalnızca ondabirine yakın bir kesimi sözüedilen semtlere çıkmak istediğini belirtmiştir.

Yukarıdaki açıklamalardan yerleşmelerde yaşayanların oturduğu ev ve semtle ilgili olarak genellikle hoşnut olmadığı anlaşılıyor. Kent ve site hizmetlerinin yetersizliği gibi nedenler komşuluk ilişkilerinin iyi olmamasında etkili olduğu anlaşılıyor. Bununla birlikte, bu ve benzeri hoşnutsuzlukların nedenleri arasında, farklı kültürlerden insanların biraraya gelmesi, kent yaşımına uyum sağlamamış olması, kiracıların konutu ve mahalleyi benimsememesi, eğitimsizlik gibi etmenlere de değinilmiştir.

Yeni yerleşmelere taşınan ve orada yaşamağa başlayanlar arasında, toplumsal bütünleşmeyi, katılımı ve dayanışma bilincini geliştirici yönde toplumsal çalışmalar yapılması gereği ortaya çıkmakta, toplum merkezleri aracılığıyla "sosyal hizmet" ve "toplum eğitimi" uzmanlarının etkinlikte bulunmaları gerekmektedir.

* Bu bildiri hazırlarken, Doktora öğrencilerim Demet EROL, Nilgün GÖRER, Ayşe TEKEL, Ayşenur ONAT, Nurşen Köybaşı, H.Elen, Tahir ÇALGÜNER, Murat YILDIZ ve G.Ü. öğrencisi Tuncer ile birlikte yürüttüğümüz iki ayrı anket sonuçlarından geniş ölçüde yararlandım. Kendilerine teşekkür ediyorum.

KENTLEŞMENİN NEDEN OLDUĞU FİZİKSEL VE TOPLUMSAL ÇÜRÜME KARŞISINDA KENTSEL YENİLEME UYGULAMALARI

Prof.Dr.Esin KÜNTAY*

Giriş

Bu bildirinin hareket noktası, çarpık kentleşme ve yığılaşma olayının neden olduğu "kentsel toprağın çevresel, ekonomik ve sosyal niteliklerinde iniş geçmesini" başka bir deyişle fiziksel ve toplumsal çürümeyi irdelemektir. Bunun ardından gelişmelere eşlik eden yeniden canlandırma çabaları çerçevesinde dönüştürücü süreç olan "kentsel yenileme" incelenecektir.

Bildiride anahtar sözcükler: aşırı kentleşme, yığılaşma, fiziksel tasarlanmanın sosyal boyutları ve kentsel yenilemedir.

Çalışmanın metni konuyla ilgili literatürdeki bazı kaynaklardan yararlanılarak hazırlanmıştır. Öte yandan 1982'de katılmış olduğumuz "Geçiş Dönemindeki Toplumlar" konulu ABD'lerindeki seminer çalışmaları süresince bu ülkenin çeşitli eyaletlerindeki yapmış olduğumuz incelemelerde edindiğimiz gözlemler de, konuyu somut örneklerle netleştirmek amacıyla kullanılmıştır.

Günümüzde büyük kentler yörüngesinde hızla gelişen kentleşme süreci yaşanmaktadır. Birleşmiş Milletlerin 1977 yılını temel alan Ortadoğu ülkeleriyle ilgili nüfus projeksiyonlarında, 1980'li yıllarda kent'deki her bireye karşı 21. yüzyılın başında bu sayının 3'e katlanacağı tahmin edilmektedir.¹ Buna ilave olarak gelişmekte olan ülkelerdeki hızlı kentsel büyümeyle ekonomik büyüme arasında bir paralellik bulunmadığı gerçeği de göz önüne alındığında, özellikle yoksul ülkelerde karşımıza çıkacak sorunların daha da ürkütücü boyutlarda olacağı açıktır. Türkiye'deki gelişmeler incelendiğinde, son yıllarda uygulanan etkili aile planlaması politikalarıyla kentleşme sürecinin hızı kesildiği sanılabilir. Buna rağmen kentli nüfus'un artışı yüksek bir grafik çizgisi izlemektedir (%43.10)².

Plansız-programsız, denetimsiz gerçekleşen kentleşme sürecinin yol açtığı dönüşümlerle Üçüncü Dünya ülkelerinin baş edebilmeleri hemen hemen olanaksız gibi görünmektedir. Kütlesel coğrafi hareketin sonucu; köyünden, evinden, barkından kopup yepyeni bir çevreye göç edenler kadar, nüfus hareketine sahne olan yerlerin eski sakinleri için de şaşırtıcı ve sarsıcıdır. Konunun asıl çarpıcı yönü ise, kentlerde gelişmemişlik ile aşırı gelişmişliğin uyumsuzca birarada oluşudur. Yeni göç edenlerin uğradığı tüm güçlük ve acılara rağmen, kent bolluk ve çeşitliliğin kütlesel tüketimin zemini olmanın çelişkisini iç bünyesinde taşıyor.

* M.S.Ü. Sosyoloji Bölümü

¹ Roberts, M. Hugh P., AN URBAN PROFILE IN THE MIDDLE EAST. St. Martin Press, New York, 1979, s.82.

² D.I.E., GENEL NÜFUS SAYIMI: NÜFUSUN SOSYAL VE EKONOMİK NİTELİKLERİ. T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, Ekim 1993, s.24.

Son yıllardaki akademik çalışmaların bir çoğunda dikkatlerin daha çok kentleşmenin neden olduğu olumsuzluklar üzerine yöneldiğini görüyoruz.³ Gelişmekte olan ülkelerin kentlerinde göç'ün şok dalgaları bir su baskını gibi ortalığı kaplarken, yoksul-kökünden koparılmışlar ile ayrıcalıklı seçkin gruplar arasındaki uçurum giderek derinleşmektedir. Nüfusun yığınlaşması yüzünden kentlere eklenmeler, az sayıdaki zengin seçkinler ile "ötekiler" arasındaki ekonomik eşitsizlikler ve kimi toplumsal sorunlar büsbütün gözle görülür, elle tutulur nitelik kazanmaktadır. Sözü edilen yerleşme birimlerinde gelir dağılımı, yaşam şansı ve konforu birbirine paralellik göstermez. Kâr amaçlı çıkarıcı yayılma ve arsaların yasa dışı işgal edilmesinin sonucu; açık alanların yok olması, çevrenin, peyzajın, bitki örtüsünün bozulmasıdır. Özetle; Üçüncü Dünya kentlerinin vurgulayıcı karakteristiği düzensizlik, eşitsizlik ve yozlaşmadır.

Aşırı kentleşme ve kentteki toprak parçalarının yanlış kullanım suncu beliren çevre sorunlarından söz edildiğinde genellikle su, hava, toprak ve gürültü kirlenmesi gibi konular üzerinde durulmaktadır. Kent'de yoğunlaşma ve yığınlaşmanın bir başka yönü ünlü kent sosyoloğu Lewis Mumford'un deyimiyile "insalık(beşeriyet)" kirlenmesidir.

Kentlerde suç işleyen ya da madde bağımlısı çocuk ve gençlerin sayılarının artmakta oluşu⁴, Kamuya özgü mal ve binaların tahrip edilmesi Mumford'un görüşünü destekleyen gözlemlerdir. Kentlerde moral çürüme fiziksel çürüme ile örtüşmektedir.

Özetle, hızlı kentleşmenin kentsel arazi üzerindeki etkileri bozucu ve yıpratıcı niteliktedir. Zamanla aşınma, yoğun ve hor kullanma, başıboş bırakma ve savsaklama sonucu kentsel yerleşmeler engellenemez biçimde çürümekte, bozulma bireyler arası ilişkilere de yansımaktadır. Her ne kadar çürüme belli yörelerde gerçekleşiyor izlemine verse bile, etkisinin kentin tümü üzerine yayılmakta olduğu yadsınamaz. İşte kentsel toprağın çevresel, sosyal ve ekonomik kalitelerinde hızla inişe geçiyor olması⁵ kent plancısına yeni baştan düzenleme ve onarma çabalarında, gelişmeleri ayrıntılarını anlama ve kavrama sorumluluğunu yüklüyor. Fiziksel tasarlama ve yeniden yapılanma çalışmalarında bir yöredeki binaların, sokakların, kanalizasyon sisteminin düzeltilmesi, onarımı ya da yeni baştan yapılanmasından sorumlu planamacının kenti tümüyle sağlıklı bir yapıya kavuşturabilmesinin araçlarından biri "kentsel yenileme"dir. Yenileme çabaları çerçevesinde planamacının sorunu salt yöredeki çürümekte olan yapıların düzeltilip, onarımdan (regeneration) ibaret değildir. Aynı derecede önemli olan, değer kaybına uğramış kentsel yörelerde

³ Smith, David A., THIRD WORLD CITIES IN GLOBAL PERSPECTIVE: THE POLITICAL ECONOMY OF UNEVEN URBANIZATION, Westview Press, Colorado, 1996, s.5.

⁴ KÜNTAY, Esin, "Street children in Istanbul: In need of care and protection. "CHILDREN AT RISK: SELECTED PAPERS. ed. by Karin Egberg and Per Egil M Jaavatt, The Norwegian Center for Child Research, The University of Trondheim, Norway, 1993, s.230.

⁵ Mutlalib, M.A., "Urban Renewal: The Emerging Philosophy", URBAN RENEWAL: THE INDIAN EXPERIENCE, Ed. by: D.R. Prosad, Sterling Publishers Private Limited, India, 1990, s.38.

toplumsal yozlaşmayla çürüme sonucu artan toplumsal sorunların önüne geçebilmektedir.

1.1 “Kentsel Yenileme” Kavramı Üzerine

Kentleşme ve kent planlamasının beraberinde getirdiği değişik bir kavramdır “kentsel yenileme”. Kentsel yenileme giderek yaygınlaşan evrensel bir olgudur ve disiplinlerarası ilgi uyandıran bir çabadır. Kentsel yenileme, bu günün ve geleceğin yeni ve iyimser bir toplum tablosunu oluşturmak yerine, giderek toplumdan gelebilecek tehlikelere karşı savunma yöntemi haline dönüşmektedir.⁶ Sözünü ettiğimiz bu temel kavram sadece bir teknik süreç olmayıp aynı zamanda toplumsal olgudur. Bu bağlamda toplumun niteliğini ve ilişkiler demetini yenilemenin de aracıdır.

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde kütleli yatay devinim sonucunda, kentlerde yoğunlaşma ve yığınlaşmayla çürümeye, bozulmaya tahribolmaya, spekülasyona geçit verildiği ve göz yumulduğunu söylemek sanıyorum konuyu abartmak değildir. Nitekim, kentsel yenileme hususundaki şimdilerde geçerli olan görüş ve kavramlaştırmalar oldukça yenidir.

Kentsel yenileme aslında bir kültürel süreçtir, her şeyden önce YENİLEMEDİR. Eskinin yinelenmesi değildir.; geçmişin aşırı duygusallıkları üzerine de temellendirilmemelidir. Onarıp eski haline getirmek sadece restorasyondur! Şehir yenileme dalındaki uzman planlamacının asıl görevi bir semt sakinlerine yeni bir kimlik verecek çevre kültürünü tasarlamaktır.⁷ Kentsel yenileme öncelikle kalitedir: normlar, değerlerdir.

Burada, altını kalın bir çizgiyle çizmek suretiyle kentlerin bir çok farklılığı ve karşıtlığı bünyesinde barındırdığını söyleyelim. Farklı bölgelerden göç edenler arasındaki fiziki yakınlığa rağmen, kent’de yaşayanların beğeni, alışkanlık, davranış normları yönünden benzeştikleri, keza birbirine sempatiyle yaklaştıkları söylenemez. İşte kentsel yenileme farklılığın neden olduğu sürtüşmeleri olanak çerçevesinde aza indirmek, bir yörede oturanların mutluluk ve sağlık duygularını paylaşabilecekleri bir ortamı sağlamalıdır.

Kentsel yenileme aracılığıyla toplumsal sorunların ortadan kalktığını görebileceğimiz yapılanmalar gerçekleştirilebilir.

1.2. Yenileme Çalışmalarından Örnekler

Yukarıda yaptığımız açıklamaları somutlaştırmak için önce 1982 yılında ABD’lerinde katılmış olduğumuz seminer çalışmaları sırasında gözlemlediğimiz Arkansas Eyaletindeki Doğu Little Rock Toplum Merkezi’ni örnek olarak ele alalım. Little Rock Kenti’nin “çöküntü bölgesi” olarak nitelendirilen doğu kesiminde yerel yönetim birimi tarafından yenileme çalışmaları kapsamında bir

⁶ Duivesteijn, Adri, “Urban Renewal As a Cultural Activity”, URBAN REVITALIZATION: ISRAEL’S PROJECT RENEWAL AND OTHER EXPERIENCES. Ed. by: Daniel J. Elazar and Zvi R. Marom, University Press of America, Inc., Maryland, 1992, s.13.

⁷ A.g.e., s.15.

toplum merkezi inşa edilerek 1972'de halka açılıyor. Merkez hizmet vermeye başladıktan sonra özellikle yöredeki "çocuk ve gençlik suçlarında" büyük ölçüde düşme gözlenmiştir. Nitekim çok işlevli kapalı ve açık spor tesislerinde bir zamanlar amatör alanda ünlü sporcu liderlerin denetimi ve önderliğinde sürdürülmekteydi bu çalışmalar. Sonuçta gencin enerjisini şiddet eylemlerine dönüştürmeden yapıcı yöne kanalize edebilmede büyük ölçüde başarı elde edilmiştir. Merkezde spor tesislerinin dışında çalışan annelerin çocukları için gündüz bakımı sağlayan kreş, öğrencilerinin ders çalışıp, kitap okuyacağı kütüphane, yaşlılar için rekreasyon kuruluşu ile bir de sağlık merkezi tek bir strüktürde toplanmıştır. Değişik yaş gruplarındaki bireylerin çeşitli gereksinimlerinin karşılandığı bu merkezde, bireyler aynı zamanda birbiriyle tanışma olanağına da sahiptir. İncelemelerimiz esnasında sağlık merkezinin iç mekan düzenlemesi bize çok çarpıcı gelmişti. Ferah bir mekânda döşeme kumaşlarının renkleri bile özenle seçilmişti. Ortamdan etkilendiğimizi belirttiğimizde bizimle ilgilenen yetkili kişi düzenlemeyi özellikle ünlü bir iç mimara yaptırdıklarını açıkladı. Yoksul olduğu için özel doktora değil de sağlık merkezine gelen hastanın bekleme salonunda kendini önemli hissetmesini sağlamayı hedeflediklerini sözlerine ekledi. İşte, gelişmiş bir ülkede sorunların çözümü için bu denli ayrıntıya kadar inildiğinin canlı bir örneği.

Eski haline oranla çok başarılı bir diğer yenileme örneği ise, San Fransisco'daki Fisherman's Wharf ve Ghirardelli Meydanı'dır. Bir zamanlar körfeze bakan bir mekanda serserilerin, eşkiyanın, katillerin toplandığı, kötü ün yapan çevre bu gün kentin en çekici kesimlerinden biridir. Dört-beş yıldızlı otelleriyle, ticaret ve eğlence kompleksine dönüştürülen önemli bir turistik bölge haline gelmiştir. Hemen gerisinde oldukça nitelikli ikamet gah bölgesi yer almaktadır. Aynı bölgedeki Ghirardelli merkezi ise yeni baştan düzenlenmiş bir alandır. Firmanın adını taşıyan çikolata fabrikasının yerinde şimdi moda, sanat oyuncak, ev hediyeleşya, yiyecek vb. ürünleri satan dükkanları ve saat kulesi, üstelik geceleri çok renkli ışıklandırılarak büyümlü bir atmosfer yaratmaktadır. Meydanın merkezinde ortasında denizkızı heykeli bulunan çeşme ve önü ticaret merkezini gezenlerin dinlenmesine ve biraraya gelmesine elverişli bir alandır. Meydanda kukla oynatanlar, hokkabazlar, şarkıcı ve müzisyenler sürekli ve ücretsiz gösteri yaparak yöreye büyük bir canlılık katmaktadır. Ghirardelli fabrikasının yerinde artık önünde uzun kuyrukların beklediği eski moda bir dondurma ve çikolata dükkanı vardır. Dükkanın arka tarafında eski fabrikadan kalma orjinal makinasıyla üretilen çikolatalar gelenlerin ilgi odağını oluşturmaktadır.

Sokaklar ve meydanlar sosyal alanlardır. Buralarda bireyler kendilerini güvencede hissetmek ister. Açık alanlarda canlı yaşam toplumsal denetlemeyi sağlamanın bir yoludur. Yeter ki, yukarıdaki örnekte olduğu gibi eskiyen yöreye yeni çehre verecek anlayış, kişileri biraraya getirmeyi, çeşitlilik ve zenginlik içeren etkinliklere ister oyuncu, ister seyirci olarak katılmasını başarısın.

İstanbul'da buna benzer iki ilginç örnek gösterebiliriz. Biri Ortaköy'deki harabolmuş azınlık cemiyetleri vakfından kalma binalar, yanık cami alanlarını ihya ederek oluşturulan eğlence, alışveriş ve rekreasyon merkezleriyle, diğeri Samatya-Yedikule kıyı şeridinde oluşturulan balıkçı lokanta ve tezgahları, panayır ve eğlence yerleri; yozlaşmış ve sönük bir çevreye büyük bir canlılık ve neş'e kaynağı olmuştur.

Sonuç

Türkiye’de kentleşmenin neden olduğu gelişmeler karşısında uygulanan politikalarda kamu otoritelerinin tavrı genellikle belli bir krize karşı bir tepki şeklinde olmuştur. Yoksa düzenli bir politika izlendiği söylenemez.⁸ Oysaki, sorun başgösterdiğinde çözmeye kalkışmak yerine, sorunları önleme yoluyla kentsel yenileme kaldırıcını kullanmak, hiç değilse gelecek için daha elverişli bir yöntem olarak görünmektedir.

Kentsel yenilenmenin kent onarmada dönüştürücü rol oynadığını görmüş bulunuyoruz. Bir semtin yinelenmesi teknik olarak tamamlandığında genelde önceki evi genelde önceki eski ve tanınan-bilinen toplumsal ilişkiler geri dönmez. Yenileme yörenin görünümünü de, oradaki yaşamı da değiştiriyor. Yeni sosyal ilişkiler oluşuyor. Böylece kentsel yenileme aracılığıyla yalnız fiziksel çevrede nesnel aşınmanın değil hatta moral ve toplumsal çevrede uzun zamanın dahi ortadan kalktığına tanık olmaktadır.

Kaynakça

Beeley, W. Brian, "Migration and Planning: The Turkish Case" URBANIZATION IN THE DEVELOPING WORLD. Ed by: David Drakasis - Smith, Croom Helm, London 1986.

Duivesteyn, Adri, "Urban Renewal As a Cultural Activity", URBAN REVITALIZATION: ISRAEL'S PROJECT RENEWAL AND OTHER EXPERIENCES. Ed. by: Daniel J. Elazar and Zvi R. Marom, University Press of America, Inc., Maryland, 1992.

KÜNTAY, Esin, "Street children in İstanbul: In need of care and protection." CHILDREN AT RISK: SELECTED PAPERS. ed. by Karin Egberg and Per Egil M Jaavatn, The Norwegian Center for Child Research, The University of Trondheim, Norway, 1993.

Mutalib, M.A., "Urban Renewal: The Emerging Philosophy", URBAN RENEWAL: THE INDIAN EXPERIENCE, Ed. by: D.R. Prosad, Sterling Publishers Private Limited, India, 1990.

Roberts, M. Hugh P., AN URBAN PROFILE IN THE MIDDLE EAST. St. Martin Press, New York, 1979.

⁸ Beeley, W. Brian, "Migration and Planning: The Turkish Case" URBANIZATION IN THE DEVELOPING WORLD. Ed by: David Drakasis - Smith, Croom Helm, London 1986.

Smith, David A., THIRD WORLD CITIES IN GLOBAL PERSPECTIVE: THE POLITICAL ECONOMY OF UNEVEN URBANIZATION, Westview Press, Colarado, 1996.

D.İ.E., GENEL NÜFUS SAYIMI: NÜFUSUN SOSYAL VE EKONOMİK NİTELİKLERİ. T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, Ekim 1993.

1878-1900 YILLARI ARASINDA BALKANLAR'DAN ANADOLU'YA YÖNELİK GÖÇLERİN ANADOLU'DAKİ SÜREKLİ YERLEŞME YERLERİ VE TOPLUMSAL YAPIYA ETKİLERİ

Prof.Dr.Faruk KOCACIK*

Giriş

Konumuz; 1878-1900 yılları arasında Balkanlar'dan Anadolu'ya yönelik göçlerin toplumsal, kültürel, ekonomik açıdan etkileridir.

Konu iki noktada odaklaşmaktadır.

1- Tarihi veriler üzerinde durularak tarihsel yöne değinilmektedir. Çünkü tarihi iyi bilmek, tarih bilimine sahip olmak, tarihten ders almak günümüze ve geleceğe ışık tutabilir.

2- Sosyoloji durum saptaması yapılarak sosyolojik içeriğe ağırlık verilmektedir.

Her göç olayının kendine özgü niteliklerinden ötürü ayrıca tanımlanması gerekir.Buna göre göç tanımındaki öğeler açısından konumuzu oluşturan göçleri değerlendirecek olursak,

1- Göç iki bölgede(Balkanlardan Anadolu'ya) gerçekleşmiştir.

2- Kollektiflik ve düzenlilik yönlerinden, kollektiflik var fakat düzenlilik yok, göçler beklenmeyen nedenlerden çıkmaktadır.

3- Süreklilik ve geçicilik var (Özellikle yerleşimde).

4- İsteğe bağlı olma yönünden göçlerde zorunluluk vardır.

5- Göç nedenleri yönünden ekonomik, siyasal, toplumsal nedenler vardır.

Konumuzun önce genel çerçevesini özet olarak ortaya koymamız gerekir.

Bilindiği gibi Anadolu, tarihsel gelişim içinde, toplumsal yapıda birçok değişikliğe uğramış, bir göç merkezi olmuştur.

Bir toplumun kavranabilmesi için onun değişimi içinde ele alınması zorunludur. Toplumsal değişme, insanın kendisini ve çevresini anlayıp, açıklayıp bilinçli olarak düzenleyebilme olanaklarına artan ölçüde kavuşmakta olduğu çağımızda yaşamın başta gelen gerçekliğidir.

Değişme sadece zaman ve mekanda değil, bu boyutlarda yer alan sosyal olaylarla da açıklanmalıdır.

1877-1900 Yılları arasında Balkanlardan Anadolu'ya yönelik göçler aslında 13. yüzyıldan-16. yüzyıla kadar göçebe ve yerleşik halkın Anadolu'dan Balkanlara yerleştirilen nüfusun, Balkanlardaki toprakların kaybedilmesi sonucu geriye dönmesi ile oluşan göçlerdir. Diğer bir deyimle bu göçler Osmanlı

* C.Ü.Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi

İmparatorluğunun gerileme devrinde ortaya çıkan (17 ve 18.yy da) "İççe yönelik" nitelikteki göçlerdir.

Bilindiği gibi 1877-1900 tarihleri arasında Anadolu'ya yönelik göçler dört kola ayrılır: Bunlar 1- Balkanlardan, 2- Kırım ve Kafkasya'dan, 3- Batı ve Doğu Türkistan'dan, 4- İdil-Ural yöresinden yapılan göçlerdir. Bu dört koldan Anadolu'ya (bir milyonu Balkanlardan olmak üzere) toplam yaklaşık iki milyon göçmen gelmiştir.1/

Göç edenler Anadolu'da önce Çanakkale, Samsun, İzmir ve İstanbul'a geliyor, burada kısa bir süre kaldıktan sonra iç kesimlere gönderiliyorlardı.

Göçmenlerle ilgili olarak 1878 Haziran da "Genel Göçmen İdare Komisyonu" (İdare-i Umumiye-i Muhacirin Komisyonu) kurulmuş ve bu komisyon da her ilde bir göçmen müdürlüğü kurarak çalışmalara başlamıştır. Bu örgüt göçmenlerin sürekli yerleşmelerine, toprak, tarım araçları, ev edinmelerinde yardımcı olmaya çalışmış ancak, beklenenin üstünde göçmenle karşılaşınca gereken yardımlar tam olarak yapılamamıştır. Zaman zaman örgütlenmesinde değişikliğe uğrayan komisyon görevleri, en sonunda Cumhuriyet döneminde önce İçişleri sonra da İmar ve İskan Bakanlığı'na verilmiştir.2/

Sürekli Yerleşme

Göçmenlerin geçici yerleşme yerlerinden Anadolu'nun iç kesimlerine gönderilerek oralarda yerleştirilmeleri için Osmanlı Devleti çaba sarfetmiştir. Göçmenlerin gönderileceği sürekli yerleşme yerleri tüm illerde yapılan araştırma sonuçlarına göre, belirlenmeye çalışılmıştır. Yerleştirme yapılan bölgeler şöyle sıralanabilir:

1. Çukurova Bölgesi

Buraya göçler hemen Kırım Savaşı (1853-56)'ndan sonra başlamış, 1877-78 Osmanlı-Rus savaşı sırasında ve daha ilerideki tarihlerde devam etmiştir. Rusya'dan veya Balkanlar'dan gelen göçmenler, bu bölgede Ceyhan nehrinin her iki yakasında, Yumurtalık ve Misis çevresinde yerleştirilmiş, bölgenin nüfusunun yoğunlaşmasına etkisi olmuştur. Bugün Ceyhan (eski Misis) ve Yumurtalık yörelerinde kırksekiz göçmen köyü vardır. Bunların yirmidördü Bulgaristan'dan, yirmibiri Kafkasya'dan, üçü de Girit'ten gelen Türklerin köyleridir.3/

2. İç-Anadolu Bölgesi

İç-Anadolu Bölgesine 1860'dan sonra başlayan göçler, 1952 yılına kadar süregelmiştir. 1870-90 arasında Çerkezler ve Kırım göçmenleri, 1880-1905 yılları arasında da Balkanlar'dan gelen Türkler buraya yerleştirilmişlerdir. En çok göçmen çeken illerden birisi olan Konya'nın Kulu, Karaman ve Akşehir ilçelerinde birçok göçmen mahalle ve köyleri kurulmuştur. 4/ Eskişehir'in de Sivrihisar ilçesi başta olmak üzere birçok yörelerinde göçmen köyleri vardır. Bu

ilimizde göçmen köylerinin, il sınırları içerisindeki bütün köylere oranı yüzde-kirkiki olup göçmenler Kırım, Romanya ve Bulgaristan'dan gelmiştirdir. 5/

Bugünkü idari bölünüşe göre, İç-Anadolu'nun diğer önemli göçmen yerleştirilen illeri Ankara, Çankırı, Kırşehir, Yozgat 6, Çorum 7, Sivas'tı. 8/

3. Ege Bölgesi

Bu bölge de hem Rumeli'den, hem Girit'ten ve diğer adalardan gelen göçmenlerin sürekli yerleşme yerlerinden birçoğunu içermektedir. 1877-78 savaşından sonra Balkanlardan gelen büyük göç dalgasının geçici uğrak merkezlerinden birisi de İzmir'di. 9/ Manisa, 10/ Aydın 11/ ve İzmir çevresine çok sayıda göçmen yerleşmiş, yer yer göçmen köyleri kurulmuştur.

4. Marmara Bölgesi

Trakya'ya yakınlığı, hemen karşı kıyısı oluşu nedeniyle bu bölge de devamlı göçmen yerleştirilen veya göçmenlerin uğrağı olan bir yer olmuştur. Çanakkale (Kale-i Sultaniye) başlıca göçmen ihraç iskelelerinden birisiydi. 12/ Ondokuzuncu Yüzyılın ikinci yarısı boyunca ve daha sonraları Balkanlar'dan, Kırım'dan ve diğer yerlerden çok sayıda göçmen Biga Yarımadasına, Bursa 13/ ovasına, İzmit 14/ ve İzmit yörelerine yerleştirildi. 15/

5. Doğu Karadeniz ve Güneydoğu Bölgeleri

Aslında bu bölge hudut bölgesiydi. 1865'den itibaren bu bölgede Diyarbakır, Pınarbaşı (Elaziğ) gibi yörelere zaman zaman göçmenler yerleştirilmiş 16/, fakat bunlardan bir kısmı sonradan başka yerlere, daha batıya göçmüşlerdir. 17/ Onduzuncu Yüzyılın sonlarına doğru Ruslar da göçmenlerin Doğu Anadolu'da, hatta Güneydoğu Anadolu'nun sınır kesimlerinde yerleştirilmelerini istemediklerini Osmanlı Yöneticilerine bildirmişlerdi. 18/ Bütün bunlara karşın, bir kısım Kafkas göçmeni Osmanlı topraklarına sığındıklarında gerek mesafenin yakınlığı, gerekse iklim koşulları bakımından kendilerine daha elverişli yöreler olan Ardahan ve Erzurum çevresinde yerleştiler. 19/

Demografik Etkiler

1877-78 Osmanlı-Rus savaşı sonrasında içe dönük bir görünüm kazanan göçler, Anadolu'da nüfus yoğunluğunun yeniden artmasına yol açmıştır. Zaten demografik bakımdan göçler, herşeyden önce bir ülkenin veya bölgenin nüfusunun artış ve azalış üzerinde doğrudan doğruya etkin bir faktör durumundadır. 20/ Göçmen alan ülkedeki nüfusun doğal artış oranı da ne kadar az ise, gelen göçmenlerle ortaya çıkan nüfus artışı o derece fazla olur. 21/ 1850-1950 yılları arasında da Türkiye'nin doğal nüfus artış oranı %1 kabul edilmiştir. 22/ Buna göre 1878-1900 yılları arasında Anadolu'ya yapılan göçlerin nüfus artışına etkisinin de büyük olduğu ortadadır. Bu yoğun nüfus artışı, Anadolu'da nüfusun dağılışını rastlantılara bağlı kalarak bugünkü anlamsız ve oransız biçime sokmuştur. 23/

Anadolu'ya göç eden kitleler, sadece Anadolu'nun nüfusunu oransız biçimde arttırmakla kalmayıp, nüfusunun köy-kent dağılımı üzerinde de etkili olmuşlardır. Gelen Göçmenler, çoğunlukla boş topraklar üzerine köyler kurarak yerleşmişlerdir, bu da nüfusun köy lehine dağılımına yol açmıştır. Köylerin dağılma ve küçülme nedenlerinden en önemlisi konumuzu oluşturan göçler olmuştur.24 /

Demografik bakımdan göçlerin diğer etkileri de nüfusun cinsiyet, yaş, doğum ve ölüm oranı üzerindedir. 1878-1900 yılları arasındaki göçlerin bu tür özellikleri tam olarak saptanmış değildir.

Ancak bazı arşiv belgeleri orta yaşlıların ve az da olsa erkek nüfusun fazlalığını ortaya koymaktadır.25/

Söz konusu göçlerin etkileri günümüzdeki nüfusun sayısı, cinsiyet dağılımı gibi konularda da önemli değişmelerin kaynağını oluşturmuştur.

İç göçlerin asıl kaynağı olan Doğu Anadolu Bölgesi ile Doğu Karadeniz Bölgesini de 26/ diğer bölgelere olduğu gibi bir hayli göçmen yerleştirilmiştir.27/ Zaten dağınık yerleşmelerin yeterince bulunduğu Karadeniz bölgesinde plansız yapılan yerleşmelerle, daha dağınık yerleşmeler yaratılmıştır.28/

Ekonomik Etkiler

Balkanlarda yaşayan Türkler, savaş ve ayaklanmalar sonucu ellerindeki toprakları işleyemiyor, bırakıp kaçıyordu. Balkanlı çiftçiler ise dağlık bölgelerden inip Türk topraklarını kiralamaya ırgat olarak çalışmaya başlamıştı. Bu sıralarda dünya ekonomisi de biçimi değiştirmeye başlamıştı. Herkeste işlediği toprağa sahip olma isteği oluştu. Sonuçta bir yandan savaşlar, diğer yandan dünya ekonomisi dengesinde Batı endüstri kapitalizminin yayılması karşısında doğu ülkeleri zararına başlayan yeni gelişmeler, iş hacmini azaltmış, yaşam koşullarını güçleştirmiştir. Bu durum karşısında İmparatorluğun her yanında olduğu gibi Balkanlar'da da köy ekonomisinin durumu pek parlak değildi.29/

Yeni gelen göçmenlerle o tarihe kadar hayli dar olan tarım kullanım alanları genişlemiş, bunun sonucunda da tarımsal üretim büyük artış kaydetmiştir. Devlete ait olan ve yerli halk tarafından mer'a olarak kullanılan toprakların göçmenlerce tarım alanı olarak kullanılmaya başlaması, Anadolu'nun asırlardır süregelen hayvancılık ekonomisini ikinci plana itmiştir, bunun yerine tarım ekonomisi birinci plana çıkmıştır.30/

Arazi üzerinde çalışmak zorunda kalan göçmenler, artı ürünün denetimi nedeniyle bir sermaye birikimi olanağı bulamamışlar, ayrıca Osmanlı devletine büyük bir sorun olarak ortaya çıktıklarından giderlerin artmasına yol açmışlardır.

Toplumsal Etkiler

Bunların en önemlileri yoğun göçmen nüfusunun kır kesimindeki boş arazilere yayılması, tapu-kadastro işlerinin düzenli işleyememesinden ötürü yerli halk ile göçmenler arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklar olmuştur. Bu anlaşmazlıkların çoğu yerli halkın evvelce tapulu, tapusuz sahip olduğu topraklara göçmenlerin yerleşmesi nedeniyle ortaya çıkıyordu.

Gelen göçmenler 1870-80 den itibaren yerlilere ait yaylalar arasındaki havzalara yerleşmeye başlamıştı.31/

Göçmen halkın yerleşme düzeni birçok arazi anlaşmazlıklarının kaynağını oluşturmuştur. Diğer toplumsal sorunlar ise, suçluluk, asayiş, huzursuzluk konularında ortaya çıkmıştır.32/

Çevresel koşulların değişmesi sonucu suçluluğa dek varan ruhsal sarsıntılar yaratılırken alışageldikleri yaşam koşulları etkilenen Anadolu'daki Müslüman ve Hıristiyan halkın da tepkileri toplumda büyük huzursuzluklara yol açmıştır.

Anadolu'ya gelen göçmenlerin çoğu aynı örf ve adete bağlı, fakat İmparatorluğun kaybedilen topraklarından ana vatana dönen kişilerdir. Bu nedenle toplumsal yönden göçmenlerin yeni çevrelerine uyumu ve yerli halkın göçmenleri benimsemesi daha kolay olmuştur. Ancak, göçmenlerin uzun süre içinde yaşadığı çevresel koşullardan ayrılıp, kültürel bakımdan benzer de olsa, üretim, iklim gibi koşullar açısından değişik bir çevreye girmesi bazı olumsuz etkilere yol açmıştır. En başta toprak, tarım tekniği ve üretim araçları yönünden farklı koşullarla karşılaşmaları göçmenlerin yeni çevreye uyumları sırasında bazı güçlükler yaratmıştır. Ayrıca yerleşmeleri gecikenler açısından karşılaşılan güçlükler daha çok olmuştur. Yerli halk ise daha önce de belirtildiği gibi özellikle ekonomik çıkarları yönünden zarara uğramaları nedeniyle göçmenlere tepki göstermiştir.

Göçmenlerin sadece yerli yerleşik halk arasında değil, göçebelerle de anlaşmazlıkları olmuştur.33/ Senelerce boş otlak alanlarını göçmenlere kaptırmaları göçebe topluluklarını da huzursuz etmiştir.

Osmanlı Devleti 1877 yılına kadar gelen göçmenlerin kentlerde bulunan arsalarla veya büyük kent çevresine yerleştirilmelerine izin vermemişti. Fakat göçmenlerin çoğalmasından dolayı köy ve kasabalar, göçmenleri barındıramaz duruma düştü. Birçok kunduracı, marangoz ve diğer bazı küçük esnaf, köy ve kasabalarda barınamaz duruma geldiler. Kent hayatına ve küçük ticarete alışmış bulunan göçmenler yerleştirildikleri yerlerde kalmıyor ve çoğu yerlerini terk edip kentlere yerleşiyordu. Bu durum karşısında illerden gelen haberler üzerine Babıali, 14 Haziran 1878 tarihinde çıkardığı talimatın 35. maddesinde gelen göçmenlerin hepsinin köylere yerleştirilmesi gerekmediği, kent ve kasaba çevrelerinde boş arazi olduğu takdirde göçmenlerin buralara da yerleştirilebileceği hükmünü koymuştur.34/ Böylece göçmenlerin kent ve kasaba çevrelerine yerleşmeleri başlamış basit anlamda da olsa gecekonduların sorununun temeli atılmıştır.35/

Balkanlardan Anadolu'ya yönelik dış göçler, iç göçlerin de hazırlayıcısı olmuştur. Dış göçlerin yoğunluğu nedeniyle kısa zamanda dolan kırsal kesim, nüfus fazlasını kendi dışında akıtmaya başlamış, kentlerin büyümesine, sanayileşmenin gelişmesine de yol açmıştır. Bu gelişmelerde elbetteki tek etken dış göçler değildir. Ama önemli etkenlerden biri olmuştur. Çevrelerinde gecekonduların oluştuğu bölgeleri oluşturan kentler, Batı'daki gibi ticaretin değil, bürokrasinin merkeziydi.

1878-1900 Yıllarında Anadolu'ya gelen göçmenlerin büyük bir kısmı geçimlerini sadece tarım ile sağlayabilecek kimselerdi. Bunlara, tarım

yapabilmeleri için toprak verilmiştir, fakat devletin iç siyaseti sonucu kapitalist gelişmeler önlenmiştir. Diğer bir deyişle devlet, toprak üzerindeki mülkiyeti ile toplumun sınıfsal yapısını etkilemiştir.36/

Nüfus göçlerle süratle artarken, köylünün elindeki arazisi de gittikçe küçülmüş ve yetersiz bir duruma gelmiştir. Toprağın küçülmesi de köylünün ağır koşullarla borçlanması, sonuçta köylünün tarlasını satarak ya köyünde ırgatlaşmaya veya kentlerde iş bulmaya zorlamıştır. Satılan topraklar ise genellikle zenginlerin arazisinin büyümesine yol açmıştır.

1878-1900 Yılları arası göçler, sayıca diğer yıllardaki göçlerden en fazla olanıdır. Ayrıca toplum yapısında değişmelere yol açan ilk etkileri yapan bu göçler olmuştur. Bugünkü yapının oluşmasında temel görevini görmüş olan bu göçler, kendisinden sonraki dış göç biçimindeki nüfus hareketleri ile birlikte sadece toplumun sınıfsal yapısında değil, toplumsal-ekonomik yapısındaki etkileri ile beraber düşünüldüğünde önemi daha iyi anlaşılır.

Kısaca, 1878-1900 yılları arası Anadolu'ya yönelik göçler, büyük bir ekonomik sıkıntı yaratmıştır. Bu ekonomik sıkıntının neden olduğu toplumsal gerginlik, yönetsel, hukuki ve siyasi aksaklıklarla karışarak tüm toplum yapısına etki eden bir görünüm kazanmıştır. Bu etkilerin izleri de günümüze kadar süregelmiştir.

Bugünkü toplumsal yapı çözümlerinde bu tarihsel gerçeklerinde dikkate alınması daha gerçekçi değerlendirmeler yapmamıza da yardımcı olacaktır.

Dipnot

İrade, Şura, Meclis ve Dahiliye kısaltmaları Başbakanlık Arşivinde (B.A.) bulunan defterleri ve belgeleri ifade etmektedir.

1- SHAW Stanford, Ezel Kural, History of the ottaman Empire and Modern Turkey, 1808-1975, Cilt II, London, Cambridge Univ.Presn, 1977

2-ORHONLU Cengiz, "Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskanı" Türk Kültürü Araştırmaları XV. 1-2(1976) 269-288; EREN, A.Cevat, Türkiye'de Göç ve Göçmen Meseleleri, İst.1966, 96-113; B.A.(Başbakanlık Arşivi) Meclis,2786

3-SOYSAL Mustafa, Die-Siedlungs-und Landschaftsentwicklung der Cukurova Erlanger, 1976.56-63

4-HÜTTEROTH Wolt -Dieter, Landliche Siedlungen im Südlichen Inneranatolien in den Letzen Vierhundert Jahren Göttingen, Geographische Abhandlungen, Heft 46, 1968, 72-74

5-TUNÇBİLEK Necdet, "Eskişehir Bölgesinde Yerleşme Tarihine Toplu Bir Bakış" İ.Ü.İktisat Fakültesi Mecmuası, XV, 1-4(1955) 1-20

6-Şura-6299; Şura-7134; Dahiliye-Zilkade-30; ŞİMSİR, II, 135 (Belge 13).

7-Şura-6761.

8-Şura-1519; Dahiliye-71515.

9-ŞİMŞİR Bilal N., Rumeliden Türk Göçleri, Cilt I, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enst.Yayını No:34, Seri III, Sayı A 9, 1968: s.320 (Belge 183).

10Şura-4628.

11-Şura-2256; Dahiliye-62985; Şura-3795; Meclis-4014.

12ŞİMŞİR, a.g.e., s.306 (Belge 166,167).

13-Dahiliye-62985; Dahiliye-64919; Dahiliye-96092.

14-ŞİMŞİR, a.g.e., s.628 (Belge 378).

15-Dahiliye-79603.

16-Dahiliye-40454; Şura-180.

17-Dahiliye-43788.

18-Meclis-4800 Ek 10.

19-Dahiliye-64767; Dahiliye-69420.

20-GÜRTAN Kemal, Demografik Analiz Metotları, İstanbul,I.Ü.Yayın No: 1479, 1969.S.316.

21-VERGOTTİNİ, M.De, Göçmen Hareketleri, (Çev.N.Yalkut) Ankara Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Yay.No:300, S.17,1949

22-KAZGAN Gülten, "Milli Türk Devletinin Kuruluşu ve Göçler" I.Ü.İktisat Fak.Mecmuası, XXX, 1-4 (1970-71) s.317

23-BARKAN Ömer Lütfi, "Çiftçi Topraklandırma Kanunu ve Türkiye'de Araziye Temellük ve Tasarruf İşlerinin Beklediği Reform", I.Ü.İktisat Fakültesi Mecmuası, VI. 1-2.(1946) S.50.

24-TANKUT Hasan R., Köylerimiz Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır?, ş.y.Kenan Basımevi 1939.s.16,25,34.

25-THOMAS Brinley, "Migration" Encyclopedia Britannica, 423'te 1850-1920 yılları arası Atlantik Okyanusunu geçenlerin % 60-70'inin erkek nüfus olduğu belirtilmektedir.

26-TÜMERTEKİN Erol-ÖZGÜÇ Nazmiye, Distribution of Out Born Population in İstanbul: A Case Study On Miğration, İst.1977, s.7.

27-Dahiliye-64541; Dahiliye-83650; Dahiliye-79603; Dahiliye-81206.

28-TUNÇBİLEK Necdet, Türkiye'de İskan Coğrafyası Kır İskanı, I.Ü.Edebiyat Fak. Yayın No: 1283, İst.1967.

29-BARKAN Ömer Lütfi,"Balkan Memleketlerinin Milli Kurtuluş Mücadelesi ve Toprak Meselesi" I.Ü.İktisat Fak.Mecmuası, IV.4 (1994) s.497.

30-TUNÇDİLEK Necdet, Türkiye İskan Coğrafyası, Kır İskanı, s.24.

31-1930-40'lardan itibaren de havzalar tarım alanları haline, Plato üzerindeki kırsal köylerin yaylaları da bağımsız hale gelmiştir, bk.HÜTTEROTH Wolf-Dieter, "Anadolu'da Sosyal Yapının Arazi Bölünmesi ve İskan Üzerindeki Etkileri" Türkiye, İstanbul. 1971 s.63.

32-KURAT Yuluğ Tekin, Henry Layard'ın İstanbul Elçiliği, 1877-1880
Ankara, A.Ü.DTCF Yay No:181.1968 S.188-189.

33-HÜTTEROTH Wolf-Dieter, a.g.e,s.60.

34-EREN Ahmet Cevat, Türkiye'de Göç ve Göçmen Meseleleri, İst.1966.

35-Gecekondu konusuna ilişkin bilgiler için bk.GÖKÇE, a.g.e.

36-AKDAĞ Mustafa, Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi (1453-1559) Cilt II, İstanbul, Cem Yay.1974.

Kaynakça

- AKDAĞ Mustafa Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi (1453-1559), Cilt II, İstanbul Cem Yay.1974
- BARKAN Ömer Lütfi "Balkan Memleketlerinin Milli Kurtuluş Mücadelesi ve Toprak Meselesi" I.Ü.İktisat Fak.Mecmuası, VI.4(1994) 496-512
- BARKAN Ömer Lütfi "Çiftçiyi Topraklandırma Konusu ve Türkiye'de Araziye Temellük ve Tasarruf İşlerinin Beklediği Reform" I.Ü.İktisat Fak.Mecmuası, VI, 1-2 (1946), 1-92.
- EREN Ahmet Cevat Türkiye'de Göç ve Göçmen Meseleleri, İstanbul, Nurgök Metin 1966.
- GÖKÇE Birsen Gecekondu Gençliği, Ankara, H.Ü.Yay. C15 1971.
- GÜRTAN Kemal Demografik Analiz Metotları İstanbul, I.Ü.Yay.No:1479, 1969.
- HÜTTEROTH Wolf-Dieter, Landliche Siedlungen im Südlichen Inneranatolien in den Letzen vierhundert Jahren, Göttingen, Göttingen Geographische Abhandlungen, Heft 46, 1968.
- HÜTTEROTH Wolf-Dieter, "Anadolu'da Sosyal Yapının Arazi Bölünmesi ve İskan Üzerindeki Etkileri" Türkiye, İstanbul, 1971.
- KAZGAN Gülten "Milli Türk Devletinin Kuruluşu ve Göçler" I.Ü.İktisat Fakültesi Mecmuası XXX, 1-4 (1970-71)311-331.
- KURAT Yuluğ Tekin Henry Layard'ın İstanbul Elçiliği, 1877-1880, Ankara, A.Ü.Dil ve Tarih Coğrafya Fak. Yay.No:181, 1968.
- ORHONLU Cengiz "Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskanı" Türk Kültürü Araştırmaları XV. 1-2(1976) 269-288.
- SHAW Stanford, Ezel Kural, History of the Ottoman Empire and Modern Turkey, 1808-1975, Cilt II, London, Cambridge Univ.Pran, 1977.
- SOSYAL Mustafa Die-Siedlungs-und Landschaft-sentwicklung der Çukurova, Erlangen, Erlangen Geographische, Arbeit, Sonderbant 4, 1976.
- ŞİMŞİR Bilal N. Rumeli'den Türk Göçleri Cilt I, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enst Yay No:34, Seri III. Sayı A9, 1968.
- ŞİMŞİR Bilal N. Rumeli'den Türk Göçleri, Cilt II, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enst.Yay no:35, Seri III, Sayı A 10, 1970.
- TANKUT Hasan R. Köylerimiz Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır.ş.y.Kenan Basımevi 1939.
- THOMAS Brinley, "Migration" Encyclopedia Britannica, Cilt XV.
- TUNÇBİLEK Necdet, "Eskişehir Bölgesinde Yerleşme Tarihine Toplu Bir Bakış" I.Ü.İktisat Fak. Mecmuası XV, 1-4(1955) 1-20.
- TUNÇBİLEK Necdet, Türkiye İskan Coğrafyası, Kır İskanı, İstanbul, I.Ü.Edb.Fak.Yay no: 1283, Coğrafya Enst.Yay no: 49.1967.

-TÜMERTEKİN Erol-ÖZGÜÇ Nazmiye, Distribution of Out Born Population in Istanbul: A Case Study On Miğration, İst.Çağlayan Yay.1977.

-VERGOTTINI M.De, Göçmen Hareketleri Çev.Nüzhet Yalkut, Ankara, Başbakanlık İstatistik Gen.Müd.Yay no: 300, 1949.

GÖÇLER VE ŞEHİRLEŞEMEYEN ŞEHİRLER

Prof.Dr.İhsan SEZAL*

Bu bildiri, 1990'lar Türkiyesinde şehirleşmenin yeni bir kavram etrafında tanımlanması ihtiyacını vurgulamaktadır. Bize öyle geliyor ki, 70'li ve 80'li yılların şehirleşme olgusu, "köyleşen şehirler" (Sezal 1984) kavramına yol açmıştı. O yıllarda hızlı 'köyleşme süreci' şehirlerin yapısını makro ve mikro olarak büyük ölçüde değiştirmiş, ve 'köyleşme' açık bir özellik olarak şehirleşme gündemine hakim olmuştu.

90 'lı yıllar 'köyleşme süreci' nin tamamen bittiği anlamına gelmese de; bir başka olgunun daha hakim bir görünüm kazandığı söylenebilir. Bu yeni olgu bizce 'şehirleşemeyen şehirler ' kavramı ile açıklanabilir.

Şehirleşemeyen Şehirler

Şehirleşme kavramı, sanayileşme sonrası anlam derinliğini bir yaşanan süreçler bütünü şeklinde göstermektedir.

Bu süreçleri

- i) Ekonomik süreç
- ii) Politik süreç
- iii) Kültürel süreç olarak tanımlayabiliriz.

Şehir, bu süreçlerin birbiriyle bütünleşmiş ve kesintisiz yaşandığı mekan, şehirli aynı şekilde bu süreçleri bir bütün olarak ve kesintisiz yaşayan insan demektir. Böyle olunca şehirleşme, inkar edilemez bir biçimde 'bu kesintisiz yaşanan süreçler bütünü'nün' gerçekleşmesi olmaktadır. Süreçler kesintisiz olarak bir bütünlük halinde hem mekan hem insan boyutunda gerçekleşmemiş ise 'şehirleşmeden bahis edilemez'. Ve süreçlerin eksikliği oranında bir şehirleşme eksikliği ortaya çıkar. Bugün, Türkiyedeki şehirleşmeyi bu belirlemelerin ışığında 'şehirleşmemek' olarak tespit ve tarif gerekir. Bugün bütün ülke 'şehirleşmemiş şehirler' ve şehirli olamamış insanlarla karşı karşıyadır.

Süreçler açısından şehirlerimize bakıldığında görülen şudur:

- i) Gelişmemiş bir ekonomik yapı
- ii) Gelişmemiş bir siyasi yapı
- iii) Köy Kültürü egemen şehir Kültürü

* İhsan SEZAL Prof.Dr. Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

I-) Gelişmemiş Ekonomik Yapı: Sanayie dayanmayan bir şehirleşmenin tabii sonucu olarak ortaya marjinal sektör ağırlıklı bir ekonomi yapı çıkmaktadır.

Köyden ve diğer yerlerden göçle gelenler gelişmiş şehir ekonomisine girememekte; geçimlik yeni bir marjinal sektörün oluşmasına yol açmaktadırlar (pazarcılık, minibüsçülük, isportacılık kapıcılık v.b. gibi). Bu geçimlik marjinal sektörler, her ne kadar köy ekonomisi olarak görülmeseler de; sinai sektör ve gelişmiş hizmet sektörlerinden çok farklı olarak sadece 'geçinebilecek' bir ekonomik karakteristik göstermektedirler. (Keleş, 1993)

ii-) Gelişmemiş Siyasi Yapı: Denebilir ki şehirleşme süreçlerinin belki de en zor

tanımlanabilir olanı siyasi süreçtir. Burada kastedilen, şehirli insanın şehir hayatının gerektirdiği 'siyasi insan' kimliğini kazanabilmesi; 'vatandaşlık' benzeri bir 'şehirdaşlık' kavramıyla tanımlanabilir olmasıdır.

iii-) Köy Kültürü Egemen Şehir Kültürü: Kültür süreci bir bakıma şehirleşmemenin en açık göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bugün şehirlerimizde görülen, köy kültürünün egemenliğindeki bir şehir kültürüdür. Günlük hayatın her noktasında ve en ince ayrıntılarında bunu görmek mümkündür. Nerede, nasıl yürüyeceğini bilmeyen yayalardan; trafik kaidelerinin varlığından habersiz sürücülere; eğlence anlayışından, telefon konuşma adabına kadar bütün kültür unsurlarında bu 'köylülük' dokusunun ilmeklerini bulmak hiç te zor değildir.

'Yaşanan süreçler bütün' olarak tarif ettiğimiz şehirleşme o yaşamışlığın sonucunda 'haddeden geçmiş' bir inceliğin, bir derinliğin ve boyutluluğun ifadesi olmaktadır ki, bu nitelikleri şehirlerimizde egemen bir tarzda bulabileceğimiz herhalde pek iddia edilemez.

Zaten şehirlerimize bakıldığında; yaşanan şehirli nüfusu beş ayrı tipolojide sınıflama gerektiği gerçeği ile karşılaşırız.

- i) 1. Kuşak Şehirliler
- ii) 2. Kuşak Şehirliler
- iii) Yeni (3. Kuşak) Şehirliler
- iv) Eski şehirliler
- v) Şehirde yaşayan köylüler

I) 1. Kuşak Şehirliler: Şehre yeni göç eden, şehirli olma isteği taşıyan ama bunu nasıl yapacağını da henüz bilmeyenler

Kuşak Şehirliler, şehre gelip yerleştikten sonra, şehirleşme sürecine girmektedirler. Ne vKarki, bu sürecin nasıl bir seyir takip edeceği belli değildir. "Köylülük-Şehirlilik çatışması hep kendini göstermekte; çatışma

çözömlenebildiği ölçüde “şehirli olma” gerçekteşebilmektedir. Şu bir gerçektir ki, (bu kuşakta) kimlik sorunu devamlı yaşanan bir sorundur.” (Sezal , 1991-61)

ii) Kuşak Şehirliler: 1. Kuşak şehirlilerde görölen özelliklerin belli oranlarda ortaya çıkması ve süreçlerin tamamlanamaması durumunda 2. Kuşak şehirli tipolojisi ortaya çıkmaktadır.

Kuşak Şehirli “aslında en büyük kimlik krizini kendi içinde yaşamakta, bunu kısmen de dışa yansıtmaktadır. ‘İç kimlik krizi’ diyebileceğimiz bu problemde, köyden gelen ve ‘köylölük’ kimliğini hala taşıyan ebeveynlerle; şehirde doğmuş ve ‘şehirli’ kimliğini kazanmaya başlamış çocuklar karşı karşıya gelmektedir”. (Sezal,1991-61)

iii) Yeni (3. Kuşak) şehirliler: Bu tipoloji iki ayrı alt-grubu temsil etmektedir:

a) 2. Kuşak şehirlilerin artık ‘şehirli’ kimliğini kazanmış çocukları

b) Şehre kasabalardan veya küçük şehirlerden göç edip gelen; daha öncede ‘şehir költürü’ içinde kısmen yoğrulmuş olanlar.

Her iki grup da ‘şehirleşme sürecini’ tamamlamakta olan gruplardır.

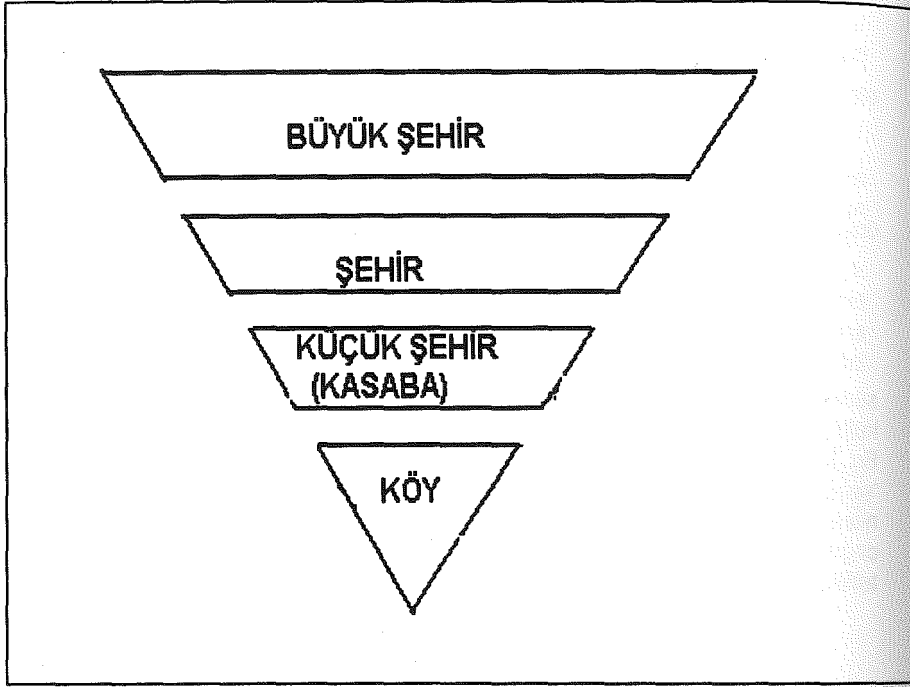
iv) Eski Şehirliler: Uzun bir şehirli geçmişine sahip olan ve şehirleşme süreçlerini bütünüyle yaşamış ve yaşamaya devam eden; bu anlamda da şehir költürünü bütön boyutları ve zenginliğiyle temsil edebilme vasfına haiz kesimler. Bu kesimlerde, düşünce, davranış, yaşama biçimi, en ince ayrıntılarda bile ‘şehir inceliği’ ni yansıtmaktadır. “Eski bir .beyefendisi / hanımefendisi” nitelemeleri bu kimseler için yapılıır. Eski şehirlilerde ‘kimlik’ sorunu söz konusu değildir. Ancak, sahip olunan ‘şehirli’ kimliğine diğer tipolojilerden gelen tehditler, tedirginlik ve rahatsızlıklara yol açar. (Sezal 1991-61).

Şehirde Yaşayan Köylüler: Bu tipolojide olanlar, köyden şehre henüz gelmiş ve “Köylölük” özelliğini aynıyla devam ettirenlerdir. Şehirde yaşayan köylülerin şehre kapalı ve şehre yabancı bir şekilde belirli ceplerde, koloniler halinde yaşadıkları görölmektedir. Bunlardan çoğu, şehre yabancı kalmanın krizini kendilerine göre bir takım savunma mekanizmaları geliştirerek atlatmaya çalışırken; diğerleri bunu da başaramamakta ve köye dönme zorunda kalabilmektedirler. (Sezal, 1991-62) Şehirleşmenin III ve IV tipolojilerindeki kesimlerin çoğunluk sağlamaları oranında gerçekteşmiş olacağı açıktır. Şehirlerimizizin bu karmaşık yapısı Türkiyedeki iç göç olgusunun karmaşıklığı ile daha da pekişmektedir.

Türkiye'deki İç Göçün Yapısı

Türkiyedeki şehirleşmenin büyük oranda "köyden-kente göç" şeklinde olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte verilen göstermektedir ki (Sezal, 1992) Türkiye'deki iç göç dört ayrı kategoride incelenerek bir özellik göstermektedir.

- i) Köyden şehirlere basamaklı göç
- ii) Köyden büyük şehirlere sıçramalı göç
- iii) Şehirlerarası basamaklı göç
- iv) Şehirlerden büyük şehirlere sıçramalı göç

ŞEKİL: GÖÇ TÜRLERİ

Şekilde de gösterilen bu karmaşık göç yapısı bir bakıma Türkiye'deki "şehirleşemeyen şehirler" olgusuna da açıklık getirmektedir. Süreçlerin tam yaşanmadığı mekanlar ve bu mekanlardaki sık değişiklikler tabiatıyla şehirleşmeyi geciktiren unsurlar olarak ortaya çıkmaktadır.

Sonuç

1990 'lar Türkiye'si 'Şehirleşemeyen şehirler'le ciddi bir toplumsal kriz yaşamakta; bu kriz diğerlerini besleyen krizlere dönüşmektedir. Günümüz büyük şehirlerinin varoşlar krizi, ister sol teror örgütleri olarak, ister dini sığınma

melceleri ve dini sapkınlıklar olarak büyük ölçüde 'şehileşememe'nin sonuçları olarak görülmek gerekir.. Demokratik ve hür bir toplumda göçleri engellemek söz konusu olamayacağına göre şehirleşmeyi sağlamak için

i) Göçlerin yönünü etkilemek ve/veya

ii) Şehirleşme süreçlerini hızla, yaşanan süreçlere dönüştürmek üzerinde durulması ve tartışılması gereken belirleyiciler olarak görülmektedir.

i) Göçlerin yönünü etkilemek için yeni cazibe merkezleri yaratmak yoluna gidilmelidir. Bu ise a) mevcut küçük şehir ve kasabalar etrafında olabilir. b) yeni gelişme potansiyelli şehirler kurmakla olabilir.

Bu kısım başlı başına ayrı bir bildiri ile ele alınacağından burada sadece temas etmekle yetinilmektedir.

Kaynakça

FISHMAN, Robert. 1991, The New American City, Dialogue. Vol. 3

KELEŞ, Ruşan. 1993, Kentleşme Politikası, İmge, Ankara

MANN, Peter H. An Approach to Urban Sociology, Routledge Kegan Paul

SEZAL, İhsan. 1985, THE VILLAGIZATION OF CITIES: The Turkish case of Urbanization Caioro, A paper presented in the Urbanization in Mediterranean Countries.

SEZAL, İhsan. 1991, Kent Ailesinin Ekonomik ve Social Sorunları. Türkiye Aile Yıllığı 1991 içinde. TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara

SEZAL, İhsan. 1992 Şehirleşme, Ağaç Yayınları. İstanbul

TÜRKDOĞAN ORHAN. 1988, Değişme Kültür ve Sosyal Çözülme, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul

YENİ BİR GÖÇMEN TÜRÜ: TÜRK ÜNİVERSİTELERİNDE YABANCI UYUKLU ÖĞRENCİ OLMAK

Yrd.Doç.Dr. Ali ÇAĞLAR*

Bu çalışmanın ana amacı, ülkemiz üniversitelerinde, her yıl giderek sayıları artan, yabancı uyuklu ve özellikle de Türk Cumhuriyetleri ve Akriba Topluluklar vatandaşı öğrencilerin eğitim ve öğrenimleri süresince karşılaştıkları sosyo-kültürel, ekonomik, psikolojik, siyasal, eğitimsel ve diğer sorunlarını bilimsel olarak tesbit etmektir.

Bu nedenle ilk önce araştırma problemi hakkında genel bir bilgi verilecektir. Bu başlık altında, aynı zamanda, araştırmanın sınırları netleştirilecek ve konu ile ilgili literatürün bir değerlendirmesi yapılacaktır. İkinci olarak, araştırmanın metodu açıklanacaktır. Burada, araştırmanın türü, örneklem tespiti, veri toplama araçları, veri toplama ve veri analizi hakkında bilgiler verilecektir. Son olarakta araştırmanın bulguları değerlendirilecektir.

Bilindiği üzere Türkiye, son yıllara kadar üniversite eğitimi görmek üzere yurtdışına öğrenci gönderen bir ülke iken, günümüzde bu durum halen devam ediyor olmakla birlikte, artık yabancı öğrenci kabul eden ve her geçen yıl üniversitelerinde eğitim görmekte olan yabancı uyuklu öğrenci sayısı giderek artan bir ülke konumuna gelmiştir. Özellikle çoğunluğu, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile başka ülkelerde yaşayan Akriba Topluluklardan gelen bu öğrencilerin sayıları her geçen yıl artmaktadır. Ülkelerarası anlaşmalar gereği her yıl ülkemize çok sayıda yeni öğrenci gelmektedir. Son resmi açıklamalara göre bu sayı binlerle ifade edilmektedir. Diğer taraftan şu da bir gerçektir ki, bu duruma biraz hazırlıksız yakalanmış olan Türkiye'nin bu konuda çok sağlıklı ve elle tutulur bir politikasının olduğundan söz etmek pek olanaklı değildir. Her üniversite, kendine özgü bir yaklaşım içerisinde farklı bir biçimde bu öğrencilerle ilgilenmekte veya ilgilenmemektedir. Ya da kimin neye göre ve ne kadar ilgilendiği de bilinmeyen bir durumdur.

Takdir edilecektir ki Türkiye, büyük ekonomik külfetlerin ötesinde, - öğrenim harçlarının, katkı paylarının yanısıra bu öğrencilere aylık burs şeklinde maddi yardım da yapılmaktadır- kendi vatandaşı, potansiyel üniversite öğrencilerine tanıyacağı kontejanı bu öğrencilere ayırmaktadır. Diğer bir deyişle, bu öğrenciler her açıdan ülkemize büyük bir maliyete mal olmaktadırlar. Kuşkusuz ülkemizin ilgili ülke ve öğrencilere bu olanak ve hizmetleri sunmasının temel amaçlarından bir tanesi, Türk uyuklu insanlar arasında dayanışmayı artırmak olsa da, yeni bağımsızlıklarını kazanmış ve kendilerine yeni bir sistem arayışı içerisinde olan bu ülkelere kendi değerlerimizi -sosyal, kültürel, eğitimsel ve siyasal- aktarmayı amaçlamış olmanın da payı büyüktür. Diğer bir deyişle, bir anlamda, bir değer ve yaşam tarzı aşılama süreci ve işlemi ile karşı karşıyayız. Ayrıca günümüz dünya arenasına bakıldığında her ülkenin, daha fazla nüfuz

* Hacettepe Üniversitesi, İİBF Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi.

sahibi olma çabası içinde olduğu görülecektir (Smith, 1986). Dolayısıyla, sözkonusu öğrencilere amaçlar doğrultusunda en iyi imkan ve hizmetlerin sunulması yollarının belirlenmesi ve bilinçli bir politikaya göre hareket edilmesi, ülkemiz açısından büyük bir önem arz etmektedir. Haliyle, eğer bu süreç akıllı ve etkili kullanılmazsa, eğitimleri süresince bizlere ve değerlerimize beğeni ve hayranlık geliştirmiş kişiler yerine, nefret veya olumsuz duygu ve düşünceler geliştirmiş olan kişilere yatırım yapılmış olunacaktır. Bu ise, Türkiye'nin kendi maddi kaynakları ile kendi aleyhine bir çaba harcamış olması demektir.

İşte bu çalışmanın ana amacı, ülkemizde eğitimlerini sürdürmekte olan bu öğrencilerin karşılaştıkları sorunları araştırmak, tespit etmek ve ileriye yönelik politika ve yaklaşımlara ışık tutacak bilgileri ortaya çıkarmaktır. Aslında, yukarıda bahsedilen ülke ve topluluklardan, üniversite öğrencilerinin yanısıra orta öğretim kurumlarında öğrenim görmek üzere de öğrenciler gelmektedir. Ancak araştırmanın amacı ve kapsamı, üniversite öğrencileri ile sınırlandırılmıştır. Çünkü üniversite öğrencileri sahip oldukları yaş grubu ve konumları itibariyle orta öğretim kurumlarında öğrenim gören öğrencilerden ayrılmaktadırlar (Gökçe, 1984; Koç ve Ergen, 1985). Ayrıca yüksek öğretim kurumları ile orta öğretim kurumları gerek idari yapıları, uyguladıkları eğitim programları ve gerekse de diğer nitelikleri açısından önemli bir farklılık arz etmektedirler (Çakır v.d., 1991). Dolayısıyla aynı türden (homojen) olmayan her iki grup öğrencinin pratikte karşılaştıkları ve yaşadıkları sorunların da farklı olacağı açıktır. Daha sağlıklı sonuçlar elde edebilmek için her iki öğrenci grubunun ayrı ayrı araştırmalara konu edilmesi gerektiği düşünülmektedir. Bu nedenle bu araştırma, ülkemizde yüksek öğrenim gören Türk Cumhuriyetleri ile Akraba Topluluklardan gelen öğrencilerle sınırlandırılmıştır.

Bu arada belirtilmesi gereken bir diğer nokta, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti vatandaşı öğrencilerin de araştırmanın kapsamı dışında tutulduklarıdır. Çünkü bu öğrenciler, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı statüsüne sahip olarak üniversitelerimizde eğitimlerini sürdürmektedirler. Ayrıca konuşma ve yazı dili (anadil), yaşam tarzı, Türkiye ile ülke olarak sahip oldukları özel ilişki ve durum v.b. açılardan da Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti uyruklu öğrenciler, Türk Cumhuriyetleri ve Akraba Toplulukları uyruklu öğrencilerden ayrılmaktadırlar. Bu nedenle araştırma kapsamı dışında tutulmuşlardır.

Bu öğrencilerin neden yeni bir göçmen türü olarak değerlendirildikleri konusunda ise şunları söylemek olanaklıdır: Aslında bu öğrenciler, bir anlamda, mevsimlik göçmenler olarak değerlendirilebilirler. Çünkü, tıpkı mevsimlik göçmenler gibi belirli bir süre ve belirli bir amaç (Kritz, Keely ve Tomasi, 1981; Tekeli ve Erder, 1978) -eğitim- ile ülkemize gelmiş ve amaçlarına erdikten sonra da kendi ülkelerine geri döneceklerdir. Dolayısıyla yeni bir göçmen türü olarak algılanmış ve değerlendirilmişlerdir.

Ülkelerarası ilgili anlaşmalara göre, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile Akraba Topluluklardan ülkemize öğrenim görmek üzere ilk öğrenci gelişi Ocak 1992'de başlamıştır. Günümüzde bu durum halen devam etmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı'ndan alınan verilere göre, 1993 yılı itibariyle üniversitelerimizde öğrenim gören ilgili ülkelerin lisans ve lisansüstü öğrenci sayısı 5770; orta öğrenim öğrencilerinin sayısı ise 1690'dır. 1995 yılı sonu itibariyle toplam öğrenci sayısı (lisans ve lisansüstü 8700, orta öğrenim 448) yüzde 23'lük bir

artış ile 9148 olmuştur. Kısacası ülkemize, yıldan yıla giderek artan bir öğrenci akışı-göçü söz konusudur.

Literatüre bakıldığında, araştırma konusu hakkında yapılmış bilimsel çalışma ve yayınlara rastlanmamıştır. Eğer değişik birimlerce yapılmış olan varsa da sonuç ve bulguları yayınlanmamıştır. Sadece, UNESCO Milli Komisyonu Eğitim İhtisas Komitesi ile Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi işbirliğiyle, 1993 yılında, "Türkiye'de Öğrenim Gören Türk Cumhuriyetleri Öğrencilerinin Sorunları" (Önsoy v.d., 1994) isimli bir çalışma yapılmıştır. Toplam 48 soruluk bir anket formu ile derlenen verilere bakıldığında, yüksek öğrenim öğrencilerinin araştırma kapsamına alınmış olmasıyla birlikte sorunların genel bir yaklaşım ile -çoğunlukla eğitimsel nitelikli- ele alındığı tespit edilmiştir. Diğer bir deyişle, sorunlar alt başlıklar halinde; örneğin, sosyo-kültürel, psikolojik, ekonomik, siyasal, eğitimsel sorunlar v.b. biçimde ayrı ayrı ele alınmamıştır. Ayrıca, araştırma verileri sadece anket tekniği ile toplanmıştır. Destekleyici verilerin başka araçlarla toplanması yoluna gidilmemiştir. Bununla birlikte söz konusu çalışma, ilgili öğrencilerin Türkiye'ye henüz gelmiş oldukları bir dönemde gerçekleştirilmiştir. Haliyle üniversitelerimizde öğrenim gören Türk Cumhuriyetleri ve Akriba Topluluklar vatandaşı öğrencilere ve sorunlarına ait spesifik bilgilerin yetersiz kaldığını söylemek olanaklıdır. İşte bu ve benzeri nedenlerle söz konusu araştırmanın yapılması bir zorunluluk arz etmektedir.

Bu çalışma, kuantitatif veriler kullanılmış olmakla birlikte aslında tanımlayıcı (descriptive), açıklayıcı kalitatif bir araştırmadır. Mevcut durumu tespite ve açıklamaya yöneliktir. Araştırmanın evrenini, Hacettepe Üniversitesi oluşturmuştur. İlgili üniversitenin Öğrenci İşleri Daire Başkanlığından alınan 1996 yılı Mayıs ayı verilerine göre Hacettepe Üniversitesi'nde toplam 264 Türk Cumhuriyetleri ve Akriba Topluluklar uyruklu öğrenci öğrenim görmektedir. Araştırma, Hacettepe Üniversitesi'nin değişik fakültelerinde öğrenci olan % 15'lik bir örneklem ile yarı-standart mülakatlar kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Örneklem, oranlı tahsis ilkesi (Principle of Proportional Allocation) ne göre tespit edilmiştir. Diğer bir deyişle, her fakülte ve yüksek okul sahip oldukları öğrenci oranına göre örneklemde % 15 oranında temsil edilmişlerdir. Buna göre örneklemi 40 öğrenci oluşturmuştur. Ayrıca cinsiyet açısından da aynı oranlar korunmuştur. Araştırma birimi, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile Akriba Topluluklardan ülkemize yüksek öğrenim görmek üzere gelen öğrencidir. Türk Cumhuriyetleri ile Asya ve Balkanlarda yaşayan Türk ve Akriba topluluklardan gelerek Hacettepe Üniversitesinde öğrenim görmekte olan öğrencilerin fakülte, yüksekokul ve enstitülere göre dağılımları ve örneklem oranı şu şekilde tablolaştırılabilir.

FAK./Y.OKUL/ENST.	ÖĞRENCİLER		ÖRNEKLEM	
	KIZ	ERK.	TOP.	(% 15)
Tıp Fakültesi	-	2	2	-
Diş Hekimliği Fakültesi	1	-	1	-
Eczacılık Fakültesi	5	5	10	1
Edebiyat Fakültesi	10	29	39	4
Eğitim Fakültesi	13	7	20	3
Fen Fakültesi	4	-	4	-
Güzel Sanatlar Fakültesi	-	1	1	-
İktisadi ve İdari Bil. Fak.	2	58	70	20
Mühendislik Fakültesi	6	15	21	3
Ank. Dev. Konserv. Y. O.	-	1	1	-
Meslek Yüksek Okulu	18	36	54	6
EvEkonomisi Yük. Okulu	1	-	1	-
Fizik-Tedavive Reh. Y.O.	1	4	5	-
HemşirelikYüksek Okulu	-	-	-	-
Mesleki Teknol. Yük. Ok.	-	2	2	-
Sağlık Hiz. Mes. Yük. O.	5	11	16	2
Sağlık Teknolojisi. Y. Ok.	3	1	4	-
Fen Bilimleri Enstitüsü	1	3	4	-
Sosyal Bilimler Enstitüsü	3	6	9	1
TOPLAM	83	181	264	40

* KAYNAK : Hacettepe Üniversitesi Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı.

Araştırmada ana veri toplama aracı olarak yarı-standart mülakat kullanılmıştır. Ayrıca, toplanan verileri daha güvenilir kılmak, dolayısıyla daha sağlıklı, destekleyici ve test edici verileri elde etmek için ikincil verilerden de yararlanılmıştır.

Araştırmancının nihai verileri toplanmadan önce, veri toplama araçlarının amaçlanan verileri yeterince toplayıp toplayamayacağı, Hacettepe Üniversitesi'nde okuyan ilgili öğrenciler üzerinde bir ön (pilot) çalışma ile test edilmiştir. Diğer bir deyişle, öğrencilerin soruları yeteri kadar anlayıp anlayamadıkları, soruların amaçlanan verileri elde edip etmedikleri v.b. konular, ön çalışma ile kontrol edilmiştir. Dolayısıyla veri toplama araçlarının geçerlilik ve güvenilirlikleri de böylece sağlanmıştır. Bu ön (pilot) çalışma sonunda veri toplama araçlarına son biçimleri verilerek, kullanılabilir hale getirilmişlerdir.

Veriler, araştırmancının bizzat kendisi tarafından toplanmıştır. Genel bilgiler, kendilerine verilen formlar tarafından elde edilirken; sorunlara ilişkin bilgiler ana başlıklar biçiminde sorulan sorulara verilen yanıtların not edilmesi ile elde edilmiştir. Toplanan veriler, çözümlenip elde analiz edilmişlerdir. Elde edilen bulgular, aşağıda sunulmuştur.

Araştırmanın Bulguları

Araştırmancının verileri, yedi ana başlık altında toplanmış ve değerlendirilmiştir. Bunlar; 'genel bilgiler', 'sosyal ve kültürel sorunlar', 'psikolojik sorunlar', 'ekonomik sorunlar', 'siyasal nitelikli sorunlar', 'eğitimsel sorunlar' ve 'diğer sorunlar' biçiminde kavramlaştırılmışlardır. Şimdi bu başlıklara ait bulgular, bir bütünlük içerisinde verilecektir.

'Genel bilgiler' başlığı altında öğrencilerin ülkeleri, ailelerine ilişkin - eğitim düzeyi, iş, aile büyüklüğü, kır-kent kökenliliği, Türkiye'de eğitimlerini hangi kanal aracılığı ile yapıyor oldukları, aylık gelirleri, Türkiye'yi nasıl bir ülke olarak gördükleri, Türkiye'de olmalarından memnun olup-olmadıkları, eğitimlerini tamamladıktan sonra ülkelerine dönmeyi düşünüp-düşünmedikleri ve nedenleri, bir sorunları olduğunda ilk kime başvurdıkları, boş zamanlarını nasıl değerlendirdikleri, sınıf arkadaşlarıyla ilişkileri ile ilgili bilgiler ve konular üzerinde duruldu. Bu verilere bakıldığında şöyle bir değerlendirme yapmak olanaklıdır:

İlgili öğrencilerin, ülkelerine ve cinsiyetlerine göre dağılımları şu şekildedir:

Türk Cumhuriyetleri ile Asya ve Balkanlarda yaşayan Türk ve akraba topluluklardan gelerek Hacettepe Üniversitesinde öğrenim görmekte olan öğrencilerin ülkelerine ve cinsiyetlerine göre dağılımları

HACET. ÜNİV.			
ÜLKE ADI	KIZ	ERK.	TOP.
Özbekistan	-	17	17
Kazakistan	34	12	46
Türkmenistan	1	50	51
Başkurdistan	1	6	7
Azerbaycan	16	42	58
Kırgızistan	7	19	26
Sancak	7	4	11
Makedonya	1	4	5
Gagavuz	4	4	8
Kosova	1	1	2
Saha (Yakut)	-	1	1
Nahcivan	-	1	1
Afganistan	-	9	9
Bosna-Hersek	3	2	5
Yugoslavya	-	1	1
Yunanistan (Batı Trak.)	1	-	1
Arnavutluk	2	1	2
Uygur	1	1	2
Ukrayna	-	3	3
Suriye	-	1	1
Dağıstan	-	1	1
Irak	4	1	5
TOPLAM	83	181	264

* Kaynak: Hacettepe Üniversitesi Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı.

Öğrencilerin hemen hemen tamamına yakınının aile üye sayısı en az 5 ve daha fazla kişiden oluşuyor. En az üye sayısı 3-4 olarak ifade edilmiştir. Ezici bir çoğunluk, Türkiye'ye gelmeden önce yaşamının büyük bir bölümünü kent veya ilçe merkezlerinde geçirmişlerdir. Köy kökenli olan, hemen hemen yok gibidir. Anne ve babaların eğitim ve iş durumlarına bakıldığında şunu söylemek olanaklıdır: Çoğunluğun anne ve babası üniversite mezunudur. Anne ve babası master veya doktora sahibi olanlar da önemli bir grubu oluşturmaktadır. Anne ve babası lise ve dengi okul ile orta okul düzeyinde eğitime sahip olanlar en küçük grubu oluşturmaktadır. İlkokul mezunu veya eğitimsiz ebeveynlere rastlanmamıştır. Genel olarak babaların sahip oldukları eğitim düzeyi annelerinkinden daha yüksektir.

Anne mesleklerine bakıldığında çoğunluk sırasına göre durum şöyledir: Öğretmen, ev hanımı, memur. Baba mesleklerinde ise yoğunluğuna göre dağılım şu şekildedir: Öğretmen, Mimar-Mühendis (çeşitli-Makina, Ziraat), Memur, Muhasebeci, Şöför.

Kendi ülkesi koşullarında kendi ailelerinin ekonomik durumlarını değerlendirmeleri istendiğinde, özellikle iyi ve orta seçenekleri işaretlenmiştir. Çok iyi veya kötü-çok kötü diyen çıkmamıştır. Kendi ülkesindeki yaşam standardı-düzeyi ile Türkiye'deki yaşam standardı-düzeyini karşılaştırmaları istendiğinde; çoğunluk daha kötü derken, daha az bir kesim aynı olduğunu belirtmiştir. "Türkiye'deki yaşam standartım, kendi ülkemdeyken sahip olduğumdakinden daha yüksektir" diyen çıkmamıştır.

Türkiye'deki eğitimlerini hangi kanal aracılığı ile sürdürdükleri sorulduğunda; neredeyse tamamına yakını, "Türkiye Cumhuriyeti Devleti bursu ile" yanıtını vermiştir. Çok az bir bölüm ise ailesi tarafından finanse edildiklerini belirtmiştir. Bu grup genellikle İran, Ürdün gibi Orta Doğu ülkelerinden gelenlerden oluşmaktadır. Türk Cumhuriyetleri veya Akarba Topluluklardan gelenlerin hepsi "Türkiye Cumhuriyeti Devleti Bursusu" olduğunu belirtmiştir.

Öğrenimleri süresince barındıkları mekan sorulduğunda; çoğunluk, Devlet (Kredi-Yurtlar) veya Üniversite yurdunda kalıyor olduğunu belirtmiştir. Az bir bölüm, arkadaşları veya kardeş(ler)i ile birlikte kiralık evde yaşıyor olduğunu belirtmiştir.

Aylık gelirlerine bakıldığında çoğunluk; Türkiye Cumhuriyeti devlet bursu olan miktarı vermiştir. Bu miktar, 4.5 milyon T.L.dir. Diğerleri ise \$150 ila \$200 dolayında rakamlar ifade etmişlerdir. Bu konudaki ek bilgiler, ekonomik sorunlar kısmında daha detaylı verilecektir. Eğitimlerinin yanısıra ek-iş yapıp-yapmadıkları sorulduğunda çoğunluk herhengi ek bir iş yapmadığını belirtirken; az bir bölüm Rusça çeviri v.b. gibi ek-işler yaptıklarını, yazları özellikle turistik bölgelerdeki otellerde geçici olarak Rus kökenli turistlerle iletişim için iş bulup çalıştıklarını belirtmişlerdir. Bu durum ise, ilgili öğrencilerin ders başarılarını olumsuz olarak etkilemektedir.

Türkiye'yi nasıl bir ülke olarak gördükleri sorulduğunda; en önemli şikayet, enflasyonun yani fiatların sık sık artıyor olması konusunda olmuştur. Diğer seçenekler; gelişmekte olan bir ülke, en modern Müslüman ülke, siyasal ve ekonomik açıdan istikrarsız bir ülke biçiminde somutlanmıştır. Tabi, gelişmiş

ve demokratik bir ülke diyenler de azımsanacak kadar değil. Türkiye'deki yüksek enflasyon oranından dolayı özellikle kendi imkanları ile okuyanlar, her ay ailelerinden daha fazla para istemek zorunda kaldıkları için utanıyor olduklarını belirtmişlerdir.

"Türkiye'de öğrenci olmaktan memnun müsünüz?" sorusuna çoğunluk; özellikle ekonomik sıkıntılara rağmen yine de memnun olduklarını belirtmişlerdir. Memnuniyet nedenleri sorulduğunda gerekçeler şöyle sıralanmıştır: Yeni ve farklı bir ülke tanıyor olmak, eğitimi yurtdışında yapıyor olmak, Türkiye'den yakın arkadaş ve dostlar edinmek, daha rahat ve özgür bir yaşama sahip olmak (-özellikle Orta Doğu ülke kökenliler-), kendisini geliştirme ve yetiştirme imkanı buluyor olmak v.b.. Memnun olmadıklarını belirtenler ise en önemli gerekçe olarak, ekonomik yetersizliği (burs miktarının azlığını) ileri sürmüşlerdir. Diğer bir neden ise bazı Türk sınıf arkadaşlarının olumsuz tavırlarını ileri sürmüşlerdir: Örneğin; "Siz buraya gelip bizim ülkemizin kaynaklarını kullanıyorsunuz ve bizim öğrencilerimizin okuyacağı sıraları işgal ediyorsunuz" gibi tavırlar.

Öğrencilerin hemen hemen tamamı, eğitimlerini tamamladıklarında kendi ülkelerine dönmek istediklerini belirtmişlerdir. Gerekçe olarak, genç olmanın vazgeçilmez özelliği, "idealizm" gösterilmiştir. Diğer bir deyişle, öğrencilerin neredeyse tamamına yakını eğitimlerini tamamladıktan sonra ülkelerine dönme sebepleri olarak; "ülkemin bana ihtiyacı var", "ülkemi hem ekonomik ve hem de siyasi açıdan geliştirmemiz gerekiyor", "ülkem az gelişmiş ve eğitilmiş insanlara ihtiyacı olduğu için ..", "devletimle sözleşme imzaladığım için ...", "ailem orada olduğu için ..." gibi nedenleri ileri sürmüşlerdir.

Mezuniyetten sonra ülkelerinde iş bulma imkanları sorulduğunda, çoğunluk, istediği düzeyde bir iş bulmakta zorlanacağına inanıyor. Tabii, bu arada daha kolay iş bulacaklarına inananların sayısı da az değil.

Öğrenciler, herhangi bir sorunu olduklarında en çok arkadaşlarına, özellikle de ülkesinden arkadaşlarına başvuruyorlar. Bölüm hocaları ve sınıf danışmanlarına en az başvuruluyor. Üniversitenin ilgili psikolog veya sosyal hizmet uzmanına başvuran ise çıkmamıştır.

Boş zamanlarını ne şekilde geçirdikleri sorulduğunda ise çoğunluk; ders çalışarak, arkadaş ziyaretlerine giderek, sinema ve tiyatroya giderek, müzik dinleyerek, kitap ve gazete okuyarak geçirdiğini belirtmiştir. Spor yapan, üniversitelerindeki sosyal ve kültürel faaliyetlere katılan, kahve - pastane - birahane gibi yerlere giden öğrenci hemen hemen hiç çıkmamıştır.

Şimdide öğrencilerin eğitim ve öğrenimleri süresince ülkemizde karşılaştıkları ve yaşadıkları sosyal ve kültürel, psikolojik, ekonomik, siyasal, eğitimsel nitelikli ve diğer konulardaki sorunlara, genel olarak, değinilecektir.

Sosyal ve kültürel açıdan, öğrencilerin yaşadıklarını ileri sürdükleri en önemli sorunlar olarak; üniversite personeli, özellikle de yurt personeli ile uyumsuzluk ve iletişimsizlik; yurt personelinin kaba ve sorgulayıcı davranışları; özellikle bayan öğrenciler için mahalle bakkalından, apartman komşularına kadar namus bekçilerinin sayısının fazla olması. Örneğin; "Bu saate kadar neredeydiniz? Niye evinize geç geliyor sunuz?" gibi sorular ile evlerine erkeklerin gelip-gelmediğinin söz ve göz ile kontrolü gibi sorunlar tespit edilmiştir. Sınıf

arkadaşlarının, özellikle kızların entelektüel düzeylerini yetersiz gördüklerinden yeterince arkadaşlık-iletişim kuramadıklarını; Türk öğrencilerden, "siz bizim yerimizi kaptınız, kendi ülkenize gidin, Türkiye sizlere para harcıyor, bizim kaynaklarımızı kullanıyorsunuz" gibi olumsuz tavırlara maaruz kaldıklarını da ek olarak belirtmişlerdir. Bununla birlikte, öğrencilerin pek çoğu da, iletişimde buldukları insanlardan yakın ilgi ve yardım gördüklerini belirtmişlerdir. Üniversitedeki insanlar ile kent yaşamındaki insanlar karşılaştırıldıklarında, kent insanı ile ilişkilerin daha çok problemlili olduğu tespit edilmiştir.

Psikolojik nitelikli sorunlara bakıldığında, bizim ülkemizde olduğu gibi, psikolojik sorunların varlığı, pek kabul edilmeyen bir durum olarak sergilenmiştir. Bununla birlikte, en önemli psikolojik sorunlar; derslerde başarısız olunduğunda yaşanan stress ve depresyon, sınıfta kalma ve dolayısıyla bursunun kesileceği korkusu, paniği ve stresi, aile ve ülke özlemi, diğer insanlarla, özellikle de Türklerle kolay ilişki kuramama; dolayısıyla kendini yalnız ve yabancı hissetme v.b. biçiminde ifade edilmişlerdir. Özellikle ilk yıllarda yaşandığı belirtilen bu tür sorunlar, yoğunlukla bir başkasına aktarılamıyor ve birey kendi içinde kendince çözmeye çalışıyor. Üniversitelerin Sağlık, Spor ve Kültür Dairelerine bağlı olarak çalışan psikolog ve sosyal hizmet uzmanlarına, bu konularda, hiç başvurulmadığı tespit edilmiştir. Anlaşıldığı kadarıyla bu psikolog ve sosyal hizmet uzmanlarının da kendi çabalarıyla gelişen, bu öğrencilerle iletişim kurmak gibi, bir girişimleri de bulunmamaktadır.

Öğrencilerin en önemli sorunları, diğer sorunlarla bir kıyaslama yapıldığında, ekonomik sorunlar olarak gündeme gelmiştir. Özellikle, burs miktarının yetersizliğinde somutlaşan ekonomik sorunlar, dolayısıyla, kitap, sağlıklı beslenme, sinema-tiyatro-konser gibi kültürel gereksinimlerini karşılayamama, istediklerini, minimum düzeyde de olsa, satın alamama v.b. gibi başka sorunlara yol açmaktadır. Aşağıdaki, 1996 mali yılında bu öğrencilere yapılan yardım türleri ve miktarlarını gösteren tablo incelendiğinde, ekonomik kaynaklı sorunların, varolan ve olabilecek sorunların başında gelmesinin doğallığı anlaşılacaktır.

1996 MALİ YILINDA İLGİLİ ÖĞRENCİLERE YAPILAN ÖDEMELER

LİSANS VE LİSANSÜSTÜ

ÖDEMELER	I. 6 Ay	II. 6 Ay
Aylık Burs Miktarı	4.000.000 TL	4.500.000 T.L.
Giyecek Yardımı (Yılda 2 kez)	2.000.000 TL	2.000.000 T.L.
Kitap-Kırtasiye Yardımı (Yılda 2 kez)	1.500.000 TL	1.500.000 T.L.
İkamet Tezkeresi (Yılda 1 kez)	1.000.000 T.L.	
Öğrenim Harcı Katkı Payı İçin Fark (1 kez)	2.000.000 T.L.	

Tedavi Yardımı: Üniversitelerin Sağlık, Spor ve Kültür Dairesi Başkanlıkları tarafından, Üniversitelerin Sosyal Hizmetler Bütçelerinden karşılanıyor.

*Kaynak: Milli Eğitim Bakanlığı.

Diğer bir deyişle, ödeme miktarlarından da anlaşılacağı gibi, özellikle büyük kentlerde bu para ile yaşayabilmek ve sağlıklı bir öğrencilik yapabilmemenin ne kadar zor olacağı aşikardır.

Öğrencilerin Türkiye'deki yaşamları -öğrencilik ve kent- süresince karşılaştıkları herhangi siyasal boyutlu sorunları olup olmadığı araştırıldığında; ilgili kişiler, önemli sayılabilecek pek bir siyasal sorunlarının olmadığını vurgulamışlardır. Konu biraz daha derinlemesine incelendiğinde; diğer bir deyişle, özellikle Türkiye'deki sol, sağ ve dinci gruplarla ilişkilerinin nasıl olduğu sorulduğunda şu sonuçlar elde edilmiştir: Bir grup, sol ve ülkücü gruplardan pek, "gel bizlere katıl" gibi telkinler almamış olmalarına karşın, dinci grupların, özellikle, ilk başlarda kendilerine yanaştıklarını, kendileri ile beraber olduklarında barınma, kitap-para yardımı v.b. konularda yardımcı olacaklarını belirttiklerini ifade etmişlerdir. Ülkelerindeki siyasal sistem ile Türk siyasal sisteminin yapı ve kurumsal farklılığından kaynaklanan sorunları sorulduğunda ise en önemli sorun, bürokrasi ile uğraşmak olarak gündeme gelmiştir. Örneğin, bir belge için onlarca imza ve büro peşinde koşmak zorunda olmak, pek kabullenilen bir durum değildir. Bununla birlikte, bazı tutarsız ve eksik uygulamalarına karşılık Türkiye'de demokrasinin varlığı ve gelişimi, onay ve kabul gören bir durum olarak tespit edilmiştir.

Öğrencilerin, öğrenimleri süresince karşılaştıkları eğitimsel sorunlarına bakıldığında; bu konudaki sorunların da ekonomik sorunlar gibi en önemli sorunlar olarak gündeme getirildiği görülmüştür. Eğitimsel sorunlar genel olarak özetlenecek olursa şunları söylemek olanaklıdır: Dersleri yeterince anlayamama. Bu durumun, daha çok Türkçe dilini yazılı ve sözlü olarak yeterince kullanamama durumundan kaynaklandığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte, bu tür problemleri olmasına karşın, üniversitelerde kendileri için açılan "Takviyeli Türkçe Dersleri"ne devam etmiyor oldukları da tespit edilmiştir. Aslında bu öğrenciler, TÖMER tarafından üniversiteye başlamadan önce 8 aylık bir Türkçe kursundan geçiriliyorlar. Anlaşılan bu süre, üniversite eğitimi için yeterli olmamaktadır.

Paraları az olduğu için yeteri kadar kitap alamama, fotokopi çektirememe ve dolayısıyla sınavlara yeteri kadar hazırlanamama da diğer önemli bir eğitimsel sorun olarak gündeme getirilmiştir. Sonucun ise kendilerini başarısız kıldığını belirtmişlerdir.

Veriler analiz edildiğinde, ders hocalarına soru sormaktan çekindikleri tesbit edilmiştir. Özellikle teknik ve bilimsel kavramları anlamakta güçlük çektikleri ve sık sık hocalara, "bu nedir?", "bunu anlamadım!" demekten oldukça çekindiklerini ifade etmişlerdir. Bu çekingenlik tavrının nedeni olarak; arkadaşları nezdinde itibar kaybı, geri zekalı olarak algılanma ve negatif imaja sahip olma korkusunun olduğu tespit edilmiştir. Bütün bu yeterince anlamama sorunlarına karşılık öğrencilerin, ders dışında ders hocalarına gitmekten çekindikleri görülmüştür. Çünkü, kendi ifadeleriyle, bazı hocalar anlayışlı davranıyor olmalarına karşın, çoğunluk beklenen ilgi ve yardımı göstermiyor. Bu durum ise, hocaya bir daha gitmeme biçiminde kendini yaşıyor. Bununla birlikte öğrencilerin, genel olarak, sınıf danışmanları ile pek problemleri olmadığı ortaya çıkmıştır. Ancak özellikle her dönem başında program yaptırmak zorunda oluşun, üniversitenin ilk yıllarında, tam olarak anlaşılması veya

bilinmediği; bunun da program yaptırmayı es geçmeye yol açtığı ve bu konuda problemler yaşandığı ifade edilmiştir.

Öğrencilere son olarak, sosyo-kültürel, psikolojik, ekonomik, siyasal ve eğitimsel nitelikli sorunlarının dışında ve mülakat boyunca değinilmemiş olan başka sorunlarının olup olmadığı ve var ise bunların neler olduğu sorusu yöneltilmiştir. Bu konuda dile getirilen en önemli sorunun, ülkeleri ile olan ulaşımdan kaynaklandığı ifade edilmiştir. Diğer bir deyişle, kendi ülkelerinden Türkiye'ye geliş-gidişlerdeki uçak ulaşımı ve vize problemleri gibi sorunların program kayıtlarını geç yaptırmalarına ve zaman zaman cezalı duruma düşmelerine neden olduğunu söylemişlerdir. Hatta bir öğrenci bu durumu şu türmelerle dile getirmiştir:

"Azerbaycanlıyım. Türkiye'de eğitim gören 2.000'den fazla Azerbaycanlı öğrenci olmasına karşın, Türkiye'ye haftada ancak bir uçak kalkıyor. Özellikle kayıt dönemlerinde ulaşım büyük bir problem olarak kendini yaşıyor. Aylar önceden bilet almaya çalışmamıza karşın çoğu kez muvaffak olamıyoruz. Dolayısıyla Türkiye'ye geç geliyoruz. Sonra da geç kayıt yaptırmak zorunda kalıyoruz. Bu durum ise bölüm ve öğrenci işleri ile problemler yaşamamıza neden oluyor ..." (A).

Kısacası, Türkiye'ye eğitim ve öğrenim görmek üzere karşılıklı anlaşmalar gereği gelen Türk Cumhuriyetleri ve Akraba Toplulukları uyruklu öğrencilerin karşılaştıkları sorunlar bu şekilde verilebilir. Ancak gözardı edilmemesi gereken bir nokta, bu araştırmanın sadece bir merkez üniversite ile sınırlı olusudur. Konu hakkında çok daha sağlıklı tespitler yapabilmek için bu tür bir araştırmanın taşra üniversitelerini de kapsar bir biçimde daha detaylı olarak gerçekleştirilmesinde yarar olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

ÇAKIR, A., E. Kemerlioğlu, H. B. Kaçmazoğlu, Ş. Düzgün, K. Atay, M. Özkan, C. Kaygusuz ve M.Gündüz (1991) **Öğrencilerin Öğretim Sorunlarına İlişkin Görüşleri**. Erzurum: A. Ü. Yayınları.

GÖKÇE, Birsen (1984) **Orta Öğretim Gençliğinin Beklenti ve Sorunları**. Ankara: MEB Yayınları.

KOÇ, Nizamettin ve N. Ergen (1985) **Bugünden Yarına Ortaöğretimimiz**. Ankara: TED Yayınları.

KRITZ, M., C. B. Keely ve J. M. Tomasi (eds.) (1981) **Global Trends in Migration: Theory and Research on International Population Movements**. New York: CMS.

ÖNSOY, R., Ö. Demirel, A. Açıkalin, N. Senemoğlu, B. Gücüm, B. Burgaz ve İ. Yıldırım (1994) "Türkiye'de Öğrenim Gören Türk Cumhuriyetleri Öğrencilerinin Sorunları". Basılmamış **UNESCO Milli Komisyonu Eğitim İhtisas Komitesi Araştırma Raporu**.

SMITH, Michael (ed.) (1986) **Perspectives on World Politics**. London: Open University Press.

TEKELİ, İ. ve L. Erder (1978) **Yerleşme Yapısının Uyum Süreci Olarak İç Göçler**. Ankara: H.Ü. Yayınları.

BANLIYÖLEŞME VE KENT İÇİ GÖÇ: ANKARA'NIN İKİ TOPLU KONUT BANLIYÖSÜNÜN KARŞILAŞTIRILMASI

Arş.Gör.Erol DEMİR*

Giriş

Banliyöleşme en genel anlamda, kent içinde yoğunlaşan nüfusun desentralizasyonu; diğer bir ifadeyle, kentsel nüfusun ve faaliyetlerin kentin kenarlarına ve yakın/uç alanlarına yerleşmesidir. Bu süreçle birlikte, kentin çevresinde ve yakın/uç alanlarında yeni yerleşim demetleri oluşur ve bunlar banliyö (altkent) (1) olarak adlandırılır. Kuşkusuz bu tür yerleşim yerlerinin niteliği çeşitlilik gösterir. Sanayi, eğitim ve kimi hizmet sektörleri gibi şehir dışına taşmış diğer yerleşim birimleri de banliyö olarak kabul edilmesine rağmen, banliyö dendiğinde genellikle konut yerleşmeleri akla gelir.

Banliyö yerleşmelerinin ortaya çıkması, Kuzey Amerika ve Batı Avrupa'da geçen yüzyılın sonlarında başlamıştır ve İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde yoğunlaşmıştır. Sanayileşme ve kapitalistleşme sonucu kentlerin nüfusunun artması, kentin yoğun gürültüsü ve kirliliği, önce varlıklı sınıfları kentin dışına uzaklaşmasını ve kendilerine kentin dışında yeni yaşam alanları kurmalarını sağladı. Daha sonra da yoksullar hariç, toplumun diğer kesimleri kent dışına yerleşmeye başladı. Nüfusun kentin uç noktalarına doğru göçü yalnızca konut alanlarının değil, aynı zamanda sanayi ve kimi hizmet sektörlerinin de kent dışına taşınarak, metropoliten alan içinde yayılmasına olanak sağlamıştır. Bu haliyle, banliyölere göç ve yerleşme, Castells'in (1977: 384) de vurguladığı gibi, rastlantısal değil, seçici bir nitelik taşır. Kuşkusuz çağdaş teknolojinin getirdiği ulaşım ve iletişim olanakları banliyöleşme sürecini kolaylaştırmıştır. Banliyölere ulaşımın sağlanmasında, Amerika'da özel arabaların, Batı Avrupa'da hem özel araba hem de toplu taşımacılığın, Doğu Avrupa'da ise toplu taşımacılığın öncelikli rolünü vurgulamamız gerekiyor.

Banliyöler hem yeni bir fiziksel çevreyi hem de bir yaşam biçimini simgelemiştir. Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'da özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası hızlanan banliyölere göç ve yeni banliyölerin oluşumu, bir anlamda banliyö yaşam biçimiyle "refah toplumu" anlayışını özdeşleştirmiştir. 1970'lerden sonra ise, varlıklı sınıfın özellikle genç kesimleri yeniden kent merkezine yakın mahallelere yerleşmeye yönelmiştir (2). Sanayileşme ve kapitalist kentleşme sürecine geç giren Türkiye'de ise durum biraz farklıdır. Hızlı kentleşmeyle birlikte gecekondulaşmayı yaşayan ülkemizde, Batı'dakine benzer anlamda banliyöleşme süreci, bir olgu olarak 1970'ler sonrasında gözlenmekte ve bütün hızıyla devam etmektedir. Türkiye'de büyük kentlerin periferisinde önemli değişimler yaşanmaktadır. Kentler artık modern teknolojinin, ulaşım ve iletişim olanaklarının izin verdiği ölçüde saçaklara, uç noktalara doğru yayılmaktadır. Bu yayılma içinde konut alanlarının, özellikle toplu konut projelerinin oranı da giderek artmaktadır. Bu gelişmelerden hareketle,

* Ankara Üniversitesi Sosyoloji Bölümü

Ankara'da son 15 yıl içinde gelişen iki toplu konut banliyösü üzerinde alan araştırması yapılmıştır.

Bu bildiri Ankara'nın iki farklı konut banliyösünde yaşayanlar üzerinde yapılan bir alan araştırmasının bulgularından yola çıkarak, banliyöleşme süreci sonucu ortaya çıkan banliyö ve kent sosyal yapısına ilişkin bir değerlendirmeye gidilecektir. Bildirinin başlıca amaçları: (a) banliyö yerleşmelerinin hangi süreçler sonucu geliştiğini; (b) şehrin hangi sosyo-ekonomik semtlerinden ve hangi amaçla yerleşildiğini; (c) banliyöde sosyal ilişkileri; ve (d) banliyöye yerleşenlerin içinde yaşadıkları fiziksel ve sosyal çevreyi nasıl algıladıklarını açıklamaya çalışmaktır.

Bildiri önce banliyöleşme sürecine ilişkin kavramsal ön bilgi vereceğim, sonra Ankara'da iki toplu konut banliyö yerleşmesinden elde edilen bulguları aktaracak ve bu bulguları tartışmaya ve değerlendirmeye çalışacağım.

Kuramsal Tartışma ve Katkıları

Banliyöleşme konusundaki araştırmalara ve kuramsal tartışmalara baktığımızda, Marksgil, Webergil ve Feminist olmak üzere başat üç yaklaşım dikkati çeker. Banliyöleşme sürecinde belli yapılaşmaları ön plana çıkararak, bir yorum getirmeye çalışan bu yaklaşımları kısaca özetlersek (Savage ve Warde, 1993: 77-79): Marksgil yaklaşımlar, banliyöleşme süreci ile devletin uyguladığı politikalar, ekonomi ve sermaye birikimi arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışırlar. Banliyölerin gelişmesi sermaye hareketlerine ve ekonomiye bir canlılık getirir. Banliyölerde altyapı ve konuta yapılan yatırım, aşırı sermaye birikiminden kaynaklanan sorunlara çözüm getirmiştir. Sözcüleşme, İkinci Dünya Savaşı sonrası Batı'da gözlenen banliyölere kitle akını ve banliyöleşme aynı zamanda ekonomik büyüme ve refah dönemidir. Bu yaklaşım çerçevesinde, gelişen yaşam tarzının kapitalist üretim biçimiyle nasıl eklemleştirdiği de gösterilmeye çalışılmıştır. Banliyöleşme bir yanda orta sınıf kimliği ve dayanışmasını artırırken, bir yanda da emekçi sınıf içinde ayrımlar yaratmıştır. Lefebvre'ye (1996: 77) göre, banliyö yaşam tarzıyla birlikte, "üretim için sosyal bilinç, gündelik yaşam ve tüketim üzerinde yoğunlaşmaya" başlamıştır. Banliyölerde oturan işçi sınıfının kentten soyutlanması, katılım duygusunu köreltmıştır.

Webergil yaklaşımlar, kuramsal öncülleri hariç bu ekonomik faktörlerin çoğuna katılmakla birlikte, konut alanlarının kurulmasında "piyasa"yı ön plana alırlar. Yeni konut alanları benzer yaşam çevrimi (life-cycle) aşamasında olan benzer gelir gruplarına ait insanlar tarafından tutulur. Bu çerçevede banliyöler, genellikle ev sahipliğinin, tek aile müstakil evlerinin yaygın olduğu oturma alanlarıdır. Ayrıca, banliyöler orta sınıfa özgü çekirdek aile ve belli bir yaşam biçimiyle özdeşleşmiştir. Bununla birlikte, aşağıda daha ayrıntıda vurgulandığı gibi, nasıl tek bir kentsel yaşam biçiminden söz edilemeyecekse, tek bir banliyö yaşam biçiminden de söz edilemez.

Feminist yaklaşımlar ise daha farklı değerlendirmeler sergilerler. Kuşkusuz daha önceki araştırmalarda ihmal edilen kadının konumu, feministlerce odak noktası olarak ele alınır. Bu yaklaşıma göre, banliyöleşme, banliyölere göç eden ailelerde, farklı sınıflara mensup kadınlarda bile, kadının kamusal hayata katılımında bir sınırlamayı, ev işlerine ve ev yaşamına daha

fazla zaman ayırmayı getirmiştir (3). İzole edilmiş bir banliyöde, kadının konumunda imrenilecek bir yanın olmadığı vurgulanmaktadır.

Batı'da banliyöleşme süreciyle banliyölerin giderek gelişmesi, banliyö yaşantısını bir yaşam biçimi haline getirmiştir. Bu durum araştırmacıları, bu yerleşmelerin kent merkeziyle karşılaştırılmasına yönelik araştırmalara yöneltmiştir. Nüfusun sosyal, kültürel ve ekonomik nitelikleri üzerinde yoğunlaşan bu karşılaştırmalı araştırmalar sonucu, banliyölere ilişkin ayırıcı genellemelere varılmıştır. Bu araştırmalardan biri H. J. Gans'a (1995) aittir. Gans, L. Wirth'ün kentsel yaşama ilişkin, bugün klasik kabul edilen "Urbanism as a way of life" (1938; Bir yaşam biçimi olarak kentlilik) başlıklı makalesini değerlendirerek, banliyölere ilişkin yaşam biçiminden söz edilip edilemeyeceğini sorgular.

L. Wirth (1995), kentin sosyolojik tanımını, "görece büyük, yoğun ve toplumsal olarak heterojen bireylerin kalıcı yerleşmesi" biçiminde vermiştir. Kentsel yaşam biçiminin ana hatları bu tanımdan yola çıkarak ortaya koymuştur. Ona göre, nüfus büyüklüğü, yoğunluk ve heterojenlik, birincil grup ilişkilerinin yerini ikincil ilişkilere bıraktığı bir toplumsal yapı ortaya çıkarır. Kentte yaşayanlar örgütlenmiş korporasyonlarda, derneklerde, kamusal kurumlarda ve kitle iletişim araçlarında birbirleriyle ilişkiye girerler. Diğer bir deyişle, kentsel yapıyı oluşturan ilişkilerin dokusu, kişisel olmayan, ayrılmış, yüzeysel, geçici ve çıkarıcı ilişkilerle özdeşleştiriliyor. Bu etkileşim kalıpları, kırsal ve sanayi öncesi toplumlara özgü bütünleşmiş yaşam biçimlerinin ve birincil grup ilişkilerinin karşıtıdır.

Gans'a göre, 1938 yılında Wirth tarafından formüle edilen bu önermeler günümüz kentleri için geçerliliklerini yitirmişlerdir. Banliyö türü yerleşmelerin önemli varlığı ve Amerikan kentlerine ilişkin diğer değişimler Wirth'ün önermelerinin yeniden gözden geçirilmesi gereğini ortaya koymaktadır. Wirth'ün önermeleri gözden geçirildiğinde, onun "kentsel yaşam biçimi" kavramının kentin merkezi bölgelerinde oturanlara ilişkin olduğu görülür. Ona göre, banliyöleri de kapsayan, metropoliten alan içindeki geri kalan kent sakinleri, birincil ilişkilerin de görüldüğü değişik bir yaşam biçimi sergilerler. Kent merkezinde oturanlar genellikle, kozmopolitler, bekarlar, çocuksuz aileler, etnik köylüler, yoksullar ve düşkünlerden oluşmaktadır. (Gans, daha sonraki yazısında "gentrification" sonucu kent merkezine yerleşen yuppileri de bu gruplara katar (Gans, s.190).) Bunların dışındaki kentli nüfus artık barınma mekanı olarak banliyöleri seçmişlerdir. Kentin konut alanları ile karşılaştırıldığında, banliyö konut alanlarının ayırdedici özellikleri şöyle sıralanabilir:

- Banliyöler "yatakhane kentler" (4) konumuna yönelmektedirler;
- Kentin merkezi mekanlarının sağladığı iş ve eğlence olanaklarından yoksundurlar;
- Kenttekilerden daha yeni ve modern konut alanlarına sahiptirler ve öncelikle otomobille ulaşımına göre düzenlenmişlerdir;
- Konutlar çekirdek aile yapısına göre düzenlenmişlerdir, bu nedenle nüfus daha az yoğunudur;
- Nüfus daha homojen bir yapıya sahiptir;

- Nüfusun demografik niteliği de farklıdır: Daha genç nüfusu barındırır, evli olanların oranı fazladır, daha yüksek gelire sahiptirler ve genellikle beyaz-yakalı işlerde çalışırlar (Gans, 106).

Gans'in daha sonra gözden geçirdiği Amerikan kentleşmesi ve banliyöleşmesine ilişkin saptamalarını dikkate aldığımızda şu yeni sonuçlara varabiliriz:

- Ekonomik değişimler kentlerin demografik yapısında önemli değişimlere neden olabilir. Bu nüfus hareketleri, banliyölerden kent merkezlerine, kent merkezinden banliyölere yeniden yeniden yönelebilir. Kent sürekli bir dinamizm içinde olduğundan şimdiden ne olabileceğini kestirebilmek zordur. Banliyöler de çok yoğun nüfusa sahne olabilir.

- Banliyö yaşam biçiminden kaynaklanan kimi sorunlar, 1970'li yıllarda "gentrification" diye adlandırılan, özellikle genç varlıklı kesimlerin yeniden şehrin içinde yaşamaya yönelen yeni bir sürece de yol açtı. Ancak, 1990'lı yıllarda görüldü ki daha önce "gentrification" sonucu şehir içindeki bölgelere yerleşmiş olan genç kesimin evliliği ve çocukların bakımı, ve bu sınıfın çalıştığı hizmet sektörünün genişlemeyi sürdürememesi sözkonusu olduğunda, bunlar yeniden banliyölere döndüler.

- Süreç içinde banliyölerin de dönüşüme uğradığı gözlenmiştir. Başta sanayi olmak üzere kimi iş alanlarının da şehir dışına yönelmesiyle banliyölerde oturanların önemli bir kısmı çalışmak için şehir içine gelmemekte, belki sanatsal ve kültürel faaliyetlerden yararlanmak için şehir içine uğramaktadırlar.

- Tek bir banliyö yaşamından söz etmek yerine, çeşitli banliyölerin kendi aralarındaki farklılıklardan kaynaklanan çeşitli banliyö yaşam tarzlarından söz edilebilir.

- Fiziksel-sosyal çevrenin yoksullaşması (slumlaşma) yalnız şehrin merkezi yerlerinde değil, banliyölerde de gözlenebilir (Gans, 188-190).

Burada sözkonusu edilen süreçlerin diğer ülkelerde de aynen gerçekleştiği ya da gerçekleşeceği iddia edilemez. Banliyölerin gelişmesi ve biçimlenmesi ülkeden ülkeye dönemden döneme değişebilir. Azgelişmiş ve kırdan kente göç sürecini tamamlamamış ülkelerde, kentlerin büyümesi ve banliyöleşme farklı düzeyde seyretmiştir diyebiliriz. Kıray'a göre (1982: 432, 435), bu ülkelerde kırdan kente hızlı göç, kente yerleşen nüfusun kent merkezine yakın değil, kentin saçaklarına yerleşmesine yol açmıştır: Azgelişmiş ülkelerde sanayi dinamikleri yanında tarımsal yapıdaki dönüşümlerin de kentleşme, dolayısıyla banliyöleşme üzerinde etkisi vardır. Toplumsal yapıdaki dönüşümle birlikte, topraktan kopma ve kente göç, yalnızca kentin çevresindeki konut alanlarını değil, metropoliten bölge içindeki bütün yerleşmeleri etkiler. Diğer bir deyişle, bir yanda büyüyen sanayinin kent dışına çıkması, diğer yanda hızla topraktan kopan nüfusun kent merkezindeki yetersiz konut stoku nedeniyle kentin kenarlarına yerleşmesi ve yayılması, gecekondu bölgeleri oluşturması azgelişmiş ülkelere özgü metropoliten alan ve banliyölerin oluşmasına yol açar. Bu anlamda, kentin sınırlarında kurulan gecekondu alanları, azgelişmiş ülkelere özgü banliyölerdir ve kırdan kopan nüfusla beslenir.

Azgelişmiş ülkelerdeki banliyöleşme sürecine ilişkin bu süreçler bu ülkeler arasında az çok farklılık gösterebilir.

Türkiye Örneği

Türkiye'de banliyö oluşumları açısından geçmişe baktığımızda, geçen yüzyılın sonlarında demiryolu ulaşımının gelişmesiyle, İzmir ve İstanbul'un çevrelerinde, varlıklı kesimlere ait modern anlamda banliyölerin kurulduğuna tanık oluyoruz (Bilgin, 1994:92; Kıray, 1972:46-48; Tekeli, 1994:43). M. Kıray'ın İzmir'i incelediği *Örgütlemeyen Kent* (1972) adlı kitabında saptadığı gibi, 19. yüzyılın sonlarında, ticaretin yoğun olarak geliştiği İzmir'de, kentin üst sosyo-ekonomik gruplarının şehir dışına yönelerek yerleşme niteliğinde bir banliyö kurduklarını görüyoruz. Avrupa'daki malikanelere benzer evlerin yer aldığı, tüccarlar, banka ve yabancı firmaların müdürleri vb. gibi varlıklı sınıfa mensup ailelerin oturduğu bu banliyö, İzmir'i çevreleyen tepelerin arkasında, Kemer deresinin vadisinde yeşillikler içinde, izole edilmiş bir çevre içinde yer alıyor ve ulaşım trenle sağlanıyordu. Benzer bir şekilde, İstanbul'un Anadolu yakasında, demiryolu bağlantısı kurulduktan sonra, orta-üst tabakaların yerleştiği Kızıltoprak, Göztepe, Erenköy, Bostancı gibi banliyöler oluşmuştur.

Bugünkü Türkiye'de ise banliyöleşme süreçlerine ilişkin tek bir yönelim yerine çeşitli süreçlerin yanyana yaşandığı çoklu yönelimler gözlenebilir. Bunların en göze çarpanlarından biri gecekondulaşma, yani Türkiye'nin az gelişmiş ülkelere özgü yanıdır. Bir diğeri ise uydu kentler (toplu konut projeleri) anlamında banliyöleşmedir ki Türkiye'nin gelişmiş ülkelere özgü yanını ifade eder. Türkiye'nin 1950'ler sonrasında hızlı bir kentleşme süreci yaşadığını biliyoruz. Bu yıllardan itibaren kırdan kente göç yoluyla kentlerin nüfusu hızla artmaya başlamıştır. Kırdan kente göç edenler kentin içindeki konut stokunun yetersiz olması nedeniyle kentin kenarlarına yerleşerek gecekondu bölgeleri oluşturmuşlardır.

Ancak, gecekondu mekanlarının da yer aldığı kentin periferisini ve diğer kentsel süreçleri durağan değil, dinamik görmek gerekir. Süreç içinde, metropoliten alan içindeki kentin periferisi dönüşüme uğramakta, saçaklanmakta ve yeniden biçimlenmektedir. Belli bir dönemden sonra "yağ lekesi" genişlemeyi ve büyümeyi terkeden kentsel biçimlenme, genellikle belli koridorlar üzerinde daha fazla yoğunlaşarak "aralıklı" bir yayılmaya yönelmektedir. Konut yerleşmelerini sözkonusu ettiğimizde şu olasılıklar sözkonusu olabilir: (a) Daha önce banliyö niteliğindeki gecekondu yerleşmeleri, kırdan kente göçün devam etmesi nedeniyle banliyö niteliklerini yitirebilir. Kırdan kente göçün devam etmesi, kentin çevresinde yer alan gecekondu yerleşmelerini yeni gecekondu yerleşmelerinin çevrelemesine yol açmakta; böylece, birkaç kuşak gecekondu yerleşmeleri ardarda dizilmektedir. İlk kuşak gecekondu bölgesinin apartman bölgesine dönüşebilme olasılığı yüksektir. Böylece kentin sınırları genişlemekte; ilk gecekondu kent merkezine daha yakın olurken ve kentsel hizmetlerden yararlanma potansiyeli artarken, bu kez son kuşak gecekondu bölgesi banliyö niteliğine dönüşmektedir. (b) Kentlerin kenarlarında, kır nüfusu tarafından beslenen yeni yerleşim bölgelerinin bir kısmı artık klasik gecekondu tanımına sığmaz. Kent merkezine uzak, kentin uç alanlarında, düzensiz, yeterli altyapıdan yoksun, ama modern malzemelerle yapılmış, korunaklı, birkaç kata kadar yükselebilen betonarme binalardan mürekkep yeni yerleşmeler ortaya çıkmıştır ve bunlar da bir tür banliyö olarak nitelendirilebilir. (c) Büyük kentlerin yakınında çok önceden kurulmuş olan

kasaba ve köy benzeri küçük yerleşim yerleri de zamanla dışarıdan ve şehir içinden aldığı göçlerle büyümekte ve ana kente bağımlı banliyö niteliğine bürünebilmektedir. Bu yerleşmelerde yukarıda saydığımız konut yerleşmeleri yanında toplu konut dahil her tür konut çevrelerine rastlanabilmektedir. (d) Düzenli ve planlı toplu konut yerleşmeleri. Türkiye'de toplu konut projeleri de kent çevresine ve yakınlarına yayılarak banliyöler oluşturmuşlardır. Bunlar kamu kuruluşları ve kooperatifler yanında büyük özel şirketlerin de örgütlediği toplu konut projeleridir. Özellikle kooperatifçilik hareketinin konut üretimi alanındaki önemine değinmek gerekir. Türkiye'de kooperatiflerin kent dışında ucuz arsa elde etmesi, banliyö konut yerleşmelerinin üretiminde önemli bir paya sahip olmasına yardımcı olmuştur. (Geray, 1994; Kent-Koop, 1995a; 1995b). Ankara kenti için örnek verirsek: Kent-Koop'un 1970'li yılların sonunda yapımına başladığı Batıkent uydukent projesi bugün önemli bir nüfusu barındıran bir banliyö haline gelmiştir ve nüfus almaya devam etmektedir. 1970'lerin başlarında yapımına başlanan Or-An, 1980'lerde kurulan Me-Sa siteleri ve Eryaman şirketler eliyle gerçekleşen toplu konut projeleridir. Şüphesiz yüksek kar amacı güden bu şirketler konut üretiminde üst gelir gruplarına yönelmektedirler. Kamu kuruluşlarının toplu konut projelerine ise Ankara'da Or-An yolu boyunca uzanan Askeri Konut Sitesi, Milletvekili lojmanları, Devlet Mahallesi ve Gölbaşı'nda TEK lojmanları örnek olarak gösterilebilir (Türel, 1986: 58-9).

Araştırma ve Bulgular

A. Araştırmanın Yapıldığı Toplu Konut Yerleşmeleri

Ankara kentinin çeşitli semtlerinde uygulanan daha geniş bir kentsel araştırmanın parçası olan bu çalışma, yalnızca banliyölere ilişkin bulguları kapsamaktadır. Ankara'da toplu konut sitelerinden oluşan iki banliyö yerleşim yeri seçilmiştir. Birincisi daha çok işçi ve emekçilerin, dolayısıyla orta-alt gelir gruplarının yoğun olarak yaşadıkları, İstanbul yolu üzerinde Batıkent, ikincisi ise Ankara'ya göre orta-üst gelir gruplarının yaşadığı Eskişehir yolu üzerinde kümelenmiş yerleşmelerden oluşan Çayyolu. Örneklem yoluyla, Batıkent'te 57, Çayyolu'nda ise 55 yetişkin kişiyle doğrudan görüşme yapılmıştır. Görüşülen kişiler hem erkek hem de kadınları kapsamaktadır. Veriler 1996 yılının Mayıs-Temmuz ayları arasında doğrudan görüşme yoluyla toplanmıştır. Soru kağıdında hem haneye hem de bireye yönelik soruları vardır.

Örneklemin seçildiği her iki banliyö de yaklaşık aynı dönemde, 1980 sonrasında kurulmuşlar, göç almışlar ve hala göç almaya devam etmektedirler.

A. Batıkent: Ankara şehir merkezine yaklaşık 13 km. uzaklıkta, İstanbul yolu üzerinde yer alan Batıkent, küçük kooperatiflerin biraraya gelmesiyle oluşan Kent-Koop'un 1970'li yıllarda başlattığı girişimle kurulmuştur. Modern anlamda planlı bir uydu kent olarak tasarlanan projenin en önemli amacı, mevcut konut piyasasında ev sahibi olamamış, işçi, memur, küçük üretici vb. gibi orta-alt sınıfa mensup kesimlerin ev sahibi olmalarını sağlamak. Bu amaçla 250 bin kişinin barınabileceği 50 bin konutluk bir yerleşim içinde, bir uydu kentin ihtiyaçlarını karşılayacak, idari, eğitim, sağlık, kültür, alışveriş/ ticaret, eğlence

ve rekreasyon alanları yanında yeşil alanlara da yer veriliyor. Konut alanları bağımsız (iki ya da üç katlı) ve çokkatlı konutlardan oluşuyor.

1979 yılında inşaatına başlanan Batikent'e ilk toplu yerleşim 1983 yılında gerçekleşmiş. Bu yıldan sonra inşaatı biten konutlara yerleşim devam etmiş ve 1996 yılında yaklaşık 45 bin konutun inşaatının bittiği ve 220 bin kişinin yerleştiği belirtilmektedir (Kent-Koop, 1995a; 1996). Örneklem seçimi çokkatlı sitelerden yapılmış olup Batikent'in, orta-üst gelir grubuna ait bağımsız (iki, üç katlı) yapılardan oluşan siteler örneklem dışında tutulmuştur.

B. Çayyolu: İkinci örneklem grubumuz ise Eskişehir yolu üzerinde, şehir içine 15-23 km arasında değişen uzaklıkta çeşitli yerleşim demetlerinden oluşuyor. Bunlar, 1980 sonrasında büyük şirketler ve kooperatiflerin inşa ettikleri, toplu konut projeleri sonucu oluşan yerleşmelerdir. Bu yerleşmelere özellikle 1980'lerin sonlarından itibaren şehir içinden göç başlamıştır. İnşaatlar ve yerleşim devam etmektedir. Örneklem seçimi Çayyolu olarak adlandırılan bu bölge içinde serpilmiş halde kurulan Ümitköy, Kuru Sitesi, Konutkent ve görece bu yerleşmelerden ayrı Bilkent Konutları diye adlandırılan yerleşim demetlerindeki kimi sitelerden yapılmıştır. Çayyolu gelir düzeyi bakımından genellikle orta ve orta-üst gelir seviyesine sahip ailelerin oturdukları çevre olup, Batikent'e göre çevre kalitesi daha yüksektir. Bu yerleşmeler içinde, kimi üst gelir gruplarına ait sitelerde yaşayanlar, konut çevresinin ve sağlanan hizmetlerin kalitesini yükseltmek için özel şirketleri de devreye sokmuşlardır. Yerel hizmetlerin bir kısmını özel bir şirket üstlenmekte (sözgelişi temizlik, güvenlik v.b. gibi), karşılığında hanelerden aidat almaktadır.

B. Banliyölerin Oluşumu

Bu kısımda, Batikent ve Çayyolu'nda yaşayanlara ilişkin olarak, bu semtlere yerleşim sürecinde etkin olan etmenleri ve bu süreci anlamamıza yardımcı olacak bulgulara yer verilecektir.

Niçin Banliyöye Yerleştiler?: Çayyolu'nda oturanların %64'ü sakin ve huzurlu olduğu için, %17'si de olanakları daha fazla olduğu için, %8'i ise işyerine yakın olduğu için burayı tercih etmiştir. Batikent'lilerin ise %74'ü öncelikle bir eve sahip olmak için kooperatif aracılığıyla buraya yerleşmişlerdir. %6'sı ise işyerine yakın olduğu için Batikent'i tercih etmiştir.

Daha Önce Hangi Semtlerde Oturuyorlardı?: Geldikleri semt ve mahallelerin temsil ettikleri gelir grupları açısından baktığımızda her iki yerleşim yeri arasında fark vardır. Çayyolu'na göç edenler çoğunlukla orta ve orta-üst geliri temsil eden semtlerden gelmelerine karşın Batikent'liler orta-alt geliri temsil eden semtlerden buraya yerleşmişlerdir. Çayyolu sakinlerinin %66'sı daha önce şehir içindeki üst gelir grubuna ait semtlerden (Çankaya, Kavaklıdere, GOP, Bahçelievler), %20'u orta gelirli semtlerden (Dikmen, Cebeci, Yeni Mahalle, Etilik, vb), %6'sı başka bir banliyöden, %8'i ise şehir dışından buraya göç ettiklerini beyan etmişlerdir.

Batikent'te oturanların %51'i orta-alt ve orta gelir grubunu temsil eden semtlerden (Keçiören, Incirli, Etilik, Hasköy, Siteler, Yeni Mahalle, Saime Kadın= %30; Kurtuluş, Dikmen, Cebeci, Aydınlikevler, Eryaman= %23) buraya göç etmişlerdir. %30'u gecekondular, diğerleri de şehir dışından buraya yerleşmişlerdir.

Daha Önce Ne Tür Konutta Oturuyorlardı?: Çayyolu'nda oturanların hemen hemen hepsi daha önceki semtlerinde apartman tipi konutlarda oturuyorlardı. Batıkent'lilerin ise %55'i apartman tipi konutlarda, %30'u gecekonduda, %15'i de doğrudan şehir dışından (köy, kasaba, şehir) göç ederek buraya yerleşmiş.

Akrabalara Yakın Yerleşme Var mı?: Aynı semt içinde akraba olup olmadığı açısından baktığımızda, Batıkent ve Çayyolu arasında anlamlı bir farkın olduğu göze çarpmaktadır. Batıkent'te oturanların %70'i, Çayyolu sakinlerinin ise %15'i aynı semtte akrabaları olduklarını söylüyorlar. Batıkent'te akrabası olanların %75'i haftada en az bir kere akrabalarıyla görüştüğünü belirtmiştir. Bu bulgular Batıkent'te, semt içinde serpilmiş olsa bile, akraba yanı yerleşmenin ya da kümelenmenin ve akrabalar arası ilişkilerin yaygın olduğu söylenebilir. Batıkent'te akraba yanı yerleşmeye dikkate değer rastlanmasının nedeni, kooperatif örgütleri aracılığıyla yerleşmede aranabilir. Kooperatif örgütleri kurulurken ve genişlerken, insanlar kendi buldukları örgütlere kendi yakınlarını ve benzerlerini katmaya özen göstermektedirler. Bu benzerlik kuşkusuz benzer işlerde çalışma olsa (örneğin aynı sendikaya, işkoluna, işyerine bağlı olanların siteleri) bile, özellikle kır ve kasaba kökenlilerde akraba ya da sınırlı da olsa aynı dinsel cemaate (örneğin aleviler) ait olanlar aynı sitede yoğunlaşabilmekteler (5).

C. Sosyal Karakteristikler

Bu kısımda banliyö sakinlerinin kendilerine ve ailelerine ilişkin kimi demografik verilere yer verilecektir.

Konut Sahipliği: Konut sahipliği açısından baktığımızda, her iki yerleşim yerinde mülk sahipliğinin yüksek, kiracılık oranının düşük olduğunu görüyoruz. Batıkent'tekilerin %88'i, Çayyolu'ndakilerin %80'i oturdukları konutun sahibi olduklarını ifade etmişlerdir. Batıkent'te görüştüğümüz bir site sakini, bir dönem Batıkent'te kiracılık oranının yüksek olduğunu, çünkü başlarda Batıkent'te altyapı, ulaşım ve hizmetlerin yetersiz olması nedeniyle, ailelerin taşınmaktan ziyade evlerini kiraya vermeyi tercih ettiklerini, son zamanlarda ise bu yetersizliklerin büyük ölçüde giderilmiş olması ve Batıkent'e uzanacak metro projesine başlanmış olması nedeniyle ev sahibi ailelerin evlerine yerleşmeye yöneldiğini anlatmıştır.

Konut Büyüklüğü: Batıkent'te standart olarak 80 m2 civarında konutlar yaygın iken (bağımsız konutlarda daha yüksek), Çayyolu'ndaki konutların çoğunluğunun 120 m2'den daha geniş olduğu saptandı.

Aile Büyüklüğü: Batıkent'te ortalama aile büyüklüğü 4.0 iken, bu oran Çayyolu'nda 3.3'tür. Her iki yerleşim yerinde de gerek Türkiye ortalamasına göre gerekse Ankara kent ortalamasına göre ortalama aile büyüklüğü düşüktür.

Gelir Durumu: Gelir durumu bakımından Batıkent ve Çayyolu arasında fark vardır. Çayyolu'nda oturanların %60'ının hane geliri 100 milyon TL'nin üzerinde iken Batıkent'lilerin %75'inin geliri 30 milyon TL'nin altında, %25'inin geliri ise 30 milyon TL'nin üzerindedir.

Özel Araba Sahipliği: Batıkent'te özel otomobil sahip ailelerin oranı %40 olmasına karşılık, Çayyolu'nda bu oran %94'tür. Batıkent'te, gelir grubu açısından baktığımızda otomobil sahipliği oranının yüksek olmasının nedeni, Batıkent gibi şehir merkezine uzak yerde oturma faktörünü de hesaba katarak, kooperatif yoluyla konut sahibi olduktan sonra ailelerin tasarruflarını özel araba alımına yönlentmeleri olabilir.

Eğitim Durumu: Her iki yerleşme yeri arasında fark vardır. Çayyolu'nda oturanların %80'i yüksek eğitimden geçmiş olmasına karşın Batıkent'lilerin %84'ü ilkökul ile lise arasında, %12'si ise üniversite eğitimi almışlardır.

Çalışma Durumu: Her iki yerleşme yeri arasında fark vardır. Batıkent'te oturanlar daha çok dar gelirli ücretlilerdir. Örneklem alınan ev kadınlarını ve çalışmayanları dışta bırakırsak Batıkent'lilerin %94'ü sınırlı ücret gelirine sahip işçi, memur ve diğer büro çalışanlarından oluşmaktadır. Diğerleri ise profesyonel ücretli ve küçük iş sahiplerinden oluşmaktadır. Çayyolu sakinlerinin ise, %51'i kamu ya da özel sektörde, yüksek ücretli profesyonel işlerde çalışanlar, %24'ü kendi adına, bürosu olan profesyonel serbest işler yapanlar (ör. avukatlık, mimarlık, doktorluk bürosu/işyeri gibi), %16'sı yarı-vasıflı (profesyonel olmayan) ücretliler ve geriye kalanlar (%9) da ticaret erbabı ve girişimcilerdir. Kadınlar açısından baktığımızda, Çayyolu'nda çalışan kadın oranının Batıkent'e göre çok yüksek olduğunu görüyoruz. Batıkent'te görüşmede bulunulan kadınların %30'u, Çayyolu'nda ise bu oranın iki katı kadar ve Ankara'nın örneklem içindeki diğer semtlerine göre en yüksek oran olarak gözükmektedir. Batıkent'te çalışan kadınlar daha çok hizmet sektöründe (yarı-vasıflı) ücretli konumunda iken, Çayyolu'ndakilerin %36'sı özel ve kamu sektöründe profesyonel işlerde, %18'i özel bürosu olan uzmanlık gerektiren serbest profesyonel işlerde, diğerleri ise hizmet sektöründe profesyonel olmayan yarı-vasıflı çalışmaktadır.

Doğum Yeri: Her iki yerleşme arasında doğum yerleri açısından fark vardır. Çayyolu'nda oturanların %67'si büyük şehir, %25'i küçük şehir kökenli; Batıkent'lilerin ise %33'ü köy, %33'ü de kasaba kökenlidir.

D. Site ve Komşuluk İlişkileri

Bu kısımda banliyölerdeki site sakinlerinin, oturdukları konut çevresi içinde diğer insanlarla olan ilişkileri ele alınacaktır. Toplu konut yerleşmelerinde, "site" genellikle komşuluk birimi olarak planlanmaktadır. Böylece, idari olarak "mahalle" kavramı varlığını korusa bile, site herşeyden öte, şehir içindeki apartman semtlerine göre seyrek konut mekanlarını ve nüfus yoğunluğunu ifade eden, geleneksel "mahalle" kavramının ötesinde "modern"i çağrıştıran havasıyla, hatta insanların kimlik attettikleri küçük bir yerleşme birimi.

Semt/Site İçinde Kendilerine En Yakın Kimse Kim?: Bu açıdan her iki yerleşme arasında fark var. Çayyolu'ndakilerin yarısı kendilerine kimseyi yakın görmüyor, ancak %30'u komşularını kendilerine yakın görüyor. Batıkent'lilerin ise %37'si akrabalarını, %36'sı komşularını, %14'ü ise hiç kimseyi kendilerine yakın görüyorlar.

Komşularla İlişkiler: Komşuluk kavramı ve komşularla ilişkiler açısından her iki yerleşme arasında fark var. Bulgular göstermektedir ki Çayyolu'nda oturanların %67'sinin, Batıkent'tekilerin %45'inin komşularla ilişkisi selamlaşma ve sınırlı konuda ayaküstü konuşmanın ötesine geçmemektedir. Ev ziyaretleri yapanların oranı Çayyolu'nda %13, Batıkent'te %34'tür. Ayrıca Batıkent'lilerin %21'i, Çayyolu'ndakilerin %20'si komşularla dayanışma içinde olduklarını bildirmişlerdir. Burada "dayanışma" kavramını açıklamakta yarar var. Ayata'nın (1989; 1996:76) da vurguladığı gibi dayanışma ya da yardımlaşma kavramı, toplumun değişik kesimleri tarafından farklı anlama gelebiliyor. Toplumun bir kesimi için dayanışma, zor günlerde ekonomik yardımlaşma anlamına gelebilirken, bir kesimi için de, manevi bir doyum, diğer bir deyişle, zor günlerde manevi olarak yanında olma anlamına gelebilmektedir. Daha ayrıntıda elde ettiğimiz açık uçlu sorulara verilen cevaplar bir ipucu vermektedir. Komşularla dayanışma içinde bulduklarını söyleyen kesim arasında, "komşularla aranızda ne tür dayanışma var?" sorusuna verilen cevap Batıkent'te dayanışmayı maddi-manevi destek biçiminde yorumlarken, Çayyolu'nda manevi destek ön plandadır. Ayrıca, olguya cinsler açısından baktığımızda, komşuluk ilişkisine yaklaşımda kadın ve erkek arasında önemli bir fark olduğu gözleniyor. Toplumumuzda geleneksel olarak komşuluk ilişkilerinde kadınların ön planda bir konumu vardır ve çoğu kez bu ilişkiler kadınlar tarafından başlatılır ve beslenir. Batıkent'te komşuluk ilişkisinin bütünü açısından anlamlı bir farklılık olmamakla birlikte, kadınların dayanışma ilişkili komşulukta daha fazla yer aldıkları söylenebilir. Çayyolu'nda kadınların komşularla ilişkisinin erkeklerden daha fazla olduğu gözleniyor.

Komşularla görüşme sıklığı, bu saptamaları destekler nitelikte gözükmemektedir. Batıkent'te oturanlar komşularla daha sık görüşürken, Çayyolu'ndakiler daha az görüşmektedirler. Bulgulara baktığımızda her iki yerleşmede de kadınların komşularıyla ilişkileri daha sık ve yoğun olmaktadır.

Komşuluk ilişkileri konusunda son bir saptama daha yapalım. Komşular arasında doğum, ölüm gibi olayların farkında olmanın ve bu olaylarla ilgili seremonilere katılmanın da geleneksel olarak komşuluk ilişkilerinde önemli rolü vardır. Batıkent'tekilerin %81'i, Çayyolu'ndakilerin ise %44'ü komşular arasında doğum, ölüm gibi olaylardan haberdar olduklarını söylemişlerdir. Bu açıdan da her iki semtte, kadınların erkeklere göre daha duyarlı ve katılımlı oldukları söylenebilir. Mesa Koru Sitesi'nde apartman yöneticiliği yapan bir hanımın söyleşimiz sırasında verdiği yanıt ilginçti. Kendisi yönetici olmasına karşın, apartman sakinlerinden birinin ölümünden ancak cenaze kaldırıldıktan sonra haberdar olduğunu ve cenazenin kaldırılmasından sonra kendi girişimiyle, az sayıda katılımcı kişiyle küçük bir tören düzenlediklerini yakınlıkla anlatmıştır.

Dini Bayramlarda Ne Yapıyorlar?: Her iki semt arasında fark var. Son birkaç yıl içinde, Batıkent'tekilerin %80'i Ankara'da bayramlarını geçirirken, %15'i Ankara dışındaki akrabalarının yanına gitmiş. Çayyolu'ndakilerin yalnızca %41'i Ankara'da bayramlarını geçirirken, % 30'u Ankara dışında otel, pansiyon gibi dinlenme yerlerinde, %18'i de kendi yazlıklarında geçirmiştir.

Yıllık İzinlerinde Ne Yapıyorlar?: Yıllık izinlerini geçirme bakımından her iki semt arasında fark var. Batıkent'lilerin %73'ü, Çayyolu sakinlerinin %37'si yıllık izinlerini Ankara'da geçiriyor. Ankara dışında akrabalar yanında ya da memlekette tatil iznini geçirme oranı Batıkent'liler için %18 iken, Çayyolu'nda bu

oran oldukça düşük. Ayrıca, Çayyolu sakinlerinin %48'i tatillerini ya kendi yazlıklarında ya da otel, pansiyon gibi yerlerde geçirirken, Batıkent'te de bu oran çok düşük düzeyde. Bu bulgulardan anlaşılıyor ki, yıllık izinlerde Çayyolu sakinleri arasında, kent orta sınıfına özgü "modern" anlamda tatil geçirme yaygın iken, Batıkent sakinleri arasında daha "geleneksel" tatil geçirme yaygın. Bu aynı zamanda, dini bayramlara da yansıyor. Tabii, tatil yapma aynı zamanda bir tüketim kalıbı olduğu için, bu eğilimleri yorumlarken Batıkent'te oturanların sınırlı hane bütçelerini de dikkate almak gerekir.

E. Fiziksel ve Sosyal Çevre

Bu kısımda içinde yaşanan fiziksel ve sosyal çevrenin, araştırmacı tarafından değil, banliyö sakinlerince nasıl algılandığı ve görüldüğü ele alınacaktır.

Fiziksel Çevre: Bir konut alanında fiziksel çevrenin kalitesi, burada yaşayan insanların sosyo-ekonomik durumlarını da yansıtır. Araştırmada, konut çevrelerinin, çevre kalitesinin temel göstergeleri sayılan, ulaşım, altyapı, gürültü, çevre kirliliği ve yeşil alan bakımından nasıl görüldüğü banliyö sakinlerine soruldu. Bu ölçütlerin tümünü sözkonusu ettiğimizde iki yerleşim yeri arasında fark olduğunu görüyoruz. Çayyolu'nda oturanlara göre, altyapı, çevre kirliliği, yeşil alan ve gürültü yönünden bir sorun görülüyor. Ulaşım da küçük bir kesim hariç sorun değil. Otomobil oranının fazla olması ve Eskişehir yolunun sınırlı zamanlar hariç Batıkent yoluna göre fazla tıkanıklık göstermemesi bu bulguyu destekleyici örneklerdir. Şehir içine uzaklık ise, zaten burada yaşayanların kendi bilinçli seçimleri olmaktadır. Oysa Batıkent'lilerin, çoğunluğunu oluşturmasa da, %42'den %29'a kadar bir oranı, onlar açısından önem sırasıyla ifade edersek, altyapı, ulaşım, gürültü açısından sorunları ya da yetersizlikleri, daha az bir kısmı da çevre kirliliği ve yeşil alan eksikliği yönünden şikayetlerini dile getirmektedirler.

Sosyal Çevre: Yaşadıkları sosyal çevreyi değerlendirirken, Çayyolu sakinlerinin yardımseverlik, hak arama, çevreyi koruma ve saygı gösterme gibi ölçütler açısından, kendi sosyal çevrelerine daha olumlu baktıkları görülmektedir. Diğer bir anlatımla, Çayyolu sakinleri kendi çevrelerindeki insanların yukarıda sıraladığımız değerlere olumlu yönde sahip olduklarını belirtiyorlar. Batıkentliler ise, hak arama ve çevreyi koruma açısından kendi çevrelerine olumsuz yönde bakarlarken, yardımseverlik ve saygı gösterme ölçütleri açısından ortada bir konumda görüyorlar.

Kendilerini Siteye/Semte Karşı Nasıl Hissediyorlar?: Bu açıdan iki yerleşme arasında anlamlı bir fark yok. Batıkent'lilerin %67'si kendilerini semtleriyle özdeş tutarken, bu oran Çayyolu'nda %75.

Oturulan Mahalle ya da Siteden Memnun Kalma: Çayyolu'nda oturanların tamamı, Batıkent'lilerin % 81'i burada oturmaktan memnun olmaktadır. Memnun olmayanların da önemli bir kısmı, ulaşım güçlüğü, komşularla geçinememe gibi nedenler öne sürmüşlerdir. Batıkent'lilerin %30'u, Çayyolu'ndakilerin ise yalnızca %4'ü imkan olsa taşınabileceklerini ifade ettiler.

Mekansal ve Kültürel Farklılığa Karşı Tutumlar. Semtler/mekanlar sınıfsal ve kültürel farklılığın da göstergesidir. "Mahalleler ve semtler arasındaki

eşitsizlik sizce normal midir?" sorusuna Batıkentlilerin %28'i, Çayyolu sakinlerinin de %69'u "evet" cevabını veriyor. Çayyolu sakinlerinin çoğunluğunun mahalleler arasındaki mekansal/sınıfsal eşitsizliği doğal karşıladıkları söylenebilir. Kültürel farklılığın nasıl algılandığını tesbit etmek için de, "Bu şehirde farklı geleneklere ve kültürlere tahammülünüz var mıdır?" sorusu sorulmuştur. Bu soruya yanıt açısından iki semt arasında hiç bir fark bulunamamıştır. Her iki semtin çoğunluğunun (Batıkent için %81, Çayyolu için %80) aynı kentte farklı kültürlerin ve geleneklerin birarada yaşamasını doğal gördüğü söylenebilir.

Sonuç

Ankara'da Batıkent ve Çayyolu konut banliyölerinden topladığımız verilerin sonuçlarını yorumladığımızda ve karşılaştığımızda, Ankara'daki banliyöleşme sürecine ve yaşamına ilişkin kimi ayırmedici özellikler ortaya çıkar.

Banliyöleşme sürecinde tek bir etkenin geçerli olmadığı, bunun ülkemiz ve kentlerin sosyo-ekonomik yapıları çerçevesinde düşünülmesi gerektiği kanısındayım. Türkiye'de hem kırdan kente hem de kentten kente göçün devam ettiğini dikkate aldığımızda, kentlerin nüfusu artmaya ve kentsel alanların sınırı genişlemeye ve kentlerin saçaklarında yeni yerleşmeler kurulmaya devam etmektedir. Banliyöleri ve banliyölerde gelişen yaşam biçimlerini anlamamızda pek çok süreçlere bakmamız gerekebilir. Konut banliyösünün konut piyasası içinde nasıl kurulduğu, kentin hangi sosyo-ekonomik gruplarının yerleştiği gibi soruların cevapları yanında konut yerleşmelerinin fiziksel dokusunun niteliği gibi özellikler de anlamada anahtar rolü üstlenebilir.

Bu çerçeve içinde baktığımızda: Batıkent yerleşimi konutu olmayanların öncelikle konuta sahip olmak için biraraya geldikleri örgütlenme sonucu oluşmuştur. Kent dışında arazi değerlerinin düşük olması nedeniyle, başka ülkelerin tecrübelerinden de yararlanarak böyle bir proje gerçekleştirilmiştir. Çayyolu civarındaki yerleşim demetleri ise, kooperatif konutları da dahil, orta ve orta-üst sosyal kesimlere yönelik, standardı yüksek fiziksel çevreler, ama öncelikle şehrin nüfus yoğunluğu, gürültüsü ve kirliliğinden kaçma kaygısıyla yeni konut mekanı edinme amacı ön plandadır. Burada konut piyasasına girebilmek için gelir düzeyinin yükselmesi gerekiyor. Tabii gelirin yüksek olması aynı zamanda orta-üst tüketim kültürüne aşına olmayı da getirebilmektedir.

Batıkent ve Çayyolu kendi içlerinde benzer sosyo-ekonomik grupların yoğunlaştığı yerleşim yerleridir. Bu genel eğilim, her iki yerleşim yerinde farklılaşan siteler olmadığı anlamına gelmemelidir. Toplu konut yerleşmelerinde, "site"nin daha homojen yerleşme birimi olduğu söylenebilir. Batıkent'teki sitelerin çoğunluğu, kır ve kasaba kökenli olup, daha önce orta-alt ve orta gelir kesimlerine ait apartman ve gecekondu semtlerinde oturmuş, genellikle düzenli işleri sayesinde konut piyasasına girip, uzun süre içinde konuta sahip olmuş emekçi ailelerinden oluşmaktadır. Çayyolu'nda yaşayanlar ise genellikle kent kökenlidir. Ankara'ya göç edenler bile çoğunluk başka bir kentten gelmiştir. İyi bir eğitim sürecinden geçenlerin oranı yüksektir. Fiziksel çevre, onlar için artık tüketimin bir göstergesi haline gelmiştir ve bu ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak gelişmeye devam etmektedir. Doğal olarak, buradaki "rahat yaşam"

onların bu fiziksel-sosyal çevreyle özdeşleşmelerini sağlıyor. Ayrıca, üst gelire sahip olan ailelerin yaşadığı siteler, bu semtler içinde alt kapanımlara giderek, sınıfsal anlamda kendilerini dış çevreye kapatmaktadır.

Geleneksel yaşam alışkanlıklarının, insanların gelir, çalışma ve eğitim durumları yanında toplu konut ve sitelere özgü fiziksel dokunun komşuluk türünden ilişkiler üzerinde etkisi bulunduğu söylenebilir. Daha yüksek gelir, profesyonel meslek ve yüksek eğitim düzeyi komşuluk ilişkilerini zayıflatabilir. Çayyolu'nda oturanların önemli bir kısmının bu türden komşuluk ilişkilerine ihtiyacı olmadığı ya da kurmak için çaba sarfetmediklerini söylememize karşın, Batıkent'te oturanların çoğunluğunun, Çayyolu'nda oturanlara göre komşuluk ilişkilerinin daha yoğun; ancak, gecekondular üzerinde yapılan araştırmalarla (Baştuğ, 1979:153-159; Ayata, 1989; Güneş-Ayata, 1993) karşılaştığımızda, gecekondular çevrelerinde yaşayanlara göre, komşuluk ilişkilerinin daha az yoğun olduğunu görüyoruz. Bu özelliklere ek olarak, Batıkent'te gecekondular alanlarındaki gibi bir hemşehri/akraba yoğunlaşması olmasa da, ailelerin yerleşirken, kendi tanıdıklarını/akrabalarını arama kaygısı içinde oldukları gözlenmiştir. Artık "geleneksel" bir yaşam sürmemelerine karşın, Batıkent'te yaşayanların gündelik yaşamında gelenekselliğin etkisini görmek mümkündür. Çayyolu'nda ise böyle bir olgudan söz edilemez. Bu gözlemler bize, ailelerin gelir düzeyi yükseldikçe ya da profesyonel mesleklere sahip olunca akrabalarının yakınına yerleşme kaygısı aramadıkları gösteriyor. Çayyolu sakinlerinin çoğunluğunda artık geleneksel yaşam biçimlerinin yerini, özellikle 1980'ler sonrası geliştiğini sandığımız günümüz yeni orta sınıf yaşam biçimlerinin aldığını söyleyebiliriz.

Kadınların konumu açısından baktığımızda: Batıkent'te çalışan kadın oranı kentsel kesim çalışan kadın oranına yakın durumdadır. Kadınların geleneksel yaşamla ilişkili komşuluk, akrabalık türünden ilişkilerde daha aktif oldukları söylenebilir. Ülkemizdeki kadının konumunu da dikkate alarak, çalışmayan kadınların kamusal yaşama katılımının zaten az olduğunu, banliyöye yerleşmenin bu açıdan önemli bir gerileme olmadığını belirtebiliriz. Kadının kamusal yaşama katılmaması gündelik yaşamdan soyutlanmaması anlamına gelmiyor. Özellikle çalışmayan kadınların gündelik yaşamlarının önemli kısmını komşuluk ve akrabalık ilişkilerini sıkı ve canlı tutarak doldurmaya çalıştıkları ifade edilebilir. Çayyolu yerleşmelerinde ise çalışan kadın oranı hem çok yüksek hem de yapılan işler nitelikli alanlarda yoğunlaşmış durumdadır.

Batıkent ve Çayyolu'ndan topladığımız bulgular bu iki toplu konut yerleşim yeri arasında belirgin farklar, ayrımlar olduğunu gösteriyor. İkisi arasında banliyöden kaynaklanan kimi benzer noktaların varlığına karşın, önemli farklılıklar vardır. İki yerin sakinlerinin öncelikle gelir durumu, ait oldukları toplumsal ve kültürel köken bu farklılığın fiziksel mekan ve sosyal yaşamda kendini göstermesine yol açabiliyor. Bu bulgular kentsel eşitsizliğin ve ayrımlaşmanın (segregasyonun) toplu konut çevrelerine yansıyan görünümüdür.

Notlar

(1) Aslı Fransızca'dan dilimize geçen "banliyö" ve "banliyöleşme" sözcükleri (İngilizce'si "suburb" ve "suburbanization"), M. B. Kıray (1982) tarafından "altkent" ve "altkentleşme"; R. Keleş (1980) tarafından "yörekent" ve "yörekentleşme"; E. İsbir (1986) tarafından da "çevrekent" ve "çevrekentleşme" sözcükleriyle ifade edilmiştir.

(2) Varlıklı sınıfın genç kesimlerinin yeniden şehir merkezinin yakınlıklarına yerleşmesi "gentrification" olarak nitelendirilmiştir (bkz. Smith, 1996).

(3) Teknolojik gelişme sonucu ev aletlerinin ev içinde yoğun kullanımı feministler arasında farklı görüşlere yol açmıştır. Kuşkusuz yeni yaşam biçimi ve yeni teknolojiler yaşam standardını yükseltti. Ancak, bir yaklaşıma göre, ev işlerine yönelik teknolojik yeniliklerin artması sanıldığı gibi, daha az iş anlamına gelmemekte, bu yeni aletler ek işler yaratmaya neden olabilmektedir.

(4) Yatakhane kent: Sakinlerinin öncelikle barınma ve kimi tüketim ihtiyaçlarını karşılamak için kullandıkları konut alanı.

(5) Toplu konut sitelerine yerleşimle ilgili bu süreçleri incelemede daha ayrıntılı araştırmalara ihtiyaç olduğunu düşünüyorum.

Kaynakça

Ayata, S. (1989) "Toplumsal çevre olarak gecekondulu ve apartman", *Toplum ve Bilim*, sy. 46-47, sf. 101-127.

Ayata, S. ve Güneş-Ayata, A. (1996) *Konut, komşuluk ve kent kültürü*. Ankara: Toplu Konut İdaresi Başkanlığı Konut Araştırmaları Dizisi.

Baştuğ, S. S. (1979) *Urban growth and cultural change: Two squatter settlements in Ankara, Turkey*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, The University of Texas at Austin.

Bilgin, İ. (1995) "Modernizmin şehirdeki izleri", *Değer*, sy.23, sf.85-101.

Castells, M. (1977) *The urban question: A Marxist approach*. (Çev. A. Sheridan) Londra: Edward Arnold.

Gans, H. J. (1995) "Urbanism and suburbanism as ways of life", (ilk basım: 1962, ekli yeni basım: 1991) iç: *Metropolis: centre and symbol of our times*, Der. P. Kasinitz, Londra: MacMillan, sf. 170-195.

Geray, C. (1994) "1994 başlarında konut kesiminin genel görünümü", iç: *Konut '94*. Der. Kent-Koop, Ankara.

Güneş-Ayata, A. (1993) "Geleneksel ve modern dayanışma", iç: *Gecekondularda ailelerarası geleneksel dayanışmanın çağdaş organizasyonlara dönüşümü*. B. Gökçe ve diğ. Ankara: Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı, sf. 251-341.

İsbir, E. (1986) *Şehirleşme ve meseleleri*. Ankara: Ocak.

Keleş, R. (1980) *Kentbilim terimleri sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Kent-Koop (1995a) *Urbanization process in Turkey and Batıkent project*. Ankara.

Kent-Koop (1995b) "Dünya'da, Türkiye'de ve Ankara'da kentleşme süreci ve konut üzerine bilgiler", iç: *1994 çalışma raporu*. Ankara.

Kent-Koop (1996) *1995 yılı çalışma raporu*. Ankara.

Kıray, M. B. (1972) *Örgütlemeyen kent*. Ankara: Sosyal Bilimler Derneği.

Kıray, M. B. (1982) "Az gelişmiş ülkelerde metropolitenleşme süreçleri", iç: *Toplumbilim yazıları*. Ankara: Gazi Üniversitesi.

Lefebvre, H. (1996) "Industrialization and urbanization", iç: *Writings on cities*. (Çev. E. Kofman ve E. Lebas) Oxford: Blackwell, sf. 65-85.

Savage, M. ve Warde, A. (1993) *Urban sociology, capitalism and modernity*. Londra: MacMillan.

Smith, N. (1996) *The new urban frontier: Gentrification and the revanchist city*. Londra: Routledge.

Tekeli, İ. (1994) *The development of the İstanbul metropolitan area: Urban administration and planning*. İstanbul: IULA-EMME.

Türel, A. (1986) "Ankara'da konut yapım süreçleri", iç: *Ankara: 1985'ten 2015'e*. ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Çalışma Grubu. Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi.

Wirth, L. (1995) "Urbanism as a way of life", (ilk basım: 1938) iç: *Metropolis: centre and symbol of our times*, Der. P. Kasinitz, Londra: MacMillan, sf. 58-82.

TÜRKİYE'DE İÇ GÖÇLER VE ANOMİK KENTLEŞME

Yrd.Doç.Dr. Vehbi BAYHAN*

Kentleşme ve kentleşme

Sosyal yapı içerisinde temel yerleşim birimi olarak köy ve kent yerleşimleri, insanların ve toplumların hayat tarzını biçimlendirir. Bu bağlamda, tarım toplumlarında köy yerleşimine paralel olarak kırsal hayat tarzı hâkimdir. Sanayileşmeyle birlikte, kentleşmenin arttığı görülmektedir. 18. yüzyılda Batı Avrupa'da başlayan "Sanayi Devrimi" sosyal yapıda kökten değişmelere neden olmuştur.

Sanayi devrimi, makinalı fabrika üretimi ile seri halde üretimi getirmiştir. Kentlerde kurulan sanayi tesisleri, üretimin merkezini evden, kitlesel üretimin yapıldığı fabrikalara yönlendirmiştir. Buna bağlı olarak kentlerde göç artmış; kentleşmeyle birlikte geleneksel geniş aile kentsel çekirdek aileye dönüşmüş; iş bölümü artmış; eğitim ve öğretimin önemi artarak, eğitimle statü elde edilmesi önem kazanmış; orta sınıflaşma artmış; ulaşım ve haberleşme araçları gelişmiş, dolayısıyla sosyal hareketlilik hızlanmıştır. (Bayhan, 1995a:207).

Bu genel toplumsal yapı dönüşümü, kentleşmeyi yoğunlaştırarak "kente" merkezi bir konum vermiştir.

Kentleşme; demografik, ekonomik, sosyal ve kültürel bir yapısal dönüşümü içermektedir. Bu anlamda, demografik açıdan "kentleşme" özellikle köyden kente göçle beslenen nüfus yoğunluğunun fazlalığı olarak ifade edilebilir.

Ekonomik açıdan "kentleşme", işgücünün tarım sektöründen, sanayi ve hizmetler gibi tarım-dışı sektörlere aktarılmasıdır. (Sezal, 1992:22).

Sosyal ve kültürel açıdan "kentleşme" ise, sosyal örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikimi süreci olarak tanımlanabilir. (Keleş, 1970:42).

Louis Wirth'e göre "kentleşme bir hayat tarzıdır" (Giddens, 1993:99). Kentleşmenin, insan tutum ve davranışlarında bir değişmeye neden olması, kente göçedenlerin "kent kültürü" nü özümsemeleri, kentin hayat biçimini yaşamaları "kentleşme" sürecini oluşturur.

Kentleşme ve Göç

Göç, coğrafi mekan değiştirme sürecinin sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi boyutlarıyla toplum yapısını değiştiren nüfus hareketidir.

* İnönü Üniversitesi Sosyoloji Bölümü

Göçler, iç göçler (Internal Migration) ve dış göçler (External Migration) olmak üzere iki şekilde olmaktadır. İç göçler, ülke içerisinde yerleşim birimleri arasında yerleşmek amacıyla yapılan nüfus hareketleridir. Dış göçler ise, uzun süre kalmak, çalışmak ve yerleşmek için bir ülkeden diğerine yapılan nüfus hareketleridir. (Üner, 1972:77).

Göç, bireylerin kendi istekleriyle gerçekleştirdikleri, "serbestçe" oluşan bir hareketlilik olabileceği gibi, bireylerin arzuları dışında çeşitli kuvvetlerin etkisiyle "güdümlü" olarak da gerçekleşebilir. (Akkayan, 1979:22).

Göç akım yönleri; kırdan-kente, kentten-kente, kentten-kıra ve kırdan-kıra şeklinde olabilmektedir. (Akkayan, 1979:25). Türkiye'de iç göçler yoğunlukla kırdan-kente ve kentten-kente doğru olmaktadır.

Kentleşme ve göçü, kentlerde "çekme" (pull) faktörleri ile köylerde de "itme" (push) faktörleri etkilemektedir. (Tümertekin, 1973:3).

Nüfusu kente "iten" faktörler şu şekilde ifade edilebilir: Köyde artan nüfus baskısı, yetersiz ve kötü dağıtılmış toprak, düşük verimlilik, doğal afetler, kan davaları, toprağın mirasla parçalanması (Sezal, 1992:35), tarımda makinalaşma ile atıl kalan kitlenin kente göçü ile Türkiye'de özellikle son yıllarda artan terör ve güvenlik nedenli göçler, köyün iticiliğini oluşturmaktadır.

Nüfusu kente "çeken" faktörler ise şunlardır: Köy-kent gelir farklılıkları, daha iyi ve ileri eğitim, şehrin cazibesi, iş bulma umidi, daha yüksek hayat standardı, ulaşım imkanları (Sezal, 1993:36), kentlerdeki sosyal ve kültürel imkanlardan yararlanma isteği gibi faktörlerdir. Türkiye'de kentleşme, nüfus artış hızı yanında; özellikle 1950'lerden başlayan süreçte sanayileşme, tarımda makinalaşma, ulaşım olanaklarının artışı, kentin çekiciliği vb. nedenlerle kırdan kente göç ile yoğunlaşmıştır. 1927 yılında toplam nüfus içinde kent nüfusunun oranı % 24.22 ve köy nüfusunun oranı % 75.78 iken; 1990 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre toplam nüfusun % 59.01'i kent nüfusunun, % 40.99'u ise köy nüfusunun oluşturmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'nin nüfusunun niceliksel görünümü çerçevesinde, tarım toplumundan kentli topluma doğru evrildiği söylenebilir. Ancak, bu salt sayısal anlamdadır. Niteliksel olarak ise, Türkiye'nin tam anlamıyla kentli toplum, dolayısıyla sanayi toplumu olduğu söylenemez. Sanayi toplumu, işgücünün sektörel dağılımında sanayi sektöründe ve hizmetler sektöründe istihdam edilenlerin tarım sektöründeki işgücü oranından fazlalığını içerir. 21. yüzyıla doğru sanayi-sonrası toplum ya da enformasyon toplumunu karakterize eden yapılanmada ise, özellikle bilgi yoğun hizmet sektöründe, sanayi ve tarım sektöründen daha fazla işgücü istihdam edilmektedir. Bu anlamda, enformasyon toplumu olarak nitelendirilen ABD'de, 1991 verilerine göre tarım sektöründe % 2, sanayi sektöründe % 29 ve hizmetler sektöründe % 69 oranında işgücü bulunmaktadır. Türkiye'de ise, 1994 verilerine göre işgücünün % 47'si tarım, % 22'si sanayi ve % 31'i de hizmetler sektöründe istihdam edilmektedir.

Bu oranlara göre Türkiye'nin tarım toplumu görünümünde olduğu ifade edilebilir. Hizmetler sektörünün sanayi sektöründen fazla olması sanayi devrimini kaçırarak Türkiye'nin politik söylemiyle "çağ atlayıp" tarım toplumundan enformasyon toplumuna doğru yapılandığını ifade etmemektedir. (Bayhan, 1995) Türkiye'de sanayileşmeye dayanmayan kentleşme, köyden kente göç eden kitlelerin "marjinal sektör"lerdeki istihdamını arttırmaktadır. Marjinal

sektör; -işportacılık, hamallık, ayakkabı boyacılığı, piyango satıcılığı, kapıcılık, büro müstahdemliği vb. gibi- prodüktif olmayan bütün serbest iş kollarını kapsamaktadır. (Sezal, 1992:77-78). Kentlerdeki ekonomik yapının bu görünümü anomik kentleşmeyi ifade etmektedir.

Anomik Kentleşme

Kelime anlamı "normsuzluk" ya da "kuralsızlık" olan "anomi" kavramını, sistematik olarak ilk defa Durkheim kullanmıştır. Toplumun yapısındaki değişme çerçevesinde, değerlerin ve kuralların işlerliğini yitirmesi sonucunda ortaya çıkan anomie; Durkheim'e göre, toplum yapılarından organik dayanışmanın olduğu "cemiyet" tipinde, yani kentlerde daha yoğun olarak görülmektedir. Bu anlamda, karmaşık işbölümü, sanayileşme ve kentleşme ile birlikte kolektif bilincin yerine geçmeye başlayan bireysel bilincin daha baskın olması sonucunda, toplumda değerlerin ve sosyal kuralların etkinliğini yitirmesi, anomieye neden olmaktadır. Merton'a göre de, anomie, toplumun sosyal yapısı ile kültürel yapısı arasındaki uyumsuzluk sonucu meydana gelmektedir. Dolayısıyla, kültürel çevreyi oluşturan değerler ve normlar ile sosyal çevreyi oluşturan sosyal ilişkiler arasındaki dengesizlik anomiyi oluşturmaktadır. (Bayhan, 1995). Merton, sosyal yapı ile kültürel yapı arasındaki uyumsuzluk ve çatışma sonunda meydana gelen "anomi"nin en tipik görünümünün kentsel alanlarda ortaya çıktığını belirtir. Merton'a göre, "her türlü aşırılıklar ortamı" olan kentler ve özellikle metropollerde, kitle iletişimi ve onun uyardığı özelemler, sosyal yapı ve kültürel yapı arasındaki kopukluğun artmasında temel etkenlerden en önemlisidir. Bu ortamda bireylerin özlem düzeyleri ile bu özelemleri gerçekleştirebilecek olanaklar tümüyle olumsuz hale gelir (Tolan, 1991:73). Parsons'un anomie teorisine göre de, toplumun bireye önerdiği amaçlar ile bireyin sahip olduğu araçlar arasındaki uyumsuzluk anomieye neden olmaktadır. Değer-kural çatışması bağlamında amaç-araç çatışmasının meydana getirdiği anominin en olası biçimi, bireylerin ulaşmayı arzuladıkları amaçlara uygun araçlara sahip olmaması durumudur. (Özkök, 1985:92).

Türkiye'deki kentleşme gerçeği de, hem Merton hem de Parsons'un anomiteorisine uymaktadır. Köyden kente daha iyi iş, daha iyi ev, daha iyi sosyal ve kültürel çevre edinmek için göçen kitleler, kentin hazır olmayan sosyal alt-yapısında bu özelemlerini ve amaçlarını gerçekleştirecek araçları bulamadıkları için; anomik kentleşme ve kentileşme döngüsüne girmektedirler. Ne tam köylü ne de tam kentli olabilen kitleler, anomie ve yabancılaşma olasılığı ile karşı karşıya gelmektedirler.

Kent sosyolojisi bağlamında "Chicago Okulu", hızlı kentleşme ortamında toplumsal bütünleşme ve yabancılaşma sorunu üzerinde çalışmalar yapmıştır. (Şengül, 1994:469).

Chicago Okulu temsilcilerinden Louis Wirth'e göre kentleşme, hayat tarzında, dünya görüşü ve şahsiyette meydana gelen değişikliklerle ilgilidir. Wirth, bu değişiklikleri; büyüklük veya genişlik, yoğunluk ve heterojenlik gibi unsurlara bağlamaktadır. Şehrin, çok sayıda fertlerden meydana gelmiş büyük bir topluluk olması, fertler arasındaki münasebetleri geniş ölçüde etkilemiştir. Fertlerin sayısı arttıkça, fertler arasındaki farklılaşma da artmış, ekonomik ve sosyal statüye, zevklere ve değerlere vs.'ye göre birbirinden ayrılmış olan

gruplar ortaya çıkmıştır. Diğer yandan, sayı bakımından artış sosyal münasebetlerin karakterini değiştirmiştir. Dolayısıyla, bir köy topluluğundaki birinci dereceden temasların yerini, ikinci dereceden temaslar almış, fertler arasındaki ilişkiler gitgide gayri şahsi, yüzeysel, geçici, kısa süreli ve parçalı olmaya başlamıştır. Ayrıca, kentlin kalabalık topluluğu içinde yaşamış olma, ferdin, bir yandan aile, komşuluk grupları, köy cemaati gibi birinci dereceden grupların baskı ve kontrolünden kurtulmasına, böylece ferdiğini ve şahsiyetini kazanmasına yol açarken; diğer yandan anomik duruma ve kararsızlık hali içerisinde kalması gibi bir sonuç doğurmuştur. (Yörükân, 1968:57).

Bu bağlamda, Erdoğan'ın ifadesiyle, "1950 yılından itibaren köylülüğün çözülmeye başlaması, yani şehir hayatının köy hayatına tercih edilmesi; dolayısıyla "biz" duygusunun hakim olduğu "gemeinschaft-cemaat" tipi toplum düzeninden ferdiyetçiliğin hakim olduğu "gesellschaft-cemiyet" tipi toplum düzenine geçişin, anominin ortaya çıkmasını kolaylaştırdığı görüşü bazı sosyologlar tarafından benimsenmiştir. Bu görüşün Türkiye için de geçerli olduğu söylenebilir." (Erdoğan, 1985:164).

Şehrin bir başka özelliği olan fazla nüfus yoğunluğu Wirth'e göre, şahsiyet ve hayat tarzını şu şekilde etkilemiştir: İlk olarak, Darwin'in bitki ve hayvan toplulukları için ortaya attığı, Durkheim'in ise "Sosyal İşbölümü" adlı eserinde insan topluluklarına da uyguladığı bir kanuna göre, nüfus yoğunluğunun artması, yaşama yeri sabit kaldığı takdirde, bir farklılaşma ve ihtisaslaşmaya yol açmıştır. Nüfus yoğunluğu, sosyal yapıyı karmaşık bir hale getirmiş, fertler arasında bir işbölümü düzeni yaratması dolayısıyla, fertleri birbirinden uzaklaştırmıştır. Böylece farklı bölgelere yerleşen farklı sosyo-ekonomik gelir grupları ortaya çıkmıştır.

Diğer taraftan, aralarında duygu ve heyecan bağı olmayan fertlerin veya grupların, yine nüfus yoğunluğunun etkisiyle, mekân üzerinde birbirlerine yakın olarak yaşamaları, fertlerde, yarışma, sivrilme arzusu, karşılıklı olarak birbirini istismar etme, birbirinden uzaklaşma veya çekingenlik gibi davranış özellikleri meydana getirmiştir. Pek çok sayıda insanın, üst üste, dar bir mekân içerisinde yaşamış olmaları, aynı zamanda, sinir gerginliklerine veya sinir hastalıklarına da yol açmıştır. Bu anlamda Wirth'e göre, bir şehir çevresi içerisinde intiharlar, akıl ve ruh hastalıklarının fazlalığı nüfus yoğunluğu ile ilgilidir.

Wirth'in çözümlenmesine göre, şehrin heterojenlik unsuru, yani şehrin parçalı ve tabakalı bir sosyal yapıya sahip olması ise fertlerin çeşitli sosyal ve kültürel gruplara, iş, meslek, eğlence, fikir ve sosyal yardım gruplarına aynı zamanda katılması gibi bir sonuç doğurmuştur. Fert artık bütün şahsiyetiyle, aile veya köy cemaati gibi bir tek gruba ait olmaktan çıkmıştır. Farklı gruplara katılmak zorunluluğu fertte, parçalı bir şahsiyet yapısının gelişmesine sebep olmuştur. (Yörükân, 1968:57-58).

Chicago Okulu'nun analizlerinde temel olan, kentlerin sosyo-mekansal yapısını yeniden tanımlayacak ölçüde bir göç olgusunu, Chicago 1900'lü yılların başında ve kıta Avrupası kentleri çok daha önce yaşarken, bu büyüklükte bir göç olgusunu Türkiye kentleri çok daha farklı neden ve sonuçlarla, İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşamıştır. Bu bağlamda, gelişmiş ülkelerde göçün erken aşamalarında ortaya çıkan işsizlik, çöküntü alanlarının oluşumu ve benzeri sorunlar zaman içinde aşılmasa bile "marjinalize" edilebilmiştir. Buna karşılık,

Türkiye gibi ülkelerde daha çok kırdan gelenlerin oluşturduğu "informal" ekonomik yapılar ve gecekondular tarafından sembolikleşen mekansal yapılar büyük kentlerin yapısal bir özelliği ve parçası olarak kalmışlardır. (Şengül, 1994:472).

Gecekondulaşma

Bütün boyutlarıyla köyden kente göçün artması, kentin hazır olmayan sosyal alt-yapısı nedeniyle "anomik kentleşme"nin yaşanmasına neden olmaktadır. Köyden kente göç edenlerin, kentte kendi hayat alanlarını oluşturmaları çerçevesinde yaptıkları gecekondular, sağlıksız ve çarpık kentleşmeyi meydana getirmektedir. Gecekondular, geçici yerleşim yeri olmaktan ziyade Türkiye gerçeğinde, kent sosyal yapısının bir parçası olarak varlıklarını sürdürmektedirler. Gecekondulu yerleşim, hükümet olan her siyasi iktidarın gecekondularıyla sürekliliklerini ve cazibe merkezi olmalarını sürdürmektedirler.

Gecekondulaşma özellikle Türkiye'nin üç büyük kentinde yoğunlaşmaktadır. Bu bağlamda, toplam kent nüfusu içinde Ankara'da % 70, İstanbul'da % 55, İzmir'de ise % 50 oranında gecekondulu nüfus bulunmaktadır. Türkiye'de 1991 yılı itibarıyla yapılan tesbitler 1.585.455 gecekondunun var olduğunu göstermektedir. 1992'de Türkiye genelinde gecekondular için bulunan hane halkı ortalaması 5.40 olması çerçevesinde; 1991 yılında gecekondularda 8.5 milyon civarında hesaplanan nüfusun, 1993 yılında 11 milyona ulaştığı tahmin edilmektedir.

Gecekondularda yaşayanlar, yeni ve özgün bir "gecekondular kültürü" oluşturmaktadır. Alışkanlıkları, dayanışmaları, örgütlenmeleri, ilişkileri ve yaşantıları itibarıyla 'kır'ı 'kent'e taşıyan bir yeni yerleşme biçimi söz konusudur. Bu kültürel değişim, gecekondular kavramı yanında "kır-kent" ya da "kent-kondu" kavramları ile de nitelendirilmektedir. (Gökçe vd., 1993:3-5). Gecekondular üzerine yapılan araştırmalardan bazıları, gecekondunun kentle bütünleşmede bir "tampon mekanizma" görevi gördüğünü, dolayısıyla kentle bütünleşme sürecinde olumlu bir işlevi bulunduğunu vurgulamaktadır. (Gökçe, 1976; Karpata, 1976; Kiray, 1973; Şenyapılı, 1978; Kartal, 1978; Tatlıdil, 1989). Bu bağlamda Batı toplumlarında görülen, ekonomik bakımdan fakir, yeterli eğitim görmemiş, ya işsiz ya da sosyo-ekonomik seviyesi düşük işlerde çalışanların oluşturduğu, dolayısıyla çevrelerine karşı ilgisiz, ümit düzeyleri düşük, iş hayatında başarısız kimselerin yoğunlukta olduğu, görevselliğini yitirmiş köhne konutlarda yaşayanların sürekli yer değiştirdiği "sefalet yuvaları" olarak nitelenen "slum"lardan; Türkiye'deki "gecekondular yerleşimi" farklı bir yerleşimi oluşturmaktadırlar. (Gökçe, 1976; Karpata, 1976; Tatlıdil, 1989).

Gecekondularda yaşayanların kente olumlu eklemelendikleri görüşüne karşılık; gecekondular yerleşiminin, yabancılaşmaya ve alt-kültür alanı olarak karşıt-kültür alanlarının oluşmasına neden olduğunu belirten, Türkdoğan (1974;1988) gecekondular yerleşimlerinin gecekondular kolonileşmeleri şeklinde "yoksulluk kültürü" oluşturduklarını ifade etmektedir.

Gecekonduların sosyal ve kültürel yapısını yansıtan son çalışmalardan, Prof.Dr. Birsen Gökçe ve araştırma ekibinin gerçekleştirdiği "Gecekondularda

Ailelerarası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü” (1993) adlı araştırma, Türkiye gecekondularını temsil eden bir örnekleme uygulanmıştır. Araştırma bulgularına göre, gecekondulu nüfusu kente dönük ve özünde kentli oldukları kabul edilmekle birlikte; gecekondulular, kır kökenleri, şehre entegrasyon biçimleri, şehirde kümelenmeleri ve iş gücü piyasasındaki yerleri açısından hem bir alt-kültür oluşturmakta hem de özgün bir sınıfsal konumu göstermektedirler. (Gökçe vd., 1993:345-346).

Köyden kente göç sonucundaki gecekondulu kentleşme, sosyal ve kültürel değişim sürecinde sorunlarını ve bunalımlarını da üretmektedir. Bu bağlamda, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000), Türkiye’deki anomik kentleşmeyi şu şekilde betimlemektedir: “Ülkemizde 40 yıldan beri hız kazanarak süregelen kentleşme olgusu, temel bir kültür değişimi sorununu gündeme getirmektedir. Kente göç eden nüfusun kent yaşamına uyum sağlayamaması, kentleşememe sorunları, farklı bir kültüre geçişte yaşanan gecikme ve direnişler, kalkınma ve gelişme çabalarını yavaşlatan sosyal sorunlara yol açmaktadır. Bu bakımdan konuyu, kentlerin artan hizmet ve altyapı yatırım ihtiyaçlarının ötesinde, çok daha geniş kapsamlı bir geçiş sürecinin yapısal sorunları biçiminde ele almak gerekmektedir. Kentlere, ekonomilerinin talep ettiği kadar fazla nüfusun göç etmesiyle, işsizlik, gecekondular, altyapı eksiklikleri, çevre kirliliği, arsa ve arazi spekülasyonu gibi sorunların yanısıra, yeni bir kültürle karşılaşmanın yarattığı sarsıntılar, iç çatışmalar, bunalımlar gibi birey ve toplulukları derinden etkileyen sorunlar da ortaya çıkmaktadır. Bunlar kente göç edenleri, özellikle gençleri içlerine kapanmaya veya tam tersine radikal örgütlenmelere, yasadışı işlere ve suçta eğilime yöneltmektedir. Konunun bu yönüne de mutlaka eğilmek ve özellikle genç neslin, kentsel kültüre geçişini kolaylaştırıcı tedbirleri almak gerekmektedir.

Özellikle metropollere yönelen ve aşırı ölçüde nüfus birikimine yol aşan göç; bir yandan bu merkezlerde işsizliğin artmasına neden olmakta; diğer yandan yerleşim, konut, çevre, altyapı, ulaşım, eğitim, sağlık ve asayiş sorunlarını da artırmaktadır.” (DPT, 1995:17).

Bu analiz çerçevesinde, özellikle 90’lı yıllarda yoğunlaşarak artan kitlesel göçlerin de neden olduğu “anomik kentleşme” şu başlıklar altında incelenebilir: Kültürel boşluk, işsizlik, gelir dağılımındaki eşitsizlik ve sosyal tabakalar arası dengesizlik, cemaatleşme , gettolaşma tehlikesi, şiddet -suç ve mafya, mekansal ve kültürel siteleşme.

Kültürel Boşluk

Toplumun temelini oluşturan kültür, insanın maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılamak için yaptığı ve yarattığı tüm birikimi içerir. Kültürü meydana getiren maddi ve manevi kültür unsurlarının uyum içerisinde olması gerekir. (Bayhan, 1995:99). Kültür değişmesi sürecinde, maddi kültürün manevi kültürden daha hızlı değişmesi ve kültürün iki unsuru arasındaki uyumsuzluk, Ogburn’un ifadesiyle “kültürel boşluk” ya da “kültürel gecikme” (Cultural Lag) meydana getirmektedir. Kültür gecikmesi sosyal problemler doğurur. (Leslie vd., 1986:125). Ogburn’un “kültürel boşluk” teorisindeki sosyal problem olgusu; Merton’un, sosyal yapı ile kültürel yapı arasındaki uyumsuzluk ve çatışmanın

doğurduğu “anomi” tanımlamasına tekabül etmektedir. (Bayhan, 1995:100). Kırdan kente göçen ve gecekondualarda yerleşenlerde de “kültürel boşluk” görülmektedir. Gecekondualar üzerinde yapılan araştırmalara göre, “göç edenin” kentle bütünleşmesi daha çok maddi kültür yolu ile gerçekleşmekte, sosyal ve davranışsal bütünleşme ise daha yavaş gelişmektedir. Özellikle kadınlara ilişkin davranış normları ve geleneklerdeki değişim daha da yavaş olmaktadır. Gecekonduada yaşayanlar “alt kültür” oluşturmaktadırlar. (Gökçe vd., 1993:2).

Maddi kültür değişimleri; fiziki yerleşme mekanının değişmesi, ev şeklinin değişmesi, günlük hayatta kullanılan ev eşyalarının değişmesi ve meslek değişmesini içerir. Manevi kültür değişimleri ise; değer hükümlerindeki değişimler, zihniyet ve davranışlardaki değişimler ile sosyal ilişkilerdeki ve davranışlardaki değişimleri ihtiva etmektedir. Bu anlamda, köyden kente göçenler, maddi kültür değişimini -tam kentli kültürü boyutlarıyla olmasa da- yaşamakla birlikte; manevi kültür değişimini gerçekleştirememektedirler. Kent hayatının tüketim kalıplarını benimsemeleri için değer hükümlerinin değişmesi gereklidir. (Sezal, 1992:87-88). Kente uyum sürecinde, değer yargıları, kent tüketim normlarını medyanın reklam dürtüsü ile benimsese ve arzu etse bile, gecekonduaların gelir düzeyi düşük olduğu için isteklerini karşılamaları mümkün olamamaktadır. Dolayısıyla, kültürel boşluk, anomik durum ile birlikte kent kültürüne yabancılaşmaya neden olabilmektedir.

İşsizlik

Köyden kente göçenlerin, birincil göç nedeni işsizliktir. Kitleler “iş bulmak” amacı ile alıştıkları hayat tarzından koparak kente göç etmektedirler. İşsizlik nedeni ile göç edenler, Ergil (1995)’in araştırmasında % 40.2 ve Özdağ (1995)’in araştırmasında % 35.8 oran ile birinci neden olarak görülmektedir.

İşsizlik, Türkiye’nin temel problemlerinden birisidir. Nüfusunun genç yapısı, sanayileşmeye paralel olarak gerçekleşmeyen kentleşme, köyden kente göçenlerin kentte iş bulamamaları ve marjinal sektörde çalışmalarına, aynı zamanda gizli işsizlik oranının kentlerde artmasına neden olmaktadır.

DİE tarafından yapılan Nisan 1994 Hanehalkı İşgücü Anketi sonuçlarına göre Türkiye’nin istihdam durumu ve işsizlik oranları şu şekildedir: Toplam 41.873.198 kişi olan 12 ve daha yukarı yaştaki nüfusun % 55.1’i kentsel yerlerde, % 44.9’u ise kırsal yerlerde ikâmet etmekte iken, 19.784.091 kişi olan toplam istihdamın % 43.1’i kentsel yerlerde, % 56.9’u da kırsal yerlerde bulunmaktadır. Türkiye’de istihdam edilen nüfusun % 47’si tarım kesiminde çalışmaktadır. Tarımda çalışanların büyük çoğunluğu (% 94.7’si) kırsal yerleşim yerlerinde bulunmaktadır. Kırsal yerlerde tarımdaki istihdamın % 34.3’ü kendi hesabına çalışanlardan, % 62.2’si ise, ücretsiz aile işçilerinden meydana gelmektedir. Bu ücretsiz aile işçilerinin % 71.5’ini kadınlar oluşturmaktadır.

Türkiye genelinde işsizlik oranı % 8.3 iken; kentsel yerlerde % 12.9, kırsal yerlerde ise % 4.6’dır. Kadınların işsizlik oranı kentsel yerlerde % 19.6, kırsal yerlerde ise % 1.9’dur. Eğitim ve yaş dikkate alındığında, kentsel yerlerde 15-24 yaş grubunda lise ve yüksekokul mezunu gençler arasındaki işsizlik oranı % 32.4’dür. (DİE, 1994:1-2). Kentlerde eğitilmiş gençler arasındaki bu yüksek işsizlik oranı Türkiye’nin, anomik sosyal yapısını yansıtmaktadır. Bir taraftan

Üniversiteye girmek için yarışan milyonlarca genç, diğer taraftan Üniversiteden mezun olanların yetiştirildiği alanlarda iş bulamamaları; gençler ve ailelerinde güvensizlik, normsuzluk anlamsızlık, yalnızlık bağlamında yabancılaşılmaya neden olmaktadır.

Bu anlamda işsizlik; bireyin, ailesinin ve toplumun varlığını, refah ve mutluluğunu tehdit eden bir sosyal problemdir. İşsizlik; intiharlara, boşanmalara, alkolizme, hırsızlığa, silahlı soygunlara, cinayetlere, kişilik sisteminde ve sosyal sistemde çözümlere neden olan önemli faktörlerden biridir. (Erdoğan, 1985:162).

Sosyal bir problem olan işsizlik, Türkiye'nin ekonomik yapısında süreklilik arzeden yıllık % 80 oranındaki (1995) enflasyon ile sosyal patlamalara neden olabilecek potansiyel bir tehlikedir.

Gelir Dağılımındaki Eşitsizlik ve Sosyal Tabakalar Arası Dengesizlik

Türkiye'de yüksek enflasyon ve işsizlik, gelir dağılımında eşitsizlik, dolayısıyla sosyal tabakalar arası uçurumun derinleşmesi ile içiçedir. Türkiye'de 1994 verilerine göre kişi başına düşen milli gelir 2161 Dolar'dır. Milli gelir ülkede yaşayanlar arasında eşit bölünmemektedir. DİE tarafından açıklanan 1994 Yılı Hane Halkı Gelir Dağılımı istatistiklerine göre ülke nüfusu (60.5 milyon) yüzde yirmilik dilimlere bölünerek (her dilimde 12.1 milyon nüfus), her dilimin toplam Milli Gelir'den aldıkları paylar şu şekildedir: Birinci (en fakir) yüzde 20'lik nüfus Milli Gelir'in yüzde 4.9'unu; İkinci (az fakir) yüzde 20 nüfus Milli Gelir'in yüzde 8.6'sını; Üçüncü (orta gelir grubu/orta direk) yüzde 20 nüfus Milli Gelir'in yüzde 12.6'sını; Dördüncü (az zengin) yüzde 20 nüfus Milli Gelir'in yüzde 19.0'unu; Beşinci (çok zengin) yüzde 20 nüfus Milli Gelir'in yüzde 54.9'unu paylaşmaktadır. Dolar olarak en fakir 12.1 milyon nüfusun her birinin payına ortalama 530 dolar düşmekte; buna karşılık en zengin 12.1 milyon nüfusun her birinin payına 5932 dolar düşmektedir. Buna göre, en alt gelir grubundakilerin kişi başına düşen geliri ile en üst gelir grubundakilerin kişi başına düşen geliri arasında 11.2 kat fark (uçurum) görülmektedir. (Uras, 1996:5). Toplumun en zengin yüzde 20'lik kesimi gelirin yüzde 55'ini alırken, geriye kalan yüzde 80'lik kesim, kalan yüzde 45'i paylaşmaktadır. Kentteki gelir dağılımı kıra göre daha kötü durumdadır. Kentlerde en zengin yüzde 20'nin aldığı pay yüzde 57.2'ye çıkarken, yüzde 80'lik kesim yüzde 42.8'lik pay almaktadır. Buna karşılık kırsal kesimde en zengin yüzde 20'nin aldığı pay yüzde 47.7, yüzde 80'lik kesim yüzde 52.3'ü paylaşmaktadır. Kentlerde en fakir yüzde 20'nin aldığı pay yüzde 4.8 iken kırsal kesimde bu pay yüzde 5.6'dır. İkinci yüzde 20, kentlerde yüzde 8.2, kırsal kesimde yüzde 10.1; üçüncü yüzde 20 kentte yüzde 11.9, kırsal kesimde yüzde 14.8; dördüncü yüzde 20 ise kentte 17.9, kırsal kesimde yüzde 21.8 pay almaktadır. (Hürriyet, 19.10.1996). Bu oranlara göre, kentlerde gelir uçurumu, dolayısıyla sosyal tabakalar arasındaki dengesizliğin daha fazla olduğu görülmektedir.

Gökçe vd. (1993) araştırma bulgularına göre, gecekondularda oturanların büyük çoğunluğu kentin alt gelir gruplarını oluşturmaktadır. Bu nüfusun büyük bir kısmı gelir ve beceri seviyesi düşük işlerde çalışmaktadır. Eğitim seviyeleri düşüktür. Büyük ölçüde sosyal hareketlilik imkanından yoksundurlar. Ailelerin en büyük harcama kalemi yiyecektir. Eğitim, sağlık gibi

ileriye yönelik güvence yatırımı yapma imkanları kısıtlıdır. Tasarruf imkanları azdır. Gecekondulular alt gelir grubunu oluşturmasına ve sosyal hareketlilik imkanının kısıtlı olmasına rağmen, bir sefalet yuvası olma eğiliminde de değildir. Şehirde geçen yıllar, gecekondu nüfusun örgütsüz marjinal işlerden, örgütlü sürekli işlere geçmesine, aynı zamanda güvencesinin de artmasına yol açmaktadır. (Gökçe vd., 1993:344-345).

Erder'in bulgularına göre, Ümraniye örneğinde, sosyal hareketlilik açısından politik ilişki ağlarını da kullanan "yükselen haneler"; işleri ve evleri olan "izole küçük orta sınıflar" ile "yerleşikleşen yoksullar" grubu gecekonduların sosyal tabakalaşmasını yansıtmaktadır. (Erder, 1996:292).

Cemaatleşme

Cemaat hayat tarzı, kırsal yerleşimleri karakterize eder. Sosyolojik çözümlemede, kırsal ve kentsel hayat tarzını toplumsal yapı çerçevesinde, Tönnies "cemaat ve cemiyet"; Durkheim "mekanik dayanışma" ve "organik dayanışma", Cooley "birincil ilişkilere dayalı toplum" ve "ikincil ilişkilere dayalı toplum" olarak sınıflandırmaktadırlar. Bu anlamda, kırsal hayat tarzını niteleyen "cemaat" yapısında; "biz" duygusunun hakim olduğu, kapalı ekonomik yapı, birincil ilişkiler ve homojen nüfus yapısı vardır. Kentsel hayat tarzını niteleyen "cemiyet" yapısında ise, biz duygusu yerine bireysellik, farklılaşan ve artan işbölümü, ikincil ilişkiler ve heterojen nüfus yapısı vardır.

Köyden kente göçle birlikte tam olarak kentlileşemeyen kitleler, köydeki cemaat yapısını yeni bir tarzda sürdürmektedirler. Bu bağlamda gecekondu araştırma bulgularına göre, gecekondu nüfusunun yaşadığı mekanların "özgün cemaat" yapıları vardır. Gecekondu semtleri kent merkezine uzak ve ulaşımı zor olduğu için, gecekondu nüfusun kentin bazı imkanlarından yararlanmaları mümkün olamamaktadır. Gecekondu nüfus iş yerlerine yakın, benzer konutlarda özellikle akraba, hemşehrileriyle birlikte yaşadıkları görülmektedir. İş bulma ve kurmakta akrabalar ve komşular birbirlerine yardımcı olmaktadır. (Gökçe vd., 1993:344-345). Bu bağlamda, cemaatleşme "tampon mekanizma" işlevi görmektedir. Ancak, bu cemaatleşmelerin kendi içlerine kapalı olmaları dolayısıyla, "çoğulcu" kent kültürüne eklenememe tehlikesi olasılığı da vardır.

Kıray'a göre, köyden kente göç sürecinde, köydeki ağalık patronajı (himayecilik) yerini, kentte aile içi yardımlaşma ve hemşehri yardımlaşmasına, bu himaye sistemi yerini siyasi patronaj sistemine bırakmıştır. Bütün KİT'ler siyasi himayecilik ile, üretim için gerekli olan istihdamın üç misline kadar doldurulunca siyasette himaye etmez oldu. En son aşamada siyasi himayeciliğin yerini, dini grupların himayeciliği geçmiştir. Mali güçleri olan dini gruplar, köyden kente gelen kitleleri himaye etmektedirler. (Kıray, 1995:64). Kır-kent bağlantısı çerçevesinde, zincirleme göç sürecinde etkin olan hemşehri dayanışması; son yıllarda yaşanan Doğu ve Güneydoğu bölgelerinden kitlesel göçler için geçerli olamamaktadır. Bu bağlamda Doç.Dr. Sema Erder'in "İstanbul'a Bir Kent Kondu: Ümraniye" adlı saha araştırmasının bulgularına göre, "Doğu'dan gelen "yeni" göç dalgası, zincirleme göç değildir. Bu göç, tüm aile fertlerinin hep birlikte ve aynı anda göç etmesi biçiminde sürmektedir. Bu nedenle zincirleme göçün sağladığı esnek ve aşamalı uyum olanaklarından yoksundur. Bunun

yanısına, yerleşikleşmiş Doğulu aileler, Doğu'da yaşanan politik olaylar nedeniyle, yeni gelen göç dalgasından kendilerini politik olarak da soyutlamak eğilimindedirler. Zaten, çok çocuklu, çok nüfuslu hanelerin tüm üyelerinin birlikte göç etmesinin maliyetlerini karşılamak, eskiden göç etmiş olanların gücünü aşmaktadır. Bu da hemşehrilik ilişkilerinin çok daha radikal bir biçimde kesintiye uğramasına ve yeni gelen hanelerin daha da "yalnız kalmalarına" neden olmaktadır. Bu nedenle, sözkonusu hanelerin geleceğin "yerleşikleşmiş yoksulları" olmaları yüksek bir olasılıktır". (Erder, 1996:296). Kente yeni göçen kitlelerin ya hemşehri, ya etnik ya da dini grupların himayesine sığınmaları; kendilerini kentten tümüyle soyutlayarak gettolaşmalara neden olabilecektir. Bu alternatiflerin tümü de "kapalı cemaatleşme" yapısı nedeniyle sosyal ve kültürel bütünleşmeyi tehdit etmektedir.

Gettolaşma Tehlikesi

Gettolar, hem mekansal hem de kültürel açıdan kentten soyutlanmış bölgelerdir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde kırsal kesimden kent merkezlerine olan hızlı nüfus göçü ve sağlıksız kentleşme, bazı kentlerin kenarlarında gettolara benzer bir gecekondu olgusunu ortaya çıkarmıştır. (Kızılcılık ve Erjem, 1992:184).

Chicago Okulu sosyologlarının "geçiş bölgeleri" olarak nitelendirdiği, kentlerin genellikle iş ve eğlence merkezlerinin kıyısında bulunan derme çatma gecekondu bölgelerinde yüksek işsizlik oranları vardır. Bu bölgeler az çok sürekli "getto"lara dönerler. Bu bölgeler aynı zamanda yeni kentsel protesto hareketlerinin oluştuğu yerler haline de dönüşebilirler ve kentlerin daha varlıklı bölgelerinde çok zayıf durumda olan karşılıklı yardıma dayalı cemaat ilişkilerini de yaratma olasılıkları vardır. (Giddens, 1993:111).

Özellikle son yıllarda, Türkiye'de yaşanan yoğun göç süreci kentlerde gettolaşma tehlikesini beraberinde getirmektedir. Bu anlamda, Doç.Dr. Ümit Özdağ (1995) ve araştırma ekibi tarafından yapılan "Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan Batı'ya Göç Edenlerde Kültürel Yapı ve Kültürel Kimlik Sorunu" adlı saha araştırması bulgularına göre, "Batı'ya göçmüş insanların % 14.9'u Batı'da, Batılı halkla bütünleşememekte, bu durumda kendi etnik farklılıklarını arayarak, radikalleşmeye neden olmaktadır. Kentleşme dışı açılma süreci hızla yeniden kabileleşme sürecini beraberinde getirmektedir. Bu süreç, toplumsal bazı bozukluklara tepkiyle birleşince "radikalizme" dönüşebilmektedir. Güneydoğu'dan çok zor koşullardan gelen bu insanların bir kısmı, batı bölgesinde "göçmen psikolojisi" içine girerek, daha fazla içe kapanarak hemşehrilerinin yaşadığı "gettolara" katılmaktadırlar. Bu süreç, insanların bölgeye entegrasyonunu güçleştirmektedir. Bu sebeplerle Batı'ya göç eden doğulular, Güneydoğu'da yaşayan halktan daha radikal eğilimler içerisine de girmektedirler." (Özdağ, 1995:437). Bu durum, şiddet ve suç oranlarının artması potansiyelini birlikte getirmektedir.

Şiddet, Suç ve Mafya

Kırdan kente yoğun ve düzensiz göçler, kentte tutunamayanların istismara da açık şekilde, şiddet ve suç eylemlerine katılmalarına neden olabilmektedir. Bu bağlamda, 1550'den sonra, Osmanlı İmparatorluğu'nun büyük bir para darlığı ve tarımsal bunalımın içine girmesi ile üretici kesimler, "çiftliklerini bozarak" kente göç etmişlerdir. Ekonomik ve toplumsal bunalım, kente göçenler ile medreselilerin de ayaklanmasına ve "Celali İsyanları" olarak bilinen isyanlara neden olmuştur. (Bayhan, 1995:256). Tarihteki bu olayla tam bir koşutluk kurulamaz ve analogi yapılamazsa da; günümüzde de anomik kentleşme, şiddet hareketlerine ve suç oranlarının artmasına neden olabilmektedir. Dolayısıyla, siyasal ve ekonomik bunalımın bir bakıma değişmez göstergesi olan "sağlıksız kentleşme", Türkiye'de şiddetin önemli kaynaklarından birini meydana getirmektedir. (Keleş ve Ünsal, 1982:90).

Yoğun göç alan Mersin, Adana ve Diyarbakır'da sayıları üç milyonu bulan göçmenlerin en büyük sorunu işsizlik. Mersin'de 11, Adana'da 19, Diyarbakır'da da 2 büyük göç mahallesi bulunmakta; bu kentlerde artan suç oranlarının, işsizliğin yoğun olduğu bu mahallelerden kaynaklandığı söylenmektedir. (Yavuz, 13.10.1996).

Anomik kentleşme, mafya ve terör örgütlerinin de artmasına neden olmaktadır. Gökçe'nin ifadesiyle "Mafya ve terör örgütleri geçiş halindeki toplumlarda ya da gelişmekte olan toplumlarda özellikle toplumsal eşitsizlik bulunan ortamlarda kendini hissettirmektedir. Çünkü kendisini destekleyecek belli bir tabana ihtiyaçları vardır. Toplumsal eşitsizlikler bu tabanın büyümesine ve korunmasına olanak sağlar.

Kırdan kente göç, yani kentleşme oranının yüksek olduğu ülkemizde kır-kentler (gecekondu mahalleleri) bu eşitsizliğin yaygın olarak görüldüğü ortamlardır. Kırdan kente büyük beklentilerle gelen yığınların, beklentilerine cevap verecek hizmeti bulamaması ya da -eğitim, sağlık, iş ve güvenlik gibi- bu hizmetlerin yetersizliği, bu insanları, özellikle gençleri yani ikinci kuşağı yasal olmayan örgütlerle karşı karşıya getirir. Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik sıkıntıları çerçevesinde bu tür örgütlenmeler kaçınılmazdır. Ülkemizde hızlı kentleşmenin doğurduğu sorunlar çerçevesinde önlemler alınmamıştır. Günümüzde, özellikle büyük kentlerimizi çevreleyen kır-kentlerde yaşayanların hemen hepsinde; altyapı sorunları, kamu hizmetlerinin eksikliği, işsizlik, çevreye uyum ve güvenlik gibi sorunlarla karşı karşıya kalan bireylerin akraba-hemşehri dayanışmasının ötesinde başvuracakları örgütlü bir yapıya ihtiyaçları vardır. Kendilerine rehberlik edecek, onları kente ve kent hizmetlerine alıştıracak kuruluşlar yoktur. Devletin yerine getirmesi gereken görevlerde boşluklar olması başka örgütlü yapıların devreye girmesine olanak vermektedir. Bu çerçevede, sokak mafyası (kent sokaklarının belirli gruplar tarafından park yeri olarak parsellenmesi), gecekondu mafyası (yeni gelenlere ev, arsa, ikinci elden inşaat malzemesi temini), terör mafyası (anarşik olayların pazarlanması); bürokrasi mafyası (iş bulma, atamalar, ihaleler vb.) gibi mafya çeşitleri toplumumuzda çok ciddi boyutlara varan toplumsal sorunlara yol açmaktadır. Devlet otoritesini uygulayacak güçlerin etkinliklerinin azalması mafya çeşitlerinin artmasına ve yaygınlaşmasına neden olmaktadır." (Gökşe, 1996:9). Hukuki yapının ve yasaların toplum düzeninde etkinliğinin azalması ya da deforme edilmesi; yasaların yerine illegal örgütlerin ikâme edilmesine, dolayısıyla bu durum

toplumda güvensizlik, normsuzluk, yalnızlık bağlamında anomik yapılanmaya ve yabancılaşmaya neden olmaktadır. Rüşvet, yolsuzluk, istismarcılık; fuhuş, uyuşturucu madde bağımlılığı, işsizlik, sosyal ve fiziki çevre kirliliği özellikle % 60'ı kentlerde yaşayan Türkiye'nin toplumsal bunalımlarıdır. Kentlerde yaşanan anomik yapılanma, mekansal ve kültürel siteleşmelere neden olmaktadır.

Mekansal ve Kültürel Siteleşme

İbni Haldun, toplumsal örgütlenmeleri "Bedevi (göçebe) toplum" ve "Haderi (yerleşik) toplum" olmak üzere ikili toplum tiplemesi şeklinde açıklamaktadır. Tarihi süreçte, tarım ve hayvancılığa dayanan, İbni Haldun'un nitelmesiyle kültürü bozulmamış bedevi toplum; kent hayatına dayanan ve kültürü bozulmuş haderi toplumun yerini alacak, dolayısıyla sosyal değişme sürekli bu şekilde gerçekleşecektir. Günümüzdeki kentleşme, İbni Haldun'un sosyal değişme teorisini içermese de; özellikle metropollerde yoğun bir şekilde yaşanan göçmenlerin yerleştiği kentileşemeyen ve içine kapalı mekansal ve kültürel yerleşimlerden ürken, ayrıca kentin bozulan sosyal, kültürel ve ekolojik yapısından, kendilerini soyutlamak isteyen yerleşik kentliler; kent çevrelerinde güvenli kendi mekansal ve kültürel sitelerini oluşturmaktadırlar.

Bu yapılanmayı, Umberto Eco, Ortaçağ ile çağımız arasında bir koşutluk kurarak, toplumun bunalımı çerçevesinde şu şekilde betimlemektedir: Ortaçağda hızlı nüfus düşüşü, şehirlerin terk edilişi, köylerde yaşanan kıtlık, iletişim zorlukları, Roma yolları ve posta istasyonlarının çöküşü, merkezi denetim bunalımı birbirleriyle yakından bağlantılı olaylar olarak görünürken; günümüzde tam tersi bir süreç yaşanmaktadır. Aşırı ölçüde artan iletişim ve ulaşım imkânlarından yararlanarak birbirleriyle bağlantı kuran aşırı kalabalık nüfus, şehirleri tahrip ve terk etme yoluyla değil, had safhadaki etkinlikleri yoluyla yaşanmaz hale getiriyor. Bir zamanların yıkıma uğramış dev yapılarını kemiren sarmaşığın yerini; bugün yeni kurduğumuz binaları boğan, çirkinleştiren hava kirliliği ve çöp yığınları alıyor; şehirleri, buralara göç edenler dolduruyor, şehirlerin yerli halkı ise şehri yalnızca çalışma amacıyla kullanıp, şehir dışı bölgelere kaçıyor. Manhattan giderek yalnızca zencilerin, Torino ise Güneyli İtalyanların yaşadığı şehirlere dönüşüyor, şehri çevreleyen tepeler ve düzlük alanlarda da soylu şatoları boy gösteriyor, bu şatoların sakinleri yeni komşuluk göreneklerinin, karşılıklı güvensizliğin belirlediği bir ilişkiyi yaşıyor ve ancak önemli törenlerde bir araya geliyorlar. (Eco, 1991:20-21).

Mike Davis'e göre de, Burgess tarafından "mesken alanı" olarak adlandırılan bölgeler, giderek daha çok sıkı sıkıya sarılmış kozalara benziyor; mesken blokları duvarlarını örerek dış dünyadan tecrit oluyorlar. Bu alanlar özel koruma birlikleri ile güvenlik çemberi içinde diğer bölgelerden kendilerini yalıtıyorlar. (Davis, 1996:71).

Sanayi sonrası toplumlarının büyük kentlerinin merkezleri, yüzyıldan beri sürekli kent merkezlerinin dışına doğru itilmiş yığınların "hücumu" ile karşılaşmaya başlamıştır. Buna karşılık, yüzyıldan beri kent merkezlerini iş ve ikamet alanları olarak tasarruflarında bulunduran, "kentli" kesimler ise merkezi terketmekte, merkezdeki bazı bölgeleri yine tutmakla birlikte, asıl olarak "kent dışında" inşa edilen "iş merkezleri"ne ve kendilerine mahsus yeni inşa edilmiş

mahallelere ya da özel sitelere yerleşmektedirler. Bu olgu, Türkiye ve gelişmekte olan ülkelerin metropol kentlerinde de geçerlidir. (Laçiner, 1996:11).

Mekansal ve kültürel siteleşme, "Biz" ve "Öteki" ayrımını daha da derinleştirerek, "atomize" hayat alanları oluşturmakta, dolayısıyla anomik ve yabancılaşmış bir sosyal dokuyu paradoksal biçimde üretme tehlikesi taşımaktadır.

Sonuç ve Bazı Öneriler

Son tahlilde, Türkiye'de toplumun bütün sosyal yapısından soyutlanamayan iç göçlerin neden olduğu anomik kentleşme: öncelikle sosyal ve ekonomik yapı ile birlikte ele alınarak "sağlıklı kentleşme"ye dönüştürülmesi, sağlıklı toplum için "olması gerekeni" ifade etmektedir. Bu anlamda, yapılması gerekenler şu şekilde özetlenebilir:

1- Sosyal, ekonomik ve kültürel yapı sorunları, "sosyal mühendislik" çerçevesinde bir plânlama yapılarak çözümlenebilir.

2- Tarım toplumundan sanayi toplumuna "geçiş sancıları" yaşayan Türkiye'nin, "enformasyon toplumu" sürecine giren sanayileşmiş ülkelerin tecrübelerinden yararlanarak; çevreyi tahrip etmeden, verimli bir şekilde, hem sanayileşmeyi hem de enformasyon toplumunun gerektirdiği yapısal dönüşümü gerçekleştirmek, dolayısıyla "çağrı yakalaması" için gerekli plânlamaların yapılması önem arz etmektedir.

3- Göçlerin birincil nedeni olan işsizliği azaltmak için, üretimi artırıcı; aynı zamanda istihdam yaratıcı alanlar oluşturmalı, bu konuda özel sektör teşvik edilmelidir. Üretimi özendirme yerine, "köşe dönme" felsefesi önerilmemelidir.

4- Büyük kentlere göç akınını önlemek için, özellikle göç veren Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde; organize sanayi bölgeleri geliştirilmeli, KOBİ olarak nitelenen "Küçük ve Orta Boy İşletmeler" bölgesel bazda teşvik edilmelidir. Bölge metropolleri kurularak düzensiz göçler massedilebilir.

5- GAP (Güneydoğu Anadolu Projesi) çerçevesinde, sosyal alt-yapısı hazırlanmış (okul, sağlık merkezi, belediye hizmetleri vb) yerleşim merkezlerinin oluşturulması, modern tarım üretimi, depolanması ve dağıtımının örgütlenmesi, köylülere teknolojik bilgi transferi, bu çerçevede işsizlik oranı yüksek olan ziraat mühendislerinin işlevsel istihdamı, tarım ürünleri endüstrisinin kurulması, GAP bölgesindeki baraj göllerinde balık üretiminin yapılması ve su ürünleri üreticiliğinin geliştirilmesi, yerleşim merkezlerinde bölge ilköğretim okulları yanında; bölgenin tarım, sanayi ve hizmet sektörleri ihtiyacını karşılayacak donanımlı eleman yetiştirilmek üzere meslek okullarının yeniden yapılandırılması, okullarda formel eğitim-öğrenim yanında, formel öğrenim yaşı geçmiş erkek ve kadınlara okuma-yazma ile meslek kurslarının verilmesi, sağlık kuruluşlarında sağlık hizmetleri yanında toplum sağlığı uygulamalarının yapılması; kısaca, "bölge halkının yeniden sosyalleştirilmesi" gerekmektedir.

6- Plânlı kentleşme ve yeniden yapılanmalar için, yerel yönetimlere daha fazla yetki ve sorumluluk verilmesi, dolayısıyla yerinden yönetimin geliştirilmesi önem arz etmektedir.

7- Herşeyi devletten beklemeden, üretimi ve eğitim seviyesini artırıcı organizasyonların yapılması gerekmektedir.

8- Kent planlamasında ve sağlıklı kentleşme süreci için, yerel yönetimlerde teknik uzmanların yanısıra, sosyologların da görev alması işlevsel olacaktır.

9- Toplumda yaratılmak istenen Türk-Kürt, Alevi-Sünni, Lâik-Antilâik ikilem ve düşmanlıkların önlenmesi için, yüzyıllardır birlikte barış içerisinde yaşayan halkın bu sosyal çözülme tehlikeleri konusunda bilinçlendirilmesi gerekmektedir.

10-"Biz" ve "öteki" ayrımının önlenmesi, karşılıklı hoşgörü ve birbirine katlanmanın sağlanması çerçevesinde, demokrasi kültürü; toplumun bütün boyutlarıyla sağlıklı olması için şarttır.

Kaynakça

Akkayan, Taylan (1979): Göç ve Değişme, İst. Üniv.Ed.Fak.Yay. No:2573, İstanbul.

Bayhan, Vehbi (1995): Üniversite Gençliğinde Anomi ve Yabancılaşma, İnönü Üniversitesi Uygulaması, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Malatya.

Bayhan, Vehbi (1995a): "Sanayileşme Sürecinde Anomi ve Yabancılaşma", İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 1, Ağustos, Malatya.

Davis, Mike (1996): "Kentsel Denetim-Blade Runner'ın Ötesinde", Birikim, 86-87 Haziran-Temmuz 1996.

DİE (1994): DİE Haber Bülteni, 29.8.1994, Ankara.

Eco, Umberto (1991): Günlük Yaşamdan Sanata, (Çev: K.Atakay), İstanbul.

Erdoğan, Nihat (1991): Sosyolojik Açıdan Kent İşsizliği ve Anomi, Ege Üniv.Ed.Fak.Yay. No:62, İzmir.

Erdoğan, Zeki (1985): "Türkiye'de Sanayileşme ve Kentleşmenin Birlikte Etkilediği Bazı Sosyal Problemler" Kentleşme-Sanayileşme Etkileşimi, Dünya Şehircilik Günü Kollokyumu, Eskişehir.

Ergil, Doğu (1995): Doğu Sorunu Teşhisler ve Tesbitler, TOBB Yay., Ankara.

Giddens, Antony (1993): Sosyoloji Eleştirel Bir Giriş, (Çev: R.Esengün-İ.Öğretir), İstanbul.

Gökçe Birsen, Feride Acar, Ayşe Ayata, Aytül Kasapoğlu, İnan Özer, Hamza Uygun (1993): Gecekondularda Ailelerarası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü, Ankara.

Gökçe, Birsen (1976): Gecekondu Gençliği-Ankara 1971, H.Ü .Yay., Ankara.

Gökçe, Birsen (1996): "İstanbul Beyrutlaşıyor", Radikal Gazetesi, 05.11.1996. Hürriyet Gazetesi, 19.10.1996.

Karpat, Kemal (1976): Gecekondu: Rural Migration and Urbanization, Cambridge: Cambridge University Press.

Kartal, S.Kemal (1978): Kentleşme ve İnsan, TODAİE Yay. No:175, Ankara.

Keleş Ruşen, Artun Ünsal (1982): Kent ve Siyasal Şiddet, A.Ü .Yay., Ankara.

Keleş, Ruşen (1970): "Türkiye'de Şehirleşme Eğilimleri", A.Ü .Siyasal Bilgiler Fak. Dergisi Cilt 25, Aralık, Ankara.

Kıray, Mübeccel (1973): "Gecekondu; Az gelişmiş Ükelerde Hızlı Toprakta Kopma ve Kentsel Bütünleşme", SPD Dergisi, C 27, No:3.

Kıray, Mübeccel (1995): "Siyasi Himayecilikten Dinsel Grup Himayeciliğine", Türkiye'de Toplumsal Değişim, Yeni Yüzyıl Yay., İstanbul.

Kızılcılık, Sezgin, Yaşar Erjem (1992): Açıklamalı Sosyoloji Terimleri Sözlüğü, Konya.

Kocaman, Tuncer ve Sema Bayazıt (1993): Türkiye'de İç Göçler ve Göç Edenlerin Sosyo-Ekonomik Nitelikleri, DPT, Ankara.

Laçiner, Ömer (1996): "Kentlerin Dönüşümü", Birikim, 86-87 Haziran-Temmuz 1996.

Leslie-Larson-Gorman (1986): Introductory Sociology, (3rd Edition), NewYork.

Özdağ, Ümit (1995): Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan Batı'ya Göç Edenlerde Kültürel Yapı ve Kültürel Kimlik Sorunu, Türk Metal Sendikası Yay., Ankara.

Özök, Ertuğrul (1985): İletişim Kuramları Açısından Kitlelerin Çözülüşü, İst.

Sezal, İhsan (1992): Şehirleşme, İstanbul.

Şengül, H.Tarık (1994): "2000'li Yıllara Girerken Türk Kentleşme Yazını Üzerine Genel Bir Değerlendirme" Dünya'da ve Türkiye'de Güncel Sosyolojik Gelişmeler, I.Ulusal Sosyoloji Kongresi, Sosyoloji Derneği Yayınları III, Ank.

Şenyapılı, Tansı (1978): Kentleşen Köylüler, Milliyet Yayınları, İstanbul.

Tatlıdil, Ercan (1989): Kentleşme ve Gecekondu, Ege Üniv.Yay., İzmir.

Tolan, Barlas (1981): Çağdaş Toplumun Bunalımı Anomi ve Yabancılaşma, Ankara.

Tolan, Barlas (1991): Toplum Bilimlerine Giriş, 3.Baskı, Adım Yay., Ankara.

Tümertekin, Erol (1973): Türkiye'de Şehirleşme ve Şehirsiz Fonksiyonlar, I. Ü.Yay. No:1840, İstanbul.

Türkdoğan, Orhan (1974): Yoksulluk Kültürü; Gecekonduların Toplumsal Yapısı, Atatürk Üniv. Yay., Erzurum.

Türkdoğan, Orhan (1988): Değişme-Kültür ve Sosyal Çözülme, İstanbul.

Uras, Güngör (1996): "Fakirlik Başa Bela" Yeni Yüzyıl Gazetesi, 21.10.1996.

ner, Sunday (1972): Nüfus Bilim Sözlüğü, Ankara.

Yavuz, Sevinç (1996): "Göçün Yarattığı 'Suç Şehirleri'" Yeni Yüzyıl, 13.10.1996.

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı (1996-2000): DPT, Ankara 1995.

Yörükân, Ayda (1968): Şehir Sosyolojisinin Teorik Temelleri, Ankara.

TÜRKİYE'YE GÖÇMEN OLARAK GELENLERİN YERLEŞİMİ

Filiz DOĞANAY*

Giriş

Anadolu insanlık tarihinde, iç ve dış göçler sonucu ortaya çıkan önemli uygarlıkların yaşandığı bir coğrafya olarak kabul edilmektedir. Böylesine bir göçmenler kazanı ve uygarlıklar sentezi üzerinde kurulmuş olan devletlerin göçlerle gelen toplumsal, siyasal ve yönetsel sorunlar için çeşitli önlemler aldığı ve çözümler ürettiği bilinmektedir.

Anadolu, özellikle on sekizinci yüzyılın sonundan itibaren belirli aralıklarla yoğunluk kazanarak süregelen dış göç hareketleri ile karşı karşıya kalmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşu ile başlayan ve devletin genişlemesi ve büyümesine yönelik politika olarak teşvik edilen göçler sonucu Anadolu toprakları dışındaki alanlarda önemli sayıda Türkçe konuşan topluluklar iskan edilmiştir. İmparatorluğun zayıflaması ile birlikte Türk ve Müslüman olan halkların buldukları yerlerden çıkarılması asırlar önceki göçü tersine çevirmiştir.

1923 yılında modern bir devlet olarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti göçmen sorunlarını geçmişinden kalan bir miras olarak devir almış ve yapılan sistematik çalışmalarla sorunun çözümüne yönelik politikalar geliştirilmiş ve uygulamalar yapılmıştır.

Bu bildirde, kapsamı çok geniş olan bu tarihsel olgunun son iki yüzyıldaki durumu ele alınacak, iç göçler sonucu yaşanan yerleşim sorunlarına ilişkin olarak yapılan uygulamalar incelenmeye çalışılacaktır.

Göçler ve Göçenler

Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Dışardan Göç Edenler

18.yy sonu ve 19.yy başından itibaren Anadolu'ya dışardan göçenler, Türkçe konuşulan bölgelerden göç etmek zorunda kalanlar ile Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması sonucu yaşadıkları bölgelerden göç etmek zorunda bırakılanlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

1771 yılında Kırım'da yaşanan nüfusun Osmanlı yanlısı olan kesimi Rusların silahlı saldırısı nedeniyle topraklarını bırakarak Osmanlı yönetimi altındaki bölgelere göç etmek durumunda kalmışlardır. Bu olay Osmanlı İmparatorluğu'nun karşılaştığı ilk dış göç olgusudur. 1788-1792 Osmanlı - Rus - Avusturya Savaşları süresince ve sonrasında da, Osmanlı topraklarına Kırım, Kazan, Kafkasya ve Özi bölgelerinden kitleler halinde göçler başlamış ve göç edenlerin sayısı dörtyüzbin kişiye ulaşmıştır.(Oğuz Arı s.5)

* Devlet Planlama Teşkilatı

Rusların Azerbaycan'ı da işgali üzerine göçler, İran üzerinden Anadolu'ya yönelmiş, Kuzey İran'ın işgali sonucu Kafkasya limanlarından yüzbinlerce insan Osmanlı Devleti tarafından temin edilen deniz araçları ile Trabzon, Samsun, Sinop ve Varna limanlarına getirilmişlerdir. Kafkasya'dan yapılan göçler yaklaşık yüzelli yıl boyunca sürmüştür. Kafkasya'dan gelenler arasında Türkler, Avarlar, Çeçenler ve Çerkezler vardır. Göçmenler değişik illere iskan edilmişlerdir ve hatta Halep'e, Ürdün'e kadar gönderilen göçmenlerin olduğuda ileri sürülmektedir. (Oğuz Arı s.5).

Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmaya başlaması ve 1806 - 1812 Türk-Rus savaşı sonucu Balkanlarda yaşayan Türklerin çoğu güneye doğru göç etmeye başlamışlardır. Sayılarının iki yüzünü bulduğu tahmin edilen göçmenler, başta İstanbul olmak üzere Rumeli'deki kent, kasaba ve köylere yerleşirken, bir bölümü de İstanbul yolu ile Anadolu'ya göçmüştür. Osmanlı Devleti bu göçmenlere iyi davranılması ve kolaylık gösterilmesi için Rumeli ve Anadolu'daki eyaletlere talimatlar göndermiş ise de göçmenlerin düzenli şekilde yerleştirilmeleri sağlanamamıştır. (Özbay - Balpınar).

1820 yılında Mora Yarımadasında bağımsız bir Yunan Devleti'nin kurulması ile Osmanlı İmparatorluğu'na yapılan baskılar sonucu bu bölgede yaşayan Türkler 1830 tarihinden itibaren Anadolu'ya göç etmek durumunda kalmışlardır (Özbay Balpınar).

1854 - 1856 yılları arasında yapılan Kırım Savaşı'ndan sonra samsun Limanı yoluyla yaklaşık altıyüzbin göçmenin Anadolu'ya geldiği bilinmektedir.

1905 - 1908 Rus Devrimi'nden sonra ise Kazan ve Azerbaycan'dan göçler başlamış, gelenler Amasya ve Kars illerinde yerleşmişlerdir. 1920 yılındaki Sosyalist Devriminden sonra ortadan kaldırılan Kafkas Cumhuriyeti'nden, Gürcistan'dan ve Ermenistan'dan çok sayıda aile Anadolu'ya göç ederek, Muş ve Kars gibi genelde Doğu Anadolu illeri ile Konya ili civarına yerleşmişlerdir. (Oğuz Arı s.5).

1912 - 1913 Balkan Savaşı sırasında 1173.52, 1914 -1915 Birinci Dünya Savaşı sırasında da yaklaşık 120.556 göçmenin Anadolu'ya geldiği tahmin edilmektedir. Birinci Dünya Savaşına kadar Kafkasya'dan, Balkanlardan ve Ege adalarından Anadolu'ya gelen göçmenlerin sayısı bir milyon üstündedir (Oğuz Arı s.5).

Göçmenlerin Yerleştirilmesi

Göçmenlerin yerleştirilmesi işlemleri Tanzimat Fermanı'nın ilanına kadar Bab-ı Ali'nin eyaletlere göçmenler geldikçe gönderilen fermanları doğrultusunda oluyor veya göçmenlerin başvuruları üzerine kendilerine para ve malzeme yardımı yapılıyordu. 1859 yılına kadar Şehramenetine bırakılan göçmenlerin yerleştirilmesi işleri, Kırım savaşı sonrası hızla artan göçler nedeni ile yoğunluk kazanmış ve şehramenetinin sorunun çözümünde yeterli olamayışı sonucu Devlet, sorun ile uğraşacak bir komisyon kurulmasına ilişkin yasa çıkartmak zorunda kalmıştır (Oğuz Arı s.7).

Yasa ile "İskanı-ı Muhacirin" adı altında kurulan ve göçmenlerin yerleştirilmesine ilişkin tüm işlemleri yürütmekle sorumlu olan komisyonun adı

daha sonra "Muhacirin ve Aşair Müdiriyeti Umumiyesi" olarak değiştirilmiş ve bu kurum çalışmalarını Cumhuriyet'e kadar sürdürmüştür (OğuzArı s.7).

Bu komisyon tarafından çok sayıda göçmen Amasya, Tokat, Sivas, Çankırı, Adana, Aydın, İçel, Bursa, Adapazarı ve İzmit çevresine yerleştirilmiştir (Özby - Balpınar).

Osmanlı Devleti 1877 yılına kadar gelen göçmenlerden yüksek memur, ilmiye sınıfı mensubu veya zanaatleri ancak kentlerde yapılabilenlere kentlerde yerleşme izni vermiş, diğerlerinin kent merkezlerinde yerleşmesini istememiştir. Ancak göçmenlerin sayısının artması sonucu birçok kunduracı, marangoz, berber ve benzeri küçük esnaf ile kent hayatına ve ticarete alışmış olan çok sayıdaki göçmen yerleştirildikleri köy ve kasabalara uyum sağlayamadıkları için kentlere göç etmek zorunda kalmışlardır. Ayrıca özellikle kırsal kesimdeki yerli halkın tepkisinin giderek büyümesi ve rahatsız edici boyutlara ulaşması Devleti 1878 yılında yeni bir karar alma gereği ile karşı karşıya bırakmış ve yayınlanan bir talimatla göçmenlerin kentlerin çevresine yerleşmelerine izin verilmiştir (Özby - Balpınar).

Bu karardan sonra Anadolu kentlerinde kısa bir süre içinde göçmen mahallesi olgusu ortaya çıkmıştır. Ankara'daki Boşnak, Eskişehir'deki Tatar mahalleleri bu gelişmenin en iyi örnekleridir. Göçmen yerleşmelerinin, kırsal kesimde geleneksel Anadolu köy dokusundan, kentlerde ise mahalle dokusundan kolaylıkla ayırt edilebilmesi, bu yerleşimlerin en belirgin ortak özellikleridir. Anadolu'da 19.yy ikinci yarısına kadar süregelen geleneksel dokunun organik görünüşüne karşın göçmen mahalleleri çok daha düzenli, geometrik bir görünüme sahiptirler. Bu yerleşmeler çıkartılan yönetmelikler doğrultusunda kamu eliyle yapılan bir plan tipine göre tümünün birden yapılması şeklinde gerçekleştirilmiştir (Özby-Balpınar).

Cumhuriyet Döneminde Dışardan Göç Edenler

Yunanistan'dan Göçler

Cumhuriyet döneminin en önemli ve en yoğun göç hareketi 1922 yılında imzalanan Lozan Anlaşması hükümleri uyarınca gerçekleştirilen Türk-Yunan halkları değişimidir. Bu değişim sonucu 100 bin Türkiyeli Rum Yunanistan'a gitmiş, yaklaşık 100 bin aileye mensup 400 bin Türk'te Anadolu'ya göç etmiştir (Oğuz Arı s.4). Yunanistan ve Balkanlardan gelen göçmenlerin malları ve iskanına ilişkin olarak çıkartılmış olan kanunlar doğrultusunda, "Mübadiil" olarak tanımlanan göçmenler Anadolu'dan Yunanistan'a gönderilen Rumların bıraktıkları evlere, ticarethanelere ve topraklara mesleklerine göre yerleştirilmişlerdir. Bu göç hareketi 1949 yılına kadar devam etmiştir (OğuzArı s.4).

1952 - 1969 yılları arasında da Yunanistan'dan serbest göçmen olarak 7600 aileye mensup 24.625 kişinin geldiği bilinmektedir. Bu yıllardan sonra Yunanistan'dan aralıklarla 4 aile daha Türkiye'ye göç etmiştir (Köy Hizm.Env.s.139).

1923 - 1995 yılları arasında Türkiye'ye göç eden nüfusun % 25'i olan, 424.645 kişiyi Yunanistan göçmenleri oluşturmakta olup, bunların büyük çoğunluğu (% 95) mübadil olarak gelen göçmenlerdir (Köy Hizm.Env.s.139).

Bulgaristandan Göçler

Cumhuriyetin kurulmasını izleyen yıllarda Anadolu'ya ikinci büyük göç dalgası Bulgaristan'dan gelmiştir. Bulgaristan'dan göçler aralıklarla 1989 yılına kadar sürmüştür. Cumhuriyet döneminde ülkeye gelen toplam göçmenlerin % 48'ini oluşturan 790.717 Bulgaristan göçmeninin, göç hareketi dört aşamada gerçekleşmiştir (Köy Hizm.Env.s.138).

* 1925 yılındaki Türk - Bulgar ikamet sözleşmesi ile 1949 yılına kadar 19.833 ailede 75.877 kişi iskanlı, 37.073 ailede 143.121 kişi serbest göçmen olmak üzere toplam 56.906 ailede 218.998 kişi Türkiye'ye göç etmiştir (DPT, s.6).

* 1950 - 1952 yılları arasında Bulgaristan'ın tehcir ve göçe zorlaması sonucu 37.851 aileye mensup olmak üzere 154.393 kişi iskanlı göçmen olarak Türkiye'ye gelip yerleşmişlerdir (DPT, s.6).

* 1968 - 1979 yılları arasında da Türkiye-Bulgaristan Yakın Akraba Göçü Anlaşması çerçevesinde 32.356 aileye mensup 116.521 kişi Türkiye'ye göç etmiş ve bu göç ile 1950 -52 yılları arasında gelen göçmen ailelerinden büyük bölümünün Bulgaristan'da kalan yakınlarının Türkiye'ye serbest göçmen olarak gelmeleri sağlanmış ve böylece parçalanmış ailelerin birleşmesi gerçekleştirilmiştir (DPT, s.10).

* Bulgaristan'dan son göç hareketi 1989 yılında Türk kökenli müslüman Bulgar vatandaşlarının, Bulgar hükümeti tarafından Türkiye'ye göçe zorlanmaları ile başlatılmıştır. Göçmenler kitleler halinde trenlerle Türk sınırına bırakılmışlardır. Böylece Türkiye, II nci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da görülen en yoğun ve zorunlu göç akımını yaklaşık üç aylık bir süre içinde kabul etmek durumunda kalmıştır. Bu dönemde 64.295 aileye mensup 226.863 kişi serbest göçmen olarak Türkiye'ye gelmiştir. Bu tarihten itibaren 1995 yılına kadar da aralıklı olarak gelen serbest göçmenlerin sayısı 27.224 ailede 73.957 kişiye ulaşmıştır (Köy Hizm.Env.s.138).

Bulgaristan'dan 1950 - 52 yılları arasında gelen ve devlet tarafından yerleştirildikleri için iskanlı göçmen olarak kabul edilen göçmenler iskan yasasına göre yapılan planlamalar doğrultusunda ülkenin çeşitli il-ilçe ve köylerine dağıtık veya mahalleler eklenmek suretiyle yerleştirilmişlerdir.

1950 - 1960 döneminde toplam 35.496 ailenin yerleşiminin sağlandığı görülmektedir. Bunlardan 25.583 çiftçi ailesinin büyük çoğunluğunun Adana (1.442 aile), Ankara (1.136 aile), Balıkesir (1.474 aile), Bursa (2.185 aile), Konya (1.523 aile), Manisa (1.383 aile), Tekirdağ (1.619 aile) illerine, zanaatkar ailelerin çoğu Bursa (1.356 aile), İstanbul (3.100 aile), Eskişehir (1.116 aile), İzmir (1.1160 aile) illerinde yerleşimleri gerçekleştirilmiştir. İskan için yapılan 36.292 evin 22.761'i köy tipi; 12.219'u şehir tipi ve 1.312'si hazır evdir. Kırsal alanda yerleşmek isteyenler için 13 müstakil köy kurulmuştur. Evlerin %70'i kırsal alana serpiştirilmek suretiyle yapılmıştır. % 25'i kentlere eklenen göçmen

mahallelerinde inşa edilmiş olup, % 5'i müstakil köylerde yapılan evleri kapsamaktadır (Geray, s.54-55).

Bulgaristan'dan 1968 - 1979 yılları arasında gelen göçmenler serbest göçmen stasüsünde oldukları ve parçalanmış ailelerin birleştirilmesine yönelik anlaşmalar çerçevesinde Türkiye'ye göç ettikleri için daha önce gelen akrabalarının bulunduğu il, ilçe ve köylerde kendi olanakları ile yerleşmişlerdir (DPT s.7).

1989 yılında Bulgaristan'dan gelen serbest göçmenlerin büyük bir bölümü daha önce Türkiye'ye göç eden akraba veya komşularının yoğun olduğu bölgelere kendi imkanları ile yerleşirken bir bölümü de devlet tarafından 14 il merkezi ile 23 ilçe ve beldede göçmen ailelerin parasal katkısı ve borçlandırılması esasına dayalı bir yöntemle yapılan toplam 21.438 konuta 5 yıllık süre içinde yerleşmişlerdir. Sözkonusu konutlar kentlerin dışında siteler olarak planlanmıştır (Köy Hizm.).

Yugoslavya'dan Göçler

Yugoslavya'dan Türkiye'ye Cumhuriyet döneminde toplam 77.431 aile mensup olarak 305.158 kişi göç etmiştir. Bu ailelerden 1950 yılına kadar gelenlerden 14.494 kişi devlet tarafından iskan edilmiştir. Ailelerin diğer bölümü serbest göçmen olarak Türkiye'ye yerleşmişlerdir (Köy Hizm.Env. s.138).

Yugoslavya'dan yapılan göçün Yunanistan ve Bulgaristan'dan olduğu gibi politik zorlamalardan kaynaklanmadığı, göçün sosyo-ekonomik nedenlere dayandığı kabul edilmektedir (Arı, s.6).

Romanya'dan Göçler

Romanya'dan 19.865 aileye mensup 79.287 kişi 1923 - 49 yılları arasında iskanlı göçmen olarak Türkiye'ye gelmiştir. Ayrıca 11.280 aileye mensup 43.271 kişide serbest göçmen olarak gelmiş ve daha önce gelen yakınlarının yerleştiği yerlere yerleşmişlerdir.

Diğer Ülkelerden Göçler

Cumhuriyet döneminde Anadolu'ya Balkan ülkeleri dışında özellikle, müslüman olan veya Türk Dil grubuna bağlı olan ülkelerden iskanlı ve serbest göçmen olarak göç eden ailelerde olmuştur. Örneğin Türkistan'dan toplam 695 ailede 2.194 nüfus iskanlı, 214 ailede 684 nüfus serbest göçmen olarak, Afganistan'dan 1.006 ailede 4.163 nüfus iskanlı göçmen olarak gelmişler ve özellikle İç Anadolu, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da kırsal ve kentsel kesimde yerleştirilmişlerdir (Köy Hizm.Env. s. 140).

Türkiye'ye son göç 1993 yılında olmuş ve Rusya'da yaşayan 150 Ahıska Türk ailesi iskanlı göçmen olarak getirilmiştir. İğdir ilinde yapılmakta olan konutlara yerleştirilmeleri planlanmaktadır.

Göçmenlerin Genel Özellikleri

Türkiye'ye gelen göçmenlerin en önemli özelliği tümünün müslüman oluşudur. Gelenlerin büyük bölümü şive farklılığına rağmen Türkçe konuşmaktadırlar, diğer bölümü de Türk Dili'nin akrabası olan dilleri konuşan topluluklara mensupturlar.

Türkiye'ye gelen göçmenlerin yaş, cinsiyet, öğrenim, meslek, anadil, medeni durumu vb. niteliklerini gösteren istatistik bilgiler yetersiz olup, belli yıl ve gruplara ait bazı bilgiler toplanabilmektedir.

Örneğin, 1950- 51 yıllarında gelen göçmenlerin büyük çoğunluğunun anadili Türkçe'dir. Göçmenler, o yıllardaki Türkiye nüfusu ortalamasından daha yüksek oranda okur-yazar nüfusa sahiptirler. Özellikle kadınlar arasında oku-yazarlık oranı daha yaygındır. Göçmen nüfusun % 70'i 45 yaşın altındaki genç nüfustur. Bu nüfusta, yüksek öğrenim ve mesleki teknik öğrenim gören nüfusun oranı çok düşüktür, gelenlerin % 85'inin mesleği çiftçiliktir (Geray, s.24).

1989 yılında Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin % 29'unun ilkokul, %34'ünün ortaokul, % 18'inin Lise, % 2'sinin meslek okulu, % 2'sinin ise yüksek okul mezunu oldukları ve % 14'ünün eğitimsiz olduğu saptanmıştır (DPT, s.28).

Bu dönemde gelen Bulgaristan göçmenlerinin mesleklerine bakıldığında gelenlerin %23'ünün işçi olduğu, bunların % 9'unun tarım, % 5'inin sanayi ve % 8'inin hizmetler sektöründe çalıştığı belirlenmiştir. Ayrıca gelenlerin % 18'ini öğrenci, % 13'ünü de emekliler oluşturmaktadır (DPT, s.30).

1950 yılında Bulgaristan'dan gelen göçmenlerle, 1989' da gelenlerin meslekler itibarıyla karşılaştırılmasında, çiftçiliğin % 85 oranında olduğu, 1950 yılı göçmenlerinin tarım sektöründen gelmelerine karşın, son gelen grubun daha farklı özellikler taşıdığı görülmektedir.

Göçmenlerin Türkiye'deki Yaşama Uyumları

1923 - 1960'lı yıllara kadar Türkiye'ye gelen göçmenlere, devlet tarafından uygulanan politikalar doğrultusunda barınma ve iş olanakları sağlanmıştır. Gelenlerin büyük çoğunluğunun çiftçi olması, kırsal alana yapılacak yerleşime uyum sağlamaları açısından, iklimin ve geldikleri yerlerdeki üretim tarzlarının önemini artırmıştır. Ayrıca göçmenlerin büyük çoğunluğunun il, ilçe ve köylere serpiştirilmek suretiyle yerleştirilmelerinin, onların sosyal bakımdan çevreye ve topluma uyması, kaynaşması yönünden daha az sakıncalı olacağı düşünülmüştür (Geray, s.55). Göçmenlere iş imkanlarının sağlanması ve çalışma şartlarının iyileştirilmesi amacıyla aynı ve nakdi yardım yapılmış, bu çerçevede çiftçi ailelere toprak, tohumluk, çevirme ve donatım kredisi, zanaatkar göçmen ailelerine de konutun yanısıra döner sermaye kredisi verilmiştir (DPT. s.20).

1960 yılından sonra gelen göçmenlerin büyük çoğunluğunun kentlere yerleştiği görülmektedir. Bu dönemde ülkeye çok az sayıda iskanlı göçmen kabul edilmiştir. Gelen göçmenlerin serbest göçmen statüsünde oldukları için, daha önce Türkiye'ye göç etmiş yakınlarının bulunduğu yerleşim yerlerini tercih ettikleri gözlenmiştir. Bu tercihte istihdam, iklim ve kültürel yakınlık boyutlarının önem kazandığı bilinmektedir. Göçmenlerin uyum sorunları konusunda

bilgilerimiz çok yetersizdir. Mevcut bilgiler, göçmenlerin geldiği yıllarda yapılan sınırlı bazı araştırmaların verilerine dayanmaktadır.

Göçmenlerin yerleşim programları çerçevesinde tip projeler esas alınarak planlanan konutlar, ya bu yerleşim için kurulan köylerde ya kentlere veya yerli köylere eklenen mahallelerde yapılmıştır. Ancak özellikle kırsal kesimlerde yapılan yerleşmelerin başarılı oldukları söylenemez, yerleştirilenlerin büyük bölümü iklimsel koşullara uyamamak ya da yerli halkın gösterdiği tepkiye dayanamayarak büyük kentlere göç etmek zorunda kalmışlar ve kentlerin dış mahallelerinde yoğunlaşmışlardır. İstanbul'un Zeytinburnu, Ümraniye, Ankara'nın Telsizler, Altındağ, Ayaş ve Kayaş ilçeleri ile Bursa, Eskişehir, İzmir illeri bu yoğunlaşmanın tipik merkezleri olmuşlardır (Özby - Balpınarı).

Kentlerde yerleştirilen göçmenler için yapılan konutlar, genelde kentlerin dış semtlerinde ve 300 - 400 m²'lik parsellerin içinde tek katlı yaklaşık 65-90 m² 'lik tip planlara göre yapılmıştır. Günümüzde büyük kentlerin önemli yerleşim merkezleri konumuna gelmiş olan İstanbul'un Taşlı Tarla semti ile Ankara Varlık mahallesi, bu uygulamaların ilginç örnekleridir. Bu mahallelere yerleştirilenlerin çok az sayıdaki bölümü konutlarını terketmiştir.

Kırsal alanlarda kurulan köylerde bir avlu içine konut ve işletme binaları yapılmış ve imar planı doğrultusunda ortak kullanım alanları belirlenmiş okul, cami, köy konağı gibi bazı sosyal tesislerde kurulmuştur. Tüm bu olanaklara rağmen özellikle Güneydoğu, Doğu ve İç Anadolu bölgesindeki kırsal yerleşmelerde göçmenlerin büyük bir bölümü köylerini terk ederek ya da yerli halka satarak, batı bölgelerine yerleşmeyi tercih etmişlerdir. Ege ve Akdeniz bölgesindeki kırsal yerleşmelerden göç çok düşük oranda olmuştur. Yerli halkla olan uyumsuzluk dışında, eğitim ve istihdam sorunlarının çözülemezliği de göçmenleri ülke içinde yeniden göçe zorlamıştır.

1980 yılından itibaren göçmenlerin yerleşim ve özellikle konut sorunlarına daha farklı yaklaşımların olduğu görülmektedir. Herşeyden önce 2510 sayılı iskan yasasının göçmenlerin ülkede yerleştirilmesinde yeterli olmadığını kabul edilmiş ve toplu olarak gelen Afganlı göçmenler, Bulgaristan'dan göçe zorlanarak gelen göçmenler, Birleşik Devletler Cumhuriyetlerinden getirilen Ahıska Türkleri için ayrı yasalar çıkarılarak yerleşim uygulamalarının çerçevesi belirlenmiştir.

Bu doğrultuda yapılan çalışmalar içinde Bulgaristandan 1989 yılında gelen göçmenler için yapılan uygulamalar farklılık göstermektedir. Göçmenlerin yerleşim projelerine başlangıçtan itibaren katılımları sağlanmış ve göçmenler istedikleri yerlerde parasal katılımları ölçüsünde konut tiplerine sahip olma hakkını kazanmışlardır.

Bu dönemde göçmenlerin konut sorununu toplu konut yaklaşımı ile çözmeyi amaçlayan projeler üretilmiş ve Anadolu'nun küçük ilçelerinde bile yapılan uygulamalarda yerleşmeler ya toplu konut alanlarında olmuş ya da bu yerleşmeler için belirlenen alanlar daha sonra toplu konut alanlarına dönüştürülmüştür.

Göçmenlerin Yerleştirilmesi İle İlgili Kurumlar

İskan hizmetlerinin ilk organizasyonu, 1872 yılında "Muhacirin Komisyon Alisi" adıyla kurulan bir kuruluş marifetiyle başlatılmıştır. Zamanla ortaya çıkan ihtiyaç ve talepler doğrultusunda çıkarılan çeşitli kanunlarla bu kuruluş sırasıyla; "Muhacirin ve Aşair Müdüriyeti", "İskan Umum Müdürlüğü", "Toprak ve İskan İşleri Genel Müdürlüğü" olarak isim değiştirmiştir. Son olarak 22.05.1985 gün ve 18761 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 3202 Sayılı Kanun'la da Toprak İskan İşleri Genel Müdürlüğü kaldırılmış, İskan hizmetlerini yürütme görevi, aynı kanunla kurulan Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'ne verilmiştir.

Cumhuriyet döneminden önce iskan ve göç hareketleriyle ilgili olarak, ortaya çıkan taleplerin karşılanabilmesi bakımından bir çok mevzuat yürürlüğe sokulmuş ise de ihtiyacı karşılamaktan uzak kalmıştır.

Cumhuriyet döneminde iskan hizmetlerinin daha iyi bir şekilde yapılabilmesi bakımından 21.06.1934 tarihinde 2510 Sayılı İskan Kanunu çıkarılmış, dağılık olan iskan mevzuatı o zamanki şartlara göre daha iyi bir hale getirilmiştir. Bu kanunla uzun yıllar değişik ülkelerden yurdumuza göçmen olarak gelen ailelerin iskanı sağlanmıştır.

Ayrıca, iskan edilen insanların istek ve ihtiyaçları zaman içinde sık sık değiştiğinden, değişen bu ihtiyaçların karşılanması için 2510 Sayılı Kanun'a ek olarak bir çok kanun (15 Adet), Nizamname, Bakanlar Kurulu ve Genelgeler çıkarılmıştır.

İskan Uygulamaları:

İsteğe bağlı olarak yapılmakta olan iskan karşılıksız olmayıp, borçlanmaya tabidir. şehirsal ve tarımsal olmak üzere iki şekilde uygulama yapılmaktadır. Gerek tarımsal ve gerekse şehirsal iskan projeye dayalı olarak toplu halde gerçekleştirilmektedir. Projesiz ve münferit iskan uygulaması, mevcut yasaya göre mümkün görülmemektedir.

Tarımsal İskan

Çiftçilikle uğraşan ve çiftçilikten anlayan aileler tarımsal iskana tabi tutulmaktadır. Hazırlanmakta olan tarımsal iskan projesine göre, iskanı öngörülen her aileyi geçindirebilecek ve borçlandırmadan dolayı geri ödemelerini yapabilecek kadar gelir sağlamak üzere; konut, işletme binası, tarım arazisi verilerek işletme için ihtiyaç duyulan canlı, cansız donatım ve yıllık işletme kredisi ile desteklenmektedir.

Şehirsal İskan (Sanayi veya Sanatkar İskanı):

Şehirsal iskan talep eden ailelere ise planlanan kentte konut verilerek meslek ve sanatlarını icra edebilecekleri donatım ve işletme kredisi açılmaktadır.

İskan edilen aileler, kendilerine verilen taşınmaz mallardan (konut, işletme binası, arsa ve arazi, iş yeri vb.) dolayı, kamulaştırılan veya satın alınan

taşınmaz mallar için kamulaştırma veya satın alma bedelleri, yapı ve tesisler için maliyet bedelleri, hazine arazisi için rayiç bedelleri üzerinden borçlandırılırlar.

Sonuç

Anadolu tarihinin son iki yüz yılında yaklaşık 3.5 milyon civarında göçmen, bugünkü Türkiye Cumhuriyeti sınırları içine yerleşmiştir. Göçmenlerin yaklaşık yarısı devlet imkanları ile yerleştirilmişler ve istihdam sağlanmıştır. Diğer yarısı genelde daha önce gelen eş-dost ve akrabaların yakınında yerleşmişlerdir. Göçmenler ve yerli halk arasında etkileşim ve göçmenlerin uyumu konularında ve hatta yerleşim yerleri ve şekilleri konularında da sınırlı araştırmalar dışında bilgi olmayışı uluslaşma sürecinin yaşanmakta olduğu toplumda, bu sürece göçmenlerin katkılarına ilişkin yorumları yetersiz bırakmaktadır.

Göçmenlerin yerleşim yerlerine uyum ve uyumsuzlukları yönünde yerli halkla olan etkileşimleri de önemli bir olgu olarak görülmektedir. Bu konuda da yeterli bilgi bulunamamaktadır. Gözlemlere dayanan bazı bilgilere göre yerli halkın üretim biçimi, üretim araçlarının kullanımı, el sanatları, zanaatkarlık, ev döşeme, ev yapım ve ev araçlarının kullanımı gibi konularda göçmenlerin yaşamlarından büyük ölçüde etkilendikleri anlaşılmaktadır.

Kaynakça

ARI, O., Bulgaristan'lı Göçmenlerin İntibakı, 1950-51'de Bursa'ya İstanbul'da İskan Edilenlerin İntibakı İle İlgili Sosyolojik Araştırma, Ankara, 1960, Rekor Matbaası.

GERAY, C., Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler (1023-1963), Türkiye İktisadi Gelişmesi Araştırma Projesi, No:4, Ankara, 1962.

ÖZBAY, F., BALPINAR, H., Türkiye'ye Yapılan Göçler ve Göçmen Olayı Üzerine Araştırma, Öğrenci Çalışması, ODTÜ, Mimarlık Fakültesi, Ankara, 1982.

Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü :

Hizmet Uygulamaları Genel Envanteri, Ankara-1996.

Uygulama Raporları ve Notları.

Devlet Planlama Teşkilatı : Sosyal Planlama Başkanlığı

Hizmete Özel : Bulgaristan'dan Türk Göçleri, Ankara, 1990.

Ayrıntılı Bilgi İçin Kaynakça

ALTUĞ, Y., "Balkanlardan Anayurda Göçlerin Mahiyeti", İ.Ü.Hukuk Fakültesi Dergisi, 1-2 (1960), ss.846-857.

Ankara Üniversitesi Rektörlüğü, Ankara Üniversitesi Bulgaristan'da Türkler Semineri (10 Nisan 1985), Ankara, 1985, 35 Sayfa.

ARIMAN, A., 1950'den İtibaren Bulgaristan'dan Türkiye'ye Gelen Göçmenler, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Coğrafya Kütüphanesi, No:885.

BARKAN,Ö.L., "Türkiye'de Muhacir İskanı İşleri ve Bir İç Kolonizasyon Planına Olan İhtiyaç", İ.Ü. İktisadi Fakültesi Mecmuası, 1951, No:1-4.

BARKAN.Ö.L., DARKOT B., TANOĞLU, A., Bulgaristan'dan Gelen Göçmenlerin Memleket İçinde Nerelere ve Hangi Şartlar Altında Yerleştirilmesi lazım geldiğine Dair Rapor, (Mimeograf), 8 Mart1951.

BaşvekaletToprak ve İskan İşleri Genel Müdürlüğü, Toprak-İskan Çalışmaları, Ankara, 1955, 121 Sayfa.

BİLGE, S., " Türk-Bulgar Göçmen Anlaşmazlığı", İnsan Hakları Dergisi, No: 49-50, 1951, s.13.

CEBECİ, A., "Bulgaristan Türkleri", Türk Kültürü, Sayı: 69, Temmuz 1968, ss.666-668.

CEBECİ, A., "Bulgaristan'da Türkiye Aleyhine Yapılan Propaganda", Türk Kültürü, Sayı : 60, Ekim 1967, ss. 927-929.

CEBECİ, A., "Bulgaristan'da İslam Dinine Yapılan Baskı", Türk Kültürü, Sayı:87, Ocak 1970, ss. 209-211.

CEBECİ, A., "Bulgaristan'da Son Gelişmeler ve Türklere Karşı Uygulanan Politika", Türk Kültürü, Sayı: 89, mart 1970, ss.342-345.

CEBECİ, A., "Bulgaristan Türklerinin Göçü Hakkında", Türk Kültürü, Sayı: 63, Ocak 1968, ss.189-193.

Dışişleri Bakanlığı, Konsolosluk ve Muh.Huk. Dairesi, Göçmen ve Mültecilerle ilgili Mevzuat ve Tatbikat : Kararnameler, Nizamnameler, Talimatnameler ve Tamimler, Ankara, 1960, 151 Sayfa.

EREN, A.C., Türkiye'de Göç ve Göçmen Meseleleri : Tanzimat Devri. İlk Kurulan Göçmen Komisyonu, Çıkarılan Tüzükler, İstanbul, 1966, 119 Sayfa.

Göçmenlere Yardım Derneği, Anayurda Göç, İstanbul, 1967, 42 Sayfa.

Göçmenlere Yardım Derneği, "Bulgaristan Türklerinin Durumu", Türk Kültürü, Sayı : 39, Ocak 1966, ss.288-89.

İstanbul Göçmenlere Yardım Derneği, Dernek Merkez Yönetim Kurulunun Göçmenlerin Yerleştirilmeleri Hususundaki Düşünce ve Dilekleri, İstanbul, 1951, 86 Sayfa.

İstanbul Üniversitesi, Bulgaristan Türklerinin Son Tehçiri ve Türkiye'de İskanı Hakkında Anket, 1957.

KAFLI, K., Türkiye'ye Göçler, İstanbul, 1966, 47 Sayfa.

KAYA, Ş., "Türkiye'nin İskan Siyasetinin Umumi Hatları Hakkında Kamutaya İzahat", Ayın Tarihi, Ankara, 1. Kanun 1935, No:24, ss.29-33.

KAYABALI, İ., Bulgar Türkleri, 1985, Azerbaycan Kültür Derneği.

KOCACIK, F., "Balkanlardan Anadolu'ya Yönelik Göçler, (1878-1900), Karşılaştırmalı Yerli ve Göçmen Köyü Monografileri, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara 1978, 266 Sayfa.

MEÇİK, H.A., Bulgaristan Türklerinin Durumu, İzmir, 1984, 47 Sayfa.

ORHONLU, C., "Balkan Türklerinin Durumu", Türk Kültürü, Sayı :21, Temmuz 1964, ss.49-60.

PİROĞLU, D., "Bulgaristan'da Yaşayan Türk Kardeşlerimiz ve Sınırlı Göç Meselesi, Türk Kültürü, Sayı: 75. Ocak1969, ss.234-243.

Sıhhat ve İçtemai Muavenet Vekaleti, "Romanya ve Bulgaristan'dan Gelen Göçmenlerin Yedi Vilayete Yerleştirildiklerine Dair Tebliği (14 Temmuz 1936)", Ayın Tarihi, Ağustos 1936, No:32, ss.10-12.

ŞİMŞİR, B., " Bulgaristan Türkleri", Türk Dünyası El Kitabı, TKAE, Ankara 1976, ss.1070-1081.

ŞİMŞİR, B., Rumeli'den Türk Göçleri, Cilt I. Doksanüç Muhacereti, 1877-1878, Ankara 1968, 819 Sayfa.

ŞİMŞİR, B., Rumeli'den Türk Göçleri, Cilt II. Bir Geçiş Yılı 1879, Ankara 1970, 832 Sayfa.

ŞİMŞİR, B., Rumeli'den Türk Göçleri, Cilt III. (1880-1885), (Baskıda).

ŞİMŞİR, B., Türk Basınında Bulgaristan Türkleri : Zorla Ad Değiştirme Sorunu, Ocak-Nisan 1985, Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, Ankara, 1985.

TANOĞLU, A., "Bulgaristan Türklerinin Son Göç Hareketi", İ.Ü.İktisat Fakültesi, Cilt: 14 (1952-1953).

Türk Göçmen ve Mülteciler Dernekleri Federasyonu, Göçmen Konular -I-, İstanbul 1962, 111 Sayfa.

TKAE, Türk Kültürü, Sayı : 263, Yıl: XXIII, Mart 1985, "Bulgaristan Türkleri Sayısı" 111 Sayfa.

TÜRKER, A., "Bulgaristan'dan Türkiye'ye Yakın Akraba Göçü Anlaşması", Türk Kültürü, Sayı:65, Mart 1965, ss.325-326.

Türkiye-Suudi Arabistan Dostluk ve Kültür Derneği, Bulgaristan'daki Müslüman Türklerin Dramı (The Ragedy of the Muslim Turks in Bulgaria), İstanbul 1985, 80 Sayfa.

UYGUR, S., Tuna Boylarından Anavatana Göç. İstanbul 1969, 113 Sayfa.

BURSA'DA MESKUN BULGARİSTAN GÖÇMENLERİNİN EKONOMİK DURUMLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Dr. Nesrin TÜRKASLAN

Modern Zamanlarda Dünya Göçü adlı eserin önsözünde Franklin D. Scott şöyle demektedir: "İnsanlar, Adem ile Havva'nın cennetten kovulmalarından beri hareket halindedirler" (Scott 1968:1)

Tarihî yukarıdaki sözden de anlaşılacağı gibi ilk insana kadar giden, evrensel bir olgu olan göç şöyle tanımlanabilir: Toplumsal, ekonomik, siyasî, dinî, veya bırakılan bölgenin iticiliği, gidilen yerin çekiciliği gibi sebeplerle bireylerin bir yerden başka bir yere, kendi istekleriyle veya bazı güçlerin etkisiyle hayatlarının gelecekteki kısmının tümünü veya bir kısmını geçirmek üzere yaptıkları bir yer değiştirme hareketidir. (Türkcaslan 1990:15).

Göç konusundaki çalışmalar, başlangıçta iki temel kuramsal yaklaşımla ortaya konmuştur (Gitmez 1983: 74):

1. Fonksiyonalist kuramlar,
2. Çatışma kuramları.

Fonksiyonalist kuramlar: Ravenstain'in görüşleri bu kuramın yaklaşımını oluşturmaktadır. Buna göre birey, kendisine sunulan seçenekler arasında bir değerlendirme yaparak göçe karar vermektedir. Bir başka fonksiyonalist kuramcı Lee ise, "bireysel özellik açısından içinden çıkılan ve içine girilen yorelerdeki insan niteliğinde bir değişme, bir neteliksizleşmeye değinir. Giden kimse içine girdiği topluma göre geride olacağından gittiği yerdeki düzeyi de aşağı çeker." demektedir. Heintz'e göre ise, bireyin olduğu gibi belli toplulukların toplum içindeki psikolojik güvenleriyle bu güce denk ölçüde değerlerinin varlığına bağlıdır. Bu ikisi arasındaki dengesizlik göçe sebep olmaktadır. Odaklaştıkları nokta ise, göçü uyum ve kaynaşma açısından ele almıştır. Odaklaştıkları nokta ise, uzun dönemde göçmen kitlelerin alıcı toplumca özümsemesi ve bu süreçte çatışmaların kaçınılmazlığıdır (Gitmez 1983: 76)

Çatışma kuramları: Bu yaklaşım genel olarak göçü, şartların zorlaması sonucu doğan bir coğrafi hareketlilik olarak ele almaktadır. Çatışma kuramı göçü belirleyen temel öğelerin ekonomik, toplumsal ve siyasî etmenlerin etkileşimi olduğunu ileri sürer (Kongor 1981: 207).

Fonksiyonalist kuramın birey ve grup üzerinde yoğunlaşan yaklaşımı ile çatışma kuramının köktenci tutumlarından kaçınma gerekliliği, sistemler yaklaşımını ortaya çıkarmıştır. Bu yaklaşım fonksiyonalist kuram içinde göçü belirleyen bireysel- çevresel şartlarla, çatışma kuramındaki ekonomik, toplumsal ve siyasal etkenlerin etkileşimi görüşünü kaynaştırmaya çalışmaktadır (Hoffmenn-Nowotny 1981:64-83).

Bulgaristan göçmenlerinin Türkiye'ye göçleri ve göç sonrası uyum süreçleri sistemci yaklaşımlarla açıklanabilir; çünkü Bulgarlar'ın asimilasyon

hareketlerine insanlar bireysel olarak karşı çıkmış; bu karşı çıkışları da onları siyasî nedenli göçe zorlamıştır.

Bulgaristan'dan Anadolu'ya göçler 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'yla başlamaktadır. Bu göçlerin nedeni ise, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşu ile başlayan ve bir zaman devletin gelişmesiyle alâkalı olan iskan politikası şeklinde görülen Rumeli'ye göçlerin imparatorluğun zayıflamaya başlamasıyla tersine dönmesidir. (Arı 1960: 3; İpek 1994: 5; Acaroğlu 1988: 28; Alp 1990: 1; Şimşir 1988: Xii). Türkler'in 500 yıl hüküm sürdüğü toprakları terketmesiyle Rumeli topraklarındaki Türk-Müslüman nüfus asimile hareketlerine maruz kalmış; bunu kabul etmeyenler Anadolu'ya göçe zorlanmıştır (Yıldız 1985:49).

Söz konusu göçlerin en son örneği, 1989'da yaşanmıştır. 1984'te Bulgaristan'da Türk nüfusun giderek artması, Bulgarların asimile hareketlerine neden olmuştur. Türkleri Bulgarlaştırmak amacına yönelik bu asimilasyon hareketi isim değiştirme şekline dönüşünce, insanların isyanıyla karşılaşan Bulgar Hükümeti 71.000 Türk'ü Türkiye'ye göndermek üzere sınır dışı etmiştir.

Bulgaristan'da Türklüklerini ve dinlerini tüm baskılara rağmen korumaya çalışan insanlara, Bulgar yönetimi 24 saat süre tanımıştır. Yöneticiler " 24 saat içerisinde pasaportunuzu alacak, eşyalarınızı toparlayacak ve sizi taşıyacak bir araç bulacaksınız" demişlerdir. Şanslı olanlar bu sürenin sonunda yola çıkarlar. Ülkenin rejimi servet yapmaya imkân tanımadığından, onların yanlarına alabildikleri eşya ve para miktarı da çok sınırlı olmuştur. Köylerden, kasabalardan, şehirlerden tahliye olan insanlar, konvoy halinde Türkiye'e gelmek için yola çıkarlar. Yolculukları yaklaşık dokuz gün sürer. Türkiye'ye geldiklerine ve gördüklerine şükrederler. Gördüklerine dememizdeki maksat şudur: Bulgarlar, Bulgaristan Türkleri'ni Bulgarlaştırmak için onlara karşı baskının dışında başka yolları da denemişlerdir. Türkler'in içinden "Türkiyecilik" fikrini söküp atabilmek için sürekli Türkiye'yi kötülemişlerdir. Onlara bu yönde filmler izletmişlerdir. Böyle tanıdıkları anavatanlarına gece girenler bakıyorlar ki elektrik var; yollar aydınlık; seviniyorlar. Gündüz yolları ve insanları görüyorlar ve Türkiye'ye kavuştukları için şükrediyorlar.

Bu insanlar Türkiye'ye göç ettikten sonraki yaşamlarını anlatmaya başlarken çok sık olarak şu ifadeyi kullanıyorlar: Biz her şeye sıfırdan başladık".

89 göçmenleri, dışardan bakıldığında bölgenin yerlisi, Bursa'da yerleşik diğer ülke göçmenleri ve hatta 89' dan önce Bursa'ya yerleşmiş Bulgaristan göçmenlerince de "hırslı", "aç gözlü" olarak ninelendiriliyorlar. Bu yargıyı kendileri de biliyorlar ve şöyle diyorlar: "Bir insan için içinde yaşayacağı dört duvarı olursa, diğer ihtiyaçlarını karşılayabilir. Göç edip gelen bizler için en önemlisi içinde yaşayacağımız ve bizim diyebileceğimiz evlerimiz".

Göçmenlerin savundukları bu görüşleri doğrudur; çünkü insanın yeme, içme barınma gereksinimleri insan ihtiyaçlarının başında gelmektedir.

Devletimiz 7218'i Bursa'da olmak üzere göçmen konutları inşa ederek belli bir miktar önden verilen (en fazla on milyon lira) ve aylık cüz'i ödemelerle Bulgaristanlı soydaşlarımızı ev sahibi yapmıştır.

Göçmenleri bölgenin yerlisinden ayıran en önemli özelliklerin başında ailede çalışabilecek durumda olan ve iş bulabilen herkesin çalışıyor olmasıdır. soydaşlarımız ilk geldikleri anda evlerine taşanincaya kadar geçen bir iki yıllık

dönemde zor koşullar altında çok sıkı çalışmışlardır. Öyle sanıyoruz ki bu durum, yaşlanıp da çalışmayacakları ana kadar da devam edecektir.

Görüşme yaptığımız hane halkı reislerinin yaşları genellikle 29-50 arasındadır. Mezun oldukları okullar ise, özellikle 25-40 yaşlara arasındakilerin meslek okuludur. Meslekler ise, çok çeşitli olup bazıları şunlardır: İnşaat teknisyeni, motor-bakım ve onarımcısı, tütün eksperisi, tamirci, elektrik teknisyeni çiftçi, şoför v.s.

Bursa'ya yerleştikten sonra genellikle meslek lisesi mezunu ve bir zanaat sahibi olan bu insanlar fabrikalarda iş bularak çalışmaya başlamışlardır. Hane halkı reislerinin %80'i çalışıyor ve bunların %75'i fabrikalarda %10'u Belediye'de işçi, geri kalanları da memur olarak görev yapıyor.

Hane halkı reislerinin eşlerinin tümü göç etmeden önce ya tarlada rençberlik yapıyor; ya da ücretli olarak bir iş yerinde çalışıyorlardı. Bunların mesleklerine bakıldığı zaman %40'ının işçi, %20'sinin rençber, geri kalanların ebe, veznedar, muhasebeci, market yöneticisi ve öğretmen oldukları görülür.

Bursa'daki göçmen işlerinin %85'i ücretli bir işde çalışıyorlar. Yaşları 45'in altında olanlar genellikle fabrikalarda işçi olarak; bu yaşın üstündekiler ise, ya doktor muayenehanesinde çalışmak gibi ya da ev iş yerlerine temizliğe gitmek gibi değişik işler yaparak aile bütçesine katkıda bulunuyorlar.

Göçmen kadınlarda çalışma oranlarının yüksek olması, ayrıca fabrikalarda vardiyalı çalışmaları, evde kadına düşen sorumlulukların erkek tarafından paylaşılmasını getiriyor. Vardiyalı çalışan eşler, bazen bir hafta boyunca birbirlerinin yüzünü görmediklerini belirtiyorlar.

89 göçmenlerinin büyük çoğunluğu göçmen konutlarında oturuyorlar; fakat bir eve sahip olan bu insanlar da çok çalışıyorlar. Sözüml ettiğimiz dört duvara sahip olmuşlar; fakat yine de kendilerini yıpratırcasına çalışıyorlar. Bu durumu açıklayabilmek içinde Bulgaristan'daki çalışma koşullarına ve buna güdüleyen özelliklere bakmak gerekiyor. Görüştüğümüz bir bayanın anlattıkları bu durumu açıklamaya yarayacak ipuçlarını bize çarpıcı biçimde verecektir. O: "Ben sabap 8'den 3'e kadar devletin işinde çalışırdım. 3'ten eve gelir; 5'e kadar elbise dikerdim (kendisi terzi). 5 ile 8 arasında da devletin verdiği bahçede çalışırdım." diyor. Bir günde üç değişik iş ve ev hanımlığı yapan; böylesine çalışmaya alışmış bir insanı bundan alıkoymak zor olabilir.

Bulgaristan gözmeni soydaşlarımız kazandıkları parayı biriktiriyor ve harcamalarını en az düzeyde tutuyorlar. Giyime fazla para harcamıyorlar; fakat temiz ve düzenli giyiniyorlar (Bu arada ayakkabılarının her zaman boyalı ve temiz olması da dikkatimizi çekmiştir). Biriktirilen paralar ise, arsaya yatırılıyor.

Göçmen konutlarında evi olan insanların yarıca arsaları var ve bu arsalar da tuttukları usta ile ev yaptırıyorlar. Hem de iki, ya da üç katlı. Bunun açıklamasını ise şöyle yapmaktadırlar: "İnsan evladı için çalışır. Biz de evlatlarımızla birlikte oturabileceğimiz evler yapıyoruz". Bu nedenle öyle sanıyoruz ki gelecek beş sene içinde göçmen konutlarındaki evlerini kiraya verenlerin oranı %70'lere varabilir. Böylece 2000'li yılların hemen başında sözkonusu göçmen grubunun büyük bir çoğunluğunun iki evi; hatta arabası olabilecektir.

Türkiye'de yaşayan yerli halkın büyük çoğunluğunun ancak emekliliğinde ve sadece evi olduğu düşünülürse, göçmenlerin iki ev ve araba sahibi olmaları oldukça ilgi çekicidir ve ancak içlerine girildiğinde bunun nasıl mümkün olduğu açıklanabilmektedir.

Sonuç

Bulgaristan'da girdikleri çalışma temposunu soydaşlarımız burada da sürdürmektedirler. Sahip oldukları tüm zenginliklerini orada bıraktıklarından; burada sıfırdan başlamışlardır. Bir ailede çalışabilecek her kişinin çalışıp kazandıklarından tasarruf yapmaktadırlar. Bu tasarruflarını ise, arsaya ve bunun üzerine yaptıkları evlerine yatırmaktadırlar.

Soydaşlarımız çalışıyorlar; kazanıyorlar; tasarruf ediyor ve yatırım yapıyorlar. Özel olarak Bursa ekonomisine, genel olarak da Türkiye ekonomisine olumlu katkıda bulunuyorlar.

Kaynakça

ACAROĞLU, M. Türker. 1988 Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları Kılavuzu. Ankara Sevinç Matbaası. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları; 89, Halk Edebiyatı Dizisi: 12.

ALP, İlker.1990 Bulgar Mezalimi 1978-1989. Ankara: Trakya Üniversitesi Yayınları: 90/1.

ARI, Oğuz. 1960 Yurtdışına İşçi Göçü ve Geri Dönüşler. İstanbul: Alan Yayıncılık, (Alan yayıncılık: 11, Bilim Dizisi 11).

İPEK, Nedir..1994 Rumeli'den Ankara'ya Türk Göçleri. Ankara: TTK Basımevi. Türk Tarih Kurumu Yayınları XVI Dizi- Sa. 73.

KONGAR, Emre.1982 Toplumsal Değişme. İstanbul: Remzi Kitabevi.

NOWOTNY, Hans ve Joochim HOFFMAN.1981 "A Sociological Approach Toward a General Theory of Migration". Global Trends in Migration. New York: The Center of Migration Studies of New York Inc.

SCOTT, Franklin.1968 World Migration In Modern Times. New Jersey: Prentice Hall Inc.

ŞİMŞİR, Bilâl.1988 The Turks of Bulgaria 1878-1985. Oxford: Great Britain at The University Press.

TÜRKASLAN, Nesrin.1990 Ağcaalan Köy Monografisi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Basılmamış Master Tezi.

YILDIZ, Selahattin.1985 "Bulgaristan Türkleri." Bulgaristan'daki Müslüman Türkler'in Dramı. Hazırlayan: Abdurrahim Dede. İstanbul: Türkiye Suudi Arabistan Kültür ve Dostluk Derneği İstanbul Şubesi Yayınları No: 1.

BAŞKA BİR GÖÇ VEYA TÜRKİYE'DE YABANCI OLMAK

Arş.Gör. Yıldız AKPOLAT DAVUD*

Türkiye'de sanayileşmeyle beraber (1950'lerden itibaren köyden kente, doğudan batıya doğru yapısal iç göç ve bunun yanısıra II.Dünya Savaşı sonrası Almanya'nın yeniden yapılanması için Türkiye'den istenen insan gücünün gönderilmesiyle başlayıp batıya doğru ve daha sonra Ortadoğu Arap ülkelerine kayan bir yapısal dış göç toplumsal gerçeği yaşanmıştır ve yaşanmaktadır. Türkiye gerek iç göç ve gerek dış göçün toplumsal sorunlarıyla oldukça meşguldür. İç göçle gecekondulaşma, kentleşmemek, arabesk yaşam tarzı gibi problem ve gerçeklerin yanısıra Almanya'ya giden işçilerin bir kısmının özellikle 1980'lerin başından itibaren kesin dönüş yapmalarıyla beraber bu işçilerin Almanya'da doğmuş ve yetişmiş çocuklarının kendi ülkelerine adaptasyon sorunları Türkiye gerçeğinin birer parçası olmuşlardır.

Ancak Türkiye sadece dış göç veren bir ülke değildir. Aynı zamanda son 10-15 yıldır (Iran devrimiyle beraber) komşu ülkelere Asya ve Afrika ülkelerinden göç almaktadır. Kendi ülkelerindeki ekonomik ve siyasal istikrarsızlık nedeniyle daha iyi ve güvenli bir yaşam için Türkiye'ye gelen bu yabancı uyruklu insanlar genelde Türkiye'de son derece zor şartlar altında yaşamaktadırlar. Biz bu kitleyi dört grupta toplayabilmekteyiz:

1-Iran devrimi ve Iran-Irak savaşı nedeniyle Türkiye'ye gelen İranlılar,

2-Körfez krizi esnasında Türkiye'ye kaçan Irak'da çalışan doğu ve uzak asya ülke vatandaşları (Pakistan, Bangladeş, Filipinler),

3-S.S.C.B.'nin dağılması ve liberal ekonomiye geçişle devlet güvencesinden mahrum kalan doğu bloku ülke vatandaşları (Romanya v.b.),

4-Daha batıya yerleşmek (kademeli göç) ve tahsil için Türkiye'ye gelen Afrika ülkeleri vatandaşları (Sudan, Somali, Tanzanya, Kenya, Nijerya),

Biz bu çalışmada bu gruplarda yer alan tahsil için ve özellikle, oturma ve çalışma izinleri olmadığı için ucuz ücretlerle ağır şartlarda çalışan niteliksiz işçi statüsündeki insanların (3. ve 4. grup) Türkiye'ye geliş nedenleri, yaşam şartları, umutları ve gelecekleri hakkında neler düşündüklerini tesbit etmeye çalışacağız.

Yukarda belirttiğimiz gibi bu çalışmanın ana eksenini ve araştırma grupları; Sudanlı öğrenci ve çalışan grup ile Azeri, Romen kaçak işçi grubudur. Bu iki grup üzerinde derinlemesine mülakat yapılmıştır. Öncelikle, 1989'dan itibaren başlayan süreçte, S.S.C.B.'nin dağılması ve ardı sıra sosyalist sistemden batılı demokratik sisteme geçiş yaşanmıştır. Hal böyle olunca, yıllardır sosyalist devletlerin sağlağı, sosyal ve çalışma güvenliği içinde yaşayan Doğu Bloku insanları, devlet güvencesi ortadan kalkınca ekonomik sıkıntılar yaşamaya başlamışlardır. Bir kısmı yakın ticari merkezlerle ticari dialoglar kurarken -ki

* Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

İstanbul en başta gelir-, bir kısmı kendi ülkelerinde iş ve para sıkıntısı yaşadıklarından civardaki nisbeten coğrafya ekonomik istikrarını sağlamış ülkelerde işçi olarak başlamışlardır. Bu babda iş kapasitesi yüksek olan İstanbul cazibe merkezi haline gelmiştir. Böylece, işçi olarak İstanbul'un küçük işletmelerinde çalışan Azeri ve Romen uyruklu yabancıları çalışma kapsamına aldık. Seçtiğimiz evren Bayrampaşa civarındaki işletmelerde çalışan bir grup (10 kişi) insandır.

Bu insanlar, bizim yetişkin olarak adlandırdığımız 24-35 yaş dilimindedirler. Yani bedenen çalışmaya uygun insanlardır. Bu insanların genelde belirli bir uzmanlık alanı olmamasına rağmen belirli uzmanlığa sahip olanlarda uzmanlık dallarında değilde, bulabildikleri işlerde çalışmaktadırlar. Yani niteliksiz işçi statüsündedirler. Öğrenim durumları ya ortaokul ya da teknik okullardır. Ailelerini memleketlerinde bırakıp gelmişlerdir. Türkiye'ye girerken turist vizesi almışlar ancak vize tarihleri dolsa dahi çalışma izinleri olmaksızın yani illegal olarak Türkiye'de çalışmaktadırlar. Bu durum onlar açısından dezavantajdır. Çünkü işveren, bu insanları kaçak oldukları için istediği ücretle çalıştırmakta ve işçiler buna razı olmaktadır. Diğer yandan ailelerinin yanlarında bulunmaması işveren için avantajdır. Böylece işçiler çalıştıkları atölyenin bir köşesinde oldukça sağlıklı ve steril olmayan yerlerde yatmaktadırlar. Yatacak yere para vermek istemediklerinden atölyelerde kalmayı yeğlemektedirler. Ayda 14-20 milyona denk gelecek şekilde dolar üzerinden maaş almaktadırlar. Ancak Türk lirasının dolar karşısında sürekli değer kaybetmesini gözönüne alırsak, bu insanların aldıkları dolar miktarının gitgide düşmekte olduğunu görebiliriz. İşverenden aldığımız bilgiye göre, Doğu Bloku ve dağılan S.S.C.B Cumhuriyet'lerinden çalışmak için gelen insanlar kısa bir süre sonra, bu yüzden artık İstanbul'u dolayısıyla Türkiye'yi terkedeceklerdir. Doğu Bloku ülkesi Romanya ve dağılan S.S.C.B. ülkesi Azerbaycan'dan gelen işçiler ülkelerinde ya fabrikaların kapanmasını yani işsizlik yada iş olsa da ücretlerin düşüklüğü nedeniyle geldiklerini söylemektedirler. Bu insanlar sürekli mesai yaptıkları için çalıştıkları atölye dışına nadiren çıkabilmektedirler. Bu yüzden Türkiye ile ilgili düşüncelerini almak istediğimizde, Türkiye'yi İstanbul'u bilmediklerini ifade etmektedirler. Ayrıca çalışmak için bir başka ülkeyi değilde Türkiye'yi seçmelerinde, coğrafi yakınlığı -özellikle Azeriler- ve çalışma koşullarının rahatlığı neden göstermektedirler! İşverene göre ise, Doğu Bloku insanları disiplinli çalışmaya alışkın oldukları için tercih edilmektedir. İstanbul'da kaçak işçi olarak niteliksiz işlerde çalışan bu insanlar mümkün olduğu kadar az para harcayıp çok birikim yaparak, bu birikimlerini ailelerine aktarmayı hedeflemektedirler. Türkiye ile ilgili fazla -maddi beklentileri olmamakla beraber daha iyi koşullar bulana veya sağlayana dek geçici olarak İstanbul'da kalmaktadırlar. Bu babda Türkiye özelinde İstanbul için çıkaracağımız sonuç, Doğu Bloku ülkelerine nazaran serbest piyasa ekonomi uygulamalarının daha eski olması nedeniyle iş kapasitesinin nisbeten yüksek olması ekonomik anlamda çekiciliği sağlamaktadır.

Çalışmanın ikinci grubu ise Sudan'lı öğrenciler ve okullarını bitirdikten sonra İstanbul'da çalışmayı ve kalmayı yeğlemiş olan gruptur (20 kişilik). Sudan'dan yüksek öğrenim için Türkiye'ye gelenler (İstanbul ve Ankara) öncelikle Müslüman ve batılı bir ülke olduğu için Türkiye'yi seçmektedirler. Bununla birlikte Türkiye'ye vize alımının diğer batılı ülkelere nazaran kolay olması, akraba ve aile tavsiyesi, bazı Türk üniversitelerinde İngilizce eğitimin

olması da önemli tercih sebepleridir. Bununla beraber ailelerde çocuklarının müslüman bir ülkede eğitim almalarına razı olmuşlardır. Sudan'lı öğrenciler ekseriyetle 1984-1985 yıllarından itibaren Türkiye'ye gelmeye başlamışlardır. Bunda esas sebep, 1989 öncesi Sadık el-Mehdi yönetimindeki demokratik hükümet döneminde Türk-Sudan ilişkilerinin sıkı olmasıdır. Türk hükümeti, Hartum'da bir öğrenci merkezi açmıştır. Bu kurum Türkiye'de okumak isteyen Sudanlı öğrencilere yardımcı olmaktadır. Sudan'lı öğrenciler genellikle Mühendislik, Mimarlık, İktisat, İşlete, Tıp gibi dalları tercih etmektedirler. Bununla beraber eğer İngilizce eğitim veren bir üniversitenin sosyal dalını kazanmışlarsa buna da razı olabilmektedirler.

Eğitim esnasında dikkati çeken husus, Sudanlı öğrencilerin normal eğitim süresinde okullarını bitiremedikleridir. Bu babda önemli faktörler ise, burslarının kesilmesi ile para getirecek bir işte çalışma durumu ve istedikleri eğitimi alamamalarıdır. Sudan'lı öğrencilerin kendi ülkelerinden başka bir ülkeyi tercih etmeleri ise, özellikle 1989'dan sonra şeriat yönetiminin Sudan'da ikame olmasıdır. Sudan'lı öğrencilerin Türkiye'ye ilk geldiklerinde dil bilmemekten kaynaklı bir adaptasyon problemi yaşamışlardır. Ancak iletişim kurabilecek denli Türkçe öğrendiklerinde bu problemde ortadan kalkmıştır. Okulları bittiği halde Türkiye'de kalan Sudanlılar ülkelerindeki ekonomik problemler ve siyasal iktidarı tasvip etmeme gibi nedenlerden ötürü ülkelerine gitmeyi istememişlerdir. Bu insanlar genellikle ihracat veya turizm firmalarında çalışmaktadırlar. Bir kısmı Kanada, Avusturalya gibi ülkelere gitmeyi düşünürken bir kısmı Türkiye'de kalmayı, bir Türkle evlenmeyi ve ikinci vatandaşlık olarak Türk vatandaşlığına geçmeyi düşünmektedirler. Ancak hepsinde ortak olan ülkelerindeki şeriat sisteminin tekrar demokratik sisteme dönüşmesinin ardından ekonomik durumların iyileşmesiyle beraber vatanlarına dönme arzusudur.

Sudanlılar Türk toplumunda belirli bir sorun yaşamadıkları halde, son bir kaç yılda "Afrikalı ve uyuşturucu olgularının" aynı anlamda kullanılmasından rahatsızlar. Özellikle medyanın reality showlarında Türk toplumuna yeterli bilgi verilmeden rating kaygısıyla gösterilen programlar, toplumda Afrikalıları karşı bir tepkinin doğmasına neden olmaktadır. Basında çıkan haberlerde ise uyuşturucuyla ilintili Afrikalıların ülkelerine aid bir bilgi verilmeyince toplum, her gördüğü siyahiyi uyuşturucu kullanan ya da satın alarak telakki etmektedir. Bu durumdan oldukça rahatsız olan Sudanlılar Türkiye'ye ilk geldikleri yıllarda pek problem yaşamadıkları halde bu son gelişmeler ve Türkiye'de gene aynı zaman diliminde (90' sonrası) gelişen kaba milliyetçilik birleşince zaman zaman ırkçılığa varan tepkiler gördüklerinden bahsetmektedirler. Bu tür tepkilere rağmen Sudanlılar Türkiye'de yaşamaktan memnundurlar.

Sudanlıların, Türkiye ve Türk toplumu hakkındaki görüşleri ise, biz sosyologların yabancı olmadığımız söylemlerdir. Öncelikle Türkiye'nin ne Doğuda ne de Batıda olmadığına vurgu yapılır. Türkiye bir Ortadoğu ülkesi ve toplumdur. Bununla beraber Türk toplumunu Ortadoğulu yapan unsurun ise sadece din olduğu da söylenir. Büyük kent merkezleri daha batılı ancak merkez çevreleri ve köyler daha doğulu. Bunu söylerken iki kritere sahipler. Birincisi, insan ilişkilerinin birincilliği, ikincilliği ve geleneklere bağlılıktır. Merkezlerde iletişim daha yoğun olduğu için (batı ile) hiç olmazsa dış görünüm itibarıyla insanlar batılıdır. Ayrıca merkezlerde insan ilişkileri daha resmi yani ikincildir. Oysa batı ile iletişimleri çok yoğun olmayan merkez çevreleri ve köyler

geleneksel kimliklerini korumaktadırlar. Ve buralarda birincil, samimi ilişkiler yoğundur. İnsan ilişkileri bazındaki kriterde göze çarpan, Sudanlıların kendi toplumlarındaki ilişki türüyle, merkez çevresi ve köylerdeki insan ilişkileri arasında bir paralellik kurmalarıdır. Sudan bir doğu ülkesidir ve kendi ülkelerinde birincil ilişkiler hakimdir, o halde bir doğu toplumunun özelliklerini taşıyan Türk toplumunun belirli bir kesimi de doğuludur.

Bir kuzey Afrika ülkesi olan Müslüman Sudan'dan Türkiye'ye önce eğitim amaçlı daha sonra ise kendi ülkelerindeki problemler sebebiyle Türkiye'de kalan insanlar Türkiye'yi kademeli göçe konu etmektedirler. Çünkü bu insanlar ülkelerinden çıktuktan sonra hiç olmazsa kendi ülkelerindeki sorunlar çözülene kadar vatanlarının dışında nerede yaşama koşullarını sağlarlarsa orada kalmayı tercih etmektedirler. Bu da bir toplumsal gerçeği ortaya koymaktadır. Toplumsal bir varlık olan insan, yaşama koşullarını nerede sağlarsa o mekanda yaşamaktadır. Bu olguda göçün esas sailini teşkil etmektedir.

İstanbul'da Sayılarla Yabancılar

Bu bölümle beraber, İstanbul'daki yabancılarla ilgili sayısal veriler üzerinde durarak yabancıların vatandaşlık, iltica, göçmenlik ve ikamet durumları ile ilgili çıkarımlar yapılacaktır.

İstanbul'da Vatandaşlığa Müracaat Edenler

Uyruk/Yıl	1994	1995	1996
İran	223	245	34
Haymatloz	84	93	5
Çin	57	63	8
Afganistan	187	116	16
İrak	652	475	8
Suriye	43	193	8
K.K.T.C.	66		8
Yugoslavya	218	162	9
Bulgaristan	552	6637	143
Muhtelif	715	679	73
Toplam	2777	8653	312

İstanbul'da Vatandaşlığa Kabul Edilenler

Uyruk/Yıl	1994	1995	1996
İran	157	149	27
Haymatloz	65	89	9
Çin	52	70	2
Afganistan	156	304	13
İrak	112	93	28
Suriye	13	28	8
K.K.T.C.	25	19	9
Yugoslavya	51	46	7
Bulgaristan	42	66	17
Muhtelif	282	320	35
Toplam	945	1184	154

Vatandaşlık:T.C. vatandaşlığına başvuru için en az 6 aylık ikamet teskeresinin olması şartı aranıyor. Vatandaşlığı, Bakanlar kurulu onaylıyor.

Serbest Göçmenlik:Bölünmüş aileleri biraraya getirmek için yapılmış geçici düzenleme. Makedonya, Yugoslavya, Bulgaristan ve Romanya'daki Türk soylular için tasarlanmıştır.

94 yılına serbest göçmen olarak gelenler:

Yugoslavya : 134

Romanya: 4

Bulgaristan : 637

775

95 yılında:

Yugoslavya : 117

Bulgaristan : 96

213

96 yılında:

Yugoslavya : 38

Bulgaristan : 83

121

775+213+121=1109 serbest göçmen statüsündeki Türk soylular vatandaşlığa kabul edilmiş.

İltica: 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Ankara Protokolü ile yasallaşmış. 1967'de Türkiye batıdan gelenlerin iltica talebini kabul edip bunları "mülteci" olarak tanımlıyor. Doğudan gelenlerin iltica talebini ise "sığınmacı" olarak kabul edip, bir başka ülkeye iltica edinceye kadar ikâmet izni veriyor. Çünkü, doğulu yoksul ülkelerden gelenlerin Türkiye için problem olacağı düşünölmüş.

1994'de Irak'dan iltica talebiyle gelenlerde artış var. 160 sığınmacı 3. bir ülkeye iltica ederken 4494 kişi Türkiye'de kalmış.

1995'de 354 kişi 3. bir ülkeye giderken, 5540 sığınmacı Türkiye'de kalmış. Çoğunluk Iraklılardan oluşuyor.

1996' 7. aya kadar

İran : 2

D.Türkistan : 4

Küba : 1

İrak : 76

Yugoslavya : 1

84 kişi iltica talebinde bulunmuş.

İltica ve Göçmenlik olguları komşu ülkelerdeki problemlerden kaynaklı oluyor (Bölgesel savaşlar).

İltica ve Göçmenlik Çıkarımları

-Bulgaristan'dan gelen göçmenler; Tercümanlık tezgahtarlık ve inşaat işçiliği yapıyorlar. Fabrikalarda çalışıyorlar.

-İrak'dan gelen sığınmacılar; tercümanlık, tezgahtarlık, lokantacılık yapıyorlar. Genelde Laleli, Aksaray ve Osmanbey civarlarında çalışıyorlar. Alibeyköy, Halkalı ve Fatih, Aksaray civarında oturuyorlar.

-İrak ve Bulgaristan'dan gelenler Türk soylular, ailecek Türkiye'ye göç ediyorlar. Ayrıca Türkiye Batıya geçiş ülkesi olduğu içinde diğer yabancı uyruklular tarafından göç ve iltica talebiyle tercih ediliyor.

-Türkiye'nin iş potansiyelinin ve öğrenim kapasitesinin civar ülkelere oranla yüksek olması onların Türkiye'ye gelmelerine sebep oluyor. Ayrıca ailelerin birleşmesi için civar ülkelere Türk soylular geliyor.

İstanbul'da İkamet Edenlerle İlgili Çıkarımlar

Tabloda görüldüğü üzere, Mülteci ve Haymatloz dahil olmak üzere, Türkiye'nin Dünya'ya açılan kapısı İstanbul'da beş kitadan ellibine yakın insan öğrenim görmek, öğrenim görenlere refakat etmek ve çalışmak amacıyla legal olarak ikamet etmektedir. İstanbul'da yabancı ortaklı şirketler ve bankalar veya tamamen yabancı kaynaklı ticari kurumların şubelerinde yönetici düzeyinde çalışan yabancılar, konsolosluklarda çalışan yabancılar ve aileleri legal ikametgahı olan insanlardır. Bunun yanı sıra yukarıda anılan kurumlarda çalışan kimselerin çocuklarının da öğrenim gördükleri için ikametleri vardır. Ayrıca Ortadoğu ve Afrika ülkelerinden yüksek öğrenim için gelenlerinde buna bağlı legal ikametleri bulunmaktadır. Ancak kaçak olarak İstanbul'da bulunan yabancıların sayısı tesbit edilememekle beraber resmi ikametlilerden çok fazla olduğu sanılmaktadır.

Bu çalışmada ortaya çıkan sonuçlar ise, Türkiye'nin civar ülkelere nazaran siyasal ve ekonomik istikrarını sağlaması bakımından bir cazibe merkezi olması hasebiyle kendi ülkelerinde bu tür istikrarları olmadığından Türkiye'ye civar ülkelere özellikle İstanbul'a kısa süreli göç sozonusudur. Vatandaşlığa başvuranların özellikle civar ülkelere gelen Türk soylularıdır. Ve Türkiye'nin bu insanları sahiplenmektedir. Ayrıca daha doğudaki ülkeler için Türkiye özellikle İstanbul batıdır ve batıya açılan kapıdır. Serbest piyasa ekonomi uygulamaları ise iş kapasitesini yükselttiğinden, bilhassa doğu bloku ülke vatandaşları çalışmak için kısa sürede olsa Türkiye'de kalmaktadırlar. Ancak kaçak işçi olarak çalışmaları bir takım sıkıntıları doğurmaktadır. Bu insanların istemleri kendilerine çalışma hususunda kolaylıklar gösteren

düzenlemelerin yapılmasıdır. Kendi açlarından sıkıntı yaratabileceğini gözönünde alarak, bu çalışmaya katkıda bulunan yabancı kaçak işçiler, birazda olsa sorunlarının gündeme gelmesini ve seslerini duyurabilmeyi istemektedirler. Bu insanlara teşekkür etmeyi bir insanlık vazifesi saymaktayım. Ayrıca İstanbul Emniyet Müdürlüğü yabancılar şubesi çalışanlarına katkı ve yardımlarından ötürü bilhassa teşekkür etmekteyim.

Istanbul'da Resmi İkâmetgâhı Olanlar:*1

Uyruğu Sayısı	Uyruğu Sayısı	Uyruğu Sayısı
A.B.D.	2.468	Irak 799
Afganistan	627	İran 3.005
Almanya	2.347	İngiltere 920
Arjantin	59	İrlanda 82
Arnavutluk	534	İzlanda 3
Avusturalya	390	İspanya 267
Avusturya	175	İsrail 213
Azerbaycan	1.025	İsveç 282
Bangladeş	395	İsviçre 112
Belçika	145	İtalya 934
B.A.Emirli.	5	Japonya 710
Birmanya	5	Kanda 80
Brezilya	69	Kameron 11
Bulgaristan	15.993	Kazakistan 408
Bosna	143	Kenya 45
Çek. Cumhu.	112	Kırgızistan 295
Cezayir	52	Kuveyt 3
Çin	310	K.K.T.C. 1.198
Danimarka	116	Kolombia 4
Domino	10	Kostarika 2
Endonezya	19	Küba 1
Estonya	1	Libya 150
Ekvator	4	Lübnan 183
Fas	65	Macaristan 119
Filipin	237	Makendoya 144
Filistin	349	Malta 18
Fillandiya	92	Malezya 29
Fransa	1.498	Meksika 51
Gambia	2	Mısır 141
Gana	49	Moğolistan 20
G.A.Cum.	15	Moldavya 40
G. Kore	263	Nijerya 28
Guatemala	2	Norveç 52
Gürcistan	45	Özbekistan 106
Etiyopya	20	Ürdün 429
Haiti	1	Uganya 12
Haytamloz ₂	2107	Uruguay 1
Hindistan	288	Ukrayna 116
Hollanda	199	Pakistan 310
Hongkona	-	Peru 12
		Toplam 49.980

*1 Bu rakamlar Haziran'96 itibariyle tesbit edilmiştir

*2 Bir ülkenin milliyetinden çıkmış henüz başka bir ülkenin milliyetine geçirmemiş olan

KÜLTÜREL KİMLİK

Oturum Başkanları
Prof. Dr. Ruşen KELEŞ
Prof. Dr. İnan ÖZER

Prof. Dr. Ayşe Güneş AYATA
Yrd. Doç. Dr. Selahattin ERHAN
Yrd. Doç. Dr. Adnan GÜMÜŞ
Dr. Nefise BULGU
Yrd. Doç. Dr. Ziya KORUÇ
Yrd. Doç. Dr. Fulya ATACAN
Dr. Sibel KALAYCIOĞLU

Dr. Belkıs KÜMBETOĞLU

Türkiye'de Etnik Kimlik ve Etnik Gruplar

Göç ve Kimlik
Göç, Din ve Asimilasyon
Göç, Kimlik ve Taraftarlık

Tarikat ve Göç
Göçmenlerde Sosyal Hareketlilik ile İlgili
Beklentilerin Din Görüşü ve Cinsiyete
Göre Farklılaşması; Ankara'dan Bir
Örneklem

Göçmenlik, Mültecilik, Yeni Bir Kültürel
Yaşam ve Sonrası

KÜLTÜREL KİMLİK

TÜRKİYE'DE ETNİK KİMLİK VE ETNİK GRUPLAR

Prof.Dr. Ayşe GÜNEŞ-AYATA*

Hiç bir şüphe yok ki Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayanları birçok etnik kökenden gelen gruplar oluşturmaktadır. Bu farklılaşma bilimsel eserlerde çeşitli şekillerde yansıtılmaktadır. Bir yandan Peter Andrews'in "Ethnic Groups in the Republic of Turkey" (Andrews, 1989) kitabında olduğu gibi net sayı ve rakamlar verilmekte, diğer yandan da bir başka yazar, bir halk deyimi olan "Türkiye'de 66.5 millet yaşar" sözünü farklılaşmayı göstermek için kullanmaktadır (Svanberg, 1989). Her ne kadar bu 'toplulukların' bir kısmı 20.yy'da bu coğrafyaya yerleşmişse de, deyimleşmenin olması farklılaşmanın oldukça uzun zamandır süregeldiğini göstermektedir. Diğer yandan 1980 sonrasında özellikle Kürk milliyetçiliğinin yükselişi ile beraber Türkiye'de 'etnik' farklılaşma sanki birden bire ortaya çıkmış veya yeniden keşfedilmiştir. Gündelik dilde ve kamu yaşamının bir parçası olarak Kürtler, Türkler, Çerkezler, Abazalar, Soydaşlar, Peşmergeler, Aleviler, Boşnaklar, Azeriler, Gürcüler, Lazlar ve birçokları anılmaya başlamıştır. Bu grupların yeniden tanımlanması ve yeniden keşfi 2000'li yıllar Türkiye'sinin en önemli siyasal ve sosyal problemlerinden biri olmaya adaydır. Bu çerçevede ileriye yönelik olarak, etnik kimlik kavramının irdelenmesi ve bunun siyasal ve sosyal sonuçlarının tartışmasını yapmak çok önemlidir.

Etnik kimlik zannedildiğinden çok daha problemlili, iyi tarif edilmesi zor ve sınırlarının çizilmesi güç bir kavramdır. Yeni araştırmalar, bir kişinin birden çok kimliği olabileceği gibi, etnik kimliğin tanımının, etnik grubun sınırlarının ve üyelerinin, hatta bu kimliğin üyelerine verdiği anlamın son derece esnek olduğunu göstermektedir. Onun için etnik grup nedir tartışması, Türkiye'de etnik grupların sayısı, niteliği gibi birçok tartışmanın hem belirleyicisidir, hem de önce gelmesi gerekir.

Batı ülkelerinde sosyolojinin temel konularından biri etnik yapılarıdır. Özellikle birçok etnik grup için 'erime potası' (melting pot) olduğu iddiası öne sürülen ABD'de sosyolojinin ana alanı haline gelmiştir. Türkiye'de ise sadece etnik kimlikler son zamanda meydana çıkmamış, aynı şekilde bu gelişme bilimsel hazırlıksızla da karşılanmıştır. Türkiye'de etnik kimlik üzerine olan araştırmalar yok denecek kadar azdır. Etnik grupların yaşadıkları köylerin incelendiği çok sayıda monografi vardır (Tam Bibliyografya için P. Andrews'e bakınız). Bu monografiler, adet, gelenek, müzik, v.b. kültür öğelerini incelemekle beraber bir kültürel kimlik sorununu tartışmazlar (Yalçın-Heckmann, 1986; Beşikçi, 1969; Meeker, 1971). Sosyal, ekonomik ve politik yapının incelenmesi kültürel kimliğin vurgulanmasından daha önemlidir. Ancak 1990'ların ilk

* Orta Doğu Teknik Üniversitesi

yıllarında yazılan bazı çalışmalarda kültürel kimlik tartışılmaktadır (Delaney, 1991; Gökalp, A. 1980). Bu araştırmaların hiçbiri etnik yapı araştırması değildir.

Bunların yanında büyük şehirlerdeki göçmen nüfus üzerine yapılan bazı çalışmalarda etnik unsurların ortaya çıktığını görüyoruz. Örneğin siyasal katılım yapılarını çalışan (Köksal ve Kara, 1989 ve Güneş-Ayata, 1986) veya ekonomik yapıları çalışan (Suzuki, P., 1966 ve Dubetsky 1976) ve hatta gecekonduların araştırılmaları olarak bilinen yüzlerce çalışma bu konuya değinmektedir. Fakat daha önce belirttiğim gibi hiç bir doğrudan etnik yapı araştırması son döneme kadar yapılmamıştır. Bu da etnik yapı ve etnik kimlik üzerine batı sosyolojisinde yaklaşık 70 yıllık bir geçmişi olan tartışmaların Türkiye'de çok yansımamasına yol açmıştır.

"Etnik"liğin ne olduğu literatürde son derece tartışmalı bir konudur. De Vos bir etnik grubu "kendi kimliğinin diğerlerinden ayrılığının farkında olan ve bu ayrımı ortak geleneği paylaşanlar paylaşmayanlardan ayırarak yapan bir bütünlük" olarak tanımlar (De Vos, 1982). Dikkat edileceği gibi bu ayrışma dil, din, gelenek gibi objektif olarak ölçülebilir kriterlere dayanabilir ama, temel olan bu kültürel öğelerin sembolik kullanımlarıdır. Etnik gruplar üzerine yapılan araştırmaların temel tartışmalarından biri bir etnik grubu farklı kılan özelliklerin belirlenmesi üzerinedir. Yapılan tartışmalar birbirini dışlamamak şartıyla dört özellik üzerinde yoğunlaşmaktadır. Birincisi, yukarda çok kısa bir başlangıç olarak değinilen, etnik kimliğin belirlenmesinde objektif kriterler mi yoksa aidiyet duygusu mu önceliklidir tartışmasıdır. İkinci nokta, etnik grubun sınırlarını ve kimliğin çerçevesini çizmede en temel ve çekirdek olan ve tarihten gelen bir değişmezlik mi (primordial) yoksa bu çerçeve ve sınırlar zamana ve konuma göre değişiyor mu tartışmasıdır. Üçüncü unsur, etnik grupların örgütlenme ve dayanışma yapılarıdır. Dördüncüsü ise etnik grubun varlığını ve kimliğin korunmasını sürdürme stratejileridir. Bu dört tartışma alanını, Türkiye'deki etnik kimlik tartışmaları için çok önemli olduğu kanaatıyla kısaca özetleyeceğim:

1. Etnik grupların kimliğini belirlemede objektif ölçülebilir analizlerin önemli bir yeri vardır: örneğin dil farklılığı etnik grubun belirlenmesinde çok belirgin bir ayrışma yaratmaktadır. Bu tür dil, din, giyim ve adet farklılığı gibi unsurlara bakarak, etnik ayrışmayı tesbit etmek ve etnik ilişkilerin analizini yapmak mümkündür. Fakat bu analizle etnikliğin derecelerini tesbit etmek, etnik grupların eklenmesini ve etnik kimliğin zaman içindeki değişmesini görmek son derece zorlaşır.

Etnik gruplar bu tür objektif verilerle olan ölçümlerle değil tersine birbirlerine bakarak, sosyal ilişki içinde kendi kimliklerini oluştururlar ve kendi grup konumlarını belirlerler. Bir grup için kendisine özgü olanla olmayana, kendisini farklı kılanla kılmayana belirlemenin yolu aynı sosyal ve siyasi sistem içindeki diğer etnik gruplarla ilişki halinde olmalarıdır. Bu açıdan her ne kadar ayrıştıran özellikler şartsa da, esas etnik kimliği belirleyen bireylerin bu sosyal ilişkiler bütünü içinde yaşayarak geliştirdikleri psikolojik süreçler, yaşam tarzlarının, çıkarlarının, motifler ve değer çatışmalarının kolektif temsildir. Bu açıdan her etnik grup etnikliği farklı olarak yaşar (Cohen, 1988). Bu anlamda etniklik göreceli bir kavramdır. Ve etnik gerçeklik, zamanla (bazen hızla) değişebilir. Etnik grupların zamanla kendi kendilerini keşfettiklerini, tanımlarını değiştirdiklerini, kimliklerini yeniden tarif ettiklerini bazen yok olup bazen ortaya çıktıklarını görüyoruz. İşin ilginç yanı her yeni değişikliğin kendi tarihsel iddiası

ile birlikte ortaya çıkmasıdır. Örneğin bir etnik grup, kendi farklılığını vurgulama dönemlerinde ayrı bir özgün tarih çizerken, kaynaşma dönemlerinde ortak tarihe önem verir. Tarihsel olarak bir tek kesitten bakıldığı zaman sanki çok ayrı veya çok benzer görülen gruplar, tamamen birbirlerine ve o zamanki subjektif mesafelerine bağlı olarak bu şekilde davranırlar.

Zaten objektif kriter olarak var olduğu, var sayılan ortak köken, genetik benzerlik, dil hatta ırk bile ölçülebilir somut ayırışma etkenleri olduğu kadar, etnik gruplarca var olduğu varsayılmış, ve daha sonra da kendi kendinin bir tarifi olarak kabul edilmiştir. Bu varsayımlar zamanla etnik grubun veya etnik kimliğin olmazsa olmaz şartı haline gelebilmektedir. Etnikliğin farkında olunması (ethnic awareness) gruplarla ilişki halinde görelî ve subjektif olarak yaşanabilir. Bu çerçevede etniklik sadece her an yeniden yorumlanan değil aynı zamanda yeniden üretilen bir kimliktir. Toplumda varsayılanın tam tersine sabit ve objektif değil tam tersine dinamik ve subjektiftir (Isajiw, 1974).

2. Genellikle etnik grubun kimliği gündelik kullanımda sanki ezelden beri tanıyıcı, ayırıştırıcı faktörleri, kökü son derece net anlamı varmış gibi düşünülür. Bu tür etniklik tarifi taraftarı olan Geertz'e göre etniklik kişiler arasında geleneğe dayalı bağlılıktır ve soydan gelimin bir çeşit kültürel yorumudur (Geertz, 1975). Bu anlamda genetik bir kökü olduğu gibi nesilden nesile de geçmişle bir bağlantı kurarak aktarılır. Böylelikle bir etnik grubun mensubu olmak doğuştan gelir ve bu etnikliğin anlamı sabittir. Bu çerçevede örneğin, Laz, Kürt veya ABD'de İtalyan, Meksikalı olmak değişmez veya tarifi belli bir bütündür. Yani Laz olarak doğan bir çocuk kendi kimliğini değiştiremez, fakat bundan daha önemlisi Laz olmak objektif ölçülebilir ve tarihe dayalı bir kimliktir. Bu yoruma göre Lazlığın anlamı ve kökü bundan 100 yıl önce de aynıydı ve vardı anlamına gelmektedir.

Diğer bir açıdan baktığımızda, etnik kimliğin oldukça değişken olduğunu görüyoruz. Hem birey açısından bulunulan ortam etnik kimlik vurgusunu değiştirmekte, hem de etnik cemaatlerin kimlikleri ortama göre farklı anlamlar taşımaktadır. Bu açıdan bireyin veya grubun içinde bulunduğu ortamın değişikliği kadar o değişikliğin hem grupça hem de dışardan kavranma biçimleri de önemlidir. Etnik grup kimliğinin ortama bağlı (situational) ve ancak ilişki içinde (relational) olması, etnik grubun yapısını ve örgütlenme biçimlerini de etkiler.

Etnik aktörler (şahıs veya gruplar) hem kendi gruplarının dışındakileri yani yabancıları etnik olarak tanımlayarak bir tasnife tabii tutmakta, hem de kendi iç ve dış ilişkilerini bu tasnife göre belirlemektedir. Bu şekilde hem sosyal mesafeyi ayarlamakta, hem de dayanışma temellerini oluşturmaktadırlar (Okamura, 1981). Bu şekilde modern ve karmaşık dünyada 'etniklik seçenekleri' oluşmaktadır (Walters, 1990). Etnik kimlik, böylelikle zamanla değişen ve bir bakıma derecesi ve aidiyeti seçilen bir kimlik haline gelmektedir. Gelişmiş sanayi toplumlarında etnik çoğulculuğu da mümkün kılan bu esnek etniklikler ve değişebilirliklerdir (Van der Berghe, 1985).

3. Etnik gruplar üzerine en çok çalışma yapılan alan etnik gruplar için yapılanmalar olmuştur. Bu bağlamda en çok tartışılan konular, etnik iş bölümü ve ekonomik dayanışma, sosyal ve kültürel dayanışma, siyasi kimlik ve kaynak ve güç paylaşımı, etnik segregasyon ve etnik tabakalaşma olmuştur.

Etnik grupların temel varlık nedenlerinden biri, bazen geleneksel olarak var olanı sürdürerek, bazen de yeni alanlar yaratılarak yapılan kültürel iş bölümüdür. Etnik gruplar bu alanlarda nesilden nesile beceri aktardıkları gibi emek pazarındaki kendi tekellerini kurmaya yönelik akışganlığı durduracak tedbirleri alırlar. Böylelikle kendilerinin egemenlik alanını zorlamayacak veya bozmayacak şekilde davranırlar.

Etnik grupların ayrışmaya verdikleri önem varlık nedenlerini sürdürdüğü, aidiyet duyguları kuvvetli olduğu için de örgütlenme kapasiteleri çok olduğu için siyasi güç kaynağı olarak da önemli olurlar. Bu formuyla oy ve örgütlenme potansiyelini siyasi güç ve oradan ilerleyerek de ekonomik kaynağa çevirebilirler (Lane 1969, Charsley, 1974).

4. Etnik kimlik, hem geçmişle gelecek arasında bir bağlantı olduğu için, hem de etnik gruba dahil olanla olmayanı ayırt ettiği için bu kimliğin nesilden nesile aktarımı yani toplumsallaşma son derece önemlidir. Etnik kimlik hem kavramlaştırmayı hem de davranış biçimlerini içermektedir. O açıdan bu kültürü aktarılan hem toplumu algılamaya ve tasnif etmeye yönelik kültür, bilgi ve değerler, hem de etnik grubun kendine has davranış biçimleri öğretilmek durumundadır.

Etnik gruplar iki tür sınır çizmek durumundadırlar (Isajiw, 1974). Bu sınırlardan biri toplumsallaşma ile devamlı kılınan içerden çizilen sınırdır. Yani grup kendisi ile dış dünyanın sınırını bu çizgilerle çizer. Bir de dış dünyanın çizdiği sınır vardır ki bu da farklı gruplarını dışlaması veya onların varlığının getirdiği ilişki ile oluşur (Schwartz, 1982). Bu ilişki sürekli olacağına göre etnik toplumsallaşma grubu için devamlılığın şartıdır. Bu sınırlar büyük ölçüde fiziksel değil psikolojiktir (De Vos, 1982). Onun için de sosyal hareketlilik arttıkça sınırların korunması daha büyük problem haline gelmektedir. Bu durumda etnik kimlik hareketliliğin önünde bir engel olabilir fakat daha önemli olan sorun sosyal hareketlilikle karşılaşan bu anlamda da ya sosyal ya da fiziki olarak kendi etnik grubundan kopan kimselerin grupları ile bağlantılarını sürdürme çabaları veya kopmalar durumunda karşılaştıkları 'suçluluk duygusudur'. Özellikle, evlilik, boşanma, yaşlılık, ölüm gibi yaşam krizi dönemlerinde etnik kimlik arayışı ve vurgusu artmaktadır.

Kadınların etnik kimliği belirlemede iki temel önemi vardır. Birincisi etnik kimliğin önemli bir yanı etnik grubun iç normlarını belirleyip bunları dışardan farklılaştırmasıdır. Bu iç normların büyük bir kısmı özel yaşama ilişkindir. Onun için aile yaşamı, ailede kadınların ve erkeklerin birbirlerine karşı davranışları, çocuk yetiştirme ve namus, şeref anlayışı farklılıkları önem kazanır. Bu da kadınlar üzerinde önemli bir farklılaşma olmasını sağlar. Yani etnik kimlikte kadınların gruptaki ve ailedeki yeri temel farklılıklardan biridir.

İkinci bir unsur ise kadınlar toplumsallaşmanın ve etnik kimlikte süreklilik elde etmenin önemli ayarlarıdır (Yuval-Davis ve Anthias, 1989). Etnik gruplar kadınlar aracılığıyla hem koyulan değerlerin sürekliliğini hem de dedikodu v.b. mekanizmalarla cemaatin bozulmamasını ve iç sosyal kontrolü sağlarlar.

Özetle bakacak olursak

Etnik grupların kimliklerini meydana getiren kültürel değerleri ve diğer gruplardan farklılıkları objektif ölçülebilirlikler gibi görülseler bile sabit değildir. Zaman ve mekana göre değişebildikleri gibi, bir çok etnik grubun ilişki içinde olması etnik grubu meydana getiren kişilerin kendi farklılıklarını algılamalarını da değiştirmektedir. Yani etnikliğin subjektif algılamaları objektif farklılıklar değişmeden de çok büyük farklılıklar göstermektedir. Bunların yanısıra etnik grupların iç yapıları da çok değişmektedir. Kimlik bilinci, kaynakların bolluğu, etnik kimliğin yapısı, bulunulan coğrafi mekan gibi birçok etkiye açıktır. Etnik gruplar kendi içlerinde bir örüntü kurup, bu örüntüyü de hem ekonomik hem de siyasi avantaj olarak kullanıp güç toplamaya çalışabilirler. Ama etnik grup bütün bunların hepsinden de önemli olarak bir iç dayanışma kurumudur. Etnik kimliğin bu kadar değişebilir olduğu ortamlarda etnik grubun sürekliliğini sağlama ve sınırlarını çizmede toplumsallaşma sürecinin önemi çoktur.

Görüyoruz ki etnik yapı ve kimlik durağan ve kemikleşmiş değil, tersine son derece değişkendir. Bu değişme sürekli gruplar arası ilişkilerin değişmesini getirmekte, yeni insanlar, yeni ortamlar bu değişimin temelini oluşturmaktadır. Türkiye’de son yıllarda hızlı bir sosyo ekonomik hareketlilik söz konusudur. Grupların birbirleriyle ilişkisini değiştirmede ve ilişkiye girdikleri içi de farklılık ve benzerlikleri algılamada en önemli faktör göç olmuştur.

Etnik kimlik ve grupların oluşumunda iki tür hareketliliğin son derece önemli olduğunu görüyoruz:

Birincisi Türkiye’nin dönemsel olmakla birlikte en az bir çok batı ülkesi kadar yüksek oranda göçmen kabul etmesi. Daha sonra Türkiye’yi oluşturacak coğrafya Osmanlı İmparatorluğunun toprak kaybı ile birlikte kitle halinde müslüman göçü almış, Lozan’la yapılan mübadele ile yeni bir göç dalgası gelmiştir. Bu Cumhuriyet döneminde de aynen sürmüştür. Hatta o kadar ki, Cumhuriyet döneminde Türkiye’ye olan göç işçi göçü de yurtdışına ihraç edilen nüfusun çok üstündedir.

İkincisi ise son elli yılda Türkiye’nin köy-şehir nüfus dengesini tersine döndürecek kadar hızlı bir şehirleşme ve kır-kent göçü yaşaması. Bu göçün yanı sıra göçebe grupların hızla yerleşik nüfus haline gelerek köy ve kasabalara yerleşmeleri de önemli nüfus hareketleri içinde sayılabilir.

Bu hareketlilik daha önce de belirttiğimiz temel belirleyicilerden, kimlik tanımlama, karşılıklı etkileşim ve etnik grubun çerçevesini çizmesi açısından son derece önemlidir. Yani son 30 yılda birçok etnik grup, etnik grup olmanın bilincine varmakta, başkaları tarafından etnik olarak tanımlanmakta, kendi grubunun diğer gruplardan farkını belirlerken bir sınır çizmekte, yeni kimliği kabul ve red şartlarını tartışmakta etnik olmayı yeniden anlamlandırmaktadır.

Bu çerçevede bir kaç noktayı vurgulamak istiyorum. Birincisi Türkiye’deki etnik nitelikli problemler etnik kimliklerin değişmeyen, otantik ve öze yönelik özelliklerinden değil tam tersine, toplumsal yapıları, ekonominin ve siyasi sistemin mevcut coğrafya üzerinde yaşayan gruplara daha fazla nüfuz etmesinin, onları yakından etkilemesinin ve birbirleriyle daha fazla ilişkiye girip daha fazla benzeştirmesinin sonucudur. Bu benzeşme sadece kültürel alanda değildir. Daha önemlisi toplumda gündelik yaşamın örgütlenmesinde ve

ekonomide oluşmaktadır. Pazar ekonomisinin, kentleşmenin, sanayileşmenin getirdiği gündelik yaşam bütün grupları eşit şekilde etkilemekte bu grupları dil, din, kültür farkı olmaksızın bir çok konumda ilişkiye girmeye zorlamaktadır. Aynı şekilde batılılaşmanın, medya gibi yaygın kültür araçlarının etkisi de homogenleştirmede etkili olmaktadır.

Etnik çatışma sorunları ise kültür farklılıkları kadar bu homogenleşme ve yakınlaşmanın sonucu olarak çıkmaktadır. Temel yakınlaşma nedenini Türkiye'de son 30-40 yılda yaşanan kırdan kente göç oluşturmaktadır. Etnik kimliklerin ve farklılıkların ortaya çıkması tartışılması ve sorun haline gelmesi ayrılığın değil, grupların yanyana yaşamasının sonucudur. Bu çerçevede ikinci olarak vurgulanacak nokta, Türkiye'de etnik kimliklerin, hem kişinin yaşam süreci hem de toplumsal tarih süreci içinde vurgusunun değişmesidir. Kişi yaşamı içindeki değişikliğin en önemli nedeni, göç ve evliliklerdir. Alevi/Sünni ayrımı hariç Türkiye'de etnik gruplar arasında evlilik çok yaygındır. Bir çok kişi kendisinde bir çok etniklik olduğunu bilmektedir. Zaman ise ilişki içinde bu etniklerden bir veya bir kaçını öne çıkarır. Örneğin bir kişinin bir konumda Arnavut dedesini öne çıkarırken, diğer bir konumda Kürt anneannesini vurgulaması doğaldır. Bu sadece 'işine geldiği zaman' şeklinde yorumlanmamalı aynı zamanda 'yabancılarla yakınlık kurma, ortak payda arama' şeklinde olduğu da belirtilmelidir. Nitekim hemşehri kavramı da böyle bir kavramdır. Daha önce yaptığım bir araştırmada hemşehriliğin son derece esnek olarak kullanıldığını görmüştüm. Örneğin hemşehri bir köy ahalisi için kullanıldığı gibi, başka bir ortamda aynı kişi tarafından bütün Doğu Anadolu'dan gelenler için kullanılabilir. Bu anlamda etnikliğin kişi yaşamında oldukça esnek bir yapısı vardır. Bu etnik kimliği red etmek şeklinde algılanmamalıdır. Tam tersine kimlik reddedilmez fakat kimlik başka kimliklerle ortaklık alınacak şekilde yorumlanır. Bu ABD, Arjantin gibi çok karışmış toplumlarda son derece yaygındır. M. Waters, bu konumu 'etnikliğin seçimi olarak' tanımlamaktadır. Bu tanıma göre kişi etnik konumunu, duruma göre veya kendi tercihlerine göre ait olduğu etnik gruplardan birini diğerlerine yeğleyerek seçer. Bu bir mutlak tercih olmadığı gibi diğerinin reddi de değildir. Sadece duygusal veya çıkarsal bir tercihi belirtir.

Aynı şekilde etnik grupların da zamanla kimlik vurgularını değiştirdiğini görüyoruz. Bu vurguların değişmesi daha köklü toplumsal, ekonomik ve siyasi dengelerle ilgilidir. Bu açıdan 1980 sonrasında Türkiye'deki etnik gruplar arası etniklik vurgusunun değişmesi ilginçtir. Aleviler bu olgunun iyi bir örneğini oluşturmaktadırlar. Aleviler uzun zaman Osmanlı İmparatorluğunda Sünnilerle hem resmi ideoloji olarak çatışmışlar hem de kendilerini Sünni hegemonyasından saklayarak kurtulmaya çalışmışlardır. 1970'li yıllara kadar ise kendilerini öne çıkartmayı, çatışmadan kaçarak yaşamı sürdürmüşlerdi. 1970 sonrasında Alevilik hızla bir siyasi kimliğe bürünmüştür. Bunun en önemli göstergesi Alevilerin oy potansiyellerinin solcullaşmasıdır. 1980 sonrası Alevilik, gittikçe hızla hem kurumlaşmış sol siyasi partiler içinde yer almış hem de bu sol yelpazedeki kimliklerine yeni bir isim vermişler, kendilerine daha geniş bir cephe açmak istemişlerdir. Bu yeni kimliğin adı 'demokratik'liktir. Bu kimlik iki cepheli olarak vurgulanmaktadır. Birinci cephe Aleviliğe kazandırdığı siyasi boyuttur. Fakat ikinci cephe olarak da Alevilik gibi geçişkenliği olmayan doğuma bağlı bir kimliğe açılma alanı ve Sünnilerle ortak bir payda yaratma çabası görülebilir. Sünniler Alevi olamamaktadır. Ama hem Sünni hem de demokrat olunabilir.

1990'larda ise siyasal İslamın tırmanışı ile Alevi kimliği, hem kültürel olarak hem de siyasi olarak doğrudan tehdit altında kalmıştır. Bu dönemde ise Alevilerin bir yandan siyasi kimliklerini ortaya çıkarırken diğer yandan da belki de tarihlerinde ilk defa 'Alevi' kimliği ile ortaya çıkmaktadırlar. Aleviliğin bugünkü yorumları da çok ilginçtir. Bir kısım Alevi aydını ve ideologu Aleviliği bir din/mezhep olarak yorumlamakta böylelikle Alevi olanla olmayan arasındaki geçişkenliği kısıtlamakta, hatta kapatmaktadır. Bir diğer grup ise Aleviliği bir kültür olarak vurgulamakta, bir nevi 'demokratik' tanımı gibi laiklik, kadına saygı, eşitlik, doğruluk, vb. genel özellikleri olan bu tarife göre Sünniliğe bir açılım olanağı tanımaktadır. Bu son dönemde 'Alevi'liğin 'Alevi' kimliği ile çıkmasında, 'Kürtler' gibi diğer etnik grupların da kimlik vurgusuyla çıkmasının çok önemi vardır. Bazı gruplardaki kültürel kimlik arayışı diğerlerinde hem kendilerini sorgulamaya, hem de diğer gruplarla ilişkilerini sorgulamaya yol açmaktadır. Bütün grupların tek bir şemsiye altında yaşadığı yumuşak bir kimlik ortamından çıkıp, bazı grupların kendi kimliklerini hem şemsiye kimliğe hem de diğerlerine karşı vurgulaması alt kültürlerde rahatsızlık yaratmaktadır.

Örneğin Kürtlerin kendi kimliklerinin özgünlüğünü vurgulaması, kendilerine karşıt bir Türk kimliği çizmeleri en çok Çerkez, Laz, Gürcü gibi alt kimlikleri rahatsız etmektedir. Çünkü bu gruplar Kürt, Türk çatışması ile oluşacak ne sert ve kesin oluşmuş Türk kimliği altında bir yer bulabilmekte ne de bir alt kültür olarak yaşayacak gücü kendilerinde bulmaktadır. Onun için Cumhuriyetin çizdiği yumuşak ve birleştirici Türklük onların koruma alanını oluşturmaktadır ve Kürtlerin başlattığı ortak grup kimliğine dayalı kültürel mücadeleye çok sert tavır almaktadırlar. Aleviler ise bir karşıt tanımlanan kültür çatışmasında bir önemli sorunla karşı karşıyadır. İslami tırmanışın temel hedeflerinden biri Aleviliktir. Alevilik, bu durumda etnik çatışmacı Kürt ideolojisinden çok etkilenmektedir.

Etnik sorunlarda Türkiye'de üçüncü bir sorun, etnik segregasyon ve işbölümü ile gelmektedir. Göç nedeniyle oluşan bazı tabii dayanışma mekanizmalar sonucunda kentin bazı semtlerinde etnik yoğunlaşma olmakta, bazı iş kollarında da aynı şekilde yığınlaşma oluşmaktadır. Emek ve mal pazarının etnik gruplar arasında rekabet alanı olması kentlerde çatışmayı arttırmaktadır. Bazı konumlarda bu ekonomik temelli çatışmaya siyasi boyutlar da eklenmekte, etnik gruplarda kaynaklardan pay alma kavgasını, siyasi partiler arası rekabete oturtmaktadır.

Kısaca özetleyecek olursak, Türkiye'deki etnik kavga ayrılıktan değil, beraberlikten çıkmaktadır. Bu açıdan etnik sorunların bölgesel değil ulusal, kırsal değil kentsel olduğunu, giderek te bu karakterinin başat olacağını vurgulamak gerekir.

Kaynakça

Andrews, P. (1989) Ethnic Groups in the Republic of Turkey, Dr. Ludwig Reichert Verlag, Wiesbaden.

Beşikçi, J. (1969) "Doğuda Değişim ve Yapısal Sorunlar", Doğan Yayınevi, Ankara.

Charsley, R. (1974) The Formation of Ethnic Groups, A Cohen(der) Urban Ethnicity, Tavistock, London.

Cohen, A. (1981) "Variables in Ethnicity" C. Keyes(der) Ethnic Change Univ. of Chicago Press, Chicago.

Cohen, P. and H.Bains (1988) Multi Racist Britain, Macmillan, London.

Delaney, C. (1991) The Seed and Soil: Gender and Cosmology in Turkish Village, Berkeley; Univ. of California Press.

De Vos G. (1982) "Ethnic Pluralism: Conflict and Accomodation" G. De Vos ve L. Romanucci-Rosss(der) Ethnic Identity: Cultural Continuities and Change Univ. of Chicago Press, Chicago.

Dubetsky, A. (1976) Kinship, Primordial Ties and Factory Organization in Turkey: An Antropological View" International Journal of Middle East Studies, V. 7, N. 3, S. 433-51.

Geertz, C. (1975) The Interpretation of Cultures, New York, Basic Books.

Gökalp, A. (1980) Tetesrouges et bouchesnoires Une Confrerie tribale de l'ouest Anatolien, Paris.

Güneş-Ayata, A. (1986) "Migrants and Natures: Urban Bases of Social Conflict" in J. Eades(der) Migrants Workers and Social Order, ASA Monographs 26, London.

Isajiw, W. (1974) "Definitions of Ethnicity", Ethnicity, No. 1, S. 111-124.

Köksal, S. ve N. Kara (1989) Büyükşehir Yönetim Modelinin İşleyişi, Marmara Üniv. Kamu Yön. Bölümü, Mimeo.

Lane, R. (1969) "The Way of the Ethnic in Politics" A. Bawley ve E. katz(der) Ethnic Group Politics, Charles Merrill Publ. Ohio.

Meeker, M. (1971) "The Black Sea Turks: Some Aspects of Their Ethnic and Cultural Background" International Journal of Middle East Studies, No. 2, No. 4, S. 318-345.

Okamura, J. (1981) "The Situational Ethnicity" Ethnic and Racial Studies, No. 4, Oct. 452-465.

Schwartz, T. (1982) "Cultural Totemism: Ethnic Identity Primitive and Modern" De Vosste Romannocci-Ross(der) Ethnic Identity Univ. of Chicago Press, Chicago.

Suzuki, P. (1966) "Village Solidarity Among Turkish Peasants Undergoing Urbanization" Science, N. 132, S. 981-92.

Svanberg, J. (1989) Kazak Refugees in Turkey, A Study of Cultural Persistence and Social Change, Almgvist and Wiksell Int. Stockholm.

Van der Berghe, P. (1985) "Race and Ethnicity A Socio Biological Perspective N." Yetman(der) Majority and Minority The Dynamics of Ethnicity in American Life, Allyn and Bacon, Newton.

Waters, M. (1990) Ethnic Options, Univ. of Cal. Press, Berkeley.

Yalçın-Heckmann, L. (1991) Tribe and Kinship Among the Kurds, Peterland, Paris.

Yuval-Davis N. ve F Anthias(ed) (1989) Woman-Nation-State, MacMillan, London.

Başka bir referans için gerekebilir.

Acar, F. (1993) "Bireylerarası İlişkiler ve Cinsiyet Rollerini" Gökçe ve diğerleri(der) Gecekondularda Ailelerarası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü, Başbakanlık Yayını, Ankara.

Barth, F. (1953) Principles of Social Organization in Southern Kürdistan, Brodrene Jorgensen, Oslo.

Beşikçi, J. (1992) Doğu Anadolu'nun Düzeni Sosyo-Ekonomik ve Etnik Temeller, Cilt 1 ve 2 Yurt, Kitap Yayıncılık, Ankara.

Brunissen, M. (1988) Agha, Shaikh and State on the Social and Political Organization of Kurdistan, Rijswijk: Europrint.

Brunissen, M. (1991) Kürdistan Üzerine Yazılar, İletişim Yay. İstanbul.

Chailand, G. (1993) People Without a Country The Kürds and Kürdistan, Zed Books, London, (2. Baskı).

Depres, L. (1974) "Towards a Theory of Ethnic Phenomena" L. Depres, Ethnicity and Resource Competition in Plural Societies, Publ. Chicago.

Gellner, E. (1991) "Tribalism and The State in the Middle East" in P. Khoury and J. Kostiner(ed) Tribes and State Formation in the Middle East, IB Tauris, London.

Güneş-Ayata, A. (1990) "Gecekondularda Kimlik Sorunu, Dayanışma Örüntüleri ve Hemşehrilik" Toplum ve Bilim, N. 51152 (Güz-Kış), p. 103-116.

Güneş-Ayata, A. (1992) "The Portrait of a Capital: Social Relations Networks, Neighbourhoods." Z. Aktüre ve B. Juhod(der) Identity Marginality and Space, METU, Ankara.

Güneş-Ayata, A. (1994) "Gender and Ethnicity in Urban Turkey" paper presented to CMES forum. Harvard University, 16 Mayıs.

Jzady, M. (1992) The Kurds: A Concise Handbook, Crane Russah, pub. London.

Karpat, K. (1976) The Gecekondu: Rural Migration and Urbanization, Cambridge Univ. Press, Cambridge.

Kartal, K. (1983) Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Türkiye'de Kentleşme, Yurt Yayınları, Ankara.

R. Keleş, (1985) "Population Structure" in Türkei Hreg. Klaus-Deblev Grothusen (Südoesteuropa-Handbuch, Bd. IV) Gothingen, p. 262-281.

Kendal, (1993) "Kurdistan in Turkey" in G. Chaliand(ed) People Without a Country The Kurds and Kurdistan, Zed Books, London, (2. Baskı).

Light, I. (1981) "Ethnic Succession" C. Keyes(der) Ethnic Change, Univ. of Chicago Press, Seattle.

Mardin, S. (1973) "Center Periphery Relations: A Key to Turkish Politics", Daedalus, Winter.

MacCarthy J. (1982) Muslims and Minorities, New York Univ. Press. New York.

Mc. Kenzie DN. (1989) "The Role of the Kürdîsh Language in Ethnicity" P. Andrews(der) Ethnic Groups in the Republic of Turkey, Dr. Ludwig Reichert Verlag, Wiesbaden.

Özbek, B. (1989) "Tscherkessen in der Türkei" P. Andrews Ethnic Groups in the Republic of Turkey, Dr. Ludwig Reichert Verlag, Weisbaden.

GÖÇ VE KİMLİK

Yrd.Doç.Dr. Selahattin Erhan *

Giriş

Çerçeve

Bir ucu göçebelige dayanan tarihiyle, göç olgusu toplumumuz için hiç de bilinmedik, yeni bir şey değildir. Türkiye Cumhuriyeti'nde ilk göçler, kimi komşularımızla imzalanan ikili anlaşmalar çerçevesinde karşılıklı olarak gerçekleşmiştir. Daha çok da batı komşularımızla aramızda gerçekleştirilen ve genelde "Göç Mübadelesi" diye anılan karşılıklı göç olgusunun dışında en yaygın olarak yaşanan göç türü 'kentleşme' kapsamında gerçekleşen, 1940'larda (biraz da, A.B.D.'nin 'Marshall Planı' çerçevesinde ülkemize bağışlanan traktörlerin hız kazandırdığı tarımda makinalaşma ile) yoğunlaşan kır kökenli iç-göçlerdir. Bu anılanlardan başka, nitelik bakımından farklı olan, resmi olarak 1960'larda başlatılan ve ilk aşamada Almanya'ya odaklanmış olup, giderek bir yandan Batı Avrupa'nın öteki ülkelerine de yayılırken bir yandan da resmi kabul ve/veya sınırların çok ötesine taşıp, neredeyse çığrından çıkan, bir 'İşçi Göçü'müz vardır. Bütün bunlara ek olarak, ülkemiz, en son olarak da, özellikle 1980'li yılların ikinci yarısında yoğunlaşan ve daha çok "terör kaynaklı" olarak algılanan Güneydoğu Anadolu bölgesinden güney ve batı illerimize doğru yönelen bir iç-göçe tanık olmuştur.

Kanımcıca, bu iç-göç olgusu, daha önceki yıllarda da çok yoğun ve sık olarak yaşanmasına ve gittikçe artan bir hızla neredeyse 1950'lerden beri gözlenmesine karşın, daha çok bir "mevsimlik göç" ya da "geçici göç" olarak ele alındığı ve o kapsamda incelendiği için bugün karşımıza *yepyeni bir olgu* olarak çıkmaktadır. Bunun bir nedeni, uzun yıllar içinde kesin yerleşime yönelen nüfusu yeterince gözlemleyememiş olmamızın yanısıra, kuşkusuz olayın (1970'lerin ikinci yarısında artan) bir yönü de 'terör'dür.

İşte benim son yıllarda yapılan kimi çalışmalar ile doğu ve güney-doğu Anadolu'da yaptığım ya da katıldığım gezi ve araştırmalardan edindiğim kişisel bilgilerle izlenimlere dayanarak incelemek istediğim konu ülkemizde artan bir yoğunlukla sürmekte olan iç-göçün bir bileşkesi olan bu Güneydoğu göçü'dür. (Bu arada, vurgulamak gerekir ki, söz konusu göç bir yılı aşkın bir süredir tersine dönmüş olsa da, ya henüz ilgi çekecek boyutlara ulaşmadığı için ya da ülkemizde gündemin baş döndürücü değişmesi gibi nedenlerle gözlerden kaçmıştır).

Amacım bu göç olgusunun son bir kaç yılın *yıldız* konusu olan kimlik olgusu ile ilintilerini araştırmaktır. Çünkü, günümüzde bu konu da, kimlik, etniklik/etnisite gibi 'yeni' birtakım çerçevelere, ulamlara (category) sokulmaya çalışılmakta, yaşanan yoğun göçlerin iktisadi, sınıfsal toplum-yapısal boyutları dikkatlerden kaçmaktadır. Dahası, anlaşılması zor bir takım 'demokratik' kaygılarla bu noktaların öne çıkarılıp vurgulanması yadigarır, küçümsenir

* Bilkent Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü.

olmuştur. Oysa, toplumbilimcilerin uğraşı eğer en başta kendi toplumlarını tanımak, tanıtmak, böylelikle de değişip ilerlemesine katkıda bulunmak ise, en başta ön-yargısız olmaları gerektir. Bu doğrultuda benim yapmak istediğim şey de yaşanan son iç-göç olayının niteliklerini kimlik boyutuyla ele almak, sorgulamaktır.

Elimizde gerek iç-göç olgusunu gerekse son yıllarda ülke gündemine oturan kimlik olgusunu doğrudan ya da dolaylı olarak içeren üç araştırma var. Bunlardan ilki, Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Sosyoloji Bölümü öğretim üyelerinin 1993 yılında Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı (GAP-BKİ) adına yaptıkları *GAP Bölgesinde Nüfus Hareketleri* (1994) adlı araştırmadır. Bu yazı kapsamında incelenecek olan ikinci çalışma Doç. Dr. Ümit Özdağ'ca hazırlanan ve 1995 yılında yayınlanan *Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan Göç Edenlerde Kültürel Yapı ve Kültürel Kimlik Sorunu* adlı çalışmadır. İrdelememize konu olan son çalışma da Prof. Dr. Doğu Ergil'ce TOBB için 1994 yılı sonlarında yapıp Temmuz 1995'te kamuoyunun dikkatine sunulan *Doğu Sorunu: Teşhisler ve Tespitler* adlı 'Özel Araştırma Raporu'dur.

GAP Bölgesinde Nüfus Hareketleri

Kapsam ve örneklem bakımından oldukça geniş tutulan olan bu araştırmanın evreni GAP bölgesi, büyük (metropol) merkezler ve yöreden göç alan Çukurova'dır (Akşit, *et al.*, 55) Bir başka deyişle, araştırma gerek göç veren yöreleri gerekse göç alan yöreleri kapsamak amacıyla Gaziantep, Diyarbakır, Şanlıurfa, Mardin ve Adıyaman illerinin 47 köyünde; aynı illerin yeni oluşan gecekondü mahallelerinde; bir de yine bu beş ilin birer ilçe merkezinde (sırasıyla, Nizip, Ergani, Siverek, Kızıltepe, ve Besni'de) gerçekleştirilmiştir. Bunun yanı sıra, Çukurova'ya mevsimlik ya da sürekli işgücü sağlayan Adana metropol alanıyla Adana-Karataş eksenindeki kimi ilçe ve köyler ile, son olarak da, İstanbul ile İzmir metropol alanında GAP yöresinden göçenlerin oturduğu yerler/semtler de örnekleme katılmıştır (ODTÜ 1994, 55). Toplam olarak **GAP Bölgesinde Nüfus Hareketleri** araştırmasında yaklaşık 2800 anket uygulanmıştır.¹

Örneklemedeki insanlara niçin göçtükleri ya da göçmek istedikleri sorulduğunda verilen yanıtlar bize gerek kendilerini algılayışları gerekse başkalarının onları algılayışı konusunda ne düşündükleri, bir başka deyişle kimlik anlayışları, hakkında önemli ve ilginç ipuçları vermektedir. Bu bağlamda, "Doğu'da mı yaşamak iyi, Batı'da mı? Hangisini tercih edersiniz?" sorusuna,

¹ Uygulanan anketlerin belirtilen yerleşim merkezlerine dağılımı şöyledir:

- 47 köyde 707 "Kır Hanehalkı Sorukağıdı" ile 47 "Köy Muhtar Sorukağıdı," ve
- 5 İlçe Merkezinde 887 "Kent Hanehalkı Sorukağıdı" olmak üzere GAP Bölgesinde Toplam 1641 Sorukağıdı;
- GAP bölgesinden Adana, İzmir, İstanbul'a göçenlere 667 "Kent Hanehalkı Sorukağıdı,"
- Çukurova'nın pamuk üreten köylerinde 228 "Mevsimlik Tarım İşçisi Sorukağıdı,"
- İstanbul ile İzmir'de 284 "Dairesel Göçmen/Bekarlar" olmak üzere 3 metropol bölgede toplam 1179 kişi ile görülmüştür (ODTÜ 1994, 55).

hane reislerinin % 56.2'si 'Doğu'da'; % 41.9'u 'Batı'da,' % 1.9'u da 'bilmiyorum' biçiminde yanıt vermiştir (a.g.y., 102). Söz konusu tercihin nedenlerine gelince, çalışmaya göre (a.g.y.), Doğu'yu tercih edenlerin çoğunluğu neden olarak, basitçe, memleketleri olduğu için yanıtını vermiş, bunu akrabalarıyla birlikte olma isteği, Doğu insanının konukseverliği gibi hep sosyal kökenli gerekçeler izlemiştir. Batı'yı seçenlerse, ağırlıklı olarak, bu tercihlerinin nedenini Batı'nın daha gelişmiş olması, hizmetin fazlalığı, güzel ve temiz olması gibi gerekçelere bağlamışlardır. İşte, kanımca bize sağlıklı bir biçimde günümüzün 'Doğulu' kimliğini, insanların tek tek veya şu ya da bu biçimde toplu halde, gerek kendilerini gerekse kendi-dışındakileri algılaması ve adlandırması olarak anlayabileceğimiz bir kimlik anlayışı gösteren bulgular da bunlar olsa gerektir (Kırş., Barth 1969).

Yazarlar bölge Toplumbilimciler için yalnızca kökten değişimlerin eşiğinde olduğu için değil aynı zamanda bölgedeki "kimi Kürtçe konuşan gruplarca" ileri sürülen 'etnik kimlik' sorunu nedeniyle de ilginçtir demekte (Akşit *et. al.*, 1996: 53), ardından da bulgularının 'etnik sorun' ya da 'Kürt Sorunu' diye adlandırılan konuya ilişkin doğrudan bir ipucu vermemektedir diye eklemektedirler (a.y.). Konuyla ilintili olarak da, "Güneydoğu Anadolu halkının sosyal-antropolojik özellikleri ve nitelikleri konusunda veriler(in) kısıtlı" olduğu vurgulanarak, dil temelinde "Bölgede konuşulan diller ölçüt olarak alındığında bölgede Kürt, Türk, Türkmen, Arap ve Süryani topluluklarının yaşadığı" (ODTÜ 1994, 18) belirtilmektedir. Yine öğrendiğimize göre yörede ortak konuşma dili, bir başka deyişle, en çok konuşulan ikinci dil Türkçedir. (a.g.y., 217) Dolayısıyla, özellikle bölge dışına olan göç, bir dil engeli olmaksızın gerçekleştirilmektedir. (a.g.y., 61)

Göç etmek istedikleri yer bilgisi alınabilen 271 haneden 185'i (% 68.3) GAP bölgesinde bir kenti; 59'u (% 21.8) GAP dışı bir Batı ilini; 3'ü (% 1.1) yurt dışını belirtmiş; 24'u (% 8.9) ise yer belirtmeksizin yalnızca göç niyetlerinin olduğunu söylemişlerdir. Hanelerin çoğu, göç etmek istedikleri kent olarak köylerinin bağlı olduğu il merkezini ya da ilçeyi göstermişlerdir. Bunu daha düşük oranda, Batı metropollerini (Ankara, İstanbul, İzmir) ile Güneybatı illeri (Adana, Mersin Tarsus) izlemekte, çok küçük bir azınlık ise yurt dışına göçmek istemektedir. (a.g.y., 98).

Göç eden birinci kuşak hane reislerinin göç nedenlerinin başında topraksızlık ve işsizlikten kaynaklanan geçim sıkıntısı ve yoksulluk gelmekte, hane reislerinin % 85'i göç nedenini bu çerçevede açıklamaktadır (a.g.y., 190). Niçin göç etmek istedikleri ya da göç etmek istemelerinin temel gerekçesinin ne olduğu sorusuna geçerli yanıt veren 273 hane reisinin % 86.8'i işsizlik topraksızlık, geçim sıkıntısı gibi iktisadi nedenleri;² % 9.5'i çocuk okutamama, yaşam standardının düşük olması gibi toplumsal nedenleri; % 3.7'si ise huzur ve can güvenliği gibi siyasal nedenleri göstermişlerdir (a.g.y., 99). Yine, göç etmek için seçtikleri ili tercih etme nedeni olarak da öncelikli sırayı iktisadi nedenler (%57.1) almakta, bunu toplumsal nedenler (%26), köyüne en yakın merkez olma özelliği (%13.9) ve güvenli bir ortamın varlığı (%2.9) izlemektedir. (a.g.y., 99)

² Satır yüzdesi olarak baktığımızda 201-500 arası toprağa sahip 52 haneden % 40'ının göç etmek istediklerini görüyoruz. (s.98)

Göçenlerden "yeterli toprağım olsa göçmezdim" diyenler 230 kişidir. Söz konusu 230 hane reisinin yarısından fazlası (121 kişi) topraksızdır. 57 hane reisi ise 1-50 dönüm arasında toprağa sahiptir. Sonuç olarak, "Bu iki grubu birlikte düşündüğümüzde, topraksızlığın ya da yeterli toprağa sahip olmamanın göç kararını getiren etkenlerden biri olduğu sonucuna varabiliriz." (a.g.y., 100) Nitekim, 412 hane reisi (%60.4) iktisadi sorunları, 100 hane reisi (%14.7) işsizlik ve terörü, 67 hane reisi (%9.8) susuzluk ve sulama olanaklarının azlığını, 48 hane reisi (%7) sosyal olanakların azlığını, 47 hane reisi (%6.9) terörü en önemli sorun olarak görmekte, 8 hane reisi de (%1.2) geleneksel yapı ile ağalık düzenini suçlamaktadırlar. (a.g.y., 103)

Gidecekleri yerde ne yapacakları sorulduğunda, 41 hane reisi (%15.3) devlet işinde çalışmak istediklerini, 37 hane reisi (%12.4) inşaatlarda amelelik yapmak istediklerini, 12 hane reisi (%4.5) şoförlük yapabileceklerini, 5 hane reisi (%1.6) hayvancılık yapmak istediklerini ve son olarak 4 hane reisi (%1.5) sanatsal bir işle uğraşmak istediklerini söylemişlerdir. (a.g.y., 100)

Bu araştırma göstermektedir ki, göç nedeni bir değişmez değildir. Temel olarak iktisadi nedenler ağırlıkta olsa da, görünen o ki insanların göçme nedenleri ilden ile/yöreden yöreye değişmektedir. Toplumsal siyasal nedenler iki merkezde ağırlıklı rol oynamaktadır. Siverek'te başta kan davası olmak üzere çeşitli toplumsal uyuşmazlıklar göçün önemli nedenleri olarak belirtilmektedir. En ön sırada kan davası olmak üzere aile ve akrabalık grubu içinde geçimsizlikler, ağa baskısı ve genel anlamda can güvenliğinin olmaması yaklaşık on kişiden birisi tarafından en önde gelen göç nedeni olarak belirtilmiştir (a.g.y., 190-191). Diyarbakır'da ise hane reislerinin % 6'sı göçün yegane nedeni olarak can güvenliği üzerinde durmaktadır. Adıyaman (%2.6) ve Nizip'te ise toprağı su altında kaldığı için göç ettiğini söyleyen hane reislerine rastlanmıştır. (a.g.y., 191)

Şehirde yaşamının iyi yanlarına geçerli/anamlı yanıt alınan 700 hane reisinden 271'i (%38.7) çocuklarını okutma olanağını; 233'u (%33.2) yaşam koşullarının iyiliğini, temizlik ile toplumsal hizmetlerin fazlalığını; 64'u (%9.1) emniyet içinde serbest ve rahat olmayı; 17'si (%2.4) para olursa her şeyin iyi olduğunu, iki kişi de dükkan açabileceği için şehrin daha iyi olduğunu söylemiştir. (a.g.y., 101)

Araştırmacılar, yukarıda sıralanan olumluluk ile olumsuzluklara bakarak, kentin çekici yanının iktisadi olmaktan çok yaşam düzeyi bağlamında değerlendirilebilecek özellikleri olduğunu söylüyorlar. Bir başka bulgu da geçim sıkıntısı ile işsizliğin, doğru bir biçimde gerek köy gerekse kent yaşamı için bir olumsuzluk olarak söylenmesidir (a.g.y., 101). Yani, insanlar hiç de boş umutlar peşinde değiller. Onlar "kentin sağladığı ekonomik ve toplumsal olanaklar ne kadar zayıf olursa olsun kırdan daha gelişmiş, çeşitlenmiş ve zengin" olduğunu biliyorlar (a.g.y., 191).

Bu araştırmayla göçün zincirleme boyutunun ne denli önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Bulgulara göre, ilk göçmenler geldiklerinde ya az sayıda hemşehrisi olan ya da hiç hemşehrisi olmayanların bir bölümünü oluşturmaktadırlar. Daha sonra gelenler, kente tanıdıklarının yanına ve onlar orada olduğu için gelmektedirler. (a.g.y., 195) Büyük çoğunluk için göç aile, akraba ve hemşerilerle dolu tanıdık bir çevreye yapılan bir harekettir. Daha önceki kent

ziyaretleri ve köy dışında çalışma gözönüne alındığında, göçmenin önceden bildiği ve hemen her sorununu danışabileceği yakınlarının bulunduğu bir çevreye taşındığı görülmektedir. Dolayısıyla, kent yaşamına uyum oldukça kolaydır. (a.g.y., 195)

Deneklere, kentte geçici ya da sürekli olarak bulunan bir hanehalkı üyesi bulunup bulunmadığı sorulduğunda, hane reislerinin %23'ü olumlu yanıt vermiştir. Kentte, çoğunlukla oğul olmak üzere, bir akrabası bulunan hane oranı %72'dir (Akşit, *et al.*, 59). Bu akrabaların %75'i aynı ilin merkezinde; %1'i bölgenin öteki illerinde; %20'si büyük (metropol) merkezlerde; %4'ü de yurt-dışındadır (a.g.y., 59-60).

Yazarlar, bu veriler ışığında, kimlik açısından önemli bir sonuca varmaktadır: Buna göre, göçmenlerin çoğuna özellikle aile, mahalle, cemaat ve hatta kısmen iş yaşamlarında alışageldikleri bir yaşam tarzını bazı değişikliklerle sürdüren yenilikçi değil bilineni devam ettiren göçmenler olarak bakabiliriz. Diğer bir deyişle, göç aile ve yakın çevre düzeyinde bir büyük kopuş ve yenilik değil, köyde artık sürdürülmesi zor olan bir toplumsal yaşam biçimini küçük kent ortamında bazı değişikliklere rağmen (ağalığın çözülmesi vs.) sürdürme çabası olarak görülebilir. (ODTÜ 1994, 195)

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan Göç Edenlerde Kültürel Yapı ve Kültürel Kimlik Sorunu

Yazarın deyişle, bu araştırma, ana hatları ile,

- a. Bölgenin ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel profilini çıkarmayı;
- b. Bölge halkının soruna bakış açısını öğrenmeyi;
- c. Kültürel kimlik olarak ifade edilen kavramın muhtemel unsurlarıyla ilgili olarak olgunun gerçek durumunu belirlemeyi;
- d. Kürt sorununun çözümü ile ilgili halkın görüşlerini öğrenmeyi

amaçlamaktadır (Özdağ 1995, 29). 1990 nüfus sayımı esas alınarak tasarlanan (a.g.y., 31) bu çalışma "betimsel bir alan araştırmasıdır" (a.g.y., 30) ve "durum tesbitine yöneliktir" (a.g.y., 29). Araştırma ile "bu çok boyutlu sorunun şimdilik, bölgeden göçen ve Türkiye'nin Batı kentlerine yerleşen halk üzerinde de yapılacak bir araştırma ile desteklenmesi" hedeflenmiştir (a.g.y., 30).

Araştırma iki aşamalı olarak ve iki bölge esasında gerçekleştirilmiş, birinci aşamada, 'olağanüstü hal uygulaması' süren bütün illerde bir alan araştırması yapılmıştır. Araştırma kapsamında Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da (Batman, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Hakkari, Mardin, Muş, Siirt, Şırnak, Tunceli il merkezi ile ilçelerinde) toplam 8802 anket uygulanmıştır.³ Verilen bilgiye göre,

³ Anket uygulanan deneklerin illere göre dağılımı şöyledir: Batman'da (Merkez, Kozluk) 966; Bingöl'de (Merkez, Genç, Solhan) 595; Bitlis'te (Merkez, Ahlat, Güroymak) 874; Diyarbakır'da (Merkez, Lice, Silvan, Bismil, Ergani) 2646; Hakkari'de (Merkez) 304; Mardin'de (Merkez, Kızıltepe, Midyat, Nusaybin) 1152; Muş'ta (Merkez, Malazgirt, Varto) 866; Siirt'te (Merkez, Kurtalan) 669; Şırnak'ta (Merkez, Cizre) 275; Tunceli'de (Merkez) 455 (a.g.y., 31).

araştırmada kentlerin gelişmiş, orta ve gerikalmış bölgelerinin örnekleme girmesi sağlanmıştır (a.g.y., 32).

İkinci aşamada, Güneydoğu ve Doğu Anadolu'dan göç alan illerden Adana, Mersin (Merkez, Tarsus) ve Antalya (Merkez), Aydın (Söke, Kuşadası), İzmir ve Manisa (Merkez, Salihli) illerinde ayrı bir anket formu uygulanmıştır (a.g.y., 30). Göç alan illerde, illerin genel nüfuslarından çok göç alma yoğunlukları gözönüne alınmış ve denek sayısı göç alma yoğunluğuna göre belirlenmiştir. Ege ve Akdeniz bölgelerinden toplam 1860 anket değerlendirilmiştir.⁴ Bu bölgelerde de, göç alan ilçeleri olan iller, örnekleme alınmıştır (a.g.y., 32).

Değirmek istediğim ilk nokta araştırmanın evreninin erkek ağırlıklı olmasıdır. Verilere göre, örneklemin %87,1'i erkek, %12,9'u kadınlardan oluşmaktadır. Yazara göre, bu durum "kadınları daha baştan yok sayarak işe başlan"madığının bir göstergesidir ve "araştırma boyunca cinsiyet tutumları arasında çarpıcı farklar olup olmadığı incelenmeye çalışılmıştır" (a.g.y., 35).

Kapsamının genişliğinin yanısıra, araştırmanın en önemli boyutu, kanımca, eğitim, yaş, meslek, gelir, cinsiyet, doğum yeri, göç nedeni, vb. değişkenlerin gözönüne alınması ve bunların pek çoğu ile çapraz çizelgeler yapılmış olmasıdır. Burada araştırmanın yalnızca kimlik konusunu ilgilendiren boyutu ele alınacaktır.

Bu çalışma kapsamında, kimlik denince akla gelen ölçütlerden ilki, zaman zaman köken olarak da ele alınan dildir. Çalışmada kimlik konusunda yardımcı olabilecek, ipucu verecek ölçütler arasında din, ırk ve millet değişkenleri dışında, göç nedenleri, gidilmek istenen yer, doğum yeri, göç edilen yerde ne kadar kalındığı, (farklı kökenler arasındaki) ilişkiler, Türkiye'nin geleceği özlemi ile T.C. vatandaşı olmayı algılama sayılabilir. Çalışmada sistemli bir biçimde dil ile ilişkilendirilen (etnik) köken değişkeni deneklerin buldukları yere göre karşılaştırıldığında cinsiyetler arasında ilginç farklar ortaya çıkmaktadır. Buna göre, Türk, Kırmancı, Zaza, Kürt, Arap, hem Kürt hem Türk ve Diğer ulamları temelinde, güneydoğuda yaşayan deneklerden kadınlar kendilerini %31,4, erkekler ise %13,5 oranında 'Türk' diye nitelenmekte; yine kadınlar kendilerini %40,7, erkekler ise %62,3 oranında 'Kürt' olarak adlandırmaktadırlar. Hem Kürt hem Türk'üm diyenlerin oranı da kadınlarda %5,2, erkeklerde %2,5'tir (a.g.y., 17:51).⁵ Batı Anadolu'ya yerleşmiş olan deneklerden kadınların yalnızca %10,8'i kendilerini Türk, %64,3'ü Kürt, %11,5'i de hem Kürt hem Türk görmektedir. Bu oranlar erkeklerde, sırasıyla, %9,7, %65,6 ve %6,1'dir (a.g.y., 35:207). Yani, ortam ile ilişkiler değişince kendini tanımlama da değişmektedir.

Göç nedenlerine gelince, görülen önemli noktalardan biri nedenlerin ilden ile değiştiğidir. Buna karşın, en yaygın olarak vurgulanan neden tüm iller

⁴ Göç alan illerde yapılan anketlerin illere göre dağılımı şöyledir: Adana (Merkez) 472; Antalya (Merkez) 180; Aydın (Kuşadası, Söke) 190; İzmir (Merkez) 346; Manisa (Merkez, Salihli) 96; Mersin (Merkez, Tarsus) 576 (a.g.y., 32).

⁵ Bu bölümde çizelgelerden oluşan bu çalışmadan alıntılar, vb. aynı anda hem çizelge hem de sayfa numarasına gönderme yaptığı için, örneğin çizelge 17, sayfa 51 17:51 olarak gösterilecektir.

için işsizlik ve geçim sıkıntısı olarak kendini göstermektedir ve ortalama olarak toplam %61,1 oranındadır (a.g.y., 20:192). Göç eden nüfusun niteliği, dolayısıyla, yoksulluktur. Bir arada düşünüldüğünde işsizlik ve geçim sıkıntısı yüzünden göçenlerin oranı toplam %48,4 (Tunceli) ile %70,3 (Ş.Urfa) arasında değişmektedir (a.g.y., 25:197). İşsizlik ve geçim sıkıntısı dışında göç nedenleri ilden ile değişiklikler göstermekte, örneğin Tunceli asıllı olan göçmenler için 'can güvenliği' %20,3 ile en öne çıkarken, Muş'lular arasında 'iklim' %13,6 ile başta gelmektedir. Bitlis asıllı deneklerin ikinci en belirgin göç nedeni ise %9,1 ile 'memur' olmaktadır (a.y.).

Türkiye'nin geleceğine ilişkin beklentiler de, Batı Anadolu'da yaşayan göçmenlerin kimliklerini, kendilerini nereye ait gördüklerini, mensubiyet anlayışlarını dolaylı olarak göstermekte, en azından ipuçları vermektedir. Bu konuda en çarpıcı bulgu deneklerin %11,4'ünün "Türkiye'nin ne olacağı beni ilgilendirmiyor" yanıtını vermiş olmaları, %1,1 yanıtızın dışındaki toplam %87,6'nın ise özelemlerini belirtmiş olmalarıdır (a.g.y., 72:245). Benzer bir biçimde, "T.C. vatandaşı olmayı" deneklerin toplam %79,7'si 'Gurur verici' ve/veya 'Normal bir durum' diye nitelemekte, toplam olarak %18,7 ise 'Mecburen kabul ettiği' 'acı verici bir durum' olarak görmekte (a.g.y., 156:329), böylece kimlik anlayışlarını sergilemektedirler. Deneklerin "Farklı kökenden insanlar arasındaki ilişkilere bakışları" (a.g.y., 101:137) da kimlik anlayışları hakkında bilgi vermektedir. Buna göre, güneydoğuda yaşayan deneklerin %40,8'i, Batı Anadolu'ya göçmüş olanların %27,2'si "Hepimiz tek bir milletiz, et ve tırnak gibiyiz" demektedirler. Deneklerin geri kalanı bir takım sorunların varlığını kabul etmekle birlikte, çözümsüzlük görmemekte; Güneydoğu'da yaşayanların %5,8'i, Batı Anadolu'ya göçmüş olanların %13,9'u ise ilişkilerin kötüye gideceğini öngörmektedirler. İlginç olan, "ilişkiler" in tanımı yaşa göre değişmekte, 51 yaş ve üzeri olan Güneydoğulu denek %46,6 oranında kendilerini et ve tırnak gibi tek bir milletin üyeleri olarak görmektedirler. Aynı yaş kümesi yalnızca %2,3 oranında geleceği daha kötü olarak değerlendirmektedirler (a.g.y., 103:139). Batı Anadolu'ya göçmüş olanlar da ise bu oranlar, sırasıyla, %38,5 ile %6,3'tür (a.g.y., 218:391). 15-19 yaş kümesinde ise oranlar Güneydoğu için %35,6 ile %8,3, Batı Anadolu deneği için %23,0 ile %15,5 olarak verilmektedir. Bu durum ya ilişkileri algılama değişikliği olarak ya da daha işin başında hoşnutsuz olanların batıya göçtüklerinin kanıtı olarak yorumlanabilir.

"Farklı kökenden insanlar arasındaki ilişkiler" e bakış, yani kendi durumunu/konumunu, bulunduğu yeri, kısacası kimliğini tanımlama göçülen yerde kalınan süreye bağlı olarak değişmektedir (a.g.y., 220:393). Bir yıldan az kalanlar %21,8 oranında "tek bir milletiz" derken, %25,7 oranında denek ilişkilerin ileride daha da kötüleşeceğini varsaymaktadırlar. Kalınan yıl arttıkça bu oranlar tutarlı bir biçimde değişmekte, 11 yıl ve üzeri ulamındaki deneklerin %33,7'si kendilerini et ve tırnak gibi, tek bir milletin üyeleri olarak görürken, yalnızca %7,8'i ilişkilerin geleceğini olumsuz değerlendirmektedirler.

'Evde en çok konuşulan dil'e göre (a.g.y., 108:144) Güneydoğu'da yaşayan deneklerin evlerinde Soranice, Goranice ve karışık bir dil konuşanlar %50,0 ile %90,9 oranında kendilerini tek bir milletin parçası olarak görmektedirler. İlişkilerin kötüye gideceği varsayımı ise evde Zazaca konuşanlarda en yüksektir: %8,1.

Doğu Sorunu: Teşhisler ve Tespitler (Özel Araştırma Raporu)⁶

Bu Rapor, Prof. Dr. Doğu Ergil'ce, TOBB adına hazırlanmıştır. Rapor Doğu'yu temsil ettiği varsayılan Diyarbakır, Batman, Mardin illeri ile, son yıllarda Güneydoğu Anadolu'dan yoğun göç alan "bölge-dışı" üç ilde (Antalya, Mersin, Adana) yapılan bir anketin değerlendirmesi ile anketin uygulandığı illerdeki "kanaat önderleri"yle yapılan "derinlemesine görüşmelerin bilimsel analizi"ni (Ergil 1995, iv) içermektedir. Rapor'un son bölümü, programı Brüksel'deki Avrupa Birliği Teşkilatı yetkililerince düzenlenen, "İngiltere ve Kuzey İrlanda'da IRA sorunu, İspanya ve Bask yöresinde ETA sorunu, demokrasiye ve hukukun üstünlüğüne bağlı devlet yapısı içinde nasıl çözülmeye çalışıldı" sorusuna yanıt bulmak amacıyla (adı geçen ülkelerde) yapılan görüşme ve tartışmaları yansıtan "kapsamlı sosyal araştırma"dan oluşmaktadır. Bu yazıda, yalnızca, konumuz ile ilintili olan anket bulgularının değerlendirildiği ilk bölümde işlenen göç olgusu ele alınacaktır.

Araştırma altı kentsel merkezde yapılmak üzere tasarlanmıştır.⁷ Araştırmada her yerleşim biriminden 250'şer denek seçilmiş, birer ilçe merkezi konumunda olan ve 1990 Nüfus Sayımı'na göre nüfusları, sırasıyla, 49,671 ile 60,134 olan Nusaybin ve Kızıltepe'den de toplam 250 "denek" seçilmiştir.⁸ Ancak, yine Rapor'da verilen bilgiye göre, deneklerin % 25.4'ü daha sonra bir nedenle ankete katılmaktan vazgeçmiş, dolayısıyla Adana ile Mersin'de toplam 500 denek yerine, ancak 373 denek kullanılmıştır. Özetle, göçe ilişkin soruların yöneltildiği örneklem toplam 750 kişi olarak düşünülmüş, ancak 623 kişi ile görüşülebilmektedir. Ne var ki, göçe ilişkin çizelgelerde yalnızca 569 kişi görünmektedir.

Örneklemin evreni bakımından vurgulanması gereken bir nokta da, yazarın kendi ifadesiyle, "dakiklik" kaygısıyla örneklemden kadınların dışlanması ve anket uygulamasının % 90.3 oranında (a.g.y., 5) erkekleri kapsamıdır.

Alınan örneklemin en çok okuduğu gazete *Özgür Ülke*'dir. Okur-yazar olmayan bir kesimce bile alındığı belirtilen *Özgür Ülke* gazetesi yazarca, göç olgusu ile ilintili bulunduğu için önemli bir bileşke sayılsa gerektir. Deneklerin

⁶ Araştırmanın adı "Doğu Sorunu..." konmuştur. Oysa, Sayın Ergil örneklemini Doğu'dan seçmemiştir. Yani, "Rapor"un adının yansıttığı şey, içeriği değildir. Seçilen "yerleşik" iller olan Diyarbakır, Batman ve Mardin güneydoğu illeridir. Yöre-dışı illerin "denekleri" de ağırlıklı olarak Güneydoğu kökenlidirler (Krs. Ergil 1995, 43).

⁷ Araştırma sürecinde ilkin altı merkez, örnekleme Mardin il merkezi yerine Kızıltepe ve Nusaybin ilçelerinin seçilmesiyle yediye çıkmış, bu son iki yerleşim merkezi dışındaki beş merkezden 250'şer "denek" seçilmiştir. Araştırma tasarlanırken "Kürt" nüfusu temsil ettiği için seçilen Mardin il merkezinin böyle bir niteliği olmadığı farkedilince, Kızıltepe ile Nusaybin ilçeleri alınmak durumunda kalınmıştır.

⁸ Bir başka deyişle, kentsel nüfus örneği olarak, son yıllarda nüfusunun 1.5 milyonu bulunduğu söylenen Diyarbakır'dan da, bu nüfusun çok altında olan Batman ile Mardin'i saymazsak, Adana-Antalya-Mersin illerinin kimi "mahalle"lerinden de aynı sayıda örneklem alınmıştır.

Devlet İstatistik Enstitüsü verilerine göre, 1990 yılında Batman ili'nin Merkez İlçe (yani 'kent') nüfusu 168,779'dur (DİE 1992). Mardin kentinin 1990 nüfusu da ancak 83,863'tür (DİE 1993).

gazete alanlarının % 35'inin bu gazeteyi aldığını beyan etmesi bağlamında yazar, sözkonusu gazetenin okunması konusunda⁹ şunları söylemektedir.

Özgür Ülke, "Doğu Sorunu"na alışılanın dışında ve radikal bir biçimde yaklaşmaktadır. Okumanın ve okuma malzemesine ulaşmanın daha özgürce gerçekleştiği "bölge-dışı" kentlerde, insanlar, eğilimlerine daha yakın şeyler edinip okumaktadırlar. Bu durumda, zaten radikal (Kürtçülük) eğilimleri olan bir kesim, göç edilen ortamlarda siyasal eğilimlerine uygun motivasyonu sağlayacak bilişsel malzemeyi tüketmektedirler. Başka bir deyişle, "daha özgür ortamlar," radikal eğilimleri sulandırmıyor. Belki de pekiştiriyor! (a.g.y., 17).

Ne var ki, başka bir yerde (a.g.y., 26) şu farklı yorumlar yapılıyor:

[Göçülen yerlerde PKK'ya verilen desteğin yüksek oluşu] göç eden insanların, beklenen tatmin, uyum ve barışçı ortama kavuşamadığını kanıtlamaktadır.

Bu bulgunun diğer bir yorumu da, olumsuz koşullarda ve zorunlu nedenlerle gerçekleşen göçün, insanları daha da radikalleştirdiğidir (a.y.).

Yazarın kimlik bağlamında önemli sayılabilecek bir önermesi de şöyle: "Eğer göç, olağan koşullarda ve göç edenlere doyurucu olanaklar sağlanarak gerçekleştirilseydi, daha olumlu sonuçlar alınması beklenebilirdi" (a.y.). Ne var ki, anket verileri göçün ne zaman, neden veya hangi koşullarda olduğuna ilişkin tutarlı bir bilgi sunmamaktadır. Örneğin, göç nedenlerini anlamak amacıyla sorulan "Neden buraya göç ettiniz?" sorusu (a.g.y., 45) bize "terör" diye bir neden göstermemektedir. İçeriği belli olmayan "farklı ve karışık" yanıtı (106/569 kişi = %18.4) dışındaki tüm karşılıklar "terör"den bağımsızdır (a.y.).

Ne var ki, bu soru ilk göçtükleri yerden ayrılıp, araştırmanın yapıldığı Adana, Mersin ve Antalya'ya sonradan gelen, 569 kişiye (toplam denek 623 kişi) sorulmuştur (a.g.y., 44). İşte, deneklerin niteliği ya da örneklemin bileşimi hakkında asıl bilgiyi buralardan çıkarmaktayız¹⁰.

⁹ Bunun alınan gazete olması gerekir, çünkü alanların %17.7'si okur-yazar değildir. Eğitim bakımından örneklemin bulguları şöyledir. "Denekler" in % 8.6'sı üniversite mezunu, % 23'ü lise ve dengi mezunu, % 14.2 ortaokul ve dengi mezunu, % 32.6'sı ilkokul mezunu, % 8.7'si okur-yazar, % 12.9'u ise okur-yazar değildir.

¹⁰ Yalnız, ne yazık ki bu bilgi Sn. Ergil'in sunuşundan çıkmamaktadır. Çünkü, Ergil ilk aşamada göç edilen yeri terkeden 569 kişiye soruyor gibidir bu soruyu. Oysa bu sayı 569 değil 623 olsa gerektir (Bkz., Ergil 1995, 4). Nedense, okura sunulan göçe ilişkin her iki çizelgede de toplam sayı 569 gösterilmekte (a.g.y., 44, 45), görüşüldüğü söylendiği halde çizelgelerde görülmeyen 54 kişiden hiç söz edilmemektedir (Bkz., a.g.y., 42-48). Tam tersine, "Yıllardır yaşadığınız yerlerden göç ettiniz. Burada yeni ve daha mutlu bir hayat kuracağınıza inanıyor musunuz?" sorusunu, göç eden 569 kişiden..." (a.g.y., 46) gibi ifadeler tüm yöre-dışı deneklerin, raporun başlarında söylendiği gibi 623 kişi değil 569 kişi olduğunu düşündürmektedir. Başka bir yerde ise, yazar "göç eden deneklerin %5.6'sı ikinci kez, %0.7'si üçüncü bir kez daha göç etmişlerdir" (a.g.y., 45) demektedir, bu kez de okur "herhalde 569 sayısı bu %6.3'ü içermiyor" diye başka bir tahmine zorlanmaktadır.

Ancak, burada da karşımıza bir sorun çıkıyor. O da Tablo 17'nin başlığındaki "Göçtüğünüz yerden neden ayrıldınız?" biçimindeki sorudur (a.y.). Bu soru, okurda, çizelgedeki tüm yöre-dışı deneklerin daha önce başka yerlere göçmüş olduğu kanısını uyandırmaktadır. Öyle ise biz Tablo 17'den, ilk göç menziline 57 kişinin (%10.0) "Devlet Baskısı" ile, 91 kişinin ise (%16.0) örgüt baskısından ayrıldığını anlıyoruz (a.y.). Öğrenemediğimiz ise bu ilk durakların nereleri olduğu ile ilk göçün nedenleridir.

Yani, sanıyorum elimizdeki göç nedenleri bilgisi, yerlerinden "terör dışı" nedenlerle, çok daha önceden ayrılmış olan 569 kişinin, yurt edinmeye çalıştıkları yerlerden yeniden uzaklaşmalarının bilgisidir. Neden yerlerini yurtlarını bıraktıklarının bilgisi değil. Oysa, bize ikinci ya da üçüncü aşama göç ilk göç gibi sunulmakta, dolayısıyla da yanıltıcı olmaktadır.

Ergil, daha sonra, göç nedenlerini sıralamakta,

Göç eden deneklerin %40.2'si, eski yerlerini terkediş nedeni olarak, işsizliği göstermişlerdir. Deneklerin %16'sı, "örgüt" baskısından, %10'u devlet baskısından şikayet etmişlerdir. Ağa baskısı %0.7 ile çok düşük düzeydedir. (a.y.)

saptamasını yapmakta ve eklemektedir:

"Doğu Anadolu'nun *makus talihini karartan* nedenlerden biri olan kan davası, oldukça gerilemiş görünmektedir (%1.9)" (a.y., abç).

Oysa soru "Göçtüğünüz yerden neden ayrıldınız?" olduğuna göre, bu nedenler "yöre halkı"nın doğdukları yerleri terketmelerinin nedenleri değil, Ergil'ce sorulup öğrenilmeyen nedenlerle yerlerini, yurtlarını bıraktıktan sonra gittikleri "yeni" yerlerden ayrılmalarının nedenleri olsa gerektir! Dolayısıyla da, "denekler" bize kendi yörelerindeki ağa baskısı, kan davası vb. sorunlar hakkında özgün bilgi veriyor olamazlar. Çünkü, bu nedenler "yerleşikler" in göç nedenleri değil, artık yerleşiklikten çıkmış olan "göçmenler" in ilk duraklarından ayrılma nedenleridir. Kaldı ki, kan davası Doğu Anadolu'nun "**makus talihini karartan** nedenlerden biri" (a.g.y., 44, abç) değil, olsa olsa onun "makus talihinin nedenlerinden biridir."¹¹

Yukarıda belirtildiği gibi, Tablo 17'nin başlığını oluşturan "Göçtüğünüz yerden neden ayrıldınız?" (a.g.y.) sorusu, bu sorunun yönelttiği 569 kişinin ikinci, ya da üçüncü kez göçerek Adana, Mersin ve Antalya'ya geldiklerini düşündürmektedir. Ama Ergil biraz yukarıda ikinci göçü gerçekleştirenlerin önemli bir bölümü, Diyarbakırlılar ve Mardinlilerdir. Bu grupları, Muşlular izlemektedir. Fakat, ikinci ve üçüncü kez göç edenlerin sayısı az olduğundan (%6.3), bu konuda fazla iddialı çıkarsamalar yapmak gerçekçi olmayacaktır. (a.g.y., 43) diyerek, okuru tam bir açmazda bırakmaktadır.

Peki, Tablo 17 kimlerin yanıtlarını sergilemektedir? İkinci ve üçüncü kez göç eden %6.3'ün mü? Bu olamaz, çünkü çizelgedeki toplam sayı 569'dur.

¹¹ Ma'kus: tersine dönmüş; ters iyi gitmeyen uğursuz. Tali-i ma'kus "makus talih": tersine giden uğursuz talih. (Bkz., *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, Ankara: Bilgi Yayınevi, Mayıs 1977.)

Değilse, o zaman niçin daha ilk göçlerini yapmış olan insanlara "Göçtüğünüz yerden neden ayrıldınız?" diye bir soru yöneltilmiştir?

Göçün ne zaman, hangi yıl yapıldığı sorusuna gelince ilk göze çarpan dönemlemelerin anlamlılığıdır. Ergil'in dönemlerine göre, deneklerin % 26'sı 1955-1981 arasında, % 35.2'si 1982-1989 arasında % 38.5'i 1990-1995 Ocak'ı arasında göçmüşlerdir. Göç etme nedenlerine yönelik olarak sorulan soruya kişilerin kendi verdikleri yanıtların dışında bir sınama sorusu olabilecek olan bu soru, ne yazık ki, böyle bir dönemleme yüzünden gerekeni vermemektedir.

Bilinen odur ki, 1983'e değin 12 Eylül yönetimi vardır Türkiye'de. Yazarın sunduğu biçimiyle, "Güneydoğu'da terör olaylarının başladığı yıl olan, 1982" (a.g.y., 43) Güneydoğu'da terör olaylarının başladığı yıl değildir!

Yine, yazar, bir genel değerlendirme olarak; Güneydoğu'dan göç eden nüfusun¹² %73.4'ü, terör olaylarının bölgeyi yaşanmaz hale getirdiği son on yıl içinde eskiden yaşadıkları yerleri terketmiştir (a.y.) demektedir.

Öyleyse, "göçtüğünüz yerden neden ayrıldınız?" diye sorulduğunda neden yalnızca %16.0 "örgüt" baskısından ve yalnızca %10.0 da devlet baskısından dem vurmaktadır (a.g.y., 44)? Neden bir kişi bile "neden buraya göç ettiniz?" sorusuna "terörden uzak, vb." bir yanıt vermiyor? (Krş., a.g.y., 45).

Genel Değerlendirme

Kimlik bir adlandırmadır. Kişi ya da kişilerin kendilerini kendi dışındakilerle bir yere oturtmasıdır. Kimlik bir tanımlamadır. Bu adlandırma veya tanımlama birilerine, bir şeylere ya da bir yere göre yapılır. Dolayısıyla, görelidir. Kimlik bir ilişkinin adıdır. Çoğu kez sanıldığıının, soyut kavramlaştırmaların tersine kimlik somut bir gerçekliktir. Ortama, koşullara bağlı olarak oluşur, biçimlenir; o koşullar değiştiğçe de değişir, yeniden üretilir.

Kimlik, insan ilişkilerinin karışıklığına, çok boyutluluğuna koşut olarak çeşitlenir. Aynı kişi ya da topluluğun kimliği, dolayısıyla, hem değişikendir hem de çok boyutlu. Kimliğin bir özelliği de tarihsel oluşudur. Örneğin, bugün kimse "ben Osmanlıyım" demez. Son olarak, kimlik toplumbilimsel olduğu kadar da toplumsal bir olgudur. Yani, toplumdan topluma değişir. Her kimlik türü her toplumda bulunamaz. Toplumlar kendi dokularına, örüntülerine, ilişki ağlarına, tarihlerine göre kimlikler geliştirirler. ABD'li bir petrol kralının kimliği hiçbir koşulda 'şeyh' olamaz.

Kimlik kendini, başkalarına göre tanımlama olduğuna göre, aynı zamanda o başkasının ya da başkalarının da bir algılanımıdır. Bu bağlamda, ODTÜ çalışmasındaki 'Batı'/Doğu' tanımlamaları örnek olarak verilebilir. Kimliğin oluşumunda olduğu kadar değişiminde de bu algılama önemli, belirleyici bir ögedir. Bunun ilginç örnekleri Sayın Özdağ'ın çizelgelerinde görülmektedir.

¹² Rapor'un adını "Doğu Sorunu" koyan yazar, nedense bu noktada "Güneydoğu"dan söz etmektedir.

Kimlikler, dolayısıyla kimlik belirteci olan kavramlar, değiştiği kadar kimileyin de kavramın kendi kalır, içeriği, anlamı, vb. değişir. Bu değişim iki türlü gerçekteşebilir. Bir, kimlikleri ifade eden bir kavram toplumdaki topluma eş-zamanlı olarak değişik anlamlara gelebilir. Bir de, bir kavram görünüşte varlığını sürdürse, aynı kalsa bile, zamanla anlamı-imgesi değişebilir. Buna bir örnek 'efendi' kavramıdır. Osmanlı'nın saraylısı bir 'Efendi' ile bugünün odacısını, kapıcısını, köylüsünü çağrıştıran 'Efendi' kimliği aynı mıdır! Durum 'Bey' kavramı için de böyledir, pek çok başka kavram için de. Göç bir ilişkiler ve koşullar, ortam --hatta, kimi kez, konum-- değişikliğidir. Göç sonucu bir insan 'köylü' olmaktan çıkarak, genellikle önce '(gece)kondulu,' sonra 'kentli' olur. Kuşkusuz, bu kimlik değişikliği yalnızca mekan değişikliğinden kaynaklanmaz. Değişme bu kavramların çağrıştırdığı işlevsellik ve yaşam biçimi ile de ilgilidir. Yaşam biçimi koşullar, yaşanan yer ve ilişkiler değiştiği sürece, insanlar da kimileyin birbirini izleyen kimlikler kimileyinde aynı anda pekçok kimlikler edinerek yaşamlarını sürdürürler.

Kaynakça

Bilgi Yayınevi, **Osmanlıca-Türkçe Sözlük**, Ankara: Bilgi Yayınevi, Mayıs 1977.

B. Akşit, et al., "Population Movements in Southern Anatolia; some findings of an empirical research in 1993," **New Perspectives on Turkey**, Spring 1996, 14, s. 53-74.

Barth, Fredrick **Ethnic Groups and Boundaries**, Boston: Little Brown and Company 1969.

Doğu Ergil, **TOBB; Doğu Sorunu-Teşhisler ve Tespitler (Özel Araştırma Raporu)**, Stratejik Araştırmalar Dizisi: 1, Temmuz 1995.

Ümit Özdağ, **Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan Göç Edenlerde Kültürel Yapı ve Kültürel Kimlik Sorunu**, Ankara: Türk Metal Sendikası, 1995.

O.D.T.Ü. Sosyoloji Bölümü GAP Araştırması Ekibi, **GAP Bölgesi Nüfus Hareketleri Araştırması**, Ankara: T.C. Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 1994.

T.C. Başbakanlık D.İ.E., **Genel Nüfus Sayımı: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri. İli 72 - Batman, 1990**. Ankara: D.İ.E. Matbaası, Yayın No. 1553, Aralık 1992.

T.C. Başbakanlık D.İ.E., **Genel Nüfus Sayımı: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, 1990**. Ankara: D.İ.E. Matbaası, Yayın No. 1616, Ekim 1993.

GÖÇ, DİN VE ASİMİLASYON

Yrd.Doç.Dr. Adnan GÜMÜŞ*

Göç deyince farklı fiziki, ekonomik, siyasal, sosyal ve/ya kültürel ortamdan bir diğerine gidiş (geliş), göçmen deyince de bu harekete katılan kişi ya da grup akla gelmektedir. „Göçmen“ terimi doğrudan „farklılık“la ilintilendirilince ikinci bir boyut kaçınılmaz şekilde bu terime eklenmektedir: „Uyum sorunu“ ya da „Akültürasyon“.

.... nerede doğduklarından farklı bir memlekette yerleşen bir göçmen grubu vardır ve memleketi ile bağlarının sürdüğü bir süreçte aynı zamanda yeni yerleştiği memleketin de rollerine uyarlanmak zorundadırlar, o zaman bu göçmenleri „kimlik“ sorunları beklemektedir. „Kimlik“ terimi ile „ben kimim?“ veya daha özgül olarak „ne tür bir kişiyim?“ sorusuna verdikleri yanıtta gerçeklik kastedilmektedir. Yani göçmen çocukları; hem ailelerinin beklentilerine, hem de alıcı toplumdaki arkadaşlık gruplarına uyma zorunluluğunu karşılayabilecek tarzda kimlik oluşturmada zorlanmaktadır (Rex/Josephides 1987)¹³.

Gerçekten göç durumunda yerel grupla göçmen arasında bir farklılık söz konusu ise, bu „farklılığın“ nedenini, „farklı“ bir topluma/kültüre üyelenmenin yani akültürasyonun nasıl gerçekleştiğini ve bu süreçte hangi faktörlerin daha önemli olduğunu sorgulamamız gerekir. **Yapısal uyum** mu yoksa **kültürel uyum** mu; emici toplumun **çoğulcu potansiyeli** mi yoksa göçmen grubun **geçiş-kapasitesi** mi; **dikey** veya **yatay asimilasyon** mu yoksa her ikisi birlikte mi geçirilmelidir? Bu sık sık yöneltilen sorular¹⁴, özellikle etnisite ve çokkültürlülük tartışmalarında büyük öneme sahip olup üç ana öbekte toplanmaktadır: Kültür çatışması, marjinalite ve reaksiyoner etnisite.

Kültür Çatışması ve Din

Weber'e göre rasyonelleşme çeşitli değer alanları arasındaki uçurumu belirli bir yönde artırmakta ve bu nedenle toplumsal temelde gerilimleri etkilemektedir. Bu değişik yaşam-düzenlerinin „kendi içindeki yasallığı“ arasındaki çelişkiler ve örtük (latent) gerilimler bir toplum için geçerli bir değer ve kuralın, kendi karakterinden bir şey kaybetmeden bir başkasına

* Ç.Ü.Eğitim Fakültesi Felsefe Böl. Sosyoloji Anabilimdalı

* Buradaki değerlendirmeler, „Religion und Ethnische Identifikation - Eine Empirische Untersuchung über türkische Jugendliche in Österreich“ (SOWI, Universitaet Wien 1995) adlı doktora çalışmasına dayanmaktadır.

¹³ Bu ayrılaştırmalar ve devamı „uyum sorunları“ tartışmaları, yalnızca yurtdışına olan göçler için değil, iç göç durumunda da söz konusudur. „Kentleşme“ ve „gecekondu“ tartışmaları bu duruma ilginç bir örnek teşkil etmektedir.

¹⁴ Bu sorular daha temelde toplum-kültür-kişilik ilişkileri ile etno-spesifik kültürün, kültürün diğer boyutları ve yapıdan nasıl ayırdedilebileceği üzerinedir.

çevirilemeyeceğini ifade etmektedir¹⁵ (Müller 1992:266). Bu doğrultuda, "olgusal" ve "sembolik-etnisite" tezi, göçmenlerin kültürel ve dinsel geleneklerindeki farklılıklar temelinde alıcı topluma uyumsuzluk gösterdiğini savunmaktadır.

Özellikle „kültür-çatışması“ yaklaşımı, göçmenlerin kültürel geleneklerinin alıcı toplumun özel ve/ya kamusal norm ve standartlarına uymaması durumunda bir gerilimin-çatışmanın doğacağını söylemektedir. Bu uzaklık, sosyal amaçlarda (değerlerde) olduğu gibi, kurumsal araçlar üzerine de olabilir ve bunlar „objektif kültür çatışması“ olarak adlandırılır. Objektif kültür çatışmaları sonucu farklı davranış beklentileri bir „bilince“ yol açarsa, bu da „subjektif kültür çatışması“dır (Barath 1978:55,118; Twenhofel 1984). Kültür-farklılığı ise, özgül kültürel ve dinsel gelenekler - spesifik kültürce koşullanmış davranışlar - yani dini çeşitlilikten kaynaklanmaktadır. Tipik bir örnek olarak Thomae-Venske (1981:80) „farklılaşmayı“ türklerin dini ve kültürel özellikleri temelinde şöyle göstermektedir:

...İkamet süresi her hangi bir önem taşımaz. Türkler, kendi çevrelerine kimseyi görmeyecek şekilde kapanırlar. Onlar, kendi dünyalarında yaşarlar. Önemli olan buraya hangi değerle geldikleridir...

Vurgu özellikle dinsel temelli moral kodlara ilişkindir. Burada söylenen şey, Mardin (1992:12-15)'in Turner (1974)'den aldığı, islamın (bireysel) davranış için „kök paradigmaları“ oluşturduğu ve böylece bir „Habitus“ sağladığı görüşü ile paraleldir. Böyle bir bakışla Schiffauer (1983:136) türk-müslüman karakteri şöyle tasvir etmektedir:

Genelde türk ailelerin çocuklarına aktardığı norm ve kurallarda „içsellik“, motivasyon ve duygular nadiren dikkate alınır. En çok, bizdeki (Almanya'daki AG) „kişilik“ anlayışında her hangi bir rolü olmayan şeref, saygı ve namus kavramlarına raslanır: Anlam ilgili ruhu değil, davranışı içerir. Önemli olan saygı, namus vb. gibi kuralların, niçin öyle yapıldığı sorgulanmaksızın korunmasıdır. Kuralı yerine getirmeme, anında saygısızlık ve namusuzluk olarak damgalanır. Ama kurallar da, sadece ritüellerle değil, durumlara göre şekillenir. Bizim için (Almanlar için AG) kişilik kavramında önemli olan davranışın tutarlılığı, (türklerde AG) beklenmez. Olayların açıklanması, katılanın karakterinden çok duruma göre yorumlanır. Bunu algı belirler...

Shiffauer (1984)'e göre, yurt dışında, yeni duruma uygun „anlam dönüşümünü“ radikal islam çok iyi bir şekilde sağlamaktadır. Köyde kuralın kendisi önemli iken, artık anlamı öne çıkmaktadır ve kişiler radikal islami hareketlerde yeniden kendilerini bulmaktadır.

Tabii, grupların bu etno-dini farklılıkları ne kadar fazla ise, o kadar çok probemle karşılaşmaktadır. Dolayısıyla „yaban“da yaşayan özellikle de farklı dini kökenden gelen göçmenler uyum güçlükleri ve „kimlik problemleri“ yaşamaktadır (Neumann 1981; Thoma-Venske 1981:23; Elsas 1983; Weinreich 1986; Rex/Josephides 1987; Hill 1990; Esser 1990; Heckmann 1992 vd.). Hatta Hoffmann-Nowotny (1992:85-86)'ye göre, „etno-dini“ uzaklıklar, sadece kimlik bazındaki rahatsızlıklarla sınırlı kalmamakta, aynı zamanda toplumun

¹⁵ Bourdieu (1983:184)'de bir alandan diğerine bunların dönüşümü için yollar olduğu belirtilmektedir.

bütün temel politik, hukuki, ekonomik, toplumsal alanlarında da, büyük bir „riziko“ oluşturmaktadır.

Marjinalite ve Etnik Süreklilik

Bir diğer grup çalışma hem etnik kültür hem de yapısal ayrımcılığı eşit ağırlıkta ele almakta, etnik süreklilik“ ve marjinalite üzerinde odaklaşmaktadır. Bu yaklaşıma ilk örneklerden biri Park'a aittir. Park (1950 [1928]), Simmel'in Fremden makalesine atıfla ABD'de yahudi göçmenlerin ikinci ve üçüncü kuşaktaki durumunu *Human Migration and the Marginal Man* olarak karakterize etmektedir. Bununla, göçmen ve azınlık gruplarının sosyal sınırdaki kalışları anlatılmaktadır.

Yabancı, bir kriz şeklinde sınırkişiliği yaşar. Bu, Schutz'un aksine geçiçi değil, görece daha sürekli. Göçmen bir gruptan diğerine, bir toplumdan öbürüne, onda kendisini bulduğu *kültür çatışması* halinde değişim yaşar. Bu durum „ruhi istikrarsızlıklara, yoğun kendi-bilinçlenmesine, huzursuzluk ve sıkıntılara“ yolaçar. Kişi, ne bu nede o gruba velya kültüre aittir. Örneğin kozmopolit ve özgürleşen yahudi bu marjinal adamın prototipini verir. Park (1950:356), bu kişiliği „kültürel karışım“ (cultural hybrid) olarak adlandırır (Treibel 1990:76).

Park'ın öğrencisi Stonequist (1937:148) hocası gibi kültürel dualiteyi kabulle, yahudilerde olduğu gibi farklı kültürlerin ahlaki ve medeni değerlendirme-lerindeki çatışmaların, kişisel sonuçları olduğunu söyler. Belirsiz grup bağlılığı parçalanmış kişiliğe neden olur ve bu da asimilasyon sürecini zorlaştırır. Sınırkişilik, davranışlarda güvensiz, kararsız ve aşırı duyarlıdır (excessive self-consciousness). Bu durum, pozitif sonuçları da olan bir durumdur; kişi güçlü bir şekilde uyuma, duyarlılığa ve özgürleşmeye (emansipasyona) hazırdır. Burada kültürlerin çatışma yaratıcısı olması değil, daha çok kişilerin *statüsündeki* yani grup bağlılıklarındaki ve alıcı toplumla olan ilişkilerindeki belirsizlikten gelen bir çatışma hali vardır. Dolayısıyla, kültür çatışması aslında bir grup çatışmasıdır.

Heckmann (1992:200-204) bu marjinal pozisyonların oluşumunu hazırlayan üç önkoşuldan bahsetmektedir:

-Objektif koşullardan biri etnik azınlık kültürünün varlığı ya da en azından belirli boyutlarında farklılıklar taşımasıdır ve onun etkileri (görece kapalı azınlık kültürü),

-Çoğunluk ve azınlık kültürü arasındaki hiyerarşi ilişkisi (toplumun saygınlık ve etki sisteminde belirsiz bir statü),

-Çoğunluk için olduğu kadar azınlık için de bikültürel belirlenme (farklı kültürel dünyalar ve sosyalizasyon).

Marjinal pozisyonların objektif koşullarına göre „hazırlık“lar temelinde çözüm arayışları kişiler bazında farklılaşmalar gösterir ki bu da farklı etnik yönelimlere denk düşmektedir:

-Yapısal kökenli bağlılık istikrarsızlığı. Çünkü marjinal pozisyon ne çoğunluk ne de azınlık grubu için açık olup bu durum altında bireyde bağlılık istikrarsızlığı duygusu oluşmaktadır.

-Çoğunluk-azınlık kültürleri arasında hiyerarşi ilişkileri ile kökeni itibarıyla bağlılığına izin verilmeyen grubun değerli olma duygusunun tehdit edilmesi sonucu oluşabilecek çatışmalar.

-Kültür çatışmaları. İki kültür sisteminin, bikültürel sosyalizasyonun, eksik asimilasyonun sonucu ortaya çıkan değerlendirme, yönelim ve davranış çatışmaları... (Heckmann 1992:203).

Yani gerek marjinal pozisyonların oluşumunu hazırlayan faktörlerdeki fark-lılaşmalar, gerek kişilerin bu çelişkilere çözüm arayışlarındaki farklılıklar, marjinal konumlardaki kişilerin farklı etnik yönelimler göstermesine neden olmaktadır. Marjinalite teorisinin konusu, azınlık gruplarında belirli açık olmayan etnik-kültürel aidatlar ve dual sosyalizasyondan kaynaklanan motif alanlarıdır. Bunlar, akültürasyon, asimile olma ve etnik kimlik değişimleri yanında etnik uyumsuzluğu da çağırabilir (Heckmann 1992:204). Gaitanides (1983:6) karşılıklı bir süreç olarak marjinalite'de, özellikle yerli grupların kaçınma ve engellemeleri nedeniyle marjinalliğin ikinci - üçüncü kuşaklar için de bir konstant/sabit değer olarak kaldığını söylemektedir (Treibel 1990:78).

Reaksiyoner Etnisite ya da Kurumsal Ayrımcılık

Gordon (1964), „Kültürel ve Yapısal Asimilasyon“ ayrımı altında Melting Pot ya da kültürel pluralizmi özellikle alıcı toplumun nitelikleri bakımından eleştirir. Bunu yaparken heterojen nüfusu ile günümüz endüstri ve kentleşmiş toplumlarında *grup yaşamının doğası* nedir sorusundan hareket eder. *Grup yaşamının doğasından* ise, „ırki, dini ve ulusal gruplar ile onların çeşitli karşılıklı ilişkilerinin sosyal yapısı“nı anlar (Gordon 1964:4). *Etnik grup* üyeleri bağlılık ve birbiriyle yakınlık hisseder. Bu *etnik kimlik* yalnızca ulusal kökenle değil, aksine vazgeçilemez ve güdüsel (intimate) kimlikle çevrelenmiştir. Modern toplum üyelerinin geniş ulusal birlik ya da doğrudan dünya ile özdeşleşmesi beklenirken, istenir ya da istenmez ama etnisite varlığını sürdürmektedir. Amerika, etnik kimliğe dayalı çeşitli alt-toplumların bir toplumdur (Gordon 1964:37). Onların altkültürleri, ulusal ile grup kültürü arasında yayılmıştır. Etnik grup, *tarihsel kimlikleşmenin* ve *etclass üyesel kimlikleşmenin* esasını oluşturmaktadır (Gordon 1964:50).

Gordon, etnik yönelimlerin durağanlığını, *inter-grup ilişkilerinin* gelişimi ile açıklamaktadır: .

1- Etnik kimlik sınıfsal kimlik ile birliktelik içindedir; etnik ve sınıf (dilimleri) segmentleri *etclass'a* göre birleşmektedir. *Etclass* bir etnik grup içindeki bir sınıf segmentini (dilimini) göstermektedir. Bir kimsenin *etklası* üst orta sınıftan beyaz protestan ya da alt orta sınıftan irlandali katoligi ifade etmektedir (Gordon 1964:51). Gordon, bu noktadan hareketle, kendimizi sadece aynı *etklasa* ait insanlarla gerçek bağlılıklar içinde duyduğumuzu, onlarla bulunduğumuzda rahatlayabildiğimizi söylemektedir.

2. İnter-etnik *birincil* ilişkilerin düzeyi amerikan toplumundaki etnik grupların asimilasyonları için karar verici öğeyi oluşturmaktadır. Ama çok düşük düzeyde yaşama geçmiş bulunmaktadır. Dostluk ve sevgi bağları nadiren etnik

sınırları aşmakta, birincil ilişki düzeyinde amerikanın sosyal yapısının neutrallığı bir „mit“ olarak kalmaktadır (Gordon 1964:113).

3- *Strukturel asimilasyon* (alıcı toplumun klik, dernek ve kurumlarına birincil ilişkiler düzeyinde giriş) büyük ölçüde henüz gerçekleşmemiştir. *Yapısal asimilasyon* asimilasyon sürecinde *anahtar konumu* ,stlenmektedir (Gordon 1964:81).

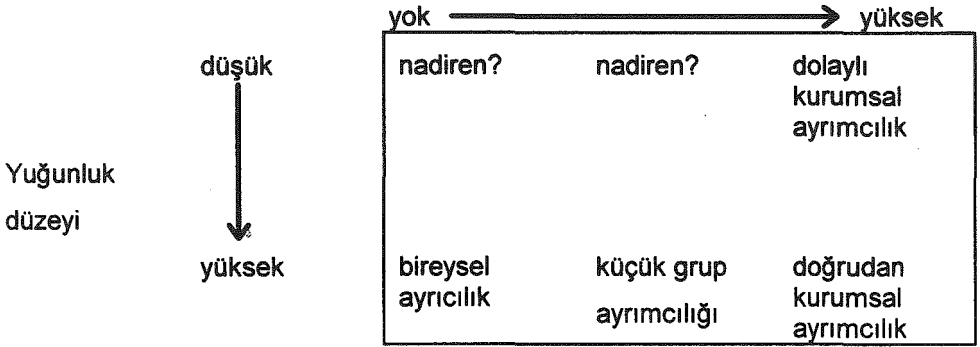
4- Göçmen önce toplumun kültürel davranış kalıplarını öğrenmekte ve üstlenmektedir. Bu bir *kültürel asimilasyon* yani sadece akültürasyon durumudur.

Kültürel asimilasyon, diğer boyutlarda otomatik bir asimilasyonu gerekli kılmaz ve asimilasyonun ilk evresi olarak kalırken yapısal asimilasyon zorunlu bir şekilde diğer evrelerin de birlikte geçirilmiş olmasını gerektirmektedir yani anahtar nitelikte olan yapısal asimilasyondur (Gordon 1964:81). Tüm bunlar da, ancak *güç farklılaşması* yoksa bu şekilde sürmektedir. Ama yeni gelenlerle amerikan iç grubunu oluşturan beyaz-anglo-sakson-protestanlar arasında büyük farklılıklar var.

Görüldüğü gibi, burada, kültürel çeşitlilik (farklılık) ile tabakalaşma sistemi arasındaki ilişkiler öncelikle alıcı toplumun yapısı açısından araştırılmaktadır. Bu tartışmayı Blau (1977) kısaca *yatay* ve *dikey* boyutlar olarak ikili ayırım yaparak sürdürmektedir. Enlem ile boylamlar (dikey ve yatay) arasındaki ilişkiyi açıklığa kavuşturmak için de iki çeşit parametre kullanmaktadır: Nominal (değersel) ve graduel (derecelendirici) parametre. **Nominal parametre**, bir grubu içsel bir sıraya koymaksızın spesifik sınırlarla altgruplara ayırır. Örneğin bunun için bazı dini, irki, cinsel ve ulusal bağlılıklar kullanılır. **Gradual parametre** ise, süreklilik gösteren statü durumları ile yansıyan bir sıra-düzene göre nüfusun farklılaştırılmasına dayanır ama açık bir grup sınırı tanımlanmaz. Örneğin bunda tipik statü değişkenleri olan eğitim, gelir, güç, zenginlik ve saygınlık ölçüttür. Herbir parametreye göre Blau farklılaşmanın iki biçimini gösterir: Heterojenite ve Eşitsizlik. "**Heterojenite** ya da **yatay farklılaşma**, nominal parametrelere göre nüfusun gruplara ayrılmasıdır. **Eşitsizlik** ya da **dikey farklılaşma** ise gradual parametrelere göre statü dağılımını gösterir" (Blau 1977:9; Müller 1992:114).

Bir diğer deyişle, "reaksiyoner-etnisite" tezi, integrasyon için ana engel olarak sosyo-ekonomik sistemde yükselen "etnikleştirme" ve "kolonileştirme" stratejilerini esas görmektedir. Bir grup ne kadar etnikleştirme ya da kolonileştirme stratejileri (yapısal ayrımcılık ya da dikey üyelenmede sınırlama) ile karşı karşıya ise, o kadar güçlü şekilde "reaksiyoner etnik kimikleşme" oluş(turul)maktadır. Ve devamla göçmenler ne kadar içsel olarak kendi grupları ve kültürleri içinde kapanırsa, o kadar dikey yapılanmada yükselme şansından-olanağından uzaklaşmaktadır (Habermas 1979; Blaschke/Greussing 1980; Bukow/Llaryora 1988; Bukow 1993 vd.). Kısaca alıcı toplum kendi „rasyonel“ (ekonomik) çıkarları doğrultusunda bir yandan göçmenlerin kültürel özelliklerini korumalarına izin vermezken, diğer yandan toplumsal yapıda yükselmelerini de engelleyerek kendi kültürel çerçevelerine sıkışmalarını, sonuç olarak toplumsal katılım ve hak taleplerinden uzaklaşmalarını sağlamaktadır. Bu kesişme matriksini Feagin/Feagin (1986:28) „ayrımcılık biçimleri tipolojisi“ ile özetlemektedir:

Büyük örgütlerde buluma düzeyi

Özetle kamusal haklardan ve sosyal devlet hizmetlerinden eşitsiz yararlanma durumunu ifade eden ayrımcılığın iki biçimi söz konusudur. „Dolaylı ayrımcılık“ (ekonomik alanda) ve „kurumsal ayrımcılık“ (sosyal devletin ana ve işlevsel güvence alanında) (Radtke 1988). Ayrımcılık da, sonuçta, reaktif-imgesel-etnisiteyi pekiştirmektedir:

Ayrımcılık göçmenlerin asimilasyonuna değil, tersine kopuşlarına neden olmaktadır. Etnik özelliklerini sembolik olarak güçlendirmeleri, asimilasyon baskısına karşı küçümsemeye karşı bir başkaldırıyı olanaklı kılmaktadır. Almanyadaki türk işçilerinin politik kültüründe islamın yükselen değeri, bu yöndedir (Blaschke/Greussing 1980).

Din ve Asimilasyon

Her üç durumda da değer sorunu (genel anlamda kültür) bütünleşmenin ana eksenine doğrudan ya da dolaylı olarak yerleştirilmektedir. Akültürasyon ya da „akültürasyon yönetimi“ milliyet, dil ve din temelinde ele alınmakta; bu kategoriler sadece etnisitenin değil, aynı zamanda kimliğin de merkezi boyutları olarak kabul edilmektedir:

Ulusal birliktelik ve dinsel yakınlık, kimliğin iç değersel boyutlarından - bu önemli bilişsel boyutlardan biri cinsiyettir - daha başattır (Weinreich 1986).

Hatta dini-etnik bağların dilin kaybolmasına rağmen varlığını koruyabildiği ileri sürülmektedir:

Dini olanın öne çıkmasıyla kimliğin etnik yanının öneminin azalacağını öngörebiliriz. Diğer bir deyişle, türkların, faslıların, pakistanlıların ve surinamlıların gelecek kuşaklarında, orijin ile ilgili bağlantıları giderek kopacağından islam egemen olmaya başlayacaktır... etnik kimlik köken dil silikleşse bile varlığını korumaktadır. ...etnik ve dini kimlik arasındaki ilişki, özellikle cemaat üyeleri arasında var olmaya devam etmektedir (Shadid 1991).

Yani ortak memleket, bölgesel, kültürel ve dini kimlik, yabancı ülkelerde sos-yal kimliğin (ek) boyutları olmaya devam eder (Gitmez/Wilpert 1987).

Avusturya Örnekleminden Çıkanlar

Tüm bu tartışma ve sorular, Avusturya'daki ikinci kuşak türkiye kökenli gençlik örneklemini bazında empirik bir araştırmayla sınanmaya çalışılmıştır¹⁶. "Kutsal" ve "dünyevi" olanın ne olduğunu bulmak ve betimlemek yerine, daha olgusal düzeydeki dinsel yönelimlerin etnisiteye ve etnik kimlikleşmeye etkilerinin neler olduğunun irdelenebilmesine dikkat edilmiştir. Araştırma, ikinci kuşak göçmen gençliğin hangi farklı yönelimler içinde oldukları ve bunda kültür farklılığı ya da dinin nasıl bir rol aldığı; özellikle de dinin gerek okul uyumunu (yapısal integrasyonu), gerekse etnik kimlikleşmeyi (asimilasyonu) nasıl etkilediği konularında yoğunlaşmıştır. Esas ilgi, dinin kişinin grub bağlarına bir etkisinin olup olmadığı, eğer varsa bu etkinin ne yönde-nasıl gerçekleştiği üzerinedir.

Bunun için ilk aşamada kültürün dini boyutunun diğer yeme-içme alışkanlıkları, serbest zaman kullanma, cinsel rol ayrımlaşması gibi boyutlardan görgül (empirik) olarak niceliksel (kuantitatif) bir yaklaşımla farklılıklarının saptanmasına (her biri için bir skala oluşturulmaya) çalışılmış; bu doğrultuda aşağıda kısaca Cronbachs Alpha değerleri verilen skalalar geliştirilmiştir:

	Skalaların Cronbachs Alpha Değerleri	
	Wien	Vorarlberg
Ebeveynin dinselliği	.90	.88
Ebeveynin kültürel alışkanlıkları	.28	.61
Ebeveynin inter-etnik kontağı	.84	.72
Gençlerin dinselliği	.86	.88
Gençlerin kültürel alışkanlığı	.69	.62
Cinsel rol yönelimi	.69	.60
Gençlerin inter-etnik kontağı	.85	.81
Ayrımcılık	.52	.63
Gençlerin etnik identifikasyonu	.82	.90

Örneklem büyüklüğü: Viyana 37, Vorarlberg 130.

İkinci aşamada, Avusturya örnekleminde, kültürün değişik alt-öğelerinin bir yandan diğer yapısal boyutlar ve sosyalizasyonla (çocuk bahçesi, okul, iş gibi), diğer yandan ise tüm bu faktörlerin kimlikleşme süreci ile ilişkileri aranmıştır. Din ile ilişkili bulgular aşağıda bir kaç ana nokta altında özetlenmektedir.

Bu araştırma sonucunda, yapılan işler, oturlan mahalleler, çocuk bahçesine devam ve okullaşma oranları, hatta gelinen ülkenin vatandaşı olup olmama gibi bütün yapısal (strukturel) göstergeler ortak bir şekilde, "gerek birinci kuşağın gerekse de ikinci kuşağın yapısal asimilasyonunun (integrasyon) etnisiteye yani etnik kültür ve dine bir bağımlılık göstermediğini ortaya koymaktadır.

Aynı şekilde etnik özelliklerin korunması ve sürdürülmesinin de, strukturel koşullarla doğrudan bir ilişkisine rastlanmamıştır. Dinsellik, "anlam-yapısının bir dönüşümü" (Schiffauer 1984), "birlikte ayrı yaşama" (Esser 1990; Hoffmann-Nowotny 1992:84), ya da "tepkisel imgesel etnisitenin bir biçimi" (Blaschke/Greussing 1980) olarak işlev görmemektedir. Bulgulara,

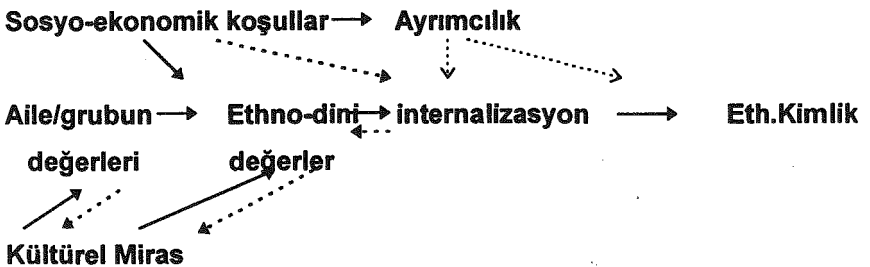
¹⁶ Ekim-Kasım 1993'de Avusturya-Viyana'da 37 öğrenciye ön-test ve Ocak 1994'de Vorarlberg eyaletinde 130 öğrenciye ana anket uygulaması yapılmıştır.

dinsellik, "kimlik bağı" için daha çok sosyalizasyon yoluyla belirlenen ethno-spesifik bir koşul olarak yansımaktadır. Sufilik ve dini dayanışmalar, bu insanlar için gerek Türkiye'de, gerekse gurbette bir örgütlenme biçimi, sahip olunan bir değer sistemi ya da bir ideolojidir. Eğer aile yüksek bir dini ortama sahipse, çocuklar da yüksek dinsellik göstermektedir. Gençlerin iyi bir eğitim almaları, bu durumu çok az etkilemektedir.

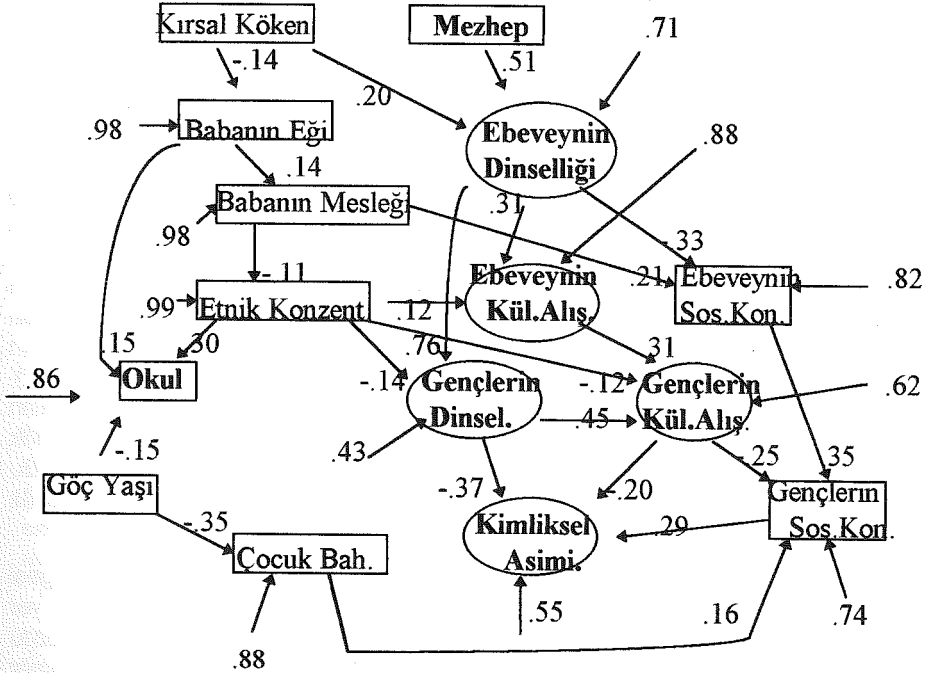
Ancak dinsellik için sosyalizasyonun etkisi başat olmakla birlikte, bu durum pratikte sosyal gereklerden bütünüyle bağımsız işlememektedir. Yeni yapılara ve yaşama, ister dini değerleri yüksek ister düşük olsun, dini açıdan doğru ya da yanlış olsun, bütün aileler benzer şekilde uyum yapmaktadır. Kız ve erkek çocukların çocukbahçesine ve okullara devam süre ve oranlarının, banka ilişkilerinin, boş zaman etkinlikleri ile kitle iletişim araçlarını kullanma düzeylerinin değişik dini gruplarda benzer yükseklikte olması bu durumun çarpıcı delilleridir.

Kırsal köken ya da mahalledeki etnik konsantrasyon yeni ülkede göçmenler için pek fazla bir anlam taşımamakta, ne zaman ki etno-spesifik aile ortamı ve dinsellik ile ilişkiye geçmekte, o zaman gençlerde etno-spesifik bir davranış yaratmaktadır. Bu datalar bize göstermektedir ki, dini bütün bir müslüman da yapısal koşullara "modern" insanlar gibi reaksiyonda bulunmaktadır. Din, bir başat faktör haline, ancak alıcı toplumun yapısal boyutu dışında bir tema söz konusu olduğu zaman geçmektedir. Yani privat-kültürel alana ait öğeler, dini ve kültürel normların daha yüksek oranda baskısı altında kalmaktadır. Bu saptama, özellikle yeme-içme ve bayram alışkanlıkları için geçerlidir. Ayrıca dinsel aileler, daha yüksek bir ataerkil otorite yapısına sahiptir. Dinselliği düşük ailelerde önemli kararların baba tarafından yalnız başına verilme oranı % 46,4 iken yüksek dini eğilimleri olan ailelerde bu oran % 71'e ulaşmaktadır. Yine okul gezilerine çocukların katılmasına izin verme oranı dinsel aile ortamının düşük olduğu ailelerde % 87,2'ye ulaşırken, dinsel ailelerde %69,1 oranında kalmaktadır. Her iki grupta erkeklere daha fazla tolerans gösterildiği görülmektedir.

Sonuçta din, etnik kimlikleşme için ne anlam ifade etmektedir? Bu bağlamda, araştırmanın, yeni bir kimliğin edinilebilmesinin asimilasyonun bütün alanlarda asgari düzeyde gerçekleşmesini ve eski toplumla ilişkilerin silikleşmesini gerekli kıldığı yönünde bazı ipuçları sağladığı söylenebilir. Bir yandan alıcı toplumun yapısal öğeleri, bazı dini değerlerin silikleşmesini sağlarken, diğer yandan etno-dinsel dönüşümler kişilerin ve grupların kimliklerinde bir değişimi beraberlerinde taşımaktadır. Kısaca şu sonuç saptanabilir: „Etnik özdeşleşme“, etno-dinsel kimlik ve sosyalizasyon tarafından desteklenmekte; ancak etno-dinsel özellikler de bulunan koşullar içinde değişiklik geçirdiği için, sonuçta sosyalizasyonun içeriği de sürekli yenilenmektedir. Formel bir şekilde göstermek istersek:

Aşağıdaki pathanalizi, bir kez daha ortaya koymaktadır ki, yapısal öğeler öncelikle diğer yapısal öğelerle, kültürel öğeler de öncelikle kültürel öğelerle ilişki içinde olup yapısal ile kültürel arasındaki bağlar bire bir belirleyicilikten daha çok dolaylıdır. Ancak kültürel öğeler yapısal uyumu engellemektedir; M.Sherif (1987 [1935, 1947])'in saptadığı üzere dünyanın algılanmasında objektif (burada yapısal denebilir) bir referans çerçevesi yoksa, subjektif (burada kültürel denebilir) bir referans noktası kullanılmaktadır.

Giriş

Göç ve Spor. Birbirinden bu denli farklı alanlardaki bu iki olgunun temel noktaları, toplumsal gelişmenin belli bir aşamasında ortaya çıkmış olmalarıdır. Sporun doğuşunun Neolitik çağın getirdiği yeniliklerle koşut olduğu söylendiğinde, bunun ardında yatan anlam, işbölümüyle birlikte boş zamanların ortaya çıkışı ve bunun değişik etkinliklerle değerlendirildiğidir. Bireyin doğayla savaşımında gereksindiği ok atma, ata binme, dövüş gibi örneklerini gördüğümüz bedensel eylemlerin, örgütlenerek spor adı altında bir boş zaman etkinliğine dönüşmesi, insanlığın gelişim çizgisini izler. Sporu önemli kılan da işte bu özelliğidir. O nedenle spor, bireyin yaşamının ayrılmaz bir parçası konumundadır. İkel toplumdan, çağdaş topluma geçiş sürecinde, teknolojik gelişmeler, doğal olarak sporun biçiminden içeriğine bir dizi dönüşüme yol açmıştır.

Bu araştırmanın konusunu oluşturan taraftarlık, futbolu içermektedir. Biliindiği gibi futbol, diğer spor dalları arasında, büyük kitlelere ulaşabilen, ondan destek alan en önemli spor dalıdır. Dolayısıyla, futbolun toplumda bu oranda yaygınlaşması da, sosyo-ekonomik yapıdaki gelişmelerle ilintilidir. Alt yapının, kara yollarının ve haberleşmenin gelişmesi sonucu, İstanbul, Ankara ve İzmir'de tek bir ligde oynanan bu oyun, 60'lardan sonra, alt metropollerin oluşmasıyla birlikte, 62'de ikinci ligde ve Anadolu takımlarının doğuşuyla, 1969'da üçüncü ligde oynamaya başlamıştır (Türk Futbol Tarihi: 1992). Genel olarak planlı kalkınma dönemine özgü bu gelişmede, Anadolu'ya yapılan yatırımlarla bir sermaye grubu yaratılmış ve İstanbul'a karşı bir güç oluşturulmak istenmiştir. Aynı çizgide Anadolu takımları da bu dönemde bir çığ gibi artmıştır. Bu gelişmeler bir spor dalı olarak futbolun sosyo-ekonomik yapı ile ne denli, bağlantılı olduğunu göstermektedir.

Taraftarlık olgusu ise, yerelliği, bölgeciliği içinde barındıran bir kimlik göstergesi olarak alınmaktadır. Gaziantepli Gaziantepsporun, Sivaslı Sivassporun yanında yer alarak, farklılığını yerelliğini sergilemek amacındadır. Maçlardaki kendi yörelerine özgü gösteri ve sloganlar bunun önemli göstergeleridir. Örneğin; son günlerde Vanspor taraftarları, Van Gölü Canavarını maçlarında slogan edinmişlerdir. Yöresine özgü en ufak ayrıntıyı değerlendiren taraftar, bunu maçlarda bir özellik şeklinde sunmaktadır. Taraftarlığın yerel kimlikleri, bölgeciliği ve rekabeti vurgulayan en acı örneklerinden biri de, 1967'de oynanan Sivasspor-Kayserispor maçıdır. 40 ölü ve 300 yaralı ile tamamlanmamış bir maç olarak futbol tarihine geçtiği kadar, bölgeler arası rekabeti, kimlik gösterisini vurgulaması açısından da toplumbilimlerde çarpıcı bir örnek olay olarak yerini alacaktır (Coşkun: 1993).

Kimlik ve taraftarlık arasındaki organik bağın, yöresinden göç edenler arasında ne derece önemini koruduğu, bu araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. Kentle bütünleşmeden öte, onun bir parçası olarak yaşayan bu insanların, kimliğini, yerelliklerini sergilemede, taraftarlık olgusunun bir gösterge olacağı görüşü, araştırmanın denencesini oluşturmuştur.

* H.Ü. Spor Bilimleri ve Teknolojisi Y.O

Ülkemizde 1950'lerden sonra sanayileşme hareketinin hızlanması, büyük kentlere, özellikle Anadolu'dan göçü hızlandırmıştır. Göçün beraberinde getirdiği çeşitli sorunlar, araştırmalara konu olurken, üzerinde en fazla durulansa, bu kitlelerin, kentle olan etkileşimi olmuştur. Sonuçta gelip kimlik sorununa dayatılmıştır. Mardin (1991); göçün sonucu olarak kentlerin köylüleştiği görüşündedir. Kentle bütünleşmeyen, kimliklerini kentliye karşı koruma uğraşı verirken yörenin de insanı olamayanlar Octavia Paz (1982'in Paçuko'sunu çağrıştırmaktadır.

"Paçuka, çevresindekilere benzemeye çabalar. Yeniden Meksikalı olmak istemez, ama, Kuzey Amerikalı ile de kaynaşmaz. Bütün varlığıyla karşı bir güç ya da başkaldırıdır, bir karşıtlık çıkmazı, bir bilmece, anlaşılmaz bir kişilik yapısıdır."

Yer ve kültürler farklı olsa da sorun benzerdir. Bütünün bir parçası olarak kalma. Bir yandan kültürel kimlikler korunmak istenirken, diğer yandan da kentin olanaklarından yararlanmak. Böylece kentle bütünleşmeden öte, kentin ucuna tutunmuş bir parça görünümü sergilenir. Ekonomik olanaklarının artmasıyla, yeni bir statü edinerek, örneğin gecekondudan apartmana geçen kesim, Sencer Ayata (1989)'nın da belirttiği üzere, hemşehrilerinden kopmamakta, onlarla ilişkisini sürdürmektedir. Arkonaç (1989), 1989'da, İstanbul'da yaptığı bir araştırmada, gecekondulu grubun bir kimlik kaybına uğramadığını ve kentli gruba ayak uydurma çabası içinde olduğunu, sonuçta bu grupların yeni kentli modeli oluşturduğunu vurgulamaktadır. Görünen; kente ve kentliye karşın var olarak, yerel özelliğini yitirmeden, yeni bir kentli modelinin oluştuğudur.

Yöntem

Araştırma; taraftarlık olgusuna dayanarak, bu grupların kendi yörelerinin takımlarına bağlılıklarının, yerel kimliklerinin bir göstergesi olarak alınabileceği denencesinden yola çıkmıştır. Derinlemesine mülakat tekniği uyarınca Ankara'nın Şentepe Senti, Kayalar mahallesinde, Anadolu'nun değişik yörelerinden göç etmiş 13 erkek görüşmeci ile yapılan sohbetler, taraftarlığın bir kimlik göstergesi olarak alınamayacağını göstermiştir.

Görüşmeler sırasında, kişilerin konuşma ve davranışları gözlenirken, onların kendi ev ortamları ve aile-içi ilişkileri içinde söylediklerinin doğruluğu da sınanabilmiştir. Görüşmecilerin, özellikle farklı yörelerden seçilmesine özen gösterilmesinin nedeni, araştırmada çeşitli görüşlere yer verme amacından kaynaklanmaktadır.

Bulgular

Görüşmede; önce sosyo-ekonomik ve kültürel yapıları, ardından Ankara kenti ile ne denli organik bir bağ kurulduğu ve bunların sonucunda, taraftarlık ile kimlik arasındaki ilişki irdelenmiştir. Görüşme yapılan 13 kişinin 7'si ilkokul, 6'si ortaokul mezunudur. Ortaokul mezunu olanlar arasında bir kişi liseden terk olduğunu belirtmiştir. Yaşları 30 ve 50 arasında değişen bu kişiler Sivas (5), Yozgat (3), Çorum (2), Elazığ (1), Çankırı (1) ve Kahramanmaraş (1)'tan 70 ve 80 yılları arasında Ankara'ya göç etmiştir.

Kan davası ve tayinle gelen dışında tümü ekonomik nedenle göç etmişlerdir. 2'si Belediyede 1'i Köy Hizmetlerinde işçidir. Bir manav ve bakkal dışında diğerleri işçi

ve seyyar satıcıdır. Ekonomik koşulların zorlaması nedeniyle (manav, bakkal ve seyyar satıcı dışında) genelde pazarcılık ve amelelik yapıyorlar.

Tümü Ankara'ya hemşehrilerinin yanına, yakınına gelmişler. Dolayısıyla Ankara'ya gelmeden önce bu kente ilişkin hazır bilgiye sahiptirler. Göç ettikleri yöreyle bağlar tüm hızıyla sürmesine karşın, geri dönmeyi düşünen, istekli olan yok.

Ankara'ya göçün yararlı olduğunda hemfikirler. Çünkü buraya geldikten sonra buzdolabı, televizyon gibi eşyalar edinebilmişler. Bununla birlikte Ankara'ya geldikten sonra edinilen yeni alışkanlık yok sayılabilir. Yalnızca ikisi ara-sıra sinemaya gittiklerini birisi içkiye ve kahveye alıştığını, ikisi sadece kahveye gitmeye başladığını belirtirken, diğerleri birşey söylemeyip, ya "yok" ya da "var" gibi yanıtlarla geçiştiriyor.

Geleneklerini çok rahat burada da sürdürdüklerini belirtmelerine karşın, bazılarında zorlandıklarını kabul ediyorlar. Bu nedenle bu geleneklerin kalkması görüşünde biri dışında, birleşiyorlar. Özellikle başlık parası ve kan davası en çok yakındıkları konular olduğu için bunların mutlak kalkmasını istiyorlar. Geleneklerin kendilerini yörelerine bağladıklarına inanmayan ve kaldırılmasını öne süren 4 kişiden 3'ü ortaokul mezunu ve yaşları da 38-43 arasında. Diğerleri yöreye bağlılığın sürmesinde önemli bir işlev gördüğüne inanıyorlar. Yine de bu görüşte olanların bile isteği, geleneklerin daha esnek olması gerektiği, günümüze uyarlanması zorunlu. Ama bu görüşlerini belirtirken kastedilenin kan davası ve başlık parası olduğu anlaşılmakta.

Görüşmecilerin çoğunluğu (10'u) kendilerini kentli, yani Ankaralı sayıyor. Ankaralı olmak, bu kentte yaşamak, iş sahibi olmak ve yeni eşyalar edinmekle eşdeğerde. Sinama amacıyla "Hangi açılardan kentli olmak isterdiniz?" sorusuna yanıt çoğunluk, zenginlik, iyi bir eğitim, iyi bir yaşam şeklinde verilmiştir. Kendilerini kentli kabul etmeyen kişiler (3) Ankaralılar ile aralarında çok fark olduğunu vurgulamışlardır. Buna karşın kentli olduğunu düşünenler, eğitim ve varlıklı olma dışında kentlilerle aralarında fazla bir fark olmadığını görüşündeler.

Ankara'lı tanış ve dostlarına tümü güvenmekle, yardım isteyebileceklerini belirtmekle birlikte, daha çok zamanlarını akraba ve hemşehrileriyle birlikte geçirme eğilimindedirler. Şu anda yaşadıkları semtten daha iyi bir yere taşınırsalar bile, hemşehri ve akrabaları ile bağlarını sürdürmekten yanalar. Kent insanına getirdikleri eleştiriler; güvenilmez, rahat, hiçbir şeyi düşünmediği, dikkat edilmesi gerektiği konularında yoğunlaşıyor. Bu nedenle genelde, hemşehri ve akrabalarıyla ilişki içindeler.

Ankara'nın en çok bilinen semtleri, Ulus, Yenimahalle, Keçiören'dir. Onu, Topraklık, Kızılay, Dikmen, Mamak, Sincan izlemektedir. Her yerini bilirim diyenler seyyar satıcı ve belediyede işçi olanlar. Ünlü tarihi yerleri, yarıtları, camileri ve alışveriş merkezleri sorulduğunda 4 kişi dışındakilerin verdikleri isimler; Hacı Bayram, Kayağdı ve Memluk Sultan. Diğer 4 kişi ise her yeri bildiğini öne sürüyor ama isim vermiyorlar. Alışveriş merkezi olarak bildikleri tek yer Ulus. Kendilerini Ankaralı olarak görenlerde de bu sınırların dışına taşılmadığı görülüyor.

Ankara'nın kültürel etkinliklerinden yararlanma oranı oldukça düşük. Sinema ve tiyatroya gittiğini söyleyen yalnızca 3 kişi. Bu kişiler de genç ve ortaokul mezunu. Kadınların çalışmasına ve tek başlarına karar vermelerine karşı çıkıp, erkeğin buna hakkı olduğu görüşündeler. Özellikle kızlar için iyi bir eğitim mi, yoksa iyi bir evlilik mi seçeneğine yanıt iyi bir evlilik olarak veriliyor. Eğitimi liseden terk olan, bir kişi, evlilikten öte, eğitimin önemini vurguluyor. Ayrıca kızlarının kentlilerle evlenmesinden çok kendi

yörelere vermedikleri kişilerden, gazetedeki haberleri ve spor haberlerini birlikte okuyan 6 kişi. Sadece spor haberlerini okuyan 2, sadece haberler diyen 2 kişi. Üç kişi de hiç okumadıklarını söylüyor. Spora bu denli düşkün olmalarına karşın hiçbirinin maça gitme alışkanlığı yok. Hangi takımı tutuyorsunuz sorusunun yanıtı üç büyük takımdan odaklaşıyor: Fenerbahçe, Galatasaray, Beşiktaş. Bu takımları tutma nedeni olarak da yabancıları ve herkesi yenmesini, taraftarının çok olmasını, güçlü ve büyük takım, halk takımı olmasını ya da eskiden beri tuttuğu takım olmasını gösteriyor.

Görüşmecilerden hiçbiri kendilerini yörelerinde bulunan takımların bir taraftarı olarak görmüyor. Bunun nedenini zayıf ve güçsüz olmasına, tanınmamasına bağlıyorlar.

Değerlendirme

Ankara'nın Şentepe semti Kayalar mahallesinde yapılan görüşmelerden elde edilen veriler, yerel kimliklerin korunmasında, taraftarlığın, bu kimliğin bir göstergesi olacağı denencesini çürütmüştür. Elde edilen veriler, araştırmanın denencesi yönünde olmamakla birlikte, görüşmeciler açısından son derece tutarlıdır. Farklı bölgelerden göç etmiş bu kişilerin ortaklaşa verdikleri uğraş, kentte tutunabilmek, kentin olanaklarından mümkün olabildiğince yararlanmaktır. Çünkü hiçbiri geriye, kendini yöresine dönmeyi düşünmeyen bu insanların kentte yaşamayı öğrendikleri, bunu kendi yöntemleriyle başardıkları görülmekte.

Kendilerini kentli olarak görmelerine karşın, gerçek kentli olmadıklarının bilincinde olmaları, kendi aralarındaki dayanışmalarından, Ankaralıları kız vermeme eğilimlerinden, kentin kültürel etkinliklerinden yararlanamamalarından anlaşılmaktadır. Kentlilerin yaşama biçimlerine, eğitimmişliğine, varlıklı olduklarına inançları, onlar ile aralarında fark olduğuna inandıklarını gösteriyor. Bu eğilim kendilerini kentli olarak görüp, tüm geleneklerin kalkınmasını gerekli gören, hatta geleneklerin kendilerini yörelerine bağlayan bir bağ olarak görmeyenlerde dahi var. Onların da kadınların çalışmasına karşı olmaları, kızlarına eğitimden öte iyi bir evliliği uygun görmeleri, aslında gerçek kent değerlerini edinemediklerinin bir göstergesi. Tüm bunlar, Arkonaç (1989)'ın yeni bir kentli modeli oluşturduğu, Mardin (1991)'in kentlerin köylüleştiği ve Ayşe Güneş Ayata (1991)'nin hemşehrilik tanımlarıyla da çakışmakta.

Bunun yanı sıra kentin kendilerine sunduğu olanakların farkındalar. Yeni eşyalar edinmeyle birlikte, yaşam standartlarının yükseldiğini düşünen bu kesim, herşeye karşın kent insanına karşı güvensizliğini koruyor. Kendilerini ancak yakınları ve hemşehrilileri birlikteyken güvencede sayıyorlar. Çünkü kentlileri güvenilmez buluyor ve rahatlıklarını, hiçbir şeyi düşünmemelerini eleştiriyorlar. Geleneklerden yakınmaları bile onlardan vazgeçmeleri anlamına gelmiyor. Çünkü uzakta da olsa göç ettikleri yöreyle bağlarını sürdürmede onların bir araç olduğunu kabul ediyorlar.

Ankara'ya 70'li ve 80'li yıllarda gelmelerine karşın Ulus'tan ötesini, Kızılay ve Çankaya'yı bilen çok az. Görüşmecilerin erkek oldukları gözönüne alınırsa, yaşadıkları kent ne denli az tanıdıkları anlaşılmakta. Kızılay, Çankaya ya da tümünü bildiğini belirtenler de buraları iş nedeniyle biliyor. Gezmek ya da alışveriş etmek amacıyla değil. Ankara'nın tarihi ya da önemli yerleri, müzeleri ile ilgili tek bir isim verilemezken, cami

ve yatırımların yoğunlukta oluşu, bu kente karşı eksik bilgilenemeleri ya da yaşamlarının bir parçası sayılan bilgilere yakınlık duydukları anlamında alınabilir. Gezilip ziyaret edilecek yerler olarak belirtilen Hacı Bayram, Kayağıdı Hatun. Memluk Sultan'ın dini amaçlı ziyaret edilen yerlerdir. Gençlik Parkı'nın gezme, Ulus'un alışveriş merkezi olması, bu kişilerin Ankara ile ilgili bilgilenemelerinin ne denli sınırlı olduğu görüşümüzü desteklemektedir. Dolayısıyla; kendi içlerine kapalı, gelenekleri çerçevesinde yaşayan bu kesimin kentin olanaklarından yine kendi yapıları doğrultularında yararlandıklarını görmekteyiz. Kentli olma özelliğinden sayılabilen kültürel etkinliklere katılma olmayınca, etkileşim yine kendi içlerinde, kendilerine benzer özelliklerdekiyle olmaktadır.

Bu kapalılık, kadınların çalışmasına engel, evde söz sahibi olarak erkeğin egemenliğini sürdürmesinden yana. Her ne kadar evde kararlar ortak verilir densen de, kadınlara yaklaşımda geleneksel tutum korunmaktadır. Çünkü kızlar için hala en iyi olanak iyi bir evlilik önerilmekte, iyi eğitim değil.

Bu özellikleri sergileyen göçerlerin tuttıkları takımlar ise, şimdiki değil edinilen bilgileri alt-üst edecek düzeyde. Hiçbirinden geldikleri yörenin takımının taraftarı olduğunu belirten bir açıklama yok. Görüşülen kişilerin tümü, kentlilerin takımları olarak tanımlanabilecek "Üç Büyükler"i, Galatasaray, Beşiktaş ve Fenerbahçe'nin ismini veriyor. Daha çok içe-dönük bir toplum özelliği sergileyen bu kişilerin, taraftarlığı da, bir gruba aidiyet olarak düşünölmüş ve bir kimlik göstergesine dönüşeceği varsayılmıştı. Ama yanıtlar, bu görüşleri doğrulamamıştır.

Görüşmecilerin büyük çoğunluğunun spor haberlerine olan yakınlıkları, gazeteden spor haberlerini okuduklarını belirtmelerinden anlaşılmaktadır. Buna karşın hiçbirini maça gitmiyor. Gazetelerde spor haberlerini okumakla yetinen bu insanlar, kendi yörelerinin takımlarını geleneksel yaşantı biçimlerini sürdürmelerine karşın, yörelerinin bir kimlik göstergesi olarak almıyor. Spora ilgisiz olsalar bu sonuç doğal kabul edilebilir. Ancak hem en çok spor haberlerine ilgi gösteriyorlar, hem de sorulduğunda üç büyük takımdan birinin adını veriyorlar. Takım tutmam diyene rastlanmıyor. Kendilerinin kentli olduklarını belirtenler için bu sonuç bir derece kabul edilebilirken, "Maraşlıyım", "Çorumluyum" diye yöresini belirterek kentli olmaya karşı çıkanlar da bu sonucun alınması, taraftarlığın yerel bir kimlik göstergesi olamayacağını göstermektedir.

Sonuç

Ankara'nın Şentepe semti Kayalar mahallesinde yapılan araştırmadan elde edilen veriler, yerel kimliklerin korunma eğilimine karşın, taraftarlığın, bir kimlik göstergesi olarak kabul edilebileceği denencesini doğrulamamıştır. Farklı bölgelerden, değişik tarihlerde göç etmiş üç kişilerle yapılan görüşmelerde, geleneksel yapıyı koruma eğilimlerini, içe-dönük ilişkilerle pekiştiren, aslında kentle bütünleşmekten çok onun bir parçası konumunda kalan bu insanlar, tartışmasız üç büyük takımdan birinin taraftarıdır. Bu olgu, birkaç nedene dayanılarak açıklanabilir.

Spor bilindiği gibi dünyada ölkemizde önemli bir sanayi sektörüne dönüşmüştür. Sporun, özellikle de futbolun, büyük gelir kaynağı olarak görüldüğü, Coca-Cola, McDonald gibi mega sponsorların, Olimpiyatlar ve Dünya Kupası gibi tam donanımlı bir sanayi dalı haline geldiğini gösteren diğer önemli bir kanıt ise, televizyon reklam gelirleri içinde tuttuğu orandır. Televizyonda tüm reklam gelirleri 25 milyon dolarken, spor reklamlarının bu pay içinde 11.5 milyon dolara ulaşması düşünülmektedir (Sabo ve Jansen:1992).

Bu nedenle sporun, özellikle ülkemiz bağlamında futbolun-hala spor denilince akla futbolun geldiği bilinmekte önemli bir tüketim metası olduğu söylenebilir. Bu haliyle futbolun salt eğlence olarak kabul etmek mümkün değil. Beger (1991), futbolun toplumsal ilişkileri tanımlayan, kişinin oynaması gereken rollerini öğretene, hangi kuralların izleneceğini gösterene bir işlevi bulunduğunu öne sürmektedir. Futbolun kitlelerin tüketimine sunulma aracı ise medya, özellikle de televizyondur. Yazılı basın da, ortalama 2 sayfasını her gün spor olaylarına ayırarak, tüketilme işlemine öncülük etmektedir.

Kitle iletişim araçlarının etkili ve yoğun yayınları, futbolu kitlelerin sürekli gündeminde tutmaya yaramaktadır. Bu araçların kültür üreten araçlar konumunu üstlenmesi, onun toplumda bir anlamlandırma işlevine yöneldiğini göstermektedir. Bu yaygın kullanımı, sporun, özelinde de futbolun bir meta gibi kullanıma sunulduğunu göstermektedir. Popüler kültürün kitlelerin istekleri yönünde, onların beklentilerine yanıt verecek ürünleri için getirilen, homojenleştirilme ve bu bağlamda da sporun metalaştırılması eleştirisi (Sewart: 1988; Mukerji ve Schudson: 1991) araştırma da bir ölçüde varlığını göstermiştir.

Geniş halk kesimlerinin boş zamanlarında tüketileceği bir ürün olarak yaratılan spor haberleriyle, programlarıyla, reklamlarıyla, bu araştırmada, niçin 3 büyük takımın taraftarı oldukları da daha kolay anlaşılabilir. Kişiler sürekli bu haberlerin yoğun baskısıyla karşı karşıya kalmaktadır. Sonuçta kentli olma isteği de eklenince, kendi yörelerinin güçsüz, varlık göstermeyen takımları, onlar için önemini yitirmektedir. Çünkü; futbol, geniş kitleler tarafından Lorenz (1963)'in belirttiği gibi, güçlüyle özdeşleşip, kendi güçsüzlüğünü kapatmaya yarayacak bir araç olmaktadır (Akt. Bakker, Whiting ve Brug 1990). Bu görüş bu araştırmada da doğrulanmıştır. Genelde üç büyük takım, güçlülüğü, yenilmezliği için çok beğenilirken, bölgelerdeki takımların güçsüzlüğü, kimse tarafından bilinmemesi özellikle vurgulanmıştır.

Ayrıca, Futbol hem dünyada, hem ülkemizde, toplumda, dikine ve hızlı yükselmenin bir aracı olmaktadır. Futbolcular, zirveye kolayca ulaşarak, önemli bir güç ve statü edinmekte, medya da bu gelişmeleri körüklemektedir. İşte bu nedenle, kitle iletişim araçları, kitlelerin bu istek ve beğenilerini, özlendiklerini öne çıkararak, futbolu bir tüketim aracı gibi sunarak, gelirlerini arttırmaya yönelmişlerdir.

Kentle tam olarak bütünleşmeyen bu insanlar, kültürel kimliklerini korurken, kentin bir parçası olarak, medyadan sunulan bu tüketim metasına sarılarak, onunla bütünleşmekte, bir bakıma kentlileşmenin bir aracı olarak bu kent takımlarına tutunmaktadır.

Kaynakça

Arknaç, Suna (1989) İstanbul Şehirli ve İstanbul Gecekondu Grupların Kendilerine ve Birbirlerine Dair Sosyal Algıları. İ.Ü.Edebiyat Fakültesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Ayata, Sencer (1989) "Toplumsal Çevre Olarak Gecekondu ve Apartman" Toplum ve Bilim. Yaz 1989-Güz 1989 46/47 İletişim Yayınları İstanbul.s.101.127.

Ayata-Güneş, Ayşe (1991) "Gecekondularda Kimlik Sorunu. Dayanışma Örüntüleri ve Hemşehrilik" Toplum ve Bilim Güz 1990 Kış 1991 51/52 İletişim Yayınları İstanbul s.89-101.

Bakker,F.C.,H.T.A.Whiting., H.Van der Brug (1990). Sport Psychology: Concepts and Application. John Willey & Sons. New York. 81-121.

Beger,A.Asia (1991) "Seven Points On The Game of Football" Media Analysis Techniques. Revised Edition. Sage Publication. The Internatinal Publishers. London. p. 106-117.

Çoşkun, Zeki (1993) "Yiğidoların Tarihsel Yenilgisi-İç Anadolu'da Büyüklük Rekabeti ve Sivas" Futbol ve Kültürü. Der. Roman Horak, Wolfgang Reiter ve Tanıl Bora. İletişim Yayınları. İstanbul. s.359-369.

Mardin, Şerif (1991) Türk Modernleşmesi. İletişim Yayınları. İstanbul.

Mukerji, Chandra.M.Schudson (1991) Rethinking Popular Culture. University of California Press. Berkeley.

Paz, Octavia (1982) Yalnızlık Dolambacı. Çev. Bozkurt Güvenç Bayraktar Yayınevi Ankara.

Rowe, Dawid (1996) Popüler Kültürler: Rock ve Sporda Haz Politikası. Çev.Mehmet Küçük. Ayrıntılı Yayınları İstanbul.

Sabo, Donald.S.C. Jansen (1992) "Images of Men in Sport Media. The Social Reproduction of Gender Order." Steve Craig (ed.) Man Masculinity and The Media. New York: Sage Publication pp. 169-184.

Sewart, John L. (1988) "The Commedification of Sport The Social Hegemony of The Commodity Form in Sport" S.J. Ball-Rokeach ve M.J. Cantor (ed.) Media Audience and Social Structure. USA: Sage Publication pp. 174-188.

Türk Futbol Tarihi 1904-1991 (1992) Türkiye Futbol Federasyonu Yayınları.

TARİKAT VE GÖÇ

Yrd.Doç.Dr. Fulya ATACAN*

Türkiye'de 1950'den sonra hızla topraktan kopma ve kırdan kente göç başlamıştır. Göç edenler sahip oldukları dinsel değerleri ve dinsel örgütlenme biçimlerini kentlere taşımışlar ve bu örgütlenme biçimlerini ve değerleri kent ortamında yeniden üretmişlerdir. Bu süreçte hem kırdan getirilen değerler ve örgütlenme biçimi değişmiş hem de, kentte yaşanan değişim geri dönerek kırı etkilemiştir. Biz bu tebliğde Doğu Anadolu'da Nakşibendi tarikatına mensup bir grup üyenin bu süreci nasıl yaşadığı ve nasıl değiştiği üzerinde duracağız. Doğu Anadolu'da küçük bir kasabada Nakşibendi tarikatının bir koluna mensup üyeler, Türkiye'nin pek çok yerinde olduğu gibi, 1960ların başından itibaren büyük kentlere göç etmeye başlamışlardır. Bu çalışmamızda, başta Adana olmak üzere İstanbul, Ankara ve İzmir'e göç eden grup üyelerinden şu anda İstanbul'da yaşayanlar ile kendimizi sınırlayacağız.

Büyük kentlere göç eden üyelerin önemli bölümü yoksulluk nedeniyle göç etmiştir. Üyelere göre şeyh pek çok kere bu yoksulları "senin kısmetin İstanbul'da (veya Adana'da, Ankara'da)" diyerek teşvik etmiştir. Ahmet Bey ...kasabasının bir köyünde yaşayan topraksız bir köylünün çocuğudur. Babası ise Mehmet Efendinin mürididir. Anlatılanlara göre fakirlikten bıkan çocuk, bir gün, Mehmet Efendi'ye gelerek işsiz olduğunu anlatıyor ve kendisinin ne yapması gerektiğini soruyor, şeyh'de ona "oğul senin kısmetin İstanbul'da. Bu parayı al ve eve dahi uğramadan şuradan geçen bir otobüse bin ve İstanbul'a git" diyor. Çeşitli işlerden sonra iplik ticareti ve tekstil işiyle uğraşan Ahmet Bey şu anda oldukça zengin ve pek çok tarikat üyesi için kentde başarılı olunabileceğinin -tabi şeyhin himmeti ile- canlı bir kanıtı ve simgesi.

Genç yaşta büyük kentlere eğitim nedeniyle gelenlerin sayısı başlangıçta oldukça azdır. Ancak zaman içinde pek çok aile yoksulluğun yanı sıra çocuklarının eğitimi nedeniyle de büyük kentlere göç etmiştir. Şeyh yine eğitim nedeniyle yapılan göçü desteklemiştir. Veli Bey bir köylü çocuğudur. Babası ortaokulu bitirdikten sonra kente giderek eğitim yapmasını istememiş ve tarlada kendisine yardımcı olmasını istemiştir. Veli Bey'in babası da Mehmet Efendinin mürididir. Çocuk şeyhe gelip durumu anlatmış ve babasını ikna etmesi için yalvarmıştır. Şeyh, " Oğul, ben babanla konuşurum. Ama o izin vermezse bile okumaya şehre git" demiştir. Sonuç da şeyh babayı ikna etmiş ve Veli Bey ekonomi eğitimi görmüştür. Oldukça başarılı bir bürokrat deneyiminden sonra Veli Bey şu anda önemli bir şirketler grubunun genel müdürüdür. Bu üyede kentte eğitim kanalıyla sınıf atlamının mümkün olduğunu gösteren bir başarı sembolüdür. Üyelerin gözünde bu başarı da şeyh'in himmetinin bir ifadesidir.

Göç edenler sahip oldukları dinsel değerleri büyük kentlere taşımışlar ve buralarda bu değerleri yeniden üreterek devamlılığını sağlamışlardır.

* Marmara Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü

Üyelerce kente taşınan bu ağ sadece dinsel bir ağ değil, aynı zamanda, çok önemli bir dayanışma ağıdır. Bu ağ, kentte yaşayan üyelerce özenle korunurken şeyh de, kentte yaşayan müridlerini düzenli olarak ziyaret ederek bu ağın korunmasına ve üyeler arasında var olan dayanışmanın pekiştirilmesine katkıda bulunmuştur. Şeyhin yaptığı ziyaretler kentte yaşayan zengin fakir tüm üyelerin bir araya gelmesinde ve sorunların tartışılıp çözülmesinde aracı olmuştur.

Kentlere taşınan tarikat ağı üyelerin kalcak yer, iş bulma gibi temel ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli rol oynamıştır. Göç eden üyeler kendilerinden önce bu kentlere gelen insanları göç etme süreci başlamadan çok önce tarikat ağı içinde tanıyorlardı. Aynı şeyhe bağlı olmak ise bu kişileri daha güvenilir kılmakta ve yardımlaşmayı neredeyse zorunlu hale getirmektedir.

Bir dayanışma ağı olarak tarikata kentte, kasabadan daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Bu yönü vurgulayan en önemli ifade tarikat üyelerince sık sık kullanılan şu sözlere; "Efendiye dışarıdakiler (kasaba dışındakiler) daha çok sahip çıkıyor. Onlar daha bağlılar." Burada asıl bağlanan şeyhin kişiliğinde simgelenen tarikat ağıdır.

Büyük kentlere göç edenlerin en temel ihtiyaçlarını karşılanmada (konut, iş) akrabalık, hemşerilik gibi dayanışma ağlarını kullandıkları bilinmektedir. Bu çerçevede tarikat, doğulan yerde başlayan ve kentte de devam ettirilen önemli bir güvenlik mekanizmasıdır. Tarikat elitini oluşturan yüksek sosyo-ekonomik statüye sahip üyeler bu ağ içinde önemli bir yere sahiptir. Bu üyelerin gerek ekonomik anlamda kontrol ettiği kaynak, gerekse siyasal partilerle geliştirdikleri ilişkiler ağı, kentte yaşayan tarikat üyelerine diğer göç edenlere oranla önemli avantajlar sağlamaktadır. Bu ağ kentte yaşayan üyeler için vazgeçilmezdir. Üyelerin büyük bölümünün küçük esnaf olduğu hatırlanırsa, ciddi ekonomik dalgalanmaların olduğu bir toplumda, bu ağın önemi açıkça ortaya çıkar.

Büyük kentlere göç sonucu tarikat üyeleri arasından bir grup, çeşitli biçimlerde toplumsal tabakalaşma içinde yükselmiştir. Bu grup bugünkü tarikatın elitini oluşturmaktadır. Tarikatın büyük kentte yapılanmasında, tarikatın kentte var olan farklı tarikat şeyhlerine ve üyelerine tanıtılmasında ve bu düzeyde meşruluk kazandırılmasında, ayrıca bir üst düzey olarak, ulusal düzeyde bu tarikatın ve dolayısıyla şeyhinin tanıtılmasında ve meşrulaştırılmasında bu elit çok önemli roller üstlenmiştir. Bu derece önemli roller üstlenen elit sadece tarikatın kentlerde aldığı ve alacağı biçimi değil, geriye dönerek kasabada var olan tarikat yapısını da derinden etkilemiştir.

Kentte yaşayan ve toplumsal tabakalaşma içinde hızla yükselen, sosyo-ekonomik statüsü yüksek tarikat üyeleri burada yaşayan muhafazakâr elit içinde kendine yer edinmiştir. Grubun dünya görüşünün bir uzantısı olarak bu çevre sadece İslamcı değil milliyetçi grupları da içermektedir. Grup bu üyelerin çabaları sonucu İstanbul'da, görece olarak, tanınmış ve mevcut muhafazakâr gruplar içinde saygın bir yer kazanmıştır. Bu süreçte grubun kasaba düzeyinde var olan siyasal bağlantıları önemlidir. Bu bağlantılar İstanbul'da yerleşik olan dinsel yapılanma içinde yeni bir grubun kendisine yer edinmesini kolaylaştırmış ve sağladığı sembolik güç ile meşruluk zeminini hazırlamıştır. Yine de grup göç kanalı ile kente taşındığından ve önemli ölçüde aynı yöreden gelen insanlara

dayandığından, diğer yerleşik gruplarla kıyaslandığında, ulusal düzeyde henüz bir bütün olarak çok önemli bir siyasal güce sahip değildir.

Grubun elitinin İstanbul'da hakim olan muhafazakâr - milliyetçi çevrelerle var olan ilişkisi üyelerin tutum ve davranışlarında da bazı değişikliklere yol açmıştır. Bir başka deyişle tarikatın eliti bir yandan kendi şeyhlerinin İstanbul'daki diğer tarikatlar ve gruplarca tanınmasını sağlarken diğer yandan da, kendileri bu gruplardan etkilenmişlerdir. Bu elit sayesinde İstanbul'daki pek çok muhafazakâr aydın böyle bir şeyhin varlığından haberdar olmuş ve grubun desteği ile bu şeyh hakkında araştırmalar yapmıştır. 1960'larda İstanbul'da tanınmayan bu şeyh bugün önemli çevrelerce bilinmektedir. Bu tanınmayı sağlayan tarikatın göç ile kente gelen ve burada toplumsal tabakalaşma içinde hızla yükselen üyeleridir.

Büyük kent düzeyinde sağlanan bu tanınma, kitaplar, gazete ve dergilerde çıkan yazılar sayesinde ulusal düzeye de taşınmıştır. Bilindiği gibi Türkiye'de köy, kasaba düzeyinde pek çok şeyh vardır ve bu şeyhlerin önemli bölümü yerel düzeyde önemli olabilirler ama ulusal düzeyde varlıklarından söz edilmez. Büyük kentlerdeki tarikat şeyhlerinin veya İslami grupların liderleri bile tek tek birey olarak ya da grup olarak bunların varlığından habersizdir. Şeyhleri ulusal düzeyde önemli yapan ve müridleri dışında da tanınır hale getiren şeyhler değil bazı üyelerdir. Şeyhleri ulusal düzeyde önemli kılan ögelerden biri mürid sayısının çokluğu ise, bir diğeri de muhafazakâr elit ile grup arasında sağlanan bağlantıdır. Bu noktada gözardı edilmemesi gereken bir diğer önemli öge de mevcut siyasal sistemle -partiler, bürokrasi, diğer örgütlenmeler- geliştirilen ilişkilerin niteliğidir.

Kentte yaşayan tarikat üyeleri burada farklı İslami gruplarla karşılaşmış ve kendilerini onlardan farklı olarak yeniden tanımlama sürecine girmişlerdir. Bu süreçte bir yandan kentin anonim, soğuk ilişkilerine karşı üyelerin iyi bildikleri, dillerini daha kolay anladıkları, ilişkiye girmekte zorlanmadıkları, pek çoğu kendileri gibi kır kökenli olan muhafazakâr gruplarla daha kolay ilişkiye geçilmiş ve bu etkileşim sürecinde kendi grupları yeniden tanımlanmıştır. Diğer yandan da kentte var olan karmaşık, formel ilişkiler ve kıt kaynaklardan pay alma yarışı, grubun içe kapanarak kendi tarikat ağını özenle korumasına ve dış çevreye karşı bunu bir kimlik aracı olarak kullanmasına yol açmıştır. Bu içe kapanma yerelliğin korunmasına ve kasabaya oranla daha muhafazakâr bir tutum alınmasına yol açmıştır.

Kentte yaşanan deneyimler sonucu geliştirilen muhafazakâr davranış ve tutumlar kentte yaşayan üyeler ile kasabada yaşayan üyeler arasında farklılaşmayı doğurmuştur. Örneğin, kadının örtünmesi bu iki düzeyde farklı farklı yorumlanmaktadır. Kasabadaki kadın üyeler geleneksel olarak köyde kadınların üzerlerine aldıkları siyah örtüyü köylülüğün simgesi olarak reddetmekte ve daha modern gördükleri eşarp ile geleneksel biçimde başlarını bağlamaktadırlar. Bu üyelere göre "türban" Refah Partisi'nin bir sembolüdür ve yobazlıktır. Çarşaf ise radikal İslamın simgesidir ve bu kişiler Türkiye'yi bölmek isteyen bir oyunun parçasıdır. Oysa kentteki üyeler geleneksel bir biçimde eşarp takmayı kasbalı geçmişlerinin bir ifadesi olarak görmekte ve türban benzeri, pahalı eşarplarla örtünmeyi kente daha uygun bulmaktadırlar. Kentteki kadın üyeler arasında görülen türban benzeri örtünme bir yandan grup içinde

daha İslami bir çizgiyi temsil ederken diğer yandan da kenti simgelemektedir. Doğal olarak bu örnekleri arttırmak mümkündür.

Kentte ortaya çıkan muhafazakâr eğilimler yine üyeler kanalı ile kasabaya dönmekte ve buradaki yaşamı ve grubun dinsel olanı tanımlama biçimini etkilemektedir.

Kentte tarikatın elitini oluşturan yüksek sosyo ekonomik statüye sahip bu üyeler şeyhi, kasaba dışındaki dünyaya açan ve burada meşrulaştıran, ona ulusal düzeyde yüksek statü sağlayan insanlardır. Bu çerçevede ele alındığında grup üzerindeki etkilerinin ne kadar önemli olduğu daha kolay anlaşılabilir. Bu etki bir yandan grubu bir bütün olarak daha muhafazakâr bir çizgiye çekerken diğer yandan da, kentte kurdukları yeni siyasal ilişkiler ağı grubun ulusal düzeyde önem kazanmasına yol açmaktadır.

Yukarıda görüldüğü gibi elit üyeler grup için anahtar rolü oynamaktadır. Elite mensup bu üyelerin gruba en yakın olarak değerlendirdikleri ve kendi dünya görüşlerine uyan siyasal gruplar, Türk ulusçuluğunu solidarist nitelikli bir İslam anlayışı ile bütünleştirmeye çalışan gruplardır. Bu sentez çabası içinde İslam'ın yeri, toplumsal yaşamda var olan çatışmaları yok edecek bir bütünleşme aracı olmasıdır. Araçsal nitelikli İslam'ın bu tarz kullanımı 12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra Türk siyasal yaşamına damgasını vurmuştur.

Kentte yaşayan tarikat üyelerine bakıldığında çok önemli bölümünün kasabasından gelenler olduğu görülmektedir. Tarikat üyesi olarak kente göç edenlerin çocuklarının da önemli oranda tarikat üyesi olduğu görülmektedir. Çocuklar aileleri kanalı ile kentte tarikat içine doğmakta, düzenli olarak şeyhi ziyaret etmekte ya da şeyh tarafından ziyaret edilmektedirler. Ayrıca evliliklerde tarikat üyelerinin çocukları, kasabada yaşayan ailelerin çocukları veya aynı yöreden göç etmiş insanların çocukları tercih edilmektedir.

Her ne kadar kentte girilen ilişkiler sistemi içinde farklı kentlerden gelen insanlarda bu grubun üyesi olmuşlarsa da bu kişilerin sayısı azdır ve tarikat üyeliğinin bel kemiğini oluşturmazlar. Bu temelde, tarikat büyük kentlerde yerel niteliğini korurken üyeliğin önemli ölçüde aynı yöreden gelen insanlarla sınırlı kalmasına yol açmıştır. Bu yerellik, kentlerde, dini düzeyde bölünmeyi getirmişse de tarikat üyelerinin coğrafi kökenine bağlı olarak tanımlanan hemşerilik ağını güçlendirmiştir.

Tarikat ağı kentte kıt kaynakların bölüşümünde önemli rol oynayan hemşerilik ağı ile çakışmaktadır. Üyeler arasında hemşerilik sadece göç ettikleri kasaba veya buraya bağlı köylerle sınırlı değildir. Zaman zaman geldikleri kasabanın bağlı olduğu ilden göç edenlerde bu hemşerilik tanımına dahil edilmektedir.

Kasaba temelinde başlayan ve göç kanalı ile kentlere taşınan tarikat ağının, kentlerde yeniden tanımlanan ve yeniden üretilen hemşerilik ağı ile çakışması tarikat açısından iki önemli sonuç doğurmaktadır. Bir yandan tarikat üyeliği büyük ölçüde belirli bir yöreden gelen insanlarla sınırlı kalmakta ki bu da yerelliğin dinsel örgütlenme yardımı ile yeniden üretilmesine yol açmaktadır. Öte yandan da bu grup kentte daha büyük sayıda insanı kapsayan hemşerilik ağı içinde önemli bir alt grubu teşkil etmektedir. Tarikat üyeleri, aralarında zaten

mevcut olan dayanışma ağı sayesinde, daha geniş olan hemşerilik ağına önemli ve güçlü bir grup olarak temsil edilmektedirler.

Hemşerilik ağının büyük kentlerde önemli bir güvenlik mekanizması olarak dayanışmacı bir ağ olduğu bilinmektedir. Yine bu ağ kentte kıt kaynakların bölüşümünde, diğer gruplar aleyhine, tarikat üyelerine önemli bir avantaj sağlamaktadır.

Genel olarak bakıldığında 1960'lardan itibaren yaşanan iç göç bu tarikatın kente taşınmasına ve burada yeniden tanımlanarak ulusal düzeyde önem kazanmasına yol açmıştır. Bu süreçte hem kentte yaşayan tarikat üyelerinin örgütlenme yapısı hem de değerler ve davranış biçimleri değişmiştir. Kentte yaşanan bu değişim geri dönerek kasabada mevcut olan yapıyı da değiştirmiştir. Büyük kentte yerel niteliğini koruyan tarikat ağı önemli bir dayanışma mekanizmasıdır. Bu dayanışma ağı daha geniş bir grubu kapsayan hemşerilik ağı ile çalışmakta ve burada güçlü bir alt grup olarak temsil edilmektedir.

Kaynakça

- A. Güneş Ayata, "Gecekondularda Kimlik Sorunu, Dayanışma Örüntüleri", **Toplum ve Bilim**, Güz 1990-Kış 1991, S : 51/52, sf. 89-101.
- S. Erder, **İstanbul'a bir kent kondu, Ümraniye**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.
- K. Kartal, **Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Türkiye'de Kentleşme**, Adım Yayıncılık, Ankara, 1992.
- M. Kıray, **Toplumbilim Yazıları**, Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Yayınları, Ankara, 1982.
- T. Şenyapılı, **Bütünleşmemiş Kentli Nüfus Sorunu**, ODTÜ, Ankara, 1978.

GÖÇMENLERDE SOSYAL HAREKETLİLİK İLE İLGİLİ BEKLENTİLERİN DİN GÖRÜŞÜ VE CİNSİYETE GÖRE FARKLILAŞMASI: ANKARA'DAN BİR ÖRNEKLEM

Dr. Sibel KALAYCIOĞLU*

Bu araştırmanın başlangıç öngörüsü, Türkiye'nin çeşitli bölgelerinden , özellikle İç ve Doğu Anadolu'dan, göç edenlerin çocuklarına (ikinci- üçüncü kuşak) yönelik eğitim ve iş-meslek beklentilerinde ve bu beklentilerin gerçekleşmesinde ailelerin sosyal kökenlerinden taşınan farklı kültürel birikimlerin etkili olduğudur. Kırdan şehire göçün 1950-60 sonrasında hızla yaşandığı Türkiye'de göçün yaşanmış, yaşanan tüm dinamikleri toplumda büyük farklılaşmalara yol açmış ve kentlerde yaşayanlar arasında büyük ayrımlar yaratmıştır. Bu konuda çok fazla veri olmamasına karşılık, en azından gözlemlediğimiz kadarıyla kırdan kente göç edenler ve hiç göç yaşamayanlar arasında süren ayrımlar bugün bu toplumun ekonomik, sosyal, siyasi ve ideolojik tartışmalarında çok etkili olmaktadır. Öte yandan kırdan kente göçü yaşamışlar arasında da belirgin bir homojenlik pek yoktur. Çok farklı değerlerle, normlarla, geleneklerle büyük şehire gelmişler ve büyük çoğunlukla bu değerleri, normları aynı farklılıklarla kentte devam ettirmektedirler. Bu farklılıklar kişinin iş bulup bulamamasını, çocukları için nasıl bir gelecek beklediğini, bu gelecek için ne gibi fedakarlıklar yapıp, nelerden ödün verebileceğini, şehirdeki ilişki ağlarını ve tabii düşünsel ve siyasal tavrını da belirlemektedir. Doğal olarak kentle bir etkileşim ve bütünleşme sürecine giren ilk kuşak göçmenlerde kırdan kente taşınan değerler halen etkili olmayı sürdürürken, ikinci-üçüncü kuşak göçmenler, ailelerinden çok farklı düzeyde olsa bile, yine bu değerleri bir ölçüde taşımaktadırlar. Bu çerçevede, kişilerin yaşadıkları göçün nedenleri kadar, kentle bütünleşme sürecinde ilk ve ikinci-üçüncü kuşak arasındaki benzeyen ve/veya farklılaşan sosyal ve ekonomik kazanımlar ve bunlara ilişkin tutum ve davranışlar bugün birçok araştırmanın başlama noktasını oluşturmaktadır.

Bu çalışmada, göçle toplumsal hareketlilik arasındaki ilişkinin saptanmasına ve özellikle kentle bütünleşmenin en önemli göstergesi olan eğitim ve meslek kazanımlarının ilk göç eden kuşakla, ikinci-üçüncü kuşak arasındaki farklılıklarının irdelenmesine çalışılmıştır. Buradan hareketle, toplumsal hareketlilik kuramlarındaki varsayımlara bakmak gereklidir. Toplumsal hareketlilik kuramlarında en önemli sorun bir toplumun fırsat eşitliklerini ne kadar gerçekleştirebildiğidir. Bir toplumda sosyal konumlar (toplumsal statü) kişilerin toplumsal kökeni, aile çevresi ve ilişkileri, cinsiyet farklılığı gibi faktörlerle belirlenmeyip, kişilerin kendi yeteneklerini geliştirmeleri ve uygulamaya geçmeleri ile kazanılmışsa, toplumun bu oranda 'gelişmiş', 'eşitlikçi', 'meritokratik' olduğu değerlendirilebilir. Diğer bir varsayım ise, toplumlarda kişilerin yükselmesini sağlayan belli mekanizmaların varlığıdır. Bunların en önemlilerinin öncelikle eğitim ve eğitimle kazanılan nitelikler, daha sonra kişinin aldığı eğitime uygun sosyal konumların, iş ve meslek

* ODTÜ Sosyoloji Bölümü

konumlarının, varlığı ve en son da bu konumlara erişimin her kesimden bireye açık olmasıdır. Burada demografik faktörler önemli olmakla beraber, esas olarak sanayileşme ve teknolojik gelişmenin bu faktörleri etkileyeceği öngörülür (Hamilton ve Hirshcowitz, 1983; Lipset ve Bendix, 1959; Erikson ve Goldthorpe, 1992). Dolayısıyla yukarı dikey hareketliliğin ileri sanayileşmiş ülkelerde daha büyük olasılıkla görüleceği düşünülmür. Burada belirlenmesi gerekli bir nokta bütün bu varsayımların toplumdaki sınıf oluşumlarından farklı olarak etkileneceğidir. Diğer bir deyişle, yukarı dikey hareketlilik gerçekleşse bile bunun toplumun her kesimine yayılmış bir fırsat eşitliği olduğuna ilişkin kuşklar ve tartışmalar vardır (Westergaard, Resler, 1976; Rose, 1988). Toplumsal hareketlilik kuramlarında bir başka önemli öngörü de çocukların ailelerinden belli bir düzeyde maddi, sosyal, kültürel kaynakları ve birikimleri devraldıklarıdır. Örneğin, alt gelir ve statü grubundan bir ailenin çocuklarına aktardığı kaynakların sınırlı olacağı ve bunun da çocuğun ilerdeki yaşamında yukarı hareketliliğe dönük kazanımlarını etkileyeceği tartışılan konulardandır. Bütün bu öngörüler ışığında, Türkiye'de göç olgusu, göçle elde edilen statü ve kazanımlar ve bunların sonraki kuşaklara aktarılmasında yaşanan sorunların yukarı hareketliliği nasıl etkilediği irdelenmeye çalışılmıştır.

Bu araştırmada veriler Ankara'nın üç gecekondu mahallesinden tesadüfî yöntemle seçilmiş 150 haneden toplanmıştır. Konuşulan kişiler birinci ve/veya ikinci kuşak göçmenler olup, derinlemesine mülakatlar yoluyla ilelerin göç tarihi, nedenleri, kentteki yaşamları, çocuklarından (kız ve erkek ayrı olarak) beklentileri ve hem kendileri hem de çocukları için gerçekleştirdikleri eğitim ve iş - meslek kazanımları konularında bilgiler toplanmıştır. Örneklem sadece kendi özelliği içinde değerlendirilebilecek, genelleme yapmaya uygun olmayan mütevazî bir büyüklüktedir.

Örneklemdeki ailelerin demografik özellikleri olarak, göç ettikleri bölgelerin İç ve Doğu Anadolu olduğu, çoğunlukla Ankara'da 10 -15 senedir yaşadıkları ve bu anlamda metropol kent yaşamına uyum sağlamaya elverecek bir süredir büyük kentte yaşadıkları söylenebilir. 150 kişiden 49'u aile göç etikten sonra Ankara'da doğmuştur. Örneklemde yaş dağılımı daha çok 20 -35 yaş arasında yoğunlaşmaktadır. 150 kişiden 93'ü bu gruptan diğerleri 35 yaş üstüdür. Meslek dağılımında kendi işinin sahibi olma, kamu ve özel işyerlerinde işçi ve memur kategorileri ağırlıklıdır. Birinci kuşak göçmenlerin kırla ilişkileri devam etmekte olup, eğitim ve meslek kazanımları daha çok düşük statülü konumlarda gerçekleşmiştir. Ancak araştırmanın konusu olan bu grubun çocuklarından beklentileri ve bu yönde verdikleri desteklerde farklılaşma ikinci kuşağın kazanımlarını etkilemiş ve çocuklar genellikle ebeveynlerinden daha üst düzeyde bir eğitim ve meslek elde edebilmişlerdir.

Eğitim Kazanımları

Araştırma sonuçlarına göre, konuşulan kişilerin anne ve babalarının eğitim durumlarına bakılırsa; annelerde okuma- yazma bilmeyen oranının çok yüksek (%50 ye yakın) olduğu ve geriye kalanın ise ilk okul mezunu olduğu görülmektedir. Babalarda, yarıya yakın ilk okul mezunu olduğu halde yine 3'de biri okuma-yazma bilmemektedir. Anne ve babalar kır doğumlu ve genellikle küçük yaşlarda büyük kente göç etmişlerdir.

Tablo 1. Konuşulan Kişilerin Eğitimi

Eğitim	Sayı	%
okuma-yazma yok	16	10.6
ilkokul mezunu	66	44
ortaokul-lise mezunu	40	26.6
üniversite mezunu	28	18.6
TOPLAM	150	100

Konuşulan kişilerin, kentte yaşama süreleri anne babalarından daha uzun olduğu ve/veya bazıları (49 ;%32.6) kent doğumlu olduğu halde eğitim düzeylerine bakıldığında yine %54.6 'lık bir grubun okuma yazması olmayan veya ilkokul mezunu olduklarını görüyoruz. Öte yandan anne ve babalarda hiç olmayan lise ve üniversite mezunlarında belirgin bir artış olduğu gözlenmektedir. Bu tabloyu konuşulan kişilerin cinsiyet farklılıklarına dağıtarak tekrar incelersek kadın ve erkeklerin eğitimdeki farklılıkları çarpıcı olarak ortaya çıkmakta ve belirgin olarak erkekler lehine değişmektedir.

Tablo 2. Konuşulan Kişilerin Cinsiyeti Ve Eğitim Durumları

Eğitim	KADIN	ERKEK
	N	N
Okuma yazma yok	15	3
ilkokul mezunu	38	28
ortaokul-lise mezunu	14	23
üniversite mezunu	10	19
TOPLAM	77	73

Bu tabloda ortaya çıkan cinsiyet farklılığının nedenlerini araştırmak üzere bazı tutum sorularına başvurulmuştur. Konuşulan kişilere genel olarak çocukların eğitimi ve özellikle kız ve erkek çocukların eğitimi konusunda ne düşündükleri iki düzeyde irdelenmiştir. İlk olarak konuşulan kişilerin anne ve babalarının çocuklarının eğitimleri hakkında ne düşündükleri geriye dönük olarak sorulmuştur. Sonra sorular konuşulan kişilerin, şimdi kendi çocuklarına yönelik olarak düşüncelerini ve kız-erkek çocuk ayrımı yapıp yapmadıklarını ve nedenlerini öğrenmeye yöneltilmiştir. Bu sorularla konuşulan kişilerin ve anne babalarının çocukların eğitimine ilişkin farklı görüşleri saptanmaya çalışılmıştır. Her iki grupta da kız ve erkek çocuklarının 'sonuna kadar' , 'en yükseğine kadar' okumasını istemeleri ön plana çıkmıştır. Bu isteklerin ne kadar gerçekleştirildiği

(anne-babalar tarafından) veya gerçekleştirilebileceği (konuşulan kişilerce) sorulduğunda ise kız ve erkek farklılığı vurgulanmaktadır. Düşük gelirli aileler olarak maddi kaynakların kısıtlılığından dolayı hem kız hem erkek çocuğa aynı derecede destek verilmediği/ verilemeyeceği söylenmiştir. Bu durumda aynen anne babaları gibi konuşulan ve kentte uzunca bir süredir yaşamakta olan kişilerde desteğin öncelikli olarak erkek çocuğa verileceğini söylemişlerdir. Buna sebep olarak toplumda erkeğin evi geçindirmekten sorumlu olduğu, erkeğin öncelikli olarak geleceğini kurtarması gerektiği vurgulanmaktadır. Burada anne babalar ve ikinci- üçüncü kuşak göçmenlerin düşünceleri benzer değerlendirmeler taşımaktadır. İkinci- üçüncü kuşak için kız çocuklarının eğitimi engelleyen bir ilave faktörde her mahallede ortaokul-lise bulunmayışı ve kız çocuklarının uzak mahallelerdeki okullara gönderilmek istenmemesidir. Kız çocukları üstündeki sosyal kontrol her kuşaktan göçmen kişilerde önemli olmaya devam etmektedir.

Tutum sorularını konuşulan kişilerin sosyal kökenleri ve mezhep farklılıkları çerçevesinde irdelersek ortaya başka bir ilginç bulgu da çıkmaktadır. Doğu Anadolu' nun çeşitli yörelerinden göç etmiş olanlar kız çocuklarının eğitimi konusunda yüksek beklentiler taşımamaktadırlar. İç Anadolu'dan göç eden aileler ise hem kız hem erkek çocuklarına yönelik yüksek beklentiler içinde olup bunları gerçekleştirme oranları da daha yüksektir. İç Anadolu'dan göç etmiş aileler arasında bir diğer farklılaşma Alevi ve Sünni kökenli ailelerde görülmektedir. Alevi aileler için eğitim her şartta ön plana geçmekte ve kız çocukları en az lise mezunu olana kadar okutulmaktadır. Bu aileler eğitimi toplumsal hareketliliğin ön şartı gibi görmektedirler. Sünni kökenli aileler de ise özellikle kırsal kökenden olanlar, kız çocuklarını okutmaya hem yeterli maddi koşulları olmadığı hem de kızların evlenip gitme olasılığı, yani bir anlamda evlilik yoluyla geleceğini garantileme olasılığı olacağından, çok öncelikli bakmamaktadırlar. Ancak İç Anadolu'nun il ve ilçe merkezlerinden göç edenler daha önce kente ait mekanizmalarla tanışmış olduklarından, eğitimi Alevi aileler gibi ön planda tutmakta ve bunu kız ve erkek çocukları için gerçekleştirme oranları daha yüksek olmaktadır.

İş -- Meslek Kazanımları

Konuşulan kişilerin anne-babalarının iş-meslek dağılımlarına bakarsak, annelerin tamamına yakını ev kadını ve aynı zamanda rençber, köylü olarak tanımlanmıştır. Babalarında %53'ü

rençber veya köylü olarak ifade edilmiştir. Geri kalanlardan %6.6 (10) düşük statülü işlerde memur (odacı gibi); %10 (15) işçi; %6.6 (10) kendi işinde küçük ticaret (işporta gibi) ; %6.6 (10) uzmanlık alanı olan bir işte (elektrikçi gibi) çalışmaktadırlar. Emekli olmuş veya işsiz olan babalar da vardır.

Konuşulan kişilerin iş- meslek kazanımlarına bakılırsa anne ve babalarından bir hayli farklılıklar olduğu gözlenmiştir.

Tablo3. Konuşulan Kişilerin İş -Meslek Kazanımları

İş- Meslek	Sayı	%
İşçi	26	17.3
Düşük statülü memur	45	30
Ev kadını	50	33.3
Kendi işi	14	9.3
Uzmanlık gerektiren işler	15	10
TOPLAM	150	100

Konuşulan kişilerin iş-meslek kazanımlarında anne babalarından farklı olmalarını cinsiyet farklılaşmalarına göre dağıtarak bir kez daha bakarsak aşağıdaki tablo ortaya çıkmaktadır.

Tablo 4. Konuşulan Kişilerin Cinsiyetlerine Göre İş-Meslek Kazanımları

İş- Meslek	Kadın	Erkek
Ev kadını	52	-
İşçi	-	26
Memur	18	25
Kendi işi	-	13
Uzmanlık gerektiren iş	7	9
TOPLAM	77	73

Bu sonuçlara göre kente göç eden kadının işgücü pazarından çekildiğini ve evine kapandığını, erkeğin ise ancak düşük statülü ve gelirlili işlerde emek pazarında yer alabildiğini görüyoruz. İşgücü pazarındaki yüksek işsizlik, istenen nitelikler ve eğitimden yoksunluk kadının işgücüne aktif olarak katılmasını engelleyen yapısal nedenlerdir. Ancak bu yapısal nedenler kadar önemli olan kadının ve erkeğin işgücüne katılmasını etkileyen değerler, normlar ve bunların yol açtığı davranışlardır. Bu konuda bilgi almak üzere yine bazı tutum ve düşünce sorularına başvurulmuştur. Konuşulan kişilerin anne ve babalarından çoğu köyde doğduğundan, özellikle anneler söz konusu olduğunda tarımda, tarlada çalışma yaygındır. Kırsal kesimde kadının aktif olarak işgücünde yer alması ve ekonomik üretkenliği söz konusudur. Öte yandan, konuşulan kişiler kente geldiklerinden veya kent doğumlu olduklarından artık kadının çalışması evin dışında, gelir getiren bir işte çalışması anlamına gelmektedir. Konuşulan kişilerin % 56 sı kadınların evin dışında gelir getiren bir işte çalışmasını uygun bulmamaktadır. Burada en çok söylenen nedenler kadın için var olan işlerin düşük statülü ve gelirlili olacağı ve esas olarak evi geçindirmenin erkeğin görevi olduğudur. Kadının çalışsa da elde edeceği gelir evi geçindirmeye

yetmeyecektir. Bu anlamda kadının evine, çocuklarına bakmasının aileye daha büyük bir katkı olacağını savunanlar çoğunluktadır. Erkek için ise düşük statülü ve gelirli olsa da çalışmasının gerekliliği vurgulanmaktadır. Ayrıca var olan işlerin de 'kadına uygun nitelik taşıyan' işler olması gereklidir. Örneğin, kız çocukları için istenen işler hemşirelik, öğretmenlik, banka çalışanı veya devlette masa başı işi olarak tanımlanmıştır. Burada yine göç eden ailenin sosyal kökeni ve mezhep farklılıkları ile kadınların ve erkeklerin çalışmasına yönelik tutum soruları karşılaştırılmıştır.

Alevi ailelerde kadının çalışmasına engel olunmadığı, bilakis desteklendiği ve her türlü işin, ama özellikle devlet memuriyetinin kadının çalışmasına uygun görüldüğü gözlenmektedir. Sünni ve özellikle kır kökenli ailelerde kadının hiçbir işte çalışması uygun görülmeyp evine, çocuğuna bakması daha uygun görülmektedir. Ancak kent doğumlu olan Sünni aileler yine kız çocuklarının bir devlet memuriyetinde veya öğretmenlik gibi işlerde çalışmasına uygun bakmaktadırlar. Burada ilginç bir bulgu bazı Sünni ailelerin kız çocukları için mutlaka üniversite eğitimi ile kazanılacak doktorluk, avukatlık, mühendislik gibi meslekleri istemeleri ve bu gerçekleşmediği taktirde (Örnek kız çocuk sınavı kazanamazsa, veya okumaya hevesli olmazsa) daha az eğitim gerektiren meslek eğitime razı olmamalarıdır. Burada vurgulanan kızların çalıştığı işlerde en üst konuma gelmezlerse amirleri tarafından 'taciz' edilebilecekleri endişesidir. Aynen eğitimde olduğu gibi kentte kız çocuklarının evin dışında gelir getiren bir işte çalışması desteklense bile, kız üzerinde sosyal kontrolü kaybetme endişesi bir çok aileyi kız çocuklarını (çok zorunluluk yoksa) çalıştırmamaya yöneltmektedir.

Sonuç

Elimizdeki bu sınırlı verilerden çıkararak birkaç önemli bulguya değinmek istiyorum.

1. Konuşulan kişilerin anne babaları ile aralarında eğitim ve iş-meslek kazanımları açısından belirgin farklılıklar yaşanmaktadır. Bunda kente gelmenin ve bir şekilde kentte var olan fırsatları çok sınırlı da olsa değerlendirmeye çalışmanın etkilerini görmekteyiz. Bu anlamda kente uyum hızlı ve aslında tahmin edilenden daha çok acılarla gerçekleşmiştir. Ancak, istenen kadar olmasa da bu acıların ve mücadelelerin sonuç verdiğini görmek bir anlamda göçü yaşamış olanları tatmin etmekte ve geride kalanlarda da kente göç etme ve fırsatları bir ucundan tutma arzusu uyandırmaktadır. Başta bahsedilen toplumsal hareketlilik kuramlarına dönülecek olursa, Türkiye'de kazanımların öncelikle göç olgusu ile başladığı ve bunun yukarı dikey hareketliliğin ön koşulu olduğu söylenebilir. Göç eden aile, kentte çocuklarına sınırlı da olsa eğitim, iş-meslek fırsatlarını yakalayabilmektedir.

2. Kentteki fırsatlar diğer sanayileşmiş ülkelerde görülen mekanizmalardan farklılıklar göstermektedir. Diğer bir deyişle, her zaman eğitim iyi bir iş ve gelir kazanmanın tek yolu olmamaktadır. Eğitime verilen önem esas olarak toplumda bir prestij kazanma faktörü olarak ortaya çıkmaktadır. Kırdan göç ederken kaybedilen prestijin (kökeninden uzaklaşma, kimliğin kaybolması, geleneklerinden, törelerinden uzaklaşma, kentteki bireyselleşme gibi) yeniden kazanılması için *eğitilmiş olmak*, 'iyi konuşmayı bilmek', 'ne zaman nasıl davranacağına karar vermek' anlamlarını taşımaktadır. İlk göç eden kuşak

bunun acılarını ve ezilmişliğini yaşadığından daha çok içine kapanmış ama çocuklarına bu kentte 'eziklik duymadan' yaşayacağı bir silah edindirmeye çalışmıştır.

3. Göç eden ailelerin çocuklarına sağladıkları bu fırsatların ve desteğin ailelerin sosyal kökenlerinden etkilenmesi de yine toplumsal hareketlilik kuramlarından farklılık göstermektedir. Bazen yapısal faktörlerin önüne geçebilen tutum ve davranışlar Türkiye'de toplumsal hareketlilik çalışmalarında önem kazanmaktadır. Ailenin tutum ve davranışı (kız - erkek çocuk farkı) kişilerin yaşamlarında geleceği belirleyen önemli bir konuma geçebilmektedir. Örneğin, kadınlar söz konusu olduğunda ailenin tutumu kadının geleceğini direkt etkileyen bir unsurdur. Yapısal olarak fırsatların var olması veya erişimin olup olmamasından öte ailelerin çocuklarına kültürel engeller koyabilmesi fırsat eşitsizliklerini artırıcı önemli bir etken olma konumuna geçmektedir. Buna bağlı olarak kentin sunabildiği fırsatlardan her çocuk aynı şekilde yararlanma durumunda olmamaktadır. Son söz olarak, yukarı dikey hareketlilik göç gibi yapısal bir olaydan olumlu etkilendiği gibi, kişilerin kökenlerine bağlı tutumları, inançları ve kültürel birikimlerinden olumsuz etkilenebilmektedir. Bu durumda Türkiye'de eğitim ve iş-meslek kazanımları ile yukarı dikey hareketlilik sağlanan bir meritokratik yapı farklı kültürel olguların etkilerine açıktır.

Kaynakça

ECEVİT.Y., 1985, "Üretim ve yeniden üretim sürecinde ücretli kadın emeği" *Yapıt Dergisi*, No.9.

DPT,1994, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Kadın, Ankara.

ERİKSON,R.,GOLDTHORPE, J.H., 1992, *The Constant Flux: A Study Of Class Mobility In Industrial Societies*, Oxford:Clarendon Press.

FOX,A.J.,1985 , *Longitudinal Study: Social Class and Occupational Mobility,1971-1977*,London:HMSQ.

GLASS,D.V., (ed) 1954 , *Social Mobility in Britain*, London:Routledge.

HAMILTON, R., HIRSCHOWITZ,C. ,1983, *Class and Inequality* , London: Harmondsworth.

HEATH, A., 1981, *Social Mobility*, London:Fontana.

LİPSET,S.M.,BENDİX,R.,1959, *Social Mobility in Industrial Society*, Berkeley and Los Angeles: Uni.of California Press.

ROSE,D., (ed), 1988, *Social Stratification and Economic Change*, London: Hutchinson.

TEKELİ.Ş., (ed) 1990, *Kadın Bakış Açısından 1980'ler Türkiye'sinde Kadınlar*, İletişim Yay., Ankara.

UNAT, Ü.,1993, *Gecekondu Kadınının Kente Uyum,Düşünce, ve Davranışlar Geliştirme Süreci, Başbakanlık Kadının Statüsü Sosyal Hizmetler Genel Müd.*, Ankara.

WESTERGAARD,J., RESLER,H., 1976, *Class in a Capitalist Society*, Harmondsworth : Penguin.

GÖÇMENLİK MÜLTECİLİK, YENİ BİR YAŞAM ve SONRASI

Dr. Belkıs KÜMBETOĞLU

"Göçmenlik" ve "mültecilik" iki farklı göç sürecinin sonucu ortaya çıkan, fakat kimi zaman benzer koşullarla yeni yaşama başlanan, bazen birinin legal konumunda başlayıp diğerinin sosyal konumunda devam eden, günümüzde çok boyutlu sorunlarla yüklü iki farklı sosyal olgudur.

Belirli şartlar altında, ekonomik çıkarını maksimize etmek üzere görece gönüllü olarak ülkeler arası göç eden "göçmen" ile, varlığını tehdit altında hisseden, güvenliğini arayan ve güvenli bir ülkede yaşamak üzere göç eden, çoğu durumda zorunlu, isteksiz ülke, kültür değiştirmek durumunda kalan "mülteci" ler göç literatüründe çok sayıda farklı tanımla adlandırılabilirler.(1) Ekonomik, politik, sosyal nedenlerle ülkelerarası göç eden guruplar için tanımlarda fikir birliği güçlüğü yaşanmaktadır. "Mülteci" ve "göçmen" kavramları göçü başlatan olaylar nedeni ile zaman zaman birbirini üzerlemekte (Zimmermann, 1995; Weiner, 1995; Richmond, 1993), ekonomik nedenlerle göç edenler göç edilen ülkelerin sınırlarını aşabilmek için mülteci başvurularında bulunabilmektedirler. Mülteci olarak uzun yıllar bir başka ülkede yaşayan ve o ülkenin vatandaşlık hakkını elde edenler de o ülkenin yerlilerince uzun yıllar sonra da "göçmen" olarak adlandırılmaktadırlar.

Tanımları ne olursa olsun, bu kavramların arkasındaki bireyler, yeni kültürel çevrede kültürleşme sürecini gurup düzeyinde ve bireysel düzeyde yaşamaktadırlar. Bu süreç içinde 4 farklı seçenekle karşı karşıya kalabilmektedirler; (2) Assimilasyon, Integrasyon, Seperasyon (segregasyon) ve Marjinalizasyon. (Berry, 1992: 72). Bu süreçleri etkileyen faktörler;

a. Gurup düzeyinde

b. Birey düzeyinde farklılık gösterebilmektedir.

a. Gurup düzeyinde, orijin ülkenin politik ekonomik, demografik ve etnik yapısı, önceki tarihsel temas,

b. Birey düzeyinde ise, yaş, cinsiyet, eğitim, din, sağlık, sosyal statü, önceki sosyalleşme, kültürel uzaklık veya benzerlikler, önceki kültürel temas faktörleri önemli olmaktadır.

Kültürleşme deneyimi göç eden gurubun yerli gurupla teması, iletişimi ve katılımına bağlı olarak güç ya da görece kolay yaşanabilmektedir. Bu noktada göç eden gurupların sahip oldukları sosyal destekler, göç edilen ülkede kendilerine karşı oluşturulan sosyal tutumlar, yeni yaşamdan beklentiler, yeni kültürde bulunanlar yeni yaşam stratejilerinin geliştirilmesi açısından etkili faktörler olarak ortaya çıkmaktadırlar.

Gurup düzeyinde kültürleşme sürecin de yaşanan değişimler bireyleri yeni bir çevreye uyuma zorlayıcıdır. Fiziksel olarak yeni bir çevre ve mekan,

değişen nüfus yoğunluğu, biyolojik olarak yeni bir beslenme, yeni hastalıklar, politik olarak yeni bir politik gurubun kontrolü, ekonomik olarak yeni istihdam biçimleri, kültürel olarak dilsel, dinsel, eğitimsel, değersel değişimler, sosyal olarak yeni sosyal ilişkiler hem gurup hem birey için yeni, zor ve zorlayıcı deneyimlerin yaşanmasını getirmektedir.

Tüm bunların yanı sıra hükümet politikalarının güvenlik nedenleri ile sürekli değişen sınırlayıcı, kısıtlayıcı tedbirleri yeni yaşamın güçlükler içerisinde sürmesine neden olmaktadır. Göçmen ve yerleşme isteğindeki mültecinin yeni toplumuna uyması beklenmektedir. Bu uyumu kendi geleneksel gurubu içerisinde kalarak sağlamaya çalışan, bu nedenle de tam bir bütünleşmeden çok, ayırd edilebilir etnik guruplar halinde daha geniş kültürel çevre içinde varlıklarını devam ettiren çok sayıda göçmenin ve eski mülteci gurupların varlığına ilişkin çalışmalar göç literatüründe yer almaktadır.(3) Göçmen ve mültecilerin ikinci bir orijin kültür çevresi yaratarak yaşamlarını devam ettirmeleri dikkat çekicidir. Türkiye'de statüleri mülteci olmasa da, göçü başlatan nedenler dikkate alındığında mülteci tanımına uyan, kendilerine verilen vatandaşlık hakkı ile bu gün farklı konumda olan birçok farklı etnik gurup yer almaktadır. Bulgaristan'dan 1989 yılında Türkiye'ye göç edenler bu konuda yakın yıllardan bir örnek oluşturmaktadırlar. Bulgaristandan göç eden gurupların çoğu daha önce göç etmiş yakınları hemşehrileri, tanıdıklarından oluşan bir sosyal çevre içinde yeni yaşamlarına başlamışlardır. Ayrıca zorunlu göçlerinin sonucu tüm dünyaca mülteci statüsünde kabul edilen Boşnakların ülkemizde "misafir" statüsünde ki yeni yaşamlarını benzer biçimde önceki Yugoslavya göçmenleri içinde sürdürmüşlerdir.

Göçmen ve mülteciler; Tehlikeli guruplar mı?

Uluslararası mülteci istatistikleri dünyanın bir çok farklı yöresinde sığınmacı sayısının özellikle 80 li yılların sonundan itibaren artış gösterdiğini ve bu artışın 90 lı yılların başlarında iki misli olduğunu göstermektedir. (U.N. Economic and Social Council, 1995). Afrika'da (Somali, Sudan, Etopya, Zaire, Burundi), Asya'da (Afganistan, Azerbeycan, Tajikistan, Pakistan), Pasifik'te (Küba, Haiti), Avrupa'da (Bosna, Hırvatistan, Arnavutluk, Bulgaristan), Orta Doğu'da (Irak, Türkiye, İran) güvenliklerini tehdit altında hissedenen, yeni bir ülkede güvenlik içinde, yaşamlarını devam ettirmek isteyen ve sayıları 27 milyonu bulan mülteci gurupları, uluslararası düzeyde insani yardım amaçları içeren program ve politikaların(4) yanısıra, güvenlik sorunları nedeniyle çeşitli tedbir ve önlemlerinde öznesi olmaktadır. Sınırlarına yığılan göçmen ve mülteci gurupları karşısında ikili bir politika izleyen, bir yandan kontrol edici, sınırlayıcı politikalarla sınırlarını koruma endişesi ile hareket eden, diğer yandan mültecilerin geldikleri ülkelere çeşitli müdahale ve önlemler getirme çabası içinde olan ülkelerin çoğu, örneğin, Almanya, İngiltere, Fransa, İtalya, ABD, insani yardım programları da oluşturmaktadır.

Göçmen ve mülteci kabul eden ülkelere bir tehdit olarak görülen, sadece ekonomik yapıya getirdikleri yük nedeni ile değil, daha çok politik yapıda yaratacakları etkiler açısından kaygılara neden olan çok sayıda insan, bu ülkelere global bir denge ve güvenlik sorunu anlamına gelmektedir.(Teitelbaum ve Weiner, 1995: s. 15) Bugün Bosna-Hersek'ten 3 milyon, Afrika'dan 6,5

milyon mülteci sadece göç, yerleşme süreçlerinde değil, geri dönme süreçlerinde de, çözümünü bir ya da birkaç ülkenin çabasını aşan boyutlarda uluslararası problemler yaratmaktadırlar.

Göçmen ve mülteciler hukuksal olarak ayrı konumda olsalarda paylaşılan ortak çizgi yaşanan topraklardan ayrılma ve bilinmedik bir kültürde yaşama yeniden başlama sürecidir.*¹ Bu sürecin ilk yıllarında göçmen ve mülteciler benzer güçlük ve sorunları yaşamaktadırlar. Mültecilerin uluslararası kuruluş ve örgütlerden alabildikleri yardımlarla karşı koyabildikleri yeni yaşamın zorluklarını, göçmenler göç ettikleri ülkelerin hükümetlerince sağlanan çeşitli desteklerle göğüslemektedirler. Yeni yaşamın maddi güçlükleri yanında göçmen ve mülteci guruplarının göç edilen, sığınılan ülkede yerli gurupların husumetine hedef olmaları, kimi zaman kıt kaynakların paylaşılması, kimi zaman farklı bir kültürü benimsememe, kimi zaman farklı etnik gurup kimliğini yok etme ve türdeş bir ulus olma çabasından kaynaklanabilmektedir. (Weiner, 1990: 159) Bu husumet duyguları göçmen ve mülteci gurupların tehlikeli, suça eğilimli, toplum dışı olarak algılanmalarını getirebilmektedir.

Bir çok ülkede bazı göçmen ve mülteci guruplarının terör olayları ile ilişkisi, bu gurupların tümüne karşı tutum ve duygular geliştirilmesine neden olmaktadır. Fransa'da ve Almanya'da son yıllarda artan terör olayları ile uluslararası göçe karşı yeni hükümet politikaları geliştirilmesi arasında paralellikler kolayca izlenebilmektedir. Çok sayıda göçmen ve mülteci kendi ülkelerine ve siyasi rejimlerine karşı mücadele alanı olarak göç ettikleri ülkeleri seçmektedir. (Weiner, 1995:137) Kimi zaman bu hareketler göç edilen ülkece destek bulurken, kimi zaman göç edilen ülkelerin önceki ülkelerine destek veren politikalarına karşı mücadeleler göçmen ve mülteci gurupların korkulan guruplar olarak algılanmasını getirmektedir. Örneğin, Fransa, ABD, Pakistan, Afganistan gibi ülkeler benzer türdeki siyasi hareketlenmeler terör ve darbelerle uluslararası göç olgusunun politik boyutunun ülke politikalarına etkisinin ağırlık kazandığı ülkelerdir.

Göçmen ve mülteciler de göçü başlatan nedenler farklılık gösterebilir. Yaşama yeniden başlamada yaşanan(5) yeniden sosyalleşme (kültürleşme) süreci benzerlikler gösterebilmektedir. Zor, kimi zaman acılı deneyimlerle yaşamı yeni bir çevrede (farklı sosyal ve fizik çevre) sağlıktan beslenmeye, giyimden davranışa bir seri değişim içeren biçimde kurmak gerek göçmen, gerekse mülteci guruplar için benzer özellikler taşıyabilmektedir. Göçün yönü ister gelişmiş, ister gelişmekte olan, ister az gelişmiş ülkelere doğru olsun, orijin kültürden kopuş aidiyet duygusunu zedelemekte hem göçmen hem mülteci guruplar için "ne orada" "ne burada" olamama halini doğurmaktadır. Her iki gurup için önemli bir başka boyut geçmiş ve gelecek arasında kopan bağıdır. Geçmiş deneyimler bilgiler, birikimler bir devamlılık çizgisinde gelecek için "kullanılabilir" olmaktan çıkabilmektedir. Bir yeniden öğrenme, yeniden deneme süreci yaşanmak zorundadır. Farklı sorun ve sonuçları göz ardı edilsede, göçmenliğin ve mülteciliğin bu boyutu, sosyal ilişkileri sarsıcı parçalayıcı altere edicidir ve göç olgusunun bireyler üzerinde stress yaratan çeşitli psikomatik

* Göçmenlik ve Mültecilik bir çeşit göçebelikle Marcel Proust'un şu sözünde göçebeliliğin önemli bir boyutunu düşünme fırsatı bulabiliriz; "Bedenimiz göçebe olsa da, aklımız yerleşiktir."

rahatsızlıklara neden olan yanını oluşturmaktadır. (Kliewer, 1992; Liebkind, 1993) Yeni çevrede kültürleşme süreci önceki kültürün duygusal, davranışsal, zihinsel, değersel, dilsel ve diğer tüm örüntüleri ile donanmış birey için birden çok temel engel ve güçlüklerle doludur.(6) Örneğin, önceki kültürde edinilmiş, "kültürel rol" bu yeni ilişkiler ağı içinde kimi zaman değişime, kimi zaman red edişe uğramakta, kimi zaman bireyi çatışmaya götürücü olabilmektedir. Yine erken çocukluk yıllarından itibaren oluşmuş etnik kimliği kimi zaman red ediş, kimi zaman reaksiyoner biçimde ön plana çıkarma yaşanabilmektedir. Yeni çevrede dil engeli nedeniyle bireyi kültürel olarak besleyen etkileşim kanalları kapanmakta ya da çok daralmaktadır. En temel kültürel öğenin kesintiye uğraması göçmen ve mülteci gurupları kendi küçük gurupları içine hapsetmekte, daralan sosyal ilişkiler ağı önemli bir stress faktörü olarak bireylerin karşısına çıkmaktadır.

Orijin ülke ve göç edilen ülkeler arasındaki kültürel farklılık, benzerlik veya önceki temaslar kültürleşme sürecinde belirleyici unsurlar olmaktadır (Richmond, 1993). Sosyal olarak kabul görür kültürel davranışın yeni çevrede yeniden öğrenilmesi, yerleşim, yeni kültür hakkında bilgi, göç veren ve göç alan ülkeler arasında kültürel farklılık daha az ise daha kolay olabilmektedir. Farklılıkların çoğaldığı durumlarda bireylerin kültürleşme de yeni staretajiler geliştirmeleri gerekebilmektedir. Yakınları ve akrabalarının bulunduğu ülkelere göç etmiş guruplarda kültürleşme stressi daha az hissedilmekte orijin kültür yeni çevre içinde adeta yeniden yaratılıp korunmaktadır. Bu türden sosyal destekten yoksun guruplarda yeni baş etme stratejileri geliştirmek zorunlu hale gelmektedir.

Kültürleşme, ekonomik adaptasyon, sosyal entegrasyon, yaşamdan alınan tatmin yeni ülke ve kültürün göç edeni tanıma ve kabulüne bağlı bir süreçtir. Yeni kültürün bireylerince benimsenme iş bulabilme ve tatmin edici sosyal ilişkiler kurulabilmesi yeni yaşam için temel gereksinimlerdir. Tüm bunlar göz önüne alındığında göç edenin yeni ülkesinde kendini "evinde hissetmesi"nin gerçekleşmesi uzun, bazen bir kaç kuşak sonrasında gerçekleşebilecek bir duygu olmaktadır. Özellikle genç kuşaklar, anne ve babaların orijin kültürünün değer ve normlarını benimseme ve sahip çıkma da, yeni hakim kültürün kendilerini ne ölçüde kuşattığına da bağlı olarak gerginlikler, çatışmalar yaşamaktadırlar.

Türkiye'de varolan göçmen ve mülteci guruplar çok farklı coğrafi kökenlerden gelselerde kültürel yakınlık, önceki tarihsel temaslar, dil benzerliği gibi gurup düzeyinde faktörler düşünüldüğünde nadiren risk gurupları olmuştur. Önceki göçmen guruplarla sıkı dayanışma içinde yeni yaşamlarını sürdürme çabasındaki göçmen ve mülteci guruplar örneğin Bulgaristan göçmenleri ve Bosnalı mülteciler daha çok günlük yaşamın kültürleşme stresinin, bırakılan ülkedeki yakınların ve onlarla kurulacak temasların sorunları ile mücadele etmektedirler.

Türkiye'nin Uzun Süreli Misafirleri

Bosnalı Mülteciler

1992 yılından itibaren Türkiye'de misafir statüsünde yaşayan Bosnalı mülteciler 5 yıldır yeni bir fiziksel coğrafi ve kültürel çevre içindedirler. Kırklareli misafirhanesinde devletçe ağırlananlar dışında İstanbul'da veya bir çok farklı

şehirde kendi çabaları ile yerleşen Bosnalı mülteci sayıları kesin olmamakla birlikte 20.000 civarındadır (Kirişci, 1995:21).

Bosna-Hersek Başkonsolosluğundan alınan 1994 yılı verileri 6000 civarında Bosnalı mültecinin İstanbul'da bulunduğunu göstermekteydi. Günümüzden bir sayı vermek gerekirse, UNHCR'in yiyecek yardımı için kayıt edilen Bosnalı mülteci sayısı 2287 iken 1115 kişiye düşmüştür^{*2} M.Geri dönüş yapmış olanların yanısıra artık İstanbul'da olup olmadığı kesin bilgisi olmayanlar ve yiyecek yardımı istemeyenlerin de varlığı düşünüldüğünde İstanbul'daki Bosnalı mülteci sayısı muğlaklaşmaktadır.

Kırkırelili misafirhanesinde ağırlanan misafir Bosnalıların sayısı da zorunlu göçün ilk yıllarına göre değişmiş, 1994 te ortalama 2800 civarında olan kamp nüfusu (Kümbetoğlu, 1994) 661 kişiye düşmüştür. Bu nüfusun 245' i kadın 226'sı Erkek, 190'ı çocuktur. Toplam olarak 195 aile ve 68 bekar Bosnalı kampta yaşamaktadır. Bekarların ve evli olmayanların 39'u kadınlardır. En fazla risk altında olan kadın mültecilerin kocaları savaşta ölmüş, 18 yaşın altında olan veya çocuğu olan guruplar olarak öncelikli yardıma ihtiyaç duyanlar oldukları görülmektedir. Çocukların (190) %75'i 15 yaş ve altında yaşlardadır. Bunların 99'u kamptaki ilk okulda öğrenci, 56'sı yuva çocuğudur. Kampta bulunan yuva ve lise kamp nüfusunun azalması ile kapatılmıştır. 13 Lise öğrencisi de bu nedenle ülkelerine geri dönecekleri günü beklemektedirler.

Toplam 1530 kişi kamptan çeşitli nedenlerle ayrılmıştır. Bu nedenler ölüm, kampı terk (akraba yanına geçiş) ya da 3. ülkeye göç anlamındadır. Ayrıca kamptan çok sayı da Bosnalı mültecinin ülkelerine geri dönmelerini mümkün kılan UNHCR ve IOM'in hazırladığı geri dönüş programından yararlanabildikleri bilinmektedir.

İstanbul'da kendi çabaları ile veya önceki göçmen Yugoslavların yardımları ile yaşayan guruplar dan geri dönüş Programından yararlanabilenler sayılı olmuştur. IOM yetkililerine geri dönüş isteklerini bildiren Boşnaklardan çok azı garanti mektubu gösterebilmektedir. Bu mektup geri dönecek mülteciyi veya ailesini bir süre barındıracak bir yakın veya akrabanın Bosna-Hersek'te var olduğunu açıklayan veya geri dönüşlerinde barınacak bir evleri olduğunu açıklayan bir belgedir. Bu belge olmaksızın geri dönüş programı uygulanamamaktadır. Ayrıca, Bosna-Hersek'e ulaşımında sorunlar vardır. (Sarayevo hava alanına sınırlı uçak inişi, Konsolosluğun ulaşım desteğini azaltması gibi)

Genellikle kalifiye, eğitim görmüş Bosnalı mülteci Türkiye'de kaldığı sürece kendi yetenek ve becerileri doğrultusundaki işlerden çok, ne tür iş bulursa çalışmış ve gelir düzeyi düşük bu işlerin gündelik yaşam sorunlarını ağırlaştırdığı gözlemlenmiştir. Kış ayları ile ağırlaşan bu sorunların yanında, ülkelerine geri dönmek isteğinin ülke koşullarından kaynaklanan engeller nedeni ile ertelenmesi, Bosnalı mülteciler için daha bir kaç yıl sürgün yaşamlarının devamı anlamına gelmektedir.

UNHCR'in sınırlı yiyecek yardımı (1.000.000 TL civarında) Türkiye koşullarında oldukça yetersiz kalmaktadır. Özellikle başka ülkelerde ki mülteci komşu ve akrabalarının yaşamları hakkında bilgi edinen Türkiye'deki mülteciler

* Sayılar IOM (Uluslararası Göç organizasyonu) yetkililerinden alınmıştır.

içinde buldukları duruma isyan etmektedirler. Burada bir başka ikilem daha Bosnalı mültecinin ana sorunu olmaktadır. Geri dönüşte ülkelerinde var olmasını diledikleri toplumsal barış ne ölçüde gerçekleşecek, gelecek neler getirecektir. Bu yönde düşünen bir kısım Bosnalı Mülteci Türkiye'de kalmayı seçebilmektedir. Özellikle aradan geçen süre içinde çocuklarını Türk vatandaşları ile evlendirenler için Türkiye'de kalmak ciddi bir seçenek oluşturmaktadır.

Bosnalı Mülteciler ile Bosnalılar Dayanışma Derneğinde gerçekleştirilen iki toplantı (Nisan ve Mayıs, 1996) Türkiye'de yaşamın sorunları, gidiş ile ilgili somut programların o dönem ellerine ulaşmamasından kaynaklanan muğlaklık, UNHCR'la yeterince kurulmayan ilişkiler, kalmakisteyenlerin düşünce ve ikilemleri çerçevesinde geçmiştir. Toplantıya hakim olan kızgın ve ümitsiz hava Bosnalı Mültecilerin hemen tamamınca paylaşılmakta olan genel düşünceleri yansıtmaları açısından dikkat çekici idi.

Göç Sonrası

Göçmenliğin ve uzun süreli mülteciliğin göç sonrası, göçmen ve mültecinin kendi özelliklerine olduğu kadar, ülkenin şartlarına da bağlı olarak belirginleşmektedir. Ayrıca geriye göç ve geri dönüş durumlarında önceki ülkenin şartlarının etkisine açık bir iki uçluluk söz konusudur. (Richmond; 1988) Göçmenlik ve mültecilikte göç sonrası, göç edilen ülkenin gelişmişlik düzeyine göre farklılık göstermektedir. Göçmen ve mülteci guruplarına sıkı sınırlayıcı politikalarla sınırlarını kapatmaya çalışan gelişmiş ülkeler göç sonrasında vatandaşlık hakkı çeşitli sosyal hak ve yardımlar tanıma da az gelişmiş ülkelere göre daha cömert davranmaktadırlar. Az gelişmiş ülkeler mülteci guruplara sınır kapılarını daha kolay açarken, vatandaşlık hakkı ve diğer yardımlarda daha gönülsüzdürler. Bu ülkelerin politikalarının eğilimi daha çok mültecileri evlerine geri gönderme şeklinde olmaktadır. (Weiner, 1994: 163) Göçmenlerin önceki ülkeye bağlılığı siyasi mültecilerin bağlılığına göre farklılık göstermekte, çoğunlukla ülkesinden zorla göç etmek zorunda kalan mülteciler için geri dönüş kuvvetli bir duygu kimi zaman tek hedef olabilmektedir. Mülteci sorunlarının nihai çözümü, göç edenlerin ülkelerine geri dönmesi olarak düşünülmektedir. Geri dönüşün temel hareket noktası güvenlik ve asgari yaşam koşullarının var olabilmesi olduğundan, dönülecek ülkede barınılacak bir ev, bir süre için de olsa mülteciye destek olabilecek birinin varlığı gerekmektedir. Geri dönüşte her mülteci gurubu için farklı tipte destek mekanizmaları oluşturulmaktadır. Türkiye'deki Boşnak mültecilerin Türkiye'de yerleşmek istemeyen bölümü için UNHCR ve IOM'ın oluşturduğu program uygulanmaktadır. UNCHR ve IOM'ın Türkiye'deki Boşnak mülteciler için hazırladığı geri dönüş programına katılabilmek için yukarıda sözü edilen koşullar gereklidir. Bu koşullara sahip olanlar gönüllü geri dönecekler için hazırlanan formu doldurarak UNHCR ve IOM'ın yardımından yararlanabilmektedirler. Bu yardımlar sırası ile, a) Uluslararası ulaşımı organize etmek, b) Ulaşım giderini sağlamak, c) Ulaşım için gerekli belgelerin elde edilmesine yardım etmek d) Bosna-Hersek'te geceleme imkanlarını yaratmak (2-3 gün boyunca Sarayev, Zenika, Tuzla ve Bihaçta geceleme), e) Özel sağlık ve bakım problemlerine yardımcı olma, tıbbi personel sağlama, f) Bosna-Hersek'teki görevlilerce yeniden entegrasyon için

gerekli maddi destek sağlık, bakım, hukuksal yardım konularında danışmanlık hizmeti vermektir.

Savaş sonrası ülke ve ekonominin imarında Uluslararası Göç Organizasyon (IOM) tarafından hazırlanan programla öncelikli sektörler belirlenmiş ve bu sektörlerde çalışacak yetenekli iş gücünün mülteciler arasından seçilmesi ve Bosna Hersek'e gönderilmesi kararı alınmıştır. İş bulunan mülteciye 500\$ lık yerleşme parası, gidiş masrafı verilmekte, ayrıca ailesinden gidecek kişilerinde masrafları üstlenmektedir. Aylık ücret ülkede aynı işi yapan, aynı tür kuruluşlarda çalışan kişilerle aynı düzeyde saptanmaktadır. Mülteciler kendi olanakları ile ülkelerinde iş bulabilme olanağına sahipse ulaşım yardımı verilmektedir. Ayrıca kişisel girişimlerde desteklenmekte, 3200 Dolarlık (1 senelik ücret karşılığı) bir destek, kişisel projelerin hayata geçirilebilmesi için verilmektedir.

Sadece mültecilerin değil çoğu göçmen gurubu için de geri dönüş olmasa da, geride bırakılan ülkeye, geride kalan yakınlarla ilişkin planlar, göç olgusuna dinmeyen bir hareketlilik, devam eden bir süreç özelliği kazandırmaktadır. Bu anlamda bir kez doğduğu topraklardan ayrılan gurup ya da bireyler için göç sonrası da dingin olmayan bir yaşam biçimidir.

Sonuç

Günümüzde bir çok ülke, farklı konum ve sorunlarına rağmen, genellikle istenmeyen, göçmen ve mülteci gurupların artan sayısı ile karşı karşıya kalmaktadır. Uluslararası göç, gönüllü ya da zorunlu oluştan bağımsız, giderek zorlaşan, kısıtlanan uluslararası hükümleri, hükümetlerce göz ardı edilebilen bir nüfus hareketliliğidir.

Gelişmişlik düzeyleri farklı da olsa ülkelerin çoğu yeni ekonomik yükler, yeni politik çatışmalara yol açtığı düşünülen göçmen ve mülteci guruplara karşı ortak olumsuz tavır ve politikalar uygulamaktadırlar. Gelişmiş ülkelerde sığınma başvuruları, kabul süreci uzun, detaylı incelemeleri ve çoğu zaman red kararını getirmektedir. Bu süreçte kadın ve çocuklara özel zorluklarda vardır.(7) Güvenli bir ülkede kendisinin ve ailesinin yaşamını devam ettirmek isteyen mülteci yasal kabul görse bile, yeni kültürün bireylerince sosyal kabul görmek için yıllar beklemektedir. Göçmen ve mülteciler yeni kültürün dilini öğrense ve eğitim kurumlarına devam edebilse de "farklı olanı benimsemek" den çok "farklı olanı, farklı benimsemek"den yana olan göç edilen kültürün insan ilişkilerinde hep ikincil konumda olma duygusunu yaşamaktadır.

Mültecilik statüsüne sahip olmakda zorlanmayan büyük çatışmalar ve savaşlar sonucunda ülkelerinden göç edenlerin güvenli geri dönüşleri, geri dönüşlerinde yaşamlarını devam ettirebilecek asgari koşulları bulabilmeleri, guruplar ve toplumlar arasında yeni çatışmaların doğması riski gibi faktörlerle ağır sorunları günümüz gündemini oluşturmaktadır. Bu konuda Bosna'da IFOR'un (Uygulama Gücü) toplumlar arasında barışı oluşturmaya yönelik faaliyetlerinin tartışılması örneği hatırlanacaktır.

Tüm bu sorunlar her zaman mülteci ve göçmen guruplarını ağırlamış Türkiye için de araştırılması, tartışılması zorunlu hale gelen konulardır. Sadece yakın tarihindeki deneyimleri ile değil, devr aldığı kültürel mirası ile de farklı

gurupların zenginleştirici potansiyeline sahip Türkiye Cumhuriyeti'nin farklı göçmen ve mülteciler guruplarına yönelik bir Araştırma enstitüsü yoktur. Zengin bir araştırma evrenini oluşturan ülkemizde araştırmaları destekleyecek bu türden bir kuruluşun var olmayışı, bu konudaki bireysel çabaların sağladığı verilerin kapsamlı, sınırlı oluşunu getirmektedir. Bu tebliğin bir göçmen ve mülteciler araştırma enstitüsünün kuruluşu için ilk adımı oluşturabilmesi sevindirici olacaktır.

Dip Not

1) Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği "sığınmacı" statüsünü, ırk, din, milliyet veya belirli bir zümreye ait olması veya siyasal düşünceleri nedeniyle zulme uğramadan haklı nedenlerle korkan, bu nedenle tabiyetini taşıdığı ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin koruması altında olmayan, veya bu korku nedeniyle yukarıda sözü edilen nedenlerden daha önce ikamet ettiği ülkeye dönemeyen veya dönmek istemeyen kişilere vermektedir. UNHCR, 1992. "Handbook on Procedures and Criteria for Determining Refugee Status". Cenova. Mülteci tanımları üzerine fikirbirliği varılmamış olması, Birleşmiş Milletlerin 1951 Cenova Konvensiyonunca kabul edilen tanımın daha da geliştirilmek istenmesi sonucunu vermiştir. Özellikle kadın mültecilerin farklı konumlarının tanımlara yeni boyutlar getirmesi için mücadele edilmektedir. Örneğin, koruma, özel ihtiyaçlar, kadın hakları ve kalıcı çözümler açısından kadın mültecilerin sorunlarına dikkat çekilmektedir. Bu konuda Bkz. F. Martin, "Refugee Women", 1991. Zed Books. Londra; G. Camus-Jacques, "Refugee Women The Forgotten Majority", G. Leascher, L. Monahan (Derleyenler) Refugees and International Relations, içinde. Calerondon Press. 1990. Londra. Göçmenlik daha çok göç edenin ekonomik statüsünü geliştirmek veya çocuklarının yararlanabileceği daha iyi şartlar için gerçekleştirdiği gönüllülük ve isteğe bağlı bir özellik göstermektedir. Bkz. A. H. Richmond, "Immigration and Ethnic Conflict". Mac Millan Press. 1988. Londra.

2) Bu 4 farklı seçenek kimi zaman birbirini takip eden kimi zaman ayrı zaman dilimleri ve mekanlarda yaşanan yaşam stratejileri içermektedir. Yeni kültüre entegrasyonu beklenen bireyler öncelikle kendi küçük çevreleri içinde bir segregasyonu yaşamaktadır. Yeni kültür içinde bütünüyle erimenin ne ölçüde gerçekleşebildiği, hangi sürede gerçekleşeceği göçe ilişkin tartışmalarda sıklıkla karşılaşılan bir konudur. Etnik bakımdan türdeş bir devlet olma isteği ile yerli olmayan gurupları asimile etme çabaları çoğunlukla başarısız kalmış politikalar olmuşlardır. Bu konuda bkz., S. Yerasimos, Milliyetler ve Sınırlar, Balkanlar, Kafkasya ve Orta Doğu. İletişim yayınları, 1994. İstanbul.

3) Özellikle göçmen gurupların ikinci kuşakları için başarılı bir adaptasyonun ancak göçmen aileleri ve topluluklarının bu kuşaklara sağlayabildikleri, verebildikleri desteklere, kaynaklara bağlı olduğunu belirten araştırmacılar, göçmen çocuklarının üstesinden gelmek zorunda oldukları sosyal ve psikolojik sorunları nedeni ile sosyal ve ekonomik uyumun gerçekleşebilmesinin sınırlılıklarını göstermektedir. Bu konuda Bkz. A. Portes-, Immigration and its Aftermath. International Migration Review, 1995. ss. 635-639.

4). İnsani yardım programlarına büyük bütçeler ayıran gelişmiş ülkelere örnek olarak ABD. verilebilir. ABD'nin Nüfus, Mülteciler ve Göçmen Bürosunun

bütçesinin üçte ikisi yardım amacı ile dışarıya gitmektedir. Bu konuda Bkz. W. Zimmermann, *Migrants and Refugees: A Threat to Security? "Threatened Peoples, Threatened Borders"*, içinde. M.S. Teitelbaum ve M. Weiner (Derleyenler). Norton, 1995. New York.

5.) Kültürleşme, bir kültürün üyelerinin kültürel temas sonucu diğer kültürün çeşitli öğelerini benimsemesi, karşılıklı etkileşim sonucu yaşanan kültürel değişimdir. Bu değişimde yeterlilik şartı iki kültür arasında sürekli ilişki ve etkileşimdir. B. Güvenç, *İnsan ve Kültür. Remzi Kitabevi. 1974, İstanbul.*

6.) Göçmen ve mültecilerin yeni yaşamlarında karşılaştıkları kültürleşme stressi (acculturative stress) olarak adlandırılan ve endişe, depresyon, marjinalite ve yabancılaşma hissetme, psikosomatik hastalıklarda artışla kendini gösteren bu olgu, bireylerin genel sağlık durumlarında bozulma, kimlik problemleri ve günlük hayatın sürdürülmesinde zorluklara neden olmaktadır. J.W. Berry, *Acculturation and Adaptation in a New Society. International Migration, Quarterly Review. 1992. Cilt, 30. ss, 69-85.*

7.) UNHCR'in hazırladığı mülteci kadınların korunmasına ilişkin rehberde kadın mültecilerin taleplerinin değerlendirilmesinde, kadınların özellikle kadın mülakatçılarınca görüşürülmesi, iletişimde oluşacak cinsiyet temelli farklara, sözel olmayan iletişime dikkat edilmesi, kadın mülteciler ile yapılacak görüşmelerde sabırlı olunması, detayların sorulmaması (özellikle tecavüz olayların da) ve tecavüz sonrası belirtilere dikkat edilmesi (bunlar korku, kendine güven ve yeterliliğin kaybedilmesi, bir konu da konstantre olmada zorluk, kendini suçlama alışkanlığı, kontrolü kaybetme, hafıza ve hatırlamada güçlükler şeklinde kendini gösterebilmektedir) gibi öneriler yer almaktadır. Bu konuda Bkz. UNHCR, (United Nations High Commissioner for Refugees, Guidelines on the Protection of Refugee Women. July, 1991Genova.

Kaynakça

J.W. Berry - Acculturation and Adaptation in a New Society. **International Migration Quarterly Review**, Cilt 30. özel sayı, 1992. ss. 69-85.

M. Forbes - Refugee Women. Zed Books. 1991. Londra.

K. Kirişçi - Refugee Movements and Turkey in the Post Second World War Era. Araştırma Raporu - Boğaziçi Üniversitesi ISS/POLS 95 - 01 1995 İstanbul.

K. Liebkind - Self-reported Ethnic Identity, Depression and Anxiety among Young Vietnamese Refugees and their Parents. *Journal of Refugee Studies*. Cilt 6 (1). 1993. ss. 25-32.

A. Portes - Immigration and its Aftermath. **International Migration Review**. 1995. ss. 635-639.

A. H. Richmond - Immigration and Ethnic Conflict. Mac Millan Press. 1988, Londra.

_____ Sociological Perspectives on Refugee Movements. **Journal of Refugee Studies**. Cilt 6. (1). 1993. ss. 7-23.

UNHCR - The State of the World's Refugees, The Challenge of Protection. Penguin Book. 1993 Cenova.

UN - Economic and Social Council - International Migration and Development. E/ 1995/69, 14. June 1995.

M. Weiner - The Global Migration Crisis. Harper Collins College Publishers. 1995, New York.

_____, Immigration: Perspectives from Receiving Countries. **Third World Quarterly**, Cilt 12 (1), 1990. ss. 140-165.

W. Zimmerman - Migrants and Refugees: A Threat to Security? Threatened Peoples, Threatened Borders, içinde. M.S. Teitelbaum ve M. Weiner (Derleyenler) Norton Pub. 1995. New York.3

GÖÇ ve METODOLOJİK TARTIŞMALAR

Oturum Başkanları
Prof. Dr. Ömer BOZKURT
Doç. Dr. Ahmet SALTİK

Prof. Dr. Birsen GÖKÇE

"Doğu ve Güneydoğu Anadolu ve Göç"
Konusunda Yapılmış Çalışmaların
Metod Açısından Değerlendirilmesi
Göç ve Hareket

Prof. Dr. Nilgün ÇELEBİ

GÖÇ VE METODOLOJİK TARTIŞMALAR

'DOĞU VE GÜNEYDOĞU ANADOLU'DA GÖÇ' KONUSUNDA YAPILMIŞ ÇALIŞMALARIN METOD AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Prof.Dr. Birsen GÖKÇE*

Toplumsal gerçekleri saptamak toplumsal gelişmeyi ve değişimleri izlemek için araştırma yapmak gerekir. Ancak araştırma yapmak zor ve külfetli bir iştir. Araştırma bilgi birikimi, deneyim ve bilimsel dürüstlüğün yanı sıra zaman, para ve emek gerektirir.

Son yıllarda araştırma sözcüğü çok kullanılır oldu. Bir kaç soru hazırlayan 'anket' uyguladığını iddia ediyor. Toplumun her kesitinden insan kendi kişisel gözlemlerine üç beş kişiden aldığı cevapları da katarak kendi doğrularını bilimsel gerçekmiş gibi kabul ettirmeğe çalışıyor. Bunun iki sebebi olabilir:

- Bilimsel gerçekleri bilmemek ya da zaman ve emek açısından işine gelmediği için uygulamamak.
- İkincisi araştırmayı yaptıran/destekleyen kuruluşun görüşleri doğrultusunda bir sonuca varmak.

Ayrıca bir de toplumdan kaynaklanan nedenlerin varlığından söz edilebilir. İnsanımız; bir taraftan herşeyi çok iyi bildiği iddiasında öte taraftan belirli bir konuda net tavır almaktan çekiniyor ve görüşlerini, saptamalarını yoruma açık bırakıyor. Zaman zaman içgüdülerinin etkisinde kalarak kapsamlı düşünmüyor, olaylar arasında neden-sonuç ilişkilerine bakmıyor. Ve akılcı bir tutum izlemiyor.

Halbuki araştırma yapan kişiler ve kurumlar için araştırma hakkında kuşku duymak gerçeğe ulaşma açısından gerekli bir olmazsa olmaz koşuludur. Yapılan her çalışma sorgulanmalıdır. Bilimsel değerlendirmeye tabi tutulmalıdır. Bilimin özü budur.

Araştırma sonuçlarının toplum yaşamına uygulanması yani pratiğe indirgenmesi ve bunlarla akılcı önlemler üretilebilmesi, plan ve programların yönlendirebilmesi ve kulaktan dolma bilgilere değil bilimsel çalışmalarla temellendirilmesi gerekir.

Sonuç olarak değerlendirmenin bir boyutu araştırmanın bilimsel ölçüler içinde yapılıp yapılmadığının saptanmasıdır.

* Hacettepe Üniversitesi Siyaset ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

İkinci boyutu ise araştırma yapan, yaptıran ya da sonuçlarını kullanmak isteyenlerin niyetlerinin açığa çıkarılmasıdır.

Araştırmanın bilimsel ölçüler içinde ele alınıp alınmaması esasen ikinci boyutu belirleyen önemli bir göstergedir.

Bir araştırma; içerik, biçim ve bütünlük/denge açılarından değerlendirilebilir.

Genellikle bu tür çalışmalar giriş, ara bölümler ve sonuç olarak üç kısımdan oluşur.

Girişte önce araştırma konusu tanıtılarak amacı ve önemi açıklanır. Araştırma sonucunda belirlenen kuramsal ve pratik yararların neler olacağı sergilenir. Girişin bir alt bölümünde ise kuramsal çerçeve ve araştırma hakkında genel bilgiler verilerek dayandığı varsayımlar, yöneldiği temel sorunlar ya da hipotezler, araştırmanın kapsamı, örnekleri, veri toplama araçları tanıtılır.

Ana bölüm ya da bölümlerde ise araştırmacının öngördüğü esaslar çerçevesinde verilerin sunulup tartışılması istatistik tekniklerle çözümlenmesi, başka araştırma sonuçlarıyla karşılaştırması ve yorumlanması yapılır. Sonuçlar başka araştırma sonuçlarıyla desteklediği ölçüde bulguların güvenilirliği ve geçerliği artar.

Sonuç kısmında araştırma bulguları ve bu bulgular doğrultusunda öneriler oluşturulur. Böylece araştırmanın normal ve pratik yararları da ortaya konmuş olur.

İkinci aşamada araştırma raporunun biçimsel olarak gerekli koşulları yerine getirip getirmediğine bakılır.

Başlık sayfası, önsöz, içindekiler, kısaltmalar, tablolar ve şekiller listesi, özet, kaynakça, ekler, dizin gibi. Ayrıca başka kaynaklardan yararlanıp yararlanılmadığı, alıntı ve dipnotların usulüne uygun yapılıp yapılmadığı araştırılır.

Üçüncü aşama en önemli aşama olup araştırma bir bütün olarak ele alınıp değerlendirilir.

Araştırmacı baştan itibaren araştırma planına bağlı kalmış mıdır? Kavramlar, tanımlar ve hipotezlerde tutarlılık var mıdır? Konunun birlik ve bütünlüğü korunabilmiş midir? Araştırma raporunda mantıksal bir tutarlılık var mıdır? Yazı dili açık, sade ve anlaşılabilir midir? Araştırmanın bütününde aynı biçimsel özellikler hakim midir? Kaynak gösterme, başlık biçimleri, tablo ve şekiller, bölüm ve alt bölümlerin numaralanışı, sembolleştirme gibi.

Araştırmada ham verilerin hangi tekniklerle, kimler tarafından nasıl ve ne zaman toplandığı, bunların geçerlilik ve güvenilirlik dereceleri, ham verilerin hangi tekniklerle çözümlendiği, çözümlene sonucunda ulaşılan bulguların problemin çözümünde ya da hipotezin yorumlanmasıyla ilişkilendirilmesinin yapılıp yapılmadığına bakılır. Ayrıca yorumlarla bulguların birbirinden ayrılmasına özen gösterilmiş midir?

Araştırma sonuç kısmında bütünleştirilmiş, özetlenmiş ve belirli bir sonuca bağlanmış mıdır? Varılan sonuçlar açık seçik ifade edilebilmeli, soruna

getirilen çözüm sergilenmeli ve yeni araştırmalar için ışık tutacak öneriler oluşturulmalıdır. Bu hususlar ne derecede yerine getirilmiştir?

Sonuç olarak araştırmanın özgün olup olmadığı araştırılır. İlgili olduğu bilim dalına ve konuya yenilik getirmiş mi? Katkıda bulunacak ipuçlarını sergileyebilmiş mi? Özet olarak araştırma gerçeği bulmak için mi yoksa başka amaçlar için mi yapılmıştır.

Bu sorulara verilen cevaplar aynı zamanda araştırıcının gerekli bilgi birikimine ve motivasyona sahip olup olmadığını da ortaya çıkarır.

T.O.B.B.'nce Prof. Dr. Doğu ERGİL'e hazırlattırılan Doğu Raporu'na ait bulguların değerlendirilebilmesi için de yukarıda sayılan hususların yerine getirilip getirilmediği ve izlenen yolun güvenirlilik ve geçerlik koşullarına bakılmıştır.

Bu araştırmanın metodolojisine ilişkin ilk sorun araştırma alanıyla ilgilidir. Doğu sorunu gibi geniş bir bölgeyi ve karmaşık sorunları kapsadığı izlenimini veren başlık ile araştırma yapılan ve sadece Diyarbakır, Mardin, Batman olmak üzere üç ille sınırlı olan çalışmanın içeriği çelişkili bir durum arz etmektedir. Sadece Güneydoğudan seçilen bu üç ilin Doğu Anadoludaki diğer illeri temsil etmesi düşünölemeyeceği gibi yerleşik nüfusu en iyi temsil ettiği belirtilen bu nüfusun temsil yeteneği üzerinde de durulmamıştır. Ayrıca araştırmada terörün yaşandığı illerin kapsam dışında bırakılması ve sonuçta ileri sürölen düşünce ve öneriler araştırma başlığının '**Doğu Sorunu**' yerine '**Terör Sorunu**' ya da başka bir başlık taşması hususunu akla getirmektedir.

Raporda bir toplumsal araştırmanın hareket noktasını oluşturan araştırma planlaması sürecinin sistematığıne yer verilmemiştir. Başka bir deyişle 'Araştırmanın Amacı, Konunun Sınıflandırılması, Literatür İncelemesi ve Kaynak Taraması, Araştırmanın Kapsamı, Evren ve Örneklem Seçimi, Veri Toplama Yolu ve Araçları, Araştırma Takvimi' bölümlerinde belirli bir sistematik içinde yer verilmesi gereken bilgiler, bu alt başlıklar altında ayrı ayrı, sistematik bir biçimde yer almamıştır. Bir bölümüne Raporun Sunuş'nda, diğer bir bölümüne ise Alan Araştırması ana başlığı altında 'Gereke', 'Örneklem ve Yöntem' alt başlıkları kapsamında yer verilmiştir. Bazılarına ise ya çok az yer verilmiş ya da hiç yer verilmemiştir. Veri toplama araçları olarak zaman zaman anket, gözlem ve mülakat'dan söz edilmesine karşın 'ne zaman', 'nerede' ve 'niye' kullanıldıkları, ön deneme yapılıp yapılmadığı konularına açıklık getirilmemiştir.

Toplam iki sayfa içinde alan araştırması, gereke, örneklem ve yöntem başlığı altında verilen bilgiler değer yargıları içeren bir politikacı üslubuyla sunulmuştur. Doğu sorunu asayiş sorunu ile eşleştirilmekte ve sorun iltihaplı bir yara olarak ortaya konulmakta, bu yaranın poliseye tedbirlerle tedavi edilemeyeceği vurgulanarak 'yaranın niteliğini tespit ve ortamı sterilize etmek' gerektiği ifade edilmektedir.

Alan araştırmasının Kürt olarak tanımlanan üç yerleşik nüfus ile (Diyarbakır, Batman, Mardin) bölgeden yurt dışına göç eden (Mersin, Adana, Antalya) nüfus üzerinde yapıldığı belirtilmektedir. Raporda ise neden 'Kürt nüfus', neden 'kır' değil de 'kent' ya da bazı ilçeler (Mardin'de Kürt nüfus Nusaybin ve Kızıltepe'de olduğu için bu ilçeler seçilmiş)'in uygulamaya alınması

araştırma alanının amaçlı olarak seçildiğini göstermektedir. Böylece doğu sorununu Kürt sorununa indirgenmiş olmaktadır.

Ayrıca göç alan illerin seçiminde de yanlılık gözlenmektedir. Çünkü D.İ.E.'nin verilerine göre Ankara, İzmir ve İstanbul'dan oluşan metropollerin göç alış oranı %26.6 iken güney illerinde bu oran %25.9'dur. Öte yandan GAP bölgesinde yürütülen araştırmalarda göç sürecinin 70'li yıllardan bu yana ağırlıklı olarak metropollere yapıldığı saptanmıştır (Sencer 1993). Bu nedenlerle bölgeye yakın illere göç edenlerin, bölgeyle ilişkisi süren ve Güneydoğu Sorunu'nu bütün sıcaklığı ile yaşayan nüfustan seçilmesi örnekleme yanlılık getirmiştir. Toplumun herhangi bir kesimi kapsam dışında kaldığında, kapsanmayan kesim hakkında hiç bilgi olmadığından yanlılığın yönü ve büyüklüğü bilinemez. Bu nedenle Doğu Araştırması'ndaki yöntem hatası tanımlanan evrendeki toplam birim sayısının bilinmemesinden kaynaklanmaktadır.

Öte yandan örneklemin güvenilir olup olmadığı başka kaynaklardan elde edilen bulgularla karşılaştırılmak suretiyle de araştırılır. Ancak birimlerin seçilme olasılığı bilinmeyen bir araştırmada bu yola başvurulmamasını doğal karşılamak gerekir.

Yönteme ilişkin en önemli sorunlardan bir diğeri de 'evren' olarak seçilen illerin merkezinde yaşayan nüfusla hatta daha da daraltılarak sadece Kürt kökenli aile reisleriyle sınırlandırılmıştır. Böylece araştırma birinci aşamada 1990 nüfus sayımına göre bölge halkının %47.7'sini oluşturan bir nüfusu kapsam dışında bırakırken kentli nüfusun da yalnızca il merkezlerini kapsama almıştır. Mardin'de ise Arapça konuşanların çokluğu nedeniyle bu tanımlamadan sapılarak, bu ilde yerleşik nüfusu temsil için Kürt kökenli nüfusun yoğun olduğu Nusaybin ve Kızıltepe ilçe merkezleri seçilmiştir. Böylece sadece bir etnik grup örneklenmiş, Türk, Türkmen, Arap, Süryani kökenliler kapsam dışında tutulmuştur.

Görülecek birimlerin (istisnai durum dışında) seçiminde da hane halkı reisleriyle yetinilmiş, cinsiyet ve kuşak ayırımını yansıtacak öteki üyelere temsil şansı verilmemiştir.

Böylece araştırmanın evreni Diyarbakır, Batman, Mardin ile Adana, Mersin, Antalya'nın il merkezlerinde yaşayan kürt kökenli hane reislerinden yani erkeklerden oluşturulmuştur. Bu durumda araştırma bölgede yerleşik olarak yaşayan ve bölge çıkışlı, kentli ve Kürt kökenli hane halkı reisleriyle sınırlı kalmıştır.

Evrenden görüşülmek üzere seçilen örneklerin belirlenmesinde de yanılma olasılığı yüksek kota örnekleme yapılmıştır. Kota örnekleme evren karakteristiklerinin ve oransal dağılımlarının çok iyi bilindiği durumlarda kullanılabilir bir örnekleme çeşididir. Kısaca araştırmada tanımlanan yanlı evrenden, kota tekniğiyle yanlılığı daha da artıracak birim seçimine gidilmiştir.

Araştırmada genelde örnekleme tekniğinin, özelde kota çeşidinin temel kurallarından sayılan oransal dağılım yok farz edilerek, seçilen her bir ilden 250 hanelik örnek alınmıştır. Böylece nüfusu 750.000'e vardığı söylenen Diyarbakır'dan alınan örnekle, nüfusu çok sınırlı olan Antalya'dan eşit örnek almak, göç edilen illerde yaşayanlar lehine büyük bir temsil yanlılığı yaratmıştır.

Raporda bilimsel araştırmalarda değinilmesi gereken bir çok nokta cevapsız kalmıştır.

- Görüşmelerde anket formu verildiği (doğrusu görüşme formu) belirtilmekte ve fakat n denemeden söz edilmemektedir. Halbuki görüşme sorularına sağlıklı cevap alınabilmesi için soruların işlerliğinin n deneme ile saptanması gerekir.
- Hazırlanan sorular ne kadar güvenilir olursa olsun görüşmecilerin kimliği ve görüşmeci değişikliği sonuçları doğrudan etkiler. Görüşmecilerin cinsiyetleri, etnik kökenleri, alana yabancılık dereceleri, soruş biçimi, alınan cevapların yanlış kaydedilmesi gibi birçok nokta, başka bir deyişle görüşmelerin standart hale getirilememesi toplanan bilgilerin güvenirliğini azaltır. Bu nedenle görüşmecilerin konu, alan, görüşme formu konularında ciddi bir eğitimden geçirilmesi, muhtemel etki ve yönlendirmelere karşı önlemlerin alınması ve bunlara raporda yer verilmesi gerekirdi.
- Raporda görüşülenler için 'denek' sözcüğü kullanılmaktadır. Ancak denek, üzerinde deney yapılan birey anlamına geldiğinden grüşlenleri bu şekilde tanımlamak görüşme tekniğinin tanım ve içerik özellikleriyle bağdaşmamaktadır. Bu beraberinde ciddi başka bir sorunu da gündeme getirmektedir. Çünkü deney koşulları ve değişkenler deneyi talep edenler tarafından hazırlanır ve yönlendirilir. Görüşmede ise bireyin görüşleri olduğu gibi kaydedilmeye çalışılır.

Esasen araştırmanın bulguları irdelendiğinde temsil niteliği olmayan bir örnekleme çalışıldığı gözlenmekte olup bulgular da örneklenen evrene özgü bulgular niteliğindedir.

- Evde konuşulan konuşma dilinin oranı,
- Ev dışı konuşma dili (%23 Türkçe) (%65 Kürtçe),
- Terörist örgütte yakını olanların oranı (%35),
- Güneydoğu için önerilen çözüm yolları,
- Türkiye'nin resmi dili,
- Gazete okuma oranı (zellikle zgr ülke gazetesi okuyanların oranının %35 olması) v.b.

Bu bulguların başka araştırma bulgularıyla karşılaştırılmaması ve Türkiye ile ilgili genel verilerle bağdaşmaması, yürütülen araştırmanın yanlılığını ortaya koymaktadır.

- Araştırmanın hangi illerde, hangi tarihlerde yapıldığı ve ne kadar sürede gerçekleştirildiği gibi hususlar da raporda cevabı bulunmayan noktalardır.

Sonuç olarak T.O.B.B. tarafından desteklenen Doğu Raporu; adı, kapsamı, uygulama alanı, evreni, örnekleme, araştırma teknikleri çerçevesinde yanlı bir araştırma raporudur. Dolayısıyla toplanan bilgiler güvenilir ve geçerli bilgiler değildir. Bu nedenle bilimsel ltler dışında kurgulanan bu araştırmada gerek Güneydoğu'da gerekse batıya göç etmiş ve Türkiye'nin çeşitli

bölgelerinde yaşayan Kürt vatandaşlarımızın görüşlerinin sağlıklı bir şekilde yansıtılması olanaksızdır.

İkinci araştırma **Türk Metal İş Sendikası** tarafından **Doç.Dr.Ümit Özdağ** koordinatörlüğünde bir grup bilim adamına yaptırılan '**Güneydoğu Anadolu Bölgesinde ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan Batıya Göç Edenlerde Kültürel Yapı ve Kültürel Kimlik Sorunu**' başlıklı çalışmadır.

Başlık çok ayrıntılı olmasına karşın araştırmanın nasıl planlandığı ve nasıl gerçekleştirildiği konularına araştırma raporunda yer verilmemiş, başka bir deyişle metodolojisi ayrıntılı olarak anlatılmamıştır.

Araştırmanın amacı rapordaki ifadeyle:

- Bölgenin ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel profilini çıkarmayı,
- Bölge halkının soruna bakış açısını öğrenmeyi,
- Kültürel kimlikle ilgili olarak olgunun gerçek durumunu belirlemeyi,
- Kürt sorununun çözümüyle ilgili halkın görüşlerini öğrenmeyi hedeflemektedir.

Araştırmanın Kürt Sorunu ya da Güneydoğu Sorunu'na yönelik bir durum saptaması olduğu raporda belirtilmiştir.

Araştırma iki aşamada gerçekleştirilmiştir: Birinci aşamada Olaganüstü Hal uygulaması süren bütün iller kapsama alınmış olup, on il on altı ilçede 8.802 kişiyle görüşme yapılmıştır.

İkinci aşamada Güneydoğu ve Doğu Anadolu'dan göç alan illerden altı il ve beş ilçede 1.860 kişiyle görüşülmüştür. Bu illerde sadece göç etmiş olanlar araştırma kapsamına alınmıştır.

Birinci aşamada il ve ilçe nüfuslarının tamamından hareket edildiği belirtildiği halde kapsamla ilgili bilgilerin son paragrafında; "Türk vatandaşlarının tamamına yönelik bir profil, araştırmanın kapsamı dışında olup, göç alan bölgelerde de böyle bir sonuç alınmaya yönelik çalışma yapılmamıştır" denilmektedir. Böylece başlık ile kapsam çelişki arz etmektedir. Öte yandan evren belirlemedeki ölçütler açık seçik yazılmamıştır. İlçeler için de aynı durum geçerlidir. Salt kent nüfusundan alınan örneklemin (kırsal alan evren dışında bırakılmıştır) evrenin bütününe nasıl temsil ettiği anlaşılmamaktadır. Sayfa 31de yer alan "İl nüfuslarında çok fazla değişme olmak yerine, asıl olarak kırsal alandan kentsel alana nüfus kaymış olması gerçeğidir. Örneklem oluşturmada il nüfusunu baz almamız dolayısıyla, örneklemin bütünü temsil etme kabiliyeti herşeye rağmen azalmamaktadır". İfadesinin ise ne derece bilimsel olduğu sorgulanmalıdır. Ayrıca 1990 nüfus sayımının baz olarak alınması ise aradan geçen beş yıl içindeki nüfus hareketliliğini de göz ardı etmek olmuştur. İllerin seçimi için "il bütününe temsil edecek sosyo-kültürel özelliklere sahipse il merkezlerinde araştırma yapılmış; il merkezinin ilin tamamını temsil kabiliyetine sahip olmadığının düşünülüdüğü durumlarda ise, ili temsil edecek düzeyde ilçeler de araştırma kapsamına dahil edilmiştir." "Göç alan illerde ise illerin genel nüfuslarından ziyade göç alma yoğunlukları dikkate alınmış ve denek sayısı göç alma yoğunluğuna göre belirlenmiştir." ifadeleri görece olup hangi örneklem çeşitlerinden yararlandığı belirtilmediği için inandırıcı olmaktan uzaktır.

İkinci aşamadaki altı ildeki evren ve örneklem nasıl oluşturulmuştur? Ayrıca göçün büyük oranda gerçekleştiği İstanbul ili hangi gerekçeyle kapsam dışı bırakılmıştır. "Kendine özgü nitelikleriyle apayrı bir araştırmayı hak eden İstanbul" ifadesi araştırmanın güvenilirliği ile nasıl bağdaştırılabilir?

Esasen tablo 1, 2, 4, 6 bulgularının (yaş, cinsiyet, eğitim v.b gibi) Türkiye ortalamalarından çok farklı olması örneklemin yanlılığını açıkça sergilemektedir.

Veri toplama tekniği olarak satır aralarında iki farklı anket (doğrusu görüşme formu) uygulandığı ve tablo sayılarından da (Güneydoğu'da 133, Batı'da ise 250) soru sayısının hayli kabarık olduğu anlaşılmaktadır.

Bu durumda soruların hazırlanışı, uygulanışı, uygulayanların kişilikleri, kimlikleri, bu iş için yeterli eğitim alıp almadıkları, ön denemeden hiç söz edilmeyişi, alanda ne tip sorularla karşılaşıldığı, uygulama standardizasyonu gibi konular da örneklem için duyulan yanlılık gibi bilimsel kuşkular içermektedir.

Araştırma raporunda biçimsel olarak başlık sayfasından son sayfaya kadar (kitap olarak 461 sayfa) bilimsel araştırma rapor yazma tekniklerine uyulmamıştır.

- Başlık sayfasında sadece koordinatörün ismi verilmiş, diğerlerinin isimleri, yayım ve basım tarihleri yazılmamış.
- İçindekiler, tablolar listesi bir arada verilmiş, kısaltmalar listesi, giriş, kaynakça ve özet bölümleri yok.
- Araştırmanın konusunun tanıtıldığı, amaç ve öneminin açıklanacağı, sonucunda elde edilen bulguların pratik ve kuramsal yararlarının neler olabileceğini ön gören giriş bölümünün yerine konuyla ilgili araştırma özetleri ve siyasi parti raporları verilmiş.
- Kavram açıklama, tanımlama ve sunulması yapılmamış.
- Metodoloji başlığı altında çok sınırlı ve dayanakları belirtilmeyen sunuşlar yapılmış, veri toplama araçları tanıtılmamış, görüşmecilere ve uygulama sorunlarına hiç yer verilmemiş, istatistiksel tekniklerden söz edilmemiş ve araştırma boyunca bu teknikler hiç kullanılmamış güvenilirlik ve geçerlik testleri uygulanmamıştır. Denek sözcüğü bu araştırmada da yanlış olarak kullanılmıştır.
- Verilerin sunulmasında başka araştırmaların bulgularıyla karşılaştırma, bulgulara dayalı bir çözümleme ve yorum yapılmamış. Her sayfada bir tablo ve altında da yazılı açıklamalarına yer verilmiş böylece veriler ham veri olarak kalmıştır.
- Bütünüyle araştırmanın belli bir perspektiften planlandığı, sonuç ve öneriler kısmının da aynı perspektif içinde yazıldığı, araştırma sonuçlarının bu perspektife uygun olarak yorumlandığı izlenimi edinilmektedir.

Araştırmayı destekleyen Türk Metal İş Başkanı da sunuş yazısında araştırmanın Güneydoğu'da yaşayan ve de Batıya terör ve şiddet nedeniyle göç eden insanların sorunlarını saptamak amacıyla yaptırıldığını ifade etmektedir.

Bu bildiri çerçevesinde değerlendirme kapsamına alınan üçüncü çalışma **Sakıp Sabancı'nın "Doğu Anadolu Raporu"**dur.

Raporda çalışmanın gerekçesi, amacı, hedefleri, nasıl yapıldığı kısa öz ve açık olarak giriş kısmında belirtilmiştir.

Konuyla ilgili olarak daha önce yapılmış araştırmaların taranması sonucunda ortaya çıkan görüşleri değerlendiren yazar; "bir iş adamı olarak benim her konuyu en ince yanına kadar bilmeme imkan olamayacağını takdir edersiniz. Benim yaptığım konunun uzmanları ile, bilenleri ile, konuları izleyenlerle görüşüp onlardan aldıklarımı **Sakıp Sabancı** olarak kafamda yoğurduktan sonra, kendi tecrübelerimin süzgecinden geçirip kişisel önerilerimi ortaya koymaktır."(1995;35) ifadesiyle veri toplama aracının; kayıt tarama, konunun uzmanlarıyla görüşme ve de alanda yapılan sohbet toplantılarına gözlemlerinin kendi birikimi ve deneyimlerinin katılmasıyla kişisel görüşlerinin yorumu olduğu söylenebilir. Bu görüşleri de ayrıca katılım tekniği kullanarak tartışmaya açtığı gözlenmektedir.

Raporun ana bölümlerinden önce **Sabancı'nın** (1995;35) yaptığı tespit çalışmanın amacını açıkça belirtmektedir. "Doğu Anadolu için en önemli konulardan biri göçü mümkün olduğu kadar azaltmak, daha önce göçmüş olanlardan bazılarının dönüşüne de yol açmaktır. Ayrıca daha önce büyük şehirlere göçmüş ve başarılı olmuş iş adamı arkadaşlarımızın yöreleri ile olan ilgilerini artırarak, oralara yatırım yapmaları için zemin hazırlamaktır."

Bilimsel bir iddia içermeyen raporda bilimsel araştırma aşamalarının gerçekleştirildiği, verilerin toplanma ve yazımında bilimsel araştırma gereklerinin yerine getirildiği gözlenmektedir.

İçindekiler, girişten sonra iki bölümden oluşan raporun birinci kısmında Doğu Anadolu için teşkilatlanma önerileri ve öneriler doğrultusunda uygulama modelleri geliştirilmiştir.

İkinci bölümde Doğu Anadolu'nun 14 ilini¹ ve Güneydoğu Anadolu'nun da 8 ilinin² çalışma kapsamına alındığı belirtilmiş böylece evrenin sınırları çizilmiştir. Sonuç olarak toplam 22 ilin Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yer aldığı ve Türkiye nüfusunun %19.59'unu oluşturduğu, milli gelir içindeki payın da %7.5 olduğu genel bütçe gelir ve giderleri, mevduatın ve banka kredilerinin dağılımı ve kamu yatırım harcamaları bölgelerarası karşılaştırmalı olarak tablolar halinde verilmiştir.

Yerleşim birimlerine götürülen hizmetler elektrik, içme suyu, doktor ve okullaşma oranları da yine bölgesel ortalamalarla ifade edilmiştir. Böylece yazar kişisel birikim deneyim ve gözlemlerini Türkiye genelindeki istatistiki verilerle bütünleştirerek tamamlıyor.

Çalışmada kaynak kişiler, kaynak araştırmalara yer verilmiş, özet ve eklerde yer alan iki vak'a çalışmasıyla sonuçlandırılmıştır.

¹ Ağrı, Ardahan, Bingöl, Bitlis, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Hakkari, Iğdır, Kars, Malatya, Muş, Tunceli, Van.

² Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin, Siirt, Şanlıurfa, Şırnak.

Özet olarak metodolojik açıdan ilk iki araştırmının tarama tekniğiyle örneklem çerçevesinde yapılması güvenilirlik ve geçerlik sorununu gündeme getirmekte örneklem hataları ve uygulamalarda standarda erişilememe koşullarının çokluğu nedeniyle bulgulara güvenilememekte, bilgi toplamada tek bir araçtan yararlanılması ve daha önce yapılmış araştırmalarla bulguların desteklenmeyişi emek, para, zaman kaybını sergilemektedir.

Üçüncü çalışmanın Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya yönelik olarak yapılması ve verilen istatistiklerin evrenin tamamını kapsamı bilgi toplamada birkaç araçtan yararlanılmasıyla daha sağlıklı, güvenilir, geçerli ve işlevsel bir takım önerileri gündeme getirdiği gözlenmektedir.

Kaynakça

DURA, Cihan"Bir Bilimsel Araştırma Değerlendirme Modeli Önerisi". ANAHTAR, Ekim Milli Produktivite Yayını.1995

GÖKÇE, Birsen,Toplumsal Bilimlerde Araştırma. Ankara, Savaş Yayınları, 2. Basım.1992

ERGİL, Doğu,Doğu Sorunu Teşhisler ve Tesbitler. Türkiye Odalar Borsalar Birliği (TOBB) Temmuz (168 sayfa).1995

ÖZDAĞ, Ümit,Güneydoğu Anadolu Bölgesinde ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan Batı'ya Göç Edenlerde Kültürel Yapı ve Kültürel Kimlik Sorunu.1995

Türk Metal İş Sendikası, Ankara (461 sayfa).

SABANCI, Sakıp Doğu Anadolu Raporu, Ekonomik ve Sosyal Politikaları Kalkınma. İstanbul, Kasım (104 sayfa). 1995

SENCER, Muzaffer Doğu Raporunun Eleştirisi. Cumhuriyet Gazetesi, Eylül.1995

ULUSOY, Mahir,Kamuoyu Araştırmalarında En Olağan Tahmini Kim Yapıyor? Cumhuriyet Bilim-Teknik, 4 Kasım.1995

GÖÇ VE HAREKET

Prof.Dr. Nilgün ÇELEBİ*

Fiziğin bir dalı olan mekanik, zaman içinde ilginç bir değişim/dönüşüm sürecinden geçmiştir. İlkçağ filozofu Aristoteles hareketi, doğrudan doğruya cismin özünü ilgilendiren bir süreç olarak görmüştür. Sözelimi kuleden boşluğa bırakılan bir taşın yere düşmesi, o taşın içindeki düşme potansiyelinden dolaydır. Düşme potansiyeli düşme anında aktüalize olma, kendini ortaya çıkarma fırsatını bulur. Taşın içinde düşme potansiyelinin bulunmasının nedeni ise taşın doğal evinin yer olmasıdır. Westfall'un ifadesi ile Aristoteles'e göre "Bir tohum nasıl tüm potansiyelini bir bitki haline gelişmekle [dönüşmekle, NÇ] gerçekleştirirse, ağır bir cisim de doğasını doğal bir yere doğru hareket etmekle gerçekleştirirdi" (1987;20). Hareket ile cismin doğasının birleştirilmesi, hareketin cismin doğasına dayanılarak açıklanması Aristoteles'e göre bir nedensel açıklama örneğidir de.

Harekete ilişkin bu açıklamaya, karşı bir açıklama getiren kişi Galileo Galilei'dir. Galileo hareketi cismin doğasından ayırır. Ona göre hareket cismin doğası üzerinde ne herhangi bir etkide bulunur ne de hareketin gerçekleşmesi cismin doğasının bir gereğidir. Westfall'un ifadesi ile Galileo'ya göre "Düzgün yatay hareket cismin içinde hiçbirşeyi etkilememektedir. Hareket sadece bir cismin kendisini içinde bulunduğu bir durumdan ibarettir ve Galileo'nun üst üste yinelediği üzere, cisim hareket halindeyken de, dururken de aynıdır" (1987,20). Galileo bu açıklaması ile hareketin nedenini cismin dışına çıkarmıştır: Bir cismin hareket etmesine yol açan neden o cismin dışında olan bir güçtür. Galileo'nun bu tespiti sadece mekanik biliminde değil fakat nedensellik anlayışında da önemli bir değişime yol açar. Neden (cause) Galileo'dan sonra cismin içinde, doğasında değil, dışında olan ve fakat cisme dışarıdan etkide bulunan bir güç (force) olarak görülmeye başlanır.

Mekanikteki bu iki açıklama tipini aklımızın bir yanında tutarak toplum düzleminde karşılaştığımız bir sosyal hareketlilik örneği olan göçe geçelim (Kuşkusuz buradaki amacımız doğa bilimlerinin benzeri/tıpkısı bir nedenselliği sosyal bilimde de kurmanın yollarını araştırmak değildir. Ancak, doğa bilimlerindeki önemli bir dönüşümün bilgisini aklımızda tutarak, sosyal bilim uğraşımızdaki kimi tavır alışlarımızın netleşmesine yardımcı olmaktır). Biz sosyologlar göç olayını incelerken göçü nasıl kavramsallaştırıyoruz? Göçü Webercil aktörlerin aksiyonları temelinde mi kavramsallaştırıyoruz yoksa içinde Parsonscil aktörlerin rollerini ifa ettikleri bir sosyal süreç olarak mı? Giderek, bazı göç incelemelerini Webercil aktörleri diğer bazılarını Parsonscil aktörleri vurgulayarak gerçekleştirebilir miyiz? Bu sorumuzu şöyle de sorabiliriz: Bizim analiz birimiz göç eden bireyler mi yoksa göçün bizzatini kendisi mi olmalıdır? Bu soruyu ya o ya öteki tarz bir cevabı gerektirir imiş gibi algılamak yerine, sosyolojinin temel yaklaşımlarının böyle bir sorunun cevaplanmasına nasıl destek olacaklarını sorgulamak için bir fırsat olarak değerlendirmek, kanımca daha yerinde bir tavır olacaktır.

* Ankara Üniversitesi D.T.C.Fakültesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi.

Analiz birimimiz göçün bizatihi kendisi ise, (Mekanikteki karşılığı ile hareketin kendisi ise) göçe ilişkin bilgiyi/enformasyonu sadece göçmen rolünü ifa eden Parsonscil aktörden almanın böyle bir inceleme için yeterli olduğunu kabul edebilir miyiz? Yoksa göçenin dışındaki başka aktörlere, giderek göçle birlikte bulunan diğer değişkenlere (kentleşme, sanayileşme, makinalaşma gibi süreçler, zorunlu iskan gibi idari tasarruflar, doğal afet gibi coğrafi faktörler, tehcir gibi ırkçı uygulamalar vs.) de dikkat yönelmemiz gerekir mi? Benim görüşüm, analiz birimi olarak göçü alan bir araştırmanın bireye değil fakat yapıya odaklanması gerektiğidir. Birey burada sadece informant (bilgi verici) olarak kullanılmalıdır. Bu bağlamda göç toplumsal yapı çözümlemesi yapılarak incelenmelidir. Böyle bir yapı bize ister yapısal (dönüşümcü) ister evrimci (değişimci) tarzda fakat her halükarda toplumsal düzlemde etkili olan kurumlar, süreçler ve yapıları gözönüne alan bir nedensellik zinciri kurma (Millci veya Harreci tarzda) imkanını verecektir. Böyle bir zincirin kurulması ise Galileocu hareket anlayışının benimsendiğini gösterir.

Analiz birimimiz Webercil aktörler ise, (Mekanikteki karşılığı ile hareket eden cismin kendisi ise) o zaman toplumsal yapı incelemesini ikincilleştirmek, Webercil aktörü (göçe kalkışan, göçmekte olan ve bir yere göçmüş aktörü) öne çıkarmak gerekmektedir. Göçe kalkışan aktörler kimlerdir, göç kararının verilmesi süreci hangi etkileşim ağları kurularak gerçekleştirilmektedir, göç süreci aktörlerce nasıl algılanmaktadır, terk edilen ve yerleşilen yere ilişkin değerlendirmeler hangi ölçütler ve nedenleyişler temelinde yapılmaktadır, sorun tanımlama ve sorunla başa çıkma nasıl gerçekleştirilmektedir, kırdan ya da kentte göçe karar veren, göçmekte olan ve yerleşmiş olan aktörler durumlarını nasıl tanımlamaktadırlar... Görüldüğü gibi bu tür sorular bir noktada Aristotelesci Mekanik anlayışına uyan sorulardır. Zira göç olayının aktörlerin sosyal etkileşimleri ile kurulduğu ve bu kurmaya bağlı olarak davranıldığı düşünülmektedir. Bu bağlamda göç bir toplumsal yapı çözümlemesi olarak değil fakat bir etkileşim ağı çözümlemesi olarak incelenmiş olacaktır. Böyle bir çözümlemede bireyi göçe iten toplumsal yapıya ilişkin süreçler (değişkenler) değil fakat bu süreçlerin birey tarafından algılanması, anlamlandırılması, kavramlaştırılması, okunması asıl odak noktası olarak alınacaktır. Öte yandan, böyle bir çözümleme Galileocu anlamda bir hareket açıklaması örneği olmayacaktır. Zira odak noktası hareket ettiren neden (force) değil fakat ondan bağımsız bir varoluşa sahip olan cismin kendisidir. Yani aktördür. Bu ise bizim Aristotelesci mekanik anlayışını benimsediğimizi gösterir. Burada akla şöyle bir soru gelebilir: Hem Galileocu mekanik-Parsonscı aktör geleneğini hem de Aristotelesci mekanik-Webercil aktör geleneğini birleştirerek göçü ve göçeni tek bir çözümlemenin nesnesi yapamaz mıyız? Bu soruyu şöyle cevaplayacağız: Neden olmasın? Ve ekleyeceğiz: Eğer makro-mikro bağı sorunsalını çözümleyebiliyor ve çözebiliyorsanız.

Kaynakça

Westfall,R."Modern Bilimin Oluşumu" Çev. İ.H. Duru, Ankara:V Yayınları,1987

KENTLİLEŞME ve KENT KİMLİĞİ

Oturum Başkanı
Prof.Dr.Korkut TUNA

Yrd. Doç. Dr. Halil MUTİOĞLU

Göç ve Bütünleşme Sorunu: Nazilli'de "Gelen Nüfus" ve "Yerli Nüfus" Açısından Sosyal Bütünleşme Sorunu (Sempati ve Antipati mi? Empati ve Mobilite mi?)

Yrd. Doç. Dr. Tahire ERMAN

Şehirli Olmak Yada Köylü Kalmak: Kentteki Kır Göçmeninin Kendini Tanımlaması Olayı

Ernur GENÇ

"Kenlileşme", Geleneksel - Modern Geriliminde Kimlikler

KENTLİLEŞME VE KENT KİMLİĞİ

GÖÇ VE BÜTÜNLEŞ(E)ME/ME SORUNU

NAZILLI'DE "GELEN NÜFUS" VE "YERLİ NÜFUS" AÇISINDAN SOSYAL BÜTÜNLEŞ(E)ME / ME SORUNU (SEMPATİ VE ANTİPATİ Mİ? EMPATİ VE MOBİLİTE Mİ?)

Yrd.Doç.Dr. Halil MUTİOĞLU*

Kentler sadece insanların **kollektif bir biçimde** anlamlar üretme ve dünyadaki yerlerini tanımlama süreçleriyle ilgilendikleri yerler oldukları takdirde vardırlar.

Geoff Mulgan

Asırların hazırladığı bu kadeh **olduğu gibi** kalacak, içine dökülen herşeye kendi hususi lezzetini verecektir.

A. Hamdi Tanpınar

Giriş

Bu bildirinin çatısı Nazilli ilçesine Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinden göç eden ve Kürt Kökenli olan "gelen nüfus"la Nazilli'deki "yerli nüfus" arasındaki ilişkilerin gözlenmesinden oluşmaktadır.

Bu çalışmada **aktif katılımcı** sosyolojik araştırma tekniği kullanılmıştır. Kantitatif anket sosyolojik profilleri çizebilmekte ancak herhangi bir hareketin toplumsal ve siyasal anlamlarına yeteri kadar ışık tutamamaktadır. Kısaca bu bildiride, ampirik bilgilerin tercihi yapılmış teorik bir modelle oluşturulması değil, **toplumsal pratiğin** çözümleyici bir anlayışla yorumlanmasına çalışılmıştır¹. Burada amaç toplumsal pratiğin (göç ve bütünleşememenin) kavramsallaştırılabilmesini teorize edilebilmesidir.

Nazilli'de "gelen nüfus"un geçici iş bulmak için gittiği Gül kahvesinde çeşitli görüşmeler yapılmış, daha yaygın olarak da her ortamda "yerli nüfus"un "gelen nüfus"la ilgili görüşleri sorulmuştur.

Türkiye'nin son 40 yılına damgasını vuran en önemli toplumsal olgunun **göç** olduğunu söyleyebiliriz. Bugün göç konusunda geçmişte yüzyüze kalmadığımız ya da dün sahibi olmadığımız problemlerle karşı karşıyayız.

* ADÜ Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü

1980'lerden sonra önemli olmaya başlayan **etnik farklılaşma**, yalnızca insanların yer değiştirmesi ile tanımlanan göç olgusundan farklı ve **yeni problemler** yaratmaktadır. Türkiye'de göçmenlik artık etnik, sınıfsal ve dini kimliklerin **dikotomik** kurucu ögesi olarak işlemektedir.

Bildirimizde kısaca bu yeni problemler üzerinde durmaya; "yerli" olanın "gelene" **antipatik** baktığını, eski ya da yeni gelenlerin ise birbirlerine **sempatik** baktığını, bunun ise göç edilen yerde farklılaşmayı **olumsuz yönde**, daha da derinleştirdiğini göstermeye çalışacağız.

Göçün "beşeri çatışmaların arketipi" olarak tanımlanmasını istemiyorsak ve göç olgusunu çağdaşlaşmanın ve bütünleşmenin itici gücü olarak görmek ve düşünmek istiyorsak "göç eden nüfus"la göç edilen yerdeki "yerli nüfus" arasındaki ilişkilerin sempati ya da antipati yerine **empati** ve **mobilité** kavramları açısından ele alınabilmesi gerekmektedir.

Bugün Türkiye'de "kişilerin sosyal, kültürel psikolojik arzularının tatminine imkan veren olumlu bir mekanizma"ⁱⁱ olan göçün, imkansızlıklardan dolayı çıkacak bunalım ve çatışmaları önleyen faktörlerden biri olarak, **yapıcı** ve **dengeleyici** bir unsur olduğundan kim söz edebilir ?

Günümüzde göç ülkedeki birçok sorunun, gelecekte netleşmeye başlayacak cevabının tayin edici etkenidir.

Son yıllarda var kalma ve tutunma endişeleri sert, çıplak ya da örtülü bir iç mücadele sürecini körüklemektedir. Bu durum ise yerellik, etniklik, mezhep, din veya ırk eksenli topluluk biçimleri ve ilişki kurallarını ya da **mafya türü** birliktelikleri kalıcılaştırmaktadır.

Sempati-Antipati / Empati-Mobilité

Sempati kavramı, sevimli şirin olumlu bulmak, duygusal yakınlık oluşturmak dostane ve yardıma hazır olarak algılamak biçiminde tanımlanabilir. Bireysel açıdan duyulan sempatiler toplumsal açıdan da ortaya çıkabilir. Birey bir eylem ve ideolojiye sempati duyabilir. Ancak ölçü ve doz kaçarsa sempatizanlık giderek militanlığa dönüşebilir. Bu durum bireyin ön yargılarını **pekiştirir** ve özeleştirisinin ortadan kalkmasına neden olabilir.

Antipati ise herhangi bir kişi, eylem, düşünce, toplum ya da ideoloji hakkında olumsuz ve engelleyici tavırlar takınmak, insanın içinde karışıklık itici ve uzaklaşma duyguları uyandırmak olarak açıklanabilir. Antipati sınırlarının aşılması durumunda birey ya da toplumda düşmanlık ve yıkıcılık eğilimi, eylemleri oluşur.

Her iki kavramın oluşturduğu düşünce ve eyleme **akıl ve bilimden** çok duygular egemen olur. Oluşan önyargılara bağlı olarak dünyadaki her şey artık **dikotomiktir**. Bu düşünsel duygusal mevzilenme ve saf tutma giderek fanatizm ve düşmanlığa dönüşür. İyi ve mükemmel olan "biz" kötü ve hain olan "ötekiler" oyunu oynanmaya başlar.

Empati ise kendisini ötekilerin yerine koyup düşünce ve durumu yeniden değerlendirmektir. Empati de ben ve sen arasındaki farklar, ortadan kalkar. "Sen" yoktur, "sen" "ben" in karşısında oturan bendir. Empati kişinin özeleştiriye

ve diğer gruplarla diyaloga açık bir irade gösterebilmesidir. Ötekini **red** ya da en azından **hiyerarşik bir mesafe koyma** temelinde gelişen etnik ve dini kimliklere çekilme bu karakterdeki topluluklar oluşturma, eşitlik ve eşdeğerlilik ve zenginlik fikrinin tam karşısındaki **bulanık sular**dan beslenmektir. Yasal ve hukuksal anlamda eşitlik gerekli fakat yeterli değildir. Ayırıcılığın temelinde kimi zaman din ve inanç kimi zaman ırk ya da etnik kimlik, kimi zamanda siyasal tercih veya kültür bulunmaktadır.

Bulanık sular dan birisi de **yoksulluktur**, yoksul insanlarda empati seviyesinin düşük olduğuⁱⁱ bilinmektedir.

Göç eden nüfusun sosyo/kültürel ve ekonomik en önemli sorunları, meselelere sempati ve antipati açısından bakılmasından kaynaklanmaktadır.

Gelmiş nüfus ve yerli nüfus çoğunlukla karşılıklı olarak ama daha önemlisi "yerli nüfus" "gelmiş nüfus" üzerinde, ayrı bir **normatif dizge** ve kontrol mekanizması oluşturmakta ve sosyal kültürel ve ekonomik ilişkiler buna göre şekillenmektedir. Birbirinden önemli ölçüde farklı, sosyal ve kültürel değerler barındıran dünyayı farklı algılayan ve farklı deneyimleri olan^{iv} yerli nüfus ve gelen nüfus arasında daha fazla anlayış ve hoşgörü gelişmesi zorunludur. Yani belli bir mekanda yaşayanların ilgisini o mekandaki çoğulculuk, hoşgörü, saygı ve anlayış noktalarında odaklaştırmak gerekmektedir.

Oysa Nazill'i de de "yerli nüfus" ve "gelen nüfus" açısından gözlenen durum ekonomik ve sosyal bütünleşmeyi engelleyen, geciktiren bir biçimde kendini göstermektedir.

Bu bütünleş(e)meme durumu ise "gelen nüfus" açısından sistemin zorlaşmasına neden olmakta, bu durum "yerli nüfus"un devletin egemenliğini ve olanaklarını kendi benzerleriyle (diğer yerli nüfusla) paylaşarak rolünü sürdürmesi durumunu yaratmaktadır. Bu durum da göç eden "gelen nüfus"la "yerli nüfus"un etnik ayırımını derinleştiren bir zemini oluşturmaktadır.

Gelen nüfus ve yerli nüfus açısından bakıldığında; iktisadi ve sosyal unsurlara; empati ve mobilite açısından yaklaşırsa **bütünleşme**, fakat sempati ve antipati açısından bakıldığında ise, **farklılaşma va ayrışma** koşullarına nedeni olabilmektedir. Gelenlerin sorunları, çevreye bağlı faktörler tarafından dikey sosyal hareketliliğe engel olmakta, kendilerini dışa vurmalarını da **optimal düzeyde** engellemektedir.

Yeni gelenlerin, toplumsal konumunun temelinde bireysel ayrımcılık ve ön yargılar yatmaktadır. Bunun yanında kurumsal ayrımcılık konusu da çok önemlidir. Kurumların yeni gelenleri ayıran veya yerleşik olanları gelenlere nazaran kayıran her türlü eylem, politika, ideoloji ve yapılar ayrımcılık olarak tanımlanmaktadır.

Yeni gelenler, iş hayatında ırk ayrımı, belli bazı iş şekillerine sahip olmaya ve mesken edinme fırsatları bulabilecekleri belli bölgelerde kalmaya zorlanmaktadır. İş bulmada açıkça ve kötü bir şekilde yapılan ayrılığı azaltmak için çaba gösterilmelidir.

Sempati ve antipati ile yaklaşım dilde, toplumda ve mekanda değişik kategoriler ve sınırlar oluşturmakta, o sınırlarda denetim kurulmakta, sınırlandırılmış olanlar toplumsal, ekonomik ve mekansal olarak **dışlanmakta**

değersizlikler, istenmezlikler ve tehlikeler ileri sürülmekte ve adeta bir zenofobi oluşturulmaktadır.

Zenofobi korkunun etkinliğini arttırmaktadır. Bu korkunun etkinliği neredeyse toplumsal atomlaşmanın derecesine bağlı^v olmaktadır. Zenofobi yerine ırk, cinsiyet, dil, din vbg. ayrımcılık yapan unsurlara karşı eğitim ve bilgilendirme çalışmaları yapılmalı, çalışmalar için her türlü iletişim aracını kullanarak kitlelere ulaşmalı, her fırsatta çeşitlilik içinde birlik fikri özendirmelidir.

Biran önce daha az eşit olanaklara sahip yurttaşlarımızın sorunlarına yönelmeliyiz, aynı zamanda, örneklerle tüm dünyaya yol gösterecek standartları oluşturmalıyız. Bir toplumun **diğerlerinin sorunlarını** ele alış biçimi onun her alanda ve herkese yönelik sosyal adalet konusundaki duyarlılık ve kararlılığını yansıtır.

Herkes için tek bir toplum denebilecek bir hedefe doğru çalışmamız gerekir. Bunun için tüm insanların istediklerinin bir arada harmanlanmasını sağlayacak düzenleyici nötr mekanizmaların varlığına gereksinim duyulmaktadır.

Kimlik ve Bütünleş(e)me/me

Bugün Türkiye'de önemli bir kimlik kutuplaşması yaşanmaktadır. "Kendisinin ne olduğunun" sırf kendi pozisyonunun üstünlüğünden ötürü anlaşılabilirliği şeklindeki zimni varsayım, giderek kendinde toplumu yargılama hakkını görmeye yol açar. Kendi kimliğini ötekini dışlayıcı bir anlayışla gerilimlerin körüklenmesi olarak algılayan tüm taraflar gerçekte Türkiye'yi totalitarizmin kısır ve hastalıklı kucağına itmekte, varlıklarıyla kendi zıtlarını beslemektedirler. Türkiye'nin en kısa zamanda bu tuzaktan kurtulması lazımdır.

Bütünleşme, dışlamaya karşı savaşımında önemli bir seçenektir. Bütünleşmiş toplumlar, içinde ideolojik çatışmalar sona ermiş değilse de hiç olmazsa çatışma alanı **büyük ölçüde** daralmış toplumlardır.

Bütünleşme siyasal sistem, yönetim sistemi, sosyal sistem ve ekonomik sistemi kapsar^{vi}.

Siyasal sistem; vatandaşların kararlara etkin katılımını sağlayıcı olmalıdır. Yönetim sistemi; alınan kararlara ilişkin olarak ortaya çıkan aksaklıklar karşısında esnek ve hataları kendiliğinden düzeltebilen bir yapıda olmalıdır. Sosyal sistem; toplumsal gelişmeden, değişmeden ve göçten kaynaklanan uyumsuzluklar nedeniyle ortaya çıkabilecek gerilimleri kendi iç dinamikleri ile çözebilecek bir yapıda olmalıdır. Ekonomi sistemi; büyüme için gerekli ekolojik kaynak temelini koruyan bir üretim sisteminin yanı sıra, kendi çabasıyla sürdürülebilirliği sağlayan bir ekonomik yapı gerekmektedir.

İçinde bulunduğumuz zamanda görüş birliğine vardığımız alanlar yok değil! Hepimiz Türkiye toplumunun giderek **kutuplaşmakta ve ayrılaşmakta** olduğu konusunda hemen hemen hem fikiriz.

Bütünleşme terimi, Türkiye'nin etnik çoğulluk içinde bulunmayan bir görüş birliğini ima etmektedir. Etnik grupların mekansal ayrımı ve sosyal olarak dışlanması ve bunlarla (ayırım ve dışlama) mücadele etmek, bu olguların

bütünleşmeye varacak bir düzeye indirilebilmesini sağlayabilir mi? Bu bütünleşmeyi sağlayabilmek ilişkilerde empatiyi geliştirmeye bağlıdır. Bu ise olumlu yaklaşım matrisi ile sağlanabilir. Bu matrisi aşağıdaki şekille ifade edebiliriz.

Toplum	Yerli Nüfus	Gelen Nüfus
Maddi Düzey	Ayrımcılığa Karşıt	Hareket Özgürlüğü
Anlayışlar Düzeyi	Damgalamayı Kaldırmak	Hak İddia Etmek

Sempati ve antipati ayrımı derinleştirirken empati ya da yukarıda şeklini verdiğimiz olumlu yaklaşım matrisi bir arada yaşamının imkanlarını bize sunmaktadır.

Toplumda maddi koşullar açısından ve anlayışlar açısından yerli nüfus ile gelen nüfusun dikkat etmesi gereken hususlar vardır. Maddi düzeyde yerli nüfus ayrımcılığa karşı hareket etmeli, eğitimde, iş bulmada ve kazanımların değerlendirilmesinde gelen nüfusa fırsat eşitliği sağlamalıdır. Yine maddi düzeyde gelen nüfus hareket serbestliğini uygulamalıdır. Sempati ve antipatiyle yaklaşım, sonuçta gelen nüfusun homojen etnik yerleşim bölgelerine yerleşmesine neden olmaktadır. Gelenler maddi olanakları yetersiz oldukları ve sosyal konumlarının esiri oldukları için burarlarda yerleşmek zorunda kalmamalıdır.

Anlayışlar düzeyinde de yerli nüfusun **damgalamayı** kaldırması gerekmektedir. Kabul ve müsamahanın desteklediği akılcı stratejiler geliştirilmelidir. Akılcı olmayan yerli nüfusun gelen nüfusa **antipatisi** ile gelenlerin birbirine **sempatisi**, akılcı olmayan bir korku ve bunun yarattığı önyargıları beslemektedir. Yerli nüfus ile gelen nüfus arasındaki sempati ve antipati sonuçta yaşamın meşruluğunun sorgulandığı bir durumu ortaya çıkartmaktadır. Bu yüzden anlayışlar düzeyinde yerli nüfusun gelen nüfusu damgalamasına son verilmelidir. Hak iddia etme ise, benzer sosyal konumda olanakların desteğini gerektirir. Gelen nüfus sosyal konumunda olanaklarını arttırmak için çaba göstermelidir.

Olumlu yaklaşım matrisi yerli nüfus ile gelen nüfus arasındaki ilişkilerin dışlama, karşıtlık veya baskınlık yerine sadece yatay ve dikey hareketlilik (mobilité) ve empati olarak algılanması olasılığını yaratacaktır. Eşit yaşam tedbirleri ve gelenlerin yaşam koşullarının iyileştirilmesi sempati ve antipatiyle değil empati ve mobilitéyle olanaklıdır.

Bütünleşme, parçaların (yerli ve gelen) birbirlerine **özdeş** hale gelmeleri demek değildir. Parçaların **bir bütün** oluşturacak şekilde etkileşimde bulunmaları demektir. Toplumumuzda bütünleşmemiş bir sosyo-kültürel bir yapı sözkonusudur. Bugün politik olarak bütünleşmiş bir sosyal yapıdan söz edilebilir ama sosyolojik olarak bunu ileri sürmek mümkün değildir^{vii}.

Ötekine karşı sorumluluğa dayalı bir siyasal, sosyal, ekonomik ve kültür anlayışa bugün çok ihtiyacımız vardır. Bunun da başarılabilmesi geride

bıraktığımız çağın mimari simgesi olan **duvarları**, geleceğin mimari simgesi olan **köprülere** çevirebilmekte gizlidir.

ŞEHİRLİ OLMAK YA DA KÖYLÜ KALMAK: KENTTEKİ KIR GÖÇMENİNİN KENDİNİ TANIMLAMASI OLAYI

Yrd.Doç.Dr. Tahire ERMAN*

Giriş

Kapitalist sistemin çevre ülkelerinde özellikle 1950'lerden itibaren kırsal kesimden büyük kentlere doğru oluşan iç göç, uzun zamandan beri sosyal ve siyaset bilimcilerin dikkatini çekmektedir. Köyden kente göçmüç kişilerin yeni çevrelerine uyum sağlayıp sağlayamadıkları ve bu süreçte hangi faktörlerin rol oynadığı en çok sorulan sorulardan birisi olmuştur. Bu soruya farklı bakış açıları farklı cevaplar vermişlerdir. Bu cevaplardaki farklılıklara rağmen, göçmenin 'yerleşik kentli' (ya da kentli seçkin) gibi, onlardan biri olamadığı, ya da olmadığı herkesçe kabul edilen bir gerçektir. Sayıları hem zincirleme göç yoluyla hem de doğumla gittikçe artan kentteki kır kökenli göçmen, varolan kent kültürü içinde erimeyerek ("assimilation"), modernleşmeçi kuramcılarının beklentilerini boşa çıkartmış, buna bağlı olarak "kentlin köylüleşmesi" söylemi gündeme gelmiştir. Böyle bir söylemin siyasal içeriği, kimin çıkarlarını temsil ettiği sorgulanması gereken önemli bir noktadır. Bu makale, olaya kentli göçmenin bakış açısından yaklaşmakta, ve köylü olarak görülen, kentleri köylüleştirdikleri söylenen bu kişilerin kendilerini ne olarak tanımladıkları (köylü ya da kentli) ve bunu hangi nedenlere bağlayarak açıkladıkları sorularına yanıt getirmektedir.

Bu sorulara yanıt getirilirken, göç olayının kadın ve erkeği farklı etkilediği (Chant, 1992) gözönünde bulundurularak, toplumsal cinsiyet (gender) bir çözümlenme aracı olarak ele alınmış, göçmenin kendisini köylü ya da kentli olarak tanımlaması olayı toplumsal cinsiyet açısından irdelenerek, kadın göçmenler bu konuda erkek göçmenlerden farklı mı düşünüyor ve yaşıyorlar, ve farklıysalar, bu farklılık nelerden kaynaklanıyor sorularına da yanıt bulunması amaçlanmıştır.

Buna ek olarak, gecekonduların köy kültürünü yaratmakta uygun bir fiziki ve sosyal ortam oluşturduklarını ortaya koyan çalışmalar (Erman, 1996; Ayata, 1989; Mangin, 1970) gözönüne alınarak, göçmenin kentli/ köylü kimlik olayında yaşanan konut çevresinin rolünün ne olabileceği sorusu da sorulmuş, ve apartman semtlerinde yaşamak, gecekondu semtlerine oranla göçmeni daha fazla kentle bütünleşmiş, kentli olmuş hissi yaratıyor mu sorusuna yanıt aranmıştır.

Bu araştırmanın başlangıçtaki amacı, kentli/köylü kimliğinin belirlenmesinde etnik ya da mezhep kökeninin ve aidiyetinin rolünü anlamak olmamasına rağmen, araştırma süresince Alevi cemaatinin Alevi göçmenin kentteki ve köyle olan ilişkileri üzerindeki belirleyici rolünün ortaya çıkması, Aleviliği bir çözümlenme aracı olarak araştırmaya katmıştır.

Bu makale köyden kente göçedenlerin yaşamını anlamaya yönelik etnografik bir araştırmaya dayanmaktadır. Araştırmacı Ankara'nın gecekondu semtlerinden biri olan Çukurca'da bir gecekondu kiralarak, orada oturduğu beş ay süresince gözlem ve katılım yoluyla veri toplamıştır. Ayrıca gecekondu

* Bilkent Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

semtinden apartman semtine dönüşme sürecini yaşayan Bağcılar semti sık sık ziyaret edilerek, apartmanda yaşayan köy kökenli kişilerin de yaşamı gözlemlenmiştir. Bu makalenin dayandığı veriler 144 kişiye sorulan köylü/kentli kimlik ve köyle/kentle ilişki hakkındaki sorular ve gözlem aracılığıyla elde edilmiştir.

Kentte Köylü Kalmak

Araştırmaya katılan çoğu göçmen kendini köylü ya da köy kökenli (%49.5) olarak görmektedir. Bu kişiler arasında ikinci kuşak göçmen gençler ile ekonomik durumu iyi olan ve apartmanda yaşayanlar bulunmaktadır. Kendilerini köylü hissetmelerinin en önemli nedenlerinden birisi olarak, özellikle kadınlar tarafından, günlük yaşamlarını birlikte geçirdikleri kişilerin çoğunun kendileri gibi köyden göçetmiş olmaları gösterilmektedir. Köyle süren ilişkiler de, bu, köylü çevresine sıkışmışlık hissini arttırmaktadır. Özellikle kadınlar, buna ikinci kuşak liseli genç kızlar da dahil olmak üzere, köye gittiklerinde giyim ve davranışlarında birtakım değişiklikler yapmak zorunda hissetmekte, bundan da pek hoşlanmamaktadırlar. Göçmeni ziyarete gelen köylüler de, yine özellikle kadınlar üzerinde bir kontrol ve baskı aracı olarak işlev görmektedir, göçmenin kente aidiyet hissini örselemektedir.

Öte yandan, özellikle ilk kuşak Aleviler için, köye bağlılık, köylülere sadakat, köyde yaşanan zorlukları kente gelip de unutmamak bir ahlak olayı, bir insanlık anlayışıdır. Bu kişiler kendilerini köylü olarak gördüklerini ve asla aslını inkar etmeyeceklerini güçlü bir şekilde ifade etmektedirler.

Kendilerini köylü görmelerinin diğer bir nedeni olarak "şehirliler"in kentteki göçmene karşı küçümseyici ve dışlayıcı tutum ve davranışları gösterilmektedir. Özellikle ikinci kuşak göçmen gençler bundan sıkça yakınmaktadır. Orta sınıf semtlerdeki liselere devam edenler bu rahatsızlığı daha derinden hissetmektedirler. Kendilerini köylü diye görüp, dışlayan insanlar olduğu sürece kendilerini kentli olarak göremeyeceklerini söylemektedirler. Yerleşik kentlinin olumsuz tutum ve davranışlarına ek olarak, yine özellikle ikinci kuşak göçmenler, içinde buldukları dezavantajlı ekonomik şartları, köylü kalmışlıklarına önemli bir neden olarak belirtmektedirler, ve bunu özet olarak şöyle dile getirmektedirler: Göçmen, kentli gibi dışarda yemek yiyip, yazın tatile deniz kenarına gidemedikçe, bir robot gibi evden işe, işten eve gidip geldikçe, kentli Togo'dan ayakkabı alırken, kendisi aynı ucuz ayakkabıyı yıllarca giydikçe, gecekonduda oturup, kentlinin hemen çöpe atacağı eşyalar arasında yaşadıkça kendini köylü hissetmeyi sürdürecektir.

Öte yandan, ilk kuşak göçmenler arasında yaygın olan görüş, kendilerinin yerleşik kentlilere göre kültürel olarak eksik ya da dezavantajlı olduklarıdır. Onlar kentli gibi düzgün ve kibar konuşmamaktadır, dillerini düzeltmemişlerdir, kentliler kadar görgülü ve bilgili değildir.

Buraya kadar bahsedilen görüşlerde kentte köylü kalmak, köylü olmak olumsuzluk içermektedir. Köylü kalmak, bir eksiklik (kültürel ya da ekonomik), bir olması gerekeni olamamak durumudur. Bunun bir istisnası, daha önce görüldüğü gibi, kendini köylü olarak görmeyi, geçmişine, ait hissettiği cemaatine bir bağlılık ifadesi olarak tanımlayan çoğu Alevi göçmenlerdir. Bu gruba ek olarak, yine özellikle Aleviler arasındaki sol görüşlü gençler içinde köy toplumunu ve toprağa

bağlı yaşam biçimini olumlu olarak görenler vardır. Bu kişiler, kentin yabancılaştırıcı, bireyci yaşantısına karşı köyde dayanışma ve yardımlaşmanın, sıcak ilişkilerin varlığından söz etmektedirler.

Köyden Gelip Kentli Olmak

Araştırmadaki büyük bir çoğunluğun kendini köylü olarak tanımlamasına karşın, daha çok genç ikinci kuşak göçmenlerden oluşan bir grup (%20.2) kendini kentli olarak görmektedir. Buna neden olarak kent yaşantısını sevdiğini, kente alıştıklarını göstermektedirler. Bu grup içinde en ilginç, aralarında köyden yeni göçetmiş olanların da bulunduğu, çoğu gecekonduda yaşayan genç kadınlardır. Bu kadınlar, kentli olmak için kişinin nerede doğduğunun değil, kentli olabilmek için sahip olduğu arzu, gösterdiği çaba ve azmin belirleyici olduğunu vurgulamaktadırlar. Köyden hoşlanmamakta, ve mümkün olduğu kadar köyden ve köylülerden uzak durmaya çalışmaktadırlar. Bunun imkansız olduğu ve günlük yaşam çevresinin köyden göçetmiş kişilerle dolu olduğu gecekondu semtlerinde yaşamak zorunda kaldıklarında ise duygusal ve sosyal olarak kendilerini geri çekmektedirler. Gecekondular ve gecekonduların köylü sakinlerini sevmemekte, onları "kaba" "cahil" ve "görgüsüz" olarak tanımlamaktadırlar. Bu köy kökenli komşularıyla sık sık tartışmakta, ya da kendilerini evlerinin içine hapsederek, komşularıyla ilişkilerini kesmektedirler.

İki Arada Bir Derede: Ne Kentli Ne Köylü, Ya da Hem Kentli Hem Köylü Olmak

Araştırmaya katılanlar arasında bir grup (%20.2) kendini ne tam köylü, ne de tam kentli olarak görmektedir. Ekonomik durumu iyi olan, orta sınıf apartman semtlerinde yaşayan ilk kuşak göçmenler, ve özellikle kadınlar, sosyal çevrelerinin köy kökenli kişilerle ve köylülerle sınırlı olmasının rahatsızlığını yaşamakta, "ne tam köylü, ne de tam şehirli olabildik" diyerek bocaladıklarını belirtmektedirler. Kente göç ettikten sonra bazı değişiklikler geçirdiklerini, ama çevrelerinin ağırlıklı olarak köylülerden oluşmasından dolayı, tam kentli olmadıklarını söylemektedirler. Kente orta yaşta göç etmiş bazı kişiler, bunu bir dezavantaj olarak belirtmekte, yaşamlarının önemli bir kısmını köyde geçirdikten sonra kente geldikleri için kendilerinde bazı değişiklikleri gerçekleştiremediklerinden, örneğin "dillerini bir türlü düzeltemediklerinden," ya da, kadınların durumunda, başlarını açamadıklarından üzüntü duymaktadırlar. Öte yandan göçmen ailelerin kentte doğup büyüyen çocukları arasında köy işlerine alışık olmadıkları, dolayısıyla köylü sayılmıyacakları, öte yandan, çevrelerinin köylü olduğu, köylü kültürü içinde büyüdükleri, dolayısıyla tam kentli de sayılmıyacakları düşününcesinde olanlar mevcuttur.

Kentteki göçmenler arasında kimileri ne kentli ne de köylü olabildiğinden şikayet ederken, kimileri de olaya daha olumlu yaklaşarak, içinde buldukları çevreye uyum sağladıklarını, dolayısıyla köydeyken köylü, kentteyken kentli olduklarını, ya da hem köyün hem de kentin özelliklerini birarada taşıdıkları ve bir uçları köyde bir uçları kentte olduğu için "azman" (melez) sayılacaklarını, dolayısıyla hem köylü hem kentli olduklarını ifade etmektedirler.

Araştırmada küçük bir grup (%4.3) kendini köylü/ kentli kategorileriyle düşünmediklerini, sonuçta herkesin insan olduğunu söylemiş, diğer bir küçük grup ise (%5.8), kendilerini köylü/ kentli bağlamında tanımlarken, fikirlerinde değişiklik göstermişlerdir.

Sonuç

Yukarıda görüldüğü gibi araştırmaya katılanların büyük bir çoğunluğu ya kendini köylü olarak görmektedir, ya da tam kentli olamadığını belirtmektedir. Kimisi ne kentli ne de köylü olabildiğinden şikayet ederken, kimisi de olaya daha olumlu yaklaşarak, köydeyken köylü, kentteyken kentli olduklarını söylemektedir. Sadece katılımcıların beşte biri kendini kentli olarak gördüğünü ifade etmektedir.

Kentteki göçmenin kendini köylü görmesindeki nedenler katılımcıların cevaplarında şu şekilde ortaya çıkmıştır: göçmenin çevresinin ağırlıklı olarak köylü ya da köy kökenlilerin oluşturması, göçmenin kısıtlı ekonomik şartları, göçmenin "eksik" kültür ve bilgi birikimi, yerleşik kentlinin kentteki göçmene karşı dışlayıcı ve küçümseyici tutum ve davranışları, köy cemaatine ve köydeki zorlu geçmişe duyulan sadakat ve vicdan borcu.

Öte yandan, kentteki göçmenin kendini kentli görmesindeki nedenler daha çok göçmenin kent yaşamına duyduğu arzu, kentli olmak için gösterdiği azim ve çaba gibi psikolojik ve bireysel ağırlıklı nedenlerdir. Gençlerden oluşan bu grubun zaman içinde beklentilerinin gerçekleşmemesi durumunda ortaya çıkacak hayal kırıklığının ne gibi tepkiler (sosyal ve duygusal düzeyde) yaratabileceği önemli bir konudur.

Makalede göçmenin kendini köylü ya da kentli görmesinde belirleyici olabilecek faktörlerden toplumsal cinsiyet (gender), konut çevresi (gecekondu/ apartman), ve mezhep (Alevi/ Sünni) açısından olaya bakılmıştır. Kadınların yeni yaşamlarına uyum sürecinde erkeklere oranla daha fazla toplumsal denetim altında olduklarından kendilerini kentli hissetmelerinin daha zor olduğu, kendini kentli olarak tanımlayan birkaç genç kadının ise bunu, köy ve köyü temsil eden şeylerden, buna köylü akraba ve komşuları da dahil olmak üzere, uzaklaşarak ve onları redederek elde ettiği araştırmada görülmüştür. Öte yandan, kendini kentli olarak gören erkekler köy kökenli akraba ve komşularıyla belli düzeydeki bir ilişkiyi sürdürebilmektedirler.

Alevilik kentteki köylü topluluğuna ve köylü geçmişlerine bağlılık ve yakınlık olarak kentteki göçmenler arasında kendini göstermektedir. Alevi cemaati, köy geçmişlerini kimliklerinin bir parçası olarak tanımlamaktadır. Araştırmadaki Aleviler kendi aralarında kurdukları dayanışmayı, köye ve köyden kente göçetme ortak deneyimine dayandırmaktadır. Bunun sonucunda, apartmanda yaşayan genç ikinci kuşak göçmenler de dahil olmak üzere, birçok Alevi kendini köylü ya da köy kökenli olarak tanımlamaktadır.

Apartmentta yaşamak, birçok köy kökenli göçmen aile için, kente dahil olmak, toplumsal konumlarını yükseltmek anlamına gelmektedir. Buna karşın, apartmanda yaşıyor olmak otomatik olarak kendini kentli olarak görmeyi sağlamamaktadır. Öte yandan, gecekondu semtinde yaşıyor olmak, kendini kentli hissetmeyi zorlaştırmaktadır. Ama yine buna karşın, göçmen, kentli olduğunu vurgulayan genç gecekondu kadınların durumunda görüldüğü gibi, duygusal ve

sosyal olarak kendini gecekondü çevresinden uzaklaştırarak bunu başarabilmektedir.

Son olarak şunu belirtmekte yarar vardır. Araştırmada çoğu göçmenin kendini köylü olarak tanımlamasına karşın, araştırmacı, özellikle apartmanda yaşayan Alevi kesimin kentle yüksek düzeyde bütünleştiğini, gerek kenti ve olanaklarını kullanma, gerekse bilgi düzeyinde kente uyum sağladıklarını gözlemlemiştir.

Kaynakça

Ayata, S. (1989) "Toplumsal çevre olarak gecekondü ve apartman" **Toplum ve Bilim**, 46/47, 101-127.

Chant, S. ed. (1992) **Gender and Migration in Developing Countries**, Belhaven Press, London.

Erman, T. (Kasım 1996) "Women and the housing environment: The experiences of Turkish migrant women in squatter (gecekondü) and apartment housing, **Environment and Behavior**, 28 (6), 764-798.

Gökçe, B. der. (1993) **Gecekondularda Ailelerarası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü**, T.C. Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yayınları, Ankara.

Heper, M. (1983) **Türkiye'de Kent-Göçmeni ve Bürokratik Örgütler**, Üçdal Neşriyat, İstanbul.

Kağıtçıbaşı, Ç. (1982) "Introduction" Kağıtçıbaşı, Ç. (ed.), **Sex Roles, Family and Community in Turkey** içinde, Indiana University Turkish Studies 3, Bloomington, 1-32.

Keleş, R. (1972) **Türkiye'de Şehirleşme, Konut ve Gecekondü**, Gerçek Yayınevi, İstanbul.

Mangin, W. ed. (1970) **Peasants in Cities: Readings in the Anthropology of Urbanization**, Houghton Mifflin, Boston.

"KENTLİLEŞME", GELENEKSEL-MODERN GERİLİMİNDE KİMLİKLER

Ernur GENÇ*

Akademik çevreler genellikle, Türkiye'deki kentleşme sürecini ve bu süreçte ortaya çıkan yapıları, dışsal ve pozitivistik bir bağlamda ele almışlardır. Gelişmesini henüz tamamlayamamış ülkelerin değişim sürecinin yönü ve niteliği de, bu çerçevede, Batı'daki dönüşümü temel alan doğrusal bir tarihsel çizgiye dayalı ideal bir model kriterine göre değerlendirilmiştir. Buna göre, kentleşme süreci, mekanda yerleşmenin özgül bir biçimi, yerel örgütlenme, toplumsal tabakalaşma, kurumsallaşma, uzmanlaşma, yeni bir yerleşme biçimlenmesi, sosyo-ekonomik ve kültürel değişime yol açan bir nüfus yoğunluğu gibi öğeleri birarada toplayan bir dönüşümün içerildiği bir isimlendirmedir. Bu anlamdaki kentleşme tanımı, Batı tarihsel sürecinde ortaya çıkmış bir gelişmenin ürünü olan modern kentleşmenin niteliklerini temel alan bir tanımdır.

Tarihsel sürecin bütünlüğü açısından daha genel ve evrensel olduğu düşünülen bir başka tanım açısından ise, kentsel yapılar, tarımsal olmayan üretimin yapıldığı, tarımsal ve tarım-dışı üretimin dağıtımının ve kontrolünün gerçekleştirildiği, çeşitli kentsel fonksiyonların içinde toplandığı, belirli teknolojik gelişme düzeylerine göre büyüklük, heterojenlik ve bütünleşme düzeylerine ulaşmış yerleşme birimleridir¹. Bu tanımlama da genellik ve evrensellik iddiasına karşın modern kent olgusunu bir veri olarak almaktadır. Fakat, bunun tartışılması konunun temasını ve sınırlarını aşmaktadır.

Ancak, bu tanımlama ve algılama biçimlerinin konuyla ilgisi şudur ki, sanayileşme sürecini tamamlamış ülkelerin gerçekliğinden hareketle oluşturulmuş tanımlar, kavramsal araçlar ve şablonlar (yararlı ve hatta vazgeçilmez olmakla birlikte), yaygın deyim olarak 'gelişmekte olan ülkelerin', yapısal durum, nitelik ve süreçleri bakımından yeterince açıklayıcı olamamakta, aynı zamanda da söz konusu ülkelerin gerçekliğini çarpıtarak bir etiketleme işlevi görmektedir. Söz konusu bu durum, hem pozitivist ve tarihselci yaklaşımın katı kuramsal açıklama mantığına bağlı, hem de gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıkan özgül süreçlerle ilgilidir. Bu çalışmada özgüllüğün "kentlilik" ve "kentlileşme" olarak kavramlaştırılan 'kimlik boyutu' üzerinde durulmaktadır.

Hakim paradigmanın, bir diğer deyişle pozitivist-tarihselci yaklaşımın normatif bir modele ve evrenselliği öngörülen bir şemanın içerisine yerleştirilemediği için bir sapma olarak gördüğü, "kentlerin köylüleşmesi", "tampom kurumlaşma", "marjinal sektör", "düalite", "geçiş süreci", "arabesk olgu" vb. isimlendirmeler gelişmeci bir perspektifle çelişen paradoksalılıkları ya da geçici ve eğreti olan, ideal tipten ve normatif şemadan sapan durumları

* Niğde Üniversitesi, İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi Bölümü Uzman

¹ Bkz. KIRAY, Mübeccel (1972), "Örgütlemeyen Kent".

belirtmektedir. Bu isimlendirmeler aynı zamanda hakim modernleşmeci görüşün indirgemeci karakterdeki "düalistik" yaklaşımını sergilemektedir.

Söz konusu paradoksal görülen durumun kökeninde de, bir bakış açısı olarak, *özelliklere ve dönüşümün özgül biçimlerine* yer vermeyiş; aktörlerin pasif tarihsel-toplumsal ajanlar olarak görülmesi ve bir insan varoluşu gerçekliği olarak kendileriyle birlikte toplumsal dünyayı (çevrelerini) ve yaşam alanlarını dönüştürme gücünün, toplumsal yaşam alanlarına ilişkin bağlamlar ve özellikler yaratmadaki potansiyellerinin göz ardı edilmiş olması yatmaktadır. Ayrıca en az bunlar kadar önemli olan diğer faktör, öngörülen *yapı öğelerinin* karşısında *karşı-yapı öğeleri* (kırsal, geleneksel, eski, arkaik) bütün güçleri ve savunmacı elemanlarıyla konumlanmakta ve direnmekte olmasıdır.

Klasik Modernleşme Kuramı ve Eleştirisi Klasik modernleşme kuramı açısından, geleneksel toplumdan modern topluma evrilen çizgisel bir gelişme şeması söz konusudur. Spencer, Durkheim ve Töniés gibi klasik sosyologlar, bir toplum tipinden diğerine geçişi betimlemek ve açıklamak üzere *dikatomik şemalar* geliştirmişlerdir. Yine klasik sosyal bilim geleneğine bağlı olarak, sosyal ve ekonomik eşitsizlikler sorunu düalistik bir model ve kavramsallaştırma ile ele alınmış ve betimlenmiştir. **'Düalizm'** kavramı ise, kentin toplumsal, ekonomik, politik ve kültürel yaşamının iki farklı dünyaya bölünmüş bir yapı içerdiğini varsaymaktadır. Bir tarafta *'Batılı', 'modern' veya 'gelişmiş'* dünya, öte tarafta *'batılı-olmayan', 'geleneksel', 'pre-modern'* ya da *'azgelişmiş'* dünya ikili bir yapıyı oluşturan parçalar olarak gerçekliklerini sürdürmektedirler². Bu bağlam içerisinde, ekonomik ve siyasal alanlarda olduğu gibi, kültürel alandaki modernleşme de *'geleneksel'den 'modern'e* geçişin belirlediği **"ikilik" (duality)** ve **"marjinallik"** kavramlarıyla tanımlanmaktadır.

Yeni modernleşmeci yazarlara göre ise, **"düalizm"**, azgelişmişlik sürecinin bir sonucudur. Azgelişmişlik ise tarihsel olarak kapitalizmin gelişimiyle ortaya çıkmış *"bağımlılık"* ilişkilerinin sonucu olup ulusal bağlamda ortaya çıkan eşitsizlikle ilgilidir³. Yine modern yazarlar öncekilerin aksine *'modern'* ve *'geleneksel'* sektörü birbirinden yalıtılmış iki ayrı birim olarak ele almamakta, tam tersine bu iki dünya arasındaki çeşitli düzeylerde ortaya çıkan ilişkileri daha güçlü olarak vurgulamaktadırlar⁴.

Buraya kadar olana bağlı bir çerçevede düşünüldüğünde, *geleneksellik ve modernlik* arasında kalan, kökeni kırsalda olan ama kentsel alanda yaşamak durumunda kalan nüfus, geleneksel değerlerine sıkı sıkıya sarılarak bütünleşemedikleri ya da bütünleşmekte önemli zorluklar yaşadıkları kentsel yaşama uyum sağlamaya çalışmaktadır⁵. Böyle bir durumda, modern ve kentsel ilişkilere *uyumu (adaptasyon)* yaratmanın araçları olarak, geçişi olanaklı

2 BECK, Jan Mansvelt (1990), "Çevre ve Üçüncü Dünya", s. 126.

3 Bkz. TEKELİ, İlhan (1977), "Bağımlı Kentleşme", Mimarlar Odası Yayınları, Ankara.

4 BECK, J.M., a.g.e., s.126.

5 Bkz. ŞENYAPILI, Tansı (1978), "Bütünleşememiş Kentli Nüfus Sorunu".

kılacak ve kentle bütünleşmeyi kolaylaştıracak mekanizmaları içeren "**tampon kurumlar**" ortaya çıkmaktadır. Gecekonduğun kentsel mekan ve ilişkiler içerisinde bir olgu olarak ortaya çıkışı ve önemliliği olan bir görünürlük kazanması da buna bir örnek oluşturmaktadır⁶.

"*Marjinallik*" ya da "*marjinal sektör*" kavramı da düalistik yaklaşım çerçevesi içerisinde paradoksal, geçici ya da ideal tipik olana uymayan durumları belirtmek üzere kullanılmaktadır. Bu kavramla özellikle gecekonduların ve genel olarak toplumun kentsel alandaki önemli bir kesiminin yaşam biçimi ve ilişkiler sisteminin genel toplumsal, ekonomik kurumlar ve değer sistemleriyle bütünleşememiş kişi ve grupları kapsadığı ileri sürülmektedir. Bu yaklaşımla sorun ekonomik ve toplumsal boyutlarıyla ele alınmakta, marjinal etkinlikler ve marjinal yaşam biçimi çerçevesinde tanımlanmaya çalışılmaktadır. Gecekondu olgusu da marjinallik olarak ve dıştan alınan teknoloji ile bir ülkenin modern teknoloji kullanan kesimi tarafından emilemeyen işgücünün kentsel alanda oluşturduğu bir yerleşme ve yaşam biçimi olarak tanımlanmaktadır⁷.

"**Merkez-çevre**" yaklaşımı ve bu çerçevede ele alınan "**bağımlı kentleşme**" kavramı da az gelişmiş olarak tanımlanan "**çevre toplumları**"nın ve çevreye ait ilişki biçimlerinin tüm yapılarının "**metropol toplumlar**" tarafından belirlendiği gerçeğinden yola çıkmakta ve gecekondu olgusunu, çağdaş kapitalist kesimle geleneksel feodal kesimin kentleşme sürecine yansımaları olarak değerlendirmektedir⁸. "*Merkez*"(*center*) ve "*çevre*"(*periferi*; *cep*) kavramları farklı gelişmişlik düzeyindeki toplumların birbirlerine karşı konumlarını belirtmenin yanı sıra, belli bir toplum yapısı ve bu sürece bağlı kentsel mekanın içindeki yapılanma ve ilişkileri de içerecek biçimde kullanılmaktadır.

"Karma", "Bileşik" Ya Da "Eklemlenmiş" Yapılar

Geçiş toplumlarında *eski* ile *yeni* arasındaki ilişki, "**karma**" biçimlerin hakimiyeti ile sonuçlanabileceği gibi; birer ideoloji ya da yaşam biçimi olarak *geleneksellik* ve *modernlik* birbirlerini dışlamayabilmektedir. **Singer**, her türlü yeniliğin ve yeni ilişki tarzının, geleneksel kodlar içinde yedirilerek, bu arada geleneksel olanın da değiştirilerek meşrulaştırılabildiğini ve anlamlı kılınabildiğini belirtmektedir. Bu anlamda "*modernleşme*", ne modern kültürü kabul etmek için geleneksel kültürü reddetmek, ne de tam tersidir. Geleneksel toplumların problemi içeriden ve dışarıdan kaynaklanan, yenilik ve değişime uyum problemidir⁹.

6 GÖKÇE, Birsen (1993), "Gecekondularda Ailelerarası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü" adlı çalışma içinde "Kuramsal Çerçeve" bölümü, s.15.

7 a.g.e., s. 15..

8 Bkz. TEKELİ, İlhan, a.g.e.

9 Bkz. SINGER, M., "Beyond Tradition and Modernity in Madras", Comparative Studies in Society and History, vol: 13, no: 2, April 1971

Gusfield de eski geleneklerin yeni değişmeler tarafından yerinden edilmesinin zorunlu olmadığını; eski ile yeninin yanyana varolabileceğini; ve bu ikisi arasındaki ilişkilerin çoğu kez "karma" biçimlerde de sonuçlanabileceğini belirtmektedir. Buna göre, geleneksel ve modern biçimler daima "çatışma"ı ve birbirlerini karşılıklı olarak dışlayan sistemler değildirler; modernist biçimlerin "kabulü" ve özümsemesi söz konusu olabileceği gibi, "yadsınması" ya da geleneksel olanla "birleşmesini" de içerilebilir. Yani, geleneksellik ve modernlik açısından bakıldığında, hakim ilişki biçimleri "karma" veya "bileşik" nitelikte olabileceği gibi, birbirinin içine geçen ve karşılıklı birbirini destekleyici nitelikte ilişkiler de olabilir. Modernlik arayışı birçok durumda gelenekselliğin yeniden canlanmasına dayanabilmekte ve ondan güç almaktadır¹⁰.

Laclau ise, birbirini bütünleyen, ancak, çelişkili iki tarzın "eklemlenmesi" (*articulation*) üzerinde durmakta, geleneksel-modern, kırsal-kentsel, pre-kapitalist-kapitalist vb. adlandırılmaları dile getirilen zıtlıkların birbirleriyle eklemlenerek süreklilik kazandıklarını belirtmektedir. Feodal unsurlar kapitalist unsurlarla birlikte daha geniş bir sistemin içsel ve yapılaşmış bir bölümünü oluşturmaktadır. Ona göre, kapitalizm, kapitalizm-öncesi tarzları ortadan kaldırmak bir yana, onlarla birlikte yaşamakta, bununla da yetinmeyip, onları desteklemekte ve hatta onları yaratmaktadır¹¹.

Geleneksellik, Modernlik ve "Yerinden Oynatma"

Modernlik, kendinden boşalmayı, yapılaşmış ve statik olanın dışına çıkmayı, bir tür içeriksiz kalmayı, uzamda ve bilinç düzeyinde yerellik ve yerel bağlamın sınırlarıyla bağları koparıp yerindenden yurdundan çıkmayı beraberinde getirmektedir. **Giddens** da, modernliğin sonucunda ortaya çıkan yaşam tarzlarının bizi bütün geleneksel toplumsal düzen türlerinden eşi görülmedik bir biçimde söküp çıkardığını ve farklılaştırdığını belirtmektedir. Ona göre, modernliğin getirdiği dönüşümler hem yaygınlıkları hem de yoğunlukları açısından önceki dönemlere özgü değişim biçimlerinin çoğundan daha köktenci ve etkilidirler¹².

Giddens, modernliğin zamanı ve mekanı birbirinden kopararak ve bu ikisinin içeriklerini boşaltarak yeni bir biçim yarattığını ileri sürmektedir. Ona göre, zamanın geleneksel bağlamından kopartılması (boşaltılması), 'uzam'ın boşaltılmasını da doğurmuştur. Yerinden çıkartılma, toplumsal ilişkilerin yerel etkileşim bağlamlarından kaldırılmasını ve sonsuz uzunluktaki zaman/uzam boyunca yeniden yapılandırılmasını ifade etmektedir¹³. Yani Giddens'in kavramsallaştırması açısından düşünüldüğünde, modernleşme ve kentleşme

¹⁰Bkz. GUSFIELD, J.R. (1967), "Tradition and Modernity", American Journal of Sociology, cilt: 72, s.351-362.

¹¹Eklemlenme kavramı için bkz. Derleyenler: ERSOY, Melih, KESKINOK, H.Ç. (1984), "Üretim Tarzlarının Eklemlenmesi Üzerine" Birey ve Toplum Yayıncılık, Ankara.

¹²GIDDENS, Anthony (1992), "Modernliğin Sonuçları", s.12.

¹³Bkz. GIDDENS, A., a.g.e.

süreciyle birlikte yerellik ve gelenekselliğin yerinden yurdundan çıkarılarak, yeni bir düzenleme biçimlenişleriyle birlikte yeniden yerine yurduna sokulduğu bir sürecin yaşanılmakta olduğunu söyleyebiliriz. Modernliğin radikalleştiği ve derinlemesine yaygınlık kazandığı bir dönem olan post-modernliğe ait globalleşme sürecinde ise bütün bunlar daha hissedilir ve görünür bir hale gelmektedir.

Deleuze ise, "*yersizyurtsuzlaşma*" kavramını getirmekte ve bu kavramla modernliğin ortaya çıkışıyla birlikte geleneksel eski kodlamaların dağılmasını ve yansızlaşmasını işaret etmektedir. "*Yersizyurtsuzlaşma*", eski geleneksel kodlara karşı koddan çıkarma eylemini içermekte ve hemen ardından yeniden bir kodlamayı, yani yeniden yerine yurduna sokmayı işaret etmektedir¹⁴. Modernliğin ve modern kentleşmenin ortaya çıkışı ve gelişimi sürecinde kırsal ve geleneksel olan kimlikler ve değerler yerlerinden oynatılarak, bağlamlarından kopartılarak sarsılmış; bunun yerine yeni bağlamlar yaratılarak "yeniden yerine yurduna sokma" biçimleri oluşmuştur. İşte karşımıza çıkan yeni görünüm bu gerçek derin yapının bir yansımasından ibarettir.

Kentsel yaşam biçimi açısından ele alındığında, geleneksel değerlerin, alışkanlıkların ve ilişki biçimlerinin içinin boşaltıldığı ve yerinden yurdundan çıkarılıp oynatıldığı, bunun yerine yeni biçimlerin ikame edilmeye çalışıldığı ve yeniden yerine yurduna sokmanın ortaya çıktığı bir süreç söz konusudur. Bu süreçte yeni uyum ve güvenlik mekanizmalarının devreye girmesiyle, yeni özgül formların ortaya çıkması kaçınılmazdır.

Modernleşme, Kentleşme ve Kimlik

Kimlik, genel olarak kişinin kim olduğu sorusuna, kişinin kendisinin ve etkileşimde bulunduğu başkalarının o kişiye ilişkin olarak vermiş olduğu yanıtın oluşmaktadır. Kimlik kavramı, toplumsal bireyin kendisini algılayışı, tanımlayışı ve buna bağlı olarak yaşamındaki eylem pratiğiyle (eylemlik; yaşama biçimi), ve yine başkalarının o bireye ilişkin algısıyla doğrudan ilgilidir.

Kimliğin algılanışının ve pratik edilişinin arkasında da, bireyin *zihniyet* varlığını biçimlendiren bir *dünya görüşü* (*world view*) bulunmaktadır. Yine kimliğin algılanış ve biçimleniş de ekonomik ve mekansal belirleyicilerin yanı sıra *sembolik inşalarca*, yaşam biçimlerine ait *kültürel anlam, değer ve kurullarca* ve tayin edici kodlarca belirlenmektedir.

Kimliğin kentleşme bağlamında, aktörlerce algılanış ve pratik edilişi, *geleneksel* ve *modern saf* (*ideal*) tiplerle tam çakışmayabileceği gibi, tamamen *karma, melez, karşıt* oluşmuş ve hatta bilinçler ve yaşam biçimleri açısından tamamen şizofrenik nitelikte bölmelenmiş, kopuk unsurlardan inşa olunmuş olabilir.

Kültürel alan, bir yaşama biçimi olarak ele alındığında, kimliklerin somutlaşma ve yansıma alanıdır. Kimlik, somut yaşamdan, gündelik yaşam ve

¹⁴Bkz. DELEUZE, G., PARNET, Claire (1990), "Diyaloglar" çev: Ali Akay; DELEUZE, G., GUATTARI, F. (1990), "Kapitalizm ve Şizofreni 1, Göçebelimi İncelemesi: Savaş Makinası" çev: Ali Akay.

pratiklerden kopuk bir kavram değil, aksine hem yansıma olarak hem de kaynak olarak doğrudan bu alanlara doğrudan bağlı bir kavramdır. Kentlilik, kentte varoluşun manifestasyonu ve somutlanması olarak, kimlikle ve kültürel alanla doğrudan ilintili bir fenomendir.

Tarihselliği zayıf toplumlar, modernliğinin, modernleşme ve sanayileşme sürecinin zorunlu ya da olağan bir yapı taşı olan kentleşmenin tanımına kendi pratiklerinin damgasını vuramamakta, yani "*değişimi*" ve "*yenilenmeyi*" içsel ve yapısal bir süreç olarak üretememektedirler¹⁵. GÖLE'nin "*Zayıf tarihsellik*" kavramsallaştırması açısından, toplumsal ilişkilerin yapısında, doğasında, eyleminde modernliğin ve kentliğin üretilmesi üzerinde odaklanmak gerekmektedir. Yine zihinsel üretim biçimlerinde, bilinç düzeyinde zayıf tarihselliğin izdüşümlerini aramak gerekir¹⁶.

Kentleşmeye ilişkin sorunsal alanının kökeninde aslında, kentsel yaşama ilişkin toplumsal eylem pratiğinin toplumsal aktörlerce yaratılamayışı ve kültürel düzlemde biçimlenişini gerçekleştirememiş kimlikler yatmaktadır. Yani, "*kentleşme*" kavramı, kimliksel bir dönüşümü içermekte, değerlerdeki, davranış kalıplarındaki, toplumsal pratiklerdeki ve gündelik yaşam alanındaki özgül bir *bireyleşmeyi* ve belli özelliklerle dodanmış bir *birey tipini* işaret etmektedir.

Söz konusu süreç ve durumlar kültürel düzlemi ve toplumsal aktörü merkeze alarak öne çıkarmayı, özne-merkezli bakmayı, içsel ve anlayıcı bir tutumu gerektirmektedir. Böyle bakıldığında, kentsel ve modern kimliğin biçimlenemeyişinin, sadece kronolojik veya mekansal bir uyumsuzluk olmadığını, ontolojik ve epistemolojik bir kopmayı içeren toplumsal aktör merkezli bir durum olduğunu söyleyebiliriz.

Buradan bakıldığında gelenekseli ve moderni uzlaştırma yeteneğini gösteremeyen bir "*çatlama*"¹⁷; geçmişe sığınmada ya da geleceğe kaçışta sonlanan bir *şimdiliği yaratamama*¹⁸ ile görünürlük kazanan modernleşememişlik ve kentleşememişlik karşımızda durmaktadır. Ortaya çıkan bu ontolojik "*çatlama*", *şizofrenik kimlik ve bilinç yapıları*, adeta bize özgü olan ve başkasına devredemeyeceğimiz kaderimizdir¹⁹. *Arkaizmin* kemikleşmiş yapısı ile modernliğin şimdide varolan öğeleri şizofrenik bir biçimde bir arada, kaynaşmadan birliktelik oluşturmuşlardır. *Shayegan*'ın deyişiyle, çarpıklıklar gerçeklerle karşılaştıklarında diyalektik-dışı, tarihsellik-dışı bir ilişki oluşmaktadır. Bunlar, adeta kendi içlerine kapanmış, kendi kategorilerini yaratan ve kendi fantazmalarıyla yaşayan yapılarıdır²⁰.

¹⁵GÖLE, Nilüfer (1991), "Modern Mahrem", s.13.

¹⁶GÖLE, Nilüfer, a.g.e., s.13.

¹⁷Bkz. SHAYEGAN, Daryush (1991), "Yaralı Bilinç, Geleneksel Topumlarda Kültürel Şizofreni".

¹⁸GÖLE, N., a.g.e., s. 40.

¹⁹SHAYEGAN, D., a.g.e., s.12.

²⁰SHAYEGAN, a.g.e., s.113.

Bu çerçevede düşünüldüğünde, kentsel yaşam içerisinde, aktör, yaşamına kırsal-geleneksel bilgi ve değer kodlarını da ilave etmekte, hayalindeki köy mekanını ve cemaat ilişkilerini yeni yaşadığı kentsel ortamda yeniden inşa etmeye çalışmaktadır. Böylece onarılması güç bir kopma ortaya çıkmakta ve uyumlu, kentsel yaşamla bütünleşmiş bir kimlik oluşmamaktadır. Söz konusu durum, modernliğin ve kentliliğin içsel ve yapısal olarak üretilemeyiş ve inşa edilemeyiş olarak görülebilir.

Kültürel Gecekonduculuk

"*Kültürel Gecekonduculuk*", yaşanan kentsel mekan parçasının, konut tipinin ve kentselliğe ilişkin sanayi ve hizmet sektörlerindeki çalışma koşullarının kriter olarak görülmediği; bireylerin ve aile yapılarının, değer sistemleri, yaşam biçimleri ve ilişki formlarının baz alındığı bir çözümlemede, önemli, anlamayı mümkün kılan ve açıklamaya olanak veren bir kavramdır. Bu kavram hem "*kırsallık*" desenini, hem kentsel nitelikleri, ve hem de ne kırsal ne de kentsel olan, arabesk, saf olmayan, ayrı ve kendine özgü bir tip bağlamında somutlaşmış ilişkilere işaret etmektedir.

Ortaya çıkış ve varoluş kaynağı ve koşulları, gerilik koşullarında söz konusu bir sanayileşme dinamiğiyle ilişkilendirilmiş bir çerçevede, modernleşme ve kentleşme sürecinin bir ürünü ya da sonucu olarak görülen "kültürel gecekonduculuk", kural dışı bir kimliklenmenin ya da kimliklenememenin alanı olarak, kendine özgü bir değerler sistemi, bir semboller ağı, bir yaşama biçimiyle somutluk kazanmıştır.

Kültürel gecekonduculuk, geçerlilik ve gerçekliği bulunan ilişkiler ağı ya da sistemi olarak, mekansal bir tanımla sınırlandırılmış gecekondu olgusundan çok daha önemli yaygındır. Bu olgunun bir yaşam biçimine dönüşerek ve bir kimliklenme biçimi ya da kimliksel bir öge olarak yaygınlık kazanması, bugün mekansal gecekondu gerçekliğini çoktan aşmış ve gündelik yaşamın çok derinliklerine inmektedir. Kentsel yaşamın en modern görünümdeki alanlarına ve mekanlarına bile bu nitelik damgasını en hissedilir biçimde vurmuş ve vurmaktadır.

Kentlerdeki gecekondu mekanlarının ve bu çerçevede kurumsallaşmış *cemaatçi (comunitier)* ilişkiler ağının dokusu içinde, kırsala özgü yaşam unsurları, estetik algılayış biçimleri, ritüelistik nitelikler vs. kentsel olana eklenmiş ya da onunla yanyana (çoğu zaman bir sentez oluşturmadan ve hatta çoğu zaman bir çelişki ve çatışma yaratmadan) varlığını sürdürüp gitmektedir. Örneğin, sazlı düşün geleneği kentsel mekanlarda yeniden icat ve inşa edilerek, köylü kültürün ve kırsal dünya görüşünün, kırsal yaşama biçiminin moralite ve cemaatçi-dayanımcı-erkek egemen özelliklerini, kentlerde, ne köylülük ne de kentlilik olarak kavranabilecek bir "*kentli-köylülük*" olarak devam ettirme işlevini görmektedir.

Arabesk olgusu da kültürel gecekonduculuğa bağlı, eski ve yeninin bileşiminden ortaya çıkmış yeni bir güçtür. Yaşam koşullarının kültüre etkisiyle yeni bir biçim doğmuştur ve bu ne bir geçmişi ne de bir geleceği içermektedir.

Söz konusu olan aslında şimdiki zamandır²¹. Akay'ın deyişle, arabesk bir "ara-kültür"dür. Kırdan şehre akin eden ve şehirlerde lümpenleşen bir halk kesiminin kolektif gruptan/cemaatten ayrılıp bir çeşit "bireysellik" tarzına geçmesidir. Yani grubuna, aile ve klanına bağlı olarak yaşadığı köyünden kopan birey, yalnız başına kaldığı kentlerde "bireysellik" sürecine girmiştir ve arabesk de bireyin bu bunalımını ve bireyselleşme zorluklarının sıkıntılarını yansıtmaktadır²².

Arabesk kültür, kentleşme sürecindeki bireylerin hem kendi gerçeklik koşullarına bir başkaldırısını hem de uyumu ve bu uyumun mekanizmalarını yaratmayı somutlamakta ya da simgelemektedir²³. Bir diğer deyişle, arabesk olgusu, kentleşme sürecindeki bireylerin içerisinde buldukları gerilimi, kimlik ve yaşam biçimlerindeki çelişkileri, içerisinde yaşanan gerçeklik koşullarıyla başedebilecek kimlikler inşa etme ve aynı zamanda bütünüleşme ve uyum arayışlarını yansıtmaktadır. Göle de, 1970'li yılların sonunda ortaya çıkan ve 1980'li yılların simgesi haline gelen arabeskin özgürleştirici olduğunu..., kenar sınıfların dolmuş kültüründen merkeze (televizyon) taşınmasına ve yeni bir kentlilik biçiminin ortaya çıkmasına neden olduğunu belirtmektedir²⁴

Sonuç: Merkeze Taşınma ya da Kimlikler Modernlik ve Kentlilik Eksenine Oturmak İstiyor

Bugün bütün kimliklenme tarzları, kentlilikle ve modernlikle kendilerini ilintilendirip biçimlendirmekte, bir taraftan moderniteyi bir 'bilinç yapısı' ve 'kimliklenme' olarak özümserken, aynı zamanda kendisi de yapı tarafından farklı ve özgül biçimlerde özümsemekte, "çerçevelenmekte" ve sisteme dahil edilmektedir. Ya da farklılıklar kendilerini özümsememe ve marjinalize olma eksenine oturtmaktadır. Merkezin dışındaki periferik güçlerin sisteme dahiliyeti, toplumsal varoluşu bir sorunsal olarak eksene oturtmaktadır. Sapma ve özgüllüklerin arkasında aslında bunlar yatmaktadır.

Rasyonalite ve dünyevileşmeyi içselleştirme sürecinde tam bir nitel dönüşüme uğramamış, ancak, kapalist irrasyonallitenin öngördüğü irrasyonallikler ve dünyevi araçsallık tarafından çerçevelenmiş, kuşatılarak özgülce içselleştirilmiş, kuşatılmış ya da yutulmuş olan bireylerin oluşturduğu bir yapı ve öznesellikler ile karşı karşıyayız. Gelenek ve din de, hem bir dünya görüşü hem de yaşam biçimlerinin somutlaşması olarak, toplumsal aktörlerin bilinç yapılarında ve yaşam pratiğinde, rasyonalite düzeyinde, bireysellik olarak, kentlilik niteliğinin özgül biçimlerini içeren ve seküler olan bir söylem içerisinde

²¹AKAY, Ali (1991), "Konumlar", s.12.

²²AKAY, Ali, a.g.e., s.25.

²³Bkz. ÖZBEK, Meral (1991), a.g.e.

²⁴GÖLE, Nilüfer, "Zaman; Bilinç ve Desen", Yeni Yüzyıl Gazetesi, 26 Şubat 1995.

erimekte ve üst-kimlik değerleri tarafından biçimlendirilerek (determine edilerek) motive edilmektedir.

Tutumum ve güvenlik mekanizmalarının inşası olarak da düşünülebilecek olan "kentli-köylülük", akrabalık, hemşehrlik ve bizlik duygusunu yeni sentetik biçimler olarak yeniden üretmektedir. Yani toplumsal bireylerin kırdan kente göçü, kimliklerin (ki, modernlik öncesi kırsallık durumunda kimlik, bir olgu ve kavram olarak farklılaşmamış ve kavramsallaşmamıştır) ve geleneksel alışkanlık, değer, sembol ve yaşama desenlerinin de kentsel alanlara göçünü beraberinde getirmiştir. Hatta modernliğin bir sonucu olarak, köylerde bile bir köylülük kimliğinden kaçma ve köyde bir kentlilik kimliği ve bilinci yaratma sürecine girilmiştir.

Gündelik yaşam pratiklerinden başlayarak, ekonomik, toplumsal, siyasal ve kültürel alanların tümünde bir bütün olarak kırsallık öğeleri, kendi tutunumlarını sağlamada bireylerce devreye sokulmaya çalışılmaktadır. Ancak kentsel mekana indiği andan itibaren, gelenekselliğe ve kırsallığa ilişkin öğeler eskisi gibi kalmayı da başaramamakta, dönüşüme uğramaktadır. Kentte varolduğu andan itibaren, geleneksel bütün öğeler bizatihi kentselliğin ürünü olarak, kentsel karakterler içerisinde belirlenmektedir. Böylesi bir etkileşme ve yeniden üretim sonucunda da ortaya yeni özgüllükler çıkmaktadır.

Kökü kentselde olmayan, ama şimdi varoluşsal olarak bütünüyle kentselin içerisinde boğulma tehdidi (tehlikesi) ile karşı karşıya bulunan toplumsal aktörlerin, tutunum mekanizmaları yaratmaları ve kendi yaşam desenlerine ilişkin işlevselliği bulunan anlam haritaları üretme eğilimlerinin ürünü olarak ortaya çıkan somutlaşmış durumlara önem atfetmek gerekir. Yoksa düzcizgiselci, tek-tipçi ve şabloncu bir bakışın bunları derinlemesine, gerçekten varolan biçimiyle görmesi ve algılaması mümkün değildir.

Kırsal yaşama ve kültüre yönelimli, biraz nostaljik, biraz arabesk, biraz da bugünün gerçekliğinden kopuş gibi karşımızda görünürlük kazanan desenler, aslında, kentlin karmaşık ve yabancı dünyası içerisinde yer alan aktörün savunma mekanizmalarının korumacı bir tepkisi ve yeni tutunum mekanizmaları (bilişsel ve gerçek ilişkiler düzleminde) yaratması girişimidir. Kentleşme sürecinin sorunsallık düzeyindeki muhatabı olan toplumsal aktörlerin, kentsel mekana ve kentsel yaşam sürecindeki ilişkilere oriantasyonu sürecinde, kırsallığın aslında kökenine ve bizatihi kendi özüne yabancı olan yeniden inşası, önemli bir işleve ve anlama sahiptir.

Köylülüğün kapalı yaşam tarzını ve kentsellik karşısındaki sıkışıp kalmaktan doğan çaresizliğini, bununla ilişkili içine sığındığı tepkisel kapalı gecekondu cemaatinin dünya görüşünü ya da ideolojisini, kentsel mekana köylülüğün kendi içindeki kapalı evrimi ya da dönüşümü olarak taşımakta işlevselliği olan enstrümanlar söz konusudur. Kentselliğin ve kentsel kimlikte bir aktör-oluşun, toplumsal bir pratik, bir gerçeklik olarak yaratılamayışı temel sorunsaldır. Sözü edilen ideal modellerden ya da şematik biçimlerden sapan durumlar, söz konusu yaratımın araçları durumundadır.

Kaynakça

AKAY, Ali (1991), "Konumlar", Bağlam Yayıncılık, İstanbul.

BECK, Jan Mansvelt (1990), "Çevre ve Üçüncü Dünya", Çev: Kadir Canatan, Endülüs Yayınları, İstanbul.

DELEUZE, Gilles, PARNET, Claire (1990), "Diyaloglar", Çev: Ali Akay, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.

DELEUZE, Gilles, GUATTARİ, Felix (1990), Kapitalizm ve Şizofreni 1, Göçebilimi İncelemesi: Savaş Makinası", çev: Ali Akay, Bağlam Yayınları, İstanbul.

ERSOY, Melih, KESKİNOK, H.Çağatay(Der.) (1984), "Üretim Tarzlarının Eklemlenmesi Üzerine", Birey ve Toplum Yayıncılık, Ankara.

GİDDENS, Anthony (1994), "Modernliğin Sonuçları" Çev: Ersin Kuşdil, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

GÖKÇE, Birsen, ACAR, Feride vd. (1993), "Gecekonduarda Ailelerarası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü", Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yayını, Ankara.

GÖLE, Nilüfer (1991), "Modern Mahrem, Medeniyet ve Örtünme", Metis Yayınları, İstanbul.

GÖLE, Nilüfer, "Zaman, Bilinç ve Desen", Yeni Yüzyıl Gazetesi, 26 Şubat 1995.

GUSFIELD, J.R. (1967), "Tradition and Modernity", American Journal of Sociology, cilt; 72, s. 351-362.

KIRAY, Mübeccel (1972), "Örgütlemeyen Kent", Sosyal Bilimler Derneği Yayını, Ankara.

ÖZBEK, Meral (1991), "Popüler Kültür ve Orhan Gencebay Arabeski", İletişim Yayınları, İstanbul.

SHAYEGAN, Daryush (1991), "Yaralı Bilinç, Geleneksel Toplumlarda Kültürel Şizofreni", Çev: Haldun Bayrı, Metis Yayınları, İstanbul.

SINGER, M. (1971), "Beyond Tradition and Modernity in Madras", Comparative Studies in Society and History, vol: 3, no: 2, s. 160-195.

ŞENYAPILI, Tansı (1978), "Bütünleşmemiş Kentli Nüfus Sorunu", ODTÜ Yayını, Ankara.

TEKELİ, İlhan (1977), "Bağımlı Kentleşme", Mimarlar Odası Yayınları, Ankara.

ⁱ GÖLE Nilüfer; **Modern Mahrem**, 5. Baskı, Metis Yayınları, İstanbul, 1994, sf. 82-83.

ⁱⁱ AKKAYAN Taylan; **Göç ve Değişme**, İÜEF Yayınları No:2573, İstanbul, 1979, sf. 20-21.

ⁱⁱⁱ TÜRKDOĞAN Orhan; **Yoksulluk Kültürü**, 2. Baskı, Dede Korkut Yayınları, İstanbul, 1977, sf. 102-103.

^{iv} YILDIRIM Ferzan Bayramoğlu; (Ed.) **Kentte Birlikte Yaşamak Üstüne**; Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Yayınları, İstanbul, 1996, sf. 7.

^v HANNAH Arednt; **On Violence Harvest**, HBJ Book, New York & London, 1970, pp:55.

^{vi} Word Commision on Environmental and Development (WECD); **Our Common Future**, New York, Oxford University Press, 1987, pp: 65.

^{vii} EKE Beğlü; **Yaygın Zihniyetin Popüler Müziği: Arabesk, Türkiye Günlüğü**, Sayı. 5, Ağustos 1989, sf. 21.

DOĞU - GÜNEYDOĞU ANADOLU ve GÖÇ

Oturum Başkanı
Prof. Dr. Bahattin AKŞİT

Prof. Dr. Ali GÜLER

Doğu Aşiretlerinde Göç Olgusu ve
Doğurguları

Doç. Dr. Ahmet BİLGİLİ

Doğu Anadolu Bölgesinde Zorunlu Göç

Yrd. Doç. Dr. Feramuz AYDOĞAN

Olgusunun Sosyolojik Çözümlemesi:

Arş. Gör. Celil GÜNGÖR

Van Örneği

Yrd. Doç. Dr. Metin EROL

Kentsel Bütünleşme Üzerinde Göçün

Yrd.Doç.Dr. Nesrin ÖZDEMİR

Toplumsal Bütünleşme Üzerindeki

Arş. Gör.Güney NAİR

Etkileri: Sivas Örneği

Yrd. Doç. Dr. Atilla GÖKTÜRK

Zorunlu Göç ve Bir Kent:Diyarbakır

DOĞU - GÜNEYDOĞU ANADOLU VE GÖÇ

DOĞU AŞİRETLERİNDE GÖÇ OLGUSU VE BUNUN DOĞURGULARI

Prof.Dr.Ali GÜLER*

Doğu aşiretlerinde göç kavramı aşiret biçiminde bir yaşam biçiminin gereğidir. Yağırgantıcı bir doğurgusu da bulunmayabilir. Aşiret kavramı ile göç iç içedir. Birini ele alırken diğere de ğinmek anlamlı açıklamanın kaçınılmaz gereğidir. Ancak göç olgusu toplumsal de ğişime ba ğlı olarak nitelik de ğiştirmiştir. Doğru anlamda göç olgusu farklı biçimlerde de ğişimler göstermiştir. Bu de ğişiklik hem göçerlerin yaşantılarında, hem de onları inceleyen bilim adamlarının farklı boyutlarda konuyu irdelemelerini ortaya koymuştur. Burada bir yandan az sayıdaki göçer aşiretteki göç olayı, diğere yandan isteyerek iskan etmiş aşiretlerdeki göç doğurguları incelenecektir. Günümüzde en önemli sorun istemeyerek göç etmek zorunda kalan insanların dramıdır.

1. Doğu Aşiretlerinde Göç

Doğu aşiretlerinde göç olayı ile aşiret olma arasında doğrudan bir ilişki vardır. Göçer ise aşirettendir. Aşiret denilince göç anlaşılmalıdır. Günlük dilde kullanılan "aşiret" terimi doğru olarak kullanılmamaktadır. Toprağa yerleşen insanların aşiret olma özellikleri de ğişmektedir. Bu yüzden aşiret özelliklerinde ayrılma ve sapma toprağa yerleştikten sonra ortaya çıkmaktadır. Bu durum bu kavramların kısaca açıklanmasını gerektirmektedir.

1.1. Aşiret-Göç Kavramı İlişkisi

Bu ilişkide "aşiret" ve "göç" kavramlarının anlamları şöyle açıklanabilir.

A- Aşiret Kavramı

Aşiret kavramı günümüzde de ğişik anlamlarda kullanılmaktadır. Bu anlam çokluğu kavramın de ğişik dönemlerde farklı kapsamda ele alınmasından ileri gelebilir. Arapça'da bu sözcük "teşkilert ve taksimatında" ilk ve en küçük "cemaat" anlamına geldiği gibi, büyük baba, oğul ve torunlardan oluşan "büyük aile" anlamında da kullanılmaktadır⁽¹⁾.

* Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi

Türkçe bu sözcük "büyük aile" olarak değil, göçebe ve yarı göçebe hayatı yaşayan topluluklar demektir. Bu yaşayışlarından dolayı "aşiret" adıyla anılan köyler, yöreler de bulunmaktadır. Bu gün "aşiret" diye anılan çoğu yerleşim biriminde aşiret özelliği bulmak mümkün değildir.

B-Göç Kavramı

İnsanlık tarihinin büyük bir bölümü yer değiştirme olarak nitelendirilebilecek göçlerden oluşmaktadır. Saldırıları (istila, siyasi nedenlerle sürgüne gönderilme, sömürgecilik) veya barışçı nedenler (ticaret, bakir toprakların keşfi, turizm, sanayileşme). Bireysel, kolektif isteyerek ya da zorla geçici veya kesin, halk hareketlerinin en önemli temeli değişik kültürlerin barış içinde doğmasına, büyümesine ve uygarlıkların kaybolmasında rol oynamıştır⁽²⁾

Bütün toplumlarda kültürel oluşum uygulamaları ile karakterize edilen evrimleşme, toplumsal hareketliliğin büyümesini de sağlamıştır. Burada söz konusu esas boyut göç olayıdır.

Coğrafi göç aynı zamanda ekonomik ve kültürel nitelik taşıyor. Kültürlerin çatışması, bazen iki kültürün karışımı, belki sıkıntının kaynağı, bazen uyum ve entegrasyonun yolu, bazen de hasta bir zihniyete geçişi oluyor.

Burada üzerinde durulan göç olayı aşiretlerle ilişkili olanıdır. "Göçebe aşiret" kavramında da benzerlik gösteren kullanımlar vardır. "Gerçek göçebelik", "yaylacılık", "yarı yaylacılık", "transhumance", "konar göçerlik", "yörük" kavramları benzerlikler göstermektedir. Türk göçebe aşiret kavramına en yakın kavram konar göçerliktir. Konar göçer aşiretin tam yerleşik ve yarı yerleşik duruma geçmeleri bu tür göçün doğurguları olarak incelenecektir.

Konar göçer veya yarı göçer aşiretlerin belirgin şu özellikleri vardır.

-Aşiretlerin yaşama biçimleri töresel olarak belirlenmiştir. Bunlara uyum güçlük yaratmaz.

-Aşiretteki yönetici-yönetilen arasında çıkar ilişkisi yoktur. Aslında çıkara yönelik politik, ekonomik kaygı da yoktur.

-Aşiret yaşayanları arasında sade ve benzer bir yaşam hüküm sürmektedir.

-Aşirette sınıf farkı yoktur. Karizmatik olarak belirlenen rollere kesin saygı vardır. Ekonomik güç benzer olduğu için tüketimde de statik toplum özelliğini de bulmak mümkün değildir.

-Varlıklı ya da az varlıklı olmayı hayvan sayısı ve kara çadırın direk sayısı belirler. Bu fazla bir farklı yaşama biçimi sağlamaz.

-"Ben" yargısı "biz" yargısıyla ancak değer bulur. Buna rağmen oymaklar arası peşin yargılara da rastlamak mümkündür. Örneği, "temizlik", "cömertlik", "dürüstlük" konusunda birinin diğeri hakkında peşin yargıları vardır.

-Aşiret sosyal düzeninde saplantı ve fanatik oluşlara yer yoktur.

-Yaşam beklentileri sınırlı ihtiyaçları karşılamaya yönelik olduğu için "açlık", "işsizlik", "yalnızlık" ve "yabancılık" söz konusu değildir.

-Göçer aşirette kan davası yoktur. Silah yaban yaşama karşı bir koruma aracıdır.

-Aşirette intihar olayına ender rastlanır. Ruh hastalıklarına akraba evlilikleri dışında rastlanılmadığı gözlenmiştir.

Aşiret'ten toprağa yerleşme sürecinde sorunlar baş göstermiştir. Aşiret özelliği kaybolduğu oranda sorunlar artmıştır. Aşiret göçerliliğinin sorunları sınırlıdır. Asıl sorun göçerlikten ikinci bir göçe başlamaları ile görülür.

2. Göç Olgusunun Doğurguları

İlk bakışta bu olgu, bir paradoks gibi görünmektedir. Göçün göçü gibi görülen bu durumdaki farklılığı görmek gerekir. Konar göçerlik ilk görünen düzensizliğine rağmen aslında bir düzeni içerir. Göç yolları bellidir. Oktaklar bilinmektedir. Belli bir halk takvimine göre hareket edilmektedir. İklim koşullarına göre hareket edilmektedir. Asıl sorun bu yaşama biçiminde isteyerek ya da istemeyerek bir şehrin varoluşunda kendilerini bulmalarıdır.

Göçer veya yarı göçerlikten bir kentin kenar semtine yerleşen bu insanlarda göçün doğurguları olarak kavram ikilikleri, göç sürecinin patolojik boyutunu vermektedir. Bunları şöyle sıralamak mümkündür.

A- Özgür İken Bağımlı

Aşiretli hareketlerinde bağımsız bir yaşama sürdürür. Su, toprak ve zamanın kullanımında sınırlamalar yoktur. Yeni bir kimlikte tanınmıştır. "Metropol Kimliği"

"Metropol kimliği değişken pragmatik ve kaygandır. Sokakta yaşayanların, uyuşturucu kullananların ya da heavy;metalçilerin oluşturdukları alt kültürler, mahalle, okul, iş yeri gibi birimlerin kimlikleri durumsal kimliklerdir. Bir süre için bu sahip olan birey, bir süre sonra bunları yitirecek ya da başkasıyla değiştirecektir (...). Metropolde zaman ise sıkıştırılmış ve strelil hale getirilmiştir. Şimdi kesin çizgilerle geçmişten ve gelecekte ayrılmıştır⁽³⁾.

Bu olguyu genç, yaşlı herkes yaşamak zorundadır. Tüm güçlülere uyum sağlamaya çalışmak durumundadır. Yaşamak için başka bir şansı yoktur. Özgür olabilme şansına sahip kendiliğinden oluşan bir yaşamın gereği idi. Oysa metropolün güçlülükleri onu kökünden kopan bir ağaç gibi savruntuya bırakmıştır. Oysa aşiret kimliği, doğal göç dışındaki tüm göç hallerinde yerleşilen yapının kimliğini özümleme hızlı olmaktadır. "Politik kimlik", "etnik kimlik", "şehircilik", "bölgecilik", "feodallaşma" biçimini almaktadır. Aslında Doğu Aşiretlerindeki kimlik kuşaklararası gelenekselleşmiş bir kalıptır. Töre ile aktarılır. Değişim çok yavaş olur. Dış etkilere açık değildir.

B- Sadık İken Asi

Normal koşullarda sadakat oldukça kolaydır. İstem dışı herhangi sapma beklenemez. Vatandaşlığın tüm haklarında yararlandığı bilincindedir. Günün birinde yaşantısını başkasıyla karşılaştırmak durumunda kalır ve haksızlığa uğradığı kanısına varırsa, o zaman Göle'nin belirlediği şu durumla karşılaşabilir.

“Hakkaniyet arayışının hukuk güvencesinde olmadığı, vatandaşlık haklarının kurumlaşmadığı toplumlarda, asilik elenizde kalan, biraz fazla romantikçe de olsa, var oluşsal bir direniş biçimi, küstahça bir meydan okuyuş, her an bir şaşkınlık hali, aşırı duygusallık, alınganlık asi davranışların, kibrini harcını oluşturuyor. Asilik, vatandaş kimliğinin negatifi ya da karanlıkta kalan, yer altı yüzü. Vatandaşlık seçilmiş, öğrenilmiş, düşünülmüş, olgun bir kimliktir. Asilik ise bir kimlik değil, bir davranış, konum alış, tekpi gösteriş biçimi”⁽⁴⁾.

Türk toplumunda normalden sapmayı sağlayan etmenlerin başında vatandaşlık haklarının korunmadığına ilişkin yargılar gelir. Bir hukuk devletinde bu yargıların ortadan kaldırılması gerekir. Yoksa normal dışı davranışlar toplum kanıksar. Sonuçta ülke büyük zararlar görür. Toplumsal olaylarla karşılaşan her kurum ve kişi bunu çözmekte zorlanır. Ön yargıları gidermek gerekir.

C- Tok İken Aç

Büyük kentlere göç, daha iyi yaşam koşullarını yakalamak içindir. Ancak çoğu kez aradığını bulmakta zorlanan bu insanlar “açların mezarı yoktur” diyen bir kültürel anlayıştan açıklıkla karşılaşır. Günümüzde ister isteyerek, ister zorunlu olarak göçsün kentlerin etrafında fakirlik çemberi oluşmuş durumdadır. Bu durum toplumsal olayları normalden saptırmak isteyenler için verimli bir malzeme olabilir. Ancak çöplükte yiyecek arayan, karga avlayan insanımızın bunu hak etmediğini herkes savunmaktadır. Giderilmesi kolay olan bu olaylara meydan verilmemesi ulusal dirliği bozmak isteyenlerin işini zorlaştırır. Bu olguyu Köknel şöyle vurgulamaktadır:

“İnsan açlığını giderecek her türlü imkandan yoksunsa o zaman borç ya da yardım isteme davranışlarında bulunabilir. Karakterine göre hırsızlık ve dilencilik yapabilir. Çalma ve gasp sırasında saldırganlık gösterebilir, şiddete başvurabilir. Tarihin en kanlı olaylarının gerisinde kitlelerin açık temel içgüdüsünün yattığını bilmekteyiz”⁽⁵⁾.

Bu konuda alınacak önlemler bir çok normal dışı davranışı gidereceği umulur. Ancak çoğu kez açlık dışında da hırsızlık, soygun, yolsuzluk yapılmaktadır. Günümüz dünyası en çok bu tür olaylarla uğraşmaktadır. Kamuoyu duyarlılığı da gözönünde tutularak ivedi çözümler getirilmeli, kuşkular giderilmelidir. Yoksa aç olanların her türlü normal dışı davranışlarını toplum kanıksar. O zaman toplumun tüm değerleri çürümeye yüz tutar. Kim haklı kim haksız bilinmez. Namussuzluğa, yolsuzluğa alkış tutulur. Özellikle kentte bir bilinç bulanıklığı yaşayan insanlar, kayalıktan kopan bir taş örneği uçuruma

yuvatlanma durumundadır. Paralanmaktan ürker haldedir. En acımasız dikenli çalıya sarılmak zorunda kalır.

Ç- Yaşamsever İken Ölümsever

Aşirette en korkunç olay ölümdür. Ölüm her türlü ilişki ağının ötesinde barışı sağlayıcı bir işlevi de vardır. Ölüm, ayrılıkların, bölünmenin bir göstergesidir. Aylarca tutulan yaslar, ağıtlar, düşünlerde çalınmayan davullar yerine yerleşik düzenle birlikte bunlar ters yüz olmaktadır. Kanıksanan ölüm olayı, kaygısızlık, vurdumduymazlık, duyarsızlık, apaçık gözlenmektedir. Kesilen saç bölükleri, tırnaklanan yüzler yerini alkışlara bırakmaktadır. Niyazi Uygur "Türkiye Rambolaştı" başlıklı söyleyişinde şu belirlemeleri yapmaktadır.

"Ölmek ve öldürmek günlük hayatın sıradan olayıymış, normal sağlıklı sosyal davranışın bir parçasıymış gibi yaşanıyor. Askere giden gençlerde ürkeklik, korku yok mu? Ama ölmeye, öldürmeye gidiyoruz diyorlar. Bir futbol maçında bile ölmeye geldik diyorlar. Mutlaka bireylerin hasta olması gerekmiyor. Toplum da hastalanabiliyor. Ölümle bu kadar iç içe yaşamak, ölümleri kanıksamak kolektif bir davranış bozukluğu, sosyal bir hastalık. Türkiye'de denge bozuldu. Ölüm yaşamının önüne geçti⁽⁶⁾.

Bu olgu beraberinde dayanışmayı, yardımlaşmayı yok ettiği gibi Anadolu folklorünün ölüm teması anlayışını da yıktı yıkacak gibi.

D- Sakin İken Şiddetten Yana

Bir çok sorunu şiddetle çözeceğine inanan potansiyel suçlu imajını veren "Varoş" yaşayanları hukur tanımazların birer malzemesi haleni getirdi. Eskilerde ikinci kuşak kendini bakımlı çevre insanı ile karşılaştırıp hak aramaya yönelik çabaları artık görülmüyor. İşin ilginç yanı kente zorunlu olarak göçen insan bakımlı çevreyi değil, toprağını, yerini, yurdunu özlemektedir. Biling bulanıklığı yaşayan bu insanlar mutsuzluk, dışlanmışlık duygusunu yaşıyorlar. Şiddete toplum alıştı. Reklam filmlerinde bile "cinayetini" ismi kullanılıyor, duyan herkeste bir gülümseyiş beliriyor. Bunun sonucunda Uygur'un belirlediği şu esaslar ortaya çıkıyor.

-Öfkeli, gergin, çabuk tepki gösteren, tepkilerini denetleyemeyen, dolayısıyla şiddete başvuran bir toplum oluyoruz. Çocuk filmleri bile sürekli şiddet içeriyor. Şiddet gösterenler kahraman oluyor, başarıya ulaşıyor. Filmlerle bile bu toplum rambolaşıyor.

-Fakirlerde şiddet, zenginlerden daha fazla ortaya çıkıyor.

-Toplumda şiddet alışkanlık haline geliyor. Bu toplum şiddeti öğreniyor. Çünkü birşey yinelenerek, sistematize olarak yaşandıkça öğrenilir.

-Varoşlardan bir delikanlı, kendisine "sen istikbal vaadediyorsun, yiğitsin bize katıl, köşeyi dönersin denilip, eline biraz para, eğilimi varsa biraz da uyuşturucu veriliyor ve tetikçi haline gelebiliyor⁽⁷⁾.

Ayrıca şu kavram ikiliklerini yaşayan insan ve onun içinde bulunduğu toplum bir kültürel şoku da yaşamaktadır. Bu kavram ikilikleri: sevimli iken sevimsiz, duyarlı iken duyarsız, değerli iken değersiz, dürüst iken kaypak, umutlu iken, umutsuz, mutlu iken mutsuz, birlikten yana iken dışlanmış ve ayrılmış olarak kendilerini tanımlama güçlüğü içinde yaşıyorlar.

Sonuç

Bir zamanlar kendilerine özgü bir yaşama biçimini sürdüren bu insanlar iskana geçişle birlikte sorunları yaşamaya başlamışlardır. Bu yerleşilen yerle bütünleşme açısından fazla zorluk çıkarmıyor, yeni kimlikle rahatlıkla bir uyum sağlayabiliyordu. Ancak terör nedeniyle yaylaya göçemeyen, mezrasında barınamayan bu insanlar, fakir kentlerin çevrelerinde fakirlik çemberi oluşturmuşlardır. Hızlı değer erimesinin sürdüğü toplumda erdemli olmanın., çalışkanlığın yadığı bir dönem yaşanıyor. Açlıkla savaşıyor bu insanlara çözüm üretmek gerekiyor. Kimler bunu yapacak? Sorusuna verilecek cevap tüm toplum, gücü oranında varlıklı herkes. Bu toplum insanı haksızlığa, açlığa, umutsuzluğa, şiddete, acımasızlığa, kana, kanıksanmaya, yolsuzluğa alıştırmaya, köşe dönücülüğe, saygısızlığa, erdemsizliğe, çözümsüzlüğe terk edilemez.

Bu olguyu genç, yaşlı herkes yaşamak zorundadır. Tüm güçlükler uyum sağlamaya çalışmak durumundadır. Yaşamak için başka bir şansı yoktur. Özgür olabilme şansına sahip kendiliğinden oluşan bir başamanın gereği idi. Oysa metropolün güçlükleri onu kökünden kopan bir ağaç gibi kavrunmaya bırakmıştır. Oysa aşiret kimliği, doğal göç dışındaki tüm göç hallerinde yerleşilen yapının kimliğini özümleme hızlı olmaktadır. "Politik kimlik", "etnik kimlik", "şehircilik", "bölgecilik", "feodallaşma" biçimini almaktadır. Aslında Doğu Aşiretlerindeki kimlik kuşaklararası gelenekselleşmiş bir kalıptır. Töre ile aktarılır. Değişim çok yavaş olur. Dış etkilere açık değildir.

Dipnot ve Kaynakça

Güler, Ali. "Cumhuriyet Öncesinde Aşiret Aileleri". Sosyo;Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi. Ankara, 1992, s.162.

Driss, Moussaoul, Gilbert Ferrey, Psychopathologie des Migrants. Paris, 1985, s.5.

Habitat II'ye Doğru "Kentte Yaşam". Bilim ve Teknik (340) Mart, 1996, s.45-46.

Göle, Nilüfer. "Asi, Asri ve Kozmapolit". Yeni Yüzyıl. 7 Temmuz 1996.

Köknel, Özcan. Bireysel ve Toplumsal Şiddet. İstanbul, 1996, s.22.

Uygur, Niyazi. "türkiye Rambolaştı" Yeni Yüzyıl. 28 Ekim 1996.

a.g.y.

**DOĞU ANADOLU BÖLGESİNDE ZORUNLU
GÖÇ OLGUSUNUN SOSYOLOJİK ÇÖZÜMLEMESİ :
VAN ÖRNEĞİ**

Doç. Dr. Ahmet BİLGİLİ*

Yrd. Doç. Dr. Feramuz AYDOĞAN**

Arş. Gör. Celil GÜNGÖR***

Giriş

Göç, sosyal bilimler tarihinde uzunca bir süre yalnızca coğrafyanın ilgi alanına giren bir konu olarak bilindi. Ancak günümüzde coğrafya kadar sosyolojinin, demografyanın, iktisadın, hukukun, sosyal psikolojinin ve bütün sosyal bilimlerin ortak ilgi alanı haline gelmiştir. Bunun da ötesinde çoğu bilim dalı, iç uzmanlaşma ile göç olgusunun farklı yönlerini derinlemesine incelemeye başlamıştır.

Sosyoloji, göç olgusuna en geniş perspektiften bakar. Sosyolojik çözümleme, toplumsal boyut ve değişimleri dikkate alır. Göçün getirdiği toplumsal hareketlilik, göç nedenleri, toplumsal çevre değişimi ve oluşan problemler, göç sürecindeki oluşumlar gibi konular sosyolojinin ilgi alanına girer.

Göçün bütün bilimlerin ilgi alanına girmesi, değişik sebep ve sonuçları olması, tanımının da farklılık arzemesine neden olmaktadır. Göçün belirleyici yanı, bir mekandan, bir başka mekana yer değiştirme işleminin yapılmasıdır. Belli başlı göç tanımları da göçün bu yanını vurgulamaktadır (Üner, 1972:77; Izbırak, 1986:139; Ankayan, 1979:21). En genel anlamıyla göç; şahıs, grup veya toplulukların fiili ikametgâhlarını isteyerek ya da zorla kalıcı veya belirli bir süreyi kapsayıcı şekilde gerçekleşen fiziki mekan değişikliğidir.

Göçü genel olarak Fichter'in belirlemesiyle (Fichter, 1990:142) "gönüllü göçler" ve "zorunlu göçler" olarak ikiye ayırmak mümkündür. Gönüllü göç, insanların kendi istekleri ve beklentileri yönünde, bir kentten diğerine, ya da bölgeye olan hareketliliği dile getirmektedir (Özkalp, 1990:211). Gönüllü göçün özelliği, bireyce istendik olmasıdır. Ülkemizde göç olgusu daha çok köyden kent merkezlerine doğru gerçekliğini bulmakta ve göç sonucu yoğun bir şekilde kentleşme yaşanmaktadır. Keleş'e göre köyden kente göçün temelinde itici güçler, iletici güçler ve çekici güçler vardır (Keleş, 1984:30-33). Atalay ise bu faktörlerle birlikte diğer faktörlerin de anılması gerektiğini söyleyerek, göç nedenlerinde; çok yönlü faktörel yaklaşımın en uygun olacağını belirtmektedir (Atalay, 1989:44). Zorunlu göç ise, bireylerin istekleri dışında çeşitli kuvvetlerin

* Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi

** Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi

*** Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Araştırma Görevlisi

etkisi ve zorlaması sonucu gerçekleşmektedir. Örneğin devletin çeşitli sosyal, ekonomik, güvenlik vb. konularda aldığı kararların yerine getirilmesi aşamasında, nüfusta oluşturulan hareketlilik zorunlu göçü oluşturmaktadır (Akkayan, 1979:23). Görüldüğü gibi zorunlu göç bireyin kendi iradesi ile katıldığı göçten, nedenleri ve özellikleri bakımından ayrılmaktadır.

Böyle bir kısa teorik girişten sonra Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaşanan göç olayına gelebiliriz. Bilindiği gibi bu bölgemizde yaklaşık üç yıldır yoğun bir göç olayı yaşanmaktadır. Büyük ölçüde "zorunlu göç" tanımına giren bu hareketlilik sonucu bölge kentlerinin toplumsal yapısı değişmiş ve demografik hareketlilik kent merkezlerinde korkunç rakamlara ulaşmıştır. Söz konusu kentlerin nüfusu % 150 ile % 200 arasında artış göstermiştir. Bu durum, bölgede zaten mevcut nüfusu barındırmakta yetersiz olan kentlerin resmi ve yerel yöneticilerini bir anda altından kalkmaları mümkün olmayan sosyo ekonomik problemlerle karşı karşıya bırakmıştır. İşte bu çok boyutlu ve karmaşık sorunu çözümlenmek amacı ile bir alan çalışması yapılmıştır.

1. Çalışmanın Sınırlılığı, Yöntemi ve Teknikleri

Çalışma alanı olarak Van il sınırları içerisindeki son iki yılda göç etmiş aileler esas alınmıştır. Van'a göç iki yolla almıştır. Birincisi; toplu olarak gelme ve genel olarak aynı bölgeye yerleşme, ikincisi ise bireysel ve kendi olanaklarıyla gelip kentin çeşitli bölgelerine yerleşme şeklindedir. Göçerlerin bir kısmı kent merkezinden 15-20 km. uzaklıkta kullanılmayan ya da başka amaçlarla kullanılan binaların dönüştürülmesi sonucu elde edilen yapılara yerleştirilmişlerdir. Bir kısmı da kendi imkanları ile kentin varoluşlarında aynı bölgeden arazi satın almışlar ve valiliğin ücretsiz verdiği inşaat malzemesi ile kendi konutlarını yaparak buralara yerleşmişlerdir.

Dolayısıyla çalışma alanımız; göçerlerin yerleştiği merkezler Kale, Üniversite, Şerefiye, Karayolları kampları ve Özalp yolu ile Yeni Sanayi arasında valiliğin inşaat malzemesi yardımı ile yapılan konutlar sonucu oluşan iki mahalledir. Bireysel göçler ve daha önceki göç edenler çalışma kapsamına alınmamıştır. Çalışma 15 Nisan 1996 tarihinde başlamış ve 31 Mayıs'ta tamamlanmıştır. Gözlem amacı ile göç merkezlerine farklı tarihlerde üç kez gidilmiştir. Daha sonra anket soruları hazırlanmış ve pilot çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmaların bitimini müteakip Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyoloji Bölümü öğrencileri arasında alan araştırması için istekliler seçilmiş ve bir çalışma grubu oluşturulmuştur. Oluşan bu çalışma grubu, bir kürtçe bilen ve bilmeyen iki kişi biraraya getirilerek anketör grubuna dönüştürülmüştür. Anketlerin basımından sonra anketör grubu toplam 6 saatlik eğitimden geçirilerek 27-31 Mayıs 1996 tarihleri arasında alana inilmiş ve toplu bir şekilde anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Denek tercihinde ise hanelerde şu sıra takip edilmiştir: aile reisi, eşi, büyük çocuğu.

2. Araştırmaya Katılanların Özellikleri

Araştırmamıza 291'i erkek (% 87) ve 43'ü kadın olmak üzere toplam 334 kişi katılmıştır. Bunların aile içerisindeki görevsel dağılımı şoyledir: 259'u hanehalkı reisi, 43'ü hanehalkı reisinin eşi, 32'si ise hanehalkı reisinin büyük erkek çocuğu. Araştırmaya katılanların görevsel dağılımında planlandığı gibi, hanehalkı reisi çoğunluğu (% 77) oluşturmaktadır. Anket uygulaması gündüz iş saatlerinde yapıldığından aile reislerinin bir kısmı iş bulmak ve çalışmak için kent merkezine gittiği görülmüş bu nedenle, sıra ile eşi ve büyük çocuğu ile uygulama gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya katılanların 26'sı iki evli olduğunu beyan etmiştir. Toplam 1706 ocuğun varlığı tespit edilmiştir. Buna göre aile başına düşen ocuk ortalaması 5.10'dur. Bu rakam valilik kayıtlarına göre (6.6) daha düşüktür. Bunun nedeni, resmi makamlardan daha fazla yardım almak amacı ile fazla ocuk bildirimi olabilir.

Araştırmamıza katılanların % 69'u 26-55 yaşları arasında yer almaktadır. % 16'sı 25 yaşından kkk, % 15 ise 56 yaşından büyüktür. Anket uygulananların % 68'i okur-yazar değildir. İlkokulların oranı % 23'tür. 8 kişi ortaokul mezunu olduğunu bildirirken, lise ve niversite mezununa rastlanılmamıştır.

Gcedenlerin % 90'ın köyden, % 8'inin ise mezradan göç ettikleri anlaşılmıştır. Beldeden ve ilçeden ise birer kişi bu ge katılmıştır.

Ge katılanların, g etmeden önceki meslek durumları şoyledir: 252'si (% 78) tarım-hayvancılık, 8'i (% 2) korucu, 8'i (% 2) tüccar, 4' (% 1) ise esnaftır. 40'ı (% 13) işsiz olduklarını belirtirken, 12 tanesi (% 4) mesleklerini belirtmemişlerdir.

3. Araştırmanın Bulguları

3.1. Gten Geride Kalanlar

Daha önce de ifade edildiği gibi incelediğimiz g, büyük ölçüde "zorunlu g" tanımı içerisine girmektedir. G birey olarak değil aileler hatta köy gleri şeklinde gerçekleşmiştir. Bu yüzden göç eden ailelerin parçalanmışlığı önem taşımaktadır. Ailelerden % 91 oranında geride kalma olmamıştır. Diğer bir deyişle parçalanmış aileler sorunu büyük ölçüde yoktur.

3.2. Gten nceki Sosyo-Ekonomik Hayat

Göçerlerin g öncesi sosyo-ekonomik durumları "bugün" ile karşılaştırma yapmamız açısından önem taşımaktadır. "Buraya gelmeden önce geliriniz geiminizi rahat karşılıyor muydu?" sorusuna % 96 gibi yüksek bir oranda olumlu cevap verilmiştir. Olumsuz cevap verenlerin oranı sadece % 4'tür. Bu rakamlar g öncesi ekonomik düzeyi net bir şekilde açıklamaktadır. Gten önce sahip olunan eşya durumu da bu bilgiyi desteklemektedir. Örneğin ailelerin % 59'u televizyon, % 47'si buzdolabı, % 17'si telefon, % 42'si radyo-teyp, % 36'sı dikiş makinası, % 14' elektrikli fırın, % 13' çamaşır makinası, % 14' koltuk takımı sahibi olduklarını söylemektedirler. Ayrıca % 17'sinin de dokuma teėėahı bulunmaktadır.

3.3. Göç Nedenleri

Büyük ölçüde "zorunlu göç" tanımına giren göçün nedenleri, araştırmamız açısından büyük önem arz etmektedir. Bunu belirlemek üzere araştırmaya katılanlara "göç etmenizdeki aşağıdaki faktörlerden hangisi en çok etkili oldu" şeklinde bir soru yöneltilmiştir.

Alınan yanıtlarda birinci sırada can güvenliği (% 51), ikinci sırada devlet baskısı (% 25) sonra da PKK baskısı (% 23) gelmektedir. Bu üçünün toplamı % 99 yapmaktadır ki göçün tek nedenini de ortaya koymaktadır: can güvenliği. Fakat problemlerin kendisi ve merkezi olan "can güvenliği"nin algılanması denekler açısından farklılık arz etmektedir. Bunu, denekler yaklaşık aynı oranda "devlet baskısı" ve "PKK baskısı" şeklinde ifadelendirmektedir.

Araştırma açısından önemli bir sonuç: % 25 oranında deneğin "devlet baskısı" seçeneğini tercih etmeleridir. Bu iki açıdan önem taşımaktadır. a) Araştırmanın başarısını: deneklere ifade özgürlüğü ortamı sağlamak açısından; b) Göçerler içerisindeki bu % 25'lik oranın bir kısmı devletin de zorunlu olarak askeri ve güvenlik stratejileri gereği göç etmelerini istemesini bir devlet baskısı olarak algılamış olabilirler. Bir kısmı da örgüt sempatzanı olduğundan bu tür bir görüş belirtmiş olabilir. Bunun da ötesinde örgüt sempatzanı olup ta özellikle ifade etmeyen bir kısım deneğin de bulunabileceği varsayılarak toplam oranın yine % 25'lerde olduğu söylenebilir.

"İşsizlik" ve "çocukların daha iyi eğitimi" nedeniyle göçe katıldıklarını söyleyen hiç çıkmamıştır. 4 kişi ise (% 1) "daha iyi yaşam arzusu" nedenini göstermişlerdir.

3.4. Göç Yeri Olarak Van'ın Tercih Edilme Nedenleri

Van'a göçün çok büyük bir kısmı Hakkari ilinin sınır köylerinden olmuştur. Bu nedenle diğer illere de göç edilebileceği düşüncesi ile "neden Van" sorusunun yanıtı önem taşımaktadır.

Ankete katılanların % 33'ünün "devlet yetkilileri burayı gösterdiği için", % 23'ünün ise "bulduğum yerden herkes buraya göçtüğü için" yanıtlarıyla göçyeri olarak buldukları mekanı seçmiş olmaları önemli ölçüde Van'ı göçyeri olarak gösterme olayının belirleyici ya da, göçyerinin böyle algılandığını göstermektedir. "Van'da önceden akrabam olduğu için" (% 3) ve "iş imkanı olduğu için" (% 5) şıklarıyla soruya yanıt verenlerin oranlarının da oldukça düşük olması bu kanıyı güçlendirmektedir. Yanıtlarda "diğer" seçeneği (% 36) de önemli bir oran teşkil etmektedir. Burada yeralan yanıtlara bakıldığında, ankete katılanların % 30'unun "güvenli olduğu", % 26'sinin ise "devlet burada iyi bakar" düşüncesiyle Van'a yerleştiklerini söyledikleri görülmektedir. Bilindiği gibi Van il merkezi Doğu Anadolu'da terör bakımından en güvenli illerden biridir. Güvenli bir yerde devletin daha iyi bakacağı çünkü daha etkin olacağı düşüncesi yatmaktadır.

3.5 İş ve Geçim Problemi

Bugün göçerlerin en büyük sorunu; iş bulamama ve dolayısıyla geçim sıkıntısıdır. Göçerlerin ancak küçük bir kısmı (% 16) geçici işler (günlük yevmiyeli, amelelik) bulabilmektedir. Araştırma sırasında göçerlerin tarafımıza bildirdiklerine göre "piyasayı düşürdükleri" gerekçesi ile yerli işçiler tarafından fiili tepki görmektedirler. Bu yüzden de göçerlerin günlük işler bulmaları son derece azalmaktadır. Nitekim araştırmaya katılanların % 83'ü hiç iş bulamadıklarını bildirmişlerdir. Peki bu kadar insan hayatını nasıl devam ettirmekte, geçimini nasıl sağlamaktadır? Bu sorunun cevabına ilişkin dağılım gerçekten göç olayının toplumsal bir sorun olarak ciddiyetini göstermektedir. Göçün üzerinden tam bir yıl geçmesine karşın göçerler hâlâ büyük oranda "valilik, belediye ve gönüllü kuruluşların desteği ile " (% 79) geçimlerini sağlamaktadırlar.

Valiliğin göçerlerin toplu olarak bulunduğu kamplara hergün sıcak yemek servisi yapması hem sevindirici hem de düşündürücüdür.

Çocuklardan çalışanların kazandığı para ile geçimlerini sağlayanların oranı (% 15) da az değil. Bir ebeveynin çocuğunun kazandığı para ile geçimini sağladığını "beyan" etmesi "ağır" bir durumdur. Bunlarla birlikte seçenekler arasında yer almamasına rağmen araştırmaya katılanlar kayda değer bir oranda (%17) "halktan bazı kimselerin yardımını, dilenme" gibi bir seçenek ifade etmişlerdir ki biz de araştırma esnasında hem yerlilerden hem de göçmenlerden bir çok kez işittik ve kendi gözlemlerimiz de bu doğrultudadır. Bununla birlikte kentte hırsızlık olaylarının da artması halkın göçmenlerle ilgili yakınmaları arasında yer almaktadır. Bir diğer konu ise, halktan yardım almak, istemek göçerlerin kendi ifadeleri ile "ağrılarına" gitmektedir.

Böyle bir ortamda "nasıl bir işte çalışmak istersiniz" sorusuna elbette "ne olursa" cevabı alınacaktır. Devlet memurluğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde 60-70'li yılların Türkiye'sindeki popülerliğini yaşamasına ve devlet memurluğunun bölgede ücret yönünden değil belki ama sosyal güvenlik, iş garantisi vb. gibi nedenlerden dolayı popüler bir meslek olmasına rağmen, göçerlerin ancak % 22'lik bir kısmı tarafından tercih edilmiştir. Alınan yanıtlarda önemli bir özellik % 25'lik bir oranın belirtilen mesleklerin dışında "başka" seçeneğininde yer almasıdır. Bu "başka"nın dağılımı % 98 gibi tamamına yakın bir şekilde "ne iş olursa" ifadesidir. Kuşkusuz ki işsiz insanlar ancak iş bulduktan sonra "tercihi" düşünme noktasına gelebilir. Bunun için de ankete katılanların yalnızca % 18'i tarım-hayvancılık, % 7'si amelelik, % 1'i seyyar satıcılık yapmak istediklerini açıkça dile getirmişlerdir.

3.6. Mevcut Problemlerin Öncelik Sırası

Bugün, göçerler bir çok önemli sorunu aynı anda yaşamak durumunda kalmışlardır. Yaşanılan bu sorunların önceliğini tespit etmek için deneklere beş

¹ Bir defasında kent merkezindeki işçi kahvesinde (iş arayanlarla işçi arayanların buluştuğu mekan) göçerlerden 5 kişinin dövülmesi ile sonuçlanan olay vuku bulmuştur.

problem verilmiş ve bunları önemine göre sıralamaları istenmiştir. Alınan yanıtlarda göçerlerin en büyük probleminin işsizlik olduğu görülmüştür. Ankete katılanların % 49'u işsizliği en büyük problem olarak gördüklerini belirtirken, % 27'si yiyecek-giyecek sıkıntısını, % 23'ü ise barınmayı en büyük sıkıntıları olarak belirtmişlerdir. Daha öncede belirtildiği gibi aile üyeleri iş bulamamakta ve geçimlerini daha çok yardımlarla yapmaktadırlar. Eski veya başka amaçla kullanılan binaların onarımı sonucu elde edilen yapılarda barınmaktadırlar. Bu yapıların mutfakları dahi zorunlu olarak kalacak yere dönüştürülmüştür. Aynı yapı içerisinde birbirleri ile yakın akraba olan bir kaç aile birlikte kalmaktadır. Bu tür bir ortam içerisinde bir çok ailesel fonksiyonların (örneğin cinsel fonksiyon) düzenli bir şekilde yerine getirilemeyeceği ortadadır. Bunun da bireyler üzerinde diğer sorunları artırıcı bir fonksiyon icra edeceği bilinmektedir.

3.7. Çocukların Eğitimi

Daha önce de ifade edildiği gibi göçerler genellikle tolu olarak yaşamaktadırlar. Bunların bir bölümü kentlerden 15-20 km. uzaklıkta konutlara dönüştürülen yapılara yerleştirilmişlerdir. Dolayısıyla burada eğitim problemi daha da önem arz etmektedir. Bu sorun o bölgeye yakın ilkokulların bir sınıf açmasını sağlayarak giderilmeye çalışılmaktadır. Yani eğitim hizmeti, çok olumsuz koşullarda da olsa göçerlere sunulmaktadır. Ancak, % 21'inin okul çağı gelmiş, buna rağmen hiç bir çocuğun okula gitmediği anlaşılmıştır. % 26'sı ise çocuklarının bir kısmının okula devam ettiğini söyledikleri görülmüştür. Göçerlerin ancak yarısının (% 53) okul çağı gelmiş çocuklarının tümü okula gitmektedir.

Zaten göç nedenleri arasında "çocukların eğitimi" hiç yer almamaktadır. Araştırmaya katılan göçerlere "göç etmenizden aşağıdaki faktörlerden hangisi etkili oldu" sorusuna "çocukların iyi eğitimi" bir seçenek olarak sunulmasına rağmen hiçbiri tarafından tercih edilmemiştir. Bu, bir anlamda çocukların eğitiminin geri planda kaldığını ve köylerinde daha iyi yapıldığını göstermektedir. Diğer bir soruda da durum açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Göçerlere, yaşadıkları sorunlar (işsizlik, çocukların eğitimi, yiyecek-giyecek sıkıntısı, barınma, sağlık) verilerek bunları önemine göre sıralamaları istenmiştir. Araştırmaya katılanlardan hiçbiri "çocukların eğitimi" seçeneğini birinci öncelik olarak belirtmemiştir. Buna karşın % 35'i dördüncü öncelik, % 55'i ise beşinci öncelik olarak görmüştür.

Elbetteki aç ve açıkta ve kültürel düzeyi de düşük olan insanlardan çocukların eğitimi konusunu birinci öncelik olarak belirtmelerini beklemek doğru olmaz. Ancak bu arada olan çocuklara olmakta ve akranları okullarına gidip eğitimlerini tamamlarken kendileri asli görevleri olmayan işlerle meşgul edilmektedir.

Resmi kurumlar tarafından bütün olumsuzluklara rağmen verilen bu eğitim hizmetinden bile öğretmenlerin ifadesi ile verim alınmamaktadır. Zira ebeveynin içerisinde bulunduğu sosyo-ekonomik ve psikolojik koşulların getirdiği gerginlik öğrenciye yoğun olarak yansımaktadır. Bu da çocuğun bütün ilişkilerinde bir anlamda belirleyici ve yönlendirici olmaktadır.

Bilindiği gibi kırsal aile düzeninde çocuğun rolü ve çocuktan beklentiler kentsel aile yapısına göre farklılık arz etmektedir. Ekonomik değeri olan işlerde çalışmaya alışmış olan bu çocuklar göç ettikleri yeni çevrede de aynı amaçlı fakat değişik işlerde çalışmak durumunda kaldıklarından okul daima ikinci planda kalmaktadır. Eğitimin bir geleneği de mevcut olmadığından çocuklar önemini kavramakta güçlük çekmektedirler.

Resmi kurumlar güç koşullarda da olsa eğitimi kamplara taşımışlar fakat verilen eğitim hizmetinden alınan verim oranı çok düşük kalmıştır. Çünkü eğitim hizmeti verilen sınıflar son derece elverişsiz durumdadır. Çocuklar ise eğitim araç ve gereçlerinden yoksun olduğu gibi barındıkları mekanların konumu ve ailenin kalabalığı açısından da ders çalışma imkanları bulunmamaktadır. Eğitim açısından kendi akranlarının oldukça gerisindedirler. Öyle ki kendi yaşlılarının hayran olduğu Nasreddin Hoca'yı, bir okulda üçüncü sınıf öğrencilerinden hiçbiri tanıyamamıştır.

Çocuğun gelişmesinde oyunun önemi bilinmektedir. Göçlerin devam ettiği okullarda çocukların teneffüslerde ne oynadıkları gözlenmiş ve birbirlerini kovalamaca dışında (yakalandıklarında da şiddet gösterileri sergilemektedirler) oyun oynamadıkları tespit edilmiştir.

Geleceği çocuklar açısından umut verici kılan bu ülkenin batısındaki gelişmeler, bu bölge çocukları için özellikle de göçmen çocukları için bir anlam ifade etmemektedir.

3.8. Başka İllere Göç Mümkün mü?

Bilindiği gibi Doğu ve Güneydoğu Anadolu kentleri göçerler için bugün itibari ile sosyo-ekonomik koşullar ve özellikle iş imkanı sağlama açısından sürekli kalınacak yerleşim yerleri değildir. Zira bölge kentleri mevcut nüfusunu bile geçindirmekte güçlük çekmektedirler ki yeni ve çok sayıda gelen göçerleri barındırabilsin. Bu açıdan göçerlerin bir müddet sonra büyük kent merkezlerine gitme olasılığını hesaba katarak bu tür düşüncelerin olup-olmadığını belirlemek gerekmiştir. Bu amaçla araştırmaya katılanların öncelikle İstanbul, Adana, İzmir, Antalya, Mersin gibi doğulu nüfusun yoğun olarak bulunduğu büyük kentlerde akraba veya tanıdıkları olup olmadığı öğrenilmek istenmiştir. Zira bu kentlere tanıdık ya da akrabanın bulunuyor olması buradan sonraki muhtemel göç yeri hakkında ipucu verecektir. % 97 oranında sözkonusu kentlerde deneklerin akraba veya tanıdıkları bulunmamaktadır. Büyük oranda (% 85) sanayileşmiş kentlere aileden göç olmamıştır. Bugün için göçerlerin sözkonusu büyük kentlere göç etmeye de niyetleri yoktur. Fakat bu konuda genç jenerasyon farklı düşünmektedir. Erdemir Karayolları kampında 17 yaşındaki bir genç insanın araştırma esnasında araştırmacılara, "bana sadece yol paramı bulun hemen Adana'ya gideyim" türündeki beyanının bir çok gençte benzer şekilde düşüncenin mevcut olduğunu gözlemek bu kuşağın düşünceleri hakkında bir fikir vermektedir.

3.9. Gelecek İçin Düşünceler

Göçerlerin geleceği özellikle kentin yöneticileri açısından önem arz etmektedir. Fakat bunun için öncelikle göçerlerin ne düşündükleri önemlidir. Bunun tespiti amacıyla araştırmaya katılanlara dört seçenek verilmiş ve gelecek için bunların birini tercih etmeleri istenmiştir. Alınan yanıtlarda görülmüştür ki, büyük kentlere gideceğini belirtenlerin oranı (% 1) daha önceki yanıtlarla bir uyum içerisinde. Fakat memleketlerine dönme istekleri (% 23) önemli oranda (% 42) kararsızlığa dönüşmüştür. Bu kararsızlık, onların sosyo-ekonomik ve psikolojik durumları gözönüne alınacak olursa son derece normal karşılanmalıdır. Zira bugün için onlar sadece bir tüketicidir ve onlar açısından hiç bir şey "net" değildir. Bu durumda kuşkusuz ki kararsızlık onların evreninde baskın düşünce olacaktır.

Bununla birlikte Van'a yerleşme yönünde kuvvetli bir eğilim (% 35) göze çarpmaktadır. Aslında bu eğilimin iyi analiz edilmesi gerekmektedir. Çünkü bir sonraki soruda Van'a yerleşmek isteyen ve kararsız olanlara "geldiğiniz yerin güvenlik problemi tam olarak sağlanırsa geri dönmeyi düşünür müsünüz" şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Bu soruya deneklerin yarısından fazlası (% 52) olumlu görüş bildirmişlerdir. Kararsızların oranında ise oldukça önemli bir düşme görülmektedir. Bu, olumlu sayılabilecek bir husustur. Böylece problemin çözümünde anahtar kelime de ortaya çıkmış bulunmaktadır: güvenlik. Güvenliğin sağlanması, kararsızlığın ortadan kalkmasına neden olmakta ve sorunun çözümün de netleşmesini sağlamaktadır. Bu soruya verilen yanıtlarda önemli bir husus da, kayda değer bir oranın (% 16) güvenliğin sağlanacağına inanmamasıdır. Bu durumun iki anlamı olabilir. Birincisi; bölgede yıllarca süren/sürmekte olan ve bir türlü çözümlenemeyen terör olaylarının insanlar üzerinde bıkkınlık ve yılgınlık yaratması sonucu böyle bir görüşün oluşmasıdır. İkincisi ise devlet ve güvenlik güçleri hakkında olumsuz bir kaniya sahip olunması sonucu oluşan görüştür.

3.10. Sıkıntılara Dayanmanın Arka Planı

Araştırmaya katılanlara, göçün üzerinde bir yıldan fazla bir zamanın geçmesine ve burada olumsuz koşullarda devam eden hayat şartlarına rağmen göç etmekten başka bir seçeneğin olup olmadığı sorulmuştur. Vermiş oldukları yanıtlarda denekler göçten başka çarelerinin olmadığını çok yüksek bir oranda (% 97) ifade etmişlerdir. Bu rakamların yorumu açıktır: Göç zorunlu olarak yapılmıştır. Fakat, Van'daki hayatın zorlukları "göç en son çare idi" diyen bu insanları % 34 gibi önemli bir oranda "keşke göç etmeseydik" türü kuvvetli bir pişmanlık noktasına getirmiştir. Nitekim deneklere Van'daki sözkonusu bu zor hayat şartlarına ve çektikleri tüm sıkıntılara rağmen bugün ne düşündükleri sorulmuştur. % 34 bir pişmanlık ifadesinin yanında yüksek oranda (% 63) bir "şükür" ifadesi yer almıştır. Bu ifade, ülkemiz insanının başına ne gelirse "daha kötüsü de olabilir" düşüncesiyle dinsel ve geleneksel temelleri olan bir tepki biçimidir.

4. Genel Değerlendirme ve Sonuç

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgemiz bugün için birçok nedenin bir araya gelmesi ile bir problemler yumağı haline gelmiştir. Yaklaşık 20 yıldır devam eden sıkıyönetim-olağanüstü hal uygulamaları ve yaşanan terör, kendine özgü bir jenerasyon oluşturmuştur. Bununla birlikte sözkonusu bu uygulamalar bölge halkı tarafından artık olağan bir yaşam biçimi şeklinde algılanmaya başlanmıştır. Ancak bölge dışına çıktıklarında kendilerinin "olağanüstü şartlarda" yaşadıklarının farkına varmamaktadırlar. Bu uygulamalar, uzun yılların birikimi ve göçler, bölgenin toplumsal yapısında da değişikliklere yol açmıştır. Bölge kentlerinden metropolere, köy ve mezralardan ise bölge kentlerine olan göç bu sosyal yapı değişikliğinde etkin rol oynamış ve bu kentler eski homojonleğini yitirerek bölge mozayigini bünyesinde barındıran heterojen bir yapıya dönüşmüştür. Bölgenin geleneksel ekonomik sorunlarına bitmek bilmeyen terör olaylarının da eklenmesiyle toplumsal gerginlik büyümüştür.

Sözkonusu bu problemlerle birlikte özellikle son iki yıldır yoğunlaşan tolu göçler yolu ile kentlerin nüfusunun iki veya üç katı artması sonucu oluşan sorunların kentleri içinden çıkılmaz bir noktaya getirmiş olması resmi ve yerel yöneticileri düşündürmektedir. Zaten mevcut nüfusu barındırmakta güçlük çeken bu kentler, yaşanan olağanüstü demografik hareketlilik sonucu bir anda, altından kalmaları kendi imkânları dahilinde olmayan iktisadi, sosyal, psikolojik ve güvenlik sorunları ile karşı karşıya kalmışlardır. Göçerlerin de köyde yapılan işlerin dışında bir mesleği olmaması ve net bir tüketici konumunda olmaları yöneticilerin işlerini zorlaştıran unsurların başında gelmektedir. "Hazıra dağ dayanmaz" atasözü çerçevesinde göçerlerin mutlaka üretime dönük hale getirilmesi gerektiğini bilen yöneticilerin işlerini, ülkenin ve bölgenin iktisadi ve sosyal şartları da oldukça güçleştirmektedir.

Bölgede yaşanan bu problemler sadece bölgeye değil bütün yönlerden ülkenin bütününü de ilgilendirdiğinden ayrıca önem taşımaktadır. Terör ve etnik koşullarda sosyal yapı analizlerinde görülen güçlükleri aşmak için öncelikle o toplumsal yapı ile ilgili sosyolojik araştırmalara ihtiyaç vardır. Bölge sorunlarına çözüm üretmek ile sosyolojik araştırmaların mevcudiyeti arasındaki korelasyonun gerçekliği ortadadır.

Bu bağlamda Van'da göçerlerle ilgili yapılan çalışma çerçevesinde problemin uzun vadeli çözümü için bir takım öneriler getirilebilir.

Öneriler

1. Bugün, göçerlerin karşı karşıya olduğu en önemli problem işsizliktir. Diğer problemler büyük ölçüde bunun bir uzantısı ve yansımasıdır. Bu nedenle öncelikle ve özellikle bu sorunun çözümüne yönelik icraatlar yapılmalıdır. hane halkı reislerine iyi-kötü çalışabilecekleri iş temini için valiliğin koordinatörlüğünde, belediye, mesleki ve özel teşekküllerin katılımı ile çalışmalar yapılmalıdır. Bunun yanında kadınların üretici konumuna getirilmeleri sağlanmalıdır. Bu bağlamda köyde iken % 17'lik bir oranın dokuma tezgahı sahibi olmaları dikkate alınabilir.

2. Bölge halkında ve dolayısıyla da göçerlerde çalışmaya karşı büyük ölçüde iklimden ve tabiatlarından kaynaklanan bir isteksizlik mevcuttur. Bu yüzden de bölge halkı fazla bir maddi getirisi olmamasına rağmen geçici de olsa "devlet memurluğu"nu tercih etmektedirler. Devlet memurluğunun Türkiye'nin 60-70'li yıllardaki popülerliğinin burada hâlâ hakim olmasının temel nedeni budur. Bu, göçerleri üretici konuma getirmede psikolojik bir sorun teşkil edebilir. Bu yüzden bu durumu önleyici sosyal ve psikolojik tedbirler alınmalıdır.

3. Göçerlerin köydeyken yaptıkları işler (tarım, hayvancılık) dışında bir meslekleri bulunmamaktadır. Burada da büyük oranda bu tür işleri yapamayacakları için özellikle gençlere yönelik meslek edindirme kursları düzenlenmelidir.

4. Göçerlerin büyük çoğunluğu, valilik, belediye, gönüllü kuruluşlar ve halktan yardım-dilenme gibi unsurlarla geçindiklerini beyan etmişlerdir. Uzun vadede bu yöntemin devam etmesi resmi ve yerel kurumlara yük olmasının yanında göçerlerin üzerinde bireysel ve grup bazında kalıcı sosyal ve psikolojik problemlerin oluşmasına yol açabilecektir. Bu nedenlerle göçerlerin bu tür yollarla hayatlarını devam ettirmelerinden bir an önce kurtarılmaları gerekmektedir.

5. Göçün tek sebebinin "can güvenliği" olduğu anlaşılmaktadır. Bölgede uzun yıllar yaşanan terör olayları sonucu tarım ve hayvancılığın eski canlılığı olmasa da göç sebepleri arasında "ekonomik" gerekçeler kayda değer bir oranda bulunmamaktadır.

6. Göçerlerin büyük barınma sorunları vardır. Özellikle aynı mekanda yakın akraba da olsa birkaç ailenin bir arada bulunması bir takım ailesel fonksiyonların yerine getirilmemesi aile üyeleri üzerinde özellikle ebeveynde olumsuz etkiler oluşturmaktadır. Bu gerilim diğer aile üyelerine ve ilişkilere de yansıtacağından önleyici tedbirler alınmalıdır.

7. Göçerler genelde toplu olarak göç ettikleri için parçalanmış aileler sorunu mevcut değildir. Bu hafifletici sebeple birlikte problemlerin çözümünde geliştirilecek politikaların, aile odaklı bir yaklaşımla ele alınması bir zorunluluk olarak görülmektedir. Ebeveynin yaşadığı sorunlar çocukları da etkilediğinden aile kurumu kuvvetlendirici yerel ve özgün tedbirler alınmalıdır.

8. Gelecek kuşakların göçün olumsuz etkilerinin getireceği yıkım ve acıları taşınamaması için göçün zihinlerde yarattığı etkilerin silinmesi zorunludur. Bu nedenle çocukların psikolojik anlamda uğradıkları yıkıma ilk tedbir olarak rehabilite edilmeleri gerekmektedir. Göçün nedenleri de onların kavrayabileceği şekilde anlatılmalıdır.

9. Hangi koşullarda olursa olsun eğitimin başlaması ve devam etmesi çocukların kendine gelme, iyileşme ve uyum süreçlerinin başlamasına en büyük yardımcı olarak görünmektedir. Bu açıdan eğitimin daha verimli hale getirilmesi ve kesintiye uğramaması için tedbirler acilen alınmalıdır. Öğrencilerin ekonomik durumları kötü olduğu için kitap kırtasiye yardımı yapılmalıdır. Çocukların eğitimi konusu bugün için önemli bir sorun olarak görünmemektedir. Fakat bunun olumsuz sonuçlarını daha sonra toplum ve devlet olarak yaşayacağımızı hesaba katarak bu konuya öncelik verilmelidir.

10. Uzun yılların oluşturduğu güvensizlik ortamını oluşturan faktörleri ortadan kaldırmak için genelde bütün bölgede özelde ise göçerler nezdinde programlı çalışmalar yapılmalıdır.

11. Araştırma sonuçlarına göre göçerlerin "çocuklar ve kadınların büyük bir kısmı hariç tutulduğu halde- % 68'i okuma yazma bilmemektedir. Problemlerin çözümünde altyapı teşkil eden bu durumu ortadan kaldırmak için gereken tedbirler acilen alınmalıdır.

12. Göçerlerin, büyük oranda doğudan göç alan metropollerde tanıdığı veya akrabası hemen hemen (% 97) bulunmamaktadır. Bu durum göçerlerin bir alışma döneminden sonra bu kentlere gidebileceği varsayımını oldukça azaltmaktadır. Bunun anlamı; köyüne dönemez ise burada kalacağı yönündedir. İmkânları olduğu takdirde büyük kentlere göç etme niyetleri olmadığını beyan etseler de, bu bir ölçüde henüz yabancılaşma sürecini tamamlamamaları ve büyük kentlerle bir bağ kuramamalarından kaynaklanmaktadır.

13. Göçerlerin köylerine dönme istekleri genelde bulunmaktadır. Fakat bunu belirleyecek iki husus vardır. Birincisi, güvenliğin sağlanması diğeri ise buradaki durumların netlik kazanmasıdır. Kararsız insanların yoğun olarak bulunması da bunun bir ifadesidir. Buradaki durumun netlik kazanması yani kendilerine devlet tarafından hangi imkanların verileceği kararsızların fikrini değiştirecektir. Aslında köye dönme isteği ve kararsızların oranının yüksek olması; birbuçuk yıldır durumlarında bir iyileşme ve netliğin olmamasıdır. Kanaatimizce köylerde güvenliğin sağlanması durumunda bile buradaki şartların düzelmesi halinde, geri göçün küçük bir oranda gerçekleşeceği yönündedir. Ancak buradaki koşullarda bir değişiklik olmadığı takdirde geri göçün oranında bir yükselme olabilecektir.

14. Buradan büyük kentlere iktisadi amaçlarla gitme konusunda genç kuşakta farklılık gözlemlenmektedir. Büyükler muhafazakar bir tavır gösterirken gençler tabiatlarına da uygun olarak açılımcı ve radikal bir tutum sergilemektedir. Bu farklılık göz önünde bulundurulmalıdır.

15. Çalışma esnasında yerli halkın göçerlerden, ifade edilmemiş, bilinç altında fakat başbaşa konuşulduğunda ise gün yüzüne çıkan bir tedirginlik duyduğu gözlemlenmiştir. Özellikle Yeni Sanayi ile Özalp yolu arasında oluşan mahallede göçerlerle yerliler yanyana yaşadığından bu tedirginlik daha açık bir şekilde ifade edilmektedir. Hırsızlığın ve dilencililiğin zorunlu olarak artması ve gelecek için duyulan kaygılar bu tedirginliğin temel nedenleri arasında bulunmaktadır. Bu tedirginlik ve bilinçaltı tepki, amelelik yapan göçerlerin piyasayı düşürdükleri gerekçesi ile dövülmeleri ile de fiilen ortaya çıkmış bulunuyor. Bunlardan dolayı göçerleri ve göç alan kentin halkı üzerinde çift taraflı olarak tedirginliği önleyici tedbirler alınmalı ve bu tedbirler sosyo-psikolojik çalışmalarla desteklenmelidir.

16. Göçerlerin problemlerini çözmede daha fazla fonksiyonel olmasını sağlamak amacı ile yerel yönetimlerin güçlendirilmesi ve birbirlerini tamamlayan müesseseler olarak valilikle birlikte ortak çalışmalar yapılması sağlanmalıdır.

17. Göçerlerin belirsizliği, siyasal bir seçim yaşamadan netleştirilmelidir. Zira göçle birlikte radikalleşmenin arttığı bilinmektedir. Bir seçim esnasında

göçerler politik istismara açık bir sosyal grup hüviyeti arz edeceğinden bu netleştirilmenin acilen yapılması gerekmektedir.

18. Bu iki toplumsal grubu (göçerler ve yerliler) kaynaştırma çalışmalarında ayırıcı öğeleri gündeme getirmekten mümkün olduğunca kaçınarak bölgede son derece işlevsel olan "din" unsuru gibi birleştirici ve kaynaştırıcı öğeyi gündeme getirmeye ve tutmaya konunun hassasiyeti açısından özen gösterilmelidir.

Kaynakça

AKKAYAN, Taylan, **Göç ve Değişme**, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul, 1979

AKŞİT, Bahattin **Köy Kasaba ve Kentlerde Toplumsal Değişme**, Turhan kitabevi, Ankara, 1985

ATALAY, Beşir **Sanayileşme Sosyal Değişme -Kırıkkale Araştırması-**, DPT Yayını, Ankara, 1989

ERSOY, Melih **Göç ve Kentsel Bütünleşme**, TGAV Yayını, Ankara, 1985

FICHTER, Joseph, **Sosyoloji Nedir?** (Çev. Nilgün ÇELEBLİ), S.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, Konya, 1990

İZBIRAK, Reşat, **Coğrafya Terimleri Sözlüğü**, Milli Eğitim Yayınevi, İstanbul, 1986

KARTAL, S.Kemal, **Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Türkiye'de Kentleşme**, Adım yayıncılık, Ankara, 1992

KELEŞ, Ruşen **Kentleşme ve Konut Politikası**, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara, 1989

ÖZKALP, Enver **Sosyolojiye Giriş**, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, 1990

TOĞROL, Beğlan **112 Yıllık Göç (1878-1989)**, Boğaziçi Üniversitesi Yayını, İstanbul, 1989

TÜMERTEKİN, Erol, **Türkiye'de Şehirleşme ve Şehirsiz Fonksiyonlar**, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul, 1973

ÜNDER, Sunay **Nüfus Bilimleri Sözlüğü**, Mars Yayınları, Ankara, 1972

KENTSEL BÜTÜNLEŞME ÜZERİNDE KÖY-KENT FARKLILAŞMASI VE AİLE KURUMUNUN ETKİLERİ : SİVAS ÖRNEĞİ

Yrd.Doç.Dr.Metin Erol*

Yrd.Doç.Dr.Nesrin Özdemir*

Ar.Gör.Güney Nair*

Giriş

Toplum hayatı bir bakıma insanların paylaştıkları sorunları çözme çabasının ürünüdür. Her topluluk ve toplum, ekonomik, sosyal, kültürel ve yönetsel gereksinmelerini karşılamaya yönelik olarak a, insanların bir arada yaşamaları ve birbirleriyle ilişki halinde olmalarının sonucunda meydana gelmişlerdir.

Toplumların bir değişim süreci içerisinde olduğu, ve değişimin yönünün ise, işlevsel olarak birbirlerine bağımlı olmayan, benzer parçaların bir arada bulunduğu sosyal yapılardan, işlevsel ve kültürel olarak farklılaşmış, bu yüzden de birbirlerine, eşit olmayan bağımlılıklarla bağlı olan parça'ların¹ etkileşiminden doğan karmaşık toplum yapılarına doğru olduğu, bir çok toplum bilimci tarafından ortaklaşa olarak kabul edilmektedir. Değişmenin yönüne ilişkin bu görüşler, insan aklının ürünü olmayıp, Eisenstad' in da belirttiği gibi toplumların asli özelliklerinden kaynaklanmaktadır.

Değişmenin, basit yapılardan karmaşık yapılara doğru bir süreç göstermesi bakımından toplumlar benzer olmakla birlikte , bu karmaşıklığa neden olan sosyal-kültürel süreçler bakımından farklılıklar göstermektedirler. Özellikle bu farklılık, tarımda gelişen toplumlarla sanayide gelişen toplumlar arasında daha belirgin olarak gözlenmektedir. Nitekim tarımda gelişen toplumlarda bütün ve parçalar arasındaki ilişkiler, genel olarak ekonomik açıdan toprak mülkiyetliği ve statü bakımından soy-sop ,sosyal-kültürel köken gibi verilen statülere dayanırken sanayi toplumlarında, ekonomik açıdan sermaye sahipliği, teknolojik açıdan bilgi sahipliği ve statü bakımından da kazanılan statülere dayanmaktadır.

Tarım ve sanayi yapıları arasındaki bu farklılık, sanayileşmekte olan toplumlarda da gözlenmektedir. Türkiye gibi sanayileşmesini tamamlayamamış toplumlarda, nüfusun bir bölümü arasında tarım üretimine denk düşen cemaatvari ilişkiler sisteminin etkin olmasına karşılık endüstrileşmiş kesimlerinde sanayi üretimine uygun ilişkiler etkindir. Böylece toplumsal yapı, ilişkiler sistemi ve bu ilişkilerde kullanılan anlamlar, değerler, kurallar ve toplumsal amaçlar bakımından ikili bir yapı özelliği göstermektedir. Araştırmamanın

Cumhuriyet Üniversitesi

¹ Parça, kendini diğer gruplardan bir oranda yalıtılmış bulunan, bireyin sıkıca kaynaşmış olduğu, yerel bir konumu bulunan sosyal bir grup (Aron 1793;140).

problemi,göç yoluyla aynı kente yerleşmiş olan farklı sosyal-kültürel guruplar arasındaki etkileşim düzeyleri derecesidir.

1-Araştırmanın Konu ve Amacı

Göç olgusu, yalnız insanların değil, aynı zamanda onlarla birlikte yeteneklerin,sermayenin ve kültürlerin de fiziki mekan üzerindeki hareketliliği anlamını taşımaktadır.Bu nedenle genel olarak göç, göç veren yerleşmeleri etkilediği kadar göç alan yerleşmeleri de etkilemektedir.Özellikle farklı sosyal-kültürel guruplara ait bireylerin göç yoluyla aynı kent merkezinde yaşamaya başlamaları, toplumsal bütünleşme ya da bütünleşememe gibi önemli sosyal olguların ve sorunların ortaya çıkmasında göç, etkin rol oynamaktadır.

Araştırmanın konusu, kentsel yerleşmelerde toplumsal bütünleşme sorunlarının sivas örneğinde incelenmesidir.

Aslında araştırma iki aşamalı olarak düşünülmüştür. Bunlardan ilki farklı sosyal kültürel guruplar arasındaki etkileşim derecesinin düzeylerinin araştırılmasıdır.İkinci aşamada ise iletişim kanalları sayısı az ve etkileşim derecesi düşük olan sosyal gurupların birbirleri hakkındaki kanatlerini ve belli olgulara attettikleri anlamlar arasındaki fark ve benzerlikleri, tutum ve davranış kalıplarını,özetle araştırmanın varsayımlarını araştırmak ve sınamaktır.Ancak çeşitli sınırlılıklar nedeniyle araştırmanın ikinci bölümü yapılamamıştır.İlk bölüm için ise yapılmış bir araştırmanın sonuçlarından yararlanılmıştır (Erol 1995;).

2-Araştırmanın Varsayımları

Her toplumsal yapı, ilişkiler sisteminin işleyişi bakımından, örgütlere benzerler.Örgütten farkı,"örgütlerin yapılarının (kalıplaşmış ilişkiler ağı), açıkça belirlenmiş bir amaca yönelik olarak planlanmış olmasıdır"(Armağan 1983;12).

Bilindiği gibi bir örgütün amacına ulaşmasında, o örgütün amaçları ile örgüt üyeleri arasındaki amaçların çakışması belirleyici olmaktadır(Hicks 1972;68-69).Aksi halde entropi oluşmakta ve örgütsel amaçlara ulaşmakta sorunlar çıkmaktadır. Benzer şekilde toplumsal amaçları ya da aynı amaca ulaşmak için kullandığı araçları farklı olan alt topluluk ve guruplardan oluşmuş bir toplumsal yapının da, istikrar, ekonomik gelişme, v.s. gibi amaçlara ulaşmasında benzer süreçler geçerlidir. Nitekim Keleş(1982;69) de, Türkiye'deki kentleşmenin en önemli sorunlarından biri olarak, göç olgusuna dayalı olarak büyük kentlerde yaşam, kültür düzeyleri ve dünya görüşleri birbirlerine karşıt bireylerden oluşan heterojen ve bütünleşememiş bir toplumsal yapının oluşmasını görmektedir.

Araştırmanın temel varsayımı şunlardır:

1-Alt topluluk ve gurupların işlevsel olarak farklılaşmış olduğu toplum yapılarında toplumsal bütünleşme derecesi de yüksektir.İşlevsel olarak farklılaşmamış,bu nedenle aralarında bağımlılık ilişkilerinin sınırlı olduğu sosyal guruplar arasında etkileşim derecesi ve iletişim kanalları sayısı az olmaktadır.Bu durum,sosyal-kültürel gurupların kültür öbekleri halinde ve birbirlerinden bağımsız olarak yaşamlarını sürdürme eğilimindedirler.

2-İşlevsel farklılaşmayı oluşturan en önemli faktör, sanayileşme sürecidir.

3-Gelişmiş bir ekonomiyle birlikte toplumu oluşturan sosyal-kültürel grupların ulusal ya da kent pazarıyla bütünleşme derecesi, toplumsal bütünleşme derecesini doğru orantılı olarak artırmaktadır.

3-Evren ve Örneklem

Araştırma sonuçları, Sivas merkez ilçesinde yaşamakta olan ailelerden tesadüfi örnekleme ile seçilmiş 535 aile reisi ile yapılan görüşmeye dayanmaktadır.

4-Kullanılan Kavramlar

Köy-Kent Ayrımı

Çağatay, köy kavramının, evrensel olarak geçerli kılacak bir şekilde tanımlanabilmesi için köy ve şehir kavramlarını sınırlayan ve çerçeveleyen sosyolojik ölçütlerin ortaya konmasının zorunluluğuna değinmektedir(Çağatay 1968;171). Aynı düşünce, kentler için de geçerlidir.Bunların yapılabilmesi ise kuşkusuz köy ve kent toplumları arasındaki farklılaşmaya neden olan etmenlerin ortaya konulmasıyla olasıdır.Köy-kent ayrımında değişik ölçütler kullanılmaktadır.Örneğin Meuriot Köy-kent farklılığını mekan ve nüfus hacminde, Rumelin ise doğum oranının azlığı ya da evlenme oranının yüksekliğinde görmektedir(Yörükkan 1968; 14-15).

Köy ve kent arasındaki farklılığı işlevsel açıdan ele alanlar da bulunmaktadır. Örneğin Köymen' e göre " köyler birim fonksiyonları ve kentler de merkez fonksiyonları" dır (1952;27). Bu ayrıma göre "bir köyün bir mahsül yetiştirmesi ya da bir madeni işletmesi birim fonksiyonudur.Buna karşılık yönetim, ticaret ve hizmetler bakımından işlerlik kazandırmasından dolayı şehirler, merkez fonksiyonu olan birimlerdir" (Köymen 1952;27). Aynı yaklaşımla Boran(1945;12) "şehirle köy, birbirinden asıl nüfus adetine göre değil, fonksiyonel farklarına göre ayrılır" demektedir. Köy ve kent arasındaki farkları, kültürel ölçütlerle açıklamaya çalışanların başında ise Readfield gelmektedir. Bu ayrım, "kültürel birörneklik, kişiler arası ilişkilerde kişisel yanlarının ağır basması, kutsal yaptırımların önemli olması, ilişkilerin aile ve diğer evrensel olmayan kurumlar çerçevesinde sürdürülmesi" gibi ölçütlere dayanmaktadır ve (Readfield 1941;343) köyleri "folk toplumu" ve kentleri ise "şehir toplumu" kavramlarıyla ayırmaktadır. Tönnies ve Durkheim de, köy-kent farklılaşması üzerinde duran toplumbilimciler arasında yer almaktadır. Tönnies' köyleri "cemaat" ve kentleri "cemiyet" kavramlarıyla ayırdetmektedir (Freyer 1968;201). Toplum için geçerli ve zorunlu olan bir örf ve adet ve ahlak normlarıyla düzenlenmiş ve donatılmış bir hayat tarzı olan köy topluluklarını cemaat sözcüğüyle kavramlaştırmaktadır.Kent toplumları için kullandığı cemiyet kavramını ise ilişkiler sistemi açısından değerlendirmekte ve "burada oturanlardan herbiri sadece kendi menfaati peşindedir ve başkaları ile yalnız

kendi menfaatlerinin gerektirdiği nisbette ilgilenir" şeklinde tanımlamaktadır (Freyer 1968;201).

Durkheim'in yaklaşımında ise Tönnies'in düşüncelerinin daha sistemleştirilmiş bir boyutu gözlenmektedir. Onun köy-kent ayrımı, benzerliğe dayanan bir dayanışma üzerine kurulmuş gruplarla işbölümüne dayanan bir dayanışma üzerine kurulmuş olanları birbirinden ayırmasına dayanmaktadır. Köylere özgü olan birinci tip dayanışmaya "mekanik" ve kentlere özgü ikinci tip dayanışmaya "organik dayanışma" adını vermektedir (Freyer 1968;201). Böylece herhangi bir cinsten sayı ve nitelikteki bireyleri içine alıp birleştiren alt grupların olmadığı topluluklar köy, diğerleri ise kent kavramı kapsamına girmektedir. Görüldüğü gibi genel olarak köy-kent ayrımında kullanılan temel ölçütler nüfus ve nüfusun işlevleri üzerinde yoğunlaşmakta ancak bu farklılıkların nasıl ortaya çıktığını açıklamamaktadırlar.

Weber'e göre (1958;36) gerçek bir şehir topluluğunun ortaya çıkabilmesi, ticaret ilişkilerinin öne çıkmasına dayalı olarak toplumun, tahkim edilmiş bir yer, bir kale, bir pazar yeri, otonom bir hukuk düzeni, belli bir birlik şekli ve bir dereceye kadar bağımsız olması gibi özelliklere sahip olması gerektiğini yazmaktadır. Nüfus ölçütü konusunda ise kaygılar bulunmaktadır. Örneğin Heper (1983;32), Brezilya' da yapılan bir seri araştırma sonuçlarına göre nüfusu 1500 ile 2000 arasında olan yerleşmelerde kentsel yaklaşımların saptandığını yazmaktadır. Halbu ki genel olarak nüfusu iki binin altında olan yerleşmeler köy olarak tanımlanmaktadır.

Yukarıdaki görüşlerden de anlaşılacağı gibi köy ve kentlerin farklı olgular olarak ele alınmasını zorunlu kılan birçok nitelik farkları bulunmaktadır. Bu nitelik farkları, çeşitli kuramcılarının ortaya koydukları ölçütlerden yararlanarak aşağıdaki tabloda gösterildiği gibi özetlenebilir

Kentleşme-Kentlileşme

Kentleşme, "kent sayısının artması ve kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplumda artan oranda örgütlemeye, uzmanlaşmaya ve insanlararası ilişkilerde kentlere özgü değişikliklere yol açan nüfus birikimi süreci" (Keleş, 1980;70) olarak tanımlanmaktadır. Kentleşme oranı, bir toplumun en önemli gelişmişlik ölçütlerindedir. Çünkü kentleşme ve sanayileşme sürecinin değiştirdiği toplumsal yaşama alanlarından birisi de, " çok sayıda uzmanlaşmış, özel bilgi ve beceri ile donanmış kişilerin büyük örgütler içerisinde her birimin ne yapacağı diğerlerine göre açıkça belirtilmiş bir biçimde çalışmaları, bilgi (enformasyon), hizmet ya da mal üretimidir"(Kıray 1982:58)

Kentlileşme ise, "kentleşme akımı sonucunda, toplumsal değişimin insanların davranışlarında ve ilişkilerinde, değer yargılarında, tinsel ve özdeksel yaşam biçimlerinde değişiklikler yaratması sürecidir"(Keleş 1980;71). Böylece kentlileşme bir anlamda toplum üyelerinin örgütler yoluyla formel yaşama alışmaları, birey-örgüt ilişkisinin yerini örgüt-örgüt ilişkisinin alması böylece bireyin, diğer örgütler karşısında güçlenmesi, bireylerin, örgütsel yaşamın gerektirdiği bilgi ve diğer becerilerle (mal ve hizmet üretim teknikleri v.s.) donanması ve kente özgü ilke, değer ve amaçları benimsemiş olması olarak tanımlanabilir.

Kentleşme süreci, genel olarak "ekonomik bakımdan ve sosyal bakımdan kentleşme" olmak üzere iki süreç halinde ele alınmaktadır (Kartal 1983;50). Bu ayrıma göre ekonomik bakımdan kentleşme, bireylerin geçimlerini tamamen kentte veya kente özgü işlerle sağlıyor olması; sosyal bakımdan kentleşme ise kır kökenli insanların, türlü konularda kentlere özgü tutum ve davranış biçimlerini, maddi ve manevi değer yargılarını benimsemesi durumunu ifade etmektedir.

Kentsel Bütünleşme (Toplumsal Bütünleşme)

Toplumsal bütünleşme, aynı toplum yapısında yaşayan birey ve giderek sosyal-kültürel grupların, etkileşim yoluyla o toplumsal sistemin bir ögesi olabilme derecesini ifade etmektedir. Diğer bir deyişle "toplumsal bütünleşme, toplumu oluşturan parçaların birbirleriyle olan bağlılık derecesidir" (Wilens-Lebeaux 1969;288).

Toplumsal bütünleşmenin derecesini belirleyen en önemli etmenler, bireyleri ve alt kültür gruplarını bir arada ve etkileşim halindedeki tutan bağların sayısı, cinsi, kuvveti ve sürekliliğidir. Ekonomik dayanışma, ortak anlamlar, değerler ve amaçlar, bu amaçlara ulaşılmasında kullanılan araçlar gibi. Bu faktörler, toplum üyelerinin birbirleriyle etkileşime girmesini sağlarlar.

Toplumun ögeleri olan parçalar arasındaki etkileşim, toplumsal bütünleşme bakımından önemlidir. Çünkü bir toplumda ortaklaşa olarak kabul edilmiş anlamlar, değerler, normlar ve müeyyidelerin olmaması halinde parçalar ya da kültürel gruplar arasındaki iletişim ve etkileşim dereceleri düşük olmaktadır..

Türkiye'de "kentsel bütünleşme" kavramı genel olarak çeşitli nedenlerle kırsal alandan kente göç etmiş nüfus sonucunda kentlerde ikili sosyal yapıların (kentsel ve kırsal), aynı sosyal ve fiziki hayat alanlarını paylaşmalarına karşılık ayrı kültür öbekleri halinde yan yana bulunmaları (etkileşim düzeyleri düşük ve iletişim kanalları çok az) sonucunda ortaya çıkan ekonomik, sosyal ve kültürel sorunlar nedeniyle önem kazanmıştır.

5-Sivas İli Merkezinde Kentsel Bütünleşme Sürecini Etkileyen Etkenler

Toplumun genel yapısıyla doğrudan bağlantılı olmakla birlikte kentsel bütünleşme sürecini etkileyen ve sosyal-kültürel farklılaşmanın nedenleri arasında olan dört temel etkenden sözedilebilir. Bunlar (Erol 199461):

- a-Ailelerin sosyal-kültürel kökenleri
- b-Toplum üyelerinin nitelikleri
- c-Ailenin kendisini yeniden üretimi (toplumsallaşma)

a-Ailelerin sosyal-kültürel kökenleri

Kentsel bütünleşmeyi etkileyen faktörlerden birisi, aynı fiziki ve sosyal mekanda yaşayan sosyal alt topluluk ve gruplar arasındaki kültürel farklılığın derecesidir. "Bir toplumun kültürü, o toplumun hem hafızası, hem bilgi kaynağı, hem nelerin sorun, nelerin sorun olarak kabul edilemeyeceğini belirleyen ve hem de onların çözüm yollarını gösteren toplumsal bir birikimdir, bir üründür. Nelerin yararlı, nelerin zararlı; nelerin iyi, nelerin kötü olduğunu insanlar hep kendi sosyal grubunun kültüründen öğrenirler. Yemeklerin yapılış tekniklerinden yeme tarzlarına; giyim-kuşamlarından davranış kalıplarına; üretilen mal,hizmet çeşit ve tekniklerinden tüketim alışkanlıklarına varıncaya kadar kültür, insanların tüm yaşamlarını bir çerçeve, bir kalıp içerisine almıştır. Bu özelliklerinden dolayı kültür, hem toplumsal dayanışma ve uyumun nedeni, hem de sosyal çatışmaların kaynağı ve su yüzüne çıktığı alan olmaktadır"(Erol 1994;61)

İnsanlar her zaman, kendi kültürlerine özgü inanç, eğilim,değer,norm ve düşünceler tarafından, yani yine kendi yaşantılarının ürünleri olan etkenler tarafından yönlendirilirler. Herşeye kendi yaşamlarının penceresinden bakar, olay ve olguları anlar uygular ya da yargırlar. Bu anlamıyla kültür, ana referans kaynağıdır. Dolayısıyla bir toplumda ne kadar farklı sosyal-kültürel gruplar varsa, o kadar da değişik pencereler vardır. Yani aynı olay ya da olguya yönelik değişik tutumlar ve davranışlar vardır. Çünkü ilkeler, değerler, kurallar, insanların neleri yapıp neleri yapmamaları gerektiğine; kendilerinden ve başkalarından nelerin beklenildiğine ilişkin bilgi ve yargılarla yüküldür. Kültürel farklılıklar, sosyal gruplar arasında belli sınır çizgilerinin ortaya çıkmasına neden olan etkenler arasındadır.

Sosyal gruplar arasındaki kültür farklılıkları ne kadar fazla ise sosyal grupları birbirlerinden ayıran sınır çizgileri de o oranda derin olacaktır. Bu bakımdan aynı kentsel dokuda yer alan, sosyal-kültürel bakımdan ayrı özellikler gösteren sosyal grupların, sosyal-kültürel farklılaşmaya neden olan faktörlerle bağlantılı olarak kendi aralarındaki ilişkileri sıkı, ancak gruplar arasında gevşek olmaktadır.

Sosyal-Kültürel kökenleri açısından bakıldığında (Tablo V), Sivas merkez ilçesinde ki ailelerin %38.1' ini Sivas merkez doğumlu olanlar, %9.9' unu başka illerden gelenler, %15.9' unu ilçeden ve %36.1' ini de köyden gelenler oluşturmaktadır. Böylece ailelerin %61.9 unu dışarıdan gelenler oluşturmaktadır. Bu durum Sivas, ilinin bir taraftan dışarıya göç verirken diğer taraftan da ilçe ve köylerden göç almasından ileri gelmektedir. Bir toplumda hakim olan ilke, değer ve kurallar, o toplum nüfusunun çoğunluğunca benimsenmiş olan ilke, değer ve kurallardır. Sivas merkez ilçe nüfusunun çoğunluğunu kır kökenliler oluşturduğundan il merkezinde tarım kültürüne dayalı ilke, değer, kural, amaç ve bunlara dayalı tutum ve davranış kalıpları yerleşiktir. Daha önce de belirtildiği gibi geleneksel ilişkilerin en önemli özelliği, akrabalık ve komşuluk ilişkilerinin, statü ilişkilerine oranla daha yoğun olmasıdır. Sosyal ilişkiler, grup yapısı nedeniyle yatay olarak genişlemiş olmasına karşılık (yaşama benzerliği, akraba-komşuluk ilişkileri v.s.), sosyal gruplar arasındaki dikey ilişkiler (statü ilişkileri) zayıftır. Diğer bir anlatımla gruplar belli bir sosyal mesafe içerisinde birbirlerinden bağımsız olarak yan yana yaşamakta ancak bütünleşmemektedirler. Ailenin küçülmesi nedeniyle geniş ailenin bir takım güvenlik sisteminden yoksun kalan, ancak sosyal

güvenlik örgütlerinin de gelişmemiş olduğu kent ortamında bireyler, yalnız kalmamak ve toplumsal sorunlarıyla başedebilmek için kendi gruplarına mensubiyet duygusuyla bağlanmaktadır. Böylece birey, bir gruba yaklaşıırken diğer gruptan uzaklaşmış olmaktadır. Yani sosyal gruplar arasındaki sınır çizgileri derinleşmektedir. Nitekim kent nüfusu, toplumsal ilişkiler (komşuluk, akrabalık ve statü ilişkileri) bakımından kültürel kimliklerini kazandıkları yerleşmelere (kent kökenli, ilç kökenli, köy kökenli) göre karşılaştırıldığında bu durumu açık olarak görülmektedir (Tablo:1). Kente özgü olan statü ilişkileri (meslektaş, arkadaş), kent kökenlilerde daha fazladır. Ki kare analizinde de bu ilişki anlamlı çıkmıştır. Köy kökenlilerde ise geleneksel ilişkilerin göstergesi olan komşuluk ve akrabalık (akrabası varsa) ilişkileri daha sıktır. Komşuluk ve akrabalık ilişkilerinin yoğun olduğu alt topluluk ve gruplarda toplumun, gerek aile ve gerekse birey üzerindeki dış müdahalesi fazladır. Bunun durum, sosyal-kültürel gurubun, üyeleri üzerindeki sosyal baskıların, grup üyelerinin diğer gruplarla olan ilişkileri sınırlandırabilmesi bakımından önemlidir.

Alt sosyal-kültürel topluluğun birey ya da aile üzerindeki baskılarının ölçütlerinden birisi, evlenmelerdeki karar verme sürecidir. Gerçekten de köy kökenli aileler arasında görücü usulüyle evlenmelerin, %79 la daha yaygındır (tablo:11).

Bu kesimde eş seçiminde görücü usulüyle evlenme oranının yüksek olması, birey ve aile üzerindeki toplum müdahalesinin fazla olduğunun bir göstergesidir. Akriba ve komşuluk ilişkilerinin sıklığı da bunu pekiştirmektedir. Gerek ekstra ilişkilerde ve gerekse eş seçiminde geleneksel ailelerin, kendi sosyal-kültürel çevreleri ile ilişkileri daha sıktır. Böylece bu aileler, dışa yarı kapalı bir grup özelliği göstermektedir. Çünkü geleneksel ilişkiler, diğer sosya-kültürel gruplarla olan ilişki kanallarını sınırlandırmaktadır. Buna karşılık kentsel ailelerde statü ilişkileri daha önde gelmektedir. Eş seçiminde ve görüşmelerde, akrabalık ve komşuluk ilişkilerinden çok arkadaşlık ve meslek grupları arasındaki ilişkiler daha ağırlıklıdır. Bunun anlamı, grup üyelerinin, diğer sosyal-kültürel gruplarla olan ilişkileri belirleme ya da sınırlandırma yönünde bir grup ya da topluluk baskısının olmamasıdır. Dolayısıyla kazanılan statülerin öne çıktığı sosyal-kültürel gruplar arasındaki iletişim kanalları daha fazladır.

b-Toplum Üyelerinin Nitelikleri

i-Meslekler ve Kentsel Bütünleşme

Bir toplumdaki meslekler, yalnız toplumsal bütünleşme değil, aynı zamanda tarım ya da endüstri ilişkilerinden hangisinin etkin olduğuna ilişkin önemli göstergelerdendir. Farklılaşma ve uzmanlaşma biçiminde ortaya çıkan endüstriyel meslekler, teknik işbölümünün sonucu birbirlerine bağımlıdır. Bir meslek grubunun işini yapabilmesi, diğer meslek gruplarının işlerini yapmalarına bağlıdır. Bu nedenle endüstriyel meslekler çoğulcu bir karektere sahiptirler. Oysa çiftçilik, zenaat ve küçük esnafılık gibi meslekler, diğer meslek gruplarından bağımsız olarak kendi işlerini görebilmektedirler. Bu durum geleneksel mesleklerle endüstriyel meslekler arasında ilkeler, anlamlar ve değerler

bakımından önemli farklılıkların oluşmasına yol açmaktadır. Endüstriyel mesleklerin temel ilke ve değerleri rekabet, başarı, verimlilik, karlılık ve işbölümü konularında odaklaşmaktadır. İşe alımlarda "sen kimsin?" sorusu değil, "sen ne yapabilirsin? ya da ne öğrenebilirsin?" soruları sorulmaktadır. İş yaşamı ve iş, en ince ayrıntısına kadar kurallarla belirlenmiş ve sınırlandırılmıştır. Kuralsızlığa ve belirsizliğe yer yoktur. Oysa geleneksel mesleklerde ev hayatıyla iş hayatı neredeyse iç içedir. İş, aile üyeleriyle birlikte enformel olarak yapılır. Liyakat, kar, verimlilik, başarı gibi ilke ve değerlerden çok hısım-akraba ve komşuluk ilişkileri iş hayatını yönlendirir. İşe alımlarda bireyin yeteneğinden çok kim olduğuna bakılır. Dolayısıyla birey, kendisine kimlik veren sosyal grubun normlarına uymak zorundadır.

Sivas merkez ilçesinde işlevsel farklılaşmanın ürünü olan serbest meslek kollarında çalışanların oranı ancak %9.9 dur. Tüccar ve girişimcilerin oranı ise %8.6 dir. Böylece işlevsel farklılaşmaya dayalı olarak bütünleşebilme özelliğine sahip aile reisi oranı ancak % 18.5 olmaktadır. Aile reislerinin % 36.7 sini ise kent ve endüstri yaşamının gerektirdiği uygun nitelikleri kazanamamaları nedeniyle sisteme girmekte zorlanan çiftçi, geçici işçi ya da işsizler oluşturmaktadır. Kamu kesiminde çalışan memur ve işçi oranı % 44.6 olmakla birlikte bu oran, kamu kesiminde verimlilik, başarı, kar ve liyakat ilkelerinin etkin olmaması nedeniyle önemli görülmemektedir (Tablo:VI).

Sivas merkez ilçesinde yaşamakta olan aile reislerinden çoğunluğunun işlevsel bütünleşmeye uygun olmayan geleneksel meslek dallarında çalışmaları, beraberinde kentsel bütünleşme düzeyinin düşük olmasına yol açmaktadır. Bunda, sözkonusu meslek dallarına üye olan birey ve ailelere toplum müdahalesinin fazla olması ve buna bağlı olarak kendi sosyal grupları içerisindeki ilişkilerinin sıkı, ancak diğer sosyal gruplarla olan ilişkilerinin zayıf olması rol oynamaktadır. Geleneksel meslek dallarında çalışanların üyesi oldukları sosyal grup ya da alt topluluklarda, birey ve aile üzerindeki toplumsal baskıların derecesi, kadının aile ve toplum içindeki konumuna bakılarak değerlendirilebilir. Gerçekten de tablo(VII) den anlaşılacağı gibi çiftçi, geçici ve küçük esnaf meslek kollarında çalışanlar, kadının hayatının ev hayatıyla sınırlama eğiliminde görünmektedirler. Bu oran, endüstriyel ve giderek kentsel ilişkilerle bütünleşme derecesi fazla olan serbest meslek sahipleri ve tüccarlar arasında daha düşüktür. Dolayısıyla dünya görüşü bakımından endüstriyel meslek sahipleriyle geleneksel meslek sahipleri arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır.

ii-Öğrenim Durumunun Etkisi

Öğrenim, yalnız bireylerin endüstriyel ve kentsel ilişkilere uygun nitelikler kazandıran bir öge olmayıp, aynı zamanda tutum ve davranış kalıplarında da önemli değişimler yapmaktadır.

Öğrenim düzeyiyle doğru orantılı olarak yatay ilişkilerin(geleneksel) yerini dikey(statü ilişkileri) ilişkilerin aldığı görülmektedir. Nitekim tablo(VIII) da da görüldüğü gibi ilköğrenimli aile reislerinin ancak % 13.5 i en sık iş arkadaşları ya da meslektaşlarıyla ailece görüşüklerini belirtirken bu oran, öğrenim düzeyiyle birlikte artmaktadır. Kikare analizi de , bireylerin öğrenim düzeyiyle görüşükleri ailelerin yakınlık derecesi arasında bir ilişkiyi anlamlı

göstermektedir. Dolayısıyla öğrenim düzeyi düşük ailelerde, farklı sosyal-kültürel gruplarla birincil ilişkiler kurma eğilimi zayıf görünmektedir.

Öğrenim düzeyi ile benimsenmiş sosyal değerler arasında da ilişki bulunmaktadır. Nitekim öğrenim düzeyi düşük olan aile ve sosyal gruplarda kadının hayatını ev hayatıyla ve işlevleri ise annelik ve cinsellikle sınırlandırma eğilimi fazla görünmektedir. Bu durum, düşük öğrenim düzeyli aile ve sosyal gruplarda, birey üzerindeki toplumsal baskıların fazla olduğu anlamına gelmektedir. Tablo(IX) da, "kadının en önemli görevi kocasına ve çocuklarına bakmaktır" görüşü hakkında ne düşünüyorsunuz? sorusuna ilköğrenimlilerin %88.1' i katıldıklarını belirtmişlerdir. Bu oran öğrenim düzeyi arttıkça azalmaktadır.

Aynı şekilde, "evlilik ve aile hayatı kadına yeter, Mesleği olmasa da olur" görüşü hakkında ne düşünüyorsunuz? sorusuna ilköğrenimli aile reislerinin %49.7 si katıldıklarını belirtmişlerdir (Tablo:X). Buna karşılık bu oran yüksek öğrenimlilerde %21.2 ye düşmektedir. Yani öğrenim düzeyi yükseldikçe kadın üzerindeki toplumsal baskılar azalmaktadır. Öğrenim düzeyi, yalnız yatay ve dikey ilişkilerin yayınlığına ilişkin bir göstere değil, aynı zamanda bireylerin tutumlarının da etkilemekte ve giderek işlevsel bütünleşme konusunda önemli öğlerinden birisi olmaktadır. Örnekleme giren aile reisi ve eşleri toplamının %85'inin orta ve daha az derecelerde öğrenim görmüş oldukları (Tablo XI) dikkate alınacak olursa, daha önce belirtilen nedenlerden dolayı Sivas merkez ilçesinde kentsel bütünleşme düzeyinin düşük olduğu söylenebilir. Çünkü kentsel yapıyla bütünleşemediğinden gerek bireyler ve gerekse aileler, kendi sosyal gurubuna sıkıca bağlanmakta ve kent ortamının baskılarından bu şekilde korunmaya çalışmaktadırlar. Bu ise aile ve sosyal gruplar arasındaki ilişki kanalları sayısını azaltabilmekte, giderek kentlilişme sürecini olumsuz olarak etkilemektedir.

c-Ailenin Kendisini Yeniden Üretimi

Ailenin kendisini yeniden üretmesi ifadesinden, sosyalleşme yoluyla ailenin, kendisine benzer yeni aile modellerini oluşturması süreci anlatılmaktadır. Özellikle geleneksel ailelerde grup içi ilişkilerin (akrabalık, komşuluk) çok sıkı olması, köyden göç etmiş aile üyelerinin, bir kaç kuşak geçse de kentlilişmesinin olumsuz yönde etkilemektedir. Köy ve ilçe kökenli ailelerde gerek aile ve gerekse birey üzerindeki grup ya da alt topluluk baskısının fazla olması, bu sosyal grup üyelerinin, diğer gruplarla olan ilişki kanallarını azaltmakta ve etkileşim düzeylerini zayıflatmaktadır. Bu süreç ise aile üyelerinin kentlilişme sürecini olumsuz etkileyen bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır.

Aile reisinin sosyal-kültürel kökeni ve öğrenim durumuna göre çocuklarının öğrenim ve meslekleri incelendiğinde ailelerin kendi modellerini ne derecede oluşturdukları görülmektedir. Tablo(XII) de görüldüğü gibi her aile, kendi çocuklarına model olma ve çocuklarının hayatını kendi beklentilerine göre yönlendirme eğiliminde görünmektedirler. Öğrenim görmemesi nedeniyle kentsel ilişkilerin dışında kalma sorunlarıyla karşı karşıya bulunmalarına karşılık köy kökenli aileler, çocuklarının öğrenimlerine de gerekli önemi vermemektedirler.

Endüstriyel ya da kentsel ilişkiler, bir bakıma yeteri düzeyde öğrenim görmeyi zorunlu kılmakta ve bireyleri buna zorlamaktadır. Bu bakımdan kentleşmiş aileler, çocuklarını iş sahibi yapabilmek amacıyla onların öğrenimlerine önem vermektedirler. Ancak bunda yalnız toplumsal zorlamalar değil, ailelerin benimsemiş oldukları ilkeler, değerler ve amaçlar da belirleyici olmaktadır. Başka bir anlatımla kentleşmeleri gerekmektedir. Köy ve ilçe kökenli ailelerde çocuklarını ilkokul sonrası eğitime göndermeme eğiliminin fazla olması, başka bir çalışmada da ortaya konulduğu gibi (Erol 1993;195-218), çocuğun şahsiyet gelişimi ve meslek seçimi konularıyla ebeveynlerin nitelikleri arasında önemli ilişkilerin olmasından kaynaklanmaktadır. Öyle ki, kültürel kimliğini kırsal yapılarda kazanmış olan aileler, kente göç etmiş olsalar da çocuklarını motive ederlerken bilerek ya da bilmeden kırsal değerlerin etkisi altında kalmaktadırlar.

Aile reislerinin öğrenim düzeyleri ile çocukları ilkokul sonrası öğrenime devam etmeyenler arasında da anlamlı ilişki bulunmaktadır (Tablo:XIII). Öğrenim düzeyi düşük olan ailelerde, çocuklarını ilkokul sonrası okullara göndermeme eğilimi artmaktadır. Kentleşmiş aileler, çocuklarını da bu yönde motive ederek ve onlara model olarak kentsel ilişkilere uygun nitelikler kazandırma çabasında görünmektedirler. Nitekim Tablo:(XIV) de görüldüğü gibi ortaokuldan sonra liseye devam etmeyen çocukların oranı düşmektedir.

Görüldüğü gibi aile, en önemli işlevlerinden birisi olan sosyalleşme görevini yerine getirirken kendi sosyal-kültürel özelliklerine uygun yeni ailelerin kurulmasında da etkili olmaktadır. Bu durum, her alt topluluk ve sosyal grubun, kendisini yeniden üretmesinde ve giderek daha önce açıklanan süreçler nedeniyle mensubu olan bireylerin kentleşmesini olumsuz yönde etkilemektedir.

Kaynakça

Aron, Raymond, Toplumbilim Düşüncelerinde Ana Akımlar, Ank. 1973

BORAN, Behice Toplumsal Yapı Araştırmaları, DTCF yay.,Ank.1945.

COSER, Lewis "The Functions of Conflict", System,Change and Conflict, 1968, New York, The Free Press

ÇAĞATAY, Tahir, Günün Sosyolojisine Giriş, Ank.1968

EROL, Metin "Aile İçi İlişkilerin Çocuğun Şahsiyet Gelişimine Etkisi", Sosyal, 1993 Bilimler Dergisi, Sivas, C.Ü.Sosyal Bilimler Dergisi, sayı 15-16

1994 "Kentsel Bütünleşme Üzerinde Köy-Kent Farklılaşması ve Aile Kurumunun Etkileri", Sosyal Bilimler Dergisi,C.Ü. Fen-Edebiyat Fak. Yay., Say:17, Sivas

FREYER, Hans İçtimai Nazariyeler Tarihi, Çev.,T.Çağatay, Ank.1968

HEPER, Metin Türkiye'de Kent Göçmeni ve Bürokratik Örgütler, İst.,1983

Hicks, Herbert G., Örgütlerin Yönetimi,AITA yay., 1972

KARTAL, S.Kemal Kentleşme ve İnsan, Ank.,TODAE yay.1978

1983 Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Türkiye'de Kentleşme, Ank.,Yurt yay.

KELEŞ, Ruşen Türkiye' de Şehirleşme, Konut ve Gelişme, İst., gerçek yay. 1978

1980 Kentbilim Terimleri Sözlüğü, Ank., TDK yay.

1990 Kentleşme Politikası, Ank., İmge yay.

KEYDER, Çağlar Toplumsal Tarih Çalışmaları, Dost kitabevi, Ank. 1983

KIRAY, Mübeccel "Toplumsal Değişme ve Kentleşme (Kentle Bütünleşme Sorunu", 1982 Kentsel Bütünleşme, Ank., T.S.B.A.D. yay.

KÖYMEN, Nusret "Köy ve Şehir Fonksiyonları", Sosyoloji Dünyası, Cilt:1, No:2, 1952 İst

ÖZKALP, Enver "Kentleşme Olgusu ve Kentleşmenin Ekolojisi", Sosyal Bilimler Dergisi, 19897, Sivas, C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:8

REAFİELD, Robert The Folk Culture of Yucatan, University of Chicago Press, 1941 Chicago

WEBER, Max The City, Glencoe, the Free Press, 1958

SENCER, Yakut Türkiye' de Kentleşme, Ank., Kültür Bakanlığı Yay., 1979

ŞENYAPILI, Önder Kentleşen Köylüler, İst., Milliyet yay. 1978

ŞENYAPILI, Tansı Bütünleşmemiş Kentli Nüfus Sorunu, Ank., ODTÜ 1978

YÖRÜKAN, Ayda Şehir Sosyolojisinin Teorik Temelleri, Ank., İmar İskan yay. 1968

EKLER.**Tablo.1 Köy, İlçe ve Kent Kökenli Olma Durumlarına Göre Kentli Ailelerin Toplumsal İlişkileri**

Aşağıdaki ziyaretlerden en sık hangisini yaparsınız ?	Sivas ili merkez		Başka ilden gelen		ilçeden gelen		köyden gelen		Toplam
	Sayı	%	sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Komşusu	21	10.9	15	29.4	27	33.3	37	21.8	100
Akrabası	124	64.6	15	29.4	34	42.0	104	61.2	277
Arkadaş- meslekdaş	47	24.5	21	41.2	20	24.7	29	17.0	117
Toplam	192	100	51	100	81	100	170	100	494

Kikare :39.81

P< 0.05

Cramerin V si=0.38

Tablo 2 . Sosyal-Kültürel Kökenlerine Göre Eş Seçimi Biçimleri

Eş Seçme Biçimi	merkez		Başka il		ilçe		köy		Toplam
	sayı	%	sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Görücü	157	69.1	26	50	57	69.5	143	79.0	383
Anlaşarak	44	21.9	26	50	25	30.5	38	21.0	133
Toplum	201	100	52	100	82	100	181	100	516

Kikare :20.65

P< 0.05

Cramerin V si=0.45

Tablo 3. Sosyal-Kültürel Kökenlerine Göre Aile Reislerinin Meslekleri

Eş Seçme Biçimi	Sivas merkez		Başka il doğ.		İlçe kökeni		köy kökeni		Toplam
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Memur	50	24.5	21	40.4	34	40.0	36	19.1	141
Kadrolu işçi	36	17.6	5	9.6	17	20.0	37	19.6	95
Serbest meslek	21	10.3	10	19.2	11	12.9	9	4.8	51
Tüccar,girişimci	27	13.2	5	9.7	5	5.9	8	4.3	45
Küçük esnaf	50	24.6	6	11.5	7	8.3	25	13.3	88
Çiftçi,geçici işçi	20	9.8	5	9.6	11	12.9	73	38.9	109
TOPLAM	204	100	52	100	85	100	188	100	529

Kikare :97.55 P< 0.05 Cramerin V si= 0.39

Tablo 4. Sosyal Kültürel Kökenlerine Göre Öğrenim Durumu

Sosyal-kültürel Köken	Aile Reisinin Öğrenim Düzeyi				
		İlk Öğrenim	Orta Öğrenim	Yüksek Öğrenim	Toplam
İl merkezi	Sayı	52	102	47	201
Doğumlu	%	25.9	50.7	23.4	100.00
Başka ilden gelen	Sayı	11	18	24	53
	%	20.8	34.0	45.2	100.00
Bir ilçeden gelen	Sayı	20	41	23	84
	%	23.8	48.8	27.4	100.00
Bir köyden gelen	Sayı	110	49	17	176
	%	62.5	27.8	9.7	100.00
TOPLAM		193	210	111	514

Kikare:85.58 P<0.05 Cramerin V si :0.45

Tablo 5. Aile reislerinin Sosyal-Kültürel kökenlerine Göre Dağılımı

Sosyal-kültürel köken	Sayı	%
Sivas il merkezi doğumlu	204	38.1
Bir ilden gelen	53	9.9
Bir ilçeden gelen	85	15.9
Bir köyden gelen	194	36.1
TOPLAM	536	100.00

Tablo 6. Meslek Gruplarına Göre Aile Reislerinin Dağılımı

Meslek Grupları	Sayı	%
Yüksek Öğrenimli Serbest meslek sahibi	53	9.9
Tüccar, girişimci, yatırımcı	46	8.6
Memur	147	27.4
kadrolu işçi	93	17.4
Küçük esnaf	90	16.8
Çiftçi, geçici işçi	107	19.9
TOPLAM	536	100.00

Tablo 7.Evlilik Hayatı Kadına Yeter,Mesleği Olmasa da Olur Görüşü Hakkında Ne Düşünüyorsunuz?

Meslekler		katılıyor	kısmen katılıyor	katılmıyor	Toplam
Geçici işçi,	sayı	50	14	43	107
çiftçi	%	46.7	13.1	40.2	100.0
Kadrolu	sayı	46	18	29	93
işçi	%	49.5	19.3	31.2	100.0
Küçük esnaf	Sayı	44	12	33	89
	%	49.4	13.5	37.1	100.0
Tüccar	Sayı	18	8	19	45
	%	40.0	17.8	42.2	100.0
Serbest meslek	Sayı	13	12	27	52
	%	25.0	13.1	51.9	100.0
Memur	Sayı	45	29	72	146
	%	30.8	19.9	49.3	100.0
TOPLAM		216	93	223	532

Kikare :20.93 P<0.05 C:0.19 Maks.C:

Tablo 8. Öğrenim Düzeylerine Göre Görüşülen Ailelerin Yakınlık Derecesi

En sık kimlerle görüştüğü	ilk öğrenim		orta öğrenim		yük. öğrenim		Toplam
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Komşu	44	24.7	42	21.0	13	12.2	99
Akraba	110	61.8	114	57.0	47	43.9	271
Meslektaş,iş arkadaşı	24	13.5	44	22.0	47	43.9	115
TOPLAM	178	100.0	200	100.0	107	100.0	485

Kikare:35.67

P<0.05

Cramerin V si :0.37

Tablo 9. "Kadının En Önemli Görevi, Kocasına ve Çocuklarına Bakmaktır" Görüşü Hakkında Ne Düşünüyorsunuz?

	ilk öğrenim		orta öğrenim		yük. öğrenim		Toplam
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Katılıyor	171	88.1	151	71.9	52	45.6	374
Kısmen katılıyor	9	4.6	27	12.9	32	28.1	68
Katılmıyor	14	7.3	32	15.2	30	26.3	76
TOPLAM	194	100.0	210	100.0	114	100.0	518

Ki kare: 65.97 P<0.05 Cramerin V si :0.42

Tablo 10. "Evlilik ve Aile Hayatı Kadına Yeter, Mesleği Olmasa da Olur" Görüşü Hakkında Ne Düşünüyorsunuz?

	ilk öğrenim		orta öğrenim		yük. öğrenim		Toplam
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Katılıyor	96	49.7	87	41.4	24	21.2	207
Katılmıyor	70	36.3	90	42.9	58	51.3	218
Kısmen katılıyor	27	14.0	33	15.7	31	27.5	113
Toplam	193	100.0	210	100.0	113	100.	516

Kikare :26.49 P<0.005 Cramerin V si :0.34

Tablo 11. Aile Reisi ve Eşlerinin Öğrenim Durumları

Öğrenim Durumu	Aile Reisi		Eşi		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
B.E.K.M.D.	16	3.0	108	20.1	124	11.5
İlk öğrenim	194	36.2	246	45.9	440	41.1
Orta öğrenim	212	39.5	135	25.2	347	32.4
Yüksek öğrenim	114	21.3	47	8.8	161	15.0
Toplam	536	100.0	536	100.0	1072	100.0

B.E.K.M.D: Bir eğitim kurumundan mezun değil

Tablo 12. Sosyal-Kültürel Kökenlerine Göre İlkokul sonrası Öğrenime Devam Etmeyen Çocuk Durumu

Sosyal-Kültürel Köken		İlk öğrenim sonrası öğrenime devam		Toplam
		Yok	Var	
İl merkezi	sayı	180	23	203
	%	88.7	11.3	100.00
doğumlu	sayı	48	5	53
Başka ilden	%	90.7	9.3	100.00
gelen	sayı	78	7	85
Bir ilçeden	%	91.8	8.2	100.00
gelen	sayı	122	66	188
Bir köyden	%	64.9	35.1	100.00
gelen				
TOPLAM		428	101	529

Kikare:48.82 P<0.05 Cramerin V si:0.55

Tablo 13.Baba Öğrenim Düzeylerine Göre İlköğrenim Sonrası Öğrenime Devam Etmeyen Çocukların Dağılımı

	ilk öğrenim		orta öğrenim		yük. öğrenim		Toplam
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Yok	131	67.5	188	88.7	109	95.6	428
Var	63	32.5	24	17.3	5	4.4	92
Toplam	194	100.0	212	100.0	114	100.0	520

Kikare :48.88 P<0.05 Cramerin V si : 0.55

Tablo 14.Aile Reisi Öğrenim Durumuna Göre Ortaokul Sonrası Öğrenime Devam Etmeyen Çocukların Dağılımı

	ilk öğrenim		orta öğrenim		yük. öğrenim		Toplam
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Yok	178	87.3	202	97.1	109	95.6	489
Var	26	12.7	6	2.9	5	4.4	37
Toplam	204	100.0	208	100.0	114	100.0	526

Kikare:16.87 P<0.05 Cramerin Vsi :0.42

ZORUNLU GÖÇ VE BİR KENT :DİYARBAKIR

Yrd.Doç.Dr.Atilla GÖKTÜRK*

Giriş

Özellikle 1990 sonrası süreçte Güneydoğu Anadolu Bölgesinin kırsal alanından bölge kent merkezlerine yığılan ve giderek kalıcı bir nitelik kazanan nüfusun boyutlarının belirlenmesi ve kent üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi için 1996 yılı şubat ayında Diyarbakır kent merkezinde hanehalkına yönelik bir araştırma yapılmıştır. TMMOB adına tarafımızdan gerçekleştirilen bu araştırma kapsamında 14 bölgeye ayrılan Diyarbakır kent merkezinde 1099 adet anket gerçekleştirilmiş olup yapılan inceleme sonucunda bu anketlerin 1072'si değerlendirmeye alınmıştır. 1996 yılı haziran ayında kitap² olarak yayınlanan bu çalışmanın kitap basım sürecine yetiştirilemeyen bir tartışma bu bildiri ile ele alınmaya çalışılacaktır. Bu nedenle araştırma sonucunda elde edilen çeşitli bulguları aşağıda özet olarak sunularak, bu bulgular "kent", "göç" ve "kentleşme" kavramları kapsamında Diyarbakır kenti özelinde tartışılacaktır.

Kent ve Kentleşme

Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden kaynaklanan ve tüm ülke kamuoyunu uzun süredir meşgul eden gelişmelerin bir ayağını kırsal alan oluştururken, diğer ayağını ise başta bölge kentleri olmak üzere Türkiye'nin çeşitli coğrafyalarında yer alan birçok kent oluşturmaktadır. Kırsal alandan başlayıp, kentsel alana ulaşan ve "göç" olarak tanımlanan bu gelişmeler üzerine tartışmaya öncelikle kent, kentleşme ve göç kavramlarına açıklık getirilmesi ile başlanması özellikle, bu bildiride kullanılacak olan araştırma³ bulguları ile ortaya çıkan sonuçların değerlendirilmesi boyutunda yardımcı olacaktır. Bu nedenle böylesi bir tanımlamaya kent ve kentleşme kavramlarından başlarsak, Kemal Kartal kenti "nüfusun üretim araçlarının, konutların ve öteki yapıların, teknik alt yapı sistemlerinin, eğitim-kültür sanat yönetim örgütlerinin yoğunlaştığı yerleşme merkezi " olarak tanımlamaktadır⁴.Yine Kartal'a göre "kentleşme iki ucu olan bir çözülme, yoğunlaşma ve akım olayıdır. İki uçtan birisi "kır" dır, diğeride "kent". Çözülme kırdadır.Yoğunlaşma ise kentte gerçekleşmekte, akım kır ile kent arasında olmaktadır. Bu üç olgu yani "kırdaki çözülme ", "kentte yoğunlaşma "

* ME.Ü.I.I.B.F. Kamu Yönetimi Bölümü

² Dağ,R.,Göktürk,A.,Türksoy,C., Bölgeiçi Zorunlu Göçten Kaynaklanan Toplumsal Sorunların Diyarbakır Kenti Ölçeğinde Araştırılması, TMMOB, 1996, Ankara.

³ TMMOB,a.g.e.

⁴ Kartal,K., Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Türkiye'de Kentleşme,Adım Yayınları,1992,Ankara,shf.35.

ve "kır ile kent arasındaki akım " bir bütünün parçalarıdır. Bunların birbirlerine bağlı olarak zaman içindeki işleyiş biçimi, bir ülkede "kentleşme sürecinin işleyiş "biçimini oluşturur"⁵.

Kartal "kırdaki çözülme" tarımsal üretimin örgütleniş biçimindeki değişim ile topraktan "fiilen" ya da "hukuken" kopan nüfus fazlasına bağlamakta, "kentte yoğunlaşma"nın ise piyasa koşulları altında iş olanaklarının yoğun olduğu (ya da olacağına umulduğu) yerleşmelerde gerçekleştiğini belirtmektedir. Yine Kartal'a göre çeşitli olanakların kentlerde sağlanma düzeyi ve nüfusun çeşitli kesimlerinin bunlardan yararlanabilme biçimi, kırdaki çözülme sonucunda ortaya çıkan "nüfus fazlasının" kentlere akım hızını önemli ölçüde etkilemektedir⁶.

Ruşen Keleş kentleşme hareketinin nedenlerini ekonomik, teknolojik, siyasal ve psiko-sosyolojik etmenler olarak tanımlamakta ve bu dört kümede toplanan kentleşme etmenlerini birbirinden kesinlikle ayırma olanağı olmadığını, herbirinin bir diğerinden etkilenen, birbirinin içinde olan etmenler olduğunu ifade etmektedir⁷.

Keleş'e göre kentleşmenin nedenlerini oluşturan bu etmenlerin ekonomik boyutunda köylü nüfusu köyünden iten, tarım kesiminin içinde bulunduğu koşullardan kaynak alan, tarımda çalışılmasına gereksinme duyulan insangücü miktarını azaltan gelişmeler yer almaktadır. Asıl olarak köyünde beslenemeyen nüfusun kent merkezlerine yönelmesi ekonomik nedenleri oluşturmaktadır. Teknolojik nedenler olarak da sanayileşmenin getirdiği değişiklikler ve buna bağlı olarak tarıma egemen olan koşulların kentleşmenin hızlanmasında rol oynadığını belirtmektedir. Çeşitli düzeylerde verilen siyasal kararlar, yönetim yapısının özellikleri, hukuk kurumlarından bazıları ve uluslararası ilişkiler ise kentleşmenin siyasal nedenlerini oluşturmaktadır. Kentlerin sahip bulunduğu birçok toplumsal ve kültürel olanaklar ile hizmetlerin çekiciliği gibi köy ve kent yaşam biçimleri arasındaki ayrımlar kentleşmenin sosyo-psikolojik nedenleridir.

Tüm bu etmenlerin ortak yönünün hemen hemen her ülkede tarımsal nüfusun azalması, buna karşılık tarım dışı alanlardaki nüfus oranının artması olduğunu belirten Keleş, kalkınmakta olan ülkelere, tarım kesimindeki fazla nüfusun, yani topraklarında marjinal verimliliği azalmış kitlenin tarım dışında yaratılacak iş olanaklarıyla köyler dışına aktarılmasının, bir kural olarak, işgücü verimliliğini arttırabileceğini de belirlemektedir.

Kentleşmenin, kalkınmanın yaratıcı ve hızlandırıcı bir etmeni olarak öne sürüldüğünü belirtmekle birlikte Keleş, "bir ülkede nüfusun tarımdan tarım dışına göç etmesi, bireylerin ve toplumun üretici güçlerinin yaratabileceği ölçünün altında ise, o takdirde kentleşmeye kalkınmanın ölçüsü gözükme ile bakılmasının yeterli olmayacağını" da tanımlamaktadır⁸.

Diğer taraftan Eyüp İsbir ise, kentleşmenin özelliklerini üç noktada toplayarak; kentleşmeyi bir değişim, devletin ödevlerinde bir artış ve devletin

⁵ Kartal, a.g.e., shf.33.

⁶ Kartal, a.g.e., shf.34.

⁷ Keleş, R., Kentleşme Politikası, İmge Kitabevi, 1993, Ank, Shf.22.

⁸ Keleş, a.g.e. shf.23-27

daha karmaşık ve teknik nitelikte görevler üstlenmesi olarak tanımlamaktadır. Bu tanıma göre devlet ekonomik, sosyal, fiziki ve nüfus açısından yönetim fonksiyonlarını yatay ve dikey olarak ilişkilendirmeli, kentlerin ortaya koydukları çok yönlü değişimler çerçevesinde gerekli ekonomik ve sosyo-politik önlemleri almalı, kentleşmeye bağlı olarak oluşan taşımacılık, mesken, salgın hastalıkların önlenmesi, enerji, altyapı, eğitim, kültür ve sosyal hizmetlerin yürütülmesi gibi karmaşık görevler için çeşitli kaynakların özellikle mali, insan gücü ve malzeme kaynaklarının koordinasyonu ve planlamasını üstlenmelidir⁹.

Göç

Bildirinin ana konusunu oluşturan bir olgu olarak göç kavramına açıklık getirmek amacı ile göç ve kentleşme ilişkilerini irdeleyen Kartal'ın göç ile ilgili belirlemelerine göz attığımızda, Kartal'a göre kırdan kente göçün, öyle birdenbire gerçekleşen bir olay olmadığı görülmektedir¹⁰. Göçü bir ucunda kentleşme olan bir süreç olarak değerlendiren Kartal, bu süreci, göç edenler açısından "ekonomik bakımdan kentleşme" ve "sosyal bakımdan kentleşme" olarak ele almaktadır. Bu çerçevede "ekonomik mekan" ve "sosyal mekan" tanımlamaları yapan Kartal'a göre; "kişinin altyapısını oluşturan tüm ekonomik ilişki ve faaliyetlerini kapsamak üzere "ekonomik mekan", kişinin üstyapısını oluşturan benimsediği-özümlediği tüm sosyal ve tinsel değerlerini, tavır ve davranışlarını kapsamak üzere de "sosyal mekan" kavramları", kentleşme sürecinin değerlendirilmesi için kullanılabilir. Kartal bu yaklaşımını "herhangibir zaman kesitinde, kentleşme sürecini yaşayan bir kişinin ekonomik mekanı ve sosyal mekanı, değişik oranlarda, kırsal ve kentsel öğeler içerebilir. Kırsal insanın kentsel insana dönüşme sürecinde bu iki mekânın kapsamı kırı yavaş yavaş dışlayarak, kenti adım adım kapsar duruma gelmektedir.....Örneğin ekonomik mekan kırı tam olarak kapsarken, kente kısmen kol atabilir ve kimi kentsel varlıkları ve gelir türlerini kapsayabilir..."¹¹ şeklinde açıklamaktadır.

Göç ve kentleşme sürecini bu "ekonomik" ve "sosyal" mekânlardaki değişiklikleri irdeleyerek açıklayan Kartal'a göre "Göç birbirini izleyen üç aşamalı bir süreçtir. İlk aşamayı, çalışmak için kente ilk gidiş oluşturur. Kişinin köyde içinde bulunduğu koşullar ve kentteki durumla ilgili edindiği bilgiler, onun ilk kente gidişini sağlar. İkinci aşama, kente gidiş-geliş dönemidir. Kırdaki durumuna ve kentte edindiği çevreye bağlı olarak, kişi belli bir süre çalışmak için kente gidip gelmektedir....Üçüncü aşama, kente temelli yerleşme(göç)dir. Kente gidiş-geliş döneminde kişi kentteki durum ve olanaklar ile kırdaki durum ve olanakları karşılaştırmakta, ön hazırlıklar yapmakta ve bunlarla göç konusunda kesin kararını vermektedir." Yine Kartal'a göre Göç'ün bu aşamalarının yanı sıra bazı tamamlayıcı eklemeler yapmak gerekmektedir. Bu eklemelerden birincisi, kente ilk gidişi önceleyen dönem olup, buna "kentte çalışma ilişkisinin olmadığı dönem", ikincisi ise kente temelli yerleşme (göç) yılı sonrasındaki dönem, "göçten sonraki yıllar" denmektedir. Bu yaklaşımı ile Kartal göçü beş aşamalı bir olay olarak ele almakta ve yukarıda da belirtildiği gibi bu

⁹ İsbir, E.G., Şehirleşme ve Meseleleri, 1991, Ank. shf. 13.

¹⁰ Kartal, a.g.e., shf.52.

¹¹ Kartal, a.g.e., shf.51.

beş aşamayı ekonomik ve sosyal mekan boyutlarındaki değişim bazında incelemektedir¹².

Diyarbakır'a Göç*

Yukarda da belirtildiği gibi bu araştırma kapsamında Diyarbakır kent merkezinde anket uygulanan 1072 hane değerlendirmeye alınmış olup, hanelerin toplam nüfusu 7153 kişidir. Hanehalkı ortalama büyüklüğü 6,67 kişi, minimum hanehalkı 1, maksimum hanehalkı 35 kişi olarak bulunmuştur.

Araştırma kapsamında bu 1072 hane elde edilen verilere dayanılarak üç gruba ayrılmıştır. Birinci grubu "Diyarbakır Yerlileri ", ikinci grubu "1990 öncesi Diyarbakır'a göç edenler " ve üçüncü grubu "1990 sonrası Diyarbakır'a göç edenler " oluşturmuş olup, anket uygulaması öncesinde bu grupları hedefleyen bir örnekleme çalışması amaçlanmamıştır.

Yapılan değerlendirmeler sonucunda 1072 hanenin 383'ünün (%35,7), Diyarbakır'ın yerlisi olduğu ve 2397 kişilik bir grup oluşturduğu, 1990 öncesinde göç eden 320 hanenin(%29,9) nüfusları toplamının 2134 kişi ve 1990 sonrasında göç eden 369 hanenin (%34,4) 2622 kişi olduğu belirlenmiştir.

¹² Kartal, a.g.e., shf.51-53

* Bu bölümde kullanılan veriler için bakınız TMMOB, a.g.e.

Araştırma Bulgularına Göre Diyarbakır Hane ve Nüfus Verileri

	HANE		NÜFUS		Ort.	Min.	Max.
	Sayı	%	Sayı	%	Hane Halk.	Hane Halk.	Hane Halk.
YERLİLER	383	35,7	2397	33,51	6,25	1	17
GÖÇEDENLER	689	64,3	4756	66,49	6,9	2	35
1990 öncesi	320	29,9	2134	29,84	6,67	2	17
1990 sonr.	369	34,4	2622	36,65	7,1	2	35
TOPLAM	1072	100	7153	100	6,67	1	35

Bu grupları gözönünde bulundurarak yapılan hesaplama sonucunda en son nüfus sayımının yapıldığı 1990 yılı resmi verilerine göre 391.086 olarak belirlediğimiz Diyarbakır kent merkezi nüfusunun (1996 yılı şubat ayında) %116 artarak 822.837 kişiye ulaştığı görülmüştür. Bu hesaplama göre 1990-1996(şubat) arasında Diyarbakır kent merkezine göç eden kişi miktarı 327.956 olup, kent nüfusunun %39,86'sını oluşturmaktadırlar. Oysa net göç açısından 1965-1990 yılları arası incelendiğinde Diyarbakır'ın net göç miktarı toplamının -75.717 kişi olduğu ve bu yönü ile Diyarbakır'ın 1990 yılına kadar il dışına göç verdiği görülmektedir.

Göç rakamlarındaki bu çarpıcı farklılaşma kendisini "göç nedenleri" ile açıkça tanımlamaktadır. 1990 öncesinde göç edenlerin %43,1'i geçim sıkıntısını, %18,75'i işleyecek toprağı olmamasını gerekçe gösterirken, 1990 sonrasında göç edenlerin %43,6'sı bölgedeki olayları, %58'i köyünün yakılmasını gerekçe göstermektedir. Bu sonuçlara göre 1990 öncesindeki geçim sıkıntısı, toprak olmaması vb. ekonomik ağırlıklı gerekçeler, 1990 sonrasında can güvenliğine yönelik gerekçelere dönüşmüştür. Araştırma bulguları 1990 sonrasında Diyarbakır'a göç eden 369 hanenin 272'sinin (%73,7) bölgedeki olaylar ve köy yakılması gerekçesi ile Diyarbakır'a göç ettiğini ortaya çıkarmaktadır. Bu göç olgusunun içermekte olduğu zorunluluk 1990 sonrası göç eden hanelerin 278(%75,3)'ünün Diyarbakır kırsal alanından geldiklerini belirtmeleri ile de kendisini ifade etmektedir. Bu bulgular 1990 sonrasında göç edenlerin, kendilerini güvende hissedebilecekleri en yakın kente ulaşmayı amaçlamış olduklarını göstermektedir.

1990 sonrasında hızla tırmanan güvenlik sorunu %72,1 oranındaki hanenin koşullu olarak geldiği yere geri dönebileceğini belirtmesi ile kendisini göstermekte olup, geri dönmeyi düşünebilecek bu hanelerin %68,5'i can ve mal güvenliği sağlanmasını koşul olarak ileri sürmektedirler. Aynı değerlendirme köy

* Göç nedenleri için birden fazla gerekçe gösterilebilmiştir.

yakılması ve bölgedeki olayları göç gerekçesi olarak gösteren 272 hane için yapıldığında can ve mal güvenliği sağlanması koşulu ile geri dönmeyi düşünebileceğini belirten hane oranının %82,4'e yükseldiği görülmektedir.

1990 sonrasında Diyarbakır'a göç eden bu insanların kentteki yaşam koşullarını tanımlamak amacı ile araştırmamızdan elde edilen çeşitli göstergeler irdelendiğinde ;

-12-65 yaş arasındaki aktif nüfusun %67,1'inin işsizken, %24,4'ünün günübürlük, marjinal işlerde çalışır durumdadır,

-5 kişiden fazla hanehalkına sahip haneler göçeden hanelerin %79,5'ini oluşturmaktadır,

-Hanelerin %32,4'ünün aylık geliri 0-4milyon TL. iken 4,1-10,0 milyon TL. arasında aylık gelire sahip olan haneler %42,7'dür,

-Bu grup için hesaplanan kişi başına yıllık gelir ortalaması 203,91\$/yıldır,

-Bu yıllık gelir değerine göre göç eden nüfusun %95,3'ü yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır*

-Hanelerin %73,2'si bölge dışında işbuldukça da çalıştıklarını belirtmektedir,

-Yine hanelerin %66,7'si boşlu olduklarını belirtmekte olup, bunların %42,3'ü tanıdık ve akrabalara, %51,5'i ise tüccara ve bakkala borcu bulunmaktadır,

- Göç eden hanelerin %68,6'sı kazancının geldiği yere göre daha az olduğunu, %69,7 ise yaşantısının daha kötü olduğunu ifade ederken, kazancı ve yaşantısının aynı olduğunu belirten hanelerin oranı %6,8'dir,

-Bu gruptaki hanelerin %69,3'ü kiracı olup,

-Oturdıkları evlerin %7'sinin iç sıvası, %45'inin dış sıvası, %52'sinin musluk suyu, %26,6'sının banyosu, %24,9'unun mutfağı ve %64,8'inin salonu bulunmamaktadır,

-Konutta kişi başına düşen konut alanı (6,3 -15,8m² arasında değişirken) ortalama olarak 10,5 m² dir,

-Konutunun yolu olduğunu belirten haneler %52, Kanalizasyonu bulunduğunu sanan haneler ise %91,9'dur,

-Hanelerin %73,7'si ısınmak için odun sobası kullandığını belirtirken, %12,2'si elektrik sobası ile ısınmaktadır,

* 1994 yılı için Diyarbakır'da yoksulluk sınırını 432 \$/yıl/kişi olarak hesaplamıştır, TMMOB, a.g.e.

* Diyarbakır'da 24 km.si toplayıcı, 74 km.si şebeke olmak üzere toplam 98 km.kanalizasyon hattı bulunmakta olup, bu rakamlar toplam kanalizasyon şebeke ihtiyacının %5,3'ü düzeyini ifade etmektedir.

-İlkokul çağındaki çocukların ancak %46,7'si okula gidebilirken, bu oran orta öğrenim çağındaki çocuklarda %13,6'ya, üniversite çağındakilerde ise %3,85'e düşmektedir,

-Tifo vakası görülen haneler %47,4 iken yine aynı hanelerin %30,6sında kolera, dizanteri gibi ağır ateşli hastalık, %20,3'ünde sıtma görüldüğü belirlenmektedir,

-3 yaşından küçük çocuk ölümüne rastlanan hane oranı %44,8 düzeyindedir

Yukardaki tablodan izlenebileceği gibi iş, eğitim, sağlık ve konut boyutunda birçok sorun yaşayan 1990 sonrasında göç eden bu kitlenin kent nüfusundaki %39,86'lık payları gözönüne alındığında, kent yaşamını çok önemli ölçüde etkiledikleri de görülecektir.

Diyarbakır*

Bu etkilenme kentin günlük yaşamında kendisini her düzeyde göstermekte olup, kentte yaşayan halk bu koşullara ilişkin gözlemini duyduğu rahatsızlığın boyutlarını sunmaktadır. Nitekim araştırma kapsamında tüm deneklere yöneltilen kentin bugünkü koşullarından memnun musunuz sorusuna, evet diyenler sadece %6,1 düzeyinde kalmakta olup, %53,8'i kenti kalabalık bulurken %60,3'ü kentin çok kirli olduğunu tanımlamaktadır. Araştırma kitlesinin %81,3'ü Diyarbakır'da herşeyin çok yetersiz olduğunu belirtirken bunların %23'ü buraya kent denemez görüşündedir.

Bu olumsuz yorumlar hanelerin kent yaşamı ile ilgili sorunları olup olmadığının belirlenmesi ile de doğrulanmaktadır. Buna göre Diyarbakır'da yaşayan hanelerin %79,8'i sorunu olduğunu belirtirken en önemli sorun olan işsizlik yine %79,8 oranı ile tanımlanmaktadır. Hanelerin %56,8'i ihtiyaçlarını karşılayamadığını, %54,7'si konut sorununu, %24,6 sı ise beslenemeyip aç kaldığını ifade etmektedir. Haneler açısından çeşitli boyutları ile derinleştirilebilecek bugünkü Diyarbakır'ın sorunlarına kentsel fonksiyonları açısından bakıldığında durum daha da açıkça görülecektir.

Diyarbakır kentinin imarlı görülen 8 bölgesine ait 65 hektarlık alandaki gelişmeler şu şekildedir;

-Planda 308 kişi/ hektar olarak hesaplanan nüfus yoğunluğu, 1430 kişi/ hektar yükselmiştir,

-2+1 ile 5+1 olarak hesaplanan kat yükseklikleri 7+1 ve 8+1 yüksekliğine çıkmıştır,

-119.200 m² olarak hesaplanan (oyun parkı, çocuk bahçesi, kütüphane v.b.) sosyal donanım alanı yerine toplam 17.350 m² 'lik bir alan bırakılmış gerisi konut inşaatında kullanılmıştır,

-Ruhsatlı konut oranının %1,6 olduğu hesaplanmaktadır,

-Bu durum "kaçak yapılaşmanın" önünün sonuna kadar açıldığını göstermektedir,

* Bu bölümde kullanılan veriler için bakınız TMMOB,a.g.e.

-Kente kaynak potansiyeli 1150 lt/sn.olarak belirlenen üç kaynaktan (kayıplar gözönünde bulundurulmaksızın), su verilmekte iken su ihtiyacının 4000lt/sn. olduğu belirlenmektedir,

-Kentin toplam 98 km. kanalizasyon sistemi bulunmakta olup, toplam kanalizasyon şebeke ihtiyacının %5,3'ü karşılanabilmektedir,

-Kentin 90 km. asfalt, 50 km. stabilize, 110 km. ham yoluna ilave olarak 40 km.lik'te parke yolu bulunmaktadır,

-Kentin enerji sistemi gerek Diyarbakır'daki trafo güçleri açısından gerekse kent içi elektrik iletim hatları açısından olağanüstü nüfus artışını karşılayamayacak bir konumda olup, önemli risklerle karşı karşıyadır,

-Kentin 10 dekarın üzerinde 1 tek parkı olup, toplam aktif yeşil alan miktarı 195700 m² dir ve kişi başına 0,23m² aktif ve 2,14m² yeşil alan düşmektedir.

-Kente altyapısı geliştirilmiş yeni arsa stokları kazanılmasına ilişkin bir çalışma yapılmamış, kent her türlü yoğunlaşma ve yığılmanın olumsuz etkilerinin kısılcasına bırakılmıştır,

-Kent "islah imar planları" ile bile onarılmayacak bir hale gelmiş olup, binlerce apartman yolların içerisine inşa edilirken, yangın durumunda iki itfaiye erinin birlikte yürüyebileceği geçiş alanları dahi bırakılmamıştır,

-Bu tablo yol, su ve kanalizasyon gibi fiziksel altyapıların yenilenmesini engelleyecek kadar kullanılabilir alanları sınırlamıştır,

-Ulaştırma sistemi, rekreasyon ve kültürel sistemlerin genişletilmesi mümkün olamayacaktır,

1990-1996 sürecinde ortaya çıkan olağanüstü nüfus artışı böylesi bir gelişme için hiçbir hazırlığı bulunmayan Diyarbakır'da öncelikle aşırı bir konut talebi doğmasına yol açmış buna bağlı olarak kentsel sistemler yönünde yeni ilaveler yapılmadığı gibi varolanlar da yok edilmiştir. Kentin plan ve uygulama süreçlerinin belediye sistemlerince yeterince izlenememesi sonucunda Diyarbakır kenti "rantiyeci" yağmanın kısılcasına bırakılmıştır.1996 yılı Diyarbakır'ında hanelerin %76'sının bu kentte çocuk parkı, %78,6'sının ise genel park "yok" veya "ben bilmiyorum" demesi bu kısılcacın boyutunu da sergilemektedir.

Zorunlu Göç ve Diyarbakır

Buraya kadar olan bölümlerde kentleşme bilim dalı kapsamında kent tanımını, kentleşme nedenlerini, kentleşmenin özelliklerini ve kentleşmede aktif bir rol oynayan göç olgusunun gelişimini çeşitli kaynaklara dayanarak tanımladık.

* Ankara'da kişi başına 3m² aktif, 10 m² pasif yeşil alan düşmektedir, TMMOB,a.g.e.

1996 yılı başında Diyarbakır'dan, araştırma ile topladığımız verilere dayanarak kentteki olağanüstü nüfus artışını ve bu artışın nedenlerini ortaya koymaya çalıştık.

Daha sonrada yine yerinde yapılan araştırma sonuçlarına dayanarak kentsel fonksiyonları açısından Diyarbakır'ın sunduğu olanakları tanımlamaya çalıştık.

Çok iyi niyetli bir yorum ile Diyarbakır'da bugün ortaya çıkan bu gelişmeleri kırdaki bir çözülme ve kentteki bir yoğunlaşma olarak değerlendirerek, kır ile kent arasındaki bir akımdan ve dolayısı ile kentleşmeden söz edebiliriz. Ancak böylesi bir noktada kırdaki bu kadar hızlı ve büyük çözülmenin nedenini yine kentleşme açısından iyi tanımlamak zorundayız;

Kartal'ın belirttiği gibi çeşitli olanakların kentlerde sağlanma düzeyi ve nüfusun çeşitli kesimlerinin bunlardan yararlanabilme biçiminin, kırdaki çözülme sonucunda ortaya çıkan nüfus fazlasının kentlere akım hızını önemli ölçüde etkilediğini böylesi bir Diyarbakır için söyleyemeyiz.

Keleş'in sunduğu kentleşme hareketinin nedenleri açısından duruma baktığımızda ise ekonomik, teknolojik ve psiko-sosyolojik etmenlere göre bugünkü Diyarbakır'daki aşırı nüfus artışını destekleyen bir kentleşme etmeni tanımlanamamaktadır. Böylesi bir durumda Diyarbakır'daki bu gelişmeleri kentleşme adına açıklayabilecek tek etmen olarak siyasal nedenler kalmaktadır. Nitekim siyasal neden tüm kamuoyu tarafından zaten çeşitli boyutları ile bilinmekte ve uzun bir süredir Türkiye gündemini oluşturmaktadır. Ancak yine Keleş'e göre kırsal alandan yani tarımdan, tarım dışına gerçekleşen bu göçü kalkınma ölçüsü ve kentleşme olarak tanımlamak olanaklı görülmemektedir.

Bu olumsuz durum İsbir tarafından üç noktada toplanan kentleşmenin özellikleri dikkate alındığında da doğrulanmaktadır. Yukarda tanımlanan Diyarbakır'ın kentsel fonksiyonlarındaki olağanüstü tıkanma İsbir tarafından tanımlanan devletin çeşitli kaynakların koordinasyonu ve planlamasını üstlenemediğini sergilemektedir.

Böylesi bir noktada ortada bir göç olgusu bulunduğu ve hızla gelişen, kontrol edilemeyen bu göçün kentleşme süreci açısından değerlendirilmemesi gerektiği belirtilebilir. Ancak bu takdirde yine Kartal'ın incelemelerine göre ortada ne göç süreci, ne aşamaları nede bu aşamalar boyunca irdelenebilecek ekonomik ve sosyal mekanlar söz konusudur. Hepsinin ötesinde göç edenler açısından "kente göç" kararının ne derece iradi olduğu bile bulanıktır. Bu bulanıklığı bir ölçüde açmak için araştırmamızın göçe ilişkin bir kaç sorusuna, yukarda sunulan sonuçlara ek olarak farklı bir boyuttan bakmak gerekmektedir. 1990 sonrasında Diyarbakır'a göç eden hanelerin sadece %1,9'u "kent yaşamının çekiciliği", %1,6'sında "çocuklarının okulu için" kente göç ettiğini belirtmektedir. Yine göç edenlerin geri dönmeyi hangi koşullarda düşünürsünüz sorusuna verdikleri yanıtlar arasında yer alan "kentteki olanakları bulursam" a verilen yanıt %0,89'dur. Nitekim bu grupta yer alan insanların yine sadece %13,9'u bu aşamadan sonra daha büyük bir kente göç etmeyi düşünebileceğini belirtmektedir. Bu veriler göç edenlerin kırdan kente yönelik bir göç kararını kendi istekleri ve beklentileri ile almadıklarına ilişkin önemli sonuçlardır.

Diyarbakır kenti ve göç edenlerin ekonomik, sosyal yaşamlarına ilişkin bulgular birlikte ele alındığında ise ne kentin çekiciliğinden ne de göç edenler açısından kentte kendileri için umut kapısı oluşturabilecek, istihdam alanı yaratabilecek yeni ortaya çıkan bir gelişmeden bahsedilebilir. Nitekim araştırma bulguları tüm Diyarbakır kent merkezinde aktif nüfusun %70,9'unun iş arar durumda olduğunu ortaya koymaktadır. Kentteki yoksulluk, denetimsizlik ve yetersizlikler öylesine boyutlara ulaşmıştır ki yine araştırmaya göre Diyarbakır'ın tamamında zorunlu eğitim kapsamındaki ilkökul çağı çocukları arasında okullaşma oranı %52,4 düzeyinde kalmaktadır. Okula gidemeyen çocukların %47'sinin çırak, işçi vb. bir gelir getirici, meslek edinmeye yönelen bir uğraşı dahi olmaksızın ortalıkta gezmesi durumu daha da ibret verici kılmaktadır. Böylesi bir gelişmenin en çarpıcı yönü ise 1990 yılından bu yana Diyarbakır kent merkezi nüfusunu ve bunun içindeki okul çağındaki çocuk oranını bilmeyen devletin bu gelişmeyi engelleyici hiçbir çabasının bulunmamasıdır.

Sonuç

Bu süreç ile ilgili Diyarbakır için yukarıda sunulan veriler ne kentleşme özelliklerine, ne kent tanımına ne de "kentleşme sürecinin işleyiş" biçimine uygundur. Kent nüfusundaki olağanüstü artış Diyarbakır'da bir "kentte yoğunlaşma" olgusunu tanımlamaktadır. Ancak bu yoğunlaşma "kırdaki çözülme" yerine kırdaki "bozulma" veya "dağıtılmanın" bir ürünü olarak ortaya çıktığı için kenti boğmakta ve kentin hızla kırsal bir alana dönüşmesini sağlamaktadır. Bu dönüşümde, çeşitli aşamalardan oluşan bir göç olgusunu yaşamak yerine "önü" ve "arkası" olmayan bir mekan değişikliğini gerçekleştirmeleri için kendileri adına "alınmış bir kararı uygulamak" zorunda kalan ve en yakın kent merkezine yığılan insanlar aktif bir rol oynamaktadır.

Gerçekten de, göç edenlerin, bu sürecin "önü"nü ne olduğuna ilişkin bir düşünceleri ve planları olmadığı yukarıda da sunulan çeşitli yanıtları ile ortaya çıkmaktadır. Ancak sürecin daha da trajik olan boyutunu "arkası" yani, istemeden çok ani bir uygulama ile geride bıraktıkları oluşturmaktadır. 1990 sonrasında göç eden hanelerin sadece %16,61'i geride "hiç birşeyi" olmadığını bildirirken, %81,6'sı ev, %63,5'i bağ-bahçe, %67,7'si tarla ve %44,8'i canlı hayvanını geride bıraktığını belirtmektedir. Geride çeşitli mallar bıraktığını belirten 281 haneye bu malların durumu sorulduğunda %48,4'ü yakıldığını, %22,8'i boş durduğunu ve %14,6'sı ise mallarına ne olduğunu bilmediğini bildirmektedir. Bu tabloya göre geride mal bırakan hanelerin %85,8'inin geride kalan malları ile bir ilişkisi kalmamıştır.

Böylesi bir sonuç açıkça, göç edenlerin "arka" ile ilgili beklenti içerisinde bulunmalarını ve plan yapmalarını da engellemektedir.

1990-1996 sürecinde olağanüstü bir nüfus artışı ile karşı karşıya kalan ve nüfus açısından metropol bir kent büyüklüğüne ulaşan Diyarbakır'ın aynı başarıyı ekonomik, sosyal, fiziksel ve idari açıdan ne derece gerçekleştirebildiği, kentleştiği ve yine Diyarbakır nüfusuna katılanların ise ne derece göç olarak tanımlanması gerektiği ciddi bir soru işaretidir.

1990 sonrası Diyarbakır'a göç eden bu insanlardan yola çıkarak bölgenin bir kesitini çıkarmaya çalıştığımız, kent, kentleşme ve göç olarak

tanımlanamayacak bu gelişmeler kapsamında bir başka noktayı da değerlendirmek gerekmektedir.

Diyarbakır ilinin kırsal alanındaki toprak dağılımına bakıldığında, Diyarbakır'daki tarımsal işletmelerin %57,1'i nin işletme büyüklüğünün 50 dekara kadar olan işletmeler olduğu görülürken, bu işletmelerin kullandığı arazi payının tüm Diyarbakır tarımsal arazi varlığının %8,2 si olduğu görülmektedir. Öte yandan Diyarbakır tarımsal işletmeleri arasında %4,8'lik bir orana sahip olan 500 dekardan büyük işletmeler tarafından kullanılan arazi miktarı ise toplam tarım arazilerinin %43,1'idir¹³.

Aynı durum GAP bölgesindeki toprak dağılımı açısından da incelendiğinde paralel bir görünümle karşılaşılmaktadır. Bölgedeki işletmelerin %61,4'ünü oluşturan 50 dekara kadar olan tarımsal işletmelerin sahip oldukları toplam arazi miktarı GAP topraklarının %10,5'u iken, tüm işletmelerin %0,9'unu oluşturan 500 dekardan büyük işletmelerin sahip olduğu arazi miktarı ise GAP topraklarının %28,6'sını oluşturmaktadır. Bunun da ötesinde çok önemli bir boyut ise bölgedeki nüfus payı %42'lere ulaşan topraksız kırsal nüfustur.¹⁴

Bildirimizin başında ele aldığımız kentleşme sürecinin tanımlanmasında yararlandığımız Kartal, "kırdaki çözülme" olayını tanımlarken "tarımsal üretimin örgütleniş biçimindeki değişim ile topraktan "fiilen" yada "hukuken" kopan nüfus fazlası" tanımı yapmaktadır. Bugün Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yaşanan olayların yanı sıra bölgeyi hedefleyen ve Kartal'ın tanımladığı "tarımsal üretimin örgütleniş biçimini" önemli ölçüde etkileyecek olan bir gelişme de GAP'tır. Sulama ile birlikte 1,7 milyon hektar arazide önemli bir ürün ve gelir artışı sağlayacak bu projenin en çok eleştirilen yönlerinden birisi bölgedeki dengesiz toprak mülkiyet yapısına ilişkin hiçbir önlem içermemesidir. Bugün önemli bir sorun olarak gözükken bu durumun, projenin tamamlanması ile birlikte bölgedeki dengesizliklerin daha da büyümesine neden olacağı bugünden, herkes tarafından görülmekte ve bilinmektedir. Ancak, bugün bölgede yaşananlar karşısında bu sorun ikinci plana itilmiş gözükmektedir.

Bu olayın, tarımsal üretimin örgütleniş biçiminde önemli bir değişim sağlayacak olan **GAP'ın çok önemli bir sorununun çözülmesi**, açısından da ele alınması gerekmektedir. Bu durumda, kırdaki çözülmeye ilişkin topraktan "fiilen" yada "hukuken" kopan nüfus fazlasının niteliği önem kazanmaktadır. Olası çoğunluğu ya topraksız %42, ya da topraklı %61,4 arasında yer alan bu insanların yaşadıkları, böylesi bir mekan değişikliğini kendileri adına ne ekonomik, ne sosyal, ne de kültürel açıdan yarar ve zararları boyutunda düşünüp, tartışıp, değerlendirecek zamanları ve fırsatları olmamasına rağmen;

olayın adını zorunlu da olsa "GÖÇ", gelişmeyi "KENTLEŞME", kalkınmaya katkısını da "GAP" olarak tanımlamak olanaklı kılınabilir.

Çünkü, "fiilen" kırsal alandan kopan bu insanların "göç"ü ile GAP'ın bir çözümsüzlüğünün de kendiliğinden ortadan kalkması önem kazanmaktadır.

¹³ Dağ,R.,Göktürk,A., Diyarbakır ve Bölgesel Gelişme,DTSO Yayını, 1993, Ank. Shf.27.

¹⁴ Dağ,R.,Göktürk,A., GAP Yeniden Yapılanmalıdır,DTSO Yayını, 1995, Ank. Shf.70

Kaynakça

Dağ, R., Göktürk, A., Diyarbakır ve Bölgesel Gelişme , DTSO Yayını, 1993, Ank.

Dağ, R., Göktürk, A., GAP Yeniden Yapılanmalıdır , DTSO Yayını, 1995, Ank.

Dağ,R.,Göktürk,A.,Türksoy,C., , Bölgeiçi Zorunlu Göçten Kaynaklanan Toplumsal Sorunların Diyarbakır Kenti Ölçeğinde Araştırılması , TMMOB 1996, Ank.

Kartal, K., Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Türkiye'de Kentleşme , Adım Yayınları, 1992, Ank.,

Keleş, R., Kentleşme Politikası , İmge Kitabevi, 1993, Ank,

İşbir, E.G., Şehirleşme ve Meseleleri , 1991, Ank.

GÜNEYDOĞU ANADOLU ve GÖÇ

Oturum Başkanı
Prof. Dr. Sencer AYATA

Y. Doç. Dr. Sevil ÖNER,
Yrd.Doç.Dr.H.Bayram KAÇMAZOĞLU
Yrd.Doç. Dr. Meral SAĞIR

Göç Olgusu ve Doğu Anadolu

Sivas'ta Kentleşme İşsizlik ve Göç

GÜNEYDOĞU ANADOLU VE GÖÇ

GÖÇ OLGUSU VE DOĞU ANADOLU

Yrd.Doç.Dr. Sevil ÖNER*

Yrd.Doç.Dr. H. Bayram KAÇMAZOĞLU*

Giriş¹

Türkiye'de 1950'li yıllarla birlikte kırsal ve kentsel alanlardaki etkileri açısından temel bir toplumsal sorun olarak algılanmaya başlayan göç olayına, göç vererek katılan bölgelerin başında bu araştırmanın konusu olan Doğu Anadolu Bölgesi gelmektedir.

Göç olgusunun nedenlerini değerlendirmeyi amaçlayan bu çalışma, Doğu Anadolu Bölgesi'ni ana göç kaynağı yapan çeşitli nedenlerin yanısıra bölgeden göçü zorunlu kılan geçiçi-yerel sorunları da belirlemeyi amaçlamaktadır.

1. Göç Sorunu, Göçle İlgili Genel Tanım ve Kavramlar

Göç, bir toplumun ya da farklı toplumların coğrafi ve kültürel yaşam alanları arasındaki hareketlilik süreci olarak tanımlanabilir.²

Göç, tek başına ele alınacak, tek yönlü çözümlerle üstesinden gelinecek bir konu değildir. Kırsal kesimin itici ve kentsel kesimin çekici yanları göç olgusunun önemli nedenleri arasındadır. Bu itme ve çekme süreci ekonomiden kültüre, sağlıktan eğitime ve çağdaş hizmetlerden yararlanmaya kadar pek çok alanı kapsamaktadır.

1.1 Göç

"Göç Olgusu ve Doğu Anadolu" başlığı altında gerçekleştirdiğimiz bu çalışma göç kavramını temel kavram olarak almakla birlikte göç etmiş insanlar üzerinde yapılan ve göçün sonuçlarını irdeleyen bir çalışma değildir.

* Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü.

¹ Bu çalışmanın gerçekleşmesinde önemli katkıları olan Atatürk Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Erol Oral'a, Rektör Yardımcısı Prof. Dr. Recai Çınar'a, araştırma projesinin sorumluluğunu üstlenen Sosyoloji Bölümü Başkanı Prof. Dr. Sabahattin Güllülü'ye, Veri Araştırma A.Ş.'den Sezgin Tüzün'e, Sosyoloji Bölümü öğretim elemanları ve öğrencilerine, Bilgisayar Merkezinden Öğr. Gör. Ziya Ayık'a teşekkürü bir borç saymaktayız.

² Günter Hartfiel, *Wörterbuch Der Soziologie*, Stuttgart, 1976, s. 693.

Biz konuya bir başka açıdan yaklaşmaktayız. Çalışmamız Türkiye'nin en çok göç veren bölgelerinden biri olan Doğu Anadolu'nun her an herhangi bir yere göç edebilecek konumda olan insanlarına yönelik olup, onlardaki yaygın göç eğiliminin nedenlerini ortaya koymayı denemektedir.

2. Araştırma Metodolojisi

Çalışmamız bu sınırlı amaç çerçevesinde, Doğu Anadolu Bölgesi insanının yaşadığı coğrafya ile varolan bağlarını çözen ve onu göçe iten nedenleri araştırmaya yöneliktir.

Araştırmamızda Bölge insanını göçe yönelten temel etkenler nelerdir? sorusuna yanıt aranırken göçle ilişkili olduğu varsayılan yan etkenlere de ulaşılmaya çalışılmış; eğitim, meslek, sosyo-ekonomik durum ve aile yapısı gibi dolaylı değişkenlerin de göç olgusu üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. Üretim ilişkileri, iklim, sağlık, kültür, yaş ve terörü bağımsız değişkenler göç olayını ise bağımlı değişken olarak ele alan bu araştırmanın ana varsayımları şunlardır:

1- İnsanları göçe iten temel etmen ekonomik koşullardır. Bu koşullar olumlu yönde geliştiğinde, insanlar beklentilerini gerçekleştirmeye yetecek kazanç olanakları bulduğunda göç eğilimi gerilemektedir.

2- Göç eğiliminin hedefi ülkenin sanayi ve ticaret merkezleri/illeridir.

3- Göç eğilimi insanların eğitim düzeyleri ve mesleki becerileriyle doğru, yaşlarıyla ters orantılıdır.

4- Doğu Anadolu insanında yaygın göç eğilimi eğitim-sağlık-kültür olanaklarının yetersizliği yanında bölgenin olumsuz iklim koşullarıyla da ilişkilidir.

5- Bölgede terörün yanısıra doğal afetler de birer göç nedenidir.

2.1 Araştırmanın Örneklem Modeli ve Uygulanışı:

Çalışmamız Ağrı, Kars, Erzurum, Erzincan ve Van il merkezlerinin yanısıra Ağrı'da 2, Erzincan'da 2, Kars'ta 3 ve Erzurum'da 4 ilçeyi, ayrıca bu ilçelere bağlı toplam 22 köyü kapsamaktadır.

Araştırmamız süresince 759 anket uygulanmış ve değerlendirilmiştir.

3. Araştırma İle İlgili Bulgular

3.1. Örneklemin Karakteristikleri:

3.1.1. Cinsiyet ve Yaş

Uyguladığımız 759 anketin 209'u kadınlar, 550'si erkekler tarafından yanıtlanmıştır. Yaş grupları açısından örnekleminizin % 82'sini yetişkinler grubu olarak kabul edebileceğimiz 25 yaşın üzerindeki, % 18'ini de 15-25 yaş grubu gençler oluşturmaktadır.

3.1.2. Eğitim Durumu

Örnekleminizde yer olan bireyleri eğitim düzeyleri açısından değerlendirdiğimizde % 15'inin okur yazar olmadığı, % 6'sının da sadece okur-yazar olduğu görülüyor. Bu iki grupla özellikle köylerde daha yüksek oranda karşılaşılmaktadır. Örnekleminiz ortalama % 70 ile ilk ve orta öğretim düzeyinde eğitim görmüş olanlardan oluşmaktadır. Araştırmamızın kapsamına giren illerde yükseköğretim düzeyinde öğrenim görmüş olanlar sadece % 7.6'dır.

3.1.3. Çalışma Konumu

Deneklerimizin çalışma konumuna ilişkin veriler ücretli-maaşlılar, kendi adına iş yapanlar ve diğerleri olarak üç ana kategoride derlenmiştir. Bu duruma göre örnekleminiz içinde yer alan bireylerin yarıya yakını (% 48.4) kendi adına çalışanlar grubuna girmektedir. Kendi adına çalışanlar araştırma bölgemizdeki faaliyet alanları açısından sanayici, tüccar, işadami, esnaf, serbest meslek sahibi, çiftçi ya da besici olarak düşünülmüştür. Örnekleminizde bu grubun ağırlıklı olarak yer almasının nedeni, bölgenin ana gelir kaynaklarının sanayi ve ticaretten daha çok geleneksel tarım ve hayvancılık oluşuna bağlanabilir. Örnekleminizde ücretli-maaşlıların en düşük yüzde ile (% 23.4) temsil edilişi de bunun kanıtıdır. Çalışma konumuna ilişkin olarak işsizleri, emeklileri, evkadınları ve öğrencileri içine alan diğer kategorisi ise % 28.2 olarak karşımıza çıkmakta ve araştırma bölgemizdeki yüksek işsizlik oranını yansıtmaktadır.

3.1.4. Gelir Durumu

Deneklerimizin gelir durumları, sağlıklı bir sonuca ulaşmak için kişisel ortalama aylık gelir ve ailenin ortalama aylık geliri olarak iki farklı boyutta ele alınmıştır. Buna göre örnekleminizde yer alanların % 16.5'i kişisel olarak hiç bir geliri olmayanlardan, % 45'i aylık 4 ile 17 milyon arasında, % 31'i 17 milyon üzerinde gelir elde edenlerden oluşmaktadır. Araştırma sırasında görüştüğümüz kişilerden aylık geliri 25 milyon ve daha fazla olanların oranı ise ancak % 17.7'dir.

Bu oranlar bize Doğu Anadolu Bölgesi'nde yaşayanların yarısının yoksulluk sınırı altında bir gelirle, başka bir deyişle asgari ücretin altında bir gelirle geçimlerini sağlamaya çalıştıklarını göstermektedir.³ Bu durum hem ülkemizdeki yaygın işsizliğin sonucu hem de Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki yaygın göç eğiliminin ana nedeni olarak değerlendirilebilir.

Deneklerimizin ailelerinin gelir durumu incelendiğinde de buna benzer bir tablo ile karşılaşılmaktadır. Ortalama aylık geliri 20 milyona kadar olan ailelerin genel ortalama içindeki oranı % 67.7, 30-40 milyon arası gelir sağlayanların oranı % 19.1'dir. Aylık ortalama 40 milyonun üzerinde geliri olan aileler ise % 13.5 gibi bir azınlıktır.

³ Araştırmamızın değerlendirildiği tarihlerde ülkemizdeki asgari ücret 11.084.652 TL'dir.

3.1.5. Aile Yapısı

Deneklerin aile durumlarını ailedeki kişi sayısı ve aileye gelir getiren kişi sayısı açısından değerlendirdiğimizde örneklemimizin niteliği daha da belirginleşmektedir. Araştırma sonuçlarına göre bölgedeki ailelerin yaklaşık % 70'inde kişi sayısı 5 ve 5'in üzerindedir. Çok çocuklu aile yapısının yaygın olduğu bölgede aileler % 67.9 oranında tek kişinin, % 21.3 oranında iki kişinin geliri ile geçimlerini sağlamaktadırlar.

3.2. Göç Eğilimine İlişkin Bulgular :

Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki yaygın göç eğiliminin nedenlerini araştırmaya yönelik bu çalışmada, ilkin bölgedeki sosyal hareketlilik düzeyi belirlenmiştir. Bu nedenle deneklere yaşadıkları yerin aynı zamanda doğum yerleri olup olmadığı sorulmuş ve tüm yerleşim birimlerinde görüşülen kişilerin ortalama % 36.6 ile yaşadıkları yerde doğmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Diğer bir deyişle örneklemimizde yer alan kişilerin önemli bir kesiminin göç olayını önceden yaşayarak tanıdıkları anlaşılmaktadır. Bu durum bölgenin önemli bir sosyal hareketliliğe sahne olduğunu göstermektedir. Kent merkezlerinden köylere doğru azalan bu hareketliliğin kaynağı ise kuşkusuz kademeli göçün ilk adımını oluşturan bölge içi göçtür.

Ortalama olarak deneklerimizin % 53.4'ü göç eğilimi taşımakta, buldukları yerden başka yerlere göçmeyi tasarlamaktadırlar. Ne varki bölgeden göç etmek isteyenlerin il, ilçe ve köy olarak dağılımında olduğu gibi, göçmek isteyenler ve istemeyenlerin yüzdesinde de önemli farklılıklar yoktur. Bize göre bu durum bölgede yaşayanların yarısından çoğunun yaşadıkları coğrafi ve toplumsal çevreyle bağlarının çözülmüş olduğunu göstermektedir. Bu genellemenin geçerli olması halinde Doğu Anadolu Bölgesi'ne ilişkin ve acil çözüm gerektiren büyük bir sorun söz konusudur. Bu sorun, bölge insanının ne gün ne ölçüde gerçekleştirebileceği kestirilemeyen göç eğilimidir.

Bölgede yaygın göç eğiliminin hedef illeri olarak belirlenen iller yoğunluk sırasıyla Antalya, Bursa, İzmir ve İstanbul'dur. Bu seçim il, ilçe ve köy birimlerinde çeşitli etkenlerle değişebilmekte ve bazı ilçelerin verileriyle İzmir'te hedef iller arasına girmektedir.

Genellikle göç olayının ana nedenlerinden ilki olarak kabul edilen birinci dereceden yakınlar ya da akrabaların göç etmiş olmasının göç eğilimine etkileri irdelendiğinde şu sonuca ulaşılmaktadır:

Örneklemimiz içinde birinci dereceden yakınları bir başka yere göç etmiş olanların oranı % 51.5'dir.⁴ Akrabaları göç etmiş ailelerin oranı ise %

76.8 olarak daha yüksektir. Bu durum daha önce göç eden yakınlar ya da akrabaların göç eğiliminin önemli nedenlerinden biri olduğunu göstermektedir. Bunu kanıtlayan diğer bir gösterge de konuştuğumuz kişilerin göç etmiş ailelerin durumlarından hoşnut olup olmadıkları konusundaki

⁴ Anket uygulamasında tüm deneklere birinci dereceden yakınlığın ailedeki anne, baba ve evlenmemiş çocukları, akrabalığın ise bunların dışındaki kan bağı ilişkilerini içine aldığı belirtilmiştir.

yargılarıdır. Anketimize katılanların yaklaşık % 85'i daha önce göç etmiş ailelerin yeni durumlarından hoşnut olduklarını düşünmektedirler.

Göç eğilimine daha yüksek gelirli iş ve çalışma konumu arayışının etkileri şöyle yansımaktadır. Verilerimize göre ücretli-maaşlı konumunda çalışanların % 27.7'si çalıştıkları işi değiştirmek istememekte buna karşılık % 72.3'ü ise kendi adına çalışmayı yeğlemektedir. Bu durum ücretli-maaşlıların büyük oranda iş değişikliği istediklerini ve kendi adına çalışma konumunun daha yüksek gelir getireceğine inandıklarını göstermektedir. Bu kesimde daha yüksek gelir elde etme ve daha ileri bir yaşam düzeyine erişme eğilimi çok belirgindir. Kendi adına çalışanlar grubuna gelince, bu grubun yarısının ücretli-maaşlı konumuna geçmek, diğer yarısının ise aynı konumda kalmak istediği görülmüyor. Ücretli-maaşlı konumuna geçmeyi isteyenler düşük gelirli ve sosyal güvencesi olmayan işlerde çalışanlardır.

Diğer kategorisi içinde karşılaştığımız kesim ise yüksek oranda (% 57.7) ücretli-maaşlı işleri, daha düşük oranda da (% 42.3) kendi adına çalışmayı seçmektedirler. Bu tercihi belirleyen ana etken yüksek gelir düzeyinden önce sosyal güvence beklentisidir denebilir.

Çalışma konumlarının bir başka yerde daha fazla gelir getirebileceğine inananlar ve inmayanların durumlarını değerlendirdiğimizde, ücretli-maaşlıların çoğunluğunun %62.6 oranında böyle bir inanç taşımadıkları görülmektedir. Kendi adına çalışanlarda durum bunun tam tersidir. Bunlar % 65.4 oranında bir başka yerde daha fazla gelir elde edebileceklerine inanmaktadırlar. Ev hanımları, işsizler ve öğrenciler arasında ise ekonomik nedenle göç eğilimi % 41.4'le ücretli-maaşlılardan daha yüksek ama kendi adına çalışanlardan daha düşüktür.

Böylelikle göç eğiliminin ücretli-maaşlılara oranla diğer kategorisine girenlerde daha yoğun ve kendi adına çalışanlarda çok yoğun olduğu ortaya çıkmaktadır.

Çalışmamızda göç eğiliminin can ve mal güvenliğinin sağlanamayışıyla yakından ilgili olduğu varsayılarak, görüülen kişilerin Bölgede can ve mal güvenliğinin sağlandığına inanıp inanmadıkları araştırılmıştır. Konuyla ilgili soruya olumsuz yanıt verenlerin oranı % 30.8'dir. Can ve mal güvenliğinin sağlanmadığına inanan bu grup içinde söz konusu güvensizliğin nedenleri olarak % 44.0 ile terör ve % 33 ile asayişsizlik gösterilmektedir. Çalışma konumuyla bağlantı içinde değerlendirildiğinde ücretli-maaşlılar % 66.7 ile terörü, bunun dışındakiler ise yüksek oranlarda asayişsizliği vurgulamaktadırlar.

Siyasal baskı konusunda deneklerimizin % 93.2'si siyasal düşüncelerinden ötürü kendilerini baskı altında hissetmediklerini belirtmişlerdir. Böyle bir baskının varlığından söz eden % 6.8'lik bir azınlık ise baskı kaynağı olarak sırasıyla devleti, karışit düşünceleri, farklı etnik grupları, çevreyi ve terör örgütünü göstermektedirler.

Bu sonuç daha özgür bir ortam arayışının da bölgedeki göç eğilimi üzerinde etkin olmadığını düşündürmektedir. Can ve mal güvenliğinin sağlanamayışı ya da siyasal düşünceler üzerindeki baskı nedeniyle bölgeden göç etmeyi düşünenlerin çoğunluğu 15-35 yaş grubu içinde yer alan % 15'lik bir

kesimdir. Bölge halkının % 85'i bu iki baskı ögesini de bir göç nedeni olarak değerlendirmemektedirler.

Araştırmamızın bulgularına göre daha ileri eğitim olanakları arayışı ile göç eğilimi arasında olumlu bir ilişki olduğu söylenebilir. Deneklerimizin % 35.6'sı bölgedeki eğitim olanaklarını yeterli bulurken % 64.4'ü yetersiz bulmaktadır. Daha ileri eğitim olanaklarına kavuşmak amacıyla göç etmeyi düşünenlerin genel ortalama içindeki oranı ise % 62'dir.

Araştırmamıza katılan kişilerin eğitim durumlarıyla daha ileri eğitim olanakları arayışı arasındaki ilişki değerlendirildiğinde; okur-yazar olmayan ya da sadece okur-yazar olanların % 48'inin, ilk öğretim düzeyinde eğitim görmüş olanların % 68'inin, orta öğretim düzeyinde eğitim görmüş olanların % 75'inin, yüksek öğretim düzeyinde eğitimi olanların da % 70'inin daha ileri eğitim olanaklarına kavuşmak için göç etmeyi düşündükleri ortaya çıkmaktadır.

Göç eğiliminin nedenlerinden biri olarak ele aldığımız daha iyi sağlık hizmeti arayışının verilerimize göre etkin bir öge olduğunu söyleyebiliriz. Örneğimiz içinde bölgedeki sağlık hizmetlerini yeterli bulmayanların oranı % 72 iken bu nedenle göçü düşünenlerin oranı % 58.6 ile daha düşüktür.

Bölgedeki sert kara iklimi ve coğrafya koşulları nedeniyle daha uygun iklim ve coğrafya koşulları arayışının göç eğilimi üzerinde son derece etkili olabileceği varsayılmıştı. Araştırma verilerimiz bu varsayımımızı yarı yarıya doğrulamaktadır. İklim ve coğrafya koşulları nedeniyle bölgeden göç etmeyi düşünenler % 45'tir.

Araştırmamızın kapsamı içindeki bölgede geçmiş dönemlerde önemli ölçüde can ve mal kaybına neden olan doğal afetler yaşanmıştı. Bu nedenle afetlerin etkilerinden kaçınma isteğinin bölgedeki göç eğilimi üzerinde etkin olacağı varsayılmıştı. Ancak verilerimiz doğal afetlerin göç eğilimi üzerinde iklim ve sağlık sorunlarından daha etkisiz olduğunu göstermektedir. Bu nedenle göçü düşünenlerin oranı toplam içinde sadece % 15.8'dir. Bu sonuç özellikle Erzincan ilimiz için büyük önem taşımaktadır.

4 - Sonuç ve Öneriler

Çalışmamız göç olgusunun Doğu Anadolu'daki geleceğine yönelmektedir. Bu bölgede yaşamakta olan nüfusun ne kadarının yakın ya da uzak bir gelecekte göç etmeye eğilimli olduğunu, bu eğilimin nedenlerini ve hedeflerini belirlemeye çalışmaktadır.

Söz konusu soruları sağlıklı bir biçimde yanıtlayabilmek için örneğimizizin karakteristiklerini genelleyerek ulaştığımız bölge insanının profilinden yola çıkmak gerekir. Bu profile göre bölge nüfusunun % 21'i hiçbir eğitim olanağından yararlanmamış kimselerden, % 72'si orta öğretim düzeyinde % 7'si ise yüksek öğretim düzeyinde eğitim görmüşlerden oluşmaktadır.

Bölgede yaşayanların yarıya yakını kendi adına çalışanlar grubundadır. Ücretli-maaşlı çalışanlar genel nüfusun dörtte biridir. Gelir durumlarına gelince bölge nüfusu içinde üst ve orta gelir gruplarının oranı birbirine yakındır. Üst gelir grubu % 17.7, alt gelir grubu % 16.5'dir ve % 45'inin üst gelir sınırı 17 milyon

TL'dir. Çekirdek aile yapısının yaygın olduğu bölgede aileler çok çocuktur. Ve tek kişinin geliriyle geçimlerini sağlamaktadır.

Böyle bir profil içinde karşımıza çıkan Doğu Anadolu bölgesi insanının % 53'ü yaşadıkları yerden bir başka yere göç etmeyi istemektedirler.⁵

Göç eğilimi olarak nitelediğimiz bu isteğin, insanların geleceğe ilişkin beklentileriyle ve mevcut durumdan hoşnutsuzluk derecesiyle bağlantılı olduğu açıktır. Doğu Anadolu insanı çoğunlukla mevcut durumdan hoşnut olmadığı gibi geleceğe ilişkin olarak da daha yüksek gelirli iş ve çalışma konumu ile daha ileri eğitim olanakları beklentisi içindedir. Bu nedenle bölgede yaygın bir göç eğilimi söz konusudur.

Bu durumun bölge için ve bölgedeki göç eğiliminin hedefleri için ne anlama geldiği açıktır. Sorun çift yönlüdür ve çift yönlü çözümleri gerektirmektedir.

Bu çözümlerden ilki; Devletin bölge sorunlarına karşı daha ilgili bir tutum sergilemesidir. Örneklemin % 84.6'sı bu ilginin yetersizliğinden yakınmaktadır. Bu nokta bölgedeki yoğun göç eğiliminin en önemli nedenidir. İnsanlar doğal olarak devlet ilgisinin daha yoğun olduğu bölgelerde yaşamak istemektedirler.

Bu nedenle göç sorunu bölgesel kalkınma planları çerçevesinde bir bütün olarak ele alınmalı, konuya ilişkin önlemler hep birlikte gerçekleştirilmelidir. Bu önlemler arasında öncelik sıralaması yoktur.

Çözümler ise şöyle sıralanabilir:

Bölgenin parçalı mülkiyet ilişkileri yeniden ele alınarak düzenlenmeli ve tarım arazileri üretim için yeterli birimler haline getirilmelidir. Bölge ekonomisinin temeli olan tarım ve hayvancılık alanında üretime yönelik gerçekçi projeler uygulamaya konulmalıdır. Özellikle verimli tarım alanlarının bulunduğu yörelerde sulamaya dönük yatırımlar gerçekleştirilmeli, tarım ve hayvancılıktan elde edilen ürünlerin ekonomiye kazandırılması için bölge koşullarıyla uyum sağlayan, pazara yönelik bilgi-beceri geliştirici hizmetler verilmelidir. Tarım ve hayvancılık alanında insanları rasyonel üretime teşvik amacıyla subvansiyon uygulanmalı, bölgeye ticari canlılık kazandıracak olan sınır kapıları açılmalıdır.

Ve en önemlisi, bölge insanının eğitim düzeyi yükseltilmelidir. Deneyler göstermektedir ki eğitim yatırımları bölgedeki göç eğilimini geriletmektedir. Bu amaçla bölgede var olan çeşitli düzeydeki öğretim kurumları desteklenmeli, sayıca artırılmalı ve yeterli duruma getirilmelidir.

Bölgesel gelişmeyi sağlamak amacıyla sanayi, ticaret, alt yapı ve kent kültürü yatırımlarına ağırlık verilmeli, bölge insanının ortalama gelir düzeyi ve hayat standardı yükseltilmelidir.

Tüm ekonomik faaliyetler içerisinde hizmet sektörünün payı % 40 düzeyinde olan bölgede hizmet sektörüne yönelmeli, bu sektördeki talep yetersizliği giderilmelidir. Bunun için özellikle turizm gibi emek yoğun hizmet türleri ön plana çıkarılmalıdır.

⁵ Erzurum kentine ilişkin bir araştırmada göç etmek isteyenlerin oranı % 62 ile bizim bulgularımızı destekler niteliktedir. Bkz; Şule Özkan ve diğerleri, a.g.e., s. 16 vd.

Kaynakça

BORATAV, Korkut, **İstanbul ve Anadolu'dan Sınıf Profilleri**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995.

ÇAKMAK, Erol, "Gümrük Birliği'nin Muhtemel Bölgesel Etkileri ve Doğu Anadolu Ekonomisi Üzerine Bir Değerlendirme", **Dışa Açılma ve Doğu Anadolu'nun Kalkınma Sorunu**, Editörler: Erdinç Tokgöz-Cevat Gerni, Türkiye Ekonomi Kurumu Yayını, Erzurum, 1995.

ÇINAR, Recai, "Göç ve Pazarlama İlişkisi Üzerine Bir Saha Araştırması", **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:X, Sayı:3-4, Yıl:1994.

GÜLLÜLÜ-GERNİ, Uğur-Cevat, "Doğu Anadolu Ekonomisi: Yapısı-Gelişme Hedefleri", **Dışa Açılma ve Doğu Anadolu'nun Kalkınma Sorunu**, Editörler: Erdinç Tokgöz-Cevat Gerni, Türkiye Ekonomi Kurumu Yayını, Erzurum, 1995.

HARTFIED, Günter, **Wörterbuch Der Soziologie**, Stuttgart, 1976.

STANBUL TİCARET ODASI, **Göç Veren Yörelere Bölgesel Gelişim Araştırması**, İstanbul Ticaret Odası Yayını, İstanbul, 1996.

ZKAN-EROĞLU-KAYA, Şule-Feyzullah-Dursun, **Sosyal Hareketlilik ve Kentleşme Sürecinde Erzurum**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kültürel Faaliyetler Dizisi I, Erzurum, 1996.

Giriş

İşsizlik, Kırdan kente göçte olduğu kadar, kentten kente göçte de önemli nedenlerden birisidir. Araştırmada, kentleşme, göç ve işsizliğin ilişkilikleri kuramsal bir çerçevede ele alındıktan sonra, Sivas'tan işsizlik nedeniyle göç potansiyelini anlamaya dönük uygulamalı bir çalışmanın verileri sunulacak ve değerlendirilecektir.

Kentleşme Göç ve İşsizlik

Kentleşme, dar anlamda, kent sayısının ve kentlerde yaşayan nüfusun artmasını ifade eden bir kavramdır. Kent sayısının ve kentlerde yaşayan nüfusun artmasının başlıca iki yolu vardır. Bunlardan biri, doğumlarla ölümler arasındaki farkın doğumlar lehine olmasıdır. İkincisi ise göçlerdir. Gelişmekte olan ülkelerin kentlerinde doğurganlık eğilimlerinin azaldığı dikkate alınırca, kentleşme sürecinde göçlerin önemi belirginleşecektir.

Göç, en genel olarak insanların yaşamlarını başka bir coğrafi mekanda sürdürmek üzere yer değiştirmeleridir. Yer değiştirme eyleminin göç kabul edilebilmesi için, yer değiştirme eyleminde süreklilik olması ya da yerleşme amacının bulunması ölçüt alınabilir. Bireyler göçle, başlangıçta buldukları yerdekine göre daha iyi yaşam koşulları; iş fırsatları, eğitim, sağlık hizmetleri, kültürel olanaklar elde etmeyi ümit ederler. Göçler insanların özgür iradeleri ile gerçekleştiği gibi, bireylerin kendi istekleri dışında, devletçe alınan kararlar doğrultusunda da gerçekleşebilir. Güdümlü kabul edeceğimiz bu göç biçiminin, toplumsal, ekonomik ya da güvenlikle ilgisi bulunabilir. Örneğin bir baraj inşası için o bölgede yaşayan nüfusun yer değiştirmesi, terör nedeniyle yer değiştirmeler bu çerçevede düşünülebilir. Bir yer değiştirme eyleminin göç kabul edilmesi için esas sayılan süreklilik ölçütü görelidir. Bu yüzden ekonomik nedenlerle, belli mevsimlerde kişilerin ekonomik faaliyetlerin yoğun olduğu başka bölgelere çalışmaya gitmelerini, sürekli göçlerin yanısıra 'mevsimlik göç' olarak ifade edebilmekteyiz. Ulusal sınırlar içinde bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine ya da uluslararası alanda gerçekleşmesine bakılarak da göçleri, iç göçler ve dış göçler olarak sınıflandırmak mümkündür. Dış göçler, ulusal sınırların içinden dışarıya veya ulusal sınırların dışından içeriye olmak üzere iki yönde de olabilir. İç göçler konusunda göçün kademeli ya da kademesiz oluşuna da bakılmalıdır. Kademesiz göç iki yerleşim birimi arasında gerçekleşir ve son bulur. Kademelî göçte ise ikiden fazla yerleşim yeri arasında yer değiştirmek söz konusudur (Akkayan,1979:25-26).

Göçlerin gerçekleştiği iki temel yerleşim birimi kır ve kenttir. Özellikle iç göçlerin araştırılmasında, bu iki temel birimin esas alınarak göçün yönünün belli olması toplumsal değişimin ve toplumsal yapının özelliklerini de işaret eder. Kır ve kent arasında dört göç tipi ayırdedilebilir: a-Kırdan kente göç, b-Kentten kente göç, c-Kentten kıra göç, d-Kırdan kıra göç.

Göç ve kentleşme böylece, toplumsal değişme sürecinin birbiriyle içiçe geçmiş kavramları durumundadır. Ancak, göç daha daraltarak söylediğimizde içgöç, kentleşmenin tersine, toplumsal nüfus hareketliliğinin yönü konusunda tek başına bir ip ucu vermemektedir. Oysa kentleşme, günümüzdeki anlamıyla, tarımsal üretimden daha ileri bir üretim düzeyine geçişin de ifadesidir ve bu yüzden tarımsal üretimin egemen olduğu kırsal yapılardan kentsel yerleşmelere yönelen bir hareketliliği ifade etmektedir. Kentleşme sürecinin geniş boyutlu kavranışında, demografik ve üretim biçimini temel alan ekonomik bakış açılarından başka, toplumsal, yönetsel ve siyasal bakış açılarını da işin içine katmak gerekir. Böyle geniş bir bakış açısından kentleşme, "sanayileşmeye ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması ve (varolan) kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında, artan oranda örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikim süreci"dir (Keleş, 1990:5).

Kentlere özgü davranış değişiklikleri, siyasal davranış değişikliklerini de içermektedir. Kırsal yerleşmelerde yönetim, yeterince örgütlenmemiş olmasına karşılık, kentlerde yönetimin örgütlenme düzeyi yüksektir (Sencer, 1979:3). Kentleşmenin tanımlanması, kır-kent dikotomisinin özelliklerini de verir. Buna göre, kırsal yerleşmelerle kentsel yerleşmelerin özellikleri arasında bazı karşıtlıklar vardır. Örneğin, Tütengil'in kentin kırdan ayrılan özelliklerini belirtirken değindiği gibi, köy, "tarım temeli üzerinde", "cemaat hayatının, nisbi bir kapalılığın, geleneksel dayanışma ve yaşama biçimlerinin" görüldüğü bir yerleşme biçimidir (1966:120). Yasa'da, kenti tanımlarken, çoğunlukla tarımdışı alanlarda toplanan bir işgücü, kendine özgü bir toplumsal örgütü, kültürü bulunan kalabalık bir insan birliği olduğu üzerinde durmaktadır (1962:2). Kent ve kır yalnızca birbirine karşıt özellikler taşıyan toplumsal yerleşme biçimleri değil, aynı zamanda bir sürekliliğin de iki ucu gibidirler. Kent bir yerleşme ve topluluk biçimi olarak, insan toplumlarının gelişme çizgisi içinde ileri aşamayı temsil eder. Bu yüzden kentsel gelişme ve kentleşme düzeyi, çağımızda, ekonomik gelişme düzeyinin bir ölçütü olmuştur. Herhangi bir ya da birkaç ölçütle kent sayılsa bile, kırsal niteliklerinin ağırlığı hissedilen yerleşmelere rastlandığı gibi, kent kabul edilen yerleşim birimleri arasında, kır-kent ayrımı kadar belirgin farklılaşmalar da görülebilir (Sencer, 1979:76). "Kent"; Sivas gibi orta büyüklükteki kentleri dışarda bırakmayan ve kentler arası nüfus hareketini de hesaba katma olanağı verecek böyle bir kavrayış, kentleşmede önemli rolü olan göç olgusunu daha geniş bir perspektifle anlamayı sağlayacaktır. İç göçlerde, (kademeli ve kademesiz), orta büyüklükteki kentlerden büyük kentlere göç, azımsanmayacak bir olgudur.

Göçlerin nedenlerinden önce, gelişmekte olan ülkelerde kentleşmenin özelliklerine bakmak gerekir. Bu özellikleri şöyle sıralayabiliriz:

a) Demografik bir süreç olarak kentleşmenin sanayileşmiş ülkelerde karşılaştırıldığında artan bir eğilim göstermesi.

b) Büyük kentlerin, orta büyüklükteki ya da küçük kentlere oranla daha hızlı büyümesi.

c) Kentleşme hareketlerinin ve bir anlamda içgöçlerin belli coğrafi bölgelere yönelmesi nedeniyle bu bölgeler daha da gelişirken, başka bölgelerin kentleşme oranının düşük olması.

d)Büyük kentlerde iç göçlerin meydana getirdiği nüfus yoğunluğuyla kent ve kamu hizmetleri gereksinmelerinin karşılanmasında yetersizliklerle karşılaşılması.

e)İç göçlerin beslediği kentleşen nüfusun istihdamını sağlayacak temel sanayi yatırımlarının yetersizliği nedeniyle, işgücünün marjinal mesleklerde ve değişik hizmet dallarında yığılması (Keleş,1990:14).

Türkiye'de içgöçlerle ilgili olarak yapılan çalışmalarda, kırdan kente göçe yönelik olanlar önemli bir yer tutar. (Kartal:1983, Akkayan:1979, Özer: 1983, Atauz:1978, Erdoğan:1977,Kıray:1974). Kırdan kente göç olgusu, toplumsal bir dönüşümün en karakteristik yanını işaret etmekle birlikte, coğrafi hareketliliğin tek biçimi olmadığı da rahatlıkla söylenebilir. Ekonomik nedenlerin önde geldiği kırdan kente göçlerin yanısıra, sosyal ve psikolojik nedenlerin ekonomik nedenlere yakın bir düzeyde önem taşıdığı kentten kente göç olayları da, iç göçler içinde önemli bir yere sahiptir. Bu sosyal-psikolojik etkenler ekonomik etkenlerden tamamen değilse, bile görece bağımsız bir nitelik taşımaktadır. (Tekeli-Erder,1978:17).

Kentleşme oranı düzeyinde AB'nin çevre ülkelerine bir derecede benzerlik gösteren Türkiye'nin şu andaki ve gelecekteki kentleşme eğilimleri açısından da bu çevre ülkelerine yaklaştığı söylenebilir (Erman-İçduygu,1994). Bu benzerliğin odağında yer alan konu büyük kentlerde toplanan nüfus yoğunluğudur. Nüfusun büyük kentlerde toplanma eğilimlerine göreceli olarak daha çok AB'nin -çevredeki- daha az gelişmiş üye ülkelerinde rastlanmaktadır. Türkiye'de de gözlemlediğimiz bu olgu, her ülkenin kendi dinamikleri ile ortaya çıkan ve daha küçük kentlerden ya da kırsal alanlardan beslenen göç dalgalarının büyük kentsel alanlarda toplanması sürecinin bir ürünüdür. Birliğin daha merkezi ya da daha çok gelişmiş olarak anılan kümesinde yer alan ülkelerde ise kentsel nüfus daha türdeş olarak dağılmaktadır. Diğer bir söyleyişle, kentsel nüfusun büyük bir oranının bir ya da birkaç kent alanında toplanması eğilimine bu ülkeler arasında çok daha az tanık olunmaktadır. Bu çizgide AB içindeki gelişmiş ülkeler kümesindeki daha belirgin eğilimin karşı-kentleşme olarak adlandırılan ve büyük kent nüfuslarındaki azalmayı yansıtan süreç olduğu açıktır (Erman-İçduygu,1994:25).

Göç alan birim açısından konu ele alındığında, bu kesim, nüfusu, üstelik aktif nüfusu değişik yörelerden içine aldığından bu dinamik, heterojen nüfus yapısıyla toplumsal hareketliliğin ve toplumsal değişimin hız kazandığı yöreler durumundadır. Göç veren birimler ise, aktif nüfusunu dışarı vermekle kan kaybına uğrarlar. Keleş'in göçün önemli bir tipi olan kırdan kente göçün yarattığı, planlı bir düzenlemeye konu yapılmayan devingenliğe yönelik kullandığı, "toplumsal ve ekonomik erozyon" adlandırmasınının, -bu, kır yerine kent de olsa-, daha az gelişmiş birimlerden, daha gelişmiş birimlere yönelen göçlerin tamamı için geçerli olduğu kabul edilebilir (1990:36). Toplumsal ve ekonomik erozyon aynı bir sürecin eş-anlı sonuçları olduğu için bir arada kullanılmaktadır. Ancak, 'ekonomik erozyon'dan birinci derecede zarar gören, göç veren birimler, 'toplumsal erozyon'dan ise en fazla zarar gören göç çeken kentler olmaktadır. Tekeli ve Erder, piyasa mekanizmasının yürürlükte olduğu bir toplumda yapılan analizlerde göçü açıklamakta dört farklı yaklaşım kullanıldığına işaret etmektedirler (1978:23). Birinci gruptaki analizlerde, ülkeler arasında olduğu gibi aynı ülkenin bölgeleri arasında da nüfus artışı, nüfusun

kalitatif özellikleri, toplumsal, ekonomik olanak ve koşullardaki farklar gibi çeşitli bakımlardan var olan dengesizlikler veri alınmaktadır. Bu durumda göç, toplumsal sistemin bozulan dengelerini tekrar sağlayabilecek bir mekanizma olarak görülmektedir. İkinci grup analizler göçü, toplumun evrimi sırasında geçirdiği dönüşümlere koşul olarak ortaya çıkan tek yönlü bir uyum süreci olarak alır. Toplumlarda sanayileşmeyle kırsal alanlardan kentlere olan göç bu bağlamda yer alır. Üçüncü gruptaki analizler ilk iki gruptaki analizlerin üzerinde durduğu nedenler, yani, belirli dengelerden sapmalar ya da evrimsel bir gelişme yönü olmasa da göçlerin olacağını varsayar. Toplumdaki kişilerin heterojenliğine bağlı olarak beliren değerlendirme farklılıkları ve rollerin seçimi sürecindeki değişik etkenlerle göçün açıklandığı bu grupta, toplumda net göç etkisi yaratmayan tüm yer değiştirmeler üzerinde durulur. Dördüncü grup göç analizlerinde ise, toplumsal sistemde, siyasal süreçlerle, uygulanan göç politikaları ilişkilendirilir. Şöyle ki, bir toplumsal sistemde piyasa mekanizmasının doğurduğu göç olgusu, siyasal kararları etkileme gücü olan birtakım grupların çıkarlarını sarsan sonuçlar yaratabilmektedir. Bu gibi durumlarda çıkarları olumsuz etkilenen ve siyasal kararları etkileme gücü olan grupların baskıları göç akımını azaltmaya yönelik politikaları gündeme getirmektedir. Vasıflı işgücünü geri kalmış bölgelerde tutmaya yönelik politikalar bu çerçevede düşünülebilir.

Toplumsal sistemde göçü ortaya çıkaran nedenlere bağlı olarak göç tiplerini bu biçimde gruplandırmak mümkün olmakla birlikte toplumsal olayların çok nedenliliği ve çok boyutluluğu, kimi durumlarda daha da belirgin olmak üzere, bu açıklama biçimlerinin birden fazlasını aynı anda kullanmayı gerektirebilir. Biz burada, 'işsizlik nedeniyle göç'ü açıklayıcı ilk iki modelden yola çıkıyoruz.

Sivas'ta İşsizlik

Sivas ekonomisi tarıma dayalıdır ve sanayisi zayıftır. Nüfusun %50.23'ü kırsal kesimde, %49.77'si de kent merkezinde oturmaktadır (DİE-Türkiye İstatistik Yıllığı,s.61). Sanayileşmenin zayıf olması kentleşmenin de zayıf olmasına neden olmuştur.

Ekonomi tarıma dayalıdır. Geri teknoloji kullanımı, sulama olanaklarının olmayışı, enflasyon gibi nedenlerle tarım sektörü de gelişmiş düzeyde değildir. Tarım ve hayvancılıktan yeterli gelir sağlayamayan Sivas halkı, Sivas merkezine, daha çok da Sivas dışı büyük kentlere göç etmektedir (Kocacık, 1995:9). Bu yüzden Türkiye'de göç veren iller sıralamasında ilk sıralarda yer almaktadır. 1985-90 yılları arasında aldığı göç %025-50, verdiği göç ise %%122-ve üzeri grupta yer almaktadır (DİE-Türkiye İstatistik Yıllığı,s.97). Göçün bu denli yüksek olduğu Sivas'taki işsizliğin temel nedenlerden biri tarımdaki verimsizlik, ikinci bir temel neden ise Sivas sanayisinin zayıflığıdır. Bu yüzden Sivas "kalkınmada birinci derecede öncelikli" iller arasında yer almaktadır.

Araştırmanın Konusu ve Amacı

Araştırmanın konusu, belirli bir örneklem çerçevesinde Sivas merkezinde yaşayan işsizlerin göç eğilimlerinin araştırılmasına dayanmaktadır.

Amacı, Sivas'ta işsizlik nedeniyle var olan göç potansiyelinin anlaşılmasına katkı da bulunmaktadır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 1995 yılında Sivas İş ve İşçi Bulma Kurumuna baş vuranlar oluşturmaktadır. İş ve İşçi Bulma Kurumu Sivas İl Müdürlüğü'nden edinilen verilere göre 1995 yılında İİBK'na toplam 1488 kişi kaydolmuştur. Bunların 1191'i erkek, 297'si ise kadındır.

Araştırmanın örneklemini, cinsiyet gözetilerek kota yoluyla belirlenmiştir. Örneklem olarak belirlediğimiz 200 kişinin, %20'si kadın, %80'i ise erkektir. Böylece, örneklemini oluşturan 200 kişinin 160'ı erkek, 40'ı ise kadın olarak saptanmıştır. Örneklerin seçimini bir ölçüde gözlemcinin kararına bırakan kota tekniğinde genelde, evrenin çok büyük olması durumunda gözlemcinin kararının yanlılığı yönetsel bir sorun olabilmektedir (Sencer,1978:484). Ancak evrenimizin büyüklüğü ve konunun niteliği böyle bir sakıncaya neden olacak türden değildir.

Araştırmanın Yöntem ve Tekniği

Bilimin olguları ya da olgular arası ilişkileri açıklama amacını gerçekleştirilebilmesi çalışmaların bir yöntem çerçevesinde yürütülmesini gerektirir. Bilimsel yöntem, mantıksal ilkelere dayanan bir düşünme, akıl yürütme biçimi, zihinsel bir süreç olduğu kadar, aynı zamanda bilimsel düşüncenin ışığında olguları betimlemek ve açıklamak için girilen pratik bir etkinliktir (Armağan,1983:23). Bilimsel yöntem çerçevesinde yürütülen araştırmamızda anket ve görüşme tekniklerinden yararlanılmıştır.

Araştırmanın Varsayımı

İşsizliğin, ekonomik nitelikli bir faktör olarak önemli bir göç nedeni olduğu düşünülebilir. Ancak, işsiz olan bireyin göç edebilmesinin asgari düzeyde bir ekonomik gücü olması gereği, işsizlik oranını, mutlak potansiyel göç oranı olarak kabul etmemizin engelidir. Varsayımımız, işsizliğin mutlaka bir göç potansiyeli anlamına gelmediğidir.

İşsizlik oranının yüksek olduğu bir il olarak Sivas'tan göçü, güçlü bir biçimde işsizlikle ilişkilendiremediğimizde göçün toplumsal ve siyasal nedenlerini anlamaya yönelmek gerekir.

Araştırmanın Bulguları:

Araştırmamızın örneklemini oluşturan işsizler daha önce de belirtildiği gibi toplam 200 kişidir.

Tablo 1 Yaş

Yaş	n	%
18 yaşından küçük	12	6.
18-21 yaş	29	14.5
21-24 yaş	53	26.5
24-27 yaş	43	21.5
27-30 yaş	27	13.5
30-33 yaş	16	8.0
33-36 yaş	13	6.5
36-+	7	3.5
Toplam	200	100.0

Örnekleminizin 40'ı kadın, 160'ı ise erkek işsizlerdir. iş aramak amacıyla başvuruları da düşüktür. İİBK'na kayıtlı işsizler arasında erkeklerin sayısının fazla olmasının Türkiye geneline uygun bir yanı vardır. Kadınların geleneksel rollerinin gördüğü kabul, erkeklerin kadınları ya da kadınların kendilerini işsiz olarak görmemelerine neden olmaktadır. Bu nedenle İİBK'na

Tablo 1'de görüleceği gibi, örnekleminize göre işsizlerin oranının en yüksek olduğu yaş grubu 21-24 yaş arasındadır. 36 yaş üstü iş arayanların oranı en düşüktür (%3.5). İşsizlerin oluşturduğu oldukça genç bir nüfus kompozisyonudur.

Tablo 2 Medeni durum.

Medeni Durum	n	%
Evli	88	44.3
Bekar	100	50.0
Dul (eşi ölmüş)	7	3.4
Dul (boşanmış)	5	2.3
Toplam	200	100.

Tablo 2'de medeni durumlarına bakıldığında, evlilerle (%44.3), Bekarların (%50) oranının birbirine yakın olduğu görülmektedir. Dul olanların oranı oldukça küçüktür (5.7).

Tablo 3 Öğrenim Durumu.

Öğrenim Durumu	n	%
B.Ö.K.M.D.	18	9.1
İlkokul	50	25.0
Ortaokul	12	5.7
Lise	43	21.5
Lise Dengi Meslek Lisesi	37	18.2
Yüksekokul	18	9.1
Üniversite	22	11.4
Toplam	200	100.

Tablo 3'de yer alan işsizlerin öğrenim durumuyla ilgili verilere göre ilkokul mezunlarının oranı ilk sırada yer almaktadır (%25). Lise (%21.5) ve lise dengi meslek lisesi mezunları (%18.2) ikinci ve üçüncü sıralarda yer almaktadır. Üniversite mezunlarının oranı %11.4'dür.

Tablo 4 Doğum Yeri.

Doğum Yeri	İşsiz Olan Kişinin Doğum Yeri		Babanın Doğum Yeri		Annenin Doğum Yeri	
	n	%	n	%	n	%
Köy	70	35.	134	67.0	134	67.0
Kasaba	16	8.0	27	13.5	18	9.0
Kent	112	56.0	39	19.5	48	24.0
Yurt dışı	2	1.0	-	-	-	-
Toplam	200	100.	200	100.	200	100.

Tablo 4'de anne ve babaların %67'sinin doğum yerleri köydür. İkinci kuşakta bu oran %35'e düşmektedir. Bunun doğal bir yanı, ikinci kuşakta, yani İİBK'na kayıtlı ve örneklemimize dahil olanlarda kent doğumluların oranı yüksekken (%56), annelerinin %24, babalarının %19.5 olmak üzere düşüktür. Kasaba doğumluların en yüksek olduğu oran babalardır (%13.%).

Tablo 5 İşsiz Bireyin Kaç Yıldır Sivas'da Yaşadığı.

Sivas'ta yaşama süresi	n	%
5yıldan az	23	11.3
5-10 yıl arası	27	13.6
11-15 yıl arası	12	5.7
15 yıldan fazla	138	69.3
Toplam	200	100.

Örnekleminizin %69.3'ü 15 yıldan fazla bir süredir Sivas'ta yaşamaktadır. Kentteki geçmişi 5 yıldan az olanların oranı %11.3, 5-10 yıldır Sivas'ta bulunanların oranı %13.6, 11-15 yıldır Sivasta yaşayanların oranı ise 5.7'dir (Tablo 5).

Tablo 6 Aile Biçimi.

Aile Biçimi	n	%
Çekirdek	139	69.5
Geniş	52	26.0
Başka	9	4.5
Toplam	200	100.

Aile biçimleri ile ilgili oranlar tablo 6'da yer almaktadır. Çekirdek aile oranı %69.5, geniş aile oranı %26'dır. Geniş ailenin yüksek olması, geleneksel dayanışma biçimlerinin varlığını düşündürmektedir.

Örnekleminizi oluşturan işsizlerin %25'i hane reisi, %14.5'i hane reisinin eşi, %60'ı hane reisinin çocuğu olduklarını belirtmişlerdir (Tablo 7).

Tablo 7 İşsiz Bireyin Ailedeki Konumu.

İşsiz Bireyin Konumu	n	%
Hane reisi	50	25.
Hane reisi eşi	29	14.5
Hane reisinin çocuğu	120	60.
Başka	1	0.5
Toplam	200	100.

Yetişkin bireylerin işsiz ve ailesine bağımlı olmaları işsizliğin sonuçlarının yalnızca ekonomik boyutunun değil, sosyal ve psikolojik boyutlarının da dikkate alınması gerektiğini göstermektedir. Örneklemimizde olduğu gibi, potansiyel üretici olan genç nüfusun tüketici olarak yaşamını sürdürmesinin olumsuz sonuçları bireyin kendisinin yanı sıra, ailesini ve toplumu da etkileyecektir. İşsizlerin neden iş bulamadıkları ile ilgili görüşlerinin dağılımından oluşan cevaplarda toplumda siyasal sistemin işleyişiyle ilgili güvensizliğin bir göstergesini görmek mümkündür (Tablo 8) . Büyük çoğunluk iş bulamamalarının nedenini torpillerinin olmayışına bağlamaktadır (%69.3). Kendi vasıfları ile çevresindeki işsizlik problemini bir arada değerlendirebilen ve çevrede kendine uygun iş bulunmadığını belirten işsizlerin oranı %17'dir.

Tablo 8 İşsiz Bireylere Göre İş Bulamama Nedenleri.

Nedenler	n	%
Torpilim yok	138	69.3
Çevremde bana uygun iş yok	34	17.0
Ücretler düşük	5	2.3
Güvencesi olan iş yok	18	9.1
Başka	5	2.3
Toplam	200	100.

Diğerleri, ücret ve sosyal güvence aramakta ve iş konusunda seçici davranmaktadırlar .

Tablo 9 İşsizlik Nedeniyle Göç Düşünüp-Düşünmedikleri.

Göç Düşüncesi Var mı?	n	%
Evet	114	57.0
Hayır	66	33.0
Yanıt yok	20	10.0
Toplam	200	100.

Tablo 9'un verileri değerlendirildiğinde, işsizlerin % 57'sinin göç etme düşüncesi olduğu, %33'ünün göç düşüncesi olmadığı anlaşılmaktadır ve %10'u soruyu yanıtlamamıştır.

Tablo 10 İşsiz Bireyin (İşi Olsa) Sivas'ta mı, Başka Bir Yer de mi Yaşamak İsteyeceği.

Yaşamak İstlenenYer	n	%
Sivas	131	65.5
Başka Bir Kent	30	15.0
Karar veremiyor	39	19.5
Toplam	200	100.

Son olarak, aynı işe Sivas'ta ve başka bir şehirde sahip olma olanağı olsa yaşamak için nereyi tercih edecekleri sorulduğunda Sivas'ta yaşamayı tercih edeceklerini belirtenlerin oranı % 65'dir. Başka bir kenti tercih edeceklerini ifade edenler %15, kararsızlar ise %19.5'dir (Tablo 10).

Sonuç:

Sivas, ekonomisinde egemen olan tarımsal yapının verimsizliği ve sanayisinin gelişmemişliği nedeniyle, bir yerleşim yeri olarak kentsel çekiciliği yüksek olmayan bir il görünümündedir. Bu yüzden, en fazla göç veren ve en az göç alan iller arasındadır. Aktif nüfüsüne istihdam olanağından yoksun olması nedeniyle önemli ölçüde dışarı, başka kentlere göç vermesi Sivas'ı kentleşme literatüründe 'ekonomik erezyon' olarak tanımlanan noktaya getirmiştir. Ancak, göçün yalnızca ekonomik değil, sosyal ve siyasal nedeleri de vardır.

Araştırmamızın ankete ve görüşmeye dayalı bulgularına göre işsizlik nedeniyle göçün Sivas merkezinde tek başına büyük bir yer tutmadığı sonucuna varılmıştır. Öyle anlaşılıyor ki, işsizlik nedeniyle göç merkezden çok, Sivas'ın köyleri ve ilçelerinden kaynaklanmaktadır. Sivas merkezinden göçün ekonomik niteliği, işsizlikle tamamen ilişkisiz olmasa da, daha çok, var olan sermayenin gelişme eğilimine kentin yetmemesinden kaynaklanıyor olabilir. Bu noktada beliren, sermaye ile işsiz insanların Sivas'tan göçüp -başka yerlerde birbirini bulması- bir kısır döngüdür. O nedenle, ekonomi dışı faktörleri de hesaba katmak gerekir.

Sosyal olarak, dikey toplumsal hareketliliğin belli bir yerden sonra tıkanması, etnik rahatsızlıklar, siyasal olarak (RP'nin ve BBP'nin gelişmesi karşısında) rahatsızlık duyan kesimler Sivas Merkez'den göçün öznesi olabilirler. Sosyal ve siyasal nedenlerin ayrıca ampirik verilere dayalı çalışmalarla araştırılması Sivas'taki göç olgusunu geniş boyutlu kavramayı sağlayacaktır.

Kaynakça

- AKKAYAN, Taylan, **Göç ve Değişme**, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul-1979
- TEKELİ, İ.-ERDER, L, **Yerleşme Yapısının Uyum Süreci Olarak İç Göçler**, H.Ü.Yay., D-26, Ankara-1978
- ERMAN, Tahire-İÇDUYGU Ahmet, **"Türkiye ve Avrupa Birliği: Nüfus dağılımı ve Kentleşme Açısından Bir Karşılaştırma"** **Nüfusbilim Dergisi**, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdüleri Enstitüsü, C.16, Ankara-1994
- TÜTENGİL, C.O., **Az gelişmiş Ülkelerin Toplumsal Yapısı**, İstanbul-1966
- KOCACIK, Faruk, **"Sivas'ta İşsizlik Olgusu ve Aile Üzerine Etkileri"** C.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.18 1995-Sivas
- KELEŞ, Ruşen, **Kentleşme Politikası**, İmge Kitabevi, 1990-Ankara
- ARMAĞAN, İbrahim, **Bilimsel Yöntem**, C.I, Dokuz Eylül Üniv., Güzel Sanatlar Fakültesi Yay., İzmir-1983
- SENCER, Muzaffer-SENCER, Yakut, **Toplumsal Araştırmalarda Yöntembilim**, TODAİE Yay., Ankara 1978
- SENCER, Yakut, **Türkiye'de Kentleşme**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1979
- YASA, İbrahim, **Ankara'da Gecekondu Aileleri**, Akın Matb., Ankara-1966
- KARTAL, S.Kemal **Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Türkiye'de Kentleşme**, Yurt Yay., Ankara-1983
- ERDOĞMUŞ, Zeki, **Kırsal Bölgelerden Ankara, Kıbrıs-Bayraktar İlkokulu Gecekondu Bölgesine Göç ve Göç Edenlerin Kentleşmesi**, Hacettepe Üniversitesi Yay., C-20, Ankara-1978
- KIRAY, Mübeccel B., **"Sosyal Yapı ve Nüfus Artışı Etkileşimi" Amme İdaresi Dergisi**, C.7, S.4, TODAİE Yay., 1974
- ATAUZ, Sevil, **Köyden Kente Göç ve Kentleşme Olgusuna Sosyal Psikolojik Bir Yaklaşım**, H.Ü.Mez. Sonrası Eğ.Fak.Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara-1978
- ÖZER, İnan, **Kentleşmenin Kişilerin Siyasal Katılımları Üzerindeki Etkisi**, H.Ü. Sos. Bil. Ens., Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara-1983

GÖÇ ve SİYASET

Oturum Başkanları

Prof. Dr. Muharrem VAROL

Doç. Dr. Mehmet ECEVİT

Prof. Dr. Vahap SAĞ

Yrd. Doç. Dr. Nevzat GÜLDİKEN

Arş. Gör. Mustafa ÇAĞLAYANDERELİ

Yrd. Doç. Dr. Hale OKÇAY

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin BAL

Yrd. Doç. Dr. Dilek ÇİFTÇİ YEŞİLTUNA

Dr. Engin ÖNEN

Arş. Gör. Bekir BALKIZ

**Sivas'ta Göç Olgusunun Siyasal
Katılma Üzerine Etkileri**

**Türkiye'den İsrail'e Göç Eden
Yahudiler: Toplumsal Neden ve
Sonuçları**

**Kentsel Toplumda Anomi
Yabancılaşma Olgusu Kente Göç
Edenlerin Alternatif Çözümü:
Hemşehri Birlikleri**

**Hemşehri Derneklerinin İçerdiği
İletişim Yapısı**

**Kent Dayanışma ve Hemşehri
Dernekleri : İzmirde Hemşehri
Dernekleri Üzerine Bir Araştırma**

**Kent, Yerel Yönetim, Demokrasi
ve Temsil: İzmir Büyükşehir
Belediye Meclisi Üyeleri Üzerine**

GÖÇ VE SİYASET

SİVAS'TA GÖÇ OLGUSUNUN SİYASAL KATILMA ÜZERİNE ETKİLERİ

Prof.Dr. Vahap SAĞ*

Yrd.Doç.Dr. Nevzat GÜLDİKEN**

Arş.Gör. Mustafa ÇAĞLAYANDERELİ***

Giriş - Kavramlar - Tanımlar- Metodoloji

"Sivas'ta göç olgusunun siyasal katılma üzerine etkileri" isimli saha araştırması C.Ü. Sosyoloji Bölümü Öğretim Elemanlarından, Bölüm Başkanı Prof.Dr. Vahap SAĞ, Yrd.Doç.Dr. Nevzat GÜLDİKEN ve Araştırma Gör. Mustafa ÇAĞLAYANDERELİ tarafından bir grup çalışması olarak yürütülmüştür.

İlgili araştırma, monografiden farklı bir biçimde varsayıma dayalı olarak, kentin yerlileri ve kentin kırsalından kent merkezine göçle gelenlerin (karşılaştırmalı olarak) siyasal katılma davranışını açıklamaya yöneliktir.

Araştırmada temel olarak üç kavram kullanılmıştır. Bunlar; "tepkisel oy kullanma", "kentsel yerleşikler" ve "kentsel göçmenler"

Bu kavramlardan "tepkisel oy kullanma", genel seçimlerde merkez sol ve merkez sağ dışında sağ radikalizmine kaymayı ifade etmektedir. Bu bağlamda öncelikle RP'ne oy verme kastedilmektedir.

"Kentsel yerleşikler" kavramı 10 yıldan daha uzun sürelerde (1987 Gen. Seç. Öncesi) kent merkezinde ikamet edenleri açıklamaktadır. Bir başka ifade ile Sivas'ın yerlilerini kategorize etmektedir.

"Kentsel göçmenler" kavramı ise 10 yıldan daha kısa sürelerde (1987 Gen. Seç. Sonrası) Sivas'ın kırsal kesiminden kent merkezine göç edip gelmiş olanlara işaret etmektedir. Bu tanıma göre örneğin 15 yıl önce kırsaldan kent merkezine gelmiş olanlar "kentsel göçmen" değil ama "kentsel yerleşik" kabul edilmektedir.

Araştırmada sınıadığımız varsayım şöyle ifade edilebilir: "Sivas gibi sosya-ekonomik anlamda geri kalmış orta kentlerde kırsal kesimlerden kent

* Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dekanı ve Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Başkanı

** Cumhuriyet Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi

*** Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Öğretim Elemanı

merkezine yeni göç etmiş kişiler "görelî yoksulluk" duygusuna uygun siyasal katılma davranışı sergilemektedirler. Ekonomik ve sosyal anlamda geri kalmış bu kentlerde, kente gelmeden önce hayal ettiği yaşantıyı geldikten sonra sağlayamayan göçmenler kendilerini köye göre değil ama kente göre değerlendirmektedirler. Bu karşılaştırmada, kendi konumlarının görelî olarak "hak ettiğinin daha altında olduğu sonucuna varmaktadırlar. Bunun sonucunda mevcut düzenden hoşnutsuzluk eğilimi kuvvetlenmektedir. Bu eğilim kentsel göçmenleri düzen değiştirmeyi vaad eden siyasal partilere yönlendirmektedir. Ancak, kente yeni gelmeleri nedeniyle geleneksel-tutucu davranış örüntülerini çoğunlukla devam ettiren göçmenler ilerici sol partiler yerine ekonomik anlamda "sol söylenm" kullanan tutucu sağ partilere yönelmektedirler. Buna, siyasal katılmanın kolay ve yoğun bir tipi olan "oy kullanma" davranışı bağlamında kentsel göçmenlerin "tepkisel oy kullanma davranışı" geliştirmesi de diyebiliriz.

Araştırmada "göç" bağımsız değişken olarak ele alınmış ve yukarıdaki varsayımı sınamak için siyasal katılma değişkenleri (partilere üyelik, mitingleri izleme, parti programını bilme vb.) bağımlı değişken kabul edilip çapraz ilişkilere bakılmıştır.

Araştırmada kullanılan bağımlı ve bağımsız değişkenlerin X^2 analizleri yapılmış ve korelasyon tekniği olarak kontenjans katsayısı (c) hesaplanmıştır.

Araştırmada 479 denek kullanılmıştır. Bunların 245'i kentsel göçmenleri, 234'ü ise kentsel yerleşikleri temsil etmektedir.

Kentsel yerleşikler araştırmanın kontrol grubu niteliğindedir.

Soru Kağıdı

Araştırma çoğunluğu kapalı uçlu ve önceden kodlanmış sorulardan meydana gelen bir anketin uygulanması ile gerçekleştirilmiştir. Anket soru sayısı 50 ile sınırlandırılmıştır.

Anketör olarak C.Ü. Sosyoloji Bölümü öğrencileri kullanılmıştır. Öğrencilere sahaya inmeden önce özel bir briefing verilmiştir. Anketin ilk 8 sorusu deneklerin demografik nitelikleri ile (yaş, cinsiyet, eğitim vb) ilgilidir.

8-25 arası sorular deneklerin sosyal durumları ile ilgilidir. 25-50 arası sorular ise siyasal katılım değişkenleri ile ilgili sorulardır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni Sivas Kent Merkezinde yaşayan 134.946 seçmendir. Bu seçmenler Sivas kent merkezinde şu an 62 mahallede ikamet etmektedir.

Araştırmada "Göç" Bağımsız değişkenini sınamak amacıyla kent merkezi mahalleleri dikotomik bir ayrışımaya tabi tutulmuştur. Yani "kentsel yerleşikler" in oturduğu mahalleler ile "kentsel göçmenler" in oturduğu mahalleler gruplandırılmıştır.

Bu gruplama işleminden sonra seçmen sayıları yaklaşık aynı olan mahallelerden 3 tane "kentsel yerleşikleri", 3 tane de "kentsel göçmenleri" temsilen 6 mahalle seçilmiştir. Böylece Sivas Kent Merkezi mahallelerinin de % 10'u temsil edilmiştir.

Soru kağıdı uygulanan mahalleler şunlardır:

Kentsel Yerleşikleri temsilen; Örtülüpınar M. (s.s. 3170), Mehmetpaşa M. (s.s. 3095). Mevlana M. (S.S. 4083)

Kentsel Göçmenleri temsilen; Diriliş M. (s.s. 3842), Mimarsinan (s.s. 3210) ve Fatih M. (s.s. 3036)

Araştırmada örneklem büyüklüğümüz 479 kişiden oluşmaktadır. Yukarıda değindiğimiz gibi evrenimizin büyüklüğü ise 134.946 seçmendir. Buna göre örneklem oranı:

$479:134.946 \times 100 = \% 0.354$ olmaktadır.

Araştırmanın sadece "ilgili mahalleler" ile sınırlı tutulması halinde ise örneklem oranı:

$479:20.436 \times 100 = \%2.343$ olmaktadır.

Anketlerin mahallelere dağılımı aşağıda gösterilmiştir:

Kentsel Yerleşik

ÖRTÜLÜPINAR.....:	74	%15.45	2.33
Mah MEHMETPAŞA	73	%15.24	2.35
MEVLANA.....:	96	%20.04	2.35

Kentsel Göçmen

DIRILIŞ.....:	90	%18.79	2.34
Mah MİMARŞİNAN.....:	75	% 15.65	2.33
FATİH.....:	71	% 14.82	2.33
	479	% 100	

Araştırma evreni ve örneklem oranı ile ilgili değinilmesi gereken bir başka husus kırsal kesimden kent merkezine gelmiş olanlar konusundadır.

DİE verilerine göre 1985-1990 döneminde Sivas köylerinden Sivas kent merkezine göç eden 3658 kişi; Sivas ilçe merkezlerinden yine Sivas kent merkezine göç eden 5155 kişi bulunmaktadır. Kent merkezi dışı alanlardan kent merkezine gelenlerin toplamı 8813 kişi olmaktadır (DİE 1995 İstatistik Yılı: 98-99).

1990-1995 dönemine ait veriler elimizde bulunmamaktadır. Araştırmada geçtiğimiz 10 yıl içerisinde kırsal alanlardan kent merkezine gelenler "kentsel göçmen" olarak tanımlandığına göre, 1990-95 döneminde de yaklaşık aynı sayıda kişinin kent merkezine geldiğini varsayınak durumunda kalmaktayız.

Şu halde 1985-1995 döneminde Sivas ilinin kendi içinde diğer yerleşim birimlerinden kent merkezine hareketlilik (göç) sayısı yaklaşık 17.000 kişidir.

Araştırmada 10 yıldan az sürelerde kent merkezinde yaşayan kentsel göçmenlerden 245 kişi kullanıldığına göre göçle gelenlerin örneklem oranı:

$245 : 17.000 \times 100 = \% 1.44$ 'dür.

Burada bir nokta gözden kaçmamalıdır. Araştırma evrenimizi oluşturan deneklerin ortak niteliği seçmen olmalarıdır. Oysa yukarıda bahsettiğimiz göçle gelen 17.000 kişi 5 ve daha yukarı yaşlardaki herkesi kapsamaktadır (DİE, 1995 İstatistik Yıllığı: 56). Öyleyse göçle gelenleri temsil oranının daha yüksek olduğu varsayılmalıdır.

Uygulama ve Sınırlılıkları

Belediyeden Sivas merkezin halihazır haritası temin edilmiş ve mahalle ve sokaklar saptanmıştır.

Anketlerin uygulanması rastlantısal şekilde gerçekleşmiştir. Anketör grubu 29 kişiden oluşturulmuştur. Anketörler anket uygulayacakları mahallelerde rastlantısal olarak bir sokağa girerek ve belirli aralıklarla konutlara başvurarak anketlerini gerçekleştirmişlerdir.

Araştırmada örneklem oranını yüksek tutmak amacıyla başlangıçta 600 anket uygulanması düşünülmese de 479 denekle görüşülebilmektedir.

Siyasal sosyoloji alanında yapılan araştırmalarda sıkça görüldüğü gibi bazı denekler çeşitli kuşku ve kaygılar nedeniyle araştırmaya katılmak istememişlerdir. Sonraki günlerde de Sivas'ın içinde bulunduğu hassas konumu nedeniyle "ilgili makamlardan" izin alınamamıştır. Örneklem oranının düşüklüğü bu nedenlerdir.

2- Anket Uygulamalarının Demografik Nitelikleri

Çizelge 1. Konut Türü

Konut Türü	Sayı	%
Gecekondu	41	8.6
Müstakil	95	19.8
Daire	343	71.6
Toplam	479	100.0

Çizelge 1'de araştırmaya katılan deneklerin oturduğu "konut türü" verilmektedir. Buna göre deneklerin çoğunluğu apartman dairesinde oturmaktadır. Gecekondu konut türüne kentsel yerleşiklerin oturduğu mahallelerde rastlanmamıştır.

Çizelge 2. Mahalle

Mahalle	Sayı	%
Yerleşik	243	50.7
Göç	236	49.3
Toplam	479	100.0

Çizelge 2'de mahalleler kentsel yerleşiklerin oturduğu mahalleler ve kentsel göçmenlerin oturduğu mahalleler şeklinde kategorileştirilerek sunulmuştur. Yaklaşık yarı yarıya temsil edildikleri gözlenmektedir.

Çizelge 3. Cinsiyet

Cinsiyet	Sayı	%
Erkek	264	55.1
Kadın	215	44.9
Toplam	479	100.0

Çizelge 3'de örneklem grubunun cinsiyeti sunulmaktadır. Araştırmaya yine yaklaşık yarıyarıya erkek ve kadın seçmen denek katılmıştır. Erkeklerin temsil edilmesi (%55.1) oranıyla görece yüksektir.

Çizelge 4. Yaş

Yaş	Sayı	%
18-22	38	7.9
23-27	73	15.2
28-32	62	12.9
33-37	76	15.9
38-42	77	16.1
43-47	59	12.3
48-52	46	9.6
53-57	22	4.6
58- +	26	5.4
Toplam	479	100.0

Çizelge 4'de deneklerin yaşı verilmektedir. Verilerde gözlemlendiği üzere araştırmaya katılanlar çoğunlukla orta yaş grubundandır. 58 yaş ve yukarısı %5.4 oranında, 18-22 yaş grubu ise %7.9 oranında en az temsil edilmiştir.

Çizelge 5. Medeni Durum

Medeni Durum	Sayı	%
Bekar	66	13.8
Nişanlı	11	2.3
Evli	384	80.2
Dul	18	3.8
Toplam	479	100.0

Çizelge 5'de gözlemlendiği gibi anket uygulananların çoğunluğu evlidir. Dulların oranı %3.8, Nişanlıların oranı ise %2.3 ile az oranlı gözlenmiştir

Çizelge 6. Doğum Yeri ve Göç

Doğum Yeri	Kentsel Göçmenler		Kentsel Yerleşikler		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
İl merkezi	3	1.22	144	61.54	147	30.7
İlçe merkezi	100	40.82	51	21.79	151	31.5
Kasaba	36	14.69	11	4.70	47	9.8
Köy /Mezra	106	43.27	28	11.97	134	28.0
Toplam	245	100.0	234	100.0	479	100.0

$$X^2=208.29 \text{ SD}=3$$

$$p<0.005$$

$$C=0.55$$

Araştırma konumuz siyasal katılım ve göç olduğu için deneklerin doğum yerleri çapraz çizelge şeklinde sunulmuştur. Doğum yeri ve göç değişkenleri arasında $X^2=208.29$, $C=0.55$ değerinde anlamlı ilişki bulunmuştur. Çizelge 6'ya göre "kentsel göçmenlerin çoğunluğu köy doğumlu "kentsel yerleşik"lerin çoğunluğu ise il merkezi doğumludur. Her iki grup için de ikinci sırada ilçe merkezi doğumlu olmak yer almaktadır. Kasaba doğumlu olmak son sırada yer almaktadır.

Çizelge 7. Eğitim Düzeyi ve Göç

Eğitim Düzeyi	KentselGöçmenler		KentselYerleşikler		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Okur yazar değil	30	12.2	7	3.00	37	7.7
Okur-Yazar	24	9.8	12	5.1	36	7.5
İlkokul	81	33.1	55	23.5	136	28.4
Ortaokul	23	9.4	22	9.4	45	9.4
Lise	57	23.3	84	35.9	141	29.4
Üniversite	27	11.0	49	20.9	76	15.9
Orta. Terk	0	0.00	1	0.4	1	0.2
Lise Terk	3	1.2	3	1.3	6	1.3
Ünive. Terk	0	0.00	1	0.4	1	0.2
Toplam	245	51.1	234	48.9	479	100.0

$$X^2=35.59 \text{ SD}=8$$

$$p<0.005$$

$$C=0.26$$

Çizelge 7'de her iki grubun eğitim düzeyi karşılaştırmalı olarak sunulmaktadır. Eğitim düzeyi ve göç arasında $X^2=35.59$, $C=0.26$ değerinde anlamlı ilişki bulunmuştur.

Verilere dikkat edilirse 'kentsel göçmenler'in eğitim düzeyi düşük, 'kentsel yerleşik'lerin eğitim düzeyi yüksektir.

Kentsel göçmenlerde 1. sırada %33.1 oranıyla ilkokul mezunu, 2. sırada %23.3 oranıyla lise mezunu ve 3. sırada % 12.2 oranıyla okuryazar olmayanlar yer alırken; kentsel yerleşiklerde 1. sırada %35.9 oranıyla lise mezunu, 2. sırada %23.5 oranıyla ilkokul mezunu ve 3. sırada %23.5 oranıyla ilkokul mezunu ve 3. sırada da %20.9 oranıyla üniversite mezunları yer almaktadır.

Okur yazar olma durumu kentsel göçmenlerde yüksek, kentsel yerleşiklerde düşüktür. Ortaokul mezunu olma ise her iki grupta eşit temsil edilmiştir. Okur-yazar olınama kentsel yerleşiklerde sadece %3 ile temsil edilirken, üniversite mezunu olma kentsel göçmenlerde % 11 oranındadır.

Kentsel göçmenlerde lise mezunu olma 2. sırada %23.3 oranıyla ve Üniversite mezunu olma 4. sırada % 11.0 oranıyla temsil edilmesi, daha önce sinanmış ve doğrulanmış olan "köylerden şehirlere göç etmekte olanlar, ortalama kırsal nüfusa oranla daha genç, daha iyi eğitim görmüş ve daha yüksek bir beceri düzeyinde bulunan kişilerdir" (Özbudun, 1975:108) varsayımını tekrar doğrulamaktadır.

Çizelge 8. Meslek ve Göç

Meslek	Kentsel Göçmenler		Kentsel Yerleşikler		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
İşsiz ve marjinal işler	32	13.1	16	6.8	48	10.0
Gelir getirmeyen mes. (Ev kad. öğrenci)	90	36.7	73	31.2	163	34.1
Emekli	16	6.5	25	10.7	41	8.6
İşçi	36	14.7	22	9.40	58	12.1
Çiftçi	5	2.0	0	0.00	5	1.0
Serbest meslekler	32	13.0	58	24.8	90	18.8
Bürokrasi- Teknokrasi	34	14.0	40	17.1	74	15.4
Toplam	245	100.0	234	100.0	479	100.0

$X^2=20.73$ $SD=6$ $p<0.005$ $C=0.20$

Sosyal bilim araştırmalarında meslekleri kategorileştirerek belirli bir standarda bağlanmış değildir. Yaptığımız araştırmada karşımıza çıkan meslekleri şu şekilde kategorileştirdik.

İşsiz ve Marjinal işler kategorisi; Gelir getirmeyen meslekler kategorisi (Ev kadını, öğrenci); Emekli kategorisi (Kamu-özel /işçimemur); İşçi kategorisi (Kamu-özel/Sanayi- tarım/kalifiye-düz); Çiftçi kategorisi (Küçük/büyük); Serbest Meslek kategorisi (Tıp doktoru, Eczacı / Tüccar-Serbest / Esnaf-Zanaatkar / Hukukçu / Mimar) ve Bürokrasi Teknokrasi kategorisi (Memur-Sağlık Personeli / Eğitimci / Din görevlisi)

Meslek ve göç değişkenleri arasında $X^2=20.73$ $C=0.20$ değerinde anlamlı ilişki saptanmıştır.

Varsayıma dayalı olarak 'kentsel yerleşikler'in, 'kentsel göçmenler'den statü ve gelir bağlamında daha yüksek mesleklere sahip olacakları düşünüldüğünde, araştırma verilerimiz bu varsayımı doğrulamaktadır.

Kadınların yaklaşık eşit oranlı temsil edildiği araştırmamızda her iki grup için de 1. sırada "Gelir getirmeyen meslekler (ev kadını, öğrenci) temsil edilmiştir. Bu grup göçmenlerde %36.7 yerleşiklerde %31.2 oranındadır. Aradaki küçük fark yerleşiklerde çalışan kadın oranının daha yüksek olduğuna işaret etmektedir.

Gelir getirmeyen meslekleri dışarıda bıraktığımızda her iki kesimin ilk üç mesleği şu şekildedir:

Kentsel göçmenler: İşçi % 14.7, Bürokrasi-Teknokrasi % 14, İşsiz ve marjinal işler % 13.1

kentsel yerleşikler: Serbest meslekler %24.8, Bürokrasi/teknokrasi % 17.1, emekli % 10.7

Kentsel göçmenlerde bürokrasi/teknokrasinin % 14 oranında temsil edilmesi, bu kesimin lise ve üniversite mezunu olma durumunun görece yüksekliğine bağlanmalıdır.

Her iki grup için de en az temsil edilen meslek çiftçiliktir. Yerleşiklerde çiftçiliğe rastlanmazken, göçmenlerde %2 oranında çiftçi yer almaktadır. Bu durum göç ile gelenlerin toprak ile bağlarını koparmakta olduğu ve kentsel mesleklere yöneldiğini göstermektedir.

Çizelge 9. Gelir ve Göç

Gelir	KentselGöçmenler		KentselYerleşikler		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
(0-30 milyon)						
Alt Gelir Grubu	190	77.6	106	45.3	296	61.9
(30,5-70 milyon)						
Orta Gelir Grubu	53	21.7	113	48.3	166	34.6
(70.5 milyon ve üstü)						
Üst Gelir Grubu	2	0.7	15	6.4	17	3.5
Toplam	245	100.0	234	100.0	479	100.0

$X^2=5.6.79$

S D=2

$p<0.005$

$C=0.32$

Enflasyonist ortamda yapılan sosyal bilim araştırmalarında gelir verileri kısa süre sonra zor yorumlanır bir hal almaktadır. Bu nedenle deneklerin gelir düzeyi alt-orta-üst şeklinde sunulmuştur.

Ayrıca anketteki gelir ile ilgili soru sadece aile reisi ile ilgili değil ama eve başka gelir getirenler varsa onları da kapsayacak biçimde düzenlenmiştir.

Güncel gelir düzeylerine göre alt gelir grubu 30 milyon ve daha aşağısını; orta gelir grubu 30.5 - 70 milyon arasını; üst gelir grubu da 70.5 ve daha yukarısını temsil etmektedir.

Gelir ve göç değişkenleri arasında $X^2=56.79$ ve $C=0.32$ değerinde anlamlı ilişki bulunmuştur. Gelir bağımlı değişkenine dikkat edilirse göçmenlerin geliri yerleşiklerin gelir düzeyinin çok altındadır.

Göçmenlerin gelir durumu sırasıyla ;alt gelir düzeyi (%77.6), orta gelir düzeyi (%21.7) ve üst gelir düzeyi (%0.7) olduğu halde; Yerleşiklerde 1. sırada orta gelir düzeyi (%48.3); 2. sırada alt gelir düzeyi (%45.3) ve son sırada da üst gelir düzeyi (%6.4) yer almaktadır.

Yerleşiklerde ikinci sırada alt gelir grubunun %45.3 oranıyla temsil edilmesi varsayımda ileri sürdüğümüz, Sivas'ın sosya-ekonomik anlamda geri kalmış bir kent olmasını doğrulamaktadır.

Gelir ile ilgili önemli bir değişken de 'ek iş sahibi olma'dır. Göç bağımsız değişkeni ile ek iş sahibi olma bağımlı değişkenini çapraz ilişkilendirdiğimizde anlamlı bir ilişki bulamadık. Göçmenler ve yerleşiklerin benzer şekilde çoğunlukla ek işi yoktur. Ek iş sahibi olma kentsel göçmenlerde %6.12, kentsel yerleşiklerde ise %6.84 oranındadır.. Bu sonuç araştırmamız açısından anlamlıdır. Sivas kentinde iş alanlarının darlığı ve işsizlik sorunu ile ilintilidir. Ek iş sahibi olanlar serbest işler, işporta, pazarlama, (kadınlarda) el örgü işleri vb., işler yapmaktadırlar.

Çizelge 10. Kullanılan Eşya ve Araçlar ve Göç

Kullanılan Eşya ve Araçlar	Kentsel Göçmenler		Kentsel Yerleşikler		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Normal	221	90.20	139	59.4	360	75.2
Lüks	24	9.8	95	40.6	119	24.8
Toplam	245	100.0	234	100.0	479	100.0

$X^2=4.54$

SD=1

$p<0.05$

$C=0.09$

Gelir değişkeni ile ilişkili bir diğer değişken "evde kullanılan eşya ve araçlar"dır. Araştırma anket formunda normal, her evde bulunabilecek eşya ve araçlar ile lüks ve pahalı eşya ve araçlar kodlanarak sunulmuş ve deneklerin hangilerine sahip iseler işaretlemeleri istenmiştir.

Kullanılan eşya ve araçlar ile göç değişkenleri arasında $X^2=4.54$ $C=0.09$ değerinde anlamlı ilişki bulunmuştur.

Çizelge 10'da gözlendiği gibi her iki kesim de çoğunlukla normal ve her evde bulunabilecek eşya ve araçlara sahiptirler. Ancak kentsel göçmenlerin lüks eşya ve araçlara sahip olma durumu kentsel yerleşiklere oranla çok düşüktür. Lüks eşya ve araçlara sahip olma durumu göçmenlerde %9.8 oranında, yerleşiklerde ise %40.6 oranındadır.

Üst gelir kategorisinin göçmenlerde %0.7 ve yerleşiklerde %6.4 oranında olduğu hatırlanırsa her iki kesinin orta gelir kategorisinin, üst gelir kategorisine yaklaşan bireylerinin lüks eşyalara sahip oldukları anlaşılmaktadır.

Örneklemede ekonomik durum ve hayat standardı ile ilintili bir diğer değişken "oturulan eve sahip olma"dır. Göç ve oturulan eve sahip olma durumu arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Kentsel yerleşikler %70 oranında konut sahibi, %27.8 oranında kiracı ve %2.2 oranında lojmanda otururken; kentsel göçmenler %75.5 oranında konut sahibi, %22.9 oranında kiracı ve % 1.6 oranında da lojmanda oturmaktadır.

Veriler benzer olmakla beraber göçle gelenlerde, yerleşiklere oranla konut sahibi olma durumunda görece bir üstünlük vardır.

Araştırma alanları farklı olsa da göçmenler için Kartal'ın Ankara gecekondularında yapmış olduğu saha araştırmasında %79.35 oranında konut sahibi olma (KARTAL, 1983: 92); Kongar'ın Altındağ araştırmasında ise %57.3 oranında konut sahibi olma (KONGAR, 1986; 196) tespit edildiği hatırlanmalıdır.

Kentsel göçmenlerin düşük geliri olması ve statü ve gelir bağlamında düşük mesleklere sahip olmaları ile konut sahibi olma oranlarının yüksekliği çelişik gibi gözükse de öyle değildir. Kentsel yaşantıda tutunabilmek için kırsal varlıklarını kente geldikleri anda ilk önce konuta yatırım yapmak şeklinde dönüşüm sağlamaktadırlar. Konut onlar için temel güvence olarak algılanmaktadır. Sahip olunan evler de rant açısından yerleşiklerin konutlarından daha düşük değerdedir.

Bu açıdan tek başına konut sahibi olma durumu kentsel göçmenlerin görece yoksunluk duygusundan uzaklaşmalarına yetmemektedir.

Örnekleme gruplarının genel niteliklerini sunduğumuz şu aşamada bir ara değerlendirme yapacak olursak;

Kentsel göçmenler, yerleşiklere oranla daha az sayıda apartman dairesinde oturmaktadırlar. Oturdıkları mahalleler kentin kenar mahalleleridir. Cinsiyetin yaklaşık eşit temsil edildiği kentsel göçmenler çoğunlukla orta yaş grubunda yer almaktadırlar. Yine yüksek oranda evli olan göçmenlerin doğum yerleri de ilçe-kasaba, köy ve mezradır.

Göçle kırsaldan gelmiş olanların kırsala oranla eğitim düzeyleri yüksek, yerleşiklere oranla eğitim düzeyleri düşüktür. Meslek değişkeni açısından baktığımızda yine yerleşiklere oranla düşük statü ve geliri mesleklere sahiptirler. İşsizlik oranı göçle gelenlerde yerleşiklerden yüksektir. Kentsel göçmenlerin çoğunluğu alt gelir düzeyinde bulunmaktadır. Yerleşiklerin çok altında gelire sahiptirler. Son olarak yerleşiklerden az sayıda lüks eşya ve araçlara sahiptirler.

Araştırma varsayımında ileri sürdüğümüz, orta kente kırsaldan göçle gelenlerin görelî yoksulluk duygusuna uygun davranış geliştirdikleri varsayımına yukarıdaki veriler temel sağlamaktadır.

Örnekleme Sosyal Nitelikler

Örneklem grubunda değişkenler arası ilişki bulamadığımız bir diğer çizelge aile tipi ile ilgilidir. Deneklere "hanenizde anne-baba ve çocuklar dışında bireyler yer alıyor mu?" sorusunu yönelttik, soruya her iki kesim de çoğunlukla "hayır" yanıtını vermiştir. Çekirdek aileye sahip olma oranı kentsel göçmenlerde %74.79, kentsel yerleşiklerde ise %80.38'dir. Yerleşiklerde çekirdek aileye sahip olma görelî yüksektir.

Çizelge 11. Ailede Birey Sayısı ve Göç

Ailede Birey Sayısı	Kentsel Göçmenler		Kentsel Yerleşikler		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
1-2 kişi	15	6.2	22	9.4	37	7.7
3-4 kişi	83	33.88	107	45.8	190	39.7
5-6 kişi	94	38.4	83	35.4	177	37.0
7-8 kişi	45	18.37	18	7.7	63	13.2
9-10 kişi	52	2.04	2	0.86	7	1.5
11 kişi ve fazla	3	1.17	2	0.84	5	1.0
Toplam	245	100.0	234	100.0	479	100.0

$X^2=18.23$

SD=5

$p<0.005$

C=0.19

Ailede yaşayan birey sayısı ve göç değişkeni arasında $X^2=18.23$ C=0.19 değerinde anlamlı ilişki saptanmıştır.

Çizelge 11 ailede yaşayan birey sayısını göstermektedir. Göçmenler 1. sırada %38.4 oranıyla 5-6 kişilik aileye sahipken yerleşikler I. sırada %45.8 oranıyla 3-4 kişilik aile yapısına sahiptir. Verilerden anlaşıldığına göre kentsel göçmenler, yerleşiklere oranla daha yüksek oranda "çok çocuklu aile" yapısı sergilemektedir.

Çizelge 12. Ailede Karar Alma Durumu ve Göç

Ailede Karar Alma Durumu	Kentsel Göçmenler		Kentsel Yerleşikler		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Sadece baba	103	42.0	64	27.3	167	34.9
Sadece anne	9	3.7	8	3.4	17	3.5
Anne, baba birlikte	98	40.0	66	28.2	164	34.2
Bütün aile birlikte	29	11.8	84	36.0	113	23.6
Aile büyükleri	6	2.5	12	5.1	18	3.8
Toplam	245	100.0	234	100.0	479	100.0

$X^2=44.36$

$SD=4$

$p<0.005$

$C=0.29$

Ailede karar alma durumu ve göç ilişkilendirildiğinde $X^2=44.36$, $C=0.29$ değerinde anlamlı ilişki bulunmuştur.

Çizelge 12 bize kentsel yerleşiklerde "ailede karar alma" mekanizmasının kentsel değerlerle örtüşen ve daha demokratik olduğunu göstermektedir.

Kentsel göçmenlerde ise geleneksel-kırsal değerlerin sürdürüldüğü gözlenmektedir.

Bütün ailenin beraber karar alma olgusu kentsel göçmenlerde %11.9 oranında iken kentsel yerleşiklerde %36 oranındadır. Bunun karşısında sadece babanın karar aldığı aile yapısı göçmenlerde %42 oranındayken, yerleşiklerde %27.3 oranındadır.

Şu tespit yapılabilir ki kente uyum aşamasında bulunan kentsel göçmenlerin ailede karar alma davranışları kır ile kent yapıları arasında bir yerdedir.

Çizelge 13. Çocukların Eğitimi Konusunda Düşünceler ve Göç

Çocukların Eğitimi Konusunda Düşünceler	Kentsel Göçmenler		Kentsel Yerleşikler		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Kız ve erkek çocukları okuyabildiği kadar okumalıdır	210	85.71	210	89.74	420	87.7
Sadece erkek çocuklar okumalıdır	12	4.89	12	5.12	24	5.0
Her ikisinde okuması uygun değildir	2	0.81	1	0.42	3	0.6
Kız çocuklarının sadece ilkokulu okumaları yeter	20	8.16	6	2.56	26	5.4
Başka	1	0.43	5	2.16	6	1.3
Toplam	245	100.0	234	100.0	479	100.0

$X^2=44.36$

$SD=4$

$p<0.005$

$C=0.29$

Çocukların eğitimi konusundaki düşünceler ile göç değişkenleri arasında $X^2=10.41$, $C=0.14$ değerlerinde anlamlı ilişki bulunmuştur.

Çocukların eğitimi konusunda her iki kesim de çoğunlukla "kız ve erkek çocukların okuyabildikleri kadar okumaları gerektiği" düşüncesindedir. Kentel göçmenler %85.7, kentel yerleşikler de %89.7 oranında yukandaki yanıtı vermiştir.

"Kız çocuklarının sadece ilkokulu bitirmesi yeter" düşüncesi göçmenlerde %8.2, yerleşiklerde ise %2.6 oranındadır.

Çocukların eğitimi konusunda göçle gelenlerin yerleşiklere oranla biraz daha geleneksel ve tutucu oldukları söylenebilir.

Ancak yine de kentel göçmenlerde kız ve erkek çocuklarının okumalarını dilemenin yüksek oranlı çıkması dikkat çekicidir. Eğitimin kentel yaşamda yukarı doğru hareketliliği sağlamada önemli bir araç olduğu hatırlanırsa elde edilen veriler anlamlıdır.

Çizelge 14. Dinsel İnanç ve ve Göç

Dinsel İnanç	Kentel Göçmenler		Kentel Yerleşikler		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Sıklıkla yerine getirilir	183	74.7	138	59.0	321	67.0
Sadece belli dönemlerde	53	21.7	84	35.9	137	28.6
Hiç yerine getirilmez	5	2.0	5	2.0	10	2.1
İnanç yok	3	1.2	1	0.4	4	0.8
Başka	1	0.4	6	2.6	7	1.5
Toplam	245	100.0	234	100.0	479	100.0

$X^2=19.18$

SD=4

$p<0.005$

C=0.19

Dinsel inancın gereklerini yerine getirme ve göç ilişkilendirildiğinde $X^2=19.18$ $C=0.19$ değerinde anlamlı ilişki bulunmuştur.

Kentel göçmenler %74.7 oranında "sıklıkla yerine getirilir" ve %21.7 oranında da "sadece belli dönemlerde yerine getirilir" yanıtını vermiştir. Buna karşılık kentel yerleşikler %59 oranında "sıklıkla", %35.9 oranında da "belli dönemlerde yerine getirilir" yanıtını vermiştir. "İnanç yok" ve "hiç yerine getirilmez" gruplar. düşük oranlı tespit edilmiştir.

Gözlemlendiği üzere göçle gelenler, yerleşiklere oranla daha . dindardır. Kırsal kesimde dinsel inançların daha yoğun yaşandığı diğer sosyolojik araştırmalarda kanıtlandığına göre elde edilen veriler anlamlıdır.

Siyasal katılmada "tepkisel oy kullanma" kavramı açıklanırken dinsel verilere yeniden dönülecektir.

Araştırmak istediğimiz bir diğer değişken de örneklem grubu ile çocukları arasında dinsel inançlarda farklılık olup olmadığı idi. Bu amaçla oluşturulan çapraz çizelgede anlamlı bir ilişki bulunamadı. Her iki kesim de çoğunlukla "kendisi ve çocuğu arasında dinsel inançlara bağlılıkta fark yok" yanıtını vermiştir. Genel örneklem grubunda bu oran %69.5'dir. Ben daha fazla dindarım yanıtını veren denek oranı ise %8.4 olarak gözlenmiştir.

Çizelge 15. Gelenek Göreneklerdeki Değişim ve Göç

Gelenek Göreneklerde Değişim	Kentsel Göçmenler		Kentsel Yerleşikler		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Kent yaşamı Gel. Gör. Gittikçe bozuyor	153	62.4	129	55.1	282	58.9
Kent yaşamı Gel. Gör. Kuvvetlendiriyor	24	9.8	13	5.6	37	7.7
Değişme olmadı	68	27.8	92	39.3	160	33.4
Toplam	245	100.0	234	100.0	479	100.0

$$X^2=8.73$$

$$SD=2$$

$$p<0.05$$

$$C=0.13$$

Çizelge 15 gelenek ve göreneklerdeki değişimi yansıtmaktadır. Gelenek ve göreneklerdeki değişim ile göç ilişkilendirilmiş ve $X^2=8.73$, $C=0.13$ değerinde anlamlı ilişki bulunmuştur. Örneklem grubuna " 10 yıl öncesi ve günümüzü karşılaştırdıklarında gelenek ve göreneklerini nasıl gördükleri" sorulmuştur. Her iki kesim de çoğunlukla "kent yaşamı gelenek ve göreneklerinizi gittikçe bozuyor" yanıtını vermişlerdir. Kentsel göçmenlerde yerleşiklerden biraz daha fazla karamsarlık vardır. Göçmenler %62.4 ve yerleşikler de %55.1 oranında bu görüştedir.

Gelenek ve göreneklerde değişme olmadığını belirtme göçle gelenlerde %27.8, yerleşiklerde ise %39.3'dür.

Yerleşiklerde gelenek - göreneklerde değişme olmadığının görece yüksekliği göçle ilişkilerinin olmamasına bağlanmalıdır.

Kent yaşamının gelenek görenekleri kuvvetlendirdiği durumu her iki kesim için 3. sırada yer alsada göçmenler %9.8 yerleşikler ise %5.6 oranında temsil edilmiştir. Az yüzdeyle de olsa göçmenlerin "kuvvetlendi" düşüncesi Sivas kentinin tutucu ve kültürel anlamda geleneksel bir kent olmasına yorumlanmalıdır. Kırsal kesimden gelenler büyük kentlerdeki gibi çok değişik bir sosyal ortama gelmemektedirler ve kentle çok büyük çatışmalar yaşamamaktadırlar.

Çizelge 16. Kent İnsanınin Başarı Etkenleri ve Göç

Kent İnsanınin Başarı Etkenleri	Kentsel Göçmenler		Kentsel Yerleşikler		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Siyasi torpillerinin olması	70	28.57	57	24.35	127	26.5
Çalışkan olmaları	36	14.69	43	18.37	79	16.5
Eğitim görmüş olmaları	70	28.57	51	21.79	121	25.3
Ailelerinin varlıklı olmaları	15	6.12	19	8.11	34	7.1
Dindar olmaları	16	6.53	11	4.70	27	5.6
Ahlaklı olmaları	18	7.34	8	3.44	26	5.4
Şanslı olmaları	3	1.22	10	4.27	13	2.7
İşbilir ve kurnaz olmaları	14	5.71	27	11.53	41	8.6
Başka	3	1.25	8	3.44	11	2.3
Toplam	245	100.0	234	100.0	479	100.0

 $X^2=2.16$

SD=8

 $p<0.05$

C=0.20

Çizelge 16'da kentte başarılı olma nedenleri sunulmaktadır. Kentte başarının nedenleri ve göç arasında $X^2=2.16$ ve $C=0.20$ değerinde anlamlı ilişki bulunmuştur.

Kentsel göçmenler, kentte başarılı olanları ilk 3 sırada şöyle değerlendirmektedirler; Siyasi açıdan torpilli (arkaları) olması (%28.6), iyi eğitim görmüş olmaları (%28.6) ve çalışkan olmaları (% 14.7).

Kentsel yerleşikler de benzer şekilde, siyasi açıdan torpilli olmaları (%24.4), iyi eğitim görmüş olmaları (%21.8) ve çalışkan olmaları (% 18.4) şeklinde değerlendirmektedirler.

Kentteki başarıyı siyasi torpil ve eğitim etkenlerine bağlama göçmenlerde yüksek olmasına rağmen çalışkan olmak nedeni yerleşiklerde yüksek oranda tespit edilmiştir.

Göçmenler başarı nedenlerini 4. sırada "iyi ahlaklı olma"ya bağlarken, yerleşikler 4. sırada %11.5 oranıyla "işbilir ve kurnaz olma" da görmektedirler.

Göçle ilgili daha önce yapılmış gecekondular araştırmasında başarı nedeni olarak "iyi eğitim görmüş olma" tespit edilmiştir. Örneğin Kartal, 10 yıla kadar kente göçenlerde bu görüşte olanları %33.5 oranında tespit etmiştir (KARTAL, 1983: 231). Bizim araştırmamızda da benzer şekilde %28.6 oranında 'iyi eğitim görme' kentte başarı nedeni olarak nitelendirilmektedir. Kentte başarı nedenleriyle ilgili veriler çocukların eğitimi konusundaki verilerle ilintilidir. Kente göçle gelenler çocuklarının başarılı olması için kız-erkek ayrımını çoğunlukla yapmayarak okuyabildikleri yere kadar okumaları gerekliliğine inanmaktadırlar.

Burada dikkat çekici olan nokta yine aynı oranda (%28.6) siyasi açıdan torpilli (arkası) olma kentte başarı nedeni olarak değerlendirilmektedir. İleride siyasi partilerin temsil sorunu değerlendirilirken bu verilere tekrar dönülecektir.

Süremiz ve tebliğnin sınırlılıklarından dolayı, boş zamanları değerlendirme, 1 sırada izlenen TV kanalı, beğenilen kanalın izlenme nedeni sürekli gazete okuma ve beğenilen gazete ile ilgili veriler çizelge sunulmadan verilecektir.

Ayrıca, göç ve siyasi katılma araştırmamızda asıl konumuza geçebilmek için yukarıdaki değişkenlerin göç ve siyasal katılım ile çapraz ilişkilerine bakılmamıştır.

Örnekleme grubumuza "boş zamanlarınızda en çok ne yaparsınız" sorusunu sorduk. Alınan yanıtların büyük yüzdeleri şu şekildedir. TV izleme %24.6, Arkadaşlarla beraber olma % 16, evde el işleri % 15.9, kitap ve çeşitli yayınlar okuma % 15.9. Verilen yanıtlar kentin sosya-kültürel açıdan geri kalmışlığının göstergesidir. Sinema ve tiyatroya gitme davranışı yok denecek kadar azdır %0.2. Kitap ve çeşitli yayın okumanın görece yüksekliği örneklemin eğitim düzeyinin yüksekliği ile ilişkilidir.

Örnekleme grubunda 1. sırada en çok izlenen TV kanalları şu şekildedir. KANAL 7 (% 18.0), TGRT (% 15.2), SHOW TV (% 14.4), ATV (% 14.4), KANAL D (% 11.9), TRT (%8.4).

Diğer kanallar düşük oranlı izlenmektedir. TV izlemem yanıtı veren denek oranı ise %5.8'dir.

Gazeteler gibi TV kanallarının da belirli siyasal çizgileri olduğu veya belirli siyasal çizgilere yakın olduğu bilinmektedir. Özellikle görsel medyanın günümüzde siyasal katılım üzerinde yoğun bir etkisi sözkonusudur. 1. sırada KANAL 7'nin izlenmesi ve ikinci sırada TGRT'nin izlenmesi Sivas kentinin siyasal yapısında tutucu ideoloji ve partilerin egemen olduğunun bir göstergesidir.

Örnekleme grubumuzda "1. sırada izlediğiniz TV kanalını seçmenizden önemli etken nedir" sorusunu yönelttiğimizde alınan yanıtların büyük oranlıları şu şekildedir: Objektif olması ve her kesime hitap etmesi (%23.8). Dini içerikli yayın yapması (%19.0), Eğlence programları ve filmlerinin iyi olması (%17.1), Halktan yana olması ve halkın sorunlarıyla ilgilenmesi (% 14.4) Siyasi görüşüne uyması şeklinde yanıt veren denek oranı ise %5.6'dır. Dini içerikli yayın yapmasının 2. sırada belirleyici etken olması yukarıdaki tesbiti doğrulamaktadır.

Örnekleme grubumuza satın almasa da gazete okuyup-okumadığı sorulmuştur. %59.3 oranında denek çoğunlukla gazete okumamaktadır..

Yine satın almasa da beğendiği gazete hangisidir? sorusu sorulmuştur. Alınan yanıtların büyük yüzdeleri şu şekildedir: Sabah % 15.0, Zaman % 14.2, Türkiye %9.4, Hürriyet %8.8, Milliyet %8.6, Akit %5.6, Cumhuriyet %5.6 Akşam %5.2. Diğer gazeteler ise az oranlı okunmaktadır. Örnekleme grubumuzdaki % 15.2 oranındaki okur-yazar olmayan denek başka seçeneğini işaretlemiştir.

Görsel medyada olduğu gibi yazılı medya da Sivas'ın siyasal yapısına ışık tutmaktadır. 1. sırada dinci sağa yönelik, 2. sırada merkez sağa yönelik ve 3. sırada da merkez sola yönelik gazeteler okunmaktadır.

Siyasal Katılma Verileri

Araştırmamızın asıl konusu siyaset katılım kısmına gelmiş bulunuyoruz. Bu kısımda siyaset katılım değişkenleri ile göç değişkenini ilişkilendireceğiz.

Çizelge 17. 1983 Genel Seçimi ve Göç

Partiler	Kentsel Göçmenler		Kentsel Yerleşikler		Toplam		Seçim Sonucu
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	%
ANAP	85	75.2	54	60.7	139	68.8	46.4
HP	17	15.0	26	29.2	43	21.3	35.3
MDP	11	9.8	9	10.1	20	9.9	18.3
Toplam	113	55.9	89	44.1	202	100.0	

$X^2=6.03$ $SD= 2$ $p<0.05$ $C=0.17$

Çizelge 18. 1987 Genel Seçimi ve Göç

Siyasal Kesimler	Kentsel Göçmenler		Kentsel Yerleşikler		Toplam		Seçim Sonucu
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	%
Merkez sol	19	13.4	32	26.9	51	19.54	31.97
Merkez sağ	69	48.6	46	38.7	115	44.06	46.87
Dinci sağ	44	31.0	29	24.3	73	27.96	14.08
Aşırı milliyetçi							
Sağ	10	7.0	12	10.1	22	8.44	7.08
Toplam	142	54.10	119	45.60	261	100.0	100.0

$X^2=9.28$ $SD=3$ $p<0.05$ $C=0.18$

Çizelge 19. 1991 Genel Seçimleri ve Göç

Siyasal Kesimler	Kentsel Göçmenler		Kentsel Yerleşikler		Toplam		Seçim Sonucu
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	%
Merkez sol	21	12.4	35	24.0	56	17.7	30.20
Merkez sağ	52	30.6	46	31.5	98	31.0	31.03
Dinci sağ	82	48.2	48	32.9	130	41.1	38.32
Aşırı milliyetçi							
Sağ	15	8.8	17	11.6	32	10.1	0.50
Toplam	170	53.0	146	46.2	316	100.0	100.0

$X^2=8.9$ $SD=3$ $p<0.05$ $C=0.16$

Çizelge 20. 1995 Genel Seçimi ve Göç

Siyasal Kesimler	Kentsel Göçmenler		Kentsel Yerleşikler		Toplam		Seçim Sonucu
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	%
Merkez sol	16	8.2	32	19.6	48	13.4	18.10
Merkez sağ	37	198.9	44	27.0	81	22.6	34.59
Dinci sağ	103	52.5	58	35.6	161	44.8	39.77
Aşırı milliyetçi							
Sağ	40	20.4	29	17.8	69	19.2	5.82
Toplam	196	100.0	163	100.0	359	100.0	100.0
X ² =16.66	SD=3			p<0.005			C=0.21

Bilindiği gibi siyasal katılımın en kolay ve yoğun şekilde sergilenen davranış biçimi seçimlerde oy kullanmadır.

Örneklemleri grubunun oylarının yönünü belirlemek için 1983 - 87- 91 ve 1995 Genel Seçimlerinde hangi partiye oy verdiklerini sorduk. İlgili soruya, 1983 seçimi için 202, 87 seçimi için 261., 91 seçimi için 316 ve 1995 seçimi için 359 denek yanıt vermiştir. İlgili soruyu seçmenlerin bir kısmı çekinceleri, bir kısmı da hatırlayamadıkları için yanıtlayamamışlardır. Bir kısım denek bilinçli oy kullanmadığını, bir kısmı ise ilgili seçimlerde oy verme yaşında olmadığını belirtmiştir.

Seçimlerde oy verilen siyasal parti ve göç değişkenleri ilişkilendirilmiştir. Oluşturulan çapraz çizelgelerin X² analizleri şu şekildedir: 1983 seçimi ve göç X²=6.03, C=0.17, 1987 seçimi ve göç X²=9.28, C=0.18, 1991 seçimi ve göç X²=8.9, C=0.16, 1995 seçimini ve göç X²=16.66, C=0.21.

Kentsel göçmenler 1983 ve 1987 Genel Seçimlerinde kırsal kesimde, 1991 ve 1995 Genel seçimlerinde kent merkezinde oy kullanmışlardır. Yukarıdaki çizelgelerin yorumu göç bağımsız değişkeninin siyasal katılma üzerine etkilerini aydınlatacaktır.

Çizelgeler seçmenlerin oy verdiği partiler, siyasal kesimler şeklinde kategorileştirilerek göç ile ilişkisine bakılmıştır.

Bir diğer önemli nokta da Genel Seçimlerde alınan kesin sonuçlar ile araştırma verileminin birebir örtüşmemesidir. Ancak, her iki veri arasında belirli bir anlamlılık bulunmakta ve siyasal kesimlerin sıralanması benzeşmektedir.

Dört ayrı seçimi karşılaştırmalı olarak sunduğumuzda şu sonuçlara ulaşılmaktadır.

Kentsel göçmenlerin oylarının yönünde siyasal kesimler açısından önemli sayılabilecek bir değişim gözlenmektedir. Göç etmeden hemen önce ve hemen sonra siyasal tercihler birbirine benzemekte; ama göçetmeden 2 yıl önce 2 yıl sonra oldukça farklılaşmaktadır.

Kentsel göçmenler göçetmeden hemen önce 1987 Genel Seçiminde % 13.4 ve göçettikten hemen sonra 1991 seçiminde de % 12.4 oranında merkez sola oy vermişlerdir.

Oysa göçetmeden 2 seçim öncesi, 1983 seçiminde % 15 ve göçettikten 2 seçim sonrası 1995 seçiminde %8.2 oranında merkez sola oy vermişlerdir. Gözleendiği gibi kırsaldan göçle gelenler merkez solun oylarını düşürmektedirler. Sağ kesim için yorumlanmıza geçmeden önce şunu belirtmekte yarar var; Örneklem grubu oy verilen siyasal parti, başka siyasal partiler ile seçim ittifakı yapıp seçime birleşik girse de ilgili soruyu oy verdiği parti bağımsız seçime girmiş gibi yanıtlamıştır.

Kentsel göçmenlerin oylarının yönünde, merkez sağ için de önemli bir değişim gözlenmektedir. 1983 seçiminde merkez sağı temsil eden ANAP'a ve diğer seçimlerde de merkez sağı temsil eden ANAP ve DYP'ne verilen oylar şu şekildedir: 1983 seçimi %75.2, 1987 seçimi %48.6, 1991 seçimi %30.6 ve 1995 seçimi %18.9. Görüldüğü gibi merkez sol'daki kararsız düşüşün yerine merkez sağda sistemli ve periyodik bir düşüş yaşanmıştır.

Bunun karşısında dinci kesim ve aşırı milliyetçi kesimde bariz bir yükselme gözlenmektedir. Bu kesimlerin 1983 seçiminde seçime katılamadıkları için deneklerin o dönemde hangi partiye oy verdikleri bilinmemektedir. Ancak önemli oranda ANAP'a ve az oranda da MDP'ye oy verdikleri verilerden tahmin edilmektedir.

Kentsel göçmenler aşırı milliyetçi sağa kırsalda oy kullandıkları 1987 seçiminde %7.0 oranında oy vermişlerdir. Kentte oy kullandıkları 1991 seçiminde %8.8 ve 1995 seçiminde de %20 oy vermişlerdir. Gözleendiği gibi göçetmeden hemen önce ve hemen sonra yapılan seçimlerde oy oranları benzemekte ama göçettikten 2 seçim sonrası aşırı milliyetçi kesime verdikleri oylar çok büyük oranda artmaktadır. Bu olgunun varsayımı desteklemesinin yanında "M. Yazıcıoğlu'nun Sivas'lı olmasının ve MHP'den ayrılıp BBP'ni kurmuş olmasının da etkisi olmuştur" şeklinde sosyolojik yorumu yapılmalıdır.

En ilginç değişim ise dinci sağa verilen oylar da gözlenmektedir. 1983 seçimini giremeyen RP'ne göçetmeden hemen önce 1987 seçiminde %31, göçettikten hemen sonra ise %48.2 oranında oy verilmiştir. Görüldüğü gibi göçle beraber bu partiye verilen oylarda çok büyük bir artış sağlanmıştır. Göçettikten sonra 2. seçimde 1995'de ise RP'ne %52.5 oranında oy verilmiştir. Oy desteği bir seçim öncesine göre yükselse de görece sabitlenmiştir denilebilir.

Bu veriler araştırma varsayımımızı tamamen doğrulamaktadır. Kentsel göçmenlerin niteliklerinden görece yoksulluk duygusu yaşadıkları anlaşılmaktadır. Bu duygunun siyasal katılmaya yansımaları ise şu şekilde olmaktadır: RP, 1980 sonrası CHP'nin 70'lerdeki sloganı olan "hakça düzen'e benzer biçimde adil düzen sloganı ile düzen değiştirmeyi vaad eden bir siyasal parti görünümünde seçimlere girmiştir. Rantçı kesime karşı çıkması, emperyalizme karşı çıkması, vergi adaleti, devletin ekonomik yatırımlarından bahsetmesi vb., ekonomik anlamda 'sol söylem'dir. Seçimlerden önce görece yoksulluk çeken kentsel göçmenlere bu sloganlar çekim alanı oluşturmuştur. Ayrıca solun işlevsizleşmesi ve ekonomik sorunlardan çok sosyal sorunlara eğilmesi de bu gelişmede etkili olmuştur. Kırsal değerlerini korumakta olan kentsel göçmenlere RP'nin din popülizmi de üst yapısal bir çekim alanı oluşturmuştur. Böylece,

kırsaldan kent merkezine gelenler Sivas kent merkezinde sağ radikalizmini kuvvetlendirmektedirler.

Her dört dönem seçim için araştırmamızın kontrol grubu olan kentsel yerleşiklere baktığımızda genel seçimlerde alınmış kesin sonuçlara yakın oy kullandıkları gözlenmektedir. Bir başka ifade ile sağ radikalizmi kentsel yerleşiklerde, göçle gelenlerden görece düşüktür.

Çizelge 21. Partilere Üye Olma ve Göç

Partilere Üye Olmama Durumu	Kentsel Göçmenler		Kentsel Yerleşikler		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Yasal engellerden dolayı	39	18.9	41	20.4	80	19.7
Siyasi Partilere güvenmediği için	48	23.3	56	27.87	104	25.6
Geçim derdinden dolayı	68	33.0	42	20.9	110	27.0
Aile istemediği için	15	7.29	10	4.98	25	6.1
Düşman kazanmaktan çekindiği için	4	1.95	8	3.99	12	2.9
Polis takibinden dolayı	0	0.00	3	1.5	3	0.7
Başka	32	15.56	41	20.36	73	17.9
Toplam	206	100.0	201	100.0	407	100.0

$X^2=13.6$

SD=6

$p<0.05$

C=0.17

Siyasal katılma şekillerinden önenili bir diğeri siyasi partilere üyeliktir. Gelişmiş sivil toplum aşamasına gelmemiş olan toplumumuz geniş anlamda örgütsüz bir toplumdur. Bu durum yasal engellerden kaynaklandığı gibi Batı demokrasilerinin politik birey tipinin ülkemizde yokluğundan ve-veya azlığından da kaynaklanmaktadır.

Araştırmamızda bu tesbiti doğrulamak amacıyla diğer toplumsal örgütlere üyeliklere baktık. Örneklem grubumuzun çoğunluğu sosyal güvenlik kuruluşlarına, derneklere ve mesleki kuruluşlara üye değildir.

Sosyal güvenlik kurumlarına %37.4 üye olmayan, %30.7 SSK ve % 10.4 oranında da Bağ-Kur üyeliği saptanmıştır.

Derneklere %9 oranında üye olma saptanmıştır.

Mesleki kuruluşlara ise % 16.9 oranında üyelik sağlanabilmiştir. Siyasal partilere üyelik ve göç arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Örneklem grubunda % 15.4 oranında siyasi parti üyesi tesbit edilebilmiştir. Kentsel göçmenlerde siyasi parti üyeliği % 15.9, kentsel yerleşiklerde ise siyasi parti üyeliği % 15.0'dır.

Siyasi partilere üyeliğin düşük oranda gerçekleştiğinin nedenlerini göç ile ilişkilendirerek aradığımız Çizelge 21'de $X^2=13.6$ ve $C=0.17$ 'dir. Dikkat edilirse kentsel göçmenler 1. sırada %33 oranında üye olmama nedeni olarak "geçim derdinde olmamdan dolayı" yanıtını vermiştir. ikinci sırada ise %23.3 oranında partilere güvenmediklerini belirtmişlerdir. Kentsel yerleşikler ise 1. sırada %27.9 oranında 'siyasi partilere güvenmediğim için üye olmuyomm' yanıtını vermiştir.

İkinci sırada %20.9 oranında geçim derdinde olduklarını bildirmişlerdir. Kentsel göçmenlerin görelî yoksulluk duygusu yaşadıkları bir kere daha kanıtlanmıştır.

Partilere güvenmeme, partilere üye olmama nedenlerinden önemli bir tanesi olarak yüksek oranda tesbit edildiğine göre partiler vatandaş temsil ediyor mu? sorusunun yanıtına bakmak gerekmektedir. Partilerin temsil düzeyi ve göçü ilişkilendirmeye çalıştığımız çapraz çizelge anlamsız çıkmıştır. Kentsel göçmenler sadece % 18.4 oranında temsil ettiğine inanmaktadır, kentsel yerleşikler de benzer şekilde % 12 oranında temsil ettiğine inanmaktadır. Göçmenler 1. sırada %41.6 oranında partilerin vatandaş hiç temsil etmediğine inanmakta, buna karşılık kentsel yerleşikler de %43.2 oranında çok az temsil ettiğine inanmaktadır. Görüldüğü gibi xxxpartilerin temsil sorununda görelî olarak göçmenler yerleşiklere oranla daha karamsar düşüncededir.

Çizelge 16'da göçmenler kentte başarılı olma nedeni olarak "siyasal açıdan arkası olmasını neden göstermişlerdi. Bu veriler birlikte düşünüldüğünde ülkemizdeki siyasal yozlaşmanın toplum tarafından iyi karşılanmadığı ve toplumsal hoşnutsuzluğun yaşandığı anlaşılmaktadır.

Çizelge 22 . Politikacıyı Değerlendirme ve Göç

Politikacıyı Değerlendirme	Kentsel Göçmenler		Kentsel Yerleşikler		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Çok değerli	29	11.9	44	18.9	73	15.2
Değerli	76	31.0	86	36.8	162	33.8
Az değerli	55	22.4	39	16.7	94	19.6
Değersiz	85	34.7	65	27.6	150	31.3
Toplam	245	100.0	234	100.0	479	100.0

X²=8.52

SD=3

p<0.05

C=0.13

Siyasal partilere yüksek oranda güvenilmediğine göre politikacının nasıl değerlendirildiği sorusu akla gelmektedir.

Politikacılığın nasıl bir meslek olduğu ve göç ilişkisi kurulduğunda anlamlı ilişki gözlenmiştir. 22. çapraz çizelgenin X² 8.52, Kontenjans değeri (C) 0.13'dür.

Kentsel göçmenler %34.7 oranıyla 1. sırada politikacılığı değersiz bir meslek olarak nitelermektedirler. Kentsel yerleşikler ise %36.8 oranında politikacılığı değerli bulmaktadırlar. Politikacılığı çok değerli bulma göçmenlerde % 11.9, yerleşiklerde ise % 18.9 oranındadır. Bu verilerden anlaşılacağı üzere kentsel göçmenler, yerleşiklere oranla daha karamsardır. Bulgular onların görelî yoksulluk duygularına da ışık tutmaktadır.

Çizelge 23 . Parti Tercihini Değiştirme Durumu ve G

Parti Tercihini Değiştirme Durumu	Kentsel Göçmenler		Kentsel Yerleşikler		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Değiştirir	135	55.1	147	62.8	282	58.9
Değiştirmez	96	39.2	63	26.9	159	33.2
Parti Tercihini Yok	13	5.3	18	3.4	31	6.5
Başka	1	0.4	6	2.6	7	1.5
Toplam	245	100.0	234	100.0	479	100.0

$$X^2=13.2$$

$$SD=3$$

$$p<0.05$$

$$C=0.16$$

Siyasal partilere ye olmama eğiliminde olan örneklem grubu, siyasi partilere gvenmenekte ve politikacılığı da yüksek oranda değersiz bulmaktadır.

Bu durumda siyasi parti tercihlerinin değişebilirliğine bakmak gerekmektedir.

Çizelge 23'de siyasi parti tercihinin değişebilirliği ile güç değişkeni ilişkilendirilmiş ve anlamlı ilişki bulunmuştur. İki değişkenin X^2 değeri 13.2 ve korelasyon değeri 0.16'dır.

Kentsel göçmenler %55.1 oranında parti tercihinin değiştirebileceğini bildirmiştir. Bu yargı yerleşiklerde %62.8 oranındadır. Her iki kesim de partilere ve politikacılara güvenmedikleri için bu Şekilde düşünmektedirler.

Parti tercihinin değiştirmeme göçmenlerde %39.2, yerleşiklerde ise %26.9'dur. Göçmenlerin yerleşiklere oranla göreliliği tepkisel oy verme davranışları ile açıklanmalıdır. Özellikle RP seçmeninin bu tarz düşündüğünü sanmaktayız.

Ayrıca, yukarıdaki veriler ülkede bir siyasi tıkanıklılığın ve siyasi sistemden hoşnutsuzluğun göstergesidir. Radikal sağa yönelen seçmen merkez sağ ve merkez sola tepkisini ifade etmektedir.

Çizelge 24. Oy Verme Davranışını Belirleyen Etken ve Göç

Oy verme davranışı belirleyen etken	Kentsel Göçmenler		Kentsel Yerleşikler		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Partinin (Ek. Sos) Programı	59	24.0	84	36.0	143	29.9
Aday	28	11.4	31	13.0	59	12.3
Dine verilen önem	68	28.0	33	14.0	101	21.1
İdeoloji	32	13.0	33	14.0	65	13.6
Lider	25	10.2	20	8.5	45	9.4
Part. Propagandası	6	2.4	7	3.0	13	2.7
Kadrosu	21	8.5	20	8.5	41	8.6
Başka	6	2.5	6	3.0	12	2.5
Toplam	245	100.0	234	100.0	479	100.0

$X^2=16.59$

$SD=7$

$p<0.05$

$C=0.18$

Siyasal katılma ve göç ilişkisinde öğrenmek istediğimiz önemli bir değişken seçmenlerin oy verme davranışlarını neye göre belirlediği' sorunu olmuştur. Bu etkenler ve göçü ilişkilendirdiğiniiz Çizelge 24'de $X^2=16.59$, $C=0.18$ 'dir. Anlamlı bir ilişki söz konusudur.

Kentsel göçmenler 1. sırada %28 oranında partinin dine önem vermesi ve 2. sırada da %24 oranında partinin ekonomik ve sosyal programına göre oy verdiğini belirtmiştir.

Buna karşılık kentsel yerleşikler 1. sırada %36 oranında partinin ekonomik ve sosyal programı ve ikinci sırada da % 14 oranında ideolojisine göre oy kullandığını belirtmiştir. Dine önem vermesi de % 14 oranındadır.

Kentsel göçmenlerin 2. sırada belirttiği etken varsayımdaki görelî yoksulluk kavramını desteklemektedir. Ayrıca 1. sırada dine önem verilmesi yine varsayımdaki kırsal davranış örüntülerinin devam etmekte olduğunu doğrulamaktadır.

Çizelge 25. Liderde Aranılan Nitelik ve Göç

Liderde Aranılan Nitelik	Kentsel Göçmenler		Kentsel Yerleşikler		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Genç-Dinamik	9	37.0	10	4.3	19	4.0
Yaşlı -Tecrübeli	17	6.9	6	2.6	23	4.8
Etkili konuşma	8	3.3	2	0.9	10	2.1
Dürüstlük	118	48.2	92	39.3	210	43.8
Demokratik-Laik	10	4.1	29	12.4	39	8.1
Dindar	28	11.4	17	7.3	45	9.4
Eko. Sos. Siyasal konularda başarı	51	20.8	73	31.2	124	25.9
Başka	4	1.6	5	2.1	9	1.9
Toplam	245	100.0	234	100.0	479	100.0

$X^2=28.02$

$SD=7$

$p<0.005$

$C=0.23$

Yukarıdaki çizelgeyle bağlantılı olarak seçmenlerin parti liderinde aradığı niteliğe baktığımız Çizelge 25'de $X^2=28.02$ ve $C=0.23$ değerlerinde anlamlı ilişki bulunmuştur.

Kentsel göçmenler 1. sırada %48.2 oranında liderde dürüstlük niteliğini aramaktadır. Yerleşikler ise yine 1. sırada ama göçmenlere göre daha düşük %39.3 oranında liderin dürüst olmasını istemektedir.

Göçmenler ikinci sırada %20.8, yerleşikler ise yine ikinci sırada %31.2 oranında ekonomik ve sosyal sorunların çözümünde başarılı olmasını istemektedir.

Göçmenler 3. sırada % 11.4 oranıyla "liderin dindar olmasını isterlerken, yerleşikler 3. sırada % 12.4 oranıyla "liderin demokrat ve laik olmasını" istemektedirler.

Yukarıdaki veriler göçmenler için; tepkisel oy verme davranışı, görelî yoksulluk ve kırsal davranış örüntülerini devam ettirmeleri varsayımını desteklemektedir.

Çizelge 26. Oy Verilen Parti Programı Hakkında Bilgi Düzeyi

Parti Programını Hakkında Bilgi Düzeyi	Kentsel Göçmenler		Kentsel Yerleşikler		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
İyi Bilirim	25	10.2	34	14.5	59	12.3
Bilirim	84	34.3	118	50.4	202	42.2
Bilmem	113	46.1	58	24.8	171	35.7
Oy kullanmaz	12	4.9	13	5.5	25	5.2
Başka	11	4.9	13	5.5	25	5.2
Toplam	245	51.1	234	48.9	479	100.0

$$X^2=24.79$$

$$SD=4$$

$$p<0.05$$

$$C=0.22$$

Siyasal katılma davranış tiplerinden bir diğeri oy verilen parti programı bilgi düzeyidir. Çizelge 26'da parti programı bilgi düzeyi ile göç değişkenleri ilişkilendirilmiştir. $X^2=24.79$ ve $C=0.22$ değerlerinde anlamlı ilişki bulunmuştur.

Kentsel göçmenler 1. sırada %46.1 oranında oy verdiği parti programını bilmediğini belirtmiştir. Buna karşılık kentsel yerleşikler %50.4 oranında parti programını bildiğini söylemiştir.

Yukarıdaki veriler kentsel göçmenlerin eğitim düzeyinin düşüklüğüne bağlanabilir. Ayrıca kırsal değerlerini devam ettirmeleri de bir başka etken olarak düşünülebilir, göçmenler henüz siyasal katılımın özerk bir eylem olduğunu kavranış değillerdir. Kırsaldaki sosyal uyarlılık (conformity) yönündeki baskılar sonucu mobilize oy olgusu söz konusudur (ÖZBUDUN, 1975:108). Bu tarz bir siyasal uyarlılık kentsel göçmenleri siyasal katılımın bir tipi olan parti programını öğrenme-bilme davranışından alıkoymaktadır. Partiyi uzaktan izlemekle yetinmektedirler.

Cizelge 27. Akrabalann Oy Verme Benzerliği ve G

Akrabaların Oy Verme Benzerliği	Kentsel Göçmenler		Kentsel Yerleşikler		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Evet	85	34.7	65	27.8	150	31.3
Hayır	68	27.8	68	29.0	136	28.4
Bilmiyor	76	31.0	97	41.5	173	36.1
Kısmen	16	6.50	4	1.7	20	4.2
Toplam	245	100.0	234	100.0	479	100.0

$$X^2=12.33$$

$$SD=3$$

$$p<0.010$$

$$C=0.15$$

Kırsal kkenli göçmenlerde mobilize oy olgusunun sınanması başka değişkenler ile de test edilebilir.

Cizelge 27'de akrabaların kendileriyle oy verme benzerliği ile güç değişkeni ilişkilendirilmiştir. $X^2=12.33$ ve $C=0.15$ değerinde anlamlı ilişki bulunmuştur.

Kentsel göçmenler 1. sırada %34.7 oranında akrabalarının kendileri ile aynı partiye oy verdiğini bildirmişlerdir. Bu durum yukarıdaki szn ettiğini mobilize oy olgusunun açık bir gstergesidir.

Kentsel yerleşikler ise 1. sırada %41.7 oranında "bilmiyorum", yanıtını vermişlerdir. Bu durum kentsel dokuda yaşayan yerleşiklerin oy verme işleminin özerk ve bireysel bir irade sorunu olduğunun bilincinde olmaları ile açıklanabilir.

Kır-kent değerleri arasında siyasal davranış farklılığı açıkca gözlenmektedir. Göçmenler kırsal davranış örüntülerinin etkisinden daha kurtulamamışlardır.

Cizelge 28. Kadınlann Siyasal Katılımını Etkileme ve G

Kadınlarnn Siyasal Katılımı Etkileme Durumu	Kentsel Göçmenler		Kentsel Yerleşikler		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Evet	34	30.6	9	8.5	43	19.8
Hayır	74	66.7	95	89.6	169	77.9
Başka	3	2.7	2	1.9	5	2.3
Toplam	111	100.0	106	100.0	217	100.0

$$X^2=16.79$$

$$SD=2$$

$$p<0.005$$

$$C=0.26$$

Mobilize oy olgusunun bir diğer gstergesi 'ailede kadın oyu yönünün erkekler tarafından belirlenmesi'dir. Bu değerken ile g çapraz

ilişkilendirdiğimiz Çizelge 28'de $X^2=1.6.79$ ve $C=0.26$ değerlerinde anlamlı ilişki bulunmuştur.

Araştırmaya katılan 217 kadın deneğe "ailenizde erkek seçmenler kendi beğendiği partiye oy vermeniz için rica, telkin veya zorlamada bulunur mu?" sorusu sorulmuştur. Kentsel göçmen kadınlar %66.7 oranında, kentsel yerleşik kadınlar da %89.6 oranında 'hayır, oyumun yönünü kendim belirlerim' şeklinde yanıt vermiştir. Asıl farklılık 'evet' yanıtını veren deneklerde gözlenmektedir. Göçle gelmiş kadınların %30.6'sı erkeklerin oy vermeleri konusunda kendilerini etkilediğini belirtmiştir. Yerleşik kadınlarda bu oran %8.5'dir. Kentsel göçmen kadınlar , mobilize oy olgusunun daha çok etkisindedir.

Çizelge 29. Siyasal Konuları Kimlerle Konuşur ve Göç

Siyasal Konuları	Kentsel Göçmenler		Kentsel Yerleşikler		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Aile içinde	79	32.2	69	29.4	148	30.9
Akrabalarla	22	9.0	22	9.4	44	9.2
Arkadaş-komşu	49	20.0	64	27.3	113	23.6
Her ortamda	41	16.7	48	20.5	89	18.6
Hiç konuşmam	50	20.4	27	11.5	77	16.1
Başka	1.7	4	1.9	8	1.7	
Toplam	111	100.0	234	100.0	479	100.0

$X^2=11.07$

SD=5

$p<0.05$

$C=0.15$

Yerleşik ve göçmenler arasındaki bir diğer katılımlı farklılığı siyasi konuların kimlerle konuşulduğu sorusunda belirlemektedir. Bu değişken ile göçü çapraz ilişkilendirdiğimiz Çizelge 29'da $X^2=11.07$ ve $C=0.15$ değerlerinde anlamlı ilişki bulunmuştur.

Her iki kesimde de siyasi konular en fazla aile içinde konuşulmakla beraber, kentsel göçmenler, yerleşiklere oranla daha çok aile içi siyasi konuları konuşmaktadır. Aile içinde konuşma oranı göçmenlerde %32.2, yerleşiklerde ise %29.4'dür.

Asıl farklılık ikinci sıradaki yanıtlarda gözlenmektedir. Göçmenler 2. sırada 'hiç konuşmam' yanıtını %20.4 oranıyla belirtirken; yerleşikler 2. sırada %27.3 oranıyla arkadaş ve komşularla konuşurum yanıtını vermiştir.

Her ortamda konuşurum' yanıtı göçmenlerde %16.7, yerleşiklerde ise %20.5'dir.

Siyasi konuları konuşmaktan çekinme davranışı göçmenlerde yerleşiklere oranla daha yüksek tesbit edilmiştir. Siyasi partilere üye olmama nedenlerinden geçim derdinde olmaları durumu ile bu veriler ilişkilendirilmelidir.

Siyasal katılma davranış biçimlerinden miting izleme, seçimi konvoylarına katılma, parti toplantı ve sohbetlerine katılma, seçim dönemi dışı siyasal ilgi, karşıt seçmenler hakkında düşünceler ve iktidar olmaz kaygısıyla oy verilmeyen siyasal partiler değişkenleri ile göç bağımsız değişkeni arasında anlamlı bir ilişki 0.05 hata payı içerisinde bulunamamıştır.

Kentsel göçmenler ile kentsel yerleşikler yukarıdaki değişkenler söz konusu olduğu zaman benzer davranışlar sergilemişlerdir.

Elde edilen veriler şu şekildedir:

Örneklem grubuna 'seçim dönemlerinde partilerin mitinglerini izlemeye, adaylarını ve genel başkanlarını dinlemeye gider misiniz?' sorusu sorulmuştur. Kentsel göçmenler %55.9 oranında, kentsel yerleşikler ise %51.3 oranında gitmediğini bildirmiştir.

Bir başka bağımlı siyasal katılım değişkeni olarak 'seçim dönemlerinde parti toplantılarına, kokteyl veya çay sohbeti gibi birlikteliklere, şehirde düzenlenen gösteri konvoylarına katılır mısınız?' sorusu sorulmuştur. Kentsel göçmenler %75.9 oranında, kentsel yerleşikler ise %75.6 oranında katılmadığını belirtmiştir.

Örneklem grubuna seçim dönemleri dışında siyasal konularla ilginiz nasıldır" sorusu sorulmuştur. İlgili soruya göçmenler %40.4 oranıyla 'hiç ilgilennem', %32.7 oranıyla 'ilgim kısmen azalır' yanıtını vermiştir. Yerleşikler ise %35 oranıyla 'ilgim kısmen azalır' ve %29.2 oranıyla da hiç ilgilennem yanıtını vermiştir. İlgim aynı şekilde devam eder yanıtı veren denek oranı göçmenlerde %25.7, yerleşiklerde ise %34.2'dir. Yerleşiklerin siyasal ilgi düzeyinin daha yüksek olduğu söylenebilir.

Örneklem grubuna sizinle aynı siyasal partiye oy vermeyen seçmenler için düşünceniz nedir?' sorusu yöneltilmiştir. Kentsel göçmenler %84.9, yerleşikler ise %84.1 oranında 'herkes dilediği partiye oy verebilir, normaldir' yanıtını vermiştir. Yanıtlardan 1980 sonrasında Batı tipi siyasal hoşgörünün toplumumuzda yerleşmeye başladığını arılamaktayız.

İlişki bulunmayan son çapraz çizelge ise 'iktidar olmaz kaygısıyla oy verilmeyen parti' ve göç değişkenlerinde gözlenmiştir. Örneklem grubuna 'iktidar olmaz kaygısıyla oy vermediğiniz siyasal parti var mı?, varsa hangisi?' şeklinde soru yöneltildiğinde 98 denek yanıt vermiştir. Göçmenler %48.9 oranında BBP, %21.3 oranında DSP ve %8.5 oranında da 'var ama söylemek istemiyorum' şeklinde yanıt vermişlerdir. Yerleşikler ise %37.3 BBP, %29.4 oranında var ama söylemek istemiyorum' % 11.7 oranında MHP ve %9.8 oranında da DSP yanıtını vermişlerdir.

Görüldüğü gibi BBP her iki kesim için 1. sırada istenmektedir.. Göçmenler ikinci sırada DSP, yerleşikler de 2. sırada MHP'den yana. İktidar almaz düşüncesiyle oy kullanmadıklarını bildirmişlerdir.

Yukarıdaki verilerde iki değişkenli anlamlı ilişki bulunmasa ve davranışları yüksek oranda benzese de göçmenler ve yerleşiklerin görece farklı davranış sergiledikleri söylenebilir.

Göçmenler mitingleri izlemeye ve parti birlikteliklerine yerleşiklerden biraz daha çok oranda katılmamaktadırlar. Yine göçmenlerin seçim dönemleri dışında siyasal ilgisinin azalması olgusu yerleşiklerden daha yüksektir.

Araştırmamızın son verileri siyasal katılmadan çok göç değişkeni ile ilgilidir. Örneklem grubuna iki ayrı sonıda kendisini kentli görüp görmediği ve 'kentten göç etmeyi düşünüp-düşünmediği' sorulmuştur.

Çizelge 30. Kendisini Kentli Görme ve Göç

Kendisini Kentli Görmesi Durumu	Kentsel Göçmenler		Kentsel Yerleşikler		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Evet	98	40.0	166	70.95	264	55.1
Hayır	76	31.02	12	5.13	88	18.4
Kısmen	71	28.98	56	23.92	127	26.5
Toplam	245	100.0	234	100.0	479	100.0

$X^2=66.6$ $SD=2$ $p<0.005$ $C=0.34$

Çizelge 30'da kişinin kendisini kentli görüp görmediği ve göç değişkeni ilişkilendirilmiştir. $X^2=66.6$, $C=0.34$ değerlerinde anlamlı ilişki gözlenmiştir.

Kentsel göçmenler %40 oranında kendisini kenti görürken, yerleşikler %71 oranında kendilerini kentli hissetmektedir.

Çizelge 31. Kentten Göç Etmeyi Düşünme ve Göç

Ketten Göç Etmeyi Düşünme	Kentsel Göçmenler		Kentsel Yerleşikler		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Düşünmüyorum	187	76.32	160	68.38	347	72.4
Köye	8	3.27	2	0.86	10	2.1
Kasabaya	2	0.81	4	1.71	6	1.3
İlçeye	4	1.63	0	0.00	4	0.8
Başka bir kente	36	14.07	67	23.63	103	21.5
Yurtdışına	8	3.9	1	0.42	9	1.9
Toplam	245	100.0	234	100.0	479	100.0

$X^2=24.66$ $SD=5$ $p<0.005$ $C=0.22$

Kent merkezinden başka bir yere göç etmeyi düşünme ve göç değişkenleri ilişkilendirildiğinde $X^2=24.66$ ve $C=0.22$ değerlerinde anlamlı ilişki bulunmuştur.. Her iki kesim yüksek oranda kentten göç etmeyi düşünmediğini bildirmiştir.

Kent merkezinden göç etmeyi düşünmeme göçmenlerde %76.3, yerleşiklerde ise %68.4 oranındadır.

Bir başka kente göçetmeyi düşünme ise yerleşiklerde daha yüksek olarak %28.6. göçmenlerde ise daha düşük %14.1 oranında gözlenmiştir.

Göçmenlerin kente yeni gelmeleri ve gelecekte umutları bir başka mekana göç etmelerini düşündürmemektedir. Ayrıca imkanlarının yetersizliği de bir diğer etken olarak düşünülmelidir.

Sonuç

Tebliğimizin sınırlılıkları nedeniyle araştırmanın özet sonuçlarını sunamıyoruz. Bunun yerine araştırmanın genel sonuçları şu şekildedir. Kentsel göçmenlerin genel nitelikleri onların görece yoksulluk duygusu içerisinde bulduklarını göstermektedir. Genelde oturdukları konut türü düşük rantlıdır. Kentin kenar mahallelerinde oturmaktadırlar. Eğitim düzeyleri kırsal göre yüksek, kente göre düşüktür. Gelirleri yerleşiklerin gelir ortalamasının çok altındadır. Meslekleri düşük statü ve düşük gelirlidir. Sahip oldukları eşya ve araçlar az ve kolay satın alınabilir niteliktedir. Genelde çekirdek aile tipine sahip olsalar da çok çocuklu ailelerdir. Baba egemen aile yapısına sahiptirler.

Özellikle ekonomi ile ilgili veriler kentsel göçmenlerin görece yoksulluk duygusu içerisinde bulduklarını doğrulamaktadır.

Kentsel yaşamda yukarı doğru hareketlilik için eğitimin gerekliliğine inanmaktadırlar. Bu nedenle kız çocuklarının da , okumaları konusunda iyimser görüştedirler.

Kırsal kesimden yeni geldikleri için geleneksel dinsel bağımlılıkları yerleşiklerden yüksektir.

Kent yaşamınının gelenek ve göreneklerini olumsuz yönde etkilediği kanısındadırlar.

Kente başarılı olanların iyi eğitim görmüş olduklarına inanmakla birlikte, siyasi torpilli olmalarının da başarılı olmalarında etken olduğuna inanmaktadırlar.

Araştırmamızın konusu olan siyasal katılım değişkenlerini özetlediğimizde göçmenlerin görece yoksulluk duygusuna uygun olarak siyasal katılım sağladıkları söylenebilir.

Siyasal katılmada en yoğun sergiledikleri davranış biçimi seçimlerde oy kullanmadır. Siyasal ilgi, siyasal bilgi, siyasal partilere üyelik gibi siyasal katılım davranışları azdır ve yerleşiklere oranla daha düşük düzeyde gerçekleştirilmektedir.

1983-87-91 ve 1995 seçimlerinde merkez sağ ve merkez soldan sistemli olarak desteklerini çekip sağ radikalizmine özellikle de RP'ne yöneldikleri tesbit

edilmiştir. Buna tepkisel oy kullannia davranışı diyoruz. RP'nin düzen değiştirmeyi vaad eden ekonomik anlamida "sol söylemi" göçmenler için çekim alanı oluşturmuştur. Solun işlevsizleşmesi ve merkez sağın aşırı liberal etkisi de bu değişimde önemli bir etken olarak düşünölmelidir.

Sağ radikalizme kayan ve kentlin tutucu, niuhafazakar siyasal yapısını güçlendiren göçmenler bu davranışlarında sabit ve kararlı olmadıklarını ve büyük oranda parti tercihlerini değiştirebileceklerini belirtmektedirler.

Sivas kentinde merkez solun çok küçük oranlarda temsil edilir hale gelmesi sadece kırsal kesimden gelenlere bağlanmamalıdır. Nüfus artış hızının eksiye düştüğü kentte çok yüksek oranda kent dışına göç verilmektedir. Başka bir araştırma konusu olmakla beraber dışanya göçenlerin merkez sol seçmen olduğu kuvvetli bir ihtimaldir. Kırdan göçle gelen tutucu-muhafazakar göçmenler, buradan başka bir kente göç etmeyi düşünmemektedirler.

Araştırmada elde edilen bir başka bulgu kırsal kesimde olduğu oranda olmasa da kentsel göçmenlerin mobilize oy kullanmakta olmalarıdır. Yerleşiklerle karşılaştırıldığında daha yüksek oranda, akrabalar kendileri ile aynı partiye oy vermektedir. Kadınların oy kullanmalarını yerleşiklere oranla yüksek oranda etkilemektedirler. Siyasal konulan her ortamda konuşmaktan çekinmektedirler.

Kentsel göçmenler yüksek oranda siyasal partilere güvenmemektedirler ve politikacılığı da değersiz bir meslek olarak nitelermektedirler. Oylarını kullanırken temel belirleyici etken olarak, partinin ekonomik ve sosyal ilerleme programı ve din olgularını belirtmektedirler. Parti liderinde aranılan en önemli niteliğin dürüstlük ve ekonomik ve sosyal sorunların çözümünde başarı ölçütü olduğu söylenmektedir. Bu bulgular siyasal sistemdeki yozlaşmaya ve göçle gelenlerin içinde bulunduğu görelil yoksulluk olgusuna ışık tutmaktadır.

Kentsel göçmenler kendileri ile aynı partiye oy vermeyen seçmenler için hoşgörölü düşünceler içindedirler. Parti tercihlerinin değişebilirliğindeki yüksek oran gözönüne alındığında oy verdikleri partilerine militan bağı ile bağlı olmadıkları söylenebilir. %20 dolayında kentsel göçmen iktidara gelmez düşüncesiyle oy vermekten çekindiği parti bulunduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda 1. sırada BBP, 2. sırada da DSP beğenilmektedir.

Son olarak kentsel göçmenler kendilerini çoğunlukla kentli hissetseler de yerleşiklere göre az oranda kendilerini kentli olarak görmektedirler.

Araştırmamız Sivas kent merkezi ile sınırlı ise de kırsal kesimden özellikle küçük ve orta ölçekli kentlere göç edenlerin siyasal davranışlarına ışık tutacak niteliktedir.

Demokrasilerde sağ veya sol radikalizmin siyasal sisteme düzen değiştirici söylemle egemen olması bir tehdit olarak algılanacak olursa, merkez sağ ve merkez solun ülkenin ekonomik ve sosyal sorunlarını çözecek projeleri bir an önce üretmeleri gerekmektedir.

Kaynakça

DİE, 1995 İstatistik Yıllığı

GÜLDİKEN Nevzat. Toplum Bilim Boyutuyla Siyasal Katılım, Dilek Ofset, Sivas, 1996.

KARTAL S.Kemal; Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Türkiye'de Kentleşme, Yurt Yayınları, Ankara, 1983

KONGAR Emre, Türkiye Üzerine Araştırmalar, Renizi Yay., İstanbul 1986

ÖZBUDUN Ergun, Türkiye'de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılım, A.Ü. H.F. Yay. No. 363, Ankara, 1975

TÜRKİYE'DEN İSRAİL'E GÖÇ EDEN YAHUDİLER: TOPLUMSAL NEDEN VE SONUÇLARI

Yrd.Doç.Dr.Hale OKÇAY*

Sosyolojide göç teorileri, bireylerin ya da grupların yaşam koşullarını daha iyiye götürmek için bir yerden bir başka yere doğru hareketliliklerini tartışır. Bu bildirinin konusu olan Yahudilerin tarihine bakıldığında göç olgusunun topluluk dinamiklerinin temelini oluşturduğunu söylemek pek yanlış olmayacaktır. Bir kansoy dini olarak tanımlanabilecek Yahudilik varlığını sürdürebilmek için doğduğu topraklar olan Kudüsten (Jerusalem) Mısır'a, Kuzey Doğu Afrika'ya, Iberik Yarımadasına, Anadolu'ya, Avrupa'ya, Önasia'ya ve daha sonra tüm dünyaya göçler yoluyla dağılmıştır (N.DeLange, s.1458). Bildiride ele alınacak konu ise; Türk toplumunda yaşamlarını sürdüren Yahudilerin, 1948 yılında İsrail devleti kurulduktan sonra, diğer bir anlatımla "1948-günümüz" olarak sınırlandırılan dönemde, Türkiye'den İsrail'e göç eden Yahudilerin göç nedenleri ve göç sonrası içinde yer aldıkları toplumdaki durumlarının tartışılmasıdır.

Bu tartışma, ampirik bir çalışma verilerine dayanmıyor. Ancak, bilindiği kadarıyla, Türkiye'den İsrail'e göç edenler üzerine yapılmış tek ve en kapsamlı sosyolojik çalışmanın sonuçlarını değerlendirmesi itibariyle, İsraili bir sosyolog olan Walter F.Weiker'in "The Unseen Israelis: The Jews From Turkey In Israel" adlı eseri bildiri sahibine üzerinde düşünme olanağı sağlayan verileri sunması nedeniyle temel referans olarak alınmıştır. Avrupa ve A.B.D.'de yapılan Yahudileri İsrail devletine göçünü ele alan kimi sosyolojik araştırmalarda Türkiye göçmenlerine ilişkin yer almakla birlikte Walter F.Weiker'in çalışması kalkış noktamızı oluşturmuştur (Örneğin:S.N.Eisenstadt, N.Datan at all, V.Klafl, V.Krauss'u çalışmaları).

Yahudiliğin doğduğu topraklardan Anadolu'ya göçettiği tarih M. Ö. 4. yüzyıla rastlıyor. Ardından Hıristiyan, Bizans, Selçuklu ve Türk beylikleri dönemlerinde de Yahudilerin küçük topluluklar halinde Anadolu'ya göçleri bilinmektedir (N. Gülerüz, s. 1752). Esas olarak tartışmanın temelini oluşturan Yahudi nüfusunun kökleri olarak adlandırılacak göçdalgası, 1492'de İspanya'dan ve daha sonra Portekiz'den dinlerini değiştirmeme uğruna göçe zorlanan Yahudilerin, 2. Beyazıt tarafından Osmanlı topraklarına kabulüyle gerçekleşmiştir (A. Galanti, s. 22-23). İlk göçmenler İstanbul, Edirne, Selanik, İzmir'e yerleştirilirler.

Kuşkusuz göçmenler dinleri, dilleri, gelenekleri, zanaatları ile, ait oldukları yerden kopup, bambaşka bir toplumsal ortam içinde, "gayrimüslim tebaazımmi" kimliği ve statüsüyle iskan edilmişlerdir. Cemaat biçiminde yaşayan Yahudiler İmparatorluk içerisinde azınlık statüsündeki diğer gayrimüslimlere oranla (Rumlar, Ermeniler) büyük bir baskı ve zıtlasma içine girmeksizin dinsel ve toplusal yaşamlarını kendilerinden beklenen kurallar (yaptırımlar) dairesinde sürdürmüşlerdir(G. Bozkurt, s. 7-209).

* Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.

Osmanlı İmparatorluğunun çöküşünü hazırlayan ekonomik ve toplumsal nedenler, Yahudilerin cemaat yapıları içinde etkilenmelerine yol açmıştır, kendilerine has milliyetçilikten söz edilmemekle birlikte, sionist örgütlenmenin 1908 Meşrutiyet hareketinden sonra filizlendiği bilinmektedir. Bu dönemde cemaatin yaşadığı bazı olumsuzluklar sonucu, kimi Yahudilerin Filistin'e, Kuzey ve Güney Amerika'ya göçettikleri bilinmektedir. A. Levy, 1899-1912 arasında Amerika Bileşik Devletleri'ne 8.000 Osmanlı Yahudisinin göçüne işaret eder (A. Levy, s. 119). Örneğin; 1904'de İzmir'den Washington ve Seattle'a Yahudi göçmenlerin gidişi gibi (W. Weiker, s. 13). Diğer yandan İmparatorluğun parçalanışını takiben Filistin'in ayrılışı, Yahudiler için dinsel ve tarihsel anlamda "Arzı Mevud" olan topraklar için bir yurt olma ülküsünü pekiştirdiği söylenebilir. Bu durum gelecekte Yahudi göçünü başlatacak toplumsal "çekme" faktörünün de başlangıcı olarak düşünülmektedir.

Cumhuriyet Türkiye'sinde Yahudiler Kemalist devrimleri ve laik yapılanmayı benimsediler. 1930'larda giderek milliyetçilik akımının güçlendiği bir dönem geliştikçe Yahudilerin Lozan Antlaşması ile "Tam Türk Vatandaşı" olma istekleri, onların "azınlık-dinsel azınlık" olma durumlarını çok değiştirmedini ortaya koymaktadır (A. Levi, s. 1494). Bu durumda; Türk olmak, Türkleşmek için Türkçe konuşmak gerektiğini ve cemaatin bu yönde çaba göstermesini öne süren Munis Tekinalp'in (Moiz Kohen) düşünceleri, 450 yıldır içinde yaşadıkları toplumda neden bütünleşemediklerinin çözümlerini üretmiş görünmektedir (J. M. Landau, s. 280-292). Oysaki özellikle Batı'da hızla yükselen milliyetçilik hareketleri Türkiye'de de, her ne kadar kesin sonuçlar doğurmasa da, yansımalar bulunmakta idi. Örneğin; 1934 Trakya olayları böylesi bir hareketin sonuçları olarak karşımıza çıkar. Trakya şehirlerinde yaşayan yaklaşık 8 bin Yahudinin İstanbul, İzmir gibi Ege ve Marmara bölgesine göçetmelerinin altında yatan toplumsal nedenler oldukça önemlidir (A. Levi, s. 100-130). Cumhuriyet Halk Fırkası'nın ve yerel yöneticilerin Trakya olayları ve içgöçe ilişkin tutumu da gayrimüslim azınlık Yahudilere yönelik bakış açısını ortaya koymaktadır. (Z. Toprak, s. 20-24). Bunların sonucunda yavaş yavaş yurt dışına göçe hazır hale gelen bir cemaatten söz etmek olanaklıdır. "İtme" faktörü olarak adlandırılacak bu durum, cemaatin içhuzursuzluğunun bir yansıması olarak olgunlaşmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı esnasında -her ne kadar savaşa girmesek de- yaşanan toplumsal ve ekonomik sıkıntılar Yahudi cemaatinde yansıması kaçınılmazdır. Nazi Almanyasındaki ırkçı rejimin icralarını Türk Yahudileri hiç yaşamadılarsa da, azınlık kimlikleriyle bu dönemi geçirmiş olmaları önemlidir (W. Weiker, s. 20). 1942'de çıkartılan "Varlık Vergisi" de (R. Akar, s. 44-99) gayrimüslimleri farklı bir vergilendirme kategorisinde değerlendirmiş ve tüm bunların sonucu, cemaatin yeni bir beklenti içinde göçe hazırlanmasını kolaylaştırmıştır. Yine bu dönemde (1938-45) pek çok genç Yahudi göçmenin Filistine göçettiği bilinmektedir (W. Weiker, s. 17).

Yukarıda çok kısaca ifade edilen Osmanlı Türk Yahudi cemaatinin toplumsal durumu, Eisenstadt'ın da belirttiği gibi "itme" faktörünü hazırlayan koşulları yaşamakta idi. 1948 Mayısında İsrail devletinin kurulması, genelde tüm dünya Yahudileri, özelde Türk Yahudileri için başlı başına bir "çekme" faktörü olarak kabul edilmektedir (W. Weiker, s. 23). İsrail devleti; "Yeni"dir, yani dinsel, toplumsal, ekonomik, vb. açılardan Yahudiler için "yeni bir vatan"dır, bir

anlamda tarihe bakıldığında "eski-yeni vatan"dır. Yeniden biçimlenmiş eski vatana kavuşma, erişme istemi hem dinsel hem de milliyetçi bir tavır olarak tanımlanabilir. İşte bu tarih göçün startının verilmiş tarihidir.

Bundan sonra Walter Weiker'in göçmenlerle yaptığı görüşmelerin verileri tartışılacaktır. İsrail'e göçen Türk Yahudileriyle Weiker, 70 Türk göçmeni ile görüşmüş ve diğer göçmenlerle bir karşılaştırma yaparak bir profil elde etmiştir. Aksi belirtilmedikçe tüm istatistik veriler Weiker'e aittir. (W. Weiker, s. 19-127).

1948 yılında İsrail devletin kurulması, 1948-49 dönemi arasında "büyük göç dalgası" yada "kitle göçü" olarak adlandırılabilir sayıda Yahudi'nin Türkiye'den yeni devlete göçünü başlatmıştır. İsrail Merkez İstatistik Bürosu'nun verilerine göre; 1948'de 4362 kişi, 1949'da ise 26. 306 kişi Türkiye'den İsrail'e göçmen olarak gitmiştir. Bu göçmenlerin göç nedenlerine ve kimler olduğuna bakılacak olursa şöyle bir tablo ile karşılaşılmaktadır.

-1948-49 döneminde göç eden Türkiye Yahudilerinin büyük oranda yoksul oldukları bilinmektedir. Bu göç dalgasına katılmayan, yani Türkiye'de kalan Yahudilerin ise yaşlılardan ve bir iş yapamayacak durumda olanlardan ibaret oluşu kaydedilmiştir.

-Bir başka neden ise; kalmak için pek bir neden bulunmayışı gösterilmiştir. Her ne kadar bu neden çok zikredilmese de, kanımızca kendilerini köksüz, vatansız, dışarıda, bir başka deyişle "öteki" hissetmek, göçkararı vermede önemli bir faktör olmalıdır. "Yeni bir Yahudi devletine gitme" isteğini pekiştiren bir güç olmuştur.

-1948-52 dönemi göçe katılanların ortalama yaşı 23.9 dur. Oysa aynı dönemde Avrupa göçmenlerinde 26.0, Asya ve Afrika göçmenlerinde 18.9 yaş ortalaması söz konusu. Bu durumda; Türkiye'den göç edenlerin düşük vasıflı mesleklere sahip olduğunu göstermekte.

-Aile ve bağımlılık durumları önemli, geniş ailenin pekaz rastlandığını görmekteyiz (Aile büyüklüğü 3.3). Bağımlı nüfus ise: %28. 1 (0-14 yaş arası).

-Göçmenlerin yarısı esnaf-zanaatkar, ticaret ve endüstri olarak mesleklerini beyan etmişlerdir. Genellikle modern kent merkezlerinden göçe katılmaları "yarı gelişmiş endüstri"den ve esnafıktan geldiklerini ortaya koymaktadır.

-1948-49 göçünde bir başka grup mevcuttur. "Genç idealistler" denen bu grup; çoğunlukla İstanbul ve İzmir'den, siyonist düşünce akımına sahip, 1820'li yaşlarda, orta ve üstorta sınıftan, lise ve kolej mezunu, bazıları ailesiyle, bazıları yalnız olarak, 1940'ların ortalarında illegal olarak Filistin'e göçen, ancak 1948 sonrası legal hale gelmiş olan devlete göçü gerçekleştiren kesimdir. Günümüzdeki göçlerin de bu "genç idealistler"ce gerçekleştirildiği vurgulanmaktadır.

1952'den sonraki 5 yıl göç dalgasında görece bir azalma gözlenmektedir. Türkiye'den İsrail'e göçlerde Türkiye'nin ekonomik, toplumsal, siyasal çalkantılarının yansımaları Yahudi cemaatinin göçünü hızlandıran toplumsal durumları doğurmuştur. Örneğin 6-7 Eylül olaylarının Rum azınlık karşıtlarınca ortaya konması Yahudi azınlığında içinde bulunduğu koşulları güçleştirmiş ve özellikle, Yahudilere ait işyerlerine yönelik saldırılar çekme faktörünü anlamlı hale getirmektedir. Ardından, 1960 ihtilali, toplumsal huzursuzluğun yeni bir

siyasi rejimle düzeleceğinin beklentisi içindeki Yahudilerin, 1960-62 yılları arasında 3 bin küsur kişilik göçmen gönderdikleri saptanmıştır. 1964'de yaşanan Kıbrıs Krizi, azınlıkların durumunu (özel de Rum azınlık, genelde tüm azınlıklar için) tekrar güçleştirmiş, ve 1964-65 arasında yine 2334 Yahudinin İsrail'e göçmesine neden olmuştur. Ardından, 1967'deki Arap-İsrail savaşı(Altı gün savaşı) Türkiye Yahudileri için kısmi çekme faktörü yaratmış (1968'de 647 kişi)1969-72 yılları arasında Türk toplumunun içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılar ve huzursuzluk Yahudi cemaatini de etkilemiş ve bu dönemde 787 kişilik Yahudi göçmeninin İsrail'e göçettiği saptanmıştır. Bundan sonra 1979'a kadar göçler durmamakla birlikte sayıca bir azalma gözlenmektedir. 1979'daki ekonomik ve toplumsal sıkıntılar göçü yine hızlandırmış, 1980 yılındaki Askeri müdahale sonucu, toplumsal belirsizlik ortamı göçlerin hızlanmasına yol açmıştır.

Görüldüğü gibi, İsrail devletinin kuruluşundan 1980 yılına kadar, çeşitli toplumsal olaylar (hem Türkiye hemde İsrail açısından) göçalma ve göçverme durumu açıkça etkilenmiştir. Sonuçolarak 1948-1985 arası toplam 60. 310 kişinin göçe katıldığı saptanmıştır (Weiker, s. 22 Tablo:2). Anılan özel dönemlerde kabaran ve sonra düşmeler gösteren göçhareketi, günümüze değin sayıları geçmiş dönemlere oranla hayli düşmekle birlikte devam ettiği bilinmektedir (Örneğin, 1990-1996 arasında İzmir'den İsrail'e yalnızca 5 kişinin ekonomik sıkıntı nedeni ile göçettiği saptanmıştır).

Türkiye'den İsrail'e göç eden Yahudiler, yerleşim yeri olarak en çok Yahut, Bat Yam, Rehov Levinsky, Kudüs(Jerusalem), Tel Aviv, Haifa, Jaffa gibi şehir ve ilçelere yerleşmişlerdir. Başlangıçta Kibbutz ve Moshav tipindeki ekonomik ve toplumsal birimlerde yer alan kimi göçmenler (daha ziyade siyonist hareket içinde göçenler) daha sonra bu birimlerin işlevlerinin ortadan kalkması ile İsrail ekonomik düzenlemesi içinde yerlerini almışlardır. Yerleşim bölgelerinde kendi sinagoglarını kurmuşlar (Sefarad Türk göçmenleri sinagogları), dernek ve birlikler yoluyla kendi kimliklerini korumak, geçmiş yaşantılarını unutmamak için çaba gösterdikleri bilinmektedir.

1948 yılında İsrail devletinin kurulması sonucunda hiç kuşkusuz yalnızca Türkiye'den değil, dünyanın her yanından Yahudiler, çok çeşitli nedenlerle İsrail'e göçetmişlerdir. İsrail toplumunda göçmenler genel olarak iki kategoride tanımlanmaktadır: Avrupa ve Amerika'dan (EA), ve Asya-Afrika (AA) ülkelerinden göç edenler. Yine bu gruplar Sefarad ve Aşkenaz olarak göçettikleri topraklardaki dinsel-toplumsal kimliklerine göre de ayrılmışlardır. Böylesi karmaşık bir yapı içinde Türkiye göçmenlerini W. Weiker "Non-oriental Sefarad" (orta grup) olarak tanımlamaktadır. Bu kategoride Bulgaristan, Yugoslavya ve Yunanistan'dan da göç eden Yahudiler de yer almaktadır.

Avrupa ve Amerika'dan göç edenler ve Asya ve Afrika'dan göç edenler ile Türkiye'den göç eden Yahudilerin karşılaştırılmalı değerlendirilmesi içinde Türkiye grubu hemen her zaman "orta grup orta düzey" olarak tanımlanacak bir kategoride yer almıştır. Bu kategorileri ve Türk Yahudilerinin durumunu kısaca özetlemek olanaklıdır.

-Ailesel göstergeler: Bu grupta "geneleksel ve modern" toplumlar ayrılaşması içinde Türkiye göçmenleri "orta" düzeyde yer almaktadır. Şöyle ki:

Evlenme yaşında hem kadın ve erkekte EA ve AA göçmenlerinin ortasındadır. Benzer biçimde Türkiye'den göç eden Yahudi kadının 3.55'lik ortalama çocuk sahibi ve 3.3'lük bir aile büyüklüğüne (1948-52 göçmenleri) sahip oluşu, Türkiye'nin modernleşme içine giren bir toplum görüntüsü vermesine ve bu bağlamda orta grupta yer almasına yol açmaktadır.

-Eğitim: Türk eğitim sisteminde ilk öğretim 5 yıllık oluşu okulda kalınan yaşı görece olarak düşürdüğünden, EA grubuna oranla genel eğitim düzeyi düşük görünmektedir. Diğer bir husus, Türkiye göçmeni erkeklerin kadınlara göre eğitim düzeyleri daha yüksektir. Ayrıca ticaret alanında yüksek eğitime gerekksinim duyulmayışı, Türkiye Yahudilerinin eğitim düzeylerinin görece aşağıda yer almasını sağlamıştır (1961 verileri).

-Mesleki göstergeler: Türkiye göçmenlerinin İsrail'e göçleri öncesi meslekleri, esnaf, ticaret ve endüstri kesiminde toplanmaktadır. Ancak, nitelsiz işçi, sokak satıcılığı gibi kategorilerin varlığı da söz konusudur. Türk toplumsal yaşamında gayrimüslim Yahudi azınlığın kamu sektöründe yeterince istihdam edilmediği (Diğer birçok Orta Doğu ülkelerinde olduğu gibi) hatırdan çıkarılmamalıdır. Bu veriler ile EA ülkelerinden düşük, AA ülkelerinden yüksek düzeyde mesleki hiyerarşide yer almaktadır.

İsrail'e göçettikten sonraki Türk Yahudilerinin mesleki dağılımları ise; 1961 ve 1972 verilerine göre, Türkiye'deki genel örüntünün devam ettiğini, ancak özellikle ilk grup göçmenlerin tarım sektöründe kırsal alanlarda istihdam edildiklerini göstermektedir. EA ülkelerinin bilimsel-teknik-profesyonel alanda öncülüğü, diğer göçmen gruplarına oranla hayli ileride olduğuda dikkatlerden kaçmamaktadır.

Türkiye'den göç eden Yahudilerin İsrail toplumu ile bütünleşmesi, genel Yahudilik ölçütlerinin dışında bazı öngereklerin varlığını kaçınılmaz kılmaktadır. Herşeyden önce varılan toplumun dilini bilmek, iletişim ve bütünleşme için son derece önemli olmaktadır. Türkiye Yahudilerinin İsrail toplumu içinde en göze çarpan özelliklerinin ana dilleri olan Judeo-İspanyol -Ladino konuşmaları olmuştur. İbranice (Hebrew) konuşma ve okur yazarlık düzeyleri ise hem kadın hem de erkek göçmende oldukça düşük düzeyde bulunmuştur.

İsrail toplumu ile bütünleşmede bir başka gösterge yerleşim birimleridir. Türkiye göçmenlerinin çoğunlukla belirli yerleşim merkezlerinde toplandıkları gözlenmiştir. Türkiye doğumlu ve İsrail doğumlu Türkiye göçmenlerinde çok büyük bir ayrılık bulunmamaktadır (Örneğin Bat Yam'da bir küçük İstanbul'un yaratıldığı, Tel Aviv'in İzmir'e çok benzediği sıkça ifade edilir).

Bir toplumdaki farklı uluslardan insanların çokluğuna en güzel örnek İsrail gösterilebilir. R. Bachi'nin Endogamy Index ya da Attraction Index'ine göre (W. Weiker, s. 99-101), Türkiye göçmeni Yahudiler içten evlenmede orta düzeyde yer almışlar, dıştan evlenme tercihlerinde ise Asia-Afrika ülkelerinden çok, Avrupa-Amerika'dan gelen göçmenleri tercih ettikleri saptanmıştır. Bu tercihlerde pek çok faktörün yanısıra çöpçatanlığın genç bireylerin evlilik kararında etkili olmuştur.

1948'den buyana İsrail'de yaşayan Türkiye göçmeni Yahudiler, kendi anadilleri olan Ladino'yu ve Türkçe'yi yaşattıkları gözlenmiştir. La Luz adlı Ladino gazete çıkartmaktadırlar; bu gazete Türkiye'den haber ve reklamları da

içermektedir. B'nai B'rith, Morit (İsrail'deki Türk Yahudi Merkezi için vakıf), Irgun Orel Turkiya (Türkiye Göçmenleri Örgütü) ve lokal yerleşim birimlerinde örgütlenen küçük topluluklar, hem Türk Yahudisi hem de İsraili olma kimliğini pekiştirmek, uyum güçlüklerini ortadan kaldırmak için işlevsel olmaktadır. Bir başka husus da, hem Türkiye'nin hem de İsrail'in politik yaşamlarına fazla karışmama ilkesini benimsemiş görünmektedirler. "Bekle ve Gör" politikasını tercih ettikleri ifade edilmektedir. Türkiye de Yahudilerin merkezi yönetimle hemen hiçbir uyumsuz ya da çatışmacı tutum içine girmediği bilinmektedir. İsrail'e göçen Türk Yahudilerinin de İsrail toplumu açısından bir problem yaratmadığı, diğer bir deyişle problem grup olarak kategorize edilmediği ve mümkün olduğunca sessizce kimliklerini korumaya devam ettikleri gözlenmiştir.

İşte tüm yukarıda sayılan özellikler W. Weiker tarafından Türkiye'den göçen Yahudilerin "Görünmeyen-Unseen-İsraili" olarak tanımlanmasına neden olmuştur. O'na göre, Türkiye göçmenleri İsrail toplumu için "görünmeyen" dir, yani, istatistik verilerinde gösterdiği gibi her alanda önde gitmeyen fakat geride de kalmayıp durmaktadır. Yeni toplum düzeni yaratılırken çaba gösteren, problem yaratmayandır. Topluma uyum sürecinde, kendine has özellikleri de korumaya çalışarak, bütünleşme çabası gösteren bir grup modeli çizmektedir.

Göç veren Türkiye açısından bakıldığında; gayrimüslim azınlık Yahudi cemaati, Türkiye içinde de "görünmeyen" azınlık kimliğini taşıdığı söylenebilir. Osmanlıdan günümüze değin, Yahudi cemaati, müslüman Türk toplumuna belirgin ölçekte sorun yaratmamıştır. Kabul edildiği topraklarda yöneticilerine her zaman şükran duygularını ifade etmiştir. Ancak, azınlık olmanın yarattığı sonuçları da sürekli içinde taşıdığı da yadsınmaz bir toplumsal gerçektir. Türkiye ne zaman bir ekonomik toplumsal ve siyasal sıkıntı içine girse, Yahudi cemaatinin göç hareketinin yükseldiği, ekonomik ve siyasal dinginlik dönemlerinde ise göçün düştüğü açıkça gözlenmektedir. Bu durum, yalnızca göç kararını verdirecek "itme" faktörleri açısından bile son derece anlamlı olmaktadır.

Kaynakça

Rıdvan AKAR, Varlık Vergisi: Tek Parti Rejiminde Azınlık Karşıtı Politika Örneği, Belge Yay., İstanbul, 1992.

Gülnehal BOZKURT, Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.

Nicholas DE LANGE, Yahudi Dünyası, Cilt: 4, İletişim Yay., İstanbul, 1987.

Avram GALANTİ, Türkler ve Yahudiler, 3. Baskı, Gözlem Yay., İstanbul, 1995.

Naim GÜLERYÜZ, Türk Yahudileri Tarihi: 1, Gözlem Yay., İstanbul, 1993.

Haluk KARABATAK, "1934 Trakya Olayları ve Yahudiler", Tarih ve Toplum, Şubat 1996, sayı: 146.

Jacob M. LANDAU, Tekinalp: Bir Türk Yurtseveri (1883-1961), İletişim Yay., İstanbul, 1996.

Avner LEVİ, Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler, İletişim Yay., İstanbul, 1996.

Avner LEVİ, "İkinci Dünya Savaşında ve Öncesinde Türk Yahudileri", Tarih ve Toplum, Ekim 1996, s. 14-21.

Avigdor LEVY, The Sephardim in the Ottoman Empire, The Darwin Press, New Jersey, 1992.

Zafer TOPRAK, "1934 Trakya Olaylarında Hükümetin ve Cumhuriyet Halk Fırkasının Sorumluluğu", Toplumsal Tarih, Sayı: 34, Ekim 1996.

Walter F. WEIKER, The Unseen Israelis: The Jews Form Turkey in Israel, University Press of America, 1988.

KENTSEL TOPLUMDA ANOMİ-YABANCILAŞMA OLGUSU KENTE GÖÇ EDENLERİN ALTERNATİF ÇÖZÜMÜ: HEMŞEHİRİ BİRLİKLERİ

Yrd.Doç.Dr. Hüseyin BAL

Giriş

Ülkemizdeki göç olgusu esas olarak kırsal alanların yetersizliğinden ve iticiliğinden kaynaklandığı için göçün işgücünü yeniden dağıtarak üretimi daha etkin kılma ve kentlerin rasyonel bir biçimde mekan organizasyonunu sağlama işlevi tam anlamıyla yerine gelmemektedir. Aslında göç, kişilerin kullanabilecekleri fırsatların sayısını çoğaltarak kişiye mesleksel ve sosyal hareketlilik sağlama bakımından olumlu bir işleve sahiptir.(1) İşgücünün arz ve talep ilişkisi rasyonel olarak düzenlenemediği için ve göç edenler çoğunlukla yer seçimini bilinçli ve gönüllü yapmadıkları için toplumsal sorunlar patolojik düzeye ulaşmaktadır.

Sürekli göç alan kentlerde yapısal değişme anomi ve yabancılaşmayı yeniden üreterek gerçekleştirir. Anomiyi ister ekonomik ve sosyal hayatta, bireyler arasında ya da kurumlarla bireyler arasındaki ilişkilerde karışıklık, düzensizlik, kural yokluğu olarak isterse bireyin sapa davranışlarının yaygınlaşması olarak ele alalım sonuçta toplumsal yapının ürettiği bir olgu olduğunu belirlemek durumundayız. Yabancılaşma sürecinde, birey kitle içinde yalnızlaşır, ürettiği nesnelere ulaşamaz, iletişim araçlarının pompaladığı tüketim bombardımanında alım gücünün yetersizliği nedeniyle çaresizdir, seçmen olarak seçtiklerini kutsallaştırır. Doğayı tüketerek yapay ortamlarda yaşamaya kendini mahkum eder. Sanatı, edebiyatı, kültürel nesnelere alınıp satılan metalar olarak algılar. Bu durum kente yeni gelenler tarafından kaygı içinde algılanır. Bireysel düzeydeki çabalarıyla kentte tutunma, iş fırsatlarını değerlendirme ve kültürel kimliklerini korumanın mümkün olmadığını gören göçmenler topluluk düzeyinde dayanışmaya, örgütlü olmaya yönelirler. Bu örgütlülük hemşehri birlikleri biçiminde ortaya çıkar.

Hemşehri birlikleri, kırsal toplum üyelerinin kentsel toplumun yaşama biçimini, değerler sistemini ve davranış kalıplarını anlama sürecinde kurulan, tampon kurum niteliğinde işlevsel bir yapıya sahip örgütlerdir. Hemşehri birlikleri, bir yandan kentsel yaşama etkin katılmayı ve bazı alanlarda söz sahibi olmayı, diğer yandan edinilmiş kültürel değerleri sürdürmeyi amaçlar. Bu paradoks geçiş dönemine özgüdür. "Biz" ve "ötekiler" ilişkisinde bizi ifade eden hemşehri birlikleri ötekilerle kurulan ilişkilerde hem bireysel hem de grupsal düzeyde güçlü olmayı amaçlar. Bu güç hemşehrilerin nicelik ve niteliği ile orantılıdır. Sayısal çoğunluk, seçmen olma anlamında siyasal bir gücü ifade eder. Bu siyasal planda pazarlık gücünü artırır, yerel yönetim organlarına - Belediye Meclisi- girmeyi, baskı grubu olarak kendini ifade etmeyi ya da kentin yarattığı fırsatlardan pay almayı sağlar.

Biz bu bildiriye Antalya örneğini esas alarak göç olgusunu, anomi-yabancılaşma olgusuna karşı alternatif bir çözüm modeli olan hemşehri birliklerinin genel özelliklerini, amaçlarını , etkinliklerini ve kentsel topluma uyum sürecindeki rollerini tartışacağız.

Antalya'da Demografik Değişmeler ve Göç

Antalya 1960 yılına kadar göç veren bir il konumunda iken, bu tarihten sonra göç almaya başlamıştır. Bu değişme 15-64 yaş grubunun payının yükselmesine yol açmıştır. Kaba doğum hızı (binde 38) Türkiye ortalamasının altında (binde 42) olmasına karşın nüfus artışının sağlanması göç ile ilgilidir. Başlangıçta aile yerine daha çok aile reisinin göçü söz konusudur. Ayrıca çalışma çağındaki nüfusun mevsimlik işler için kente geldiği görülmektedir. Özellikle göçe konu olan 25-29 ve 30-34 yaş gruplarının toplam içindeki paylarının yükselmeye başlaması göç olgusunun sürekliliğini ifade etmektedir.(2) Göç olgusunun başlangıç dönemleri nüfusun cinsiyet yapısının analiz edilmesiyle de anlaşılmaktadır. 1950'lerde göç verme niteliğinin sonucu kentte ülke genelinin aksine kadın fazlalığı vardır. Bu dışarıya göçün aile reisi düzeyinde gerçekleştiğini göstermektedir. Türkiye genelinde de 1970li yıllara kadar kentleşmenin bir derecede erkek seçici olduğunu doğrulamaktadır. Göç eden erkekler kentlerde çalışırken veya okurken aileleri köylerde kalmışlardır. (3) Kentin göç alır duruma gelmesinden sonra erkek oranı yükselmeye başlar ve 1975 de ülke geneline yakın bir düzeye ulaşır. Her iki alanda da erkek nüfus kadın nüfustan fazla oluşu, göç edenlerin sadece kent merkezine değil aynı zamanda mevsimlik işlerin olduğu kırsal alana da yöneliklerini gösterir.

1927 de şehir ve köy nüfus toplamı 206.270 olan Antalya, 1950 de 311.442, 1970 de 577.334, 1990 da 1.132.211'e ulaşır. Bu dönemlerde şehir nüfusunun toplam içindeki oranı sırasıyla 1927 de % 17.23, 1950'de %17.33 , 1970'de %30.49 ve 1990'da % 53.19'a yükselir. Bu oran Türkiye ortalamasına (% 59.01) yakın bir değerdir. (4)

Antalya'da şehir nüfusunun (merkez) yıllık nüfus artış hızı 1935 de (binde) %o 26.31, 1950 de %o20.50(dışa göç nedeniyle), 1970 de %o 61.13 (göç alıyor), 1990 da ise %o89.97 olur. Aynı tarihte Türkiye ortalaması ise %o43.10 dur.1990 yılı itibariyle Antalya'nın şehir merkezindeki nüfus artış hızı Türkiye ortalamasını iki katından fazladır. Köy nüfusunun bu dönemlerdeki artış hızı ise,yüzde olarak 1935 de %o 18.99, 1950 de %o 23.03, 1970 de%o 23.27 ve 1990 da %o 14.30 dur.1990 da Türkiye köy nüfusunun artış hızı ortalaması ise negatif değere ulaşmıştır. (%o - 5.56) Antalya'da kırsal nüfusun artış hızının yüksek olması göçün kırsal alana da yönelişinin devam ettiğini gösterir.(5)

Nüfus yoğunluğu 1985de Antalya'da şehir + kır alanında kilometrekareye 43 kişi, merkez ilçede 140 kişi düşmektedir. 1990 da ise bu sayılar 55 ve 230 a yükselmiştir. Türkiye ortalamasının 1990 da 73 olduğu hatırlanırsa Antalya'da kent merkezindeki nüfus yoğunluğu birçok sorunu yaratacak düzeye ulaşmıştır.

Antalya'nın yıllık toplam (şehir+kır) nüfus artış hızı, 1955 yılından itibaren Türkiye ortalamasının üzerinde seyretmiştir. Türkiye de1955-1960 da (binde) %o28.53 ,1960-1965 de %o24.62, 1965-1970 de %o 25.19, 1970-1975 de %o 25.00, 1975-1980 de %o 20.65, 1980-1985 de %o 24.88 ve 1985-1990

da %0 21.71 nüfus artış hızı sağlanırken aynı dönemler için Antalya'daki nüfus artış hızı , %0 30.33, %031.42, %034.07, %029.58, %022.41, %0 34.83, %0 47.88 olmuştur. Son dönemi dikkate alırsak Antalya'daki nüfus artış hızı Türkiye ortalamasının iki katından fazladır.(6)

1985-1990 sayımlarına göre Antalya il sınırları içinde göç alan iller sıralamasında miktar bakımından birinci, nüfus içindeki payı bakımından ise İstanbul'dan sonra ikinci sırayı işgal etmektedir. Bu dönemde yıllık nüfus artışı İstanbul'da %044.78 Antalya 'da %047.88, göç edenlerin nüfus içindeki payı İstanbul'da %0 23.07, Antalya'da %026.17 ,göç edenlerin miktarı İstanbul için 819.454 Antalya için 139.549dur. İl merkezleri bakımından bu rakamlar İstanbul için 490.092, Antalya için 82.788'dir. İl merkezine göç edenlerin miktarı bakımından Antalya'nın yeri Türkiye genelinde İstanbul, Bursa, İzmir'den sonra 4. sıradadır.(7) Bu haliyle Antalya yakın zamanda İstanbul'un yaşadığı sorunları yaşamaya başlamıştır. Kenti kuşatan gecekondular, işsizlik, suç oranını artışı, pahalılık bunlardan bazılarıdır.

1985 yılında Antalya doğumlu olan nüfus 743.069 iken 1990 da 810.941 yükselmiş ancak toplam içindeki oranı % 83.38 den %71.62'ye düşmüştür. Antalya dışında doğmuş olanlar 1985 de 140.619 , 1990 da 281.816 dir. Toplam içindeki oranı da % 15.77 den %24.89 a çıkmıştır.(8) Bu Antalya'nın nüfus yapısının göç edenlerin lehine değişmeye devam edeceğini göstermektedir.

Göç edenlerin bir bölümü nüfuslarını Antalya'ya alarak kentle bütünleşme sürecinde bir adım atmışlardır. Antalya Nüfus ve Vatandaşlık Müdürlüğü'nden edindiğimiz bilgiye göre, 1985 -1992 arasında 7780 aile nüfusunu getirmiştir. Bu sayı Türkiye aile büyüklüğü ortalaması olan 5 ile çarpılırsa 38.900 kişi eder. 280.000'nin üzerinde göç etmiş nüfus içinde bu sayı düşük kalmaktadır. Güçlüklerine rağmen kentte göç eden büyük çoğunluğun geldikleri yer ile ilişkilerini bu anlamda koparmak istemedikleri anlaşılmaktadır.

1985 ve 1990 da göç edenler arasında tüm iller mevcuttur. Ancak Antalya'ya en çok göç veren illerin sıralamasını yaptığımızda ilk 20 il şu şekilde ortaya çıkmaktadır.(9)

1985

1.Burdur	21.138	11.İçel	2.857
2.Konya	14.709	12.Kayseri	2.795
3.Isparta	8.491	13.İzmir	2.674
4.Ankara	7.597	14.Sivas	2.652
5.İstanbul	5.045	15.Adana	2.568
6.Mardin	4.905	16.Denizli	2.301
7.Afyon	4.648	17.Erzurum	2.017
8.Muğla	3.878	18.Van	1.955
9.Diyarbakır	3.246	19.Niğde	1.882
10.Siirt	2.954	20.ŞanlıUrfa	1.707

1990 yılındaki sayım sonuçlarına göre ilk 20 il içinde bazı yer değişikliklerinin olduğunu ve bazı illerin bu gruba girdiklerini görüyoruz.(10)

1990

1. Burdur	27 938	11. Adana	5 991
2. Konya	22 714	12. Muğla	5 108
3. Ankara	16 176	13. İzmir	4 838
4. Isparta	14 289	14. K. Maraş	4 832
5. İstanbul	13 905	15. Çorum	4 748
6. Afyon	8 937	16. Şanlıurfa	4 601
7. Kayseri	8 281	17. Van	4 323
8. Diyarbakır	7 486	18. Denizli	4 069
9. Mardin	6 862	19. Eskişehir	4 028
10. Sivas	6 596	20. Gaziantep	3 905

İlk sıraları komşu iller ve metropoller almaktadır. Doğu ve Güney Doğu Anadolu illerinden gelen göç sanıldığından daha azdır. Örneğin 1990 yılı itibariyle Siirt'ten 3.088, Hakkari'den 1.151, Şırnak'tan 823, Tunceli'den 1.195, Batman'dan 3.510, Elazığ'dan 2.481 kişi gelmiştir. Bunların toplamı Ankara'dan göç edenlere yaklaşmamaktadır.

Hemşehri Dernekleri

1996 yılı itibariyle Antalya'da faaliyet gösteren tüm derneklerin sayısı 1370'dir. Bunların 647'si il merkezinde 723'ü ilçelerde bulunmaktadır. Antalya Emniyet Müdürlüğü kayıtlarında bu dernekler amaçlarına göre altı kategoriye ayrılmış durumdadır. Bunlar;

<u>Amaçlar</u>	<u>Sayı</u>
1. Sosyal	413
2. Kültürel-Turizm	370
3. Sportif	274
4. Cami Yaptırma ve Yaşatma	199
5. Kur'an Kursu Yapma-Yaşatma	14
6. Kurs ve Okul talebelerine Yardım	100
Toplam	1370

Sosyal Amaçlı Dernekler de kendi içinde yardımlaşmayı esas alan Sosyal gruplar bakımından on kategoriye ayrılmaktadır; 1.Emekli 2.Esnaf 3.Hemşehri 4.Asker 5.İşAdamı-Sanayici 6.İşçi-Memur 7.Mezunlar 8.Muhtar 9.Kadın 10.Teknik Eleman. Hemşehri dayanışmasını esas alan derneklerin sayısı 1996 yılı itibariyle 66 dır. Bu sayı tüm dernekler içinde % 4.81, Sosyal amaçlı dernekler içinde de % 15.98 düzeyinde bir oranı ifade etmektedir.

Hemşehri derneklerinin 52'si kent merkezinde 14'ü ilçelerde bulunmaktadır. Bu derneklerin 40 tanesi Antalya dışından gelen ve il ya da ilçe adıyla örgütlenenlere aittir. 26 dernek ise Antalya merkez ile ilçe ve köylerine ait dayanışma dernekleridir. Örneğin; "Antalyalılar Yardımlaşma Derneği" (1989), "Demreliler Kültür ve Dayanışma Derneği" (1993), "Alanya'yı İli Yaptırma ve Yaşatma Derneği" (1993), "Karacalar Köyü Kültür ve Dayanışma Derneği" (1993/Manavgat) bunlardan bazılarıdır.

Bizi konumuz gereği Antalya dışından göç edenlerin kurdukları dernekler ilgilendirmektedir. Haziran 1996 tarih itibariyle bunların bölgelere göre dağılımı, kuruluş tarihleri ve üye sayıları aşağıdaki gibidir. (Antalya Emniyet Müdürlüğü rakamları tarafımızdan bölgelere göre ayrılmıştır.)

Kuruluş			
<u>Bölge / İl /İlçe</u>	<u>Tarihi</u>	<u>Sayısı</u>	<u>Yeri</u>
Karadeniz			
1.Trabzon	1992	127	Merkez
2.Karedeniz (Bölgesel)	1993	341	Alanya
3.Gümüşhane	1994	190	M.
4.Samsun	1995	106	M.
5.Kastamonu	1996	*	M.
6.Bayburt	1993	76	M.
Doğu Anadolu			
1.Erzurum	1988	130	M.
2.Erzurum	1994	*	Alanya
3. Erzurum	1994	20	Manavgat
4.Erzincan	1989	226	M.
5.İğdir	1996	*	M.
6.Malatya	1989	52	M.
Güney Doğu			
1.Gaziantep	1992	537	M.
2.Gaziantep	1996	*	Alanya
3.GaziAnt./Kilis	1995	*	M.
4.ŞanlıUrfa	1996	*	M.
5.Çukurovalılar	1995	145	M.

<u>Bölge / İl /İlçe</u>	<u>Kuruluş Tarihi</u>	<u>Sayısı</u>	<u>Yeri İ</u>
İç Anadolu			
1.Konya	1994	366	M.
2 Konya	1993	58	Alanya
3.Konya/Karaman	1993	56	M.
4.Konya/Ereğli	1995	70	M.
5.Konya/Akşehir	1995	*	M.
6.Eskişehir	1992	61	Alanya
7.Eskişehir	1996	*	M.
8.Yozgat	1990	106	M.
9. Sivas	1993	144	M.
10.Çorum	1993	539	M.
11.Çankırı	1993	30	M.
12. Niğde	1994	161	M.
13.Afyon	1995	58	M.
14.Kırşehir/Ş. Koçhisar	1993	50	M.
15.Aksaray	1995	30	M.
Akdeniz			
1.Burdur	1988	600	M.
2.Burdur/Tefenni	1995	34	M.
3.Isparta			M.
4.Isparta/Senirkent	1989	89	M.
5.İçel/Ermenek	1993	52	M.
Marmara			
1.Güney Marmara	1996	*	M.
(Bölgesel)			
Ege			
1.Aydın	1992	21	M.
2.Denizli			

(*) İlk kongresini yapmadığı için üye sayısı bilinmeyen dernekler.

Tablodan görüldüğü gibi Hemşehri Dernekleşmesi bakımından illerde olan bölge İç Anadolu'dur. Burada 15 dernek vardır ve üye sayılarının toplamı bakımından da yüksektir.

Burdurluların kurduğu " Burdur Turizm Sosyal ve Kültür Derneği" halen faaliyette bulunan dernekler arasında ilk kurulan (1988) ve üye sayısı en yüksek olan dernektir. (600) Bu il Antalya'ya en çok göç veren il özelliğini de korumaktadır.(1990 rakamlarına göre;27.938 , 1995 için tahmini rakam 50.000 civarındadır.)

Antalya'ya göç veren iller arasında ikinci sırayı koruyan Konya (1990: 22.714) il merkezi ve 3 ilçesi ile en ileri düzeyde dernekleşen bir ildir. Toplam 550 yi aşan üyesiyle de ikinci sırayı almaktadır.

Kentle bütünleşmenin bir ifadesi olarak Afyonlular derneklerine " Afyonlu Antalyalılar Yardımlaşma Derneği" (1995) adını vermişlerdir. Bu anlamda bir belirleme kentlileşmedeki kararlılığı gösterebilir.

Antalyalıların 1989 da kurdukları 565 üyeli" Antalyalılar Yardımlaşma Derneği" de ev sahibi olmalarına rağmen dayanışma gereğini duymaları bakımından ilginçtir.

Halen faaliyette bulunan hemşehri derneklerin ilk kuruluşu 1988 tarihidir. Derneklerin çoğunluğu(% 25'i) 1993'de kurulmuştur.1996 yılında kurulmuş olanlar ise % 15 oranındadır ve bunların üye sayısı kurucuların dışında -henüz kongrelerini yapmadıkları için -resmiyet kazanmamıştır.

Doğum yeri Metropol kentlerde olan ve Antalya'ya göç edenler, sayıca yüksek olmalarına rağmen (1990 da Ankara : 16.176, İstanbul: 13.905, İzmir: 4.838) hemşehri dayanışmasına ihtiyaç duymamışlardır. Bu olgu, kırsal alanlardan ya da taşra kentlerden gelenlerin büyük kentte tutunabilmek için topluluk dayanışmasına ihtiyaç duyduklarını gösterir.

Antalya'da bulunan hemşehri derneklerinin bazılarında yaptığımız gözlem ve görüşmelerde edindiğimiz izlenimleri ve sınırlı düzeyde uygulanan anket sonuçlarını şöyle özetlemek mümkündür;

1.Derneklerin çoğunluğunda lokal bulunmaktadır. Lokal hemşehrilerin bir araya gelmelerini, tanışmalarını, iletişim kurmalarını ve oyun oynamalarını sağlamaktadır. (Bir lokalde panoda kartvizitler sergilenmişti. Bunun iletişimi sağlamak için yapılan bir uygulama olduğu belirtildi.)

2.Dernek üyelerin çoğunluğu Antalya'ya il merkezlerinden gelmiştir. Bu durum kırdan kente göçün yanında kentten kente göçün ön plana çıktığını göstermektedir.

3.Göç edenler geldikleri yerin itici faktörlerinden çok Antalya'nın çekici faktörlerinin etkisinde kalmışlardır. (İş kurma, iş bulma, turizm-doğa-iklim, öğrenim olanağı, akraba ve hemşehri varlığı vs.)

4.Göç edenlerin çoğunluğu aileleriyle birlikte gelmişlerdir. Bu göç edenlerin kentte kalma konusundaki kararlılığını göstermektedir. Geline yerle ilişkiler sürmesine karşın çoğunluk geri dönmeyi düşünmemektedir. Bunlar kentin temposuna alıştıklarını ya da alışmaya çalıştıklarını belirtmiştir.

5.Göç edenlerin çoğunluğu iş kurma, iş bulma, ev yapma , ev bulma, evlenme, para bulma gibi sorunlarda kendi imkanlarını kullanırken, bir kısmı dernekten ve hemşehrilerden destek görmüştür.

6.Hemşehri ve akrabalarla ilişki kurma ikinci ve üçüncü sırada yer alırken herkesle ilişki kurma durumu birinci sıradadır. Bu kentsel ilişkilerin çok yönlü olmasına uygun bir sonuçtur.

7.İş yeri olanlar yanlarında hemşehri ve akrabadan çok işi bilen kişileri çalıştırmayı tercih etmektedirler.

8.Göç edenlerin önemli bir kısmı kendilerini kentin üyesi olarak görmektedir. Kısmen kentli olarak algılayanlar ise kendini bu kente ait görmeyenlerden fazladır.

9.Kentin iyi yanları önem sırasına göre şöyle sıralanmıştır; İş imkanı, eğitim ve sağlık hizmetleri, çalışanların başarılı olması, herkesin kendi hayatını yaşayabilmesi, hayatın eğlenceli olması vs. Kent hayatının kötü yanları ise şu şekilde ifade edilmiştir; İnsanların kendi çıkarlarını düşünmeleri, insanın kendini yalnız ve yabancı hissetmesi, adamı olmayınca işlerin yürümemesi, dinin gereklerinin yerine getirilmemesi vs.

10.Hemşehri derneğine üye olma gerekçeleri arasında ilk sırayı hemşehrilerin birlik ve dayanışmayı sağlaması, ikinci sırayı gelenek ve görenekleri yaşatması, üçüncü sırayı iş bulmada yardımcı olması gösterilmiştir. Bu durum kişisel amaçlardan çok topluluğun kültürel kimliğine ilişkin amaçların daha çok önemsendiğini ya da hemşehri derneklerin esas olarak bu işlevleri yerine getirdiklerini gösterir.

11.Hemşehri derneklerinden beklentiler ise önem sırasına göre şöyle sıralanmıştır; Üyelerin ev, iş bulmasına yardımcı olunması ve çocukların eğitim problemlerine çözüm üretilmesi, iyi bir dernek lokali, doğal afet ve hastalıklarda üyelere yardım sağlanması, kente geçici olarak gelen hemşehrilerin kalacakları yer sorununun çözülmesi, indirimli satış imkanının yaratılması, gecekondularda oturan üyelerin tapu sorunlarına yardımcı olunması vs. Ayrıca bazı dernek üyeleri dayanışmanın yeterli olmadığını, birlikte hareket edilmediğini belirterek bu sorunların aşılması gerektiğine işaret etmişlerdir.

Hemşehri derneklerinin gerçekleştirdikleri etkinliklerden bazıları şöyledir;

- 1.Eğitim-öğretim başlamadan öğrencilere burs vermek,
- 2.Yazılı başvuru ile bazı okullara yakıt ve soba yardımı yapmak,
- 3.Toplu sünnet şöleni yapmak,
- 4.Belli zamanlarda üyelere yemek verme ve eğlence düzenlemek,
- 5.Folklor çalışmaları ve saz kurslarını organize etmek,
- 6.Yerel radyo yayını yapmak,
- 7.İhtiyacı olan üyelere maddi yardımda bulunmak,
- 8.Kadın kolları kurmak ve etkinlikleri organize etmek,
- 9.Düğün ve cenazelere toplu katılımı sağlamak,
- 10.Mesleki dayanışmayı geliştirmek. Aynı iş kolunda işbirliği sağlamak.

Hemşehri derneklerinde çoğunlukla yönetim kurullarında eğitim düzeyi yüksek, Sosyal çevresi geniş olan kişiler bulunmaktadır. Bu kurullarda çoğunlukla erkekler bulunmaktadır. Bazı derneklerde kadın üyeler de yer almaktadır. Hemşehri faktörünün yanı sıra inanç temelinde (Alevi-Bektaşî) oluşan derneklerde kadın üyeler daha aktif konumdadır.

Sonuç

Kente yeni gelenler karşılaştıkları toplumsal düzeydeki kural yokluğu ve yabancılaşma olgusu karşısında kültür şoku yaşarlar. Simmel' in belirttiği gibi, kent insanı modern hayatın kendisini ezen Sosyal ve kültürel düzeni içerisinde ferdiğini korumak için önemli çabalar harcamak durumundadır. Birey kendisini kent ortamına uydurabilmek için psikolojik mekanizmalar geliştirir. Dış dünyanın değişmelerinden, çatışmalarından korunabilmek için yeni bir kişilik yapısı geliştirir. Duygularıyla hareket eden birey, artık kafasıyla, düşünceleriyle ve belirlenmiş ölçülerle oluşturulmuş davranış kalıplarına göre hareket eder.(11) Bu bir bakıma yeni kentlinin yeniden toplumsallaşması sürecidir. Hemşehri birlikleri yeni kentlinin sosyalizasyon işlevini üstlenir. Kentsel değerleri, davranış kalıplarını tanıma, yerel değerlerle karşılaştırma, onları kabul yada reddetme davranışlarını geliştirmede yardımcı olur.

Kente göç edenler yarışma, rekabet, daha çok tüketim, paranın egemenliği ile farklılaşmış bir toplumun üyesi olurlar. Kentsel fırsatları görme ve bunlardan pay alma organize olmayı gerektirir. Bunu başarmada hemşehri birlikleri ön plana çıkarlar. Belli yörelerden gelenler kentte bazı iş kollarında yer edinirler ve hemşehrilerini bu alana çekerek pazar payından önemli bir hisse almayı başarırlar. Aynı zamanda kentteki yaygın kuralsızlık ve bürokrasinin rasyonelleşmemesi rantta yönelik ilişkileri önemli kılar. Bu ilişkiler dayanışmayı gerektirir. Çeşitli düzeyde dayanışma merkezi olan hemşehri birlikleri formel ilişkilerin dışında informal ilişkilerin de geliştiği bir mekan olur.

Kent bireyin aile, akrabalık bağları ve bunlardan doğan statüleri onaylamak yerine diğer birey ve kurumlarla sözleşmeye dayalı ilişkileri güçlendirmek ister.(12) Ancak kente yeni gelenler kompleks formel ilişkilere geçiş sürecinde, getirdikleri değerlerle oluşmuş aile, akraba, hemşehri dayanışmasını tercih ederler. Bu mekanik dayanışma hemşehri birlikleri aracılığı ile sağlanır.

Kentte oluşan anomik-yabancılaşma ortamı göç edenlerde üç tip davranışa yol açabilir. Bunlar ortama uyma davranışı, kısmen uyma ve tamamen reddetme davranışdır. Hemşehri birliklerinde daha çok ilk iki davranışı gösterenler yer alırken reddetme davranışını gösterenler ya geri dönüşü ya da kendi içlerinde kapalı olan cemaatlara yönelirler. Hemşehri birlikleri kentte kalmayı amaçlayan, kent toplumunun üyesi olma sürecine giren, yavaş ya da hızlı sosyalleşen bireylerin organize olduğu sosyal gruplardır. Yörelerinden getirdikleri değer-norm sistemleriyle kültürel kimliklerini de korumak isteyen ve kültür şokunu aşmak için dayanışmayı esas alan yeni kentliler, eski ve yeni değerleri zaman içinde uzlaştırırlar. Böylece başlangıçta eklenmiş olan bu gruplar süreç içinde kentle bütünleşme yöntemlerini geliştirirler. Kente ulaşan göç dalgaları sürekli olduğu için bu süreç yeniden yaşanır. Öyle ki kent her dönemde alt-kültür gruplarından oluşmuş parçaların oluşturduğu bütün görünümündedir. Bu post-modern söylemleri haklı çıkaracak

bir olgudur. Modernleşmenin evrensel kodları yerine yerelliği ön plana çıkaran bu olgu grup ya da toplulukların hemşehri birlikleri aracılığı ile kendilerini ifade etme olanağını verir. Modernitenin tek, evrensel ve mutlak kıldığı gerçeklik yerine postmodernitenin çoğul, tikel ve göreceli gerçekliği ön plana çıkar. (13) Göç dalgalarının sürekliliği parçalanmışlığı kalıcı kılar. Yeni kentlilerin grup öznelliği göreceli destekler. Gerçeklik özneliğin doğal sonucu olarak kabul edildiği için de her şey mümkün hale gelir. Görecelik, en yüksek noktada hüküm sürer. (14)

Alt-kültür gruplarının kentsel mekana dağılımları sosyal ve kültürel düzeyde parçalanmışlığın bir göstergesidir. Parçalanmış kentsel yapı anomi ve yabancılaşmayı yeniden üretir. Alt-kültür grupları hemşehri dernekleri aracılığı ile değer-norm sistemlerini koruyarak patolojik ortamdan korunma yöntemleri geliştirirler. Bu olgu metropol kentlerde yaşandığı gibi, Antalya'da da yaşanmaktadır.

Dipnot

İhsan Tekeli, Leila Erder, İç Göçler, Hacettepe Üniv., Yay, Ankara, 1978.

Antalya İli V.5. Yıllık Kalkınma Programı, Antalya, 1986, s.35-36.

Türkiye Nüfusu, (1923-1944) Demografi Yapısı ve Gelişimi, Devlet İstatistik Enstitüsü Yay., s.45.

1990 Genel Nüfus Sayımı, Antalya İli, Devlet İstatistik Enstitüsü Yay., s.8 a.g.e.s., 9.

1990 Genel Nüfus Sayımı, Türkiye, Devlet İstatistik Enstitüsü Yay., s.9.

İbrahim Atalay, Türkiye Coğrafyası, İzmir, 1992, s.288-289.

1985 Genel Nüfus Sayımı, İstatistik Enstitüsü yay., s.20.

1990 Genel Nüfus Sayımı, s.46.

1985 Genel Nüfus Sayımı, s.20.

1990 Genel Nüfus Sayımı, s.46

Ayda Yörükkan, Şehir Sosyolojisinin Teorik Temelleri, İmar ve İskan Bakanlığı Yay., 1968, s.34.

Ali Yaşar Sarıbay, Postmodernite, Sivil Toplum ve İslam, İletişim Yay., İstanbul, 1994, s.14.

John W. Murphy, Postmodern Toplumsal Analiz ve Postmodern Eleştirisi, Çev. Hüsamettin Arslan, Eti Yay., s.261-262.

HEMŞEHİRİ DERNEKLERİNİN İÇERDİĞİ İLETİŞİMİN YAPISI

Yrd.Doç.Dr. Dilek Çiftçi Yeşiltuna*

Toplumların değişme süreci içinde belli bir aşamanın ürünü olarak ortaya çıkan kent olgusu, bir yerleşim ve yaşam şeklini içermektedir. Söz konusu kentler, tarımsal olmayan üretimin yapıldığı, hem tarımsal hem de tarım dışı üretimin dağıtımının denetlendiği, belirli teknolojik gelişme seviyelerine göre büyüklük, heterojenlik ve bütünleşme düzeylerine ulaşmış yerleşme birimleri olmaktadır.

Kısaca kentlerin sayısının ve kentlerde yaşayan nüfusun artması olarak tanımlayabileceğimiz kentleşme, toplum yapısında artan örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşma yaratan, insanların davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişiklikleri ortaya çıkartan bir nüfus birikimi süreci olarak kabul edilmektedir (1). Özellikle kırdan kente doğru olan göçü içeren kentleşme; aynı mekan içinde devamlı bir birlik durumunu yani komşuluğu, kanbağı ve buna bağlı olarak ortak bir köken, ilişki ve düşünce dünyasının getirdiği "biz" temelinde oluşan yaşam biçiminden, bireylerin "ben" olarak toplumsal ilişkilerde yer aldığı yaşam biçimine geçiş anlamına gelmektedir (2). Böylesi bir geçiş, geleneksel yaşamı karakterize eden bireylerarası iletişim biçiminden kentsel yaşamın egemen iletişim biçimi içinde yer almayı gerektirmektedir.

Sürekli bir mesaj alışveriş diyebileceğimiz her iletişim faaliyetinin, bir içerik düzeyi ve bir de bu içerik düzeyine anlam veren çerçeveyi oluşturan ilişki düzeyi bulunmaktadır (3). Bu anlamda bireylerin toplumsal çevreleriyle kurdukları ilişkilerin oluşumunu, gelişmesini ve sürekliliğini sağlayan etkenlerin niteliği birey-toplum iletişiminin de yapısını ortaya koymaktadır.

Kentleşme ile ilgili yapılan çalışmalar, kente yeni gelen bireyin toplumsal ilişkilerinin akraba, hemşehri ve akraba topluluklarıyla kentte kurduğu yeni arkadaşlıkları kapsadığını göstermektedir. Çünkü geleneksel akrabalık ve komşuluk bağlarının işlevleri göçle birlikte kentte bazı farklılaşmalarla birlikte sürdürülmektedir. Karşılıklı yapılan yardımlar, kırsal çalışma alanından, kentsel çalışma alanlarına kaydırılmakta, yeni gelenin kentle ilişkisinde örgütlü kamu hizmetlerinin ya da göçmenin yetersiz kaldığı durumlarda, onların işlevleri akraba ya da komşu grupları tarafından yüklenilmektedir (4). Böylesi bir yardımlaşma ilişkisinin temeli de kentte bir mekan edinme aşamasında atılmaktadır. Bunun sonucu olarak akraba ile bağlayan yardımlaşma ve dayanışma ilişkisi köken benzerliğine dayanan hemşehri ilişki ağına taşınmaktadır.

Sürekli göç alan büyük kentlerimizden biri olan İzmir'in 1990 nüfus sayımına göre nüfusu 2.694.770'tir . Bunun 137.207'si yurtdışı, 1.091.794'ü İzmir dışı doğumlu bireylerden oluşmaktadır (5). Görüldüğü gibi İzmir

* E.Ü. Edebiyat Fak. Sosyoloji Böl. Öğretim Üyesi

(1.465.769) nüfusu içinde başka yerleşim yerlerinde doğmuş bireylerin sayısı kent nüfusu içinde oldukça önemli bir yer işgal etmektedir.

Bu bildiriye İzmir'de yer alan, verilen kayıtlardan tam sayısını saptayamadığımız en az 80 tane olduğunu söyleyebileceğimiz hemşehri derneğinden beş tanesini ele alacağım. Her dernekten kurucu, yönetim kurulu üyesi ve yalnızca üye durumundaki bireylerden tesadüfen seçilmiş on kişiyle derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Söz konusu dernekler Konyalılar Tanıştırma ve Yardımlaşma Derneği, Diyarbakır Kültür ve Dayanışma Derneği, Kars Yardım ve Kültür Derneği*, Zonguldak İli Yardımlaşma Derneği ve İzmirli Derneği olmaktadır.

İlk olarak görüştüğümüz kişilerin doğum yerlerini sorduk. Bununla köy, ilçe, kent ve bölge çapında örgütlenmeler olarak görebildiğimiz hemşehri derneklerinin üyelerinin köken olarak yakınlık derecesini saptamak istedik. Ayrıca söyleşilerimizde, daha önce yaşanan yerde ilçe ya da köy temelinde topluluklar arasında gerek ekonomik gelişmişlik, zenginlik gerekse geleneksel olarak yaşatılan statü farklılığının dernekleşme sürecinde etkili olabildiğini öğrendik. Böylesi bir durumda, kent derneği dışında ilçe ya da köy temelinde dernekleşilebildiği gibi, alternatif vakıflar bile kurulabilmektedir.

Diyarbakırlılar ve İzmirli Derneği kent merkezinde doğanlar çoğunlukta iken, Konyalılarda İzmir doğumlular ile Konya kent merkezi doğumlular eşit ağırlıkta, Karşılarda ilçe doğumlular ve Zonguldaklılarda da İstanbul doğumlular ile Zonguldak kent merkezinde doğanların aynı sayıda olduğu saptanmıştır. Bu, İzmir'deki ikinci kuşak Konyalıların hâlâ hemşehrilik ağı içinde yer alma eğilimi taşıdığını göstermektedir. Karşılılar ise tamamen heterojen bir grup olarak karşımıza çıkıyor ve Kars'ın çeşitli ilçesinde doğanları içeriyordu. Karşılılar Derneğinde görüştüğümüz on kişiden her biri diğerinden mutlaka farklılık arz ediyordu. Söz konusu farklılıklar mezhep, köken, etnik kimliklerin kombinasyonu olabildiği gibi siyasi görüş açısından da çeşitleniyordu. Bu durumu da Karşılılar "Kars, ülkenin mozaik yapısının küçük bir örneğidir" şeklinde ifade ediyor ve bundan rahatsızlık duymadıklarını söylüyorlardı. Zonguldaklıların yarısının İstanbul doğumlu olması da Zonguldak İstanbul arasındaki yoğun göç ilişkisini ortaya koymaktadır. İzmirli Derneği ise, merkez ilçe doğumlular çoğunluğu oluşturmakla birlikte, bunlar köken olarak iki kuşaktan yedi kuşak öncesine kadar değişebilen, Balkan ülkelerinden gelen göçmen ailelerden geliyordu. Bu durum diğer kentlerden gelenler tarafından "gerçek İzmirli ile hiç karşılaşmadık" şeklindeki ifadede de ortaya çıkıyordu.

Söz konusu derneklerin kurulma amaçlarını sorduğumuzda ise Konyalılar, Karşılılar ve Zonguldaklılarda geline yerleşim yerinin kültürünü yaşatmak, yeni kuşaklara tanıtmak ve İzmir'de zorluk çeken hemşehrilerine her türlü yardım yapmak şeklinde ifade edilirken, söz konusu amaç Diyarbakırlılar

* Ardahan ve Iğdır ilçelerinin il olmasından sonra Kars Yardım ve Kültür Derneği'nin adı, Kars, Ardahan, Iğdır Yardım ve Kültür Derneği olarak 1994 yılında değiştirilmiş bulunmaktadır.

ve Izmirlielerde farklılaşıyordu. * Diyarbakırlılar diğerlerinin dile getirdiği amaçlarla birlikte özellikle İzmir'de sosyal çevrelerindeki ilişkilerinde kendilerine yönelik gözledikleri olumsuz imajı değiştirmek ve toplumsal barışa hizmet etmek amacını vurguluyorlardı. Bu nedenle söz konusu olumsuz imajın daha önce yaşadıkları yerleşim yerinde yaşanan toplumsal çatışmaların kaynağı olarak görülmelerin her boyutta kurmaya çalıştıkları ilişkilerde engel oluşturduğunu belirtiyorlardı. Bunlar, ev kiralama, iş bulmada yaşanan zorluklardan herhangi sosyal bir faaliyetin yanlış anlaşılması ve şüphe duyulmasına kadar değişebiliyordu. Dolayısıyla kentsel yaşama katılma sürecinde kendilerinin diğer göçmenlere göre daha fazla çaba göstermek zorunda kaldıklarını söylüyorlardı. Hemşehrilik ilişkileri de bu kentsel yaşama katılma mücadelesinde, bir başka ifade ile kentsel kaynak ve hizmetlerden pay alma sürecinde gereksinilen dayanışmayı sağlamaya çalışıyorlardı.

Izmirlielerde ise amaç biraz daha farklılaşıyor ve İzmir'e sahip çıkmak ve tarihten gelen kültürel zenginliğini korumak ve yaşamak şeklinde ortaya çıkıyordu. Hemşehrilik temelinde örgütlenmelerinin de, diğer hemşehri derneklerinin sayısının giderek artmasından ve onların kentsel ilişkiler ağı içinde egemen ilişki biçimi haline gelmeye başlamasından kaynaklandığını belirtmektedirler. Söz konusu geleneksel dayanışmanın getirdiği kayırmacı ve kollayıcı hemşehrilik ilişkilerinin, İzmir'in fiziksel mekanın yağmalanmasından siyasal katılım şeklinin değişmesine kadar geniş bir alana yayıldığı ve bu durum kendilerinin üzerinde bir baskı oluşturduğu ifade edilmektedir(6). Burada derneğin kuruluşunda diğer derneklere yönelik bir tepkinin de varlığı dikkat çekmektedir. Ayrıca kendi derneklerinin ekonomik yardımlaşmayı içermediğini "kesinlikle bir yardım kuruluşu gibi görülme istemiyoruz" şeklindeki ifadeleriyle, vurgulanmaktadır.

Görüldüğü gibi tüm dernekler gerek kültürel özelliklerini korumak ve tanıtmak gerekse benzerleriyle ekonomik yardımlaşma amacıyla olsun "biz" ve "onlar" temelinde kendilerini tanımlamaya gitmektedir. "Onlar"a karşı tanımlanan "biz"in gerektirdiği sorumlulukları yerine getirmede dernekler ne kadar başarılı olmuşlardır? Bu sorunun cevabı bir anlamda hemşehriliğin pratikte işleyen amaçlarını da ortaya koymaktadır.

Diyarbakırlılar bu konuda son derece karamsar bir tablo çiziyorlardı. Yalnızca bir kişi derneği faaliyetler konusunda başarılı görünürken, çoğunluk kısmen başarılı demekte, onları başarısız diyenler izlemektedir. Bunun nedenlerini, öncelik sırasına göre üyelerin ilgisizliğinin (çekingenlik olarak da ifade edilebiliyor) bütün sorumluluğu birkaç yöneticiye yüklediği, onların da yoğun çalışma temposuna sahip olması nedeniyle, derneğe ayrılan zamanı çok azalttığı, ayrıca kaynak sorununun da gelir düzeyi yüksek birkaç işadaminca sağlanmasının faaliyetleri sınırlaması şeklinde sıralanmaktadır. Bugüne kadar bilgileri dahilinde olan faaliyetler, her yıl düzenli yapılan yemekli gece, derneğin çekirdeğini oluşturan belli grubun düzenli sohbet toplantıları, acil paraya ihtiyacı olan hemşehrilerin ihtiyacını karşılama, az da olsa iş bulma, bayramlarda bayramlaşma amacıyla dernekte biraraya gelme olmaktadır. Faaliyetlerden de

* Her resmi örgütlenmede olduğu gibi, hemşehri derneklerinde de kuruluş aşamasında belirtilen belli amaçlar bulunmaktadır. Buradaki sorumuz, yazılı olanın dışında uygulamadaki amaçlar saptamaya yöneliktir.

anlaşılacağı üzere hemşehrilik ilişkileri yaygın olarak yaşanmamakta belli çekirdek grup içinde yoğunlaşmaktadır.

Karslıların hemşehrilik ilişkisi içinde gerçekleştirdiği faaliyetler, Diyarbakırlılara göre nisbeten genişlemektedir. Burada da Kars'ın kurtuluş gününde yapılan yemekli geceler, geniş bir kitleye hitap etmektedir. Bunu indirimli ya da ücretsiz üniversiteye hazırlık kursları sağlamak, sağlık sorunlarının çözümünde maddi kaynak bulmak, iş taleplerini karşılamak izlemektedir. Görüşmelerimizde dikkati çeken, özellikle iş bulma olayında, özel sektörde çalışan ya da işveren durumundaki Karslıların hemşehrisine iş bulması ya da onu kendi işinde istihdam etmesi pek görülmezken, kamu kuruluşlarında çalışan yönetici konumundaki dernek üyelerinin 100-150'ye varan hemşehrisine iş sağlamış olmasıdır. Burada adeta, hemşehriye yardım yapılmak istenmekte, fakat işçi-işveren ilişkisine girilmek istenmemektedir. Diyarbakırlılarda ise ender olarak dile getirilen iş bulma faaliyeti, olması durumunda yanında çalıştırma şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Zonguldaklılar, derneklerini faaliyetler konusunda oldukça başarılı buluyorlar. Her dernekte olduğu gibi hemen herkesin ilk söylediği faaliyet olan en az yılda bir olan yemekli gece, burada da ilk sırayı almaktadır. Onu "iş talebiyle gelen asla boş dönmez" ifadesinde kendini bulan hemşehrilerine iş bulma faaliyeti izlemektedir. Burada da hemşehrilerine iş sağlayanlar, kamu kuruluşlarında çalışan üst düzey yönetici durumundaki zengin Zonguldaklılardır. Bunların dışında dikkati çeken bir faaliyet gözlenmemektedir.

Hemşehri dernekleri içinde en fazla üyeye sahip olan Konyalılar Derneği'nde ise çok geniş bir faaliyet alanında tam bir örgütlülük dikkat çekmektedir. Tüm faaliyetler belli başlıklar altında toplanarak ve bu faaliyetleri organize etmekle görevli komisyonlar oluşturulmuştur. Komisyon üyeleri ve semt temsilcileri gerçekleştirilecek olan bir faaliyete çok geniş bir hemşehri grubunu dahil edebilmektedir. Her cuma dernekte ücretsiz sağlık taraması yapılmakta her hafta yoksullara dernekte yemek verilmektedir. İki özel hastahane ile üyelere indirimli tedavi sağlamak üzere antlaşmaları bulunmaktadır. Sünnet şölenleri yapmakta düzenli şekilde gazete ve dergi yayınlanmaktadır. Çeşitli mesleklere sahip dernek üyelerinin tanıtımını içeren katalog yayınlanmış bulunmaktadır. Geziler düzenlenmektedir. İlçe ve köy temelinde kurulan hemşehri dernekleri kent temelinde bir araya getirilmiştir. Almanya'da üç Amerika'da bir tane şube açılmış. Bunlar dernek kanalıyla yurt dışına gidenlere sahipleniyor ve her türlü kolaylığı sağlıyor. Faaliyet alanlarının böylesine genişliği ve sahip oldukları etkinlik düzeyi, Konya dışında doğan bazı bireyleri de hemşehri ilişkisinin getirdiği dayanışma örüntüsüne katılmaya itmektir. Bu da derneğin fahri üyelerinin sayılarının oldukça kabarık olmasıyla kendini göstermektedir.

Konyalıların böylesi geniş alandaki örgütlü etkinlikleri ve sayılarının diğer göçmenlere göre fazla oluşları "İzmir'e sahip çıkan ve geliştiren Konyalılardır" ifadelerinde kendini göstermektedir. Tüm bunların yanında siyasi tercih aşamasında dayanışma içine giremedikleri ve belediye seçimlerinde aday olan dernek başkanlarını seçtirmediklerini üzümlerle dile getirmektedirler.(7)

İzmirliiler ise derneğin kurulduğu ilk dönemde bir siyasi partinin organı gibi işlev yüklendiğini o dönemdeki yönetimden çıkan bir milletvekilinin seçimde

kaybetmesi sonrasında, söz konusu kadronun dağıtıldığı ve kuruluş temelini oluşturan amaçları gerçekleştirmeye yönelindiğini ifade etmişlerdir. Sonrasında yapılan faaliyetleri, yine yemekli geceler, özellikle gecekondü yerleşim yerlerinde, sağlıklı çocuk yetiştirme, kadına yönelik şiddet, doğum kontrolü gibi konularda düzenlenen paneller, İzmir'in eski yerleşim şeklini gösteren fotoğraf sergileri, İzmir'e özgü müzik eserlerinin yer aldığı konserler ve derneğe gelir sağlamak amacıyla düzenlenen kermesler şeklinde sıralamışlardır.

Tüm hemşehri derneklerinde, görüştüğümüz kişiler faaliyetlerden söz ederken, derneğin maddi olanaklarının düzeyi ve yapısından da söz etmişlerdir. Bu konuda dikkati çeken, maddi açıdan en çok sıkıntı içinde olanların İzmirililer olmasıydı. Bu durumu da, derneğin çekirdek kadrosunda sıkça yaşanan birey olarak etkin olma isteğinde yükselen çekişmeler, belli insanların dernekten uzaklaşmasına yol açmasıyla ve sosyal faaliyetleri daha çok kadınların gerçekleştirmesiyle açıklıyorlardı. Kentsel yaşam biçiminin bireylerin belirli nitelikleri ve amaçları çerçevesinde örgütlenmesini içermesine karşılık, hemşehriilik gibi ancak kökenden uzakta anlam taşıyan, köken benzerliğine dayalı yaygın bir alandaki dayanışmanın kentin yerlileri tarafından gerçekleştirilmeye çalışılmasının oldukça zorlamaya dayalı olduğu görülmektedir.

Çalışmamızda ele aldığımız bir konu da hemşehri gruplarının kendilerine yönelik tanımlamalarıydı. Bunun için her bir grubun kendini diğerlerinden ayıran özelliklerinin neler olduğunu sorduk. Bununla birlikte, ilk kez girilen bir grubun içinde birinin hemşehrisi olabileceği tahminini nelerden hareketle yapabileceğini sorarak konuyu biraz ayrıntılandırdık.

Bir hemşehri grubunda görüştüğümüz kişilerce tekrarlanma sıklığına göre, en çoktan en az tekrara doğru sıraladığımızda Diyarbakırlılarda şöyle tanımlamalar görülmüyordu: Namus anlayışları oldukça katı ve sorumluluk alanı geniş, bu konuda ortaya çıkan sorunların çözümü de çok sert, kişilik özelliği de önceki özellikle paralellik kuracak şekilde sert, son derece güvenilirdir ve verilen söze çok önem verilir, bu konudaki hoşgörü sınırı dardır, farklı bir dili vardır, yoksa eğer telaffuzu çok değişiktir, çok misafirperver, dayanışmacıdır, ataerkil bir aile yapısı vardır, belirgin özellikler taşıyan bir fiziğe sahiptir, giyimine düşkündür, silah sever, dindardır ve çalışkandır. Birbirlerini tanımaları da öncelikle konuşma biçiminden, konuşurken kullandığı bazı kavramlardan ve fiziksel olarak taşıdıkları özelliklerden mümkün olmaktadır.

Karşılıkların kendilerini tanımlarken ifade ettikleri özellikler ve bunların öncelik sıralaması hemen hemen Diyarbakırlı'larla aynı olmaktadır. Bu benzerlik, karşılaştığı bir kişinin hemşehrisi olup olmadığını tahmin etme noktasında da benzerlik göstermektedir. Her ikisinde de konuşma biçimi, ilçe temelinde bir farklılaşmanın bile göstergesi olabilmektedir.

Zonguldaklılarda dil konusunda getirilen özellikler oldukça belirsizleşmektedir. En fazla dikkati çeken sıcakkanlı ve güvenilir olma özellikleridir. Hemşehrisini genelde konuşma tarzı ve fiziksel özelliğinden tanıyabilmekte ise de, tahmininin bölge bazında doğruluğunun artabileceğini, kent temelinde yanılabilirliklerini söylemektedirler.

Konyalılarda da çoğunluğun birleştiği özellik yalnızca (%60) muhafazakar, tutucu oldukları yönünde olurken, bunu dayanışmacı ve girişimci-

çalışkan olma özellikleri izlemektedir. Bunu da "dünün hamalları bugünün işadamları Konyalıdır" şeklinde dile getirmektedirler. Diğer bir özellik olarak da akıllı olduklarını söylemektedirler.

İlk kez iletişim kurma anlarında, Konyalı olduğunu gösteren olma mesajları konuşma tarzlarından ve kullanılan belirli kavramlardan, oturuş kalkışından, simasından ve giyim tarzından almaktadırlar. Giyim tarzında özellikle erkeklerde kravat kullanma alışkanlıklarının son derece düşük olduğu belirtilmektedir.

Izmirliilerin ise kendilerine ilişkin belirtilen özellikler diğer hemşehri gruplarına göre belirgin şekilde farklılaşmaktadır. Bunlar sırasıyla oldukça uyumlu insanlar olmaları, eğlenceyi çok sevmeleri, güvenilir olmaları, namus anlayışlarının bireysel olması ki bunu "herkes kendi namusundan sorumludur" şeklinde ifade etmektedirler. Bu özellikleri, bireyci, değişken (yenilikçi), rahat (esnek) davranışlara sahip, hoşgörülü, sıcakkanlı, modern aile ilişkilerine sahip, çalışkan fakat hırslı olmama özellikleri izlemektedir.

Yeni tanışılan birinin çoğunlukla konuşmasından Egeli olduklarını çıkartabilmekle birlikte, kent temelinde yanılabilirler. Fiziksel özellik açısından köken olarak Balkan ülkelerinden gelenleri kolayca ayırtedebilmektedirler. Daha önce ifade ettiğimiz gibi görüşülenlerin büyük çoğunluğu köken olarak birkaç kuşak öncesinden yurtdışından gelen göçmenlere dayanmaktadır.

Kendilerine yönelik olarak dile getirilen özelliklerin, Izmirliiler ve dışarıdan gelenlerin hemşehri grupları olarak birbirlerini tanımlarken çoğunlukla doğru şekilde algılandığını gördük. Ele aldığımız hemşehri gruplarının Zonguldaklılar dışında Izmirliilere ilişkin imajlarında çok az farklılık göstermektedirler. Genelde söz konusu özellikler, güvenilirmez, kaypak, kalles, rahat davranışlara sahip, bireyci, çıkarıcı, eğlenceye düşkünlük ve hoşgörülü olma şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bunun yanında, Konyalılar Izmirliilerin bireyci olmalarını en az dile getirirken, Zonguldaklılar sadece onların güvenilirmezliklerini ifade etmekte bunu da büyük kent insanı olmanın getirdiği değişken çıkarılara dayandırmaktadırlar.

Izmirliiler ise yeni kentlileri genelde geleneksel, çekingen, kendi içlerine kapalı ve uyumsuz olarak nitelerken, özellikle geleneksel sertliklerinin getirdiği hoşgörüsüzlükten rahatsızlık duymaktadırlar. Bunu, sözkonusu hoşgörüsüzlüğün, kendi yaşam değerleri üzerinde tahakküm kurma eğilimine sahip olmalarıyla açıklamaktadırlar. Burada özellikle yeni kentlileri bölgeler temelinde ayırdıkları görülmektedir. Sözkonusu bölgesel ayrımlar şu şekilde sıralanmaktadır:

- Doğu ve Güneydoğu kökenliler, kendi içlerinde dayanışmacı, dışı karşı kuşkucu ve İzmir'in yaşam biçiminin getirdiği kuralları, değerleri dışlayarak kendi kültürel özelliklerinde direnenler olarak

- İç Anadolu kökenliler, kendi içlerinde dayanışmacı, doğu ve güneydoğululara göre daha güven telkin eden ve İzmir kültürüyle bütünleşme eğilimli

- Akdeniz ve Karadeniz'den gelenler yeni girdikleri kent kültürüyle daha kolay bütünleşenler olarak nitelenirken Karadenizlilerin diğerlerine göre daha açık sözlü ve tepkisini açıkça ifade eden bireyler oldukları ifade edilmektedir.

İzmirliiler her ne kadar dışardan gelenleri çok kabaca yukarıdaki gibi sınıflasalar da, İzmir'in, kendisiyle ilişkiye giren herkesi kendine benzettiğini de söylemeden edemiyorlar. Bunu da İzmir'in tarihinden gelen çeşitli kültürlerin birarada yaşama deneyimlerinin, kent kültürüne belli esneklik kazandırmasının, farklı kültürleri kolayca bütünleştirme özelliği taşımasıyla açıklamaktadırlar.

* Hemşehri gruplarının mevcut kent kültürüyle açıklık derecesini, kendi aralarındaki iletişim biçimleri ve mekanları da gösterebilmektedir. Hemşehri gruplarını ayrı ayrı ele alırsak, Diyarbakırlılarda kahvehaneler çok önemli iletişim mekanları olmakta ve bu yüzyüze kurulan ilişkiler, üyeleri belli zamanlarda biraraya getirmeyi sağlayabilmektedir. Ayrıca bu yolla, sürekli birbirlerinin durumlarından ve gelinen yerleşim yerinden haberdar olabilmektedirler. Bir iletişim aracı olarak telefon özellikle yönetim kurulu üyeleri ve çevresindeki küçük bir grup için işlevsel olmaktadır. Bunun yanında onların da kendi aralarında özel mekanlarda (lokal - kafeterya gibi) ya da dernekte biraraya geldikleri saptanmıştır.

Karsılılarda da, Serhat Kiraathaneleri denilen mekanlar önemli bir iletişim ortamı olmakta, yanısıra yönetim kurulu üyelerinin belli semtlerden ziyade belli sosyal çevrelerde haberleşmeyi sağlama işlevi yükledikleri ifade edilmiştir. Dolayısıyla burada da Diyarbakırlılarda olduğu gibi yüzyüze kurulan yakın ilişkiler, temel iletişim biçimini oluşturmaktadır.

Zonguldaklılarda ise bir iletişim mekanı olarak kahvehaneye hiç rastlanılmamaktadır (8). İletişim, yönetim kurulu üyelerinin kendi aralarında belli aralıklarla yapılan toplantılarda yüzyüze yaşanırken diğer zamanlarda ve Zonguldaklılarla daha çok telefonla kurulmaktadır. Bunu da, Zonguldaklı ailelerin gecekondü mahallelerinde genellikle oturmadıkları ve kentte dağınık bir şekilde daha çok merkez yerleşim yerlerinde oturmalarıyla açıklamaktadırlar. Konyalı grupta ise iletişim, kahvehanelerin dışında, çok çeşitli şekillerde ortaya çıkmaktadır. Semt temsilcileri ve komisyon üyelerinin doğrudan yüzyüze ilişki kurmaları kadar, telefon, dernek gazetesi ve dergisi, yerel televizyonlar gibi kitle iletişim araçlarını da yaygın olarak kullandıkları görülmektedir. Bunu da özellikle dernek yönetiminin belirgin şekilde politize olmasıyla açıklamak mümkündür.

İzmirliilerin oluşturduğu hemşehri grubunda ise özellikle kadınların kurdukları birincil ilişkiler iletişim biçimini belirlemede, bunu telefonla sağlanan iletişim izlemektedir. Kendilerinin de belirttikleri gibi dernek üyesi olan ya da olmayan İzmirliiler arasında iletişim son derece düşük düzeyde yaşamaktadır. Bu da, dayanışmada ya da kendilerini tanımlamada dile getirdikleri özelliklerle de son derece uyumlu olmaktadır.

Ele aldığımız hemşehri grup üyelerine, İzmir'e yeni gelmiş hemşehrileriyle yaşam biçimi, dünyaya bakış açılarından kendilerini değişmiş görüp görmediklerini sorduğumuzda, genel eğilim özellikle büyük kent yaşamının getirdiği davranış, tutum ve değerlerden haberdar olmadan onların bazılarını içselleştirmelerine kadar farklılaşabilen düzeylerde değişime yaşadıklarını ifade etmişlerdir. İzmirliiler ise yeni kentlilerle birlikte değişimi, özellikle yemek ve müzik kültüründe çeşitlenme olarak yaşarken, kentsele

hizmetlerden yararlanma ve bürokratik işlerin yürütülmesinde daha geleneksel, kollayıcı, kayırcı ilişkilere doğru değişme yaşandığını belirtmiştir.

Sonuçta, çalışmamızın tümünden elde ettiğimiz veriler çerçevesinde hemşehri derneklerinin farklı (din, dil gibi) köken özelliklerine sahip grupları içerebildikleri gibi daha homojen gruplar temelinde de örgütlendiklerini söylemek mümkün. Ayrıca birbirleriyle benzerliklerin çok olduğu bazı göçmenlerin sayıları da dernekleşmenin tamamen akrabalık çerçevesinde oluşabildiğini göstermektedir. Örneğin, kent hemşehri derneğine üye bir akraba grubunun (350 aile) ayrıca kendi aralarında bir hemşehri derneği kurduklarını saptadık. Diğer hemşehri ilişkileride, gelinen yerleşim yerine ekonomik kaynak aktarımı görülmezken, söz konusu akrabalık örgütlenmelerinin daha önceki yerleşim yerlerinde kalan hemşehrilerini istihdam etmeye yönelik yatırımlarda buldukları saptanmıştır.

Hemşehrilik ilişkilerinin getirdiği iletişimin içerdiği dayanışma kente sahiplenme ve bütünleşme sürecinde ekonomik yardımlaşmadan, kendi kültürel özelliklerini yaşatma ve tanıtmadan, kentin yönetiminde yer alma ya da temsil edilme anlamında siyasal boyuta doğru bir değişme eğilimi taşıdığını söylemek mümkündür.

Topluluk yaşamında yer alan yüzyüze samimi ilişkilerin getirdiği iletişim biçimi, göç edenlerin belli mekanlarda yoğunlaşmaları durumunda temel iletişim biçimi olarak varlığını korumaktadır. Buna bağlı olarak göç edenlerin kent mekanında dağınık bulunmaları yüzyüze iletişimi zayıflatan ve kentsel iletişim araçlarının kullanımını arttıran bir faktör olmaktadır.

Sahip olunan iş ile diğer hemşehri grup üyeleriyle ilişkilerin yapısına baktığımızda, yapılan işin niteliği ve güvencesi azaldıkça kendi içlerinde dayanışmanın arttığını, aksine yapılan işin gerektirdiği nitelikler arttıkça, aynı alanda çalışan farklı hemşehri gruplarıyla daha yoğun ilişkiye girdikleri gözlenmektedir. Bunu da, kentsel yaşama birey olarak katılımının gerçekleşmesi durumunda hemşehrilik ilişkilerinin zayıflamasıyla açıklayabiliriz. Bunun sonrasında, söz konusu hemşehrilik ilişkisinin ancak siyasi bir konum hedeflendiğinde tekrar önem kazandığı gözlemiştir.

Sonuç olarak İzmir'in tarihinden gelen kentsel yaşamın kültürel çeşitliliğinin taşıdığı hoşgörü ve uyumcu niteliğin bugün için, kente göç edenlerin yeni toplumsal çevreleriyle bütünleşmelerini kolaylaştıran, çatışmaları önleyen bir faktör olduğunu söyleyebiliriz. Böylesi bir süreçte, hemşehrilik ilişkileri kendi kültürel farklılıklarını olduğu gibi korumaktan ziyade kent kültürüne ulaşmada bir araç olma işlevine sahip görünmektedir. Fakat söz konusu işlev hemşehri gruplarının sahip oldukları kültürlerin kent kültürüyle ilişkisinde pasif olması anlamına gelmemelidir. Çünkü İzmir kentinin karakterini geçmişte olduğu gibi yarın da mevcut kentli ile yeni kentlinin oluşturacağı heterojen kitle yaratacağı diyebiliriz.

Dipnot

Ruşen Keleş, Türkiye'de şehirleşme, Konut ve Gecekondu, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1978, sf. 6.

Hans Freyer, Sosyolojiye Giriş, A.Ü.S.B.F. Yay. No: 71-53, Çev: Nermin Abadan, Ankara, 1957, sf. 78.

Ercan Tatlıdil, "Türkiye'de Kentleşme ve Kentileşmede Kimlik Sorunu", 2000'li Yıllarda Türkiye'deki Toplumsal ve Kültürel Dönüşümler Sempozyumu Bildirisi, 1994, Abant, sf. 6.

D. Cüceloğlu, Yeniden İnsan İnsana, Remzi Kitabevi 1993, sf. 23.

Çiğdem Kağıtçıbaşı, Çocuğun Değeri, Türkiye'de Değerler ve Doğurganlık, Y.Ü. Y.Y.B.F. Yay., İstanbul, 1981, sf. 31.

1990 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyo ve Ekonomik Nitelikleri, T.C. Bask. D.Y.E. sf. 52.

Yapılan araştırmada, 1985 nüfus sayımına göre İzmir nüfusunun %57.13'ü İzmir doğumlu iken Büyük şehir Belediye Meclis Üyelerinin yalnızca %36'sının İzmir doğumlu olduğu saptanmıştır. Geri kalan %64'ünü İzmir dışı doğumlular oluşturmaktadır. Bekir Balkız, Yerel yönetimlerde Temsil ve Demokrasi - İzmir'de Belediye Meclis Üyeleri üzerine bir Araştırma, E. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1994, sf. 122

7.Hâlen, sözü edilen belediye başkanlığına aday olan kişi, dernek başkanlığını sürdürmektedir. Bazı dernek üyeleri, derneğin siyasi faaliyetlerde kullanılmasını eleştirmek ve hemşehrlik dayanışması içine siyasi tarihin katılmasını onaylamadıklarını belirtmektedir.

8.Son oluşan gecekondu semti (Gediz), ilk oluşan gecekondu semti (Ferahlı) ve merkezi semtlerden birinden (Mithatpaşa) 100'er aile seçerek toplam 300 aile üzerinde yaptığımız bir çalışmada, yeni göç etmiş ailelerin oluşturduğu gruptan kentli grup olarak aldığımız merkez gruba doğru geldikçe kahvehaneye hiç gitmemenin belirgin şekilde farklılaştığını saptadık. Bu farklılık, Gediz'de %3, Ferahlı'da %20 ve Mithatpaşa'da %89 hiç gitme şeklinde ortaya çıkmıştır. Ayrıntılı bilgi için bakınız. Dilek Çiftçi Yeşiltuna, Kentileşme Sürecinde Bireylerin Siyasal Değer, Tutum ve Davranışlarına Aile Yapısının Etkisi, E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü İzmir, 1994, sf. 155, (Yayınlanmamış Doktora Tez Çalışması)

KENT, DAYANIŞMA ve HEMŞEHRİLİK DERNEKLERİ

Dr. Engin ÖNEN*

"Sosyal bilimciler için kent, kentlilerin karşılıklı etkileşmelerinden oluşan ve canlılığını sürdüren bir ilişkiler yumağıdır. Bu açıdan bakıldığında kent krizi kentlilerin bir krizidir. Kendini kentle özdeşleştirmek, kenti yalnızca konut, işyeri ve ulaşım olanakları sunan bir şey olmanın ötesinde algılayıp onun politik düzlemdeki temsiline de sağlıklı bir yaklaşım geliştirmek kentlilerin giderek daha da çoğuna daha zor gelmektedir." (Helle, 1996, s. 71).

Kent sosyolojisinde kent konusu, genellikle kır-kent karşıtlığı içerisinde ele alınmaktadır (Mellor, 1977, s. 5). Bu çerçevede kent toplumu kır topluluklarından farklı olarak, heterojen bir yapıyı öngörür. Değişik adet, gelenek, etnik ve dini kökenden gelen insanlar bir arada bulunur. Bu anlamda türdeşlik kent toplumunda en aza iner. Farklı kökenlerden gelen insanlar göç etmiş kimselerin oluşturduğu kent toplumu, 'biz' duygusunun ve paylaşmanın az olduğu yerlerdir (Ayata, 1994, s. 325). Marx da şehir hayatının özelliklerinin aile bağları gibi bazı geleneksel "doğal bağları" yozlaştıracağına; bireyin özel çıkarlarının, amaçlarının ve ihtiyaçlarının gerektirdiği burjuva toplumuna özgü ilişkilere yöneleceğini özellikle vurgulamıştır (Sarıbay, 1994, s. 128). Kentlerdeki insanlar kendilerini saran bağlardan bağımsızlaşıp, daha fazla bireyselleşirler. Bireyselleşmenin bir sonucu özgürleşme, diğer bir sonucu ise yalnızlaşmadır (Ayata, 1994, s. 326).

Weber ise, sanayi toplumu kentlerinde kültürel, tarihsel, mesleki ve siyasi vb. farklılıklara dayanan çok sayıda kollektivite olabileceğini ve bu kollektivitelerin birbirini çapraz kesebileceğini, yani her bireyin toplumda birden fazla grubun üyesi olabileceğini kabul eder (Tekeli, 1996, s. 18). Bu yönüyle kentler çoğulcu bir yapıya sahiptir.

Günümüzün gelişmiş ve az gelişmiş toplumlarına baktığımızda, kentlerin sayı ve büyüklüklerinin sürekli arttığı yoğun bir kentleşme sürecinin yaşanmakta olduğunu görürüz. Peki bu süreçte kentlilerin sosyal bağları ve dayanışma kalıpları beklenen yönde mi gelişmektedir? Pek çok yazar günümüzün özellikle büyük kentlerinde "doğal bağlar"ın kırılması bir yana, onların yeniden oluşturulmasının elzem hale geldiğini; dahası geleneksel toplumun cemaat bağlarının duygusal-dayanışmacı yanını, yeniden kentlerdeki gündelik hayatın dinamosu haline getirdiğini vurgulamaktadır. Londra, Paris, Berlin veya İstanbul olsun, insanlar büyük kentlerde yitirdiği cemaat sıcaklığının nostaljisiyle geçici duygusal topluluklar oluşturmaya, kendi "postmodern kabileleri"ni kurmaya yönelmişlerdir (Sarıbay, 1996, s. 39).

Kentlerde yaşanan bu durum, siyaset felsefesi ve siyaset sosyolojisinde yeniden kimlikleşme, aydınlanmanın yurttaşlık anlayışı, modernleşmenin sorunları....vb. çerçevesinde yoğun olarak tartışılmaktadır. yeniden kimlikleşme ve kentlerde çeşitli cemaatlerin ortaya çıkması çeşitli nedenlere bağlanmaktadır.

* E.Ü. Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Öğr. Gör.

Bunlardan birisi, aydınlanma felsefesinin tanımladığı bağısız ve soyut bir bireyin, yurttaşın, sadece kurgusal oluşudur. Günümüz toplumlarına birey kimliği yanında insanın kollektif kimliğinin de tanınması veya ona değer verilmesi yönünde talepler bulunmaktadır (Aslan, 1994, Bilgin, 1995, s. 28-30)

Diğer bir neden olarak da, refah devletinin merkezi kurumlar aracılığıyla bireylere sağladığı asgari güvencenin eskisi gibi işleyememesi karşısında, savunmasız kalan bireylerin kendilerini savunmaya yönelik savunma araçları oluşturma çabalarıdır (Insel, 1989, s. 79).

Türkiye Metropollerinde Hemşehrilik Dayanışması

Kırsal kesimlerden veya çeşitli bölgelerin diğer kentlerinden büyük kentlere gelen görece yeni kentliler, kente geldiklerinde akrabalık ve hemşehrilik bağlarını dayanak olarak kullanmaya başladılar. Bu dayanışmanın gerekçesi Köksal tarafından şöyle açıklanmaktadır: "Açıktır ki, göç edilen kentte karşılaşılan zorlu yerleşme ve yaşama koşulları bu tür ilişkilerin yerleşikleşmesine önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır." (Köksal, 1996, s. 245). Göç edenler içinde hemşehrilik dayanışması içinde bulunmayanların ise, "daha çok kent kökenli olmaları ya da kitlesel göç vermeyen bölgelerden ve/veya 'bireysel' göçle gelenler arasından çıkmaları dikkat çekmektedir." (Köksal, 1996, s. 245)

Büyük kentlerimizde, zamanla akrabalık bağlarının sarsılmasına karşılık, hemşehrilik bağının (özellikle gecekondualarda) gücünü korumaya devam ettiği gözlenmektedir (Heper, 1996, s. 60). Hemşehrilik bağının en çok bilinen yanı ekonomik olanıdır. Çünkü büyük şehirlere gelenlerin çoğunun en önemli ihtiyaçlarından biri iş, diğeri ise barınak ihtiyacıdır. Hatta zaman zaman kentlerdeki yeni yerleşim yerlerinin gelinen yörelere göre çizilir hale gelmesi bunun tipik bir yansımasıdır. Yine işgücü piyasasında da, özellikle de enformel sektördeki bazı işlerde hemşehri tekellerini andıran görüntüler ortaya çıktığı gözlenmektedir (Bkz. Ayata, 1991, Heper, 1983, Karpat, 1976, Şenyapılı, 1981, Tekeli, 1982...vb.).

Ancak "hemşehrilik" sadece kente gelenlerin kullandığı bir iş ve barınak bulma aracı değildir. Bunun yanında "hemşehrilik göç etmiş nüfusun kendisini şehirliden ve göç ettiği köyden ayırmasına yarayan bir kimlik, hem şehre uyum için gerekli bir araç, hem de bir güvence olarak görülmektedir." (Ayata, 1991, s. 99). Yani "hemşehrilik" kent yaşamı içinde kaybolan bir kimlik olmayıp, tersine kentsel yaşamda diğerleriyle ilişkiler arttıkça gelişen ve korunan bir ilişki biçimidir (Köksal, 1996, s. 245). Bu yeni kimlikleşme, geleneksel kimliklere dönüş biçiminde gerçekleşse de, hiçbir zaman gelenekselin olduğu gibi yeniden kurulması anlamına gelmiyor. Bütün bu yeni kimlikleşme arayışları modernliğin damgasını taşıdıklarını her vesile ile gösteriyorlar. Geleneksel kimlik, birkaç istisna dışında, insanların özgür bir seçim sonucu benmsedikleri bir kimlik değildir. Yani mutlaktır. Oysa ki yeni kimlikleşme arayışlarının bir kısmı, hernekadar geleneksel kimliklere biçim ve söylem olarak geri dönüşü içerse de, esas olarak bir insani seçimi, bir iradi aidiyet fikrini, en azından başlangıcında savunduğu için geleneksel tahayyülden uzaklaşıyorlar. Bu açıdan modernliğin damgasını taşıyorlar (Insel, 1996, s. 8).

Buraya kadar anlattıklarımızdan hareketle "hemşehrilik" kavramının anlamı, örüntüsü, işlevi ve formasyonunun göç eden grupların geldikleri yörenin

kültürel özelliklerine, mensup oldukları toplumsal katmana ve göçten sonra kentte yaşanan deneyimlere göre büyük ölçüde değiştiğini söyleyebiliriz. Dolayısıyla "hemşehrilik ilişkileri bazı gruplar için barınma, yaşama, iş bulma gibi temel varoluş konularında önem taşıyan ilişkiler anlamını taşıırken, bazı gruplar açısından kentte taşındıkları kültürel özellikleri koruma ve yaşatma anlamı taşımaktadır." (Köksal, 1996, s. 246). Büyük kentlerimizde çeşitli düzeylerde varlığını sürdüren hemşehrilik dayanışması esas olarak enformel ilişki ağları olarak devam etmektedir. Ancak özellikle son yıllarda, artan oranda hemşehri gruplarının dernekleşmesine tanık olmaktadır.

Hemşehrilik Dernekleri

Kent sosyolojisinde yaygın olarak kullanılan köy-kent dikotomisi, aynı zamanda cemaat-cemiyet tipi dayanışmayı da ifade etmekteydi. Bu anlayışa göre kentleşmiş insan, geleneksel bağlarından sıyrılmış ve bireyselleşmiş insandır. Kentte özgürleşen ve yalnızlaşan insanın dayanışması ve siyasete katılımı gönüllü kuruluşlar çerçevesinde gerçekleşecek modern bir formdur. Gönüllü kuruluş ya da sivil toplum örgütü olarak anılan örgütlenmelerin en yaygın olanı derneklerdir.

Sivil toplum kuruluşları çağdaş devletlerin ortaya çıkışından beri vardır. Ama bu kuruluşların yaygınlaşması ve çeşitlenmesi, son elli yılda artmıştır (Küresel Yönetim Komisyonu Raporu, 1995). Bu anlamıyla sivil toplum kuruluşları devletin yönetsel müdahalesine maruz kalmayan gönüllü olarak oluşturulmuş tüm toplumsal ilişkilere, kurumlara ve örgütlere işaret eder (Kjerum, 1995). Keleş sivil toplum kuruluşlarının en temel özelliklerini üç noktada toplamaktadır: "Birincisi üyelerinin katılımına olanak veren kuruluşlar olmalarıdır. Demokratik nitelikleri bu özellikten kaynaklanmaktadır. Bu nedenden dolayı, birçoklarına, demokratik kitle örgütleri adı da verilebilmektedir. İkinci özellikleri, merkezden yani siyasal toplumdan bağımsızlıkları, daha doğru bir deyişle özerklikleridir. Üçüncü özellikleri de, toplum ya da kamu yararının ne olduğu konusunda, siyasal toplum kuruluşlarından, yani merkezden ayrı görüşlere sahip olabilmeleridir.

Bunlardan hareketle sivil toplum kuruluşlarının hem çoğulcu hem de katılımçı demokrasinin can damarları olduğunu ve yurttaşlık kavramını güçlendirdiklerini (Drucker, 1994) söyleyebiliriz.

Şimdi de İzmir'de bulunan hemşehrilik derneklerini çizmeye çalıştığımız çerçeve içinde işlev ve işleyişleri açısından ele almaya çalışalım. Nüfus sayım sonuçları ve iç göç araştırmalarını incelediğimizde İzmir'in bütün illerden göç aldığı görüyoruz. En fazla göçü Manisa'dan almaktadır. Daha sonra hemen ikinci sırada (İzmir'in komşu illerini de geride bırakarak) Konya gelmektedir. İzmir'de Doğu ve G. Doğu bölgesi doğumlular arasında ise Erzurum, Kars ve Mardinliler en kalabalık grupları oluşturmaktadır. Dış göç açısından bakıldığında ise İzmir'de bir hayli Bulgaristan ve Yugoslavya doğumlunun bulunduğu görülmektedir.

Tablo-1 Doğum Yerine Göre 1990 İzmir Nüfusu (DİE. 1995)

DoğumYeri	Nüfus Miktarı
İzmir	1 465 767
Manisa	88 538
Aydın	47 221
Balıkesir	40 821
Afyon	41 968
Denizli	35 965
Konya	59 207
Erzurum	56 240
Kars	50 587
Mardin	46 373
Bulgaristan	47 492
Yugoslavya	38 898
Diğer	675 693
TOPLAM	2 694 770

İzmir'de kesin sayısı bilinmemekle birlikte, irili ufaklı 100 civarında hemşehrilik derneği bulunduğunu sanıyoruz. Hemen hemen her ili temsilen bir, bazen de 2-3 tane dernek bulunduğu gibi, bir köyü temsilen kurulan derneklere veya belli bir bölgeye ait (Karadenizliler, Çukurovalılar...gibi.) derneklere de rastlayabiliyoruz. Ancak bu derneklerin pek azının sürekli faaliyet içinde olduğu, bir çoğunun "tabela derneği" olarak varlığını sürdürdüğünü belirtelim. İzmir'in belli bir semtini temsilen kurulan "Karşıyakalılar", "Bornovalılar" gibi derneklerin ise varlıklarını sürdürme-meyip, kapanmaları da bir hayli ilginç.

Hemşehrilik derneklerinin amaç ve faaliyetleri genellikle şu noktalarda yoğunlaşmakta: Yerel kültürü yaşatma ve gelinen yöreyle bağı sürdürme, İzmir'de yaşayan (gurbette olan) hemşehrilerin yalnızlık içinde kalmamalarını sağlama, bürokrasi karşısında yardımcı olma, yoksul ve muhtaç olanlara yardım etme.

Yöneticileriyle görüşme yapabildiğimiz hemen her dernek, yılda birkaç defa hemşehrileri biraraya getirmek için yemek eğlence veya gezi düzenliyor. Konyalılar derneğinin sema gösterileri ve Erzurumluların her 12 Mart'ta "Erzurum'un düşman işgalinden kurtuluş günü" kutlamaları hemşehrilerin yoğun ilgisiyle karşılanıyor. Yöre kültürünü İzmir'de yaşatmaya yönelik etkinlikler arasında, yöreye özgü bazı folklorik çalışmalara da rastlanmaktadır.

İzmir'de kendini gurbette hissetme ve geldiği yöreye özlem bir çok dernekte işlenen bir tema. Gaziantep'liler Derneği başkanının şu sözleri bu durumu yansıtmaktadır: "İstanbul Tıp Fakültesinde okurken, doğduğum yerden ve ailemden uzak bir yaşantı başlamış oldu. İlk yalnızlığımı ve dayanışmamı mezun olduğum okuldan tanıdığım hemşehri arkadaşlarımla giderdim. Böylece tabii olarak gelişen benliğimde hemşehrilik dayanışması başlamış oldu." (Gaziantep, 95). Böylece yukarıda sözünü ettiğimiz yeni bir kimlik edinme, yani göç edenler hem kendilerini hem de kentteki diğer grupları tanımlamakta "hemşehri" kimliğini kullanma süreci başlıyor. Konya'lılar Derneği başkanının derneğin yayın organı olan "Sen de Gel" in sunuş yazısındaki şu sözleri bu durumun tipik bir örneğidir: "Haydi hep birlikte, büyük kentlerde Konya'yı yaşamaya. Haydi hep birlikte Konya'yı yüceltmeye"

Kendini yaşadığı kente değil de doğduğu yere ait hissetme duygusunun belki de en tipik örneklerinden birisi, ölünce doğduğu yerde gömülme arzusu. Karadenizliler Derneği başkanı bunu şöyle ifade ediyor: "Çok yoğun bir özlemi yaşıyoruz. Allah gecinden versin ölünce memleketimizde gömülmek istiyoruz. En azından bizim kuşak bunu istiyor. Ama çocuklarımız bunu ne kadar yerine getirir bilmiyoruz. Onun için İzmir'de Karadenizliler Derneği olarak bir mezarlık satın almayı planlıyoruz. Memleketimizde gömülme arzumuz gerçekleşmezse de, İzmir'de bir hemşehri mezarlığımız olsun." Aynı duruma, yani ölünce doğduğu yerde gömülme arzusuna Tanıl Bora'nın Mersin'e Göç Edenler Derneği başkanıyla yaptığı söyleşide rastlıyoruz (Bora, 1996).

Hemşehri derneklerinin üyeleri için yerine getirmeye çalıştığı en önemli görevlerden biri de, hemşehrilerinin resmi ve özel kurumlardaki işlerinde yardımcı olma. Türkiye'de gerek bürokrasinin işleyişi gerekse insanlarda bürokrasi algısı bir tanıdık bir bildik kişi arama eğilimini artırmaktadır. Özellikle iş bulmada, sağlık ve eğitim gibi sorunlar karşısında hemşehrilik dayanışması sıkça başvurulan bir yöntemdir. Bu yöntem dernek dışından da enformel ilişkiler çerçevesinde yaygın olarak devam etmektedir. Bu konuyla ilgili olarak Konyalılar ve Sivaslılar derneklerinin üyeleri için yayınladıkları "rehber"ler hayli ilginç örnekler oluşturmaktadır. Bu rehberlerde İzmir'deki hemşehrilerin listesi çalıştıkları kurumlara göre düzenlenmiştir. Bu sayede bir üye bir sağlık ya da eğitim kurumunda sorunu olduğunda, ilgili kurumdaki hemşehrisini bu listeden bularak çözümleme yolunu deneyebilir.

Modern toplumda bürokrasinin giderek karmaşık hale gelmesi vatandaşların bürokrasi ile ilgili sorunlarını çözmek için bazı sivil kuruluşları gerekli hale getirmiştir (Drucker, 1994). Ancak yukarıda sözünü ettiğimiz ilişkiyi bu anlamda yorumlamak bir hayli güçtür. Çünkü hemşehrilik dernekleri ne bürokrasiyle mücadele derneğidir, ne de bunların bürokratik sorunları aşma biçimi formeldir.

Hemşehrilik derneklerinin en fazla tartışılan yönü siyasi himayeciliğe zemin hazırlayıp, hazırlamadıklarıdır. Hemşehrilik dayanışmasının (dernek veya diğer ilişki ağlarıyla) bu yönünü Tekeli şöyle ifade ediyor: "Genellikle kültürel kimliklerin korunması gibi bir görüntü içinde sunulsa da bu bakımdan ciddi bir talepleri yoktur, temelde kente gelenlerin kente uyumunda birbirinden destek talebinde bulunmasını kolaylaştıran bir gruplaşmadır. Bu nedenle bir himayecilik sistemi oluşturmaya dönüktür. Bu özelliği dolayısıyla varolan siyasal yapıyla kolayca eklemlenebilmektedir." (Tekeli, 1996, s. 24).

Kıray kente göçenlerin özellikle 1970'lerden itibaren kentte yaşama stratejisi olarak başvurdukları siyasal patronaj sisteminin "her siyasi partinin içindeki kişiler kendilerine oy vermesini düşündükleri grupların en alt örgütlerine kadar giden bir düzen içerisinde' siz bize oy verirsiniz biz de sizin için birşeyler yaparız' mantığıyla" özetlenebileceğini belirtmekte ve ayrıca bu patronaj sisteminin Türkiye'nin en önemli modernleşmeyen yönü olduğunu vurgulamaktadır (Kıray, 1995)

İstanbul Ümraniye'de Köksal tarafından gerçekleştirilen araştırmada bu derneklerin, "genellikle farklı partilere mensup siyasetçilerin de biraraya geldikleri, kendi hemşehri gruplarının sorunlarını çözmeye yardımcı oldukları, hemşehri gruplarını politik amaçla mobilize etmeye çalıştıkları yerler olduğu" saptanmıştır (Köksal, 1996, s. 249).

Kurdoğlu tarafından İstanbul'daki hemşehrilik dernekleri üzerine gerçekleştirilen araştırmada da benzer sonuçlar elde edilmiştir (Kurdoğlu, 1994). zmir'deki hemşehrilik dernekleri içinde, özellikle üyelerini mobilize etme yeteneğine sahip olanların, (sözünü ettiğimiz araştırmalardaki saptamaları destekler nitelikte) siyasal patronaja zemin hazırladıkları düşünülebilir. Bu tür dernekler politikacılar için bir cazibe merkezidir. Örneğin İzmir'deki Konyalılar derneğinin yayın ve rehberinden, pek çok belediye başkanının, parti üst düzey yönetici ve milletvekilinin ve belediye meclis üyesinin aynı zamanda bu derneğin üyesi olduğu anlaşılmaktadır.

Öte yandan geçen yerel seçimlerde bu derneklerin bir çoğunun başkan ve yöneticilerinin belediye başkan veya meclis üyesi adayı olmaları da dikkat çekici bir durumdur. 1994 yerel seçimlerinde İzmir Konak Merkez belediye başkanlığına ANAP'tan aday olan Konyalılar derneği başkanının şu açıklaması ilginç bir örneği oluşturmaktadır: "Konak ilçesinde benim aldığım oy 94 bin, aynı ilçeden partimizin büyükşehir belediye başkan adayı Işın Çelebi'nin aldığı oy ise 80 500'dür. Yılların bakanından aynı partili olduğumuz halde bu kadar fazla oy

almam hemşehrilik dayanışmasının ürünüdür. Adaylığım dernek yönetim kurulunca da onaylandığı için farklı partiden de olsalar seçimlerde beni desteklediler." Bu oy farkının hemşehrilik dayanışmasının ürünü olup olmadığı konusunda elimizde yeterince kanıt bulunmamaktadır. Çünkü bu fark büyükşehir ve ilçe belediye başkan adaylarının performans ve imajları gibi çok çeşitli faktörlerden etkilenmiş olabilir. Ama çeşitli partilere mensup olan dernek yönetim kurulu üyelerinin böyle bir karar alıp, dernek başkanlarına destek vermesi önemli bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine ANAP'ta siyaset yapan Karadenizliler Derneği başkanı ise, şu ana kadar aday olmadığını ama gelecek belediye seçimleri veya milletvekilliği için aday olabileceğini belirtip başka bir sorumuza karşılık verdiği yanıtta da İzmir'deki Karadenizlilerin çoğunluğunun ANAP eğilimli olduklarını ve bunda da bu parti başkanı Mesut Yılmaz'ın Karadenizli olmasının etkili olduğunu ifade etmektedir.

İzmir'de "İzmirliiler Derneği"

İzmir'de çeşitli yörelerden göçenlerin hemşehrilik dayanışmalarına kısmen bir tepki olarak 1994'te "İzmirliiler Derneği" kurulmuştur. Derneğin amacı diğerlerinden çok farklılık göstermektedir. İzmir'e özgü değerlere sahip çıkmak ve kent bilincini yaygınlaştırmak. Sahip çıkmaya ve yaygınlaştırmaya çalıştıkları değerler karşısında en büyük tehdit olarak göç ve gecekondulaşmayı görmektedirler. Göç nedeniyle artık, neredeyse İzmir'de İzmirli kalmadığını vurgulamaktadırlar. Ayrıca gecekondulara aktarılan kaynaklardan oldukça rahatsızlıklarını dile getirmektedirler.

Bu görüşleriyle son dönemde gecekonduların meşruiyeti konusundaki kamuoyunda yaygınlaşan, bunların meşru olmadığı yönündeki görüşleri desteklemektedirler. Çok açık ifade edilmese de özellikle yakın çevreden göçen ve merkez semtlere yerleşenlerden çok Doğu ve Güneydoğu kaynaklı göçlerin kent kültürünü tehdit ettiği kanaatine sahiptirler.

Çok yoğun görülmemekle birlikte, bu durum kentli ile kent-göçmeni arasında, özellikle de kültürel ve fiziksel olarak uzak yöreden gelenler arasında bir gerginliğin belirtileri olarak görülebilir. Mardin ve Tunceli gibi yörelerden gelenlerin çoğunun sahip olduğu dışlanmışlık duygusu da bunu destekleyici niteliktedir. İzmir'in yerleşik nüfusu ve resmi kurumların kendilerine yönelik olumsuz tavırları ve bunun da özellikle etnik kimliklerine yönelik olduğu kanaatinin yaygın olduğu gözlemlenmiştir. Aynı eğilim Mersin'e Göç Edenler Derneği başkanının sözlerinde de ortaya çıkmaktadır: "Doğunun geri kalmışlığı sözkonusu değildir. Kürtler bilerek geri bırakılmıştır. Kürtler Hakkari ve Şırnak'ta nasıl yaşamaya mahkum edilmişse o kürt Mersin, İstanbul ve İzmir'de de aynı yaşantıya mahkum edilecektir. Güvenlik güçleri onları potansiyel suçlu gördüler. Baskı altında tuttular. Doğuda onlara yaşattıkları tedirginliği burada da onara yaşattılar." (Bora, 1996)

Sonuç

Başta büyük kentlerimizde farklı yoğunluklarda yaşanan hemşehrilik dayanışmasının farklı nedenleri ve sonuçları olduğu ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla hemşehri derneklerinin işlev ve işleyişleri de buna bağlı olarak farklılaşabilmektedir. Bazılarında siyasi amaçlı mobilizasyon, bazılarında yerel kültürleri yaşatma, bazılarında ise sosyal yardımlaşma ön planda olabilmektedir. Bu hemşehrilik temelli dayanışma türü ve derneklerin özellikle başta eğitim,

sağlık ve sosyal güvenlik gibi modern kurumların bireyi saramamasından kaynaklandığını düşünülebilir. Ayrıca, kentsel yaşamda içine girilen belirsizlik durumunun bu türden cemaatleri cazibe merkezi haline getirdiği de söylenebilir.

Ama sonuçta, kişilerin kendini yaşadığı kente değil doğduğu yere ait hissetmesi, hemşehriliği doğduğu yere göre tanımlaması, kentsel yaşamla bütünleşmesini engellemektedir. Günümüz kentlerinin farklı alt grup ve kültürlerinin varolması kaçınılmazdır. Ulusal türdeşlik artık yurttaşlığın (kamu alanına aktif bir süje olarak katılmanın) temelini oluşturmamaktadır. Ancak kentlerimizde bir yandan farklılık ve çeşitlilikleri ayrıcalık talebi şeklinde uç noktasına vardırâh "abartılmış öznellik" boy gösterirken, öbür yandan yaygın olarak "hemşehrilik cemaatleri", hem "kimlik kazanma sürecinin bir parçası" hem de topluluk nostaljisinin tezahürü olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla, Türkiye'nin kentlerinde, "birey", "farklılık takıntısı"ndan kurtulamadığı, "yurttaş" da topluluk bağlarından özerkleşemediği için demokrasi hayatiyet kazanacak köklere sahip olamamaktadır. (Sarıbay-1996;s.45)

Kaynakça

Arslan, A. (1994), "Çağımızın Kavgası: Bireyin Bireyciliğe Başkaldırısı", **YeniYüzyıl**, 17/12/1994.

Ayata, A.,(1994), "Geleneksel ve Modern Dayanışma ", **Dünya'da ve Türkiye'de Güncel Sosyolojik Gelişmeler**, Sosyoloji Derneği, Ankara.

Ayata, A., (1991), "Gecekonduarda Kimlik Sorunu, Dayanışma Örüntüleri", **Toplum ve Bilim**, Sayı 51-52, İstanbul.

Balkız, B.(1994), **Yerel Yönetim Temsil ve Demokrasi**, Y.Lisans Tezi, E.Ü.S.B.E.,İzmir.

Bilgin, N., (1995) "Kimliğin Kısılcacında Moderniteyi Yeniden Bulmak", **Söylem Dergisi**, Ekim 1995.

Bora, T.(1996) " Mersin'e Göç Edenler Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Başkanıyla Söyleşi ", **Birikim Dergisi**, Sayı 86-87, İstanbul.

D.İ.E. (1990), **Nüfus Sayım Sonuçları**, İzmir.

Drucker, Peter F., (1994) " Toplumsal Dönüşüm Çağı", **Yeni Yüzyıl**,18.12.1994.

Gaziantep '96 - Gaziantep Kültür ve Dayanışma Derneği Yayını- İzmir.

Helle, Hans Jürgen, (1996), " Kentleşmiş İnsan" , **Cogito-Kent ve Kültür**, Sayı 8, YKY, İst.1996.

Heper, M. (1983), **Türkiye'de Kent Göçmeni ve Bürokratik Örgütler**, Üçdal Naşriyat, İstanbul.

Insel, A. (1996), "Çözülme Devrinde Cemaat Kimlikleri ve Feodal Devlet", **Birikim** Sayı 89, İstanbul.

Insel, A. (1996, "Kimlikler Demokrasisi" **YeniYüzyıl**, 21/04/1996.

Karpat, K., (1976) **The Gecekondu : Rural Migration and Urbanization**, Cambridge Univ. Press, New York.

Keleş,R., (1993) **Kent ve Siyaset Üzerine Yazılar**, IULA-EMME, İstanbul.

Kjaerum, M. () "The Contrutions of Voluntary Organizations of the Development of Democratic Governance" **The Role of Voluntary Organizations in Emerging Democracies: Experience and Strategies in Eastern and Central Europe and in South Africa** toplantısında sunulan bildirinin elektronik versiyonu.

Köksal, S. (1996), **İstanbul'da Bir Kent Kondu**, İletişim Yay., İstanbul.

Kudoğlu, A., (1994) "İstanbul'un Nüfus Kompozisyonu ve Hemşehrilik Dernekleri: 1944-89", **Dünya'da ve Türkiye'de Güncel Sosyolojik Gelişmeler**, Sosyoloji Derneği Yay., Ankara.

Küresel Yönetim Komisyonu Raporu (1995) **Küresel Komşuluk**, Oxford Univ. Press, T.Ç.V. yay., Ankara.

Kıray, M., (1995) "Siyasi himayecilikten dinsel grup himayeciliğine", **Yeniüzyıl**, 5 Mart 1995.

Mellor, J.R., (1977), **Urban Sociology in an Urbanized Society**, Routledge and Kegan Paul, London.

Sarıbay,A.Y.,(1996) "Kent: Modernleşme İle Postmodernleşme Arasında Köprü", **Kentte Birlikte Yaşamak Üstüne**, ed.,Ferzan Bayramoğlu, WALD yay., İstanbul.

Sarıbay, A:Y. (1994-1) **Postmodernite, Sivil Toplum ve İslam**, İletişim Yay., İstanbul.

Şenyapılı,T.,(1981) **Gecekondu: Çevre İşçileri Mekanı**, ODTÜ Yay., Ankara.

Taylor, C. (1996) **Çokkültürcük**, yayına hazırlayan Amy Gutman,YKB yay., İstanbul.

Tekeli, İ.,(1996) "Türkiye'de Çoğulculuk Arayışları ve Kent Yönetimi Üzerine", **Kentte Birlikte Yaşamak Üstüne**, Ed. Ferzan Bayramoğlu, WALD yay., İstanbul.

YEREL YÖNETİMLER, TEMSİL VE DEMOKRASİ

İzmir Büyükşehir Belediye Meclis Üyeleri Üzerinde Bir Araştırma

Arş. Gör. Bekir BALKIZ *

Giriş

Yerel yönetim birimleri olarak belediyeler, toplumsal sistem içinde, sadece yönetsel ve 'demokratik' işleyiş özellikleri bakımından değil, aynı zamanda üstlenmiş oldukları ekonomik ve sosyal işlevleri bakımından da önemli bir konum işgal ederler. Yerel yatırım ve hizmetleri örgütleme, toplumsal tüketimi düzenleme, kentsel imar ve planlama nedeniyle topraktaki mülkiyet ilişkilerine müdahale gibi işlevleri onları, kentsel ölçekte değişik çıkar gruplarının ilgi odağı haline getirmektedir. Kentsel toplumsal çelişkilerin yoğunluğu ve türü, belediyelerin temsil yapısı ve karar süreçleri üzerinde de etkili olduğu için, yerel temsilin niteliği, belediyelerin sözü edilen işlevleri gözönünde bulundurulmadan kavranamaz. Hiç kuşkusuz, yerel temsil yerel toplumsal güçlerin mekanik yansımaları değildir ve bu güçlerin doğrudan belirlenimi altında oluşmaz. Ayrıca parti, adaylık, seçme, seçilme gibi demokratik mekanizmaların da temsil yapısının biçimlenmesinde rol oynadığını belirtmek gerekir. Ancak 'temsil' ve 'seçme' nin varlığı kendi başına hiçbir zaman yerel yönetimlerin demokratikliğinin güvencesini oluşturmaz. Bir kere, yerel ölçekte varolan ekonomik ve toplumsal eşitsizlikler, temsil yarışına girenlerin daha çok ekonomik, sosyal ve siyasal kaynaklara sahip olanlar arasından çıkmasına neden olmaktadır. Böyle bir yapısal sınırlılığın varlığı bile, daha başından 'temsil' in demokratikliğini engeller niteliktedir. Bundan başka, yerel temsilin, içinden çıktığı toplumsal tabandan geniş ölçüde farklılaşması kentle ilgili alınacak kararların türünü ve niteliğini de belirlemektedir. Gerçekten de, bu konuda yapılmış çeşitli araştırmalar, belediyelerde seçilmiş temsilcilerin, genellikle belediyelerin sosya-ekonomik işlevleriyle yakından bağlantılı mesleklerden geldiğini ve kentsel rantlardan pay almaya çalışan gruplardan kimseler olduklarını ortaya koymaktadır. O halde, yerel seçilmiş yöneticilerin toplumsal özellikleri bakımından 'kim' ve nasıl bir belediyecilik ve yerel demokrasi anlayışına sahip olduğu sorularını yanıtlamak, demokratik bir temsilin varlığını ya da yokluğunu açıklamak için ön koşuldur.

Bu tebliğde, yerel yönetimler, temsil ve demokrasi konusundaki ilgili literatür gözetilerek, İzmir Büyükşehir Belediyesi Meclis Üyeleri üzerinde yapılan bir alan çalışmasının verileri sunulmaya ve yorumlanmaya çalışılacaktır.

* E.Ü. Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.

1 - Yerel Yönetim, Temsil ve Demokrasi

1.1 - Yerel Düzeyde Siyaset ve İktidar Kuramı

Yerel iktidar, yerel siyaset ve yerel yönetimlerle ilgili olarak, tam anlamıyla sistematik ve herkesin üzerinde uzlaşabileceği 'genel' bir kuramdan söz etmek güçtür. Diğer pek çok toplumsal olgu hakkındaki tartışmada olduğu gibi, bu konuda da birbiriyle yarışan, kavram ve stratejileri farklı olan, hatta kendi içinde tutarlı bir bütünlük dahi oluşturmayan çok sayıda 'açıklama', 'yaklaşım' ve 'kuram' bulunmaktadır. Ancak yine de bunların, yerel iktidar ve yerel yönetimlerin ana eksenleriyle ilgili tartışmalardan hareketle genel bir sınıflandırmaya tabi tutulabileceğini belirtmek gerekir. Hatta, bu konudaki kimi görüşlerin, aynı genel doğrultunun farklı versiyonlarını oluşturduklarını söylemek bile mümkün görünmektedir.

'Geleneksel Kamu Yönetimi Yaklaşımı' olarak nitelendirilen bir görüş, yerel yönetim kurumlarını dar sınırlar içinde ele aldığı ve onun etkinlik gösterdiği geniş bağlamı görmezden geldiği için eleştirilmektedir. Eleştiriye yöneltenlere göre, yerel yönetimler üzerindeki yaygın politik, ekonomik ve sosyal zorlamalar kesinlikle dikkate alınmalıdır. Oysa kamu yönetimi yaklaşımı formel ve hukuki ilişkiler üzerinde durmakta; enformel ilişki ve politikalar bu nedenle incelenmemekte; yerel yönetimlerin, seçimle oluşturulmuş olmasından hareketle 'kutsallığı' göklere çıkarılmakta, ancak yerel seçimler aracılığıyla kazanılan bu sorumluluğun sınırları olduğu gözardı edilmektedir (Stoker, 1988, s.149). Bu eleştiri eksenini üzerinde belirtilmesi gereken diğer bir husus, örgütsel-hukuksal açıklamanın yalnız makro düzeyde değil, aynı zamanda mikro düzeyde de, güç dengesini, bir başka deyişle yerel toplumsal çelişki ve çatışmaların yerel yönetimlere olan etkisini gözardı ettiği (Güler, 1992, s. 123).

Yerel yönetim yazınında '**seçkinci görüş**' olarak nitelenen (Orum, 1978, s. 163) yaklaşım ise, klasik sosyolojinin sınıf konusundaki tartışmalarında önemli yer işgal eden tabakalaşma yaklaşımlarının yerel yönetim-yerel iktidar sorunsalına bir uyarlanımı niteliğindedir. Modern tabakalaşma analizlerinde, yaşam şansları, prestij ve güç değerlerinin toplumda eşitsiz olarak dağılmış olduğu (Plosby, 1970, s. 99) görüşünden hareketle, odak noktası olarak 'geleneksel kamu yönetimi yaklaşımının ihmal ettiği yerel yönetim-yerel toplumsal güçler ilişkisi üzerinde yoğunlaşmaktadır' (Güler, 1992, s. 124). Bu çerçevede, bir toplumsal, ekonomik seçkinler grubunun siyasal-yönetimsel, sivil ve kültürel yaşama egemen olduğu, toplumsal olanakların dağılımındaki eşitsizlikler nedeniyle iktidarın belirli bir seçkinler grubunun elinde toplandığı ve bunların egemenliklerini çoğu kez perde arkasında kalarak, kararları etkileme yoluyla sürdürdükleri, resmi karar organlarının işlevinin ise bu şekilde belirlenen kararlara resmîlik kazandırmak olduğu ileri sürülmektedir (Varol, 1989).

Bir diğer kuram olan '**çoğulcu (pluralist) kuram**' kapsamında bazı ayrıcalıklı grupların yerel topluluğa hakim olduğu şeklindeki tabakalaşma tezi reddedilir (Orum, 1978, s.168). Bu kuramın önde gelen ismi Dahl, araştırma yaptığı New Haven'deki yerel politik süreçlerden hareketle, hiçbir toplumsal sınıf ve çıkar grubunun yerel politik alana egemen olmadığını, eşitsizliklerden söz edilse bile bunların 'dağılmış eşitsizlikler' (dispersed inequalities) olduğunu yani hiçbir grubun farklı kaynak (olanak) türlerinin hepsine birden sahip olmadığını, eşitsizliklerin dağılmış olması ve politik tabakaların geçirgenliği nedeniyle

çoğulcu bir iktidar dağılımından söz edilebileceğini belirtir (Domhoff, 1986, s.166, 167, 172).

Çoğulcu kuramın en önemli sınırlılığı, yerel iktidarın biçimlenmesinde yerel ve ulusal ölçekte ekonomik, sosyal ve siyasal kaynakların dağılımındaki eşitsizliklerin etkisini görmezden gelmesi ve sadece iktidar için özgürce yarışın varlığına dikkat çekmesidir. Manuel Castells de çoğulcu siyaset kuramını 'aktörleri, onları belirleyen çıkarların yapısal çerçevesi içine yerleştirmeksizin sadece çatışıyor olmaları bakımından ele aldığı' için eleştirir (Castells, 1978, s. 8).

'Çatallaşmış iktidar' kuramına gelince, burada yerel ölçekte çatışma ve rekabet, toplumsal değişme çizgisi üzerinden incelenmektedir. Bu temelde, tabakalaşma kuramının belirli öncülleri kabul edilmekle birlikte, ekonomik ve sosyal eşitsizliklerin, topluluk yaşamının her aşamasında tüm egemenliğin aynı kişilerin elinde toplanmasına otomatik olarak yol açmayacağı varsayılmaktadır. Topluluğun kendi içine kapalı, homojen bir bütünlük oluşturduğu koşullarda, ekonomik ve siyasal egemenliğin aynı kimselerde olduğu söylenebilir de, toplumsal değişimle birlikte ekonomik ve siyasal egemenliğin ayrılmaya başlayacağı, siyasal egemenliğin ekonomik egemenlikten görece özerkleşeceği ileri sürülmektedir (Varol, 1989).

'Yerel Devlet (Local State)' ve 'İkili Devlet (Dual State)' tezleri de bu konuya ilişkin Marksist yaklaşımın iki ayrı versiyonu olarak kabul edilebilir. Burada yerel iktidar, bütüncüsel genel sistemin bir parçası olarak görülmekte ve daha çok sınıfsal bir perspektiften incelenmektedir. Buradan hareket edilerek de 'nihilist' ve 'iyimser' sonuçlara ulaşılmaktadır (Stoker, 1988, s. 219, 223, 258).

1.2. Kent, Yerel Demokrasi ve Temsil

A. Kent

Kent bir çok açıdan tanımlanabilir. Ancak tek bir noktayı merkez alan tanımlar kenti bütünsel olarak ifade edemediği için yetersiz kalmaktadır. Kent kendi başına ne sadece fiziki bir mekan, ne nüfus hareketinin yarattığı bir olgu, ne de sadece üretim ve yönetim faaliyetlerinin yoğunlaştığı bir alandır. Kent çok genel bir biçimde ifade edilirse, ekonomik, sosyal ve siyasal işlevlere bir anda sahip bir mekandır. Bu mekan, değişik toplumsal etmenlerin süreç içinde birbiri üzerinde etkili olmasıyla biçimlenir.

Yerel demokrasi ve yerel özerklik açısından bakıldığında kentin eski bir tarihinden söz etmek mümkündür. Nitekim, Eski Yunan'da kent-devlet diye tanımlanan 'polis' siyasal bir birim, siyasal bir düzendir. 'Polis' yalnız egemenliğin alanını gösteren bir kavram değil, egemenlik biçimini de etkileyen siyasal bir örgütlenmedir (Şenel, 1968, s. 21-26). Kentin çok yönlü toplumsal işlevleri tarihsel bir kesintiden sonra Ortaçağın başlarında yeniden canlanmaya başlamış, bağımsız bir kent örgütlenmesi ve ticari kolaylıklar elde etmek için derebeyine karşı çıkma düşüncesi ve tavrı bu dönemde olgunlaşmıştır. Kent düzeyinde ortaya çıkan bu örgütlenme hareketi 'komün' denilen birlikte gerçekleşmiştir. Komün ve özerk kent hareketiyle ortaya çıkan belediye örgütlerinin de bu süreçteki yerini belirtmek gerekir. Bu kurumlar batıda aslında bugüne değin gelen kent hukukunun da temelini oluşturmuştur (Hamamcı, 1981; Pirenne, 1990, s. 46-122).

Toplumsal yaşamdaki bütünsel kutuplaşma kentsel ölçekte daha somut ve belirgin bir biçimde ortaya çıkar. 'Kentler, parçası oldukları daha geniş bir toplumun çeşitli yönlerini dışa vurdukları gibi, içlerinde de taşırlar' (Giddens, 1982, s. 104). Hatta, kenti kendi içinde çeşitli toplumsal hiyerarşileri barındırması nedeniyle, bir iktidar yapısı olarak da kabul edebiliriz. Kentsel yapının bu heterojen ve hiyerarşik karakteri yerel ekonomik, sosyal ve siyasal süreçlerde de yansımaları bulur. Yaygın bir görüşe göre, kapitalist toplumlarda kent, sermayenin ve üretim ürünlerinin dolaşımının ihtiyaçlarına uygun olarak biçimlenir. Bu çerçevede kentin tümüne bir sermaye olarak bakılabileceği de ileri sürülmektedir. Buna göre kent ve sermaye birikimi arasındaki ilişki, kentin üretim ve artı değer yaratıldığı, toplumsal formasyonun ya da üretim biçiminin yeniden üretildiği alan olması ve nihayet kentsel alanın yarattığı rantlarla, artı ürünün toplumda bölüşülmesini etkilemesinde gözlenebileceği vurgulanmaktadır (Tekeli, 1991, s. 167).

B.Yerel Yönetim ve Yerel Demokrasi

Yerel yönetimlerin, merkezi yönetimden özerk kuruluşlar olmaları, onlara bazı değerler atfedilmesine neden olmaktadır. Bu değerler genellikle 'özgürlük (liberty), katılma (participation), ve etkinlik (efficiency)' olarak özetlenmektedir (Keleş, Yavuz, 1983, s. 32).

'Yerel yönetimler aracılığıyla yönetimde daha çok "etkinlik" ya da daha çok "demokratiklik" sağlama isteği, hem kuramsal olarak hem de uygulamada yerel yönetimlerle ilgili iki farklı yaklaşımın temelini oluşturmaktadır. Yerel yönetimlerde etkinliği esas alan yaklaşım, yerel yönetimlere bir örgütlenme türü olarak yaklaşmakta ve bunları bazı hizmetlerin etkin bir biçimde yürütülmesi için uygulanan bir teknik, bir örgütlenme biçimi olarak değerlendirmektedir. İkinci yaklaşımda ise, yerel yönetimler salt teknik bir örgütlenme biçimi olmanın ötesinde, toplumsal ve siyasal niteliği olan kuruluşlar olarak ele alınmakta ve bu yönetimlerin toplumsal ve siyasal sistem içindeki yeri ve eğitsel değeri vurgulanmaktadır (Çiççi, 1989, s. 1).

Yerel yönetimlerin demokrasiye en büyük katkılarından birinin demokratik bir eğitim sağlamak olduğu çok yaygın bir görüştür. Bu eğitim rolünün öncelikle karar sürecinde, seçim sürecinde ve yönetimin topluluğa karşı sorumluluğunun ve duyarlılığının gerçekleşmesinde ortaya çıkacağı belirtilmektedir (Tortop, 1986, s. 35). Yerel yönetim ve demokrasi ilişkisinde üzerinde durulan bir başka boyut, demokratik denetim ya da halk denetimi olmaktadır. Buna göre, yerel yönetimler, demokratik denetim ya da halk denetiminin sağlanması açısından da elverişli birimlerdir.

Hizmetlerin, merkezi yönetimler ve onların doğrudan doğruya kontrolü altındaki birimler tarafından yürütülmesinin aksine, desantralize edilmiş bir yönetimin çeşitli üstünlükleri bulunmaktadır. Bir kere, desantralizasyon, etkililiği artırarak israfları önler ve maliyeti düşürür. İkinci olarak, zorunlu kararların hemen alınması ve uygulanmasını elverişli kılar. Üçüncüsü, yerel sorunlara ilişkin duyarlılığın canlı kalmasını sağlar. Dördüncü olarak, karar alma süreçlerinde yoğun bir yurttaş katılımı anlamına gelir ve bu yüzden daha demokratik bir yönetim biçimidir. Beşinci olarak, yerel halkın çıkar ve isteklerinin yönetimde temsilini mümkün hale getirir. Son olarak desantralize edilmiş bir

yerel yönetim, yurttaşların sorun ve ihtiyaçlarına çok daha açıktır. Bu nedenle de problemlere çözüm bulma şansı yüksektir (Esmer, 1989, s. 48).

Kuşkusuz yerel yönetimlerin merkezden görece bağımsız olmaları anlamında özerkliği, bu kurumların demokratikliği açısından önemli bir koşuldur. Ancak bunun yeterli olmadığı, yerel yönetimlerin çeşitli yetkilerle donatılarak güçlendirilmelerinin kendi başına bir amaç olarak kabul edilmemesi gerektiği ileri sürülmektedir. Eğer gerekli demokratik katılım mekanizmaları ve yapıları oluşturulmazsa yerel bir 'otoriter yapı' nın ortaya çıkacağı uyarısında bulunmaktadır (Falay, Kalaycıoğlu, Özkırımlı, 1996, s. 66). Bu nedenle, yerel yönetimlerin özerk, demokratik kurumlar haline gelmesinin en önemli koşulunun (Idari vesayetten kurtulma dışında) halk denetimi ve demokratik temsil olduğunu belirtmek doğru olacaktır.

C. Yerel Temsil

Kişilerin kendi çıkar ve haklarının tek savunucusu olduğu yargısından hareketle, temsili yönetim konusunda, halka dayanan ve halk katılımına olanak veren yönetimin demokratik olabileceği belirtilmekte ve küçük bir kentten daha büyük bir topluma kadar her yerleşim biriminde en etkin yönetim türünün temsili yönetim olduğu ileri sürülmektedir (Çitçi, 1989). Ancak bu 'ideal'e rağmen, temsilin oluşumunda, bir toplumun sosya ekonomik yapısının, hakim siyasal kültür ve seçim hukukunun etkisinin önemli faktörler olduğunu belirtmek yerinde olacaktır.

Yerel-kentsel ölçekte de temsil yapısının biçimlenmesinde aynı faktörlerin etkili olduğu söylenebilir. Kuramsal olarak, yerel temsilin ya da temsil organının özel çıkarları değil, genel çıkarları gözeteceği varsayılmaktadır. Buna karşılık ileri sürülen görüşlerin başında yerel yönetim meclislerinin yerel siyasal seçkinlerden oluştuğu, hizmet ve temsil ettiği kimselerden önemli ölçüde farklılaştığı gelmektedir. Yine bu görüşe göre, meclis üyelerinin sahip olduğu değerler kendi sınıf, grup ve parti bakış açısına göre biçimlenmekte; ayrıca enformel ilişkiler veya daha çok doğrudan ilişki kanalları yoluyla çıkar grupları, bu üyelerin tutum ve davranışlarını etkilemektedir (Çitçi, 1989; Hill, 1974).

2. Türkiye'de Yerel Yönetimler (Belediyeler)

Türkiye'de yerel yönetimlerin terihi incelendiğinde, kalın çizgileriyle iki temel olguyla karşılaşılmaktadır. Bunlarda birincisi, yerel yönetimlerin batıda olduğunun tersine, bir sivil toplum örgütlenmesi olarak ortaya çıkmaması, diğer bir deyişle devlet iktidarının uzanımı içinde yukarıdan aşağıya doğru demokratik bir işleyiş mekanizması içermeden 'imarî ve düzeni tanzim ve tertip etmek' için oluşturulması; ikincisi ise, bu çerçevede biçimlendirilen yerel yönetimlerin temsilde yerel çıkar gurpları ve seçkinlerinin etkili bir biçimde yer almasıdır. Bu sözü edilen iki temel karakteristiği biraz daha ayrıntılandırırsak, şu saptamaları yapmamız mümkün olur:

1)Osmanlı toplumunda yerel yönetimler, batıdaki sürecin aksine bir sivil toplum kurumu olarak değil, merkezîyetçi devletin daha da güçlenmesi için yukarıdan aşağı doğru örgütlenmiştir. Dolayısıyla, yerel yönetimler daha başlangıcından itibaren katılım ve kendi kendini yönetim gibi demokratik işleyiş mekanizmalarından yoksun kalmış, 'kadir-i mutlak devlet'in çevredeki ajanları olmuştur. Böyle bir vesayetçi ve merkezci uygulamanın kaynağında,

Osmanlı'nın Batı'dan çok farklı olan kendine özgü devlet toplum ilişkileri bulunmaktadır. 'Batı Avrupa'da devlet, kendinden bağımsız olarak toplumda varolan özerk iktidar odaklarının bir ittifakıdır. Yani toplum , kendi içindeki heterojen iktidar ilişkileri ile beraber ve onları yansıtarak devleti kurar. Oysa Osmanlı'da toplum adını verdiğimiz bütünlük devlet tarafından oluşturulan bir insan topluluğudur. Yani burada toplum devleti değil, devlet toplumu kurar' (Akad, 1984, s. 21). 2) Yerel yönetimler, özellikle de kentlerde belediyeler imar ve ıslah fonksiyonlarını yerine getiren ve bu özellikleriyle de sistemin ve düzenin devamını sağlayan toplumsal birimler olmuşlardır. Sözü edilen hizmetler, bu birimlerin özerk-demokratik örgütlenişi temelinde değil, merkezi devlete ve onun direktiflerine bağımlı olarak yürütülmüştür. 3) Yerel yönetimlerin temsilinde, devlet ileri gelenleri başta olmak üzere, yerel nüfuz sahipleri, eşraf, tüccarlar ve esnaflar etkili olmuştur. Bu bakımdan, yerel yönetimler devlet ve çeşitli toplumsal sınıf ve tabakalar arasında bir başka düzeyde uzlaşma ve ittifak sağlamanın araçları olma işlevini yerine getirmiştir. Bir başka deyişle, yerel toplumsal güçler, yerel yönetimler aracılığıyla sisteme entegre edilmişlerdir. 4) Yerel yönetimlerin yukarıda sözü edilen tarzda örgütlenişi, bu alanda toplumda yeni bir anlayışın, yerel yönetimleri (özellikle de belediyeleri) demokratik birimler olarak değil de, salt teknik araçlar olarak gören bir teknisist zihniyetin oluşmasına da yol açmıştır. Bu anlayış ve sözü edilen pratik, Cumhuriyet döneminde bile yerel yönetimler alanında etkisini sürdürmeye devam etmiştir (Mardin, 1991; Kılıçbay, 1992; Ortaylı, 1974; Tekeli, 1983).

Belediyelerin Cumhuriyet sonrası tarihi üzerinde dururken, bu kurumların, 'hem ekonomik gelişme sürecinin hem de siyasal değişme sürecinin başlıca uğraşları ile çakıştığı' (Güler, 1992, s. 159) ve ayrıca 'Türkiye'de tek parti uygulamasının yürürlükte olduğu yıllarda tek parti rejiminin devlet, siyaset ve yönetim anlayışının belediye uygulamalarında etkili olduğunu' da (Tekeli, 1978, s. 32) belirtmek gerekir. 1930'da çıkarılan 1580 sayılı Belediye Yasası, hala yürürlükte olan en kapsamlı yasa olma özelliğiyle, o zamandan bugüne kadar devam eden belediyecilik anlayışı ve pratiğinin hukuki temelini oluşturmuştur. Bu yasanın, Cumhuriyet yöneticilerinin kendilerinde toplumu modernleştirme misionunu görmeleriyle tutarlılık içinde olması dikkat çekicidir. Sözü edilen ilk yıllarda, belediyeleri genel olarak 'merkezi yönetimin taşra örgütü olarak görme' eğilimi hakimdir (Keleş, 1993, s. 36-37).

Cumhuriyet sonrası dönemde, yerel yönetimlerin (belediyelerin) toplumsal sistem içindeki yeri tartışılırken gözönünde bulundurulması gereken önemli bir nokta, bu birimlerin izlenen ekonomik politikalarla, siyasal yapı ve yerel toplumsal güçlerle olan ilişkisidir.

Uygulanan ekonomik politika bakımından devletçilik, siyasal bakımdan ise tek parti uygulamasının yürürlükte olduğu yıllarda, tüm iktisadi ve siyasal araçlarla kaynakların kırsal alandan kentsel alana yönlendirildiği, sanayi alanında sermaye birikim sürecine hız verildiği bir dönemde, belediyelerin sosya-ekonomik statüsü, bu stratejiden önemli ölçüde etkilenmiştir. Bu doğrultudaki görüşe göre, yerel yönetimlerin gücünü kaybedip yoksullaştırılması ve bu birimler üzerinde merkezi denetimin artırılması sinai sermaye birikim süreciyle yakından ilişkilidir. Bu politika izlenerek, ülkenin kentsel alt yapı ve kentleşme sürecine harcayabileceği fonlar en azda tutulmuş ve bu kaynaklar sözü edilen birikim sürecine kaydırılmıştır (Güler, 1992, s. 160-180).

1980 sonrasında Türkiye'de yeni bir sermaye birikim sürecinin ihtiyaçlarına uygun olarak uygulanan ekonomik politikaların, bu sefer büyük sermayeyi kentin yapılanmasından doğan değerlerden pay almaya doğru ittiği ve bunun sonucunda 'küçük sermayenin spekülâtif kentinden büyük sermayenin spekülâtif kentine bir geçişin' yaşandığına işaret edilmektedir (Tekeli, 1991 s.170-172). 2464 sayılı yasa ile belediyelerin gelirlerinde artışların sağlanması emlak vergisinin büyük bölümünün belediyelere bırakılması ve imar planı yapım ve uygulama görevinin merkezi yönetimlerden belediyelere devri gibi bu dönemde gerçekleşen yeni düzenlemeleri de sözü edilen ekonomik-politikanın uzantısı içinde değerlendirmek gerekir. Belediyelerin, genel başlıklar olarak, sermaye birikim sürecine katkı olarak nitelendirilebileceğimiz işlevlerini maddeler halinde sıralarsak; belediyeler 1) 'Belli toplumsal tabakalara ve sermayenin belli gruplarına yatırım harcaması aracılığıyla doğrudan kaynak aktararak, 2) Kullanıma sokulan yatırım ile sermayenin üretkenliği ve kar oranlarını arttırarak, 3) Kentsel toprak rantı yaratarak ve bunları dağıtarak, bir yandan kamu mülkiyetini çözerken bir yandan da mülkiyetin ve birikimin el değiştirmesine aracılık ederler' (Güler, 1992, s.189,200).

Belediyelerin imar ve planlamaya ilişkin yetkileri, kentsel ölçekte rant oluşumu ve paylaşımında gür kanallar açmaktadır. Yapılan bir araştırmaya göre İstanbul Belediyesinde, gerek 1580 sayılı gerekse 3030 sayılı metropol kentlerin yönetim yapısını belirleyen yasaya göre, mecliste alınan kararların imarla ilgili olanlarının yüzde olarak ağırlıklı olduğu saptanmıştır (Kaşka, 1989, s. 118).

Türkiye'de yerel yönetimlerin tarihsel ve toplumsal temellerini ve üstlenmiş oldukları ekonomik-sosyal işlevlerini incelerken de işaret ettiğimiz gibi, yerel toplumsal güçler belediyeler üzerinde sürekli etkili olamaya çalışmış, çoğu zaman da bu birimlerin temsil yapısı içinde yer almışlardır. Türkiye'de belediyelerin toplumsal sistem içinde üstlenmiş olduğu ekonomik ve sosyal işlevlerin, çeşitli toplumsal çıkar kesimlerini doğrudan veya dolaylı olarak ilgilendirmesi bu etkinin temelini oluşturmaktadır. Belediyeler, çeşitli hizmet, iş ve yatırımların örgütlendirilmesi faaliyetlerinde, hemen her kesimden sermaye grubuna kaynak aktarmakta, yerel ticari ve ekonomik yaşamın düzenlenmesi sürecinde esnaf ve zanaatkarlarla farklı kanallardan ilişkiye girmekte ve kentsel ölçekte aldıkları kararlarla toprak rantının oluşumuna katkı sağlamaktadırlar.

Türkiye'de, seçimle oluşmuş yerel temsilin toplumsal yapısı üzerine yapılmış farklı araştırmalarda, 'belediyelerin düzenlediği ve denetlediği kentsel hizmetleri üretenlerin meclislerdeki temsiline öncelik kazandığı, bu hizmetleri tüketenler olarak nitelendirilen ücretlilerin temsiline çok sınırlı kaldığı' belirtilmektedir (Erder, 1996; Çitçi, 1989; Keleş, Hamamcı, 1994).

Yerel yönetimleri karakterize eden diğer bir husus, değinildiği gibi, onların merkezi devletin sıkı denetimi altında olmalarıdır. Bu denetim, yerel yönetimlerin organları, kararları ve uygulamaları üzerinde söz konusu olmaktadır. Vesayet olarak adlandırılan bu denetimin, ivme kazanan globalizasyonla birlikte, yeni dönemin sermaye birikim sürecinin ihtiyaçlarına uygun olarak, gevşetilmesi yönünde bir eğilim mevcut olsa da, bu sürüp giden durumun, partiler, özellikle de hükümet olan partiler açısından 'patronaj mekanizmaları' (Falay, Kalaycıoğlu, Özkırmı, 1996, s. 25) olarak işlev gördüğü görüşü ileri sürülmektedir. Gerçekten de, şimdiye kadar, bütün yerelleşme taleplerine rağmen, hükümet olan siyasal partilerin yerel yönetimler üzerindeki

vesayeti özenle devam ettirmeleri, yukarıda işaret edilen saptamayı doğrular niteliktedir.

Türkiye'de yerel yönetimlerin (belediyelerin) demokratikleşmesi önünde en önemli engellerden birisi idari vesayet kurumunun varlığı ise, diğeri de yerel ölçekte bu birimlerin iç karar alma ve uygulamalarında halk katılımına olanak sağlayacak mekanizmalardan yoksun olmalarıdır. Hatta, belediyelerin karar ve uygulama süreçlerine halk katılımının, esas olarak temsilci seçme ve seçilme aşamalarından sonra tıkanıp kaldığını söylemek bile mümkündür

3. Alan Araştırması Verilerinin Sunumu

1993 yılında başlanan ve 1994 yılında bitirilen bu alan çalışması, İzmir Büyükşehir Belediyesi meclis üyeleri üzerinde yapılmıştır. Araştırmayla, meclis üyelerinin çeşitli konulardaki tutum ve görüşlerinin saptanması amaçlandığından, bunun için en uygun teknik olarak görüşme formu kullanılması tercih edilmiştir. Görüşmeler bizzat araştırmacı tarafından, ilgili kişilere ulaşılarak gerçekleştirilmiş, yardımcı görüşmecilere gerek duyulmamıştır. Böyle bir yola başvurmakla birebir görüşmelerde, bazen gerekirse, soru formu çerçevesinin dışına çıkılarak bu üyelerle derinlikli sohbetler yapmak ve gözlemi ayrıntılandırmak amaçlanmıştır. Nitekim, böylelikle oldukça zengin gözlem öğeleri yakalanmış ve meclis üyelerinin çeşitli konulara ilişkin bakış açılarına netlik kazandırılmıştır.

Aşağıda üç alt başlık altında sunulacak olan bu araştırma veri ve gözlemleri, şimdiye kadar konuya ilişkin yapılmış çalışmaların sonuçlarına ilişkin benzerlikleri tekrar etmemek kaygısıyla seçilip, sınırlandırılarak aktarılacaktır. Bizi bu araştırmaya yönelten ve diğer araştırmalarda kapsam dışı tutulan sorulara ilişkin veri ve gözlemlerin aktarılmasına da özen gösterilecektir. Ayrıca, belirtilemesi gereken bir nokta da, elde edilen sonuçların, karmaşık çok sayıda tablo kullanmak yerine, düz bir biçimde ifade edileceğidir.

Mart-Nisan 1993 tarihinde görüşme yapılan 50 Büyükşehir Meclis Üyesinin, üye oldukları parti dağılımı şöyledi: SHP: 2 'si ilçe Belediye Başkanı 29 Üye. DYP: 2'si ilçe Belediye Başkanı 8 Üye. ANAP: 1'i ilçe Belediye Başkanı 8 Üye. CHP: 2'si ilçe Belediye Başkanı 5 Üye.

3.1. Meclis Üyelerinin Demografik ve Toplumsal Özellikleri

Bu alan çalışmasında elde ettiğimiz veriler, Türkiyede yerel temsile ilişkin daha önce işaret edilen saptamaları doğrular niteliktedir. Meclis üyelerinin demografik ve toplumsal özellikleri çerçevesinde yaptığımız analizde, bu üyelerin eğitim, meslek, ekonomik konum, cinsiyet ve doğum yeri-köken bakımından genel nüfustan farklılaştığı ortaya çıkmaktadır. Meclis üyeleri (50) kişi arasında sadece dört kadın üye bulunmaktadır. Eğitim durumu açısından bakıldığında, meclis üyelerinin büyük bölümünün eğitim olanaklarından yararlanmış kimseler oldukları, bunlar arasında daha çok yüksek öğrenim görmüş kimselerin ağırlıklı olduğu hemen göze çarpmaktadır. Bu üyelerin, sözü edilen özelliklerini yerel temsil yarışında bir avantaj ve kaynak olarak kullanmış oldukları düşünülebilir. Ayrıca, bu üyeler, mesleki ekonomik konumları bakımından da ilginç bir tablo sergilemektedirler. Mecliste, inşaat-ticaret-imalat işiyle uğraşan üyeler (%36) çoğunluğu oluşturmaktadır. Doğrudan kentsel

büyümeyle ilgili müşavir, mühendis, avukatlık gibi mesleklerin yer aldığı serbest meslek kategorisi ise (% 34) ikinci sırada gelmektedir. Mecliste doğrudan doğruya inşaat işiyle uğraşan üyelerin oranı ise (%22) bir hayli yüksektir. (bkz.Tablo-1) Mesleki konuma ilişkin bu veriler, belediyelerin imar ve inşaat dönük işlevleri ile birlikte değerlendirildiğinde ortaya çok anlamlı bir sonuç çıkmaktadır. İzmir ili ekonomik olarak etkin nüfus içindeki ücretlilerin oranı %58.9 olduğu halde, bu oran belediye meclislerinde %12'dir. Bir başka düzeyde ters yansımayı da işveren-kendi hesabına çalışanların meclis ve ekonomik olarak etkin nüfus içindeki oranlarında görmek olanaklıdır. Bu kesimin meclisteki oranı %88, etkin nüfus içindeki oranı ise %22.9'dur (bkz.Tablo-2). Bu veriler bize kent yönetiminden sorumlu belediye meclisine belirli grupların egemen olduğunu göstermektedir. Ayrıca, meclis üyelerinin çoğunluğunun (%66) oturdukları konutun mülküne sahip oldukları da saptanmıştır.

Elde ettiğimiz verilerden, hem meclis üyeleri hem de yakın akrabaları ve babalarının çoğunluğunun siyasal yaşamda aktif oldukları anlaşılmaktadır. Bu çerçevede, meclis üyelerinin, siyasal ilişkilerini ve aktivitelerini, siyasal yaşamlarında bir kaynak olarak kullandıkları düşünülebilir. Meclis üyelerinin, dernek ve diğer kuruluşlar arasında, özellikle yapı kooperatiflerine üyeliklerinin (%68) yüksek bir oranda olduğu belirlenmiştir. Bu üyelerin önemli bir kesimi, bu yapı kooperatiflerine meclis üyesi seçildikten sonra girdiklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca, hemşehrilik derneklerine kayıtlı olan meclis-üyelerinin sayısı da dikkat çekecek ölçüde hayli fazladır.

Belediye meclis üyelerinin doğdukları bölge itibarıyla, İzmir ili nüfusundan büyük ölçüde farklılaştığı anlaşılmaktadır. İzmir dışı doğumluların meclisteki temsili oranı %64.0'dır. Bir başka anlatımla, İzmir doğumlu olmayan, değişik bölgelerden bu kente göç etmiş olanlar, mecliste sayıca çoğunluğu oluşturmaktadır. Mecliste, dışarıdan gelenler arasında Doğu ve Güneydoğulu olanlar (12 kişi) ön sırada yer almaktadır. (bkz.Tablo-3). Daha çok SHP'li olan bu üyeler, kendileriyle yaptığımız görüşmelerde aldığımız bilgilere göre, doğdukları yerle ve İzmir'deki doğum yerlileriyle de belli bir düzeyde ilişkilerini devam ettirmektedirler.

3.2. Meclis Üyelerinin Yerel Demokrasi ve Belediyelik Anlayışları

Bu araştırmada, yerel temsilcilerin (meclis üyelerinin) yerel demokrasi anlayışının kuramda içerilen ideale uygun olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Başka bir ifadeyle kent yönetiminden sorumlu belediye meclis üyelerinin 'kim' olduğu, onların yerel demokrasi ve belediyecilik anlayışları ile birlikte değerlendirilmiştir. Yanıtlanmasını istediğimiz bazı temel sorular şunlardı: acaba yerel temsilci, yerelleşme ve özerklikten yerel iktidarın kendi elinde toplanmasını mı yoksa halk katılımı ve denetimini, temsilin geniş bir tabana yayılmasını mı anlamaktadır? Bu toplumun kolektif siyasal kültüründe önemli unsurlar olan merkezîyetçilik ve ikameciliğin meclis üyelerinin sosyal zihniyetlerinde işgal ettiği yer nedir? Kentle ilgili karar alma süreçlerinde kendilerini halkın yerine ikame etme eğilimine sahipler mi? Elde ettiğimiz verileri, daha çok bu sorulara yanıt verme çerçevesinde sunmaya ve değerlendirmeye çalışalım.

Belediye meclis üyeleri, merkezi otoritenin yerel yönetimler üzerindeki vesayetine karşı demokratik denilebilecek bir tutum içindedirler. Örneğin, belediye bütçesinin, merkezi otorite tarafından onaylanmasına karşı çıktıkları gibi (%80), yerel yönetimlerin, yerel kaynak yaratma ve yerel vergi koyma hakkına sahip olması gerektiğini de söylemektedirler (%78). Bunun gibi kentsel ölçekte karar alma süreçlerinde, seçilmiş temsilcilerden oluşan organların inisiyatifini öne çıkarmaktadırlar.

Bu alandaki demokratik tutum, belediyelerin iç karar alma süreçlerinin şeffaflaştırılması konusunda gözlenmemektedir. Belediye meclis üyeleri, encümende seçilmiş temsilcilerin ağırlıklı olarak yer almasını talep etmekte ve meclis toplantılarının herkese açık olarak yapılmasını desteklemektedirler. Ancak, belediyelerin iç karar alma süreçlerinde önemli bir yeri olan parti grup toplantılarının, her isteyenin katılımına açık olarak yapılması talebine karşı çıkmaktadırlar. Yine bunun gibi, önemli bir oranda meclis üyesi, meclis hizmet komisyonlarına halktan doğal üye alınmasının gereksiz olduğunu belirtmektedir. Tüm bu gözlemler bize, meclis üyelerinin, belediyelerin iç karar alma süreçlerinde kendilerini merkeze koyduklarını, bu örgüt içinde iktidarı elde tutmak yönünde güçlü bir eğilime sahip olduklarını göstermektedir.

Meclis üyelerinin yerel ölçekte halk katılımı ve denetimi konusunda da "seçkinci" bir anlayışa sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bu meclis üyeleri katılımından, daha çok belediyelerin karar ve icraatlarında halka danışılmasını anlamaktadırlar. Kesin ve belirleyici kararların belediyeler tarafından alınması gerektiği görüşü de önemli ölçüde benimsenmektedir. Aynı şekilde, belediye meclis üyeleri kent planlamasına halk katılımı konusunda da ilginç bir tutum sergilemektedirler. Bu üyelerin büyük bir bölümü, planlamanın teknik bir iş olduğunu ileri sürerek bu alanda bir halk katılımının gereksiz olduğuna inanmaktadır. Planlamada halk katılımından yana olanlar ise, bu süreçte halkın görüşünün alınmasının doğru olacağını ancak kesin kararın teknisyenler tarafından verilmesi gerektiğini söylemektedirler. Yaptığımız görüşmelerde meclis üyelerinin pek çoğunun, seçkinci, ikameci ve teknokratik bir eğilime sahip oldukları gözlenmiştir.

Meclis üyelerinin, teknokratik bakış açılarını, onların belediyeye yönelik algılamalarında da gözlemlemek olanaklıdır. Meclis üyelerinin çoğunluğu belediye örgütünü bir 'hizmet' ve 'yatırım' örgütü olarak görmektedir. Belediyenin sosyal ve demokratik boyutunu öne çıkaran meclis üyelerinin oranı çok düşük kalmaktadır (Bkz. Tablo-4). Meclis üyelerinin harcama yapmak istedikleri alanlar içinde de altyapı ve imar ön sırada gelmektedir (%66).

3.3. Belediye Hizmetlerinin İhale Edilmesi, Özelleştirilmesi ve Kentsel Toprak Rantı Konusunda Meclis Üyelerinin Tutumları

Belediye hizmetlerinin ihale edilmesi, özelleştirilmesi konusundan başka üzerinde odaklandığımız bir diğer nokta, yerel temsilcilerin kentsel toprak rantı ile ilgili tutumunu öğrenmeye yönelikti. Belediyelerin sahip olduğu imar yetkisi ve kentsel topraklarla ilişkisi gözönünde bulundurulduğunda, böyle bir çabanın çok daha anlamlı olacağını düşündük. Kentsel topraklarda özel mülkiyet rejimini varlığı ve bundan doğan rantın bu alanda çok çeşitli çıkar grubunu ilgilendirdiği ve bunun belediye örgütünü bu gruplar açısından bir ilgi odağı haline getirdiğine değinmiştik. Kentsel toprak rantları sorununa yaklaşım biçimi birçok açıdan

önemlidir. Birinci olarak, rantın kendisi kamu çıkarını zedeler; ikinci olarak, kentin fiziksel olarak çarpık gelişmesine neden olur, dolayısıyla demokratik bir kentsel planlamanın önünü tıkar ve kentte oturan insanların yaşam biçimlerini olumsuz biçimde etkiler. Bu nedenle, kentsel toprak rantlarının kamuya aktarılması teknik bir sorun değil, demokratik bir kent yönetimi açısından toplumsal yönü ağır basan bir sorundur. Bu çerçevede, kentsel sistem içerisinde rant oluşumunu sınırlandırıcı veya önleyici mekanizmalar oluşturulması konusunda yerel temsilcinin tutumunu saptamak gerekmektedir.

Yaptığımız araştırmadan hareketle, meclis üyelerinin önemli bir bölümünün, çeşitli alanlarda hizmet, iş ve yatırımlardan birçoğunun tamamen veya kısmi düzeyde özel firmalara ihale edilmesi konusunda olumsuz bir eğilim içinde olduklarını söylemek mümkün görünmektedir. Mecliste grubu bulunan partiler arasında bu konuda belirgin bir görüş farklılaşması söz konusu değildir. Örneğin çöp toplama, kent ve bina temizliği söz konusu olduğunda üyelerin %70'i, bu işin özel firmalara devredilmesinden yanadır. İhaleciliğin tamamen veya kısmen gerekliliğinden yana olan meclis üyelerinin büyük bir kesimi, belediyelerin hizmet sunumunda girişimci olmak yerine, denetim ve koordinasyon görevini üstlenmesi gerektiğini; çünkü özel firmaların bu hizmet sunumunu belediyelere göre daha rasyonel ve üretken bir biçimde gerçekleştirdiklerini ifade etmişlerdir. Belediyelerin kentsel ekonomik sektörde etkin bir rol üstlenmesinden yana olup olmadıklarını tespit etmek için meclis üyelerine '1991 yılında yapılan bir yasa değişikliği ile, bazı fiyat belirleme işlemleri belediyelerden alınıp esnaf örgütlerine bırakıldı. Bu değişiklik hakkında görüşünüzü söyler misiniz?' sorusunu sorduğumuzda aldığımız yanıtlar, onların diğer konulardaki tutumlarıyla koşutluk göstermektedir. Meclis üyelerinin %50'si bu değişikliği olumlu, %8'i ise kısmen olumlu bulmuştur.

Meclis üyelerinin, kentsel ölçekte, toprak rantı oluşumunda belediyenin aracı konumunun devam etmesinden ve belediyelerin rant oluşum kanallarını tıkaıy önlemler almasından yana olup olmadıklarını saptamaya çalışırken ilginç sonuçlar elde ettik. Meclis üyelerinin çoğunluğunun, kentsel toprak rantlarının oluşumunu önleyici mekanizmalar olarak bir dizi vergilendirme politikasının yürürlüğe konması konusunda görüşlerini sorduğumuzda, verdikleri yanıtlar bu konuda düşündürücü ölçüde anlamıydı. Meclis üyelerine kentsel alan içinde topraklarda meydana gelen değer artışlarının bu artışlar üzerinden vergilendirilmesi gibi bir politikayı destekleyip destekleyemeyeceklerini sorduğumuzda aldığımız yanıt %56 oranında olumsuz olmuştur. Ayrıca, toprak rantı oluşumunu sınırlandıran bir önlem olarak 'Kentsel alan içinde boş bırakılmasını engellemek amacıyla arsaların vergilendirilmesi'ni ise ağırlıklı olarak desteklemeyecekleri (%60) saptanmıştır. Meclis üyelerinin %60'ı bir başka önleyici mekanizma olarak kentsel alan içinde arsa el değiştirmelerinin vergilendirilmesi konusunda da olumsuz bir tavır sergilemiştir. Meclis üyelerinin, kentsel topraklar konusunda belediyelerin kamusal bir politika izlenmesinden yana olmayan bir eğilim içinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu eğilim, meclis üyelerinin kentsel alan içinde kamu topraklarının kat karşılığı imara açılması konusundaki olumsuz tutumlarında, belediyelerin arsa satın alarak stok yapmasına karşı olmalarında da ortaya çıkmaktadır. Bu eğilime koşut olarak, belediye meclis üyelerinin büyük bir bölümü (%76), belediyelerin konut üreterek mülkiyeti kendisinde olmak üzere kiraya vermesi yerine, konut üreterek satmasının daha doğru olacağını (%76) belirtmişlerdir. Oysa meclis üyelerinin

büyük çoğunluğunun, belediyelerin yerel vergi koyma ve kaynak yaratmada yetkili kılınmasından yana bir tutum sergilediklerine daha önce değinmiştik. Burada şu yorumu yapmak mümkün görünüyor: meclis üyeleri genel bir talep olarak, belediyelerin yerel vergi koyma ve kayanak yaratma hakkına sahip olmasını desteklemektedirler; ancak toprak rantlarını kamuya aktarmayı sağlayacak bir vergilendirme politikasına ve bu rantların yerel kaynak olarak değerlendirilmesine karşı çıkmaktadırlar. Meclis üyelerinin çoğunluğu (%88) belediyelerin kentsel gelişmenin yarattığı rantları topluma aktarıcı önlemler almasını genel olarak desteklemekle birlikte, bu olumsuz tutum, toprak rantı konusunda sorduğumuz somut sorulara verilen yanıtlarda parçalanmakta ya da olumsuz bir niteliğe bürünmektedir.

Meclis üyelerinin, belediyelerin iç karar alma süreçlerinde önemli organlar olarak iş gören hizmet komisyonlarından hangisine daha fazla ilgi gösterdiklerini saptamak bize, bu üyelerin belediyeye yönelik ilgileri ve temsil yarışında belediyeye yönelmelerinde etkili olan motivasyonları hakkında da önemli ipuçları sağlayacaktı. Buradan hareketle, görüşme yaptığımız üyelere 'tercih etme hakkınız olsaydı belediye hizmetleriyle ilgili hangi komisyona girmek isterdiniz?' sorusunu içtenlikle yanıtlamalarını istedik

Meclis üyelerinin büyük bölümü (%64) bayındırlık ve imar komisyonuna girmek istemektedir. Bütçe komisyonuna girmek isteyenlerin oranı%28, hukuk komisyonuna %6, ve son olarak sağlık komisyonuna girmek isteyenlerin oranı %2'dir. Kesin Hesap komisyonuna girmek isteyen üye olmamıştır.

Bayındırlık ve İmar Komisyonuna yönelik bu yoğun ilginin nedenini bu birimin belediyelerin karar alma süreçlerindeki işleviyle açıklamak mümkündür. Belediyelerin aldıkları kararların önemli bir bölümünün imarla ilgili olduğu gözönünde tutulacak olursa, bu ilginin nedeni anlaşılır hale gelir. Meclis üyelerinin belediyeye yönelik bir ilgiye sahip oldukları, onlara sorduğumuz 'teklif edilseydi hangi görevi tercih ederdiniz?' sorusuna verdikleri yanıtlardan da anlaşılabilir. Üyelerin %44'ünün belediyede etkili bir görevi diğer görevlere göre daha fazla tercih ettikleri; milletvekili tercinin %26, parti il örgütünde yöneticiliğin % 10, parti ilçe örgütünde yöneticiliğin % 12 düzeyinde kaldığı belirlenmiştir.

Sonuç

Yerel yönetimlerin toplumsal sistem içindeki konumu, bu birimlerin sosya-ekonomik işlevleri, bütüncü siyasi sistem ve yerel toplumsal güçlerle ilişkisi temelinde tartışılmalıdır. Özellikle temsil süreci ve yerel ölçekte katılım sözkonusu olduğunda, bu ilişkiye yeni bir boyut, kolektif siyasi kültür boyutu da ilave edilmelidir. Bu geniş perspektiften bakıldığında, yerel yönetimlerin demokratikleşmesi sorununun salt hukuki-teknik bir sorun olmadığı ortaya çıkar. Nitekim demokratik bir kent planlaması talebi bile bizi kaçınılmaz olarak kentsel ölçekte topraktaki mülkiyet ilişkileri sorunuyla karşı karşıya getirecektir. Kente, kentin dışından cetvel ve pergelle bakan teknokratik-mühendislikçi bir anlayışla değil, kentin içinden, kültürel ve politik bir varlık olarak baktığımızda ancak yerel yönetim sorununa doğru bir biçimde yaklaşmış oluruz.

Türkiye sözkonusu olduğunda, yerel yönetimlerin merkezi vesayetten kurtulması süreci, bu sürece eşlik edecek toplumsal reformları ve yerel düzeyde halk katılımını sağlayacak kanalların oluşturulmasını da içermek zorundadır.

Yaşadığı mekana sahip çıkan, onu biçimlendiren ve yöneten yurttaş tipinin ortaya çıkması ancak böyle bir katılımcı demokrasi ile mümkün olabilir. Aksi durumda, yerel yönetimler çeşitli çıkar gruplarının egemenliği altında 'yerel hükümlerlik' alanları olmaktan kurtulamaz.

Tablo 1. Meclis Üyelerinin Mesleği

Meslek	SHP		DYP		ANAP		CHP		Top.	
	B.Bşk	Üye	B.Bşk	Üye	B.Bşk	Üye	B.Bşk.	Üye	Sayı	%
İnşaat/Tic./İmalat	1	9	2	1	-	2	2	1	18	36
Serbest	1	7	-	3	1	3	-	2	17	34
Memur/Kamu Öz.	-	3	-	-	-	-	-	-	3	6
Esnaf/Zanaat.	-	5	-	1	-	2	-	-	8	16
Emekli	-	2	-	-	-	-	-	-	2	4
İşçi	-	1	-	-	-	-	-	-	1	2
Çiftçi	-	-	-	1	-	-	-	-	1	2
Toplam	2	27	2	6	1	7	2	3	50	100

Tablo 2. Meclis Üyelerinin Ekonomik Konumu

Ekonomik Konum	Meclis Üyesi		İzmir İli Ekonomik olarak Etkin Nüfus*	
	Sayı	%	Sayı	%
Ücretli	6	12	513,585	56.88
İşveren/Kendi Hesabına	44	88	207,349	22.97
Ücretsiz Aile İşçisi/ Bilinmeyen	-	-	181,996	20.15
Toplam	50	100	902,930	100.00

Kaynak: DIE Nüfus Sayımı, Sosyo- ekonomik özellikler, İzmir İli, Tablo 21, s. 84-85

Tablo 3. Meclis Üyelerinin Bölgelere Göre Doğum Yerleri

Bölge	Parti				Toplam	
	SHP	DYP	ANAP	CHP	Sayı	%
İzmir Doğumlu	10	5	2	1	18	36
Doğu/G.Doğu	10	1	1	-	12	24
Karadeniz	3	-	-	1	4	8
Ege	2	1	2	3	8	16
İç Anadolu	2	1	1	-	4	8
Diğer Bölgeler	1	-	1	-	2	4
Yurt Dışı	1	-	1	-	2	4
Bilinmeyen	-	-	-	-	-	-
Toplam	29	8	8	5	50	100

Tablo 4. Kent Yönetiminde Belediyenin En Önemli Görevi Konusunda Meclis Üyelerinin Görüşleri

Belediyenin en önemli görevi	SHP		DYP		ANAP		CHP		TOPLAM	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Altyapı yatırımları yapmak	18	62.0	6	75.0	3	37.5	1	20.0	28	56.0
Kentsel İmar düzenlemek	5	17.3	2	25.0	4	50.0	-	-	11	22.0
Çevreyi korumak/ Sağlık/ Temizlik	1	3.5	-	-	1	12.5	2	40.0	4	8.0
Demokratik Eğitim ve Kentsel Bilinci Geliştirmek	2	6.9	-	-	-	-	1	20.0	3	6.0
Diğer	3	10.3	-	-	-	-	1	20.0	4	8.0
Toplam	29	100.0	8	100.0	8	100.	5	100.0	50	100.0

Tablo 5. Meclis Üyelerinin Girmek İstedığı Hizmet Birimleri

Hizmet	SHP		DYP		ANAP		CHP		Toplam	
Komisyonları	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Bütçe	8	27.6	2	25.0	2	25.0	2	40.0	14	28.0
Bayındırlık/İmar	19	65.5	5	62.5	5	62.5	3	60.0	32	64.0
Kesin Hesap	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Hukuk	2	6.9	1	12.5	-	-	-	-	3	6.0
Sağlık	-	-	-	-	1	12.5	-	-	1	2.0
Toplam	29	100.0	8	100.0	8	100.0	5	100.0	50	100.0

Kaynakça

CASTELLS Manuel, **City-Class and Power**, St. Martin's Press, New York, 1978

ÇİTÇİ Oya, **Yerel Yönetimlerde Temsil**, TODAİE Yayınları, No:226, Ankara, 1989

Devlet İstatistik Enstitüsü **1985 Nüfus Sayımı, Sosya Ekonomik Özellikler, İzmir İli**

DOMHOFF G. William, **Who rules Amerika Now-A view for the 80's**, Touchstone Book, New York, 1986

ERDER Sema , **İstanbul'a Bir Kent Kondu: Ümraniye**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996

ESMER Yılmaz, **Kaynakların Paylaşımı, Local Government in Turkey**, (ed) Metin Heper, Rastledge, 1989

FALAY Nihat, Kalaycıoğlu Ersin, Özkırımlı Umut, **Belediyelerin Mali Yönetimi:İktisadi ve Siyasal Bir Çözümleme**, TESEV yayınları, İstanbul, 1996

GÜLER Ayman Birgül, **Yerel Yönetimler: Liberal Açıklamalara Eleştirel Yaklaşım**, TODAİE Yayınları, No: 244, Ankara, 1992

GIDDENS Anthony, **Sociology- A brief but Critical Introduction**, The Macmillan Press, 1982

HAMAMCI Can, **Belediyelerin Yapısı ve Demokratikleşme Eğilimleri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, S.B.F., Ankara, 1981

HILL M Dilys, **Democratic Theory and local Government**, George Allen and Unwin LTU, London, 1974

KAŞKA Selmin, **İstanbul'da Kent yönetimi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 1989

KELEŞ Ruşen, **Kent ve Siyaset Üzerine Yazılar**, IULA-EMME, İstanbul, 1993

KELEŞ Ruşen, HAMAMCI Can, **Belediye Başkanları ve Belediye Meclis Üyeleri**, Mahalli İdareler Eğitim Araştırma Merkezi, Ankara, 1994

KELEŞ Ruşen, Yavuz Fehmi, **Yerel Yönetimler**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1983

KILIÇBAY M.Ali, **Doğu'nun Devleti, Batı'nın Cumhuriyeti**, Gece Yayınları, Ankara, 1992

MARDİN Şerif, **Türkiye'de Toplum ve Siyaset**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991

ORTAYLI İlber, **Tanzimattan Sonra Mahalli İdareler(1840-1878)**, TODAİE Yayınları, Ankara, 1974

ORUM Anthony M., **Introduction to Political Sociology**, Prentice Hall Inc. Englewood Cliffee, New Jersey, 1978

PIRENNE Henri, **Ortaçağ Kentleri**, Çev: Şadan Karadeniz, İletişim Yayınları, 1990

ŞENEL A., **Eski Yunan'da Siyasal Düşünüş**, A.Ü. S.B.F. Yayınları, No:258, Ankara, 1968

STOKER Gerry, **The Politics of Local Government**, Mc. Millian, London, 1988

TEKELİ İlhan, Cumhuriyet Döneminde (1923-1973) Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi, **'Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi'** içinde (ed) Ergun Türkcan, Türk İdareciler Derneği, Ankara, 1978

TEKELİ İlhan, **Yerel Yönetimlerde Demokrasi ve Türkiye'de Belediyeciliğin Gelişimi**, Amme İdaresi Dergisi, Cilt:6, Sayı:2, Ankara, 1983

TEKELİ İlhan, **Kent Planlaması Konuşmaları**, Mimarlar Odası Yayınları, Ankara, 1991

TORTOP Nuri, **Mahalli İdareler**, TODAİE Yayınları, N:211, Ankara, 1986

VAROL Muammer, **Yerel Siyasetin Demokratikleşmesi**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1989

GÖÇ ve EKONOMİ

Oturum Başkanları
Prof. Dr. Önal SAYIN
Prof. Dr. Sabahattin GÜLLÜLÜ

Prof. Dr. Önal SAYIN	Küreselleşmenin Sermaye ve İşgücü Üzerine Etkileri
Prof.Dr. Mustafa SOYSAL	Şanlıurfa Tarım Reformu Uygulama Alanındaki Köylerin Toplumsal Yapısı Üzerine Bir Araştırma
Doç. Dr. Mehmet ECEVİT	İç Göçün Unutulan Kaynakları: Tarımsal Farklılaşma ve Dönüşüm Dinamikleri:
Yrd. Doç. Dr. Nilay ÇABUK	Kapitalist Dönüşümler Cinsiyete Dayalı İş Bölümü ve Göç
Arş. Gör. Özlem IRMAK	Kentsel İşgücünün Yeni Alanlarda İstihdamı: Küçük Üretim ve Kentler

KÜRESELLEŞMENİN SERMAYE VE İŞGÜCÜ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Önal Sayın^(*)

Bu makalemizde, evrensel olarak var olduğunu sandığımız sermaye ve işgücü arasındaki ilişkilerin, özellikle XX. Yüzyıldaki hızlı değişimini göstermek istiyoruz. Sermaye ve işgücü arasındaki ilişki biçiminin, toplumsal yapıları, sistemleri ve düzenleri belirlediğini savlıyoruz. Elde ettiğimiz bulgularla bu savımızı doğrulamaya çalışacağız. Çalışmamızın birinci bölümünde, kısaca sanayileşme sürecini anlatmaya çalışacağız. Ardından II. Dünya Savaşı'ndan sonra sermayenin dünyanın çeşitli bölgelerindeki yatırıma dönüş biçimlerini aktaracağız. Batı Avrupa ülkelerindeki sermaye yatırımlarının, işgücünü nasıl çektiğinin anlatacağız. Bu dönemde "ulus devlet" örgütlenme biçiminin etkisini ve etkinliğinin önemini vurgulamaya çalışacağız. Daha sonraki bölümde, yeni toplumsal yapılaşma olarak adlandırılan küreselleşmeyi açıklayacağız. Küreselleşmenin sermaye, işgücü ve kültür üzerindeki etkilerini belirtmeye çalışacağız. En son bölümde de genel bir değerlendirme yapacağız.

Sanayi devriminden sonra işgücü ve sermaye özgürlüğüne kavuştu. Sermaye birikimi ve bu sermayenin büyük kentlerde sanayi yatırımlarına dönüştürülmesi, işgücünün kırsal kesimlerden kentlere doğru kitleler halinde, göç etmesine yol açtı. İngiltere ve Fransa gibi ilk sanayileşme sürecine giren ülkelerde, serfleri yani önemli bir işgücü kaynağını toprağa bağımlı kılan Ortaçağ yasaları tasfiye edildi. Sanayileşme sürecinin bu ilk devinimleri, oluşmakta olan "ulus-devlet" planında gerçekleşmiştir.

İkinci Dünya savaşından sonra sermaye ve işgücü hareketleri uluslararası bir nitelik kazandı. Amerikan kaynaklı çok uluslu nitelik kazanan sermaye büyük bir oranda, Avrupa teknolojisi üzerinde egemenlik kurmak için, başta Almanya olmak üzere sanayileşmiş Batı Avrupa ülkelerinde yatırıma dönüştürüldü. Bu yoğun sermaye yatırımları, hergün biraz daha artan bir oranda işgücü talebi doğurdu. Bunun sonucunda, Türkiye'yi de içine alan, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere, Batı Avrupa ülkelerine doğru bir işgücü akımının olduğu görüldü.

Sermaye birikimi ve yabancı işgücü artışı arasındaki, ilişkiyi daha iyi anlamak için, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, ABD'ndeki sermaye birikimini, Avrupa'da Amerikan sermayesinin oynadığı rolü ve "üçüncü dünya ülkeleri'nin bu ülke tarafından yağmalanmasını göstermek gerekmektedir. ABD gereksinme duyduğu demirin %34'ünü, boksidin %88'ini, nikelin %92'sini, manganezin %99'unu, kromun %100'ünü, kauçuğun %100'ünü, kahve, kakao, muz gibi

(*) Prof.Dr. Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Öğretim Üyesi

tropikal ürünlerin %100'ünü ithal etmektedir. Bu yeraltı ve yerüstü zenginlikleri "üçüncü dünya ülkeleri"nden sağlanmaktadır.(1)

Aşağıdaki tablo ABD'nin yatırım miktarlarını ve elde ettiği karları göstermektedir.

Tablo I. ABD'nin yatırım miktarları ve elde ettiği karlar

Yeri	Avrupa	Afrika	Okyonusya	Kanada	Latin Amerika	Asya
Yatırımlar	8571	1071	932	3368	1251	1374
Kârlar	3748	657	398	3372	5297	6528
Toplam	-4823	-414	534	+4	+4046	+5154
		-5771		+9204		

Kaynak : "Claude Julien, L, Empire Americain"

Yukarıdaki tabloda da gördüğümüz üzere ABD'nin Kanada, Latin, Amerika ve Asya'dan elde etmiş olduğu karların büyük bir kısmını, Avrupa'da yatırım haline dönüştürmektedir. ABD'nin daha az kar ettiği halde, daha fazla yatırımı Avrupa ülkelerine yapmasının nedeni, Avrupa teknolojisi üzerinde egemelik kurmak istemesidir. 1972 yılında Amerikan yatırımları sekiz milyar dolara ulaşmıştır. Bu yatırımların çoğu Avrupa ülkelerine olmuştur.

1850-1910 yılları arasında 60 milyon Avrupalı çalışmak için ABD'ine göç etti. Amerika sendikaları bu göç konusunda hoşnutsuzluklarını dile getirdiler. Bunun üzerine Amerikan hükümeti Avrupalıların göçünü yasakladı. Amerika sermayesinin dışa açılmasının ve özellikle de Avrupa'ya yönelmesinin nedenlerinden biri de bu göç yasağı olmuştur. Amerikan sermayesinin Avrupa'ya akması sonucu, İngiltere, İrlanda'da, Fransa, Polonya, İspanya, Portekiz ve İtalya'dan işçi göçüne izin verdi. Özellikle 1960 lardan sonra Yunanistan, Yugoslavya, Türkiye, Hindistan, Pakistan, Cezayir gibi uzak ülkelerden, gelişmiş kapitalist Batı ülkelerine doğru bir işgücü göçü başladı.

Bu veriler, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, yoğun sermaye yatırımlarına sahne olan Batı Avrupa ülkeleri, dünya işgücünün cazibe merkezi haline gelmesine açıkça ortaya koymaktadır. (2)

1974 yılındaki petrol krizinden sonra, Batı dünyasında yeni politikalar oluşturulmaya başlandı. Yoğun işgücünü gerektiren ve çevreyi kirleten demir-çelik, tekstil, maden ve çimento gibi geleneksel üretim alanları sorgulanmaya başlandı. Kamuoyunun duyarlılığı ve baskısı, bu dallarda üretim yapmak için çevreyi kirletmeyi önleyen önlemlerin alınmasını gerektiriyordu. Batı'da çalışan kitleler, uzun bir tarihsel dönem içindeki Savaşları sonucunda, hem ücretlerini yükseltmişler ve hem de birçok sosyal haklar elde etmişlerdi. Tüm bu etkenler Avrupa'da üretim maliyetlerini yükseltmişti. Bu nedenle Batı Avrupa ülkeleri, uzay, bio-kimya, bilgisayar gibi sanayinin en son aşamasındaki üretimi kendileri yaparken, geleneksel sanayi dallarındakilerini de, kendi denetimleri altında az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde gerçekleştirmeye başladılar. İşte bu gelişmeler, dünyada küreselleşme denen yeni bir süreci başlattı.

Raymond Aron'un belirttiği üzere, küreselleşmeyle insanlık, ilk defa tek ve aynı tarihi yaşamaktadır. Küreselleşme olarak adlandırdığımız bu olayın nedeni ekonomik ve teknik etkenlerdir. Üretim, ulaşım, iletişim, bilgi tekniği aracılığıyla beşeri birleşmenin klasik fikri, ortak bilinçe girmiştir. Küreselleşme modern toplumun evrenselleşmesi anlamına gelmektedir. (3)

Küreselleşme, tekelci kapitalizmin günümüzdeki görünümünün adıdır. Berlin duvarının 1989 yılında yıkılmasından sonra, dünya sanki seçenezsiz tek kutuplu bir düzene indirgendi. Batı ideolojisi olarak adlandırabileceğimiz bu düzen, kendisini zorla kabul ettiren modern dogmatizm biçimine dönüştü. Küreselleşme olarak adlandırılan bu düzene karşı gelmek, doğal düzene direnmektir; doğal değişmeyi tersine çevirmeye çalışmaktır ! Bu durumda yapılacak en doğru harekete, küreselleşmeyle bir an önce bütünleşmektir. Küreselleşme sadece bir kader değil, aynı zamanda insanlığın kurtuluş yoludur. Küreselleşmeyi savunan düşünürler, Marksizm gibi, insanlara yeryüzü cennetini sunmaktadırlar. Bu çerçevede R. Aron'a göre de küreselleşme dünyanın evrensel bir biçimde modernleşmesidir.

Küreselleşmeyle ilgili reçetelerde ileri sürülen görüşler şunlardır: Sınırsız serbest değişim, yani ulusal gümrük duvarlarının kaldırılması, özelleştirme, iktisadi kamu kuruluşlarının özel sektöre devredilmesi, monetarizm, para politikalarıyla kalkınma paranın egemenliği, rekabet, ulusal ve uluslararası boyutlarda tam rekabet; verimlilik, rekabete dayanmayan tasfiyesi, güçlü olanın varlığını sürdürmesi. Bu reçeteler uygulandığında "ulus -devlet"lerin gücü azalacak, yeni dünya düzeni olan küreselleşmeye geçilecektir.

Şimdi de küreselleşmeyi somut verilerle göstermeye çalışalım. Daha üretken olmak uluslararası rekabete dayanabilmek için, gelişmiş ülkelerin şirketleri yabancı ülkelere açılmıştır.

Tablo II. Yabancı Ülkelerle Yıllık Ortalama Yatırımların Coğrafyasal Dağılımı

(Milyar Dolar)

	1976-80	1981-85	1986-90	1990	1991	1992
Çıktıların toplamı	39,8	43,6	165,9	226,0	182,2	158,5
Sanayileşmiş Ülkeler	39,2	42,1	157,4	213,0	171,1	147,1
ABD	16,9	8,4	24,6	32,7	27,1	35,3
Japonya	2,3	5,1	32,1	48,0	30,7	17,2
Avrupa Topluluğu	16,9	20,8	74,4	99,4	90,9	82,5
Gelişmekte olan ülkeler	0,6	1,5	8,5	13,0	11,1	11,4
Asya	0,1	1,1	7,5	11,4	9,5	10,4
Latin Amerika	0,2	0,2	0,6	1,0	0,8	1,0

Girdilerin Toplamı	31,8	52,5	145,6	186,0	143,3	133,6
Sanayileşmiş Ülkeler	25,2	34,9	122,6	156,2	101,8	83,9
ABD	9,0	19,1	52,5	45,1	11,5	3,9
Japonya	0,1	0,3	0,3	1,8	1,4	2,7
Avrupa Topluluğu	13,8	12,8	54,5	86,0	68,6	70,3
Gelişmekte olan ülkeler	6,6	17,6	23,0	29,8	41,5	49,7
Asya	2,1	4,9	13,3	18,6	24,0	28,0
Doğu Avrupa	0,0	0,0	0,1	0,3	2,4	3,3
Latin Amerika	4,1	5,0	6,3	7,3	12,0	13,0

Kaynak (Uluslararası Düzenlemeler Bankası 1993)

Tablo II'yi incelediğimizde sanayileşmiş ülkelerin yabancı ülkelere yatırımları 1976-80 döneminde 39,2 milyar dolarken, 1991 yılında 171,1 milyar dolara çıkmıştır; ABD'nin 16,9'dan, 27'ye; Japonya'nın 2,3'den 30,7'ye; Avrupa topluluğunun 16,9'dan 90,9 milyara yükselmiştir. Sermaye girişlerine baktığımızda: Asya'daki gelişmekte olan ülkelere 1976-80 yıllarında sadece 2,1 milyar dolar girerken, 1992 yılında bu miktar 28 milyar dolara ulaşmıştır; Doğu Avrupa ülkelerine 0,0'dan 3,3'e; Latin Amerika ülkelerinde ise 4,1'den 13,0'a yükselmiştir. Yukarıda gördüğümüz hızlı sermaye hareketleriyle oluşan küreselleşme sürecinde çok uluslu şirketler temel rolü oynamamaktadır.

Yukarıda belirttiğimiz üzere geleneksel sanayi üretimi, hızla gelişmekte olan ülkeler kaymaktadır. Bu çerçevede, son yıllarda dünyadaki tekstil ve giyim sanayindeki durum, bizim savımızı doğrular niteliktedir.

Tablo III. Belli Başlı Tekstil ve Giyim Ürünleri İhracatçıları

(Milyar Dolar ve Yüzde Olarak)

İhracatçı Ülkeler	Değer	Tekstil		Giyim		
		Dünya İhracatındaki Payı	Değer	Dünya İhracatındaki Payı	Değer	
	1992	1980	1992	1992	1980	1992
Almanya	13,9	11,4	11,9	8	7,1	6,4
Hong-Kong	11,0	-	-	20,1	-	-
İtalya	10,2	7,6	8,7	12,2	11,3	9,4
Çin	8,6	4,6	7,3	16,7	4,0	12,8
Kore Cumhuriyeti	8,2	4,0	7,0	6,8	7,3	5,2
Tayvan	7,6	3,2	6,5	4,1	6,0	3,1
Japonya	7,1	9,3	6,1	0,6	-	0,5
Belçika ve Lüksemburg	6,5	6,5	5,5	2,4	-	1,8
Fransa	6,3	6,2	5,4	5,3	5,7	4,0
ABD	5,9	6,8	5,0	4,2	3,1	3,2
İngiltere	4,3	5,7	3,7	3,7	4,6	2,8
Pakistan	3,6	1,6	3,1	1,4	-	1,1
Hollanda	3,0	4,1	2,5	2,7	2,2	2,1
Endonezya	2,8	0,1	2,4	3,2	0,2	2,4
Türkiye	1,6	-	1,4	4,2	0,3	3,2
Portekiz	1,4	-	1,2	4,0	1,6	3,1
Tayland	1,2	-	1,1	3,8	0,7	2,9
Hindistan	2,5	-	-	3,1	1,5	2,4
Toplam	96,7	72,8	77,0	96,6	69,9	70,5

Kaynak: (GATT 1993) den hareketle veriler hesaplanmıştır.

Tablo III'de görüldüğü üzere, Almanya, Japonya, ABD gibi gelişmiş ülkelerde tekstil ve giyim sanayiindeki üretim azalırken, Türkiye, Endonezya, Çin gibi ülkelerde hızla artmaktadır.

Tablo IV . Giyim Sektöründe Çalışan Ücretli Sayısı

Ülke	1980	1990
Fransa	255.400	152.000
Almanya	226.737	143.234
İtalya	172.000	163.147
Japonya	437.000	488.000
Türkiye	29.000	72.000
İngiltere	276.684	203.253
ABD	1.150.000	807.000

Kaynak : (OCDE 1994)

IV nolu tabloda da görüldüğü üzere Fransa, Almanya, İngiltere ve ABD gibi gelişmiş ülkelerde giyim sektöründe çalışanların Sayısı 1980'den 1990 yılına gelindiğinde dikkate değer bir biçimde düşmüştür. Türkiye'de ise 1980'de 29.000 iken 1990'da 72.000'e yükselmiştir.

Sanayide ortalama saat maliyeti (coûts horaires moyens) Almanya'da 25 dolar, Japonya'da 17 dolar, Fransa'da ve ABD'de 16 dolar olmasına karşın, Tayvan'da 5 dolar, Kore'de 4,5 dolar, Meksika'da 2,5 dolar, Polonya'da 2 dolar, Çin'de 1 dolardan azdır.

Arthuis Raporu (1993) gelişmekte olan ve Doğu Avrupa ülkelerindeki ücretlerin Fransa'dakine göre 3 ila 50 defa daha düşük olduğunu belirtmiştir.

Yukarıdaki veriler, sermayenin bir bölümünün gelişmekte olan ülkelere doğru kayması, işgücünün de kendi ülkesinde kalmasına yol açmaktadır. 1960-1974 yılları arasında görülen, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere, gelişmiş Batı sanayi ülkelerine doğru olan iş gücü bu nedenle sona ermiştir.

Özellikle sermaye küresel boyutta hak iddia etmeye başlamıştır. Bu ekonomik gücün önde gelen temsilcileri arasında Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü, Ticaret ve Gümrük Tarifeleri Genel Anlaşması Avrupa Komisyonu, New York, Paris, Frankfurt, Londra ve Tokyo gibi borsalardır. Bu kuruluşların söylemleri büyük ekonomik haber organları tarafından dünyaya aktarılmaktadır. Çoğu büyük sanayi kuruluşlarına ve finansal gruplara ait ekonomik haber organları arasında The Wall Street Journal, Financial Times, The Economist, Far Lüsrtten Economic Review, Les Echos, Agence Reuter gibilerini sayabiliriz.

İkinci Dünya Savaşında modernleşmeciler, gelişmekte olan ülkelere Batı Avrupa ülkelerinin ulus-devlet modelini örnek gösteriyorlardı. Bu modelde güçlü merkezi bir devlet, bir yandan ulusal sanayinin gelişmesini sağlarken, diğer yandan ülke içinde sosyal adaleti gerçekleştirecektir. Gelişmekte olan ülkeler, geleneksel zihniyeti atıp, onun yerine pozitif bir ruhu benimseyeceklerdi. Ulus-devlet modelinin göstergesi ulusunu arayan bir devlet değil, devletle ulusun bütünleştiği toplumsal bir birliktir.

"Yirmi yıl önce, gelişmekte olan ülkelere kendi kendine yetmenin ve merkezi kalkınmanın erdemleri dayatılıyordu. Oysa bugün onlara, tüm yıkıcı etkenlerine karşın sınırsız serbest değişim dayatılıyor" (5). Bu çerçevede konuya baktığımızda, günümüzde "ulus-devlet" modeli çoktan unutulmaya bırakılmıştır diyebiliriz.

Gelişmekte olan ülkelerde, yerleştirilmeye çalışılan "ulus-devlet" modeli belki de sürenin sınırlı olması nedeniyle başarıya ulaşamamıştır. Gelişmekte olan ülkeler "ulus-devlet" modeline ulaşmaya çalışırken, gelişmekte olan ülkeler küreselleşme modelini kabul ettirmeye başlamışlardır. "İthal edilen devletlere, eğretiliği, zayıf siyasal kapasitesi, güven vermemesi dolayısıyla, vatandaşlar kendilerini pek başlı hissetmezler. Devletin bireyleri harekete geçirmek, kontrol etmek kapasitesinde olmaması nedeniyle, sosyal alanlarda boşluklar belirir. Bu boşluklar devletin dışındaki güçler tarafından doldurulur. (6) Toplumsal bütünlüğünü sağlamamış bir çok ülkede, devlet çeşitli gruplar arasında patlak veren toplumsal bunalımlar karşısında çaresiz kalmaktadır.

"Küreselleşme Avrupa'nın sosyal modelini de mahkum etmektedir. Küreselleşmenin zorunlulukları, birliğin genişletilmesi tek para sistemi bahanesiyle basit bir serbest değişim bölgesine dönüşen ultraliberal bir Avrupa mı gerçekleştirilmek istenmektedir! Yüzü olmayan, kimliğinden boşaltılmış bir Avrupa mı istenen? Batı'da sosyal ilişkinin ortadan kalkması, kendisi ile birlikte Avrupa kimliğini ve onu tanımlayan demokrasi ve insan haklarına saygıyı olduğu gibi, bu değerlerin evrenselliğine inancı da yok edecektir. Sözü edilen değerlerin yerine demokrasiye düşman güçlerin yükseliğine tanık olunacaktır. Bu güçler, yabancı düşmanlığını, milliyetçiliği, kimlik ve bölgesel hak istemlerini cesaretlendirerek çoktan işe koyulmuştur." (7)

Sermayenin küreselleşmesini daha iyi anlamak için, zaman içindeki değişim hızındaki değişmeyi dikkate almak gerekir. "Para değişimi, piyasalarındaki günlük değişim 1986'daki 290 milyar dolardan, 1990'da 700 milyar dolara yükselmiştir. 1994 yılında denetlenmesi olanaksız finansal akış, günde 1 trilyon doları aşmış durumdadır. (8) Bu rakamlar, sermayenin kaynaşması ve dünyanın en kârlı bölgeleri arasında hızlı bir biçimde yer değiştirebilmesi anlamına gelmektedir.

"Sadece ileri beş sanayi ülkesi ABD, Japonya, Almanya, Fransa ve İngiltere tek başlarına 200 en büyük uluslararası şirketin 172'sine sahiptir. 37 bin uluslararası şirket ve bunların yabancı ülkeleri ahtapotun kolları gibi saran 170 bin başlı şirketi (şube) bugün dünya ekonomisine egemen görünmektedir. (9)

Şimdi de sermayenin küreselleşmesinin gelişmesi ülkelerdeki işgücü üzerindeki etkilerini irdeleyelim. Yukarıda küreselleşmenin sermaye için olmasına karşın, işgücü için olmadığını dolaylı olarak gösterdik. Özellikle, gelişmekte olan ülkelerde küreselleşme sermaye yöneticileri için daha büyük bir refah ve zenginlik getirirken, sıradan işçileri sefalete mahkum etmektedir.

Sermayenin kaynaşması şirketlerin birleşmesi anlamına gelmektedir. Birleşmeler, şirketlerin bankalara borçlanmasına yol açmaktadır. Bu yüzden de bankalar şirketleri emek maliyetlerini düşürmeye zorlamaktadır. Spekülatif sermaye ile emek pazarı arasındaki ilişki, "manevra marjı örtmecesi" olarak adlandırılan, tam gün ve yüksek ücretli işe dönüştürülmesi biçiminde

açıklanabilir. İşdünyası uzmanlarından biri, şirketler arası birleşmelerden kaynaklanan borçları ile düşük ücretli geçici işlerdeki artış arasındaki ilişkinin altını çizmektedir. Kârların artması üretime dönük yatırım ve istihdam alanları yaratacak yerde, "kaşıt ekonomisini beslemekte ve hisse senetlerinin değer artışlarını kışkırtmaktadır. 1994 ve 1995 yılında Birleşik Amerika'da vergi sonrası kârların, yirmibeş yıldan bu yana en yüksek düzeyine ulaşmasına karşın, gerçek ücretler, düşme yönündeki eğilimlerini, sürdürdüler. 1973 ile 1993 arasında orta öğretimden diplomasız çıkan Amerikalıların gerçek saat ücreti 11,85 dolardan 8,64 dolara gerilemiştir. 1969 ve 1994 yılları arasında geçici işlerde ve yarım gün çalışmak durumunda kalan emekçilerin sayıları, ABD'nde çalışan nüfusun %6'sından %12'sine ulaşmıştır. Düşük ücret alan işçilerin (yıllık 15 bin dolar) sayıları ise %8,4'ten %23,2 ye yükselerek üçe katlanmıştır. Çalışan yoksulların ve işsizlerin sayısı, toplam olarak %22,9'dan %38'e fırlamıştır.

İstihdam ve yenilenmeyi teşvik etmek yerine, finansal tezgahlar ve emek maliyetlerinin düşürülmesi konularında uzman yeni bir tip yönetici ortaya çıkmıştır. Bu yüzden şirketlerin bu tip yöneticilerinin yıllık gelirleriyle çalışanlarının gelirleri arasındaki uçurum giderek derinleşmektedir. 1975 yılında bu uçurum 41'e 1 oranındaydı. (Patron için 326 bin dolar, işçisi ya da personeli için 8 bin dolar). 1992'de bu, 1'e karşı 145'e ulaşmıştır. (2.800.000 dolara karşılık 18.900 dolar). 1994'de durum daha da vahimdir. 1'e karşı 187, yani patrona 3.700.000 dolar, çalışanına 20 bin dolar . (10) Çalışanların bütün gelişmiş ülkelerde ücretlerinin düşmesinin yanında, sosyal güvencelerinin de ortadan kalktığını görmekteyiz. Sosyal devlet anlayışlarını her gün biraz daha yitiren, Fransa, Almanya ve hatta İsveç gibi ülkelerde de, sosyal güvenlik kurumlarının devletin sırtında bir yük olarak görülmesi nedeniyle , özelleştirme eğilimleri belirlemektedir.

Son olarak küreselleşmenin kültürel boyutuna değinelim. Küreselleşme insanlara tek bir yaşam biçimini yani tek bir kültürü dayatmaktadır. Küreselleşme, tüm küreyi benzeşik temalardan oluşan muazzam bir alan haline getirmeye çalışmaktadır. Başkan Clinton'un danışman Benjamin Baber'e göre, dünya "Mc World" diyebileceğimiz ekonomik küreselleşmeye gitmektedir. Mc World'un dayatmaya çalıştığı kültür, evrensel kültür, Amerika kökenlidir. Mc World, evrensel kültürü yaratırken Amerika'nın değil, Hollywood kültürüne el koymuştur. Hollywood "hız"a ayrıcalık tanımaktadır. Hızlı yemek (fast-food) gibi. Hollywood kültürü görüntüyü sözcüklere, basit olanı, karmaşık olana yeğlemektedir. Televizyona bakmak, kitap okumaktan daha kolaydır. Bu kültürü anlamak, çaba gerektirmez. Hollwood kültürü, sizi anlık heyecanlara ve eğlenmelere taşır. Hollwood, sizin kendinizi iyi hissetmenize olanak sağlayacak, edlginlik ve anlık zevk kültürünü oluşturur. Hollwood, bir düş fabrikası, umut ve enerji kaynağıdır. Mc World, Hollwood'un tüketici üreten bir aygyt haline getirdi. Küreselleşme insanlary tek düze bir kültürel dünyada yaşatmaya itiyor. Küreselleşme, ulus-devlet çerçevesinde oluşan, ulusal kültürleri tasfiye etmeye çalışmaktadır. Böylece liberalizm insanlık için tek alternatif olarak ileri sürüldü. Liberalizmi frenleyen Doğu Blok'un yıkılmasından sonra, dünya liberalleşme rüzgarına kapıldı. Kısa zamanda liberalizm, küreselleşme niteliğine kavuştu. Liberalizmin bu zaferi, bazı düşünrlere göre kısa süreli oldu. 1989 yılında Paris'te, Londra'da ve Amsterdam'da yapılan gezegenimizin genel durumu konusundaki ilk konferanslar, pek iç açıcı mesajlar vermedi. Konferanslara

katılan bir çok gözlemciye gör kapitalizmin sınırsız fetihleri ve doğanın tümüne egemen olması, kendisinin de sonunun geldiğini simgelemektedir. İnsanın insanı sömürmesinden, insanın doğayı sömürmesine sapmak isteyen kapitalizm, sınırsız bir biçimde her iki sömürüyü de artırdı. Birçok insanı kurtarayım derken, kapitalizm, milyonlarcasını sefalete mahkum etti. Doğaya egemen olmak isterken, doğanın bize egemen olmaya ve hatta tehdit etmeye başladığını gözledik. (12)

Küreselleşme doğayı, toplumları ve kültürleri çok hızlı bir biçimde tahrip etmeye başladı. Makalemizin başında çizdiğimiz küreselleşmenin pembe tablosu, sonraki paragraflarda aktardığımız verilerle iyice karardı. Küreselleşme insanlığın en son ulaştığı toplumsal, tarihsel nokta ise, sonumuz geldi demektir. Kanımca küreselleşme insan aklının yarattığı yapay modellerden biridir. Günümüz insanı, küreselleşmenin yıkıcı sonuçlarını görünce, aklını kullanarak, yeni bir yapay düzen kurabilir. Kanımca dünyanın toplumsal düzeni ne ilah'dir ve ne de doğal. Dünyanın toplumsal düzenini biz insanlar kurduk ve yine biz insanlar değiştireceğiz. Yeni dünya düzeninin, doğayı, insanı ve toplumu tahrip etmeyen bir temelde kurulması gerektiği kanısındayız. Sınırsız bir liberalizm ve sınırsız bir otorite, yeni dünya düzeninin özellikleri olmamalıdır. İnsanın, insana ve insanın, doğaya egemen olduğu bir dünya değil de, insanla, insan ve insanın, doğayla baryşik olduğu yeni bir dünya düzeninin kurulmasını arzu ediyoruz.

Kaynakça

ALE, Pierre, "Le Pillage de Tiers-Munde Petite Collection Maspero, 1962, aktaran SAYIN, Önal, "Türk İşçi Göçünün Nedenleri", E.Ü. Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, İzmir, 1980, s.188

SALE, Pierre, a.g.e. s. 190-191

PARON, Raymond, "Les désillusions du progrès", Calmann-Levy, Paris, 1969, S.192

Ramses 95, Sinthese annuelle de l'actualite mondiale, Dunod, Paris, 1994, s. 252,253

PETRAS, James ve CAVALUZZY, Told, Le Monde. Diplomatie, Cumhuriyet gazetesi, 6 Ekim 1996

BADYE, Bertrand, L'Etat importé, Fayard, Paris, 1992, s. 249

PETRAS, James ve CAVALUZZY, Tady y.a.g.e

CLAYRMON T, F. Frederic ve CAVANAGH, John, Dünya Kapitalizmin Kanatları Altında, Cumhuriyet gazetesi, 12 nisan 1996

CLAYRMONT, F. Frederic, CAVANAGH, John, y.a.g.e

Wall Steet Ücretlere Karşı Savaşıyor, Cumhuriyet Gazetesi, 27 Ekim 1996

BARBER, Benjamin, Dünya Tek Bir Pazarda Bütünleşiyor, Times Books, 1995, Le Nouvel Observateur, 10 Nisan 1996, Cumhuriyet Gazetesi, 17 Mayıs 1996

LATOUR, Bruno, "Nous n'avons jamais été modernes", Editions La découverte, Paris, 1994, s.17-18

ŞANLIURFA TARIM REFORMU UYGULAMA BÖLGESİNDEKİ SEÇİLMİŞ BAZI KÖYLERİN TOPLUMSAL YAPILARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Prof.Dr. Mustafa SOYSAL¹

Giriş

Monografik nitelikteki köy araştırmaları Türkiye Kır Sosyolojisi alanına bilgi aktaran en önemli kaynaklardan birisini oluşturmaktadır (Planck, 1972). Türkiye'de ilk ampirik araştırmalar 1930'lu yıllarda başlamış ve 1950'den sonra köy araştırma konuları çeşitlilik kazanmıştır. 1960'lı yıllardan itibaren köylerin sosyo-ekonomik ve kültürel yapıları, köy ve köylü sorunlarının incelenmesi ile ilgili çalışmalara kimi kamu kuruluşlarının da katıldıkları görülmektedir. 1970/71 öğretim yılında A.Ü. Ziraat Fakültesi Zirai Ekonomi Kürsüsü'nde ilk olarak Köy Sosyolojisi dersi lisans programı içerisine alınmıştır. Böylece Köy Sosyolojisi konuları hem üniversitelerde ve hem de üniversite dışında hızlı bir gelişme göstermeye başlamıştır.

1. Materyal ve Metod

Araştırmanın ana materyal kaynağını Şanlıurfa ili Akçakale, Harran, Merkez ilçe, Suruç, Bozova ve Hilvan ilçelerine bağlı toplam 19 köyde rasgele seçilen 94 aile başkanından mülakat tekniği ile elde edilen bilgiler oluşturmaktadır. Köylerin seçimi ise gayeli olarak yapılmıştır.

Bu bildiride, Şanlıurfa iline bağlı köylerin sulama öncesi sosyo-ekonomik yapılarının incelendiği bir araştırma projesinin (Soysal ve ark., 1992) sadece sosyal yapı ile ilişkili olan kısmı ele alınmıştır. Ayrıca, bildirinin sonuç kısmında Şanlıurfa ile Adana ili kır toplum yapısı kıyaslanmıştır.

2. Araştırma Bulguları ve Tartışma

2.1. Aile Yapısı

2.1.1. Aile Büyüklüğü

Kırsal Türkiye'de aynı çatı altında 6'dan fazla aile üyesinin birlikte yaşadıklarını kimi araştırma sonuçları ortaya koymuştur(DPT, 1970; Timur, 1972; Saran, 1984). Türk Aile Araştırması sonuçlarına göre, kırsal Türkiye için ortalama aile genişliği 5.4 kişidir (DPT, 1993). Ancak, araştırma kapsamına alınan ailelerde ortalama hane halkı sayısı 8.3 gibi oldukça yüksek değerde bulunmuştur.

Görüşme yapılan aile başkanlarına "neden fazla çocuk sahibi olmak istedikleri" sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya denekler, ya "Allah çocukların rızkını verir" ya da "çok çocuklu ailelerin köyde daha çok sözü geçer"yanıtını

¹ Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü

vermişlerdir. Araştırma alanında çok çocuk istenmesi konusuna ileride yeniden değinilecektir.

2.1.2. Aile Biçimi

Ülkemiz köylerinde anne, baba ve bekar çocuklardan oluşan "çekirdek aile" tipinin yaygın olduğu görülmektedir(Timur, 1972; Saran, 1984; Anonim, 1991). İncelenen 94 ailede de benzeri sonuç elde edilmiş olup, 68 ailenin (%72,3) çekirdek (modern) ve 26 ailenin ise (%27,7) geniş (geleneksel) aile tipinde oldukları saptanmıştır. Buna karşın incelenen ailelerde parçalanmış (eksik) aile tipine hiç rastlanılmamıştır.

Her ne kadar ülkemiz kırsal kesiminde özlenen geniş aile biçimi olmakla birlikte, köylerde egemen olan çekirdek aile tipidir. Çekirdek aile baba evinin "oğul vermesi", yani dışa taşması sonucu ortaya çıkmakta(Tütengil, 1984; Gürel, 1986) veya kente göçün yoğun olduğu kırsal yerleşmelerde çekirdek aile tipi görülmektedir (Kili, 1978; Ozankaya, 1982; Soysal, 1989).

2.1.3. Eş Seçimi

Köylerde eş seçimi genellikle "aile büyüklerinin kararı ve bu karara çocukların rıza göstermeleri" şeklinde yapıldığı kimi araştırma sonuçlarından anlaşılmaktadır(Timur, 1972; Ozankaya, 1982; Saran, 1984; Soysal, 1989; Yıldırak, 1992). Araştırma kapsamına alınan köylerde de eş seçiminde aile büyüklerinin önemli rol oynadıkları görülmektedir. Nitekim görüşme yapılan deneklerden %62,8'i eş seçiminin aile büyüklerinin kararı doğrultusunda yapıldığını ifade etmişlerdir.

Öte yandan, köylerde eş seçimi yapılırken "denklik" durumuna, başka bir deyişle taraflar arasındaki sosyo-ekonomik eşitliğe de önem verilmektedir. Bu bakımdan eş seçiminin ya köy içinden ya da yakın akraba çevresinden olmasına özen gösterilmektedir(Planck, 1972; Ozankaya, 1982;). Örneğin incelenen ailelerde köy içi evlilik oranı %38,3, yakın akraba evliliği ise %40 gibi oldukça yüksek oranda bulunmuştur.

2.1.4. Başlık

Başlık, köylerimizde düğünden önce kızın ailesine bir miktar para ve malın ödenmesi geleneğidir. Kimi sosyologlar bu geleneğin sosyo-ekonomik sorunları da beraberinde getirdiği (Ozankaya, 1982), kimileri ise bunun "kadının sosyal güvenliği ile ilgili bir işleve sahip olduğu" görüşündedir (Kongar, 1981).

Araştırma kapsamına alınan aile başkanlarından %83'ü evlendikleri zaman başlık parası ödediklerini belirtmişlerdir. Başlık ödeyen deneklerin yaklaşık %69'unun başlık parasını nakit olarak ödedikleri dikkati çekmektedir. Araştırma alanında başlık parası her ailenin sosyo-ekonomik durumuna bağlı olarak 15-60 milyon TL arasında değişmektedir. Aile başkanlarının ifadelerine göre, alınan başlık paraları çoğu kez kızın çeyizi için harcanmaktadır.

2.1.5. Çok Eşlilik

Medeni Kanuna aykırı olmakla birlikte, ülkemiz kentsel ve kırsal yerleşmelerde çok eşlilik (polygamie) olayına rastlanmaktadır. Ancak, ülkemiz köylerinde çok eşlilik oranının yüksek olmadığı çeşitli bölgelerde yapılan araştırma sonuçlarından anlaşılmaktadır (Timur, 1972; Kili, 1978; Şahinkaya, 1983; Soysal, 1989).

Denekler arasında çok eşlilik, başka bir deyişle çok karıllık (polygymie) oranı oldukça düşük (%4,3) görülmektedir. Araştırma alanında birden fazla kadınla evliliğe;

- kadının çocuk, özellikle erkek çocuk sahibi olamaması,
- kadının hasta (yatalak) olması,
- birden fazla kadınla evliliğin erkeklere prestij sağlaması, gibi hususlar neden olmaktadır.

2.2. Aile Planlaması

2.2.1. Ailedeki Normal Çocuk Sayısına İlişkin Görüşler

Ülkemiz kırsal kesiminde yaşayan ailelerin çok çocuk sahibi olmak eğiliminde oldukları bilinmektedir. Araştırma alanındaki aileler ne kadar kalabalık ve ailede ne kadar fazla erkek çocuk varsa, bu durum o ailenin köydeki nüfuzunun (saygınlığının) artmasına neden olmaktadır. Ayrıca, köy halkının doğum kontrolüne karşı olması (günah sayması) doğurganlık oranını yükseltmektedir. Ülkemizde çok çocuklu olmanın bir başka nedeni ise, ekonomik koşullardan kaynaklanmaktadır. Gerçekten bugün küçük tarım işletmelerinin önemli bir bölümünde üretim için yoğun bir "kol gücüne" ihtiyaç duyulmaktadır.

Görüşme yapılan aile başkanlarına "sizce bir ailede normal çocuk sayısı kaçtır?" sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya 3-4 çocuk diyenlerin (özellikle genç kuşağın) oranı %39,3'tür. Buna karşın 6 ve daha fazla çocuk isteyenlerin (özellikle yaşlı kuşağın) oranı da %30,9'dur.

2.2.2. Doğum Kontrolüne Yönelik Tutumlar

Ülkemizde 1963 yılından itibaren aile planlaması konusuna ilişkin çalışmalar yapılmaktadır. Ancak bugün Türkiye'de, özellikle kırsal kesimde eğitim düzeyinin düşük ve bazı bölgelerde dinsel inançların yüksek olması nedeniyle, doğum kontrolü konusunda pek başarılı sonuçlar alınamamaktadır. Gerçekten köylerimizde doğum kontrolü konusuna ya çok az önem verilmekte, ya da çok ilkel ve sağlıksız yöntemlere başvurulmaktadır.

örüşme yapılan deneklere doğum kontrolüne taraftar olup olmadıkları sorulmuştur. Alınan cevaplardan aile başkanlarının ancak yarıya yakın bir kısmının (%52,1) doğum kontrolüne taraftar oldukları anlaşılmaktadır.

2.3. Sosyal Farklılaşma ve Tabakalaşma

Köyler kentsel yerleşmelere göre daha "homojen" bir yapıya sahiptir. Başka bir deyişle köy halkı aynı lehçeyi konuşan, aynı meslek ve eğitim düzeyine sahip, aynı değer yargıları ve davranış biçimlerini paylaşan kişilerin bir araya gelmesi ile oluşan homojen bir topluluktur(Kurtkan, 1968, Türkdoğan, 1977).

İncelenen köy yerleşme birimlerinde de benzeri "homojen" yapı gözlenmiştir. Herşeyden önce araştırma alanındaki köylerde aşiret yapısı değişmemiştir. Köylerdeki haneler belirli "sülale" lerin bir parçası olarak görülebilir(Akşit, 1992). Böyle bir sosyal yapıya sahip köylerin dışarıdan "yabancı" nüfus almamalarını doğal karşılamak gerekir. Nitekim görüşme yapılan deneklerin %73,4'ü köylerine sonradan gelip yerleşen herhangi bir aile ya da kişinin olmadığı belirtmişlerdir. Köylere "yabancı nüfus girmiştir" diyenlerin ifadelerine göre, bu köylere yerleşen yabancı nüfus ortalaması yaklaşık 6 kişidir. Sonradan yerleşen bu kişilerin köye yerleşmelerinde "evlilik", "tarla satın almak" ve "köyde uzun süre çalışmak" gibi faktörler önemli rol oynamıştır.

Öte yandan, köyde oturan aileler arasında aşırı zenginlikten kaynaklanan gelir farklılıklarının olduğunu söylenenlerin oranı %56,4'tür. Elde edilen bu sonuca göre, ülkemizin çoğu köylerinde görülmeyen sosyal tabakalaşma olayına araştırma alanında rastlanmaktadır.

2.4. Köylerde Sözü Geçen Kişiler

Ülkemiz köylerinde en çok sözü geçen (nüfus sahibi) kişilerin muhtar olduğu kimi araştırma sonuçlarından anlaşılmaktadır(DPT, 1970).

Araştırma alanında köyde en çok sözü geçen kişinin muhtar olduğunu söyleyenlerin oranı %32,2'dir. Bunu %25,8 oranı ile yaşlı erkekler, %12'lik bir payla imam ve %11,1 oranıyla da azalar izlemektedir. Köy toplumunda seçilmiş olması nedeniyle muhtarın en etkili kişi konumunda olması son derece doğaldır. Muhtarlar kadar köyde yaşlı erkeklerin sözlerinin geçmesi, bunların "tecrübeli", "şahsiyetli" ve "adalet sahibi" olmak gibi özelliklere sahip olmalarından ileri gelmektedir. Köylerde dini bilgisi yüksek olan imamların köy ihtiyar meclisi azaları önünde üçüncü sırada yer almaları, dini inançları yüksek bir toplum için şaşırtıcı bir sonuç olarak görülmemelidir. Öte yandan zengin (%7,3), öğretmen (%5,6) ve tahsilli olmak (%2,6) gibi sosyal statülerin köy toplum yapısı içinde pek önemli bir yeri olmadığı denekler tarafından ifade edilmiştir.

2.5. Dirlik-Düzenlik

Bir toplumda dirlik, düzenlik o toplumun, ekonomik, kültürel, siyasal, toplumsal yapısı ile yakın ilişki içindedir. Bir bakıma bir toplumdaki dirlik, düzenlik o toplumun yapısını yansıtır(Killi, 1978).

Konu yukarıdaki bakış açısından ele alındığında, görüşme yapılan 94 denekten 51'i (%54,3) köylerinde toplumun huzurunu kaçırarak her hangi bir önemli olay yaşanmadığını söylemişlerdir. Geriye kalan 43 aile başkanı köylüler arasındaki başlıca anlaşmazlık konuları olarak;

- Hayvan otlatılmasından (mer'a anlaşmazlıklarından)

- Arazi ve sınır anlaşmazlıklarının bulunmasından söz etmişlerdir.

Öte yandan, köylerde kan davası (iki köy) ve kız kaçırma olayı (iki köy)var diyenlerin sayısı azdır.

Elde edilen bu bilgilere göre, araştırma alanında köy toplumunun huzurunu (dirlik-düzenliğini) bozacak önemli olaylar (adam öldürme, kan davası gütme) pek yaşanmamıştır.

Görüşme yapılan deneklere, "köyde her hangi bir anlaşmazlık çıktığında ilk başvurulacak kişi kimdir?" sorusu sorulmuştur. Alınan cevaplara göre, deneklerin %46,9'u muhtara, %24,7 Jandarma'ya ve %16,1'i ise köyün yaşlı erkeklerine başvurabileceklerini belirtmişlerdir.

Araştırma sonucuna göre, köy halkı sorunlarına "sulh" yoluyla çözüm aramak istemekle birlikte, Jandarmaya (hükümet adamlarına) gitmek eğiliminde olanlar da küçümsenmeyecek orandadır. Diğer taraftan araştırma alanında sorun olması durumunda ağ'a başvurmak istiyen sadece 1 kişi çıkmıştır.

2.6. Yardımlaşma, Dayanışma ve İşbirliği

Kırsal alanda karşılıklı yardımlaşma, sorunlarının çözümünde başvurulan geleneksel bir ortak çalışma yöntemi olduğu söylenebilir(Kili, 1978).

Köy toplum hayatında karşılıklı yardımlaşma, dayanışma ve işbirliğinin çeşitli örneklerine rastlanmaktadır. Nitekim araştırma alanında köylülerin birbirlerine ödünç para veya tarım-alet makinaları verdikleri belirlenmiştir. Yine tek kişinin ya da bir kaç kişinin yapamayacağı buğday ve pamuk hasatı gibi kol gücüne dayalı işler için köylü kendi arasında yardımlaşma yapabilmektedir. Diğer taraftan köylü gönüllü (ücretsiz) ve çoğu kez ortaklaşa emeğe dayanan (imece), ya da devlet-köylü işbirliğine gidilerek köyün yararına yapılacak işlere de katılmaktadır. Böyle bir dayanışma ve işbirliği anlayışı incelenen köylerin 12'sinde (%63.1'inde) gerçekleştirilmiştir. Köylü özellikle camii (altı köy), sağlık ocağı ve ortaokul inşaatında ortaklaşa çalışma yöntemine başvurmuştur. Yine devlet-köylü işbirliği çerçevesinde sekiz köyde camii yapımı tamamlanmıştır. Böyle durumlarda devlet gerekli inşaat malzemelerini getirmekte, köylü ise "beden gücü" ile ücretsiz çalışmaktadır.

Sonuç

Bu kısımda Şanlıurfa ile Adana ili kır toplum yapısının kısa bir kıyaslaması yapılacaktır.

1. İncelenen Şanlıurfa(19) ve Adana (12) köylerinde çekirdek aile oranı %70'in üzerinde olup, ortalama hane halkı nüfusu Adana köylerinde 5.4, Şanlıurfa köylerinde ise 8.3 kişidir. Demek oluyor ki araştırma alanında, özellikle Şanlıurfa köylerinde aynı çatı altında oldukça kalabalık yaşanmaktadır.

2. Her iki bölgede eş seçiminde aile büyüklerinin kararının etkili olduğu görülmektedir. Ancak, araştırma sonuçlarına göre Şanlıurfa köylerinde büyüklerin eş seçimi üzerindeki kararı (%67,5) Adana köylerine kıyasla (%53,4) daha etkili olmaktadır.

Öte yandan, gerek Şanlıurfa (%40) ve gerekse Adana ili kırsal kesiminde (%33) yakın akraba evlilik oranları yüksektir.

3. İncelenen Adana ve Şanlıurfa köylerinde ilk evlenme yaşı yükselmiş (E:22 ; K:19) olmakla birlikte, ülkemiz kırsal kesiminde çocuklar, özellikle kız çocukları erken yaşlarda evlendirilmektedir.

4. Düğünden önce başlık parası ödeyen ailelerin oranı Adana ili köylerinde %53'e, Şanlıurfa köylerinde ise bu oran %83'e ulaşmaktadır. Şanlıurfa'da başlık parası "nakit" olarak kızın babasına "çeyiz hazırlığı" için verilmekte; Adana köylerinde ise bugün başlık parası ya "sembolik" bir miktar olarak alınmakta veya taraflar düğün masraflarına belirli oranlarda katılmaktadırlar. Buna göre Adana köylerinde başlık alma geleneğinin önem ve niteliğini yitirmeye başlamış olduğu söylenebilir.

5. İncelenen köylerde resmi ve imam nikahının birlikte yaptırılması geleneği sürdürülmektedir. Örneğin, incelenen Adana köyleri için bu oran %92'dir. Şanlıurfa köylerinde önce imam nikahı kıyılmakta, sonra gecikmeli olarak resmi nikah yapılmaktadır.

6. Araştırma alanında birden fazla kadınla evliliğin pek yaygın olmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim Adana köylerinde görüşülen deneklerin %3'ü, Şanlıurfa köylerinde ise %4,3'ünün birden fazla kadınla evli oldukları saptanmıştır.

7. İncelenen Adana köylerinde ailelerin %90'ı doğum kontrolünden yana bir tutum içinde olmalarına karşın, Şanlıurfa köylerinde bu oran %52'ye kadar düşmektedir.

8. Şanlıurfa köylerinde nüfuz sahibi kişiler muhtar (%32,2), yaşlı erkekler (%25,8) ve imamlar (%12,0) şeklinde sıralanmaktadır. Adana köylerinde ise ilk iki sıra aynen korunmakta, ancak öğretmenlerin (%15,1) imamların (%13,6) yerine üçüncü sırayı aldıkları görülmektedir.

9. Sosyal yapı, ekonomik durum ve bölgesel özelliklerle ilgili olarak "ağa" tipi değişmekte ve farklı statü ve rollere sahip olunmakla birlikte, her iki bölgede köy işlerinde mutlak söz sahibi olan "ağalık" kurumu önemli ölçüde ortadan kalkmıştır.

10. Her iki araştırma alanında köy toplumunun dirlik düzenliğini önemli ölçüde bozacak (adam öldürme, kan davası gütme ... gibi) olaylara pek rastlanılmamıştır. Bu bakımdan köy toplumu sorunlarını genellikle "sulh" yoluyla çözümlene eğilimindedir. Ancak, Şanlıurfa köylerinde sorunun çözümü için Jandarma'ya da başvurulmaktadır.

11. Her iki toplum hayatında yardımlaşma, dayanışma ve işbirliği duyguları güçlü olup, bunların hem Şanlıurfa ve hem de Adana ili köylerinde çeşitli örneklerine rastlanmaktadır.

12. Köylüler, köyleri ile ilgili ihtiyaçlarının neler olduğunun bilinci içinde ve köyün yararına yapılacak işlere de katılma eğilimindedir. Köy toplumunda varolan bu sosyal birlik ve dayanışma eğilimi iyi organize edilebilir ise, ülkemiz kırsal kalkınma çabalarına önemli ölçüde katkı sağlanmış olacaktır.

Kaynakça

Akşit, B., 1992. Güneydoğu Anadolu Projesi Bölgesinde Sosyo-Kültürel Yapı ve Çiftçi Örgütlenmesi. GAP'ta Sulama Sistemleri ve Örgütlenmesi konulu workshop, 26-28 Haziran, Abant.

Anonim, 1991. Türkiye Aile Yıllığı, T.C. Başkanlık Aile Araştırma Kurumu Yay. Genel Yayın No: 71, Ankara.

DPT, 1970. Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri, Rapor I, Ankara.

DPT, 1993. Türk Aile Yapısı Araştırması, Yayın No: DPT:2313, Ankara.

Gürel, A., 1986. Kaçardoğanşanlı Modernisierungstendenzen in einem Osttürkischen Dort (Diss.) Üni. Hohenheim.

Kili, S., 1978. Çayırhan, Boğaziçi Üni. Yay., No:148, İstanbul.

Kongar, E., 1981. Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, 4. Basım, Remzi Kitapevi Yay., İstanbul.

Kurtkan, A., 1968. Köy Sosyolojisi I.Ü. Yay. No: 1406, İstanbul.

Ozankaya, Ö., 1982. Toplumilimine Giriş, Gen. 4. bası, S.yay., İstanbul.

Planck, U., 1972. Die laedliche Türkei, Frankfurt / Main.

Saran, N., 1984. Köylerimiz, I.Ü. Edebiyat Fak. Yayınları no:3222, İstanbul.

Soysal, M., 1989. Adana İlinde Kırsal Aile Yapısı, Ç.Ü. Z.F. Dergisi, 4 (3): 40-53, Adana.

Soysal, M., Yıldız, N., Karlı, B., 1992. Şanlıurfa Tarım Reformu Uygulama Bölgesindeki Köylerin Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerine Bir Araştırma Proje No: 91 K 070350, İkinci Alt Proje Bileşeni, Şanlıurfa.

Şahinkaya, R., 1983. Diyarbakır Köylerinde Aile Strüktürü. A.Ü. Z.F. Yay:869, Ankara.

Timur, S., 1972. Türkiye Aile Yapısı, Hacettepe Üni. Yayını, Ankara.

Tütengil, O.C., 1984. Az Gelişmenin Sosyolojisi, Belge Yay., İstanbul.

Türkdoğan, O., 1977. Köy Sosyolojisinin Temel Sorunları, Gen., 2. Baskı, İstanbul.

Yıldırak, N., 1992. Köy Kadınlarının Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Konumları, Friedrich Ebert Vakfı, İstanbul.

İÇ GÖÇÜN UNUTULAN KAYNAKLARI: TARIMSAL FARKLILAŞMA VE DÖNÜŞÜM DİNAMİKLERİ

Doç.Dr. Mehmet C. Ecevit*

Giriş

Bu tebliğin temel amacı iç göçü anlamaktır; kapsamı ise, iç göçün kırsal ilişkilerdeki değişime bağlı olarak gerçekleşen boyutudur. Türkiye'de kırsal değişim ve farklılaşma ile iç göç arasındaki ilişkiyi anlamaya yönelik bu tebliğdeki analizde,

(1)kırsal değişimin iç göçün kapsayıcı temel nedenlerinden biri olduğu;

(2)göçe neden olan kırsal değişikliklerin ve kırsal farklılaşmanın neler olduğu belirlenmeden açıklayıcı bir göç analizinin yapılamayacağı;

(3)göçe neden olan kırsal değişimin ise, Türkiye kırında süregelen toplumsal ilişkilere (yani, kırdan ne tür tarımsal ilişkilerinin süregeldiğine) bağlı olduğu varsayımları kullanılmaktadır.

İç göç analizi, kırsal yapıdaki değişimin hangi toplumsal yapı -kapitalist- içinde gerçekleştiği belirlenerek yapılmalıdır. Bu tebliğ, sorgulamaya çalıştığı kırsal değişim ve göç ilişkisini bu bütünlük çerçevesinde ele almaktadır.

'Kırsal değişim ve farklılaşma iç göçe neden olur' yargısı, göç yazınında yaygın kabul görmüştür ve geçerliliğini hala korumaktadır. Ancak, Türkiye örneğinde, bu kabulleniş, tarımsal farklılaşmanın (yani değişim ve dönüşüm dinamiklerinin) ne olduğu açıklanmadan, 'genel geçer' değerlendirmelere bağlı olarak süregelmiştir.

Göç analizi, genellikle, göçe neden olan tarımsal ilişkilerin ne durumda olduğu ve nasıl değiştiği sorgulamadan, dolayısıyla göçün temel kaynakları irdelenmeden yapılmıştır. Bu irdeleme yapılmadığı sürece, tarımsal 'yapı', göç ve kentleşme bağlantısı, ilişkilendirilmiş bir şekilde analiz edilmiş sayılamaz. Bu güne dek yapıldığı gibi, nüfus, toprak ve emek verimliliklerindeki değişiklikleri sadece artma ve azalma olarak ele alan ve göçü -doğru olarak- bunlara bağlayan bir analiz, tarım-göç-kentleşme ilişkisini sadece tesbit eder; analiz etmiş olmaz.

Bu tebliğde, 'tarımsal farklılaşma iç göçe neden olur' saptaması sorgulanırken, şu tür bir kabullenışten yola çıkılacaktır: nüfus ve emek verimliliği değişkenlerini etkileyen unsur, tarımsal ilişkilerin farklılaşma, değişim ve dönüşüm dinamikleridir. Bu dinamiklerin, toplumsal formasyon düzeyinde kapitalist ilişkilerin özellikleriyle ilişkisi kurulabildiği ölçüde, tarım-göç-kentleşme analizi yapılabilir. Nasıl bir göç ve nasıl bir kent/kentleşme sorularına da bu analiz yoluyla cevap bulunabilir.

* Sosyoloji Bölümü öğretim üyesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Bu tebliğ, bu çerçevede, Türkiye tarımında, mülkiyet yapısı, toprak ve emek verimliliği, emek kullanım biçimleri, geçimlik sektör, metalaşma süreci, aile/hane yapıları, üretim formları ve yeniden üretim değişkenleri kullanılarak, iç göç ve tarımsal ilişkiler bağlantısının kurulması gerektiğini savunmaktadır.

İç göçün anlaşılmasında kırsal ilişkilerin analizi bir zorunluluktur; ama, aynı zamanda, iç göçün kavramlaştırılma biçimi de, kırsal ilişkilerin analizini etkiler. Bu nedenle, belirli bir göç kuramı, anlayışı veya yorumu tersine dönüp kırsal ilişkilerin analizi için de kullanılabilir hale gelir.

Kırsal ilişkilerin analizinde, kırsal değişim, kırsal farklılaşma ve kırsal dönüşüm terimlerinin² kavramsal içeriklerindeki benzerlik ve farklılıklar göç analizinde belirleyici bir rol oynar. Toplumsal ilişkilerde değişim sürekli dir. Ancak, her değişim bir farklılaşmaya her farklılaşma da bir dönüşüme neden olmayabilir. Kırsal yapıda farklı yaklaşımların öngördüğü ideal içerikteki bir kapitalistleşme, Türkiye örneğinde gerçekleşmemiş olmasına rağmen, kırsal ilişkilerde gözlenen değişim ve farklılaşma, kapitalistleşme eğilimleri olarak ele alınabilir.

Kırsal yapı sürekli değişmektedir; kırsal ilişkiler farklılaşmaktadır; ancak bu değişim ve farklılaşmalar net ve tartışmasız bir dönüşüme -kapitalist- yol açmamaktadır.³

Göç analizi, kır ile kent arasındaki ilişkinin bir bağlacıdır. Kır ile kent aralarındaki farklılıklara rağmen, bir bütün olarak ele alındığında, bu bağlaç anlamlı hale gelir. Göç olgusunun, değişim sorunsalı içinde, farklılaşma ve dönüşüm tartışmaları kapsamında, kentleşmenin, sanayileşmenin, kapitalistleşmenin bir göstergesi olarak ele alınması yaygındır; ancak, nasıl bir kentleşme, nasıl bir sanayileşme ve nasıl bir kapitalistleşme sorularına yanıt olabilmesi için bu olgunun 'kuramsal' bir içerikte tartışılması gerekir.

²Bu tebliğde, değişimin, farklılaşmanın dinamiği; farklılaşmanın ise, dönüşümün dinamiği (dönüşüm eğilimi) olduğu varsayılmaktadır. Aynı zamanda, değişim en geniş anlamı ile; farklılaşma, sınıfsal ve üretim formlarındaki farklılaşma anlamında ve dönüşüm ise, üretim ilişkileri ve/veya toplumsal formasyon düzeyindeki değişiklik olarak ele alınmaktadır.

³Toplumsal ilişkilerin ele alınış biçimlerindeki soyutlama düzeyine bağlı olarak, değişmeyen, değişmeye direnen toplumsal ilişkilerden bahsetmek mümkündür. Soyutlama seviyelerinde yukarıya doğru çıkıldıkça, değişimin sınırlandığı, aşağıya doğru inildikçe arttığı şeklinde bir genel kabul söz konusu olabilir. En üst soyutlama düzeyinde, 'Türkiye toplumu kapitalist bir toplumdur; kapitalist toplumdaki farklı, bir diğerine geçilmediği sürece, bu soyutlama düzeyinde, değişimden bahsetmek mümkün değildir!' düşüncesi geçerlidir. Ancak, bu soyutlama düzeyinin bir altına inildiğinde, toplumsal ilişkilerde değişimin söz konusu olduğu, ancak bu değişimin, toplumsal formasyonu değiştiren ve dönüştüren bir değişim olmadığı; dolayısıyla, değişimin ele alınan soyutlama düzeyinde bağlı olarak var olup olmaması ve bir dönüşüme neden olup olmaması önemli bir araç olarak ele alınmalıdır.

Kırsal yaşantıda, üretim ve yeniden üretim süreçlerinde, en geniş anlamı ile emeğin verimliliğini mutlak ve göreceli olarak artıran tüm içsel ve dışsal değişkenler, toplumsal değişimin kaynağını oluştururlar. Üretim için gerekli olan tüm girdilerde (doğal, teknolojik ve insan gücü) gerçekleşen değişiklikler ve yenilikler, emek aracılığı ile üretimin gerçekleşmesine dahil olurlar. Bu nedenle, emek verimliliği, doğa koşullarını ve teknolojiyi kendisinin sahip olduğu emek potansiyeli (gücü) ile birleştirerek emeğin verimliliğini belirler. Doğada bulunana kaynakları, var olan ve yeni teknolojiyi belirli bir yetkinlikle kullanan emek gücüdür; kendi başına diğer üretim faktörleri üretimin gerçekleşmesini sağlayamazlar.

Bu çerçevede ele alındığında, göç kavramı, doğanın ve teknolojinin kullanımının sosyal hareketlilik nedeni ile farklılaşması anlamına gelir. İnsan, doğa kaynaklarına ve teknolojiye hakim olduğu/olabildiği ölçüde emeğini kullanır; verimli hale gelir; bunu gerçekleştirdiği mekanlarda yaşar.

İç Göçe İlişkin Tarımsal İlişkilerin Temel Özellikleri

Göçe ilişkin olarak, tarımsal ilişkilerin temel özelliklerinin belirlenmesindeki birinci ve tüm farklı yaklaşımların analizlerine dahil ettikleri nokta, tarımsal aile/hane işletmelerinin yeniden üretim koşullarının **değişken** bir özelliğe sahip olmasıdır:

- (1)Emek gücü, yaşa bağlı olarak değişir;
- (2)toprak mülkiyeti, miras koşullarına bağlı olarak değişir;
- (3)toprak verimliliği, doğa koşullarına bağlı olarak değişir;
- (4)emek ihtiyacı üretim sürecinin mevsimlik özelliğine bağlı olarak değişir;
- (5)evlilik yeniden üretim koşullarını değiştirir;
- (6)hane döngüsü sürecinde yeniden üretim koşulları değişir; ve
- (7)sermaye/fon imkanına bağlı olarak yeniden üretim koşulları değişir.

Göçe ilişkin olarak, tarımsal işletmelerin, tarımsal ilişkilerin ve onlara ilişkin kavramların kullanımında ikinci önemli nokta, analiz biriminin ne olduğudur. Analizin,

- (1) birey düzeyinde mi, yoksa aile/hane düzeyinde mi yapıldığı;
- (2) kullanılan miktarların mutlak mı, yoksa göreceli mi olduğu;
- (3) özellikle, mülkiyet yapısının incelenmesinde, taşınmazların, kişinin mülkiyetinde mi olduğu, sahip mi bulunduğu, yoksa sadece kullanım hakkının mı bulunduğu;

(4) herhangi bir girdinin kullanımında, mutlak miktarlardan mı, yoksa verimlilikten mi bahsedildiği;

(5) yetiştirilen ürünlerin emek yoğun mu, sermaye yoğun mu olduğu; ve
(6) analizin, tek ürün temelinde mi, yoksa bütün ürünlerin kompozisyonu çerçevesinde mi yapıldığı, açıkça belirtilmelidir.

Bu iki temel unsur analizde ihmal edilmeden, iç göçe ilişkin olarak, tarımsal yapının analizine dahil edilmesi gereken temel ilişkiler aşağıda belirtilmiştir: Göç ile tarımsal yapı ilişkisi;

1.Tarımsal mülkiyet yapısının;

(a)Mülkiyetin (temel olarak toprağın⁴) miktarı ve nasıl (miras, satın alma) elde edildiğine;

(b)Mülkiyet dışında, işletmenin kullandığı toprağın², kullanım hakkı, ortakçılık, kiracılık açılarından kaynağının neler olduğuna;

2.Aile/hane işletmelerinin yeniden üretim yapısının, özellikle ;

(a)üretim girdilerinin ve tüketim mallarının ve

(b)aile emeğinin meta ve geçimlik sektör yapılarının durumu ve değişim eğilimlerinin (birey/aile olarak, ücretli işçi⁵ tutma ve ücretli işçilik yapma açılarından) neler olduğuna;

3.Kırsal emek yapısının;

(a)aile/hane ayrımı dikkate alınarak emek kompozisyonunun mutlak (miktar ve büyüklük) ve zaman içerisindeki değişimini anlayabilmek için, hane fertlerinin sayısı, yaşları, medeni durumları ve evlilik yaşlarının neler olduğu ve kompozisyonun zaman içerisinde nasıl bir değişim göstereceğine;

(b)aile/hane emek verimliliğinin,

(i)emek kullanım süresinin ve

(ii)emek yoğunluğunu artırma koşullarının neler olduğuna;

(c)aile/hane dışı, köy dışı, tarım içi/dışı mevsimlik/sürekli ücretli iş yapma durumunun neler olduğuna;

(d)iş bölümünün, özellikle cinsiyete dayalı işbölümünün, üretimin organizasyonu ve yeniden üretim koşullarını nasıl değiştirdiğine;

4.Ürün kompozisyonunun;

(a)emek/sermaye yoğun ve

(b)geçimlik/ticari ürün olma özelliklerine bağlı olarak nasıl bir yapı ve değişim gösterdiğine;

⁴Toprak dışında, mülkiyete konu olabilecek, tarım makinaları, hususi ve ticari vasıtalar, ev ve diğer taşınmaz mallar da önemlidir.

⁵Paralı/parasız olarak köy içi emek yardımlaşması da bu eğilimler içinde değerlendirilmelidir.

5.İşletmenin yeniden üretim yapısının;

(a)tüketim ve

(b) üretim için yaptığı tüm harcamaların ve elinde bulundurduğu paraya dönüşebilir kaynakların sermaye birikimi mi, yoksa fon birikimi mi olduğuna;

6.Tarımsal üretim formlarının (ilişkilerinin)⁶ ideal durumdan nasıl farklılık gösterdiğine bağlı olarak incelenmelidir.

Tarımsal İlişkiler ve Göç Dinamikleri

Bu çerçevede üzerinde durulması gereken temel noktalardan bazıları şunlardır:

(1)Tarımsal değişim temelli iç göçün hız ve büyüklük açısından farklılık göstermesi, tarımsal ilişkilerinin analizi yapılmadan izah edilemez: hızlanan ve yavaşlayan iç göç eğilimlerinin ne gibi tarımsal ilişkilere bağlı olduğu açıklanmalıdır. Tarımsal ilişkilerdeki değişim ve farklılaşma, kapitalist dönüşümün gerçekleşmediği durumlarda, hızlanan ve yavaşlayan bir eğilim gösteriyorsa, değişikliklerin göçü yavaşlatıcı ve hızlandırıcı etkilerinin olması gerekir. Bu durum, ancak (a)tarımsal ilişkilerin farklı toplumsal kesimlere sınıfsal ilişkilere- farklı biçimlerde etkili olduğu ve (b)bir toplumsal kesimde, iç dinamik unsurların değişen koşullara bağlı olarak çözülmeye ve/veya varlığını devam ettirebilme gücünü sağlamaya yönelik gösterdiği direnç ve uyumun tekdüze ve belirlenmiş ilişkiler çerçevesinde oluşmadığı kanısını güçlendirir.

^{6*}Kapitalist çiftçi, ideal anlamda, sadece ücretli emek kullanır; kiraya toprak tutar ve metalaşmamış üretim ilişkileri yok denecek kadar azdır. Gerçekte var olan kapitalist çiftçilikte ise, aile emeği, toprak mülkiyeti ve geçimlik sektör söz konusudur; ancak, bunlarla sınırlı ve bunlara bağımlı değildir. Bu özellikleri nedeni ile orta köylülüğe yaklaşır. Gelişimini, meta sürecine girişini yoğunlaştırması, toprak satın alması ve toprak kiracılığı ve ücretli emek kullanımı aracılığıyla sağlar. Bu alanlardaki gelişimi arttıkça, orta köylülük ile arasındaki farklılığı genişletir. Genel olarak sermaye biriktirebildiği varsayılır. Sermaye biriktirebilmede ciddi sorunlarla karşılaştığı ve birikimin yoğunluğu azaldığı ölçüde, orta köylülüğe doğru bir benzerlik kazanır.

Küçük meta üreticisi (KMÜ), ideal anlamda, sadece, aile/hanenin varlığını devam ettirebilmek (sermaye biriktirmeden geçimini sağlamak) için, kendi küçük mülk toprakları üzerinde, kendi aile emeğini kullanarak, küçük ölçekte üretim yapan tarımsal birim olarak tanımlanabilir. Kırsal kesimde, tarımsal ilişkiler içinde varlığını sürdüren KMÜ'lerinin tüm farklı kompozisyonlarına baktığımızda, (a)ortağa/kiraya toprak tutan/verenlerin; (b)ücretli işçi tutan/yapanların; (c)üretim/tüketim için büyük/küçük ölçekte, emek/sermaye yoğun meta üreten/tüketen özelliklere sahip olduğu görülmektedir. KMÜ'lerin gerçekte sergiledikleri tüm farklılıklar, yukarıda belirtilen ikilemler (örneğin, tutan/veren, köy/kent, üretim/tüketim) düzlemlerin neresinde durduklarına bağlı olarak çeşitlilik gösterir.

(2)Göçe neden olduğu düşünölen kırsal ilişkilerdeki değışiklikler, her zaman, otomatik olarak, kapsayıcı bir biçimde iç göçe neden olmayabilir. Türkiye 'benzeri' ölkelerde değışim, tarımsal ilişkilerin çeşitlenmesine neden olmakla birlikte,

(a)tarımsal farklılaşmayı (sınıfsal) doğurmayabilir: örneğın, gübre kullanımının yarattığı sonuçlar;

(b)sınıfsal farklılaşmanın gerçekleştiği durumlarda: örneğın, tarımsal ücretli işçiliğın ortaya çıkmasına rağmen, bunun mevsimlik özelliği nedeniyle, yaygın bir göç etkisi göstermeyebilir;

(c)çeşitlenme ve farklılaşma birlikte gerçekleşebilir; ancak, kapitalist çiftçilik ve KMÜ'de olduğu gibi çeşitlenme ve/veya farklılaşma aile/hane üretimini güçlendirerek göç nedenlerini zayıflatabilir.

Bu son nokta önemli ve çok açıklayıcıdır: Kırsal değışimin, hem göçe neden olduğu, hem de göçü engelleyen bir güce sahip olduğu düşünölmeli ve analitik olarak bu kabul edildiğinde, değışimin hangi koşullarda göçe kaynaklık ettiği, hangi durumlarda ise, göçü önlediği sorgulanmalıdır. Bu sorunun cevabı, değışimin etkilediği sosyal sınıf ve tabakalar açısından cevaplanmalıdır: ortakçılığın çözüldüğü bir ortamda, ortakçı köylünün, kapitalist çiftçi veya KMÜ konumuna dönüşemediği durumlarda, göç eğilimi içine girme ihtimali yükselir. Başka bir deyişle, çözülen ortakçılık ilişkilerinde bazı ortakçı köylüeler tarımsal ilişkiler içinde varlıklarını daha güçlü bir şekilde sürdürme durumunu elde edebilirler.

(3)Kırsal değışim, üreticiyi ücretli konumuna dönüştürdüğünde, üreticilerin göç etmeden önce, tarımda ücretli işçilik yapabilme olanaklarının söz konusu olup olmadığı sorgulanmalıdır.

(4)Kırdada farklı üretim formlarındaki cinsiyete dayalı işbölümü, göçe ilişkin süreçleri değışik biçimlerde etkiler:

(a)Cinsiyete dayalı işbölümünün ciddi boyutlarda değışmediği tarımsal üretim formlarında, özellikle emek yoğun ürünlerde, örneğın tütün üretiminde, kadın emeği, eviçi sorumluluğuna ek olarak, özellikle evdışındaki üretim süreçlerinde, hem büyüklük hem de emek yoğunluğu açısından, vazgeçilemez bir emek gücü olma konumunu korur. Bu nedenle, kırsal yeniden üretimi sağlayan temel unsur olma özelliği ile, göçü yavaşlatıcı bir rol oynar.

(b)Kırsal değışim ve farklılaşmanın daha belirgin hale geldiği durumlarda, kadınlar, hem tarlada hem de eviçinde, emeğini hem mutlak olarak hem de yoğunlaştırarak, aile/hanenin yeniden üretimini sağlamaya yönelik faaliyetleri ile göçe direnen toplumsal kesim olarak belirir.

(c)Kırsal değışim ve farklılaşmanın, yetiştirilen ürünlerin bir bölümünde, kadın emeğini tarladan belirli biçimlerde kopardığı durumlarda, kadınların ev içinde ve evin etrafında, emek kullanımlarını çeşitlendirerek ve yoğunlaştırarak sürdürdükleri görölmektedir. Başka bir deyişle, tarlada sürdürölen sermaye yoğun üretim, ev içinde ve etrafında çoğunlukla emek yoğun üretim faaliyetleri ile birleşerek, kadın emeğinin kullanım alanını yaratır. Bu özelliği ile de kadınlar, göç baskılarına emek kullanımını yoğunlaştırarak ve çeşitlendirerek karşı koyan bir kesim olma özelliklerini devam ettirmektedir.

(d) Kırsal üretim organizasyonunun ataerkil özelliklerinin devamlılığı nedeniyle, kadın emeğinin, değişime rağmen süregelen aşırı yüküne karşılık, erkek emeğinin, hem devam eden hem de değişen durumlarda, benzer bir yük altına girmediği görülmektedir. Şöyleki:

i) Değişimin sınırlı olduğu durumlarda, erkek emeği, en belirgin olarak, kadınlarla birlikte tarlada tüketilir. Hane dışı ve köy dışı ekonomik ilişkilerin çeşitlenmediği durumlarda, bu alanlarda erkek emek kullanımı söz konusu değildir.

ii) Değişimin, özellikle ileri girdi kullanımı ve makinalaşma ile emek verimliliğinin arttığı durumlarda, özellikle tahıl üretiminin ürün kompozisyonuna hakim olduğu -Türkiye tarımındaki- geniş alanlarda, erkekler, tarımsal üretimi kendi kontrollerinde tekelleştirdikleri traktör kullanımı ile gerçekleştirmektedirler. Biçer-döverin yaygın olarak kiralandığı düşünülürse, tahıl üretiminin neredeyse tamamı, traktör ve ekipmanlarının kullanımı ile tamamlanabilmektedir. Traktörün kullanım tekeli, tarla üretim sürecini erkeğin sorumluluğu haline getirirken, makinalaşmanın yarattığı işyükü azalması, erkek emeğine olan yüksek talebi de azaltmıştır. Tarlada erkek emeğinin kullanımı neredeyse traktör kullanımı ile sınırlanmış hale gelmiştir. Aile/hane içerisindeki yetişkin erkek nüfusun sayısı dikkate alınır ve traktörü bir kişinin kullandığı düşünülürse, aile/hanede, bazı erkeklerin tarlada bile çalışmadıkları, yani tarladaki üretim sürecinden koptukları söylenebilir. Bu kopuşla birlikte, özellikle aile/hane reisinin, varsa tarımsal faaliyetlerin genişleyen ve çeşitlenen idari ve organizasyon işlevlerini köy dışında, en yakın merkezlerde sürdürülmesi gereken işlere yoğunlaştırdığı görülmektedir. Ataerkil hane reisi, üretim sürecinin tarla (üretim) aşamasından, yeni bir kontrol alanına, köy dışındaki idari ve işletme faaliyetlerini yürütme alanına kaymaktadır.

İncelenen konu açısından önemli olan nokta, genç traktör sürücüsü ve ataerkil idareci/işletmeci dışındaki aile/hane erkeklerinin, belirli bir düzeyde açık veya gizli işsiz, dolayısıyla potansiyel göç unsuru haline gelmiş olmalarıdır. Bazı durumlarda, her iki işlev, aile/hanenin en yaşlısına dahi bırakılabilmekte; dolayısıyla, erkek nüfusun büyük bir kısmı temelli göç veya uzun süreli mevsimlik göç edebilir hale gelebilmektedir.

Benzer bir durum, emek yoğun ürünlerde bile, bazı farklılıklara rağmen söz konusu edilebilir. En emek yoğun ürün olarak düşünülebilecek tütün örneğinde, üretim ölçeğinin küçük olması nedeniyle, aile/hane nüfusu geniş ailelerde, gizli ve/veya açık işsizlik, belirli bir düzeyde, erkek nüfus için söz konusu olabilmektedir. Göreli olarak, daha az emek yoğun ürünlerde, örneğin, fındık, çay, ayçiçeği, pamuk üretiminde bu durum daha belirgin hale gelmektedir.

Kırda kadın emeğinin yaygın olarak kullanılması ve erkeğin, köy içi emek kullanımını çeşitlendirebilme potansiyelinin sınırlı olması nedeniyle, erkek nüfusun köy dışı emek kullanım alanlarına, belirgin bir biçimde mevsimlik olarak kaydığı görülmektedir. Uzun süreli ve uzun mesafeli gurbetçi erkek emeği, en azından birkaç yıl içinde, kesin göç için büyük bir potansiyel oluşturmaktadır.

Erkek emeğinin gösterdiği bu tür bir farklılaşmaya rağmen, kadın emeğinin, temelli göç söz konusu değilse, kırsal alanda hem sermaye yoğun, hem de emek yoğun üretim süreçlerinde, tarlada, ev içinde ve evin etrafında

yoğunlaştırıldığı görülmektedir. Hatta, traktör kullanımının dışında, daha önceden erkek işi olarak bilinen bazı işlerin de kadınlar tarafından üstlenilmesi bile söz konusu olabilmektedir. Bu durum, özellikle çok genç yaşlarda erkek nüfusun uzun süreli gurbetçilik yaptığı bölgelerde, örneğin Doğu Karadeniz, aile/hanede, çok yaşlı olanların dışında erkek üyenin kalmaması nedeniyle fiili bir durum olarak da ortaya çıkmaktadır.⁷

Özellikle evlenmemiş erkek nüfusun, erken yaşlarda köy, il ve bölge dışı uzun süreli tarım dışı mevsimlik işçilik yaptığı bilinmektedir. Orta ve doğu Karadeniz gençleri için yaygın olarak gerçekleştirilen bu göç, nerdeyse tüm Türkiye için, farklı biçimlerde, çok yoğun olarak yaşanan bir sosyal hareketliliktir. Burada üzerinde durulması gereken nokta, bireysel ve/veya aile/hane biçimlerinden hangilerinin bu göç türünü gerçekleştirdiklerinin saptanmasıdır. "Türkiye örneğinde göç, hane ve bireysel olmaktan ziyade, aile şeklinde gerçekleşmiştir!" şeklindeki genel yargının sorgulanmasının ve derinlemesine incelenmesinin bir zorunluluk olduğu görülmektedir.

Özellikle kırsal genç erkek nüfusun,

(a) içinde bulunulan tarımsal üretim örgütlenmesinin,

(b) geniş, hatta çekirdek ataerkil aile yaşam biçiminin sınırlandırıcı üretim faaliyetlerinin,

(c) kırsal üretimin eksik istihdam yapısının,

(d) sınırlı sermaye/fon birikim olanaklarının ve

(e) miras yolu ile elde edilebilecek üretim gücünün yetersizliği gibi, tarımsal üretim içerikli nedenlerden dolayı emek gücünün veri tarımsal ilişkiler içerisinde kullanılmasının kısa ve uzun vadede çeşitlenmiş ve zengin bir beklenti kaynağı oluşturamadığı düşünülmelidir. Bu koşullarla erken yaşlarda yüzyüze gelen genç erkek tarımcı nüfus, köy dışı mevsimlik göç tecrübesini bir defa gerçekleştirdikten sonra, nerdeyse geri dönülmez bir köy dışı emek kullanım süreci başlamakta ve bu eğilim çoğu kez güçlenerek devam etmektedir. Bu tecrübeyi yaşayan nüfusun dikkat çekecek kadar büyük olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

Sadece bu gözlem dikkate alındığında bile görülmektedir ki, göç analizinde, kırsal kopuşun koşulları yeterince incelenmemiştir: göç nedeni sorgulanmamış, yeniden üretimin gerçekleştirilemediği koşullar incelenmeden, "göç söz konusuysa, tarımda yaşam imkansız hale gelmiştir, bu nedenle göç gerçekleşmiştir" yargısı kolayca kabullenilmiştir. Bu kabulleniş, hangi koşullarda, hangi tür üretim formlarının varlıklarını devam ettirememe nedenlerini açıklayamamıştır. Hangi üretim formlarının, tarımsal ilişkiler içinde çözüldüğünün, sorgulanmaması ve incelenmemesi, tarımsal ilişkilerin değişim, farklılaşma ve dönüşüm dinamiklerini anlamamızı engelleyen bir durum ortaya çıkarmıştır.

⁷Kaldı ki, erkekle özdeşleşen traktör, idari ve organizasyon işlerinin bile kadınlar tarafından gerçekleştirildiği tarımsal alanlar zannedildiği kadar dar değildir.

Başka bir deyişle, göçün temel kaynağının çözülen üretim formları olduğu kabul edilmekle birlikte, hangi formların, hangi koşullarda, nasıl çözüldüğü incelenmemektedir. Bu analiz biçimi, aynı zamanda, değişik üretim formlarının yeniden üretim koşullarını daha güçlü hale getirdiği durumları⁸ ve bu formların kendi aralarında gelişen ilişkileri açıklama olanağını da vermemektedir.

Bu ilişkiler, değişime uğramasına rağmen, farklılaşarak veya farklılaşmadan dönüşerek veya dönüşmeden varlıklarını devam ettirme durumunda farklı biçimlerde göçe neden olabilmektedir.

Sonuç

Kırsal ilişkilerin bu karmaşık yapısı içinde yüzeysel bir genelleme yapılarak, **küçük köylü, ortakçı köylü ve tarım işçisi ve bu formların farklı bileşkeleri, varlıklarını sürdüremedikleri ve kendilerini bir başka forma dönüştüremedikleri koşullarda, tarımsal üretime devam edebilme koşullarını yitirmiş olacaklarından göç durumu ile karşı karşıya kalırlar** sonucuna kolayca varılmaktadır. Bu mantıksal kurgu kabul edilebilir olmakla birlikte, hem tarımsal ilişkileri, hem de **kimlerin, hangi üretim formları içinde neden göç kararı aldıklarını ve/veya göçe zorlandıklarını** açıklamamaktadır.

Kente göç eden birey, aile veya hanelerin, hangi ilişkiler çerçevesinde göç ettikleri bilinmediği sürece, geride kalan tarımsal ilişkilerin hangi koşullarda devam ettiği de anlaşılabilir; yani tarımsal ilişkilerin ne olduğu da belirsizleşir. Bu belirsizlik sürdüğü sürece, ne zaman, hangi hızda ve yoğunlukta bir göç yaşanacağı kestirilemez. Bu ise, kentsel ilişkiler hakkında öngörülerin yapılamaması sonucunu doğurur. Dolayısıyla, "nasıl bir göç dinamiğinin söz konusu olduğu" bilinmeden, "nasıl bir kent" sorusuna da cevap verebilmek ne dereceye kadar imkansız hale gelir.

⁸Farklı üretim formlarının içiçe geçen ilişkilerinden biri, ortakçılık-ücretli işçilik-KMÜ'ü; bir diğeri, KMÜ'nin orta ve küçük işletmeleri ile kapitalist çiftçiliktir.

KAPİTALİST DÖNÜŞÜMLER, CİNSİYETE DAYALI İŞ BÖLÜMÜ VE GÖÇ

Yrd. Doç.Dr. Nilay Çabuk*

Giriş

Bu yazıda kırsal alandaki yapısal dönüşüm ve değişimlere kısaca değinilmektedir; özellikle kır-kent yapısı içinde cinsiyete dayalı işbölümü ve göç olgusu, endüstrileşme ile birlikte ele alınarak, göç eden emeğin istihdam olanakları toplumsal cinsiyet bağlamında ortaya konulmaktadır.

Günümüzde gelişmekte olan ülkelerde tarımsal yapılar, çok daha karmaşık ve farklılaşmış duruma gelmekte ve bu alanda işbölümü yaygınlaşmaktadır. Aynı zamanda bu yapı içinde kadın emeğine talebin azalması da dikkat çekmektedir. Buna karşın, bölgesel ve hatta yerel özelliklerinden dolayı, devam eden mekanizasyona rağmen, kadın emeğine olan gereksinim varlığını sürdürmektedir. Afrika'da pazara yönelik ürünlerin üretiminde - pamuk, tütün, şeker vs.- ve büyük çiftliklerde kullanılan emek erkek işgücü iken, Asya'da kadın işgücünün varlığı önemlidir, Latin Amerika'da muz ve şeker üretiminde çalışanlar geleneksel olarak erkek işgücü iken yeni pazara yönelik işler için kullanılan işgücü ise kadın emeği olmaktadır (Trenchard, 1987). Ancak, kadınların tarımsal üretime olan bu katkıları önemsiz değildir, çünkü bunun, kapitalizmin bu alanlara yayılması ile doğrudan ilişkisi sözkonusudur; öyle ki bu değişimin kapsamı mekandan mekana da çeşitlenmektedir.

Burada vurgulamamız gereken diğer bir konu da, kapitalizmin tarımsal yapılara girmesiyle birlikte, bu yapıda varolan üretim sürecinde ve mekanın organizasyonunda toplumsal cinsiyete (gender) ilişkin formların yeniden yapılanmasıdır. Son yirmi yıl içinde, kadınlara yönelik ataerkil tutumlarda az da olsa bir değişme ve belirli alanlarda boyun eğişlerinde ya da onlara yüklenen ikincil konumlarda gelişmeler gözlenmektedir. Sözü edilen bu ataerkillik Zillah Eisenstein'a göre kapitalizmden önce de var olan ve bugün "cinsel roller aracılığıyla erkeğin gücüne" dayanan ve çekirdek ailede kurumsallaşmış olan bir şeydir. Cinsiyete dayanan işbölümü, içinde çalışmak için kadına özel alan olan evi, erkeğe de kamusal alanı vermesi nedeniyle doğal olarak evin dışındaki her işi erkeksi, ev işlerinin de kadını olduğuna ilişkin derin bir önyargı yaratmıştır. Yiyeceklerin hazırlanması ve sunulması, beslenme ve temizlikle ilgili işlemler 'kadın'ların işlevi sayılmıştır ve bu işlevlerin ev dediğimiz mekanda yürütülmesi gerektiği düşünülmüştür. Ayrıca Eisenstein ataerkillik kavramını, salt sermayeye yönelik işlevleri açısından ele almaktadır. Ona göre "kapitalizm

* A.Ü. D.T.C.F. Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi

**Bu makalenin yazımında getirdiği eleştiri ve katkılarından dolayı A.Ü. Siyasal Bilgiler Fak. Kamu Yönetimi bölümü Araştırma Görevlisi Zeliha Etöz'e teşekkürü bir borç bilirim.

ataerkilliği kullanır ve ataerkillik sermayenin gereksinimleriyle tanımlanır" (1979:28).

Günümüzde asıl dikkat çekici olan, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin çok daha karmaşık kalıplarını analiz etmekteki girişimlerdir. Çünkü gelişmekte olan kapitalist ekonomiler içinde hızla değişmekte olan toplumsal cinsiyet ilişkilerinin uzamsal bir mozaiği söz konusudur. Gelişmekte olan kapitalist ekonomilerde ya da Üçüncü Dünya'yı oluşturan uluslarda sıklıkla doğurganlık oranı yüksek, gelirler düşük ve ücretli işgücüne kadın emeğinin katılımı daha az iken, bu ülkelerde toplumsal cinsiyetin yapılanmalarında büyük bir çeşitlilikle karşılaşılmaktadır. Öte yandan, Birinci ve İkinci Dünya ülkelerinde ya da ileri endüstriyel ve merkezi planlı ekonomilerde, oldukça kararlı düşük doğurganlık oranları ve ücretli işgücüne kadın emeğinin katılımında bir süreklilik görülmektedir. Burada şunu da belirtmemiz gerekir ki, *doğurganlık ve ücretli iş* sadece toplumsal cinsiyetin yapılandırılmasındaki boyutlardan ikisi değil aynı zamanda toplumsal cinsiyete ilişkin coğrafyayı oluşturan önemli parametrelerdendir (Momsen ve Townsend, 1987:15).

Boserup (1970) yaptığı çalışmada tarımsal alandaki işbölümünü belirlemede, toplumsal tabakalaşmanın büyük bir önem taşıdığını ileri sürmektedir; ki bu aynı zamanda, toprak kiralama sistemlerini ve işgücü kompozisyonunu da yansıtmaktadır. Bunun yanısıra, Boserup kırdan kente olan göçün akışında toplumsal cinsiyete dayalı ayrımı ve bunun hanehalkı yapılarında ve işgücü piyasası üzerindeki etkilerini ortaya koyarken uluslararası düzeyde farklılıkları gözardı etmeden, özellikle de bu farklılıkları vurgulamıştır.

Tarımsal Yapıda Dönüşümler ve Göç

Tarımsal yapılarda dönüşüm ve değişimler, İkinci Dünya Savaşından sonra ülkemizde de birçok bölgeye giren kapitalistleşme ile 1960'lar ve 1970'lerden sonra hız kazanmıştır. 1960'lardan sonra tarımsal yapılara ilişkin politikalarda gelişmeler görülmektedir: özellikle köylüğü destekleme politikaları, kırsal kesime yönelik krediler ve tarımsal ürünlerdeki gelişmeler. Yeterli düzeyde olmasa bile kapitalizmin kırsal yapılara girmesiyle birlikte, bu yapılardaki geçimlik hane ekonomisi yerini, pazar için üretime- meta üretime bırakmaya başlamıştır. Diğer değişle, pazara yönelik ekonomi geleneksel geçimlik ekonomi karşısında öncelik kazanmaktadır. Bu durum kırsal yapı insanını ulusal ve uluslar arası olaylardan göreceli olarak uzak kalma durumundan çıkararak, yeni bir bağımlılık ilişkisi ile karşı karşıya getirmektedir.

Ayrıca üretilen ürünlerin yapısındaki değişim, teknolojideki değişimle birlikte, üretimde modernizasyona geçişi getirmiştir. Bu geçiş süreci, bu üretim yapısında kullanılan işgücünü de etkilemektedir. Kırsal yapıdaki hane işbölümü yeniden örgütlenmekte ve yapılanmaktadır. Bunun sonucunda tarımsal yapıdaki işgücüne katılım oranları da değişmektedir.

Sonuçta kırsal yapıdaki işbölümü değişime uğrayarak, geçmişin homojenliği yerini kırsal alandaki mesleklerde uzmanlaşmaya bırakmaktadır. Konumuz açısından diğer önemli bir nokta da, kırsal kesimdeki kadınların ücretli işçi konumuna gelmeleri ve eskiye oranla daha az ücretsiz tarım işi ile ilgilenmeleridir. Dolayısıyla akrabalık ilişkisine dayalı çalışma birimlerinden

ücretli emeğe geçiş, aynı zamanda kırsal yapıdaki toplumsal modellerin ve isteklerin değişmesinde de önemli olmuştur.

Öte yandan, kırsal kesime yönelik yapılan çalışmalarda ortaya konulduğu gibi, tarımsal yapıya mekanizasyonun girişi var olan toplumsal farklılaşmalar çerçevesinde olmuştur ve yeni farklılaşmaları da üretmiştir (Karpat, 1960; Akşit, 1967; Tekeli, 1982). Bu mekanizasyon bir yandan bir kısım köylülüğün tasviyesini sağlamış ve bunların işçileşmesine ve kente göçmesine yol açmıştır. Diğer yandan da ürün artışını, ticarileşmeyi ve metalaşmayı hızla canlandırarak köylülüğün diğer kısmını da küçük meta üreticileri konumuna getirmiştir (Margulies, 1985:122-139 aktaran Akşit, 1987: 26).

Kırsal yapıdaki bu dönüşümler sonucunda 1950'lerden sonra ülkemizde kır-kent büyüme yapısında sürekli değişimlerle göç ve kentleşme olgusu hız kazanmıştır. Aynı zamanda tarımsal üretimdeki çıktılar, hızla kente dayalı işlere ve dağıtım sanayilere dahil olarak kır ve kent kökenli tarımsal üretim faktörleri arasında yeni bir ilişki yaratmıştır. Öte yandan eğitim ve istihdam için gelecekteki beklentiler, kırdan çok kentsel alanlarda daha çekici hale gelmiştir ve ulusal karayolu ulaşımı ve haberleşme gelişmiştir. Çekicilikteki bu görel değişimler, kırsal alanlardaki artan sayıda genç yetişkinin yer değiştirme, evlenme ve ailelerini kentlerde kurma kararı almalarında uygun bir ortam yaratmıştır. Zaman zaman bu göç olayında özel faktörler de rol oynamıştır. Türkiye'nin Güneydoğu bölgesindeki güvenlik durumu, aynı bölge içindeki daha güvenli kentlere ya da diğer bölgelerdeki kentlere göç etmeyi teşvik etmiştir.

Bu göç olgusunun yarattığı nüfus hareketliliği içinde cinsiyet oranlarına baktığımızda, 1970 yılına dek kentleşmenin bir derecede erkek seçici olduğudur. Göç eden erkekler kentlerde çalışırken veya okurken aileleri köylerde kalmıştı. 1970'lerden sonra kadınlar da erkekler kadar hareketlilik kazandı. Kadınlar çoğunlukla erkeklerle veya onlardan önce göç eden ailelerinin sosyal kontrolü altında veya aileleri ile birlikte göç etmektedir. Türkiyede'ki iç göç akımları içinde kadın ve erkek olarak cinsiyet oranlarını karşılaştırdığımızda şu tablo ile karşı karşıya kalmaktayız: 1955-60 yılları arasında göç eden erkeklerin göç eden kadınlara oranı 1.18 iken, bu oran 1985-90 yılları arasında 0.95 düşmüştür (DİE, 1995: 45). Bu durum kadınların da göç eden nüfus içinde hız kazandığını göstermektedir.

Toplumsal Cinsiyet ve İşbölümü

Üçüncü Dünya'nın gelişmesiyle ilgilenen araştırmacılar, bölgesel konuların yanısıra değişen uluslararası işbölümü ve cinsiyete dayalı işbölümü arasındaki ilişkileri ele alan çalışmalara yönelmişlerdir (Nash ve Kelly, 1983; Young, Wolkowitz ve McCullagh, 1981; Ward, 1984, 1990.).

Günümüz kapitalizminde işbölümü, kadın ve erkek işçiler arasında belirgin bir farklılaşmayı yansıtır. Kısacası kadın emeği belirli düzeylerde belirli endüstrilerde yoğunlaşır, kötü çalışma koşullarına sahiptir ve bu emeğin kazancı sistematik olarak erkeklerden daha düşüktür. Ücretli iş alanında kadınlarla erkekler arasındaki sözkonusu olan ayrımlar, genellikle 'cinsel işbölümü'nün merkezinde yer alan ögeyi oluşturur. Buna ek olarak, cinsel

işbölümü kapitalist süreçlerin türevidir ve onlar tarafından yeniden yaratılmaktadır.

Ücretli kadın işçi salt düşük ücretle nitelendirilmez, çünkü evde parça başı montaj işi de, evişi ve çocuk bakımı sorumluluklarından dolayı, asıl olarak kadınlar tarafından yapılır, ki bu işlerde sömürüye çok daha açık işlerdir. Ayrıca kadın işçilerin ülkelerin ekonomik bunalım dönemlerinde erkeklere oranla işten çıkarılmaya daha çok maruz kaldıkları da sıklıkla görülmektedir. Kısacası kadınlar düşük ücretli, daha az güvenceli, erkeklere oranla daha az terfi olanağına sahip işlerde çalışmaktadır. Genellikle kadınların çalışma alanları, hizmet ve endüstri sektörlerindeki belirli meslekler olmaktadır (Barron ve Norris, 1976). Özellikle de bu sektörlerdeki kadın istihdamı tekstil, hazır-giyim, elektronik ve oyuncak üretimi gibi alanların yanısıra, kadının geleneksel rollerinin üzerine inşa edilen sekreterlik, hemşirelik, öğretmenlik, vb işleri kapsamaktadır. Aslında bu 'iş kategorileri hizmet ve bakım işlerini "dişil" olarak gören cins ideolojisine uygun olarak yapılanmıştır' (Barrett, 1995:152). Eğitim ve öğretim sistemi de bu yapılanmayı yeniden üretmekte ve pekiştirmektedir.

Bu noktada genel olarak ücretli kadın işçinin niteliğini ortaya koyan süreçleri ele aldığımızda ise; kadınların ücret ve çalışma koşullarında erkeklere göre daha düşük konumda oldukları **dikey işbölümü** ile kadınların belirli alanlardaki çalışma türlerinde yoğunlaştıkları bir **yatay işbölümü** söz konusudur. Bu bir ölçüde, kadınların yaptıkları işlerin "ayrıntı" iş haline dönüştürülerek kalifiye olmaktan çıkarılması ile yakından ilişkilidir. Bu durum, ideolojik, toplumsal ve kültürel kabuller ile üretim örgütlenmesinin birbirini pekiştirmesi yoluyla hayat bulur.

Bu açıdan, örneğin, Üçüncü dünya ülkelerinde ve hatta gelişmiş sanayi ülkelerinde tekstil sektöründe çoğunlukla kadınların istihdam edilmesi bir rastlantı değildir. Genellikle tasarımcıların erkek olması bir yana, bu sektörde, emek yoğun işlerde asıl kadın işgücünün kullanılarak, az sayıda istihdam edilen erkeklerin ise, kalite kontrol, vardiya amirliği gibi işin denetlenmesini üstlendikleri görülmektedir.

Ayrıca, gözden kaçırılmaması gereken nokta, kapitalizmin kadınları ücretli emek gücüne çekerken, kendi işleyişi doğrultusunda, cinsiyetçi ideolojiyi de çeşitli boyutları ile birlikte bu çalışma yaşamına taşımasıdır (Ansal, 1989: 8).

Kentsel İşgücü Piyasasında Kadın Emeği

Kapitalist dönüşümler kadınları da kırsal alanlardan kentsel mekanlara doğru hareketlendirirken, bu nüfusun, işgücü istihdamı içindeki konumunu da değiştirmektedir. Diğer deyişle, bir yandan ücretsiz aile emeği olarak tarımsal alanlarda kullanılan kadın emeği, kentsel işgücü piyasası için ücretli emek konumuna gelirken, öte yandan da tarımsal alanda işgücü olma özelliğini yitiren kadın nüfus kentsel yaşamda 'ev kadınlığı' statüsünü kazanmaktadır. Söz konusu olan bu işgücü piyasasına son yıllarda kadınların katılım oranlarına baktığımızda, 1955 den bu yana, yarı yarıya bir düşüş söz konusudur: 1955'de 15-64 yaş kadın nüfusunun %77'si işgücüne dahilken, 1990'da bu oran %39'dur (Ecevit, 1994:63).

İşsizliğin yoğun olduğu ülkemizde, işgücü piyasasında her iki cins de iş bulmakta aynı güçlükleri yaşarken, kadın işgücü için bu sınırlama ve kısıtlamalar bir kat daha artmaktadır. Çünkü işgücü piyasası ve aileye ilişkin çeşitli özgül nedenler, sosyal ve kültürel koşullar, bu kadın işgücünün istihdam olanaklarından yararlanmasını zorlaştırmaktadır. Bilindiği gibi işgücü piyasasındaki istihdamın yapısı, toplumsal cinsiyete dayalı bir sektörel yapılanma içinde olmanın yanısıra, ağırlıkla erkek egemen bir piyasadır. Yani, toplumsal cinsiyetin şekillendirdiği işgücü piyasasında iş alanlarına ulaşmakta da erkeklerin tanıdığı ve kullandığı 'mekanizmalar'ın işleyişi söz konusudur. Ayrıca, işgücü piyasasına kadın işgücünün katılımından sonra, Ecevit'in de (1994) belirttiği gibi 'marjinallik' söz konusudur. Sözü edilen bu marjinalliği; ekonomik sektörler arası eşit olmayan ve dengesiz dağılım, sektörlerde düşük katılım, parasal gelir karşılığı çalışanların azlığı, çalışılan işyerinde marjinallik, yetersiz örgütlenme olarak görmekteyiz.

Ücretli kadın işçilere ilişkin olarak, konuyu, kadınların yoğun biçimde istihdam edildiği sektörlerden tekstil fabrikası bazında yapılmış bir araştırmanın verileri ışığında irdelediğimizde aşağıdaki bulgularla karşı karşıya gelmekteyiz.

Tekstil Fabrikasında Çalışan Kadınlar

1991 yılında Manisa Organize Sanayi Bölgesindeki üç tekstil fabrikasında 150 kadın işçi ile yapılan anket ve görüşmeler sonucunda elde ettiğimiz verilere dayalı ortaya koyacağımız değerlendirmeler kısaca şöyledir:

Elde edilen sonuçlara göre; araştırma kapsamına alınan kadın işçilerin %52'si kır doğumlu, %38.'si kent doğumlu ve %9.3 ise yurtdışı doğumludur. Fakat, kent doğumlu olan kadınlarla yaptığımız derinlemesine görüşmeler, bunların da birçoğunun ailelerinin kırsal alanlardan göç ettiklerini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, kırdan kente göç eden nüfus içindeki kadın işgücü, fabrika işine daha çok eğilimli olmaktadır. Kırsal alanlardan göç etmiş kadınlarla, kentli kadınların işgücü içinde ortaya koydukları katılım düzeyleri ve iş alanları da farklılıklar göstermektedir. Göç katılmış kadınların çoğunun açıklamalarında karşılaştığımız bir nokta da, bu kesimin kente geldiklerinde düzenli bir aile gelirine sahip olmamalarıdır, yani çoğunun babası ya da kocası işsiz konumdadır. Bir anlamda, ailenin erkek üyeleri marjinal, güvensiz işlerde, mevsimlik ve geçici olarak çalışmaktadırlar, bu nedenle de kadınlar kendilerini: hangi koşullarda ve hangi ücretle olursa olsun kentteki işgücü piyasasında buldukları işlerde çalışma zorunluluğunda hissetmektedirler. Böylece 'fabrika işi' özellikle onların diğer işlere göre daha fazla tercih ettikleri bir iş olmaktadır. Çünkü, göç etmiş olan bu işgücünün bir anlamda kentsel alanlardaki formal ya da örgütlü sektörlerde istihdam edilme olasılığı oldukça düşüktür. Bu nedenle tarım işi ya da informal ve örgütsüz kent işine karşın 'fabrika işi' kırdan kente göç eden kadın işgücü için daha çok tercih edilen iş olmaktadır. Göç etmiş ve işçi sınıfı aileleri içindeki düşük eğitimli kadınlar için 'fabrika işi', oldukça iyi bir olanak, özellikle de tekstil fabrikaları, onlar için uygun bir işyeri olmaktadır. Çünkü, tekstil genelde kadın işçilerin yoğun bir biçimde istihdam edildiği endüstri sektörüdür. Bilindiği gibi, bu sektörde geleneksel olarak emek-yoğun bir üretim yapıldığından, ucuz emek gereksinimi söz konusudur ve bunu da karşılayacak olanlar, işgücü piyasasındaki kadın emeği olmaktadır. Genellikle

kadının konumunun gelenekler ve dinle belirlendiği toplumlarda kadınlar 'ev kadını', erkekler de 'geçim sağlayıcı' olarak görüldüklerinden, kadınlar işgücü piyasasında ikincil konumdalar, dolayısıyla daha düşük ücretle yetiniyorlar.

Burada ele aldığımız kadın emeğinin, işgücü piyasasına katılımına ilişkin karar sürecine baktığımızda da karşımıza erkek egemen bir yapı çıkmaktadır; kadınların çalışmalarına ilişkin kararlarında, ailenin erkek üyeleri belirleyici olmaktadır. Görüştüğümüz kadınların bizlere verdikleri yanıtlar ışığında şunu söyleyebiliriz ki, çoğunluğun, çalışma kararı üzerinde etkili olan, 'eşi' ya da 'baba'sıdır, kendisi değil.

Örneğin, Müjgan'ın 'çalışmaya nasıl kara verdini ?' sorumuza verdiği yanıtta dile getirdiği şudur:

" Çalışmak istedim ama kendi kendime verdiğim bir karar değildi. Başlangıçta kocam çalışmama karşıydı, çünkü kendisi oldukça kıskanç birisidir. Benim işe başladığım dönemde durumumuz çok kötüydü, o çalışmıyordu. Kocam dışarda çalışmamı istemiyordu ama kayınpederim benim çalışmamı destekliyordu. Sonunda o da kabul etti, durumumuz kötüydü babası da izin veriyordu , ayrıca babasının düşüncesine de karşı gelmezdi."

Yukarıda da görüldüğü gibi, çalışmak için, kadınların teşvik edilmeye ya da himaye edilmeye ihtiyaçları olmaktadır. Genellikle, akrabaları ya da arkadaşları onları dışarda çalışmak için desteklemekte ve harekete geçirmektedir. Görüştüğümüz kadınların %66 yaptıkları işi akrabaları ya da arkadaşları aracılığıyla elde ettiklerini belirtmiştir. Diğer bir anlamda da, kadınlar kentsel ortamda bir iş ararken informal yolları kullanmaktadır. Ayrıca burada şunu da belirtmeliyiz ki, bu tür fabrikalarda işçi istihdam edebilmek için adaylardan herhangi bir sınav istenmemektedir ve bu tür işler için de eğitim düzeyi çok önemli değildir. Çünkü, kadınların yaptıkları işlerin çoğunluğu beceri gerektirmeyen işler olarak görülmektedir. Bizim de görüştüğümüz kadınların %68.7'lik oranı ilk okulu bitirmiş ve pekçoğu 16 yaşından önce çalışma yaşamına katılarak, fabrikada bir işe sahip olana dek birçok informal işlerde çalışmıştı.

Öte yandan, bu fabrikalarda çalışan kadınlara ilişkin verilerimiz, bunların genç ve bekar ya da evli, ortalama 2 çocuk sahibi olduklarını göstermiştir. Ayrıca, fabrika yöneticilerinin tercihleri de bu yönde olmaktadır. Evli olan kadınların çalışmaya olan ihtiyaçları daha belirgindir, çünkü bunların çoğunluğu 'kendileri' için değil 'aileleri' için çalıştıklarını vurgulamışlardır. En temelde, hem bekar hem de evli kadınların, ev dışında ücretli fabrika işinde çalışmasının nedeni, yetersiz olan aile gelirine bir 'katkı' olarak belirtilmektedir.

Sonuç

Bu yazımızda da belirttiğimiz gibi, kapitalist dönüşüm ve gelişimler, içinde bulunduğu yapıdaki dinamikleri de etkileyerek yeni biçimlenmeler ortaya koymaktadır; örneğin, tarımsal alanlardaki kadının ücretsiz aile emeğinin, ücretli kadın emeğine dönüşümü.

Bu süreçte görüldüğü gibi kapitalizm, kadının ücretli emeğinin üretim örgütlenmesi içinde de toplumsal cinsiyet farklılığına dayalı eşitsizliklerinden

yararlanmakta ve bu eşitsizliği yeniden üretip beslemektedir. Çünkü kapitalizm kadının toplum içindeki ikincil konumundan farklı biçimlerde yararlanmaktadır.

Söz konusu edilen kadınlar, günümüzde belirgin bir şekilde kendini hissettiren geçim sıkıntısından dolayı evdiışı alanlarda ücretli olarak çalışma isteği içinde bulunmaktadır. Sonuçta da, ailede 'ekmek kazanan kişi' olmasalar da, ikincil konumda aile gelirine katkıda bulunan kişi olarak işgücü piyasasında yer almaktadırlar.

Kaynakça

Ansal, H. (1989) 'Kapitalist Üretimde Cinsiyetçilik' Onbirinci Tez Kitap Dizisi, No.9,Uluslararası Yayıncılık, İstanbul.

Akşit, B. (1967) Türkiye'de Azgelişmiş Kapitalizm ve Köylere Giriş, ODTÜ Öğrenci Birliği Yayınları.

Akşit, B. (1987) 'Kırsal Dönüşüm ve Köy Araştırmaları:1960-1980' Onbirinci Tez Kitap Dizisi, No.7, Uluslararası Yayıncılık, İstanbul.

Barron, R. ve Norris, G.M. (1976) 'Sexual Divisions and the Dual Labour Market' Leonard Barker, Diana ve Sheila Allen (derl), Dependence and Exploitation in Work and Marriage, London, içinde.

Barrett, M. (1995) Günümüzde Kadına Uygulanan Baskı: Marksist Feminist Çözümlemede Sorunlar, Pencere Yayınları:50: Kadın:14. İstanbul.

Boserup, E. (1970) Women's Role in Economic Development. George Allen and Unwin, London.

Çabuk, N. (1994) Capitalism, Patriarchy and Identity: Women and Capitalist Industrialisation in Turkey; Textile Workers in Manisa, Basılmamış Doktora Tezi, Durham Üniversitesi,UK.

DİE, (1995) Türkiye Nüfusu, 1923-1994 Demografi Yapısı ve Gelişimi, Ankara

Ecevit, Y. (1994) 'Türkiye Kadın İşgücünün Marjinalliği' Kadının Çalışma Yaşamı Sempozyumu, Alman Kültür Merkezi, İzmir.

Eisenstein, Z. (ed.) (1979) Capitalist Patriarchy and the Case for Socialist Feminism, New York Monthly Review Press.

Karpat, K.H. (1960) 'Social effects of Farm Mechanization in Turkish Villages' Social Research, C.27 s. 83-103.

Margulies, R. (1985) Small Family Farming and Transformation of Turkish Agriculture:1950-1960, Basılmamış doktora tezi, East Anglia Üniversitesi.

Momsen, J.H. (1987) 'Introduction' in Momsen, J.H. ve J. Townsend (eds.) Geography of Gender in the Third World, State University of New York Press. Albany.

Nash, J. ve Kelly, M.P.F. (eds.) (1983) Women , Men and the International Division of Labour, State University Of New York press, New York.

Tekeli, İ. (1982) Türkiye'de Kentleşme Yazıları, Turhan Kitabevi.

Trenchard, E. (1987) 'Rural Women's Work in Sub-Saharan Africa and the Implication for Nutrition' in Momsen, J.H. ve J. Townsend (eds.) *Geography of Gender in the Third World*, State University of New York Press. Albany.

Young, K., Wolkowitz, C. ve McCullagh, R. (eds.) (1981) *Of Marriage and the Market*, London: Conference of Socialist Economists.

Ward, K. (1984) *Women in the World-System*, New York: Praeger.

Ward, K. (1990) *Women Workers and Global Restructuring*, Ithaca, NY: Cornell University Press.

GÖÇ VE KENT İŞSİZLİĞİ

Araş.Gör.Özlem IRMAK*

Bir sosyal sistem içindeki kişilerin, belirlenmiş bir zaman dilimi içinde kendilerine ilişkin mekansal düzenlemelerinin sayısal gösterimine "göç" denilmektedir. Bunun yanısıra bir ülkenin ekonomi ve nüfus politikası gereği olan düzenlemelerini de göç kavramı içinde görebiliriz. İşlevsel olarak, üretimi daha etkin kılabilecek biçimde işgücünün mekansal dağılımını yeniden düzenlediği kabul edilen göç, ekonomik gelişme sürecinde işgücünün tarım sektöründen tarım dışı sektörlerle transferi şeklinde gerçekleşmektedir. Emeğin tarım dışı sektörlerle hareketi aslında yeni bir vak'a değildir. XIX. asrın tüm sosyal tarihi "topraktan kaçış" hadisesi ile doludur ve tarihi gelişimi sürecinde bu olguya hemen hemen tüm ülkelerde rastlamamız mümkündür. (Peker, 1980, s.64, Ekin, 1971, s.187)

Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'nın ekonomik gelişimi her iki ülke sınırları içinde ve bu ülkeler arasında tarihsel olarak insanların ve dolayısıyla ekonomik aktivitenin kırsal alanlardan kentsel alanlara doğru sürekli bir transferine dayanarak tanımlanmaktadır. Kent endüstrilerinin gelişmesiyle yeni istihdam olanakları yaratıldı ve tarımda işi kolaylaştırıcı teknolojik ilerleme, kırsal insangücü miktarını sınırladı. Bu iki fenomenin birleşimi batı ulusları için insan kaynağının kırsal kesimlerden kente doğru düzenli ve etkili bir transferini gerçekleştirmek konusunda imkan sağladı.(Todaro, 1981, s.201)

Bu deneyimlerin temeli üzerinde birçok ekonomist üçüncü dünya ülkelerinde ekonomik gelişmenin, kent endüstriyel gelişimini ilerletmek için yoğunlaşmış bir gücü gerekli kıldığı sonucuna varmaktadır. Onlar, şehirlere gelişme merkezleri ve büyüyen bir ekonominin toplanma noktaları olarak bakma eğilimindedirler. (Todaro, s.201) Bununla birlikte kalkınmış ve planlı ekonomiye sahip olan ülkelerin sosyal yapılarında da görece dengeler sağlandığı için bu ülkelerin deneyimlerine ve geçirdikleri evrelere bakılarak 1950-60 döneminde kalkınmakta olan ülkelerdeki göçlerin sosyal değişme ve gelişmeyi artıracak kuramsal olarak benimseniyordu.(Peker, s.64)

Gelişmekte olan ülkelerin endüstrileşmeleri yönünde kendisine büyük umutların bağlandığı kırdan kente göçü doğuran faktörler nelerdir?

Göçü Açıklayan Modeller

Bugün için genel bir göç teorisi bulunmamakla beraber, iktisatçılar, sosyal bilimciler ve fiziki plancılarca geliştirilmiş çok sayıda genelleme düzeyinde varsayım vardır. Bu tür genellemeleri beş grupta toplayabiliriz.

Birinci grup genellemeler; Sosyal sistemde göçü ortaya çıkaran nedenlere ve göçlerin çeşitlerine ilişkindir. İkinci grup genellemeler; Kişinin göç kararını nasıl aldığı ve bu kararı alırken hangi değerlere önem verdiği üzerinedir.Üçüncü grup genellemelerde; Göç eden kişilerin göç etmeyen

* ADÜ Fen Edebiyat Fakültesi

kişilerden farklılıkları açıklanmaya çalışılmaktadır. Dördüncü grupta; göçler sonucunda sosyal sistemlerde ortaya çıkan sorunlar hakkında yargılar getirilmektedir. Beşinci grup genellemelerin yapısı ilk dört gruptan farklıdır. İlk dört grupta göç bağımlı değişken olarak alınmıştır. Toplumdaki değişiklikler sonucunda göçün nasıl olduğu açıklanmaktadır. Bu grupta göçün kendisinde bağımsız değişken seçilerek toplumdaki bazı yapısal değişimler açıklanmaktadır. (Tekeli-Erder 1978, s.22-23)

Göç konusunda yapılan ilk çalışmalarda göçe katılan bireylerin göçe katılma kararları ayrımlaştırılmış ve bazı faktörlerin onları göçe yönelttiği ileri sürülmüştür. Ekonomik, sosyal, eğitsel ve demografik nitelikli olan bu faktörlerin yalnız iç göçleri değil aynı zamanda uluslar arası ve kıtalar arası göçleride oluşturduğu savunulmuştur. Bunlar pek çok araştırmacı tarafından daha yüksek gelir, kentin kırsall kesime göre daha iyi ve rahat yerleşim olanağı verdiği bireye eğitim olanakları vererek kendini geliştirme ve nüfus yoğunluğunun geçinme sıkıntısını hafifletmesi olarak kabul edilmekteydi. Zaman süreci içinde yapılan çalışmalarda belirtilen bütün bu ekonomik olmayan faktörlerin göçe katılma ile bağlantılı olduğu kabul edilmiştir. Fakat başta ekonomist ve sosyologlar olmak üzere göç konusuyla ilgili çalışma yapan diğer bilim adamlarının ortak kanısı, kırdan kente yönelik göçün ekonomik nitelikteki faktörlerle açıklanabileceği doğrultusunda gelişmektedir. (Tatlıdil, 1985, s.57)

Kişinin göç kararını açıklamaktan genellikle iki tip bağımsız değişken kullanılmaktadır. Birinci grup "güdüsel" değişkenlerdir. İkinci grup "düzenleyici" değişkenlerdir. Güdüsel değişkenler; kişinin karar verirken değerlendirmesine pozitif yada negatif bir değer olarak kattığı tüm unsurları kapsamaktadır. Düzenleyici değişkenler; kişinin göç kararını dolaylı yoldan etkilemektedir. Kişi göç kararını verirken bu değişkenleri kendi değerlendirmesine katmaz. Bu değişkenler kişinin fırsatları arama davranışını, fırsatları algılamasını ve bilgi akımını düzenleyerek göç kararında dolaylı olarak etkili olurlar. (Tekeli-Erder, s.32)

Piyasa mekanizmasının yürürlükte olduğu bir toplumda yapılan analizlerde göçü açıklamakta dört farklı model kullanılmaktadır. Birinci gruptaki analizlerde göç; sosyal sistemin bozulan dengelerini tekrar sağlamak için ortaya çıkan bir mekanizma olarak görülmektedir. Bu analizlerde genellikle ortaya çıkan dengesizliğin nedenleri üzerinde durulmamakta, bu dengesizlik bir veri olarak alınmakta ve bu dengesizliklerin sistemde ne kadar göç doğurduğu incelenmektedir. Bu analizlerde iki nokta arasındaki farklılıkları kaldıracak şekilde bir net göç olacağı ve böylece sistemin dengeye kavuşacağı varsayılmaktadır. Bu bağlamda net göçün sistem dengeye ulaştığında ortadan kalkacağı kabul edilmektedir. Göçü bu tür bir denge anlayışıyla açıklamaya çalışan iktisatçılar başıca iki dengesizlik göstergesi kullanırlar. a) Göç alan ve veren yöreler arasındaki ücret farklılıkları. b) İşgücü talebi ve arzı arasındaki dengesizliklerin göstergesi olarak işsizlik oranlarındaki farklar.

İkinci grup analizlerde, göç, toplumun evrimi sırasında geçirdiği dönüşümlere paralel olarak ortaya çıkan tek yönlü bir uyum hareketi olarak kabul edilmektedir. Bu tip göçlerin en çok bilinen örneği sanayileşmeye paralel olarak gelişen kırdan kente göçtür. Üçüncü grup göç analizleri; ilk iki gruptaki analizlerden farklı olarak net göç olgusu üzerinde değil toplumdaki tüm yer değiştirmeler üzerinde durmaktadır. Dördüncü grup göç analizleri; sosyal

sistemde siyasal süreçler sonucunda uygulanan göç politikalarının doğurduğu göçler üzerinde durmaktadır. Her sosyal sistemde piyasa mekanizmasının doğurduğu göç olgusu, toplumda siyasal kararları etkileme gücü olan bazı grupların çıkarlarını etkileyen sonuçlar doğurmaktadır. Kaybeden grupların siyasal baskısı ile net göç akımını azaltmayı yada ortadan kaldırmayı amaçlayan politikalar kabul edilmektedir. Bu tip analizlerde göç, toplumda etkin olan baskı gruplarının kararları etkileme gücü ile açıklanmaktadır. (Tekeli-Erder, s.23-24-25-26)

Ülkemizde özellikle 1950'lerden itibaren ulaşım olanaklarının yaygınlaşması, kapalı ekonomiden pazar ekonomisine geçilmesi ve tarımda gittikçe artan ölçüde modern usullerin uygulanması gibi nedenlerle kırdan biriken iş gücü fazlası yavaş yavaş kentlere akın etmeye başlamıştır. Böylece toplumsal değişmeye paralel olarak geleneksel işbölümünün değişmesiyle kendi iş gücüne gereksinimini azaldığını veya tamamen ortadan kalktığını yada işgücü karşılığını yeterince alamadığını gören kır nüfusunun bir bölümü yeni çalışma alanları bulmak ve yeni işbölümü ağı içinde daha iyi konumlara sahip olmak amacıyla kentlere göç etmektedirler. Bu anlamda göç ve kentleşme iş gücün yer boyutunda yeniden dağılımını sağlayan ve yeni bir iş bölümü oragnizasyonunun kurulmasına katkıda bulunan bir toplumsal olgudur. (Erdoğan 1991, s.20)

Belki bu nedenle olsa gerek daha birkaç yıl öncesine kadar ekonomik gelişme yazınında kırdan kente göç olumlu karşılanırdı. Çoğu kez kentleşme ve endüstrileşme eş anlamlı olarak kullanılmış belkide bu görüşten dolayı Lewis'in işçi transferi modeli gelişmekte olan toplumların kalkınması yaklaşımında ön plana çıkmıştır. Lewis'in modelinde kalkınmakta olan ülke ekonomileri iki ana kesimden oluşmaktadır. Bunlar geleneksel geçimlik kırsal kesim ve kentsel tabanlı sanayi kesimidir. Modelin odak noktasını işgücü akımı sürecinde sanayi kesiminin istihdamının gelişmesi oluşturur. Sanayi kesimindeki üretim artışı kır-kent göçünü ve sanayi kesimindeki istihdamı arttıracaktır. Sanayi kesiminin büyümesi ve istihdamın artması sürecinin kırsal kesimdeki işgücü fazlasının sanayi kesimi tarafından tamamen emilme noktasına kadar süreceği varsayılmaktadır. (Lewis, 1955, s.139)

Diğer taraftan göçü ekonomik bir fenomen olarak ele alan Todaro, göç modeline kır ve kent gelir farklılığından daha çok, bu gelir farklılığından göçe katılan bireyin ne kadar yararlanacağı beklentisine dayandırır. Göçe katılacak bireyler, kır ve kent sektörleri arasında kendisi için en uygun işi seçerek, kazancını göç yoluyla ne kadar arttırabileceğini dikkate alır. Beklenen kazançlar kırsal ve kentsel işlerdeki gerçek gelir farklılığıyla ve yeni bir göçmenin kentsel bir iş elde edebilme olasılığıyla ölçülür. (Todaro, s.239)

Göçün İstihdam Üzerindeki Baskısı

Günümüzde sanayi ve hizmet alanlarında ekonomik etkinliklerin yoğunlaştığı yerleşme merkezleri olarak nitelendirilen kentler, özellikle gelişen toplumlarda kır nüfusu için çekim merkezi olmaktadır. Az gelişmişliğin kriterlerinden birisi olan nüfusun kırsal kesimde yaşayan oranının kentsel kesimde yaşayanlardan fazla olması, çalışan işgücünün daha çok tarım sektöründe yoğunlaşması kentsel alanlara olan yoğun göçe toleranslı bakılmasına neden olmuştur. Son yıllarda sınırlı sayıdaki kentsel alanların

yoğun göç alması bazı problemleride beraberinde getirmiştir. (Tatlıdil, 1989, s.10-11) Kentin sosyal çekiciliği sağlıklı kentleşme ile birlikte yok olmaktadır. Kentsel yerel yönetimler hızla artan nüfusa hizmet götürmede yetersiz kalmakta konut üretiminin talebi karşılayamaması sonucunda kentsel yerleşim alanlarının çevresi "gecekondular" mekanlarla çevrilmektedir. Hızlı kentleşme sonucunda endüstri sektöründe yaratılmayan iş imkanları, kentsel işsizliği artırmakta halihazırda doyum bulmuş olan hizmetler sektöründe şişkinlik yaratmaktadır. (Tatlıdil, 1985, s.58)

Gelişmiş ülkelerde kentleşme yavaş seyretmekte, endüstriyel gelişme kente gelenler için ekonomik ve sosyal şartları tam anlamıyla sağlayacak zaman ve kapasiteye sahip bulunmaktadır. Gelişen ülkelerde ise modern sektör kentleşme hızına paralel bir gelişme göstermediği için artan iş gücüne istihdam imkanları sağlanmaktan uzak kalmaktadır. Bazı araştırma sonuçlarına göre, kentleşme bu ülkelerde şehir hayatının cazibesinden daha çok tarımdaki gelişmenin yetersizliğinden veya mevcut olmayışından kaynaklanmaktadır. Kentleşme kalkınma hızını düşürmemekte fakat işsizlik ve eksik istihdam problemlerinin şehirlere transferine yolaçmaktadır.(Ekin, 1971, s.122)

Tarımdan ayrılan nüfusa şehirlerde, sanayi ve hizmetlerde iş bulunmasının güçlüğü sadece bir meslek ve yer değiştirme sorunu olmayıp, toplumun hayat tarzını değiştirmesi anlamına gelmektedir. Yatırım yetersizliği sürekli bir darboğaz olurken, göç eden nüfusa iş sahası açılmasında güçlüğü olan modern sektör, hızlı nüfus artışı dolayısıyla daha büyük baskı altına girmektedir.(Dülger, 1984, s.26)

En basit boyutu içerisinde işsizlik, özellikle kırdan kente yoğun göç ve hızlı nüfus artışının bir sonucu olarak hem modern endüstriyel sektörde hemde geleneksel tarım sektöründe hızlı biçimde gelişen bir emek arzına karşılık göreceli olarak yavaş biçimde gelişen bir emek talebinden kaynaklanmaktadır.(Todaro, s.203)

Günümüzde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin belli başlı ekonomik ve sosyal sorunlarından biri haline gelen işsizlik sorunu, her geçen gün ağırlığını biraz daha fazla hissettirmektedir.Gelişmiş ülkelerdeki işsizlik ekonomik konjonktüre bağlı olarak artıp azalırken, kalkınma çabası içinde bulunan gelişmekte olan ülkelerde hızlı nüfus artışı, kırdan kente göç, yatırımların yetersizliği, enflasyon, nitelikli işgücü yetiştirilmesinde karşılaşılan yaygın ve mesleki eğitim sorunları gibi nedenler, işsizliğe neden olmakta ve bu ülkelerde işsizlik yapısal ve kronik bir durum göstermektedir.(Algan, 1994, s.3)

1990 için tahminler üçüncü dünya ülkelerinde işsizliğin yavaş yavaş yükseleceğini 1980 itibariyle 65 milyona ulaşmış işsizlerin toplam rakamını 1990 itibariyle yaklaşık 90 milyon civarında olacağını göstermektedir. İsteddiği işte istihdam olmayanlar yada eksik istihdamdakilerin tahminler ise işsizlerin oranı kadar yüksek bir rakamı ortaya koyabilir. (Todaro, s.204) Aslında bu gün dünyanın önemli bir nüfus kesiminde daha önce üretken ve yüksek gelirli bir işi varken bunu kaybetmiş insanların problemi değil, çalışma hayatlarının hiç bir devresinde böyle bir işe kavuşamamaktan dolayı düşük gelir, eksik istihdam ve yoksulluğa maruz kalan geniş insan kitlelerinin istihdam sorunları mevcuttur. Böylece gelişmiş ülkelerin farklı bir çok nedenden dolayı işini kaybetmiş

bireylerinin işsizlik sorunu, gelişen ülkelerde geniş kitlelere üretken bir işe girememesi problemi olarak kendini ortaya koymaktadır.(Ekin, 1995, s.30)

Türkiyede Kentsel İşsizlik ve Marjinal Kesim

İşsizlik sigortasının olmadığı bir emek piyasasında geniş bir tarım kesimiyle, kentlerde gittikçe artan enformel sektörleriyle Türkiye’de işsizlik, kendisinin iş ve gelir yokluğunun esas olduğu açık işsizlik formunda değilde istihdam içinde işsizlik şeklini almak suretiyle kendisini düşük gelir, fakirlik çalıştığı halde asgari gelirden yoksun ve ülkenin milli gelirine katkı yapmayan yapay istihdam biçimlerinde ortaya koymaktadır. Böyle bir yaklaşım içinde, sorun işsizliğin araştırılmasından ziyade, istihdamın incelenmesine dönüşmektedir. Ülkemizde işsizlik konusundaki tartışmaların, en temel verilerin çok az belirgin ve sınırlı olmasından kaynaklandığı bilinmektedir. İşsizliğin büyüklüğü konusunda eldeki veriler birbirini tutmamakta eski serilerde % 15’lere çıkan işsizlik oranları yeni serilerde % 8’lere kadar düşmekte değişik birçok çevre ise 3.5 milyon civarında % 20’lere ulaşan işsizlik oranlarından bahsetmektedir.(Ekin, 1995, s.71-72)

Özellikle hızlı nüfus artışı, mesleki eğitim politikalarına yeterli önemin verilmemiş olması, yüksek enflasyon, korumacı ekonomik politikalar, kırdan kente yoğun göç ve kalkınma hızının buna karşılık yetersiz kalması, iş kurmak isteyenlere gerekli desteğin verilmemiş olması ve benzeri nedenlerle ülkemizde yaşanan yoğun işsizlik, potansiyel üretim gücünün tüketici konumuna geçmesiyle insan gücü kaynağının israf edilmesine yolaçmaktadır.(Özbek, 1991, s.44)

Türkiye’de işsizliğin nedenlerinin başında çok hızlı nüfus artışının gelmekte olduğu bugün yadsınamaz bir gerçektir. Nüfusun hızlı artışı, işgücü arzının hızla yükselmesi dolayısıyla da işgücü fazlalığı sorununun gündeme gelmesi demektir. Türkiye de işgücü fazlalığı yaratmak suretiyle işsizliği körükleyen bir diğer faktör ise köyden kente hızlı göç olgusudur. Tarımın milli gelirdeki payının giderek azalması buna karşılık tarımda çalışanların toplam istihdamdaki payının halen % 50’lerin üzerinde olması nedeniyle bu göç bir anlamda kaçınılmaz bir olgudur.(Erez, 1991, s.22)

Özellikle kırsal kesimden kentlere % 4’ler oranının üzerinde yaşanan hızlı göç, nüfus artış oranlarının yüksekliği Türk ekonomisinde 1980 sonrası açılımlara rağmen, kentleşen işgücüne üretken iş sağlamada yetersiz kalmış son yılda yaşanan ekonomik kriz ve 5 Nisan tedbirlerinin getirdiği yeni yaklaşımlar ve kısıtlamalar zaman zaman formel sektör istihdamının genişlemesi yerine daha da daralmasını sağlamıştır.(Ekin, 1995, s.73)

Çalışan işgücünün sektörlere göre dağılımı ve işgücü açısından sektörlerin gelişimi irdelendiğinde, Türkiye’de dahil olmak üzere endüstriyel gelişimini tamamlamamış pek çok ülkede hizmetler sektöründe aşırı artışlar görülmektedir. Tarım sektöründen kopan işgücünün endüstri sektöründen daha çok hizmetler sektörüne kaydığı gözlenmektedir. Endüstri sektörünün iş yaratma kapasitesinin sınırlı olması nedeniyle göç yoluyla tarım sektöründen kopanlar üretim faaliyetlerinde kullanılamamaktadır. Kentsel alanlarda, endüstride kullanılamayan iş gücünün hizmetler sektöründe yer alma

kolaylığının bu ekonomilerde yaşama olanağı bulan geleneksel ekonomik yapıya bağlanarak açıklanabilmesi mümkündür.(Tatlıdil, 1989, s.12)

Kentsel çalışma yaşamında yapılan işlerin merkez, çevre ve marjinal işler ayrımı ile ele alan Tansı Şenyapılı, merkez işleri "ekonominin yaratabildiği en gelişmiş ve örgütlenmiş düzeyde işler" olarak ele almıştır. Bu işlerin beceri düzeyi yüksek, eğitilmiş, iş deneyimine sahip işçiler tarafından yapıldığını vurgulayarak örgütlenmiş, yüksek teknoloji kullanılan işler olduğunu ifade etmiştir. Çevre işleri ise merkez işlerin tam karşıtı olarak ele almış, bu iş kolunda modernleşmemiş, uzmanlaşmamış, küçük çaplı mal yada hizmet üretimi ile dağıtımını gerçekleştirdiğini ileri sürmüştür.(Şenyapılı, 1981, s.17-19)

Bir takım toplumsal özelemlerin sonucu olarak kırdan kente göç etmiş ve mülküsleşmiş nüfus sanayi veya hizmetler sektöründe istihdam imkanları bulamayınca enformel sektörlerle transfer olarak üretken olmayan marjinal sektörde, adeta çalışır gözükerek kendisinin ve ailesinin geçimini sağlayacak istikrarsız, düşük geliri işlerde çalışmak zorunda kalmıştır.(Ekin, 1995, s.73)

Enformel sektör temelde istihdam problemine bir tepki olarak kent işsiz tarafından yaratılmış bir formdur ve siyasi iktidarlar bu eğilimlerin bazılarını çözüm getirirken bazıları çözümsüz kalmaktadır.(Sinclair, 1979, s.69) Enformel kesim; toplumun formel kuralları ile karşılanamayan küçük iş fırsatlarını değerlendirmeye çalışmakta bu bakımdan da marjinal kesim olarak adlandırılmaktadır. Bu küçük ve geçici fırsatlar ancak tek kişilik işler tarafından değerlendirilebilir. Böyle tek kişilik ve zaman içinde devamlılığı olmayan bu işlerin girişim ölçüsünde bir büyüme olanağı yoktur. Başka bir deyişle düşey bir örgütlenme doğamaz. Bu kesimdeki tek kişilik girişimci, toplumdaki küçük iş fırsatlarını değerlendirirken, benzerleriyle yarışmaktan çok alıcının isteklerine kendisini uydurmaya çalışır. Marjinal grupların temel özelliklerinden biri toplumun normal olarak vermediği olanaklardan da yararlanarak iş bulmaktır.(Tekeli, 1982, s.158)

Özellikle 1980 sonrası uygulanmaya başlayan ekonomik politikalar çerçevesinde emeğin alım gücünün azaldığı, güvenceli istihdam olanaklarının yetersiz kaldığı ve yeni tüketim kalıplarının oluştuğu Türkiyede gerek çalışan kesim gerekse düzenli ve güvenceli iş ve düzenli gelirden yoksun olan kesim yeni geçim stratejileri çerçevesinde mevcut olanak ve potansiyellerini zorlayarak yaşam standartlarını yükseltmeye çalışmaktadırlar. Bu bağlamda, ailelerde giderek daha fazla kişinin çalışma yaşamına katılması, bir geçim stratejisi olarak marjinal kesimde yoğunlaşma ve sosyal dayanışmanın giderek artması gözlenebilen en temel olaylardır. (Demir, 1994, s.305)

21. yüzyılın eşiğinde Türkiye'nin çözüm bekleyen en acil sorunu durumundaki işsizlik, farklı dinamiklerin etkisiyle oluşup, gerek ekonomik gerekse toplumsal yaşamımızda bedeli ağır sorunlarla bizleri başbaşa bırakmaktadır. İşsizliğin sınırlandırılabilmesi konusunda hızlı nüfus artışının kontrol altına alınması, iç göçler ve sağlıksız kentleşmenin hızının azaltılması, kırsal nüfusun yerinde istihdamının sağlanması, mesleki ve teknik eğitimin yaygınlaştırarak nitelikli iş gücü yetiştirilmesi projelerine ağırlık verilmesi ve küçük ve orta işletmelerin büyük ölçekli işletmelerle entegrasyonunun sağlanması ve bu işletmelerin devlet tarafından teşvik edilmesi gibi çözüm önerileri yıllardır tanışık olduğumuz önerilerdir.(Irmak, 1996, s.140-141)

Gelişmekte olan ülkeler ve özeld Türkiye'de işsizlik probleminin net bir biçimde ortaya konulabilmesi için bu toplumlarda sektörler itibariyle ayrıntılı bir istihdam analizi yapmak gereği mevcuttur. Bu konuda geniş ölçüde ve herkesi etkileyen ekonomik ve sosyal ölçümlere gerek duyulmaktadır. Üçüncü dünya ülkelerinin istihdam problemleri neden ve sonuçları itibariyle gelişmiş ülkelerde olduğundan daha kompleks, bir yapı göstermektedir. Az gelişmiş ülkelerde işsizlik sayesinde ortaya çıkan yoksulluk ve düşük yaşam standartları gibi insani koşulların iyileştirilebilmesi için, gelişmiş ülkeler bu ülkelerle karşılıklı olarak ekonomik politikalarını gözden geçirmek ihtiyacı hissederken az gelişmiş ülkelerde istihdam merkezli yerel politikalarını yeniden düzenleme gereğini duymaktadırlar.(Todaro, 1981, s.202-203)

Kaynakça

- Algan Neşe,** "Türkiye'de istihdamın yapısal analizi: sorunlar ve öneriler" İstihdam Dergisi, sayı 17, Ankara-1994.
- Demir Erol,** "1980 sonrası Türkiye'de uygulanan ekonomi politikalarının kent emekçi ailelerinin geçim stratejileri üzerindeki etkisi" Dünyada ve Türkiye'de Güncel Sosyolojik Gelişmeler, I.cilt Sosyoloji Derneği Yayınları III., Ankara-1994.
- Dülger İlhan,** Türkiyede işsizliğin sebepleri, iş gücü fazlasının yapısı ve politikaların etkililik dereceleri, Hacettepe Üniversitesi Bilim Uzmanlığı Tezi, Ankara-1984.
- Ekin Nusret,** Kayıt dışı ekonomi, enformel istihdam İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul-1995.
- Ekin Nusret,** Gelişen ülkelerde ve Türkiye'de işsizlik İstanbul 1971.
- Erdoğan Nihat,** Sosyolojik açıdan kent işsizliği ve anomi Ege Üniversitesi Basımevi İzmir-1991.
- Erez Yalım,** "İstihdamın beş boyutu" Denetim Dergisi, Yıl 6, Sayı 65, Ankara-1991.
- İrmak Özlem,** Sosyolojik bir olgu olarak işsizlik ve aile üzerindeki etkileri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uygulamalı Sosyoloji Anabilim Dalı, İzmir-1996
- Lewis Arthur,** The Theory of Economic Growth George Allen and Unwin Ltd. London-1955.
- Özbek Halil,** "Türkiye'de istihdam" Denetim Dergisi, Yıl 6, Sayı 65, Ankara-1991.
- Peker Mümtaz,** "Çorum-Çankırı kırsal alanında toprak sahipliği ve göç ilişkileri" Nüfusbilim Dergisi, Sayı 1, Ankara-1980.
- Sinclair Stuart W.** Urbanization and Labour Markets in developing countries, Great Britain-1979.

- Şenyapılı Tansı,** Gecekondu: Çevre işçilerin mekanı, ODTÜ Mimarlı Fak. Matb.,Ankara-1981.
- Tatlıdil Ercan,** Kentleşme ve gecekondu, Ege Üniv.Edebiyat Fak.Yayınları No:47, İzmir-1989.
- Tatlıdil Ercan,** "Türkiye'de iç göç ve ekonomik yönden kullanılabilir insan gücü: Kayseri örneği",Seminer Dergisi, E.Ü.Edebiyat Fak.Yayınları No:4, İzmir-1985.
- Tekeli İlhan,** Türkiye'de kentleşme yazıları, Turhan Kitapevi, Ankara-1982.
- Tekeli İlhan,** Yerleşme yapısının uyum süreci olarak iç göçler, Hacettepe Üniv. Yayınları, D-26, Ankara 1978.
- Erder Leila,**
- Todaro Michael P.,** Economic Development in the Third World, Second Edition , New York-1981.

GÖÇ, AİLE ve KADIN

Oturum Başkanları
Prof. Dr. Feride ACAR
Prof. Dr. Ülker GÜRKAN

Doç. Dr. Vildan AKAN
Doç. Dr. Aylin Görgün BARAN
Yrd. Doç. Dr. Feramuz AYDOĞAN

Göç ve Gençlik
Göç ve Yaşının Toplumsal Konumu
Köyden Kente Göçün Ailenin Akrabalık
ve Komşuluk İlişkileri Üzerine Etkileri

Yrd. Doç. Dr. İnci USER
Dr. Helga RİTTERSBERGER TILIÇ

Evlilik Göçü
Bir Anadolu Kasabasındaki Göçmen
Kadınlar Araştırması
Büyük Kentle Bütünleşme sürecinin
Aile Kurumuna Etkileri

Dr. Ayşegül Yaraman BAŞBUĞU

Aygül FAZLIOĞLU,
İbrahim TUĞRUL

Şanlıurfa Kırsal ve Kentsel Alanında
Kadın Odaklı Çok Amaçlı Toplum
Merkezi (Çatom) Pilot Uygulaması

GÖÇ AİLE VE KADIN

GÖÇ VE GENÇLİK

Doç.Dr.Vildan Akan*

Göç olgusu çeşitli nüfus hareketleri biçimlerinde gerçekleşmektedir ve insan topluluklarının temel özelliklerinden biri olarak ortaya çıkmaktadır. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de toplumların sosyo-kültürel ve ekonomik yapılarını etkilemeye devam etmektedir.

Göç olayı genellikle uluslararası ve iç göç şeklinde sınıflandırılmaktadır. Uluslararası göçte ülke sınırları aşıldığından politik önem ağır basarken iç göç genellikle ülke nüfusunda bir değişiklik yaratmasa da varılan ve terk edilen bölgelerde sosyal, ekonomik ve kültürel değişmelere yol açmaktadır.

Bu sınıflamanın dışında göç zorunlu ve gönüllü olarak da sınıflandırılabilir. Zorunlu göçte, bireyin karar verme durumu söz konusu olamazken gönüllü göçte birey veya aile çeşitli seçeneklerden biri veya birkaçı üzerinde karar vermektedir.

Son zamanlarda sosyal bilimciler ilgilerini ülke içindeki (köy-kent, kentler ve bölgeler arası) ve ülkeler arası göçlerde yoğunlaştırmışlardır.

Çok genel olarak göçle ilgili araştırmaları iki grupta toplayabiliriz: Göç akımları ve göç gruplarının özellikleriyle (differentials) ilgili çalışmalar. Göç akımlarıyla ilgili çalışmalar, göç yoğunluğu ve göçün örüntüsü üzerinde yoğunlaşmışlardır. Bu çalışmalar çeşitli kuramsal modellerle açıklanmaya çalışılmıştır: Mesafe optimal yerleşme, stimülasyon, itim-çekim, ekonomik belirlenimcilik v.s. gibi (¹).

Göç eden bireylerin veya grupların özelliklerini inceleyen araştırmalarda evrensel geçerlilikte faktörler bulunmaya çalışılmış, fakat şimdiye kadar çeşitli ülkelerde değişik zamanlarda yapılan araştırmalar tek geçerli özelliğin (differential) yaş faktörü olduğunu göstermiştir. Değişik ülkelerde yapılan bütün araştırmalar göstermiştir ki gençler bütün diğer yaş gruplarından daha fazla göçe açıktır (Yadava, 1989, s.7 ve s.30).

Bu araştırmanın evrenini Selçuk Üniversitesinin çeşitli fakültelerinde okuyan gençler oluşturmaktadır. Örneklemimiz 571 öğrenciden oluşmaktadır.

Göç Araştırmalarındaki Sorunlar

Son zamanlarda oldukça gelişen istatistiksel analizler için bilgisayar paket programları göç araştırmalarında da çok etkili olmuştur. Bu makro ölçekli araştırmalar son derece değerli bilgiler verip, iç-göç ve uluslararası göç örüntülerini açık seçik gösterirken, göç hareketlerinin süreci, nedenleri ve

* Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi

¹Bu konuda daha geniş bilgi için bakınız:Yadava, 1989; Singh, 1991.

sonuçları hakkında çok az bilgi vermektedirler. Ayrıca bireyler, umutları, korkuları ve beklentileriyle bu araştırmalarda kaybolmaktadırlar.

Yine güçle ilgili literatürü gözden geçirdiğimizde gelişen bir sürecin dinamik yaklaşımı yerine, belirli bir zaman dilimini alan statik özellik taşıyan çalışmaların çoğunlukta olduğunu görüyoruz..

Kurumsal Çerçeve

Yukarıda da değindiğimiz gibi göç konusunda yapılan çalışmaların çeşitli sınırlılıkları vardır, fakat özellikle sosyo-kültürel faktörlerin pek dikkate alınmadığını görüyoruz.

Göç olgusunun daha iyi anlaşılması için sosyo-kültürel faktörlere de önem vermek gerekmektedir. Diğer topluluklardan tamamen soyutlanmış, kapalı topluluklarda göç olayından söz edilemez. Topluluklar geliştikçe ve birbirlerine bağımlı hale gelirken dış ilişkileri ve bireylerin seçim alternatifleri de artmaktadır. Bu durum kültürel çeşitliliği ve de kültürel marjinaliteyi artırmaktadır (Du Toit, s.3.). İşte bu kavram özellikle üniversite gençliğinin göç etme eğilimini anlamamızda ve açıklayabilmemizde bize çok yardımcı olmaktadır. Du Toit 'nın da belirttiği gibi, dışa açılma, deneyim ve bilgi açısından marjinal olan kişiler veya koşullarından memnun olmayanlar göç etmeye diğerlerinden daha çok eğilimlidirler. Bu doğrultuda gençlerin göç etme eğilimi, umutlarını, ideallerini ve beklentilerini gerçekleştirebilme isteği olarak açıklanabilir.

Bu araştırmada Mangalam (1968, s.8)'in göç tanımı benimsenmiştir. Bu tanıma göre göç, bir grup veya kolektivitinin değerler sistemine dayalı karar vermeleri sonucu bir mekandan diğerine görece daimi olarak yer değiştirmesidir. Bunun sonucunda da göç edenlerin etkileşim sisteminde değişiklikler meydana gelmektedir.

Özellikle Giddens (1981) tarafından geliştirilen yapılanma (structuration) kuramı Pooley ve Whyte'in (1991, s.13) önerdikleri gibi, çalışmamız için de yararlı bir çerçeve oluşturmaktadır. Bu kuram çerçevesinde göç sürecindeki bireylerin kararları daha geniş sosyal bağlamlarla ilişkilendirilebilir. Kısaca yapılanma kuramının odak noktası toplumda bulunan ve genellikle gözlenemeyen yapılar tarafından bireye empoze edilen ve de bireylerin gerilimler ve baskılarla başa çıkmak zorunda kaldığı, toplumsal pratiklerdir; ayrıca, zamanla, birey eylemlerinin toplumların yapılarını⁽²⁾ değiştirebilme biçimleridir. Göç de bu sosyal uygulama dizilerinden biridir. Göç eylemi sonucu bireyler yeni koşulları asimile etmeye tepki gösterebilirler. Fırsatlara, gerilimlere ve insanların tepkilerine yol açan yapılar arasındaki etkileşimdir.

Verilerin Analizi

²Bu konuda daha geniş bilgi için bakınız: Giddens, 1981, s.26.

Tablo 1

Yerleş.				
İstenen		Geçerli		Kümülatif
Yer	f	%	%	%
Konya	78	13.7	13.7	13.7
B.Kent	161	28.2	28.2	41.9
Y.Dışı	30	5.3	5.3	47.1
D.Y.İç	84	14.7	14.7	61.8
Belirsiz	218	38.2	38.2	100.0
Toplam	571	100.0	100.0	100.0

Tablo 1'de görüldüğü gibi toplam 571 öğrenciden 218'i (%38.2) üniversiteyi bitirdikten sonra nerede yerleşeceği konusunda kararsızdır, %13.7'si Konya'da kalmaya, %28.2'si de Ankara, İstanbul, Antalya ve İzmir gibi büyük kentlerde çalışmayı ve yerleşmeyi düşünmektedir. Öğrencilerin %20'si diğer kentler ve yurtdışında yerleşmeyi düşünmektedir. Diğer bir deyişle, öğrencilerin sadece %13.7'si Konya'da kalmayı tercih ederken, %48.2'si yurtdışında dahil olmak üzere başka kentlerde yerleşmeyi düşünmektedir.

Bu gösterge bize gençlerin göç etme eğilimleri konusunda önemli ip uçları vermektedir.

Yukarıda değindiğimiz gibi göçle ilgili literatürde ortaya çıkan durum bizim bu araştırmamızda da desteklenmektedir.

Tablo 2

Kent	İl		İlçe		Köy		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Konya	106	18.7	41	7.2	10	1.8	157	27.7
Ankara	41	7.2	5	0.9	-	-	46	8.1
İstanbul	13	2.3	-	-	-	-	13	2.5
Antalya	4	0.7	8	1.4	3	0.5	15	2.6
İzmir	18	3.2	4	0.7	-	-	22	3.9

Tablo 2'yi incelediğimizde ise gençlerin göçle ilgili eğilimleri daha da anlamlı hale gelmektedir. Bu tabloda görüldüğü gibi Konya kentinde doğanlar 106 kişidir ve Konya'da yerleşmeyi düşünenler ise (Tablo 1) 78 kişidir. Diğer bir deyişle, bu kente doğanların %73.6'sı başka kente yerleşmeyi düşünmektedir. Ayrıca örneklemimiz içinde Ankara, İstanbul, Antalya ve İzmir gibi büyük kentte doğanlar yaklaşık % 13.4'ünü oluştururken bu kentlere gidip çalışmayı ve yerleşmeyi düşünenler ise % 28.2'dir (Tablo 1). Şöyle ki, bu kentlerde doğanların iki katından fazlası başka kentlerden gelip yerleşmek

eğilimindedirler. Şimdiki diğer tablolarımızı inceleyerek gençlerin göç etme eğilimleriyle diğer değişkenler arasındaki ilişkilere göz atalım.

Tablo 3

Bölüm	Yerleşmek istenilen yerler				Toplam
	Konya	B.Kent	Diğer	Belirsiz	
Tıp-Diş-Vet.	24	39	30	40	133
Müh.-Zır.F.	22	19	22	52	115
Fen	3	9	9	12	33
Sosyal	25	78	51	103	257
Güz.San.	4	16	2	11	33
Toplam	78	161	114	218	571

$$X^2=27.55325 \quad DF=12 \quad p=.00643$$

Tablo 3'de görüldüğü gibi üniversite gençlerinin okudukları bölümlerle yerleşmeyi düşündükleri kentler arasında anlamlı bir ilişki vardır. Özellikle Sosyal Bilimlerde okuyanlar Ankara, İstanbul, Antalya ve İzmir'de yerleşmeyi düşünmektedirler. İkinci olarak da Tıp, Dişçilik ve Veterinerlik öğrencileri bu kentlerde yerleşmeyi düşünmektedirler.

Tablo 4

Cinsiyet	Yerleşmek istenilen yer				Toplam
	Konya	B.Kent	Y.Dışı	Diğer	
Erkek	45	93	23	56	366
Kız	33	68	6	28	204
Toplam	78	161	29	84	570

$$X^2=9.07579 \quad DF=4 \quad p=.05923$$

Tablo 4'te cinsiyetle göç arasında ilişki görülmemektedir. Tablo 5'de de doğum yeri ile yerleşmek istenilen yer arasında anlamlı ilişki vardır. Kent merkezlerinde doğanların %31'i Ankara, İstanbul, Antalya, İzmir gibi büyük kentlerde yerleşmek isterken köy ve kasabalarda doğanların yaklaşık %24'ü

yine bu kentlerde yerleşmek istemektedirler. Kasaba ve köylerde doğanların ancak %9'u Konya'da kalmayı düşünmektedirler.

Tablo 5

Yerleşim Türü	Yerleşmek istenilen yer					Toplam
	Konya	B.Kent	Y.Dışı	Diğer	Belirsiz	
İl	53	104	19	41	115	332
İlçe	19	37	7	28	67	158
Köy	2	14	2	13	27	58
Toplam	74	155	28	82	209	548

$$X^2=16.91576 \quad DF=8 \quad p=.03100$$

Annenin eğitimi ile göç etmeyi düşünmek arasında da ilişki vardır (Tablo 6). Annesinin eğitimi ilkokuldan az olanların %21'i, ilkokul olanların %25, yüksek olanların ise %47'si büyük kentlere gitmeyi düşünmektedir. Tablo 7'de babaların eğitimi ile yerleşmek istenilen yer arasında ilişki vardır. Tablo 8'de babanın mesleği ile yerleşmek istenilen yer arasında bir ilişki görülmemiştir

Tablo 6

Annenin Eğitimi	Yerleşmek istenilen yer					Toplam
	Konya	B.Kent	Diğer	Belirsiz		
Ok-yaz.bilmiyor	6	17	23	45	91	
Okur-yazar	4	15	15	25	59	
İlkokul	47	72	55	104	278	
Orta	7	11	7	13	38	
Lise	10	19	7	13	49	
Yüksek	4	26	7	18	55	
Toplam	78	160	114	218	570	

$$X^2=34.21114 \quad DF=15 \quad p=.00318$$

Tablo 7

Babanın Eğitimi	Yerleşmek istenilen yer				Toplam
	Konya	B.Kent	Diğer	Belirsiz	
Okur-yazar	7	10	12	26	55
İlkokul	20	55	44	92	211
Orta	9	13	5	17	44
Lise	17	30	29	37	113
Yüksek	25	52	22	44	143
Toplam	78	160	112	216	566

$$X^2=22.59167 \quad DF=12 \quad p=.03140$$

Tablo 8

Meslek	Yerleşmek istenilen yer				Toplam
	Konya	B.Kent	Diğer	Belirsiz	
Üst kademe	6	11	6	10	33
Memur,subay	32	66	36	68	202
Tüccar,esnaf	18	37	25	38	118
Hizmet sekt.	13	27	26	58	124
Çiftci	2	9	11	23	45
Toplam	71	150	104	197	522

$$X^2=18.31958 \quad DF=12 \quad p=.10633$$

Tablo 9

Annenin					
En çok	-----				
Y.Yer	Konya	B.Kent	Diğer	Belirsiz	Toplam
İl	48	101	49	91	289
İlçe	14	34	26	51	125
Köy	14	24	34	69	141
Toplam	76	159	109	211	555

$$X^2=25.06951 \quad DF=6 \quad p=.00033$$

Tablo 10

Babanın					
En çok	-----				
Y.Yer	Konya	B.Kent	Diğer	Belirsiz	Toplam
İl	48	104	46	96	294
İlçe	16	34	28	51	129
Köy	11	21	32	62	126
Toplam	75	159	106	209	549

$$X^2=26.26266 \quad DF=6 \quad p=.00020$$

Tablo 9 ve 10'da anne ve babanın en çok yaşadıkları yer ile göç etme arasında anlamlı ilişki vardır. Anneleri ve babaları en uzun kentte yaşayanların %35'i de büyük kentlere yerleşmeyi istemektedirler (Tablo 9, 10). Tablo 11 ve 12'de anne ve babanın doğum yeri ile yerleşmek istenilen yer arasında ilişkiye bakılmış ve anlamlı ilişki bulunmamıştır. Büyük kentlerde yerleşmek isteyenlerin %36'sının annesi kentte, %41'nin kasabada %22'sinin ise köyde doğmuştur. Yine aynı durumda %38'nin babası kentte, %29'nun kasabada ve %23'nün ise köyde doğmuştur. Tablo 13 de en çok ilgi duydukları bölümde okuyup-okumamakla göç etmek arasındaki ilişkiye bakılmış ve anlamlı ilişki bulunmuştur. En çok ilgi duydukları bölümde okuyanların %32'si büyük kentlere yerleşmek isterken sadece %18'i Konya'da kalmayı tercih etmektedir.

Tablo 11

Annenin Doğum Yeri	Yerleşmek istenilen yer				
	Konya	B.Kent	Diğer	Belirsiz	Toplam
İl	22	58	23	56	159
İlçe	25	41	30	41	137
Köy	28	59	61	116	264
Toplam	75	158	114	213	560

$$X^2=20.14577 \quad DF=6 \quad p=.00261$$

Tablo 12

Babanın Doğum Yeri	Yerleşmek istenilen yer				
	Konya	B.Kent	Diğer	Belirsiz	Toplam
İl	19	54	21	50	144
İlçe	24	40	30	45	139
Köy	32	64	61	118	275
Toplam	75	158	112	213	558

$$X^2=15.17502 \quad DF=6 \quad p=.01894$$

Tablo 13

En çok ilgi duy. yer.oku	Yerleşmek istenilen yer					
	Konya	B.Kent	Y.Dışı	Diğer	Belirsiz	Toplam
Evet	52	99	11	42	107	311
Hayır	26	62	19	42	110	259
Toplam	78	161	30	84	217	570

$$X^2=14.72326 \quad DF=4 \quad p=.00531$$

Tablo 14'de kalınan yer ile göç istenilen yer arasındaki ilişki anlamlıdır. Ailesinin yanında kalarak okuyanların %31'i Konya'da kalmak istemekte, %22'si ise büyük kentlere gitmeyi istemektedirler. Tek başına kalarak okuyanların %38'i ise büyük kentlere gitmeyi %8'i ise Konya'da kalmayı düşünmektedir. Öğrenci yurdunda kalanların %32'si büyük kentlerde yerleşmek istemektedirler. Öğrenci yurdunda, yalnız ve arkadaşlarıyla kalanlar birlikte ele alındığında ise %42'si büyük kentlere gidip, yerleşmeyi düşünmektedir. Öğrencilerin ailelerinin ekonomik durumu ile göç etme isteği arasındaki ilişki anlamlıdır.

Burada (Tablo 15) ailesinin ekonomik durumunu iyi olarak belirtenlerin %34'ü, orta olarak belirtenlerin %35'i ve fakir diyenlerin %10'u büyük kentlerde yerleşmeyi düşünmektedirler. Başarı durumları ile göç etmeyi düşünme arasında anlamlı bir ilişki yoktur (Tablo 16).

Tablo 14

Kimin yan.kal. okuduğu	Yerleşmek istenilen yer				Toplam
	Konya	B.Kent	Diğer	Belirsiz	
Ailemle	52	38	16	63	169
Tek başıma	3	14	11	9	37
Öğr.yurdu	14	69	56	79	218
Arkadaşlarla	9	40	29	65	143
Toplam	78	161	112	216	567

$$X^2=73.71775 \quad DF=9 \quad p=.00000$$

Tablo 15

Ailenin Ekonomik Durumu	Yerleşmek istenilen yer				Toplam
	Konya	B.Kent	Diğer	Belirsiz	
İyi	21	56	34	54	165
Orta	53	100	64	136	353
Fakir	3	5	15	27	50
Toplam	77	161	113	217	568

$$X^2=18.23279 \quad DF=6 \quad p=.00568$$

Tablo 16

Başarı Durumu	Yerleşmek istenilen yer				Toplam
	Konya	B.Kent	Diğer	Belirsiz	
İyi	37	80	50	83	250
Orta	24	63	38	94	219
Zayıf	17	18	25	39	99
Toplam	78	161	113	216	568

$$X^2=12.18895 \quad DF=6 \quad p=.05788$$

Mezun olunan lise ile göç etme eğilimi arasında anlamlı ilişki bulunmuştur (Tablo 17).Özel liselerden mezun olanların %44'ü resmi liselerden mezun olanların %29'u, meslek lisesinden mezun olanların %20'si büyük kentlerde yerleşmeyi istemektedirler. İmam-Hatip Lisesinden mezun olanların %28'i ise Konya'da yerleşmeyi istemektedirler.

Tablo 17

Mezun Olunan Lise	Yerleşmek istenen yer				Toplam
	Konya	B.Kent	Diğer	Belirsiz	
Fen-Ana.Öz.	7	22	8	13	50
Resmi Lise	53	120	84	154	411
İmam-Hatip Li.	13	7	11	16	47
Meslek Li.	5	12	11	33	6
Toplam	78	161	114	216	569

$$X^2=24.40233 \quad DF=9 \quad p=.00371$$

Tablo 18'de öğrencilerin okuldaki başarılarının gelecekteki yaşamlarında ne derece etkili olduğu durumu ile göç etme eğilimi arasındaki ilişki anlamlı çıkmıştır. Çok önemli ve önemli diyenlerin %28'i orta diyenlerin %33'ü ve önemli değil diyenlerin %23'ü büyük kentlerde yerleşmeyi düşünmektedirler. Tablo 19'da başarıya ulaşmanın koşulu ile yerleşmeyi düşündükleri yer arasında bir ilişki bulunamamıştır.

Tablo 18

Başarı Durumu	Yerleşmek İstenilen Yer					Toplam
	Konya	B.Kent	Y.Dışı	Diğer	Belirsiz	
Çok önemli	13	32	3	15	62	125
Önemli	33	57	9	33	65	197
Orta D.Önemli	21	46	5	20	46	138
Önemli Sayılmaz	7	18	5	12	25	67
Hiç Ön.Değil	4	8	8	4	20	44
Toplam	78	161	30	84	218	571

$$X^2=34.16750 \quad DF=16 \quad p=.00516$$

Tablo 19

Başarıya Ulaşmanın Koşulu	Yerleşmek istenilen yer				Toplam
	Konya	B.Kent	Diğer	Belirsiz	
Çalış.Olm.	7	24	11	25	67
Yete.Olm.	7	8	11	15	41
Kay.Kad.Şa.	3	10	14	31	58
Çal.ve Ye.Ol.	43	96	55	111	305
Çal.ve Şa.Ol.	18	23	22	32	95
Toplam	78	161	113	214	566

$$X^2=19.731331 \quad DF=12 \quad p=.07234$$

Sonuç

Bu araştırma da bütün araştırmalarda olduğu gibi bir çok sınırlılıklar vardır. Biz bu araştırmamızda özellikle Türk gençliğinin göçle ilgili eğilimlerini açıklamada küçük de olsa bir katkıda bulunmak istedik.

Bilindiği gibi göç hareketleri ile ilgili araştırmalar, kimler, ne kadar, nereye, niçin gibi sorulara cevap aramak durumundadırlar. Yine bu türden temel sorular göçün varılan ve terk edilen yöredeki sosyo-ekonomik, politik, kültürel yapılar üzerindeki etkileri nelerdir gibi öteki sorulara yol açmaktadır.

Göç, aynı zamanda insan davranışının bir yönüdür ve bütün demografik faktörlerin yanında çok çeşitli ve birbiri içine geçmiş nedenlerden dolayı

meydana gelmektedir. Onun için de çok karmaşık ve kestirilemeyen sonuçlar doğurmaktadır. Bu araştırma da bize gençlerin başta Ankara olmak üzere İstanbul, Antalya ve İzmir gibi kentlerde yerleşme eğilimi göstermiştir. Bu açıdan yukarıda belirtilen sorulara cevaplar diğer araştırmalarda aranmalıdır.

Kaynakça

Du Toit, B.M., (1975), 'Introduction: Migration and Population Mobility', Migration and Urbanization, ed. B.M.Du Toit ve H.I.Safa, 1-15, The Hague, Mouton Pub..

Giddens, A., (1981), A Contemporary Critique of Historical Materialism, London, The Macmillan Press.

Mangalam, J., (1968), Human Migration, Lexington, University of Kentucky Press.

Pooley, C.G. ve Whyte I.D., (1991), 'Introduction: Approaches to the Study of Migration and Social Change', Migrants, Emigrants And Immigrants, ed. C.G.Pooley ve I.D.Whyte, 1-15, London and New York, Routledge.

Singh, K., (1991), Internal Migration In A Developing Economy, New Delhi, National Book Organization.

Yadava, K.N.S., (1989), Rural-Urban Migration In India, Delhi, Independent Publishing Company.

GÖÇ VE YAŞLININ TOPLUMSAL KONUMU: ANKARA YAŞLI DANIŞMA MERKEZİNDE BİR ÇALIŞMA

Doç. Dr. Aylin Görgün Baran*

Giriş

Göç, toplumsal sistemin dinamikliğine, işaret eden bir olgudur. Bu dinamiklik, bireylerin veya grupların mekansal değişimiyle birlikte bir toplumsal hareketliliği de beraberinde getirir. Bu durumda toplumsal sistem bireylerin aktif olarak davranmalarına olanak sağlar. Bireylerin aktifiği, güdülerini en yüksek düzeyde gerçekleştirmeye çaba harcamasıyla sağlanır. Bu nedenle bireyler, mekandaki yerlerini değiştirerek coğrafi hareketliliği yaşarlar. Böylece mekansal değişim, bireylerin kullanabilecekleri fırsatların sayısının artmasına, mesleki ve toplumsal hareketliliğin yaşanmasına yol açar. Bu şekilde hem bireyler hem de toplumsal sistem bu hareketlilikten etkilenir. Böylece göç olgusunun bir birey bir de sistem yönünün var olduğu görülür (Tekeli ve Erder 1978:17).

18. yüzyıldan itibaren kırsal alandan kente göç, bir çok problemin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu problemlerden biri de yaşlılığa ilişkindir. Ancak, göçün yaşlılık üzerine olan etkisinin dolaylı olduğu görülür. Farklı nedenlerden dolayı göçün gerçekleşmesi, yaşlılığın da bir sorun olarak algılanmasına yol açmıştır.

Yaşlılıkta göçün dolaylı etkisinin yanı sıra tıbbi teknolojide ve tedavi yöntemlerindeki gelişmeler bireyin ortalama yaşam süresini artırmıştır. 1900'lerden itibaren sanayi ülkelerinde nüfusu giderek artan yaşlılar bir sosyal problemi de birlikte getirmişlerdir. Yaşlılık önceleri bir sosyal problem olarak görülmemiştir. Çünkü; yaşlılar günümüzde, ilk zamanlardakinden daha uzun süre yaşamaktadırlar. Böylece günümüzde yaşama süresi arttığı için yaşlılık sosyal bir problem olarak kabul edilmektedir. (Loether 1967:3).

Yaşlılığın tanımı konusunda ortak bir görüş belirtmek güçtür. Ancak uzmanlar, kronolojik yaşın ilerlemesi konusunda birleşirler. Çünkü kronolojik yaşa bağlı olarak insanın bedensel ve ruhsal yapısının değişmesiyle birlikte var olan yetenek ve potansiyellerinde bir azalma görülür. Bu bakımdan Biiren (Aktaran Karataş 1988: 10,12) kronolojik ilerlemeyi; biyolojik, psikolojik ve sosyolojik boyutlarıyla ele alır. Biyolojik boyut fiziksel değişiklikleri, psikolojik boyut, bireyin algılama, öğrenme, problem çözme gibi bellek gücü ile kişilik kazanma alanlarında uyum sağlama kapasitesindeki değişimleri kapsar. Sosyolojik olarak yaşlılık, içinde bulunan toplumun norm ve değerler çerçevesinde yaşa ilişkin olarak geliştirdiği değerlendirmelerdir.

Fiziksel yaşlanma insan yaşamının doğal bir sürecidir. Ancak toplumsal yaşlanma, fiziksel yaşlanmanın başlaması demek değildir. Çünkü toplumsal

* H.Ü. Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi

yaşlanma hem toplumun değerlendirmeleri hem de bireyin kendisine ilişkin hisleriyle ilgilidir. Bu nedenle toplumsal anlamda yaşlılık, toplumsal rollerini gereği gibi yerine getirmemesinden dolayı çevresinden yaşlı olduğuna dair mesajlar alması durumunu ifade eder (Field 1972:15-16).

Öyleyse yaşlılık ve yaşlanmaya ilişkin anlamlar belli mekan ve zamana bağlı kalarak değişiklik gösterir. Örneğin; yazı öncesi toplumlarda yaşlılık düşkünlük, çöküntü dönemi olarak algılanır. Kentleşme ve endüstrileşme öncesi toplumlarda (geleneksel toplumlarda) yaşlı üstün bir konuma sahiptir ve bir sorun olarak değerlendirilmez. Eski Yunan'da, Roma'da ve Çin'de yaşlıların toplumda bir otorite ve güç sahibi oldukları vurgulanır. Bir çok toplumda deneyim sahibi olma, yaşlı birey için bir kazanç sayılmıştır. Eski Çin ve Japon toplumlarında "yaşlıya saygı" kültürde bir davranış kalıbı olarak gelişir. Yaşlanmak ile yaşlı kişinin prestijinin artması arasında bir bağ kurulur. Deneyim ve bilgi birikimini ifade eden yaşlanma, toplumsal otoriteyi temsil eder. Bu şekilde yaşlı birey saygı ve hürmet görür (Emiroğlu 1995:32-33).

İleri, endüstrileşmiş toplumlarda ise geleneksel toplumların aksine yaşlının statüsel saygınlığının düşük olduğu inancı yaygındır. Çünkü endüstrileşmiş toplumlarda geleneksel toplumlara göre coğrafi hareketlilik ve çekirdek aile oranı yüksektir. Bu nedenle çekirdek aile içinde yaşlılık statünün düşük olduğu söylenir. Böylece yaşlının statüsü ile modernleşme arasında ters yönde bir ilişkinin varlığından söz edilir (Emiroğlu 1995:33).

Türkiye'de yaşlılık ve yaşlılara ilişkin bakış, halen geleneksel anlayışı sürdürmekle birlikte yavaş yavaş değişme eğilimi göstermektedir. Bununla birlikte çağdaş kentsel yaşamın koşulları yaşlının bakımında sorunun yaşanmasına yol açmaktadır. Bu anlamda Türkiye'de yaşlının bakımına, hizmetine ilişkin geleneksel davranışlarda belli bir değişimin olduğu gözlenmektedir. Ayrıca göç veren kırsal alanda yaşlı nüfus oranı giderek yükselmektedir. Bu durum, önümüzdeki yıllarda yaşlı sorununun kırsal alanda da önemli ölçüde hissedileceği mesajını vermektedir. Türkiye'de 65 yaş ve üstü nüfus oranı 1995 yılı projeksiyonlarına göre yaklaşık %5 civarındadır. Bu oran Kuzey Amerika'da %12, Avrupa ülkelerinde ise %14'lere varmaktadır. Afrika ülkelerinde %3, Asya ülkelerinde %5'dir (Aiken 1995:14). Türkiye'de yaşlılara hizmet veren T.C. Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Ersirgeme Kurumu (SHÇEK)'na bağlı 93 adet kuruluşta 10.056 yaşlı barındırılmaktadır (SHÇEK, 1995). Bunun dışında Ankara ve İzmir'de birer "Yaşlı Danışma Merkezi" bulunmaktadır. Kentsel alanda yaşlı için organizasyonlar yetersizdir. Bu da yaşlılığın bir sorun olarak kabul edilmemesinden kaynaklanmaktadır. Oysa ki, artık Türkiye'de de yaşlılığın bir sorun olarak kabul edilmesi ve buna göre plan ve politikaların geliştirilmesi gerekir.

Konunun Önemi ve Amacı

"Göç ve Yaşlının Toplumsal Konumu" başlıklı araştırma, kente (Ankara'ya) göç eden yaşlının kentteki yaşamı, emekliliğine bağlı olarak statü ve rollerindeki kayıplar, yeni roller edinmesi ve bu değişkenlerin aile, içi ilişkilere etkisi konularını kapsamaktadır.

Türkiye'de ileri endüstri ülkelerinin aksine 65 yaş ve üstü nüfus oranı düşüktür (%5). Bu nedenle yaşlılık büyük problem olarak algılanmaz. Çünkü bu olgu, geleneksel olarak akrabalık sistemi içinde çözümlenmeye çalışılır. Ancak yaşlı nüfus oranının düşük olması, problemin bulunmadığı anlamına gelmez. Nüfusun hızlı artması, kırsal alandan kente göç, aile yapısının küçülmesi, kadının çalışma yaşamına katılması ve kentsel yaşamın yoğunluğu, yaşlının kentte bakımında sorun yaratmaktadır. Bu nedenle, kentsel alanda yaşlının bakımını görecekt kuruluşların sayısı kırsal alana göre daha fazladır. Buna karşın yine de, kentsel alanda yeterli ve nitelikli hizmetlerin verildiğini söylemek güçtür.

Bilindiği üzere, emeklilik ve yaşlılık farklı anlamlar taşır. Emeklilik bir çalışma sürecinin sonunu ve kamusal yaşamdan kopuşu vurgular. Geleneksel bir tanıma göre emeklilik "iş ve işle ilgili etkinlikleri devretme"dir (Emiroğlu 1995:51). Bununla birlikte emeklilik birey için yeni bir toplumsal konumdur. Çünkü emeklilik statüsüne geçen birey, eski alıştığı düzeni sürdürmez. Çevresiyle ilişkileri ve rollerinde değişiklikler yaşamaya başlar. Böylece toplumsal bakımdan emeklilik bireyin yaşamında hüznle karşılaşılır. Cinsler arası karşılaştırmada bu hüznü, kadına göre erkeğin daha fazla yaşadığı söylenir. Özellikle emeklilikle birlikte statü ve rol kaybına uğrayan bireyin bu ruh hali ile yaşamını sürdürmeye çalışması, yaşlandığında birçok problemi davet etmesine neden olur. Ancak emeklilik dönemi, yeni statünün gerektirdiği toplumsallaşmayı da içerdiğinden, yaşlılığa hazırlık dönemi olarak kabul edilir (Loether 1967:15-16).

Uzmanlar kronolojik olarak 65 yaş ve üstünü yaşlı olarak tanımlarlar. Bu tanım çerçevesinde bireyin fiziksel ve mental kapasitelerinin eskiye oranla azaldığı, yavaşladığı vurgulanır. Bu nedenle birey emeklilikten itibaren yaşlılıkla birlikte birçok sorunla karşı karşıya kalır. Sağlıkla ilgili, maddi sorunlar ve yalnızlık sorunları, yaşlıyı yaşamdan koparabilir. Oysa yaşlı kişi yeni roller üstlenerek yaşlılık dönemini, yaşamdan geri çekilme yerine aktif olarak sürdürebilir.

Bu görüşlerden hareketle araştırmanın amacı: yaşamının son döneminde, yaşlı bireyin hayatla bağlantısını nasıl sağladığını, kentsel alan etkinliklerinin yaşlılar üzerinde nasıl bir etki yarattığını, rol kaybına uğrayan yaşlının emeklilikle birlikte yeni roller üstlenip üstlenmediğini ortaya çıkarmaktır. Bu saptamalarla yaşlı bireylerin yaşamlarında aktif olabilmeleri için pratikte nelerin yapılması gerektiği konusunda görüş ve öneriler sunmaktadır.

1. Araştırmanın Metodu

Bu çalışmada göçe ilişkin "yaşam döngüsü" ve yaşlılıkla ilgili "rol" kuramlarından yola çıkılmıştır. Rol kuramı, yaşlının yaşamdan geri çekilme ve aktif olma kuramları ile desteklenmeye çalışılmıştır.

Araştırma, bir problem olarak gördüğümüz yaşlılığın betimlenmesine yöneliktir. Bunun için; göç, yaşlılık, emeklilik ve kentsel yaşam değişkenleri arasında nasıl bir ilişkinin olduğunu saptamayı içerir. Değişkenler arasındaki ilişkinin nasıl olduğunu ortaya çıkarabilmek için çalışmada "derinlemesine mülakat" tekniği kullanılmıştır. Bu teknik çalışmaya, görüştüğü kişiyle yüz yüze konuşma olanağı sağlar. Kişinin sorulara verdiği yanıtlarında samimi olup olmadığı anlaşılır. Bu noktalar araştırmanın güvenilirliği bakımından önem taşır.

Betimleyici (durum saptayıcı) araştırmalarda ilişkinin varlığı ya da yokluğu ortaya konur. Olgunun niçin ya da neden öyle olduğunu açıklamaz. Ancak değişkenler arasında nasıl bir ilişkinin olduğu ve nelerin nelerle birlikte varolduğu saptanır. Araştırmaya, kuramsal açıklamalarla yön verir (Çelebi 1991:89).

Bu çalışmanın örnekleme seçiminde, araştırmanın güvenilirliği açısından yaşlıların bir organizasyon çatısı altında bulunması dikkate alınmıştır. Ön etüdüler sonucunda Ankara'da T.C. Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü, İl Sosyal Hizmetler Müdürlüğüne bağlı "Yaşlı Danışma Merkezi" tespit edilmiştir. Bu kuruluşun tercih edilmesinin nedenlerinden biri yaşlıyı, yataklı barındırmak yerine, sosyal faaliyetlerle hafta içi mesai saatleri içinde bir araya getirmek ve çevre ile ilişkilerini kurmayı sağlamaktır. Diğer bir neden ise, İzmir ili dışında alanında tek kuruluş olmasıdır.

Kuruluştaki yaşlıların belirlenmesinde 4 ölçüt kullanılmıştır. Bunlar yaşlı bireyin yaşamını ayakta sürdürebilmesi (büyük bir sağlık probleminin olmaması), 65 yaş ve üstünde bulunması, emekli ve göç etmiş olmasıdır. Mülakatın, bu ölçütlere uyan 8 kişiye uygulanması planlanmıştır. Fakat mülakat 11 kişi ile yapılmıştır. Gerekli incelemeler sonucunda bu rakam 9'a düşürülmüştür. Daha önce belirtilen konuların açıklığa kavuşturulması için 22 açık uçlu sorudan oluşan bir cetvel geliştirilmiştir. Yaşlı Danışma Merkezinde derinlemesine mülakatın uygulaması SHÇEK Genel Müdür Yardımcısı Sayın İhsan IşIK'ın izniyle gerçekleştirilmiştir. Böylece Yaşlı Danışma Merkezindeki yaşlıların toplantısına da katılarak gözlemler yapılmıştır. Görüşmecilerin bir kısmıyla ayrı ayrı, bir kısmıyla da 2'şer kişilik gruplar halinde görüşülmüştür.

2. Kavramsal Çerçeve

Kavramsal çerçevede, göç ve yaşlılık ilişkisi, yaşlılığa ilişkin rol kuramı ve bu konuda yapılmış bazı çalışmalar yer almaktadır.

2.1. Göç ve Yaşlılık İlişkisi

Göç olgusu hakkında bilimciler tarafından değişik kuramlar geliştirilmiştir. Göçün, yaş, beceri ve cinsiyete göre farklı boyutlar aldığı belirtilmiştir. Göçün yaşla ilişkisi şöyle kurulmaktadır. Bireyin beklentilerinin biyolojik bir faktör olan yaş değişkeni ile ilgili olduğu söylenir. Davranışsal açıklamanın uç öreñini temsil eden "yaşam döngüsü" yaklaşımına göre göçün, bireyin çocukluğunda alilesine bağlı olarak başladığı belirtilir. Yaşlı ilerledikçe gençlik döneminde eğitim, çalışma yaşamında iş fırsatları ve emeklilik döneminde de yaşam koşulları bireyi göçe zorlar. Bazan da birey emeklilikle birlikte doğduğu yere geri dönebilir (Tekeli ve Erder 1978:35). Burada dikkate alınması gereken nokta genç kuşak ile yaşlı kuşak arasındaki beklenti ve güdü farklılığıdır. Bir çok konuda olduğu gibi göç konusunda da gençlerin yaşlı bireylere göre daha aktif ve değişmeye açık oldukları bilinir. Kırsal alandan kente göçte gençlerin daha atılgan davrandıkları, yaşlıların ise bilmedikleri, görmedikleri bir yaşama atılmaya cesaret edemedikleri gözlenmiştir.

Field'in (1972:15-16) belirttiğine göre, Batıda sanayileşmeyle birlikte kırsal alandan kente göç, genç kuşak tarafından istenilen bir davranış olmuştur. Çünkü genç, daha atılgan ve dinamiktir. Oysa yaşlı, alıştığı güven duyduğu ortamı bırakıp hiç bilmediği bir mekana gitmeye cesaret edemez. Bu nedenle kırsal alandan kente göç, geniş ailenin parçalanmasına ve yaşlı kuşak ile genç kuşak arasında toplumsal ilişkilerin kopmasına yol açar. Önceleri kentte para kazanmaya başlayan gençler, bir taraftan da köydeki ailelerine ekonomik yardımda bulunmuşlardır. Daha sonraları ise, onları yanlarına almaya başlamışlar. Ancak, kentsel yaşamın zorlukları, yaşlı kişinin bakımını zorlaştırmıştır. Erkeğin yanısıra kadının da çalışması, çocukların okula ya da işe gitmesi, yaşlinın evde yalnız kalmasına neden olmuştur. Bu durum yaşlinın ruhsal çöküntü içine girmesine ve aile içinde sözünün dikkate alınmamasına yol açmıştır. Çünkü deneyim sahibi olarak yaşlı kişinin bilgileri, sanayileşen kentin açmazlarına yetmez hale gelmiştir. Böylece aile içinde yaşlinın sözünün dinlenilmemesi, statüsel saygınlığının düşmesine ve yalnızlaşmasına yol açmıştır. Çevreden "işe yaramaz" olduğu mesajını da alınca, yaşlılık problem olarak algılanmaya başlanmıştır.

Yine Field'in (1972:15-16) ifade ettiği gibi ekonomik gücü yerinde olan kentli ailelerde yaşlinın konumu göç edenlere göre farklılık taşır. Genellikle çocuklar evlilik yaşına kadar aileleriyle birlikte yaşar. En son çocuğun evlenmesi ile anne-baba yalnız kalır. Eşlerden birinin ölümü halinde yaşlı anne ya da baba, oğlunun ya da kızının yanına yerleşir. Onlara hem ekonomik yönden destek olmaya hem de çocuklarına (torunlarına) bakmaya başlar. Bu durum Amerikan orta sınıf ailelerinde sıkça rastlanan bir davranış örüntüsü olarak değerlendirilir.

Bugün Batıda yaşlı konumda bulunan bireyler, sağlıkları elverdiği sürece karı-koca olarak birlikte evlerinde yaşamaktadır. Eşlerden birinin ölümü halinde, hayatta kalan eş, kendine bakabilecek durumda ise, evinde kalmaya ve kentteki yaşlı kuruluşlarının hizmetlerinden yararlanmaya çalışır. Varsa, çocuklarından duygusal yakınlık bekler. Genellikle yaşlı yalnızdır ve sosyal ilişkileri hemen hemen kopmuş durumdadır (Imamoğlu 1991, Kağıtçıbaşı 1991).

2.2. Rol Kuramı

Sosyal gerontologların, bireylerin yaşlanma sürecine nasıl uyum sağladıklarına ilişkin ilk açıklamaları rol kuramının bir uyarlanmasını içermektedir. Bireyler yaşamları boyunca bir dizi rol üstlenirler. Bu roller, onların sosyal bir varlık olarak tanımlanmalarına, kimlik edinmelerine yol açtığı gibi, kendilik algısının da temelini oluşturur. Bu roller yaşamın çeşitli dönemlerine göre farklı dağılım gösterirler ve her bir sosyal rol, yaşamın belirli bir dönemine ilişkindir. Bir çok toplumda, özellikle de Batı toplumlarında, kronolojik yaş, belirli pozisyonlara uygunluğu ve sosyal olaylar çerçevesinde bireylere ilişkin beklentileri belirlemede kullanılan bir ölçüdür. Bazı roller yaşa ilişkin olarak haklı görülebilecek biyolojik temele sahiptir (örneğin annelik rolü), ancak birçoğu da, değişik yaş kategorilerinden bireylerce üstlenilebilir. Yaş, bireylerin üstlenebileceği rolleri belirlemede geçerli bir faktör olduğu gibi, nasıl yerine getirebileceğini de belirleyen bir faktör niteliğini taşır (Hooyman ve Kiyak 1988:63).

Hooyman ve Kiyak (1988:64), yaşlıların bir çok rol ikilemi yaşadıklarını belirtirler. Geçmişte sahip olunan bazı temel sosyal rollerin yitirilmesi ve bu

rollerin artık bir daha yerine getirilemeyecek olması, bu konuda görülen temel bir problemdir. Örneğin, dul kalarak yitirilen eşlik rolü ya da emekli olarak yitirilen çalışan rolü. Kuşkusuz, yeniden evlenerek ya da bir işe giderek yeni rollerle yaşamlarını devam ettirebilirler. Ancak, bu durum, yalnızca belirli bir kesim yaşlı birey için söz konusudur. Roller, bireyin kendilik algısına temel oluşturduğu için yitirdiklerinde sosyal kimliğin ve kendisine güvenin de yitirilmesini ortaya çıkarabilir. Bu konuda 1950'lerde yapılan ilk araştırmalarda, bu tür rol kayıplarının uyumsuzluğa, geçmişe ilişkin hayal kurmaya, ölümü düşünmeye ve durgunluğa yol açtığı ileri sürülmüştür. 1970'lerde yapılan araştırmalarda ise bu sonuç daha az desteklenmiştir.

İlerleyen yaşla birlikte roller giderek belirsizleşir. Aile otoritesi ya da ebeveynlik bağlamında rol beklentileri, gerek yaşlı için, gerekse yaşlının çevresindekiler için belirsiz nitelik kazanır. Burgee (Hooyman ve Kiyak 1988:64)'e göre emekli bir bireyin rolü "rolsüzlük"tür. Bu yaşlı bireylerin davranışlarını düzenleyecek kurallara ilişkin, sosyal anlamda bir görüş birliğinin olmadığını ifade etmektedir. Bu durum, yaşlı bireyleri sosyal açıdan anlamlı faaliyetlerden uzaklaştırmaktadır.

Rol kaybına ve yeni roller üstlenmeye ilişkin diğer bir ikilem "çalışan birey" rolünden "emekli" rolüne geçmekten kaynaklanmaktadır. Bu durumda "rol sürekliliği" sağlanamamaktadır. Bireyler belirli bir yaş düzeyinde gerçekleştirdikleri davranışları başka bir yaş düzeyinde gerçekleştirmemekte, bu da ortaya bir çelişki/ikilem çıkarmaktadır. Örneğin, çalışırken yüksek bir üretkenlik düzeyine sahip insanlar, emekli olduklarında önemli sıkıntılar yaşayabilmektedir (Hooyman ve Kiyak 1988:65).

Rol kuramının sunduğu çerçeve yaşlı bireylerin uyum sorunlarını anlamamıza yardımcı olabilir. Çünkü, yaşlılık, rol kaybının söz konusu olduğu bir dönem olarak algılandığında bile, faal, sağlıklı yaşlı insan sayısındaki artış, bu dönemi yeni rollerin kazanıldığı bir dönem haline de getirebilir. Ayrıca, komşu, arkadaş, ebeveyn rolleri kuşkusuz bir ömür boyu devam eder. Yaşlıların geçirdiği rol değişiklikleri, başarılı ve mutlu bir dönem yaşamaları doğrultusunda geliştirilen iki temel teori ile yakından bağlantılıdır. Biri "yaşlılıkta aktivite kuramı", diğeri ise "yaşlılıkta yaşamdan geri çekilme (disengagement)" kuramıdır (Hooyman ve Kiyak 1988:64-65). Aktivite kuramı yaşlının yeni roller üstlenerek yaşama aktif olarak katıldığını, yaşama bağlılığını vurgular. Geri çekilme kuramı rol kaybının bireyin yaşamdan bağlarını koparmasına neden olabileceğine değinir.

Yaşam döngüsü ve rol kuramı, araştırmamızın çıkış noktasını oluşturmaktadır. Araştırmanın bulgu ve analizleri bu çerçeve içinde değerlendirilmektedir.

2.3. Konuya İlişkin Yapılan Araştırmalar

Türkiye'de kentleşme sürecine paralel olarak yaşlı nüfusun yavaş yavaş artmaya başlaması, kırsal alandan kente göç, hem kentte hem de kırsal alanda yaşlılık problemini gündeme getirmiştir. Bu konuda bir çok araştırma yapılmasına karşın, henüz yaşlıya hizmet veren kuruluşların çalışmalarına ışık

tutamamıştır. Bu nedenle yaşlılık konusunda daha bir çok araştırmanın yapılması gerekir.

Emiroğlu (1985:88)'nin Çekirdeksiz Köyde yapmış olduğu araştırmada, aile yapısının küçülmesinin, köyle merkez arasında ulaşım olanağının artmasının "yaşlılığa" bakışı da değiştirdiği vurgulanır. Bu değişmeyi hazırlayan faktörlerden birinin kentleşme, diğerinin ise dolaylı bir faktör olarak göç olduğunu belirtir. Buna bağlı olarak göç, kırsal alanda yaşlı nüfusun artması anlamına gelir. Çünkü yaşlılar alıştıkları düzenden kopmak istemezler. Yeni düzenin getireceği riskleri göze almaya çekinirler. Köylerinde kalmayı tercih ederler.

Geniş aile içinde ve akrabalık sistemiyle çözüm bulan yaşlının bakımı, ailenin yapı ve ilişkilerindeki değişmesiyle problem olmaya başlar (Timur 1968). Ayrıca kırsal alandan yurt dışına göç eden ailelerin yaşlıları da sorunun bir başka boyutunu ortaya çıkarmaktadır (Danışoğlu 1991:151).

Emiroğlu (1985:110)'nun belirttiğine göre, Türkiye'nin nüfus ve toplumsal yapısındaki örüntülerinden dolayı yaşlılık, sanayileşmiş toplumlardaki gibi belirgin bir sorun değildir. Kırsal alan nüfusunun büyük kentlere göre azlığı, toprak yapısı (miras kuralları ve toprağın parçalanmaması) geniş aile tipinin hala korunduğunu gösterir. Bu ailelerin karar mekanizmalarında, gelenek ve görenekler önemli fonksiyon gördüğünden, yaşlı erkekler etkindir. Bu anlamda, yaşlı erkeğin statüel saygınlığı yüksektir. Kadınlar ise, oğulları evlendikten sonra ve eşlerinin ölümü halinde en büyük oğluyla birlikte oturur. Karar alma sürecine oğluyla birlikte katılır. Ayrıca kadının (gelin) hane dışı üretim faaliyetlerine katılmaması, yaşlının bakımını üstlenmesinde önemli bir faktördür. Bunun dışında kırsal alanda yaşlının tarım faaliyetlerinde istihdam edildiği de bir gerçektir. Kentler ve metropellerde yaşlılar, torun bakmak gibi birçok hizmette (elektrik, su, telefon faturasını yatırmak, yemek, temizlik yapmak vs.) gençlere yardımcı konumdadır. Fakat eşlerden birinin ölümü halinde, diğerinin ya evliliği ya da huzurevine yerleşmeyi tercih ettiği gözlemlenmektedir.

İmamoğlu (1991:1065-1070) ise yurt dışında ve Türkiye'de yapmış olduğu araştırmada, kentsel alanda, üst sosyo-ekonomik düzey ile alt sosyo-ekonomik düzeydeki yaşlıların kentin olanaklarından faydalanmasının farklı olduğu sonucuna ulaşır. Ayrıca Türkiye'deki yaşlıların genellikle yalnızlığı tercih etmelerine karşın, yurt dışındaki yaşlıların sosyal ilişkileri geliştirmek konusunda istekli oldukları vurgulanır.

Sonuç olarak Türkiye'de geleneksel anlayış içinde akrabalık sistemiyle yaşlının bakımı ve korunması söz konusu olmakla birlikte, bu anlayışın yavaş yavaş değiştiğini ortaya koyan araştırmalar mevcuttur. Ayrıca, bir kaç çocuğa sahip yaşlıların bile bakımlarını çocuklarının yapamadıkları, bu kişilerin kurumda kalmayı tercih ettikleri de gözlemlenmiştir.

3. Araştırmanın Bulguları

Göç ve Yaşlının Toplumsal Konumu başlıklı araştırmanın bulguları; demografik özellikler ve sosyo-ekonomik durum, emeklilik ve emeklilik sonrası yaşam, yaşlıların toplumsal konumu ve kent yaşamı olarak 3 başlık altında

verilmektedir. Derinlemesine mülakat tekniği ile 9 yaşlı kişi ile görüşülmüştür. Bu görüşmeden elde edilen veriler ışığında bulgular sınıflandırılmıştır.

3.1. Demografik Özellikler ve Sosyo-Ekonomik Durum

Görüşme yapılan kişilerin 4'ü kadın, 5'i erkek olmak üzere 9 kişidir. Bu kişilerden 4'ü 65-69 yaş kategorisinde, 3'ü 70-74 yaş kategorisinde, 2'si 75-79 yaş kategorisinde bulunmaktadır.

Görüşmeye katılanların doğum yerlerine bakıldığında 4'ünün büyük şehir, 4'ünün küçük şehir ve kırsal alan, 1'inin ise, yurt dışı doğumlu oldukları görülmüştür.

Medeni durumları dikkate alındığında 4'ünün evli, 4'ünün dul (eşi ölmüş, ayrılmış) ve 1'inin de bekar olduğu anlaşılmıştır.

"Eğitim durumunuz nedir" sorusuna 2'si ilkokul, 3'ü ortaokul, 2'si lise, 2'si de yüksek okul mezunu oldukları yanıtını vermişlerdir. Mesleğiniz nedir sorusunu 4'ü serbest meslek (esnaf, ticaret, triko), 5'i de memur oldukları şeklinde yanıtlamışlardır. Görüşmeye katılanlardan 3'ünün çocuğunun olmadığı, 2'sinin 2, 4'ünün de 3 çocuğu sahip oldukları belirlenmiştir.

Görüşmeye katılanların ekonomik durumlarına ilişkin soruya verdikleri yanıtı göre, 6 kişinin yaklaşık aylık gelirin 50 milyon TL. dolayında olduğu, 3 kişinin de yaklaşık ayda 20 milyon ve artı rant gelirlerinin bulunduğu anlaşılmıştır.

Yaşlılara yönelttiğimiz "Ankara'ya hangi il, ilçe, köyden geldiniz" sorusuna 6 kişinin (İstanbul, İzmir, Eskişehir, Elbistan, Bosna-Hersek) çeşitli il ve ilçeler ile yurt dışından geldikleri, 3'ünün ise, Ankara doğumlu olmakla birlikte babalarının memuriyetlerinden dolayı çeşitli illerde buldukları yanıtı alınmıştır. Görüşmeye katılanlardan 1'i, Ankara'ya geleli 50 yılın üzerinde olduğunu söylemiştir. 3 kişi 30 yılın üzerinde, 5 kişi ise 16-21 yıl arasında olduğunu ifade etmişlerdir.

Görüşme yaptığımız yaşlıların 4'ü eşiyile birlikte, 2'si oğluyula, 3'ü yalnız (tek başına) kaldıklarını belirtmişlerdir. Yalnız kalanların 2'si erkek, 1'i kadındır. Oğluyula kalanların 1'i kadın, 1'i erkektir.

3.2. Emeklilik ve Emeklilik Sonrası Yaşam

Görüşmeye katılanlara sorulan "kaç yıldır emeklisiniz" sorusuna 2'si 5-10 yıl arasında, 2'si 11-15 yıl arasında, 4'ü 16-20 yıl arasında, 1'i ise 30 yıldır emekli oldukları yanıtını vermişlerdir.

"Emeklilik yaşamınızda bir boşluk yarattı mı" sorusuna ilişkin yanıtlar üç kategoride açıklanabilir. Birincisi "kendisini alıştıranarak" emekli olduklarını, bu nedenle bir boşluk yaşamadıklarını ifade edenlerin yer aldığı kategoridir. İkincisi "kendim istemiştım, yorulmuştım, yorucu bir işti, o yüzden boşluk olmadı" diyenlerin oluşturduğu kategoridir. Üçüncü kategoride ise, "emeklilikle birlikte büyük bir çöküntü ve boşluk yaşadıklarını" ifade edenler yer almaktadır (2 kişi).

"Emeklilik sonrasında çevrenizin size karşı davranışlarında bir değişiklik oldu mu" sorusuna verilen yanıtların çoğunluğu "bir değişiklik olmadı, eski yaşam devam etti" şeklinde olmuştur. "Beni baş tacı ettiler, herkes bana iyi davrandı" diyenlerin sayısı 3'dür. Yalnız bir kişi "beni düşkün durumda gördüler, benden uzaklaştılar, 3-4 arkadaşım yanımda oldu. Ama bu durum beni etkilemedi" şeklinde düşüncesini ifade etmiştir.

Katılımcıların "emekli olduktan sonra neler yaptınız" sorusuna verdikleri yanıtlar ise şöyledir. Kadınlar genelde ev işleriyle uğraştıklarını, torun baktıklarını, akraba ziyaretlerinde bulduklarını belirtmişlerdir. Bir hanım, emeklilik sonrası gönüllü kuruluşlarda çalıştığını, bir bey, yeniden işe girdiğini ifade etmiştir. Kitap ve gazete okuyarak, hayır işleriyle uğraşarak vakitlerini geçirdiklerini söyleyenler de olmuştur. Özellikle bir kişi "maddi durumunun elverdiği oranda muhtaç kişilere yardımda bulunduğunu, bu kişileri bizzat dolaşarak tesbit ettiğini ve bundan büyük mutluluk duyduğunu" ifade etmiştir. 74 yaşındaki katılımcı ise şunları ifade etmiştir.

"Emeklilik bende bir çöküntü yarattı. Çünkü hazır değildim. İstemeyerek emekli oldum. İşimde çok başarılıydim. İş arkadaşlarım beni çok seviyorlardı. Çevrem genişti. Gençtim. Prestiji yüksek bir memuriyette çalıştığım için bu saygınlığı bir daha bulamam diye ikinci bir işte çalışmak istedim. Daha sonraları eşim de emekli olunca birlikte sık sık seyahatlere çıkarak emekliliğe alışmaya çalıştım."

3.3. Yaşlıların Toplumsal Konumu ve Kent Yaşamı

Görüştüğümüz kişilerin hepsi Yaşlı Danışma Merkezinde bulunan Yaşlı Danışma Derneğine üye olduklarını ifade etmişlerdir. Bu kişilerin içinden 3'ü ayrıca başka derneklere (emekliler, yaşlılar vs.) üye olduklarını belirtmişlerdir. Bu merkeze ve diğer derneklere üye olmalarının nedeni genelde aynıdır: "Burada (Merkezde) haftanın belli günleri toplanıyoruz. Arkadaş çevremiz genişliyor. Tiyatrolara, pikinklere ve yemeklere gidiyoruz. Derneğimizi kendimiz yönetiyoruz. Merkez işimize karışmıyor, yalnızca yardımcı oluyor. Yaşamımızı burada daha bir güzelleşti. Hayatımızdan memnunuz."

Görüşme yaptığımız 9 kişiden 6'sı, belediye-çevre ile ilgili toplumsal sorunların çözümünde seve seve görev alabileceklerini ve üstesinden gelebileceklerini söylerken, 3 kişi hayır, yapmam, yorgunum, sağlığım elvermez, yalnızca kendimi idare edebiliyorum demişlerdir.

"Çevreniz sizi yaşlı olarak değerlendiriyor mu" sorsuna verilen yanıtları üç kategoride toplayabiliriz. İlk kategoridekiler "hürmet ediyorlar, diğer veriyorlar, iyi davranıyorlar" şeklinde yanıt vermişlerdir. İkinci kategoridekiler "yaşlı olduğumuzu hissettirmeyip, yaşımızı göstermediğimizi söylüyorlar" şeklinde düşüncelerini ifade etmişlerdir. Üçüncü kategoridekiler ise "yaşlı olarak değerlendirildiklerini" söylemişlerdir.

"Kentsel yaşamın yaşlılar üzerindeki olumlu ve olumsuz etkileri nelerdir" sorusuna verilen yanıtlar ise şöyledir. Bir kısmı "kentte yaşamak zor ama imkanları çok fazla, vakit geçirilecek yerler çok" demişlerdir. Bir kısmı ise "kent yaşamını olumsuz bulduklarını gürültü, hava kirliliği, kalabalık ve ulaşım gibi sorunların varlığının sinir bozucu olduğunu" söylemişlerdir.

“Ankara'nın dışında başka bir yerde yaşamanızın daha iyi olacağını düşünüyor musunuz” (Örneğin göç etmeden önceki kaldığınız yerde yaşamak ister misiniz?) sorusuna verilen yanıtların hemen hepsi “dönmek mümkün değil, dönsek bile orada yaşamak bize zor gelir. Çünkü buradaki yaşama alışık, çocuklarım beni buraya bağlıyor. Küçük yerde sıkılırım.” şeklindedir. Yalnızca bir kişi “Ankara'nın dışında başka bir yerde yaşayamam. Burada olmasaydım sağlık, bilgi ve görgü bakımından geri kalırdım” demiştir.

Görüşmeye katılanlara yöneltilen “Kentsel yaşamın koşullarını dikkate alırsak, yaşlıların bakımını kurum mu, çocukları mı üstlensiniz?” sorusuna hemen hepsi kurum yanıtını vermiştir. Gerekçe olarak “çocuklarımızın bakmasını isteriz ama çok zor, çalıştıkları için bazen onları günlerce göremiyoruz. Kaliteli olmak şartlarıyla en iyi çözüm yine kurum olarak gözükmüyor” açıklamasını getirmişlerdir.

“Genel olarak yaşlılık hakkında ne düşünüyorsunuz” sorusuna katılımcıların çoğunluğu yaşlılığın hem iyi, hem kötü yönlerinin bulunduğunu belirtmişlerdir. “Sihhatim yerinde olunca, kimseye minnetim olmayınca iyi, güçsüz olunca kötü. Bir iş yapmazsın, huysuz, egoist kaprisli olursun” şeklinde görüş bildirmişlerdir. “Parası olmasına rağmen güvencesi yok” demişlerdir. 70 yaşındaki bir yaşlı ise “her yaşın tadı ayrı, yeterki tatlandırmayı bilin” sözleriyle de bir nasihatte bulunmuştur.

“Kendinizi yaşlılığa hazırladınız mı” sorusuna verilen yanıtlar ise şöyledir. 5 kişi “evdeki yaşlıları görerek kendimi yaşlılığa hazırladım” derken, 4 kişi de “hayır yaşamın yoğunluğundan ona sıra gelmedi” şeklinde düşüncelerini ifade etmiştir. Hayır diyenlerden biri “hayatı toz pembe göürdüm. Annemin ölümünden sonra büyük bir yalnızlık hissettim. Hayatımın böyle olacağını hiç düşünmezdim” demiştir. Bir başka yaşlı ise, “ihtiyarlayacağım hiç aklıma gelmezdi” şeklinde düşüncesini bildirmiştir.

Araştırmanın Değerlendirilmesi

Yaşlı Danışma Merkezindeki görüşme, yaşlıların toplantılarının olduğu gün gerçekleştirilmiştir. Toplantıya, yaşlıların heyecan içinde umutla geldikleri görülmüştür. Yaşlı beylerin kravatlı, temiz ve düzgün giyimli, saçlar taranmış, bakımlı oldukları; kadınların da aynı şekilde temiz ve şık, hafif makyajlı oldukları gözlenmiştir. Neşeli bir hava içinde, bazen iki-üç kişi birlikte, bazen de Müdüre Hanımın odasında sorularımızı yanıtlamışlardır. Orada bulunmamızdan ötürü ayrıca memnun kalmışlardır.

Görüşmemize katılanların ekonomik durumlarının genelde iyi olduğu söylenebilir. Ankara'ya geleli aradan uzun yıllar geçtiği için hemen hepsi Ankara'nın yerlisi sayılabilir. Hepsinin coğrafi bir hareketlilik yaşadıkları tespit edilmiştir. Bir kısmının yaşadığı coğrafi hareketliliği “yaşam döngüsü” kuramı ile ilişkilendirebilmek mümkündür. Babalarının tayini dolayısıyla küçükken, okumak için gençken ve iş bulmak için yetişkin olarak bu döngüye katıldıkları söylenebilir.

Çoğunluğunun kendilerini emekliye hazırlayarak yeni bir statüye geçtikleri ve bu şekilde bir toplumsallaşma sürecini yaşadıkları ortaya çıkmıştır. Bu nedenle yaşamlarında büyük bir değişiklik olmamıştır. Emeklilik sonrasını,

okuyarak, gezerek, çocuk bakarak geçirdiklerini ve bu şekilde emekliliği kolay kabul ettiklerini belirtmişlerdir. İstenmeden, zorunlu olarak gerçekleşen emeklilik ise, bireyde çöküntü yaratmıştır. Emeklilik sonrası boşluğu yaratan nedenler arasında emekliliğin zorunlu olarak gerçekleşmesi ve eşlerden birinin yalnız kalması gösterilebilir.

Araştırmanın sonuçlarından biri, kadınların erkeklere göre emeklilik sonrası daha sorunsuz geçirdikleridir. Kadınların, işten yapmaya fırsat bulamadıkları ev işleri, olanları emeklilik sonrasını daha sorunsuz atlattıklarına ve daha çabuk uyum sağlamalarına neden olabilir. Erkeklerin ise emeklilikle birlikte sosyal ilişkileri eskiye oranla azalma gösterebilir ve boşluğu bir süre yoğun biçimde hissettikleri söylenebilir.

Emeklilik sonrası ve daha ilerki yaşlarda bireylerin yeni roller üstlenmeleri, onları hayata bağlayan, aktif tutan bir faktör olarak değerlendirilebilir. Gönüllü kuruluşlara ve derneklere üye olmaları, yeni rolleri oynamaları anlamına gelir ki, bu da rol kuramdan yola çıkarak aktivite kuramının geçerliliğini ortaya koyar. Aynı şekilde toplumsal sorumluluk konusunda görev almak isteyenlerin hayata daha çok bağlı oldukları söylenebilir. Bu sorumluluğu almak istemeyen ya da alamayanlar ise yaşamdan geri çekilme kuramına göre güçsüz ve düşkün bir şekilde yaşamlarını sürdürenlerdir.

Araştırmanın bulgularına göre Merkez'deki yaşlıların çoğu kendilerinin "işe yarar" olduğunu hissetmektedir. Çevreden yaşlı olduklarına dair mesajlar almayınca kendilerini yaşlı olarak görmemektedirler. Burada, yaşlı kişinin çevresindeki toplumsal ilişki ve etkileşimin önemi ortaya çıkmaktadır.

Araştırmanın bir diğer bulgusu, kent yaşamının onlar için bir güvence oluşturmasıdır. Çok sayıda sağlık merkezi, hastaneler ve gezilecek bir çok yerin olması, onların güven duymalarına yol açabilir. Ayrıca görüşmeye katılanların rasyonel bir tutum içinde oldukları da saptanmıştır. Kentsel yaşamın yoğunluğu nedeniyle çocuklarının, bakımlarını üstlenemeyeceğini düşünerek kurum bakımını tercih etmektedirler. Bunu, koşulların zorlaması şeklinde değerlendirebiliriz.

Araştırmanın önemli bir bulgusu da bu kişiler tarafından yaşlılığın kolay kolay kabullenilmediğidir. Dolayısıyla kendilerini yaşlılığa hazırlamamaktadırlar. Bir yaşlının söylediği gibi "ihtiyarlayacağım hiç aklıma gelmezdi" ya da "yaşamın yoğunluğundan ona sıra gelmedi" gibi ifadeler yaşlılığın kolay kolay benimsenmediğini gösterebilir. Bu düşüncelerin bir anlamda olumlu bir yönü olabilir. Sürekli yaşlılığı düşünüp bir kenara çekilmektense, düşünmemek daha iyidir. Ancak burada vurgulanması gereken "her yaşın ayrı bir güzelliği olduğu" noktasından hareketle, yaşlılığa hazırlanarak yaşama bağlanmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Araştırma bulgularının sonuçlarına göre aşağıdaki değişkenlerin birlikte gittiği saptanmıştır.

1. İsteyerek emekli olmanın, emeklilik sonrası yaşama uyumu kolaylaştırması

2. Zorunlu emekliliğin, emeklilikle birlikte çöküntü yaratması

3. Yaşlının "işe yarar" olduğunu hissetmesi ile yaşama olan bağlılığının artması

4. Yaşlıların yeni roller (gönüllü kuruluş ve derneklere üye olmaları) üstlenmeleri ile yaşamlarını aktif hale getirmeleri

5. Kendini yorgun ve çalışamaz hissedenlerin yaşamdan geri çekilmeleri

6. Yaşlılığa kendini hazırlayamayanların ilerki yaşlarda yaşlı sorunuyla karşı karşıya kalması

7. Kentsel yaşam olanaklarının çokluğu (olumsuzluklarına rağmen) yaşlının güven duygusunu artırması

8. Yaşlıların çocuklarının bir işte çalışıyor olması onlar için kurum bakımının gerekliliğini ortaya çıkarması

Bu değişkenlerin başka bir araştırmada test edilmesi, bir sonuç olarak ortaya çıkmıştır.

DİE'nin 1990 yılı verilerine göre kentsel nüfusun oranı %59.01 iken, kırsal alanda bu oran %40.99'a düşmüştür. Böylece göçle birlikte kırsal alanda da yaşlı sorunuyla karşılaşmaktadır. DİE'nin yaptığı projeksiyonlara göre 2.000 yılına kadar Türkiye'de 65 yaş üstü nüfusunda bir artışın olacağı tahmin edilmektedir. 2.000 yılına kadar 65 yaş üstü nüfusunun 963.617 olacağı hesaplanmaktadır (DİE 1990:72-73). Bu tablo Türkiye'de yaşlıya hizmet verecek kuruluşların sayı ve kapasitelerini arttırmayı ve hizmetlerinin kalitesini yükseltmeyi hedeflemek gerektiğini göstermektedir.

Eski toplumlarda statüsel saygınlığı yüksek olan yaşlının günümüzde prestijinin düştüğü gözlenmektedir. Yaşlıyı yalnızlığa mahkum etmek yerine onu yaşama bağlayacak fırsatlar verilmeli ve yaşlı danışma merkezleri gibi olanaklar sunulmalıdır.

Bugün Türkiye'de göçe bağlı olarak aile yapısının küçülmesi, fonksiyonlarının bir çoğunu bürokratik organizasyonlara devretmesi ve kadının çalışma yaşamına aktif olarak katılması kentsel alanda yaşlının bakımını güçleştirmektedir. Bu nedenle huzurevlerine olan ihtiyaç giderek artmaktadır. Devletin olanaklarının kısıtlı olduğu dikkate alınırca, özel kişilerin bu konuda etkili olmalarının yolları aranmalıdır. Ayrıca ailelerin, ebeveynlerin toplumsal sorumluluk duygusu içinde çocuğuna verecekleri eğitim ve sunacakları rol modelleriyle yaşlılarına bağlılıklarının artırılması sağlanabilir. Ekonomik sıkıntı çekmeyen yaşlılar duygusal beklenti içindedir. Bu nedenle istedikleri "bir güler yüz, bir tatlı söz". Genç kuşakların bu konuda hassas davranmaları gerekir.

Ekonomik sıkıntı çeken yaşlıların ise sorunları daha ağırdır. Hem maddi, hem de duygusal beklenti içinde olmak iki yönlü soruna yol açmaktadır. Maddi güçlük çeken yaşlıların Batılı Ülkelerde olduğu gibi devletin güvencesi altında bulunması gerekir.

Bu araştırmada, göç olgusunu yaşayan yaşlıların kentsel alanda yeni roller üstlenerek hayata başladıkları, "işe yarar" olduklarını hissettikleri gözlenmiştir. Bu gözlem; Yaşlı Danışma Merkezi gibi kuruluşların toplumda

önemli bir işlev gördüğü gerçeğinden hareketle sayısının artırılması gerektiği konusunda bir fikir oluşturmuştur.

Kaynakça

- Aiken, R. Lewis. **Aging, An Introduction to Gerontolog**, USA: Sage 1995 Publications.
- Çelebi, Nilgün. **Sosyal Bilimlerde Yöntem**, Konya 1991
- Danışoğlu, Emel. "Aileye Yönelik Sosyal Hizmetler" **Türkiye Aile Yıllığı**. 1991 Ankara :T.C.Başbakanlık A.A.K. Yayınları (s.243-257).
- DİE Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri**. 1990 Ankara: T.C.Başbakanlık DİE Yayınları.
- Emiroğlu, Vedia. "Çekirdeksiz Köyde Yaşlılar" **A.Ü.DTCF Antropoloji 1985 Dergisi** Sayı 12'den ayrı basım Ankara: A.Ü. Basımevi (s.87, 129).
- 1995 **Yaşlılık ve Yaşlının Sosyal Uyumu**, Gen.2. Baskı Ankara: Şafak Matbaacılık.
- Field, Minna **The Aged The Family And The Community**. New York: 1995 Columbia University Press.
- Hooyman, R. N., H.A.Kiyak. **Social Gerontology: A Multidisciplinary 1988 Perspective**.USA: Allin and Bacon Inc.
- İmamoğlu, Olcay. "Yaşlıların Sosyal Psikolojisi" **Türk Aile Ansiklopedisi**, 1991 Cilt 111. Ankara: T.C.Başbakanlık A.A.K. Yayınları (s.1065-1070).
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem. **İnsan, Aile, Kültür**. İstanbul: Remzi Kitabevi. 1991
- Karataş, S.Çamur. **Yaşlılarda Yaşam Doyumunu Etkileyen Etmenler 1982 Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**. Ankara:H.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmetler Anabilim Dalı.
- Loether, Herman J. **Problems Of Aging: Sociological and Social 1967 Psychological Perspective**. California: Dickenson Publishing Company, Inc.
- SHÇEK "Türkiye'de Yaşlılara Hizmet Veren Kuruluşlar" **Teksir**. 1995 Ankara: SHÇEK Yay.
- Tekeli, I., L.Erder. **İç Göçler**, Ankara: H.Ü. Yayınları. 1978
- Timur, Serim. **Türkiye'de Aile Yapısı**, H.Ü.Nüfus Etüdları Enstitüsü 1972 Ankara: Doğu Matbaacılık.

KÖYDEN KENTE GÖÇÜN AİLENİN AKRABALIK VE KOMŞULUK İLİŞKİLERİ ÜZERİNE ETKİLERİ

Yrd. Doç. Dr. Feramuz AYDOĞAN*

Giriş

Batıda geçtiğimiz yüzyılda başlayan ve içinde bulunduğumuz zaman kesitinde de devam eden endüstrileşme süreci, kentleşme olgusunu da beraberinde getirmiştir. Hızlı sanayileşme, hızlı kentleşmeyi oluşturmuştur. Ülkemizdeki kentleşme olgusunun geçirmiş olduğu evrime bakıldığında ise batıdaki gibi bir gelişme sürecine bağlı kalmadığı görülmektedir. Ülkemizdeki kentleşme olgusu, endüstrileşmeye koşut olarak ortaya çıkmamıştır. Bizdeki kentleşme sanayileşmenin zorunlu kıldığı bir sonuç olmayıp, demoğrafik hareketliliğin ortaya çıkardığı bir gerçekliktir.

Kırsal alandan kente göç olgusu, nüfus hareketliliğini doğurmuş ve insanların kentlerde yığılmalarına neden olmuştur. Bilindiği gibi kırsal alanların "iticiğine" karşılık, kent merkezlerinin "çekiciliği" ve "iletici" nedenlerle (Keleş, 1984:30-33) göç gerçekleşmektedir. Göçün gerçekleşmesine etki eden başka nedenlerden de söz etmek mümkündür. Atalay'ında belirttiği gibi (Atalay, 1989:44) göç nedenlerinde; çok yönlü faktörel yaklaşımın gözönünde bulundurulması gerekmektedir.

Ülkemizde daha çok kırsal alandan kente göçün bir sonucu olarak ortaya çıkan kentleşme olgusu, özellikle son otuz yıl içerisinde, yoğun olarak kendisini göstermeye başlamıştır. Kentleşme, Kartal'ın belirlenmesiyle; iki ucu olan bir "çözülme", "yoğunlaşma" ve "akım" olayıdır. İki uçtan biri olan kırdaki çözülme başlamakta ve diğer bir uç olan kentte ise yoğunlaşma olmaktadır. Kırdaki çözülmenin ve kentteki yoğunlaşmanın özellikleri ve unsurları ise "akımı" oluşturmaktadır. (Kartal, 1992:33) Bu nedenle kentleşme için, kentleri oluşturan ve büyümelerini sağlayan nüfus hareketidir de (Yavuz, Keleş, Geray; 1978:19) denilebilir.

Kentleşme hareketi, toplumsal değişimin de yoğun olarak yaşanmasına neden olmaktadır. Hem köyden kente gelen aileler, toplumsal değişmeyi yoğun olarak yaşamaktadırlar, hem de kentleşmenin içerisinde barındırdığı toplumsal dinamikler, toplumsal değişimin varlığını devam ettirmesine katkıda bulunmaktadır. Çünkü, "ne kadar geleneksel ve tutucu olursa olsun, her toplum ve kültür sürekli değişim içindedir".(Fichter, 1990:153). Kırsal kesimden kente göçeden aileler, kendilerini değişimin içerisinde bulmaktadırlar. Fiziki bakımdan olduğu gibi sosyo-kültürel olarakta değişmeyi yaşamaktadırlar. Geniş anlamıyla sosyal değişme, "insanlar arası ilişkilerin değişmesidir".(Kongar, 1981:22) Toplumsal değişme, toplumu oluşturan tüm ilişkileri ve bu ilişkilerden oluşan tüm kurum ve yapılarıdaki değişmeleri içine alan bir süreçtir. Toplumsal değişimin sonuçlarından olmak üzere, toplumun tüm

* Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi

maddi ve manevi kültürel öğelerindeki değişimler kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Toplumsal değişimler, kültürel değişimleri de beraberinde getirmektedir.

Toplumsal değişimler, toplumsal temas sonucu gerçekleşmektedir. Bir başka deyişle "bir toplumun, kendi sosyal yapısından farklı yapıdaki diğer toplumlarla ilişkilerinin sıklık ve yoğunluk derecesi, sosyal değişimde önemli bir rol oynamaktadır". (Eserperk, 1979:5) Ayrıca, bütün sosyal değişimler, varlığın bütün alanlarının aynı ritme değişmemelerinden, daha çok toplumsal sürecin akışı içerisinde sürekli ritmik kaymaların oluşmasından teşvik görmektedir. (König, 1994:68)

Hızlı kentleşme olgusu kent merkezlerini, toplumsal, ekonomik ve fiziksel sorunlarla çevreleyen kent saçaklarının oluşmasına neden olmuştur. Bu oluşum kentleşme/kentleşememe gerçeğini de beraberinde getirmiştir. Kentleşme, "kentleşme akımı sonucunda, toplumsal değişimin insanların davranışlarında ve ilişkilerinde, değer yargılarında, tarihsel ve özdeksel yaşam biçimlerinde değişiklikler yaratma sürecidir." (Keleş, 1980: 70) Kente uyum ne denli yüksek olursa kentleşme sürecinde o denli hızlanmaktadır. Kentleşme sürecinde zaman önemli bir unsurdur. Kentte kalış süresi arttıkça ve kentin yeni olanaklarıyla karşılaştıkça kentleşme eğiliminde de bir artış olmaktadır. Ancak kente kalış süresi artmasına rağmen, köyle ilişkilerini koparmayan, kentli davranışlara da açık olmayan aileler kentleşememekte ve gecekondularda kendilerince oluşturdukları bir hayat yaşamaktadırlar. Bu yaşam ne köy, ne de kent yaşamı olmaktadır.

Kırdan kente göçeden ailelerin başta aile yapılarında olmak üzere, işlevlerinde, rollerinde ve ilişkilerinde de değişim olmaktadır. Kırsal kesimde genelde hakim olan geniş ailenin yerine kentte çekirdek aile hakim olmuştur. Kentte hakim olan çekirdek aileyle birlikte ailenin işlevleri de değişmiş, büyük ölçüde de daralmıştır.

Kırdan kente gelen ailelerde görülen değişimlerden bir tanesi de akrabalık ve komşuluk ilişkilerindeki değişimdir. Köyün kapalı toplumsal yapısında yüzyüze ilişkiler hakim olduğundan, ailenin akrabalık ve komşuluk ilişkileri önplandadır. Kentleşmeye koşut olarak, insanların yüzyüze olan ilişkileri, yerini resmi ilişkilere bırakmıştır. Kent merkezlerine inildikçe, akrabalık ve komşuluk ilişkileri daha da zayıflamış, kimi zaman da böyle bir ilişkiden söz edilemez olmuştur.

1. Çalışmanın Sınırlılığı, Yöntem ve Teknikleri

Son yıllarda, gerek yakın ilçe ve köylerden, gerekse diğer illerin ilçe ve köylerinden, Van iline yoğun bir göçün gerçekleştiği görülmektedir. Van'a göç, insanların kendi özgür iradeleri ile gerçekleştiği gibi, terör nedeniyle güvenlik güçlerinin önerisiyle de zorunlu olarak gerçekleşmektedir. Güvenlik gerekçesiyle zorunlu olarak göç eden aileler, hükümet yetkililerinin göstermiş oldukları bölgelere yerleşmektedirler. Kendi iradesi ile göç katılanlar ise kentin hemen her bölgesine dağılmaktadırlar.

Bu bildiriye kaynaklık eden çalışma da kırsal alandan kente gelen aileler örnekleme alınmıştır. Gönüllü göç sonucu kente gelen aileler araştırmaya dahil

edilirken, zorunlu göç sonucu kente gelen aileler çalışmanın dışında bırakılmıştır. Araştırmamızın örneklemini kendi iradeleri ile kente gelen ve kentin saçaklarına yerleşen 400 aile oluşturmaktadır. Basit tesadüfi örnekleme tekniğiyle, anket uygulanacak haneler seçilmiş ve sorular hanehalkı reislerine yöneltilmiştir. Araştırmalarda anket uygulamasının yanısıra, yerinde gözlem ve örnek olay teknikleri de kullanılmıştır. Anket uygulamasını yapacak, Yüzüncü Yıl Üniversitesi öğrencilerinden gönüllü bir grup oluşturulmuştur. Bir günlük anketör eğitiminden sonra alana inilmiştir. Anket uygulaması öncesi kentin güvenlik yetkilileri belli mahallelere gitmenin güvenlik bakımından tehlikeli olabileceğini söyleyerek, anketörlerin güvenliklerini sağlamak amacıyla, iki sivil polis görevlendirilmesinin daha iyi olacağını söylemişlerdir. Anket uygulaması sırasında bunun başka mahzurları olacağı gerekçesiyle böyle bir girişime gerek olmadığı düşünülmüştür. Anket uygulaması sırasında güvenlik bakımından bir sorunla karşılaşılmamıştır. Ancak, hanehalkı reislerinin soruları yanıtlamada oldukça çekingeli davrandıkları gözlemlenmiştir.

2. Araştırmaya Katılan Hanehalkı Reislerinin Özellikleri

Araştırmaya 368'i erkek 32'side kadın olmak üzere toplam 400 hanehalkı reisi katılmıştır. Hanehalkı reislerinin çoğunluğu (% 64) 40 yaş ve üzerinde yeralmaktadır. 29 yaşından küçük olanların oranı % 13, 30-39 yaşları arasında olanların oranı ise % 23'tür.

Araştırmaya katılan hanehalkı reislerinin % 73'ü köyde doğduklarını belirtmişlerdir. İlçede doğduğunu belirtenlerin oranı % 17 iken Van'dan başka bir ilde doğduğunu söyleyenlerin oranı ise % 10'dur. Bu oranlarda göstermektedir ki, göç sonucu kente gelen aileler, çoğunlukla köylerden gelmişlerdir. Bununla birlikte, ilçelerden ve civar illerden de Van'a yerleşildiği anlaşılmaktadır.

Hanehalkı reislerinin % 30'u okur-yazar değildir. Okur-yazar olmakla birlikte herhangi bir okul bitirmeyenlerin oranı ise % 16.3'tür. Hanehalkı reislerinin ancak %40.7'si ilkokul mezunu, % 9'u ortaokul mezunu, % 4'ü de lise mezunudur. Yüksekokul mezunu ise bulunmamaktadır. Bu rakamlarda göstermektedir ki, anketin uygulanmış olduğu şehir saçaklarında okur-yazarlık oranı düşük olduğu gibi, herhangi bir okul mezunu olma bakımından da oranlar düşüktür. Anket uygulaması sırasında görülmüştür ki, okur-yazar olmamanın dışında kimi hanehalkı reisleri türkçeyi de güçlükle konuşmaktadırlar. Ayrıca türkçe konuşamayan hanehalkı reislerine de rastlanılmıştır.

Ailelerin kaç yıl önce kente geldiklerine bakıldığında ise en çok (%60.1) 10 ve daha fazla yıldır kentte oturanların yeraldığı görülmektedir. Bunu 6-10 yıldır kentte oturduğunu söyleyenlerin oranı (% 24.2) izlemektedir. 1-5 yıldır kentte oturduğunu söyleyenlerin oranı ise % 22.7'dir. Bu oranlar, anketin uygulandığı kent saçaklarındaki ailelerin, büyük oranda kentle tanışıklığını sağlayacak ve kentin sosyo-kültürel ve ekonomik alanına girecek tecrübeyi elde edecek bir şekilde kentte oturma etkinliğine sahip olduklarını göstermektedir.

3. Araştırmanın Bulguları

Kırsal kesimden kente gelen ve kent saçaklarına yerleşen ailelere ilişkin Van'da yapmış olduğumuz alan araştırmasından göçün ailelerin akrabalık ve komşuluk ilişkileri üzerine etkilerini ortaya koyacak değerlendirmeler, bu bildirimizin odağını oluşturmaktadır. Bu bölümde ailelerin kente yerleşirken kimden yardım gördükleri, kente geldikleri ilk günlerde nerelerde kaldıkları, kentte iş bulmalarına kimin/kimlerin yardım ettiği, konutlarına yakın yerde akrabalarının ve hısımlarının olup-olmadığı, akraba ve komşularıyla dargınlıklarının olup olmadığı, oturlan mahalleyi tercih etme nedenleri, köydeki akrabaları ziyaret etme sıklığı, köydeki akrabaların kente geldiklerinde aileleri ziyaret etme sıklığı, köy ve kent bakımından akraba ve komşularla ilişkilerde ne gibi değişmelerin olduğu, herhangi bir sıkıntıya düştüklerinde kimden/kimlerden yardım istedikleri, komşularla anlaşmazlık çıktığında ne yapıldığı üzerinde durulacak ve elde edilen bulguların bir değerlendirilmesi yapılacaktır.

3.1. Ailelerin Komşuları Arasında Hısım-Akrabalarının Olup - Olmadığı

Ankete yanıt veren hanehalkı reislerine "şu andaki komşularınız arasında hısım-akrabalarınız ya da hemşehrileriniz var mı?" diye bir soru yöneltilmiştir. Alınan yanıtlarda % 23.4'ünün komşuları arasında böyle bir yakınının/yakınlarının olmadığını, % 76.6'sının ise komşuları arasında böyle bir yakınının/yakınlarının olduğunu söyledikleri görülmüştür.

Ayrıca hanehalkı reislerine yakınlarından komşusu olanların kendilerine yakınlık derecesi de sorulmuştur. Hanehalkı reislerinin % 42.8'i hısım-akrabalarının, % 21.2'si hemşehrilerinin, % 12.6'sı ise tanıdıklarının şu anda komşusu olduğunu söylemişlerdir.

Kırsal alandan kente gelen aileler, kente göç sürecinde öncelikle, hısım-akrabalarının ve hemşehrilerinin buldukları yerleri seçmektedirler. Gelinen yeni ortamda, güvenli bir çevreye gereksinme duyulması, yakınların bulunduğu mahalle ya da sokaklara yerleşmeyi zorunlu kılmaktadır. Bundan ötürü, gecekondularda oturan aileler, daha çok geldikleri bölgelerin adıyla anılan yerleri seçmektedirler. Büyük kentlerde görülen ve illerin adıyla anılan Erzurumlular, Sivaslılar vb. mahalleler, küçük kentlerde köylerin adıyla anılmaktadır.

3.2. Ailelerin Kente Yerleşirken Hısım-Akraba ve Tanıdıklarından Yardım Görme Durumu

Hanehalkı reislerine kente yerleşirken kimden/kimlerden yardım gördükleri sorulmuştur. Alınan yanıtlarda ailelerin yarısından fazlası (% 58) kente göçerken yakın hısım-akrabalarından yardım gördüklerini belirtmişlerdir. Tanıdıklarından yardım görenlerin oranı ise % 5.1'dir. Kırsal kesimden kente göç sürecinde; kentte oturan hısım-akraba ve tanıdıkların önemi büyüktür. Kente daha önce gitmiş ve yerleşik hayata geçmiş hısım-akrabalar, ailelerin göç kararını vermede iyi bir motivasyon unsuru olmaktadır. Hısım-akrabasının kentte tutunduğunu gören aile, kendinin de aynı güce sahip olacağını düşünerek cesaretlenmektedir. Ayrıca, kente daha önce giderek yerleşen yakın hısım-

akraba ve tanıdıklar kendilerinden sonra kente gelecek olan yakınlarını desteklemekte ve onlara yardım etmektedirler. Bu destek ve yardımın temelinde ise iki düşünce vardır. İlk olarak kente daha önce gelen aileler, kentte kendilerini yalnız hissetmektedirler ve yaslanabilecekleri bir güce gereksinme duymaktadırlar. Çoğunlukla kent saçaklarına yerleşen bu aileler gerek ekonomik bakımdan, gerekse toplumsal erk bakımından kendilerini yeterli hissetmemektedirler. Köydeki yakınlarının kente göç etmeleriyle, ekonomik ve toplumsal gücü elde etmede kolayca yol alacaklarına inanmaktadırlar. İkinci olarak daha önce kente göçetmiş olan akraba ve tanıdıklar, her ne kadar kentin iyi olanaklarından yararlanmasalarda kentte ekonomik ve toplumsal atmosfer bakımından ileriye dönük olumlu şeylerin olabileceğine inanmakta ve geride kalan yakınlarında bu olanaklara yakın olmasını istemektedirler. Ayrıca kırdaki yardımlaşma geleneği, kente gelerek gecekondulara yerleşen ailelerde de devam etmektedir.

3.3. Ailelerin Kente Geldikleri İlk Günlerde Hısım Akraba ve Hemşehrilerinin Konutlarında Kalma Durumları

Kırdan kente göç eden ailelerin % 59'unun kente geldikleri ilk günlerde kirada kaldıkları görülürken, hısım-akrabalarının konutunda kaldığını söyleyen hanehalkı reislerinin oranı % 17.5, tanıdık ve hemşehrilerinin konutunda kaldığını söyleyenlerin oranı ise % 5.5'tir. Kendi evinde kaldığını belirtenlerin oranı yalnızca % 15.5'tir.

Bu oranlarda göstermektedir ki, kırsal kesimden kente gelen ailelerin çok küçük bir kısmı, kendisinin sahip olduğu konutta oturmaktadır. Yarısından fazlası kiralık konuta yerleşirken, göçe katılanların 1/3'e yakını hısım-akraba ve tanıdıklarının konutunu paylaşmaktadırlar. Kente daha önce gelen hısım-akraba ve tanıdıkların, kente yeni göç eden yakınlarına konutlarını ortak kullanma konusunda destek verdiklerini göstermektedir. Bu nedenle, gecekondu bölgelerinde aynı konut içerisinde birden fazla aile birarada yaşayabilmektedir. Bu konutlarda kimi durumlarda yemekler de birlikte yenilmektedir.

Özellikle göçün ilk yıllarında, barınacak konutun elde edilmiş olması, köyden kente göçen ailelerin işini kolaylaştırmaktadır. Ancak, göçün sonraki dönemlerinde aynı konutu paylaşan aileler arasında anlaşmazlıklarında çıktığı olmaktadır. Bu durumda, sığınan aileler, buldukları konutu terketme yoluna gitmektedirler.

3.4. Ailelerin Kentte İş Bulmalarında Hısım-Akraba ve Tanıdıkların Yardımı

Göçe katılan hanehalkı reislerine, "kentte iş bulmanıza kim/kimler yardım etti?" sorusu yöneltilmiştir. Alınan yanıtlardan, iş bulma konusunda hanehalkı reislerinin % 49.2'sinin hısım-akrabalarından yardım gördükleri anlaşılmıştır. Tanıdıklarından iş bulma konusunda yardım gördüğünü söyleyenlerin oranı ise % 15.8'dir. Her iki rakam birlikte değerlendirildiğinde, ailelerin % 65'inin kentte iş bulma konusunda hısım-akraba ve yakınlarından

yardım gördükleri ortaya çıkmaktadır. "Kimselerin yardımı olmadı" diyenlerin oranı ise % 31.8'dir.

Bu oranların tümü göz önünde tutulduğunda kırsal kesimden kente gelen aileler büyük ölçüde, iş bulma konusunda hısım-akraba ve tanıdıklarından yardım görmektedirler. İş bulma konusunda böyle bir yardım görmeksizin, kendi işini kendi bulanların oranı ise düşüktür. Kırsal kesimden kente daha önce gelen aile, iş olanaklarını ve işi elde etme yöntemlerini, kente yeni gelen aileye oranla daha iyi bilmektedir. Bu nedenle, iş olanaklarını tanıyabilmek için, eskiden kente gelen ailelere gereksinme duyulmaktadır. Köyden kente gelen aileler daha çok herhangi bir uzmanlık gerektirmeyen işlerde çalışmak istemektedirler. Çünkü, çoğunlukla köyden kente herhangi bir uzmanlıkla göç etmemektedirler. Daha önce kente gelen ailelerde uzmanlık gerektirmeyen ve düşük ücretli işlerde çalıştıklarından, kente yeni gelen yakınlarına, kendi çalıştıkları yerlerde iş bulabilmektedirler. Çoğunlukla kol kuvveti gerektiren işlerde, çok düzenli sayıda işçinin çalıştırılmaması, bu tür insanlara çoğu zaman iş kapısını açık bırakmaktadır. Ancak elde edilen işler, düşük ücretli ve güç koşullarda yapılan işlerdir.

3.5. Ailelerin Kentteki Hısım-Akrabalarıyla Hangi Konularda Dayanışmada Buldukları

Kırsal kesimden kente gelen ailelere kentteki hısım-akrabalarıyla ve komşularıyla hangi konularda bir dayanışma içerisinde buldukları sorulmuştur. Alınan yanıtlarda, ailelerin kentteki hısım-akrabalarıyla en çok "işlerine yardım" konusunda (% 44.4) bir iletişimde buldukları görülmüştür. Bunu "borç para alışverişi" (% 27) izlemektedir. Her iki oran da, kentin saçaklarında oturan ailelerin büyük oranda (% 71.4) maddi problemlerin çözümünde hısım- akrabalarıyla temas halinde olduğunu göstermektedir. Ailelerin % 8.5'inde hısım akrabalarıyla "gerektiğinde ev eşyası alış-verişi" konusunda yardımlaştıklarını söylemişlerdir.

Anket uygulaması sırasında yapılan yüzyüze görüşmelerde, hanehalkı reisleri, yakınlarının işlerine yardım etme konusunda; daha çok ev yapımında, kışlık erzakların hazırlanmasında, yakacak temininde vb. konularda aile yakınlarıyla dayanışma içerisinde olduklarını belirtmişlerdir.

3.6. Ailelerin Kentteki Komşularıyla Hangi Konularda Dayanışmada Buldukları

Ailelere, kentteki komşularıyla da hangi konularda bir dayanışma içerisinde buldukları sorulmuştur. Alınan yanıtlarda ailelerin komşularıyla en çok "boç para alış-verişi" konusunda (% 39.8) dayanışma içerisinde oldukları görülmüştür. Bunu "gerektiğinde ev eşyası alış-verişi" (% 23.7) izlemektedir. Her iki oran da, ailelerin hısım-akrabalarıyla aynı türden geliştirdikleri dayanışmalardan yüksek çıkmaktadır. (Akrabalarla borç para alış-verişi (% 27), ev eşyası alışverişi % 8.5) Bununla birlikte "gerektiğinde işlerine yardım" konusunda komşularıyla dayanışma içerisinde olduklarını söyleyenlerin oranı % 21.1'dir. Bu oran hısım-akrabalarıyla bu tür dayanışma içerisinde olduğunu söyleyenlerin oranından (% 44.4) oldukça düşüktür.

Bu oranlar da göstermektedir ki, kent saçaklarındaki aileler, iş bulma ve gerektiğinde işine yardım etme sözkonusu olduğunda hısım-akrabalarıyla bir dayanışma içerisinde bulunmaktadır. Borç para ise hısım-akrabalardan da alınmakla birlikte, büyük oranda komşulardan sağlanmaktadır. Araç-gereç alış-ve işi ise akrabalardan çok, komşulardan yapılmaktadır.

3.7. Ailelerin Köydeki Hısım-Akrabalarını Ziyaret Etme Sıklıkları

Ailelere köydeki hısım-akrabalarını ziyaret etme sıklıkları sorulduğunda, yalnızca % 4.2'sinin "hiç ziyaret etmem" dediği görülmüştür. Buna karşılık ailelerin % 95.8'i köydeki hısım-akrabalarını ziyaret ettiklerini belirtmişlerdir. Ziyaret etme sıklığında ise en çok (% 55.7) "düğün, bayram, cenaze gibi özel günlerde" yapılan ziyaretler yer almaktadır. Hanehalkı reislerinin % 24'ü köydekileri "çok seyrek ziyaret ederim" derken, % 16.1'ide "bir-kaç yılda bir ziyaret ederim" yanıtını vermişlerdir.

Görüldüğü gibi, kırsal kesimden kente gelen aileler, köydeki hısım-akrabalarını büyük oranda ziyaret etmektedirler. Ancak, bu ziyaretler düzenli olmamaktadır. Büyük oranda düğün-bayram, cenaze gibi anlamlı günlerde ziyaret gerçekleşmekte, diğer zamanlarda ise ziyaretler oldukça kısıtlı olmaktadır. Köydeki hısım-akrabaların çeşitli nedenlerle kente işinin düşmesi, kenttekilerin köye işlerinin düşmesinden daha sık olmaktadır. Bu nedenle hısım-akrabalar kentte biraraya gelmektedirler. Nitekim daha sonra, "köydeki akrabalarınızın kente geldiklerinde sizleri ziyaret etme sıklıkları nedir?" sorusuna verilen yanıtlarda bu durumu görmek mümkündür.

3.8. Ailelerin Köydeki Hısım-Akrabalarının Kente Geldiklerinde Kendilerini Ziyaret Etme Sıklıkları

Hanehalkı reislerinin % 97.9'u, köydeki hısım-akrabalarının kente geldiklerinde, kendilerini ziyaret ettiklerini söylemişlerdir. Bu oran, kente göçeden ailelerin köydeki hısım-akrabalarını ziyaret ettiklerini söyleyenlerin oranının (% 95.8) çok az üzerindedir. Bu da göstermektedir ki, gerek köyden kente göçeden gerekse de köyde kalan aileler, hısım-akrabalarıyla karşılıklı olarak ziyarette bulunmaktadır.

Nitekim, ailelerin % 44.2'si köydeki yakınlarının kendilerini "genellikle ziyaret ettiklerini" belirtirken, % 37.9'u "ara-sıra ziyaret ederler", % 15.8'i ise "nadiren ziyaret ederler" yanıtını vermişlerdir. "Hiç ziyaret etmezler" diyenlerin oranı yalnızca % 2.1'dir. Bu rakamlar da, köyden kente göçeden ailelerin köydeki hısım-akrabalarını büyük oranda ziyaret ettikleri, köyde kalan yakınlarında kente göçeden hısım-akrabalarını büyük oranda ziyaret ettikleri bulgusunu desteklemektedir.

3.9. Ailelerin Hısım-Akrabalarıyla ve Komşularıyla İlişkilerinde Kente Göçten Sonra Ne Gibi Bir Değişme Olduğu

Kırsal kesimden kente gelerek, kent saçaklarına yerleşen ailelere, "size göre hısım-akrabalarınız ve komşularınız arasındaki ilişkileriniz bakımından, köy

ile kent arasında ne gibi farklılıklar oldu?" sorusu yöneltilmiştir. Alınan yanıtlarda hanehalkı reislerinin yarıdan fazlasının (% 57.5) hısım-akraba ve komşularıyla köydeyken ilişkilerinin daha iyi olduğunu, kentte ise bu ilişkilerin azaldığını söyledikleri görülmüştür. Bunu "köyde ilişkilerimiz iyiydi, kentte de iyi" diyenler (% 30.7) izlemektedir. Görüldüğü gibi, köy yaşamında hısım-akraba ve komşularla ilişkiler daha yakın olmakta ve yardımlaşma önplana çıkmaktadır. Kentte ise bu ilişkiler azalmaktadır. Kentte görülen işyeri arkadaşlığına da köyde rastlanılmamaktadır.

Öte yandan köydeki kapalı ilişkiler nedeniyle, çevresiyle sorununu aşamayan ailelerde, kente geldiklerinde, kendilerine yeni bir çevre seçme olanağını elde etmektedirler. Böylece yeni çevrelerinde hem geride bıraktıkları hısım-akraba ve komşularıyla, hem de yeni çevreleriyle olumlu ilişkiler geliştirebilmektedirler. Nitekim, anketi yanıtlayanların % 10.4'ü "köyde ilişkilerimiz iyi değildi, kentte daha iyi" diyerek, yeni çevrelerinin hem hısım-akraba ve komşularıyla, hem de yeni sosyal muhitleriyle olumlu ilişkileri geliştirecek özellikte olduğunu belirtmektedirler.

3.10. Ailelerin Herhangi Bir Sıkıntıya Düşüklerinde Hısım-Akraba ve Komşularından Yardım İsteme Durumları

Aileler herhangi bir sıkıntıya düşüklerinde en çok (% 52.3) hısım-akrabalarından yardım istediklerini belirtmektedirler. Komşulardan yardım isteme oranı % 10.8, iş arkadaşlarından yardım isteme oranı da yine komşulardan yardım isteme oranı (% 10.8) kadardır. Bu da göstermektedirki, kırsal kesimden kente gelen aileler, köydeki gibi büyük oranda hısım-akrabalarından yardım istemeye devam etmektedirler. Komşulardan da yardım istendiği gibi, kırsal kesimden ayrı olarak iş yeri arkadaşlarından yardım isteme geleneği de oluşmaktadır. Daha öncede belirtildiği gibi, kentte, köyde sıkça gözükmeyen işyeri arkadaşlığı ortaya çıkmaktadır. Aile herhangi biri sıkıntıya düştüğünde, hısım-akrabadan başka yardım isteyecek yeni bir sosyal çevre oluşturmaktadır.

Değerlendirme ve Sonuç

Kırsal kesimden kente gelerek gecekondualara yerleşen aileler, kentle bütünleşme ve kentlileşme sürecini yaşamaktadırlar. Bir yandan köydeki yakın hısım-akraba ve tanıdıklarıyla ilişkilerini sürdürürken, diğer taraftan da, kentin yerleşik sosyo-kültürel ilişkilerini anlamaya, anlamlandırmaya ve kanıksamaya çalışmaktadırlar. Bir taraftan köyü, diğer bir taraftanda kenti yaşamaya çalışan aileler, kendilerini değişimin içerisinde bulmaktadırlar. Değişme, ailenin büyüklüğünde olduğu gibi; işlevlerinde, rollerinde ve ilişkilerinde de olabilmektedir.

Kırsal kesimden kente gelen ailelerin yaşamış oldukları bu değişimlerden biri de hısım-akraba ve komşularla olan ilişkilerindeki değişimdir. Köydeki hısım-akrabalık ve komşuluk ilişkilerinin yerini kentteki hısım-akrabalık ve komşuluk ilişkileri almış ve buna iş arkadaşlığı ilişkisi de

eklenmiştir. Yapmış olduğumuz alan araştırmasında ailelerin, yarısından fazlasının göçe katılırken kentteki hısım-akraba ve tanıdıklarından yardım gördükleri anlaşılmaktadır. Kentteki hısım-akraba ve tanıdıklar ailelerin kente göçünü kolaylaştırıcı motivasyonu oluşturmaktadırlar.

Kentteki yakınların sahip çıkacağı düşüncesi kente göç aşamasında karar vermede önemli bir etken olmaktadır. Göçe katılan ailelerin yarısından fazlası, kente geldikleri ilk günlerde, hısım-akraba ve tanıdıklarının konutunu paylaşmışlardır. İş bulma konusunda da ailelerin kentteki hısım-akrabaları ve tanıdıkları devreye girmektedirler. Özellikle kente gelinen ilk günlerde iş bulma konusunda bunların paylarının büyük olduğu görülmektedir.

Kırsal kesimden kente gelen aileler büyük oranda hısım-akraba ve hemşehrilerinin olduğu mahalle ya da semtlere yerleşmektedirler. Aileler hısım-akrabalarından en çok ev yapma, kışlık erzak ve odun-kömür alma gibi konularda, komşularından da ev eşyası alış-verişi konusunda yardım görmektedirler.

Aileler köydeki hısım-akrabalarını büyük oranda ziyaret etmektedirler. Bu ziyaret genellikle, düğün, bayram ve cenaze gibi nedenlerle olmaktadır. Ailelerin köydeki hısım-akrabaları da kente göçeden yakınlarını ziyaret etmektedirler. Ancak bunun sıklığı değişmektedir.

Aileler, kente göçettikten sonra, hısım-akrabalarıyla ilişkilerinde bir zayıflama olduğunu düşünmektedirler. Ancak, herhangi bir sıkıntıya düştüklerinde yine de öncelikle hısım-akrabalarına gideceklerini belirtmektedirler. Ailelerin herhangi bir sıkıntılarını olduğunda başvuracakları ikinci yer ise komşuları ve iş arkadaşlarıdır. Köydeki hısım-akraba dayanışmasına, kentte komşu ve iş arkadaşlığı dayanışmasında eklenmiştir.

Dipnot ve Kaynakça

ATALAY, Beşir
Kırıkkale Araştırması- DPT

ESERPERK, Altan

FICHTER, Joseph

KARTAL, S.Kemal

KELEŞ, Ruşen
Siyasal Bilgiler Fakültesi

Sanayileşme ve Sosyal Değişme-
Yayını, Ankara, 1989

Sosyal Kontrol Sapma ve Sosyal Değişme, A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayını, Ankara, 1979

Sosyoloji Nedir, (Çev. Nilgün ÇELEBİ) Selçuk Üniversitesi Yayını, Konya, 1990

Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Türkiye'de Kentleşme, Adım Yayıncılık, Ankara, 1992

Kentleşme ve Konut Politikası, A.Ü. Yayını, Ankara, 1984

Kentbilim Terimleri Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara, 1980

KONGAR, Emre

**Toplumsal Değişme Kuramları ve
Türkiye Gerçeği**, Remzi Kitabevi,
İstanbul, 1981

KÖNIG, Rene

Günümüz Sosyolojisi (Çev. Battal
İNANDI) Akademi Kitabevi, İzmir, 1994

YAVUZ, Fehmi

Şehircilik, A.Ü. Siyasal Bilgiler

KELEŞ, Ruşen

Fakültesi Yayını, Ankara, 1978

GERAY, Cevat

EVLİLİK GÖÇÜ

Yrd. Doç. İnci USER

Göç, çağımızın en önemli toplumsal olgularından biridir ve pek çok farklı disiplinin ilgi alanı içine girmektedir. Göçün tanımı, 'insanların bir ülkeden diğerine ya da bir coğrafi alandan diğerine geçişi' şeklinde yapılabilir. Aslında bu tanıma bir kesinlik kazandırmak güçtür. İnsanların göçmen statüsünden yerleşik bir statüye geçmeleri için tek bir ölçüt yoktur. Genelde iç göç yapanlar, göç almaya hazır bir topluma katılanlar ve yüksek uyum becerisi gösterenler bu statüden görece çabuk kurtulurlar. Zorla ya da geçici bir süre için kabul edilenler, yerleşik topluma kıyasla çok farklı etnik ve kültürel özellikler arzedenler ve uyum becerisi yüksek olmayanlar, göçmenliklerini bir stigma gibi taşırlar ve 'ikinci' hatta 'üçüncü kuşak göçmenlere' ebeveynlik ederler. Başka bir deyişle, göç ilgili her birey ya da grup için mekan değişimi değildir; bazıları 'göçmen' statüsünde doğarlar.

Sosyal bilimlerde göçün daha çok kitlesel ve zincirleme örnekleriyle gündeme geldiğini görmekteyiz. Belli tarihsel ve toplumsal koşulların belli nüfus bölümlerini iç ya da dış göçe sevketmesi, göçün itici ya da çekici etkenlerden kaynaklanması, göç veren ve göç alan coğrafi alanların ve toplulukların nüfus değişimleri, göçün yol açtığı ekonomik ya da kültürel gelişmeler göç anabashiği altındaki temel tartışma ve inceleme konularını oluşturmaktadır. Bireysel bir deneyim olarak göç ile ise, daha çok Psikoloji ve Psikiyatri'nin ilgilendikleri söylenebilir (Beiser, 1990; Collatz, 1995).

Bu çalışmada göçün çok kişisel bir biçimi ele alınacaktır: Evlilik göçü, yani evlilik sonucu başka bir ülkeye göçetme... Çalışmanın hedef grubu, Türk erkeklerle evlenerek İstanbul'a yerleşen bir grup yabancı kadındır. Kadınların seçiminde adaylarının Almanca ya da İngilizce olması ve evliliklerinin en az iki yıldır sürüyor olması koşullarına dikkat edilmektedir. Veri toplama yöntemi derinlemesine mülakat olduğu için bu dil kısıtlaması getirilmiş, görüşülen kişilerin adaylarında iletişim kurmaları istenmiştir. Bu projenin çıkış noktasını oluşturan soru ve gözlemler, kısmen araştırmacının özel yaşantısından, kısmen de dil - benlik - iletişim bağlantısına duyduğu ilgiden kaynaklanmıştır.

Evlilik göçü, tekil bir yaşantı olarak algılanıp, Sosyoloji'nin ilgi alanından dışlanabilir mi? Bu çalışmada, evlilik göçünün sosyolojik bir olgu olduğu kabul edilmektedir. Zira evlenerek göçeden birey, kültür şoku, kültürlenme, çatışma, yalıtılma, stigmatizasyon gibi göçmen toplulukların ortak sorunları ve yaşantılarının tümünden payını almaktadır (Beiser, 1990). Kaldı ki, Dünya Ruh Sağlığı Raporu (Desjarlais v.d., 1995) göçü ciddi bir sağlıksızlık etkeni olarak ele almaktadır ve bu bağlamda göçe ilişkin bireysel deneyimler en azından Sağlık Sosyolojisi'ni ilgilendirmektedir. Ancak, evlilik göçünü diğer göçetme biçimlerinden ayırdeden özellikler de vardır.

Göç Biçimleri ve Evlilik Göçü

Göç, öncelikle iç ve dış göç olarak sınıflandırılır. İç göç bir ülke içinde yer değiştirme, dış göç ise doğduğu ülkeyi terkederek yabancı bir ülkeye göçetme

anlamında kullanılır. Evlilik göçü hem dış göç (Bir 'yabancı' ile evlilik) hem de içgöç (aynı ülkede çok farklı bir yöreye ve alt kültüre mensup bir kişiyle evlilik) niteliği alabilir. Bu çalışmanın hedef grubu, evlenerek dış göç yaşamış kadınlar olmakla birlikte, evlilik yoluyla iç göç örneklerinin ya da evlilik göçü yapmış erkeklerin de araştırma konusu olabileceği muhakkaktır.

Dış göçün günümüzde en yaygın olan biçimleri, işçi göçü; başka bir ülkeye kesin olarak yerleşmek ve yurttaşlık hakkı elde etmek için göç; sürgün ve ilticadır. Bunların herbirinin uzun vadeli sonuçları farklı olabilir. Örneğin göçen işgücü başlangıçta bu statüsünü geçici olarak algılayıp, zamanla yeni ülkeye yerleşmek eğilimine girebilir. Kesin göç yapmak amacıyla yola çıkanlar fikir değiştirerek geriye dönebilir ya da üçüncü bir ülkeyi deneyebilir. Sürgünler ve mülteciler, göçettikleri topraklara yerleşmeyi isteyebilecekleri gibi, kendilerini göçe zorlayan siyasal ve toplumsal koşulların değişmesini bekleyerek geri dönebilirler ya da bambaşka bir ülkeye geçebilirler. Evlilik yoluyla dış göç ise evliliğin bitmesi ya da eşlerin yeni bir göçte karar kılması gibi nedenlerle yön değiştirebilir. Ortak olan nokta, başlangıçta planlanan yerleşimin zaman içinde değişebileceği gerçeğidir. İkinci bir ortak nokta ise, her dış göç biçiminin hem göçü yaşayanlar, hem de geride bıraktıkları yakınları için kolay uyum sağlanamayan, sarsıcı bir deneyim olmasıdır (Pfeiffer, 1995; 1996).

Evlilik Göçünü Farklı Kılan Özellikler

Evlilik iki kişi arasında kurulan ve toplum tarafından onaylanan cinsel ve iktisadi bir birliktir. İnsan yavrusunun uzun süren bağımlılık aşaması, ebeveynin sosyalleşme sürecindeki işlevleri, cinsel rekabet, cinsiyete dayalı işbölümü gibi biyolojik ve toplumsal olgular dikkate alındığında, evliliğin bir uyum mekanizması olduğu kabul edilebilir. Evliliğin bu toplumsal işlevi nedeniyle, her toplumun eş seçimi, yeni evlilerin nerede ve kimlerle yaşayacağı, aile büyüklüğüne ve çevreye karşı görevler, çocuk bakımı, eşlerin miras hakları, boşanma, yeniden evlenme ve dulluk gibi evliliğe ilişkin temel konularda bazı oldukça katı kuralları, düzenlemeleri ve törenleri vardır (Howard, 1989: 207-235). Bu anlamda, çok içine kapalı topluluklarda gerçekleşen iç evlilikler dışında her evlilik belli bir kültürel öğrenmeyi gerektirecektir.

Evlilik kurumunun getirdiği kültürel öğrenme zorunluluğu, evliliğin bir tür yetişkin sosyalleşmesi olarak da tanımlanmasına yol açmaktadır (Sayın, 1990). Burada, farklı ortamlarda yetişmiş iki kişinin birbirlerine, birbirlerinin ailelerine ve daha geniş anlamda karı-koca, evli insan, anne-baba rollerine uyum sağlaması gereklidir. Bilindiği gibi, yetişkin sosyalleşmesinin önemli bir bölümü, beklenti halinde sosyalleşme aşamasında, yani henüz üstlenilmemiş rollerin çevredeki modelleri izlemek yoluyla öğrenilmesiyle gerçekleşir. Evliliğin getirdiği yetişkin sosyalleşmesi başlangıçta olup biten bir süreç de değildir. Zaman içinde eşler yaşlılık, çocukların evden ayrılması, emeklilik, torun sahibi olma gibi yaşam dönemeçlerini de hem kendi adlarına hem de çift olarak yaşamayı öğrenecektir (Sayın, 1990; Deutscher, 1972). Tüm bu süreçte hem birincil sosyalleşmenin hem de beklenti halinde yetişkin sosyalleşmesinin etkileri hissedilecek ve eşler kültürel kökenlerinin farklılığı oranında zorlanabileceklerdir.

Evlilik, toplumun belli gereksinimlerine cevap veren bir kurum olduğu için, hemen tüm toplumlarda ebeveyn ve aile çevresi tarafından düzenlenmiş

evlilikler varolagelmıştır. Eşlerin duygusal seçimine dayalı evlenme biçimi aynı derecede yaygın değildir. Kaldı ki, teorik olarak böyle evlilikleri onaylayan aile ve topluluklar da, gençlerin arkadaş çevrelerini ve ilişkilerini yönlendirerek, kendi beklentilerine fazla ters düşecek birleşmelerin önünü baştan kesmeye çalışırlar. Ancak, başka bir ulustan eş seçerek evlenmenin, aile çevresince düzenlenen ve istenen bir tercih olması ise herhalde pek istisnai bir durumdur ve çift uluslu evlilik, duygusal bir seçimin dayattığı, üçüncü kişiler tarafından ise 'özel', 'ilginç', 'tuhaf' ya da 'zor' ve 'riskli' olarak algılanan bir göçetme biçimidir.

Öte yandan, evlilik anlayışı ve aile içindeki rol dağılımı yalnız toplumdan topluma değil, aynı toplum içinde aileden aileye de büyük farklılıklar gösterebilir (Bott: 1991). Bu yüzden, evlilik göçerlerinin uyum sorunları da farklı boyutlarda olacaktır. Başka bir deyişle, evlilik göçeri bir insanın kendi sosyalleşmesinin getirdiği rol beklentilerine çok uygun bir evlilik yapma şansı olabilir. Ancak, böyle bir durumda bile ev dışındaki yaşamda yaşayacağı zorluklar ve yabancılaşma duyguları, evliliğini algılayış ve yaşayış biçimini etkileyecektir.

Evlilik göçü, Sosyoloji'de ele alınan diğer göç biçimlerinde rastlanan bazı özelliklere sahip değildir. Öncelikle, evlilik göçünde 'itici' ve 'çekici' etken kavramlarının anlamı değişmektedir. Bir nüfus hareketi olarak göçte itici etkenler toplulukları doğdukları yerden kopmaya ve uzaklaşmaya zorlayan çevresel, ekonomik ve toplumsal koşullar; çekici etkenler ise toplulukları belli bir coğrafi alana cezbeden çevresel, ekonomik ve toplumsal koşullardır ve bunların objektif olarak belirlenmesi mümkündür. Evlilik göçünde ise, evlenen kişinin yaptığı seçimde rol oynayan etkenler subjektiftir. Bir yabancı ile evlilik, yaşanan ülke ve kültürden bilinçli ya da bilinçsiz bir kaçışı içerebilir. Aynı şekilde, evlenilen kişinin ülkesi ve kültürü kendi kişiliğinden daha ağırlıklı bir etken oluşturabilir. Ama bunlar, göçedenin de yeterince ayırıcında olmayabileceği, genellenmesi olanaksız etkenlerdir. Her evlilik kararında olduğu gibi, bir yabancı ile evlilikte de pek çok kişisel etkenin rol oynadığı ve bunların net olarak sınıflandırılmalarının ve görece ağırlıklarının hesaplanmasının mümkün olmadığı kabul edilmelidir.

Öte yandan, evlenerek göçeden kişi, grup ya da aile halinde göçeden kişilerin sahip olduğu bir takım olanaklara sahip değildir. Bunlardan en önemlisi, özel yaşamda alışlagelmiş kalıpları, öncelikle de anadili sürdürerek, göç yaşantısını yumuşatmak ya da hafifletmek olanağıdır. Evlilik göçü yaşayan kişi, göçettiği kültürün dilini ve davranış kurallarını yalnızca kamusal alanda değil, özel alanda ve ilişkilerde de kullanmak zorunda kalacaktır. Eşi ve yakın çevresi onun diline ve kültürüne aşına olsalar bile, sonradan/dışarıdan gelen kişi olarak azami uyum göstermesi gerekecektir. Bu da, göçte uyumun çok önemli bir mekanizmasını, uyum çabalarının yorgunluk verdiği noktada özel alana sığınarak güç toplama olanağını ortadan kaldıracaktır.

Özel alanın başka göçetmiş yurttaş ya da hemşehirlere paylaşılamaması, çoğu göç örneğinde görülen 'önceden göçedenlerin himayesi'nden yoksunluğa da yol açacaktır. Önceden gelenlerin himayesi, gündelik yaşam için gerekli ama henüz yabancı pratiklerin öğretilmesinden iş bulmaya ve çeşitli topluluk ilişkilerine hızla kabul edilmeye kadar bir çok kolaylığı içerir (Ayata, 1991; Erder, 1993). Evlenerek göçeden kişi ise, yaşam pratiklerini bizzat tecrübe etmek, kendisine bir çevre yaratmak ve kendisini bu yabancı kültürün şifreleri ile doğru takdim etmeyi öğrenmek zorundadır. Evlendiği kişinin

dili ve kültürüne yabancı olduğu ölçüde bu konularda zorlanacaktır. (Başka bir deyişle, dilini ve kültürünü az çok tanıdığı bir toplumdan eş seçen evlilik göçmeni görece avantajlı bir konumdadır.)

Evlilik yoluyla göçenlerin, katıldıkları toplumun çeşitli önyargılarına, aşağılama, dışlama ve dayatmalarına topluluk halinde göçenlerden daha farklı bir biçimde maruz kalacakları da düşünülebilir. Evlilik; aile kurmak ve mevcut akrabalık bağlantılarına katılmak amacıyla yapıldığı için, göçmenin farklılıkları eşinin yakın çevresi tarafından fazlasıyla abartılabilir ve bu farklılıkları ortadan kaldırmaya için şiddetli bir grup baskısına maruz kalabilir. Ayrıca, çocuk yetiştirirken iki farklı kültürün çatışması ve yerli kültürün baskısı daha derinden hissedilecektir. Kısaca, ailenin toplumsal kontrol işlevi evlilik göçeri adını fazlasıyla zorlayabilir.

Türkler ile Evli Batı'lı Kadınların Karşılaşabileceği Sorunlar

Batı'lı bir kadının bir Türk erkeğiyle evliliği ilk anda akla bazı uyum sorunlarını getirmektedir. Örneğin köken kültür ile Türk kültürü arasında toplumsal cinsiyet rolleri açısından farklılıklar olacaktır. Batı'lı kadın Türk toplumu içinde gereğinden fazla ilgi çektiğini, eşinin aşırı kıskanç olduğunu, orta yaşta aşırı bir statü kaybı yaşayacağını, anneliğe kendisinin alışmadığı ölçüde önem verildiğini ya da işyerinde kadınlara davranış biçimlerini anlayamadığını ve bunlara katlanamayacağını düşünebilir.

Her göç tecrübesinde olduğu gibi, evlilik göçünde de etnosantrik ya da zenosantrik tutumlar göçenin uyumunu etkileyecektir. Eşinin ve çevrenin etnosantrik tutumları onu ezebilir. Ancak, Türk toplumunun bir kesiminde Batı'lılara karşı zenosantrik denecek yoğunlukta bir hayranlık da mevcuttur. Bu kesimden evlilik yapan Batı'lı kadınların tanıklıkları, göç literatürüne alışılmadık bir takım veriler katabilir. Öte yandan, evlenerek Türkiye'ye yerleşen Batı'lı kadının da belli önyargıları olması beklenebilir. Bunların, kadının uyumunu ve çevre ilişkilerini nasıl etkiledikleri, zaman içinde değişip değişmedikleri ve kendisinin bunları nasıl algıladığı ve değerlendirdiği irdelenebilir.

Evlilik göçünün kadının statüsünü ne şekilde etkilediği de önemlidir. Eşinin çevresi tarafından fazla 'makbul' karşılanmayan, göç yüzünden işsizlik ya da eksik istihdam yaşayan, Türkçe'yi akıcı bir biçimde kullanamayan, kültürel uyumda zorlanan kadınlar için evlilik ağır bir statü kaybı oluşturabilir. Öte yandan pek çok evlilik göçeri kadının da, uyum yetenekleri, girdikleri çevrenin Batı hayranlığı, eşlerinin aşırı düşkünlüğü ya da Türkler'e farklı ve özgün gelen fiziksel özellikleri nedeniyle, ülkelerinde alışık olmadıkları kadar yüksek bir statü elde etmeleri mümkündür. Her iki durumda da, kadınların kendilerini, evliliklerini ve hayatı algılayışlarının ciddi bir biçimde etkilenmesi beklenebilir.

Evlilik göçerlerinin çocuk sahibi olup olmamasının yaratacağı farklar da ilginçtir. Bazı sosyal bilimciler çocuksuz evliliklerin ailenin toplumsal işlevini tümüyle yerine getirmediğini bu yüzden sözcüğün gerçek anlamıyla aile oluşturmadıklarını ileri sürerler (Perrucci ve Knudsen, 1983: 367-368). Aynı doğrultuda popüler inanışlar da mevcuttur. Pek çok insan çocuk sahibi olmayı evliliğin öncelikli amacı olarak görür ve çocukların eşleri birarada tuttuğuna, hatta mutsuzluk ya da sadakatsizliğin ilacının yeni bir doğum olacağına inanır

(Kağıtçıbaşı, 1981: 90-93). Oysa ki çift uluslu, çift kültürlü bir evlilikte, özellikle de taraflar kendi görenek ve değerleri konusunda tutucu iseler, çocuk yetiştirmek büyük bir sorun olabilir. Öyle ki, çocuksuz çift uluslu çiftler çocuklulara kıyasla daha az çatışma yaşıyor olabilir. Hatta, annelik, evlenerek ülke değiştiren kadının 'göçetmişlik' durumunu daha ciddi bir biçimde idrak etmesine yol açabilir. Evlilik göçeri kadınların bu konuya getirdikleri yorum, çocuklarıyla evliliklerinin gidişatı arasında kurdukları bağlantı ve, çocuksuz yaşamayı seçmiş iseler, bu tercihlerinin nedeni ilgi çekici veriler oluşturabilir.

Çalışan evlilik göçeri kadınların iş yaşamındaki deneyimleri de ilginç ipuçları verebilir: Örneğin, az gelişmiş ülkelerde çalışmak durumunda kalan Batılı profesyonellerin çok önemli bir uyum sorunu, mesleki sağlık konusunda alışık oldukları duyarlılığa rastlamamaları ve iş yaşamlarının bu nedenle aşırı stresli hale gelmesidir (Phoon: 1983). Ayrıca ülkeler arasında çalışma ve örgüt kültürü farklılıkları sözkonusudur ve bu farklılıklar yurtdışında çalışan her insanı etkileyebilir (Newstrom ve Davis, 1993:81-85). Çalışan bir evlilik göçerinin durumu incelenirken, işteki uyum güçlüklerinin evliliğin sağlığını ne ölçüde ve ne şekilde etkilediği sorusu ön planda olmalıdır.

Yine çalışan evlilik göçerleriyle ilgili bir başka sorun da eksik istihdam olabilir. Bu kadınlar donanımlarının hakettiği işleri Türkiye'de bulamamakla birlikte çalışmakta direniyor ve eksik istihdam stresi yaşıyor olabilirler.

Evlilik göçünün çok ilginç bir cephesi de, farklı bir toplumun belli sağlık konularına yaklaşımıyla karşılaşmanın yol açacağı deneyimlerdir: Anne olma kararı, hamilelik, doğum, lohusalık, emzirme, ve çocuk bakımı, evli kadınların büyük çoğunluğunun evliliklerinin ilk yıllarında edindikleri deneyimlerdir. Evlilik göçeri bir kadının da bu önemli yaşam deneyimlerini farklı bir kültüre eklememesinin başlangıç aşamalarında yaşaması söz konusudur. Daha doğru bir deyişle, evlilik göçeri bir kadının kültürlenmesi önemli ölçüde bu kritik yaşantılar aracılığıyla tamamlanacaktır ve alışkanlık ve beklentilerle gerçekte yaşananlar arasındaki farklılıklar, kültürlenmenin oldukça dramatik boyutlarda yaşanmasına yol açabilir. Dahası, gelişmekte olan ülkelerde yaşayan Batılılar'ın yalnız evlilik ve üreme sağlığı konularında değil, hastalık kavramları, psikosozal sorunların ele alınışı ya da ölümün algılanışı gibi konularda da yadırgadıkları ve anlamakta güçlük çektikleri yaklaşım ve değerlerle karşılaştıkları bilinmektedir (Bissonette ve Alvarez: 1991).

Sağlık konusundaki önemli bir uyum problemi çocukların bakımı ve eğitimi bağlamında ortaya çıkabilir. Burada, özellikle eşin ailesinin geleneksel beklenti ve talepleri, bakım kurumlarının yetersizliği, başvurulacak sağlık kuruluşlarındaki personelle iletişim kurmanın zorluğu belirgin olabilir.

Planlanan araştırma ile yukarıda değinilen konularda ipuçları elde edileceği umulmaktadır. Ancak, bu araştırma fikrinin temel çıkış noktası ve yanıtı aranan temel soru, evlilik kadar mahrem bir tecrübeyi bir dış göç biçiminde yaşamının yol açacağı benlik göçü ile ilgilidir. Günün tümünde ve en özel yaşantılarda ya kısmen ya da tümüyle bir yabancı dile bağımlı olmak, en iyi olasılıkla iki dilli, yerine göre yalnızca annelerine ait olmayan dili konuşan çocuklar yetiştirmek, yabancı bir ülkede, yabancı insanlarla bir 'aile' ve 'arkadaş' çevresi oluşturmak nasıl bir tecrübedir ve bu tecrübenin tekil örneklerinden aile, iletişim, kimlik, aidiyet, sosyalleşme, kültürlenme, sosyalleştirme ve çatışma gibi

kavramlara ilişkin bilgi birikimimizi zenginleştirecek ne gibi veriler elde edilebilir? Evlilik göçünün diğer coğrafi ve toplumsal hareketlilik biçimlerine kıyasla bireyi çok daha derinden kavrayan, sarsan, benlik duygusunu değiştiren bir özelliği yok mudur? Bir yabancı dili çok iyi ve çok fazla kullanan herkesin aşına olduğu o yabancılaşma, konuşurken 'benin bana kulak vermesi' ve 'seslendirdiklerim gerçekten içimden geçenlerin karşılığı mıdır?' duygusu, hayatın her anına ve en mahrem iletişimlere de sindiğinde, kişi buna ne şekilde ve ne ölçüde uyum sağlamaktadır?

Yukarıdakilerle bağlantılı olarak ele alınacak ikinci bir temel soru ise, göç ile iyi olma hali arasındaki bağlantıya ilişkindir. Çift dilli, çift uluslu evlilik potansiyel bir sağlık sorunu olarak ele alınmaktadır. Bu sorun olasılığını güçlendiren etkenler göç olgusu ve uyum sürecidir. 'Evliliğe göçen' kadının karşılaştığı uyum zorluklarını nasıl algıladığı, hangi başa çıkma mekanizmalarını kullandığı ve -eğer mevcut ise- iyi olmama halinin kadında, eşinde ve çocuklarında hangi fiziksel ve ruhsal belirtilerle dışa vurulduğu irdelenecektir.

Yöntem

Çalışmanın hedef kitlesi, daha yukarıda da belirtildiği gibi, Türk erkeklerle evlilik yaparak İstanbul'a yerleşmiş, ana dilleri İngilizce ya da Almanca olan kadınlardır. Veri toplama tekniği olarak derinlemesine mülakatlar ve ev ve -varsa- işyeri ziyaret ve gözlemleri kullanılacaktır.

Mülakat yapılacak kadınların seçiminde, Türkiye'de yaşayan yabancıların kendi aralarında oluşturdukları gayri resmi iletişim ağları kullanılacaktır (örn. Türklerle evli Alman kadınların oluşturduğu 'Brücke' grubu). Böyle bir çalışmada örnekleme söz konusu olamayacağı için, araştırma bulgularının genellenebilir nitelik taşımayacağı da açıktır. Ancak, bu bulgular (örn. sürekli yabancı dilde iletişim kurmanın çeşitli zorlukları) istenirse daha dar kapsamlı fakat genellenebilir nitelikte başka çalışmalar için çıkış noktaları oluşturabilir.

Henüz pilot mülakatları gerçekleştirilmekte olan çalışmanın asıl veri toplama safhası olarak 1997 yılının ilkbahar ve yaz ayları öngörülmüştür. Mülakat sorularının hazırlanmasında, görüşülen kadınların tecrübelerini etkileyebilecek (aslında her biri birer bağımsız değişken olarak ele alınabilecek) bazı ayırımların dikkate alınmasına özen gösterilmiştir. Bu ayırımlar şöylece sıralanabilir:

- Daha çok Türkçe konuşan ve daha çok kendi dilini konuşan kadınlar;
- Din değiştiren (Müslüman olan) ve değiştirmeyen kadınlar;
- Farklı eğitim düzeylerindeki kadınlar;
- Eşleri farklı eğitim düzeyinde olan kadınlar;
- Çocuklu ve çocuksuz çiftler;
- Kısa süredir evli olan kadınlar ve uzun süredir evli olanlar;
- Çalışan ve çalışmayan kadınlar;

- İşlerinden ve arkadaş çevrelerinden hoşnut olan ve olamayan kadınlar;
 - Türkiye'deki yaşamı kendi ülkelerindeki yaşamlarından daha zor ya da daha kolay bulan kadınlar;
 - Dinsel tutumları katı ya da esnek olan kadınlar;
 - Yaptıkları evlilikle statü artışı yaşayan kadınlar ve statü kaybedenler...
- Yukarıda sıralanan ayrımlar, pilot çalışma ilerledikçe daha da çeşitlenebilecektir.

Kaynakça

- Ayata, Ayşe Güneş (1991)** 'Gecekondualarda Kimlik Sorunu, Dayanışma Örüntüleri ve Hemşehrilik', Toplum ve Bilim, 51-52, ss. 89-101.
- Beiser, Morton (1990)** 'Migration: Opportunity or Mental Risk' Triangle, 62:2/3, ss. 83-90.
- Bissonette, Raimond P. ve Adriana Alvarez (1991)**
'American Medical Students Broaden their Horizons in the Third World' World Health Forum, 12:1, ss. 49-54.
- Bott, Elizabeth (1991)** 'Aile İçi Roller ve Toplum Ağı' Sosyoloji Yazıları (Der. İhsan Sezal) Ağaç Yay., İstanbul, ss. 59-63.
- Collatz, Jürgen (1995)** 'Auf dem Weg in das Jahrhundert der Migration. Auswirkungen der Migrationsbewegungen auf den Bedarf an psychosozialer und sozialpsychiatrischer Versorgung' Psychologie und Pathologieder Migration (Ed. Eckhardt Koch, Metin Özek, Wolfgang M. Pfeiffer), Lambertus Verlag, Freiburg im Breisgau, ss. 31-45).
- Desjarlais, Robert v.d. (1995)** World Mental Health. Problems and Priorities in Low-Income Countries, Oxford University Press, New York, ss. 136-154).
- Deutscher, Irwin (1972)** 'Socialization for Postparental Life' Human Behavior and Social Processes (Ed. Arnold M. Rose), Routledge & Kegan Paul, London, ss. 506-525.
- Erder, Sema (1993)** 'İstanbul'un Yeni Sahipleri: Nerelisin Hemşerim?', Görüş, 12, ss. 75-80.
- Howard, Michael C. (1988)** Contemporary Cultural Anthropology, 3. Ed. Harper Collins, USA.

- Kağıtçıbaşı, Çiğdem (1981)** Çocuğun Değeri. Türkiye'de Değerler ve Doğurganlık, Boğaziçi Üniversitesi Yay., İstanbul.
- Newstrom John W.** Organizational Behavior. Human Behavior ve Keith Davis (1993)at Work, 9. Ed., McGraw-Hill, New York.
- Perrucci, Robert ve Dean D. Knudsen (1983)** Sociology, West Publishing Co., St. Paul, Minnesota.
- Pfeiffer, Wolfgang M. (1995)** 'Kulturpsychiatrische Aspekte der Migration' Psychologie und Pathologie der Migration, (Hrsg. Eckhardt Koch, Metin Özek, Wolfgang M. Pfeiffer) Lambertus Verlag, Freiburg im Breisgau, ss. 17-30.
- Pfeiffer, Wolfgang M. (1996)** 'Migration als persönliche Erfahrung' yayıma hazırlanan bildiri metni, II Türk-Alman Psikiatri Kongresi, İstanbul.
- Phoon, W.O. (1983)** Countries: A Simple Case of Neglect' World Health Forum, 4:4, ss.340-343.
- Sayın, Önal (1990)** Aile Sosyolojisi. Ailenin Toplumdaki Yeri, Ege Üniversitesi Yay., İzmir.

ALMANYA'DAN GERİYE GÖÇ VE KADIN

Dr. Helga Rittersberger-Tılıç*

Burada sunulan inceleme Almanya'dan Türkiye'ye geri dönüş yapan göçmen kadınların yeniden uyum sürecinin bazı yönlerini içermektedir. Kadın göçmenler için göçün anlamı uluslararası iş pazarına giriş, kendi köyünden, yoksulluktan, işsizlikten ve belirsiz bir gelecekte kaçıştı. Dönüş her zaman kolay, dilendiğinde gerçekleştirilebilir, emeklilikle özdeşleştirilebilir görülmüştü.

Göç, kadın göçmenler için uzun süreli ve dinamik bir değişim süreci olmuştur. Ülkelerinde kimlikleri köy, kent, bölgesel, dinsel ya da etnik kökenlerine göre belirlenirken, kadın göçmenlerin Almanya'daki tanımlanmaları özel ve farklı bir etnik ve ulusal kimlik kullanımıyla yapılmıştır. Öte yandan, geri dönüşte karşılaşılan ortam, hem kendileri hem de geri döndükleri toplum tarafından, göç deneyimlerinin "yabancı" olma statüsünü doğurduğu bir ortam olmuştur.

Bu incelemede içinde geri dönenlerin de bulunduğu bir kasaba topluluğu, topluluğun bütününden ziyade "geri dönenler"e vurgu yapılarak ele alınmıştır. Geri dönenlerin oluşturduğu bu topluluk Karadeniz coğrafi bölgesi içinde bir kasabada yaşamaktadır. Araştırma konusu olan bu topluluğun tamamı göreceli olarak kapalı bir grubu ve onu şekillendiren üç özelliği yansıtır: 1) Kadınların hepsi (97) kısmen uzun bir süre Almanya'da yaşadıkten ve çalıştıktan sonra "temelli" olarak Türkiye'ye dönmüşlerdir; 2) Kadınların çoğunluğu Alevi inancına bağlıdır (97 kadından 71'i); 3) Çoğunluğu, kasabanın yakın çevresindeki dağ köylerinden gelmişlerdir. Göç tecrübesinin yanısıra, biraz önce ifade edilen dinî cemaatin üyesi olmak da, kadınların yeniden uyum sürecinde ve kimlik oluşumunda önemli bir rol oynamıştır. Bu noktada, başka sonuçların yanısıra, ikili kültür ya da 'polyvalent' kimliklerin oluşması, beklentiler arasındaydı. Bu tarz kimlikler, çok kültürlü toplum modelinin bireysel-psikolojik düzlemdeki görünümü olarak görülebilir.

Göç kararını etkileyen temel nedenler, ekonomik zorluklar, işsizlik ve daha yüksek gelir beklentileridir. Genellikle ilk göç edenler hane reisleri ya da bekar kişiler olmuştur. Ancak, kalış süresinin uzaması ve ikamet koşullarını belirleyen hükümlerin kısıtlanması sonucunda, verilen göç etme kararı giderek önce tüm aile bireylerini, sonra da geri kalan tüm köy topluluğunu aktif olarak göç sürecinin içine katmıştır. Böylece oluşturulan zincirleme göç ağı, alıcı ülkede aile ve köy ilişkilerinin yeniden yapılanmasını sağlarken, memleketle olan bağlantının da sürdürülmesine olanak tanımıştır.

* Öğretim Görevlisi, ODTÜ, Ankara

³ Sosyologlar topluluk (Gemeinschaft) kavramını genellikle *göreceli olarak kapalı* gruplar için dinsel organizasyonlar, hapisaneler ya da azınlıklar vs. sözkonusu olduğunda, ya da *etik ve kavramsal* bir olgu olarak kullanırlar. Ancak, araştırmanın odağını coğrafi konum oluşturduğunda, burada olduğu gibi kasaba topluluğu (Gemeinde) kavramı kullanılır.

İlk göç eden öncülerin arasında, başlangıçta yalnız olarak Almanya'ya giden kadınlar da büyük bir sayı oluşturuyorlardı. Kadınların öncü olarak göç etmelerinin başlıca nedenlerinden birisi kısmen yapısal faktörlere bağlı olarak açıklanabilir. Göçmen kadınların Batılı sanayi ülkelerinde, işgücünün içine dahil edilmeleri, ekonomik gerilemeler, yükselen bir sanayi çözülmesi ve küçük üretim birimlerinin çoğalmasıyla bağıantılı olarak ele alınmalıdır. Çevre bölgelerden gelen kadınlar, oldukça esnek, ucuz ve az talepte bulunan bir işgücü potansiyeli oluşturuyorlardı. Cinsiyete dayalı ayrımların var olduğu iş pazarında, kadınlar çoğunlukla yüksek teknolojili sanayi sektörünün en alt katmanında ya da ucuz iş gücü olarak, erkek yoğun sanayi dallarında veya hizmet sektöründe çalışıyorlardı.

Ancak, çoğunlukla göç kararı kadınların kendisi tarafından, bireysel olarak verilmiyordu. Karar verme çoğu kez aile ya da hane bazında gerçekleşiyordu. Bir Türk ailesi için kadının dışarıya gönderilmesi, erkek aile bireylerinin Almanya yolunu açmak için genellikle tek olanaktı. Yapısal gerçeklikler, özellikle de Alman tarafının belirlediği 'işe alınmaya yönelik politikalar' ve 'ikamet koşullarıyla ilgili hükümler' kadının İslami toplumdaki sosyal konumu ile ilgili var olan geleneksel tanımların üzerini örtmüştür. Abadan-Unat (1982) Türk kadın göçmenlerin gönderilişini şöyle betimlemektedir:

"Birisinin karısını ya da kızını dışarı yollamak yoluyla, ailenin yeniden birleşmesi için yasal zemin hazırlayabilme olasılığı, geleneksel zihniyetteki bir çok Türk erkeğinde devrimci düşüncelerin oluşmasına yol açmıştır. Kır kökenli, geleneksel çerçevede toplumsallaştırılmış, düşünsel olarak tamamen hazırlıksız ve azımsanmayacak ölçüde de isteksiz olan kadınlar, babaları, kocaları ya da diğer akrabaları tarafından yabancı ülkelerde sanayi ya da hizmet sektöründe çalışmaya zorlanıyorlardı; çünkü bu yolla erkek akrabaları için, gelecekte daha yüksek gelir elde etme imkanı sunan, kazançlı işler bulabilme olanağı yaratacaklardı."

Öncü kadın göçmenler hakkındaki az sayıda araştırmada, bu kadınların Türkiye'deki ekonomik olarak aktif kadınlardan genelde daha genç, daha yüksek eğitim düzeyine ve mesleki niteliklere sahip oldukları belirtilmiştir. Ancak, kadın göçmenlerden bir kısmının tamamen eğitimsiz ya da çok düşük düzeyde eğitilmiş olduğu ve hiç bir şekilde ücretli emek tecrübelerinin olmadığı gerçeğini de gözardı edemeyiz (Paine, 1974; Davies & Heyl, 1986).

Zincirleme göç sonucunda, göçmenlerin geldikleri köyler tamamen boşalmıştır. Kuşkusuz, zincirleme göç bir bilgi-iletişim ağının meydana gelmesiyle eşanlamlıdır ve bu ağ, göçmenlerin Almanya'daki mekansal düzenlemelerine, tüketim ve boş zamanlarını değerlendirme alışkanlıklarına etki etmiştir. Bu ağ, yalnız yaşayan kadın göçmenler için bir 'koruma duvarı' oluşturan akraba ve tanıdıkların meydana getirdiği bir çevreyle de eşanlamlıdır. Yine bu 'koruma duvarının' çevrelediği mekanlarda, yurtlarda, yalnız olarak barınan Türk kadınlarının varlığı, sayısı az olmakla beraber, tespit edilen bir

⁴Burada incelenen geri dönen kadın göçmenlerde de görüldüğü üzere, eğitim düzeyi çok düşüktür, ancak Almanya'da kazanılmış bir ücretli emek tecrübesi genelde vardır.

gerçektir. Sonuçta, kadın yalnız başına göç ediyordu; ancak göç kararı çoğunlukla hane halkı tarafından alınıyordu ve Almanya'daki yaşam da, aile ya da tanıdık çevresinin koruması altına alınmaktaydı.

Göçmenlerin Almanya'da mekansal ve toplumsal olarak birlikte ve Almanlardan ayrı yaşamaları, konut piyasasındaki dışlamalar ve büyüyen yabancı düşmanlığı gibi dışsal etkenlerin yanısıra, güvenlik ve ait olma ihtiyaçlarıyla da açıklanabilir. Heckmann'ın (1992: 98) etnik kolonilerin oluşumu ve yapısıyla ilgili betimlemeleri, yukarıdaki söylemi desteklemektedir:

"Etnik koloniler bir yandan göçmenlerin göçmen ve azınlık olma durumlarından kaynaklanan ihtiyaçlarına kurumsal bir yanıt olarak, diğer yandan da, memleketlerindeyken varolan toplumsal ilişkileri 'nakil' etme ve sürdürmenin bir yolu olarak oluşmuşlardır. Göç, büyük güvensizlik anlarıyla bağlantılıdır, davranış biçimleri ve kendini tanımlama yollarını çöktürür; aynı zamanda yeni maddi ve sosyal sorunları için yeni çözümleri gerektirir. Sosyal ilişkilerin 'nakli' ve devamı söz konusu olduğunda, akrabalık büyük bir anlam kazanmaktadır. Akrabalığın yanısıra, diğer yapıtaşları olarak, derneklerden, dini cemaatlerden, politik organizasyonlardan, enformal sosyal ilişkiler ve buluşma yerlerinden, özgün etnik medyalardan ve son olarak etnik bir ekonomiden bahsedebiliriz."

Araştırmanın ortaya koyduğu ilginç bir gerçek, göçü etkileyen tipik zincir mekanizmalarının, dönüş kararında ve dönüş sonrası bir kasabaya yerleşmede de önemli rolü olduğudur. Geri dönenler, dönüşte yerleştikleri kasabada 3 ayrı semte dağılırlarken, bu semtlerden bir tanesi geri dönen nüfusun %60 'ını barındırmıştır. Yalnızca mekansal değil, sosyal düzlemde de bir dışlanma meydana gelmektedir. Böylelikle, Türkiye'de göçmenleri/dönüş yapanları "Almancı" ya da "Alamancı" diye adlandırmak çok yaygındır. Burada, bu adlandırmanın kesinlikle değerden arınmış, nötr bir tanım değil, aksine nisbeten aşağılayıcı da bir tanımlama olduğunu belirtmek gereklidir.

Örneğimizde söz konusu edilenin Almanya'dan dönüş yapan göçmen kadınlar, yani Almancılar olduğu gerçeğinin yanısıra, bir kez daha, bu kadınların çoğunluğun Alevi cemaatine ait olduklarına da vurgulamak gerekmektedir. Türkiye'deki Alevi nüfusun sosyal ve politik geçmişi, nüfusun bu kısmının daha çok alt katmanlarda yer almasını sağlarken, Türkiye'de yaygın olarak varolan Sunni inancından da, özellikle kadının sosyal ve dini konumunu tanımlamak ve yorumlamak bakımından farklılık göstermektedir.

Araştırma Metodu

'Geri dönüş' çalışmalarında genellikle Türkiye'deki köy ya da metropoller incelenmiştir. Bu çalışma ise bir kasabanın incelenmesidir. Kasaba çalışmaları Türkiye'deki sosyolojik araştırmalar içerisinde önemli bir yere sahiptir. Özellikle sosyal dönüşümlerin analiziyle bağlantılı olarak, Türk kasabaları analizleri bilimsel literatürde giderek daha çok anlam

⁵bkz. Kehli-Bodrogi (1988); Gökalp (1980).

kazanmışlardır. Bir kasaba analizi, hem adsızlık içinde kaybolmayı engellemek, hem de bir köyün siyasi etkisizliğiyle sınırlı kalmamak gibi avantajları taşımaktadır.

Bu inceleme, temelde 1987 yılında küçük ve enformal görüşmelerle başlayan, uzun yıllar süren bir araştırmadır. Önceden toplanan bilgilerin yardımıyla, göç hareketiyle ilgili bir anket düzenlenmiştir. Anket, 1988'de yalnızca temelli dönüş yapan ve kasabada ikamet edenlere uygulanmıştır. Toplam olarak 186 anket formu, 14 yaş ve üstündeki kişilere doldurulmuştur. Kadın erkek dağılımı hemen hemen eşittir (97 erkek ve 87 kadın). Anketlere ek olarak, 1988 yazında 14 derinlemesine mülakat yapılmıştır. Sık ziyaretlerle, ilerleyen yıllarda da, geri dönenler topluluğuyla ilişki sürdürülmüştür. Örneğin, belediye başkanı ve din adamlarıyla görüşmeler, düğün törenlerine, sünnet düğünlerine, cenazelere, kuran kurslarına, haftalık pazarlara, dinî ve dinî olmayan kadın toplantılarına katılım, vb. hala sürdürülen bir sürekli gözlem yöntemidir. Ayrıca, Mayıs 1996'da kasabada bir süre daha kalınarak 8 kişiyle yeniden derinlemesine mülakat yapılmıştır. Burada amaç, herşeyden önce, geri dönen kadınların durumlarını ve onların 'geri dönüş kimliklerini' tanımlamak, sonra da niteliksel olarak kavramak ve açıklamaktır.

Türkiye ve Alevilik'te Kadının Yeri

Genelde Türkiye ve Türkiye'de kadın üzerine yapılan araştırmalar zorunlu olarak bir 'kent-kır' ya da 'Batı-Doğu' ayrışması üzerine kurulmuştur. Bu nedenle normlar ve değerler araştırıldığında kent ve kır arasındaki farklar ve kent içindeki tabakalaşmaların kendisinin yanısıra, kadınların Doğu Anadolu'nun yarı göçebe kesimlerinden ya da batı sahil şeridinden gelip gelmedikleri de önem kazanmaktadır.

Adı geçen bu ayrım ölçeklerinin yanısıra, geleneksel cinsiyet ayırımına da değinmek gereklidir, çünkü kamusal ve özel alan hala çok sıkı bir biçimde ayrılmış olarak yaşanmakta ve kullanılmaktadır. Öte yandan, kadının yeri üzerinde İslam'ın etkisinin ne olduğu da belirtilmelidir. İslam bir yaşama biçimidir, günlük yaşantı ve din örtüşürler. Bu nedenle gelenek ve dinsel ibadetler birbirinden neredeyse ayrılamaz hale gelmişlerdir. Ancak, Türk kadınının yeri konusundaki incelemelerde İslam'ın etkisini toplumsal ve ekonomik şartları gözardı ederek vurgulayamayız. Bu yazıda ise bu şartların irdelenmesi zorunlu olarak sınırlı kalacaktır. Ancak, bizim için önemli olan Alevi mezhebine kısa da olsa gerekmektedir. İncelediğimiz geri dönen kadınların çoğunluğunun (97 kadından 71'i) Alevi inancına bağlı olması gerçeği temel farklılıkları (özellikle kadının yeri ile ilgili olarak) ortaya koymayı zorunlu kılıyor.

Aleviler ne Sünniler ne de Şiiler tarafından inançlı Müslümanlar olarak kabul edilmektedirler. Çünkü onlar kendilerini günde beş vakit namaz kılmakla,

⁶ bkz. Kiray (1964); Mansur (1972); Benedict (1974); Akşit (1975), Güneş-Ayata (1984).

⁷ Alevilik hakkında detaylı bilgi için bkz. Birge (1965); Kehli-Bodrogi (1988); Melikoff (1994).

abdest almakla, hacca gitmekle yükümlü saymıyorlar ve camileri de yok. Farklı oruç tutma dönemleri ve yöntemleri vardır. Dinsel düzenleri kutsal ailelerin meydana getirdiği bir hiyerarşi üzerinde kurulmuştur. "Dede" denilen dini önderler bu kutsal ailelerden çıkmaktadır. Dinsel bilgilerin aktarımı, İmam Cafer tarafından yazılmış Buyruk'a bağlı kalınarak ve bu kutsal aileler yoluyla gerçekleşmektedir. Yıllık ayinler, yargılamaların yapılmasına ve dolayısıyla toplumsal barışın sağlanmasına hizmet etmişlerdir. Katı endogamik evlenme kuralları ve birbirlerini madden ve manen destekleme yükümlülükleri Alevi toplumunda sıkı toplumsal bağların oluşmasına zemin hazırlamışlardır. Bu aynı zamanda yüzyıllardır süren politik ve toplumsal marjinalleştirilmenin sonucu olarak da görülebilir. 1950'de başlayan kırdan kente göç akımları Anadolu Aleviliğinde önemli değişikliklere yol açmıştır. Böylelikle, Alevi nüfusu hem⁸ coğrafi hem de toplumsal dışlanmışlıktan kurtulmuştur. Tarihsel sürecin yanısıra, yakın geçmiş de Türkiye'deki Alevi⁹ ve Sünni nüfus arasında zaman zaman yükselen çatışmalara sahne olmuştur.

Aleviler, dini liderlerin, yani dedelerin yönettiği dinsel törenlere kadın erkek birlikte katılırlar. Bu, dogmatik Sünni İslam'da her zaman ahlaki tereddütler oluşmasına neden olmuştur. Tereddütleri güçlendiren bir başka neden de Aleviliğin yalnızca üyelerinin (babasoyu yoluyla) erişimine açık, gizli bir din olarak kabul edilmesidir.

Kadının Alevilerin toplumsal-dini yaşamlarında sahip olduğu yer, özellikle Sünni hemcinsleriyle kıyaslandığında dikkat çekici olmaktadır. Dinsel hiyerarşide atasoycu ilişkilerin sınırlandırılmaları olmasaydı, kadının dini yaşantıdaki yerinin eşitlik temelinde düzenlendiğini söyleyebilirdik. Erkekler ve kadınlar dini etkinliklere birlikte katılabilmektedirler. Ancak, kadınlar hiç bir zaman yönetici kademesinde görev almazlar, yine de önemli dini mevkilere gelebilirler (Kehl-Bodrogi, 1988: 225-228). Anlamli olan bir başka noktaysa, aynı anda hem katı bir kural olarak tekeşliliğin sunulması, hem de boşanmanın yaksaklanmasıdır. Alevi kadınların özellikle dini yaşamda daha büyük özgürlükleri olmasına karşın yine de günlük yaşamda sıkca cinsiyet ayrımcılığına rastlanmaktadır. Ancak, başını örtme Aleviler için bir zorunluluk değildir. Cinsiyet ayrımcılığı özellikle kamusal ve özel alanın kullanımında görülür. Erkeğin dışsal mekanlarını alışveriş etmek ya da dolaşmak amacıyla kullandığı cadde oluştururken, kadının hareket alanının yayıldığı mekanlar; ev komşular,

⁸bkz. Gökalp (1980; 1989); İnalçık (1993); Roemer (1990).

⁹Buna bağlı olarak, 70lerde Alevi nüfusa karşı Malatya, Sivas, Çorum ve Kahramanmaraş'ta yapılan saldırılar örnek gösterebilir; 1993 yılında Sivas'ta bir otelin kökten dinci fanatikler tarafından yakılması ve Alevi bir kültürel etkinlik çerçevesinde otelde bulunan 37 insanın öldürülmesi de başka bir örnektir. 1995'te de İstanbul'un Gazi Mahallesinde bir kahvehanenin taranması sonucunda polisle günlerce süren çatışmalara girilmiştir

akrabalar ve kadın topluluklarıyla sınırlandırılmıştır. Kadının yaşama alanının geleneksel olarak özel alanla sınırlandırılması, geri dönüş yapan kadın göçmenlerin analizlerinde, kadınların karşılıklı ziyaretlerinin, bu ziyaretlerin sıklığının, boş zamanların değerlendirilme biçimlerinin ve belirli aralıklarla gerçekleşen kadın toplantılarının da ele alınmasının nedenlerinden biridir.

Geri dönüş yapan göçmen kadınların göç hikayesi de, etnik-dinsel aidiyetleri de oldukça karmaşıktır. Tarım sektöründen sanayi sektörüne, çoğunlukla da ilk önce ücretli emeğe geçiş, vatandaş statüsünden yabancı işçi statüsüne dönüşme, İslami bir kültürden Hristiyan kültürüne geçiş vs. gibi nedenlerin tümü bu göçmen kadınların yaşam stratejilerinde oldukça büyük değişikliklere yol açmıştır. Aynı zamanda dönüş sonrasında "Almanca" yaftasına maruz kalmışlardır. Almancılar daha iyi koşullarda yaşayarak, sosyo-ekonomik düzeylerinde bir iyileşme sağladıkları halde, kısmen de olsa, toplumsal bir dışlanmayla karşılaşmışlardır. Göç süreci içerisinde meydana gelen yaşam tarzındaki değişimler "kültür yozlaşması" olarak yorumlanmıştır. Bu araştırmadaki kadınların çoğu için geri dönüş aynı zamanda bir "erken emeklilik" yaşamına da geri dönüş demektir. Günlük yaşam ağırlıklı olarak özel alanla, ev halkı, tanıdık veya yakın komşu çevresiyle sınırlı kalmıştır.

Araştırma Sonuçları

Araştırma alanı olan kasabaya dönüş yapanların çoğunluğu 1983/84 yıllarında uygulanan geri dönüşü teşvik yasasıyla Türkiye'ye dönmüşlerdir. Dönüş sonrasında geldikleri kasabada toplumsal ve mekansal olarak ayrılmış ve belirli mahallelere yerleşmişlerdir. İlişkilerin büyük bir kısmı yakın komşuluklarla sınırlandırılmıştır. Bu aynı zamanda ilişkilerin diğer geri dönen göçmenlerle ya da akraba üyeleriyle sınırlandırılmasına neden olmuştur. Göç deneyimleri, köyden Almanya'daki etnik koloniye, oradan da kasabadaki Almancılar mahallesine uzanan kapalı bir daire olarak değerlendirilebilir. Burada, emekli

olma düşüncesi yeniden çalışma yaşamına girme düşüncesinin önüne geçmiştir. Dönenlerin % 40'ından fazlası da 40-54 yaş arasındadır ve büyük ölçüde kira gelirleriyle, tasarruflarla ya da emekli gelirleriyle geçinmektedirler.

Kadınların çoğu için dönüş erken emekliliğe atılan bir adım olmuştur. Bu, parçalanmış aileler nedeniyle geleneksel anne ya da büyükanne rollerinin yerine getirilememesi anlamına da gelmektedir. Çocukların ve torunların Almanya'da kalması sebebiyle aile ile olan temaslar az sayıda karşılıklı ziyaretlerle sınırlı kalmıştır. Aile parçalanmasının nedeni kadınların inisiyatifleri dışında eşleri tarafından geri dönmeye zorlanmalarıdır.

Birinde kendileri oturmak, diğerlerini kiraya vermek üzere yapılan 3-4 katlı evlere sahip olmak yaygındır. Evin donanımı Türk standartlarına göre

Bu noktada Aswad (1979) kent içindeki kabul günlerinin - düzenli kadın toplantılarının önemini vurgulamaktadır. Ayrıca, dini amaçlı toplanmalar, mevlütlerden de bahsetmek gerekir (Tapper & Tapper, 1987)

oldukça yüksektir. Özellikle de elektrikli ev aletlerinde ortalama bir Türk kasabası standardının üzerine çıkmaktadır.

Aile birleşmesi yoluyla, Almanya'ya göç eden kadınların sayısı oldukça yüksektir (% 59). Kadınların % 33.7'si, öncü göçmen olarak gitmişlerdir. Almanya'da kalış süresi normalde 9 ile 15 yıl arasındadır. % 75'i Almanya'da iş sahibi olmuşlardır. Göçmen literatüründeki diğer kadınlara göre eğitim düzeyi oldukça düşüktür. Okuma yazma bilmeyen göçmenlerin %92.9'unu kadınlar oluşturmaktadır.

Kasabadaki toplumsal kontrol, dönüş yapan kadınlar tarafından kısıtlayıcı bulunmaktadır. Burada yaşa bağlı olarak da farklılıklar gözlenmektedir. Geri dönenlerden 15 yaşında bir genç kız, giderek artan kontrolün yansımalarını şöyle anlatıyor:

"Burada yalnız caddeye çıkamıyorum, ama Almanya'da okul arkadaşlarımla havuza gidiyordum,.. Kız arkadaşım yalnız gidemiyorum. Büyükanem izin vermiyor (Büyükanne de Almanya'da yaşamış/çalışmış, H.R.T.) Büyükanem bana inanmıyor, 'kız arkadaşım gidiyorum' dediğimde, köşede oğlanlarla buluşuyorum zannediyor."

Görüldüğü gibi, söz konusu olan, yalnızca güçlenen bir toplumsal kontrol algılanması değildir. Geri dönen genç kızların özellikle yakındıları, kendilerine karşı olan güven kaybı ve "bozulmuş göçmen çocuğu" görüntüsüne karşı verdikleri sürekli mücadeledir.

Kıyafet ve kamusal alanın kullanımı, katı toplumsal düzenlemelere bağlıdır. Kadınlar kasabada sözlü tacizle ve bakışlarla rahatsız edilmekten de yakınıyorlar. Çoğu ekonomik özgürlüklerini yitirmiş olmalarını da vurguluyorlar. Her ne kadar, algıladıkları bu özgürlük, onlara Almanya'da kazandıkları para üzerinde hak sahibi olup, onu istedikleri gibi kullanmayı getirmemişse de, öz güvenlerin gelişimi açısından önemlidir. Dönüş yapan bir kadının şu sözlerini anlamalıdır:

"2 yıl boyunca ağladım. Yine de yavaş yavaş buradaki yaşama alıştım. Bütün gün evde oturuyorum ve kocamla oğlumun gelmesini bekliyorum. Dışarı çıkılmıyor burada. Hem zaten nereye gidecek ki! Benim Almanyam'da bir sürü güzel şey vardı. Her yere gidip, gezilebiliyordu."

Kadınların çoğunlukla şikayet ettikleri bir nokta da, kocalarının kendilerini geri dönmeye zorlamasıydı. Onlar Almanya'daki yaşantı ve işlerinden memnundular. Almanya'da kaynakçılık yapmış 53 yaşındaki bir kadın bu konuda şunları söylüyor:

"İşimi bırakıp buraya geldim. İşim benim elimdeydi. Beni çok zor gönderdiler Benden memnunlardı ... Çocuklarım orada. Kocama dedim ki beni geri gönder, ama izin vermiyor."

iyim konusunda, dönenlerin çoğu için doğru olan, herkesin ne giyeceğine kendinin karar verebilmesiydi. Ancak, erkeklerin yaklaşımı en azından başın örtülmesi gerektiği yönünde. Kadınlar ise % 30 oranında baş örtüsü takmayı reddediyor. Daha sıkı kapanmayı reddedenler ise geri dönüş yapan kadınların % 90'ı.

Burada, başörtüsünün Türkiye'de son yıllarda canlanan İslami tartışmanın dışında, özellikle köylü kadın giysisinin doğal bir parçası olduğuna dikkat çekmek gerekir. Başörtüsü takmak, önce de belirtildiği gibi, Alevi kadınlar için zorunluluk değil, ancak yaygın bir geleneektir.

Komşuluk ilişkileri, incelenen kasabadaki kadınların hakimiyet alanıdır. İlgili çekici olan, yalnızca yakın komşuluk ya da akrabalık buluşmaları değil, kentsel özellikler gösteren kadın toplanmalarının da var olmasıydı. Bu kadın günlerinin önemli toplumsal işlevleri vardır. Bir yandan, ev sahibi kadın: para ya da altın biçiminde toplu bir gelir elde ederken öte yandan bu toplantılar bir sohbet ve bilgilenme forumu işlevi görür. Katılımda ise, Almancıların sıklıkla elendiği, statü kriterleri ön planda olmaktadır.

Dönüş yapan kadınların toplumsal etkinlikleri ise yakın komşuluk ilişkileriyle sınırlıdır. Halbuki, yaşadıkları mahalleler ağırlıklı olarak yine Almancılar tarafından oluşturulmuştur. Dönüş sırasında da kullanılan zincir mekanizmalarının sonucu olarak, genellikle akrabalar, ya da en azından aynı köyden gelen hemşehriler bu mahallelerde toplanıyorlar. Mahalleler kısmen kırsal yaşamın ortak özelliklerini meydana çıkarıyor: açık kapılar, evinin önünde el işi yapan, sebze ya da meyva konserveleri yapan kadınlar, vs.

Dinsel görevlerin ve geleneklerin yerine getirilmesinde dönüş sonrası pek bir değişim olmadığı gözlenmiştir. Dinsel nedenli yardımlardaki artış şeklindeki (sadaka, zekat, kurban, adak) tek gerçek değişiklik, göçmenliğin kadınları ekonomik açıdan güçlendirmesiyle açıklanabilir. Araştırmanın yapıldığı zaman içerisinde, dinsel yaşantının Alevi ortodox biçimlerine, örneğin dini toplantılara (cem) rastlanmamıştır. Ancak bu, Aleviliğin kapalılığı ve cemaatine ibadetinin gizleme olanağı tanınmasından kaynaklanmış da olabilir.

Yapılan derinlemesine mülakatlar ailelerin dönüşle birlikte yeniden parçalanmasının kadınlarda doğurduğu acı ve kederi ortaya çıkarmıştır. Çocuklarla ilgili iş ve okul açısından gelecek kaygıları, ve kasaba sakinleri tarafından dışlanma ve kıskanılma hisleri böylece belirlenebilmiştir. Geri dönen kadın göçmenler, "Almancı" tanımlamasıyla aşağılandıklarını hissettiklerini de belirtiyorlar. Almancı olmak, ne Türk ne de Alman olmak demektir. Bu tanımlama biraz da gelenek ve ahlaki değerlerle ilgili herşeyin bozulmasına işaret etmektedir.

Sonuç

Kadın göçmenleri Almanya'da bşir farklı kültür içinde yaşadıkları dışlanışlığı, dönüşten sonra da melekete taşıdıkları kültürel farklılıklarıyla "Almancılık" larıyla yaşamaktadırlar. Üstelik, özellikle sağlık ve sosyal güvenlik sorunları, Türkiye'nin idri yapısıyla problemler yaşamalarını da getirmektedir.

Almanya'daki yaşamı özleyen genç kızlar evlenerek tekrar Almanya'ya dönmeye çabalamaktadır. Burada çalışma ve toplumsal yaşama entegre olma şansları sınırlıdır.

Daha yaşlı kadınların ise Almanya ziyaretlerinin sıklaştıkları gözlenmektedir. 3 aylık vizeleri kullanarak yılın nerdeyse yarısını Almanya'da geçirmeye, bu arada geleneksel çocuk bakan büyük annn rollerinin oynamayı

yönelmişlerdir. Sıklaşan ve uzayan Almanya ziyaretleri bu kadınlar için aynı zamanda sağlık hizmetlerinin alınmasının da bir aracıdır.

Bu çalışma, ger dönüş yapan kadınların, göcün başlangıç noktası olan köyden daha gelişmiş bir yere, kasabaya, yerleşmelerine rağmen göç ettikleri yerleri şiddetle özlediklerinin ortaya koymuştur. Başlangıçta sıkça duyulan ve Almanya'da yabancı olmaktan kaynaklanan şikayetler nerdeyse unutulmuştur. Çalışma ve para kazanmanın getirdiği statü kısmen yitirilmiş, daha renkli bir toplumsal hayattan kasabanın kadının kapatan sosyal kontrol mekanizması içine girilmiştir. Yalnızca göç değil, aynı zamanda geriye göç de kadınlar açısından pek çok sorunu birlikte getirmiştir.

Kaynakça

Abadan-Unat, N., 1982: The Effect of International Labor Migration on Eomen's Roles: The Turkish Case. In: Kağıtçıbaşı, Ç. (der.): Sex Roles, Family and Community in Turkey, Bloomington, sf. 207-236.

Aswad, B.C., 1979: Women, Class and Power: Examples from the Hatay, Turkey. In: Keddie, N.; Beck, L. (der.): Women in the Muslim World, Harvard University Press: Cambridge.

Davies, J.D.; Heyl, B.S., 1986: Turkish Women and Guestworker Migration to West Germany. In: Simon, R.J.; Bretell, C.B. (der.): International Migration: The Female Experience, Rowman and Allanheld, New Jersey.

Gökalp, A., 1980: Tetes Rouges et Bouches Noires. Une Confrerie Tribal De L'Ouest Anatolien, Paris.

Gökalp, A., 1989: Alevisme nomade: Des Communautes de Statut a L'Identite Communautaire. In: Andrews, P.A., (der.): Ethnic Groups in the Republic of Turkey, Dr. Ludwig Reichert Verlag: Wiesbaden, sf. 524 - 537.

Heckmann, F., 1992: Ethnische Minderheiten, Volk und Nation, Enke: Stuttgart.

İnalıcık, H., 1993: The Middle East and the Balkans Under the Ottoman Empire. Essays on Economy and Society. Indiana University Turkish Studies and Turkish Ministry of Culture Joint Series, 9: Bloomington, Indiana.

Kehl-Bodrogi, K., 1988: Die Kızılbash-Aleviten. Untersuchung über eine esoterische Glaubensgemeinschaft. Klaus Sschwarz Verlag: Berlin.

Melikoff, I., 1994: Uyur İdik - Uyardılar. Alevilik - Bektaşilik Araştırmaları, Cem Yayınevi: Istanbul.

Paine, S., 1974: Exporting Workers. The Turkish Case. University of Cambridge Press: London.

Roemer, H.R., 1990: The Qizilbash Turcomans: Founders and Victims of the Safavid Theocracy. In: Mazzaoui, M.; Moreen, V. (der.): Intellectual Studies on Islam. University of Utah Press: Salt Lake Ciity, sf. 27 - 39.

Tapper, R.; Tapper, N., 1987: The Birth of the Prophet. Ritual and Gender in Turkish Islam. In: MAN, 22, sf. 69 - 92.

BÜYÜK KENTLE BÜTÜNLEŞME SÜRECİNİN AİLE KURUMUNA ETKİLERİ

Yard. Doç. Dr. Ayşegül Yaraman Başbuğ*

Aile kurumu toplumsal dönüşümün hem nesnesi hem öznesi konumundadır; dolayısıyla bir yandan yeniden üretim bir yandan değişme işlevleriyle diyalektik bir yapıdadır ve buna bağlı olarak hem tutucu hem ilerici değerlerle içiçedir.

Günümüzde, toplumun en küçük birimi olarak tanımlanmasının genel geçerliğinin yanısıra, özellikle Batı'da, serbest birliktelikler, tek ebeveynliler, bekar, boşanmış ya da dul tek başına yaşayanlar ve hatta eşcinsel birliktelikler ailenin kurulması ve kurumsallaşması¹¹ açısından çeşitlilikler sunmaktadır.¹² Türkiye genelinde ise, yukarıda adı geçen oluşumlar marjinalliğini korumaktadır; Parsons'ın tanımladığı biçimde, evlilik kurumu ailenin/akrabalığın yapısal anahtarı olma işlevini sürdürmektedir.¹³ ABD Ulusal Sağlık İstatistikleri Merkezi'nin yayımladığı rapora göre ABD'de evlenen çift sayısı üç yıl üstüste düşüşün ardından 1987-1988 arasında da binde üç oranında azalmıştır¹⁴; oysa Türkiye'de evlenenlerin toplam nüfusa oranı otuz yılda yaklaşık üç kat artmıştır. (1962'de %0.8009, 1992'de %2,2249)¹⁵

Öte yandan kırdan kente göç olgusu, Türkiye'de ve benzer nitelikteki sanayileşmekte olan ülkelerde toplumsal değişimin en çok üzerinde durulması gereken neden ve sonuçlarından biridir. Ailenin kurulması ve kurumsallaşmasında da bu coğrafi hareketlilik önemli bir rol oynamaktadır. Her ne kadar, Carle C. Zimmerman'ın olumsuz açıdan ortaya koyduğu gibi¹⁶ aile toplumsal yaşamın hem nedeni hem sonucu olsa da, William F. Ogburn'a göre, etkilenme özelliği daha belirgindir: "Aile toplumsal değişimde etken bir nedensel ajan olmayıp, geniş toplumdaki değişmelere edilgen bir biçimde uyum

* M.Ü. Fransızca Kamu Yönetimi Bölümü

11 Bu makale boyunca ailenin kurumsallaşması kavramı işlev, buna bağlı işbölümü ve özellikle biyolojik yeniden üretimin yaşama geçirilmesini içermektedir.

12 Bu çeşitliliğin, 1950'li yıllarda sanayileşmiş ülkelerin karşılaştığından çok farklı bir uluslararası contexte'de toplumun sanayi çağından sanayîotesi çağa evrimini gösterdiği savlanmaktadır. Bkz. M. Segalen, *Sociologie de la Famille*, Armand Colin, Paris, 1981, s.308-310

13 G.R. Leslie; *The Family In Social Context*, Oxford University Press, N.Y., 1973, s.242

14 "Evliliğe rağbet azalıyor", *Hürriyet*, 28 Ağustos 1991, s.3

15 "Info Türkiye", *Yeni Yüzyıl*, 5 Mayıs 1995, s.24

16 Bilindiği gibi Zimmerman, yaklaşık 4000 yıllık bir süreyi içeren araştırmasında toplumdaki etkilenen ve toplumu etkileyen üç tip aile saptamaktadır. Ailenin bireyden önemli olduğu müteveli (trustee) aile; devletin, üyeleri üzerindeki etkisinin artıp, aileninkinin zayıfladığı ehli (domestic) aile; aileciliğin (familism) bireycilikle yer değiştirdiği püskürtülmüş (atomistic) aile. Bu görüşe göre, müteveli aileye geri dönülmedikçe her alanda yozlaşma sürecektir.

sağlamaktadır."¹⁷ Özellikle bu saptamadan çıkarak, iç göçe bağlı bir süreç olarak büyük kentte kalma süresini bağımsız değişken kabul ettiğimiz taktirde, sanayileşmeye koşut modern değerlerin ailenin kurulması ve kurumsallaşması sırasındaki tutum ve davranışları anlamlı bir biçimde etkilediği gözlemlenmektedir. Önceleri topraktan, aile içi üretimden, yüzyüze kapalı toplum ilişkilerinden coğrafi uzaklaşma biçiminde gerçekleşen bu toplumsal dönüşümde aile dışında gerçekleştirilen ücretli emek kadar yükselen alım gücü ve çeşitlenen pazarın doğurduğu yeni özelemlerin, bir diğer deyişle ailenin tüketim işlevinin belirleyiciliğinin de etkisi bulunmaktadır. "Yerleşim, giyim konularında bazı belirgin 'batılı' tüketim kalıplarına ulaşabilme kaçınılmaz bir biçimde geleneksel normları değiştirebilmektedir."¹⁸ Diğer taraftan kentte özellikle formal eğitimin artan nitel ve nicel yoğunluğu aileye ait olan bu işlevin toplumsallaşmasına ve aileyi dönüştürmesine yol açmaktadır. Ayrıca başlangıcından günümüze dek kent kökenli olan feminist hareket başta olmak üzere tüm sivil toplum faaliyetleri ise, yeni kentli bireyin özellikle geleneksel işbölümüne yönelik tutum ve davranışlarının değişmesini yakından etkilemektedir. Böylesi dışsal/kentsel etkiler aileyi içsel bir dinamizme koşullamaktadır.

Aile Yapısı, Hane Halkı

Bilindiği gibi sanayi toplumlarında üretim birimi olma işlevini yitiren ailenin üyelerinin sayısında buna koşut bir azalma, diğer deyişle geniş aileden çekirdek aileye geçiş söz konusudur.¹⁹ Bu makale boyunca sonuçlarını kırdan kente göçün ailenin kuruluşunu ve kurumsallaşmasını tutum ve davranış açısından örnekleme amacıyla kullanacağım İstanbul ailelerine yönelik araştırmada²⁰ da bu nicel değişme gözlemlenmektedir. Kentle yeni karşılaşan ailelerin %55, 1-4 kişiden oluşan aile halkına sahipken, otuz yıldan uzun bir süredir büyük kentte bulunanlarda bu oran %66'dır. Benzer ve birbirini tamamlayan bir sonuç da, özellikle ekonomik gelecek güvencesi işlevinden yatırım gerektiren bir niteliğe bürünmesine koşut olarak çocuk sayısıyla kentte geçen sürenin olumsuz bir korelasyon içinde bulunmasıdır. (On yıldan az bir süredir büyük kentte bulunanların %47'sinin, otuz bir yıldan uzun bir süredir büyük kentte bulunanların %52'sinin 1-2 çocuğu bulunmaktadır.)

Cemaat İlişkilerin Çözülüşü

17G.R.Leslie, a.g.y., s.231

18 Kollektif, **Histoire de la Famille**, Cilt:2, Armand Colin, Paris, 1986, s.366-367

19Batılı niteliklerin modern niteliklerle özdeş tutulduğunu savlayan tartışmalarda, çekirdek aile olgusunun modernleşmenin bir sonucu olmayıp, sanayileşmeden de önce varolduğu için Batılı ailenin özelliği olduğunun belirtildiğine dikkat çekmek isterim. Ancak Batılı olmayan toplumlarda ve özellikle Türkiye'de, yukarıdaki verilerle de kanıtlandığı gibi sanayileşmeye/modernleşmeye koşut olarak çekirdek ailenin geliştiği gözlemlenmektedir.

201991 yılında D.İ.E.'nin saptadığı 912 kişilik örnekleme, Prof.Dr. Barlas Tolan, Yard. Doç Dr. Ayşegül Yaraman-Başbuğu, Arş.Gör.Dr. Ali Ergur tarafından İstanbul'da gerçekleştirilen 78 soruluk alan araştırması.

Yapısal-işlevsel aile teorilerinde özellikle T.Parsons tarafından savıldığı gibi çağdaş çekirdek aile, geniş akrabalık kurumlarından soyutlanmaktadır. Hane halkı sayısının azalması bir anlamda kentleşen Türk ailesinin de benzer bir yönelim içerisine girdiğini göstermektedir. Batı toplumu (Amerika) kaynaklı bu hipotezi teyid eden diğer tutum ve davranışlar ise şöyle sıralanabilir:

İstanbul'a yeni gelen göçmenlerin önemli bir çoğunluğunun birlikte yaşamasalar dahi, akraba ve hemşehrileriyle öncelikli bir dayanışma içinde buldukları (%66), büyük oranının tatillerini memleketlerinde geçirdiği(%54), ileride genellikle oğullarından maddi destek bekledikleri(%72) ortaya çıkmaktadır. Görüldüğü gibi geleneksel/kırsal akrabalık ve kapalı toplum ilişkileri büyük kentte geçirilen ilk yıllarda egemenliğini sürdürmektedir. Ancak İstanbul ve temsil ettiği kentsel değerlerle birlikte yaşanan süre arttıkça akrabalara/çocuklara yönelik beklentinin işyeri/banka/sandık gibi modern ve anonim kurumlara yöneldiği (Otuz bir yıldan uzun bir süredir büyük kentte yaşayanlarda bu oran %24 iken, on yıldan az bir süredir büyük kentte oturanlarda bu oran %8'dir.), ve cemaat ruhunun verdiği özgüvensizliğin önemini yitirip, gelecek için bireysel çözümlerin yeğlendiği (Otuz bir yıldan uzun bir süredir büyük kentte yaşayanların %32'si gelecekteki maddi sorunlarına , çocukları aracılığıyla değil,kendi başlarına çözüm bulmayı planlarken, on yıldan az bir süredir büyük kentte yaşayanlarda bu oran %15'tir.) gözlemlenmektedir. Ayrıca yalnızca tatillerde gitmemek verisiyle kanıtlayabilsek bile (otuz bir yıldan uzun bir süredir büyük kentte yaşayanların %77'si tatillerinde memleketlerine gitmemektedirler), memleketle bağların gevşediği, dolayısıyla bir anlamda yaşanan kentin memleketleşmesi sürecine girildiği ortaya çıkmaktadır.

Diğer yandan kırsal geniş ailede ebeveynler eş seçiminde söz sahibidirler; zira bu eş hanehalkı ya da akrabalığın yeni bir üyesidir. Oysa modern kentsel ve kapitalist ilişkilerle giderek yalıtılan çekirdek aileyi oluşturan eşlerin birbirlerinin ailelerinden bağımsızlaşması eş seçiminde aşkın ve bireysel tercihin rolünü arttırmaktadır.²¹ Kırdan kente göçün toplumsal dönüşümle ilişkisini ortaya koyan kentteki yerleşim birimleri açısından irdelendiğinde, gecekonduda yaşayanların %43'ünün eş seçiminde aileleri karar verirken, bu oranın apartmanlarda yaşayanlarda %21'e düştüğü görülmektedir.

Bu durumu tamamlayan veriler ışığında, yerel ya da ailevi grup içi evlilikten söz konusu gruplar dışında bir eş seçimine yönelmesinin de kentleşmeyle doğrusal bir ilişki içinde bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Gecekonduda yaşayanların %77'si eşlerini aile/akraba/hemşehri gibi kapalı toplum ilişkileri aracılığıyla seçmektedirler. Apartmanda yaşayanların %44'ü ise, eş seçiminde iş/arkadaş çevresi gibi anonim ilişkileri yeğlemiştir.

Yine aynı bağlamda, eş ile aynı mezhepten olma tercihinin büyük kentte yaşama süresiyle olumsuz bir korelasyon içinde bulunduğu gözlemlenmektedir

²¹Geleneksel/geniş aile ilişkileri çerçevesinde aile/akrabalar tarafından seçilen eş ile çıkabilecek bir anlaşmazlık ailevi bir sorun olarak değerlendirilip, büyüklerin müdahale etmesi söz konusuyken; 'aşk' evliliklerine karışmayan aile büyüklerinin sorunların yatıştırılmasına da müdahale etmemesi modern toplumlarda giderek artan boşanma olgusunun ilk saptamalarda anımsanmayan bir nedeni olsa gerektir.

(On yıldan az bir süredir büyük kentte bulunanlarda bu oran %74 iken otuz bir yıldan uzun bir süredir büyük kentte bulunanlarda %62'dir.); ancak zaman içindeki düşüş anlamlı olmasına karşın, yine de önemli bir çoğunluğun (ortalama %65.5) eş seçiminde 'aynı mezhepten olma' kriterinden vazgeçmemesi dikkate değer bir sonuçtur. Kırsal/cemaatçi değerlerin kentsel/bireysel değerler lehine girdiği çözülme sürecinin özellikle dinin belirlediği alanlarda bir dirençle karşılaştığı gözlemlenmektedir. Nitekim dini nikaha yönelik tutum ve davranışların dönüşümünde de benzer bir veri görülmektedir. On yıldan daha az bir süredir büyük kentte yaşayanların %83'ü imam nikahı yaptırırken, otuz bir yıldan fazla bir süredir büyük kentte yaşayanlarda bu oran ancak %73'e inmektedir. Böylece verili değerler statüsünün bir çok ögesi gibi dinin de, kentsel yaşamın yeni dinamikleri tarafından "ikame edilebilir" duruma gelmekte olduğu savlanabilir; ancak mevcut durum değerlendirildiğinde 'imam nikahı eylemi'nin anlamlı yoğunluğunu henüz koruduğu ortaya çıkmaktadır. 'Imam nikahı tutumuyla ilgili verilerin ise, beklenildiği gibi, davranıştan daha hızlı bir çözülme süreci yaşadığı gözlemlenmektedir.(On yıldan daha az bir süredir büyük kentte yaşayanların %81'i; otuz bir yıl ve daha uzun bir süredir büyük kentte yaşayanların ise %62'si imam nikahını gerekli bulmaktadır.)

Diğer taraftan evlilikle ilgili tören geleneklerine de bireyselleşmenin etkileri yansımaktadır. Bir yandan evlilik kurumuna özendirme, bir yandan da kapalı toplumun eğlenme ritüellerine getirdiği çeşitlilik bağlamında önemli bir işlev yüklenen düğün töreni kentle bütünleşme sürecinde yerini yalın bir nikah törenine bırakmaktadır.(On yıldan az bir süredir İstanbul'da yaşayan deneklerde yalnızca nikahı yeterli bulmuş olanlar %8 iken, bu oran otuz bir yıl ve daha uzun bir süredir İstanbul'da yaşayanlarda %27'ye yükselmektedir.)

Evliliğin Amacı

Ogburn'a göre, aile üyelerini birarada tutan ekonomik, statü kazandıran, eğitsel, dinsel, dinlenme/eğlenme, koruma ve şefkate yönelik yedi temel işlevden yalnızca sonuncusu modern batılı toplumlarda varlığını sürdürmektedir; ailenin 'kurumsal' işlevleri azalırken, 'kişisel' işlevlerinin önemi artmaktadır. Geleneksel işlevlerini transfer eden aile, işbirliğinin yerini yarışın, akrabalığın yerini bireyciliğin aldığı kentsel ortamda artık karşılıklı şefkat, duygusal bağımlılık, anlayış, huyların uygunluğu, amaç ve değerlerde *consensus* gibi özelliklere dayanmaktadır.²²Türkiye genelinde ise henüz yukarıdaki yedi işlevin çoğu önemi azalarak da olsa yürürlüktedir; ancak, duygusal paylaşımın soyutlanmış kentsel ilişkilere bağlı olarak bir yükseliş trendine girdiği gözlemlenmektedir. Nitekim çocuk sahibi olmanın yegâne meşru zemini olmayı sürdürdüğü halde, bu gerekçenin evliliğin en önemli amacı olarak tanımlanması bile kentte geçirilen süreden olumsuz etkilenmekteyken, duygusal tatmin amaçlı bir evlilik kentle bütünleşme süresi değişkeniyle doğrusal bir ilişki içindedir.(On yıldan az bir süredir büyük kentte yaşayanların %40'ı 'hayatı paylaşma'yı evliliğin temel amacı görürken, otuz bir yıl ve daha az bir süredir büyük kentte yaşayanlarda bu oran %60'a yükselmektedir. On yıldan az bir süredir İstanbul'da

22C.LASCH; **Haven In A Heartless World**, Basic Books Inc. Publishers, 1977, New York, s.34,35

yaşayanların %21'i çocuk sahibi olmayı evliliğin temel amacı' olarak tanımlarken, otuz bir yıldan uzun bir süredir İstanbul'da yaşayanlarda bu oran %12'ye düşmektedir.)²³

Aile İçi Cinsel Roller

Öte yandan kentleşmenin ailenin kurulması kadar aile içi işbölümü açısından da modern/eşitlikçi değer ve davranışlarla doğrusal bir ilişki içerisinde bulunduğu ortaya çıkmakta, kadının 'ikinci cinsliği'ni yeniden ataerkil rollerde bir çözülmeye tanık olunmaktadır. Ev içi yaşam açısından değerlendirildiğinde, gerek erkeklerin gerek kadınların anlamlı bir bölümü bulaşık yıkama, yemek yapma gibi ev işlerini eşleriyle paylaştıklarını belirtmektedirler. On yıldan az bir süredir büyük kentte yaşayanlarda %30'lar düzeyinde seyreden bu paylaşımın otuz bir yıldan uzun bir süredir büyük kentte bulunanlarda %50'lere vardığı görülmektedir. Oysa "1942'den 1989'a kadar çalışma yaşamındaki Amerikalı kadınların oranı %32'den %57'e yükseldiği halde, 1965'ten 1985'e kadar erkeklerin üstlendiği ev işinin toplam oranı %15'ten ancak %33'e ulaşmıştır."²⁴ İstanbul'da ise, 1955'ten 1990'a kadar çalışma yaşamındaki kadınların oranı ancak %13'ten 18'e yükselmiştir.²⁵ Dolayısıyla İstanbul'la ilgili sonuçlar kuşkuyla davet edecek denli iyimser bir tablo sunmaktadır. Ancak gündelik yaşam deneyim ve gözlemlerimiz de bu denli yüksek oranda bir ev işi paylaşımını desteklememektedir. Ayrıca, ev içi yeniden üretim işlerinin bu denli yüksek oranda paylaşıldığının belirtilmesi, paylaşma kavramının eşit oranlardaki bir işbölümü değil, ufak çaplı dahi olsa eşe yardım mahiyetinde anlaşılmış olma olasılığıyla da ilişkilendirilebilir. Diğer taraftan ev işlerinin eşler arasındaki paylaşımı davranışını ortaya koyması amaçlanan bu sorulara verilen yanıtların daha çok tutum değişiklikleriyle ilintili olduğunu savlamak olanaklıdır. Zira bu sorulara verilen yanıltıcı yanıtların nedeni, büyük bir olasılıkla deneklerin bu sorulara verecekleri gerçek, yani paylaşımcılıktan uzak bir davranışı sergileyecek yanıtları bildirmekten rahatsızlık duymalarıdır ki, bu durum da en azından bir tutum değişikliğinin göstergesi sayılmalıdır; denek, ev işlerini paylaşım konusunda cinsiyetçi ve dolayısıyla onaylamadığı ve onaylanmayacak bir davranış içinde bulunduğunun bilincindedir.

Öte yandan aile içi karar mekanizmalarında eşitlikçi paylaşımı ve kadının çalışma yaşamına katılımını destekleyen tutumun büyük kentte geçirilen süreyle belirgin bir ilişki içinde bulunduğu görülmüştür.(On yıldan az bir süredir büyük kentte bulunanların %34'ü kadının çalışıp, tüm kararlara katılmasını desteklerken, otuz bir yıldan uzun bir süredir büyük kentte bulunanlarda bu oran %66'ya yükselmektedir.) Kentleşmeye koşut olarak toplumun en küçük birimi aile içi ilişkilerde ortaya çıkan bu dönüşüm, eşitlikçi ve demokratik bir

23Evlilik amaçları içerisinde çocuk sahibi olmanın önem yitirilişinin, büyük kentte kalma süresine bağlı olarak çocuk sayısının azalmasıyla da karşılıklı bir ilişki içinde bulunduğu savlanabilir.

24D.G.MYERS-L.LAMARCHE; *Psychologie Sociale*, Mc Graw Hill, Quebec, 1992,s.184

251990 Genel Nüfus Sayımı: İli İstanbul,T.C.D.İ.E. Yayınları, Ankara 1993,s.14

sosyalizasyon sürecinin sonucunda bu değerleri kamusal yaşama da yansıtacağı için ayrıca önem taşımaktadır.

İç göç sonucunda yaşanan büyük kentle bütünleşme süreci, aile içi cinsel rollerin değişmesi, dolayısıyla aile kurumunun dönüşmesiyle ilgili olarak gelecek kuşakların sosyalizasyonunu belirleyen tutumlarla da olumlu bir korelasyonu yansıtmaktadır. Her ne kadar sanayi toplumlarında çocuğun sosyalizasyonu ailenin tekelinden özgürleşmişse de, özellikle Türkiye gibi geçiş toplumlarında annelerin tutumlarını çocuklarına aktarımı geleceğin toplumsal değer ve normlarını belirlemek açısından önem taşımaktadır. Bu bağlamda kentleşmeye bağlı olarak gelecek kuşaklara yönelik cinsiyetçi beklentilerin yoğunluğunu yitirmesi dönüşümün yönünü göstermek açısından çok anlamlıdır. Kırsal/feodal/geleneksel ilişkilerden uzaklaşıp, kentsel/kapitalist/modern değerlerle bütünleşildikçe, kız çocuğunun temel amacına yönelik tutumun ataerkil ev kadını ve annelik rollerinden kamusal yaşamda başarıya doğru evrildiği (on yıldan az bir süredir büyük kentte yaşayanların %69'u kız çocuğunun temel amacını "okuyup, meslek sahibi olup, hayata atılmak" biçiminde değerlendirirken, otuz bir yıl veya daha uzun bir süredir büyük kentte yaşayanlarda bu oran %83'tür; on yıl veya daha az bir süredir büyük kentte yaşayanların %32'si kız çocuğunun temel amacın " ev kadını olup, çocuk yetiştirmek" olarak tanımlarken, otuz bir yıl ve daha uzun bir süredir büyük kentte bulunanlarda bu oran %17'dir.); edilgen ve bağımlı kız çocuğu yerine ekonomik açıdan bağımsız, psikolojik ve toplumsal açıdan özgür kız çocuğunun yeğlendiği görülmektedir (On yıldan az bir süredir büyük kentte yaşayanların %51'i kız çocuğunun "itaatkâr, fedakâr, marifetli" olmasını beklerken, otuz bir yıldan uzun bir süredir büyük kentte yaşayanlarda bu oran %30'dur; on yıldan az bir süredir büyük kentte yaşayanların %49'u kız çocuğunun "tek başına karar alabilen, girişken, geçimini sağlayabilen" niteliklerde olmasını isterken, otuz yıldan uzun bir süredir büyük kentte bulunanlarda bu oran %69'dur.). Ancak geleneksel erkek rolleriyle ilgili tutumların büyük kentte yaşama değişkeniyle düzenli bir ilişki içerisinde bulunmadığı ortaya çıkmıştır. Günlük yaşam pratiğinde de erkek rollerindeki dönüşümün kadın rollerindeki denli onay bulmadığı gözlemlenmektedir; bir kadının çalışma yaşamına katılımı tüm tartışmalara karşın yadırganmazken, bir erkeğin çalışmamayı yeğleyip ev içi işlerle uğraşması *sapma* niteliği taşımaktadır. Dolayısıyla erkek rollerindeki dönüşüm daha yavaş ve daha az onaybulur niteliktedir. En azından Türkiye'de, henüz, erkek değerlerinde buluşma düzeyinde kadın-erkek eşitliği arayışı söz konusudur. Bu yüzden "erkek gibi kadın" deyişi övgü, "kadın gibi erkek" deyişi yergi niteliğindedir. Cinsiyetlerarası eşitlik açısından bu durum modernliğin ilk aşamasıdır²⁶; ve kentleşme süreci Türkiye'de bu dönüşümün geridönüşsüz kılınmasıyla doğrudan ilişkilidir.

26 İkinci dönemde ise cinsiyetlere özgü farklılıklara karşın eşitlik söyleminin yaşama geçirildiği görülmektedir.

Sonuç

Türkiye, feodal ilişkilerden kopup kapitalist ilişkilerle bütünleşme sürecine bağlı olarak yaşadığı kentleşme olgusunun etkisiyle aile biriminin kurulması ve kurumsallaşmasına yönelik tutum ve davranışlarda gelenekselden moderne doğru bir evrim içerisinde bulunmaktadır. Büyük kopuşlardan çok, geçiş dönemini belgeleyen veriler mevcuttur; ancak yine de, modernleşmenin en önemli ajanlarından biri olarak değerlendirilebilecek kırdan kente göç ve kentleşme bağımsız değişkeninin aile kurumu açısından dönüştürücü niteliği belirginleşmiştir.

Dönüşüm gerek tutum gerek davranışlar düzeyinde gözlemlenmektedir; ancak bu aşamada modern tutumların ivmesi daha yoğundur; sınırlı da olsa davranış boyutunda da gözlemlediğimiz bu dönüşümün, özellikle gelecek kuşaklar söz konusu olduğunda tutum ile davranış arasındaki farklılıktan giderek arınacağını belgeleyen veriler mevcuttur. Bu bağlamda kırdan kente göçün ailenin kuruluşu ve kurumsallaşmasıyla ilgili modern dönüşümlerle olumlu bir korelasyon içinde bulunduğunu savlamak olanaklıdır.

ŞANLIURFA KIRSAL VE KENTSEL ALANINDA KADIN ODAKLI ÇOK AMAÇLI TOPLUM MERKEZİ PİLOT UYGULAMASI

ÇATOM

Aygül FAZLIOĞLU - İbrahim TUĞRUL*

Giriş

GAP, Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesinde uygulanmakta olan çok sektörlü, entegre bir bölgesel kalkınma projesidir. Bugün dünyanın en büyük ve önemli projeleri arasında yer alan Güneydoğu Anadolu Projesi'nde temel kalkınma prensipleri olarak;

- Entegre bölgesel kalkınma ile

-Sürdürülebilir kalkınma ve insani gelişme yaklaşımı öneme uygulanmaktadır.

Entegre niteliğiyle proje, sadece barajlar, hidroelektrik santralleri, sulama yapıları gibi fiziksel yatırımlarla sınırlı kalmayıp, bunların yanında ve birbirleriyle eşgüdüm içinde turizm, sanayi, kentsel ve kırsal altyapı, haberleşme, eğitim, sağlık, kültür, turizm ve diğer sosyal hizmetler gibi sosyo-ekonomik sektörlerin geliştirilmesine yönelik yatırım ve etkinlikleri de içermektedir.

GAP'ta sürdürülebilir kalkınma ile erişilmek istenen ekonomik büyümenin insani gelişme perspektifi kapsamında ele alınması , bölgenin tümünü içerecek bir sosyal değişimi, ekosistem, kültür ve yöre özellikli katılımcı çözümlere çevirecek gelişmenin sağlanmasıdır.

GAP'ın nihai hedefi, bölge insanının hayat standardını ve gelir düzeyini yükselterek Güneydoğu Anadolu Bölgesinde sürdürülebilir bir insani gelişmeyi sağlamaktır. Bu nedenle kalkınmanın odağı olarak insan alınmaktadır. Gerçekleştirilmekte olan fiziki yapılar insani gelişmenin tabanını oluşturacaktır. GAP bölgesindeki sosyal farklılıkların giderilerek toplumsal kalkınmanın sağlanması eşitlik ve refahın yaygınlaşması, projeye toplumsal katılımın sağlanması ve insan kaynaklarının geliştirilmesiyle bölgede sürdürülebilir bir kalkınma sağlanabilecektir.

Sürdürülebilir kalkınma anlayışı içerisinde bölgede suyun tasarruflu kullanılmasına , su regülasyonuna ve yeni sulama teknolojilerine yönelik projeler geliştirilmiş çiftçi katılımını ve genelde toplum katılımını destekleyen, kalkınmada kadının statüsünü ve rolünü, toplumsal değişme eğilimlerini, nüfus hareketlerini ve yeniden iskanı ele alan çalışmalar yapılmış, tarımsal üretimi verimli kılmak için pazarlama ve ürün deseni projelerinin yanında mekanizasyon, kredi, eğitim, depolama ve nakliye konularında çalışılmış, sulama ile ilgili hastalıkların önlenmesi tedbirlerine yönelinmiştir. Ara eleman ihtiyaçlarını karşılayan çevre ve ormancılık faaliyetlerinin hızlandırılmasını

öngören, halk-gönüllü kuruluşlar ve üniversite katkısını artıran projeler desteklenmektedir.

Yukarıda bahsedilen çalışmalar içinde sosyal içerikli olan araştırmaların tamamlanmasını takiben GAP İdaresi bünyesinde, üniversitelerden akademisyenlerin, kamu kuruluşları ve sivil toplum örgütlerinden uzmanların katılımıyla bir "GAP Sosyal Eylem Planı" hazırlanmıştır.

Bilindiği gibi, bölgede kalkınma göstergeleri açısından, baştan olumsuz koşullar içerisinde bulunan toplum kesimlerinden birisi kadınlardır. Bölge kadını modern bir toplumun standartlarının çok gerisinde bulunmaktadır; toplumsal faaliyetlere erkeklerle eşit düzeyde katılabilecek niteliklere ve koşullara sahip bulunmamaktadır. Kadının bu niteliklerle donatılması, katılımının koşullarının yaratılması ve böylece

GAP Bölge Kalkınma İdaresi Uzmanları statüsünün yükseltilmesi için, toplumsal bütünlüğü gözönünde bulunduran, kadına yönelik özel projelerin hedef grupların (*) katılımıyla geliştirilmesi ve uygulanması gerekmektedir.

Bu amaçla, GAP İdaresi'nce "GAP Sosyal Eylem Planı" ndaki ilke ve uygulama önerileri çerçevesinde, GAP bölgesindeki kadınların durumunun iyileştirilmesi ve kalkınma sürecine entegre edilmesine yönelik olarak "Şanlıurfa İli Kırsal ve Kentsel Alanında Kadın Odaklı Çok Amaçlı Toplum Merkezi Piliot Uygulama" programı hazırlanmıştır.

Bu uygulama programı 1995 yılı itibarıyla UNICEF desteği, Şanlıurfa Valiliği ve İş ve İşçi Bulma Kurumu işbirliğiyle Şanlıurfa'nın bir gecekondu mahallesi (Yakubiye mahallesi) ve bir köyünde (Sağlık köyü) başlatılmıştır.

1. Programda Temel Yaklaşım

Pilot uygulama programının temel yaklaşımı katılımcılıktır. Bu nedenle hazırlanan program esnek bir yapıya sahiptir ve bir çerçeve oluşturmaktadır. Programdaki temel faaliyetlerin içeriği bizzat pilot alanlardaki hedef kadın gruplarının katılımıyla belirlenmiş ve uygulamalarda yine toplum katılımı ve katkısıyla yürütülmektedir. Sürdürülebilir kalkınma açısından toplum katılımının önemi büyüktür. Toplumun etkin katkı ve katılımını alan projelerin kalıcı olma şansı daha büyük görülmektedir.

Programın ikinci önemli özelliği entegre bir yaklaşıma sahip olmasıdır. Eğitim, sağlık, rehberlik, beceri kazandırma, örgütlenme, üretime yöneltme ve pazarlama kanallarının geliştirilmesine yönelik faaliyetler birbiriyle bütünlük içinde ele alınmaktadır.

(*) Projenin ulaşmayı hedeflediği kadın, erkek, çocuk veya karma gruplar.

Bu programda kadının durumunun iyileştirilmesine yönelik uygulamalarda etkili bir koordinasyon hareketine geçirilmektedir. Farklı kuruluşlar (kamu, NGOs, yerel yönetimler, vs.) pilot uygulama sürecinde biraraya getirilmekte ve işbirliği sağlanmaktadır.

2. Amaç

Topluma dayalı katılımcı bir yaklaşımla ele alınan bu uygulamanın amacı, kadınlara ve genç kızlara, okuma-yazma, genel sağlık, ana-çocuk sağlığı, hijyen, beslenme, ev ekonomisi, gelir elde etmeye yönelik beceri kazandırma vb. konularda kursların verildiği, topluma dayalı "Çok Amaçlı Toplum Merkezleri (ÇATOM)" ile ulaşarak;

- Halkı özellikle kadınları sorunları hakkında bilinçlendirerek mobilize etmek,
- Sorunlarına çözüm aramalarına motive etmek,
- Mevcut kaynakların etkenliğini ve verimliliğini arttırmak ve yeni kaynaklar sağlamak,
- Toplumda katılımcılığı teşvik etmek,
- Toplumda potansiyel liderliği geliştirici eğitim çalışmaları yaparak gönüllü liderler yetiştirmektir.

3. Hedef

Topluma dayalı katılımcı bir yaklaşımla ele alınan bu uygulamanın nihai hedefi kadının bilgilendirilmesi, sorunları hakkında bilinçlendirilmesi, toplumsal yaşamın ve kalkınmanın aktif bir üyesi haline getirilmesidir.

Bunun gerçekleşmesi, çeşitli yapısal engellerin aşılmasını ve kadının katılımının gerektirdiği temel donanımlara sahip olmasını gerektirir. Bunlar;

- Okur-yazarlık oranının yükseltilmesi,
- Eğitime katılma süresinin artırılması,
- Üretim becerilerinin farklı alanlarda geliştirilmesi,
- Gelir artırıcı üretken alanlarda istihdam olanaklarının yaratılması,
- Genel sağlık, çevre sağlığı, beslenme, ana-çocuk sağlığı, çocuk gelişimi, bakımı ve eğitimi, hijyen ve ev ekonomisi gibi konularda bilgi ve bilinç düzeyinin yükseltilmesi,
- Toplumsal-kültürel bakımdan çok boyutlu, zengin ilgi alanlarının geliştirilmesi, bu alanlardaki etkinliklere katılımının artırılması ve örgütlü davranma bilincinin geliştirilmesi,
- Ev-içi iş yükünün azaltılması, yoluyla kadının statüsünün yükseltilmesi ve toplumsal gelişmenin aktif bir üyesi haline getirilmesi olarak özetlenebilir.

4. Pilot Uygulama Alanları

4.1. Kırsal Alanda Sağlık Köyü

Sağlık köyü, Şanlıurfa merkez ilçe Yardımcı Bucağına bağlı ve ovada kurulu bir köydür. Kent merkezine uzaklığı 28 km.dir. Köy yaklaşık 3 dönümlük bir arazi üzerine kurulmuştur. Çiftlik adında bir mezrası bulunmaktadır. Ancak köy o kadar genişlemiş ki, mezra bugün için hemen hemen köyün bir parçası haline gelmiştir.

263 haneden oluşan köyün toplam nüfusu yaklaşık 2300 civarındadır. Ortalama hane büyüklüğü 9.4'tür. Köyden köy dışına kalıcı bir göç yaşanmamakla birlikte köy hem göç alan hem de göç veren bir konumdadır. Pamuk toplama zamanında Viranşehir, Suruç ve Akçakale'den köye 200 civarında mevsimlik tarım işçisi gelmektedir. Buna karşılık köyden yaklaşık 300 kişi mevsimlik göçe katılmaktadır.

Köyün toplam ekilebilir arazisi 4470 dönümdür. Bu arazilerin tamamı 15-20 civarındaki şahıslara ait kuyulardan alınan yeraltı sularıyla sulanmaktadır. Sulu tarıma dayalı olarak en fazla yetiştirilen ürün pamuk olmakta ve bunu sırasıyla buğday, arpa, mercimek ve nohut izlemektedir. Hanelerin %34'ü (90 hane) toprak sahibidir. Toprağı olanların çok büyük bir kısmı küçük toprak parçalarına sahiptir.

Köyde 5-6 hane geçimini sadece hayvancılıkla sağlamaktadır. Toplam 1000 civarında küçükbaş, 200 civarında büyükbaş hayvan bulunmaktadır.

Tarım dışında, 20-25 hane taşımacılık ve seyyar satıcılık yaparak geçimini sağlamaktadır.

4.2. Kentsel Alanda Yakubiye Mahallesi

Şanlıurfa'nın en eski gecekondü mahallelerinden biri olan Yakubiye mahallesi bugün için üç mahalleye ayrılmış bulunmaktadır. Yakubiye, Dedeosman ve Topdağı mahalleleri. Bu mahallelerin toplam nüfusu yaklaşık 15.000, ortalama hane büyüklüğü ise 7.3'tür. Buralarda ağırlıklı olarak, köylerinde geçinme imkanı bulamayıp, geçim yolu bulma ümidiyle kentlere göç eden kent yoksulları yaşamaktadır.

Okuma-yazma çağında olan nüfus içinde yaklaşık %37.9'u okur-yazar değildir.

5. Çok Amaçlı Toplum Merkezlerinde (ÇATOM) Yürütülen Faaliyetler

5.1. Pilot Alanların Belirlenmesi

Ocak 1995 tarihinde pilot alanların belirlenmesi çalışmaları başlatılmıştır. Kentsel alanda ağırlıklı olarak, köylerinde geçinme imkanları bulamayıp, geçim bulma ümidiyle kentlere göç eden nüfusun yaşadığı bir alan

olan Yakubiye Mahallesi, kırsal alanda da topraksız ve/veya az topraklıların yaşadığı, ulaşılabilir, gelişmeye ve katılıma açık bir köy olan Sağlık köyü seçilmiştir.

5.2. Sosyo-Ekonomik Çalışma

Mart-Nisan 1995 tarihinde pilot alanlarda örneklem bazında sosyo-ekonomik bir çalışma yapılarak hanelerin ve bu hanelerde yaşayan kadınların demografik özellikleri, temel sorunları, ihtiyaçları, tutumları, eğilim ve beklentileri saptanmıştır. Yakubiye mahallesinde yüzde 10'luk bir örneklem seçilmiştir. Örneklem seçiminde basit tesadüfi örneklem tekniği uygulanmıştır. Sonuçta 182 hanelik bir örneklem kitlesi belirlenmiştir. Sağlık köyünde ise yüzde 25'lik bir örneklem seçilmiştir. Örneklem seçiminde tabakalı ve tesadüfi örneklem teknikleri bir arada kullanılmıştır. Sonuçta 58 hanelik bir örneklem kitlesi elde edilmiştir. Seçilen her haneden iki kişi ile yani hane reisi ve 14-50 yaş arasındaki genç kız veya kadınlardan birisi ile görüşülmüştür. Toplam 480 anket uygulanmıştır. Standart soru formlarının doldurulması yanında, derinlemesine mülakatlar da yapılmıştır. Alan araştırmasından elde edilen veriler bilgisayar ortamında değerlendirilmiş ve sonuçlar rapor haline getirilmiştir.

5.3. ÇATOM'ların Oluşturulması

Programın en önemli bileşenlerinden birisi, pilot alanlarda Çok Amaçlı Toplum Merkezleri (ÇATOM) nin kurulmasıdır. Bu amaçla Şanlıurfa Valiliği - GAP İdaresi arasında Eylül 1995 tarihinde 16 maddeden oluşan bir protokol imzalanmıştır. Bu işbirliği çerçevesinde Valilikce Yakubiye mahallesinde bir bina kiralanmıştır. Sağlık köyünde ise bina muhtarlık tarafından sağlanmıştır. Binaların gerekli mobilya ve eğitim malzemeleriyle donanımı GAP İdaresi ve UNICEF tarafından tamamlanmıştır.

Eylül-Ekim 1996 tarihlerinde Ankara ve Şanlıurfa'da ilgili kamu ve kuruluşlarla biraraya gelinerek bilgilendirme toplantıları yapılmıştır.

Yakubiye mahallesi ve Sağlık köyünde kadınlara ve genç kızlara yönelik olarak oluşturulan ÇATOM'larda faaliyetler (okuma-yazma, genel sağlık, ana-çocuk sağlığı, aile planlaması, beslenme, gelir elde etmeye yönelik beceri kazandırma ve rehberlik hizmetleri) Aralık 1995 tarihi itibarıyla başlatılmıştır.

5.4. İl Gönüllü Eğiticilerin Eğitimi

8-12 Aralık 1995 tarihleri arasında uygulama programı çerçevesinde UNICEF tarafından organize edilen "İl Gönüllü Eğiticilerin Eğitimi", gerçekleştirilmiştir. Bu eğitimin amacı, toplumu bir bütün içinde görmeye ve anlamaya çalışarak, gönülleri ortaya çıkartmanın yöntemlerini il gönüllü eğiticilerine kazandırmaktır. Bu bağlamda Şanlıurfa İl Müdürlüklerinde görev yapan kamu personelinden ilgili temsilcilerin katılımıyla her iki pilot alanlarda odak grup görüşmeleri yapılmıştır.

Mayıs 1996 tarihinde yine UNICEF'in organizasyonu ile pilot uygulama alanlarında "İl Gönüllü Eğiticilerin Eğitimi" çalışması tekrarlanarak, her iki pilot

alan için faaliyet programları oluşturulmuştur. Bu program çerçevesinde Sağlık Köyü ve Yakubiye Mahallesi ekibi olmak üzere iki ayrı ekip oluşturulup, hazırlanan program çerçevesinde, yerel toplum içinde liderlik özelliklerine sahip genç kız ve kadınlar belirlenip eğitilecektir. Eğitilmiş gönüllüler mahallelerindeki ve/veya köylerindeki kadınların eğitilmesinde, onların örgütlü davranışa teşvik edilmesinde görev alacaklar ve ÇATOM ile kadınlar arasındaki ilişkilerde aracılık yapacaklardır. Bu mekanizma, hizmetlerin etkinliğini artıracak ve projenin tamamlanmasından sonra da eğitimin sürekliliğini sağlayacaktır.

5.5. Okuma-Yazma Kursları

Okuma-yazma kurslarına ağırlık verilerek ÇATOM'larda okuma-yazma kursları başlatılmıştır. Aralık 1995 Şubat 1996 tarihleri arasında üç aylık dönemde iki kademe olarak toplam 180 saat devam eden okuma yazma kursundan Sağlık Köyü'nde 12 genç kız, Yakubiye Mahallesi'nde ise 20 genç kız ve kadın mezun olmuştur.

1995-1996 Öğretim yılı itibariyle 2300 nüfuslu köyde tek sınıflı bir okul bulunmaktadır. 25 kız, 170 erkek olmak üzere toplam 195 kayıtlı öğrenci okula devam etmektedir. Kapasite yetersizliğinden dolayı aileler okula gönderme konusunda önceliği erkek çocuklarına vermektedirler. Ebeveynler "okul erkek çocuklarının tamamını alamıyor ki kız çocuklarını gönderelim" demektedir. Özellikle kız çocuklarının okula devam etmeleri ve okuma çağına gelmiş 200 çocuğun eğitimini sağlanması amacıyla, GAP İdaresi Başkanlığı tarafından ek bir okul binası yaptırılmıştır. Binanın işçiliği köylülerin katılımı ve katkısı ile gerçekleştirilmiştir.

5.6. Sosyal Hizmet Uzmanı Adayı Öğrencilerin Görevlendirilmesi

Mart-Haziran 1996 tarihleri arasında Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu'ndan iki kız, iki erkek öğrenci ÇATOM'larda staja başlatılmıştır. Stajyer sosyal hizmet uzmanı öğrenciler üç ay boyunca çalışmalarında, toplum ile ÇATOM arasında iletişim kanallarının kurulup sürdürülmesi, toplumun desteklenmesi, toplumsal ilginin sürekli ve canlı tutulması ve ÇATOM'da yürütülen etkinliklerin izlenip kayıt sisteminin oluşturulmasını sağlamışlardır.

5.7. Sağlık Eğitimi

ÇATOM'larda yarı zamanlı doktor ve hemşire bulundurularak, kadınların ve çocukların sağlık sorunlarının yakından izlemesine ve çözümlenmesine yönelik çalışmalar yapılmıştır. Aralık 1995 - Haziran 1996 tarihleri arasında Sağlık Köyü'nde 164 kişi, Yakubiye Mahallesi'nde ise 182 kişi poliklinik hizmetlerinden yararlanmışlardır.

Genel sağlık, ana-çocuk sağlığı programı çerçevesinde mahallede Aralık 1995-Temmuz 1996 tarihleri arasında 96 kadına sağlık eğitimi verilmiş, ÇATOM'a gelemeyen ancak bu eğitimden yararlanmak isteyen 186 kadına eğitim araçları ile ev toplantıları yapılarak ulaşılmıştır. Köyde ise 33 kadına sağlık eğitimi verilerek, ÇATOM'a gelemeyen 82 kadına da ev toplantıları

yapılarak ulaşılmıştır. Bu kapsamda mahallede 35, köyde de 20 kadın anne eğitimi almıştır.

Gerek ÇATOM'da gerekse evlerde yapılan toplantılarda doğum sonrası anne ve çocuk beslenmesi, doğumdan hemen sonra emzirme, sağlıklı koşullarda doğumun nasıl olduğu ve göğüs bakımı vb. konularda kadınlar bilgilendirilmiştir. Toplantılar, karşılıklı soru cevap şeklinde katılımcı bir yaklaşımla yapılmaktadır. Özellikle kadınlar tarafından sıkca sorulan bir soru "Aşının kısırlık yapıp yapmadığı" idi. Kadınların birçoğu ekonomik imkansızlıklar dolayısıyla sağlık kurumlarına gidememekte ve yerel ebelerin insiyatifinde doğumlarını evde gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla sağlıklı koşullarda gerçekleşen doğumlarla anne ve bebeklerde bir çok hastalıklar ortaya çıkmaktadır. Kadınlar daha çok kadın hastalıklarından ve bebeklerinin zayıf, yeterince gelişmemiş olmasından, şark çibani ve ishalden şikayet etmektedir.

5.8. Rehberlik Hizmetleri

ÇATOM'larda rehberlik hizmetleri verilmektedir. ÇATOM'da görev alan sosyal hizmet uzmanları aracılığıyla kadınların eğilimleri, sorunları saptanmakta ve gerek programların oluşturulması gerekse uygulanması sürecindeki kararlara katılımı teşvik edilmektedir.

Kadınların ve genç kızların eğitim seviyelerinin düşük olması, aile baskısı, dar kısıtlı bir çevrede bulunmaları onların sosyal kurum ve dayanışma dernekleriyle ilişki kurmalarını ve sorunlarına çözüm aramalarını engellemektedir. Yörede kırsal alanın sosyo-kültürel değerleri kentsel alandaki toplumsal ilişkileri yönlendirici işlev görmektedir. Bu çerçevede "birey olarak kadın" imajı yerine "bir topluluk üyesi ve topluluk kimliği"ni ileri derecede paylaşan kadın ortaya çıkmaktadır.

5.9. Çevre Sağlığı

Kadınlara ve genç kızlara yönelik beslenme, temizlik, hijyen vb. konusunda teorik ve uygulamalı çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalar kadınlarla ve genç kızlarla sınırlı kalmamakta, çocukları da kapsamaktadır. Bu bağlamda çocuklara yönelik alt gruplar oluşturularak, onlara suyu en etkin nasıl kullanacakları, düzenli saç tarama, tuvalet tarbeyesini, diş fırçalama vb. konularında bilgi verilmekte ve bu aktiviteler uygulamalı olarak gösterilmektedir.

5.10. Biçki-Dikiş Kursları

Mahallede 65 genç kız ve kadın, köyde ise 46 genç kız biçki dikiş kursuna katılmıştır. Bunların büyük bir kısmı kendi ihtiyaçlarını görmeye başladıkları gibi çok az da olsa yakın çevrelerine parası ile dikmeye başlamışlardır. Köyde nakış kursuna katılan genç kızlar, pano yapıp bunu köy içinde pazarlamaya başlamışlardır. Para kazanan genç kızlardan biri "artık ellerimiz tezek ve pamuk toplamaktan başka, iğne tutmaya ve para kazanmaya başladı" diyerek üretim sürecinin farklı bir yerinde olduğunu vurgulamıştır.

5.11. Beslenme İçerikli Çalışmalar

Bebek beslenmesinin hem bebeklerin sağlığı ve gelişmesi, hem de annelerin üzerindeki etkiler iyi bilinmektedir. Beslenme alışkanlıkları çocukların beslenme durumlarını belirleyen önemli bir gösterge olup, sonuçta ölüm riskini etkilemektedir. Pilot alanlarda yapılan sosyo-ekonomik çalışmanın bulgularına göre hanelerin beslenme alışkanlıklarına bakıldığında gerek kırdaki gerekse kentte sağlıklı ve tekdüze olduğu saptanmıştır. Sabah kahvaltısında genellikle çay, çorba, yoğurt ve ekmeğe, öğle ve akşam yemeklerinde ise çiğ köfte, bulgur pilavı, makarna ve kurufasulye tüketilmektedir. Ayrıca kız çocuklarının erkek çocuklara göre daha az emzirilmesi (kız 1 yıl, erkek 18 ay yada 2 yıl) bebeklere ek gıdaların ve sıvıların verilmemesi çocuklarda gelişim bozukluklarının görülmesine yol açmaktadır.

Sağlık eğitimi kapsamında kadınlara çocuk bakımı ve beslenmesi konusunda görsel olarak eğitim verilirken, öte yandan da ev ekonomisi konuları kapsamında da konserve, turşu, reçel ve diğer konularda (makrome, boncuk çiçek vb.) uygulamalı eğitim verilmiştir. Köyde portakal kabuğundan reçel yapan kızların birisinin babası "portakal kabuğunun işe yarayacağını" söylese de "inanmazdım" dedi. Bu ve buna benzer birkaç ailenin sabah kahvaltısında reçel yediklerine rastlanmıştır.

ÇATOM'a gelemeyen fakat bu etkinlikten (ev ekonomisi) yararlanmak isteyen kadınların evlerine gidilerek basit malzemelerle kendilerinin temini (un, şeker, tuz, yağ vs.) kek ve pasta çeşitleri yapılmıştır. Zamanla yapılan pasta tariflerini birbirlerine verdikleri, evlerde yaptıklarını da ÇATOM'a getirdikleri gözlenmiştir.

Öte yandan, ÇATOM'un faaliyetlerini görmek için dışardan şöyle bir uğrayanı ağırlamak, kendi yaptıklarını ikram etmek ve yaptığı diğer etkinlikleri göstermek, başkaları tarafından beğenilmek onların gururlarını okşamakta ve öz güvenlerini artırmaktadır.

5.12. Kitle İletişim Araçlarının Etkisi

Yöre kadınının en fazla etkileşim içinde olduğu kitle iletişim aracı olan televizyonla da kadınlara ve genç kızlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Televizyonun kadınların statülerinde doğrudan bir değişme yapmamakla birlikte, ancak diğer kadınlarla olan diyaloglarını yoğunlaştırıp, bilinçlenmelerine katkıda bulunmakta olduğu söylenebilir. Kadınlar televizyon programları arasından öncelikle eğitim, yayım, sağlık ve eğlence programlarını izlemektedirler.

Kadınlar ÇATOM'da yürütülen etkinliklere katılırken arada birde olsa boş zamanlarını da değerlendirerek sosyal işlevselliklerini artırmak amacıyla kendi sınırlı kaynakları ile temin ettikleri çeşitli büyüklükteki kumaşlar ve iplerle bez bebekler ve çeşitli oyuncaklar yapmaktadırlar. Bu arada kadınlar ÇATOM'un etkinliklerine katılırken, düzenli olmasa da televizyon sürekli açık bulundurulmakta ve yapılan etkinliklerle ilgili olarak eğer varsa video ile gösterimler yapılmaktadır. Bir gün televizyonda sabah kuşağı programında bez bebek yapımı gösterilirken, kadınlar ve genç kızlar büyük bir heyecanla ellerinde yaptıkları işleri bırakıp, pür dikkat televizyonu izlemeye başladılar. Çünkü o anda

kendileri de böyle bir çalışma içinde bulunmaktaydılar. Böylece yaptıkları faaliyetlerin belli bir bütünlük ve temele oturduğunu görmüşlerdir.

5.13. Oltu Taşı İşlemeciliği Kursu ve Örgütlenme

Yakubiye Mahallesi'ndeki ÇATOM'da Nisan 1996 tarihi itibarıyla 31 genç kızın katıldığı, gelir elde etmeye yönelik beceri kazandırma kurslarından biri olan "Oltu Taşı İşlemeciliği" kursu başlatılmıştır. Kursun 31 Temmuz 1996 tarihinde tamamlanmasını takiben, Şanlıurfa Valiliği ile kursiyer olan 20 genç kız 150.000.000.-TL sermaye ile "Yakubiye ÇATOM El Sanatları Kooperatifi"ni kurmuştur. Bu, GAP kapsamındaki illerde kadınlar tarafından kurulan ilk kooperatiftir.

Kooperatifçilik konusunda genç kızlara eğitim verilerek, kooperatifin işleyişi, ürünün pazarlanması ve elde edilecek gelirin belli oranda kendilerine nasıl dağıtılacağı konusunda bilgi verilmiştir.

Sonuç

Bu pilot çalışma, katılımcı bir yaklaşımla tasarlanan ve uygulanan örnek bir programdır. Katılımcılığın esas olması dolayısıyla çalışma ile sadece bir hizmet sunulması öngörülmemekte kadının statüsünün yükseltilmesi yönünde toplumsal potansiyellerin harekete geçirilmesi hedeflenmektedir.

Kadınlara yönelik çon yönlü hizmetlerin verildiği ÇATOM'lar bölge illerinin kırsal alanlarında ve kentlerin kırdan göçenlerin oluşturduğu gecekondu mahallelerinde kurulmaktadır. Bu yönüyle ÇATOM'ların hem kırsal insanın birtakım sorunlarına yerinde çözüm bularak kırdan kente göçün frenlenmesine katkıda bulunacağı, hem de gecekondularda yeni göçenlerin yaşam koşullarını bir ölçüde iyileştirmesi beklenebilir.

GAP kapsamında modüler bir yaklaşımla Şanlıurfa'nın kırsal (Sağlık köyü) ve kentsel alanında (Yakubiye mahallesli, Mardin ilinin merkez, iki gecekondu mahallesi (Evren ve Ensar mah.) ile Ömerli ve Dargeçit ilçelerinde başlatılan bu uygulama benzer şekilde GAP kapsamındaki illerde (kır/kent) yaygınlaştırılması öngörülmektedir.

GÖÇ VE EĞİTİM

Oturum Başkanı
Prof. Dr. Enver ÖZKALP

Prof. Dr. Mahmut TEZCAN

Ulusal ve Uluslararası Göçün Eğitimsel
Sonuçları

Prof .Dr. Ercan TATLIDİL

Hızlı Kentleşmenin Eğitim Politikaları
Üzerine Etkileri

Doç . Dr. Reşide KABADAYI
Arş. Gör. Neriman AÇIKALIN

Kentte Gelenlerin Eğitim İhtiyaçları
Göç ve Çalışan Çocukların Sorunları

GÖÇ VE EĞİTİM

ULUSAL VE ULUSLARARASI GÖÇÜN EĞİTİMSEL SONUÇLARI

Prof. Dr. Mahmut Tezcan*

Giriş

Ülkemizin toplumsal değişmelerinin hızlandığı 1940'lı yıllarda yoğunlaşan göçler, hâlâ gündemdeki konular arasındadır. İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük kentlerimiz o yıllarda göç hareketlerine sahne olmuşlardır. Herhangi bir uyum kursundan geçirilmeden yabancı kültüre gelen Türk işçisi, Kültür Şokuna uğramaktadır. Gittiği yerde gettolar oluşturmuş, varlığını korumaya, gereksinimlerini karşılamaya çalışmıştır. Ayrıca gönüllü kuruluşlar da kendilerine yardımcı olmuştur. İşçilerimize Türkiye'de "Alamancı", Avrupa'da "Yabancı İşçi" statüsü verilmiştir.

Çok boyutlu bir olgu olan göç, eğitim yönünden de pek çok sorunlar ortaya çıkarmaktadır. 1960'lı yıllardan sonra ise dış göçler devreye girdi. Kitlese halde yurt dışına çıkan kırsal kesimli vatandaşlarımız, çocuklarını da yanlarına aldırınca bu kez, gittikleri ülkede onların eğitim sorunları ile karşılaştılar. Böylece ülkemiz, işçi çocuklarının eğitimi konusunda çeşitli anlaşmalar yaptı.

1. Göçler ve Eğitim

Kırsal kesimden büyük kentlere doğru göç hareketi, eğitim açısından olumlu ve olumsuz sonuçlar doğurmuştur.

a. Olumlu Yön: Kırsal kesimde temel eğitim ötesi öğrenim olanakları yoktur. Oysaki kente gelince, bu olanağa kavuşulmaktadır. Esasen kente göç nedenleri arasında çocukların okutulması isteği de yer almaktadır.

Örneğin gecekondualara gelenler, çocuklarının özellikle yüksek öğrenim yapmalarını istemektedirler. Ankara, İstanbul ve İzmir gecekonduarındaki veliler, erkek çocukları için doktor, mühendis, avukat, subay gibi geleneksel ve fazla kazanç getiren meslekleri, kızlar için de doktorluk, öğretmenlik, hemşirelik ve ebelik ve avukatlığı tercih etmişlerdir.

b. Olumsuz Yön: İç göçler, eğitimin niteliğini olumsuz biçimde etkilemektedir. Kalabalık sınıflarda eğitimin niteliği düşmektedir. Nüfusumuzun hızla artışı da eğitimde nitelik değişmesine yol açmaktadır. Her yıl 1.300.000 çocuk, ilkokul kapılarını zorlamaktadır. Hızlı nüfus artışı, eğitime giderek daha fazla kaynak ayrılmasını gerektirmiştir. Fakat, kişi başına eğitim harcamalarında yeterli düzeye erişilememiştir. Binde 22'ye ulaşan yıllık nüfus artışı, eğitim için ayrılan kaynakların tamamının alt yapı hizmetlerine gitmesine yol açmaktadır.

* Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Öğretim Üyesi

Bu bağlamda okul, öğretmen, araç-gereç sayısının yetersizliği ve öğrenci başarısızlığı ortaya çıkmaktadır.

Yurt içi göçler, sadece kırsal kesimden kente doğru olmayıp, bir kentten daha büyük bir kente doğru da olmaktadır. Bu durumda öğrenciler yer değiştirmeden dolayı yeni çevreye, okula, arkadaşlarına ve öğretmenlerine belirli bir süre uyum sağlayamamaktadırlar. Bu da onların akademik başarılarını olumsuz olarak etkilemektedir.

2. Yurt Dışına Göçler ve Eğitim

Kırsal kesimden ülke dışına göç eden ailelerin çocuklarının eğitimi, gidilen ülkeye göre değişiklik göstermektedir. Eğer gidilen ülke ile kültürel anlaşmalar varsa, özellikle işçi çocuklarının eğitimi, gidilen ülkede belirli derecede bir çözüme bağlanmaktadır. Fakat yine de yurt dışında okul programlarında Türk kültürünün, Türkçenin yetersiz öğretildiği bir gerçektir. Türk öğretmenlerin nitelikleri de bu hususta rol oynamaktadır.

Göçmen işçilerin çocuklarının eğitimi, iki kategoride düşünülebilir.

2.1. Türkiye'deki Çocukların Eğitimi

a) İşçi çocuklarının bir ebeveyn ile ya da akrabalarıyla Türkiye'de kalmaları;

b) Yurt dışına gidip orada bir süre okuduktan sonra Türkiye'deki akrabaları yanına gönderilen çocukların eğitimi

Her iki durumda da çocuklar, ana-babalarından uzakta kalmakta, anne baba sevgisinden ve ilgisinden yoksun ve denetimden uzak bir ortamda yetişmektedirler. Bu hususlar çocuğun başarısını olumsuz etkilemektedir.

2.2 Yurt Dışındaki Çocukların Eğitimi

Avrupalı Türkler bankalarda birikmiş paraları nedeniyle geri dönüş, yapmaktan vazgeçmişlerdir. Ayrıca biriken ihtiyarlık sigortaları da var. Kimliklerini koruyarak oraya yerleşmişlerdir.

Avrupalı Türk İşçilerimiz, çocuklarının eğitiminde hem aile, hem de okul yönünden olumsuzluklarla karşı karşıyadırlar.

Aileler: Ebeveynlerin öğrenim düzeylerinin düşüklüğü.

Kırsal kesimden sanayi yöresine gidişin yarattığı uyum sorunu ve bunun aşılma çabası.

- Yabancı egemen kültürün baskısı
- Meslek bakımından en düşük işlerde çalıştırılma.

Bu nedenlerle çocuklarının eğitim sorunlarıyla ilgilenememişlerdir. Çocuklarına ev ödevleri, öğretmen-okul vefi ilişkisi konusunda yeterince destek alamamışlardır.

Anne babanın ikisinin de çalışması, kuşaklar arası kültür aktarılmasının çok zayıf olmasına neden olmaktadır.

Araştırmalar, göçmen işçi çocuklarının yabancı ülkelerin eğitim sistemi ile başarılı bütünleşmelerinin uygulanamamasına değinmektedirler. Bunun nedeni, okul programları ile dil farklılaşmasıdır. Ayrıca çocukların ailelerinin eğitsel ve kültürel konumları da bu hususta rol oynamaktadır. Yetersiz çalışma olanakları, ailenin kalabalıklığı gibi toplumsal koşullar, çocukları etkilemektedir.

Yurt dışında doğan, ya da çok küçük yaşta yurt dışına giden çocuklar, sonradan giden çocuklara oranla gittikleri ülkenin eğitim sisteminden daha çok yararlanmakta ve başarılı olmaktadır.

Yurt dışındaki işçi çocuklarından kızların durumu erkek çocuklara oranla daha avantajlıdır. Özellikle kırsal kesim kökenli eğitim düzeyi düşük işçiler, kızlarının eğitim gereksinimlerini karşılayamamaktadırlar. Kızların evde diğer kardeşlerine bakmaları ve ev işleri yapmaları tercih edilmektedir.

Böylece eve kapalı, sınırlı bir dünyası olan genç kız modeli yurt dışında geliştiriliyor. Oysa artık genç kız, İslam'ın ailesi tarafından gelişigüzel veya baskı ile öğretilen kurallarını benimsemekte zorlanmaktadır. Dernek ve camilerin bünyesindeki kültürel ve dinî toplantıların tümüne katılma olanağı bulamıyor. Ailesi ile çatışan ve Gençlik Evi'ne sığınan genç kızların sayısı artıyor.

F. Almanya, Hollanda, Belçika ve Avusturya'da Türk işçi çocukları için özel sınıflar kurulmuştur. Avrupa Konseyi tarafından önerilen özel sınıflar, okul yaşındaki göçmen işçi çocuklarının eğitsel bütünleşmeleri için, işçi alan ülkelerin gerçekleştireceği önlemlerden birisidir. Bu uygulamada çocuğa, normal yaş grubu sınıfına katılmadan önce, bulunduğu ülkenin dilinin yoğun biçimde verilmesi, yaş ve akademik durumuna göre kendi ana dilinde eğitim verilerek eğitimdeki başarı şanslarının artırılması ve normal sınıflarda okutulan bazı konuların öğretilmesi öngörülmüştür. Yukarıda belirtilen ülkelerde işçi olarak çalışan bazı eski Türk öğretmenler, yerel yönetimlerce geçiş sınıfı ya da hazırlık sınıfı olarak adlandırılan sınıflarda öğretici olarak atanmaktadır. Bu öğretmenlerin görevi, çocuklara Türkçe öğretmek, öğrencilerin yaş grubu sınıfına hazırlanmalarına yardım etmektir. Fakat uygulamada bu bursların süresi uzamaktadır. Çocuklar, 1-2 yıl yerine, 4-5 yıl aynı sınıfta kalmaktadırlar. Hatta bazı Türk çocukları, zorunlu eğitim yıllarını bu sınıflarda tamamlayarak hiçbir sertifika almadan, okullaşma yaşı dışına düşmektedir. Çocuklar, zorunlu eğitimi hiç bir beceri kazanmadan bitirmektedirler. Bunların büyük bir kısmı, mesleksi eğitim kurslarından yararlanamamaktadırlar. Federal Almanya'daki bazı eyaletler, Alman çocuklarının eğitim programlarından göçmen çocukların yeterince yararlanmadığı kanısına vararak onların özel eğitim programlarında eğitilmelerini savunmuşlardır. Böylece göçmen işçi çocuklarını normal sınıflardan ayırmışlardır. Bu uygulama hem bir bütünleştirme, hem de bir ayırma politikası olarak görülebilir. Alman dilindeki okul programlarını

sürdüremeyen göçmen çocuklar için özel destek sınıfları açılarak, Alman eğitim otoritelerinin denetimi altında ana dilleri ile öğretim yapılmıştır.

Okuyamayan erkek çocuklar, kendi ailelerince bir işe girmeye yönlendirilmektedir. Onlara meslekî bir beceri kazandırma çabası ikinci plana itilerek, aile tasarrufu ön plana çıkarılmaktadır.

Anaokullarından yararlanma da göçmen çocuklar için söz konusu değildir. 0-6 yaş arasındaki göçmen işçi çocuklarının %95'i okul öncesi eğitime devam etmemektedir. Göçmen ailelerinin bu tutumlarında çeşitli nedenler rol oynamaktadır. Birinci neden, bu okullarda çocuklarına dinsel telkinlerde bulunulacağı korkusudur. Çünkü buralarda Alman kültürü ve inancı empoze edilmektedir. Anaokullarını kiliseler yönetmektedir. Üçüncü olarak bu okullarda Türkçe konuşan bir öğretmen yoktur. Ayrıca, oturulan yere yakın olmamaları da bir nedendir.

Bir sorun da, Türkiye'ye tatile gelen işçi ailelerinin, çocuklarını da yanlarında getirmeleridir. Orada okul sürerken çocuk buraya gelmekte ve eğitimi aksamaktadır.

İkinci husus, aile bütçesine ek bir yük getirmesidir.

Bir başka sorun da, ailelerin normal okullardan çok, çocukların Kur'an kurslarına göndermeleridir. Bu kursların öğreticilerinin de genellikle din bilgisi olmayan kimselerden oluşu, sorunu büsbütün tehlikeli boyutlara çekebilmektedir. Örneğin mesleği kasap olan bir kişi, Kur'an öğretmektedir.

Göçmen işçilerin oturdukları evler de yetersizdir. Çocuklar çoğu kez ev ödevlerini yapacak ve ders çalışacak ayrı bir odaya sahip değildirler. Bu evler ayrıca, kalabalıktır. İyi evler ise bu işçiler için pahalı gelmektedir. Yüksek kira parasını ödeyememektedirler.

Oraya Türkiye'de bir süre okuduktan sonra giden çocuklar, dil güçlüğü çekmekte, kendi yaş grupları düzeyindeki okul programlarını takip edememektedirler. Ayrıca bu çocuklar, Türk işçilerin yoğun olduğu yörelerde yaşadıkları için, Alman çocuklarla ilişki içersinde olamamaktadırlar. Bu çocuklar, zamanlarını okul dışında geçirmekte, yalnızlığa aşâğılık duygusuna kapılmakta, sanayi toplumuna uyum sağlayamamaktadırlar.

Başka bir sorun, okul ve aile arasındaki çatışma sonucu çocukların güçlük çekmeleridir. Okul çevresinde çocuklar, buldukları toplumun davranış normlarına uyum sağlamaya çalışırken aile çevresinde tamamen farklı etnik grubun kültürel değerlerini ve normlarını özümsemeye zorlanmaktadır. Bu gelişkili durumlar, çocuklarda kimlik bunalımına yol açmaktadır.

Oradaki öğretmenlerin nitelikleri de bu çocuklar için uygun değildir. Türkiye'den giden ya da orada yerel yönetimlerce atanan öğretmenler, hazırlık sınıflarına göre hazırlanmış değildirler. Dilbilgisi ve yabancı işçi çocuklarının

eğitimi için yetiştirilmiş değillerdir. Bu nedenler onların başarısını dūřurmektedir. Dağınık olarak yerleşmiş aileler bōyle ōđretmenlerden ve hazırlık sınıflarından yararlanamamaktadırlar.

Türkiye'den giden ōđretmenler dōrt yıl için gönderiliyorlar. Onların da uyum sorunları olmaktadır. Yabancı dil ōđreniyorlar, sonra oradaki vatandaşların sorunlarını ōđrenmeye çalışırlarken süreleri dolup ōlkelerine dōnmektedirler. Bu ōđretmenler, Türkiye'de hizmet içi eğitim kurslarından geçirilmeden gönderilmektedirler. Dolayısıyla başarıları dūřük oluyor.

Bir bařka sorun da, yurt dıřından dōnen ailelerin çocukları ise yine eđitim sistemine dil yetersizlięi ve kůltůr yetersizlięi nedeniyle uyum saęlayamamaktadırlar.

1990 yılından itibaren meslek eğitiminde bir artış kaydedilmiştir.

Ūniversiteye gidenlerin sayısı artmaktadır.

Çıracılık eğitimi için Türk gençlerine yer bulmak özellikle iki Almanyanın birleşmesinden bu yana oldukça zorlaşmıştır. Doęu Almanya'dan gelen gençlere çıracılık eğitiminde yer sağlamaya Alman işverenler tarafından öncelik tanınmaktadır. Dolayısıyla Türk gençleri tarafından çıracılık yeri için yapılan başvuruların kabulünde bir azalma gōrůlmektedir.

Oysaki biran ōnce iře girip para kazanma ve uyum yetersizlięi nedeniyle temel eđitimde bařarısız olan gençler için meslek eđitiminden yeterince yararlanmaları gerekir. Hatta kısa süreli çıracılık eđitim kurslarından dahi yararlanamamaktadırlar. Bunun sonucu, bu gençlerin bůyůk bir bōlůmů niteliksiz iřçi olmaktadır,

Ūneriler

1. Yurt içi gōç olgusunda çocukların okul değiştirmelerinden kaynaklanan arkadaş grubu, yeni çevreye, okula, ōđretmenlere uyumsuzluklarına okullarda rehberlik hizmetlerinin yaygınlaştırılarak yardımcı olunması,
2. Nůfusun bůyůk illere gōcůnů engelleyecek, yurt çapında dengeli bir kentleřme politikasının titizlikle takip edilmesi.
3. Bůyůk kentlerin gecekondu yōrelerindeki eđitimin klasik eđitimden çok, meslekī ve teknik eđitim aęırlıklı bir biçime sokulması gerekmektedir. Esasen gecekondu arařtırmalarında velilerin çoęu çocuklarının endůstri meslek liselerine gitmelerini istemektedirler.
4. Gecekondu sakinlerinin kente uyumunu saęlayacak ōrgůtlerin kurulması teřvik edilmelidir.
5. Yurtdıřında eđitilen Türk çocuklarının "Türk Dili ve Türk Kůltůrů" derslerindeki gereksinimlerini karřılayacak kitaplar hazırlanması.

6. Yurt dışında Türk Ana Okulları açılması için anlaşmalar yapılması. Anadili ve ulusal kimlikleri açısından gerekli. Türk sosyal hizmet uzmanlarının, psikologlarının ve eğitimcilerinin bu alanda görevlendirilmesi gerekmektedir.
7. İşçi alan ve gönderen ülkelerde Göçmen İşçi Bakanlıkları kurulmalıdır.
8. Türk gençler için çıraklık eğitim yerlerinde belirli ölçüde kontenjanlar sağlanmalıdır. Kurslarda Türk gençlerinin yabancı dillerini geliştirici programlar düzenlenmelidir.
9. Türk çocuklarının önemli bir bölümü okullarda Alman dilini yeterince öğrenemediğinden ve eğitim sistemine uyum sağlayamadığından özel eğitim okullarına teste tabi tutularak gönderilmekte ve geri zekalı olarak damgalanmaktadırlar. Oysaki uygulanacak testler, bulunulan ülkenin dilinde ve Türkçe olarak hazırlanmalıdır. Hazırlanacak testler bilgiye değil, zekâyâ ve şekle yönelmelidir.
10. Türkçe, Türk kültürü ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, çoğu ülkede, normal eğitim programlarında yer almamakta, karne notu olarak değerlendirilmemekte ve ders saatleri dışında verilmektedir. Bu durumda derslere ilgi yeterli olmamaktadır. Bu dersler müstakil ve zorunlu dersler arasına alınmalı ve haftada en az 5 saat okutulmalıdır. Bu derslerde alınan notlar, çocukların karnelerine geçmeli ve o sınıf geçmeyi etkilemelidir.
11. Yurt dışına gönderilecek öğretmenler dikkatle seçilmeli ve tayin edilmeden önce özel eğitime tabi tutulmalıdır. Bu öğretmenler hizmet süresince yılda en az bir kez olmak üzere hizmetiçi eğitim kurslarından geçirilmelidir.

Sonuç

Avrupa'daki Türk çocuklarına verilen eğitimin hedefi, kendilerine bütünleştirmektir. Kuşkusuz bunun devamı asimilasyondur ki, çocukların ulusal özelliklerinin kaybolmasıdır. Oysaki yapılması gereken bütünleştirme değil, uyumdur. Böylece kişi, kendi kişiliğini ve ulusal özelliklerini korur. Aksi durumda başarısı düşük, geleceğe bakışı ümitsiz ve güvensiz çocuklar yetişecektir. Çünkü öğretmeniyle programıyla ve eğitimdeki hedefleriyle kendisine ait olmayan bir okul bu durumu kolaylaştıracaktır. O halde Batı Avrupa ülkelerinin pek çoğunda devletlerin eğitim politikası "Çok Kültürlü Eğitim Modeli"ni kendine dayanak almasına rağmen göçmen çocuklarının eğitim sorunlarında istenilen hedeflere ulaşılması gerçekleşmemiştir. Bu konuda çaba sarfedilmesi gerekir. Bu konuda ülkeler arasında çocukların eğitimine ilişkin ayrıntılı anlaşmaların yapılması pekçok sorunu çözecektir.

Kaynakça

- Sezgin, Osman:** "Avrupa'daki Türk İşçileri ve Çocuklarının Eğitimi", atı Avrupa Türkleri F. Almanya'da 30. Yıl. Frankfurt, 1992. Avrupa Türk-Islâm Birliği Yayınları.
- Tezcan, Mahmut;** Eğitim Sosyolojisi, Ankara 1996, 10. Baskı
- Şen, Faruk:** Türkiye'nin Ufukları, Mart 1994, Köln, Önel Yayınevi Türkiye Araştırmalar Merkezi Yayınları.
- Şen, Faruk - Koray, Sedef:** Türkiye'den Avrupa Topluluğuna Göç Hareketleri, Kasım 1993, Türkiye Araştırmalar Merkezi, Köln, Önel Yayınevi.
- Turan, Kadir:** Almanya'da Türk Olmak İstanbul ,1992, Sümer Kitabevi Yayınları.
- Kılıçarslan, Ayten:** "Federal Almanya'da Türk Kadınları" Batı Avrupa Türkleri, F. Almanya'da 30. Yıl. Frankfurt 1992, Avrupa Türk-Islâm Birliği Yayınları.
- Özdemir, Cengiz:** "Çözüm Bekleyen Meselelerimiz", Batı Avrupa Türkleri, F. Almanyada 30. Yıl, Frankfurt 1992. Avrupa Türk-Islâm Birliği Yayınları.
- Canatan, Kadir:** Avrupa'da Müslüman Azınlıklar. İstanbul, 1995, İnsan Yayınları.
- "Yurt Dışındaki Gençliğin Sorunları", 1. Gençlik Şurası, Ankara, 1988, Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, Gençlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Türkoloji Çalışmaları ve F. Almanya'daki Türk Çocuklarının Eğitim-Kültür Problemleri Sempozyumu 20-21 Eylül 1985, Ankara 1987, Hacettepe Üniv. Edebiyat Fakültesi Yayını.
- Tatlidil, Ercan:** "Yurt Dışında Çalışan İşçi Çocuklarının Yurt Dışında ve Yurda Dönüşlerinde Eğitim Sorunları", Seminer, Sayı 5, 1987, Ege Üni. Ed. Fak. Yay.
- Tezcan, Mahmut:** Yurt Dışından Dönen Gençlerin Uyum Sorunları, Ankara 1987.

HIZLI KENTLEŞMENİN EĞİTİM POLİTİKALARI ÜZERİNE ETKİLERİ

Prof.Dr.Ercan TATLIDIL

Giriş

II. Dünya Savaşı sonrası, ekonomileri tarıma dayalı ülkelerin bilgi ve teknolojinin gelişmesi ve yaygınlaşmasına bağlı olarak kırdan kente yönelik göçü yaşadıkları gözlemlenmektedir. Tarım sektöründen kopan işgücü kentsel alanlarda endüstri ve hizmetler sektöründe kendine yer aramaktadır. Ekonomik kaynaklı bu göçler toplumsal değişime ayrı bir özellik getirmektedir. Kendi doğal nüfus artışına hizmet sunmada iş ve kent üretmede yetersiz olan kentler nüfus artışının iki katına ulaşan göçmen nüfusa da olanaklarını paylaşmaktadır.

Sorunlar sadece kentsel sınırlar içinde kalmayıp kentleşme ve ekonomik değerler bağlamında ulusal yaşamı da etkilemektedir. Bu bildiride hızlı kentleşmenin eğitim politikaları üzerine etkileri ya da eğitim politikaları ile göçün yaratmış olduğu toplumsal sorunların nasıl çözülebileceği irdelenecektir.

Kentlerin Büyümesi

İnsanlık tarihinin yerleşim alanları incelendiğinde endüstri devrimi, özellikle de II. Dünya Savaşı sonrası nüfusun kentsel yerleşim alanlarında giderek artan boyutlarda toplandığı görülmektedir.Önümüzdeki on yıl içinde dünya nüfusunun yarısından fazlası yaklaşık 3.3 milyar insan kentsel alanlarda yaşayacaktır.

Bu değişimin insanoğlunun refahı ve çevre koşulları üzerinde çok geniş etkisi olacağı düşünülmektedir.Gelişmekte olan ülkeler arasında yıllık kentsel büyüme oranı % 3.5 iken , bu oran gelişmiş ülkelerde % 1.0' ın altında kalmaktadır. Bu nedenle uzmanlar nüfus hareketliliği ve yerleşim birimleri arasındaki dengesiz büyüme hareketliliğinin ekonomik, sosyal ve siyasal kurumlaşma sorunlarını yaşayan gelişmekte olan ülkelerde daha yoğun sorunlarla yaşanacağı ileri sürülmektedirler.

Türkiye dünya konjonktürü içinde nüfus hareketliliği açısından gelişmekte olan ülkeler kategorisinde Asya ve Latin Amerika grubu arasında yer almaktadır. 1995 yılına göre nüfusunun% 70 ve daha fazlası kentlerde yaşayan ülkeler grubunda Avrupa ve Kuzey Amerika yer almaktadır.Bu ülkelerde kentsel nüfus büyüme oranları geçen yıllara göre giderek düşmektedir. Bununla birlikte nüfus hareketliliği kentsel yerleşim alanları arasında oluşmaktadır. Özellikle sınırlı alanlarda sıkışmış kentlerden genişleyen ya da çok hızlı büyüyen metropollere akış görülmektedir. Gelişmekte olan ülkeler arasında Latin Amerika ve Karayipler en fazla kentleşen bölgelerdir. 1995 verilerine göre nüfuslarının % 70'inden fazlası kentsel alanlarda yaşamaktadır. Hızlı kentsel büyüme özellikle küçük ve orta büyüklükteki kentlerde oluşmaktadır. Afrika ve Asya ülkelerinde kentsel nüfus % 30 - 35 oranındadır. Yaklaşık % 4.0'lık yıllık büyüme oranlarıyla son 30-40 yıldır kentler yoğun nüfus baskısı altında kalmaktadır.

* Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

Günümüzde gelişmekte olan ülkelerin kentsel büyüme modelleri , bazı açılardan Kuzey Avrupa ve Amerika'nın geçen yüzyılda yaşadığı deneyimleri çağrıştırmaktadır. Tarım sektöründeki işlerden , kentsel alanlarda ekonomik fırsatlar yaratan endüstri ve hizmetler sektörüne geçişler , kentlerin daha anlamlı olarak sunduğu sosyal ve ekonomik kazançların kırsal alanlarda bulunmaması , göçün esasını oluşturmaktadır. Yüksek düzeyde yapılan sermaye yatırımları kentleşme ile birlikte sağlık ve sosyal faydayı da beraberinde getirmektedir. Aynı ekonomik ve sosyal faydanın kırsal alanlarda sağlanabilmesi çok daha büyük yatırımları öngörmektedir. (Kişi başına düşen yatırım maliyet açısından.)

Bu konuda yapılan araştırmalar özellikle içme suyu, kanalizasyon , sağlık hizmetleri ve eğitim fırsatları açısından kentlerin kırsal alanla kıyaslanmayacak düzeyde geliştiğini göstermektedir. Bunun sonucu olarak ortalama yaşam süresi kentlerde daha yüksek, çocuk ölümleri ise daha düşüktür. Kentlerin sunduğu olanakların sağladığı faydanın fakirlik sınırının altında olan grubu kapsamadığı Dünya Bankası uzmanları tarafından belirtilmektedir(1). Bunun nedenlerini kentleşme politikalarının irdelenmesi sürecinde ayrıntılı olarak dile getirmektedirler.

Orta büyüklükteki pek çok kent, giderek artan nüfus artışları ile büyüyerek büyük kentler haline gelmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin milyonu aşan nüfusları bünyesinde toplayarak büyüyen bu geniş kentler, yıllık %5.0'in üzerinde nüfus kazanmaktadır. Nüfusu 1-10 milyon arasında olan dünya kentlerinin sayısı 1990'da sadece 270 iken , 2015 yılında bu sayının 516'ya ulaşacağı tahmin edilmektedir(2).

Büyük kentlerin nüfusunun hızla artış göstermesinin en önemli nedenlerinden birisi göç yoluyla nüfus kazanması iken diğeri göç yoluyla kent nüfusuna katılanların genç ve doğurganlık döneminde olmalarıdır. Geleneksel değerlerin yoğun olarak yaşandığı kırsal kesimden gelenlerin çocuk sayısı kentli nüfusa göre çok daha yüksek görülmektedir.

Kentleşme ve Kentli Kimliği

Yoğun bir nüfusu bünyesinde toplayan kentler, yeni bir örgütlenme içinde yer almaktadır. Kırsal yaşam deneyiminin dışında oluşan ve gelişen kent toplulukları, evrensel değere ve normlara ayrıcalıklı bir konum tanımışlardır. Yalnızca içinde buldukları toplumun standartlarına değil, aynı zamanda kentsel yaşam biçiminin ürünü olan standartlaşmış evrensel bilgi ve deneyim birikimlerine yönelmişlerdir (3).

Kentlerde uzmanlaşan alanlarda çalışan bireylerin yoğunlaşması, kentsel mekanların kullanımında farklılaşarak genişlemeler yaratmıştır. Farklı çalışma ve yaşam koşulları içinde, farklı alt kültürlerin ortaya çıkışı, bireylerin kent alanlarında birbirine benzemeyen özelliklerinin doğmasına neden olmuştur. Demokratik işleyiş erdeminin ortaya çıktığı savlanan kentler, birbirine benzemeyen bireylerin birlikte yaşamalarına olanak tanımaktadır. Alt kültürlerin çeşitliliği, kentler için bir zenginlik ifadesi olarak ele alınır. Bu yaklaşım içinde "kentlileşme" kavramı kentsel yaşam deneyimi içinde elde edilen bir kültür birikimidir. Kent yaşamına uyumdur.

Kent yaşam biçimi açısından kentler arasında ortak özellikler bulunmasına karşın, kentlerin kendi tarihsel gelişim sürecinde oluşturdukları

farklılıklar da bulunmaktadır. Sosyal, ekonomik ve politik etkinlikler, kentlerin kendilerine özgü "kimlik" in oluşmasına önemli rol oynamaktadır. Kentsel mekanların kullanımından kentler arası ilişkilerde belirlenen hiyerarşik konumlara kadar bu etkinlikler kentlere özellikler sağlar. Kent kültürü bu kapsam içinde ele alındığında evrensel değerleri içerdiği gibi, kentlerin doğal, sosyal ve ekonomik çevrelerinin yarattığı değerleri de kapsamaktadır.

Kentsel kesimde çalışma koşulları nedeniyle, çalışanlardan istenen bilgi ve beceri birikimi tarım sektörü ile diğer sektörler arasında önemli farklılıklar gösterir. Bunun en önemli nedenlerinden birisi, tarım sektörünün insan-doğa etkileşimi merkezinde yoğunlaşan, üretim ilişkisinde uzmanlaşmadan ziyade emek-yoğun üretime daha fazla yer vermesidir. Tarım dışı sektörlerde ise uzmanlaşan işgücü kapital-yoğun üretim biçimine yönelmektedir. Modern üretim girdilerinin yoğun olarak kullanıldığı endüstri ve hizmetler sektörü, çalışanlardan endüstri toplum kültürünün disiplini ile birlikte asgari düzeyde de olsa teknolojiyi kullanacak bilgi ve beceriyi öngörmektedir. Hızla değişen teknolojinin üretimle bütünleşmesi bu ekonomik faaliyet kolunda çalışan kişilerin süratle uyum sağlamasına bağlıdır. Kent yaşam biçimi bu nedenle değişmeye ve gelişmeye daha açıktır. Eğitim yalnız okul sistemi ile değil, kent ortamında yaratılan ilişkiler sisteminde de ele alınmaktadır. İnsanların çalışma öncesi işe hazırlanma aktivitelerinin yanında, iş yaşamında da kendilerini geliştirmelerine olanak sağlar (4). Kent alanlarının düzenlenmesinde kentsel ilişkiler sistemi içinde farklı sosyal kesim ve alt kültür gruplarına yönelinmiştir. Zorunlu faaliyetlerin dışında kalan boş zaman dilimleri, bireylerin içinde yaşadıkları sosyal ve fiziki çevre içinde kendilerini geliştirmelerine olanak sağlar. Bu olanakların sağlanmasının temelinde kent yaşamına anlam veren kent kültürünün zorunluluğu yatmaktadır.

Kentleşme ve Eğitim

Geleneksel toplumlarda bireyler, yetişkin rollerini başarıyla yerine getirmede gereken bilgi ve beceriyi örgün eğitim kurumları olmaksızın kazanabilmektedir. Toplumlar mal ve hizmet üretimini gerçekleştiren endüstri ve hizmetler sektörünü geliştirdikçe, kent toplumu olma özelliğini taşıdikça, okul sistemi her bir bireyin sosyalleşmesi için zorunlu hale gelmiştir. Özel mesleki rolleri gerçekleştirmede teknik eğitim ve uzmanlaşmaya talep de giderek artmaktadır. Diğer bir deyişle toplumsal ve ekonomik gelişmeyle birlikte nitelikli işgücüne ihtiyaç artmaktadır. bu yüzden günümüz çağdaş örgütlü toplumlarında ebeveynler, erişkinliklerinde ihtiyaç duyacakları bilgi ve beceriyi yeni kaşağa aktarmada yetersiz kalmaktadır (5). Çocuğun sosyalleşme süreci okul sistemine bırakılırken, aile sadece çocuğun sosyalleşmesinde okul sistemine yardımcı konumda kalabilmektedir.

"İnsan kapitali" veya "insana yatırım" gibi kavramlarla literatürde genel eğitim ve mesleki eğitime ayrı bir önem verilmektedir. Bu yaklaşımda üretim kapasitesinin artırılmasında işlenmiş insan ve fiziksel kapitallerin eğitime yapılacak harcamalarla sağlanacağı ileri sürülmektedir. Bir ülkenin gelişmişliği yapısal bir dönüşümün gerçekleştiğini ifade etmektedir. Bu nedenle günümüzde gelişmişliğin bir kriteri olarak işgücünün niteliği ön plana çıkmaktadır. Tüm gelişmiş ve gelişmekte olan toplumlar, insangücü kaynağını zenginleştirmek için

okul sistemini genişletmeye çalışmaktadır. Genişleyen bu okul sistemi içinde nüfusun okulda kalma yılları da uzamaktadır

Türkiye gibi hızlı kentleşen gelişmekte olan ülkelerde zorunlu temel eğitim sonrası okullaşma oranları hızla yükselmektedir. Bu artışın temel nedenlerinden biri de tarım sektöründen tarım dışı sektörlerle yönelik işgücü transferinin etkisi olmaktadır. Örneğin, 1950'lerden sonra kırdan kente göçün yaşandığı Türkiye'de kentleşme ve kentleşme süreci, okula duyulan talebi arttırmaktadır. Son sekiz yıl içinde mesleki ve teknik ortaokul öğrenci sayısı %73.0, genel lise öğrenci sayısı %58.0, mesleki ve teknik lise öğrenci sayısı %73.0 oranında artmıştır(6). Kentsel sektör olarak da adlandırılan endüstri ve hizmetler sektörü örgütsel ve teknolojik değişim ile birlikte nitelikli işgücüne duyulan talebi arttırmaktadır. Okul sistemi içinde elde edilen bilgi ve beceriler kentsel değerlerin kaçınılmaz ön koşulu olarak ortaya çıkmaktadır. Nüfusun kentsel alanlarda toplanmasıyla birlikte okul sisteminin verilen sertifikalar giderek önem kazanmaya başlamıştır. Kentsel iş tutmanın ön koşulu olan eğitim sertifikaları okullaşmaya yönelik eğilimi de hızlandırmıştır.

Kentleşen Türkiye'de Eğitim Anlayışı

Gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de kentlerin hızlı büyüme süresi içinde kentler, genç nüfusu bünyesinde barındırmaktadır. Kente gelenlerin genç yaş kuşağında olmaları, geleneksel değerler içinde çocuk edinme eğilimleri, özellikle gecekondulu bölgelerinde çocuk oranlarını yükseltmektedir. Gecekondulu yaşam koşulları sadece mekansal sorunlardan değil, fakat aynı zamanda toplumsal özellikler bağlamında da kentleşme süreci içinde mahrumiyetlerini ortaya çıkartmaktadır.

Gecekondularda altyapının yetersizliği, konutların kalabalıklığı, çocukların sosyalleşme sürecinde "Kentli" kimliğini taşımalarında olumsuz faktörler iken, aile içi etkileşimde yaşanan kuşaklar arası çatışma ve okullaşma oranlarındaki düşüklülük de bir diğer önemli engeli oluşturmaktadır. Kentsel değerlerin içselleştirilememesi uzun dönemde kent yaşamında uyumsuzluklar yaratabilmektedir.

Sosyologlar ve ekonomistlerin yapmış oldukları çalışmalar, gençlerin ekonomik koşullar ile suç oranları arasında bir ilişkinin var olduğunu; özellikle işsizlik ile suça yönelik davranışlar arasında tutuklanma sayısı açısından da pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. (7)

Günümüz kent toplumlarında eğitim, sosyal ve ekonomik bağlamda hızlı bir değişim içinde olan kentsel yaşama "uyum"a ve kentsel değişimin yarattığı ekonomik koşullarda "üretken" insana yönelmiştir. Özellikle göç yoluyla yoğun nüfus kazanan kentlerin, kentleşme sorunlarını çözebilmede eğitime ayrıcalıklı bir konum tanınmaktadır. Kentsel alanlarda yaratılan iş arzına karşın hızlı ve yüksek oranlarda alınan göçler, kentsel alanlarda işsizlik oranlarının artmasına neden olmaktadır. Kırsal alanlarda iş elde edemeyen nüfusun iş bulma umuduyla büyük kentlere göçü kentlerin istihdam kapasitesinin üzerinde yer almaktadır. Özellikle kentsel sektörün belirlediği niteliklere uyum sağlayamayan eğitim düzeyi düşük, niteliksiz kırsal işgücünün işsiz kalmasına yol açmaktadır. İşsiz nüfusun olumsuz etkisi iki şekilde sınıflandırılmaktadır.

a) İşsizliğin bir sonucu olarak ulusal ekonomiler üretim kaybına uğrarlar. İşsiz nüfusun ihtiyaç mallarının yaratılması da ulusal kaynaklarla birleşerek finansal maliyeti yükseltir. Makro düzeyde ise toplumun refahına olumsuz baskı yaratır.

b) İşsizlerin bizzat kendileri işsizlikten doğrudan etkilenmenin güçlüklerini yaşarlar. Gelirlerin kaybı sonucu yaşam standartları düşer. İşsizlik düzenli sosyal ilişkilerin bozulmasında "etken neden" olur. Özellikle 1970'lerden sonra yapılan araştırmaların sonuçlarına göre işsizlik sosyal yalnızlık, ruh ve beden hastalıklarını da ortaya çıkırmaktadır. (8)

Kuzey Avrupa ve Kuzey Amerika ülkeleri bilgi ve teknolojiadaki gelişmeler sonucunda sektörler arası işçi transferlerini yaşamaktadırlar. İş kollarındaki çeşitlenme mal ve hizmet alanlarındaki genişleme işgücü örgütlenmelerini yeniden yapılanmaya yöneltmiştir. Bazı iş kolları işçi sayılarını azaltırken, ekonomide ortaya çıkan yeni iş alanları da işgücü talebinde bulunmaktadır. Özellikle 1970'li ve 1980'li yıllarda sektörler arası işçi hareketliliğinin ve organizasyonunun yapılması sürecinde işsizlik oranlarında artışlar görülmüştür. Üretimdeki verimliliğin yükselmesi sonucunda çalışan işçi sayısındaki azalmalar işsizlik oranlarını yükseltirken, yeni iş alanları iş taleplerini karşılamada sıkıntı çekmişlerdir. Başta Avrupa Birliği (AB) olmak üzere gelişmiş endüstri toplumları işe yönelik politikalarını eğitim politikaları ile desteklemeye yönelmişlerdir. 1990'ların ikinci yarısına girerken akademik ve mesleki öğrenimde ve çıraklık eğitiminde ortaya koydukları yeni eğitim politikaları ile işçi hareketliliğini pazar ekonomisinin koşullarına göre düzenlemeye başlamışlardır. Bunun sonucunda işsizlik oranları düşerken, mal ve hizmetlerde çeşitlenme ve dünya pazarlarında rekabet edebilme şanslarını devam ettirdikleri görülmektedir. Mal, hizmet ve emeğin serbest dolaşımında eğitimin rolünün etkinliğini politikalarına yansıtılmışlardır.

Gelişmekte olan ülkelerin kentleşme ve kentleşme problemleri bağlamında sorun irdelendiğinde, eğitim politikalarının toplumsal değişme sürecine ayak uydurmada yetersiz kaldığı görülmektedir. Özellikle kırsal kesimde ve tarım sektörü çalışma deneyiminden kentlere gelen işgücünün ve göçmen ailelerin çocuklarının kentin sosyal ve ekonomik yaşamının öngördüğü niteliklere kavuşturulmasında okul sisteminde dikkate değer yapısal dönüşümlerin sağlanmadığı anlaşılmaktadır. Halen imalat sanayine ve örgütlü hizmetler sektörüne yönelik mesleki ve çıraklık eğitiminin okul sisteminin dışında kaldığı görülmektedir. 1977 ve 1986 yıllarında çıkarılan Çıraklık Ve Mesleki Eğitim Kanununun geleneksel çıraklık eğitimi yöntemini değiştirememiştir. Örgütlü eğitim dışında kalan gençlerin sosyal ve ekonomik gelişimleri Türk eğitim politikalarının belirlediği standartları taşımamaktadır. Uzun dönemli ekonomik yatırım politikalarına göre insana yönelik yatırım anlayışları paralellik göstermemektedir.

Endüstri toplum kültüründe eğitim, toplumsal yaşamın düzenlenmesinde vazgeçilemez bir sektör olarak algılanmaktadır. Ekonomik büyüme politikaları, yerleşim, yatırım, insan kaynağını geliştirme ve refah düzeyini yükseltme politikaları ile eşgüdüm içinde ele alınmaktadır. Bunun sonucunda da işsizlik sorunları, sektörler arası işgücü dolaşımı, eğitim politikalarındaki yeni uygulamalarla kontrol edilebilmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde ve Türkiye'de ise dengesiz büyüme politikaları, güncel sorunları orta ve uzun dönemli programların dışında çözme eğilimindedir. Kentleşme sorunlarında olduğu gibi eğitim sorunlarında da çözümler uzun dönemli politikalarla ele alınmadığından çözümler yetersiz kalmaktadır. Avrupa Birliğine tam üye ülkelerin genç işsizlik sorunlarının çözümünde sektörler arasındaki transferleri kolaylaştıracak, işgücünü yeni iş koşullarında istihdam etmek üzere hazırlamak amacıyla eğitim çalışmalarını hızlandırdıkları dikkati çekmektedir. AB'nin çıraklık eğitimi programları incelendiğinde temel teorik bilgi ve becerilerin ağırlık kazandığı, buna karşın kısa süreli kurslarla bir iş kolundan diğerine transfer edilebilecek esnek programlara yer verildiği gözlenmektedir. Türkiye'de ise çıraklık eğitimine katılan çocukların büyük kısmının, çıraklık kurslarına katılmalarının, eğitime devam etmekten ziyade ekonomik anlamda aile bütçelerine katkıda bulunmak amacıyla çalıştıkları görüşü daha ağır basmaktadır.(9)

Kentsel alanlarda nüfus artışı ekonominin doğal gelişimi ortamında iş arzının iş talebini karşılamada yetersiz kalmasıdır. Özellikle Uluslararası Çalışma Örgütü (İLO)'nün raporlarına göre eğitilmiş işgücünün işsizlik problemi, iş beklentileri ile geleneksel eğitim iş arzı arasındaki olumsuz ilişki dikkati çekmektedir. Konya Raporu'na göre yeni açılan işler eğitime dayalı niteliği gerektirmektedir. Bununla birlikte eğitim sistemindeki değişimler de ekonomideki iş olanaklarının sayısını değiştirmeyecektir. Eğitim düzeyi ve işsizlik arasındaki ilişkinin grafiği verilecek olursa; daha fazla eğitim ile iş şansının yükselmesinin ortaya çıkması arasında negatif bir ilişki vardır. Daha fazla eğitimin daha az çalışabilir kişiyi ortaya çıkarmasında ise pozitif ilişki vardır. Diğer bir deyişle eğitim düzeyinin yükselmesi, iş bulma şansını arttırmamakta, yani istihdamı genişletmemektedir. Bu faktörlerin benzeri bir oluşumu olarak yüksek eğitim düzeyi ile işsizlik paydasının artmasından dolayı işsizlik oranlarının eğitim düzeyini düşürmesi eğiliminin ortaya çıkması beklenmektedir. (10) AB tam üyesi ülkeler de hızla yükselen işsizlik sorununun çözümünde eğitimi önemli bir güç olarak görürken, işgücüne duyulan talebi çıraklık eğitim sistemi içinde harcama yolunu öngörmektedir. AB'de genel öğretime devam eden öğrencilerin oranı %40 iken mesleki ve teknik eğitime devam edenlerin oranı %60 dır. Türkiye'de ise bu oranlar tam tersidir. Bunun sonucu olarak da Türkiye'de genel öğrenimden (lise) yararlananların mesleki ve teknik eğitimden yararlananlara göre iş bulma şansları daha az olmaktadır. Dünyanın globalleşme kapsamında tek pazara yöneldiği günümüzde, özellikle Türkiye gibi hızlı kentleşen ülkelerin mal, hizmet, sermaye dolaşımı ile birlikte emek dolaşımını da gözönüne alması gerekmektedir. Eğitim politikaları pazarın beklediği nitelikli işgücünü hazırlamada esnek bir zemine oturtulmalıdır. Ayrıca kentleşmenin kentleşme süreci içinde örgütlenmesinde okul sisteminin yeniden yapılanmasına özen gösterilmelidir.

Sonuç

Gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler bağlamında dünya iki kutuba ayrılmış görülmektedir. Hızlı toplumsal değişme ve değişmeye uyum sorunlarının, evrensel nitelik kazanmış demokratikleşme ilkelerinin, bilim ve teknolojiyi kullanabilme ve eğitim sistemine aktarabilme başarısıyla çözümlenebileceği anlayışı kabul görmektedir. Bu nedenle toplumsal sorunların

irdelenmesinde bilimsel yöntem ve teknikler kullanılırken, sorunların çözümünde "beşeri kapital " olarak insan kaynağının bilimsel veriler çerçevesinde yeniden yapılandırılmasına özen gösterilmektedir. Gelişmiş endüstri toplum kültüründe eğitim sistemi felsefesi, amaçları ve ilkeleri açısından dinamik bir yapı sergilemektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde bu dinamik işleyişin beklendiği kadar başarılı olmadığı gözlemlenmektedir. Bunun sonucu olarak toplumsal yapılanmada özellikle kentlerin nüfus artışının getirdiği sorunların çözümünde sınırlılıklar görülmektedir

Dipnot

1- World Resources Institute 1996-97., The Urban Environment, Hatibat II, The U.N. Conference on Human Settlements- June 1996, Oxford University Press, 1996, S.10.

2-United Nations (U.N.) Population Division, World Population Prospects: 1994 Revision, U.N.,New York, 1995, S.12,14-17.

3-E.TATLIDİL., Kentleşme ve Gecekondu, E.Ü.Ed.Fak. Yayını No.47, İzmir 1989,S.4.5.

4- E.TATLIDİL., Toplum, Eğitim ve Öğretmen, E.Ü.Ed. Fak.Yayını, No.71, İzmir, 1993, S.39.

5- S.VAGO., Social Change, Englewood Cliffs, New Jersey, 1989, S.175.

6- E.TATLIDİL, N.SAYILI., "Avrupa Birliği ve Türkiye'de Eğitim", Türkiye-AB İlişkileri ve Gümrük Birliği Sürecinde Sektörlerimiz, İzmir Ticaret Odası,Yayın No.13, İzmir, 1995, S.82.

7- C.L.BRITT., "Crime and Unemployment Among Youths in the United States, 1958-1990", American Journal of Economics and Sociology, Vol.53., No.1, Ocak 1994, S.99-107.

8- E.TATLIDİL., "Avrupa Topluluğunda ve Türkiye'de Çıraklık Eğitimi ve Genç İşsizliği", Sosyoloji Dergisi, E.Ü. Ed.Fak.Yay., Sayı. 2, İzmir 1990, S.19.

9- E.TATLIDİL. ve N.SAYILI., "Avrupa Birliği ve Türkiye'de Eğitim", Türkiye-AB İlişkileri ve Gümrük Birliği Sürecinde Sektörlerimiz, İzmir Ticaret Odası, Yayın No.13, İzmir, 1995, S.86.

10- Ibid.

KENTE GELENLERİN EĞİTİM İHTİYAÇLARI

Doç. Dr. Reşide Kabadayı

Giriş

Bu yazıda kentlere özellikle de büyük kentlere göç edenlerin sorunları kısaca analiz edildikten sonra, onların kentlileşebilmeleri ya da kente uyum gösterebilmeleri için başta eğitim alanı olmak üzere alınacak önlemlerin belirlenmesi amaçlanmaktadır.

Kuşkusuz uyum ya da kentleşme sürecinin herbiri birbirinden kesin çizgilerle ayrılmayan ve etkileşen (1) ekonomik, (2) kültürel, (3) sosyo-psikolojik vb. boyutları bulunmaktadır. Kentleşme sürecinin özneleri ise karşımıza, kadın, erkek, çocuk, genç ve yaşlılar olarak çıkmaktadır.

Hizmetler akla getirildiğinde göç edenlere götürülmesi gereken başta eğitim ve sağlık hizmetleri olmak üzere, sosyal güvenlik, sosyal ve psikolojik hizmetler kadar kültürel hizmetlerin de tartışılması gerekecektir.

Bu yazıda sözkonusu kentleşme sürecinde psikolojik hizmetlerin gereği üstünde durulduktan sonra çeşitli eğitim alanlarında çocuklar ve yetişkinlerin eğitim (istihdam) ihtiyaçları belirtilmekte ve onların toplumla bütünleştirilmesinde alınması gereken önlemler üzerinde durulmaktadır.

Kentleşme ve Sorunları

Ülkemizde yaklaşık 40 yıldır giderek artan bir kentleşme olgusu yaşanmaktadır (DPT, 1995, 17) Öyle ki kentsel nüfusun toplam nüfus içindeki oranı 1960'ta %32 iken bu oran 1990'da %59'a yükselmiştir.

Kentleşme¹ sadece mekanda fiziksel bir büyüme ve nüfus artışı olmayıp sosyal gelişme ve değişimin itici gücü olarak değerlendirilen ve sosyo-kültürel ve ekonomik yönleri bulunan karmaşık bir süreçtir.

Bu bağlamda ve öznesi düşünülürken kente gelenlerin de kentlileşmesi gerektiği düşünülebilir. Birey ölçeğinde bir değişim süreci olan kentleşme, sosyal anlamda kır kökenli insanın türlü konularda kente özgü tavır ve davranış biçimlerini, sosyal ve tinsel değer yargılarını benimsemesidir. (Erkut, 1995) Kentleşenlerin kente özgü alanlarda istihdam edilmiş olmaları da gerekmektedir.

Ülkemizde araştırmalar kente gelenlerin kentleşme sürecinin henüz tamamlanmadığını göstermektedir (Suher, s. 28). Zira kentleşme hem uzun bir süreçtir, hem de kendiliğinden oluşmamaktadır. Öte yandan göç kontrol

¹ Ülkemizde kentleşme hemen tüm kalkınma planlarında sanayileşme ve tarımda modernleşme ile birlikte kalkınmanın temel bileşenlerinden biri olarak kabul edilmiştir. (Suher, ss. 5-59)

edilebildiği zaman kentler eğitici olabiliyorlardı. Oysa Türkiye'de yarım yüzyıldan daha kısa bir dönemde kentlerin nüfusu 10-20 kat artmış bunun sonucu olarak uygarlık ortamı yaratacak bir kent kültürü İstanbul'da bile kalmamıştır (Kuban, 1995). Zira kentlerin zaten yetersiz olan olanakları kısa zamanda büyük dalgalar halinde gelen göçlerin altında ezilmiş ve plansız büyümeden ortaya çarpık bir kentleşme çıkmıştır (Alkış, 1995) Böylece Cumhuriyet tarihinde daha önce yaşanmamış bir durumla karşılaşmıştır.

Göç Edenlerin Psikolojisi

Yukarıda tanımlanan ortam içinde kente gelenler kentli olmakta zorluk çekmektedirler. Önce dışlanmışlık, sonra da tam tutunamamışlık içinde olup, uyum sağlayamamanın bunalımını yaşamaktadırlar. Bu durum 7. Planda şöyle dile getirilmektedir.

"Kentlerde... yeni bir kültürle karşılaşmanın yarattığı iç sarsıntılar, iç çatışmalar ve bunalımlar gibi birey ve toplulukları derinden etkileyen sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bunlar kente göç edenleri, özellikle gençleri içlerine kapamaya, ya da tam tersine radikal örgütlenmelere, yasadışı işlere ve suç eğilime yöneltmektedir. Konunun bu yönüne mutlaka eğilmek ve özellikle genç neslin kentsel kültüre geçişini kolaylaştırıcı tedbirler almak gerekmektedir" (s. 17)

Genellikle genç olan göçerlerin durumu kente yeni gelmiş olmaktan kaynaklanan sorunlar yanında yaşamın en kritik dönemi olan genç olmaktan kaynaklanan sorunlar eklenince daha da kötüleşmektedir. Nitekim kente göç edenlerin %46'sının hiçbir sosyal güvencesi yoktur (Giritlioğlu, s. 53). Aile içi şiddet en fazla gecekondularda görülmektedir. Göç boşanmaları artırmaktadır. Göç aileler arasında yakın teması önlemektedir. Bazı aile üyeleri dikey hareketlilik gösterdiğinden zevkler ve yaşama biçimlerinde ve değerlerde uyumsuzluk ortaya çıkmaktadır.

Kente göçün maliyeti de giderek artmaktadır. Kentte tutunabilmek, iş aramak giderek daha zorlaşmaktadır. Hemşeri dayanışmasının da zayıfladığı bu ortamda göçerlerin hayata bakış ve koşulların kabulü sancılı bir süreç olarak görünmektedir (Çelebi, 1988).

Bilmediği yeni yaşam biçimiyle karşılaşan bu insanlar yoksuldu, iletişimsizlik içindedir, çaresizdir, yalnızdır, umutsuzdur, hayalleri yoktur.² (Topçu, Tözer, Atikkan, 1996) kimlik aramaktadır. Bir yere ait olmak istemektedir. Üstelik enflasyon en çok onların ruh sağlığını bozmaktadır. Örneğin son beş yılda İstanbul'da psikiyatrik vakaların arttığı belirtilmektedir (Topçu, 1995)

² Öğrencilerim 1994'te tahtaya "Bize bir yaşam verdiniz ama uğruna yaşanacak hiçbirşey vermediniz" cümlesini yazmışlardı.

Kentleşme ve Demokratik Değerler

Kente göç edenlerin bir başka özelliği de demokratik değerler sistemini benimsememiş ya da onu içselleştirememiş olmalarıdır. Yukarıda sıralanan umutsuz koşullarda hızla değişen koşullar karşısında değişmez bir şeye dayanmak durumunda kalmışlar o da din olmuştur.

Kıray'a göre şehre geldiklerinde kendini himaye edecek bir ilişki sağlamaya çalışan göç edenler, önce aile içi yardımlaşma, sonra hemşerilik, daha sonra 1970'lerde siyasi patronaj sistemlerini geliştirmiştir. 1990'larda siyasi patronaj sistemi tılandıktan sonra, tarikat ya da dini topluluklar şeklinde isimlendirilebilecek patronaj sistemi ortaya çıkmıştır. Bu sistem köyden gelip şehirde uyum stratejisi arayanlara cevap vermiştir. (Kıray, 1995)

Bazı sosyologlar "Batıcı Proje müzikte, gazetecilikte, siyasette kendi seçkin eserlerini verememiş, yeterince sivilleşmemiş ve yerlileşmemiştir" (Göle, 1995) şeklindeki cümleleriyle ülkemizde demokratik değerler sisteminin yeterince yerleşemediğini belirtmektedirler.³

Demokratik değerlerin gecekondularda yeterince yerleşmemesinin bir başka nedeni de demokrasinin erdemlerinin onlara yeterince anlatılamamış olmasıdır. Sivil toplum örgütlerinin ve demokratik değerleri benimseyenlerin yeni kentlilerin demokratlaşmasına yeterince katkıda bulunmadıkları da söylenebilir. Oysa kentlileşmeye ulaşmada kentle bütünleşmeyi sağlamakta kent kültürü ile yoğrulmuş bireylerin bu sürece olumlu yönde katılımının sağlanmasına gerek vardır. (Giritlioğlu, 1995, s. 55)

Nitekim Haziran 1996'da İstanbul'da toplanan Habitat II'nin en önemli katkısı, sivil toplum örgütlerinin ülkelerinin toplumsal ve siyasal yaşamında ne denli önemli işlevlere sahip olabileceklerine olan güveni kanıtlamalarıdır (Geray, 1996, s. 35)

Kentlileşme - Eğitim

İhtiyaçlarını karşılama yollarını köyde kendiliğinden öğrenebilen göç edenlerin durumu bu bakımdan kente gelince değişmektedir. İhtiyaç karşılanma yolları ve sorunların çözülebilmesi için gerekli nitelikler kentte kendiliğinden öğrenilmemektedir.

Kentlere gelindiğinde kendiliğinden kültürleşme, kentleşme için gerekli davranışları garanti edememektedir. Bireyin öncelikle bunları öğrenmesi, yani kültürlenme (kasıtlı olarak) gerekmektedir.

Bir başka söyleyişle gecekondulunun yeni çevresine uyumuna kentlileşme ya da yeniden toplumsallaşmasına ilişkin sorunlar, onun yeni davranışlar (bilgi, beceri, tutum) ve yaşama biçimi geliştirmesini

³ Şerif Mardin'e göre Cumhuriyet milliyetçiliğinin ve devletçiliğinin alt kesimlerinde dilinde cemaat seviyesinde köy, kasaba, aşiret ve mahalleden başlayan ve insanların paylaştıkları günlük değerlerle birbirini kenetleyen yeni yapıları getirememiştir. (Mardin, s. 71)

gerektirmektedir ki bu da eğitim ihtiyaçları olarak ortaya çıkmaktadır (Alkış, 1995)

İstihdam İhtiyacı ve Eğitim

Gecekondularda yaşayan ihmal edilmiş kesimin eğitim ihtiyacına damgasını vuran ana faktörün, bu süreçteki belirleyici etmenin kentsel alandaki iş bölümüne geçişteki sorunlar olduğu bilinmektedir (Alkış, 1995)

Yani kente göç eden tarımsal işgücünün kentsel işgücüne dönüştürülmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Bu da eğitim ve uzmanlaşmayı gerektirdiğinden öncelikle mesleki ve teknik eğitim ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Eğitim ekonomik işlevi gereği de bu bireylere meslek kazandırmak durumundadır.

Öte yandan istihdam bireyleri toplumda bütünleştirmede temel bir etmen olarak görünmektedir. Zira topluma üreten olarak katılmayan birey toplumsal işlevini yerine getirememekte ve zorlanıp topluma entegre olamamaktadır. (İBK, 1992). Kaldı ki işsizliğin ekonomik olduğu kadar, bireyin psikolojik sağlığında da olumsuz etkileri bulunmaktadır. İstihdam bireylere gelir sağlayarak onların refahını artırmakta ve toplumla çatışmalarını da azaltmaktadır.

Ülkemizde DPT tarafından üç büyük kentin gecekondualarında yapılan bir araştırmaya göre yaşayanların yaklaşık %62'si son haftada herhangi bir işte çalışmamaktadırlar⁴ (DPT, 1991, ss. 186-188) Bunların içinde öğrenci olanların oranı %1 civarındadır (s. 52)

Gecekondularda istihdam düşüklüğü ya da işsizliğin nedeni gibi görünen eğitim düzeyi düşüklüğü de Tablo I'de sunulduğu gibidir.

Tablo I. Gecekondu Hane Halkı ve Eşinin Eğitim Durumu

	Ankara		İstanbul		İzmir	
	HHR	Eşi	HHR	Eşi	HHR	Eşi
Okur-Yazar değil ve ilkokulu bitirmemiş	17.5	45.1	23.1	43.1	21.8	37.7
İlkokul	67.0	49.5	63.9	48.3	64.6	53.4
Ortaokul	7.6	3.0	6.0	3.3	6.1	4.3
Ortaöğretim	5.8	1.7	4.8	2.2	5.3	3.0
Yüksekokul	1.4	--	1.5	0.1	1.2	0.2
Geçersiz	0.4	0.6	0.9	3.0	0.5	1.5
TOPLAM	100	100	100	100	100	100

Kaynak: DPT. Gecekondu Araştırması, Ankara: 1991.

⁴ 12-64 yaş arasında bulunanlar.

Tablo l'de görüldüğü gibi hane halkı reislerinin %21'i, eşlerin ise %40.5'lik bir kısmı ilkokul mezunu bile değildir. Bu oran sadece ilkokulu bitirenlerle birlikte düşünülürse %90'lara yaklaşmaktadır.

Oysa kentte istihdam olabilmek eğitimle kazanılır niteliklere sahip olmayı gerektirmektedir. Tablo l'de görüldüğü gibi nitelikli işgücü olarak nitelenebilecek ortaöğretim düzeyinde eğitim görmüş olanlar %5'ler civarında yüksek öğretim düzeyinde eğitim görenler ise sadece %1'ler civarındadır.

Eğitim düzeyi düşüklüğü eşlerde (muhtemelen kadınlar) daha belirgin hale gelmektedir. Hemen tüm eğitim basamaklarında kadınların eğitim düzeyi erkeklerden daha düşüktür. Yüksek öğretim düzeyinde ise yok denecek kadar azdır. Oysa günümüzde kadınların katılımı olmaksızın işgücü (insangücü) kaynakları yeterince değerlendirilemeyeceğinden kalkınmanın yeterli ölçüde gerçekleşmeyeceği anlaşılmıştır (WB, 1993, s.3). Nitekim 7. Planda "kadın haklarının önemi ve onların eğitiminin kalkınmanın itici gücünü oluşturduğu anlaşılmıştır" (s.4) şeklinde kapsamlı bir yaklaşım sergilenmektedir.

Günümüz işgücü piyasası koşulları düşünüldüğünde yukarıda sergilenen durumun ne kadar olumsuz olduğu açıkca görünmektedir. Zira günümüz işgücü piyasası koşulları problem çözücü (Kabadayı, 1992, ss 49-56) çok yönlü (Arat, 1992, s. 123) iyi eğitilmiş, nitelikli ve bilgiyi yaratıcı biçimde kullanabilen (DPT, 1995, s. 16) gibi niteliklere sahip insan gücünü talep etmektedir. Kaldı ki 7. Beş Yıllık Kalkınma Plan'ında da önceki Planlarda olduğu gibi işgücünün tarım sektöründen sanayi ve hizmetler sektörüne kaydırılması hedeflenmektedir. (DPT, 1995) 7. Planda ayrıca "üretken ve yaratıcı istihdam yaratma" hedefi de getirilmektedir.

Yaygın Eğitim

Kente gelenlerin istihdamında meslek kazandırıcı yaygın eğitim en önemli strateji olarak görünmektedir. Yaygın eğitim yolu ile gecekonduluların kentsel işbölümüne geçişteki eğitim ihtiyaçları karşılanabilir.

Yaygın eğitim yaşları örgün eğitim çağını aşmış bireylere ihtiyaçlarına göre esnek ve hızlı eğitim programlarının hazırlanmasına imkan vermektedir. Yaygın eğitim⁵ ya da halk eğitimi aynı zamanda eğitimde fırsat eşitliği sağlama yolunda bir strateji olarak da görülmektedir. Zira sosyo-kültürel ve öteki nedenlerle önceki yaşam dönemlerinde eğitim görememiş bireylerin bu durumunu telafi etmeye imkan vermektedir. Kaldı ki eğitim fırsatlarının bireyin tüm yaşamına yaydırılması gerektiği de düşünülmektedir. (Ceri, 1973, s. 5)

Yaygın eğitim kentleşmenin önemli unsurlarından biri olan kentteki işbölümünde istihdam olma yanında kente özgü davranışların kazandırılmasında ya da kente gelenlerin sosyal ve kültürel bütünleştirilmelerinde etkili olarak kullanılabilir.

Ülkemizde 1739 sayılı Milli Eğitim, Temel Kanunu ve 3308 sayılı Çıraklık ve Meslek Eğitim Kanunlarının getirdikleri çerçevesinde yaygın eğitim

⁵ Halk eğitimi, yaşamboyu eğitim, sürekli eğitim şeklinde isimlendirilen eğitim türleri, bazı farklılıklarına rağmen yaygın eğitim kapsamında düşünülebilir.

yapılmaktadır. Bu kapsamda okuma-yazma ve el sanatları kursları verilmektedir. Çıracılık Eğitim Merkezlerinin faaliyetleri de sınırlı olarak nitelenebilecek düzeydedir.⁶ Zira 3308 sayılı kanun işgücü eğitiminde önemli bir anlayış değişikliği ve aktivite kazandırmış ise de eğitim modern endüstri ve hizmet dallarına yönelememiştir. Faaliyetler daha çok esnaf-sanatkar gibi meslek dalları ile sınırlı kalmıştır (DPT, 1990, s, 2,41). Öte yandan ülkemizde yaygın eğitim genellikle örgün eğitimi tamamlayıcı bir şekilde düşünülmektedir.

Sonuç olarak ülkemizde yaygın eğitim faaliyetleri kente gelenlerin bireysel ve mesleki eğitim ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde değildir. Bu durumda Türkiye'de özellikle köyden/kente göç edenlerin eğitim ihtiyaçlarını karşılamayı hedefleyen eğitim politika ve uygulamalarının bulunmadığı söylenebilir.

O nedenle, yaygın eğitimin çağdaş ölçütlere göre yeniden düzenlenmesi, yerel yönetimlere bu konuda yetki verilmesi gereği ortaya çıkmaktadır. Yaygın eğitim demokratik çoğulcu kaynak yaratıcı, üretken girişimci kentlileri yaratmanın da en önemli aracı olmalıdır.

Ülkemizde kente gelenlere verilmesine ihtiyaç duyulan bir başka yaygın eğitim türü de **vatandaşlık-eğitimi**'dir. Zira yapılan araştırmalar gecekondularda oy verenlerin, hatır için oy verdiklerini, oy verdikleri partinin amblemini tanımadıklarını, belediye hizmetlerini tanımadıklarını, ülkenin sorunlarından habersiz olduklarını (Alkıs, 1995) göstermektedir. Bu bağlamda düşünülebilecek bir başka eğitim türü de **demokrasi eğitimi** olmalıdır. Böylece yaygın eğitim yeni kentlilerin kente sosyal olarak bütünleşmesinde önemli bir strateji olarak kullanılabilirliği görülmektedir.

İlköğretim

DPT'nin üç büyük kentin gecekondularında yaptığı araştırmaya göre de bu bölgelerdeki çocukların %8,7'si okur-yazar değildir. (DPT, 1991, s. 50). Anlaşılan büyük kentlerin uzak bölgelerindeki çocuklara ulaşamamış; zorunlu olan 5 yıllık ilköğretim olanağı bile götürülemediği. Bu durum yoğun göç alan kentlerde o oranda eğitim bütçesinin artmaması tersine azalmasından (Doğan, 1995) kaynaklanıyor olabilir.

Eğitimde fırsat eşitliği ilkesinin gerekleri düşünüldüğünde zaten kültürel olarak avantajsız durumda olan sosyo-ekonomik tabakaların çocuklarının ilkokul düzeyinde bile eğitim hakkını kullanamadıkları anlaşılmaktadır.

Okul-Öncesi Eğitim

Okul öncesi eğitim hemen tüm dünyada eğitim eşitsizliğini giderme yolunda bir strateji olarak görülmektedir. Zira erken yaşlarda gerçekleşen sosyo-kültürel avantajlılıkların sonraki dönemlerde giderilmesi güç olmaktadır.

Ülkemizde bu basamakta okullaşma oranları sadece %5'ler civarındadır.(DPT, 1995) Kişilik gelişiminin tamamlandığı bu dönemde çocuklar

⁶ 1994/95'te 282 kurumda 203.446 kişi eğitime katılmıştır. (MEB, 1995)

sokakta ya da evde kendi haline terkedilmiş olarak bırakılmışlardır (Doğan, 1915).

Okul öncesi eğitim özellikle gecekondü bölgelerindeki çocukların sosyo-kültürel avantajlılıkları giderme yolunda kritik bir rol oynayabilir. Üstelik okul-öncesi eğitim kadınların geleneksel rollerinden kurtulup istihdam edilmelerinde de önemli bir politika olarak değerlendirilmektedir.

Sonuç

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılabilirliği gibi gecekondü bölgelerinde giderek artan ve belki de kronikleşen sorunlara acil cevap verecek kentsel gelişim ve entegrasyon planları yapılmalıdır. Ancak merkezi hükümet ve merkezi planlama ile kentleşme sorunlarının çözülemeyeceği açıktır. Bu sürece yerel yönetimlerin etkili bir biçimde katılımı sağlanmalıdır.

Nitekim 7. Plan da "Ülkemizde 40 yıldan beri hız kazanarak süregelmekte olan kentleşme olgusu temel bir kültür değişimi sorununu gündeme getirmektedir. Kente göç eden nüfusun kent yaşamına uyum sağlayamaması, kentleşme sorunları, farklı bir kültüre geçişte yaşanan gecikme ve direnişler, kalkınma ve gelişme çabalarını yavaşlatan sosyal sorunlara yol açmaktadır. Konuyu kentlerin artan hizmet ve altyapı yatırım ihtiyaçlarının ötesinde çok daha geniş kapsamlı bir geçiş sürecinin yapısal sorunları biçiminde ele almak gerekmektedir"(s, 17) şeklindeki hükmüyle kapsamlı bir yaklaşım ihtiyacını dile getirmektedir.

Bu çerçevede kentleşme bilincinin bireylere kazandırılmasında, kentsel politikaların üretilmesi gerekmektedir (Suher, s.28). Bu politikaların uygulanma ortamı vardır. Zira bazı araştırmalar gecekondüluların kendilerini kentli gördüğünü, kentle bütünleşmeye çalıştığını göstermektedir. (Gökçe ve arkadaşları, 1993)

Sivil toplum örgütlerinin de bu sürece katılması gerekmektedir. Zira bu örgütlerin amacı insanı değiştirmektir (Drucker, 1994).

Öneriler

1. Özellikle gecekondü bölgelerinde anaokulu ve kreşler yaygınlaştırılmalıdır. Bu bölgelerde ilköğretim olanağı bile bulamayan çocuklara bu olanak gecikmeden götürülmeli ve bu çocuklara ulaşma yolları aranmalıdır. Eğitimde fırsat eşitliği ilkesinin bir gereği olarak bu çocuklara sosyo-kültürel avantajlılıklarını giderici yoğunlaşmış (hızlı) öğretim programları uygulanmalıdır.

2. Kente gelenlerin psikolojik sorunlarını gidermede yaygın rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri götürülmelidir. 6. Planda da getirildiği gibi bu çalışmalar sosyal hizmetler ilkeleriyle bütünleştirilerek götürülmelidir (DPT, 1989, 156). Bu kapsamda gecekondülularda yaşayanlara yaygın aile danışma ve eğitim hizmetleri götürülmelidir.

3. Gecekondüluların eğitim ihtiyaçlarını karşılamak üzere esnek, etkili ve dinamik bir yaygın eğitim politikası geliştirilmelidir. Zira yaygın eğitim aynı

zamanda ucuz bir eğitim türüdür. Yaygın eğitim örgün eğitimi tamamlayıcı bir şekilde düşünülmemelidir. Mesleki ve teknik yaygın eğitim yanında kentli olma niteliklerinin tanımlanarak bu niteliklerini ilgili kişilere kazandıracak eğitim programları da yaygın eğitim kapsamında yer almalıdır. (Giritlioğlu, s. 32)

4. Kente gelenlerin gerek mesleki -teknik eğitim, gerekse öteki eğitim ihtiyaçlarını karşılamak, toplumsal sorunlarını çözmek ve ilgili araştırmaları yapmak üzere merkezler kurulmalıdır.

5. Gecekondularda temel eğitim ikinci basamak (ortaokul) ve ortaöğretim basamaklarında okullaşma oranları arttırılmalıdır. Mesleki-teknik orta öğretim düzeyinde sanayi sektörüyle işbirliği yapılarak, yerinde uygulamalı eğitimle, yeni kentlilere meslek kazandırılmalıdır.

6. Eğitim tüm ülke düzeyinde demokratikleştirilmelidir. Bu kapsamda sorunların çözümünde inançlardan ve öncül duygulardan kurtulmuş bir program reformuna ihtiyaç vardır. Yeni programda öğrencilere ezberlemek yerine öğrenmeyi öğretmek amaçlanmalıdır.

Kaynakça

Arat Necla "Kadın ve Eğitim Oturumu" Türkiye'de Kadın Eğitimi Birinci Uluslararası Konseyi Görüşmeleri, 23-26 Haziran, 1992 Ankara: MEB. 1992.

Alkış, Nur "Siyasette Gecekondu Damgası" Cumhuriyet Gazetesi

22.1.1996.

Ceri, OECD Recurrent Education: A Strategy for life long Learning, Paris: OECD 1974.

Çelebi, Nilgün "Köy Gençlerinin Sorunları" Selçuk Üniversitesi 3. Milli Gençlik Kongresi Konya: 10-11 Kasım 1988.

DPT, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı. 1990-1994, Ankara: DPT Yayını No: 2174, 1989.

_____. Gecekondu Araştırması, Ankara: 1991.

_____. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1996-2000, Ankara: DPT, 1995.

Doğan, Tahsin "Demokratik Eğitim Projesi" Cumhuriyet Gazetesi 24-30.9.1995.

Drucker. F. Peter. "Toplumsal Değişim Çağı" Yeni Yüzyıl Gazetesi, 18.2.1994

Düzel, Neşe "Röportaj, Necdet Uğur" Yeni Yüzyıl Gazetesi, 10.6.1996

Erkut, Gülden, "Kentleşme Sürecinin Sosyolojik Boyutu" Türkiye'de Kentleşme, Yeni Yüzyıl Kitaplığı Türkiye'nin Sorunları Dizisi, 7. 1995.

Geray, Cevat. "Habitat II Kent Doruğu ve Sonrası" Mülkiyeliler Birliği Dergisi 192. Haziran 1996.

Giritlioğlu, Cengiz. "İç Güç ve Kentleşme" Türkiye'de Kentleşme. Yeni Yüzyıl Kitaplığı, Türkiye'nin Sorunları Dizisi 7. 1995.

Göle, Nülifer. "Müslüman ve Aydın" Yeni Yüzyıl Gazetesi, 27 Şubat 1995.

Gökçe ve Ark. Gecekondu Ailelerarası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü. Ankara: Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı, 1993.

İİBK Türkiye'de Genç İşsizliğinin Nedenleri, Psiko-Sosyal Sorunları" İstihdam Dergisi Seminerleri 2. Ankara: İİBK, 1992

Kabadayı, Reşide. "Teknolojik Değişme İstihdam, Yeni İnsan Nitelikleri ve Eğitim" Verimlilik Dergisi, Ankara: MPM, 1992/3

Kıray, Mübeccel. "Siyasi Himayecilikten Dinsel Grup Himayeciliğine" Yeni Yüzyıl Gazetesi, 15 Mart 1995.

Kurban, Doğan. "Kırsal Kültürün Çaresizliği" Cumhuriyet Gazetesi 16.10.1995. s. 2.

Mardin, Şerif. "Osmanlı'dan Cumhuriyete İslam ve Toplum" **Yeni Yüzyıl Gazetesi**, 8 Mart 1995.

MEB.Onbeşinci Milli Eğitim Şurası Hazırlık Dök., Ankara: MEB, 1995.

Suher, Hande. "Kentleşme ve Kentleşme Politikaları" **Türkiye'de Kentleşme**, Yeni Yüzyıl Kitaplığı, Türkiye'nin Sorunları Diz.,7. 1995.

Topçu,Hülya. "Pahalı Yaşam Çıldırtıyor", **Cumhuriyet Gazetesi**, 15.1.1995

Tözer,Berrin,Atikkan, Zeynep."Hayalleri Yok"**Hürriyet Gazetesi**, 7.5.1996.

WB Turkey,**Women in Development**,Washington D.C: World Bank, 1993.

GÖÇ VE ÇALIŞAN ÇOCUKLARIN SORUNLARI

Arş.Gör. Neriman Açıklın*

Nüfus hareketliliği ve bu hareketliliğin doğurduğu sonuçlar bir ülkede sosyo-kültürel ve ekonomik açıdan önemli değişimlere yol açar. Bu hareketliliğe katılan insanlarda, yaşamlarını sürdürebilecekleri bir iş, barınabilecekleri bir ev edinebilmek kadar, kendilerine yabancı bir kültüre uyum sağlama güçlükleri de çekerler. Özellikle son on yılda hızlanarak artan Mersin'e göç olgusu, yeni bir çevreye uyum sağlayabilme olanaklarının hazırlanması ve sürdürülmesinde aile bireylerinden herbirini bu sürece farklı bir açıdan katmaktadır.

Bir yerden bir yere herne sebeple göç edilmiş olursa olsun, göçle gelinen yerde bambaşka koşullarla yaşam mücadelesi verme uğraşındaki aile bireylerinden herbiri kendisine düşen görevleri yerine getirmek zorundadır; ve çoğunlukla bu mücadele asgari düzeyde de olsa geçimlerini sağlayabilmekten öteye geçmemekte, kentin sunduğu olanaklar bu insanlara çok uzak kalmaktadır. Kentteki niteliksiz işgücü kaynağını oluşturan bu insanların yaptıkları işlerden aldıkları ücretler aile bireylerinin geçimlerini sağlamaktan çok uzak kalmaktadır. Bu durumda ailede çalışabilecek durumda olan diğer kişilerin ekonomik katkısı zorunlu hale gelmektedir. Geleneksel değerlerin ağır bastığı ve kadına söz hakkı tanınmadığı bu ortamda, ailede, aile reisinden sonra - bazen de sadece en uygun kişiler- çocuklar olmaktadır.

Ailenin gelirine katkıda bulunmak ya da tümüyle ailenin geçimini üstlenmek zorunda kalan çocukların yaptıkları işlerde tek amaçları para kazanmak olduğundan, yapılan işin niteliği, çocuk üzerindeki etkileri, uzun vadede çocuğun çalışmasının çocuk üzerinde doğuracağı sonuçlar üzerinde durulmamaktadır.

Bu çalışma kapsamında hedef kitle olarak alınan Mersin'e göç etmiş ailelerin çalışan çocuklarının eğitim sorunları sadece örgün eğitim açısından değil, aile, okul, arkadaş grubu çalışma ortamı ve koşullarının da çocuğun kişiliğinin oluşması ve davranış biçimlerinin belirlenmesindeki etkileri üzerinde durulacaktır. Konu bu açıdan ele alındığında, bu çalışma bağlamında eğitim kavramından anlaşılın, kişinin yetişkin bir birey kimliği oluşturabilme olanaklarını kullanabilme sürecidir.

Çocuk çalıştırılması olgusu, ülkedeki ekonomik az gelişmişlik doğrultusunda işsizlik, yoksulluk ve düşük gelir düzeyi ile doğrudan ilgilidir. Ailedeki işsizlik ve düşük gelir düzeyinin önemli sonuçlarından bazılarıysa güç koşullarda, altyapısız konutlarda sürdürülmeye çalışılan yaşam, sağlıksız beslenme, sağlık olanaklarından yararlanamama, çocukların öğrenim olanaklarından kısmen yararlanabilmesi ya da hiç yararlanamaması, kentten yalıtılmışlık duygusu, aynı güç koşulları paylaşan insanlardaki kente yabancılaşma ve kaderci bir eğilime sahip olmalarıdır. Bu işsizler kitlesinin

* Mersin Üniv.Sosyoloji Bölümü

önemli bir bölümünü göçle kente gelmiş insanlar oluşturmaktadır. Göç etmeden önce genellikle tarım ve hayvancılıkla geçimlerini sağlamaya çalışan ve bu nedenle kentte yaşamlarını sürdürebilecekleri işler için gerekli vasıfları taşımayan bu kitle, kentte çoğunlukla inşaat sektöründe ya da seyyar satıcılık yaparak yaşamlarını sürdürmeye çalışmaktadırlar. Sigortasız ve günlük ihtiyaçlarını bile karşılamakta yetersiz bir ücret karşılığı çalışan bu insanların aç kalmadan ayakta kalabilmeleri ancak diğer aile bireylerinin de aile geçimine katkıda bulunması olarak sağlanmaktadır.

Bu çerçevede Mersin ili sınırları dahilinde 1996 yılı Haziran-Ekim ayları arasında çalışan çocuklara yönelik bir alan araştırması yapılmıştır. Küçük sanayide ve sokakta çalışan 6-15 yaş grubu toplam 253 çocuğa anket ve mülakat yoluyla sorular sorulmuştur. Ayrıca yoğun göç almış mahallelerdeki 50 aile ve 5 ilkokulda gözlem ve mülakat yoluyla çocukların sorunlarına ilişkin ipuçları elde edilmesine çalışılmıştır.

Çalışmanın amaçlarından bir tanesi Mersin ilindeki göç olgusunun, göç etmiş ailelerin çocukları üzerindeki etkilerinin saptanmasıydı. Bu bağlamda en çarpıcı sonucu çocukların köken itibarıyla dağılımı vermiştir; örneklem grubundaki 153 sokakta çalışan çocuktan bu grup içinde % 100'ü toplam örneklem grubunda ise % 79.4'ü Doğu ve Güneydoğu Anadolu kökenli ailelerin çocukları oluşturmaktadır. Küçük

sanayi işletmelerinde çalışan çocukların ise % 50.5'i Doğu ve Güneydoğu Anadolu kökenli iken % 25.7'sini Mersin kökenli ailelerin çocukları; % 23.8'ini ise Mersin'e diğer illerden göç etmiş (Niğde, Hatay, Adana, Aksaray) ailelerin çocukları oluşturmaktadır. Örneklem, tesadüfi olarak oluşturulmasına karşın göç olgusunun çocuk emeğinin kullanılmasında önemli bir etken olduğunu göstermektedir. Toplam örneklem grubu içinde Mersin kökenli ailelerin çocuklarının oranı 253 çocuktan 26'sı yani % 10.3'ünü oluşturmaktadır. Küçük sanayide çalıştırılan çocukların aile geçimine katkıda bulunmak kadar, daha da önemlisi bir meslek sahibi olmaları amaçlanırken, sokakta çalışan çocukların doğrudan ailelerinin geçimine katkıda bulunma ya da tümüyle ailelerinin geçimlerini sağlama zorunlulukları vardır.

Çalışma yaşamında olmamaları gereken bir yaşta kendilerini çalışma ortamında bulan çalışan çocuk bu süreçte önemli zararlar görmektedir. Araştırma kapsamında elde edilen veriler ışığında, birbiriyle yakından ilintili olarak, çalışma yaşamının çocuk üzerindeki etkileri şöyle açıklanabilir:

a) Örgün Eğitim Olanaklarından Yararlanamayan Çocuk

Örneklem grubunu oluşturan çocuklar aşağı sosyo-ekonomik düzeydeki ailelerden gelmektedirler; babalarının % 24.9'u, annelerinin ise % 75.5'i okuma-yazma bilmemekte, ilkokul mezunu oranı ise sırasıyla % 53.8'i ve % 15.4'ü göstermektedir. Annelerinin herhangi bir işte çalışmadığını söyleyen çocukların, babalarının % 45.5'i inşaat işçisi, % 10.7'si seyyar satıcı, % 9.9'u işsiz ve diğer olarak belirtmişlerdir. Büyük ölçüde çocuklarının ekonomik katkısına ihtiyaç duyan bu ailelerin, örgün eğitim olanaklarından çocuklarını yararlandırma olanakları olmadığı gibi, eğitimin sonuçlarından beklenti düzeyleri de çok düşüktür, ya göçle birlikte geldikleri Mersin'de çocuklarını okula tekrar

kaydettirmeme, ya sadece ilkokul diploması alma amacıyla okula gönderme ya da daha da kötüsü nüfus kaydı bile olmayan (% 10.3) çocukların okulla tanışma imkanlarını hiç bulamadıkları görülmüştür. Burada belirtilmesinde yarar vardır ki, örneklem grubunun % 98'ini erkek çocuklar oluşturmaktadır, aileler ve öğretmenlerle yapılan görüşmelerde kız çocuklarını eğitim olanaklarından yararlandırmada ekonomik güçlükler, ailelerin tercihini erkek çocuklarından yana kullanmalarına neden olmaktadır, bu nedenle araştırma sonuçlarına göre kız çocuklar içinde nüfus kaydı olmayanların oranının daha fazla olduğu tahmin edilebilir, kaldı ki, görüşme sonuçları ailelerin bir çoğunda resmi nikahın yapılmadığını ortaya koymuştur. Aileler çoğunlukla bir ya da iki odalı evlerde yaşamakta, çocuk -eğer çalışma saatleri dışında fırsat bulursa- zaten oldukça kalabalık olan bu ortamda okulda verilen ödevlerini yapma olanağı bulmaktadırlar. Araştırma bulguları çocukların % 59.3'ünün eğitimine devam etmediği sonucunu ortaya çıkarmıştır, bu grup içinde % 10.3'ünü hiç okula gitmeyenler oluşturmaktadır, ilkokul mezunlarının oranı ise % 37.2'dir. Evinde verimli ders çalışma ortamı bulamayan bu çocuklar zihinsel gelişimlerinde önemli rol oynayan, yaşlarının gereği oyuncakları bulma ve oyun oynama olanaklarından da uzaktırlar; kaldı ki, kendilerini 'çocuk' olarak dahi kabul etmemektedirler (Kazancını tırtıcılık yaparak temin eden çocuk oyuncaklarla dolu vitrin yerine kolunun altındaki eski bakülüyle vitrindeki pırl pırl yeni basküle imrenerek bakmakta). Ana-babaların, çocukların geleceğinin belirlenmesinde eğitim seviyelerinin de etkisiyle, çocuklarının dersleriyle ilgilenme, onlara yardımcı olma, motivasyonlarını artırma gibi çabaları çok azdır. Evde ders kitapları dışında -bazen ders kitaplarının da bulunmadığı- herhangi bir kitap göremeyen, kitap okuyan yetişkin bir modelle karşılaşmayan çocukta çoğunlukta okula karşı bir ilgisizlik oluşmaktadır. Sosyo-kültürel düzeyi düşük ailelerde, çocukların düzgün cümle kurma, kelime hazinelerini geliştirecek, merak ve öğrenme isteği oluşturacak ortamlar bulunmamaktadır. Bu olumsuz etkenlerin yanısıra örneklem grubundaki çocuklardan Doğu ve Güneydoğu Anadolu kökenli çocukların % 18'i okulda dil problemi yaşadıklarını, özellikle Türkçe derslerinin iyi olmadığını, bazı çocuklarsa Türkçeyi okula başlamalarıyla birlikte öğrenmeye başladıklarını belirtmişlerdir; çocuklarla yapılan mülakatlardan anlaşıldığı üzere evlerde aileler ya ana dilleriyle birlikte Türkçe ya da yalnızca ana dillerini konuşmaktadırlar. Doğu ve Güneydoğu Anadolu kökenli çocuklardan anneleri Türkçe bilmeyenlerin oranı % 48'dir. Çoğu zaman ders kitaplarını dahi alamayan bu çocuklardan % 69.2'si ders kitapları dışında kitap okumadıklarını % 26.1'i ise öğretmenlerinin verdiği hikaye kitaplarını ve dini kitapları okuduklarını belirtmişlerdir; önemli bir grubun kuran kursuna giden bu çocuklarda, kaderci ve kurs hocasının kendilerine öğrettiklerini koşulsuz bir kabullenme eğilim içinde oldukları gözlenmiştir.

Örneklem grubu içindeki çocuklar oturdukları semtler, gittikleri okullar ve çalıştıkları ortamlar itibariyle benzer sosyo-ekonomik koşulları paylaşmaktadırlar. Bu çocuklardaki ortak eğilim televizyonda şiddet filmleri (I. sırada ve % 85.8 oranıyla), Türk filmleri (II. sırada ve % 81 oranıyla) izleme, kaderci, ezilmişlik, umutsuzluktan sözeden arabesk müzik hayranlığı olduğu gözlenmiştir. Çocuklar, kendi aralarındaki oyunlarında filmlerde gördükleri kahramanları model almakta, saldırgan tavırlar sergilemekte ve kelime hazinelerinin oluşmasında bu filmlerin etkisinde kalmaktadırlar. Çocukta öğrenme biçimlerinin deneme-yanılma, taklit, özdeşleşme yollarıyla

gerçekleştiği gözönüne alındığında bu çocukların aile, yakın çevre ve TV'nin etkilerinin kaçınılmaz sonuçları pek olumlu görülmemektedir.

Çocuğun -örneklem grubu içindeki okula devam eden çocuklar için- etkileşim içinde olduğu diğer bir ortam da okuldur. Araştırma kapsamı içinde yoğun göç almış beş ayrı semtten seçilen beş ilkokulun yönetici ve öğretmenleriyle görüşmeler yapılmıştır. Görüşme yapılan okullardaki öğrencilerin % 90 ya da daha fazlasını göç etmiş ailelerin çocukları oluşturmaktadır; sınıfların kalabalığı öğretimi zorlaştıran etkenlerden biridir, ortalama 60-65 kişilik sınıflarda, günde ortalama 10 öğrencinin devamsızlık gösterdiği ve okulun yeterli araç-gerece sahip olmadığı gibi çocukların da çoğu zaman kitap-defterleri olmadan okula geldikleri belirtilmektedir. Çocuklarla da yapılan görüşmelerde okula devamsızlık nedenleri arasında okulun para kazanmayı dolayısıyla evi geçindirme görevlerini engellediği ya da okul için gerekli araç-gereci alabilecek parayı kazanmak için devamsızlık yaptıklarını belirtmişlerdir. Göçten önce yaşadıkları yerde okul olmayan aileler, çocuklarını göç ettikleri yerde yaşları ilerlediği için okula ya hiç kaydedilmemekte ya da genellikle sadece erkek çocuklarını kaydettirmektedirler, kız çocukları erken yaşta evlendirme eğiliminin ağır bastığı, ailelerle yapılan mülakatlarda belirlendiği gibi, öğretmenler de bu sonucu destekleyici bilgiler vermişlerdir. Ailelerde çocuklarının eğitim yoluyla geleceklerini belirleme umudu çok düşüktür, eğitimden tek bekledikleri, çocuklarının okuma-yazma öğrenmeleri ya da çırak olabilmeleri için zorunlu olan ilkokul diplomasıdır. Okula ilgisiz ve devamsız öğrencilerin ilkokul diploması alabilmesinde okuma-yazmayı ve dört işlemi öğrenmelerini ölçüt aldıklarını belirten öğretmenler, eğitimin kalitesinin yükseltilmesinde ellerinden birşey gelmediğini belirtmişlerdir. Yetersiz beslenme, çocuğun okulu değil çalışmayı birinci planda tutması da önemli başarısızlık etkenlerindedir. 'Hem çalışıp-hem okumanın zorlukları nelerdir?' sorusuna okuyan çocuklar içinde % 79'u 'sorun olmuyor' yanıtını vermişlerdir; çünkü okulda verilen ödevler çoğunlukla yapılmamakta, okulda geçen zaman maddi kayıp olarak değerlendirilmektedir. Küçük sanayide çalışan çocukların % 97'si ileride usta olmayı hedeflerken, sokakta çalışan çocukların % 29.9'u okula gitmedikleri için ya da ileride bırakmak zorunda kalacaklarından 'hiçbirşey olmalarına imkan olmadığını' belirtmişlerdir. Bu veriler, özellikle sokakta çalışan çocukların, umutlarını, yaşam sevinçlerini yitirmiş oldukları sonucunu ortaya koymuştur.

b) Duygusal Olarak İstismara Uğrayan Çocuk

Çalışarak örgün eğitim olanağından yoksun kalan çocuklar aynı zamanda psikolojik ve sosyal baskılar altında da kalmaktadırlar. Bu açıdan, sokakta ve küçük sanayide çalışan çocuklar arasında bazı farklılıklar olduğu gözlemlenmiştir. Küçük sanayide çalışan çocuklar, ileride bir meslek sahibi olma umuduyla ve işi öğrenme isteğiyle, 'işe yardıkları', üretimde bir yerleri olduğu duygusunu hissederken, sokakta çalışan çocukların günlük kazançları daha fazla olmasına rağmen geleceğe aynı umut ve güvenle bakmamaktadırlar. Çocuğun saygınlık gereksinimine ihtiyaç duyduğu ve kimliğini oluşturma sürecini en yoğun biçimde yaşadığı bu dönemde kendini nasıl algıladığı ve 'diğerleri'nin kendisini algılama biçimi üzerine düşünceleri önem taşımaktadır. "Her birey, bir öz-sayıgı ihtiyacı duyar. Benliğin gelişmesinde, diğerlerinin ve kendinin gözünde

değerli olmak, sosyal olarak tanınmak ve onay görmek temel bir faktördür. Benin güvenlik içinde gelişmesi, kendini sevmeye ve kabul edilmeye layık bulmaktan geçer (Bilgin, 1995, s.241). Evde ana-babası, okulda öğretmeni, işinde ustası, sokakta zabıta, polis, birşeyler satmak için zorladıkları insanlar tarafından aşağılanma, hatta dövülme, kendilerini değersiz, önemsiz hissetmelerine yol açacak davranışlara maruz kalan çocukta, kendine ilişkin düşünceleri bu yakın çevresinin onu algılayış biçimi çerçevesinde oluşmaktadır "Cooley'in ifade ettiği gibi 'çoğu durumda, sosyal referans bizim benliğimizin bir diğer zihin tarafından değerlendirilme tarzına ilişkin imajiner bir fikir biçimindedir ve kendi öz-saygımız, bu diğer zihne atfettiğimiz yargıya ilişkin tutumumuz tarafından belirlenir. Bu tipte bir sosyal ben, yansıma-ben veya ayna-ben olarak isimlendirilebilir" (Bilgin, 1995, s.214).

Aileler geleneksel ve dini değerlerine bağlı olarak çok çocuk sahibi olma eğilimindedirler. Örnekleme grubundaki çocukların % 54.9'u (5-7) kardeş sahibidirler. Dayağın bir norm haline geldiği bu ailelerde, çocukların % 70'i ailelerinin kendilerini cezalandırma biçiminin dayak olduğunu belirtmişlerdir. Bu bağlamda çocuklar göç nedeniyle yaşadıkları değer farklılıklarının yarattığı değer çatışmaları, yabancılaşma yanında aile, okul çalışma ortamlarının da etkileri nedeniyle uzun vadede isyankar, içe kapanma ya da saldırgan ve toplumsal uyumsuzluk davranışları göstermelerine neden olmaktadır.

c) İşin Kendisinden Kaynaklanan Nedenlerle Zarara Uğrayan Çocuk

Küçük sanayide çalışan çocukların büyük kısmı erken yaşlarda simitçilik, boyacılık v.b. gibi işler yaptıklarını belirtmişlerdir. Bu çocukların umudu gelecekte bir meslek sahibi, usta olabilmektir, ancak yapılan gözlemler ve görüşme sonuçları çocukların sadece bedensel işlerde ve ucuz işgücü olarak kullanıldığını ortaya koymuştur. Sigortasız, bedenlerine ve yaylarına göre çok ağır koşullarda, pis ve riskli işlerde haftalık 300-800.000 TL. arası para karşılığında çalıştırılan bu çocukların gelecekte bir mesleği yürütebilecek niteliklere sahip olabilmeye şansları çok azdır. İş kazaları, yaptıkları işlerin en riskli yönünü oluşturmaktadır. Çocukların çoğunun vücudunda yanık yaralarına, dişleri kırılmış ya da takma diş kullananlara rastlanmış; ellerini kollarını makinalara kaptırma risklerinin yoğun olduğu ortamlarda çalıştıkları gözlenmiştir. Kaynak işlerinde çalışanlar göz akıntıları ve görme bozukluklarından şikayetçidirler. İş kazasına uğrayarak çalışamayacak duruma gelen arkadaşlarının hiçbir hak talep edmeden işten ayrılmak zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir. Sanayi sitesi içinde ilkyardım odası bulunmakla birlikte bir sağlık görevlisi olmadığı gibi kapasitesi sürekli kilitli durumdadır.

Sokakta çalışan çocuklar, kışın soğuğu, yazın sıcaklığında her türlü istismara açık olarak yaşamlarını sürdürmeye çalışmaktadırlar. Ağır simit tepleri, boya sandıklarıyla sabahtan akşama kadar şehri birbaştan birbaşa dolaşan çocuklar çok geç saatlerde genellikle evlerine de yürüyerek dönmektedirler. Günde 100-250.000 TL. arasında kazanan bu çocuklar sokakta zabıtanın, polisin mallarını satabilmek için ısrarcı davranışlarıyla nedeniyle diğer insanların aşağılayıcı davranışlarıyla karşı karşıya kalmaktadırlar. Trafikte cam

silen, arabaların önlerini kesen çocuklar büyük ölçüde trafik kazalarına uğrama riskiyle karşı karşıyadırlar.

d) Yasalar ve Uygulama Güçlükleri Nedeniyle Zarara Uğrayan Çocuk

Çocuklar, işverenler için 'ucuz işgücü' kaynağını oluşturmaktadır. Çalışan çocuklara yönelik yasalar düzenlemelerin eksikliği ve uygulama güçlükleri, yeterli kontrollerin yapılmaması yasal olmayan uygulamalara göz yumulması çocukların istismara uğradıkları diğer bir alanı oluşturmaktadır. Görüşmeler sonucu sonuçlar günde 15 saate yakın, çoğu haftada birgün bile izin kullanmadan sigortasız olarak çalıştırıldıklarını, bazı çocuklar patronları tarafından dövüldüklerini belirtmişlerdir. Hastalandıklarında ya da iş kazası durumunda kolayca işlerine son verilmekte, ücretleri partonları tarafından keyfi olarak belirlenmekte, çocukların çoğu çalıştıkları yere kayıtlı dahi görülmemektedirler.

Sonuçlar

Çocuklar ya hiç eğitim görememekte ya da yarıda bırakılmaktadırlar. Kendilerini toplumdaki diğer çocuklardan farklı, 'aşağı' görmeleri sonucu düşük benlik kavramı oluşturmalarına neden olmakta, dengeli bir birey olarak yetişebilmeleri güçleşmekte ya aşırı içe kapalı ya da saldırgan davranış özellikleri göstermektedirler. Gelecekte niteliksiz iş gücüne önemli bir potansiyel oluşturan bu çocuklar, zorunlu göçün getirdiği topluma uyum sorunları ekonomik güçlükler içinde suça, yasa dışı yollara yönelmelerini kolaylaştırmaktadır. Yaptıkları işin niteliğine göre kalıcı da olabilecek sağlık sorunları, hatta hayatları boyunca bir daha çalışamayacakları iş kazalarına maruz kalabilmektedirler. Eğitim olanaklarından mahrum kalan çocuklar zihinsel ve bedensel gelişimlerini tamamlayamadıkları gibi geleceğe umutla bakabilme ve bir meslek sahibi olabilme şanslarını da çok erken yaşlarda tümüyle yitirmektedirler.

GÖÇ VE SAĞLIK

Oturum Başkanı
Doç. Dr. Ziya ÖZCAN

Doç .Dr. Sevinç ÖZEN

Kentleşme Sürecinde Sağlık
Problemleri ve Politikaları

Yrd. Doç. Dr. Müzeyyen GÜLER

Kente Göç Eden Kadınların Aile
Planlaması ile İlgili Tutumları:
Ümraniye Örneği

Yrd.Doç. Dr. Sezgin KIZILÇELİK

Mersin'e Göç Etmiş İnsanların Sağlık
Koşulları Üzerine Bir Çalışma

Dr. Nesrin ÇOBANOĞLU
Arş. Gör. Nursen ÖZÇELİK

Tıp Etiği Açısından Göç ve Sağlık
Kentleşme Sürecinde Kadının Sağlık
Eğilimleri

GÖÇ VE SAĞLIK

KENTLEŞME SÜRECİNDE SAĞLIK PROBLEMLERİ VE POLİTİKALARI

Doç.Dr. Sevinç ÖZEN*

Gelişmekte olan ülkelerde köyden kente göçlerle belirlenen hızlı kentleşme, toplum yapısındaki değişmelerin en önemli görünüşlerinden biri haline gelmiştir. Göç eden nüfusun karşılaştığı sorunlar çok boyutludur. Altyapı, konut ve çevre sorunları, istihdam sorunları, eğitim sorunları, sosyal güvenlik sorunları, kente uyum sorunları, yoksulluk, sağlık sorunları, kültürlerarası farklılıklar, bunlar arasında yer almaktadır.

1950'lerde başlayan göç hareketlerinin 1990'lar ile karşılaştırması yapılacak olursa, göç nedenlerindeki farklılaşmanın yanısıra, bugün kentlerin köylüleşmesi, kente gelenlerin uyum sorunu tartışmalarının yerini, kentteki toplumsal çeşitlenme, farklılaşma, tabakalaşma ile ilgili tartışmaların aldığı görülebilecektir.

Bu bildiride, gelişmiş ve gelişmekte olan toplumların göç ve kentleşme deneyimlerinin sağlık politikaları üzerindeki etkisi tartışılacak, daha sonra da İzmir'de kırdan kente göç edenlerin yoğun olarak bulunduğu gecekondular bölgelerindeki sağlık ocaklarında gerçekleştirilen bir araştırmanın verileri sunulacaktır.

Kentleşme Süreci

Gelişmiş Batı ülkelerinde kent merkezinin oturma ve sanayi yerleşmeleri için çekici olmaktan çıkması sonucu banliyöleşme hareketinin başladığı, ulaşım teknolojisine dayalı bir merkezden uzaklaşma hareketinin yaygınlaştığı bilinmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ise, kent sınırları çevresindeki ucuz ya da kamuya ait oldukça denetimsiz alanlarda hızlı bir yerleşim ve genellikle de sağlıksız şartlarda kentleşme olmaktadır. Kentleşme, aslında kapitalist gelişme ve yayılmanın sonucudur. Bu yayılma tüm dünyada aynı tarihsel periyod içinde veya eşit bir biçimde oluşmamaktadır, çeşitli alanlarda farklı derecelerde etkili olmaktadır. Her ülkede farklı kentleşme modelleri yaratılmaktadır¹.

Gelişmiş sanayi toplumlarında kentleşme sanayileşme ile eş zamanlı ilerlemekte iken, gelişmekte olan ülkelerde sanayileşme ile kentleşme arasında bağıntı kurmak zor görünmektedir. Genel olarak, gelişmekte olan ülkelerde kentleşme, kırdan göçlerle beslenmektedir.

Göç olayının kendisi mekansal olduğu kadar, -bireysel ya da kitlesel- toplumsal devingenlik anlamına da gelmektedir. Kente göçedenler, kentte var

* Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

¹ Bryan Roberts, *Cities of Peasants*, Edward-Arnold, London, 1981, sf. 11.

olabilmek için, kentte mevcut olan yapıyı ve dolayısıyla devingenlik kanallarını kullanmak durumunda kalmaktadır ².

Türkiye'de 1990 yılında gecekonduların sayısı 1.750.000'lere, buralarda yaşayanların nüfusu da 8.750.000'lere ulaşmıştır. Bu miktarın Türkiye'deki kentsel nüfus içindeki payı %33.9'dur. Göç edenlerin barınma sorununa bir yanıt olarak görülen gecekondularda sağlık koşulları genellikle olumsuzdur ³.

Göç ve Sağlık Etkileşimi

Bilindiği gibi sağlıklı olma hali, vücut ile çevre arasındaki ilişkiden hareket ederek tanımlanabilir. Sağlıklılık hali, bu ilişkideki azami denge ve kendini koruma ve uyum yeteneği ile nitelenir. İnsan toplumlarında bireyin sağlığından söz ederken kültürel uyum kavramının da sözkonusu olması gerekir. İşte insanın çevresine biyolojik ve kültürel uyumu sağlıklı olma durumu olarak adlandırılabilir ⁴. Dolayısıyla, sağlıklı olma toplumun yapısıyla çok yakından ilişkilidir. Sosyo-kültürel yapıda ortaya çıkan değişimler (kentleşme, endüstrileşme, göç vb.), bireyin sosyal özellikleri (iş, eğitim, konut ve çevre, yaşam stili, sağlığa ilişkin değer ve tutumlar vb.) sağlığı belirleyici değişkenler arasındadır.

Göç olgusu, aileleri pek çok stres faktörünü deneyimlemek durumunda bırakmaktadır. İklim, yer ve ev değişikliği, iş yeri değişikliği, iş biçimi değişikliği, bazı durumlarda aile bireylerinden geçici veya devamlı ayrı kalma, yaşam biçiminde değişiklik, okul değişikliği, ekonomik durumda değişiklik, çevre değişikliği gibi. Bunlar, bir göç olayında hepsi bir arada yaşanan streslerdir ve aileler değişik sosyo-kültürel çevrelere ait olma durumlarına göre bu değişikliklere farklı başetme yanıtları verirler. Bu yanıtlar, kısa sürede tam uyumdan, tam bir çözülme ve krize kadar değişiklikler gösterebilir ⁵.

Göç eden kişiler, ekonomik olarak en sıkıntılı, sosyal ve psikolojik olarak en zayıf dönemlerinde, yabancı oldukları bir ortamda en ucuz ancak yaşam koşulları en kötü konutlara yerleşmektedirler. Yeni göçe maruz bölgelerin altyapıları, konut koşulları ve ekonomik olanaklarının diğer bölgelerden çok daha kötü olduğunu göstermiştir. Bu dönemde, kırdan taşınan geleneklerin de etkisiyle doğurganlık yüksek, yabancılık ve tutuculuktan ötürü aile planlaması gibi hizmetlerden yararlanım düşüktür. Yeni göçeden ailenin sağlık örgütlerince tespitinin gecikmesi, bilinçsizlik, eğitimsizlik, yoksulluk, yabancılık ve sağlık hizmetlerindeki yetersizlikler, bu kişilerin temel sağlık hizmetlerinden yeterince yararlanamamalarına, sonuçta önlenemez sağlık riskleriyle karşı karşıya kalmalarına yol açmaktadır ⁶.

²Sema Erder, *Ümraniye*, İletişim Yay., 1996, sf. 15.

³Mehmet Aktekin - Necati Dedeoğlu, "Antalya'da Gecekondular Bölgesi ve Sağlık Sorunları", *Toplum ve Hekim*, 1995, cilt 10, sayı 66, sf. 11-16.

⁴Jozsef Kovacs, "Concepts of Health and Disease", *The Journal of Medicine and Philosophy*, 14, 3, 1989, sf. 261-267.

⁵İnci Erefe vd., *İzmir Anakentinde Aile ve Toplum Sağlığı Öncelikleri*, E.Ü. Araştırma Fonu Projesi, İzmir, 1988, sf. 24.

⁶Mehmet Aktekin vd., age, sf. 13.

Göç eden bireylerin sağlık ile ilgili durumlarını ortaya koyan pek çok araştırma yapılmıştır. Gecekondu bölgelerinde aile planlaması ve doğum kontrolü konusunda kadınların bilgi ve davranışlarına bakıldığında, 1990-1991 yıllarında Ümraniye, Zeytinburnu, Sarıyer ve Kağıthane gecekondu bölgelerinde %30.3 oranında kadın, halen istenmeyen gebeliği önleyici yöntem uygulamamaktadır⁷.

Bir diğer araştırma, Diyarbakır ilinin iki farklı yerleşim merkezini (gecekondu ve gelişmiş yöresi) doğum yardımı açısından karşılaştırmaktadır. Sağlıksız koşullarda ve yetkin olmayan kimselerle yapılan doğumların ana ve çocuk sağlığını etkilediği ve ölüm oranlarını yükselttiği gerçeğinden hareket edilerek iki bölgede yerli-resmi ebe yardımı ile ve hastanede doğum yapma oranları karşılaştırılmıştır. Yerli ebelerle yapılan doğumlar gecekondu da en yüksek (%62.7), gelişmiş yörede en düşük (%13.7) oranındadır. Hastanede doğum yapma oranı gelişmiş yörede %63.3, gecekondu bölgesinde %27.8'dir. İki bölge arasındaki eğitim durumu, ekonomik düzey, sağlık bilinci farklılıklarının bu sonuçta etkili olduğu belirtilmektedir. Gecekondu da ekonomik durum, çevrenin karar vermesi, korku, tanıdık olma gibi sosyo-kültürel, psikolojik temelli faktörler doğum yardımında rol oynamaktadır⁸.

Antalya'nın gecekondu bölgelerinde yapılan geniş kapsamlı araştırmalarda şu sonuçlar elde edilmiştir: Doğum öncesi bakım hizmetlerinin tümünü en az bir kez alanların oranı kent merkezinde %43.8 iken gecekondu mahallelerinde %13.3'tür. Doğum sonrası bir yıllık dönemde kontrol amacıyla sağlık kuruluşlarına kent çocuklarının %55.3'ü başvururken, gecekondu çocuklarında bu oran %27.8'dir. Daha eski gecekondu yerleşimlerinde doğumların %19.1'i evde, sağlık personeli olmaksızın yapılırken, yeni oluşan gecekondu mahallesinde bu oran %43.3'e yükselmektedir⁹.

İzmir'de, kentleşme, göç ve sağlık konusunda yapılan bir araştırmada, daha çok kırdan kente göçeden ailelerin oturduğu mahallelerle yerleşik kentli ailelerin oturduğu mahallelerde, sağlık hizmetlerinden yararlanma ve sağlık düzeyi açısından farklılıklar ortaya çıkmıştır. Örn. hamilelik döneminde sağlık kontrolünden geçme durumu alt sosyo-ekonomik konumda %62.9 iken üst sosyo-ekonomik konumda %87'dir. Çocukların koruyucu sağlık bakımı alma oranları da iki kesim arasında oldukça önemli bir farklılık göstermektedir (%62.7 ve %88.3)¹⁰.

Araştırmada, çocuklar ve yaşlılarda, kadınlarda, eğitim düzeyi düşük ve alt sosyal konumda olan kişilerde, parçalanmış ailelerde hastalanma oranı daha yüksek bulunmuştur. Bu da, toplumdaki risk gruplarını ortaya koyan bir bulgu olarak değerlendirilmiştir¹¹.

⁷Bedia Ayhan vd, "Çok Çocuklu Kadınların İstenmeyen Gebeliği Önlemede Bilgi ve Davranışları (Epidemiyolojik Çalışma I), IV, *Ulusal Halk Sağlığı Kongresi*, 1994, sf. 69.

⁸Nuran Elmacı, G. Saka, Ersen İlçin, "İki Farklı Yerleşim Merkezinde Doğum Yardımı Hizmetlerini Etkileyen Faktörlerin Karşılaştırılması", IV. *Ulusal Halk Sağlığı Kongresi*, Didim, 1994, sf. 256-258.

⁹M. Aktekin, N. Dedeoğlu, age, sf. 12-13.

¹⁰İnci Erefe vd., age, sf. 123-127.

¹¹İnci Erefe, age, sf. 147.

Göçün en fazla çocuk sağlığını etkilediği görülmektedir. Doğum öncesi ve sonrası bakım hizmetlerinin yetersizliği, evde sağlık personeli olmaksızın doğumlar ve akraba evlilikleri sonucunda doğuştan sakatlıklar, beslenme bozuklukları, ishali hastalıklar ve bebek ölümleri gecekondü bölgelerinde kent merkezine göre belirgin şekilde yüksek bulunmaktadır.

TTB'nin araştırmasına göre,

Diyarbakır'da yoğun göç ve nüfus artışı (göç ten kaynaklanan), sağlık hizmetlerinin sunumunu etkilemiş ve ilk yıl %60 olan bebek ölümleri, ikinci yıl %87'ye yükselmiştir. Türkiye'de ortalama 454 kişiye bir yatak düşerken, bu sayı Batman'da 2180'e, Ağrı'da 1897'ye Şırnak'ta 1712'ye, Diyarbakır'da 1117'ye yükselmiştir. Yine, ishal , tifo, kolera, sıtma vakalarında da artış gözlenmiştir.¹²

İzmir'de Altındağ ve Çamdibi gecekondü mahallelerinde sağlık problemleri

Hızlı kentleşme ve göçe maruz kalan önemli kentlerden biri olan İzmir'de, göçün sağlık üzerindeki etkisini ortaya koymak amacıyla, Altındağ ve Çamdibi mahallelerindeki sağlık ocaklarında tarafımızdan bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırmada Altındağ gecekondü, Çamdibi ise kısmi gecekondü bölgesi olarak ele alınmıştır. Araştırma Temmuz-1996'da yapılmıştır.

Göç edenlerin demografik özellikleri

Araştırmamızın örnekleminde, sağlık ocaklarına başvuran bireylerin %4'ü erkek, %96'sı kadındır. Bunun en önemli nedeni, kadınların %92'sinin ev hanımı olması ve gündüz saatlerinde sağlık ocaklarından yararlanması, erkeklerin ise bu saatlerde bir işyerinde olmasıdır. Deneklerin doğum yerlerine göre dağılımı %25'i Doğu Anadolu, %18'i İç Anadolu, %41'i Ege Bölgesi'dir. İzmir'e geliş tarihleri bakımından en büyük yoğunluk 1-10 yıl arasındadır (%49). 25 ve daha fazla yıl önce İzmir'e göç edenlerin oranı %23'tür.

Göç nedenleri daha çok ekonomiktir. İşsizlik, toprak yetersizliği, geçim olanaklarının kısıtlı olması bireyleri göç etmeye zorlamıştır. Burada önemli bir nokta da, kadınlar açısından evliliğin önemli bir göç nedeni oluşturduğudur. Örnekleme grubumuzun neredeyse bütünü oluşturulan kadınlar, kırsal kesimde yaşamlarını sürdürürken, daha önce kente göç etmiş bir hemşehrisiyle evlenerek, kente geldiğini belirtmektedirler. Bu sonuç, daha çok erkeklerin, gençlerin, eğitim düzeyi kırsal bölge göre yüksek olanların göçe eğilimli olduğunu belirten göç teorileriyle de tutarlı görünmektedir.¹³

Göç eden bireylerin eğitim durumları ise oldukça düşüktür. Sağlık hizmetlerinden yararlanma ve sağlık göstergelerinin yüksekliği açısından oldukça önemli bir değişken olan eğitim düzeyi, okuma yazma bilme, kadınlarda düşüktür. Örneklemeimizdeki kadınların %25'i okuma yazma bilmemekte, %7'si okuma yazma bilmemekte, diploması olmadığını belirtmekte, %58'i ilkökul

¹² Radikal gazetesi, 12 Kasım 1996, sf.5.

¹³ Bkz. İlhan Tekeli-L. Erder, *Yerleşme Yapısının Uyum Süreci Olarak İç Göçler*, Hacettepe Üni. Yay., D. 26, Ankara

mezunudur. Altındağ'daki örneklemeimizde, eğitim düzeyinin Çamdibi'nden daha düşük olduğu görülmektedir.

Sağlıklı olmanın, yani bedensel, ruhsal ve sosyal yönden tam bir iyilik hali olarak tanımlanan sağlığın temel değişkenlerinden biri de, gelir düzeyidir. Gelir düzeyi açısından örneklem grubumuzun %55'i 8-19 milyon TL. arasında gelire sahiptir. Hane halkı ortalamasınının 4.92 olduğu düşünülürse, bu durumun örneklem grubumuzun sağlık olanaklarından yararlanmasını olumsuz yönde etkileyeceği beklenebilir.

Gecekondu mahallelerinde oturan bireylerin sosyal güvence durumuna bakıldığında %72'sinin sosyal güvencesi bulunmakta, %28'inin bulunmadığı görülmektedir.

Sağlık hizmetlerinden yararlanma ve sağlık düzeyi göstergeleri

Örneklem grubumuz en büyük oranda sağlık ocakları, ana çocuk sağlığı merkezleri ve dispanserlerden, ikinci derecede SSK hastanelerinden yararlanmaktadır. Burada, eşlerin özel ve kamu sektöründe işçi olarak çalışmasının da etkili olduğu görülmektedir. Sağlık hizmeti sunan kuruluşlardan memnun olmama nedenlerine bakıldığında, ilginin azlığının önemli bir şikayet nedeni olduğu görülmektedir. Daha sonra, sırada bekleme, kötü muamele, parasal nedenler ve ulaşım zorluğu gelmektedir.

Koruyucu sağlık hizmetlerinden yararlanma düzeyi oldukça düşüktür. Hastalık sözkonusu olmaksızın düzenli olarak sağlık kontrolundan geçme durumuna bakıldığında, %41'i ailenin hiç bir bireyinin hastalanmadan sağlık kontrolüne başvurmadığını belirtmektedir.

Beslenme konusunda da benzer bulgulara rastlanmıştır. Risk grubu olarak tanımlanan hamile, yaşlı, çocuk ve çalışanlara özel beslenme uygulanmaktadır. Bunun dışında, %48 oranında ailede özel beslenme uygulanmadığı, kadın, genç, çocuk, yaşlı tüm bireylerin aynı biçimde beslendiği belirtilmektedir.

En fazla tüketilen besin maddeleri arasında ekmeğe vardır. En fazla 5-9 ekmeğe tüketilmektedir. Günde 20-25 ekmeğe tüketildiğini belirten deneklerimiz de olmuştur. Buna karşın, et tüketimi oldukça düşüktür. %14 oranında hiç et alınmadığı belirtilmiştir. Örneklem grubunda, ayda 1 kg. et tükettiğini ailede belirtenlerin oranı %45'tir. Örneklem grubunda, protein gereksinmesinin daha çok yumurta ve evde mayalanan yoğurt ile giderildiği görülmektedir. Tarhana, salça, konserve ve kurutulmuş sebze, reçel, makarna, erişte gibi besin maddelerini evde hazırlama oranı da oldukça yüksektir.

Ağız sağlığı konusu ele alındığında, örneklem grubumuzda kadınlar ev işleri, çocuk bakımı gibi rolleri nedeniyle diş fırçalama davranışını gerçekleştiremediklerini belirtmektedirler. Dişlerini hiç fırçalamadığını belirten kadınların oranı %11'dir. Eşlerinde bu oran %8'dir. Kadınlar daha çok haftada bir, erkekler de büyük oranda hergün dişlerini fırçalamaktadır.

Sağlık hizmetlerinden beklentiler, genellikle sağlık personelinin sayıca artırılması, ilginin artması, yaşam standartlarının yükseltilmesi, sağlık alanında ihmallerin önlenmesi, çevre temizliğine önem verilmesi, bireylerin eğitim ve gelir düzeyinin yükseltilmesi konularında yoğunlaşmaktadır.

Sonuç

Kırsal kesimden kente göç edenler sağlık açısından, yerleşik kentlilere göre daha fazla risk altındadır. Bu risk, yeni göç edenlerde ve çocuklarda daha fazladır. Bu nedenle, öncelikle koruyucu sağlık hizmetlerine öncelik verilmesi, temiz yiyecek ve hava, sağlıklı konut ve çevre alanları, yoksulluğun giderilmesi, sağlık bakım hizmetlerinin artırılması, eğitim düzeyinin yükseltilmesi, bireylerin iş olanaklarının artırılması, daha sonra da gerçekçi ve özendirici politikalarla hızlı ve plansız göçün kontrol edilmesi, göç etmiş olanlar için sosyal güvence olanaklarının artırılması, toplum düzeyinde uzun vadeli politikaların temeli olarak görülebilir.

Bunun yanısıra, göçün sağlık üzerindeki etkileri incelenirken bireyin ruh sağlığı da önemle ele alınmalıdır. Sosyal yapıdaki değişmelerden kaynaklanan göçün, güvensizlik, ümitsizlik, bastırılmış öfke duyguları içinde kuşkucu, içe kapalı veya saldırgan bir davranış kalıbına yol açıp açmadığı bu davranış kalıplarının hangi tür sapan davranışlara neden olduğu / olacağı soruları da önemle ele alınması gereken konular arasındadır, diyebiliriz. Kısaca, sağlık, bedensel, ruhsal ve sosyal yönden tam bir iyilik hali olarak tanımlandığına göre, sağlığı etkileyen ekonomik, politik, sosyo-kültürel faktörler bir bütün olarak ele alınmalıdır.

KENTE GÖÇ EDEN KADINLARIN AİLE PLANLAMASIYLA İLGİLİ TUTUMLARI

ÜMRANIYE ÖRNEĞİ

Müzeyyen GÜLER*

Giriş

Türkiye'de 1950'lerde başlayan "kente göç" hareketi Bu yıllarda endüstrileşme olayından çok nüfustaki artışla ilgilidir. 1927'de ilk nüfus sayımında 13.648 olan ülke nüfusu 1955 sayımın da 24.065'e yükselmiş, neredeyse 30 yılda nüfus iki kat artmıştır (DİE, 1993 Yılığ). Kente göç ediş nedenleri; göçün yönelim alanları ayrıca göç edenlerin ayrıldıkları ve vardıkları mekanlarda yol açtıkları olaylar ve değişimler çeşitli incelemelere konu olmuştur (Yasa, 1974; Kıray, 1972; Kongar, 1982).

Kente geliş nedenleri arasında Ankara, İstanbul ve İzmir gecekondularında yapılan bir çalışmada erkekler %75.1 kadınlar %42.1 oranında "iş bulma"yı neden olarak göstermişlerdir. Bu durum artan nüfusa köydeki üretim ve çalışma alanlarının yetmediğini gösterir (Gökçe ve Ark., 1993: 253-255). DPT'nin gecekondular araştırmasında da ekonomik nedenlerin kente geliş nedenleri arasında ilk başta yer aldığı belirtilmektedir (DPT, 1993:31).

Günümüzde gelişmekte olan ülkelerde kırsal alandaki nüfusun büyük kentlere göçü başlıbaşına ekonomik ve sosyal değişmelerin nedenidir. Kentleşme olgusu bunların başında gelmektedir. Endüstrileşme ve kentleşme de nüfusu **ışgücünün kullanımı** bakımından çekmektedir (Kıray, 1982: 57-66; Ünver, 1986: 236-237).

Kentleşme bir sonuç olduğu kadar doğrudan ve dolaylı olarak kendisi de çok önemli olaylara neden olmaktadır. Günümüzün kentleri endüstri devrimi sonrası ortaya çıkan kentlerden farklılık göstermektedir. Kentler gelişen teknoloji ve globalleşme eğilimi dolayısıyla dünyanın her yerindeki kentlerle sosyal ekonomik ve kültürel ilişkiler içindedir.

Araştırmalar bir modernleşme süreci olarak kentleşmenin bireylerin değer tutum ve davranışlarında etkili olduğunu göstermektedir. Toplumsal değişkenlerle tutum ve davranışlar arasında etkileşimler vardır (Kartal, 1982: 142-147; Özer, 1993: 165-180; Tatlıdil, 1990). Kente göçle birlikte eski geleneksel tutum ve davranışlar etkisini yitirmekte, kişiler geldikleri yerle olan ilişkilerini sürdürmekle birlikte yeni davranış kalıplarını benimseme eğilimi göstermektedirler.

1965-1970 yılları arasında önemli bir sosyal sorun olarak algılanan **nüfus artışı** ve **aile planlaması** giderek güncelliğini yitirmiştir. 1980'li yıllardan sonra çok hızlı bir biçimde artan **kente göçü** ve **kentlerin sosyo-kültürel yapılaşmasındaki çalkantıları** anlamak ve azaltmak bakımından yeniden gündeme gelmiştir. Türkiye'de kente göç olayı, 1980-1990'lı yıllarda Güney Doğu Anadolu Bölgelerinde yaşanan siyasal gerginlikler dolayısıyla büyük

*Yrd. Doç. Dr. M.S.Ü., Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.

ailelerin ve köylerin göç etmesi biçimine dönüşmüştür. Bu olay özellikle İstanbul gibi metropol kentlerde gecekonduların patlamasına yol açmıştır.

Kente göç edenlerin yerleşim bölgeleri olan **gecekondular** giderek niceliksel ve niteliksel olarak kenti ifade etmektedirler. Bu bölgelerde kişilerin kendilerini kentli gibi görmeleri ve kente katılımı yüksektir (Özer, 1993: 303-305). Özellikle gençler kenti kendilerine ait görmektedirler ve kentli olma beklentileri daha fazladır. Gecekondulu genç kız ve erkeklerin anne-babalarına oranla kırsal kesime **"sosyal mekan"** olarak ve **"toplumsal değerler"** açısından bağlılıkları azalmaktadır.

Türkiye'de doğudan batıya ve kırsal alandan kente doğru biçimlenen göç olgusuyla kadın ve genç kızların aile hayatı ve çalışma hayatında değişimler olmaktadır (Gökçe, 1976; Çelebi, 1990; Kasapoğlu, 1993). Daha çok ekonomik nedeni olan bütünüleşme kadınların kentte çalışma hayatında yeterince yer alamayışlarından dolayı kadınlar için yavaş olmaktadır (Gökçe 1993:2; Koray, 1993: 25-29). Gecekondular bölgelerinde kadınlar evdişi işlerde çalışma olanağı bulamamakta kentle etkileşimi az ve kentlileşmesi yavaş olmaktadır. En büyük engelleyici faktör de eğitimsizlik ve toplumsal değer yargıları gibi görünmektedir.

Kentte aile yapısındaki değişimler, **nüfus doğurganlık** konularında yeni tutumların nedeni olmuştur. Büyük ailede ekonomik değeri olan çocuğun kentteki çekirdek ailede bu açıdan önemi azalmıştır (Kağıtçıbaşı, 1981:20; 1984:136). Çocuğun **üretici rolü tüketici role** dönüştükçe zaman içinde çocuk sayısında azalma olmaktadır. Öte yandan Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgelerinde doğurganlıkla statü kazanan kadının, kentte statü kazanabilmesi doğurganlığını azaltmasına bağlı görünmektedir. Çünkü kadın daha az doğurarak daha çok zaman kazanacak kendisi için uğraşlar edinebilecektir.

Bu ve benzeri gerekçelerle aile planlaması kentlerde daha çok önem kazanmaktadır. Doğumun kadın bedeninde gerçekleşmesi nedeniyle aile planlaması konusundaki sorumluluk ise öncelikle kadına düşmektedir (Özbay, 1992: 151-152). Bu beklentinin sadece biyolojik yönü yoktur. Ailenin nüfus açısından planlanmasında rol biyolojik ve sosyal nedenlerle kadına yüklenmektedir. Nüfus artışını isteyen bazı Doğu ve Batı Avrupa ülkelerinde ve Türkiye gibi nüfus artışını yavaşlatmak isteyen ülkelerde kadınların doğurganlığını etkilemek için politikalar geliştirilmiş ve uygulanmıştır (Fincancıoğlu, 1990:2).

Kentleşmeyle doğurganlığın azalması karşılıklı etkileşim halinde olan iki süreçtir. Kente gelen genç kuşak daha düşük üreme hızını buna bağlı olarak kentin ekonomik, eğitimsel ve tüketimle ilgili olanaklarını tercih etmektedir (Tuncer, 1995; 3). Doğaldır ki kente yeni gelenler ile daha önce gelenler arasında kırsal değerleri koruma bakımından farklılıklar vardır. Ancak kentsel değerlere katılım ve benimseme bir süreç içinde olmaktadır (Kartal, 1982: 140-142).

1950'lerden itibaren kent doğurganlığındaki azalma ulusal doğurganlığın önünde gitmektedir. Türkiye'de halen evli olan kadınlar arasında aile planlaması isteği %76'dır. Bunun %17'si doğumların arasını açmak isteyenler, %60'ı da doğurganlıklarına son vermek isteyenlerdir (DİE, 1993:77). 1985-90 arasında nüfus artış hızı %2.2'ye, 1990'da %1.8'e ve 1994'de %1.6'ya

inmiştir. Bu oranı belirleyen de daha çok kentleşme sürecidir ki 1955'te %22.5 olan kentleşme oranı 1985-90'larda %51.1'e yükselmiştir (Tok, 1996: 70-73). 1990 yılı sayımlarına göre kent nüfusu %59.01, köy nüfusu %40.99'dur (DİE, 1993 Yıllığı).

Toplumsal değişme gelecekte kent insanının hızlı değişmesine bağlı olarak daha çok kentlerde biçimlenecektir (Kongar, 1982: 36-40; Kartal, 1982: 123-126). "1948 İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi"nin ilkeleri doğrultusunda dünya 1968'den bu yana aile planlamasını insan haklarından biri olarak kabul etmiştir. "Anne-babaların istedikleri zaman ve istedikleri sayıda bakabilecekleri kadar çocuk sahibi olmaları" nüfus artış hızındaki değişmeler daha çok kentlerde olacaktır. Bu konuyla ilgili **aile planlaması** uygulamaları kırsal alanın kente ulaştığı mekanlar olan gecekondulardan başlayacaktır.

1. Araştırma ile İlgili Bilgiler

1.1. Araştırmanın Amacı

Göçün ve kentleşmenin aile yapısına ve kadının statüsüne etkisi; aile planlaması, kadının doğurganlığı ve üreme sağlığı konusunda yapılan uygulamaları hızlandırmıştır. Bu çalışma, Türkiye'de kentlere göç eden kadınların aile planlaması ve kadın sağlığı konusunda modern düşünce ve davranış kalıplarına, ne oranda katıldığını saptamayı amaçlamıştır.

İstanbul'un en büyük göç ve gecekondu bölgelerinden birisi olan **Ümraniye**'de doğurganlık yaşları (15-49 yaş) arasındaki kadınların aile planlamasıyla ilgili tutumları nasıldır? Yaş, eğitim düzeyi ve doğum yeri değişkenleriyle bu tutum arasında bir ilişki var mıdır? araştırılmak istenmiştir. Gelecekteki doğurgan kadınları ifade eden genç kızlara karşı kadınların (annelerin) tutumları nasıldır? Bu sorular çalışmamızın yanıtlamak istediği sorulardır. Amaç geliştirmekte olan Türkiye'de nüfus artışının yol açtığı sorunlar konusunda gecekondu doğurgan kadınların bilinçlenme düzeyini araştırmak ve bundan yararlanmaktır.

1.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın **evrenini** İstanbul'da gecekonduya yaşayan çeşitli bölgelerden kente göç etmiş kadınlar oluşturmaktadır. Gecekondu bölgelerindeki kadınlar genellikle ev kadını veya nitelikli işlerde çalışmayan eğitim düzeyi düşük ve çok çocuklu kadınlardır.

Araştırmanın **örneklemine** oluşturan kadınlar Ümraniyenin altı mahallesinden seçilmiştir. Bunlar: Çakmak, Hekimbaşı, İstiklal, İnkilap, Kazım Kara Bekir, Dudullu mahalleleridir. Ümraniye göç bölgesidir ve nüfussuz artmaktadır. Mahalle muhtarı kayıtlarına ve DİE sonuçlarına göre nüfus farklılık göstermektedir. Örneğin 1990 yılında Merkez ilçenin muhtarlarına göre nüfusu 305.000 DİE'ne göre 242.091'dir. 1996'da ise her an katılan göçlerle yaklaşık 1.000.000'a ulaşmıştır.

Toplam nüfusun %24'ü doğurgan yaşta kadın olarak kabul edilmektedir. Ümraniye ilçesinde Aile Planlaması çalışmalarıyla ulaşılmak istenen 49.000

kadın nüfusunun %1'ine denk düşen sayı olarak 496 kadın örneklemini oluşturmuştur. Örnekleme giren evli kadınlar 15-49 yaşları arasında yer almaktadır. 40-49 yaş grubu birinci kuşak, 17-29 yaş grubu da ikinci kuşak doğurgan kadınları ifade etmektedir. Kadınların eğitim düzeyleri farklıdır ve Marmara, Karadeniz, Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgesi ve Orta Anadolu Bölgeleri'nden göç etmişlerdir.

1.3. Verilerin Toplanması

Veriler Türkiye Aile Planlaması Derneğinin "Topluma Dayalı Sağlık Hizmeti" yaklaşımı ile başlattığı "Avrupa Topluluğu" tarafından finanse edilen "Güvenli Annelik projesi" çalışmaları sırasında elde edilmiştir. 1995 yılı yaz aylarında 8 anketör kullanılarak 83 soruluk bir anket deneklere uygulanmıştır. İlgili makamlardan gerekli izinler alınmış, deneklerin evlerine gidilerek bireysel görüşmeler şeklinde anket uygulanmıştır.

Elde edilen veriler önemli üç değişkene göre gruplanarak çözümlenmiştir. Bu çözümlene de iki boyutlu çapraz tablolar kullanılmıştır.

3. Araştırma Bulguları

Doğurganlık konusuna, aile büyüklüğüne, aile planlaması yöntemlerine ve yeni kuşak genç kızlara karşı tutumu ele alarak yaptığımız araştırmada elde edilen bulguları şöyle gruplandırabiliriz.

3.1. Demografik Özellikler

Denekler yaş, eğitim düzeyi ve doğum yerlerine göre en çok 30-34 yaşları arasında (116) toplandığını, ilkokul bitirmiş olanların da (297) büyük çoğunluk oluşturduğu görülmektedir. Örnekleme giren kadınların çoğunluğu (180) Karadenizlidir. Yaş ve eğitim gibi nitelikler ve göç edilen bölgelerle göçün yapıldığı zaman dilimi gözönünde bulundurulduğunda elde edilen veriler Tablo 1'de özetlenmiştir.

Tablo 1. Kadınların İstanbul'da Yaşama Süresi / Yaş ve Eğitime Göre Dağılımı

İstanbul'a Geliş Süresi	YAŞ						EĞİTİM DÜZEYİ		İlkokul Sonrası Eğitimli
	Top.	17-24	25-29	30-34	35-39	40-49	Okur Yazar Değil	İlkokulu Bitirmiş	
Sayı	496	87	113	116	89	91	137	297	62
1 Yıldan az	2.2	8.0	-	.9	1.1	2.2	4.4	1.0	3.2
1-5 Yıl	17.5	31.7	22.1	9.5	11.2	12.1	18.2	16.8	19.4
6-10 Yıl	22.2	28.4	36.2	31.9	12.4	5.5	22.7	23.6	14.5
11-15 Yıl	13.9	18.0	13.3	20.7	15.7	9.9	9.5	15.8	14.5
16-20 Yıl	13.1	10.3	2.7	13.8	20.2	20.8	19.7	11.4	6.5
21-25 Yıl	12.3	19.3	7.1	6.9	13.5	17.6	11.7	12.5	12.9
26 yıldan fazla	18.6	1.1	18.6	10.9	25.9	31.9	12.8	18.9	29.0
TOPLAM %	100.	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Tablo 1'de görüldüğü gibi kadınların kente 1- 10 yıl içinde gelenleri daha çok 25-29 yaş gruplarında kümelenmiştir (%20.2). Genç kadınların, kente gelişleri daha yakın zamanda olmuştur. Aileleriyle kente göç eden genç kızlar evli kadınların genç kuşağını oluşturmaktadırlar. Yaşlı kadınların kente geliş süreleri 26 yıldan fazladır (%31.9).

Erken evlenen kadınların doğurma süreleri daha uzundur. Bu durumda istenilenden fazla çocuk doğurma olasılığı artar. Doğu Anadolu bölgelerinde evlilik yaşı bölgelerinden ortalama 1.5 yaş küçüktür. Aile planlamasında kadının "evlilik yaşı" ve evlilik süresi önem taşır örnekleme giren kadınlar bu açıdan incelenmiştir. Veriler Tablo 2'de görülmektedir.

Tablo 2. Kadınların Evlilik Durumu / Yaş Değişkenine Göre Dağılımı

Aile reisine yakınlığı	YAŞ					
	TOPLAM	17-24	25-29	30-34	35-39	40-49
Sayı	496	87	113	116	89	91
Resmi Nikahlı Eş	91.6	75.9	94.7	94.0	95.5	95.6
İmam Nikahlı Eş	5.0	13.8	2.7	4.3	2.2	3.3
Diğer	3.4	10.3	2.7	1.7	2.2	1.1
TOPLAM %	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Tablo 2. Kadınların Evlilik Durumu / Yaş Değişkenine Göre Dağılımı (devam)

		DOĞUM YERİ			
Aile reisine yakınlığı		M.mara	K.deniz	Doğu ve G.Doğu	Orta Anadolu
Sayı		79	180	129	88
Resmi	Nikahlı	92.4	94.4	86.8	89.8
Eş					
İmam Nikahlı Eş		2.5	3.3	7.8	8.0
Diğer		5.1	1.1	2.3	1.1
TOPLAM %		100.0	100.0	100.0	100.0

Tablo 2'de görüldüğü gibi kadınların toplam %91.6'sı resmi nikahla evlidir. Ancak 17-24 yaş arasındaki kadınların %13.8 oranında dini nikahlı evli durumdadır. Bu, 18 yaşına gelmeden önce evlilik olabildiğini ve nikah yapılmadan evlinildiğini göstermektedir. Doğu, Güney Doğu ve Orta Anadolu bölgelerinde oran düşük de olsa %7-8 imam nikahlı eş durumunda olan kadınlar vardır.

Kadınların çoğunluğunun evlilik süresi ne kadardır? Erken evlenme ve uzun evlilik süresi ile ilgili veriler Tablo 3'de gözlenmektedir.

Tablo 3: Kadınların Evlilik Süresi / Yaş ve Doğum Yeri Değişkenine Göre Dağılımı.

Evlilik Süresi	TOPLAM	Y A Ş				
		17-24	25-29	30-34	35-39	40-49
Sayı	496	87	113	116	89	91
1 Yıldan az	3.0	13.8	18	.9	-	-
1-5 Yıl	17.9	62.2	23.9	6.0	1.1	-
6-10 Yıl	24.3	20.7	57.5	27.6	5.6	-
11-15 Yıl	18.1	1.1	15.0	40.5	21.6	6.6
16-20 Yıl	18.1	1.1	1.8	24.1	49.6	16.5
21 Yıldan Fazla	18.6	1.1	-	.9	22.4	70.9
TOPLAM %	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Tablo 3. Kadınların Evlilik Süresi / Yaş ve Doğum Yeri Değişkenine Göre Dağılımı (devam)

Evlilik süresi	D O Ğ U M Y E R İ		
	M.mara	K.deniz	Doğu ve Güney Doğu
Sayı	79	180	129
1 Yıldan az	5.1	2.2	3.1
1-5 Yıl	26.6	15.5	15.6
6-10 Yıl	25.2	19.4	25.4
11-15 Yıl	13.9	22.2	16.3
16-20 Yıl	16.5	21.7	20.2
21 Yıldan Fazla	12.7	19.0	20.4
TOPLAM %	100.0	100.0	100.0

Tablo 3'de görüldüğü gibi 17-24 grubundaki kadınlar %62.2 ile 1-5 yıl arasında, 25-29 grubundaki kadınlar %57.5 ile 6-10 yıl arasında evli durumdadırlar. Erken evlenme ve fazla çocuk sahibi olma arasındaki ilişki bilinmektedir. Ümraniye Bölgesinde erken evlenmenin yaygın olduğu gözlenmektedir. Kızların ilkokuldan sonra eğitime devam etmemesi evlilik yaşının düşük olmasının başlıca nedenidir.

40-49 grubunda %76.9'u evli olan kadınlar erken evlilik dolayısıyla yaklaşık 30 yıl süreyle evli kalmakta ve doğurganlık süresi uzun olmaktadır. Erken evliliğin daha çok yaygın olduğu Karadeniz ve Güney Doğu Anadolu Bölgelerinde kadınlarda evlilik süresinin daha uzun olduğu da ayrıca gözlenmektedir. Bu bölgelerde kadınların %20.4'ü 21 yıldan daha fazla evlidirler.

3.2. Doğurganlık Durumu ve Aile Büyüklüğüyle İlgili Tutum

Doğurganlık aile planlaması bakımından çok önemli bir konudur. Aile büyüklüğü bundan etkilenmektedir. Kadınların yaş, eğitim ve doğum yeri değişkenlerine göre nasıl farklılaştığı incelenmiştir.

3.2.1. Doğurganlık Durumu

Genç veya orta yaşlı kadınlara o güne kadar gebe kalıp kalmadıkları sorulmuştur. Kadınların %94.2'si gebe kaldıklarını belirtmişlerdir. Gebe kalan 456 kadının doğurdukları çocuk sayısını gösteren bilgiler Tablo 4'da yer almaktadır. Yaşa göre çocuk sayısında doğal olarak artış olduğundan bu değişkene tablo da yer verilmemiştir.

Tablo 4. Kadınların Canlı Doğan Çocuk Sayısı / Eğitim ve Doğum Yerine Göre Dağılımı.

Canlı Doğum Sayısı	TOPLAM	EĞİTİM DÜZEYİ		
		Okur Yazar Değil	İlkokul Bitirmiş	İlkokul Sonrası Eğitimli
	456	131	277	48
1 Çocuk	16.4	6.9	19.5	25.0
2 Çocuk	30.4	12.2	36.2	47.9
3 Çocuk	23.2	24.3	23.8	16.7
4 Çocuk	13.2	21.4	9.7	10.4
5 Çocuk	6.6	9.9	6.1	-
6 + n	10.2	25.3	4.6	-
TOPLAM %	100.0	100.0	100.0	100.0

Tablo 4. Kadınların Canlı Doğan Çocuk Sayısı / Eğitim ve Doğum Yerine Göre Dağılımı (devam)

Canlı Doğum Sayısı	DOĞUM YERİ			
	Marmara	Karadeniz	Doğu ve Güney Doğu	Orta Anadolu
	69	170	115	8
1 Çocuk	27.5	14.7	12.2	18.
2 Çocuk	37.8	28.8	27.8	32.
3 Çocuk	26.1	20.6	18.3	32.
4 Çocuk	5.8	15.3	17.4	8.
5 Çocuk	1.4	9.4	7.8	4.
6 + n	1.4	11.2	16.5	3.
TOPLAM %	100.0	100.0	100.0	100.

Tablo 4'de görüldüğü gibi genel toplam da %30.4 oranla **iki çocuk** doğurulduğu gözlenmektedir. Deneklerin çoğunluğunun otuzbeş yaşın altında olması (275) bu oranı etkilemektedir. Nitekim otuzbeş yaşın üzerine çıkıldıkça **üçüncü çocuk oranı** artmaktadır. **Okur-yazar olmayanların dört çocuk doğurma oranı** %21.4, ilkokul bitirmiş ve daha yüksek düzeyde eğitim yapmış olanlardan çok fazladır. Otuzbeş yaşın üzerinde olanların okur-yazar olmaması daha çok olasıdır. Eğitimli olmak ile daha az çocuk doğurmak arasında sıkı bir neden-sonuç ilişkisi vardır. Daha uzun süre evli kalmış birinci kuşak kadınlarda istenmeyen çocuk doğurma olasılığı artmaktadır.

Doğurganlık açısından bölgeler arasında da farklılıklar vardır. Doğum yeri Marmara Bölgesi olanlarda bir çocuklu %27.5 ve iki çocuklu %37.8 olmak ağırlıklı olduğu halde, Karadeniz, Doğu ve Güney Doğu Anadolu ve Orta Anadolu Bölgelerinden gelenlerde iki veya üç çocuk doğurmuş olanlar çoğunluktadır. Hatta Güney Doğu Anadolu Bölgesinden gelenlerin %16.5 ile

altı çocuktan fazla doğurmuş olmaları dikkat çekicidir. Bu bölgeden gelenlerle okur-yazar olmayanlar arasında da bir çakışmanın var olabileceği kuşkusuzdur.

Genel olarak kaç çocuk sahibi olmak istendiği araştırılmış elde edilen veriler Tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 5. Kadınların İstedikleri Ortalama Çocuk Sayısı / Yaş, Eğitim ve Doğum YerineGöre Dağılımı

İstenilen Çocuk Sayısı	Y A Ş						E Ğ İ T İ M		
	TOP.	17-24	25-29	30-34	35-39	40-49	Okur Yazar Değil	İlkokulu Bitirmiş	İlkokul Sonrası
Sayı	467	70	105	113	89	90	133	281	53
1	11.6	15.7	12.4	8.8	11.2	11.1	9.8	12.5	11.3
2	67.9	72.8	73.3	67.3	59.6	66.7	58.6	70.3	77.4
3	15.0	8.6	9.5	17.7	27.0	11.1	22.6	12.5	9.4
4+	3.0	2.9	1.9	1.8	2.2	6.7	4.5	2.5	1.9
TOPLA	100.0	100.	100.	100.	100.	100.	100.0	100.0	100.0
M %		0	0	0	0	0			

Tablo 5. Kadınların İstedikleri Ortalama Çocuk Sayısı / Yaş, Eğitim ve Doğum YerineGöre Dağılımı (devam)

İstenilen Çocuk Sayısı	D O Ğ U M Y E R İ			
	Marmara K.deniz		Doğuve Güney Doğu	Orta Anad.
Sayı	71	174	119	84
1	12.7	9.8	10.1	16.7
2	71.8	70.1	62.2	66.6
3	11.3	15.5	18.5	13.1
4+	1.4	2.9	5.0	1.2
TOPLAM %	100.0	100.0	100.0	100.0

Tablo 5'de görüldüğü gibi genel toplamda, yaş, eğitim ve doğum yeri değişkenlerinde benzerlik vardır. Kadınlar iki çocuk sahibi olmak istediklerini ifade ediyorlar. Her yaş grubundaki kadının genellikle isteği böyle olmakla birlikte 35-39 yaş grubunda kadınlar doğurganlık yaşının sonuna doğru %27.0 oranında üç çocuk sahibi olmak istediklerini de belirtiyorlar. Bu biraz da psikolojik nedenlerle ilgili olabilir. Kadınların dört çocuk ve fazlasını isteme oranı çok düşüktür. Oysa Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgelerinden gelenlerin beş çocuktan fazlasına sahip olanları oldukça çoktur (Bkz. Tablo 8). Okur-yazar olmayan kadınlar başta olmak üzere %22.6, Karadenizli kökenli olanlar %15.5 ve Güney Doğu kökenli olanlar da %18.5 oranında üçüncü çocuk istediklerini belirtmişlerdir.

Bu verilerde de eğitimsizliğin yarattığı özellikler ile Türkiye'nin geri kalmış bölgelerinin geleneksel özellikleri ve doğurganlığa karşı tutum örtüşmektedir.

3.2.2. Çocuk Ölümleri ve Çocuk Aldırma

Ana-çocuk sağlığı açısından ve aile planlaması açısından çocuk ölümleri önemli bir konudur. Çocukları olan 467 kadından doğduktan sonra çocuğu ölen 110 kadın incelendiğinde elde edilen bulgular Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Çocukları Ölen Kadınların Yaş ve Doğum Yeri Değişkenine Göre Dağılımı

Ölen Çocuk Sayısı	TOPLAM	Y A Ş				
		17-24	25-29	30-34	35-39	40-49
Sayı	110	4	10	24	32	40
1 Çocuk	74.6	100.0	80.0	75.1	84.4	62.5
2 Çocuk	16.4	-	20.0	8.3	12.5	25.0
3 Çocuk	4.5	-	-	8.3	-	7.5
4 +	4.5	-	-	8.3	3.1	5.0
TOPLAM %	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Tablo 6. Çocukları Ölen Kadınların Yaş ve Doğum Yeri Değişkenine Göre Dağılımı (devam)

Ölen Çocuk Sayısı	D O Ğ U M Y E R İ			
	M.mara	K.deniz	Doğu ve Güney Doğu	Orta Anadolu
Sayı	9	46	33	16
1 Çocuk	100.0	78.3	54.6	93.7
2 Çocuk	-	17.4	24.2	6.3
3 Çocuk	-	4.3	9.1	-
4 +	-	-	12.1	-
TOPLAM %	100.0	100.0	100.0	100.0

Tablo 6'da görüldüğü gibi yaşa bağlı olarak ölen çocuk sayısında artış olmaktadır. 40-45 yaşları arasında kadınların %25.0'inin iki çocuğu ölmüş durumdadır.

Öte yandan 25-34 yaşları arasındaki kadınların %80-75 oranında "bir" çocuklarının ölmüş olması çocuk bakımı aile sağlığı konusunda kadınların bilinçli olmadıklarını göstermektedir. Çocuğu ölen kadınların çoğunun Karadeniz ve Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgelerinden gelmiş olmaları dikkat çekicidir. Doğu Anadolu Bölgesinde kadınların erken evlenmeleri ve erken yaşta anne olmaları etkileyici olabilir. Türkiye'de eğitimsiz kadınların anne olma yaşları 19.8'dir (H.Ü. Nüfus Etüdüleri, 1993: 33). Annenin çok genç ve bilgisiz olması

çocuk ölümlerini artırmaktadır. Eğitim süresinin ilkokuldan sonraya uzaması evlilik yaşını yükselttiği gibi davranış değişikliği de yaratarak çocuk doğurma yaşını ve çocuk ölüm oranını etkileyebilmektedir.

Doğu Anadolu bölgesinde iki çocuk ölüm oranı %24.2'dir. Bu bölgeden gelen kadınlar eğitimsiz oldukları gibi Türkçe bilmemekten kaynaklanan iletişim sorunları da yaşamaktadırlar ve bilgilendirilmeleri daha da zorlaşmaktadır.

Çocuk aldırma konusu birçok bakımdan tartışmalıdır. Sağlıkçılar açısından gebeliği önleme konusunda en son düşünülen yöntemdir. Bununla birlikte doğurganlığı kontrol etmek bakımından kullanılmak zorunda kalınan bir yöntemdir. Araştırma grubunda çocuk aldırmanın durumu incelenmiştir. Veriler Tablo 7'de yer almaktadır.

Tablo 7. Kadınların Çocuk Aldırması / Eğitim ve Doğum Yerine Göre Dağılımı

Aldırılan Çocuk Sayısı	TOPLAM	EĞİTİM DÜZEYİ		
		Okur Yazar Değil	İlkokul Bitirmiş	İlkokul Sonrası Eğitilmiş
Sayı	162	53	93	16
1 Çocuk	37.7	32.1	42.9	25.0
2 Çocuk	33.3	37.7	32.3	25.0
3 Çocuk	14.2	13.2	11.8	31.2
4 Çocuk	6.8	7.5	5.4	12.5
5 +	8.0	9.5	7.6	6.3
TOPLAM %	100.0	100.0	100.0	100.0

Tablo 7. Kadınların Çocuk Aldırması / Eğitim ve Doğum Yerine Göre Dağılımı (devam)

Aldırılan Çocuk Sayısı	DOĞUM YERİ			
	Marmara	K.Deniz	Doğu ve Güney Doğu	Orta Anadolu
Sayı	23	54	49	31
1 Çocuk	43.5	36.9	36.8	38.7
2 Çocuk	17.4	29.6	34.7	45.2
3 Çocuk	8.7	14.8	16.3	12.9
4 Çocuk	17.4	5.6	8.2	-
5 +	13.0	13.1	4.0	3.2
TOPLAM %	100.0	100.0	100.0	100.0

Tablo 7'de görüldüğü gibi genel toplamda da diğer değişkenlere bağlı olarak da %30'un üzerinde bir oranla kadınlar bir veya iki çocuk aldırılmışlardır. İlkokul sonrası eğitim görmüş kadınlarda üç çocuk aldırma %31.2'le en yüksek orandadır. Bu oran kadınların ya çocuğu doğurmak yerine aldırma tercih ettiklerini ya da etkin bir doğum kontrol yöntemi kullanmakta zorluklar olduğunu göstermektedir. Bölgelere göre olan farklılıklar anlamlıdır. Marmara bölgesinden gelen kadınlar %43.5'le bir çocuk aldırırken Orta Anadolu'dan gelenler %45.2

oranla iki çocuk aldırılmışlardır. Bu doğum kontrol yöntemlerinin bilinmemesiyle ilgilidir. Marmara Bölgesinden gelenlerde iki ve daha fazla çocuk aldırma oranının oldukça düşük olması etkin bir biçimde aile planlaması yöntemi kullanıldığını ifade etmektedir.

Kadınların daha fazlasını istemedikleri veya üst üste olmasından dolayı istemedikleri ve aldıkları çocuklar olmaktadır. Doğduktan sonra ölen çocukları vardır. Bütün bunlardan sonra kadınların geriye kalan çocuk sayıları araştırılmıştır. Veriler Tablo 8'de görülmektedir.

Tablo 8. Çocuk Sayısı / Yaş, Eğitim ve Doğum Yerine Göre Dağılımı

Çocuk Sayısı	TOP.	YAŞ					EĞİTİM		
		17-24	25-29	30-34	35-39	40-49	Okur Yazar Değil	İlkokul Bitirmiş	İlkokul Sonrası Eğitimli
Sayı	455	61	104	112	89	89	131	276	48
1	17.8	46.0	31.7	13.4	2.2	3.4	7.6	21.0	27.1
2	32.8	41.0	39.4	38.4	25.8	19.1	13.7	39.3	47.9
3	27.0	9.8	21.2	27.7	41.8	30.5	34.4	24.6	20.8
4	11.2	1.6	6.7	10.7	13.5	21.3	17.6	9.4	4.2
5+	11.9	1.6	1.0	9.8	16.7	25.7	30.7	5.7	-
TOPLAM %	100	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Tablo 8. Çocuk Sayısı / Yaş, Eğitim ve Doğum Yerine Göre Dağılımı (devam)

Çocuk Sayısı	DOĞUM YERİ			
	Marmara	K.deniz	Doğu ve Güney Orta Doğu	Anadolu
Sayı	69	169	115	83
1	29	17.2	12.2	18.1
2	40.6	28.4	31.3	39.8
3	26.1	27.8	24.3	30.1
4	2.9	13.0	14.8	7.2
5+	1.4	13.6	17.4	4.8
TOPLAM %	100.0	100.0	100.0	100.0

Tablo 8'de görüldüğü gibi yaşı otuz beşten az olan kadınların çoğunlukla (%38.4) iki çocukları vardır. Otuz beş yaşını geçenlerde üç çocuklu olmak çoğunluktadır (%41.8). 40-49 yaş grubunda üçten fazla çocuk sahibi olanların oranı ise oldukça yüksektir %20-25. Bu yaş grubundaki kadınlar daha çok eğitimsiz olanları teşkil etmektedirler. Okur-yazar olmayanlarda ve Güney Doğudan gelenlerde aynı özelliği gözlemlemek mümkündür. Doğum kontrol yöntemleriyle ilgili bilgisizlik çok çocuk aldirmaya ve çok çocuklu olmaya neden olmaktadır.

3.3. Aile Planlaması Yöntemlerine Karşı Tutum

Genellikle kadınların doğum kontrol yöntemlerini bilmesi, uygulama kararını alması ve verilen aile planlaması hizmetlerine ilgi duyması birbirleriyle etkileşim halledir.

3.3.1. Gebelikten Korunma Bilgisi ve Uygulaması

Kadınlar genellikle istediklerinden fazla çocuk sahibi oluyorlar (Bkz. Tablo 8 ve Tablo 5). Sahip olunan çocuk sayısının istenilenden fazla olmasını Ümraniyeli gecekondulu kadınlar özellikle birinci kuşak kadınlar %30-37 oranında bilgisizlikle açıklıyorlar.

Diğer yandan fazla çocuk doğurmanın kültürel nedenleri vardır. Bu durumun eşinin veya kendisinin "erkek çocuk istemesiyle" ilgili olduğunu belirtenler vardır (%15.-16). Çocuk konusunda erkek-kız ayrımı yapmaya neden olan geleneksel değerler bu olayda da kendini göstermektedir.

Bunların ötesinde %10.1 oranında fazla çocuğun "kaza sonucu" olduğunu belirtenler vardır. Bu, bazı kadınların gebelikten korunma yöntemlerinden birini veya birkaçını kullandıkları halde gebelik olayını tam kontrol edemediklerini gösteriyor. Çocuk aldırma oranlarının yüksek oluşu da bu olayla ilgili olabilir (Bkz. Tablo 7).

Kadınların gebelikten koruyucu araçlara ilişkin bilgileri incelenmiş elde edilen veriler Tablo 9'da özetlenmiştir.

Tablo 9. Kadınların Bildikleri Gebelikten Koruyucu Araçlar / Yaş ve Eğitime Göre Dağılımı

Bilinen Araç	Y A Ş					
	TOP.	17-24	25-29	30-34	35-39	40-49
Sayı	496	87	113	116	89	91
Rahimiçi Araç	68.2	64.4	70.8	71.6	74.2	59.3
Ağızdan alınan hap	65.1	57.5	65.5	71.6	68.5	60.4
Condom (kaput)	35.5	43.7	39.8	32.8	36.0	25.3
Geleneksel Yöntem	19.8	18.4	23.9	14.7	16.9	25.3
Diğerleri	38.9	67.6	38.9	47.6		
TOPLAM %	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Tablo 9. Kadınların Bildikleri Gebelikten Koruyucu Araçlar / Yaş ve Eğitime Göre Dağılımı (devam)

Bilinen Araç	EĞİTİM DÜZEYİ		
	Okur Yazar Değil	İlkokulu Bitirmiş	İlk. Sonrası Eğitim
Sayı	137	297	62
Rahim içi Araç	55.5	72.7	75.8
Ağızdan alınan hap	59.1	67.3	67.7
Condom (kaput)	24.8	37.4	50.0
Geleneksel Yöntem	21.2	19.2	19.4
Diğerleri			
TOPLAM %	100.0	100.0	100.0

Tablo 9'da görüldüğü gibi kadınlar yöntem olarak en çok "rahim içi aracı" (%60-75) bildiklerini belirtmişlerdir. Ağızdan alınan haplar ikinci sırada yer almaktadır. Eğitilmiş kadınlar daha çok %50.0 ve genç kuşak kadınlar %43.7 oranla "condom"u araç olarak bildiklerini belirtmişlerdir. Kırk yaşın üzerindeki ve eğitimsiz kadınlar bu aracı %25 oranında bildiklerini belirtmişlerdir. "Geleneksel yöntem" her kuşak kadınlarca ve eğitilmiş, eğitimsiz kadınlarca dördüncü dereceden bilinen yöntem olarak belirtilmiştir.

Kadınlar uzun zaman diliminde herhangi bir yöntem kullanılmış olabilir. Halen en çok kullanılan yöntem hangisidir? araştırılmış, ilgili veriler Tablo 10'da özetlenmiştir.

Tablo 10. Kadınların Halen Kullandıkları Gebelikten Koruyucu Yöntemler / Yaş ve Eğitime Göre Dağılımı

Halen Kullanılan Yöntem	TOP.	Y A Ş				
		17-24	25-29	30-34	35-39	40-49
Sayı	252	4	68	58	52	33
Rahim içi Araç	40.0	39	42.6	41.4	44.2	27.3
Ağızdan Alınan Hap	11.5	19	7.4	17.2	9.6	3.0
Kaput	12.3	14	13.2	8.6	11.5	15.2
Tüplerin Bağlanması	3.6	2	1.5	5.2	3.8	6.1
Geleneksel Yöntem	29.0	19	30.9	24.1	26.9	48.5
Diğer	3.6	4	4.4	3.4	3.8	
TOPLAM %	100.0	100	100.0	100.0	100.0	100.0

Tablo 10. Kadınların Halen Kullandıkları Gebelikten Koruyucu Yöntemler / Yaş ve Eğitime Göre Dağılımı (devam)

Halen Kullanılan Yöntem	EĞİTİM DÜZEYİ		
	Okur Yazar Değil	İlkokul Bitirmiş	İlkokul Sonrası
Sayı	58	158	36
Rahim İçi	31.0	43.7	38.9
Araç			
Ağızdan	8.6	12.0	13.9
Alınan Hap			
Kaput	6.9	11.4	25.0
Tüplerin Bağlanması	10.3	1.9	-
Geleneksel Yöntem	37.9	27.2	22.2
Diğer	5.1	3.8	-
TOPLAM %	100.0	100.0	100.0

Tablo 10'da görüldüğü gibi kadınlar bildikleri yöntemleri etkin bir biçimde kullanmamaktadırlar. İstenmeden doğan çocuklar belki de bu durumla ilgilidir. Ağızdan alınan hapların yan etkileriyle ilgili bilinçlenme "kaput"un daha çok kullanımına yöneltmiş olabilir. Bunu en çok %25.0 oranla iyi eğitilmiş kadınlar kullanmaktadır. Rahim içi araçtan sonra genel toplamda en çok geleneksel "geri çekme" yönteminin kullanılması %29.0 ilginçtir. Yaşlı ve eğitimsiz kadınlarca %48 ve %37.9 oranında bu yöntem kullanılmaktadır ve oldukça yüksek bir orandır. Bu yöntem en çok bilinen ve en ekonomik yöntemdir.

3.3.2. Kullanılan Yöntemlerin Kaynağı ve Karar Verme

Birinci kuşak kadınlar kente daha önce gelmiş olsalar bile (Bkz. Tablo 1) eğitimsizliğin etkisiyle geleneksel yöntemlere daha çok bağlı kalmaktadırlar. Bilgilerini artırmada yazılı kaynakları kullanamadıkları gibi alışkanlıklarını değiştirmeleri de zordur.

Kadınların kullandıkları yöntemleri hangi kaynaktan duyduklarıyla ilgili inceleme bu konuda bilgi vericidir. Elde edilen bulgular Tablo 11'de özetlenmiştir.

Tablo 11. Kadınların Kullandıkları Yöntemin Kaynağı / Yaş, Eğitim ve Doğum Yerine Göre Dağılımı

Yaş Yöntemin Kaynağı	Y A Ş					
	TOPLAM	17-24	25-29	30-34	35-39	40-49
Sayı	496	87	113	116	89	91
Radyo - TV	32.7	28.7	34.5	34.5	33.7	30.8
Gazete-Kitap	10.7	11.5	11.5	11.2	11.2	7.7
Ana-Çocuk	16.9	12.6	15.9	19.0	18.0	18.7
Sağ.aile p.m. Diğer Sağ. Kurumları	17.1	9.2	18.6	19.8	20.2	16.5
Aile Büyükleri	6.5	13.8	8.0	2.6	7.9	1.1
Arkadaş- komşu	54.4	64.4	58.4	51.7	44.9	52.7
Diğer	10.3	11.5	8.0	12.9	9.0	9.9
TOPLAM %	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Tablo 11.Kadınların Kullandıkları Yöntemin Kaynağı / Yaş, Eğitim ve Doğum Yerine Göre Dağılımı (devam)

Yaş Yöntemin Kaynağı	E Ğ İ T İ M		
	Okur Yazar Değil	İlkokulu Bitirmiş	İlkokul Sonrası
Sayı	137	297	62
Radyo - TV	26.3	33.0	45.2
Gazete-Kitap	2.9	8.4	38.7
Ana-Çocuk	18.2	16.8	14.5
Sağ.Aile.P.m Diğer Sağ. Kurumları	16.1	18.2	14.5
Aile Büyükleri	4.4	7.4	6.5
Arkadaş- komşu	51.8	55.2	56.5
Diğer	13.1	9.1	9.7
TOPLAM %	100.0	100.0	100.0

Tablo 11'de görüldüğü gibi sosyo-ekonomik düzeyin düşük olduğu gecekondü bölgelerinde haber kaynağı olarak arkadaş ve komşunun kullanılması dikkat çekicidir. Yaş, eğitim ve doğum yeri (bölgeler) farketmeksizin kadınlar doğum kontrol yöntemlerini çoğunlukla %45-65 oranında arkadaş ve komşularından duyduklarını belirtmişlerdir.

Eğitim düzeyinin düşük yada yüksek olmasının farklılık yaratmayışı düşündürücüdür. Türk kültürü ve insanı yazıyı az kullanan sözel bilgi edinmeye daha çok önem veren bir yapıdadır. Gazete ve kitap yerine radyo ve televizyondan daha çok bilgi edinilmiş olması da bununla ilgilidir. Kadınlar %25-45 oranında doğum kontrol yöntemlerini radyo ve TV'den öğrendiklerini

belirtmişlerdir. Sadece ilkokul sonrasında eğitim görmüş kadınlar %38.7 oranında gazete ve kitabı kaynak olarak göstermişlerdir.

Aile Planlaması Merkezlerinden ve İstanbul'un Ümraniye yerleşim bölgesindeki diğer sağlık kuruluşlarından yöntemleri öğrenmiş olmaları düşük oranlardadır. Verilen hizmetlerin yetersizliği ve çoğunluğa ulaşamaması bilinen bir gerçektir. Bununla birlikte asıl bilgi kaynağına ve yöntemlerin kullanılmasına ilgisizlik genel olarak rastlanan olumsuz bir tutumdur. Yöntem bilgisiyle kullanma arasındaki fark da bunu göstermektedir (Bkz. Tablo 10).

Yöntem kullanımında kararın kim tarafından verildiği araştırılmış veriler Tablo 12'de özetlenmiştir.

Tablo 12. Kadınların Yöntem Kullanımında Karar Alışı / Yaş, Eğitim ve Doğum Yerine Göre Dağılımı

Kararı Veren	YAŞ						EĞİTİM		
	TOP.	7-24	25-29	30-34	35-39	40-49	Okur Yazar Değil	İlkokulu Bitirmiş	İlkokul Sonrası
Sayı	252	41	68	58	52	33	58	158	36
Kendim	29.4	36.6	27.9	29.3	28.8	24.2	24.1	30.4	33.3
Kocam	21.0	19.5	23.5	17.2	19.2	27.3	25.9	19.0	22.2
Kocamla Birlikte	45.6	41.5	45.6	51.7	42.3	45.5	43.1	47.5	41.7
Diğer	4.0	2.4	2.9	1.7	9.6	3.0	6.9	3.1	2.8
TOPLA	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
M %									

Tablo 12. Kadınların Yöntem Kullanımında Karar Alışı / Yaş, Eğitim ve Doğum Yerine Göre Dağılımı (devam)

Kararı Veren	DOĞUM YERİ			
	Marmara	K.deniz	Doğu ve Güney Doğu	Orta Anad.
Sayı	42	92	61	47
Kendim	52.4	26.1	19.7	31.9
Kocam	16.7	23.9	23.0	17.0
Kocamla Birlikte	28.6	45.7	52.5	48.9
Diğer	2.4	4.4	4.8	2.1
TOPLAM	100.0	100.0	100.0	100.0
%				

Tablo 12'de görüldüğü gibi kadınlar yöntem kullanımında genellikle kocalarıyla birlikte karar veriyorlar. Bu oran %40-50 arasındadır. Birlikte karar verme tüm değişkenler için geçerli olmakla beraber Marmara Bölgesi kadınları

%52.4 oranla başta olmak üzere kendi bedenleriyle ilgili kararı kendileri vermektedirler. Bu bölgeden gelen kadınların kendilerini yönetme konusunda daha bilinçli olmalarının iletişim etkileşim konusundaki avantajlarıyla ilgisi vardır. 17-24 yaş grubundaki kadınlar da %36.6 oranla yöntem kullanma kararını kendileri vermektedirler. Genç kadınların ve eğitilmiş kadınların bilinçliliği dikkat çekicidir.

3.3.3. Verilen Aile Planlaması Hizmetlerine Gösterilen İlgisi

Kadınların son gebelikleri sırasında "aile planlaması yöntemleri" konusunda bilgi alıp almadıkları araştırılmış veriler Tablo 13'de özetlenmiştir.

Tablo 13. Kadınların Aile Planlaması Bilgilerini Alması / Yaş ve Doğum Yerine Göre Dağılımı

Aile Planlaması Bilgisi	Toplam	Y A Ş				
		17-24	25-29	30-34	35-39	40-49
Sayı	264	69	88	61	32	14
Evet	15.5	14.5	15.9	13.1	12.5	35.7
Hayır	84.5	85.5	84.1	86.9	87.5	64.3
TOPLAM	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Tablo 13. Kadınların Aile Planlaması Bilgilerini Alması / Yaş ve Doğum Yerine Göre Dağılımı (devam)

Aile Planlaması Bilgisi	D O Ğ U M Y E R İ			
	Marmara	K.Deniz	Güney Doğu	Orta Anadolu
Sayı	38	99	67	49
Evet	13.2	16.2	16.4	14.3
Hayır	86.8	83.8	83.6	85.7
TOPLAM	100.0	100.0	100.0	100.0

Tablo 13'de görüldüğü gibi sadece 40-49 yaş grubundaki kadınlara %35.7 oranında aile planlaması yöntemleriyle ilgili bilgi verilmiştir. Diğer gruplardaki kadınların %80-85'ine bu bilgiler ulaşmamıştır. Anne-Çocuk Sağlığı Merkezleri veya Aile Planlaması Merkezleri bu anlamda daha fazla programlarla gecekondü bölgesi kadınlarına ulaşmalıdır.

Kadınlar gebeliğini **sağlıkla ilgili bir risk** olduğunun bilincinde mi ve gebeliklerini bir doktor kontrolünde mi yapıyor? araştırılmış elde edilen veriler Tablo 14'de belirtilmiştir.

Tablo 14. Gebelikte Muayene / Yaş ve Eğitime Göre Dağılım

Gebelikte Muayene	TOP.	Y A Ş				
		17-24	25-29	30-34	35-40	41-49
Sayı	264	69	88	61	32	14
Evet	70.1	75.4	76.1	67.2	56.3	50.0
Hayır	29.9	24.6	23.9	32.8	43.6	50.0
TOPLAM %	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Tablo 14. Gebelikte Muayene / Yaş ve Eğitime Göre Dağılım (devam)

Gebelikte Muayene	E Ğ İ T İ M D Ü Z E Y İ		
	Okur Yazar Değil	İlkokulu Bitirmiş	İlkokul Sonrası Eğitimli
Sayı	62		
Evet	53.2	72.5	88.6
Hayır	46.8	27.5	11.4
TOPLAM %	100.0	100.0	100.0

Tablo 14 incelendiğinde yine yaşlı ve eğitimsiz kadınların yürüyerek ve otobüsle 10-15 dakika uzaklıkta bulunan sağlık merkezlerinde muayene olmaya yatkın olmadıkları gözlenmektedir. Bu geleneksel tutumun ve eğitimsizliğin sonucudur. İyi eğitimli kadınlar %88.6 ile daha çok muayene olmaktadır.

Kadınların çoğunluğu 5-20 yıl arasında kentlerde yaşamaktadırlar. Doğumlarını nerede ve kimlere yaptırıyorlar? araştırıldığında elde edilen bulgular Tablo 15'de görülmektedir.

15. Kadınların Doğumlarını Kimler Yaptırıyor / Yaş ve Eğitime Göre Dağılımı

Doğumu Kimler Yaptırıyor	TOPLAM	Y A Ş				
		17-24	25-29	30-34	35-39	40-49
Sayı	211	59	77	45	22	8
Doktor	71.1	78.0	77.9	57.8	59.1	62.5
Ebe/Hemşire	19.9	11.9	14.3	31.1	31.8	37.5
Deneyimli Kadın	5.2	8.5	2.6	6.7	4.5	-
Kendi Kendine	2.4	1.7	2.6	2.2	4.5	-
Diğer	1.4		2.6	2.2	-	-
TOPLAM %	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Tablo 15. Kadınların Doğumlarını Kimler Yaptırıyor / Yaş ve Eğitime Göre Dağılımı (devam)

Doğumu Kimler Yaptırıyor	EĞİTİM DÜZEYİ		
	Okur Yazar Değil	İlkokulu Bitirmiş	İlkokul Sonrası Eğitilmiş
Sayı	51	134	26
Doktor	56.9	73.9	84.6
Ebe/Hemşire	25.5	18.7	15.4
Deneyimli Kadın	11.8	3.7	-
Kendi Kendine	5.9	1.5	-
Diğer	-	2.2	-
TOPLAM %	100.0	100.0	100.0

Tablo 15'de görüldüğü gibi gençler büyük bir çoğunlukla %78 **doktoru** tercih ettikleri halde daha yaşlılar %30-37.5 oranında **ebe hemşireye** de doğumlarını yaptırabilmektedirler. İlkokul sonrası eğitim görmüş kadınlar en yüksek oranda %84.6 doktoru seçmişlerdir. Bu anne sağlığının bilincinde olduklarını ifade ettiği gibi daha iyi ekonomik koşullarında ifadesi olabilir. Bununla birlikte kentte olmaktan ve sağlık merkezlerine yakın olmaktan dolayı okur-yazar olmayanların da %56.9 oranında doğumlarını doktorlar yaptırılmaktadır.

3.4. Kız Çocuklarıyla İlgili Tutum

4.1. Kız Çocukların Okullaşması

Kadınları yeni kuşak olarak devam ettirecek olan kızlarıdır. On yaşın üzerinde ergenlik dönemi öncesinde veya ergenlik dönemindeki kızlar geleceğin doğurgan anneleri olacaktır. Kadınların kızlarını üreme sağlığı ve aile planlaması konusunda yönlendirmeleri nasıldır? Onları bilinçlendirme konusunda tutumları nasıldır? incelenmiştir. Özellikle büyük kızların ailede kardeşlerinin bakım sorumluluklarını taşımaları nedeniyle eğitimsel engellenmeye uğramaları söz konusudur. Kızların hangi okullara devam ettikleri araştırıldığında elde edilen bulgular Tablo 16'de özetlenmiştir.

Tablo 16. Kadınların Kızlarının Devam Ettiği Okullar / Eğitim ve Doğum Yerine Göre Dağılımı

Kızların Devam Ettiği Okul	TOP.	YAŞ				EĞİTİM ÜZEYİ			
		17-24	25-29	30-34	35-39	40-49	Okur Yazar Değil	İlk-okulu bitirmiş	İlk-okul sonrası
Sayı	106	-	9	39	31	27	34	60	12
İlkokul	43.4	-	88.9	59.0	35.5	14.8	52.8	41.7	25.0
Ortaokul	28.3	-	11.1	33.3	41.9	14.8	23.5	26.7	50.0
ve Dengi									
Lise ve Dengi	21.7	-	-	7.7	16.1	55.6	17.6	25.0	16.7
Yüksek okul	6.6	-	-	-	6.5	14.8	5.9	6.7	8.3
TOPLAM %	100.0	-	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Tablo 16. Kadınların Kızlarının Devam Ettiği Okullar / Eğitim ve Doğum Yerine Göre Dağılımı (devam)

Kızların Devam Ettiği Okul	DOĞUM YERİ			
	Marmara	Kara Deniz	Güney Doğu	Orta Anad.
Sayı	22	42	23	15
İlkokul	31.8	40.5	47.8	53.3
Ortaokul	31.8	31.0	30.4	20.0
ve Dengi				
Lise ve Dengi	31.8	33.8	13.0	20.0
Yüksek okul	4.5	4.8	8.7	6.7
TOPLAM %	100.0	100.0	100.0	100.0

Tablo 16'da görüldüğü gibi yaşlı kadınların okuyan kızları da büyük olduğu için daha çok ortaokul ve lisede okumaktadırlar. Yüksek okulda okuyanların oranı düşüktür (%6.6). Marmara bölgesinden gelen kadınların kızlarının okullara dağılımı dengelidir. Diğer az gelişmiş bölgelerde doğan

kadınların kızları daha çok %40-53 oranında ilkokulda okumaktadırlar. Çok çocuklu olmaktan dolayı ilkokulda da okuyacak yaşta kızlarının olması, oranı artırmış olabilir.

Kızları okula gitmeyen veya yüksekokula devam edemeyen kadınlara bunun nedeni sorulduğunda elde edilen veriler Tablo 17'de görülmektedir.

Tablo 17. Kadınların Kızları Neden Okumadı / Eğitim, ve Doğum Yerine Göre Dağılımı

Kız Çocuk Okula Neden Devam Etmedi	TOPLAM	EĞİTİM		
		Okur Yazar Değil	İlkokulu bitirmiş	İlkokul sonrası
Sayı	76	40	35	1
Devam Etmek İstemedi	39.5	40.0	40.0	-
Okuyamadı	9.2	10.0	8.6	-
Kız Çocuk için Gerekmez	6.6	2.5	11.4	-
Yoksulluktan	28.9	30.0	28.6	-
Diğer	15.8	17.5	11.4	-
TOPLAM %	100.0	100.0	100.0	-

Tablo 17. Kadınların Kızları Neden Okumadı / Eğitim, ve Doğum Yerine Göre Dağılımı (devam)

Kız Çocuk Okula Neden Devam Etmedi	DOĞUM YERİ			
	Marmara	K.Deniz	Güney Doğu	Orta Anadolu
Sayı	5	35	22	8
Devam Etmek İstemedi	80.0	37.1	45.5	12.5
Okuyamadı	-	8.6	13.6	12.5
Kız Çocuk için Gerekmez	-	8.6	9.1	-
Yoksulluktan	20.0	37.1	13.6	37.5
Diğer	-	8.6	18.2	37.5
TOPLAM %	100.0	100.0	100.0	100.0

Tablo 17'de kız çocukların okumak istemeyişleriyle ilgili nedenler belirtilmiştir. "Okula devam etmek istemedi" ve "yoksulluk" biçimindeki iki neden önemlidir. Bu erkek çocuklar için de geçerlidir. Özellikle ikinci neden kentlerin varoşlarındaki insanların davranışlarını belirler (Türkeli, 1996: 30). "Kız çocuk için gerekmez" diyen kadınların oranının düşük olması dikkat çekicidir.

3.4.2. Kızların Okul Dışında Bilgilendirilmesi

Okumayan ve çalışmayan kız çocuklarının %28.4 kadarı (47) kurslara devam etmektedir. Diğerleri ev kızı olarak aile nüfusunun ve ülke nüfusunun planlısız artması için büyük bir potansiyel oluşturmak üzere evlendirilmeyi hatta nikahsız ve küçük yaşta evlendirilmeyi beklemektedirler. Kızların hangi kurslara devam ettiği Tablo 18'de özetlenmiştir.

Tablo 18. Kızların Devam Ettikleri Kurslar / Eğitim ve Doğum Yerine Göre Dağılımı

Kızların Devam Ettiği Okul	TOP.	Y A Ş					E Ğ İ T İ M		
		17-24	25-29	30-34	35-39	40-49	Okur Yazar Değil	İlkoku-lu bitirmiş	İlkokul sonrası
Sayı	47		2	6	17	22	21	22	4
Biçki-dikiş	21.7	-	-	-	25.0	27.3	28.6	19.0	-
Yabancı dil	6.5	-	-	-	6.3	9.1	9.5	4.8	-
Bilgisayar	2.2	-	-	-	6.3	-	-	4.8	-
Kuran Kursu	47.9	-	100.0	100.0	50.0	27.3	42.9	57.1	25.0
TOPLAM %	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
				0	0				

Tablo 18. Kızların Devam Ettikleri Kurslar / Eğitim ve Doğum Yerine Göre Dağılımı (devam)

Kızların Devam Ettiği Okul	DO Ğ U M Y E R İ			
	Marmara	K.Deniz	Doğu ve Güney Doğu	Orta Anadolu
Sayı	6	18	15	6
Biçki-dikiş	-	22.2	28.6	16.7
Yabancı dil	16.7	-	-	33.3
Bilgisayar	16.7	-	-	-
Kuran Kursu	16.7	61.1	57.1	16.7
TOPLAM %	100.0	100.0	100.0	100.0

Tablo 18'de görüldüğü gibi kızlar çoğunlukla %47.9 Kuran kursuna gitmektedirler. İlkokulu bitirmiş kadınların kızları bile %57.1 oranla daha çok bu kurslara gidiyorlar. Gecekondu bölgeleri hızlı göçün etkisiyle oluştuğu için

geleneksel değerler olduğu gibi kente aktarılmaktadır. Genç kuşak değişse bile, birinci kuşak için mekan değişikliği fikrinsel değişiklikleri büyük ölçüde gerçekleştirememiştir.

Anneler kızlarına aile planlamasıyla ilgili yöntemlerin bilgisini vermiş midir? Bu bir soruyla ölçülmeye çalışılmıştır. Yaşlı kadınlar ancak %50 oranında, eğitimsiz kadınlarsa %40 oranında kızlarına aile planlamasıyla ilgili bilgi verebildiklerini belirtmişlerdir.

Eğitilmiş kadınlar %88.9 oranla en çok bilgi verenlerdir. Kadınların kızlarına bilgi veremeyişleri kendi yetersizlikleri nedeniyledir. Utandıkları için %20.0 ve arkadaşlarından öğrenmiş olabileceklerini düşündükleri için %33.4 kızlarını bilgilendirmediklerini belirtmişlerdir.

Kadınlar kızlarının aile planlamasıyla ilgili bilgileri nereden almalarını istiyor? Bu tutum araştırılmış veriler Tablo 19'da özetlenmiştir.

Tablo 19. Kadınlar Kızlarının Nereden Bilgi Almalarını İstiyor / Eğitim ve Doğum Yerine Göre Dağılımı.

Bilgi Kaynağı	TOP.	EĞİTİM DÜZEYİ		
		Okur Yazar Değil	İlkokul Bitirmiş	İlkokul Sonrası Eğitimli
Sayı	91	45	63	9
Sağlık Kuruluşu	37.3	24.3	51.1	14.3
Doktor	31.9	29.7	29.8	57.1
Öğretmen	7.7	13.5	4.3	-
Gazete Kitap	13.2	13.5	12.8	14.3
Radyo-TV	2.2	2.7	21.1	-
Kendim	19.8	10.8	25.5	28.6
Diğer	16.5	27.0	8.5	14.3
TOPLAM %	100.0	100.0	100.0	100.0

Tablo 19. Kadınlar Kızlarının Nereden Bilgi Almalarını İstiyor / Eğitim ve Doğum Yerine Göre Dağılımı (devam)

Bilgi Kaynağı	DOĞUM YERİ			
	Marmara	K.deniz	Doğu ve Güney Doğu	Orta Anadolu
Sayı	17	55	22	18
Sağlık Kuruluşu	42.9	37.5	36.8	35.7
Doktor	35.7	35.0	10.5	42.9
Öğretmen	-	10.0	10.5	7.1
Gazete Kitap	7.1	12.5	5.3	21.4
Radyo-TV	-	2.5	-	7.1
Kendim	35.7	12.5	31.6	14.3
Diğer	-	27.5	21.6	-
TOPLAM %	100.0	100.0	100.0	100.0

Tablo 19'de görüldüğü gibi en fazla eğitilmiş kadınlar olmak üzere genelde anneler kızlarının (%57.1) doktorlar ve sağlık kuruluşları tarafından bilgilendirilmelerini tercih ediyorlar. Okur-yazar olmayanlar kendilerinin yeterli bilgiye sahip olmadıklarının bilincinde %10.8 ve bilgilendirmeyi kendileri yapmak istemiyorlar. Güney Doğu Anadolu Bölgesinden gelenler %31.6 oranla kendileri bilgi vermek istiyorlar. Bu tutum geleneksel değerlerle ilgilidir. "Ayıp ve günah" davranışları büyük ölçüde etkilemektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Araştırma bulguları doğrultusunda, kadınların aile büyüklüğü, doğum alışkanlıkları çocuk sayısı, aile planlamasıyla ilgili bilgilenimleri ve uygulamaları ve kızlarını yönlendirmeleriyle ilgili tutumlarını şöyle özetleyebiliriz:

1- Araştırmamızda doğurganlık ve aile planlamasına karşı tutumda eğitimin çok önemli rol oynadığı saptanmıştır (Bkz. Tablo 3 ve Tablo 4).

2- Bölgelerarası farklılık anlamlılığını kentsel alanda da korumaktadır. Batıdan doğuya doğru gidildikçe çocuk sayısı vb. gibi konularda geleneksel tutum ve davranışlara bağlılığın korunduğu gözlenmektedir (Bkz. Tablo 6 ve Tablo 7).

3- Okur-yazar olmayan ve özellikle Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgelerinden gelen kadınlar daha fazla çocuk doğurmuştur ve doğurmaktan yanadırlar.

4- Modern yöntemler yanında geleneksel yöntemin de büyük oranda kullanılıyor olması eğitim düzeyinin ve sosyo-ekonomik düzeyin düşük olduğunu ve değişimin kente gelmekle doğru orantılı olmadığını göstermektedir.

5- Kadınlar daha fazla çocuk istemedikleri halde (Bkz. Tablo 5) doğum kontrol yöntemlerini kullanmakta etkili davranmamaktadırlar. Araştırmalar evli kadınların %12'sinin gebeliği önleyici yöntem kullanmayı istedikleri halde şu anda kullanmadıklarını ortaya koymaktadır (Tuncer, 1995:7). Bu durum biraz da erkeklerle ilgilidir. Olaya onların da destek vermesi gereken noktalar vardır.

6- Kadınlar sık aralıklı doğum yapmayı ve çok çocuk doğurmayı istemiyor. Kentleşmenin etkisiyle statüleri yükselmediği halde daha az çocuk doğurmaya yöneliyorlar (Özbay, 1992: 163). Böylece "Demografik Geçiş Teorisi"nin iddia ettiği gibi kadının statüsü eğitimi ve çalışma hayatında önemli değişimler olmadığı halde doğurganlığı azalmaktadır. Etkili Aile Planlaması programları yapılması bunu gerçekleştirmektedir. ABD 1960'lerden beri bu tür programlar yürütmektedirler.

7- Kadınların doğum kontrol yöntemlerini öncelikle arkadaş ve komşu daha sonra da radyo ve televizyondan öğrenmesi halk eğitimi konusunda görsel - işitsel iletişim araçlarının ne denli önemli olduğunu göstermektedir. Bu araçların iyi kullanılması aile planlaması için olduğu kadar her türlü eğitim için de çok zorunlu ve önemlidir.

8- Yöntem konusunda karar vermede Marmara Bölgesindeki kadınların daha özgür davranabildikleri gözlenmektedir. Kendi bedenleriyle ilgili kararları kendileri vermektedir. Genç kadınlarda da veriler bu şekildedir. Kadınlar tek başına karar vermekten çok kocalarıyla birlikte karar verdiklerine göre (Bkz. Tablo 12) erkeklerin eğitimi ve tutumu da önem taşımaktadır. Etkin doğum kontrol yöntemi kullanamama, geleneksel yapıdan, doğum kontrol yöntemleri kullanma zorunluluğunun daha çok kadına yüklenmesinden, tabii ki eğitimsizlikten ve verilen hizmetlerin yetersiz oluşundan kaynaklanmaktadır.

9- Genç kadınlar doğumlarında doktoru tercih etmektedirler. Yaşlı kadınlar doğumlarını doktorlara yaptırmak kadar ebe/hemşireyi de tercih etmektedirler. Bu birazda aile planlaması bilgisinin yeterince verilememesinden kaynaklanmaktadır.

10- Kız çocuklarından yüksek okula gidebilenler %6.6 oranındadır. Eğitimin kızlar için kısa olması erken evlenmeye ve gelecekte aile planlaması konusunda istenmeden ortaya çıkan davranışlara yol açacaktır.

11- Aile planlamasıyla ilgili eğitim zorunludur. Kadın sağlığının korunması, kadın emeğinin daha verimli kullanımı, çocukların bilgilice bakımı ve yetiştirilmesi ülke nüfusunun dengelenmesi için doğum kontrol yöntemlerinin çoğunluk tarafından öğrenilmesi ve uygulanması gerekli görülmektedir. Bölgeler veya eğitim düzeylerine göre farklılaşan doğurganlık oranını dengelemenin ve aile planlaması konusunda bilinçlenmenin en önemli aracı eğitimidir. İlkokul ve daha yukarı düzeyde eğitim görenlerde özel olarak aile planlaması bilgi ve yöntemlerini öğrenmeden önce bile olumlu yönde farklılıklar vardır. Bu bulgular bir ön test uygulamasının bulgularıdır. İlgili Derneklerin ve kadının statüsünü yükseltme çalışmalarıyla birlikte aile planlaması konusunda işe okuma-yazma kurslarından başlaması anlaşılır gibi görünmektedir. Eğitim okulları, Halk Eğitim Merkezleri, dernekler kurslar aracılığıyla hızlandırılmalıdır.

Kaynakça

Alpar, İstiklal; Yener Samira, Gecekondu Araştırması DPT Yayını, Ankara.1993

Çelebi, Nilgün, Kadınlarımızın Cinsiyet Rolü Tutumları, Sebat Ofset, Ankara.1990

D.İ.E., 1993 Yıllığı, Ankara.

Erder, Sema, İstanbul'a Bir Kent Kondu ÜMRANIYE, Memleket İletişim Kitapları, 1996 İstanbul.

Fincancıoğlu, Nuray, Nüfus Doğurganlık ve Kadın Sağlığı Sorunları, Kadın Eserleri ve Bilgi,1990 Merkezi Vakfı, İstanbul.

Gökçe, Birsen, Gecekondu Gençliği, H.Ü. Yayınları, Ankara.1976

Gökçe, Birsen, Gecekondu Ailelerarası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü T.C. Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı, Ankara. 1993

Kağıtçıbaşı, Çiğdem, Çocuğun Değeri, Türkiye'de Değerler ve Doğurganlık, B.Ü. İdari Bilimler Fakültesi,1981 İstanbul.

Aile İçi Etkileşim ve İlişkiler, Bir Aile Değişme Modeli Önerisi, TSB Derneği, Maya Mat.,1984 Ankara.

Kartal, Kemal, Kentleşme Sürecinde Toplumsal Değişme Odağı Olarak Ankara, Kentsel

Bütünleşme İçinde, Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı, Yayın No: 4, Ankara. 1982

Kıray, Mübeccel, Toplumsal Değişme ve Kentleşme TSBD Yayını, Ankara.1982

Kongar, Emre, İzmir'de Kentsel Aile, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayını, Ankara.1976

Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği, Bilgi Yayınevi, Ankara. 1979

Kentleşen Gecekondu Ya da Gecekondu Kentler Sorunu, Kentsel, 1982

Bütünleşme Türkiye Geliştirme Araştırmaları Vakfı No:4, Ankara.

Koray, Meryem, Çalışma Yaşamında Kadın Gerçekleri, İzmir.1993

Özbay, Ferhunde, Kadının Statüsü ve Doğurganlık, Türkiye'de Kadın Olgusu İçinde Haz.

Necla Arat Say Yay. İstanbul. 1992

Özen, Sevinç, Sanayi Kasabasında Yaşam Biçimi ve Aile Yapısında Meydana Gelen Değişmeler, Soma Örneği, E.Ü. Edebiyat Fak. Yayını, İzmir. 1991

Özer, İnan, "Kentleşme ve Kent Yaşamı" Güncel Sosyolojik Gelişmeler İçinde Sosyoloji Derneği, Ankara. 1993

Özer, İnan, Gecekondularda Ailelerarası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü, T.C. Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı, Ankara.1993

Tatlidil, Ercan, Kentleşme ve Gecekondu, E.Ü. Edebiyat Fak. Yayını, İzmir. 1989

Tatlidil, Ercan, Kentle Bütünleşmenin Bin Yolu: Gecekondulaşma, Aile Yazıları 2, Ankara. Aile Araştırma Kurumu, Bilim Serisi 5/2. 1990

Tok, Gökhan, Demografik Göstergeler Işığında Türkiye'de Nüfus, Bilim ve Teknik, Sayı: 341, Ankara.1996

Türkeli, Nalan, Varoшта Kadın Olmak, Gökkuşuğu Yayınları, İstanbul.1996

Tuncer, Baran, Nüfus Politikası ve Aile Planlamasında Güncel Yaklaşımlar, Türkiye Aile Sağlığı ve Planlaması Vakfı, İstanbul,1995

Üner, S., "Migration and Labor Transformation in Pural Turkey", A. Richards (Ed.) Food. States and Peasants, Westwiew Press, ss: 225-264.1986

Ünver, Özkan 12-24 Yaş Gençlerin Sosyo-Ekonomik Sorunları, G.Ü. Basın Yayın Yüksekokulu, Ankara.,1986

Yasa, İbrahim ve Bozkurt, Ömer, "Orta Anadolu'dan Batı Avrupa'ya; Göç ve Toplumsal Değişme, Amme İdaresi Dergisi, Cilt 2, Sayı 3, Ankara.1974

MERSİN'E GÖÇ ETMİŞ İNSANLARIN SAĞLIK KOŞULLARI ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

Yrd.Doç.Dr.Sezgin KIZILÇELİK^{*)}

Giriş ve Problem

Kitleler halinde gerçekleşen göçler, daha çok, sosyal, ekonomik ve siyasal nedenlerin sonucu oluşur. Geniş ölçekli bu göçler tüm toplumlarda olduğu gibi Türk toplumunda da önemli bir sorun oluşturmaktadır.

1950'lerde toplumumuzun hızlı kapitalistleşme sürecine girmesi ve tarımdaki makinalaşma sonucu kırsal kesimlerdeki toprak-nüfus dengesi bozulmuş, üretim dışı kalan işgücü yeni geçim kaynakları elde etmek için büyük kentlere göç etmeye başlamıştır.

Başlangıçta ekonomik nedenlerle ivme kazanan göç hareketleri, daha sonraları, eğitsel, kentin çekiciliği gibi başka nedenlerle devam etmiştir. 1980'li yıllardan itibaren ise göçün diğer nedenlerinin yanında bir de terör eksenli/kaynaklı göç hareketleri oluşmaya başlamıştır.

Göç eden insanların (göçmenlerin) geldikleri kentte yerleştikleri alanlar olan gecekondularda bir dizi sorunlarla karşılaştıkları yadsınamaz bir gerçekliktir. Bu sorunlardan biri de sağlık sorunlarıdır.

Ancak ülkemizde şimdiye değin göç ve göçle ilgili olan gecekondular konusunda yapılan çalışmalar⁽¹²⁾ daha çok göçün nedenleri, göç sonucu oluşan sağlıksız kentleşme, gecekondulaşma, işsizlik, kente uyum sorunları, kentle bütünleşme, aile yapısı, gecekondu kültürü ve gecekondu gençliği... gibi

Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi.

- (1) Bkz. YASA, İbrahim, **Ankara Gecekondu Aileleri**, S.S.Y.B Yayınları, Ankara, 1966, HART, Charles W., **Zeytinburnu Gecekondu Bölgesi** (Çev. N. Saran), İTO Yayınları, İstanbul, 1969, KIRAY, M.B. "Gecekondular: Az Gelişmiş Ülkelerde Hızla Toprakta Kopma ve Kentle Bütünleşememe", **Toplumbilim Yazıları**, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1982 a., GÖKÇE, Birsen; **Gecekonduların Gençliği**; Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1976, GÖKÇE, Birsen ve Diğerleri; **Gecekonduların Aileleri Arasında Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyona Dönüşümü**, Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yayınları, Ankara, 1993, ERDOĞMUŞ, Zeki; **Kırsal Bölgelerden Ankara Kıbrıs Bayraktar İlkokulu Gecekondular Bölgesine Göç ve Göçedenlerin Kentleşmesi**, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1977, TÜRKDOĞAN, Orhan; **Yoksulluk Kültürü: Gecekonduların Toplumsal Yapısı**, Dedekorkut Yayınları, Ankara, 1977; ŞENYAPILI, Tansı, **Gecekondular**, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir, 1989, ALPAR, İstiklal ve Samira YENER, **Gecekonduların Araştırması**, DPT Yayınları, Ankara, 1991.

konular çerçevesinde olup, göçmenlerin sağlık sorunlarına yönelik pek fazla çalışma yapılmamıştır.

Bu bildirideki temel amacımız şimdye değin ülkemizde üzerinde pek fazla durulmayan bir konuyu, yani gecekondü bölgelerinde yaşayan göçmenlerin koşulların sosyolojik açıdan incelemektir.

1. Kavramsal Çerçeve

a) Göç, Türkiye'de Göçün Nedenleri

Sosyolojik açıdan göç belirli bir sosyal yapı içindeki birey ve grupların sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel nedenlerden dolayı bir yerden başka bir yere gitmelerine denir.⁽¹³⁾ Göçün yönü, genellikle kırsal kesimlerden kentsel kesimlere, eş deyişle sosyo-ekonomik açılardan geri kalmış bölgelerden, sosyo-ekonomik açıdan gelişmiş ve kalkınmış bölgelere doğrudur. Bu durum genellikle tüm toplumlar için (ve de Türk toplumu için) geçerli olabilecek bir gerçekliktir. Ancak göçün nedenleri tüm toplumlarda benzerlik göstermekle birlikte aynı değildir. Toplumların kendine özgü koşulları ve/veya kültürel değerleri nedeniyle göçün nedeni de farklı olabilmektedir.

Türkiye'de göçün temel nedenlerinden ilki, yetersiz ve eksik bir planlamadan kaynaklanmaktadır. 20.yy toplumlarında en önemli gereksinim olarak kabul edilen ekonomik ve sosyal planlamanın Türkiye'de etkisiz kalışı, köy-kent, bölgeler ve kesimler arası dengesizliği oluşturarak iç göçlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Türkiye'de kırsal kesimlerden kentsel kesimlere göçün ikinci temel nedeni, kırsal kesimlerdeki toprak-nüfus dengesinin bozulmasıdır. "Doğum ve ölüm oranlarının çok yüksek olduğu kırsal kesimlerde toplumsal yaşamın devamlılığı açısından toprak-nüfus dengesi çok önemlidir."⁽¹⁴⁾ Oysa kırsal kesimlerde toprak-nüfus dengesi denk değildir. Geray'ın belirttiğine göre⁽¹⁵⁾ köylerde çiftçi ailelerden büyük bir çoğunluğu ya topraksız ya da geçimini sağlayamayacak ölçüde az topraklıdır. Topraksız ya da az topraklı çiftçiler ortakçı, yarıcı ve benzeri biçimlerde başkalarının toprakları üzerinde çalışmakta, emek ve ürün rantı olarak artı ürünü toprak sahibine kaptırmaktadır. Ayrıca, son derece verimi düşük topraklara sahip olan tarım işçilerinin hiçbir sosyal güvenceleri yoktur. Tarım işçileri örgütlenmiş ve sendikalaşmış da değildir⁽¹⁶⁾. Kırsal kesimlerde toprak temel servet biçimi olduğundan, köylüler arasında büyük farklılıklar bulunmaktadır. Tüm bu olumsuzlukların yanında kırsal kesimlerdeki nüfusun da hızlıca artması (toprağın sabit kaldığını düşünürsek) eklenince kırsal kesimlerdeki mevcut toprak-nüfus dengesi bozulmakta ve

(2) KIZILÇELİK, Sezgin ve Yaşar ERJEM, **Açıklamalı Sosyoloji Sözlüğü**, 4. Baskı, Saray Yayınları, İzmir, 1996. s.235.

(3) OZANKAYA, Özer; **Köyde Toplumsal Yapı ve Siyasal Kültür**, A.Ü. SBF Yayını, Ankara, 1971, s.235.

(15) GERAY, Cevat; **Kırsal Türkiye'de Toplum Kalkınması ve Kooperatifçilik**, Ankara; 1989, s.28.

(16) KAZGAN, Gülten; **Tarım ve Gelişme**, Der Yayınları, İstanbul, 1983, s.128-130.

büyük bir işgücü çalışma yaşamı dışına itilmektedir. İstihdam dışı kalan bu insanların göç hareketine katılmalarından başka seçenekleri de kalmamaktadır.

Diğer taraftan tarımda makinalaşma nedeniyle kırsal kesimlerde büyük bir işçi kitlesi çalışma yaşamı dışında kalmıştır. Sözgelimi 1950'lerde toplumumuzun kapitalistleşme sürecine girmesi ve tarımdaki hızlı makinalaşma sonucu kısa bir sürede köylerde 70.000 ortakçı işinden olmuştur.⁽¹⁷⁾ Bu çerçevede bir traktörün tarımdan/kırsal kesimden ayırdığı insan sayısı ortalama 6 kişidir. Bu nedenle 3 milyona yakın köylü köyünü terkederek göç etmiştir. Tarım işçilerinin ailelerini de kente götürdüklerini de düşünürsek traktörün göçe zorladığı köylü sayısı yaklaşık olarak 10 milyona ulaşmıştır.⁽¹⁸⁾

Kırsal kesimlerden kentsel kesimlere yönelik göçün dördüncü nedeni kırsal kesimin kültürel yapısından kaynaklanan durumlardır. Örneğin, kan davası gibi. Kırsal kesimlerde, özellikle, adam öldürme ve kız kaçırma olaylarından sonra başlayan kan davası olgusu insanların göç etmelerine neden olmaktadır. Göçün önemli nedenlerinden biri olan kan davası toplumumuzda o kadar etkili olmuştur ki, bir dönem Yeşilçam'da yapılan filmlerin büyük çoğunluğuna konu olmuştur.

Göçlerin beşinci temel nedeni, özellikle son yıllarda, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde meydana gelen şiddet ve terör olaylarıdır. Söz konusu yerlerden terör yüzünden kitleler halinde göç hareketi yaşanmaktadır.

Göçlerin diğer önemli bir nedeni ise kentlerin çekiciliği yani kentlerde iş ve eğitim olanaklarının fazla olmasıdır.

Kırsal kesimlerden yukarıda belirttiğimiz nedenlerden dolayı göç eden insanlar geldikleri kentte belirli alanlarda toplanırlar. Bu alanları sosyologlar "gecekondu" olarak nitelendirirler.

b) Bir Sosyal Sorun Olarak Gecekondu

Göçün ortaya çıktığı bir olgu olan gecekondu, genellikle, sanayinin geliştiği bölgelerde, başkasının arazisinde (kamuya ait yerlerde) izinsiz olarak yapılan, hizmet kolaylıklarından yoksun ve sağlık koşulları yönünden hijyenik olmayan, ayrıca ekonomik bakımdan sıkıntı çeken, daha çok örgütlü olmayan marjinal işlerde çalışan ve kendine özgü bir kültür geliştiren insanların yaşadıkları yerleşim birimidir.⁽¹⁹⁾

(17) ŞEKER, Murat; **Tarım İşçilerinin Toplumsal Bütünleşmesi**, Değişim Yayınları, Ankara, 1986, s.43-45.

(18) KELEŞ, Ruşen; **Kentleşme ve Konut Politikası**, A.Ü. SBF Yayınları, Ankara, 1984, s.32

(19) Bkz. TATLIDİL, Ercan; "Türkiye'de İç Göç ve Ekonomik Yönden Kullanılabilir İnsan Gücü: Kayseri Örneği", **Seminer Dergisi**, Ege Üniversitesi Edb. Fak. Yayını, N.4, 1985, s.61, SENCER, Yakut; **Türkiye'de Kentleşme**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1979, s.122-124., GÖKÇE, Birsen; **Gecekondu Gençliği**; s.10., KIRAY, Mübeccel B., "Modern Şehirlerin Gelişmesi ve Türkiye'ye Has Bazı Eğilimler", **Toplumbilim Yayınları**, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982 b.,

Genellikle kentlerin kenar semtlerinde yoğunlaşan gecekondualarda yaşayan insanların önemli sosyal sorunlarla karşı karşıya olduğu bilinen bir gerçektir. Gecekonduada yaşayanların sorunlarının başında işsizlik, konut sıkıntısı, kent yaşamına uyum ve kentle bütünleşememe gelmektedir. Gecekonduada oturanların karşılaştıkları bir diğer temel sorun ise sağlık koşullarının elverişsizliğidir. Bu son noktanın açıklığa kavuşabilmesi için sağlık ve hastalığın ne olduğunun da analiz edilmesi gerekmektedir.

c) Sağlık-Hastalık Kavram Çifti

Sağlık; yalnızca belli bir toplumdaki bireylerin hastalık, sakatlık ve rahatsızlıklarının olmayışı değil, aynı zamanda, o toplumdaki bireylerin akılsal, ruhsal, fiziksel, çevrebilimsel, ekonomik, kültürel, siyasal ve toplumsal bakımdan tam bir huzur, uyum ve denge (olumlu koşullarda) bulunmalıdır. Eş deyişle sağlıklı olmak⁽²⁰⁾ için; hasta ve sakat olmamak, bedebse-ruhsal yönden tam bir uyum ve iyilik durumunda olmak, ekonomik açıdan sıkıntı içinde olmamak, kültürel ve toplumsal yönden olumlu koşullarda olmak gerekmektedir.

Sağlık, hastalık ve sakatlığın olmayışından ibaret olmadığı için hastalığın tanımlanması, sağlığın daha iyi anlaşılmasını sağlar. Tıp literatüründe "hastalık doku ve hücrelerde yapı ve fonksiyon yönünden normal olmayan değişikliklerin ortaya çıkardığı bir durumdur."⁽²¹⁾ Sosyolojik açıdan hastalık⁽²²⁾ biyolojik bir sistem olan insanın durumu ile bireysel ve toplumsal uyumunu sağlayan fonksiyonun bozulması durumuna denir.

d) Göç, Gecekondu ve Sağlık

Kırsal kesimlerden kentsel kesimlere yönelik olarak gerçekleşen göçler, daha çok sosyo-ekonomik, kültürel ve siyasal nedenlerin sonucunda oluşur. Kırsal kesim ile ilişkili olan göçler kentsel kesimlerde yeni oluşumlara yol açar. Eşdeyişle bir ayağı köyde bir ayağı kentte olan göç süreci kentlerde gecekonduaların oluşmasına kaynaklık eder. Göçün sonucu olan gecekondualar ise oldukça fazla sosyo-ekonomik, kültürel ve siyasal sorunların mevcut olduğu

TÜRKDOĞAN, O., a.g.e., WORSLEY, Peter; **A New Introducing Sociology**, Penguin Books, Middlesex, 1977, s.264.

⁽²⁰⁾COSER, Lewis A. ve Diğerleri, **An Introduction to Sociology**, Harcourt Brace Jovaovich, Inc, New York, 1983, s.351, HESS, Beth B ve Diğerleri, **Sociology**, Macmillan Publishin Comp., New York, 1988, s.461, HEGGENHOUGEN, H.K. ve L. SHORE, "Cultural Components of Behavioral Epidemiology: Implications for Primary Health Care", **Social Science and Medicine**, Vol.22, No.11, 1986, s.1238., CAPRA, Fritjof; **Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası**, Çev. M. Armağan, İnsan Yayınları, İstanbul, 1989, s.387, TÜMERDEM, Yıldız; **Halk Sağlığı**, Cilt.1-2, İ.Ü. Tıp Fak. Yayını, İstanbul, 1992, s.5.

⁽²¹⁾BODUR, Said; "Sağlık Kavramı ve Sağlık Hizmetleri"; **Türk Aile Ansiklopedisi**, T.C.Başb. Aile Araş. Kur. Yay. Cilt.3, Ankara, 1991, s.838.

⁽²²⁾ PARSONS, Talcott, **The Social System**, Free Press, New York, 1951, s.446.

alanlardır. Gecekondularda yaşanan en büyük sorunlardan birisi de (araştırmamızın konusunu da oluşturan) sağlık koşullarının elverişsizliğidir.

Diğer toplumlardaki gecekondu benzeri yerleşim birimlerinde (slum^(*) gibi) olduğu gibi toplumumuzda gecekondu bölgelerine temel sağlık hizmetlerinin^(**) götürülemediği önemli bir sorundur. Bu noktada göçmenlerin geldikleri kentte yerleştikleri bölgeler olan gecekonduardaki gerek çevresel faktörler (oturlan semtin ve evlerin hijyenik olmaması) ve gerekse sosyo-ekonomik ve kültürel nedenler [(ailedeki birey sayısının fazla oluşu, bir evde gereğinden çok insanın yaşaması), ekonomik zorluklar, işsizlik, kent yaşamına uyum güçlüğü, yeterli derecede beslenmeme, sağlık-hastalık konularında yeterli bilgiye sahip olmama, sağlık sigortası güvencesine sahip olmama, oturlan semtte gerekli sağlık kuruluşu (sağlık evi, sağlık ocağı, hastane gibi) ve sağlık insan gücü (doktor, ebe, hemşire, sağlık memuru gibi) olmaması] yüzünden önemli ölçüde sağlık sorunları ortaya çıkmaktadır. Bir yönüyle gecekondu halkının içine düştüğü ekonomik darboğaz o insanların sağlık koşullarını da olumsuz yönde etkilemektedir. Bu noktada "yoksulluk ve hastalık aynı şeyin iki yüzü gibidir"⁽²³⁾ anlayışı belirginleşmektedir.

2. Metodoloji

Bu araştırma herşeyden önce durum saptayıcı (betimleyici) bir araştırmadır. Bu araştırmayı gerçekleştirmek için 1996 Temmuz ve Ağustos aylarında Mersin kentinde "Evrendeki birey ve objelerin birbirlerine benzer olduğu durumlarda kullanılan basit tesadüfi örneklem tekniği" yoluyla seçtiğimiz 550 hane halkı reisine anket uygulanmıştır. Anket sorularımız Mersin'e göç etmiş insanların sosyo-ekonomik ve kültürel yönlerini, göç etme nedenlerini, karşılaştıkları güçlükleri ve sağlık koşullarını tesbit etmeyi amaçlamaktadır.

(*) Büyük kent merkezlerinin çevresinde oluşan gecekondu ile sanayileşmiş toplumların büyük kent merkezlerinde yer alan 'slum'ların birbirinden farklı yönleri olmasına karşın benzer tarafları oldukça fazladır. Bkz. TATLIDL, E., a.g.e., s.17. Sözelimi Gökçe'ye göre sanayileşme süreciyle ortaya çıkmış "slum"larda oturanların çoğu ekonomik açıdan yoksul, yeterli eğitim görmemiş ve işsiz ya da sosyo-ekonomik düzeyi düşük işlerde çalışmaktadır. Bkz. GÖKÇE, B; a.g.e., s.10-11. Bu durum toplumumuzdaki gecekondu bölgelerinde yaşayanlar için de söz konusudur.

(**) Temel sağlık hizmeti, bilime uygun ve toplumca benimsenebilecek bir yöntemve teknolojiye dayalı, her bireyin ve ailenin hem katkıda bulunmaları gereken, hem de erişebilecekleri, toplumun karşılayabileceği bir maliyeti olan, kendi kendine yeterli, verilmesi zorunlu bir sağlık hizmetidir. Temel sağlık hizmeti,halkın yaşadığı ve çalıştığı alanlara olanaklar ölçüsünde yakın yerlerde sunulan, sürekli sağlık hizmeti sürecinin ilk basamağı, toplumun, ailelerin ve bireylerin ulusal sağlık sistemi ile karşılaştıkları ilk noktadır. Temel sağlık hizmetleri, koruyucu, tedavi edici ve iyileştirici sağlık hizmetleri olarak üç grupta toplanabilir. Bkz. KIZILÇELİK, Sezgin; **Türkiye'nin Sağlık Sistemi: Bir Medikal Sosyoloji Denemesi**, Saray Kitapevleri, İzmir, 1986.

(23)Bkz. WORSLEY, P.; a.g.e., s.

3. Alan Araştırmasının Verileri

Mersin'e göç etmiş insanların (göçmenlerin) sağlık koşullarını sosyolojik açıdan incelemeyi konu alan bu bölümde ilk önce örneklemin genel nitelikleri üzerinde durulacaktır. Diğer bir deyişle, öncelikle hane reislerinin yaş grubu, kökeni, medeni durumu, dinsel tutumları, meslek dağılımı, eğitim ve gelir düzeylerine yönelik tanımlayıcı özellikleri serimlenecektir. Daha sonra araştırmanın amacına yönelik bulguların yer aldığı dağılımlar üzerinde durulacaktır.

3.1. Göçmenlerin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Özellikleri

Örneklemini oluşturan insanların yaş gruplarına göre dağılımına baktığımızda; 25-29 yaş grubu en yüksek orana sahiptir (%23.8). Bunu sırasıyla %21.8'lik bir oranla 30-34 yaş grubu, %16.5'lik bir oranla 40-44 yaş grubu izlemektedir. 45-49 yaş grubu ise en düşük orana (%9.8) sahiptir.

Yanıtlayıcıların doğum yerlerine göre dağılımına göz attığımızda; oldukça yüksek bir oranının (%93.3) kırsal kökenli (mezra, köy, ilçe doğumlu) olduklarını görmekteyiz. Kent doğumluların oranı ise oldukça düşüktür (%6.7).

Yanıtlayıcıların medeni durumlarına göre baktığımızda; büyük bir çoğunluğunun (%82.9) evli oldukları ortaya çıkmıştır.

Yanıtlayıcıların eğitim düzeylerine göre dağılımına göz attığımızda; büyük bir çoğunluğunun eğitim düzeyi düşük çıkmıştır (%68.8). Eğitim düzeyi orta olanların oranı ise %27.8'dir. Buna karşın eğitim düzeyi yüksek olanların oranı oldukça düşüktür (%2.2).

Yanıtlayıcıların ailedeki üye sayılarına göre dağılımına baktığımızda; ailedeki üye sayısı 4-6 olanların oranı en yüksektir (%38.6). Bunu sırasıyla 7-9 üyeli aileler (%28.2) ile 1-3 kişiden oluşan aileler (%17.3) izlemektedir.

Yanıtlayıcıların meslek türlerine göre dağılımına baktığımızda; önemli bir kısmının mesleği yüksek eğitimi gerektirmeyen serbest mesleklerden oluşmaktadır (%62). Bunu mesleği esnaf olanlar (%9.3) ve kamu sektöründe çalışan işçiler (%6.4) izlemektedir. İşletmeci olanların oranı ise en düşüktür (%0.02).

Örneklerimizde yer alan insanların bir işte çalışıp çalışmama durumlarına göre dağılımına göz attığımızda; %59.6'sı bir işte çalışırken, %40.4'ü herhangi bir işte çalışmamaktadır.

Yanıtlayıcıların oturdukları evin mülkiyetine sahip olup olmama durumlarına göre dağılımına baktığımızda; yanıtlayıcılarının yaklaşık olarak yarıya yakın bir kısmı kirada otururken, kendisine ait evi olanların oranı ise (%43.3). Öte yandan yanıtlayıcıların önemli oranının evinde tuvalet, yatak odası, mutfak ve banyo bulunmaktadır. Diğer yanıtlayıcıların %86.2'sinin evinde televizyon, %85.6'sının evinde buzdolabı, %67.3'nün evinde teyp, %61.5'nün evinde radyo, %55.4'nün evinde telefon, %25.8'nin evinde çamaşır makinası bulunmaktadır. Otomobili olanların oranı ise %6.9'dur.

Yanıtlayıcıların yerine getirdikleri dinsel vecibelere göre dağılıma baktığımızda; yanıtlayıcıların %60.5'nin oruç tuttuğunu, %50.4'nün bayram

namazına gittiği, %50.2'sinin cuma namazını kıldığını, %48.2'sinin beş vakit namaz kıldığını, %40.7'sinin kurban kestiğini, %17.1'nin 12 imam orucunu tuttuğunu görmekteyiz. Üç ayları tutanların oranı ise oldukça düşüktür (%5.8).

Yanıtlayıcıların **bildikleri (ve konuştukları) dillere** göre dağılımına göz attığımızda; yanıtlayıcıların önemli bir kısmının (%83.5) Türkçe ve Kürtçeyi, %7.1'nin Türkçe-Kürtçe-Zazaca'yı ve yine %7.1'nin Türkçe-Kürtçe-Arapça'yı bildiklerini ve konuştuklarını görmekteyiz.

Yanıtlayıcıların **gazete okuyup okumama durumlarına** göre dağılımına baktığımızda; gazete okuyan deneklerin oranı (%50.9) ile gazete okumayanların oranının (%48.5) birbirlerine yakın olduklarını görmekteyiz. Öte yandan yanıtlayıcıların **okudukları gazete türlerine** göre dağılımını incelediğimizde, günlük kitle gazeteleri (Sabah, Hürriyet, YeniYüzyıl, Gözcü gibi) okuyanların oranı en yüksektir (%33.87). Etnik temelli gazeteleri (Demokrasi gibi) okuyanların oranı ise %28.5'dir. Sol basını izleyenlerin oranı %7.3 iken islamcı gazeteleri okuyanların oranı %5.7'dir. Gazetelerin hepsini okuyanların oranı ise %22.4 dür.

Yanıtlayıcıların **televizyon izleme durumlarına** göre dağılımına baktığımızda; oldukça yüksek bir oranın (%83.8) televizyon izledikleri ortaya çıkmaktadır. Televizyon izlemeyenlerin oranı ise oldukça düşüktür (%15.1). Diğer yandan yanıtlayıcıların **izledikleri televizyon kanallarına** göre dağılımına göz attığımızda, özel TV kanallarını (sürekli değiştirerek) izleyen oranı en yüksektir (%64.8). Buna karşın TRT'yi izleyenlerin oranı oldukça düşüktür (%9.3). Ayrıca yanıtlayıcıların **dinledikleri müzik türlerine** göre dağılımına baktığımızda; Türk halk müziği dinleyenlerin oranı en yüksektir (%37.5). Özgün müzik dinleyenlerin oranı ise %13.7 dir. Kürtçe müzik dinleyenlerin oranı %7.6 dir.

3.2. Göçmenlerin Göç Etme Nedenleri

Yanıtlayıcıların **Mersin'e göç etme zamanlarına** göre dağılımına baktığımızda, 1990 yılından itibaren göç edenlerin oranının (%35.8) en yüksek olduğunu söyleyebiliriz. Bunu sırasıyla 1985-1989 arası göç edenlerin oranı (%33.6) ile 1980-1984 arası göç edenlerin oranı (%25.1) izlemektedir.

Göç kararına ilişkin olarak yanıtlayıcıların dağılımına baktığımızda; göç kararını kendisinin verdiğini söyleyen yanıtlayıcıların oranı en yüksektir (%59.8). Bu oranı "ailece karar verdik" diyenlerin oranı (%12.7) ile "aile büyüğümüz karar verdi" diyenlerin oranı (%12.4) izlemektedir

Yanıtlayıcıların **göç etme nedenlerine** göre dağılımına baktığımızda; ekonomik nedenlerden dolayı göç edenlerin oranının oldukça yüksek olduğunu görmekteyiz. Sözgelimi, işsizlik, geçim sıkıntısı ve topraksızlık yüzünden göç edenlerin oranı sırasıyla %42.9, %32.2 ve %13.6 dır. Bu üç kategoriyi ekonomik nedenler içerisinde değerlendirdiğimizde oldukça yüksek bir oran karşımıza çıkmaktadır. Terör ve can güvenliği yüzünden göç edenlerin oranı (sırasıyla %22.9, %28.7)'da oldukça yüksektir. O halde ekonomik zorlukları ve terörü göçün temel nedenleri olarak ele alabiliriz.

Yanıtlayıcıların **Mersin'i göç yeri** olarak seçmelerinin temel nedenleri, Mersin'de iş olanaklarının fazla olduğunu düşünmeleri (%56.5) ve akrabalarının oluşudur (%48). Öte yandan yanıtlayıcıların Mersin'e ilk geldiklerinde **karşılaştıkları en önemli sorunların** başında işsizlik (%77.1) ve barınma (%50) gelmektedir. Yanıtlayıcıların Mersin'de **halen karşılaştıkları sorunlara** göre dağılımına baktığımızda; yanıtlayıcıların Mersin'e ilk geldiklerinde karşılaştıkları sorunların aynen devam ettiğini görmekteyiz. Halkla ilişki kuramama da yanıtlayıcıların önemli bir sorunu olmaya başlamıştır.

3.3. Göçmenlerin Sağlık Koşulları

Mersin'e göç etmiş insanların önemli sorunlarının biri de sağlık koşullarının olumsuz/kötü oluşudur.

Göçmenlerin içinde buldukları sosyo-ekonomik koşulların olumsuzluğu onların sağlıklarını da olumsuz etkilemektedir. Göçmenlerin önemli bir kısmının yeterli derecede beslenemedikleri önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeterli derecede beslenememe (yetersiz beslenme) çoğu hastalığın kaynağı olarak düşünüldüğünde yanıtlayıcıların önemli bir kısmının (%90) bir hastalığa sahip olduğu ortaya çıkmaktadır (%90). Diğer taraftan "önemli (ciddi) bir hastalığı" olanların oranı %20 iken "önemli bir hastalığı" olmayanların oranı %78.7 dir.

Önemli bir hastalığa sahip olan yanıtlayıcıların hastalık türlerine göre dağılımına baktığımızda "iç hastalıkları"na sahip olanların oranı en yüksektir (%62.7). Fiziksel rahatsızlığı olan yanıtlayıcıların oranı ise %16.3'tür. Bu oranları sırasıyla sinirsel hastalıklara sahip olan yanıtlayıcılar (%8.1) ile kulak, burun, boğaz hastalıklara sahip olan yanıtlayıcılar (%6.3) izlemektedir. Kanseri ve cilt hastalığı olanların oranı ise oldukça düşüktür (%1.8).

Yanıtlayıcıların sağlık koşullarının olumsuz olmasında en önemli etkenlerden biri de sağlık sigortası güvencesinden yoksun oluşlarıdır. Nitekim yanıtlayıcıların sağlık sigortasına sahip olup olmama durumlarına göre dağılımına baktığımızda; yanıtlayıcıların büyük oranının (%75.1) sağlık sigortasına sahip olmadıklarını görmekteyiz. Sağlık sigortası olanların oranı ise oldukça düşüktür (%24.9).

Yanıtlayıcıların hastalık durumunda sağlık kuruluşlarına başvurma eğilimlerine göre dağılımına baktığımızda, hastalıkta sağlık kuruluşlarına gidenlerin oranının (%71.6) gitmeyenlerin oranından (%27.1) oldukça yüksek olduğunu görmekteyiz.

Sonuç ve Değerlendirme

Kırsal kesimlerden kentsel kesimlere göç eden insanların göç etme nedenlerinin başında ekonomik nedenler (işsizlik, topraksızlık gibi) ile siyasal nedenler (terör, can güvenliği gibi) gelmektedir. Göçmenlerin göç ettikleri kentte yerleştikleri yaşam alanlarında (gecekondularda) çeşitli sorunlarla karşılaştıkları yadsınamaz bir gerçekliktir. Bu sorunlardan biri de göçmenlerin sağlık koşullarının olumsuzluğudur.

Gecekondu alanlarına temel sağlık hizmetlerinin yeterli derecede götürülemediği, yeterli sağlık kuruluşu ve sağlık insan gücünün olmaması orada yaşayan göçmenlerin sağlık koşullarını olumsuz yönde etkilemektedir. Diğer yandan göçmenlerin gelir düzeylerinin düşük olması, ekonomik yönden sürekli sıkıntı içine olmaları, eksik beslenmeleri ve sağlık sigortasına sahip olmamaları göçmenlerin sağlık koşullarını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu noktada göçmenlerin ekonomik darboğaz içinde olmaları onların sağlık kuruluşlarına gitmelerine negatif yönde etkide bulunmaktadır.

Ayrıca eğitim düzeylerinin de düşük olmasının etkisiyle göçmenlerin sağlık-hastalık konularında yeterli derecede duyarlı ve bilinçli olmadıklarını ileri sürebiliriz.

Kaynakça

- Alpar, İ. ve S. Yener,** Gecekondu Araştırması DPT Yay., Ankara.1991
- Bodur, Said** "Sağlık Kavramı ve Sağlık Hizmetleri" Türk Aile Ansiklopedisi, T.C. Başbakanlık Aile Araş. Kur. Yay., cilt.3, Ankara.1991
- Capra, Fritjof,** Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası Çev. M. Armağan, İnsan Yay., İstanbul.1989
- Coser, Lewis A. ve Diğerleri,** An Introduction to Sociology Harcourt Brace Jovanovich, Inc., New York.1983
- Erdoğan, Zeki,** Kırsal Bölgelerden Ankara Kıbrıs Bayraktar İlkokulu Gecekondu Bölgesine Göç Ve Göçedenlerin Kentleşmesi 1977H.Ü. Yay. Ankara
- Geray, Cevat,** Kırsal Türkiye'de Toplum Kalkınması ve Kooperatifçilik Ankara 1989
- Gökçe, Birsen ve Diğerleri,** Gecekondu Gençliği H.Ü. Yay., Ankara, 1993
- Gökçe, Birsen ve Diğerleri,** Gecekondu Arası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyon-lara Dönüşümü Başb. Kadın ve Sos. Hiz. Yay., Ankara,1993
- Hart, Charles W.** Zeytinburnu Gecekondu Bölgesi Çev. N. Saran, İTO Yay., İstanbul.1969
- Heggenhougen, H.K. ve Shore, L.** "Cultural Components of Behavioral Epidemiology: Implications for Primary Health Care" Social Science and Medicine Vol.22, No.11.1986
- Hess, Beth ve Diğerleri** **Sociology** Macmillan Publishing Comp., New York.1988
- Kazgan, Gülten,** Tarım ve Gelişme Der.Yayınları, İstanbul.1993
- Keleş, Ruşen,** Kentleşme ve Konut Politikası 1984 A.Ü. SBF. Yay., Ankara.
- Kıray, Mübeccel B.** Örgütlenmeyen Kent 1972 Sosyal İlimler Derneği Yay., Ankara
- Kıray, Mübeccel B.** "Gecekondu: Az gelişmiş Ülkelerde Hızla Toprakdan Kopma ve Kentle Bütünleşememe, Toplum Bilim Yazıları G.Ü. Yay., Ankara.1982
- Kıray, Mübeccel B.** "Modern Şehirlerin Gelişmesi ve Türkiye'ye Has Bazı Eğilimler" **Toplum Bilim Yazıları** G.Ü. Yay., Ankara 1982

- Kızılcelik, S. ve Y. Erjem Açıklamalı Sosyoloji Sözlüğü**,4. Baskı, Saray Kitabevleri, İzmir. 1996
- Ozankaya, Özer, Köyde Toplumsal Yapı ve Siyasal Kültür** A.Ü. SBF. Yayını, Ankara. 1971
- Parsons, Talcott**,The Social System The Free Press, New York. 1951
- Sencer, Yakut**, Türkiye'de Kentleşme,Kültür Bak. Yay., Ankara. 1979
- Şeker, Murat, Tarım İşçilerinin Toplumsal Bütünleşmesi, Değişim** Yayınları, Ankara. 1986
- Şenyapılı, Tansı**, Gecekondu., 1981
- Tatlidil, Ercan** "Türkiye'de İçgöç ve Ekonomik Yönden Kullanılabilir İnsan Gücü: Kayseri Örneği" Seminer Dergisi E.Ü. Edb. Fak. Yay., No:4, İzmir. 1985
- Tatlidil, Ercan, Kentleşme ve Gecekondu** 1989 E.Ü. Edb. Fak. Yay., İzmir.
- Tümerden, Yıldız Halk Sağlığı**, cilt. 1-2 1992 I.Ü. Tıp Fak. Yay., İstanbul.
- Türkdoğan, Orhan Yoksulluk Kültürü: Gecekonduların Toplumsal Yapısı** 1977 Dedekorkut Yay., Ankara.
- Worsley, Peter A New Introducing Sociology** 1987 Penguin Books, Midlesex.
- Yasa, İbrahim Ankara'da Gecekondu Aileleri** 1966 SSYB Yay., Ankara.

Göç insanlık tarihinde önemli konularda biridir. Göç tanımlamaları coğrafi ve kültürel bağlamda uzaklık kavramlarını, göç nedenini ve yeni yerleşilen bölgedeki geçirilen zaman süresi gibi kavramları içerir. (11) Toplum bilim açısından göç eden kimse, toplumdaki yeni koşullara uyum sağlarken, yaşadığı topluluğu değiştirmektedir. (12, s.62) Geride bırakılanların hatırası veizleriyle gelinen yere ve "yerlilere" uyum çabası ve tabi yerlilerin gelenlere kem bakışıyla dolayısıyla "yabancı"ların karşılaşmasıyla göç, temel insani ve toplumsal sorgulamaları beraberinde getiriyor. Göç etmek, insanların, ailelerin, toplulukların biyografileri açısından çok sarsıcı bir deneyimdir. Eski dönemlerden beri varolan göç olgusu günümüzde, menzilin olağanüstü artırmış, hızlanmış ve kitleselleşmiştir. "Göç kapitalizmin "dinamizminin" ve o dinamizmin yol açtığı eşitsiz gelişmenin önemli bir sonucudur. Buna bir de devlet iktidarlarının nüfusa ve mekana homojen birimler olarak egemen olma politikaları eklenince, göç normalleşen bir travma olarak beliyor."(6) Bazen göç "insanlığa karşı işlenmiş bir suç"a dönüşebiliyor(7, s.42). 1750 -1880 döneminde dünyada yılda ortalama 230 bin insan -yani her yıl dünya üzerindeki yaklaşık 4400 kişiden biri- göç etmiş 1880 - 1940 döneminde yılda ortalama 1.600.000 insan -yani her yıl dünya üzerindeki 1300 kişiden biri göç etmiş. 1945 - 1970 döneminde göç eden insan sayısı yılda ortalama 4 milyon, yani her yıl dünya üzerindeki yaklaşık 725 kişiden biri göç etmiş. 1970 - 1990 döneminde yıllık göç ortalaması 6 milyon kişi, dünya nüfusunun yılda ortalama 780 kişide biri göç etmiş. Göçün yönü giderek Doğu'dan Batı'ya ve Güney'den Kuzey'e olmak üzere belirginleşmektedir. (6)

Türkiye'de her dönemde köylerden kentlere doğru bir hareketlilik yaşanmıştır.(1, s.149) Sosyal sistemin bozulan dengelerini tekrar sağlamak için ortaya çıkan bir mekanizma olarak görülebilen göç olgusu (12, s.23), geniş kitleleri kapsamaya başladığında her zaman yeni sorunlar ortaya çıkmıştır. Çeşitli dönemlerde yurtiçi ve yurtdışı göçler olmuştur. Göç kararının hangi etkenler altında verildiğinin bilinmesi, göçü yönlendirici politika üretilebilmesi için gereklidir (4, s.28). Türkiye hızla kentleşmekte ve aynı hızla kentileşmemektedir (10, s.49). İç göç ve bağlı olarak kentleşme dolaylı ya da dolaysız toplumsal yapıda birtakım yeni sonuçlar doğurmaktadır. Genel olarak ekonomik, toplumsal-kültürel ve siyasal sonuçlar olarak değerlendirilen bu sonuçların içinde olumlu ve olumsuz nitelikte olanları biraradadır. Ancak ülkemizde iç göçlerden kaynaklanan kentleşme süreci ile ilgili her konunun sorun olarak ortaya koyuluşundan anlaşılacağı üzere "olumsuz" nitelikteki sonuçlar ağırlıkta gözükmektedir (8,s.34).

İnsanlar hem "toplumsal" hem "kültürel" yaratıklardır. Göç olgusunun yeni gelenlerle kent topluluğu arasındaki kültürel farklılık nedeni ile kentte uyumsuzluğa ve örgütsüzlüğe yol açacağı varsayılır. Göç "kök"leri koparır, toplumsal örgütsüzlüğe, toplumsal düzenin alt-üst olmasına, uyumsuzluğa, acı

(*) Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıbbi Etik ve Deontoloji AD, Tıp Doktoru, Kamu Yönetim Uzmanı.

ve ıstıraba, hatta "günahkarlığa" yol açar, "geleneksel sınırları" ortadan kaldırır. Bu çerçevede göçmenler kentle bütünleşememiş, marjinal bir kesim oluştururlar. Bunlar kentteki yaşamlarını "kentlileşemeyen köylüler" veya "sahte kentliler" olarak sürdürürler. Kentteki değişiklikleri benimsemeyen, kırsal yaşama tezini sürdürmeye çalışan, kırsal inanç ve değerlerini koruyan yeni yaşama direnen, başkaldıran bir grup oluştururlar. Göçle birlikte toplumsal ilişkiler de değişir. Göçmenler daha önce hiç bilmedikleri bireylerle yeni ilişkilere girmek zorunda kalırlar ve eski ilişkilerin önemi ve içeriği de değişime uğramaya başlar(4, s.23). Göç kökleri kopardığı için, göçmenler, yerleşik olanlardan daha güvencesiz olduklarını düşünürler. Bu duygu onları daha fazla çalışmaya ve birlikte davranmaya iter. İş olanağı bulamayınca marjinal öfkeli ve birlikte göçtüğü topluluğa bağlı bir kitleye dönüşür.

Köylerden büyük kentlere doğru kitlesel nüfus hareketliliğinin nedenleri genellikle daha iyi yaşam koşulları umuduyula ve kentlerin bu umut arayışına yanıt verebileceği düşüncesiyle oluşmuştur. 1990 sonrasında ise, Güneydoğu'dan nüfus hareketliliği büyük kentlere doğru beklenmedik oranda artarak, göç olan kentlerdeki her tür planlı altyapı, kültürel ve sosyal kurumları işlemez hale getirmiştir. Göçün nedeni de değişmeye başlamış ve umut arayışından çok yaşamlarını tehdit eden unsurlardan (terör) kaçma isteğiyle büyük kentler yanında, Güneydoğu bölgesinin kentlerine (Diyarbakır, Van, Hakkari örnekleri) göçenlerin sayısı artmaya başlamıştır. Söz konusu göç, öncelikle yöredeki çeşitli kentler olmak üzere, İstanbul, Ankara, İzmir, Mersin ve Adana gibi kentlerin nüfus artışına yeni bir ivme kazandırmıştır. Örneğin Van'ın nüfusu son iki yıl içinde 150.000'den 400.000'e çıkarken, Diyarbakır'ın 1990 yılındaki sayımda 470.000 olan nüfusu bu yıl yapılan tahminlere göre 1.5 milyon civarındadır(5). Bu kentler gecekondulaşma, istihdam, altyapı, sağlık ve eğitim alanlarında kendi sorunlarını çözmek için yeterli kaynakları sağlayamamışken, büyük göç dalgası tüm sorunları katmerlendirmiştir. Sosyal sınıf çelişkileri derinleşmiş, gelir dağılımı dengesizleşmiş, kültürel uyumsuzluk, işsizlik artmıştır.

Göçün olumsuz etkileri bazı yaşamsal alanlarda vahim sonuçlar doğurmuştur. Ekonomik ve toplumsal yapının doğal sonucu olarak ortaya çıkan köyden kente göç yanında, Güneydoğuda köylerde yaşayan milyonlarca insan terör nedeniyle göç etmek zorunda kalmışlardır. Bu ortamın yarattığı "hızlandırılmış" göç kent merkezlerine yeni bir yığılma biçimini ortaya çıkarmıştır(3, s.11). Bu bir göç sorunundan öte, bir kentleşme felaketi, bir çevre felaketi bir insanlık dramına dönüşmüştür(3, s.41). "Normal" göçün travmatik etkileri giderilemezken bu "deli" göçle gelen insanlar, günübirlik yaşayabilen, geleceğe ilişkin hiçbir güvencesi olmayan yığınlar halinde en temel insan haklarının (gereksinimlerinin) çoğundan yoksun yaşamaya çalışmaktadırlar. İnsan haklarının en başta geleni olan yaşama hakkı sağlanamamaya başlamıştır. Kısa vadede kendini gösteren en acil sorunlar sağlık alanında da yaşamaya başlanmıştır. "Bir toplulukta sağlık ve hastalık kavramıyla ilgili görüşler o toplumun kültürel, coğrafi, ekonomik değerlerinden etkilenir"(2, s.250). Sağlıklı yaşam hakkını bile düşünemeyecek kadar açlığa ve soğuğa karşı günlük çözümlerin yaşandığı göç kamplarında, öncelikle çocuklar olmak üzere, önlenebilir hastalıklardan, açlıktan ve soğuktan ölümler yaşanmaya başlanmıştır.

Etik (Ahlaki Değerler Felsefesi), insan eylemlerine ilişkin "iyi-kötü" tanımlamalarını yapar. Günümüzde etik, soyut bir iradeye göre yapılan "iyi" tanımlarının ötesinde, alanını genişletmiş ve yeni kavramlar geliştirmiştir. İnsanlığın daha "insani" yaşamalarını sağlamaya, ve her bireyin insansal olanaklarını geliştirmeye yönelik eylemlere göre "iyi-kötü" tanımları yapılmaya başlanmıştır. Gelişen toplumsal, teknolojik, ekonomik dinamiklerle bütün insanlar için eşit haklar ve fırsatlar, sağlık ve eğitim hakkı, konut hakkı, çalışma hakkı gibi temel insan hakları zemininde, etik kavramların ışığında "iyi-kötü" değerlendirmeleri yapılmalıdır. Çünkü, yaşam niteliği ve insan eylemlerine ilişkin iyi-kötü tanımlamaları etiğin kapsamındadır. Etik alanının sağlık politikasıyla ilgili bölümü Sağlık Etiğini, tıp etkinliği içindeki uzantısını ise Tıbbi Etik oluşturur.

Sağlık Etiği, sağlıklı yaşama hakkı zemininde, insanların gereksindikleri oranda ulaşabileceği sağlık hizmetleri sunumunda adalet, eşitlik, hakkaniyet, yararlılık gibi etik ilkeler ışığında etik değerlendirmeler yapar. Göç nedeniyle sağlık hizmetlerinin sunumundaki yetersizlikler, tedavi olanaklarının kısıtlılığı, hasta-hekim ilişkisinin kurulmasındaki eksiklikler gibi sağlık sorunları Sağlık Etiği ve Tıbbi Etiğin kesişim kümesi içinde değerlendirilebilir.

Göç alan kentlerde sağlığı olumsuz etkileyen faktörler aynı hanede çok sayıda ailenin yaşaması, yaşanan olağanüstü durum ve şiddete bağlı gelişen ruhsal bozukluklar, iyi beslenmeme, ısınamama, temizlik koşullarının sağlanamaması, içme suyunun yetersiz ve temiz olmaması, atıkların düzenli tahliyesinin sağlanamamasıdır. Tüm bu olumsuz faktörler, işsizlik, yoksulluk ve kötü çevre koşulları ile salgın hastalık patlamasına neden olmaktadır ve günümüzde sorun olmayan hastalıklar yeniden sorun olarak can atmaya başlamaktadır. Bu olumsuz faktörlerin düzeltilmesi açısından, etik kavramının önemli bir temel taşı olan "sorumluluk" ögesinin hizmet sunumu yönünde tek bir kuruma yüklenemeyeceğini ya da üstlenilmediğini görüyoruz. Toplum sağlığı boyutuyla üstlenen sağlık ocaklarının sorumluluğu artarken, birçok faktörün etkisiyle işlevsizliğini görüyoruz. Sağlık ocakları hizmet verdiği nüfusun düzenli kayıtlarını tutmamakta, risk altındaki nüfusun sorunlarını saptayamamakta ve hizmetle ilgili değerlendirmeler yapamamaktadır. Koruyucu sağlık hizmetleri vermesi gerekirken daha çok poliklinik hizmeti sunmaya başlayarak asıl işlevinden uzaklaşmaktadır(13,s.3). Sağlık hizmetlerinin çoğu yetersiz düzeyde verilmekte ve bundan en çok kadın ve çocuklar etkilenmektedir. Aşılama oranları özellikle Güneydoğu'da göç alan merkezlerde her geçen yıl düşmekte ve personel yetersizliği sorun olmaktadır. Güvenlik nedeniyle vektörle mücadele yapılamamakta, bulaşıcı hastalıklar artmaktadır. Hasta-Hekim ilişkisinin özerkliği birçok nedenle sağlanamamaktadır. Güvenlik ve dil çoğu zaman en büyük engel olarak bu ilişkiyi etkilemektedir. Herhangi bir sağlık güvencesi olmayan göçerler, muayene olduklarında da ilaçlarını alamamakta ya da tedaviyi tamamlayamamaktadırlar. Böylece, taşıyıcıların oranı yükselmektedir.(3)

Dünyanın farklı yerlerinde farklı zamanlarda yapılan, göç ve mental sağlık arasındaki ilişkiyi irdeleyen birçok araştırma, özellikle mülteciler arasında psikopatoloji oranının artmış olduğunu göstermektedir(11). Genelde olağandışı koşullarda yaşayanlarda ruhsal sorunların gelişmesi beklenebilir. Olaylardan hemen sonra ilk bir ay içinde başlayan ve biten sorunlar ruhsal hastalık olarak görülmez, bunların olağandışı koşullara verilen olağan tepkiler olduğu kabul

edilir ve bozukluk denilmez. Olağandışı koşullarda yaşayanlarda ruhsal bozukluklar ilk altı ayda çıkabildiği gibi, altı aydan sonra kimi zaman yıllar sonra da görülebilir. Olağandışı koşullarda yaşayanlarda görülen uyuşturucu bağımlılığında artış, düşmanlık... gibi ruhsal yakınmalar şeklinde ortaya çıkar.(3)

Sağlık, biyo-psiko-sosyal iyilik hali diye tanımlanmaktadır. Göç ise, bireyleri ve toplulukları biyo-psiko-sosyal yönlerden etkilemektedir. Son yıllarda yapılan araştırmalarda, insanların sağlık düzeyini etkileyen sosyo ekonomik durum, eğitim, ırk, kültür gibi faktörlerin yanında göçler önemli bir etken olarak saptanmaktadır. Bu etkenlerin hepsi ayrıca birbirini çok yönlü etkileyerek sağlık düzeyini belirlemektedir.(15)

Ülkemizin göç alan kentlerinde önlenebilir hastalıklar yüzünden bebek ölüm hızları yükseliyorsa, bağışıklama yapılamıyorsa, açlık, barınma sorunu öldürüyorsa "iyi"ye ulaşmak için insan eylemlerinin ürünü olan genel olarak, gerekse sağlık açısından, sosyal politikalar da gözden geçirilmelidir.

Bireysel anlamda kimi zaman çare olabilen göçün, toplumsal anlamda Türkiye için bir çare olmadığı bugün daha iyi anlaşılmaktadır. Temel sosyo-ekonomik sorunlarımızın çözümü bugün büyük ölçüde, göç veren yörelerimizin geri kalmışlığının kırılmasında, bu yörelere yeniden ekonomik canlılık ve gelişme perspektifleri kazandırılmasında yatmaktadır. Göç alan kentlerimizde yaşanan ve kökeninde plansız ve hızlı göç hareketlerinin bulunduğu sorunlar aşılmaya çalışırken önemli sosyal ve ekonomik maliyetler ödenmektedir.(9,s.5) Bu karmaşa ortamında sorunların temeline inilememekte ve olumsuz sonuçların katlanılabilir boyutlarda tutulması için anlık çözümler üretilmeye çalışılırken çözümsüzlük yaşanmaka, zaman, para ve en önemlisi "insani değerler" yitirilmektedir.

Van ilinde göçerlerin yerleştiği kamp isimleri

Tablo1. Van ilinde göçerlerin yerleştirildikleri kamplarda genel belirlemeler (13).

	Edremit	Üniversite	Kale	Toplam
Nüfus	294	435	185	914
Aile sayısı	53	88	30	171
Ölüm	8 (6)*			

* Parantez içindeki rakamlar çocuk ölüm sayısını gösteriyor.

** Hane sayısı verilemiyor çünkü odalarda yaşıyorlar.

Tablo2: Diyarbakır'da yıllara göre aşılama oranları (3)

	I.aşı	II.aşı	III.aşı	Ortalama	Kızamık	BCG
1990	%88	%77	%68	%77.6	%58	%32
1991	%86	%72	%66	%74.6	%57	%28
1992	%74	%57	%54	%61.6	%52	%24
1993	%64	%49	%39	%49.6	%42	%30
1994	%44	%38	%39	%38.6	%29	%29

Kaynakça

Abadan, Unat N., Keleş, Ruşen ve Ark.Göç ve Gelişme1976Çev. Ünsal Oskaç, Ajans Türk Matbaacılık, Ankara., s.149-161

Beşikçi, İsmail Doğu'da Değişim ve Yapısal Sorunlar 1992 Yurt Kitap. No.68, Ankara, s.250-278.

Bölge İçi Zorunlu Göçten Kaynaklanan Toplumsal Sorunların Diyarbakır Kenti Ölçeğinde Araştırılması 1996Türkiye Mühendis ve Mimar Odaları Birliği, Ankara

Ersoy, Melih Göç ve Kentsel Bütünleşme 1985 Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı No.2, A.Ü. SBF, Basın Yayın YO Matbaası, Ankara, s.85-91.

Ertürk, Alpaslan"2000'li Yıllara Doğru Ülkemizde Yerleşim ve Sosyal Politikalar" 1996TMMOB'da sunulmuş yayınlanmamış makale."Göç Normal Bir Travma" 1996 **Birikim**, 86/87, s.152-153.

Göçmen Aileleri ve Göç Olayı 1991T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayını, No.24, Ankara.

Güçhan, Gülseren, Toplumsal Değişme ve Türk Sineması 1992İmge Kitabevi, Ankara, s.24-54.

Göç Veren Yörelere Bölgesel Gelişim Araştırması 1996İstanbul Ticaret Odası

Kartal, Kemal;Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Türkiye'de Kentleşme 1992 Adım Yayınları, 2.Baskı, Ankara.

Roth G., Ekblad S."Migration and Mental-Health" 1993 **Nordic Journal of Psychiatry**, Vol.47, Iss:3, pp.185-189.

Tekeli İlhan, Erder Leyla; İlgöçler 1978 Hacettepe Üniversitesi Yayını, Çağ Matbaası, Ankara, s.17-42, 62-64.

Van'a Göçenlerin İnceleme Raporu 1996 Türk Tabipler Birliği

Van İli Sorunları Raporu 1996 Türkiye Mühendis ve Mimar Odaları Birliği, Ankara.

Williams, D. "Race/ Ethnicity and Socioeconomic Status - Measurement and Methodological Issues" 1996 **International Journal of Health Services**, Vol.26, Iss.3, pp.483-505.

Giriş

II. Dünya Savaşı'ndan sonra diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye de hızlı bir kentleşme içerisine girmiştir. İlk bakışta demografik bir olay gibi görünen kentleşme toplum yapısı ve ekonomik değişmelerle çok yakından ilgilidir.

Hızlı kentleşme beraberinde gecekondulaşmayı yaratmıştır. Gecekondulaşma halkı kırdan getirdiği örf, adet, tutum ve davranışlarını tamamen bırakmadığı gibi kentsel değerleri de benimsemiş değildir. Gecekondulaşma ailesi bu özellikleriyle geçiş tipi toplumu özelliği gösterir. Bu da gecekondulaşma ailesinin tüm yaşam biçimini etkiler. Kentleşme sürecinde gecekondulaşma kadınına da büyük görev düşmektedir. Gecekondulaşma kadınının göçle birlikte sağlıkla ilgili tutum ve davranışları da değişmekte, bazı geleneksel davranışlar bırakılmakta ve bunun yanı sıra bazı kentsel değerler benimsenmektedir.

Bu bildiride , göç yoluyla kente gelen kadının , sağlıkla ilgili tutum ve davranışları bazında ne kadar kentleştiği tartışılmaktadır.

Kentleşme ve Gecekondulaşma

1960'lı yıllarda gelişmekte olan ülkelerin sınırlı sayıdaki yerleşim alanlarının başta kırsal kesim olmak üzere diğer az gelişmiş bölgelerinden yoğun nüfus alması, kentleşme konusunu gündeme getirmiştir.

Kentler üretim, denetim işlevinin olduğu, büyük, türdeş olmama ve bütünleşme derecesi artmış, tarımsal üretimden daha yoğun ileri üretim düzeyine geçmiş yerleşim birimleridir. Kentleşme; sanayileşme ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran toplum yapısında, artan oranda örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşma yaratan insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan nüfus ve birikim sürecidir (Keleş, 1978, s:38).

L. Wirth, N. Anderson, W.S. Thompson, F. Cottrell gibi yazarlar kentleşmeyi tarımla uğraşan nüfus topluluklarından daha geniş, kompleks; yönetim, ticaret ve imalatta yoğunlaşmış etkinliklere yönelik bir değişim olarak irdelemişlerdir. Bu yaklaşım modeli içinde L. Wirth, kentleşmeyi kentsel koşullar altında gelişen yaşam biçimi olarak ifade etmiştir (Tatlıdil, 1988, s:4).

Kırdan kente göç sonucu ortaya çıkan gecekondulaşma neredeyse kentleşme kavramı ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Gecekondulaşma dar anlamıyla köylerden kentlere göç eden nüfusun, kentlerdeki konut arzının eksikliği ve gelir yetersizliği gibi nedenlerle barınma ihtiyaçlarını en ucuz yoldan

* ADÜ. Nazilli İkt. İd. Bil. Fak.

giderme için buldukları çözüm yoludur. Oysa gecekonduyu yalnızca barınma ve konut sorunu gibi görmek yanlış olur. Bu sorun toplumun ekonomik ve sosyal yapısıyla, bu yapıdaki değişmelerden doğan kentleşmenin hızı ve biçimine ilişkin bir kalkınma ve sanayileşme sorunudur (Keleş, 1978, s:181-182). Gecekondu, içinde yaşayanlarla birlikte sosyal yapının değişmesinin hem bir aracı hem de ürünü olmaktadır. Toplumsal değişme sürecinde uyumsuzlukların sürütüşme ve boşlukların olması kaçınılmazdır. Toplum bu sorunlarla birlikte bütünlüğünü de sürdürür. Toplumların değişme durumlarında bile, geçici denge ve bütünlükleri sağlayan tampon mekanizma ve tampon kurumlar vardır (Kıray, 1964, s:5). Kıray, tampon mekanizma ya da tampon kurumları, görelî olarak hızlı ve kapsamlı değişme zamanlarında ortaya çıkan, ne eski ne de yeni yapıya ilişkin olan, yalnızca değişmekte olan yapıda görülen bütünleşmeyi sağlayan kurum ve ilişkiler olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda gecekondu ailesi tampon kurum vazifesi görmektedir.

Gecekondu Ailesi

Gecekondu ailesi köy ailesine göre kişileri daha az, üyeleri arasındaki iş-güç biçimi çeşitlenmiş, yararlı gördüğü bir takım köye ait özellikleri devam ettiren, aynı zamanda uygun gördüğü kent özelliklerinden bir bölümünü zamanla kabullenmiş, toplumsal değer ve alışkanlıkları bakımından bir ucu köyde, öbür ucu kentte iki aile tipi arasında bir geçiş durumunu gösterir. Bu kurumun yapısında ve görevlerinde, köy ailesi özellikleri ile kent ailesi özelliklerinin bir arada bulunması, onu kendine özgü bir tür yapmıştır.

En önemli sosyal kuruluşlardan biri olan aile, kişinin sağlığını bozan değişik etmenlerin hazırlayıcısı ya da ortadan kaldıracısı olarak da rol oynar. Ailenin ve ev halkının en önemli niteliği, bireylerinden biri olumlu ya da olumsuz bir etkenin etkisi altında kaldığı zaman, diğerlerinin de bundan etkilenmesidir.

Daha ziyade ekonomik nedenlere bağlı olarak kente göç eden gecekondu ailesinin, kentsel değerlere uyum gösterme ve benimseme sürecinde kuşkusuz kadına da önemli görevler düşmektedir. Köyde ücretsiz aile işçisi konumundaki kadın, kentte ücretli iş hayatına atılmaktadır. Köye nazaran daha geniş bir çevre edinmekte ve kentsel değerlerle karşı karşıya kalmaktadır. Kadının diğer tutum ve davranışlarının yanısıra sağlıkla ilgili tutumları da değişmektedir. Kadının tutum ve davranışlarındaki değişme ve uyum, ailesine de yansımaktadır. Böylece kadın ailesiyle birlikte bir uyum sürecini yaşamaktadır. Çeşitli kitle iletişim araçları ve kentsel çevreden etkilenen, bilgi ve görgüsünü arttıran kadının eşi ve çocuklarına daha iyi koşullar yaratacağı, kentle bütünleşmede etkin rol oynayacağı bir gerçektir.

Kentleşme Sürecinde Sağlık

Toplumların sağlıkla ilgili sorunlarının öncelik sırası, onların kültürel ve sosyo ekonomik düzeylerinin gereği olarak geniş değişiklikler gösterir. Bu sorunların belirlenmesi ve çözümü, hasta-hekim ilişkilerinin dar çerçevesini aşan, yeni yöntemlerin yeni bir anlayışla uygulanmasını öngören bir çabayı gerektirir. Artık sağlık hizmetleri sadece kişinin sorunları değil farklı toplum gruplarını kapsamına alan bir genişlikte ele alınmaktadır. Sağlık; sadece bir

hastalığın veya maluliyetin olmayışı değil; aynı zamanda beden, aklın ve sosyal yönden tam bir huzur ve iyilik içinde bulunmaktır. (Baykan, 1976, s:7) şeklinde tanımlanmaktadır. Bu bağlamda sağlıklı olmak için hasta olmamak yetmemektedir.

Bireylerin ve toplumların sağlığının korunması kendiliğinden gerçekleşmez. Sağlığı korumaya ve seviyesini yükseltmeye yönelik çalışmaların ve olanakların yanısıra bu çalışmaların yeterince benimsenmesi, olanaklardan en uygun biçimde nasıl faydalanılacağına bilinmesi ve bilinenlerin de olumlu davranış ve alışkanlıklar halinde, insan ve toplum yaşantısında yer alması gereklidir. Bu da ancak toplumun içinde bulunduğu yapıyı anlamak ve toplumsal kurumların işlev ve işleyişlerini iyi saptayarak sağlanabilir.

Kentleşmekte olan gecekondu topluluğunun yapısı toplumsal kurumların değişimi ve bunun aileye nasıl yansıdığını özellikle kadının sağlıklı ilgili tutumlarında ne gibi değişimlere neden olduğunu saptamak amacıyla yaptığımız çalışmamızın alan araştırmasını İzmir, Altındağ bölgesinin Serintepe gecekondu mahallesindeki evli kadınlar üzerinde gerçekleştirdik. gözlem ve görüşme tekniğinden yararlandık. Gecekondu kadınının aile planlaması, beslenme, hastalıklarla ilgili eğilimlerini saptamaya çalıştık.

A) Aile Planlaması ve Kadın

Ailenin sağlık bakımından ayrılmaz bir bölümünü oluşturan aile planlaması özellikle anaların ve çocukların daha sağlıklı olabilmeleri için alınan önlemleri kapsayan bir sağlık hizmetidir. Aile planlaması, bireylerin ya da eşlerin istenmeyen gebeliklerden sakınmalarına, iki doğum arasındaki süreyi düzenlemelerine, yaşlarını ve sosyo-ekonomik durumlarını göz önüne alarak ne zaman ve ne kadar çocuk sahibi olacaklarına karar vermelerine; çocuğu olmayan ailelerin çocuk sahibi olma isteklerini gerçekleştirmelerine yardım eden uygulamaların tümüdür (Dirican, 1990, s:242).

Kadınlara aile planlaması nedir diye sorduğumuzda % 14 'ü bilmiyorum derken, % 86 'sı yeterli olmasa da aile planlamasını tanımlamaya çalışmıştır. Aile planlaması hizmetlerinden birisi gebeliği önleme yöntemleridir. Araştırma kapsamına giren kadınların % 60 'ı gebeliği önleyici yöntem kullanmaktadır. Gebeliği önleyici yöntem kullanmayanların % 22.6 2sı çocuk istemekte, % 60 'ının çocuğu olmamakta (menapoz, sterilite, histerektomi), % 5.6 'sı hamile, % 5.6 'sı henüz yeni küretaj olmuş, % 5.6 'sının ise eşi gebeliği önleyici yöntem kullanmasını istememektedir.

Araştırma kapsamına giren kadınların doğurganlık eğilimine baktığımızda, iki çocuğa sahip aileler en çok görülmektedir (%28). Ailelerin %26' sının üç çocuğu, %16' sının dört çocuğu, %2' sinin beş çocuğu, %4' ünün altı çocuğu, %10' unun bir çocuğu vardır. %14' ünün ise henüz çocuğu yoktur.

Kadınlara ideal çocuk sayısı kaç olmalıdır diye sorduğumuzda %82' si iki çocuğun ideal olduğunu belirtmiştir. Fakat iki çocuğa sahip olanlar sadece %34' tür. Görüldüğü üzere kadınlar kentsel değer ve düşünceleri benimsedikleri halde, tutum ve davranışları yönünden kırsal niteliklerini korumaktadırlar.

B) Beslenme Ve Kadın

Yetersiz ve dengesiz beslenme, günümüzün en önemli sorunlarından biridir. Yetersiz ve dengesiz beslenme bireyin, ailenin ve onlardan oluşan toplumun sağlık düzeyini düşürmektedir. Beslenme, yalnızca bir karın doyurma işleminden öte, ailelerin ve toplumların sağlığının temelini oluşturmaktadır.

Serintepe mahallesindeki kadınlara en çok hangi besinleri tükettikleri sorulduğundan daha çok kolay sağlanabilir, ucuz ve karbohidrattan zengin yiyeceklerin tüketilmekte olduğu anlaşılmıştır. Ekonomik durumu görece daha iyi olan küçük bir azınlığın yeterli ve dengeli beslendiği saptanmıştır. Ayrıca gecekondulu ailelerinde bazı geleneksel yiyecek maddeleri kış için yazdan hazırlanmakta veya köyden getirilmektedir. Bununla beraber hazırlanması kolay ve ekonomik bazı kent yiyecekleri de gecekondulu ailesince benimsenmekte bu bağlamda bir yönüyle kadın kentli diğer yönüyle köylü özelliklerini göstermektedir.

Ailedeki besin tüketimi yetersizliği, erkeklerden çok kadınları etkilemektedir. Bunun nedenlerinden biri, kadının menstrüasyon (regl), gebelik ve emziklik gibi fizyolojik tutumlarından dolayı bazı besin öğelerine olan gereksiminin artmasına karşın diyete bir ek yapılmamasıdır. Araştırmamıza göre kadınların sadece % 26 'sı hamile iken özel diyet uyguladıklarını söylemiştir.

C) Hastalıklar Ve Kadın

Gecekondulu kadınının doğurganlık ve beslenme eğilimi kadar hastalıklarla başetme ve sağlık hizmetlerinden yararlanma eğilimi de önemlidir. Örneklem grubuna giren kadınlar, aile bireylerinin en fazla solunum sistemi hastalıklarına yakalandıklarını belirtmişlerdir. Gecekonduda konutların nemli oluşu, ev ısısının tam ayarlanamaması, sıcak ve soğuktan yeterince korunulamaması, çevrede sağlığa zararlı koşulların mevcudiyeti solunum sistemi hastalıklarına neden olabilmektedir. İl sıklıkla görülen hastalıklar mide kanaması, gastrit, mide ülseri gibi psikolojik durum ve stresle yakından ilgili olan sindirim sistemi hastalıklarıdır. Bunu genital sistem hastalıkları izler. Artan gebelik sayısı ile birlikte, gebelik öncesi ve sonrası bakımın yokluğu veya yetersizliği, doğum ve düşüklerin sağlık personeli gözetiminde yapılamaması bu hastalıklara neden olmaktadır. Bu hastalıkları sırasıyla M.S.S. hastalıkları, idrar yolu hastalıkları, kalp ve dolaşım sistemi hastalıkları, ular, deri hastalıkları, iş kazaları izlemektedir.

Kadınların % 50 'si hastalandıkları zaman sağlık ocaklarına, % 44 'ü Devlet hastanesi ve S.S.K. 'ya gittiğini belirtirken sadece % 6 'sı özel doktora gittiğini söylemiştir.

Gecekondulu kadın için sağlıkla ilgili bilginin kaynağını % 26 ile sağlık personeli, %18 ile komşu ve akrabalar, % 24 ile TV, % 2 ile basın-yayın organları, % 32 ile bunların hepsi oluşturmaktadır. Görüldüğü üzere bu konuda kadının geleneksel tutumunu yavaş yavaş bıraktığını, örgütlü kent toplumunun gereği olarak uzman sağlık personeline danışmaya başladığını görüyoruz.

Sonuç Olarak: Kırdan kente göç sürecinin tüm hızıyla devam ettiği ve kentlerimizin halâ çekim merkezi durumunda olduğu toplumumuzda ailelerin zaman süreci içinde kırsal yaşam biçimini görelî olarak bırakarak, kentsel yaşama geçmekte ve bu süreç içinde ailede kadının sağlıklı ilgili tutum ve davranışları da daha çok kentsel nitelik kazanmaktadır.

GÖÇ, TARİH ve KÜLTÜR

Oturum Başkanı
Prof. Dr. Cihat ÖZÖNDER

Y.Doç. Dr. Hürriyet KONYAR

Çok Partili Hayata Geçiş ve Yeni
Siyasi Yapılanmanın Toplumsal
Hareketlilikte Meydana Getirdiği
Değişim

Doç. Dr. Kurtuluş KAYALI
İbrahim GÜLER

Türk Sinemasında Göç Sorunu
XVIII. Yüzyılda Osmanlı Cemiyetinde
"Göçerler"ın Köy ve Şehir Hayatına
Etkisi

GÖÇ TARİH VE KÜLTÜR

ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ VE YENİ İYASI YAPILANMANIN TOPLUMSAL HAREKETLİLİKTE MEYDANA GETİRDİĞİ DEĞİŞİM

Yrd. Doç. Dr. Hürriyet KONYAR*

İnceleyeceğimiz temel sorun göç olgusunu oluşumuna yol açan temel nedenleri ele almaktan öte Türk siyasal hayatında özellikle ilk iki dönemin siyasal iktidarlarının yaptığı siyasal, ekonomik ve ideolojik tercihler doğrultusunda toplumsal yapının şekil değiştirmesi temel alınmaktadır. Bu bağlamda göç olgusu da değişen siyasal iktidarların yaptıkları siyasal ve ekonomik tercihler doğrultusunda şekillenmiştir. Ele aldığımız dönem özellikle cumhuriyetin ilk kuruluş yılları ve ondan sonraki dönemi kapsadığından siyasal iktidarların tercihlerinin çok belirgin olarak ortaya çıktığı şehirler Ankara ve İstanbul gibi iki büyük şehirdir. Bu nedenle siyasal iktidar ve göç olgusunu bu iki şehir bağlamında incelenmesi gerekmektedir.

Bildirinin esas konusu çok partili siyasal yapının 1950'lerde meydana getirmiş olduğu göç hareketi olmasına rağmen konuyu biraz daha tarihsel bir perspektiften bakarak Tek Partili siyasal yapının da nasıl bir hareketlilik içerdiğini çok özet bir biçimde izleyebiliriz.

Cumhuriyet tarihimiz içersinde göç olgusu çeşitli şekillerde olagelmıştır.

Cumhuriyetimizin ilk yıllarında yeni bir Türk ulusunun kurulması sürecinde daha önceki sınırları cumhuriyet rejiminden daha geniş ve uyruklarını daha geniş bir alana yayılan Osmanlı siyasal yapılanmasına göre sınırları daha dar olan cumhuriyet rejimi kendi yurttaşlarını mübadele yolu ile kendi sınırları içine alırken yaşanan bu olaylar bu dönemin en önemli toplumsal hareketi olmaktadır.

Cumhuriyetin kurulması sürecindeki göç olgusunun yeni bir ulus oluşturma kaygısından kaynaklandığını belirtmemiz gerekiyor. Bu sürecin iradi olduğunu söylemek zordur. Güç bir savaşın ardından yeni bir Türkiye Cumhuriyeti devletinin kurulması sürecinde çeşitli bölgelerde oturan azınlıkların kendi ülkelerine gönderilmesi genelde bu insanların istemleri dışı olmuştur. Çünkü bu insanlar uzun yıllardır yurt olarak bildikleri bu yerleri bir anda bırakıp gitmeleri oldukça güç olmuştur. Örneğin Muğla bölgesinde pek çok ticari ve sanai işin üretimini ve geleceğini ellerinde tutan örneğin (yapıcılık, terzilik, dülgerlik, ayakkabı imalatı gibi,) Rum köylülerin Kurtuluş Savaşından sonra buraları terk etmeleri çok güç olmuştur.¹

* Muğla Üniversitesi Sosyoloji Bölümü

¹ Bu konuda bkz. Ünal Türkeş, Kurtuluş Savaşında Muğla, 1973, ss. 29-31.

Bu dönemin siyasi iktidarlarının toplumsal yapıda temel hedefleri çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu topraklarda yeni bir siyasi yapılanmayı kurmaktır. Bu dönemin oluşan göç hareketi de bu temel kaygıdan meydana gelmiştir.

Kurtuluş Savaşı'nın ardından Cumhuriyet'in kurulması süreci yaşanmıştır. Tek Partili dönem olarak bilinen bu süreç içerisinde göç olgusu ne şekilde olmuştur?

Bu soruyu cevaplamak için öncelikle Tek partili siyasi yapının topluma yönelik hedeflerinin neler olduğuna bakmak gerekmektedir.

Tek Parti dönemi, oldukça güç bir Kurtuluş Savaşından çıkıp yeni bir Türk ulusu yaratılma mücadelesinin verildikten sonra bu Türk ulusunun kimliğinin çizilmeğe başlandığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönem içerisinde Türk toplumu çağdaş medeniyetler seviyesine çıkarılacaktır. Ekonomik yapısının Batılı ülkelerdeki gibi daha fazla gelişmesiyle, dinden ayrılmış bir siyasal yapısıyla, yeniden oluşturulan bir Türk kimliği ile hedeflenen yeni bir toplum vardır.

Hedeflenen bu yeni toplumun yaratılmasında izlenecek metod her alanda yukardan aşağıya doğru bir örgütlenme modeline dayanmaktadır. Ekonominin devlet eliyle düzenlenmesi, laiklik ilkesinin siyasal ilkelerin içinde en önemli bir ilke olarak ortaya çıkması, güçlü bir Türk ulusçuluğu etrafında birleşmesi, buna bağlı olarak yeni bir tarih tezi, dil teorileri şeklinde ortaya çıkan kimlik arayışları şeklinde yukarıdan aşağıya doğru bir belirlenim sürecinin yaşandığı bir dönem olarak Tek Partili hayat karşımıza çıkmaktadır.

Bu yapılanma sürecinde siyasal iktidar belirleyen toplum ise belirlenen durumundadır.

Bu dönemin yeni siyaseti doğrultusunda toplum iki farklı yapıya bürünmüştür. Bir yandan cumhuriyetçi seçkinlerin toplumu batılılaştırma çabaları karşısında batı toplumu ile çok yakın temasta bulunan elit bir kesim toplumda yer alırken, diğer yandan bu değişime ayak uyduramayan, uydurmak istemeyen ve toplumun büyük bir kesimini oluşturan geleneksel kesim vardır.

Bu dönemin temel hedefinin yeni bir toplum yaratma , topluma yeni bir kimlik kazandırma olduğunu belirtmiştik. Hedeflenen bu kimliğin toplumun geleneksel kesimlerine biran önce kazandırılması amacıyla yine siyasal iktidardan topluma doğru bir iletişim , bir hareketlilik söz konusu olacaktır.

Tek Parti döneminin toplumsal yerleşim politikasını da belirlemeye çalıştığımız siyaset doğrultusunda açıklamaya çalıştığımızda öncelikle bu dönemin şehircilik anlayışının elitist batılı politikalar doğrultusunda anlam kazandığını ve Batıdaki benzerleri gibi planlı bir şehircilik anlayışının olduğunu görüyoruz. Bu anlayış çerçevesinde şehir medeniyet demektir. Şehire , medeniyete aykırı olan görünümünün burada işi yoktur. Örneğin Ankara'nın kırsal görünümünden kurtarılarak planlı bir şekilde başkente dönüştürüldüğü ve yine İstanbul şehrinin planlı bir şehir görünümünde olduğu rastgele yapılaşmalara izin verilmediği belgelerden anlaşılmaktadır. Bu dönemde kent planlamasına ilişkin olarak ilk bilimsel nitelikli yayınların yapıldığı görülür. Yine şehir planlamasına önem verildiği , Batılı devletlerden uzmanlar getirilerek İstanbul'un kent planlarının yapıldığı görülmektedir. Cumhuriyetin kadroları

çağdaş bir ülke olma istemlerini kentlere yapacakları yeni imar şekilleri ile göstermek istemişlerdir. Bu istemlerinde İstanbul'dan çok, Ankara'nın modern bir başkent olarak kurulması için çaba sarfetmişlerdir. Bu dönemde getirilen bir yasayla belli bir büyüklüğün üstündeki belediyelerin plan yapması ya da yaptırması zorunlu kılınmıştır.

İstanbul'un imar planı Paris bölgesi planlama kurulu başkanı olan Prost tarafından yapılır. Bu plan büyümeyen , nüfusu az olan İstanbul'a göre yapılmıştır. Milli Şef döneminde bu planın bir kısmının uygulanmaya konulması söz konusu olur. Daha sonraki yıllarda da diğer kısımları gerçekleşmiştir. Ancak 1950'de İstanbul'a hızlı nüfus artışı olması nedeniyle bu plan uygulanamaz hale gelir.²

Şehirlerin planlı yapımına önem verildiği kadar özellikle Ankara şehrinin yeni kurulan Türkiye Cumhuriyetinin propagandasını yapması açısından da yeni imar planlarına , özellikle görkemli devlet binalarının yapımına ve çeşitli meydan düzenlemelerine önem verilerek inşa edildiğini söyleyebiliriz.

Diğer yandan bu dönemin izlenen ekonomi politikaları arasında ulaşıma verilen pay oldukça düşüktür. Bu dönemin ekonomi politikası , tarımsal ürünlerden elde edilen artı değerin sanayileşme için kullanılması biçiminde özetleyebileceğimiz bir politikadır.³

Bu politikaya bağlı olarak elde edilen tarımsal ürünlerin merkezlere taşınması için toplu taşıma aracı olarak temelleri Osmanlı İmparatorluğunda atılan demiryolu ulaşım sistemi bu dönemin tek sistemidir. Tek parti döneminin uyguladığı bu siyasete karşılık toplumsal yapının hareket imkanları nasıldı bir de ona bakalım.

Ulaşım sistemindeki güçlükler öte yandan maddi olanaksızlıklar da kırsal kesimin hareketini imkansız kılmaktadır. Değil köyden şehire köyden bir başka köye gitmek tamamen insan gücüne ya da hayvan gücüne kalmaktadır. Yol, araç bulmak bu dönemde çok ama çok zordur. Bu durumda ister istemez devletin köye, köylüye ulaşımı olanaklı hale gelmektedir. Köylünün merkeze yöneldiği takdirde çeşitli zenaatlerden ve memuriyetten başka bir alternatifi gözükmemektedir. Sanayileşme henüz çok yeni ve devletin desteğindedir. Piyasa , pazar ekonomisi koşulları devlet eliyle yaratılmaya çalışılmaktadır. Bu durumda köylünün seçenekleri oldukça azdır. kendi kısır döngüsü içinde yaşamak zorundadır.

Bu dönemin siyasal iktidarının hedeflediği yeni toplumun yaratılması doğrultusunda yarattığı en önemli toplumsal hareket , toplumun eğitilmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. İstenilen hedefler doğrultusunda yapılacak eğitim için devletin toplumun ayağına gitmesi sözkonusu olmaktadır. Köy Enstitüleri bu dönemde kurulmuş , köyü yeni bilgilerin ışığında ve kendi olanakları ile kalkındırmayı amaçlayan birer eğitim kurumlarıydılar. Bu dönemin Köy Enstitüleri örgütlenmesine bakıldığında bu eğitim seferberliğinin ne kadar önemli

² İlhan Tekeli, " 1839-1980 arasında İstanbul'un Planlama Deneyimleri", İstanbul Dergisi, 1993, sayı:4.

³ Bu dönemin devlet- tarım ilişkilerini daha ayrıntılı incelemek için bkz. Çağlar Keyder- Faruk Birtek, " Türkiye'de Devlet-Tarım İlişkileri, 1923-1950", Toplumsal Tarih çalışmaları, Dost Kitabevi.

ve vazgeçilmez olduğunu kırsal kesimin eğitiminin siyasal iktidar tarafından ne kadar önemsendiğini bize göstermektedir. Köylünün bu eğitim seferberliği içinde çıkış noktası bulunduğu yer erkeklerin askerlik eğitiminin dışında Köy Enstitüleri olmuştur. Pek çok ilde birden açılan bu eğitim kurumları sayesinde değişik yerler görme ve tanıma fırsatını bulmuş ve bu yerleri köylüye de tanıtmaya şansını elde etmiştir. Bir başka örneği de Halkevlerinden verebiliriz. Gönüllü katılımı öngören ve toplumsal çalışmalarla yeni toplumsal kimliğe biran önce varmayı hedefleyen bu kuruluşlar da pek çok ilde birden açılmakla toplumsal hareketliliği hızlandırmışlardır. Aynı şekilde bir başka örnek de seyyar mektepler olarak kurulan Millet Mektepleri de yine merkezden çevreye doğru olan akımın bir başka örneği olmuştur.

Yine bu dönemde köy üzerine yazılan literatür de binleri bulmaktadır. Kent üzerine yazılmış kitap sayısı ise oldukça düşüktür. Bu olgu sadece Türkiye'ye özgü değildir. Dönemin diğer ülkelerinde de bu olguya rastlanılmaktadır. 1929 krizi nedeniyle kentler kaçınılması gereken mekanlardır. Bu dönemin köye yönelik hedeflerini 1930'lu yıllardaki sanayi programında da görebiliriz. Bu programda da kentleri geliştirmek ikinci planda kalmakta, köyler önplana geçmektedir.⁴

Özetle Tek partili dönemin siyasal yapısının hedeflediği toplumsal yapı gereğince toplumsal yer değiştirme hareketi belirlenmiştir. Bu hareket elit merkezin , kırsal alana doğru gitmesi biçimindedir. Kentten kıra doğru planlı, programlı dikey bir hareketlilik söz konusudur.

Çok Partili hayata geçişle birlikte ortaya çıkan yeni iç ve dış şartların değişen siyasal iktidarın toplumsal tercihlerini belirlediğini ve yeni siyasal iktidar ile toplumsal yapı arasında bir önceki döneme göre farklı ilişkilerin oluştuğunu , bu bağlamda göç olgusunun da bu yeni dönem içinde farklı bir karakter kazandığını belirtmemiz gerekiyor. Öncelikle bu dönemin siyasal iktidarının farklı toplumsal tercihler yapmasını olanaklı kılan uluslararası ilişkilerden ve bu ilişkilerin Türkiye'de yansımaları bulunduğu değişikliklerden ya da yeni politikalarından bahsetmek gerekmektedir.

Dış şartlara baktığımızda İkinci Dünya Savaşının ertesinde 1945 sonrasında başlayan Soğuk Savaş'ın getirdiği kutuplaşma içinde Türkiye'nin de stratejik konumu gereği Batı bloku içinde yer alması zorunlu hale gelmiştir. Bu yeni kutup içinde yer almak aynı zamanda Batı'nın bu dönemde izlediği yeni ekonomik politikaların ve siyasetlerini Türkiye'nin de kendi ölçüleri içinde benimsemesi anlamına gelmektedir. Türkiye'nin 1948 'den itibaren izlemeye başladığı bu politikaların neler olduğuna baktığımızda öncelikle katı devletçilik politikalarının bir ölçüde de olsa bir yana bırakılıp, liberal politikalara doğru geçişin başladığını söyleyebiliriz.

Yapılan bu değişikliklerin temel bir hedefi vardır. o da Türkiye'nin bu dönemden itibaren uygulayacağı yeni politikalar ile Tek Parti döneminde bütünleşemediği Batı bloku ile bunu yeniden kuracağına inanmaktadır. Siyasal iktidarın topluma yüklediği temel hedef budur. Türkiye'nin ekonomisiyle , siyasetiyle, kültürel yapısıyla Batıyla bütünleşeceği bir toplumsal yapı

⁴ Zafer Toprak, " Cumhuriyet İstanbul'u", İstanbul'un Dört Çağı, İstanbul Panelleri, Yapı Kredi Yay. 1996, İst. ss.73.

hedeflenmektedir. ⁵ Bu hedefe varmak için yukarıda da belirttiğimiz gibi kısmi liberal politikaların uygulanması söz konusu olacaktır.

Yeni ekonomik politika bu dönemde ABD'nin Batı ülkelerine sunduğu Marchall Planı çerçevesinde liberalizme ağırlık veren bir politika doğrultusunda şekillenmektedir. Yine bu politika içinde az gelişmiş ülkelerde **tarımsal politikalara** ve yine **kara ulaşımına ağırlık verilen** politikaların hedeflendiği görülmektedir.

Temel hedef Türkiye gibi az gelişmiş ülkelerin Batılı ülkelere hammadde sağlaması öngörülmektedir. Bu hedef içinde Türkiye savaştan harap olan Batı ülkelerine tarımsal ürün sağlayan bir ülke olacaktır. Türk siyasetçileri bu politika ile Türkiye'nin Batı'yla arasının yeniden düzeleceğini ve yeniden Batı ülkeleri ile bütünleşileceğini ve Türkiye'nin de artık bundan böyle Batılı bir ülke olarak ortaya çıkacağını kabul ediyorlardı.

Siyasal iktidarın uygulamaya başladığı bu yeni ekonomik politikaların toplumsal düzeydeki etkileri nasıl olmuştu ya da 1948'li yıllarda tarım politikası önplana geçerken bu dönemde alınan yeni liberal politika kararları gereğince pazar ekonomisine tarımsal kesimin ne kadar uyum sağlayacağı söz konusuydu. Henüz 1948'li yıllarda Türk köyünde yaygın olan durum, yerel pazar için üretim yapmaktır.yine bu döneme kadar Anadolu'da ulaştırma sisteminin yeterince gelişmemesi dolayısıyla üretim ancak küçük mahalli pazar içinde pazarlanabilmekte, dolayısıyla büyük kapitalist işletmelere geçebilmek için gerekli mekanizmalar oluşmamaktadır. Ancak demiryollarının ulaştığı alanlar ile, Ege ve Adana bölgeleri gibi dış pazarla ilişkileri yüksek yörelerde büyük kapitalist işletmeler doğabilmiştir. ⁶ 1948'den sonra bu durum farklılaşmıştır. Siyasi iktidarın almak zorunda kaldığı bir dizi ekonomik kararlar gereği Türkiye'nin tarımsal yapısının dönüşümünü hızlandıran iki önemli etken ortaya çıkmıştır.Birinci etken tarımda hızlı bir verimliliğin sağlanması amacıyla makineleşmeye gidilmesi insan ve hayvan gücünden vazgeçilmesini sağlamış diğer yandan yine siyasi iktidarın aldığı ekonomik kararlar içinde karayolu ulaşım politikasına ağırlık verilmesi ve yine dağıtım ve haberleşme olanaklarının gelişiminin sağlanması ile ülke pazarı da birbirinden ayrı mahalli pazarlardan ülke pazarına doğru bir bütünleşme içine geçmiştir.⁷

Böylece uygulanan yeni tarım politikası ile kendine yeterli tarımsal yapıdan farklılaşma başlamış Bir önceki dönemin yerel pazar özelliği bu dönemde giderek etkisini kaybetmiştir. Öte yandan tarımda makineleşmeye gidilmesi verimliliği artırırken yeni toprakların da tarıma açılmasını sağlamış, bu ise, tarımsal topraklardaki mülkiyetin bu dönemde de değişimine yol açmıştır. Tarım topraklarındaki mülkiyetin değişmesi, toprağın giderek tek elde

⁵ Bu konuda daha geniş bilgi için Bkz. Hürriyet Konyar, " Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Kemalist İdeolojinin Değişimi ve Ulus Gazetesi", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İ.Ü. SBF. İst. 1993.

⁶ İlhan Tekeli, Kırdı ve Kentte dönüşüm süreci, Bağımlı Kentleşme, Mimarlar Odası Yay. ss.20.

⁷ Uygulanan makineli tarım politikasının tarımsal işletmelerde nasıl bir değişime yol açtığını incelemek için Tekeli'nin a.g.e. 'ne bakılabilir.

toplanmaya başlaması ve makinalaşma ile birlikte bir kısım köylüyü de toprağını terke zorlamıştır.⁸

Toplumsal yapıda başlayan bu değişime karşılık, siyasal mekanizmalar bunu rasyonel hale getirememişlerdir. Örneğin toprak reformu, ya da kooperatifleşme gibi hareketler görülmemiş bu bütünleşme büyük ölçüde piyasa koşullarına terk edilmiştir. Siyasal iktidarın, kırsal kesimle ülke pazarını bütünleştirme politikasında bu irrasyonel tutumu neticesinde kırsal kesim bu politikadan oldukça fazla zarar görmüştür.

Yeni ekonomik politikanın kırsal kesimde yapmış olduğu itmeyi hızlandırıcı bir başka faktör de 1930'lardan itibaren desteklenen nüfus artış politikalarının bu dönemde meyvalarını vermeye başlamış olmasıdır. Bu politika, 1950'lerde keşfedilen yeni antibiyotiklerin ve gıda üretiminin artışına paralel olarak çocuk ölüm oranlarındaki ile azalma ile birlikte bu dönemde hissedilir biçimde nüfus artışı görülmüştür. Kırsal kesimde ortaya çıkan nüfus fazlalığı uygulanan yeni tarım politikalarının da etkisiyle şehirlere doğru kayma eğilimini güçlendirmiştir.

Çok partili siyasal yaşamın başlaması ile birlikte şimdiye kadar izlenen topluma yönelik elitist parti politikalarının da bir yana bırakılıp daha popülist görünen politikaların uygulanmaya başlaması söz konusu olur. Yine bu dönemde artık tek partili yapının elit- halk ayrımının çok keskin olmadığı bir siyasi yapılanma söz konusudur. En azından siyasi elitler halkla daha yakın temas içindedirler. Daima halkın yanında gözükmeye önem vermektedirler. Bunun nedeni, siyasi iktidarı elinde tutan DP'nin kendisini iktidara getiren yerel eşraf, tüccar ve ağa gibi kırsal çevreden olan kesimlerin olmasıdır. Böylece DP'nin tabanı daha çok kırsal kesime dayanmaktadır.

Kırsal kesimin önde gelen kişilerinin siyasi iktidarla ittifak kurması bizi bir başka sonuca götürmektedir. o da bu kesimlerin daha önceki siyasi yapılanmalara göre siyasi iktidar mekanizması içinde daha fazla yer almaları, bunun sonucunda da alınacak yeni bazı ekonomik yada siyasal kararlarda bu kesimlerin de artık bundan böyle sözlerinin geçerli olması, yeni fırsatlardan yararlanmaları yine özel girişimcilerin de bu dönemde destek ve himaye görmeleri bu kesimlerin daha fazla ataklaşmasına yol açmıştır.

Yeni fırsatların oluştuğu yerler ise, büyük şehirler, (özellikle İstanbul) ve buralarda oluşan yeni pazarlar ve iş olanakları olacaktır.

Siyasi iktidarın uyguladığı popülist politika toplumsal açıdan şehirlerin çekici hale gelmesine yol açarken siyasal iktidar açısından da bu politikanın uygulanması kendi iktidarının pekiştirilmesi anlamına geliyordu. Yani siyasal iktidar için bu yeni şehirleşme olgusu büyük bir oy potansiyeli demektir. O zamana dek kırsal kesim oylarını alarak iktidara gelmiş olan DP (daha sonraları AP), bundan böyle şehirlerde de büyük bir oy potansiyeline sahip olacaktır. Çünkü kendisiyle ittifak halinde olan yerel güçler kendi hemşehrilerine şehrin olanaklarını sunmakta ve kırdan kente akışkanlığı hızlandırmaktadırlar.

Siyasal iktidarla ittifak halinde olan bu kesim şehrin yönetiminde de daha sonra söz sahibi

⁸ İlhan Tekeli, a.g.e.

olacak, şehirdeki çeşitli olanakları kendi hemşehrilerine sunacaktır. Örneğin bu dönemde bir ticaret merkezi haline getirilmek istenilen İstanbul'da 1960'a dek kent yönetimindeki umumi meclisi sadece DP hükümetinden olan kişiler yer almış ayrıca dönemin başbakanı 1956'dan itibaren fiili olarak belediye reisliği yetkisini de üstlenmiştir.⁹

Sonuçta yeni ekonomik politikalar ile İstanbul, İzmir gibi büyük şehirlerde ortaya çıkan yeni pazar olanakları büyük şehirleri kırsal kesimlerde yaşayanlar için çekici hale getirirken siyasal iktidarın uyguladığı populist politikalar ile de bu şehirler daha bir çekici hale geliyordu. Özellikle DP'nin şu ünlü " her mahallede bir milyoner yaratacağız" şeklindeki politik söylemi kırsal kesim insanı için şehire gelmeyi oldukça çekici kılmıştır.

1950'lerden ve çok partili hayatla birlikte yeni siyasi iktidarın uygulamaları neticesinde şehirlerin geçirmiş olduğu değişim, şehir kavramının da değişmesine yol açmıştır. Ancak bu değişme Batıdaki değişimden farklı değildir. Batılı devletler de İkinci Dünya Savaşının ardından ekonomilerini yeni ticaret ilkelerine göre belirlerken hızla gelişen sanayi, teknoloji ve yeni uluslararası pazarlar şehirlerin önemini yeniden gündeme getirmiş, artık 1929 bunalımı aşıldığından kır ve köy cazibesini yitirmiştir. İşte Batı dünyasındaki bu gelişmeler Türk toplum yapısının da etkilemiştir. Bu yeni uluslararası sisteme bağlanmasıyla birlikte biz de artık kır ve köy çekiciliğini kaybetmiştir. şehirlerin ticaret hayatına uyumlu , uluslararası pazarla iletişimi kolaylıkla sağlayabilen , özellikle nakliyat açısından limanı olan İzmir, İstanbul gibi şehirler büyük bir önem kazanmışlardır.

Artık şehir görüntüsü de bir önceki dönemin görkemli binalarının yapıldığı ve bunların çağdaş medeniyeti temsil ettiği yer olmaktan çıkıp, yavaş yavaş yeni iş merkezlerinin , ticaret hayatının önem kazandığı yerler olma durumundadır.

Toplumsal düşüncede de şehir kavramı değişime uğramaktadır. Bundan böyle şehir, kişiye kültürel bir kimlik vermekten öte, taşından ve toprağından yararlanılacak fırsatlar diyarı olarak algılanmaya başlanılacaktır.

Şehir kavramı değiştiği gibi şehirdeki toplumsal hayat da değişime uğramıştır. Şehir artık Batıyla yakın temasta olan, Batılı yaşam biçimini nispeten daha fazla benimsemiş elit kesimlerin yerleşim alanı olmaktan çıkıp, geleneksel yanı ağır basan kırsal kesimlerin de yerleştiği bir mekandır. Bundan böyle şehirde iki farklı toplumsal konumdan gelen kesimler birarada yaşamak zorundadırlar. Şehirin onlara sunduğu olanaklardan bu iki farklı kesim birbirleriyle uzlaşma zorunluluğu altında bunu paylaşacaklardır.

Şehirlerde oluşmaya başlayan bu ikili toplumsal yapı siyasal iktidar tarafından da onaylanmış ve desteklenmiştir. Siyasal iktidarın bu olguyu onaylamasının pratikteki yararı, kendisine fırsatlar sunduğu kişilerin oylarını kazanmasıdır. Ancak öte yandan bu yapının ideolojik anlamda oldukça önemli bir işlevini belirtmeden geçmemek gerekir.

Türk toplum yapısında halen giderilemeyen batılılaşmış elit kitle ile geleneksel olan kitle arasındaki farkın nasıl kapatılabileceği siyasal iktidarlar

⁹ Adalet Alada, " Cumhuriyet Döneminde İstanbul'un Yönetimi", İstanbul Dergisi, Sayı:8, 1994.

tarafından çeşitli biçimlerde çözümlendirilmeye uğraşılmışsa da Örneğin Köy Enstitülerinde olduğu gibi bu ikili yapı kendini muhafaza etmeye devam etmiştir. Oysa bu dönemden itibaren şehirlerin önplana çıkması , çekicilik kazanması sayesinde kırdan gelen geleneksel kitle şehrin yeni ortamına uymak zorunda kalmıştır. Bu kitle elbette hemen uyum gösterememiş ancak ikinci ya da üçüncü kuşaktan sonra bu mümkün olabilmektedir. İşte bu anlamda ekonomik zorunluluk olarak başlayan göçlerin farklı toplumsal kesitleri biraraya getirmesi ve uyumlaştırması açısından ideolojik bir işlevi de ister istemez üstlendiğini söyleyebiliriz.

Öte yandan siyasal iktidar şehirlerde oluşan bu ikili toplumsal yapının kendi iktidarının devamı için birbirleriyle uyumunu kaynaşmasını engellemektedir. Bu iki farklı kesimin birarada olmasını sağlayan eğitim gibi önemli bir uyum mekanizmasını her iki toplumsal kesimin kendi yapısal özelliklerine göre cevaplandırma eğilimindedir. Örneğin bir yandan bir an önce batılı toplumlar ile bütünleşme isteğinde olan ve yabancı dile gereksinim duyan elit kesimin eğitim taleplerine ilk kez bu dönemde açılan kolej denilen ve bir çok derslerin yabancı dille okutulduğu okulların açılmasına öncülük ederken, öte yandan geleneksel kesimlerin dini yanı ağır basan eğitim taleplerini de karşılamaya yönelmiş ve yine ilk kez ortaokul, lise düzeyinde İmam Hatip okullarının açılmasını sağlamıştır.¹⁰

Siyasal iktidar bu ikili toplum yapısını bozacak bir harekette bulunmamıştır. Aksine siyasal çıkarları gereği bu yapıya fazla dokunmamış hatta desteklemiştir. DP'nin bu siyaseti neticesinde İstanbul şehri çok partili hayata geçişle birlikte siyasal iktidarın bir propaganda merkezi haline gelmiştir.

DP'nin buradaki yapıyı koruyup, desteklediğini gösteren bir başka olgu da planlamaya yeterince önem vermemiş olmasıdır. Tek parti döneminde İstanbul'un planlamasını yapan Prost'un planları şehre yeni gelenlerin hesaba katılmaması dolayısıyla yapıldığından bu plan daha sonraları yetersiz kalmış, bundan sonra yapılan planlamalar da şehre yeni gelenlerin ihtiyaçlarını karşılayacak boyutta olamamış daha çok siyasi iktidarın girmiş olduğu ekonomik darboğaz karşısında içeride güçlenen muhalefete ve dışarıya karşı gücünü göstermek için gösterişli bir siyasi propaganda niteliğinde olmuş planlardır.

Bu olguya vereceğimiz bir başka örnek şudur: 1957-60 döneminde Başbakan tarafından görevlendirilmiş olan karayolları teşkilatı belediye imar müdürlüğünde kurulmuş bir büroda daha önce Henri Prost tarafından yapılan Nazım Planındaki yolları yerinde hiçbir inceleme yapmadan çizim masasında on defa büyülterek karayolları yetkililerinde fikir ve onayını alarak imar planı haline getirmiştir. Bu icraatın fikir temeli Alman Haussman'ın Paris'te Üçüncü Napolyon adına yaptığı icraatın bir benzerini gerçekleştirmek idi.¹¹

Gösterişli binaların yapımı, dini yapıların ön plana çıkarılması şeklinde imar operasyonları yapılmıştır. Öte yandan ciddi planlamaların fazla miktarda bütçe gerektirdiğini de belirtmemiz gerekiyor. Yapılan bu tür gösterişli imar

¹⁰ Yahya Akyüz, Türk Eğitim Tarihi, Ankara, 1985, ss. 324-5.

¹¹ Turgut Cansever, " Ülke Ölçeğinde İstanbul'u Planlamak", İstanbul Dergisi, Sayı:4, 1993.

operasyonların kaynakları da çeşitli kaynaklardan, enflasyon yaratılarak elde edilmiştir.¹²

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz, çok partili hayata geçişle birlikte siyasal iktidarın "Batılı ülkelerle yeniden siyasal ve ekonomik açıdan bütünleşme" hedefi içersinde almış olduğu yeni ekonomik ve siyasal kararlar neticesinde toplumsal yapıda değişimler başlamıştır. Bu değişim insanların kırdan kente gelmesi ve kentte biri modern diğer geleneksel olan iki farklı toplumsal yapının birarada yaşamaya başlamasıdır. siyasal iktidarın oluşan bu iki farklı toplumsal yapıya etkisi olumlu ve olumsuz olmak üzere iki biçimde olmuştur. Olumsuz etkisi, öncelikle kendi iktidarını pekiştirmek için kente gelen bu insanların geleneksel konumunun devam etmesini sağlayıcı uygulamalara gitmesiyle bu insanların modern yaşama uyumlarını geciktirmiştir. Ancak diğer yandan olumlu bir etkisi de vardır. O zamana dek gerek modern ve gerekse geleneksel tarzda yaşayan insanların biraraya getirilmesiyle bu iki farklı kesimler birbirlerini daha yakından görüp tanıma imkanı elde etmişlerdir. Geleneksel tarzda yaşayan insanların modernleşmesi için uzun sürecek bir eğitim yerine şehir hayatına ve diğer insanların yaşantılarına bakarak , görerek bir seçme yapmaları daha kolay olmuştur. Ancak öte yandan yaşanan bu toplumsal değişim plansız bir biçimde olduğundan bu değişimin bütün yükünü , acısını şehirde uzun süre yaşayıp, artık şehirlili olmuş insanlar yüklenmişlerdir.

¹² İlhan Telei, İcabında Plan.....İstanbul Dergisi.

TÜRK SİNEMASINDA GÖÇ SORUNU

Doç.Dr. Kurtuluş KAYALI*

Sosyal, ekonomik ve kültürel sorunlar doğal olarak Türk sinemasına yansımıştır. Önceleri sorunlar bir ekonomi konusu olarak değil bir somut sorunlar yumağı çerçevesinde fazla düşünülmeden anlaşılmıştır. Bu noktada değişik sorunlar iç içe geçmiş vaziyette olup anlatılan hikâyenin kültürel olarak zenginleştirilmesinin bir vesilesi olmuştur. Sorun başlangıç aşamasında iki ayrı boyutta gündeme girmektedir. Bu durum da Türk sinemasının bir temel özelliğiyle bağlantılıdır. Türk sinemasının başka sanat alanlarında olduğu gibi otobiyografik özelliklerin ve gündelik gelişmelerin etkisi altında şekillendiği genellikle belirtilmiştir. Hatta Türk sinemasında önemli bir başlangıç, daha doğrusu dönüşüm noktası olarak nitelenen **Kanun Namına** (1952) filmi de gerçek bir olaydan kaynaklanarak hikâye edilmiştir. Kanun Namına'dan **Altı Ölü Var (Ipsala Cinayeti)** (1953) ve örneğin son dönem örneklerinden **Madde 438'e** (1990) kadar somut olayların sinemaya yansımaları alışkanlık haline getirilmiştir. Konunun yönetmen ya da senaristin yakın çevresinde gelişmesi de zaman zaman filmlere otobiyografik özellikler eklemektedir. Örneğin, değişik bir dönemde 1974 yılında çekilen **Endişe** filmi de Çukurova'ya çalışmaya giden mevsimlik işçilerin ekonomik sorunları üzerinde yoğunlaşmıştır. Yılmaz Güney'in kendinin ve babasının yaşantısı üzerine eğildiğinde filmin ne ölçüde otobiyografik özellikler taşıdığı kavranabilir. Dönemin ağırlıklı edebiyatı olan köy edebiyatı da sinemaya uyarlandığı zaman otobiyografik nitelikteki hikayenin belirtileri ortaya çıkarılabilir. Bu noktada çok sayıda örnek belirgin olarak verilebilir. Genelde bakıldığında gazeteye yansıyan olayların ve otobiyografik özelliklerin Türk sinemasında göç sorununun şekillenmesinde belirgin bir işlevi vardır. Ancak bu noktada dönemlerin özellikle ayrılması, titiz bir dönemlendirme yapılması gerekmektedir.

Öncelikle ilk dönemin üzerinde durmak anlamlı olabilir. İlk dönemde yani 1950'li yıllarda şehirleşme sorunu gündemdedir. Fakat bu aşamada düşünsel mahiyetteki yapıtların sayısı olağanüstü azdır. Aynı zamanda Türk sinemasında sosyal konuların işlenmesi açısından belirgin dönüm noktası olarak 1960 sonrası gösterilmektedir. Fakat Türkiye'de edebiyat uyarlamalarının sınırlılığı ve konu üzerinde genelde düşünülmemesi nedeniyle şehirleşmenin, göçün getirdiği sorunlar Türk sinemasına derinlikli olarak yansımamıştır. Bunun Türk sinemasında hiç yankı bulmadığını düşünmek de fazla gerçekçi değil gibi görünmektedir. Çünkü yaşanan bir sürecin hele sinema yönetmenleri güncel gelişmelerin ve otobiyografik özelliklerin etkisi altında kaldıkları sürece anlatılan hikâyeye yansımaması düşünülemez. Dolayısıyla söz konusu dönemde özellikle Türk sinemasının sıradan yönetmenlerinin ürünlerinde şehirleşme sorununun yer almaması olası değildir. 1950'li yıllar sinema ürünlerinde mahalle hayatının geniş sayılabilecek bir yer tutması konunun en azından örtük olarak farkında olduğunu göstermektedir. Fakat tüm bunlara rağmen göç sorunu çok fazla sayıda filmde bulunmamakta, daha doğrusu genel olarak fonda kalmaktadır. Dolayısıyla daha sonraki dönem, genellikle Türk sinemasında toplumcu

* AÜ- Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

gerçekçiliğin başlangıcı olarak nitelenen 1960'lı yıllardaki zaman aralığı şehirleşme sorunlarının daha direkt, daha dolaysız olarak sinemaya yansıdığı dönem olarak nitelenmektedir.

Ancak 1960'lı yıllarda öncelikle köy sorunları gündeme gelmiştir. 1960'lı yılların başlangıcından itibaren şehirleşme sorunları, göç konusu bir nebze işlenmeye çalışılsa da öncelikli konu köy sorunlarıdır. Sinema belirgin yönetmenleri itibariyle başka sanat alanlarına nazaran bir ölçüde geride kalmış olduğu için köy sorunları ağırlıklı varlığını çok uzunca bir süre korumuştur. 1960'lı yılların sonlarında ve 1970'li yılların başlarında en önemsenen filmler köy sorunlarını işleyen filmler olmuştur. Dolayısıyla şehirleşme ve göç sorununun işleniş biçimi köy sorunlarının işleniş biçimi vesilesiyle gündeme gelmiştir. **Hudutların Kanunu** (1967), **Kızılırmak- Karakoyun** (1967), **Ana** (1967), **Irmak**, (1972), ve **Şafak Bekçileri** (1963) filmleri köy üzerinde yoğunlaşan filmlerdir. Hemen her yönetmenin de 1950'li yıllardan farklı olarak köy sorunlarını geniş bir çerçevede işlediğinin işareti bu suretle görülmektedir. Daha doğrusu göç sorunu köy sorunu vesilesiyle gündeme girmiş, köy filmleri dolayısıyla anlatılır olmuştur. Bu filmler 1970'li yılların başlangıcından itibaren daha düşünülerek çekilmeye başlanmıştır. Çünkü o dönemde kimi yönetmenler, özellikle de Yeni Türk sinemasının dinamik olarak telakki edilen yönetmenleri Türk edebiyatının önemli olduğunu düşündükleri eserlerini sinemaya uyarlamışlardır. Bu suretle 1960'lı yıllardaki köy filmlerinin 1970'li yıllarda bir tür bir başka düzlemde devam ettiği görülmektedir. Daha sonraki dönemde bir başka gelişme gündeme girmiş önceleri belirgin bir şekilde işlenmemesi yeğlenmiş olan Doğu ve Güney Doğu Anadolu'nun sorunları daha çarpıcı olduğu düşüncesiyle yansıtılmaya çalışılmıştır. Belki de Bekir Yıldız'ın bir süre sonra da Osman Şahin'in öykülerinin sinemaya uyarlanması bu mantalite çerçevesinde yorumlanmak gerekmektedir. Ancak bu tür sorunlarda konu tipki 1950'li yıllarda olduğu gibi dolaylı olarak işlenmiştir. Ancak artık ülkenin ekonomik sorunlarının belirgin bir şekilde altının çizildiği görülmektedir. Zaten ana hatlarıyla böylesi bir birikim sonucunda köy sorunu işlenir olmuştur. Toplumsal bir yorumdan kaynaklansa da ilk başta sorun ister istemez gene bir ölçüde el yordamıyla işlenir görünmektedir.

Konunun başlangıç noktası zaten **Gurbet Kuşları** (1964) filminin başında ve sonunda görünen Haydarpaşa garındaki konuşmadadır. Göç sorununun doğru noktasından yakalanmasının yolu **Gurbet Kuşları**'nın son sahnesinin doğru yorumlanmasından geçer. Filmin finalinde şehirde başarısız olanlar kendi köylerine dönerken yeni bir grup taşı toprağı altın olduğu gerekçesiyle İstanbul'a gelmektedir. Burada filmin eğer varsa mesajının ne olduğu açıklıkla anlaşılmalıdır. Bir yanı itibariyle kentleşmenin çıkamaz yol olduğu, dolayısıyla da kente göç etmenin engellenmesi gerektiği şeklinde bir anlayış savunulmaktadır. Yeni gelenlerin görüntüye girmesiyle de bir ihtimal kentin sorunlarıyla başatmenin denenmesi gerektiği gündeme getirilmektedir. Konunun sunumunun yönetmenin yorumunu muallakta bırakmak istemesinin bir işareti olarak yorumlaması da mümkündür. Yani iki yanlı olarak, değişik şekillerde konunun yorumlanması kabildir. Ancak Halit Refiğ'in daha sonraki filmlerine bakıldığı zaman, yönetmenin süreç içinde düşünceleri değişmemişse köyü bir arınma merkezi olarak gördüğü şeklinde bir değerlendirme yapılabilir. Aslında bir yanıyla köye dönüşün bir tür savunusunu içerdiği şeklindeki yorum daha doğru bir yorummuş gibi görünmektedir. Bu tür yorumlama denemesi de

sadece Halit Refiğ'in bu filmine özgü olmayıp, o dönem mantalitesinin genel kabullenimi mahiyetindedir. Çünkü ağırlıklı olarak köy filmi çekilmesi dönemin popülist anlayışı bağlamında köyün ve köy değerlerinin kutsanması anlayışında somutlaşmaktadır. Bir yıl sonra çekilen **Bitmeyen Yol** da konuyu aynı zihniyet çerçevesinde değerlendirmektedir: "Her iki film, değişik bakış açılarını iletse de ana tema göç edenlerin kente gelip, gelmemelerini tartışma üzerindedir."⁽¹⁾

Aynı konunun kitabı bir tarzda ele alınmamasının, bir nebze el yordamıyla incelenmesinin daha sonraki yıllardaki en bariz göstergesi ise, 1970'li yılların başlarında Lütfi Akad'ın çektiği üçlemedir. Başka çalışmalarda edebiyat uyarlamaları söz konusuysen, bu üçlemede kişisel gözlem ön plandadır. Bu kişiselliğin en güzel işaretini Lütfi Akad'ın sözlerinde yakalamak kabildir. Lütfi Akad kendi gözlemlerinin kente gelenlerin etleriyle tırnaklarıyla şehirde tutunmaya çalıştıkları şeklinde olduğunu tekrar tekrar ifade etmiştir: "Bir kere bu insanların ortaklaşa bir vasfı var: Ben şöyle yaptım müşahadelerimi: Oniki yıla yakın bir süre Mecidiyeköy'de oturdum. Aşağı yukarı bu insanlar, çevremde oturan insanlardı.. Bunların içinde bazıları da bize yardımcı olarak çalışmaya geldiler. Müşahade ettiğim müşterek ana vasıfları şu: hangi sınıftan, hangi kesimden gelirlerse gelsinler, bunlar sıradan insanlar değil... hepsi çetin çeviz... Mücadelecei ve başarı sağlayan insanlar... Gelip te başarısız olan hemen hemen yok. Zaten böyleli gelmiyor. Son derece efendi, son derece iyi ve geleneksel kültürlerinin bütün iyi vasıflarını taşıyan insanlar... Yalnız gelirken bir ormanın (bir bina ve insan ormanının) içine geldiklerinin bilincine varıyorlar. Bu ormanda yaşamının kurallarına uyuyorlar. O zaman yırtıcı ve kırıcı oluyorlar."⁽²⁾ Zaten kentleşmenin Türk entelektüelinin ilgisini çektiği yıllar da bu yılları takibeden yıllar olmuştur. Konu bir ölçüde doğal gelişimi gözlemleyen kimi Türk sineması yönetmenlerinin filmlerine konu olurken, bir ölçüde de sorunun formüle edilmiş tarzı üzerinde daha soyut genellemeler yapılmaya başlanmıştır. Konunun değişik yönlerini anlamak için Orhan Aksoy'un **Altın Şehir**(1978) filmiyle senaryosunu Onat Kutlar'ın yazdığı Ömer Kavur'un **Yusuf İle Kenan** (1979) filminin karşılaştırılması ne tür değişik görüşlerin revaç bulduğunun işaretleri olarak değerlendirilmelidir. Aslında kesişen ve farklılaşan yönleri itibariyle **At** (1981), **Camdan Kalp** (1990) ve **Bir Avuç Cennet** (1985) de ilginç örneklerdir. Bir vesileyle bunların içinde özellikle **Camdan Kalp**'te popülist bir görünüm bulunmaktadır. Aslında devrimci sinema ürünleri olarak nitelenen filmlerin ulusal sinema örnekleri olarak nitelenen filmlerle birleştiği, kesiştiği nokta köylülüğe yönelik olumlu bir tutumdur. Yalnız giderek artan bir şekilde sorunun ekonomik boyutu öne çıkarılmaktadır. Muammer Özer'in **Bir Avuç Cennet** ekonomik unsurun belki de en öne çıkarıldığı film olarak görülebilir. Kültür sorunları tartışılmadığı dönemde de ekonomik konu, etken, başat konumdur. Bu anlamda da örneğin Duygu Sağıroğlu'nun **Bitmeyen Yol** filmiyle **Bir Avuç Cennet** arasında belirgin benzerlikler vardır. Bunun nedenlerinden biri belki de "Filmin senaryo yazarı ve yönetmeni Muammer Özer'in 1966 yılında yayınlanan bir gazete haberinden yola çıkarak **Bir Avuç Cennet**'i (1985) yapmış"⁽³⁾ olmasıdır.

Kentin doğal görüntüleri itibariyle gündeme girmesi de yaşanmışlıktan kaynaklanmaktadır. Son dönemin bir tür otobiyografik sineması da kamerayı varoşlara çevirmektedir. Özellikle 1970'li yılların ortasında çok seyredilen filmlerin İstanbul'un kenar semtlerinde, gecekondularında geçtiği de aşikâr bir gerçekliktir. Bu açıdan Şerif Gören'in popüler filmlerinin gecekondular kesimlerinin

yansıtılması bakımından özel önemi vardır. Yeni dönem popüler filmlerin ulusal sinema örnekleri olarak nitelenen filmlerle kısmi paralellik taşıması söz konusudur.

Ulusal sinema tartışmasının gerçekleştiği yılların sinema açısından diğer iki önemli eğilimi halk sineması ve devrimci sinemadır. Bu üç sinema akımının buluştuğu nokta popülist bir yaklaşımdır. Köylülüğün doğru öz değerleri taşıdığı şeklinde bir yaklaşım yaygınlaşmıştır. Dolayısıyla bir takım değerlerin korunması, bir takım değerlerin benimsenmesi öncelikli bir konudur. Bu bağlamda kentleşme sorunlarının işlendiği filmler **Fatma Bacı** (1972), **Anneler ve Kızları** (1971) ve **Kızım Ayşe** (1974) dir. İlginç hususlardan biri de üçünde de benzeri temel rolü Yıldız Kenter'in oynamasıdır. Bu filmlerde konu bir şekilde kültür üzerinde odaklaşmaktadır. Zaten sinemadaki temaların o dönemdeki sinema ve daha genelde kültür tartışmalarıyla bir bağlantısı vardır. Dönemin başka filmlerinde ekonomi vurgusu önceliklidir. Zaten vurgu farklılaşmasının yılı 1970'lerdedir. Üçlemede, **Gelin-** (1973) **Düğün-Diyet** (1974)'te kültürel etkenler ekonomik etkenlerle birlikte değerlendirilmiş, değişik filmlerde değişik ölçütler ağır basmıştır. Dolayısıyla kentleşme sorununa yaklaşımı hem genel gelişim doğrultusunda, hem de yönetmenlerin düşüncelerinin farklılığı bağlamında düşünmek gerekmektedir.

Türk sinemasını auteur sineması, yönetmen sineması olarak nitelemek kolay değildir. Türk sinemasının genelde ülkeyi etkileyen somut önceliklerin ve güncel siyasetin peşinde sürüklendiği rahatlıkla söylenebilir. Hatta bu anlama gelmek üzere olayların bir tür kutsanması ya da güncel siyasete kolaylıkla tercüme edilebilecek şekilde formüle edilebilmesi söz konusudur. Olayların, düşüncelerin çarpıcı noktalarının öne çıkarılması anlamlıdır. Halit Refiğ'in bu filminin, **Fatma Bacı**'nın mesajı Batı'ya karşı tepki gösteren bir sloganda somutlaşmıştır. Onun çok önemseydiği romancı Kemal Tahir'in kentin bir tür köyleşmesi şeklinde ifade edilebilecek düşüncesini nazar-ı dikkate almamış olması ilginçtir. Çarpıcı konular doğal olarak **Fatma Bacı**, **Kızım Ayşe**, **Otobüs** (1976) ve **Umut** (1970) gibi filmleri ortaya çıkarmıştır. Sadece çıkarmakla da kalmamış ondan öte bunların ve bu tür filmlerin üzerinde yoğun sayılabilecek tartışmalar gerçekleşmiştir.

Tartışmaların çağrıştırması vesilesiyle kısa olarak Almanya'ya göçün sinemaya etkisi konusunun da sorgulanması gerekmektedir. Genel anlamda değerlendirildiğinde bu konuda üç örnek öne çıkarılabilir. Söz konusu filmler **Otobüs**, **Almanya Acı Vatan** (1979) ve **40 Metrekare Almanya** (1986) dir. Yönetmenlerin özellikleri açısından Tunç Okan'ın çok az film çektiğini, Okan ve Tevfik Başer'in Almanya'da, yurt dışında yaşadığını belirtmek gerekecektir. Belirtilen filmlerden sadece biri Türk sinemasında belli bir yeri olan bir yönetmen tarafından, Şerif Gören tarafından çekilmiştir. Burada anılanların dışındaki filmlerin önemlice bir bölümü Alman yönetmenler tarafından çekilmiş ve bu filmlerde de çoğunlukla Alman oyuncular rol almışlardır. Türk yönetmenleri çektiği filmlerin önemlice bir kısmı geleneksel sinemanın yönetmenleri tarafından ya da Almanya'da yaşayan Türk yönetmenler tarafından çekilmiştir. Aynı olguyu senaryolar açısından da belirtmek kabildir. Bu durum sorunun bir yönünün açıklık kazanmasını sağlayabilir. Demek ki hikâyenin anlatımında otobiyografik özellikler ağır basmaktadır. Kentleşme sorunlarıyla ilgilenenler de onlar gibi otobiyografik özellikleri ağır basan filmler çekmişlerdir. Bu niteliğin

altının özellikle çizilmesi gerekmektedir. Bununla beraber bir başka husus da gündeme gelmektedir.

Türkiye'de **Otobüs** diğer dış göç filmlerine nazaran daha fazla yankı yapmıştır. Yankı yapmasında çarpıcı görüntülerin yoğunluğunun bir bağlantısı vardır. Hatta giderek eleştiriler Türk insanının aşağılandığı noktasına kadar götürülmüştür. Tartışma sadece sinema yönetmenleri ve sinema yazarları arasında değil, Türk edebiyatının önde gelen yazarlarının da katılımıyla cereyan etmiştir. Bunun çarpıcı niteliğinin etkili olmasının nedenlerinden biri de tartışıldığı dönemdir. Aslında bu durum bir başka gerçekliği de anlaşılır kılmaktadır. Tartışmanın vardığı noktanın daha önceki dönem Türk edebiyatı ve sinemasında şehire göç eden köylünün betimlenmesiyle, kavranmasıyla da bir bağlantısı vardır. O dönemdeki filmlerde de olumlu bir bakış açısı gündemdedir. Ancak zaman geçtikçe ilgiler başka noktalara kaymaya başlamıştır. Hem ilgiler başka noktaya kaymaya başlamış, hem de göç sorunu gene dolaylı bir şekilde işlenir olmuştur.

İlginin başka noktalara kaymasının en bariz göstergesi artık 1980'li yıllardan itibaren açık olarak kadın filmlerinin tartışmanın merkezine oturmasıdır. Türk sinemasının önemli yönetmenlerinden biri de, Atıf Yılmaz da kadın filmleri yönetmeni olarak ortaya çıkmaktadır. Bu anlama gelmek üzere hemen her yönetmenin tıpkı başka alanlarda, düşün alanlarında olduğu gibi, tavır farklılaşması da dahil olmak üzere çok değişik konuları incelemeye başladıkları görülmektedir. Kadın konusu yaygın bir inceleme konusu olduğu gibi marjlarda kalan insanların yaşantısı da temel konulardan biri olmaya başlamıştır. **Dönersen Isık Çal** (1992), ya da **Gece, Melek ve Bizim Çocuklar** (1993), **Amerikalı** (1993) ve **Düş Gezginleri** (1992) konuları itibarıyla artık Türk sinemasında neredeyse marjinal olanı değil, ortalamayı temsil etmektedir. Tabii konuları salt bu alanlarda sınırlamak doğru değildir. Türk sinemasının ana konularından birini de toplumun alt katmanlarından olmayan insanların bunalımı oluşturmaktadır. Artık düşünce olarak birey sorununun gündeme girmesi insana **Büyük Yalnızlık** (1989) ve **Seni Kalbime Gömdüm**'ü (1982) sorgulatmaktadır. Bu yaygın sorgulama eylemi geçmiş dönemin köylüsünün, gecekondulusunun bir başka tarzda sunumu hadisesini beraberinde getirmektedir. Herşeyi bilgece bilen bir köy kadınının yerini son dönem mizahına da giren maganda almıştır. Arabeskin Türkiye'de çelişik bir şekilde tartışılmasının yolu da bu noktanın anlamlandırılmasıyla daha bir açıklığa kavuşturulabilir. Şerif Gören'in bir dönemki filmleri oluşturduğu varsayılan yeni kültüre olumlu bir bakışın izlerini taşımaktadır. Ancak büyük şehirlerin ve özellikle İstanbul'un köyleştiği şeklindeki bir anlayış daha bir yaygınlık kazanmış görünmektedir. Dolayısıyla Türk sineması hakikaten önceden beri incelendiği alanlarda neredeyse yüzseksen derece farklı değerlendirmelerde bulunmaktadır. Bunun en somut göstergelerinden biri belki de Türk sinemasının temel yönetmenlerinin uzun süredir, oldukça uzun süredir film çekmemiş olmalarıdır. Film çekenlerin genel konulara yaklaşımlarının zaman içinde fazlasıyla değiştiği de aşikâr gibi görünmektedir. Burada ister istemez bir başka nokta gündeme girmektedir.

Göç sorununun Türk insanının davranış kalıplarını radikal anlamda sarması, değiştirmesi ölçüsünde süreklilik bağlamında da düşünülmesi imkan dahilindedir. Bu doğrultuda sorunun daha genel dayanakları olabileceği şeklinde bir anlayışa yönelmek daha doğru görünmektedir. Bu anlamda da daha genel

sorunları tartışmayı denemek daha gerçekçi bir tavır olarak gündemdedir. Zaten son dönemde kırsal kökenli insanın şehirde değişmeden tutunmaya çalışması ya da daha amiyane tabirle şehirlerin köyleşmesi böylesi bir anlayışı geçerli kılmaktadır. Onun için bazı yönetmenlerin göç sorunu üzerinde odaklaşmayıp insanın problemini, insanın dramını konu alan filmler çekmesi daha farklı bir bakış açısı gibi görünmektedir. Bu noktada göç filmleri yeni yeni çekilmeye başlarken belki de Türk sinemasının tek auteuru Metin Erksan'ın köy konusunu işlediği için önemsenen **Susuz Yaz** (1963) ve **Yılanların Öcü** (1962) için söyledikleri açıklayıcılık işlevine sahiptir. “‘Susuz Yaz’ da ne anlatmak istediğini Erksan, film piyasaya çıkmadan önce şöyle açıklıyordu: ‘Yılanların Öcü’nde ben cesaret meselesini ele alıp, bir köyün anatomisini incelemiştım. Susuz Yaz’da ise doğrudan doğruya Anadolu’nun su problemini ele aldım. Ortaklaşa mülkiyet altında bulunan suyun kişisel mülkiyet altına alındıktan sonra ortaya çıkan olayları incelemeye çalıştım.”⁽⁴⁾ Başka konuşmalarından da benzeri bir yaklaşımı ifadelendiren Metin Erksan Türk sinemasının göç sorununu inceleme konusunda geldiği noktayı çok önceleri yakalayıp kentleşme sorununu işlememesinin gerekçesini belirtmiş gibidir. Şimdi genel sorunlar işlenirken kentleşmenin getirdiği meseleler de filmlerin fonunda kalmaktadır. Akademik alanda da 1970’li yıllar dolaylarında yoğun olarak iç ve dış göç sorunu işlendikten sonra konunun bir kenara bırakılması gibi sinemada da sorun önemini kaybetmişe benzemektedir. Şimdi sorunun yeni baştan gündeme gelmesi bir başka somut gelişmeyle bağlantılıdır. O gelişmenin sinemaya sirayet etmesi de daha yeni başlamış gibidir. Yeni gelişmenin değerlendiriliş şeklinin de somut unsurların fazla vurgulanmadan yapılmasının eski pratiğin öğrettiği vechile gerçekliği yakalamak bakımından daha doğru olacağı düşünülmelidir.

DİPNOT

Gülseren Güçhan, **Toplumsal Değişme ve Türk Sineması -Kente Göç Eden İnsanın Türk Sinemasında Değişen Profili**, Imge yay., Ankara, 1992, s. 164.

Âlim Şerif Onaran, **Lütfi Ömer Akad’ın Sineması**, E.Ü. Güzel Sanatlar Fakültesi Yay., İzmir, 1977, s. 161-162.

Oğuz Makal, **Sinemada Yedinci Adam- Türk Sinemasında İç ve Dış Göç Olayı**, Marş Matbaası, 1987, s. 53.

Yücel Çakmaklı, “Sinema Mevsimine Girerken Rejisörlerimizi Tanıtıyoruz”, **Yeni İstanbul**, 28 Eylül 1964.

XVIII. YÜZYILDA OSMANLI CEMİYETİNDE “GÖÇLER”İN KÖY VE ŞEHİR HAYATINA ETKİSİ

Ydr.Doç.Dr.İbrahim Güler

Günümüzde göç muhteva olarak geniş bir anlam ifade eder ve sebepleri, hedefleri de farklıdır. Bu; geçmiş dönemler için, özellikle XVIII. yüzyıl Osmanlı toplumundaki göçler için de aynıdır. İnsanlık tarihi kadar eski olduğu düşünülen göçün, şehirleşme ve cemiyetler ile fertlerin değişiminde rolleri vardır¹³ ve sosyo-kültürel değişimin de en önemli nedenlerinden biri kabul edilir.¹⁴ Göçlerin hedef veya amaçlarının birleştiği bir nokta vardır ki, bu da, kişilerin, ebedi yahut geçici bir süre için, hayatlarının gelecekteki kısmının tamamını veya bir parçasını buldukları yer dışında başka bir yerde geçirme arzusudur.¹⁵ Bu arzunun doğmasına etki eden unsurlar, toplum üyelerinin içinde buldukları zor şartlar olduğu gibi, bireylerin kendi iç dünyalarında geliştirdikleri olgulardır da. Dolayısıyla bu istek, çoğu zaman insanın kendi iradesiyle ve bir takım zorlayıcı etkenlerden doğmuş oluyordu.

Göçün yaşadığımız dönemdeki algılamaya göre, uluslararası ve milli boyutları vardır. Bunlardan ilkinde artık insan hakları evrensel beyannameleri ve Birleşmiş Milletler Örgütü'nün koyduğu ilkeler geçerli kılınırken en azından bu şekilde görünürken, milli boyutlu göçlerde devletin hukuk ve yasaları esas kabul edilmiştir.

Kuşkusuz tebliğimizin hedefi, uluslararası ve milli boyutlu göçleri geniş bir bakış açısıyla tahlil etmek ve onların teorisini ortaya koymak değil, sadece milli bir karakter gösteren XVIII. yüzyıl Osmanlı Devleti'ndeki toplumun kendi bünyesinde yaşamış olduğu göçler ile bunun köy ve şehir üzerindeki tesirleri üzerinde durarak, Osmanlı toplumunun içinde bulunduğu durumu belirlemektir. Osmanlı toplumunun yaşadığı göçleri, Osmanlı Devleti ve toplum yapısının kendi şartlarında değerlendirmek gerekir.

Günümüzdeki Türk cemiyetinde sebepleri farklı farklı olan değişik şart ve şekillerde gördüğümüz göçlerin bazılarının benzerlerinin, XVIII. yüzyıldaki Osmanlı toplumunda da mevcut olduğuna şahit oluyoruz. Hatta bazı kayıtlar, Osmanlı'daki bu göçlerin, XVI. ve XVII. yüzyıllarda varlığına bile şahitlik etmektedirler.¹⁶ Ancak bugüne kadar, ne yazık ki bazı konularda olduğu gibi,

Yrd. Doç. Dr. , Muğla Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi ve Tarih Bölümü Başkanı.

¹³ Bk. Taylan Akkayan, Göç ve Değişme, İstanbul 1979, s.5 ; Nephan Saran, «Göç ve Kentleşme», **Sosyal Antropoloji ve Etnoloji Dergisi**, Sayı: 4 (1986), s. 167.

¹⁴ Bk. Taylan Akkayan, **Aynı eser**, s. 19.

¹⁵ Göçün tanımı hakkında bk. Taylan Akkayan, **Aynı eser**, s. 21-22.

¹⁶ Yücel Özkaya, konuyla ilgili yaptığı bir çalışmada, Osmanlı cemiyetindeki göçlerin XVIII. yüzyıldan öncelere dayandığını, daha XVI. yüzyılda, celâli isyanları ve iktisadi sıkıntılar yüzünden Osmanlı reâyâsının yerini yurdunu terk ettiğini, ancak XVIII. yüzyıla gelindiğinde artık göçlerin önünün alınamadığını belirtir.[Bk. Yücel Özkaya, «Osmanlı İmparatorluğunda XVIII. Yüzyılda Göç

Osmanlılar'ın doğuşu ile genişlemesinden çöküşüne kadar,(bu; genel anlamda diğer Türk cemiyetleri için de söylenebilir), Türk cemiyetindeki göçlerin kronolojik ve metodolojik bir değerlendirmesi yapılmış değildir. Daha doğrusu, bu alandaki incelemeler, pek sınırlıdır. Böyle bir durum içerisinde, hiç kuşkusuz sunduğumuz bu tebliğle, Osmanlı toplumunda ortaya çıkan göçlerin her yönüyle aydınlatılması beklenemez. Bunu; daha geniş bir çalışmada ortaya koymayı ümit ediyoruz.

XVIII. Yüzyıl Osmanlı Göçlerinin Muhtevası:

XVIII. yüzyıl, özellikle bu yüzyılın sonları, Türkler'in, "iç göçler", "sürgün edilenler", "geri göçler=geri gelen göçmenler" ile "yurtlarından kovulanlar", "toptan göçe tabi tutulanlar", "anlaşmalara tabi olarak yapılan göçler(anlaşmalara tabi göçmenler)" ve de daha değişik şartlar altında, birçok göçü¹⁷ yaşadıkları bir dönemdir.

Bu dönemdeki Osmanlı toplumunda bölgeden bölgeye olan göçler, Kırım göçleri müstesna, müstemlekeci devletlerin tehcir siyasetinden değil, aksine Osmanlı Devleti'nin kendi şartlarından, iktisadi, ictimai, idari, askeri kaidelerinin uygulanırlık derecesinden, şartlarının uygunluk veya uygunsuzluk durumundan kaynaklanıyordu.

Adı geçen göçlerin, bizzat göçü yapanlar ve göçü kabul edenler üzerinde ağır neticeleri görüldü. Hatta bu tesir, sadece cemiyet üyeleri üzerinde değil, Osmanlı Devleti'nin iktisadi, ictimai, idari, askeri düzeninin bozulmasına da sebep olmuştu.

Osmanlı toplumundaki göçleri teşvik eden bir takım unsurlar vardı. Göç veren mahaller ile göç kabul eden bölgeler farklı idi. Bir bölge ve yahut yerleşim yeri, hem göç veren hem de göç kabul eden mahal durumunda görülebiliyordu. Aynı bölge üzerinde kurulmuş yerleşim birimleri şehir, kasaba ve köy arasında da göçler oluyordu.

Sorunu», Ankara Üniversitesi Dil ve tarih-Coğrafya Fakültesi (AÜDTCF) Tarih Araştırmaları Dergisi, XIV/25(1982), s. 171 ve 178.]. Cengiz Orhonlu da, XVII. yüzyılın başlarında sosyal buhranlara bağlı olarak Anadolu köylüsünün, emniyetsizlik sebebiyle büyük kasaba ve şehirlere göç ettiğini, 1602 ve 1603'lerde birçok köyün boşalmış bulunduğunu, buna 1609'da Kuyucu Murad Paşa'nın İstanbul ve civarına sığınmış ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden gelmiş bulunan birçok köylünün eski yerlerine geri döndürülmelerini sağlamak için ferman çıkarttığını belirtir.[Bk. Cengiz Orhonlu, Osmanlı İmparatorluğunda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar, Derleyen: Salih Özbaran, İzmir 1984, s. 4.]

¹⁷ Bk.Ahmet Cevat Eren,Türkiye'de Göç ve Göçmen Meseleleri, İstanbul 1966, s. 24.

Göç Çeşitleri:

Günümüzde yapılan tasnifler gibi, Osmanlı toplumundaki göçleri, a)Bunu harekete geçiren etkenlere(sebeplere), b)Coğrafi yapıya c)Zamana bağlı olarak ayırımlara tabi tutulabilir. Ancak; yukarıdaki ilk duruma göre göçler, "serbest irade ile gerçekleşen göçü ve "güdümlü (otoriter bir baskıyla gerçekleşen) göçü; ikinci duruma göre de "iç göçler" ve "dış göçler" ve yahut da "kırdan şehire göç", "şehirden şehire göç", "şehirden kıra göç", "kırdan kıra göç"; üçüncü duruma göre ise "mevsimlik göç" ve "daimi göç" gibi ¹⁸ tasniflere tabi tutmak mümkün görünse de, bu tür örneklerle dair yeterli kayıtların tesbitinde güçlükler bulunduğundan, şimdilik sadece bu teorik tasnif biçimlerini ifade etmekle yetineceğiz. Buna karşılık Osmanlılar'ın, toplumdaki göç meselesini, kendi anlayış biçimleriyle tanıtmaya çalışacağız.

Bu anlayışa göre, Osmanlı toplumundaki göçler, eğer bunlardan bir kısmı göç olarak değerlendirilebilirse, "ev göçü(yani evini bir yerden bir başka yere yerleşmek üzere nakletmek)", "bulduğu yeri terk edip işsiz olarak bir başka mahalle gitmek", "gerçek tüccar olmadığı halde ticaret bahanesiyle yerini terk etmek bir başka mahalle geçmek", "cemiyet halinde bulunduğu yeri bırakıp bir başka mahalle gitmek" idi. Esasen XVIII. yüzyıla ait belgelerde bu saydıklarımızdan sadece biri için Osmanlılar, "göç" ibaresini kullanmıştır. Bu da "ev göçü"dür. Fakat çıkarılan emirlerde konulan esaslar, sadece "ev göçü" için uygulanmamış diğer saydıklarımız için de geçerli kılınmıştır.

O halde buna bağlı olarak XVIII. yüzyılda Osmanlılardaki göçü, "ev göçü", "iş göçü", ticaret bahanesiyle gerçekleştirilen "tüccar göçü" ve "cemiyet halindeki göç" şeklinde, dört tip olarak ortaya koyabiliriz.

Göçü Teşvik Eden Unsurlar

Osmanlı Devleti'nde halkın, yani köy ve kasaba halkının, bir yerden bir yere istedikleri gibi göç edebilmeleri, kanun maddesine akırı idi. Buna rağmen, Osmanlı toplumunda uzun zamandan beri göçler meydana gelmekteydi. insanların bu şekilde yurtlarını terk etmesi, onları bazı şartların göçe zorladığını göstermektedir. ¹⁹ Neydi onları göçe zorlayan etkenler?

XVIII. yüzyılda Osmanlı cemiyetinde görülen göçlerin muhtelif çıkış sebepleri var idi. Bunlar, esas olarak, devletin dış politikası, ekonomik yapısı, askeri sistemi, idaresinin sağlamlığı v. s. ile yakından ilgili olup, toplumun buhranlar zincirini yaşamasında da önemli etken olmuşlardır. İşte bu buhranlar zincirini doğuran etkenler, halkın yurtlarını terk edip başka yerlere göç etmesini gerektirmiştir. Amaç, daha güvenli ve huzurlu bir ortam veya ekonomik yönden daha müreffeh bir hayat bulmaktır. Bu göçlerin bir kısmı güdümlü yani zorunlu olarak doğarken, diğeri toplum üyelerinin ulaşmak istedikleri arzularından kaynaklanmaktadır. Bu yönden, toplumu göçe itici unsurlar, çeşitli olmuştur.

¹⁸ Bk. Taylan Akkayan, Aynı eser, s. 22-25.

¹⁹ Bu konuda bk. Cengiz Orhonlu, Aynı eser, s. 4, kanun maddesi hakkında ise bk. s. 5 n16.

Her şeyden önce XVIII. yüzyıl Osmanlı toplumunda göçün doğmasında Anadolu ve Rumeli'de yapılan seferlerin büyük rolü olmuştu.²⁰ Bu yüzyılda yapılan seferler sonunda Osmanlı Devleti'nin toprak kaybına uğraması nedeniyle, kaybedilen uç bölgelerden çok sayıda müslüman Türk ahali, iç kesimlere göç etmişlerdi.²¹ Diğer taraftan, eşkiya ve haramzadelerin, çeşitli mahiyetteki faaliyetlerine uğramış halk, devamlı olarak onların taarruzuna uğrayacağı korkusunu yaşayarak, zarar ve kötülüklerinden ve acı çekmekten kurtulmak için çoluk ve çocuklarıyla birlikte meskun buldukları yerleri terk edip başka mahallere, etraflarında bulunan şehir ve kasabalara göç etmişlerdi.²² Orta Karadeniz'deki eşkiyalıklar sonucu Sinop, Boyabat, Ünye gibi çeşitli mahallerin insanları bu göç olaylarını yaşamışlardı. 1213 / 1789'da Tokat'da da aynı göçler görülmüştü.²³ Konar göçerler de, merkez idarenin XVII. yüzyıldan itibaren zayıflamasıyla, başıboş hareketlere yeltenip yaylak ve kışlakları arasında gidip gelirken yolları üzerindeki yerleşik ahalinin mallarına ve ekinlerine hatta canlarına zarar vermiş, onların birçoğunun yerlerini terk etmelerine sebep olmuşlardı.²⁴

Göçü teşvik eden unsurlardan biri de taşradaki görevlilerin(memurların) bazılarının halk üzerinde uyguladıkları davranış ve tutumlarından kaynaklanıyordu. Bu memurlar veya görevliler, belgelerde valiler , mirmiran (beylerbeyleri), mir-liva (sancak beyi), mütesellim , subaşılar , ümena (eminler), ummal (idare memurları, mutasarrıflar), nazır, nuzzar, v.s. ehl-i örf taifesi olarak belirtilmektedir. Bu görevlilerin bazıları, ferman ve kanun gereği mesela vakıf halkı üzerinde hiçbir tasarruf hakları yok iken, onlara taarruz ve müdahale ederek onların yerlerinden göç etmelerine sebep oluyorlardı. Amasya'daki "Sultan Bayezid Han Veli'nin yaptırdığı cami ve imareti vakfı" köyleri ve halkları, böyle bir harekete maruz kalmışlardı.²⁵ Vakıf halkı, belirtilen memurlar ile aynı

²⁰ M. Münir Aktepe, «XVIII. Asrın İlk Yarısında İstanbul'un Nüfus Meselesine Dâir Bâzi Vesikalar», **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi (İÜEF) Tarih Dergisi**, IX / 13 (İstanbul 1958), s. 27.

²¹ Yusuf Halaçoğlu, **XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi**, Ankara 1988, s. 43.

²² Bk. İbrahim Güler, «XVIII. Yüzyılda Orta Karadeniz Bölgesinde Eşkiyalık Hareketleri», **Osmanlı Araştırmaları**, XV, İstanbul 1995, s.203-204 ve krş. M. Münir Aktepe, Aynı makale, s. 28-29.

XVI. yüzyılın sonlarında da eşkiyalar, reâyânın bağ ve bağçelerini, tarlalarını basıp zorla zaptettiğinden göçlere neden olmuşlardı.[Bk. Yücel Özkaya , Aynı makale, s. 179.]

²³ Bk. İbrahim Güler , Aynı makale, s.203-204.

²⁴ Yusuf Halaçoğlu, **Aynı eser**, s. 43-44.

²⁵ 13Adı geçen vakıf kura(köy) ve halklarına müdahaleler şöyle oluyordu: "Sultan Bayezid Han Veli'nin yaptırdığı cami ve imareti vakfı'nın, Haremeyn-i Şerifeyn Mukataası Nezareti dahilindeki Sinop Mukataası'na ait vergi kalemlerinden "a'şar-ı şer'iyye, rüsumat, resm-i bağat, cürm-i cinayet, bad-ı heva, tapu-yı zemin , resm-i bennak, resm-i kovan, resm-i ağnam, mal-ı gâib, mal-ı mefkud, beytül-mal-ı amme ve hassa, yava, kaçgun v.s." gelirleri vardı. Dolayısıyla mükellef reâyâ, belirtilen bu vergileri, adı geçen vakfa ödüyorlardı.

fikirde ve davranışta olan mütegalibe ve ayanın türlü türlü haksızlık, eziyet, göz yumma ve cezalandırmalarına uğrar, bir memnuniyetsizlik ortamı yaratılırdı. Memurlar tairesi ve bunlarla aynı fikirde olan mütegalibe ve ayanın kötü davranışlarından dolayı, mevcut vakıf köyler ve ahalisi perişan olurlardı. Ahalî, onların rencide ve zulümlerinden, kötülüklerinden kurtulmak için, etrafa ve Tokat taraflarına göç ediyor, buldukları yerlerden kaçıyorlardı.²⁶ Yurtlarını terk ederek yaşama imkanı daha iyi olan veya öyle umulan yerlere göç eden insanlar, yakalanıp sorguya çekildiklerinde, vilayet valisi, kaza kadıları ve naipieri ile ayanların zorbalıklarına ve zulümlerine takat gösteremedikleri için göç ettiklerini ifade etmekteydiler.²⁷ Görevliler, halkı, kanun dışı vergi vermeye zorlamaktaydı.²⁸ Devlet memurlarının zulüm ve baskıları dışında, onların değişik davranış ve tutumları da, göçün sebepleri arasında yer almaktadır. Onların, emirlerde buyurulanların aksine olarak, göçler konusundaki müsamahaları, göçün önlenememesinin başlıca nedenlerindendi. İnsanların bazılarının göç ettikleri yerlerin voyvoda ve zabıtlarına, açgözlülüklerinden yararlanarak, "ispençe" ve "resm-i bennak" adlı vergilerini bundan sonra vereceklerini söyleyip göç ettikleri yerden geriye dönmemeleri²⁹ bunu göstermektedir.

Göçe sebep olan veya onu teşvik eden unsurlar arasında yabancıların baskın ve yağmalarını da saymamız gerekir. Çünkü bu baskınlarla yağma yapan ülkelerin insanları, baskına uğrayan bölgenin yerleşik ahalisini, toptan sürüp götürmüş, böylece zorunlu göçün doğurucuları olarak kayıtlara geçmişlerdi. Diğer taraftan baskınlar sonucu, zorunlu olarak insanları sürülüp götürülen boşaltılmış köylere, başka bölgelerden insanlar getirilerek yerleştirilmişlerdi.³⁰

Vakfın gelirleri, vakıf mütevellisi ile kaymakamı olan görevli şahıs tarafından, serbestiyet üzere zabt etmek ve zarar iddiasında bulunmamak şartıyla bir başka şahsa iltizama verilir, iltizama alan kişi, mütevellî tarafından vakıf reâyâsı üzerine zabıt kılınırdı. Ancak bu işleyiş, her zaman kanun ve fermana uygun bir şekilde yürümez, bölge yöneticilerinin müdahale ve taarruzuna maruz kalırdı. [Bk. İbrahim Güler, **XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Sinop-İdari Taksimat ve Ekonomik Tarihi**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul 1992, s. 126.]

²⁶ 14Bk. İbrahim Güler, **Aynı tez**, aynı yer.

Yücel Özkaya da, konuyla ilgili olarak yaptığı incelemede, Osmanlılardaki göçlerin, özellikle memurların zulümlerinden, reâyânın gözetilmemesinden, ülkede adaletin sağlanamamasından doğduğuna, valilerin halka zulümleri ve tekâlif-i şakka toplamalarının bir türlü önüne geçilemediğine işaret etmektedir. [Bk. Yücel Özkaya, **Aynı makale**, s. 172.]

²⁷ Bk. Yücel Özkaya, **Aynı makale**, s. 175.

²⁸ Bk. Yücel Özkaya, **Aynı makale**, s. 174, 179.

²⁹ Bk. Yücel Özkaya, **Aynı makale**, s. 175 ve 184.

³⁰ 181099 / 1687-88'de yapılan bir tahrir göre, 24 haneli Gerze karyesi(köyü) ile, civarındaki 7 hanesi olan iki karye(köy) halkı, Rusların yağmasına maruz kalmış, bu yağma sonucu, bu yöre reâyâsının 80 re'si(ferdi) Ruslar tarafından sürülüp götürülmüştü. Baskınları sonucu Ruslar tarafından götürülen 80 re's

Osmanlı toplumunda göçü teşvik eden unsurlardan bir kısmı da, bizzat cemiyet üyelerinin davranışlarından kaynaklanmıştır. İnsanlardan bazıları, rençberlik ve diğer yollarla önemli şehirlere gidip gelerek kazançlarında kolaylıklar sağlamış bulduklarından ve yahutta büyük şehirlere yerleşenlerin daha iyi imkanlar içinde bulunmalarından dolayı, taşradaki meskun ahali için örnek teşkil etmiş³¹, taşradaki insanların daha müreffeh ve daha güvenli bir hayatın özlemiyle göç duygularını kamçılıyordu. Ahmet III devrinde de birçok kimseler, taşraya göre asayiş daha güvenli olan büyük şehirlere daha kolayca iş sahaları bulmak amacıyla göç etmiş, zirai sahadaki çalışmalarını el sanatları sahasına ve ticarete intikal ettirmek istemişlerdi.³² Diğer taraftan reâyâ, XVIII. yüzyıla doğru gittikçe ağırlaşan ve çeşidi artan vergi yükünden kurtulmak, görevlilerin bu alandaki hoş olmayan davranışlarına muhatap olmamak istemişti. Geleneksel vergiler yanında yeni bir takım vergilerin süreklilik kazanarak her yıl alınır hale gelmesi(avarız ve nüzül, imdad ve menzil cinsinden vergiler gibi)³³ vergi yükünü ağırlaştırdığından, bu vergilerden kurtulmak isteyen reâyâdan bazıları, yerlerini terk ederek izlerini kaybettirmiş, özellikle büyük şehirlere göç etmişlerdi.³⁴ Rumeli ve Anadolu yörelerindeki has, vakıf, zeamet

köylünün yerine, Sivas tarafından "defter harici ziraatçı(bezr) reâyâ(köylü, çiftçi) gelmişti. Bu yeni gelenler dağlar içinde yurt tuttuklarından, 130 kadarı reâyâ tahir olunmuştu. Hatta yeni yerleşmiş olan bu Sivas asıllı reâyânın, sarb ve sengistan yerlerde meskun bulunmaları ve buna bağlı olarak mahsullerinin de olmaması sebebiyle, 8 neferi 1 (avarız) hane(si) teşkil edilmişti. Bu durum ve uygulama yüzünden Gerze kazasının toplam hanesinden 9 hanesi eksilmişti.[Bk. **Başbakanlık Osmanlı Arşivi(BOA), Kâmil Kepeci, Nu: 2722, s. 134**] Bu yeni iskân hadisesinden Gerze karyesi ve civarındaki iki karyeden başka, yine Gerze kazasının Küblice, Büyükdağ, Çakallı, Yassıdağ, Yeniköy, İskender, Çunkara, Gündüzlü ile beraber toplam 11 köy ve halkı daha etkilenmişti. İnsanlar, Sivas ile bazı başka kazalardan gelerek bu 11 köye yerleşmiş ve bu yeni yerleri kendilerine vatan eylemişlerdi. Toplam 132 nefer olduğu belirtilen bu yeni gelen reâyâ, defter harici(yani vergi muafiyetine) tutulmuşlardı. 11 köye yeni gelen bu insanlar, Gerze kazası reâyâlarıyla birlikte hesap edilmiş, sarb ve sengistan, dağlar içinde yurt tuttuklarından Gerze karyesinde olduğu gibi, 8 neferi 1 hane hesabıyla toplam 17 hane teşkil edilmiştir.[Bk. **BOA, Kâmil Kepeci, Nu: 2722, s. 132**] Esasen verilen bu son rakamlara göre, Gerze kazası dahilinde olan 11 köye gelen reâyâ miktarının, belgede belirtildiği gibi 132 nefer değil, yine aynı belgede belirtilen verilere göre, 8x17= 136 nefer olması icab eder.

³¹ Bu hususta bk. Yücel Özkaya, Aynı makale, s. 185.

³² M. Münir Aktepe, Aynı makale, s. 3.

³³ XVIII. yüzyılda süreklilik arz eden bu vergi türleri hakkında bk. Ahmet Tabkoğlu, **Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi**, Birinci Baskı, İstanbul 1985, s.156-161,266-68 ; Yavuz Cezar, **Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi(XVIII. Yüzyıldan Tanzimat'a Mali Tarih)**, Birinci Baskı, Alan Yayıncılık, 1986, s.53-64 ; İbrahim Güler, Aynı tez, s.80-110.

³⁴ Bk. Yücel Özkaya, Aynı makale, s. 183 ve krş.M. Münir Aktepe, Aynı makale, s. 6.

ve timarlara ait kasaba ve köylerdeki mal ve araziye sahip vergi mükellefi olan müslim ve gayr-i müslim reâyâdan bazıları, vergi vermeme düşüncesiyle İstanbul, Bursa ve Edirne şehirlerine göç ederek yerleşmişlerdi.³⁵

Göçlerin Etkileri

Göçler, günümüzde nasıl köy ve şehirlerdeki cemiyet ve aile yapısını etkilemişse, hiç kuşkusuz geçmiş devirlerin toplum ve aile yapılarında da etkili olmuştur. Bu, Osmanlı devri için de söz konusu idi. Göçlerin etkileri, ortaya çıktıkları devirlerin şartlarına göre bazı farklılıklar göstermekle birlikte, XVIII. yüzyıl Osmanlı toplumunda görülen göçlerin tesirlerinin, sebep ve sonuçları cihetinden, daha önceki ve daha sonraki dönemdekilerle benzerlikleri vardı.³⁶ Bunu açık olarak ortaya koyabilmek yani günümüzdeki göçlerden farklı ve benzer yönlerini tesbit edebilmek için, Osmanlı devrindeki göçlerin etkilerini belirlemek gerekir. O halde Osmanlılar devrinde XVIII. yüzyılda vukubulan göçlerin etkileri nelerdir ve nasıl gerçekleşmiştir? Hangi yönlerden ve neler üzerinde tesirleri vardır? Bunu ortaya koyalım.

XVIII. yüzyıl Osmanlı cemiyetinde meydana gelen göçlerin etkilerini, genel olarak, devlet açısından, şehirler ve köyler ile konar-göçerler yönünden ele almak mümkün olduğu gibi, ayrıca; göçlerin etkilerini, olumlu ve olumsuz bakımlardan da sınıflandırabiliriz.

Osmanlılardaki göçler, devlet ve toplumun iktisadi, idari, askeri, siyasi ve ictimai yapısı ile yakından alakalı olup, bu yapılar içindeki şartlardan doğmuştur. Ve yine belirtilen bu alanlarda cemiyet ve bireyler ile devlet yapısı üzerinde derin etkiler meydana getirmiştir. XVIII. yüzyılda da günümüzde olduğu gibi göçler, insanlara bir taraftan daha iyiye ulaşma imkanını verirken; diğer taraftan göç esnasında toplum, aile, fertler ile devleti kendi açılarından sıkıntılara sokmuş ve onları olumsuz yönde etkilemiş bulunuyordu.³⁷ Göçlerin

Benzer durum, XVI. yüzyılın sonlarında da meydana gelmişti. Birçok vergi türünün, özellikle "bad-ı heva" grubuna dahil olanların, haddinden ve geleceğinden fazla istenmeleri sonucu köylüler, köylerini terk ederek bu zulümden kurtulmak istemişlerdi.[Bk. Mustafa Akdağ, «Celâli İsyanlarından Büyük Kaçgunluk», **AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi**, II/2-3(1964), s. 12-13]

³⁵ Bk. Yücel Özkaya, Aynı makale, s. 174 ve 183.

³⁶ Doğudaki PKK eşkiyasının tavırlarının yöre halkını güvenliğini daha emin bulunduğu yerlere doğru göçe zorlaması; insanların ekonomik darboğazlardan kurtularak geleceğini ve hayat seviyesini yükseltmek umudunu şehirlere veya başka yerlere göçe bağlaması; şehirlerin nüfusunun gittikçe artması; bozulmuş veya çözüm bekleyen asayiş ve nizam sorunu; şehir yaşantısına uyumda yaşanan çelişkiler, bunlar arasında sayılabilir.

³⁷ Günümüzdeki göçlerin olumsuz yönleri ile olumlu yönleri veya sağladığı yararlar hakkında mütalaa için bk. Taylan Akkayan, Aynı eser, s. 6, 20 ve 21.

bu etki alanı içine, toplumda göçü yapanlar ile göçten arda kalanlar ve devlet ile onun temsilcileri memurlar girmişlerdir.

İnsanlar XVIII. yüzyılda bir tarafta eşkıyalar, muhtelif baskınlar ve savaşlar ile yöneticilerin zulüm ve baskıları yüzünden perişan olurlarken, diğer taraftan yaptıkları göçler nedeniyle de büyük sorunlar yaşamışlardır: Yaşadıkları bölge veya yerleşim biriminde şu veya bu şekilde maruz kaldıkları göçe tahrik edici muamele ve şartlar yanında, göç ederek yerleşmek istedikleri yerlere uyum ve vardıkları yerin insanlarınca kabul görme gibi problemlerle de karşılaşmışlardır. Canik sancağına tabi Ünye kazası ile Kastamonu sancağına bağlı Boyabat kazası Tobhan nahiyesinde ikamet eden ahali, bir taraftan meskun buldukları mahallerde eşkıyanın baskı ve taarruzlarından kurtulmak isterlerken diğer taraftan da göç esnasında göçün getirdiği zorluklar ve göç sonunda uyum problemleriyle karşı karşıya gelmiş bulunuyorlardı.³⁸

Bu kadar meşakkatle XVIII. yüzyılın Osmanlı toplumunda göç etmeyi başarabilen insanlar, devrin karakterine bağlı olarak gittikçe ağırlaşan vergi mükellefiyetinden, tımarlı sipahilerin denetiminden ve diğer taşra görevlilerinin zulümlerinden, eşkıyaların kötülüklerinden kurtulmakta, asayiş ve nizam bakımından daha güvenli görünen şehir imkanlarından yararlanma imkanına kavuşmaktaydılar. Ancak; bu insanlar, göçlerin böyle sunularını yerleştikleri yerlerden sağladıkları, yeni yerleştikleri yerlerin düzenini de doğal olarak etkilemekte, bir takım sorunların doğmasına sebep olmaktaydılar. Devlet bu sorunları çözmek için bir takım yollar geliştirmiş bulunuyordu.

a)Göçün Şehirler Açısından Tesirleri

Göçmenler, yeni yerleştikleri yerlerde de bir takım sorunların ortaya çıkmasına sebep olmuş ve olumsuz etkilerde bulunmuşlardır. Bunların olumsuz etkileri, özellikle büyük şehirlerde daha çok hissedilmiştir. İstanbul buna dair örneklerde en ön sırada gelmektedir. Zira, göçler konusunda sadır olan emirlerin ekseriyetinde, özellikle İstanbul'a göçün önlenmesinin istenmesi bunu gösterir. Öyle ise göçün şehirlere özellikle de İstanbul'a olan etkilerini şöyle tesbit edip sıralayabiliriz:

Göçmenler, her şeyden önce göç ettikleri şehirlerin nüfusunun artmasına sebep oluyordu.³⁹ Fakat, meydana getirdikleri bu nüfus artışıyla, şehirlerin işe ve iskan sorunlarını doğuruyorlardı. Göçler sonucu şehirlerin nüfusunun artması ile beraber şehirdeki gıda ve beslenme maddeleri, giyim eşyaları ve sair gerekli eşyaların temininde sıkıntıya düşüyor, bu sıkıntı da tabiatıyla bahsedilen ürün ve eşyaların kıymetlerini artırıyor, fiyatları iki katına çıkıyordu .Taşrada köylerde halk tarafından işlenebilen arazilerin göçler sonucu boş kalması, büyük şehirlerdeki nüfusun gıda bakımından sıkıntıya düşmelerine sebep olmuştu. Şehirlerdeki iskan sorunu da, göçler dolayısıyla belirgin bir

³⁸ İbrahim Güler, Aynı makale, s. 203-204.

³⁹ Göçlerin şehirlerin nüfusunu etkilemesi hakkında sonraki dipnotta belirtilenden başka bk. Yusuf Oğuzoğlu, «Anadolu Şehirlerinde Osmanlı Döneminde Görülen Yapısal Değişiklikler» , V. Araştırma Sonuçları Toplantısı, I , Ankara 1987, s. 9.

safha almıştı. Dolayısıyla göçler, şehirlerdeki iskan sorununun doğmasında, başlıca sebep olmuşlardı.

Göçler nedeniyle şehirlerde huzursuzluklar da had safhaya ulaşmış bulunuyordu: İşsiz olarak göç edenlerin sayılarının çokluğu, şehirlerde sınırlı olan iş sahalarında insanların istihdamını güçleştirmiş ve bu durum iş sahalarının geliştirilmesini bir zaruret haline getirmişti. Ancak bu geliştirilemediği gibi buna bağlı olarak şehirlerde hayat pahalılığı meydana gelmişti. Dolayısıyla bu cihetten de taşrada timar ve vakıf sistemi içinde belli bir düzene sahip iken belirtilen sebepler yüzünden göç etmiş bulunan insanlar, yani göçmenler, işsizliğin, iş sahalarının daralmasının ve hayat pahalılığının nedenleri arasındaydılar. Bu tip sorunları en belirgin bir şekilde yaşayan İstanbul idi.⁴⁰

Göçler, özellikle büyük kentlerde isyan ve anarşi hareketleri ile emniyetsizlik ve asayişsizliğin doğmasına da etki etmişti.⁴¹ Özellikle başkent İstanbul'da XVIII. yüzyılda cereyan eden hadiselerde, buna dair örnekleri görüyoruz: İstanbul'a işsiz güçsüz olarak göçle gelmiş olan insanlar, özellikle 1730 Patrona Halil İsyanı ve diğerlerine iştirak etmişlerdi. Bu insanlar, şehirlerde anarşik hareketlere, dolayısıyla zarar ve ziyana da sebep olmuşlardı.⁴² Ayrıca, 29 Safer 1144 / 2 Eylül 1731'de bir kısım cebeci ve yeniçeriler ile birlikte Yedikule'deki debbağların tertib ettikleri bir olaya da katılmışlardı.⁴³ Yine 11 Rebiülevvel 1153 / 6 Haziran 1740'ta ve 6 Receb 1161 / 2 Mayıs 1748'de İstanbul esnafı, işsizler ve ailesi İstanbul'da bulunmayan insan grupları, iştirak edip isyan teşebbüsünü gerçekleştirmişlerdi.⁴⁴ Bu sebeple ister alakası bulunsun ister bulunmasın, seferler dolayısıyla işleri bozulup çiftlerini terk ile İstanbul'a gelenler, tesbit edilerek memleketlerine geri gönderilmeye çalışılmıştı.⁴⁵

b)Göçlerin Köylere Tesirleri

XVIII. yüzyıl Osmanlı cemiyetinde göçleri yapanların ekseriyetini timar ve vakıf sistemine bağlı reâyâ ile savaşılar ve tehcir politikası nedeniyle yurtlarını terk etmek zorunda kalan insanların teşkil ettiğinden, yine göçlerin etkilerinin de göç veren ve kabul eden bölgelerin insanlar ile bizzat göç eden insanlar üzerinde olmuştur.

Göçmenler, göç olayını gerçekleştirmekle, doğal olarak şehirlerin veya vardıkları yerleşim birimlerinin nüfusunu artırırken, diğer taraftan eskiden yaşadıkları yerlerin nüfusunun azalmasına sebep olmuşlardı. Göçler sonucu

⁴⁰ Bk. M. Münir Aktepe, Aynı makale, s. 3, 6, 9-10, 13-15, 27.

⁴¹ Bk. M. Münir Aktepe, Aynı makale, s. 13-17.

⁴² Bk. M. Münir Aktepe, Aynı makale, s. 4, 9-11.

⁴³ Bk. M. Münir Aktepe, Aynı makale, s. 11-12.

⁴⁴ Bk. M. Münir Aktepe, Aynı makale, s. 25-27.

⁴⁵ Bk. M. Münir Aktepe, Aynı makale, s. 18.

birçok ekilebilen arazi boş kalmış ve harap olmuş bulunuyordu. Diğer taraftan, idari birimlere ve kazalara emirlerle hane başına düşen miktarı belirtilmiş vergilerin,⁴⁶ köylere isabet eden miktarlarının tamamının, göçlerden sonra arda kalanların üzerlerine yıkılmasına sebep olmuştu. Bu ise, göçlerden geriye kalan insanların, söz konusu vergi yükünü kaldıramamasına etki etmiş bulunuyordu. Tabiatıyla bu da, cemiyette bunalımın ve göçü teşvikin müsebbibi oluyordu. Göçü gerçekleştirenler, geride kalanları sıkıntıya sokmak ve savaşlar dolayısıyla ağırlaşan vergiden kurtulmuş olmak yönüyle, köylerinde kendi zamanlarındakine göre daha sefil ve perişan bir durumda bıraktıkları hemşehrilerine, iki farklı yönden örnek teşkil etmiş bulunuyorlardı.

Mevcut devlet düzeninin korunması ve nizamının sürekliliğinin sağlanması için, göçler sonucu sahipsiz, boş ve harap kalmış köyler ve arazilerin bayındır olması mühim olduğundan⁴⁷, buraların yeniden doldurulması ve canlandırılması önemli idi. Bunun yapılması, köylerde göçlerden arda kalıp yaşayanların vergi yükünü hafifletecek üretimi arttıracaktı. Bunun için devlet, gidenlerin yerlerini dolduracak yollar bulmalıydı. Devlet, derhal gidenlerin geri getirilmesi, bunlar bulunamazsa başka yerlerden yeni insanlar getirilip⁴⁸ yerleştirilmesi suretiyle, buraların doldurulmasına çalışmıştı. Yine aynı çerçevede, boş ve harap durumda olan yerlere, başıboş yaşayan konar göçerleri yerleştirmek suretiyle buraların yeniden ziraate açılması yoluna gitmişti. Bu; devletin XVIII. yüzyıl iskan politikasının başlıca hedefi olarak görülmektedir.⁴⁹ Boş kalan yerlere getirilip yerleştirilen veya bir yere göçüp de burada şöyle veya böyle on seneyi doldurmuş bulunan bu insanlar, yerleştirildikleri veya buldukları yerlerde XVIII. yüzyıl vergi alımı esası olan avarız hanesi ne iştirak ettirilmişlerdi.⁵⁰

Sonuç

Sonuç olarak söyleyebiliriz ki; göçlerin ortaya çıkmasında, yönetimdeki boşluktan ve diğer bazı nedenlerden kaynaklanarak ortaya çıkıp toplumun huzurunu bozmuş olan eşkıyalık, vergi uygulamalarındaki aksaklıklar, dış baskınlar, askeri seferler ve savaşlar rol oynamıştı. XVIII. yüzyıl göçleri, Osmanlı toplumunu derinden etkilemiş, köy ve şehirlerin hayatında bir takım

⁴⁶ Bu vergiler hakkında geniş bilgi için bk. İbrahim Güler, **Doktora Tezi**, s.85-109.

⁴⁷ Zira, gelirleri arazi sistemine bağlanmış timarlı sipahiler ile zeamet ve has sahiplerinin görevlerini ifa etmeleri ve hayatlarını ikame ettirmeleri, buralardan kanunlarda miktarı belirlenmiş elde edecekleri vergilere bağlı idi.

⁴⁸ Sivas'tan Sinop'un Gerze ilçesine gelip buranın yukarıda işaret edilen köylerine yerleştirilen insanlar buna örnek olarak verilebilir. [Bk. BOA, Kâmil Kepeci, Nu: 2722, s. 132.]

⁴⁹ Bk. Yusuf Halaçoğlu, **Aynı eser**, s. 43, 58 ve krş. Ahmet Tabakoğlu, **Türkiye İktisat Tarihi**, Birinci Baskı, İstanbul 1986, s. 237-238.

⁵⁰ Bk. BOA, Kâmil Kepeci, Nu: 2722, s. 132, 134 ; Yücel Özkaya, Aynı makale, s. 177.

sorunları da birlikte getirmişlerdi. Toplumda bir taraftan dağılmış aile örnekleri ortaya çıkarken, diğer taraftan göç halinde bulunan insanların gerek ferdi olsun gerekse çoluk çocuklarıyla birlikte olsun yerlerini ve yurtlarını terk etmeleri, onların gittikleri yerlere uyum sağlama ve geçimlerini temin etme gibi güçlükleri yaşamaları da söz konusu olmuştu. Göç edenler, ayrıca hükümetin caydırıcı önlemlerini de karşılarında bulmuşlardı.

Tarım alanlarının terk edilmesi bu yerlerdeki üretimin azalmasına neden olduğu, bunun ise, Osmanlı Devleti'nin mali gelirlerinin düşmesini getirdiği, günlük hayatta ise kıtlıkların doğması dolayısıyla fiyatların artması, alım gücünün zayıflaması gibi sonuçları doğurduğunu görüyoruz. Bu nedenle, göçlerin önlenmesi için Osmanlı hükümetlerince sık sık emirler yayınlanarak göçlere sebep olan etkenlerin ortadan kaldırılmasına çalışılmıştı. Osmanlı hükümetinin, toplumda görülen göçleri çözümleyebilmek, onları ortadan kaldırmak için herşeyden önce eşkıyalığın kökünü kurutması; ayrıca memurların(timarlı sipahiler v.b.) halk üzerindeki kanun dışı davranışlarına fırsat vermemesi, başlangıçta hakim kıldığı adil; fakat zamanla istismarlara uğramış adalet mekanizmasını iyi bir şekilde çalıştırması gerekiyordu.

Tebliğ adı : «XVIII. Yüzyılda Osmanlı Cemiyetinde Göçün Köy ve Şehir Hayatına Etkisi »

Özet

XVIII. yüzyılda, Osmanlı toplumunu etkileyen göçlerin ortaya çıkmasına etki eden bir takım sebepler vardı. Bunların en önemlilerinden birincisi, yönetimdeki boşluktan ve diğer bazı nedenlerden kaynaklanmak üzere ortaya çıkıp toplumun huzurunu bozan eşkıyalık ; diğeri ise Osmanlı Devleti'nin mali kaynaklarını teşkil eden vergi uygulamaları ndaki aksaklıklardı. Öte yandan, askeri seferler ve savaşlar, dış baskınlar gibi durumlar da Osmanlı toplumunda göçün doğmasına etki eden başlıca nedenler olarak kabul edilebilir. Ayrıca bu yüzyılda, köylere göre şehirlerin daha güvenli olması, şehire olan göçlerin nedenleri arasındaydı. Ekonomik veya ticaret maksadıyla yapılan göçler de vardı.

Osmanlı toplumundaki bu göçler, köy ve şehir hayatında bir takım sorunları da birlikte getirmişti: Herşeyden önce, göç halinde bulunan insanların, yerlerini ve yurtlarını çoluk çocuklarıyla terk etmeleri, gittikleri yeni yerlere uyum sağlama, geçimlerini temin etme gibi güçlükleri doğurmuş; şehirlerdeki asayişin bozulmasına da etki etmişti. Diğer taraftan çeşitli nedenlerle köylülerin tarım alanlarını terk etmeleri, bu yerlerde üretimin göçler nedeniyle azalmasına veya durmasına, bunun ise Osmanlı Devleti'nin mali gelirlerinin düşmesine, ayrıca da devletin mevcut askeri ve idari sisteminde aksaklıklara meydan vermişti. İşte bu nedenlerle mevcut göçlerin önüne geçilmesi için Osmanlı Hükümeti'nce sık sık emirler yayınlanarak, göçlere sebep olan etkenlerin ortadan kaldırılmasına çalışılıyordu.

KONGRE DEĞERLENDİRMELERİ

KONGRE DEĞERLENDİRMELERİ

Prof.Dr. Birsen GÖKÇE

Sevgili meslektaşlarım, Sayın dinleyiciler

Bugün 2. Ulusal Kongremizin son oturumunda tekrar biraraya geldik. Bu oturumun düzenini size kısaca özetlemek istiyorum. Ancak, öncelikle bu kongrenin gerçekleşmesine hakikaten büyük katkısı olan Mersin Üniversitesi mensuplarına ve özellikle Mersin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dekanı Sayın **Prof.Dr. Onur Bilge KULA**'ya, Sosyoloji Bölümündeki arkadaşlarımıza, rahatsızlığı nedeniyle aramızda bulunamayan Sosyoloji Bölümü Başkanı Sayın **Prof.Dr. Eyüp Kemerlioğlu**'na, izin verin bundan sonrasını adsız kahramanlar olarak isimlendireyim, tek tek bütün öğrencilerimize, herkese tekrar tekrar teşekkürlerimi sunuyorum.

Şunu belirtmek isterim ki, bir kongre düzenlemek kolay değil, en ufak ayrıntıyı düşünmek zorundasınız. Birçok ayrıntı göze görünmüyor. Ancak, masalar taşınıyor, ulaşım sorunları yaşanıyor, temizlik meselesi, hepsi küçük detaylar gibi görünmekle birlikte, çok yorucu ve zaman alıcı unsurlar,...

Daha fazla zamanınızı almadan son oturumumuza geçmek istiyorum. Tüm emeği geçenler var olsunlar diyorum ve tekrar çok teşekkür ediyorum.

Bugünkü son oturumumuzu, ikikısımda gerçekleştirmeye çalışacağız. Birinci kısımda oturum başkanlarımızın tek tek bildirimler üzerine değil, genel olarak kendi oturumlarıyla ilgili fikirlerini, altını çizmek istedikleri konular hakkındaki görüşlerini dinleyeceğiz.

Bu katkılar bizim için çok büyük önem taşıyor. Hem genç arkadaşlarımıza, hem de bizlere çok yararlı olacağı kanısındayım. Öğrenmenin yaşı ve sonu yok, hele bilimadami için, toplumsal gerçekleri saptırmadan, gerçekleri olduğu gibi yansıtmak görevine sahip bizler için katkılarınız çok önemli, sizin görüşlerinizle fotoğraf çekmek istiyoruz. İkinci kısımda, doğrudan doğruya burada bulunan tüm meslektaşlarımızın kongreden ziyade, geleceğe ve mesleki ilişkilere yönelik önerilerini, Sosyoloji Derneği ve gelecek toplantılardan beklenti ve dileklerini dinlemek istiyoruz. Fikirleriniz, önerileriniz cümle cümle kaydedilecek, bizler için çok önem taşıyan bu görüşler gelecek çalışmalarımızda bizlere ışık tutacaktır.

2. Ulusal Sosyoloji Kongresinde yirmi bir oturum gerçekleştirdik. 83 bildiri sunuldu. Bazı arkadaşlarımız mazaretleri nedeniyle aramızda olmadılar. Ancak katılamayanların bildirimleri de konge kitabında yer alacaktır...

Daha fazla zamanınızı almak istemiyorum. Sözü, oturum başkanlarımızın değerlendirmelerine bırakıyorum.

Kültürel Kimlik

Prof.Dr. Mustafa ERKAL

"Kültürel Kimlik" konulu oturumumuzda, Batı Sosyolojisinin temel konularından biri olan etnikliğin zamanla değişebileceği ve doğal olmadığı üzerinde duruldu. Yine etnikliği belirlemede objektif faktörler ele alındı, göç ve haberleşme imkanlarındaki artışın, çoğalan etkileşimin, konu üzerindeki etkileri değerlendirilmeye çalışıldı. Etniklik, kültürel açıklama gerektiren ve kültürel değerlere endeksli bir kavram olarak düşünülebilir, bu yönüyle de etnik grup, ırki gruptan ayrılır. Etniklik çoğu kere derece farklarını ifade eden alt kültür gruplarıyla da karıştırılmaktadır. Etniklik, kültürel olduğuna ve kültür de belirli etnikliği tayin etmek oldukça zordur. Etnik grup, ana kültür kalıbından, kültürün bütünü veya çoğu unsurlarında farklılık göstermesi ile ayırt edilebilir. Etniklik, yoğun içten evlenme farklı mabet ve farklı kabristan, taşınmaz mallara sahiplenmede önemli engeller, iç göçün zayıflaması, cemaatleşme bilinci, ekonomik katılma ve teşebbüs hürriyeti alanında, önemli kısıtlamalarla paralel yürüyen bir kavram, bir süreçtir. Alt kültür özellikleri ve etnik kimlikler, milli kimliği zenginleştirir ve milli kimliğe rakipte değildir. Günümüzde etniklik tartışmalarının, gündeme gelmesinde veya getirilmesinde yeni dünya düzeni ve globalleşmenin izleri bulunmaktadır. Böylece parçalar, mahalli değerler öne çıkarılmakta, milli devlet anlayışı tartışmaya açılmaktadır. Konu dünya siyasi ortamının ülkemize de sarkan bir özelliği olarak değerlendirilebilir.

Göç ve Eğitim

Prof. Dr. Enver ÖZKALP

İç ve dış göçün eğitim üzerindeki olumsuz etkileri, dış göç boyutunun Almanya'da, Hollanda'da yaşayanların eğitim sorunları bu oturumda yer aldı. Eğitim ve göç olumlu yönleriyle de olumsuz yönleriyle de vazgeçilemeyecek etkinlikleri olan bir yapıya sahip Türkiye'de. Göçün, olumsuz yönlerinin yanı sıra olumlu yönleri de var.

Gönüllü kuruluşların eğitimin geliştirilebilmesi için özellikle göç eden kesime ne şekilde katkıda bulunabileceği tartışması yapıldı. İlk defa gönüllü kuruluşların eğitime ne şekilde katkıda bulunabilecekleri, ne şekilde geliştirilebilecekleri, hangi mesleklerin eğitime katkısı olabileceği konusu vurgulandı.

Kentileşme ve Kent Kimliği

Prof. Dr. Korkut TUNA

Yapılan çalışmalarda bizi bir bütünlüğe doğru götürecek kıvıltılar, toplumun bütünlüğünü yakalamamıza yardımcı olacak küçük çapta da olsa, sınırlı oldukları kendileri tarafından belirtilse de büyük katkılar getiren çalışmaları değerlendirdiğimiz zaman gerçekten kimlik boyutunun, büyük göç olayını anlamada ve buna bağlı olarak toplumun bütününe ulaşma da önemli bir payı olacağına inanıyorum. Uzman **Emur GENÇ**, Kentileşme ya da kırsal geleneksel kimliğin kentsel kimliğe dönüşümü üzerinde teorik bir çalışma yaparak kavramlar üzerinde durdu. Modernliğin kentselliği biçimlendirdiği ve kentselliğin kimliksel bir dönüşüme işaret ettiğine temas etti. Bu bakımdan göç olayını bir geleneksel modernlik ikilisi içinde ele almakla birlikte bunların altını çizmiş olması gerçekten önemlidir. İkinci konuşmacı olarak **Doç. Dr. Nihat ERDOĞAN**, alışlagelmiş boyutun dışında bir boyuta temas etti, kırdan-kıra göçlerden de bahsetti. Yaptığı bazı alan araştırmalarının sonuçlarına göre, köylülük-kimlik ve bilinç çerçevesi içerisinde meseleye yaklaştı. Ele aldığı İzmir çevresi ve Bakırçay vadisindeki büyükşehir civarında yaşayan bizim affettiğimiz tanımlara göre köylü olması gereken kişilerin %6'sının kendisini köylü olarak tanımladığını ve buna göre de tebliğin adı olan "Köyde Kent Köylülük Bilinci"nin yer etmekte olduğunu belirtti. Bu da tabii kentlerin köylüleştiği tarzında belki de klasikleşen bir yaklaşımın dışında köyde bir kent bilincinin mevcut olduğunu ve çalışanların yani üretime göre nüfus dağılımının da bunu doğruladığını gösterdi. İkinci oturumda ise **Dr. Yaşar EREN**, göçle bütünleşmeden bahsetti, Mersin'de bu işin adeta laboratuvarı gibi görünen ve çok değişik etnik unsurları bir araya getirmeyi başaran, mahallelerden yola çıkarak, gerçekleştirdiği bir alan araştırmasını sundu. Burada farklı özellikteki insanların, kentte yaşamak zorunda oluşlarını idrak etmeleri, bunun bilincine varışlarıyla aralarında daha çok bütünleşmeye doğru bir eğilim olduğunu ve bu tür bütünleşmenin de önemli yüzdelerle değişik alanlarda kendisini belli ettiğini gösterdi. İkinci konuşmacı olarak **Dr. Tahire ERMAN**, daha çok etroğrafik bir çalışmanın verilerini sundu. Gecekondu apartmana doğru bir geçiş gibi de görebileceğimiz olguları getirdi. Burada da gecekondu yaşamakla birlikte şehir hayatına büyük ölçüde intibak eden ve buna intibak etmek için elinden gelen çabayı gösteren genç ve dinamik bir yapının olduğunu gösterdi. Üçüncü konuşmacı **Yrd. Doç. Dr. Halil MUTİOĞLU** ise **Dr. Yaşar ERJEM**'in tam tersi bir olayla karşımıza çıktı. Nazilli'ye doğudan gelen Kürt kökenliler ile Nazillililer arasındaki bazı meselelerin altını çizdi ve bunlar için bir çözüm yolu önerdi. Sempati ve antipati kavramları yerine empati kavramından yola çıkarak bunların aşılabileceğini vurgulamak istedi. Bundan sonra düzenlenecek kongreler için benim önerim, bu gibi konularla toplumun bütünlüğünü yakalamaya çalışacak bir yaklaşım sergilememizdir. Bunun da bu kongrede olduğu gibi çok değişik, çok yoğun ve çok çeşitlilik altında bile başarılabileceği görülmektedir. Bu bakımdan kongreyi kutluyorum.

Göç, Nedenler, Sonuçları

Prof.Dr. Nilgün ÇELEBİ

Birinci konuşmacı **Yrd.Doç.Dr. Gülsen DEMİR**, alan çalışması verilerini bize sundu. Bolu'ya bağlı Kıbrısçık ilçesi ile ilgili verileri sundu. Oturum sırasında salonda bulunan bir Kıbrısçıklı ile de karşılıklı tartışmalar yapılarak örneği, canlı olarak yaşama imkânı bulduk. İkinci konuşmacı aynı zamanda üçüncü konuşmayı da üstlenmişti. Mersin Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, Mersin'e göç eden insanlarla ilgili bir araştırma yürütmüşler, bölüm olarak son derece başarılı, ilginç bir çalışma gerçekleştirmişler. 500'den fazla örneklem üzerinde toplanan veriler sunuldu. Bu çalışmaların sunuculuğunu **Dr. Mustafa GÜNDÜZ** gerçekleştirdi. Daha sonra **Mustafa GÜNDÜZ**, kendi tebliği olan "Terör ve Göç"ü sundu. 1980'lerden beri Mersin'e göç edenlerle ilgili bir çalışmaydı. Göç ve nedenleri, şu andaki durum ve beklentiler, umutlar şeklinde, **Arş.Gör. Nalan YETİM**'le birlikte hazırladıkları tebliğde, terörle göç edenler üzerinde duruldu. Daha çok öncelikle demokratik özellikler göç nedenleri, yapısal nedenleri açığa çıkarıcı bir çalışmaydı. Özellikle terör ve göçün insanlar üzerindeki etkisinin bize aktarılması açısından ilginç oldu. Bu oturumun sonunda da Mersin Üniversitesi Sosyoloji Bölümünün oluşturduğu Sosyoloji Topluluğu, bir slayt gösterisi ile teröre ilişkin göçün görsel sonuçlarını sundu.

Göç ve Kentleşme

Prof.Dr. İnan ÖZER

İkinci oturumda göç ve kentleşmenin göç konusunun nedenlerinden çok artık kente ulaşan, kentte biriken insanların kent ortamında, kent mekânında karşılaştıkları sorunlar, yarattıkları sorunlar ya da içine düştükleri problemler üzerinde duruldu. Kimlik bunalımı, kimlik krizi, değişik ilişkiler, gerginlikler, çatışmalar, değişik kurum, birey ve süreçlerde ortaya çıkan dönüşümler sergilenmeye çalışıldı. Bir taraftan yeni problemler ele alındı, ortaya konuldu, diğer taraftan bu problemlerin çözümüne ilişkin politikalar geliştirmeye dönük ilginç öneriler ileri sürüldü. Dikkat çeken bir nokta da göç konusunda, kentleşme konusunda, gecekondulaşma konusunda kavramsal düzeyde çok şey söylemenin gerekli olmadığı, çözümlerin konuşulması gerekliliğiydi.

5. Oturum: Göçün tarihsel bir perspektifte nedenleri, sonuçları, süreci ve bu gün yaşadığımız ya da karşılaştığımız sorunların belki tarihsel bir dönemde Türkiye örneğinde değişik boyutlarıyla yaşandığını, belki çok kısa zaman

aralıklarında 15 milyona yakın bir nüfusun Anadolu toprakları üzerinde değişik bölgelere geldiğini ve benzer sorunların o dönemlerde de yaşandığına ilişkin ilginç bildirimler vardı. Tarihsel perspektifte ele alınışta birincisi kronolojik bir çizgide, göçlerin Anadolu'ya ne zaman yapıldığı, hangi dönemlerde yapıldığı ortaya konuldu. Sonra da bunlar içerisinde daha özel alanlarda, örneğin daha dar zaman aralıklarında 1877 ve 12 yıllık bir dönem içerisinde gerçekleşen Balkanlardan Anadolu'ya gelen göçün etkileri, sonuçları, Türkiye'de yarattığı diğer dönüşümler üzerinde duruldu. Daha dar bir alan olarak Bursa yöresine dönük olarak gerçekleşen göç olayının alan araştırması bulgularından yararlanılarak ortaya çıkan görünüşleri sergilendi.

Göç ve Metodolojik Tartışmalar

Prof.Dr. Ömer BOZKURT

İki oturumda toplam 6 bildiri sunuldu. Bilgi toplama, işleme ve yorumlama konusunda anlaşmazlıklarımız, farklılaşmalarımız, çeşitlilikler sürüyor. Bu bir anlamda zenginliğin ifadesidir. Bir anlamda da sonu gelmeyen bir başlangıcın ifadesidir. Bu belki çok genel bir yargı. Biraz daha ayrıntıya inerseniz en azından bu kongrenin iki oturumunda sunulan bildirimler açısından niteliksel tekniklerin niceliksel tekniklere göre biraz daha ağır bastığını gördük. Örneğin odak grup tekniğine, sözlü tarih tekniğine değinildi, bunların yararları konuşuldu. Göç olayının salt imgelem düzeyinde incelenebileceği, salt ideal düzlemde incelenebileceği ileri sürüldü. Bu bizi başka bir noktaya götürüyor; sübjektivitenin, nesnelliğin bilgisine ulaşmasında kullanılabilmesi keyfiyeti. Tabii bunun bir de karşılığı var; genellik düzeyi daha düşük bir takım önermeler, yöntemler ve teknikler ileri sürebileceğiz, ama buna karşılık belki önermelerimizin muhtevası toplumsal gerçeğin zenginliğini daha iyi yansıtır halde olacak. Bu iki oturumda bütün katılanların birleştiği bir nokta meslektaşlarımızın çalışmalarına yeterli düzeyde eleştirel yaklaşımlar gerçekleştiremeyişimiz olmuştur. Oysa yapıcı eleştirilerin disiplinimizin durumunu ve yararlılığını daha da üst seviyeye çıkaracağı açıktır. Bu konuda tartıştık ama, buna bir yanıtla daha önce de vardı. Zaten Sayın Başkanımızın açıklaması Güneydoğu ve Göç konusunda yapılmış üç tebliğin eleştirisiydi. Çok teşekkür ediyorum.

Bu oturumda 5 tebliğ sunuldu. "Sivas Örneği" konulu bildiride söz konusu olan dinsel kimliğe ilişkin, yani Sivas'ta ayrı köylerde bulunan alevî ve sünî köylülerin kente göçtükleri zaman, kent içinde nasıl ayrı mekanlarda, ayrı geleneksel ve ayrı toplumsal çevrelerde buldukları saptanmıştı. Diğer dört araştırma bir diğer kimliğe yani etnik kimliğe ilişkindi. Bu anlamda her ikisi de daha önceki oturuma yani "Göç ve Kimlik" oturumuna referans yapıyor. Yani bir anlamda göçün nasıl yapıları bozucu ve kimlik oluşturucu olduğuna ilişkin genel saptama, sosyolojinin esas konusu olan yapı ve özne ikileminin nasıl birbirlerini etkilediğini, bazen birbirlerine tâbi, bazen birbirlerini bozan, bazen birbirlerini kuran bir şekilde oluştuğunu ortaya koyan konulardan birisi göç, diğeri de göç ve toplum olduğu için, Sosyoloji Kongresi "kimliği" davet etmiş durumda. Bugün kimlik hem göç konusundan dolayı, hem de küresel düzeyde sosyolojinin gidişinden dolayı her ikisinin keşiştiği bir nokta oldu. Dolayısıyla göç ve kimlik tartışması burada da devam etti. Dinsel kimliğin yeniden gündeme gelmesi, dinsel kimliğin karşıtı olan kimliklerin, ulusal kimliğin, cinsel kimliğin, yani modern öncesi ortaya çıkmış tüm kimliklerin karşıtı olması anlamında yeniden gündeme geliyor. Etnik kimlik bu oturumun daha çok odağındaydı. Buradaki tebliğlerden biri aşiretler üzerineydi. Yapının bozulmasıyla kimlik ve "özne" öne çıkardı. Aşiretler yerleştiği zaman aşiretin yapısı bozuluyor, göçerliği bozuluyor ve orada kimlik sorunuyla karşı karşıya kalınıyor. Etnik kimlik, siyasal kimlik, diğer kimlikler öne çıkıyor. Tam tersine köylerden göçüldüğü zaman, aynı şekilde yerleşik yapı bozulduğu için yine kimlik sorunu ve özne ortaya çıkıyor. Bu oturumdaki esas tartışma konularından birisi gönüllü göç ile zorunlu göçü nasıl kavramlaştıracağımızdı. Sanırım Osmanlıca'daki bir terim bu kavramı karşılayabilir. Osmanlının uygulaması tehkir-hicreti de kapsayan bir kavram. Yerleşiklikten, göçerliğe hem de yeniden iskân özelliği taşıyor. Zorunlu göç, terör nedeniyle köylerinden alınarak devlet tarafından başka yerlere yerleştirilen göçerler, yerleşiklikten göçer durumuna getirilmiş olmaktadır. Buradaki kavram göç olmayabilir. Bu hem yerleşiklikten göçerliğe geçme, hem de yeniden iskân olmaktadır. Bir başka tebliğde de Karadeniz'de tabii bir zorunluluk nedeniyle, heyelan dolayısıyla yerlerinden olan insanlar yine Van'ın bir ilçesine yerleştiriliyor. Orada daha önce yerleşmiş olan Kürt nüfusla yanyana yaşayan Karadenizli nüfusun sorunlarının neler olabileceği de tartışıldı. Bütün bu örnekler bu oturum göç, kimlik sorunu ve yapının bozulması, yeniden kurulması, kimliğin kurulmuş olması ve ortama bağlı olarak nasıl oluştuğu çok iyi sergilendi.

Göç ve Siyaset

Prof. Dr. Muharrem VAROL

Oturumda beş tebliğ yeraldı. Tebliğlerden birisi Sivas, birisi Mersin, diğer üç tanesi İzmir konusundaydı. İzmir konusundaki tebliğlerden birisi **Arş. Gör. Bekir BALKIZ**'ın, "Büyük Kent Belediye Meclisi Üyeleri hakkında yaptığı bir araştırma, büyükşehir belediye meclisindeki temsil yapısı ile demokratik işleyiş arasında iletim olmayışı, denklik olmayışı halini gösteriyordu. İzmir konusundaki öteki iki tebliğ hemşehri dernekleri konusundaydı. **Dr. Engin ÖNEN** ve **Yrd. Doç. Dr. Dilek Çiftçi YEŞİLTUNA**, hemşehrilik derneklerinin kentte uyum sürecine katkıları, o kertede de gördükleri işlevleri ele alıyordu. Mersin konusundaki tebliğ, "Kuşatılan Kent Mersin" başlıklı tebliğ, zorunlu göçe tabi olan göçmenlerin radikal siyasal eğilimlere yönelmiş bulduklarını gösteren bir tebliğ idi. Sivas konusundaki tebliğ ile üç sosyolog tarafından hazırlanmış olan (**Prof. Dr. Vahap SAĞ**, **Yrd. Doç. Dr. Nevzat GÜLDİKEN**, **Arş. Gör. Mustafa Çağlayan DERELİ**) "Sivas'ta göçmen olan nüfusun yine radikal siyasal eğilimlere yönelmiş olduğu ve oylarını o şekilde kullandığı biçiminde idi. II. kongremizde, "O bir sosyolog" denecek denli güzel araştırmalarla karşılaştık. Ancak kendi yaptığımız araştırmalar üzerinde de yeniden düşünme fırsatı bulduk. Sosyolojik kavramları yeniden gözden geçirmek gerektiğini düşünüyorum. Aksi takdirde son yirmi yılda dünyada ve Türkiye'de olanları anlamakta zorlanacağız. Bu yeniden gözden geçirmeyi yaparken sosyolojik geleneğe, klasiklere, onların bize yeniden yol göstermelerine ihtiyacımız var. Onlar yolumuzu yeniden bir daha aydınlatmalı. Belki bu kadar alt-üst oluş içinde, içinde yaşadığımız günlerin kriz halinin yarattığı bir takım olumsuzluklar nedeniyle bazı sosyolojik gelenekten kaynaklanması gereken sosyologça tavırların bir kısmını ihmal etmiş olabiliriz. Sunumlarda sistematik olabilmeye konusunda çaba sarfetmemiz kanısındayım. Güneydoğu sorunu ve kavramları yeniden gözden geçirme ile bağlantılı olmak üzere veri ve bilgi toplama tekniklerinin daha çoğunu kullanmaya özen gösterme ihtiyacında olduğumuzu vurgulamak durumundayım. Yine bu çerçevede veri, bilgi toplama kaynaklarını kullanma konusundaki bazı eksiklikler nedeniyle sunuşlara araştırmacının eğilimleri daha fazla yansımış görünebilir. Örneğin bu gün göç konusundaki kamu yönetimi kaynaklarını kullanabilen bir tebliğe rastlayamadım. Bu da çok önemli bir eksikliktir. Ama bu eksiklik sosyologların eksikliği asla değildir. Bu gün kamu yönetiminin içinde bulunduğu durumun yarattığı eksikliktir ve bu bizim sunuşlarımız bakımından da epeyce bir problem yaratmıştır. Umarım bütün bunları önümüzdeki günlerde ve yıllarda aşarız.

Güneydoğu Anadolu ve Göç

Prof. Dr. Sencer AYATA

Türkiye'de daha çok sosyoloji camiası içerisinde sosyolojinin disiplin tarihi üzerinde çok dururuz. Klasik 19. yy. sosyolojisini çok ağırlıklı öğretiriz ama sosyolojinin kurum olarak da bir tarihi vardı. Bu Türkiye'de çok bilinmez. Sosyolojinin departmanlarda yerleşmesi, dünya disiplinlerinde bir bütün olarak yer alması ve bunun yanı sıra da ulusal düzeylerde sosyoloji departmanlarının var olması, ulusal düzeyde sosyolojinin kurumlaşması, önce Amerika'da ilginç bir şekilde göç ve kentleşme çalışmaları etrafında oldu. Bu 1910'larda, 1920'lerde oluşan ilk sosyoloji departmanlarının temel sorunsallarından bir tanesi; değişik bölgelerden, yörelerden gelen büyük göçmen guruplarının içinde buldukları topluma ve kentlere nasıl entegre olacakları sorusu idi. Bu sorudur ki sosyolojinin çok yaygın araştırmalarla kurumsallaşmasına yol açmıştır.

Kimlikle vurgusu, en çok sesi çıkan kimlikler üzerinde yoğunlaşırken, günlük yaşamı da önemli ölçüde dışlayan bir çalışma tarzı olarak görülüyor. Yani bir yanda kimlik çalışmaları etrafında kuvvetli bir metin çalışması görüyoruz ama bu kimlik çalışmaları önemli ölçüde daha önce söz edilen sosyo-ekonomik boyut ve değişkenlerin kısmen dışlanması ve bir metodolojik bilgi edinme türü olarak da farklı bir alana kaymayı ifade ediyor. Yani nerde daha çok siyasallaşan kimlik ve kimlikler kendisini daha çok saptırıyor. Örneğin dini kimlik gibi ve bütün entelektüel merak da orada yoğunlaşıyor. Bu yoğunlaşma aslında bize günlük yaşamı somut olarak yakaladığımız sonucunu da getirmeyebiliyor. Sosyolojinin sanıyorum üzerinde dikkatle durulması gereken bir yönü bu. Metodolojik çoğulculuğa geçmek ve bu açıdan çok önemli. Önümüzdeki dönemin daha doğru bilgi edinme yöntemi, metodolojik çoğulculuktan geçecektir. Gerek sosyo-ekonomik değişkenleri ve boyutları, gerekse kimlikleri aynı anda yakalamamıza yol açacak olan doğru sosyal birim ve toplumsal birimleri yakalamak çok önemlidir. Bunların ne olacağı üzerinde düşünce üretmek çok önemlidir. Örneğin cemaatler, toplumsal ilişki ağları, örgütlenmeler, bu ara kurumlar aslında sosyo-ekonomik değişkenlerle, sözünü ettiğimiz kimlikleri sosyolojik olarak birleştirmekte çok önemli rol oynayabilir. Şematik olarak modernizmi anlatırsak, 1880'lerin başında başlayıp, 1930'lara kadar Avrupa'da çok temel bir süreç var. Çoğunlukla tıpkı bizde olduğu gibi köyde yaşayan insanların yerinden yurdundan olduğu bir 100-150 sene yaşıyor Avrupa. Yani bir büyük nüfus yerinden kalkıp başka bir yere gidiyor. 1930'lardan sonra Avrupa'da toplumsal ve özellikle ekonomi-politik düzeyinde bir büyük yeniden inşa hareketi görüyoruz. Bu yerinden olan kimseleri tekrar yerine oturtma süreci yani olgun modernitedir. Olgun modernite, bu insanlara her şeyden önce düzenli ve istikrarlı iş sağlama, konut sağlama, konutun içini kitle tüketim mallarına göre döşeme, asgari düzeyde çocuğuna eğitim sağlama, ama belki hepsinden önemlisi kapsamlı sağlık sigortasıdır. Bunlarla, yerinden kalkan nüfus tekrar yerleştirilmiştir. Türkiye'ye baktığımız zaman, aslında gerek entelektüel dünyanın, gerek siyasi dünyanın en büyük ezlemi de bu. Ama

tarihsel konjoktür çok farklı. Bu gün ekonomik-politika olarak, insanlığın altın çağı olarak nitelendirilen Keynesyen ulusal devlet geri gelmemek üzere ortadan kalkmış gibi görünüyor. Keynesyen ulusal devletin temel fonksiyonu, yerinden olmuş insanların tekrar kent toplumu içerisinde yerine yerleştirilmesidir. Bu gün bu politikaları öne sürmeye veya sosyoloji üretimünde bunları dile getirmeye başlayan akıllar, hemen günümüzde yükselen liberalizmin belli bir eleştirisiyle karşılaşılıyor. İki ana doğrultudan, 1)Global rekabet koşulları var. 2)Çok hızlı teknolojik değişim ve bunun yarattığı işsizleşme süreci var. Burada bakın kente gelenleri ne bekliyor: Yaygın işsizlik, işyerlerinin küçülmesine ilişkin yaygın işten çıkarma, kısa süreli işin artması, taşeronlaşma. Bunlar iş gücü piyasasının aşırı derecede istikrarsızlaştığı bir ortamdır. Bunun yanı sıra da sosyal devlet iddiasının bütün siyasi partiler bazında adeta tamamen yok edildiği bir ortam. Yani toplumsal güvence iddiasında olan yaklaşımlar yok, ama iş istikrarsızlığı maksimum düzeyde, işsizlik maksimum düzeyde. Bu çok özgün bir yapı yaratıyor. Son 30-40 senede nüfus yerinden kalkmış, üstelik çok büyük bir hızla. Sadece 1980-1990 arasında İstanbul 3,5 milyondan 7-8 milyona çıkıyor. Bir anlamda toplumumuz göçenlerin toplumu. En yayginkategori ne henüz köyde oturanlar, ne tam kente yerleşmiş olanlar, göçmekte olanlarıtoplumu. Bu insanları tekrar yerine oturtmak konusunda iddialı olmak mümkün değil. Bunun çok önemli sonucu, kimlikler politikası dediğimiz politika tam böyle bir ortamda ağırlık kazanıyor. Bu açıdan soruna baktığımız zaman aşırı sınıfsal eşitsizlikle, bu eşitsizlik temelinde gerçekleşen çok yoğun toplumsal segregasyon sonucunda sorunun çözümü imkansız hale geliyor. Kimlikler politikasını sadece bir tek boyutuyla, sadece siyasallaşan yönüyle alıp diğer çok önemli olan yeni rekabet koşulları, teknolojik değişme ve onun sonucunda meydana gelen toplumsal güvence eksikliği ve iş istikrarsızlığı yani özet olarak sosyolojinin en önemli boyutu olan toplumsal sınıf boyutundan tamamen ayrı olarak almak ve değerlendirmek çok büyük bir eksikliği doğuracaktır. O nedenle siyasal radikalleşme, kimliklerin siyasallaşması, kimliklerin aşırı radikalleşmesi ile bu sosyo-ekonomik değişkenleri tekrar yeni metodolojik değişkenlerle bir araya getirmeye çalışan çalışmalara gereksinimi gündeme getirmektedir.

Göç ve Siyaset

Doç.Dr. Mehmet ECEVİT

Oturumda 4 tebliğ sunuldu. Tebliğlerden biri yurtdışı işçi göçü ile ilgili idi; bir diğer tebliğ Türkiye'den Yahudi asıllı vatandaşların İsrail'e göçü ile ilgili idi; dördüncü tebliğin başlığı ise Siyasi Göç idi. Yani Türkiye'de sığınmacı ve mülteci statüsünde bulunanları kapsıyordu. Burada uluslararası boyuta ek olan Türkiye'nin genellikle bu statüde göç alan bir ülke konumuna geldiği dile getirildi. Bütün bu göç süreçleri, siyasi içeriğe sahipti. Ama buradaki siyasi içerikte dikkat çeken nokta göçü yaşayan kitlelerin, göç ettikleri yerlerde genel olarak ortak

evrensel eşitsizliklerle karşılaştığıydı. Belki bunu Yahudi Türk vatandaşlarının İsrail'e göçü için genellemeyiz ama diğer göç süreçlerinde var olan toplumsal eşitsizliklere, bu göçmen statüsünde olan toplulukların toplulukların artı eşitsizliklerle birlikte karşılaşmaktadırlar. Yani Türkiye'de kadın olmanın verdiği belli bir eşitsizlik söz konusu ise, Almanya'ya gittiğiniz zaman bunun aynı şekilde oradaki var olan eşitsizliklere artı olarak olarak ulusal kimlikle ilgili eşitsizlik de eklenmektedir.

Bir diğer nokta toplum ve birey arasındaki ilişkinin farklı metodolojilerle ele alınmasıyla, toplumsal ilişkilerdeki zenginliğin arttırılabileceği, bunun sadece anlamaya yönelik olmadığı ama çok ciddi analitik bir olgunluk söz konusu olduğu bir gerçek. Metodolojik zenginliğin farklılaşan ve çeşitlenen toplumsal ilişkilerin anlaşılmasında artık kaçınılmaz bir sorumluluk olduğu ve var olan bilgilerin, oldukça zengin olduğu bilinmektedir, fakat bu bilgilerin kullanılma şekli çok önemlidir. Evrensel özellikleri de söz konusu olmakla birlikte, bu esas olarak Türkiye için geçerlidir. Zenginleşen bilginin nasıl kullanılacağı, bu bilgilerin birikim sürecinde çok önemli bir rol oynayacaktır. Belki de üniversite yapısı içerisinde metodolojilerin zenginliği, bir metodolojinin içerisindeki zenginlikle birlikte farklı metodolojilerin, farklı okulların, farklı yaklaşımların, birlikte olabileceği ve birbirlerine katkıda bulunacağı bu çeşitlenen zenginliğin içerisinde benzer bir zorunluluk olarak görünüyor. Yani yaklaşımlardan kaynaklanan metodolojik farklılıkların birarada kullanılmasından tüm çeşitlenmenin ve zenginliğin artacağı, eğer böyle bir çizginin, sürecin içerisine giremezsek o zaman çeşitlenen toplumsal ilişkilerdeki bu zenginliklerin değerlendirilmesini yapabileme şansına sahip olamayacağız.

Diğer önemli bir nokta, diz-etnik özellik ve ulus-devlet arasındaki ilişkinin değerlendirilmesinin hala önemli olduğu kanısındayım. Yine bağlantılı olarak uluslaşma süreci ile kapitalistleşme dolayısıyla çeşitlenen toplumsal ilişkilerin anlaşılmasında bu değerlendirmelerin önemli olduğunu düşünüyorum.

Burada eklemek istediğim bir kavram daha var: Meşruiyet kavramı. Bu kavram, sosyal bilimcilerin özellikle sosyologların çok ciddiye almaları gereken, disiplinlerarası bir bütünleşmeyi sağlayan çok anahtar bir kavramdır. Bireysel meşruiyet anlayışı ile toplumsal meşruiyet anlayışının içiçe, birlikte değerlendirilmesi çok önemli, açıcı ipuçlarının elde edilmesini sağlayacaktır.

Göç, Aile ve Kadın

Prof.Dr. Feride ACAR

Bu oturumda sunulan ve tartışılan tebliğleri 2 farklı açıdan kategorileştirmeye çalışacağım. Bunlardan bir tanesi konularına göre olan bir kategorileşme; bu bağlamda bunları üçe ayırmak mümkün. Tebliğlerden iki tanesi farklı yaşam evrelerindeki nüfus kesimlerinin göç olgusundan nasıl etkilendiklerini ve göç olgusu sonucu ortaya çıkan kentleşmenin bu kesimlere nasıl yansıtıldığına yönelik bilgileri aktarıyordu. Bu farklı yaşam evreleri, gençlik ve yaşlılıktır. İki ayrı çalışmada farklı yöntemler izlenmiş. Birisi geniş kapsamlı, birisi daha derinlemesine mülakat usulü ile dar kapsamlı bir örneklem üzerinde çalışmış; gençlik ve yaşlılık grupları üzerinde kentleşmenin, bunların tutumlarına ve davranışlarına yansımalarını aksettiren çalışmalar yapılmış.

İkinci kategoride ise gene iki tebliğ vardı. Aile kurumuna ilişkin değişkenler diye isimlendireceğim bu tebliğde, aile kurumuna ilişkin değişim etkilerini ve kentleşmenin etkilerini tartışan çalışmalardı. Tebliğlerden biri ailenin daha çok iç dinamikleriyle ilgili sonuçlarını veriyordu. Bireyler arası ilişkiler, özellikle de toplumsal cinsiyet verilerine yönelik olarak kadın-erkek davranışlarına, kadın-erkek verilerine ilişkin dönüşümleri inceliyordu. Diğeri de daha çok ailenin daha dış diyebileceğim dinamikleriyle yani akrabalık kan bağından komşuluk ilişkilerine olan geçişi inceleyen, bu anlamda da bu alanda yapılmış olan başka çalışmalarla da yakın irtibatlandırılabilir türden bir çalışmaydı.

Üçüncü kategoride düşünebileceğimiz tebliğ, eski tabiriyle tam nevi şahsına münhasır diyebileceğimiz, o anlamda da kategorisi kendi başına bir kategori olan bir tebliğdi. Çok ilginç ve çok yeni bilgiler aktaran bir tebliğ olmakla birlikte, bu tebliğin özelliği bence kendi kategorisinin özelliği nedeniyle aile kadın oturumunda, aile ya da kadınla hiç ilgisi olmayan bir tebliğ olmasıydı. Çünkü bu tebliğ, içerisinde cam silen sokak çocukları anlatılıyordu. Öğrendik ki bu çocukların zaten aileleri yok. Dolayısıyla onlar ailesiz çocuklar. Aile bağları tamamen kopuk. Yani aileyle kadının olmayışı bu kategoriyi oluşturuyordu.

Şimdi diğer bir kriterden baktığımızda tebliğleri şöyle ikiye ayırmak mümkün. Birisi, literatürde var olan bulguların tamamlayıcı, yer yer doğrulayıcı, dolayısıyla bilimin bu yönden Türkiye'de sosyolojinin ve göç literatürünün bir yönden gelişmesine katkıda bulunan, daha ampirik nitelikli çalışmalardır. İkinci kategoride olanlarda daha ufak ölçekli çalışmalar yoluyla, ileride yani daha fazla örneklem üzerinde doğruluklarının tartışılmasını amaçlayan türden çalışmalardı ki böyle bir kongrenin ruhuna bence çok uygundu.

Aile ve kadın konusunda başka şeyler de söylemek istiyorum. Kadın konuşmalarının, amaçlarını öncelikle farklı kadın deneyimlerinin ve farklı kadın olgularının gözler önüne serilmesi, böyle bir odaklanma noktası olmadığı için daha önceden çok iyi bilinmeyen, pek dikkat çekilmemiş olan bir takım

sosyolojik olguların ve kadın deneyimlerinin gözler önüne serilmesi gerekliliğini hepimiz biliyoruz. Bu anlamda kadın çalışmalarından feyz alan başka disiplinlerdeki çalışmalar, sosyolojide, siyaset bilimindeki, başka yerlerdeki çalışmalar, bu amaca yönelik olarak pek çok ürünler üretmiştir. Ülkemizde bu geçerlidir ama bunun ötesinde bir de toplum biliminde yani toplumların daha iyi anlaşması ve daha iyi açıklanabilmesi için önceden kullanılmayan geleneksel toplumbilim araçları, kavramları ve boyutları içerisinde olmayan kadın çalışmaları yönüyle, kadına bakmak yönüyle, yeni bir kavram, mercek bir bakış aracı toplumu inceleyebilmek için ortaya atılmıştır. Bunlar giderek kadın çalışmalarının da ötesinde bir toplumsal cinsiyet merceği diye, bugün düşündüğümüz toplumsal cinsiyet bakış açısını da geliştirmiştir. Toplumsal cinsiyet bakış açısının gelişmesi, kadın konusuna özel yoğunlaşmanın, kadın konusuna özel olarak kadın deneyimlerinin ortaya çıkartılmasına yönelik vurgunun azaltılması demek değildir. Günümüzde artık bu toplumbilim çalışmaları içerisinde kadın çalışmalarında ve toplumsal cinsiyet çalışmalarında, esasa maletmet veya özgün bir parçası haline getirmek şeklinde açıklanabilecek bir noktaya gelinmiştir. Türk sosyolojisinde de bu vardı, bir ölçüde batıdan daha önce de vardı da, tabii kadın çalışmalarının kuramsal katkılarıyla yeni bir düzlemde ortaya çıkmak durumundadır. Bu kavram, can damarlama ya da ana damarlama şeklinde de kullanılıyor. Bütün kadın konusundaki veya toplumsal cinsiyet konusundaki tebliğler aynı oturumun kapsamı içerisinde değildi. Kişisel olarak benim beklentim, daha ilerideki toplumbilim toplantılarında kongrelerinde bu can damarlamanın daha da bariz şekilde yapılması ve artık kadın ve aile oturumlarından çıkıp her oturumun kapsamı içerisinde bir toplumsal cinsiyet analizinin arçalarının yer almasıdır. Bu konuda araştırmacılara görev düştüğü inancındayım.

Göç ve Sağlık

Doç.Dr. Ziya ÖZCAN

Oturumda 5 tane tebliğ sunuldu. Bu tebliğler arasında bire bir uyuşma vardı. Bu tebliğlerden 4 tanesi sahada yapılmış anket çalışmasına dayanan ve bulguların sunulduğu tebliğlerdi. Sosyal bilinci olmayan bir doktor arkadaşımızın sunduğu tip etiği konusunda çalıştığı tebliğ, Türkiye genelindeki verilerin derlenip sunulduğu bir tebliğdi. Bu oturumda ve diğer oturumlarda gözlediğim iki metodolojik noktanın üzerinde durmak istiyorum. Saha araştırmasına dayanan araştırmalarda kullanılan, belli bir zaman içerisinde, belli bir yerde 500-600 kişinin taranarak oradan elde edilen bilgilerin kullanıldığı bilgilerdir araştırmalardır. Göç gibi bir konuda hiçkimsenin ele almadığı, değinilmesi gereken konular noktalar bu araştırmalarda belirtildi. Konuya bizim başka tekniklerle yaklaşmamız gerekiyor. Başka bir oturumda bu teknikler hakkında konuşmalar yapıldı. Muhakkak yapılması gereken, insanlara gidip nereden geldin, ne kadar

zamandır burada oturuyorsun, şunu yiyor musun, bunun var mı? Şunun var mı? Şeklinde yapılacak çalışmalarla, otürden yaklaşımla pek uzağa gidebileceğimizi zannetmiyorum. İkinci dikkat ettiğim nokta göçün tarihi ile ilgili hiç bildiri sunulmamasıydı. Sanki bu olay Türkiye’de durup dururken şu son terör olaylarıyla başlamış gibi bir izlenim yaratıldı. Halbuki Türkiye göç olgusu açısından tarihsel olarak bakarsanız çok zengin, çok inişi çıkışı olan bir ülke. Göç alma bakımından en zengin ülkelerden bir tanesi Türkiye. Bu nedenle konuya daha çok önem verilmesi gerektiği kanısındayım.

Göç ve Ekonomi

Prof.Dr. Sabahattin GÜLLÜLÜ

Oturumda 3 tane tebliğ sunuldu. Çalışma alanları bakımından birbirinden farklı bildirilerdi.

Doç.Dr. Mehmet ECEVİT tarafından hazırlanan bildiri, kırsal alandaki değişimleri ve kırsal alandan kentlere doğru göç olayını kuramsal ve kavramsal bir çerçeveye içinde ele almayı öneren, deneyen bir çalışmaydı. Bu çalışma kuramsal bir çerçeve oluşturmayı özellikle deniyordu çünkü böyle bir amaç taşıyordu. Kırsal alanda olup bitenleri değişim, farklılaşma ve dönüşüm kavramları çevresinde yeniden irdelemeyi öneriyordu. Bu irdeleme sonucunda da daha derinden göç olgusuna yaklaşılabileceğini, daha sağlıklı bir analiz imkânı bulunabileceğini öne sürüyordu. Pek çok nedeni yüzeysel nedenler olarak değerlendiriyordu. Çeşitli bildiriler içerisinde aktarılan, örneğin, kentlerin çekimi, kırların itmesi gibi daha detaylara inen ya da tarımda makinalaşma, bunun doğurduğu işsizlik, bu nedenle ortaya çıkan göç olayları gibi nedenleri yüzeysel olarak niteliyordu. Daha derindeki nedenleri geliştirmenin çözümü olarak da değişim, farklılaşma ve dönüşüm noktalarına dikkat edilmesi gerektiğini belirtiyordu. Özellikle iletim formlarında bu değişim, farklılaşma ve dönüşümün söz konusu olduğunu, tarım alanında bunun fark edilmesi gerektiğini vurguluyordu.

İkinci çalışma, bir başka alandan sosyoloji alanına bildiri sunan **Prof.Dr. Mustafa SOYSAL**’ın bildirisiydi. Bu bildiride amprik bir çalışmaya dayanıyordu. Şanlı Urfa’da 19 köy, Çukurova’da 12 köyde yapılmış bir çalışmaydı. Buralardaki toplumsal yapıyı, sosyoloji kavramını kullanarak çözümlemeyi amaçlayan amprik bir çalışmaydı. Bu bildiride çok ilginç bir saptama vurgulanıyordu. Çukurova’da A tipi, prototip Türk, bizim kafamızda mevcuttur. Bu A tipinin büyük ölçüde değişmiş olduğunu, artık onun mutlak söz sahibi olma niteliğinin ortadan kalkmış olduğunu vurguluyordu bu çalışma.

Üçüncü bildiri, Ankara Üniversitesi’nden **Yrd.Doç.Dr. Gülay TÖKGÖZ**’ün bildirisiydi. Bu bildiride Almanya’ya göçmüş olan Türk kadınlarının

Almanya'daki konumları, iş, çalışma süreci içindeki konumları irdelenmeye çalışılıyordu. Tespitleri şunlardı: Almanya'ya çalışmak üzere işçi olarak göçen Türklerin %45'i kadınlardan oluşuyor ve bu Almanya'ya çalışmak için göçmüş kadınlardan pek çoğu kendi istekleriyle göçmüşlerdi. Yani bir ailenin zorlamasıyla, aileyle bütünleşme amacıyla değil, kendi istekleriyle göçen kadınlar arasında yapılan bir çalışma. Bu çalışma yüzdeleri bilinmeyen, şartları ve detaylarıyla bilinmeyen bazı gerçekleri vurguluyordu. Almanya'da konuyla ilgili iki sektörün bulunduğu belirtiliyordu bu çalışmada. Almanya'da bulunan sınırlı nüfusumuzun belirli problemlerini bize yansıttı bu bildiri.

Göç, Aile ve Kadın

Prof.Dr. Ülker GÜRKAN

Bizim oturumumuz özellikle kadına yönelikti. Maalesef iki arkadaşımız gelmediği için doğrudan doğruya kadına yönelik olan iki bildiriye dinlemekten mahrum kaldık. Onun dışında ilginç olan iki bildiriden kısaca söz edersek: Biri GAP yöresinde, GAP örgütü tarafından ÇATOM adı altında çok amaçlı toplum merkezleri aracılığıyla hem göç alan, hem göç veren bir yörede, Urfa'nın bir köyündeki merkezin kadınlara yönelik çalışmalarından söz ediyordu. Onların ekonomik, kalkınmayı entegre ederken aynı zamanda bilgilendirme, okuryazarlık, oranını artırma, özellikle okula devamını sağlama bakımından yavaş yavaş kadınların ayaklarının üzerinde durabilmesi, yani meslek ve beceri edinebilmeleri, örgütlenebilmeleri için son derece önemli olan Oltu taşı işlemek üzere bir kooperatif kurmaları konusunda bilgiler vardı bu tebliğde. Böylece gayet güzel adım adım ilk önce mali güce sahip olan kadının yavaş yavaş kendi çocukları için de neler yapabileceğini ortaya koyma imkânı hazırlayan merkezler, daha sonra bu merkezlerin yetiştirdiği lider kadınlar tarafından sürdürülecek olan bir sürecin başlatılmasına ilişkindi.

İkinci bildiri bunun tam karşılığı olan bir konuda, teorik bazda ve feminist eleştiriler yöneltilecek özellikle bu modernist söylemin eleştirisine yönelirken kadının ekonomik kalkınmaya entegre edilmesini doğrudan doğruya kadını yeniden domestik işlere, ev işlerine hapsedmek, kadını tekrar bu süreç içerisinde mahkum duruma getirme bakımından eleştiriye yönelik ilginç bir çalışmaydı. Bu eleştiri, katkı veya alternatif yükleniyordu. Bu nedenle teorik bilgiler gerekli ama özellikle bu teorik bilgiler sunulurken ve eleştiri yapılırken muhakkak surette sonuç olarak beklediğimiz acaba nedir? Veya bu eleştirinin eleştirisinin yapılması gerektiği kanısındayım.

Göç, Tarih ve Kültür

Prof.Dr. Cihat ÖZÖNDER

Bizim oturumumuz kongrenin en renkli oturumlarından biriydi. Bizim ilk iki bildirimimizin değerlendirmesini Sayın **Bahattin AKŞİT** yaptı. 18.yy. klasik köy, ulus, şehir, göç hareketlerinin sosyal yapıya etkileriyle ilgili olan ve enteresan tarafı da tebliği iki kısma ayırmış olmasıydı. Bir sosyolog ve tarihçinin birlikte çok güzel bir değerlendirme yapabileceğinin örneğini gördük. Diğer tebliğde Türk sinemasında göç sorunu hakkında **Kurtuluş KAYALI** tarafından sunuldu ve **Sencer AYATA** tarafından çok güzel değerlendirildi. Diğer tebliğ, **Hürriyet KONYAR**'ın "Çok Partili Hayata Geçiş ve Bu Dönemdeki Toplumsal Hareketlilik" başlıklı tebliğiydi. Bu tebliğ hakikaten günümüzdeki bazı gelişmeleri de değerlendirecek mahiyeteydi. Yani 1950'li yıllardaki bu çok partili döneme geçişin bir çok yönden sosyal yapıdaki değişimin yönünü belirleyerek temel unsurlara o dönemde bir takım tohumların atıldığını gösteren, belirleyen çok ilginç bir çalışmaydı. **Yrd.Doç.Dr. Ahmet MAĞDEN**'in "Göç ve Kültür" başlıklı çalışması da bu konuyla ilgili bütün kavramları gayet güzel değerlendirmesi, bütün kavramların daha netleşmesi ile sınırlı ve buna ilave olarak yine yurtdışına göç olgusunu da işleyen bir yebliğ mahiyetindeydi. Almanya'daki göç, bunun kültürel yansımaları üzerinde durdular. Bütün bu kavramlar derli toplu bir şekilde verildi. Son tebliğcimiz **Ömer Faruk YILMAZ**, TRT'de görevli olan bir sosyolog. GAP'la ilgili çok detaylı hem istatistiki verilere dayalı bilgiler sundu, hem de bu televizyonun bu güne kadar işe yaramadığını net olarak vurguladı. Yayın saatinden, hedef kitleye ulaşmadaki ilkelerin karışıklığına kadar gerçekten önemli sorunların üzerinde durdu.

Prof.Dr. Birsen GÖKÇE

Kongreye katılan tüm arkadaşlarımız sosyoloji camiası ile sınırlı kalmak üzere bize ulaştırmak istedikleri özgün düşüncelerini özet olarak ifade ederlerse, biz o konuda yönetim olarak sizlere katkıda bulunmaya çalışacağız. Gerek yönetim kurulundaki, gerek organizasyon kurulundaki, gerekse Mersin Üniversitesi'ndeki meslektaşlarımız ve isimsiz birçok kahramanımız adına şu ana dek benim şahsıma yöneltilen teşekkürlerinizi kabul ediyor ve ben de sözcüklerin yetersiz kalacağını bilerek tüm arkadaşlarıma teşekkür ediyorum, gönül dolusu şükranlarımı tekrar ederek görüş bildirmek isteyenleri kürsüye davet ediyorum.

Yrd.Doç.Dr. Ayhan AKTAR

Bildiğim kadarıyla Türkiye'de 22 tane sosyoloji bölümü oluştu. Bu ciddi bir rakam. Bütün bu bölümlerde lisansın ilerisinde yüksek lisans ve doktora öğrencileri olacak. Bu genç arkadaşlara yardım etmek sanıyorum boynumuzun borcu. Bizim meslek örgütümüz olan Sosyoloji Derneği de bu konuda bir iki adım atarsa sanırım çok iyi olacak. Aklımdaki şu: Ben yıllar önce tez yapmaya başladığımda tez hocam **Mübeccel KIRAY** bana **Mahmut TEZCAN** hocamızın bibliyografyasını vermişti. Ancak 1968'de biten bu bibliyografya artık eskidi. **Tezcan** hocamızla yaptığım konuşmadan öğrendiğim kadarıyla bibliyografyada 1990 yılına kadar gelmiş. Ve bibliyografyayı bastırarak yer arıyor. Bunu **Kurtuluş KAYALI**'nin bugün sarfettiği şu sözlerle ilişkilendirmek istiyorum: "Bazı şeyleri ilk önce kendimiz söyledik sanıyoruz. Oysa bunlar bizden önce söylenmiş olabilir. Bunun farkında olamıyoruz maalesef." Bizim meslek örgütü olarak bir görevimiz, bu işe yeni başlayan arkadaşlara kullanılabilir, ve hatta yıllık olarak yenilenen bibliyografyalar sunmak olmalıdır. Bu yüzden dernek yönetiminin bu öneriyi ciddiye alacağını umuyorum. Eğer derneğin yıllık aidatını artırırsak bunun için gerekli maddi kaynak sağlanabilir.

İkinci bir sorun da şu: Bizim orta öğretimden geçtiğimiz yıllarda hocalarımız bizi kompozisyon yazmaya teşvik ederdi. Ancak son yıllarda sınavların test tekniğiyle yapılıyor olması, bizim karşımıza yazı yazmasını bilmeyen insanların gelmesine yol açmıştır. Genç arkadaşlarımıza, yüksek lisans ve doktora düzeyinde tekrar yazmayı öğretebilecek bazı metinleri üretebiliriz. Chicago Üniversitesi'nin Writing Methods for Social Scientists adlı eseri buna bir örnektir. Doğrusu bunları yazmak bizim işimiz değil. Ancak emekli olduğunu gazeteden öğrendiğim **Emin ÖZDEMİR** Bey, emekli edebiyat hocası **Vedat GÜNYOL** Bey belki derneğimiz adına bu işi yapabilirler. Bu mesleğe giren insanlara kendilerini ifade etmeleri konusunda yardımcı olunabilir. Teşekkürler.

Prof.Dr. Ayşe AYATA

Birsen hoca bu oturumu açarken kürsünün kendisine teşekkürden çok öneriler için kullanılmasını önerdi. Ben Birsen hocanın her zaman sözünden çıkmamaya çalışırım ama burada çıkarak başlayacağım. Şimdi bu organizasyonda büyük bir emek olduğuna hiç şüphe yok. Yönetim kurulunun, organizasyon kurulunun emekleri çok. Ben kendilerine çok teşekkür ediyorum. Bizleri biraraya getirmekle çok önemli şeyler başardılar. Bu işleri yapan bir kişi olarak detayların ne kadar çok zaman aldığını, ne kadar çok düşünce gerektirdiğini çok iyi biliyorum. Onun için çok teşekkürler. Ama ben Birsen hocaya başka birşey için teşekkür edeceğim.

Biz **Feride ACAR**'la bundan yıllar önce Birsen hocanın odasında Sosyoloji Derneği'nin kuruluşu ile ilgili düşüncelerini kendisinden dinlerken doğrusunu isterseniz yani Feride ile benim vizyonumda böyle bir cemaatin

oluşacağı yoktu. Ama şimdi anlıyorum ki Birsen hocanın vizyonunda böyle bir cemiyetin oluşacağı varmış. Doğrusunu isterseniz ben burada oluşmuş bu cemiyetten dolayı Birsen hocaya çok teşekkür etmek istiyorum. Yani çok farklı üniversitelerden çok farklı kurumlardan ve de çok farklı görüşlerden, çok farklı bilim dallarından gelen arkadaşları bir araya getirerek bir cemaat oluşturduğu için. Bu alkışlar, tebrikler Birsen hocaya bana değil. Şimdi madem ki bir cemaat oluşturdun, artık bu cemaatin ne yapabileceğine ilişkin görüşleri düşünmek lazım.

Mesleki cemaatlerin en önemli sorunlarından biri iç standartların oluşturulmasıdır. Lisans eğitiminden başlayarak, yüksek lisans, doktora, doçentlik, profesörlük ve bir meslek olarak sosyologluğu kapsayacak şekilde iç standartların oluşturulması son derece önemlidir. Şimdi bu aşamaya gelmiş durumdayız. 22 tane bölüme şablon oluşturmak zor: Bunu istemeyiz de ama bir kaç şey yapabiliriz gibi geliyor bana. Birincisi, profesyonel kimseler için, akademisyenleri de kapsayacak şekilde bir meslek etiği, meslek ahlakının tartışıldığı bir komite oluşturup bir sosyolog olarak neyi yapıp neyi yapamayacağımızın belirlenmesi gerekir. Örneğin yaptığınız araştırmada hiç kimsenin adını açıklamazsınız ve hiç bir kurum da bunu sizden isteyemez. Ama bunu bizden istediler. Ancak bunun bir norm haline getirilmesi gerekir ki; aksini isteyen kişilere karşı kendimizi savunabilelim.

İkinci bir konu da doçentlik ve profesörlük standartlarının belirlenmesidir. Sosyoloji Derneği'nden bu amaca dönük bir düzenleme yapmasını bekliyoruz. Yani ne olduğunu bilmediğiniz, ne sorulacağını bilmediğiniz, standartın ne olacağını bilmediğiniz bir sınava insanları muhatap etmeye hakkımız yok. Bizim de kendi içimizde bu tür standartları oluşturmamız gerektiği kanaatindeyim. Onun için Birsen hocaya tekrar teşekkür ediyorum cemaatimizi oluşturduğu için ama cemaat olarak artık bizim de görevimiz olduğunu düşünüyorum. O da cemaatin dışarıya karşı kendisini koruması ve mesleki etiğini oluşturması için gerekli çabayı göstermektir. Tekrar teşekkürler.

Prof.Dr. Ali Güler

Toplumsal sorunları analizle ilgili olarak çeşitli bilimler var. Ancak bu bilimler arasında kopukluklar var. Acaba sosyoloji kongrelerinde bu disiplinler arasında dayanışmaya gidilemez mi? Cemaatin tabanı biraz daha geniş tutulamaz mı?

İkinci sorun araştırmaların bilimselliği konusundaki önyargılardır. Araştırmalarda yöntem farklılığı var. Bazı anlayışlara göre bilimsellik sayısal verilere dayanır, bazılarında göre katılarak gözlem esastır. Bu önyargılar kısırlığa yol açıyor. Bu konularda sadece sosyologlar arasında değil tüm sosyal bilimciler arasında bir standarta gidilemez mi? Saygılar sunuyorum.

Prof.Dr. Nilgün ÇELEBİ

Hepimizin zihninde var olan bir talep de, mesleki bir dergi çıkarılmasıydı. Bu talebi 5-6 ay kadar önce hocaya ilettiğimizde çok memnun oldu. Bu konu daha sonra Dernek Yönetim Kurulu'nda da görüşülmüş ve dernek adına bir derginin çıkarılmasına karar verilmiş. Buna göre yılda iki kez yayınlanacak olan bir derginin çıkartılması planlanmaktadır. Derginin uluslararası atif endekslerine girebilecek nitelikte olabilmesi için ilk sayıdan itibaren bir yazı kurulu oluşturulacak, hakemli bir dergi olacak, her yazı 2/1 oranıyla karar alacak üç hakemli bir komisyona sunulacak, isimler tamamen gizli olacak. Yazım kuralları da APA sistemine uygun olacaktır. Sayın hocamızın metodoloji kitabında bu sistem ayrıntılarıyla var. Şimdi sizlerden yazı bekliyoruz. Katkılarınızı bekliyoruz.

Prof.Dr. Birsen GÖKÇE

Hepinize çok teşekkür ediyorum. Konusunda diğer arkadaşlar kürsüde yerini alırken küçük bir istatistiki bilgi vermek istiyorum. Toplantımızda Hekimlerden (Tıp doktoru) Ziraatçilerden, Tarihçilerden, Eğitimcilerden bildiri sunanlar var. III. Sosyoloji Kongresi'nde bu yelpazenin çok daha genişleyeceğini umuyoruz.

Selami DOĞANAY

Ben camiadan olmamama rağmen eşimin sosyolog olması dolayısıyla hem I. hem de bu II. Ulusal Sosyoloji Kongrelerine katılma imkânı buldum. Ben ziraatçiyim. Meslek odalarında da çalıştım. Ama çok kısa sürede mesafe kaydeden ve bu zirveye gelen meslek grubuna rastlamadım. Sizde ayrıca bir bütünlük var. Bizim meslek grubunda bütünlük yoktur. Her zaman kongrelerde, toplantılarda biz kavga ederiz. Bu camiada bu bütünlüğü devam ettirme özleminin de var olduğu gözlenmektedir. Efendim ben, biz teknik bilimcilerle siz sosyal bilimcilerin nasıl birbirini tamamladığını vurgulamak istiyorum. Biz teknik bilimciler, çoğu kez aldığımız eğitim nedeniyle sadece önümüzdeki rakamlarla ve çizimlerle ilgilenir, işin toplumsal boyutuyla ilgilenmeyiz. Bu nedenle bir yere baraj yaparız, bu barajdan kimisi evi sular altında kaldığı için, kimisi de zenginleşip şaşırıldığı için telef olur. Bunun nedenlerini araştırmayız. Ancak son yıllarda özellikle GAP'la ilgili olarak gözlemlediğim kadarıyla bizim bu zaafımız siz sosyal bilimciler tarafından kapatılmaktadır Sosyologların projelerde yer almasıyla bu boşlukların yavaş kapatıldığına tanık oluyoruz. Türkiye'de birçok kişi sosyolog denilince kimdir bunlar, ne iş yapar? diye sormaktadır. Bakanlarımız dahi bugün aynı soruyu sormaktadır. Bana göre sosyologlar her türlü uygulama projelerinin içinde yer almalıdır. Karayolları, baraj, eğitim v.b. gibi. Bu doğrultuda benim inancıma göre, bir dahaki kongrede, sosyal bilimcilerin katılmadığı bir projeye, katıldıkları bir projenin sonuçlarının karşılaştırmalı olarak incelenmesi ve sosyal bilimcinin öneminin bilimsel olarak

ortaya konacağı bir tebliğın sunulması yararlı olacaktır. Çünkü sosyologlar teknik elemanların ufkunu açar. Yaşamın başında bir sosyologla ufku genişledi. Şimdi ise pek çok sosyologla bir arada oldum. Eşim sosyolog olduğu için değil, bu sözleri inandığım için söylüyorum. Saygılar sunarım.

Prof.Dr. Bahattin AKŞİT

Daha önce konuştum ama Nilgün'ün duyurduğu dergi projesini desteklemek üzere söz aldım. Böyle bir derginin çıkarılması sosyoloji camiasını yeni bir aşamaya taşıyacaktır. Şimdiye kadar ne yaptık. I. Kongre 90 tebliğ basıldı. Şimdi II Kongre bir o kadar tebliğ daha basılacak. Fakat dergi farklı bir şey. Nilgün ve Ayşe'nin sözünü ettiği dergi meslek içi standartların oluşmasına hizmet edecektir. Yazıların üç hakem tarafından inceleniyor olması, yazıların eksik ve hatalı yönlerinin ortaya konmasına ve dolayısıyla meslek içi eleştirinin başlamasına olanak verecektir. Bu da standartlarımızın yükselmesi anlamına gelecektir.

Prof.Dr. Birsen GÖKÇE

Katkıda bulunan bütün arkadaşlara teşekkürler. Yönetim kurulu olanakları ölçüsünde önerileri değerlendirecektir. Hep birlikte oturumu kapatıyoruz. Sevgiler, saygılar ve sonsuz teşekkürler.

KONGREYE GÖNDERİLEN TELGRAFLAR

Ankara, 11 Kasım 1996

Sn. Prof. Dr. Vural ÜLKÜ
Mersin Üniv. Rektörü
Mersin Kültür Merkezi
MERSİN

Yoğun pogramım münasebetiyle II.Ulusal Sosyoloji Kongresine katılamadığım için üzgünüm. Davetinize teşekkür eder, kongrenin başarılı geçmesi dileklerle, size ve şahsınızca emeği geçen tüm konuklara selam ve sevgilerimi sunarım.

Prof. Dr. Necmettin ERBAKAN
Başbakan

Ankara, 11 Kasım 1996

Sn: Prof. Dr. Vural ÜLKÜ
Mersin Üniv. Rektörü ve

Sn: Prof. Dr. Birsen GÖKÇE
Sosyoloji Derneği Başkanı
Mersin Kültür Merkezi
MERSİN

Toplum ve göç konusunun ele alınacağı II.Ulusal Sosyoloji Kongresine nazik davetinize teşekkür ederim. Yurt dışı görevim nedeniyle katılamıyorum. Tüm ilgili çevrelere yararlı olacak kongrenin başarılı geçmesini diler, size ve düzenlenmesinde emeği geçenlere, değerli konuşmacı ve konuklarınıza sevgi ve saygılarımı sunarım.

Prof. Dr.Tansu ÇİLLER
Dış İşleri Başkanı ve Başbakan Yrd.

Ankara, 11 Kasım 1996

Sn: Prof. Dr. Vural ÜLKÜ
Mersin Üniv. Rektörü
MERSİN

Ulusal Sosyoloji Kongresi" ne nâzik çağrınızı aldım. İlgî ve inceliğimize içtenlikle teşekkür ederim. Mahkememizin yoğun işleri nedeniyle katılamayacağım için üzgünüm.

Hukuk devleti, Atatürk ilkeleri, bilim, çağdaşlaşma yolunda etkinlikler ve çabalarla ulusumuza yarar sağlamada başarılarınızı diliyor, başta siz olmak üzere etkinliğe emeği geçen herkesi kutluyorum.

İyi dilekler ve saygı ile.

Yekta Güngör ÖZDEN
Anayasa Mahkemesi Başkanı

Ankara, 11 Kasım 1996

Sn. Prof.Dr. Vural ÜLKÜ
Mersin Ün. Rektörü
Mersin Kültür Merkezi
MERSİN

II. Ulusal Sosyoloji Kongresine nazik çağrınıza teşekkür ederim. Bugün ülkemizde göç, toplumsal bir gerçek olarak en önemli sorunlarımızdan biri olmuştur. Sosyo-ekonomik nedenlerin yanısıra güvenlik de göçü doğuran bir nedendir. Çarpık kentleşme, işsizlik, sosyal çatışmalar yaratan göç sorununa haklı çözümler üretilmesi ve öncelikle terör ya da güvenlik nedeniyle göç ortadan kaldırılmalıdır. Bu düşüncelerle kongrenizin başarılı geçmesini diler, hepinize sevgiler, saygılar sunarım.

Deniz BAYKAL
CHP Genel Başkanı

KONGREYE TELGRAF GÖNDERENLER

Abdullah GÜL	Devlet Bakanı
Işıl Saygın	Devlet Bakanı
Abdüllatif ŞENER	Maliye Bakanı
Cevdet AYHAN	Bayındırlık ve İskan Bakanı
Bener YORDAN	Milli Eğitim Bakanlığı Müşteşarı
Dr.Olcay ÜNVER	Başbakanlık GAP Bölge Kurulu Başkanı
Hikmet KÖKSAL	Kara Kuvvetleri Komutanı
Saffet GÖKÇE	İçel Milletvekili
İstemihan TALAY	İçel Milletvekili
Baki GÖKÇE	İçel Milletvekili
Prof. Dr.Kemal GÜRÜZ	Yüksek Öğrenim Kurulu Bşk.
Prof. Dr. Abdurahman GÜZEL	Çanakkale Onsekiz Mart Üniv.Rek.
Prof. Dr. Fethi İDİMAN	Dokuz Eylül Üniv. Rek.
Prof. Dr. Basri ATALAY	Kırıkkale Üniv. Rek.
Prof. Dr. M. Arif AKŞİT	Pamukkale Üniv. Rek.
Prof. Dr. Osman İNCİ	Trakya Üniv. Rek.
Prof. Dr. Ramazan ÖZEN	Zonguldak Karaelmas Üniv. Rek.
Prof. Dr. Gönül ÖNEY	Ege Üniv. Rektörü Yrd.
Prof. Dr. Yaşar Ali ŞANBAY	Uludağ Üniv. Rektörü Yrd.
Dr. Aykut CİNAROĞLU	Uludağ Üniv. Dil ve Tarih Coğ.Fak.Dek.Yrd.
Prof. Dr. Halil ÇİVİ	Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fak. Dek.
İsmail DEMİRDÖVEN	Türkiye Felsefe Kurumu Genel Sek.
Prof. Dr. Gürel EVGİN	TMMOB. Ziraat Mühendisleri Odası Bşk.
Birsen ERDEM	Türkiye Tardım Sevenler Derneği Bşk.
Prof.Dr. Fatma BAŞARAN	Atatürk Üniv. Sosyoloji Böl.Ast.
Prof. Dr. Ali DADA	ODTÜ Sosyoloji Topluluğu
Prof. Dr. Eyüp KEMERLİOĞLU	
Celal DOĞAN	Gaziantep Belediye Bşk.
Burhanettin KOCAMAN	Tarsus Belediye Bşk.

DİZİN

A

AÇIKALIN, Neriman 615
AKAN, Vildan 521
AKYOL, Taha 16
ATACAN, Fulya 259
AYATA, GÜNEŞ, Ayşe 221
AYDOĞAN, Feramuz 327, 546

B

BAHÇIVAN, Mehmet 35
BAL, Hüseyin 431
BALKIZ, Bekir 459
BARAN, Aylin Görgün 533
BAŞBUĞU, Ayşegül Yaraman 573
BAYHAN, Vehbi 178
BİLGİLİ, Ahmet 327
BULGU, Nefise 252

Ç

ÇAĞLAR, Ali 152
ÇAĞLAYANDERELİ, Mustafa 393
ÇABUK, Nilay 502
ÇELEBİ, Nilgün 292
ÇOBANOĞLU, Nesrin 667

D

DAVUD, AKPOLAT Yıldız 210
DEMİR, Erol 163
DEMİR, Gülsen 85
DİNÇER, Meral 101
DOĞANAY, Filiz 194
DURUGÖNÜL, Esmâ 95
DURAK, Aytaç 29

E

ECEVİT, C. Mehmet 493
ECEVİT, Yıldız 72
ENGİN, Şenol 13
EROL, Metin 339

E

ERHAN, Selahattin 231
ERMAN, Tahire 303

F

FAZLIOĞLU, Aygül 580
FİŞEK, Hamit 10

G

GERAY, Cevat 119
GENÇ, Ernur 308
GÖKÇE, Birsen 3 - 283
GÖKTÜRK, Atilla 356
GÜLDİKEN, Nevzat 393
GÜLER, Ali 321
GÜLER, Müzeyyen 629
GÜMÜŞ, Adnan 243
GÜNDÜZ, Mustafa 109
GÜNGÖR, Celil 327
GÜVENÇ, Bozkurt 21
GÜLER İbrahim 694

I

IRMAK, Özlem 510

K

KABADAYI, Reşide 605
KAÇMAZOĞLU, Bayram 371
KALAYCIOĞLU, Sibel 264
KASAPOĞLU, Aytül 65
KAYALI, Kurtuluş 688
KIZILÇELİK, Sezgin 657
KOCACIK, Faruk 137
KONYAR, Hürriyet 679
KORUÇ, Ziya 252
KÜMBETOĞLU, Belkıs 271
KÜNTAY, Esin 131

M

MERZECİ, Okan 32
MUTİOĞLU, Halil 297

N

NAIR, Güney 339

O

OKÇAY, Hale 424
OKTIK, Nurgün 81

Ö

ÖNEN, Engin 450
ÖNER, Sevil 371
ÖZÇELİK, Nurşen 672
ÖZDEMİR, Nesrin 339
ÖZEN, Sevinç 623

S

SAĞ, Vahap 393
SAĞIR, Meral 379
SAYIN, Önal 477
SEZAL, İhsan 147
SOYSAL, Mustafa 486

T

TATLIDİL, Ercan 598
TEZCAN, Mahmut 591
TILIÇ, RITTERSBERGER, Helga 564
TUĞRUL, İbrahim 580
TÜRKARSLAN, Nesrin 206

U

USER, İnci 556

Ü

ÜLKÜ, Vural 8

Y

YETİM, Nalan 109
YEŞİLTUNA ÇİFTÇİ, Dilek 441

SOSYOLOJİ DERNEĞİ

Sosyoloji Derneği, Türkiye'de toplumbilimin anlaşılmasına, gelişmesine ve yaygınlaşmasına katkıda bulunmak, akademik bir ciddiyet ve sorumluluk içerisinde etkinlikler ve yayınlar gerçekleştirmek, Türk toplumbilimcileri arasında birlik ve dayanışmayı sağlamak amacıyla 1990 yılında Ankara'da kurulmuştur. Ülke sorunlarına ilişkin çeşitli araştırma projeleri yürütölmekte ve toplantılar düzenlenmektedir.

Araştırma ve Yayınlar

1. Dil ve Tarih Coğrafya Fakölte'sinde Sosyolojinin 52. Yılı Toplantısı, Sosyoloji Derneği Yayın No: 1, Ankara, 1992.
2. Toplum ve Çevre, Sosyoloji Derneği Yayın No: 2, Ankara, 1993.
3. Gecekonduarda Ailelerarası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü, T.C. Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı, Ankara, 1993.
4. GAP Bölgesi Baraj Göl Aynası Altında Kalacak Yörelerde İstihdam ve Yeniden Yerleştirme Sorunları Araştırması, GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Ankara, 1994.
5. Dünya'da ve Türkiye'de Güncel Sosyolojik Gelişmeler, Sosyolojik Derneği Yayın No: 3, Ankara, 1994.
6. Ailenin Çevre Eğitimindeki Rolü, Sosyoloji Derneği Yayın No: 4, Ankara, 1995.
7. Kırsal Kadınlara Yönelik Bir Dizi Eğitim Semineri, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Şanlıurfa ve Sinop, 1996-1997.